ВАСИЛ ЗЛАТАРСКИ

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА ПРЕЗ СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ

ПЪРВО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

ОТ СЛАВЯНИЗАЦИЯТА НА ДЪРЖАВАТА ДО ПАДАНЕТО НА ПЪРВОТО ЦАРСТВО

ПОРЕДИЦА
•БЪЛГАРСКО ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО•

ТОМ 1

ЧАСТ ВТОРА

ИЗДАТЕЛСТВО
•ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ•

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
•СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ•

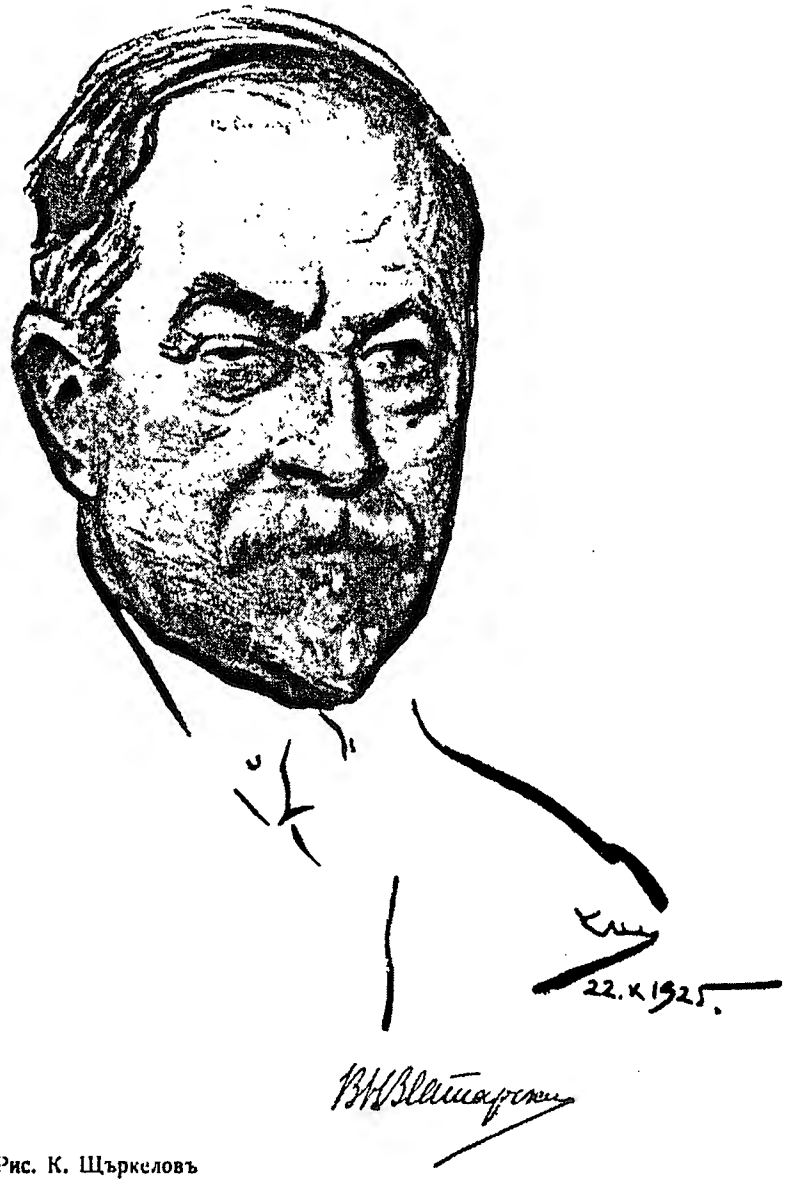

Рис. К. Щъркеловъ

ВАСИЛ ЗЛАТАРСКИ

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА ПРЕЗ СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ

ТОМ 1

ПЪРВО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

ЧАСТ 2

От славянизацията на държавата
до падането на Първото царство

Трето фототипно издание

Издателство „Захарий Стоянов“
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
СОФИЯ • 2007

ПОРЕДИЦА
„БЪЛГАРСКО ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО“

Под общата редакция на
проф. д-р Георги Бакалов

Редакционна колегия

проф. дин Иван Илчев
проф. дин Димитър Попов
проф. дин Любомир Огнянов
проф. дин Христо Матанов
доц. д-р Милиана Каймакамова
доц. д-р Пламен Митев
доц. д-р Цветелин Степанов

Във втората част на първия том проф. Златарски разглежда славянизацията на държавата в периода до падането на България под византийско иго. Авторът не пише просто на историческа тема, сътвореното от него кара читателя да „види“ събитията в цялата им точност и категоричност, дотолкова е убедителен.

„Историята“ на проф. Златарски ще подхрани изконната гордост на българите за това, че са велик, борбен и вечен народ.

© 2006, Издателство „Захарий Стоянов“
ISBN–10: 954-739-929-2
ISBN–13: 978-954-739-929-7
© 2006, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
ISBN–10: 954-07-2445-7
ISBN–13: 978-954-07-2445-4

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТѢ

Проф. Д-РЪ В. Н. ЗЛАТАРСКИ

ИСТОРИЯ
НА
БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА
ПРѢЗЪ
СРѢДНИТѢ ВѢКОВЕ

ТОМЪ I

ПЪРВО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

ЧАСТЬ 2

ОТЪ СЛАВѢНИЗАЦИЯТА НА ДЪРЖАВАТА ДО ПАДАНЕТО НА ПЪРВОТО ЦАРСТВО

СОФИЯ, 1927
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

Проф. Д-РЪ В. Н. ЗЛАТАРСКИ

ИСТОРИЯ

НА

ПЪРВОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

ЧАСТЬ 2

ОТЪ СЛАВѢНИЗАЦИЯТА НА ДЪРЖАВАТА
ДО ПАДАНЕТО НА ПЪРВОТО ЦАРСТВО
(852—1018)

СОФИЯ, 1927
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

Докладвано въ Историко-филологичния клонъ на Българската академия на наукитѣ на 17. VI. 1926 год.

Прѣдговоръ

Съгласно съ плана, набѣлѣзанъ въ прѣдговора къмъ първата часть на „История на първото българско царство“, настоящата книга прѣдставя втората часть отъ тая История, която обхваща епохата „отъ славѣнизацията на държавата до падането на първото царство“ и завършва първия томъ отъ „Историята на българската държава прѣзъ срѣднитѣ вѣкове“. Прѣзъ тая епоха, която се простира отъ срѣдата на IX. вѣкъ до края на втората десетина на XI. (852—1018), се очертаватъ слѣднитѣ главни исторически явления въ живота на първото българско царство:

1. Чрѣзъ събирането на славѣнскитѣ племена отъ славиноантската група подъ една държавно-политическа власть, чрѣзъ приемането на християнството и учрѣдяването на национална църква и чрѣзъ въвеждането на народния славѣно-български езикъ въ църквата и държавата се окончателно опрѣдѣли етническата физиономия на българската държава — с л а в ѣ н с к а, очертаха се съставътъ и границитѣ на българската народность на Балканския полуостровъ, въ които тя си остава и до день днешенъ, и се туриха основитѣ на самобитна народна култура, която при всичкитѣ прѣвратности на сѫдбата спаси българския народъ, даде нужния духовенъ материялъ и послужи за образецъ при възникването на другитѣ славѣнски държави, останали въ групата на източно-европейскитѣ.

2. Въ вѫтрѣшния политически животъ на българитѣ прѣзъ тая епоха особено отчетливо изпѫква засилването на централната власть, което спомогна твърдѣ много да се споятъ по-тѣсно географически разчлененитѣ части на народность и държава и намали значението, а оттука и своеволията

на прабългарскитѣ боляри, като чрѣзъ това тури край на етническия дуализъмъ и даде възможность да се развие по-интенсивно културно-просвѣтния животъ; обаче едноврѣменно това сѫщото засилено самодържавие, което бѣ присадено въ България въ чужда форма и малко или съвсѣмъ не вървѣше въ съгласие съ демократическия духъ на славѣнобългаритѣ, съ тѣхната общинска и изборна наредба, тури начало на съсловни дѣления съ строго опрѣдѣлени социално-економически различия.

3. Тия социално-економически различия, изразени, поради външни усложнени отношения на държавата, главно въ неравномѣрно развитие на имотното състояние у двѣтѣ привилегировани съсловия — болярството и духовенството съ мънастиритѣ отъ една страна, а отъ друга — у народа, у селското население, което, като дребно землевладѣлческо, постепенно губѣше не само своята земя, но и личната си свобода, — наредъ съ вмъкването на чуждото влияние въ вѫтрѣшнитѣ работи на държавата докараха най-първо вѫтрѣшна нравствена и обществена поквара и създадоха онова напрегнато и ненормално положение, което рано или късно трѣбаше да се прояви отначало въ незадоволство, а послѣ и въ сблъскването на натрапеното съ изработеното отъ народа, на чуждото съ домашното, на властьта съ народната воля. Това сблъскване се изрази както въ религиозно-общественото, тъй и въ политическото движения прѣзъ дългото царуване на слабия царь Петра и на сина му Борисъ II.

4. Тия вѫтрѣшни сътресения разклатиха отъ основа устоитѣ на държавенъ, общественъ и сѣмеенъ животъ и прѣдизвикаха бързото падане на държавата, което се отрази най-първо върху единството на царството, като повлѣче разцѣпването му на двѣ половини, а послѣ и върху ослабването на политическата му мощь; послѣдвалитѣ пъкъ наскоро единъ слѣдъ другъ външни тежки удари, придружени и съ вѫтрѣшенъ политически развратъ, направиха българитѣ неспособни да отстояватъ своята политическа независимость и докараха покорението на българския народъ и унищоже-

нието на българската държава отъ византийския императоръ Василия II Българоубийца.

Споредъ тия главни исторически явления въ живота на първото българско царство прѣзъ означената епоха, вжтрѣшната свръзка на които е тъй очевидна и естествена, е разпрѣдѣленъ и цѣлиятъ исторически материалъ на четири главни отдѣла съ тѣхнитѣ подраздѣления, като при това е строго запазенъ хронологическиятъ редъ на фактитѣ и събитията. Въ това отношение ние значително отстжпихме отъ приетата до сега периодизация, особено при опрѣдѣлението характера и сжщностьта на четвъртия отдѣлъ, съдържанието на който по-рано прѣдставяше историята на нѣкаква-си отдѣлна и наново възникнала държава подъ името западно българско царство. Обаче при едно напълно обективно проучване на историческитѣ извѣстия и паметници и внимателно и грижливо прослѣдяване вжтрѣшната свръзка на фактитѣ и събитията не е мжчно всѣки да се убѣди, че това е сжщото първо българско царство начело съ прѣдставитель на сжщата прѣславска династия, само че по силата на бързото и неочаквано развитие на събитията въ източната му половина, се наложи държавниятъ центъръ да бжде прѣнесенъ въ западната — свободната половина, а слѣдъ прѣкжсването на старата династия се покачи нова династия въ лицето на царь Самуила, главния дѣецъ за запазването свободата на западната половина на царството, радѣтель за възстановяване на Симеоновата държава и най-упоритя защитникъ на българската независимость. Поради това послѣдниятъ периодъ въ историята на първото българско царство, въ който бѣха запазени сжщата държавна уредба, сжщитѣ политически тежнения и сжщитѣ народни традиции, прѣдставя нищо друго освѣнъ една усилена и непрѣкжсната борба на българския народъ за отстояване на политическата си и църковна независимость.

Що се отнася до другитѣ отдѣли, то въ тѣхъ, може би, ще се забѣлѣжи извѣстна неравномѣрность по обемъ и всестранно изложение, обаче това нѣщо се намира въ права

зависимость отъ сѫществуващия исторически материялъ. Особено това дължимъ да кажемъ за третия отдѣлъ, който прѣдставя най-голѣмъ интересъ, защото въ него излизатъ наявѣ сетнинитѣ отъ неправилното и неестествено развитие на държавния и обществения животъ на царството, а между това по недостатъчность, и намѣсти поради пълна липса на данни става невъзможно не само да се обяснятъ по-пълно и по-подробно фактитѣ и събитията, но и да се покаже тѣхната вѫтрѣшна свръзка. Но и при всичкитѣ неблагоприятни условия нашата задача бѣ да прѣдставимъ, доколкото е възможно пълно, историческата картина на разглежданата въ тая книга епоха. Доколко ние сме успѣли да разрѣшимъ тая наша задача, ще покаже безпристрастната критика.

5. VI. 1927 г.

Съдържание

III. Национализация на българската държава.

Страница

1. Междудържавното положение на България и покръщането на българитѣ. — Князъ Борисъ I и отношенията му къмъ фраикската държава и Византия въ началото на управлението му. — Събитията въ славѣнскитѣ земи въ областьта на срѣдни Дунавъ и съюзътъ на Бориса съ моравския князъ Ростислава противъ нѣмцитѣ. — Сближение на Людовика Нѣмски съ Бориса и унищожение на българо-моравския съюзъ. — Войнитѣ на Бориса съ хървати и сърби и тѣхнитѣ резултати. — Намѣсата на Бориса въ вжтрѣшнитѣ работи на сърбитѣ — сръбски князе-изгнанници въ България. — Съюзътъ на Бориса съ Людовика Нѣмски противъ Ростислава. — Политическитѣ и религиозни условия на тоя съюзъ. — Обръщането на Ростислава къмъ Византия и отношенията на послѣднята къмъ нѣмско-българския съюзъ. — Походътъ на им-ръ Михаила III противъ България. — Безбойното сключване на миренъ договоръ въ 864; условията му. — Покръщането на българитѣ, неговата година и фактическата му страна. — Причинитѣ за приемането на християнството отъ Бориса . . . . . 1—43

2. Сетнинитѣ отъ покръщането и възникване на българския църковенъ въпросъ. — Буитътъ на боляритѣ и извѣстия за него. — Кои боляри и защо сж възстаналн. — Усмиреннето и наказанието на бунтовницитѣ. — Влиянията, подъ които се намиралъ Борисъ при потъпкването на бунта. — Вжтрѣшното състояние на България въ религиозно отношение слѣдъ покръщането; проповѣдници на разни еретически вѣроучения, на еврейство, мохамеданство и езичество. — Обръщането на Бориса въ Цариградъ съ просба за църковни и граждански закони и какви книги той е получилъ оттамъ. — Въпросътъ за организацията на българската църква. — Посланието на патр Фотия до Бориса и съдържанието на неговитѣ двѣ части: вѣроучителна и поучителна. — Отказътъ отъ Византия за независима църква възъ основа на теорията за пентархията и обръщането на Борнса къмъ папата. . . . . 43—84

3. Българскиятъ църковенъ въпросъ въ IX. вѣкъ. — Изпращане български пратеници въ Римъ и неговата цѣль; едновръменно обръщане на Бориса къмъ Людовика Нѣмски съ сжщата цѣль. — Пристигането на българскитѣ пратеници въ Римъ съ „допитванията на българитѣ“ до папата. — Отговоритѣ

Страница

на папата 1. по уредбата на българския народъ въ духа на християнството въ държавно и църковно отношение и 2. по въпроси отъ църковно-каноиченъ, юридически и битовъ характеръ. — Цѣлитѣ на папата, поставени въ основата на тия отговори. — Пристигането на папскитѣ пратеници и на латинското духовенство въ България и тѣхната дѣйность. — Еп. Формоза и отношенията му къмъ Бориса. — Въпросътъ за българ. свещеноначалникъ прѣдъ папата; кандидатурата на Формоза и отказътъ на папата. — Пристигането на еп. Доминика и еп. Гримоалда и тѣхната дѣйность въ България. — Незадоволството на цариградското правителство и църква отъ постжпката на Бориса и отношенията имъ къмъ латинското духовенство въ България. — Окржжното послание на патр. Фотия до другитѣ патриарси по българ. църковенъ въпросъ и съборътъ въ 867 г. въ Цариградъ. — Настроение въ полза на Византия. — Промѣна на императорския прѣстолъ, свалянето на Фотия и издигането на Игнатия. — Василий I Македонецъ и примирителната му политика спрѣмо Римъ. — Дѣйствия отъ Византия за привличане на Бориса отново къмъ цариградската църква. — Разколебание на Бориса и повдигане отново въпроса за назначение на български архиепископъ въ срѣдата на 869 г. — Протакане разрѣшението на тоя въпросъ отъ страна на папата и отмѣтането на Бориса отъ Римъ и причинитѣ му. — Цариградскиятъ съборъ въ края на 869 и нач. на 870 г. — Пристигането на български пратеници въ Цариградъ и екстреното заседание на събора. — Повдигане отново въпроса за юрисдикцията въ България и прѣпирнитѣ по него на това заседание. — Рѣшението на българ. църковенъ въпросъ — признаване автономностьта на българската църква. — Напущане на България отъ латинското духовенство. — Ползата отъ отказването на Бориса отъ Римъ за Византия и за българитѣ. — Общото значение на българския църковенъ въпросъ въ IX. вѣкъ . . . . . 85—152

4. Българскиятъ църковенъ въпросъ слѣдъ цариградския съборъ въ 869/70 год. — Опитътъ на папа Адриана II да подчини отново българската църква подъ властьта си и неговиятъ неуспѣхъ. — Папа Иванъ VIII и непосрѣднитѣ му сношения съ Бориса (писмата му отъ 872/73 и 874/875 гг.). — Залѣганията му да докаже иезаконностьта на гръцкото духовенство въ България. — Политическото сближение на Ивана VIII съ Василия I и старанието на първия прѣзъ Византия да изпрати свои легати въ България. — Опитването на Ивана VIII да отстрани гръцкото духовенство отъ България и да въздѣйствува върху Бориса за отцѣпване отъ цариградската църква непосрѣдно и чрѣзъ болярина Петра и князовия братъ. — Нова фаза въ развитието на въпроса за юрисдикцията въ България слѣдъ смъртьта на патр. Игнатия и възстановяването на Фотия на патриаршеския прѣстолъ. — Свикването на църковенъ съборъ за 879 г. въ Цариградъ и съгласието на папата да участвува въ него съ надежда да получи помощь противъ сарацинитѣ и да върне юрисдикцията въ България на римската църква. — Сношенията на Ивана VIII съ Бориса по тоя въпросъ при посрѣдството на хърватския князъ Седеслава. — Политическа промѣна въ Хърватско и присъединението на послѣднето къмъ римската църква при посрѣдството на опрѣдѣ-

Страница

ления за България папски пратеникъ, пресвитеръ Ивана Венециански. — Отиването на послѣдния въ България, неговата цѣль и неуспѣхъ. — Нови усилия на Ивана VIII непосрѣдно да повлияе върху Бориса и да го спечели заедно съ народа му за римската църква. — Папскитѣ пратеници повдигатъ въпроса за юрисдикцията въ България на събора въ 879/880 г. и неговото неопрѣдѣлено рѣшение. — Протестътъ на Ивана VIII противъ незачитането на неговитѣ разпоредби отъ събора и изпращането на еп. Марина въ Цариградъ. — Папата отново се опитва да въздѣйствува помимо Византия върху Бориса чрѣзъ посрѣдството на хърватския епископъ Теодосия; отиването на послѣдния при Бориса въ 880 г. и обѣщанието на българския князъ да изпрати въ Римъ пратеници за прѣговори. — Папата насиля Бориса да изпълни обѣщанието си. — Несполучливата мисия на еп. Марина въ Цариградъ и край на българския въпросъ въ споровете между Римъ и Цариградъ. — Послѣднитѣ непосрѣдни мѣрки отъ страна на Ивана VIII да въздѣйствува върху Бориса и тѣхната несполука. . . . . 152—201

5. Вжтрѣшната дѣйность на князъ Бориса. — Славѣнскиятъ националенъ принципъ въ основата на Борисовитѣ реформи. — Мжчнотиитѣ при прокарването на тоя принципъ въ духовниия животъ на българитѣ въпрѣки признаването автономностьта на българската църква. — Организацията на българската църква слѣдъ 870 г. — Църковнитѣ области въ границитѣ на българската държава по договора отъ 864 г., тѣхнитѣ църковно-административни центрове и характерътъ на училищата при тия центрове. — Старанието на Бориса да се сдобие съ епископи отъ славѣнски произходъ и да национализира мънастиритѣ. — Катастрофата на славѣнското дѣло въ Моравия и дохождането на Методиевитѣ ученици, Климента, Наума и Ангелария въ България. — Радушниятъ имъ приемъ отъ Бориса, съвѣщанията му съ тѣхъ и рѣшението да въведатъ славѣнската книга и богослужение въ юго-западна България. — Прѣдварителнитѣ разпоредби на Бориса тамъ за горнята цѣль. — Дѣйностьта на Климента въ Кутмичевица: проповѣднишка и учителска; откриването на славѣно-българската школа въ Дѣволъ и резултатътъ отъ него; легендата за тивериуполскитѣ мжченици. — Дѣйностьта на Наума въ сѣверо-източна България; пристигането на по-младитѣ Методиеви ученици тамъ. — Основанието на сѣверо-източна славѣно-българска школа въ Прѣславския мънастирь при „устието на Тича". — Отричането на Бориса отъ прѣстола въ полза на по-голѣмия си синъ Владимира и причнитѣ за покалугерянето му. — Отстжпническата дѣйностъ на Владимиръ и сношенията му съ франкския краль Арнулфа — Борисъ отново начело на управлението, прѣслѣдва сина си, хваща го, ослѣпява го и го хвърля въ тъмница. — Свикването на народенъ съборъ отъ Бориса въ Прѣславъ и рѣшенията на тоя съборъ: лишение Владимира отъ наслѣдствено право и прогласяване Симеона за князъ; прѣнасяне столицата отъ Плиска въ Прѣславъ и обявяване славѣно-българския езикъ за официаленъ въ държавата и въвеждането му въ църквата и училището. — Кога и какъ е била извършена тая реформа. — Възвеждане Климента въ епископъ; мѣстонахождението и ха-

Страница

рактерътъ на неговата епископия. — Назначение Наума на негово мѣсто за учитель въ Кутмичевица . . . . . 202—277

IV. Борба съ Византия за политическо надмощие.

1. Царь Симеонъ и първата му война съ Византия. — Младитѣ години на Симеона до възцаряването. — Участието му въ сваляне на брата му Владимира — Прокарването на културно-просвѣтната реформа. — Прѣнасянето на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ като причина за първата война на Симеона съ Византия прѣзъ есеньта 894 г. — Първитѣ военнн дѣйствия на българитѣ въ посока къмъ Цариградъ. — Бързото оттегляне на Симеона и причиннтѣ му. — Повикване на маджаритѣ отъ Лъва VI противъ България. — Нахлуването имъ въ днеш. Добруджа и появяване на византийски войски на южната българска граница. — Първитѣ несполуки на Симеона и затваряието му въ Дръстъръ и Мундрага. — Прѣдложение за сключване на миръ. — Врѣменно примирие и пристигането на императорскня делегатъ Лъва Хирософакта Магистеръ за обмѣна на плѣнницитѣ. — Арестуване на послѣдния и прѣписката му съ Симеона. — Тайнитѣ прѣговори на Симеона съ печенѣзитѣ и съвмѣстно нападение на маджарскня лагеръ. — Разнебитване силата на маджаритѣ и поселение въ днешнитѣ имъ живѣлища. — Обмѣната на плѣнницитѣ и свързаната съ иея възобнова на войната съ Византия. — Походътъ на Симеона въ Тракия и българофигонскиятъ миръ. — Българитѣ при Цариградъ и сключване на мирния договоръ въ 896 г.; условията му. — Мирното разширение на българскитѣ граници на западъ въ драчката область. — Нападението на Лъва Триполита на Солунъ въ 904 г. и отношенията иа македонскнтѣ славѣни къмъ него. — Намѣсата на Симеона въ това дѣло и договоръть отъ 904 г.; окончателното опрѣдѣление югозападнитѣ граници на българската държава. — Значението на тоя договоръ за българската народность. — Културно-просвѣтната дѣйность на Симеона и на неговитѣ сподвижници: баща му Бориса-Михаила, чича му Докса, еп. Константина, св. Наума и св. Климента . . . . . 278—356

2. Прогласяване на българската църковна независимость и издигане България въ царство. — Първиятъ походъ на Симеона противъ Цариградъ, неговата цѣль и резултатътъ отъ него. — Възвеждане Симеона въ степень кесарь въ Влахернския дворецъ; значението на тая тнтла за ромеитѣ и българнтѣ и какъ самъ Симеонъ я използувалъ за себе си. — Промѣна около прѣстола въ Цариградъ и прѣдложението на българския господарь за брачень съюзъ между прѣславския и цариградския дворове и иеговата несполука. — Вториятъ походъ на Симеона противъ Византия. — Опитътъ на Зоиното правителство да отклони тоя походъ къмъ Цариградъ. — Падането на Одринъ и съюзътъ на Византия съ африканския халифъ ал-Махди. — Оттеглянето на Симеона отъ Одринъ. — Прогласяването му за царь и самодържецъ на българитѣ въ 915 г. — Новнтѣ приготовления за война и изпращане на войски къмъ Драчъ и Солунъ. — Съвѣщанията въ Цариградъ и военниятъ планъ на ромейското правителство

Страница

противъ България. — Походътъ на византийцитѣ въ България и боятъ при Ахелое. — Разстройството на византийския планъ и значението на ахелойската побѣда. — Опитътъ на патр. Николая да запре по-нататъшното движение на българитѣ. — Катасиртския бой и край на похода. — Отношенията между България и Сърбия отъ 890—917 г. — Войната съ сърбитѣ и нейния резултатъ. — Какъ Симеонъ използувалъ ахелойската побѣда и окончателното формиране идеята му за завоеванието на Цариградъ и възкачването на византийския прѣстолъ. — Прогласяване църковната независимость на българската църква съ патриархъ начело и коронацията на Симеона за царь . . . 356—401

3. Войнитѣ на царь Симеона за завоеванието на Цариградъ. — Дворцовиятъ прѣвратъ въ Цариградъ въ 919 г., направенъ отъ Романа Лакапина и значението му за българо-византийскитѣ отношения. — Нови приготовления за война и нахлуване на български войски въ южнитѣ области на п-луострова. — Опитването на патр. Николая и Романа Лакапина да прѣкжснатъ войната въ 920 г. чрѣзъ извѣстието за обединение на цариградската църква и чрѣзъ лична срѣща на патриарха съ българския царь въ Месемврия. — Дѣйствията на българскитѣ войски въ Тракия и опитътъ имъ да завладѣятъ и двата брѣга на Хелеспонтъ (Дарданелитѣ). — Присторното съгласие на Симеона за миръ и причинитѣ му. — Прѣдложение за браченъ съюзъ на българския дворъ съ византийския и отхвърлянето му отъ Симеона. — Военнитѣ дѣйствия прѣзъ 921 г. — Заплахи отъ Цариградъ отправенн къмъ Симеона. — Сблъскването при гр. Термополь и сетнинитѣ отъ него. — Появяване на български войски около Цариградъ и дадения тѣмъ отпоръ отъ ромеитѣ. — Новитѣ условия на Симеона, при конто мирътъ е възможенъ: Романъ Лакапинъ да слѣзе отъ прѣстола и ромеитѣ да го признаятъ за свой императоръ и господарь. — Отговорътъ на това искане отъ Цариградъ. — Третиятъ и послѣденъ походъ на царь Симеона противъ Цариградъ и обсадата на Одринъ. — Отмѣтането на сръбския князъ Павла отъ българския царь, свалянето му и замѣната му съ князъ Захария. — Новъ опитъ за лична срѣща на патр. Николая съ Симеона въ Хераклея. — Отказътъ на послѣдния и присторното му прѣдложение за мирни прѣговори. — Въпросътъ за обмѣна на плѣнници. — Българо-византийскитѣ отношения въ началото на 922 г. — Сношенията на Симеона съ африканския халифъ ал-Махди за съюзъ противъ Византия и условията. — Окупацията на тракийскитѣ градове и крѣпости и нападенне на българскитѣ войски върху прѣдмѣстията на Цариградъ. — Опититѣ на Романа Лакапина и патр. Николая да склонятъ Симеона да сключи миръ. — Привидното желание на Симеона да сключи миръ. — Падането на Одринъ и очакванията въ Цариградъ. — Бавностьта на Симеона да тръгне къмъ столицата и нейнитѣ причини. — Нови заплахи и старания отъ Цариградъ, за да отклонятъ нападеннето на столицата. — Унищожение на съюза съ африканския халифъ и сетнинитѣ отъ него за Симеона. — Какъ сж използували въ Цариградъ тоя неуспѣхъ на българския царь. — Положеннето на Симеона слѣдъ тая несполука. — Сближение на цариградската църква съ римската и опитътъ на цариградския патриархъ и правн-

Страница

телство да въздѣйствуватъ върху Симеона чрѣзъ авторитета на римския първосвещеникъ. — Нови прѣдложения за териториални отстжпки, дарове и заплахи отъ страна на цариградското правителство. — Отмѣтането на сръбския князъ Захария подъ натиска на византийската политика и несполучливиятъ опитъ на Симеона да го накаже. — Роптание и възстание въ България. — Пристигането на Симеона подъ Цариградъ и срѣщата му съ патриарха, а отпослѣ и съ им-ръ Романа Лакапина на брѣга на Златния Рогъ. — Характеръть и значението на тая срѣща; резултатитѣ отъ нея и оттеглянето на Симеона въ България . . . . . 401—473

4. Междудържавното положение на България прѣзъ послѣднитѣ години отъ живота на царь Симеона. — Настоявания отъ Цариградъ за по-скорото сключване на мира. — Покорението на Сърбия и потжпкването на възстанието въ България 924 г. — Съюзътъ на Византия съ хърватския князъ Томислава и неговитѣ условия и значение за България. — Отношенията на Симеона къмъ Византия слѣдъ тоя съюзъ: нова окупация на тракийскитѣ византийски крѣпости отъ български войски. — Послѣднето опитване на патр. Николая да склони Симеона на миръ. — Новиятъ планъ на Симеона за разстройството на византийско-хърватския съюзъ. — Прогласяване Симеона за царь и самодържецъ на българи и ромеи и неговата цѣль. — Новитѣ условия на българския царь за миръ. — Привидната склонность на Симеона да сключи миръ и впечатленията въ Цариградъ отъ нея. — Войната съ хърватитѣ и катастрофалния за Симеона край. — Посрѣдничеството на папата за миръ между хървати и българи и обстоятелствата, при които то е възникнало. — Условията, при които Симеонъ приелъ това посрѣдничество и сключилъ миръ съ хърватитѣ. — Впечатлението въ Цариградъ отъ тия събития. — Новитѣ прѣдвижения на български войски въ Тракия и възстанието на имперскитѣ славѣни въ Македония. — Послѣдниятъ опитъ на Романа Лакапиина да склони българския царь да сключи миръ. — Смъртьта на Симеона. — Причината за забавянето да се изпълнятъ условията отъ страна на папата. — Легендата за царь-Симеоновата смъртъ. . . . . 474—515

V. Сближение съ Византия — падане на България.

1. Мирниятъ договоръ съ Византия въ 927 г. и сетнинитѣ отъ него. — Царь Петъръ: характеръть му и при какви условия се покачилъ той на прѣстола. — Продължение на войната и тайнитѣ прѣговори на Георгия Сурсувула съ Византия за миръ. — Причинитѣ за тая бърза и крута промѣна въ Симеоновата политика; двѣ полнтически партии — опозиционна и партия на мира. — Прѣдварителнитѣ прѣговори за мирния договоръ и сключването на мира. — Условията на мирния договоръ. — Свадбата на царь Петра съ внучката на Романа Лакапина. — Значението на тоя миръ за българско-византийскитѣ отношения. — Заговоръть на Петровия братъ Ивана въ 928 г. — Възстанието на по-голѣмия Петровъ братъ Михаила въ 930 г. — Възстаиието въ Сърбия начело съ Чеслава и други жупани като дѣло на византийската политика. —

Страница

Възстановяването на сръбското княжество съ помощь на ромейския императоръ . . . . . 516—541

2. Вжтрѣшното състояние на България прѣзъ царуването на царь Петра. — Несъстоятелностьта на царь Петра да се противопостави на външнитѣ нападения поради религиозно-обществените движения въ България. — Зачатъцитѣ на тия движения при Симеона: образуването на социални и економически различия: привилегированитѣ класи — болярство и духовенство и отношенията имъ къмъ населението. — Недоволството на болярнтѣ при царь Петра и тѣхнитѣ стремежи. — Положението на селеиитѣ. — Засилване имотното състояние на църквата и мънастиритѣ и непосрѣдна сетнина отъ това — нравствения упадъкъ въ срѣдата на духовенството и монаситѣ. — Появяването на богомилското движение — Сжщностьта на богомилското учение. — Прнчинитѣ за бързото разпространение на богомилството въ България. — Реакция противъ богомилитѣ; писмото на цариградския патриархъ Теофилакта въ свръзка съ гонението на богомилитѣ. — Св. Иванъ Рилски и значението му за българския народъ. — Пресвитеръ Козма и неговитѣ бесѣди . . . . . 541—567

3. Нарушение на мирния договоръ отъ 927 год. и руситѣ въ България. — Отношенията на България къмъ маджари и византийци. — Смъртьта на българската царица Мария-Ирина и възобнова на мирния договоръ на нови условия: да изпрати царь Петъръ двамата си сина, Бориса и Романа, като заложници и да не пропуща маджаритѣ да нападатъ въ византийскитѣ владѣния. — Несполучливиятъ опитъ на ц. Петра за съюзъ съ Оттона I противъ маджаритѣ — Съюзътъ съ маджаритѣ въ 965 г. и конфликтътъ съ им-ръ Никифора Фока. — Походътъ на послѣдния въ България прѣзъ 966 г. — Отстжпването му отъ България и неговитѣ причини. — Повикването на руския князъ Светослава Киевски противъ българитѣ при посрѣдството на херсонеца Калокира. — Защо изборътъ на императора се спрѣлъ върху руския князъ. — Първиятъ походъ на Светослава въ България и рускитѣ завоевания прѣзъ тоя походъ. — Сближение на ц. Петра съ Цариградъ и промѣна въ политиката на Никифора Фока къмъ българитѣ; причинитѣ иа-тая миролюбива промѣна. — Възобновата на мирния договоръ между България и Византия. — Заминаването на Светослава за Киевъ. — Незадоволството въ западнитѣ български области отъ византийската политика на ц. Петра. — Смъртьта на ц. Петра. — Отцѣпването на западната половина на царството начело съ комитопулитѣ: Давида, Моисея, Аарона и Самуила. — Завръщането на ц. Петровитѣ синове Бориса и Романа въ Българня. — Борисъ II и никаква промѣна нито въ вжтрѣшната, нито въ външната политика на България. — Второто дохождане на Светослава въ България въ края на лѣтото 969 г. — Борисъ II търси помощь противъ руситѣ въ Цариградъ. — Обѣщание на тая помощь срѣщу изпращането на двѣ дѣвойки отъ царски родъ за невѣсти на младитѣ им-ри, Василия и Константина. — Неизпълнение на обѣщанието поради убийството на Никифора Фока въпрѣки пристигането на двѣтѣ дѣвойки въ Цариградъ. — Завоеванието на Прѣславъ отъ Светослава и поробването на ц. Бориса съ сѣмейството му и на

Страница

брата му Романа. — Пръминаването на Светослава въ южна България и завладѣването на Пловдивъ отъ руситѣ. . . . . 567—600

4. Руско-византийската война и падането на източната половина на царството. — Закрѣпата на руската власть въ южна България и несполучливитѣ прѣговори на Ив. Цимисхия съ руския князъ на база послѣдниятъ мирно да напусне България. — Приготовленията на Цимисхия за война противъ Светослава. — Съюзътъ на Светослава съ маджари, печенѣзи и българи за съвмѣстни дѣйствия противъ ромеитѣ. — Навлизането на руситѣ въ византийска територия и пораженията имъ при Аркадиополь. — Оттеглянето на руситѣ въ България. — Възстанието на Варда Фока и прѣхвърлянето на византийскитѣ войски въ М. Азия. — Ново нахлуване на руситѣ въ Одрински и безнаказанитѣ имъ грабежи и опустошения. — Послѣднитѣ приготовления на Цимисхия и свадбата му съ Теодора, дъщерята на Константина Багренородни. — Заминаването на императора въ походъ въ България противъ руситѣ. — Военниятъ съвѣтъ въ Одринъ и бързото навлизане въ българскитѣ планински проходи. — Обсадата и прѣвземането на Прѣславъ и освобождаването на българския царь отъ арестъ. — Ив. Цимисхий прѣдъ Дръстътъ и обсадата на тая крѣпость. — Първата битка на Светослава съ императора. — Пристигане на византийската флота по Дунавъ къмъ Дръстътъ и стѣсняване на обсадата. — Разни епизоди отъ тая обсада. — Послѣдниятъ бой и съвършеното поражение на руситѣ. — Прѣдложението на Светослава за миръ; мириитѣ условия. — Заминаването на руситѣ отъ България и смъртьта на Светослава. — Връщането на Ив. Цимисхия като побѣдитель на Светослава и руситѣ. — Въ Преславъ арестува Борисъ II съ сѣмейството и брата му Романа и обявява окупираиитѣ отъ ромеитѣ български области за византийски владѣния. — Наредбата на покорена България и настаняване на колонисти-еретици по границата на свободната половина на царството. — Унищожение църковната независимость въ източната половина. — Тържественото влизане на Ив. Цимисхия въ Цариградъ и сждбата на Бориса II и брата му Романа. — Причинитѣ за падането на източната половина на царството . . . . . 600—632

VI. Борба за независимость.

1. Положението въ България слѣдъ падането на източиата половина на царството и походътъ на Василия II въ 986 год. — Границитѣ между свободната и покорената половини на царството. — Какъвъ е билъ Никола комитъ, бащата на комитопулитѣ, и коя область е управлявалъ. — Първоначалнитъ характеръ и управлението на свободната половина. — Разпрѣдѣла защитата ѝ между комитопулитѣ. — Окончателното ѝ отцѣпване като отдѣлна държава въ 972 год. — Отмѣтането на сѣверна България отъ властьта на императора и присъединението ѝ къмъ свободната половина въ 976 год. — Задружнитѣ дѣйствия на четиримата братя противъ Византия: смъртьта на Давида и Моисея. — Самуилъ въ Тесалия и първата обсада на гр. Лариса. — Побѣгването на ц.-Петровитѣ синове Бориса и Романа отъ Цариградъ; убийството на

Страница

Бориса и спасението на Романа. — Врѣмето на това побѣгване. — Сходството и различията между извѣстията за него. — Какъ е станало побѣгването на двамата братя. — Втората обсада и завладѣването на Лариса отъ Самуила. — Походътъ на Василия II противъ Срѣдецъ. — Извѣстията за тоя походъ и тѣхнитѣ взаимоотношения. — Истинскиятъ редъ на фактитѣ. — Движението на Василия II къмъ Срѣдецъ и обсадата на града. — Оттеглянето на императора оттамъ и пълното му поражение въ Ихтиманския походъ . . . . . 633—676

2, Възстановяване на единовластието и втората война на Василия II противъ българитѣ. — Отношенията между Самуила и Аарона слѣдъ похода на Василия II и убийството на Аарона. — Възстановяване на единовластието. — Дѣйствията на българитѣ въ Солунската область и завоеването на Драчъ съ областьта му. — Прѣвземането на крѣпоститѣ Верея и Сервия отъ Самуила. — Василий II въ Солунъ и приготовление за втората война противъ българитѣ. — Четиригодишната война на Василия II въ България и нейниятъ характеръ. — Извѣстията за нея. — Плѣняването на царь Романа и откарването и затварянето му въ Цариградъ. — Заминаването на Василия II отъ България за М.-Азия и новото нападение на Солунъ отъ Самуила. — Плѣнението на Ашота и убийството на Григория Таронита. — Походътъ на Самуила прѣзъ Тесалия въ Пелопонесъ и движението на Никифора Уранъ подирѣ му. — Сперхийскиятъ бой и значението му. — Присторенитѣ прѣговори на Самуила за покорность императору. — Смъртьта на ц. Романа и прогласяването на Самуила за български царь. — Дѣ и кога е станало послѣднето. — Сношенията му съ папата. 676—704

3. Борбата на царь Самуила съ императоръ Василия II. — Нападателната политика на Василия II противъ българитѣ. — Новиятъ планъ на Самуила; дѣйствията му противъ Сърбия и хърватска Далмация. — Покорението на княжество Дукля или Зета и плѣнението на княза му Иванъ-Владимира. — Воинственото движение на Самуила по далматинскитѣ градове, прѣзъ Босна и Рашка. — Въ какви отношения станалъ Самуилъ къмъ тѣхъ и къмъ маджаритѣ. — Положението на кн. Ив.-Влладимира въ плѣна. — Женидбата му за дъщерята Самуилова, Теодора-Косара, и възстановяването му въ Зета. — Отношенията на Самуила къмъ хърватска Далмация. — Женидбата на Ашота за Мирослава, втората Самуилова дъщеря, и назначението му за управитель на Драчъ и областьта му. — Най-голѣмото разширение на Самуиловата държава. — Третиятъ походъ на Василия II въ 1001 год. и завоевателната му цѣль. — Едноврѣменни дѣйствия на западъ къмъ Срѣдецъ и на сѣверъ въ придунавска България и нейното завоевание. — Воениитѣ дѣйствия прѣзъ 1002 год. въ южнитѣ покрайнини; прѣвземането на Верея (воевода Добромиръ), Колидронъ (воевода Димитъръ Тихона) и Сервия (воевода Никулица) отъ ромеитѣ. — Възстановяване на Византийската власть въ Тесалия и изселване на славѣно-българското население въ областьта Волеронъ. — Падането на кр. Воденъ (воевода Драгщанъ). — Войната прѣзъ 1003 год.: завоеването на Бдинъ отъ Василия II и военната диверсия на Самуила къмъ Одринъ. — Движението на императора въ Македония и завоеването на Скопие. — Въпро-

Страница

съть за Романа-Симеона царь-Петровъ синъ и управитель на Скопие. — Първата несполучлива обсада на Пернникъ отъ Василия II. — Хронологията на послѣднитѣ събития. — Дѣйствията на Самуила подъ Солунъ и успѣхътъ му. — Измѣната на Ашота и безбойното завоеване на Драчъ отъ ромеитѣ въ 1005 год. — Поражението на българитѣ при Крета (1009). — Непрѣкжсване на войната и прѣзъ слѣднитѣ години. — Самуилъ въ Струмица и укрѣпяване на Ключската клисура и пжтя откъмъ Солунъ. — Възобновение на войната въ 1014 г. — Дѣйствията на воевода Несторица къмъ Солунъ и пораженнето му отъ визант. пълководецъ Теофилакта Вотаниата. — Обходътъ на Никифора Ксифия и пробивътъ на Ключското укрѣпление. — Бѣласицкия бой на 29. VI. 1014 г. и катастрофалнията му за България край. — Завземането на кр. Мацукионъ отъ ромеитѣ. — Поражението на ромеитѣ и убийството на Теофилакта Вотаниата въ Костурнския проходъ. — Ослѣпяването на българскитѣ плѣнници. — Мирното завземане на кр. Мелникъ и цѣлата Загория. — Смъртьта на Самуила на 6. X. 1014 г. — Значението на тоя знаменитъ български царь . . . . . 704—743

4. Приемницитѣ на царь Самуила и покорението на България отъ Василия II Българоубийца. — Покачването на Гавринла-Радомира на прѣстола. — Нахлуването на Василия II въ България къмъ Битоля, резиденцията на новия царь. — Падането на Прилѣпъ и Щипъ. — Възстанието на водеичани и неговото потъпкване. — Съграждане на крѣпостнтѣ Кардия и Св. Илия. — Опитътъ на царь Гаврнила да сключи миръ и отхвърлянето му отъ Василия II съ новъ походъ въ България. — Обсадата и прѣвземането на кр. Мъгленъ и Енотия. — Убийството на ц. Гавриила-Радомира; извѣстията за него, тѣхнитѣ сходства и различия. — Покачването на Ив.-Владислава, сина на Аарона, на българския прѣстолъ. — Опитътъ му да турн край на войната чрѣзъ споразумѣние за покорность. — Причнитѣ за отхвърлянето условията на това споразумѣние: покушението върху живота на ц. Ив.-Владислава отъ страна на Василия II. — Убийството на кавхана Теодора въ Стобъ и новъ походъ на Василия II въ България. — Прѣзъ Воденъ, Островъ и Соскъ Василий се отзовалъ прѣдъ Охридъ и го прѣвзема. — Поражението на ромеитѣ отъ воевода Иваца на Пелагонийското поле. — Дѣйствията на ромеитѣ къмъ Струмница и Срѣдецъ. — Значението на войната прѣзъ 1015 г. за българската държава. — Убийството на зетския князъ Ив.-Владимира на 22. май 1016 г. — Разказътъ за него у Дуклянския пресвитеръ и другитѣ извѣстия. — Походътъ на Василия II прѣзъ 1016 г. къмъ Срѣдецъ и несполучливата втора обсада на Перникъ. — Войната прѣзъ 1017 г. въ южнитѣ български покрайнини къмъ Костуръ; завладѣване на кр. Лонгонъ. — Дѣйствията на Давида Аринанита и Конст. Диогена въ Пелагонийската равнина. — Прѣговоритѣ на Кракра съ печенѣзитѣ за съюзъ противъ Василия II и тѣхната несполука. — Прѣвземането на кр. Вишеградъ и опустошението околноститѣ на Островъ и Молиска. — Осадата на кр. Сетина и печалнията край на опита на Ив.-Владислава да освободи тая крѣпость. — Обсадата на Драчъ и извѣстията за убийството на ц. Ив.-Владислава подъ стѣнитѣ на Драчъ. — Политическитѣ партии въ България и сждбата на наслѣдника на прѣстола, Пресиана-

Страница

Фружина. — Безбойното покорение на България отъ Василия II и капитулирането на българската царица Мария въ Струмица при съдѣйствието на архиепископъ Давида. — Завладѣването на българската столица Охридъ. — Отпорътъ на Пресиана-Фружина съ братята си Алусиана и Аарона и своитѣ привърженци въ пл. Томоръ и неговътъ неуспѣхъ. — Отказътъ на воевода Иваца да се покори и неговото коварно убийство отъ Евстатия Дафномила. — Прѣдаването на воевода Никулица. — Побѣдоносното прѣминаване на Василия II прѣзъ приадриатическитѣ области и възстановяване на византийската власть тамъ. — Прѣдаването на членоветѣ на български царски родъ въ Костуръ. — Прѣзъ Стагъ, дѣто се прѣдали послѣднитѣ български воеводи, императорътъ стига въ Атина. — Процесътъ на българскитѣ воеводи Елемага и Гавра въ Солунъ за опитване да вдигнатъ възстание. — Падането на най-сѣверната българска область Срѣмъ и коварното убийство на управителя ѝ Сермона. — Триумфалното влизане на Василия II въ Цариградъ като покоритель на българския народъ и унищожитель на българската държава. . . . . 743—790

Притурки:

1. Φράγγων νέφος не може да бѫде Δρούγγων νέφος . . . . . 791—794
2. Имената на българскитѣ пратеници въ Цариградъ на събора 869—70 год. . . . . 794—800
3. За протокола на екстреното заседание въ Цариградъ на 4. III. 870 год. . . . . 800—805
4. Кой е билъ пресвитеръ Иванъ, папскиятъ пратеникъ до Бориса прѣзъ 879 год. . . . . 805—808
5. Разказътъ за прѣмѣстването на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ . . . . . 808—812
6. Извѣстията на византийскитѣ хронисти за първия походъ на Симеона противъ Цариградъ въ 913 год. . . . . 812—816
7. Извѣстнята за опита на ц. Симеона да се сродн съ цариградския дворъ . . . . . 817—822
8. Писмо 6-то на патриархъ Николая Мистикъ до българския царь Симеона. . . . . 822—830
9. Първото писмо на им-ръ Романа Лакапина до царь Симеона. . 830—836
10. За възстанието въ България въ 930 год. . . . . 837—840
11. Писмото на цариградския патриархъ Теофилакта до българския царь Петра. . . . . 840—845
12. Извѣстията за българитѣ въ житието на св. Никола Метаноите. 845—850
13. За смъртьта на ц. Гавриила-Радомира въ чудесата на св. Димитра Солунски . . . . . 850—853
14. Кой е билъ черноризецъ Храбъръ . . . . . 853—860
15. Родовъ и хронологиченъ списъкъ на българскитѣ господари отъ първото царство . . . . . 861 и 863

Библиография:

Страница

I Извори . . . . . 865—869
II Литература . . . . . 870—877
Допълнения . . . . . 877—878
Показалецъ на собственитѣ имена . . . . . 879—892

ПЪРВО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

III. НАЦИОНАЛИЗАЦИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА

1. МЕЖДУДЪРЖАВНОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ И ПОКРЪЩАНЕТО НА БЪЛГАРИТЪ.

Въ 852 г., споредъ западния лѣтописецъ, дохождали въ Майнцъ при нѣмския краль Людовика Нѣмски (826—876) български пратеници, които били приети, изслушани и отпуснати обратно.[1]) Причината за това българско посолство лѣтописецътъ не отбѣлѣзва, но очевидно то е имало за цѣль да поднови и закрѣпи мирнитѣ отношения отъ 845 г., когато били изравнени пограничнитѣ спорове по източната граница на франкската държава,[2]) но въ сѫщото врѣме да донесе извѣстието за новата промѣна на българския прѣстолъ — за покачването на ханъ Бориса[3]) (852—889), синъ и прѣемникъ на ханъ Пресияна.[4])

---

[1]) Rudolfi Fulden. annales, an. 852. Pertz, Mon. Germ. SS. I, p. 367: legationes Bulgarorum Sclavorumque audivit et absolvit.

[2]) Ср. Dümmler, Geschichte d. Ostfränk. Reiches. 2-te Aufl. Bd. I, S. 285 и 365. — J. Marquart, Streifzüge, p. 117. — В. Н. Златарски, История на българската държава, ч. 1, стр. 349.

[3]) Името на тоя български господарь е извѣстно въ слѣднитѣ форми: Βώγωρις (Theoph. contin., ed. Bon. p. 162-163), Βόγαρις (Sym. Magister, ed. Bon., p. 664; но Γόβορις, p. 665), Βωρίσης и Βορίσης (Const. Porphyrg. De admin. imp. ed. Bon., p. 154, но Βορώσης p. 150; Theophylactus Bulgarus, Migne, Patrol. gr. t. 126, col. 197 et 213), Βορής въ надпися отъ южна Албания съ името на князъ Бориса (Slavia, кн. II (1923), str

Едноврѣменно или наскоро слѣдъ това, но пакъ прѣзъ първата година на царуването си, Борисъ влѣзълъ въ сношения и съ южната си съсѣдка — Византия. Византийскиятъ хронистъ отъ X. вѣкъ Генесий ни съобщава слѣднето: „Българскиятъ началникъ (ἀρχηγός) отправилъ надменни рѣчи, като заплашвалъ ромеитѣ съ нападение. Императрицата мжжествено и съ гордость му обявила, че и тя ще излѣзе веднага съ войската си до българската земя. „И ако побѣдишъ жена, казала тя, никаква похвала нѣма да ти бжде за побѣдата; ако ли пъкъ ти бждешъ побѣденъ отъ нея, поражението ти ще стане посмѣшище за всички". Това като разбралъ, скитецътъ рѣшилъ да остане спокоенъ въ земята си.[5]) И по съдържание, и по форма това извѣстие едвали трѣба, па и може да се разбира въ буквaленъ смисълъ. Очевидно, подъ тия „надменни рѣчи", които Борисъ отправилъ къмъ императрица Теодо́ра (845—856), се криятъ по-

63—65); Борисъ (въ всички славѣнски и домаш. извори) и Бориша (въ надслова на българ. прѣводъ на Малала, вж. К. Калайдовичъ, Іоаннъ ексархъ болгарскій, Москва 1824, стр. 178; въ краткото житие на св. Климента, вж. Г. Баласчевъ, Климентъ Словѣнски. София 1898 стр. кн. — Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония. София 1908, стр. 62; въ житие на св. Наума, изд. въ „Гласник" срп. уч. др. кн. 63 (1885) стр. 3.

[4]) За годината на Борисовото покачване на прѣстола, вж. В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 45—47, а че Борисъ билъ синъ и прѣемникъ на Пресияна, вж. История на Българската държава, ч. 1, стр. 451, 457—458.

[5]) Genesios, ed. Bon., p. 85—86. — Подобно извѣстие дава и продължательтъ на Теофана, който почва разказа си за покръщането на българитѣ съ слѣдния пасажъ: „Българскиятъ князъ (ἄρχων) — Богорисъ билъ той, — като чулъ, че жена управлява царството, взелъ да се отнася по-дързко; затова той пратилъ при иея пратеници, казвайки, че нарушава мирнитѣ договори и потегля съ войска противъ ромейската земя. Но тя, безъ да мисли по женски или малодушно, му обявила: „и мене ще намѣришъ готова да излѣза насрѣща ти, и надѣвамъ се да те надвия; ако ли пъкъ това не стане и ти ме побѣдишъ, то и въ такъвъ случай азъ ще надвия, побѣдата, очевидно, ще бжде на моя страна, защото ти ще побѣдишъ жена, а не мжжъ". Поради това той останалъ на спокойствие и, безъ да се осмѣли да постжпи безразсждно, веднага възобновилъ приятелскитѣ договори" (Theoph. continn., ed. Bon., p. 162. — Въ сжщия видъ намираме това извѣстие и у другитѣ по-късни хронисти съ незначителни измѣнения. Вж. Skylitzes-Ced-

скоро нѣкои претенции негови отъ политически или териториленъ характеръ, съ които той ще да е искалъ да прѣдизвика цариградското правителство на прѣговори поради неопрѣдѣленитѣ отношения спрѣмо Византия, настанали слѣдъ взаимнитѣ нападения още при Пресияна.[1]) Споредъ насъ, не мжжественията отговоръ на императрицата е накаралъ Бориса да се откаже отъ всѣка агресивна политика спрѣмо империята, а 1. сполучливото повеждане на прѣговоритѣ, което се е изразило въ това, че Борису била отстжпена една малка часть земя по източната българо-византийска граница, именно празната и ненаселена източна часть на областьта Загора,[2]) между Сидера, днеш. Демиръ-капу, единъ отъ западнитѣ върхове на Странджа-планина, на с. отъ Лозенградъ при с. Ковчазъ, и стария градъ Девелтъ т. е. между вододѣла на Сакаръ-планина къмъ Странджа и пограничния окопъ еркасия,[3]) и 2. убѣждението, че той билъ

---

renus, ed. Bon. II, p. 151. — Zonaras, ed. Dindorfii, IV, p. 4. — Sym. Magister, ed. Bon., p. 664). Ако сравнимъ това извѣстие съ Генесиевото, не е мжчно да се разбере, че Продължательтъ го е заимствувалъ тъкмо отъ Генесия; но отъ друга пъкъ страна не може да се не забѣлѣжи, че освѣнъ парафраза на текста, у Продължателя има много прибавки, които значително измѣняватъ смисъла, но които не могатъ да се считатъ за достовѣрни. За това вж. подробно В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 53—54. — Ср. F. Hirsch, Byzantin. Studien, стр. 206.

[1]) Вж. История на българската държава, I, ч. 1, стр. 349—351.

[2]) В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 65—68. — Ср. История на българската държава, п. т., стр. 170; 178—190; 242—246; 261—279; 300—302.

[3]) За мѣстонахождението на Сидера (Σιδηρᾶ), както и за отстжпената територия, вж. подробно „Извѣстия за българитѣ, стр. 65—70. — За тая отстжпка се научаваме отъ Теофановия продължатель, който пише слѣднето: „А когато той (Борисъ) се обърналъ къмъ богопочитанието, стѣсняванъ отъ множеството на своя народъ, пише до господарката за земя и я моли посмѣло, понеже тѣ сж вече едно, а не двѣ, свързани съ вѣра и неразривно приятелство, и обѣщава самъ да се подчини и да сключи вѣченъ ненарушимъ миръ. Тя благосклонно го изслушала и (му) дала тогавашната празна земя между Сидера, понеже тая служила тогава за граница между роментѣ и тѣхъ (българитѣ), до Девелтъ, която (земя) така сжщо се наричала у тѣхъ Загора" (ed. Bon., p. 164—165. Отъ Продължателя това извѣстие било почерпано отъ Skylitzes-Cedrenus, ib. II, p. 153. — Zonaras, ib., IV,

свободенъ отъ каквито и да било враждебни дѣйствия откъмъ Византия, защото сама послѣднята тъкмо въ това врѣме се нуждаела отъ миръ съ българитѣ поради усилената борба съ арабитѣ, съ които тая водѣла война ту въ Египетъ, ту въ Сицилия, ту въ Мала-Азия.[1]) Обаче за нѣкакъвъ траенъ миръ между България и Византия въ даденото врѣме не може и дума да става, защото такъвъ билъ сключенъ само въ 864 г., както се ясно види и отъ думитѣ на Генесия, който казва, че до-прѣди сключването на мирнитѣ отношения българскиятъ князъ билъ дързъкъ, разбира се, спрѣмо империята; това е било само едно подновяване на врѣмениитѣ мирни отношения, които се поддържали съ изпращане отдѣлни

р. 5—6 и Sym. Magister, ib., p. 666 съ малки измѣнения). — Отдѣ Продължателъ̀ъ е почерпалъ това извѣстие, мжчно е за сега да се посочи; обаче нѣкои фактически несъобразности въ него ни каратъ да се усъмнимъ, дали самото събитие се отнася къмъ врѣмето слѣдъ покръщането на Борисa, т. е. при сключването на мирния договоръ въ края на 863 или началото на 864 г., както ние на друго мѣсто се изказахме (Извѣстията за българитѣ, стр. 68—70). Прѣди всичко неволно обръща внимание очебиещиятъ анахронизъмъ, какво императрица Теодо́ра се разпоредила за отстжпката на посочената земя, защото както сключването на мира, тъй и покръщането на бъ л гарския князъ и народъ сж станали при самостойното управление на Михаила III, когато Теодора била изгубила всѣко влияние при двора (за това вж. по-долу стр. 20 и сл.). Вече това обстоятелство показва, че тукъ има нѣкоя бъркотия въ реда на събитията. Поправката на тая бъркотия може донѣйдѣ да стане по два начина: или като се прѣдположи, че самото събитие наистина се отнася къмъ врѣмето на Михаиловото самостойно управление, т. е. слѣдъ 856 г., както се опиталъ това да поправи псевд -Симеонъ Магистъръ (p. 666) споредъ извѣстието на Симеона Логотата, като кара Бориса да заявява за отстжпка на земя не на Теодора, а на Михаила III, но това противорѣчи въ такъвъ случай на всички други извѣстия, па и за нови териториални отстжпки по мирния договоръ отъ 864 г. не се споменува, слѣдов. това прѣдположение не е приемливо, или пъкъ да приемемъ, че събитието дѣйствително се отнася къмъ врѣмето на Теодориното управление, т. е. прѣди 856 г., и че само Теофановиятъ продължатель произволно, както той постжпвалъ при прѣдаването и на други факти, го прѣхвърлилъ къмъ врѣмето слѣдъ покръщането. Като считаме послѣднето за по-основателно и хронологически по-вѣрно, ние отнасяме въпросното извѣстие къмъ врѣмето между 853 и 856 г. и го свързваме съ горѣ-приведенитѣ извѣстия на Генесия и Теофановия продължатель.

[1]) А. Васильевъ, Византія и арабы, I, стр. 168—189.

посолства въ Цариградъ,[1]) защото прѣзъ 50-тѣ години на IX. вѣкъ всичкото внимание на Бориса било съсрѣдоточено върху събитията, които сж ставали тогава въ съсѣднитѣ области по срѣдни Дунавъ.

Почналото се отъ началото на IX. вѣкъ съперничество между Изтокъ и Западъ, особено слѣдъ възстановяването на западната римска империя отъ нѣмската нация, когато римскиятъ папа заедно съ стария Римъ скжсалъ политическитѣ си връзки съ източната империя и се присъединилъ къмъ групата на западнитѣ християнски държави, като напълно се солидаризиралъ съ западната империя на чисто политическа почва, защото своитѣ планове спрѣмо източната църква той би могълъ да постигне само съ помощьта на западнитѣ народи, които въ църковно отношение били нему напълно подчинени, — това съперничество, което имало колкото църковенъ, толкова и политически характеръ, прѣдизвикало цѣлъ редъ исторически събития въ отношенията между Изтокъ и Западъ. Единъ отъ първитѣ и главни резултати отъ солидарностьта на римската църква съ западната империя била завоевателната политика на франкскитѣ господари въ посока къмъ изтокъ и разширението на нѣмската власть и влияние прѣзъ първата половина на IX. вѣкъ между славѣнитѣ въ областьта на срѣдни Дунавъ и Драва подъ булото на религиозна пропаганда — разпространението на християнството между сжщитѣ славѣни. Тая политика впрочемъ своеврѣменно открила на славѣнскитѣ князе опасностьта, която ги заплашвала откъмъ франкската държава, и съзнанието на дребнитѣ славѣнски княжества противъ нѣмската стихия се изразило въ славѣнския съюзъ, на чело на който застанали моравскитѣ князе.

---

[1]) За такова едно посолство споменува арабскиятъ историкъ Табари прѣзъ пролѣтьта 860 г. Вж. баронъ В. Розенъ, Императоръ Василій Болгароболца. Петроградъ 1883, стр. 145 d. — А. Васильевъ, каз. съч., I, стр. 187. Приложенія, стр. 57. — В. Розенъ прѣдполага, че това посолство се намирало въ връзка съ прѣговоритѣ за покръщането на Бориса, но това едвали е приемливо, защото такива прѣговори се почнали, както ще видимъ по-долу, само прѣзъ 864 г.

Както е извѣстно, отъ срѣдата на първата половина на IX. вѣкъ въ източнитѣ области на френската държава почнало да се издига едно отъ славѣнскитѣ княжества, които се намирали подъ върховната власть на франкския краль, именно, княжество Моравско. Около 830 г. единъ отъ моравскитѣ князе, Моймиръ, сполучилъ мирно да обедини дребнитѣ владѣтели въ моравскитѣ земи подъ властьта си и намислилъ да създаде една самостойна и независима славѣнска държава, като присъединилъ и другитѣ славѣнски княжества по срѣдни Дунавъ, за борба противъ нѣмцитѣ. Моравия достигнала особено голѣмо засилване при прѣемника на Моймира, князъ Ростислава, който най-ясно и най-пълно формулиралъ националнитѣ стремежи и цѣли на съюза и, като се възползувалъ отъ събранитѣ отъ прѣдшественика си сили, пръвъ почналъ оная отчаяна борба съ нѣмцитѣ, която изпълва втората половина не IX. вѣкъ и първитѣ страници въ историята на тъй наречената Велико-моравска държава.[1])

Ростиславъ не само залѣгалъ да усили и закрѣпи съюза, но се и стремилъ да привлѣче къмъ него и съсѣдитѣ си и прѣди всичко българитѣ, които вече прѣдставяли една внушителна сила по долни Дунавъ и слѣдъ първитѣ си сблъсквания съ франкитѣ въ края на 20-тѣ години на IX. вѣкъ се намирали въ постоянни сношения съ нѣмцитѣ. Людовикъ Нѣмски добрѣ разбиралъ цѣлитѣ и стремежитѣ на моравския князъ и отъ своя страна гледалъ да поддържа съ българитѣ приятелски отношения, които се подтвърдявали съ изпращането на специални посолства при двора на Людовика, каквито, знаемъ, сж били въ 845 г. и особено въ 852 г.. Ростиславъ се домогвалъ сега да разстрои тъкмо тия мирни сношения на нѣмци и българи, въ което, както се види, сполучилъ, защото вече въ 853 г. българитѣ въ съюзъ съ срѣдне-дунавскитѣ славѣни воюватъ противъ Людовика Нѣмски.[2]) При какви обстоятелства е станало това отмѣ-

---

[1]) К. Гротъ. Моравія и Мадьяры, Петроградъ, 1881, стр. 108 и слѣд..

[2]) Annales Bertiniani, pars II, annl. Prudentii, Pertz, Mon. Ger. hist., t. I, p. 448: Bulgari, sociatis sibi Sclavis, et, ut fertur, a nostris

тане на Бориса отъ нѣмцитѣ, лѣтописецътъ не посочва, но прѣдполага се, че българскитѣ пратеници на връщане отъ Майнцъ въ 852 г. се срѣщнали съ Ростислава и при тая срѣща ще да е билъ сключенъ въпросниятъ съюзъ. Впрочемъ лѣтописецътъ отбѣлѣзва, че българитѣ били „a nostris muneribus invitati", т. е. че тѣ били подбутнати противъ Людовика съ подаръци отъ самитѣ франки, но отъ кого именно, мжчно може да се установи.[1]) Както и да било, прѣдприетиятъ отъ българитѣ въ съюзъ съ славѣнитѣ походъ се свършилъ катастрофално за първитѣ, понеже тѣ потърпѣли отъ Людовика голѣмо поражение, въ което ще трѣба да видимъ алигоричното извѣстие на Теофилакта Охридски, че „когато дивниятъ Борисъ приелъ властьта, облакъ отъ франки покрилъ цѣла България",[2]) защото, освѣнъ че за други враждебни дѣйствия между българи и франки при Бориса засега нѣма никакви извѣстия, но и самото събитие се отнася отъ Теофилакта къмъ самото начало на Борисовото управление. Какво е послѣдвало слѣдъ това въ отношенията между Ростислава и Бориса, остава неизвѣстно; ако се сжди по това, че въ 855 г. Ростиславъ самъ дѣйствувалъ противъ Людовика безъ помощь отъ българитѣ, може да се мисли, че и съюзътъ му съ българския князъ билъ вече унищоженъ, или пъкъ послѣдниятъ е билъ принуденъ да се откаже отъ него поради настаналитѣ враждебни отношения съ другитѣ си западни съсѣди — хърватиі и сърби.

---

muneribus invitati, adversus Hludowicum, Germaniae regem, acriter promoventur, se Domino pugnante vincuntur. — T. Smičiklas мисли, че Борисъ сключилъ съюзъ съ бана на Панонско Хърватско. вж. Povjest hrvatska. Zagreb 1882, I, стр. 183.

[1]) Dümmler, каз. съчин. I, стр. 382, мисли, че Карлъ Лисий, братъ Людовиковъ, прѣдложилъ тия дарове на Бориса. — Ср. сжщо Marquart, п. т., стр. 117.

[2]) Въ Житието на Тивериуполскитѣ мжченици, Migne, Patrol. gr. t. 126, cap. 34, col. 197: Ἐπεὶ γὰρ τὴν ἀρχὴν ὁ βηθεὶς διεδέξατο Βωρίσης ὁ θαυμασιος, Φράγγων νέφος τὴν Βουλγαρίαν πᾶσαν ἐκάλυψε. — Θ. Ив. Успенски, считайки това мѣсто у Теофилакта развалено, опита се да даде друго тълкуване, което сбаче е твърдѣ натегнато и поради това неприемливо. За него вж. Притурка № 1.

Константинъ Багренородни съобщава слѣднето за отношенията между хървати и българи при Бориса: „Хърватскиятъ князъ отначало, т. е. отъ царуването на императоръ Ираклия, билъ подчиненъ на ромейския императоръ и никога не е билъ подвластенъ на българския князъ. И никога българинъ не е отивалъ на война противъ хърватитѣ, само българскиятъ князъ Михаилъ-Борисъ излѣзълъ и воювалъ противъ тѣхъ, но, като не можалъ нищо да направи, сключилъ миръ съ тѣхъ, при което той обдарилъ хърватитѣ, и билъ обдаренъ отъ послѣднитѣ. Но никога хърватитѣ не сж давали данъкъ на българитѣ, а само често отъ приятелство си давали едни на други дарове".[1]) Въ това извѣстие не се отбѣлѣзва нито годината, нито врѣмето на тая война, нито пъкъ причинитѣ за нейното избухване; обаче политическитѣ отношения по срѣдни Дунавъ въ дадения моментъ отъ една страна, а отъ друга — наблѣганото на Константина на това, че хърватитѣ никога не били подвластни на българския князъ и че всѣкога между българи и хървати е имало миръ и отъ приятелство се взаимно обдарявали, ни подсѣщатъ да мислимъ, че и въпросното тукъ сблъскване между тѣхъ било дѣло на външно влияние, на чужда политика, и то отъ страна пакъ на нѣмския краль: за да отвлѣче вниманието на Бориса отъ съюзника му Ростислава и по тоя начинъ да ослаби силата на послѣдния, Людовикъ не ще се е забавилъ да подготви това чрѣзъ зависимия отъ франкитѣ хърватски князъ Терпимира (845—864) за враждебни отношения между България и Хърватско, които да прѣдизвикатъ война откъмъ българския князъ.[2]) Поставяйки по тоя начинъ българо-

---

[1]) Const. Porphyr. De admin. imp. ed. Bon., cap. 31, p. 150—151.

[2]) К. Гротъ, Извѣстія о сребахъ и хорватахъ, стр. 126—127, обяснява причината за българо-хърватската война съ това, че „българскиятъ князъ искалъ да се възползува отъ настаналитѣ въ Хърватско слѣдъ смъртьта на Терпимира вжтрѣшни смутове, за да разшири владѣнията си за смѣтка на хърватитѣ". Обаче при такива обяснения ние бихме очаквали съвсѣмъ другъ резултатъ отъ войната, т. е. че Борисъ би излѣзълъ по-скоро побѣдитель, понеже му благоприятствували самитѣ събития въ Хърватско. Освѣнъ това въ сегашно врѣме, когато подъ вѣщата ржка на проф. Ф. Шишича се установи точно родословието и хронологичниятъ редъ на хърватскитѣ князе

хърватската война въ свързка съ борбата на Ростислава съ Людовика, ние отнасяме първата веднага слѣдъ 853 г. и не по-късно отъ 854 г..[1]) Людовикъ, както изглежда, постигналъ цѣлта си: Борисъ нѣмалъ никакъвъ успѣхъ въ войната и билъ принуденъ да сключи миръ, при което двѣтѣ страни се обмѣнили взаимно съ дарове и поради това не може да се допусне, че сж станали нѣкои териториялни промѣни;[2]) но сигурно Людовикъ се е възползувалъ отъ тая несполука на българския князъ, за да възобнови мирнитѣ си отношения съ Бориса, защото въ 855 г., както се каза, Ростиславъ самъ воювалъ противъ Людовика безъ българска помощь. Но наредъ съ това не е изключена възможностьта, щото на тоя миръ между хървати и българи да се длъжи и войната на Бориса съ сърбитѣ, която, очевидно, наскоро послѣдвала.

Въ Сърбия слѣдъ смъртьта на князъ Властимира (ок. 850) властьта прѣминала въ ржцѣтѣ на тримата му синове, Мутимиръ, Строимиръ и Гойникъ, които подѣлили помежду си неговитѣ владѣния. „На тѣхъ нападналъ, пише Константинъ Багренородни, българскиятъ князъ Михаилъ-Борисъ, който искалъ да отмъсти за поражението на баща си Пресияна". Изтъкнатата тукъ причина на войната между българи и

прѣзъ дадената епоха (вж. F. Šišić, Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji, отдѣл. отпеч. отъ Vestnik hrvat. arheol. društva, svez. XIII (1913—14), str. 1—18), не може да има съмнѣние, че тая война е станала при кн. Терпимира, прѣзъ врѣмето на когото Хърватско се усилило и политически значително се издигнало. — Ср. F. Šišić, Geschichte der Kroaten, I Teil. Zagreb 1917, S. 78—79.

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 55. — F. Šišić, п. т., стр. 80.

[2]) Ф. Шишичъ, п. т., стр. 81, като установява възъ основа на Константиновото извѣстие, което той приема за почерпнато отъ по-старъ неизвѣстенъ изворъ, че въ това врѣме българи и хървати непосрѣдно сж граничили, понеже Панонска Хърватия между Сава и Драва била подчинена на Людовика Нѣмски, а Сирмиумъ (Срѣмъ) и днешна сѣверо-западна Сърбия владѣли българитѣ, опрѣдѣля, че хърватската територия се допирала до българската въ днешна сѣверо-западна Босна (нѣйдѣ въ околностьта на Тузла и Зворникъ), и прѣдполага, че и сблъскването между българи и хървати е станало тъкмо въ тая мѣстность.

сърби едва ли може да се счита за истинска; това е могло да послужи на Бориса по-скоро като прѣдлогъ, за да почне военнитѣ дѣйствия. Може би сѫщинската причина трѣба да се търси въ това, че Борисъ, слѣдъ като потърпѣлъ несполука въ войната съ хърватитѣ, е поискалъ да се възползува отъ ослабването на Сърбия слѣдъ смъртьта на Властимира, когато сръбскитѣ земи били подѣлени отъ синоветѣ му, за да прокара тамъ влиянието си за смѣтка на византийското което се бѣ въдворило при кн. Властимира. Обаче и това предприятие се свършило несполучливо за българитѣ. Споредъ думитѣ на Коңстан. Багренородни, „когато Борисъ почналъ войната, сърбитѣ го така силно разбили, че дори взели въ плѣнъ сина му Владимира заедно съ дванадесеть-тѣ велики болияди“ (боили).[1]) Тогава Борисъ, огриженъ за сина си, билъ принуденъ противъ желанието си да сключи миръ съ сърбитѣ. Слѣдъ сключването на мира Борисъ, когато поискалъ да се върне въ България, понеже се боялъ да не би сърбитѣ да му устроятъ нѣкоя засада по пѫтя, измолилъ си двамата Мутимирови синове, Борена (или Брана) и Стефана, за отбрана; тѣ го изпроводили до границата, до Раса (на р. Рашка при Нови-Пазаръ). „За тая услуга Борисъ имъ далъ голѣми дарове, а тѣ въ замѣна поднесли му като дарове: двѣ души (роба), чифтъ соколи, двѣ кучета и 90 кожи (γοῦναι = за кожухъ), за което българитѣ казватъ, че е договоренъ знакъ“.[2]) Липсата на всѣки споменъ за териториални отстѫпки отъ българска страна, ясно показва, че Борисъ не само не постигналъ първоначалната си цѣль, но и, вѣроятно, по сключения договоръ се е отказалъ занапрѣдъ отъ всѣкакви завоевателни стремежи; дори били завър-

---

[1]) Въ текста се чете: τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βλαστήμερον ἐκράτησαν δέσμιον μετὰ καὶ βολιάδων δώδεκα μεγάλων. Очевидно, тукъ Βλαστήμερον стои погрѣшно вм. Βλαδήμερον — име, което е носилъ най-голѣмиятъ синъ Борисовъ слѣдъ покръщането, както то е поправено отдавна. Вж. П. Шафарикъ, Славян. древн. II. 1, стр. 289. — Dümmler, Die älteste Geschichte, S. 397. — F. Rački Documenta historiae Chroatiae etc. Zagreb 1877, p. 359. — К. Гротъ. Извѣстія о сербахъ и хорватахъ, стр, 183.

[2]) Const. Porphyr. ibidem, cap. 32, p. 154, 14 — 155, 5.

зани, както ще видимъ, приятелски отношения между него и кн. Мутимира, въ основата на които е легналъ отказътъ на сръбския князъ отъ съюза съ Византия и изобщо отстраненията на византийското влияние, на което собствено се дължало нарушението мирнитѣ отношения между двата съсѣдни народа. Годината и на тая българо-сръбска война поради липсата на прави и точни данни се опрѣдѣля различно;[1]) обаче отъ думитѣ на Константина: 1. че войната послѣдвала наскоро слѣдъ смъртьта на Властимира, и 2. че Борисъ, поискалъ да отмъсти за поражението на баща си, — желание, което може да се породи у него само наскоро слѣдъ покачването си на прѣстола, ясно става, че войната се отнася къмъ първитѣ години на Борисовото управление и то слѣдъ 854 г. и не по-късно отъ 860 г., защото слѣдъ тая дата Борисъ е билъ заетъ, както ще видимъ по-долу,

---

[1]) Така, П. Шафарикъ, (Славян. древ. II, 1, стр. 413) я отнася приблизително къмъ 843—860; A. Rambaud (L'empire grec au X-me siècle, p. 462) я поставя слѣдъ покръщането въ 887 г.; Rački (Documenta, p. 360) и двѣтѣ войни на Бориса — хърватска и сръбска — между 854—864 год.; Гротъ (Извѣстія, стр. 184), като излиза отъ това, че войната съ сърбитѣ станала, споредъ Константина Багренородни (p. 155), прѣди единовластието на князъ Мутимира, което се отнася приблизително къмъ 872 г., прѣдпоставя, че тя е станала между 860—870 г., т. е. около покачването на Василия I Македонецъ на визант. прѣстолъ (867 г.), но това едвали е вѣроятно, защото прѣзъ това врѣме Борисъ билъ погълнатъ цѣлъ въ вжтрѣшнитѣ си работи. К. Иречекъ (Историја Срба, стр. 186, бѣл. 5) сжщо отнася тая война слѣдъ покръщането на българския владѣтель (864 г.), който вече се нарича Михаилъ-Борисъ; па и наслѣдникътъ Владимиръ билъ вече отрасълъ. Обаче на тия доводи Шишичъ (Geschichte d. Kroaten, S. 81, anm. 2) справедливо възразява така: „споредъ моето мнѣние, присжтствието на българския прѣстолонаслѣдникъ Владимира въ войната нищо не доказва, защото отъ друга страна ние знаемъ, че въ онова врѣме принцове още въ дѣтска възрастъ сж придружавали войската на война, което сжщо ще да е било въ обичай и у българитѣ (италийскиятъ краль Пипинъ въ 791 г., когато потеглилъ въ първата война противъ аваритѣ като пълководецъ, билъ на 13 години). Ако Констан. Багренородни на двѣтѣ мѣста (150, 154) пише „Михаилъ-Борисъ", то той е употрѣбилъ само едно по-разпространено тогава название, което не трѣба да се взема въ внимание за опрѣдѣляне врѣмето на двѣтѣ войни. Въ всѣки случай покачването на импер. Василия I (867 г.) е „Terminus post quem non".

съ други по-важни работи, които отвличали вниманието му въ друга посока.

Установяването датата на българо-сръбската война между 854 и 860 г. г. хвърля нова свѣтлина върху смисъла на събитията въ Сърбия слѣдъ тая война. Константинъ Багренородни съобщава, че наскоро слѣдъ сключването на мирния договоръ съ българския князъ, тримата братя-князе, синове на Властимира, възстанали единъ срѣщу другъ, и единъ отъ тѣхъ, именно Мутимиръ, който искалъ самъ да управлява, побѣдилъ другитѣ си двама братя Строимира и Гойника, уловилъ ги и ги изпратилъ въ България. [1]) Отъ това извѣстие се ясно види, че главната причина за тия вжтрѣшни междуособици въ Сърбия билъ изключително Мутимиръ, който очевидно се стремилъ къмъ самодържавие; но отъ друга пъкъ страна изпращането на другитѣ двама братя въ България не по-малко ясно говорятъ, че въ произведения въ Сърбия прѣвратъ Мутимиръ главно се облѣгалъ на българския князъ [2]) въ силата на сключения наскоро прѣди това съ Бориса съюзенъ договоръ, който е билъ насоченъ противъ Византия и отъ който, както изглежда, братята му не сж били доволни и изобщо се противопоставили на новата политика на Мутимира, като чрѣзъ това прѣдизвикали вжтрѣшнитѣ размирици. При изпращането братята си въ България Мутимиръ задържалъ при себе си

---

[1]) Const. Porphyr. ib., cap. 32, p. 155, s-u. — К. Гротъ, Извѣстія и пр., стр. 186 и 190.

[2]) К. Иречекъ, Историја Срба, стр. 187. — К. Гротъ, п. т., който отнася събитието приблизително къмъ 872 год. (?), като счита непонятно изпращането на побѣденитѣ братя въ България — страна въ всѣки случай враждебно разположена къмъ Сърбия, намира за по-правдоподобно прѣдположението, че Мутимиръ просто изгонилъ братята си отъ прѣдѣлитѣ на Сърбия, а тѣ сами отишли въ България, надѣвайки се вѣроятно да намѣрятъ тамъ поддържка противъ оскърбителя". Това прѣдположение не е приемливо освѣнъ поради изричното извѣстие на Кон. Багренородни, но още и поради това, че тия изгнанници-князе не само не получили никаква поддържка, но още въ България се държали строго, защото, ако нѣкой отъ тѣхнитѣ потомци се рѣшавалъ на нѣкоя акция въ Сърбия, той трѣбало тайно да бѣга отъ България.

сина на Гойника Петра и „се грижилъ за него“, т. е. държалъ го подъ надзоръ; но Петъръ сполучилъ да избѣга въ Хърватско. Каква е била сждбата на двамата братя-изгнанници въ България, Константинъ Багренородни нищо не споменува; той само забѣлѣзва, че „Строимиръ въ България ималъ, т. е. родилъ му се синъ Клонимиръ, когото Борисъ оженилъ за българка,[1]) а пъкъ у него се родилъ синъ Чеславъ“, който израсълъ при българския царски дворъ.

Мирнитѣ отношения между България и Сърбия продължавали да сжществуватъ прѣзъ цѣлото управление на Бориса и на Мутимира и въпрѣки това, че по-сетнѣ слѣдъ закрѣпата на византийската власть въ Далмация при Василия I Македонецъ, а особено слѣдъ повторното покръщане на сърбитѣ около 872 г. отъ гръцко духовенство, византийското влияние отново сполучило да си прокара пжть въ Сърбия, обаче мирътъ между българи и сърби не билъ нарушенъ 1. поради умната политика на Василия I, чието влияние било еднакво силно и въ България, и въ Сърбия и 2. поради това, че сръбско-българскитѣ отношения прѣзъ дадената епоха се регулирали, както ще видимъ, отъ политическитѣ отношения между България и Византия.

При всички тия несполуки прѣзъ 50-тѣ години на IX. вѣкъ Борисъ не прѣставалъ зорко да слѣди за борбата между двамата сѣверо-западни съсѣди, нѣмския краль и моравския князъ, — борба, която е имала не малко значения и за България. Ние вече видѣхме, че слѣдъ поражението на българитѣ въ 853 г. съюзътъ на Бориса съ Ростислава билъ унищоженъ, и мирнитѣ му отношения съ Людовика Нѣмски били възстановени. Докато Борисъ билъ завзетъ съ войнитѣ противъ хървати и сърби, Людовикъ поискалъ самъ да продължи борбата съ моравския князъ. Прѣдприетиятъ отъ

[1]) Const. Porphyr. ib. p. 155, 11–15. — К. Гротъ, п. т., стр. 191, обяснява това участие на българския господарь къмъ сръбския князъ-изгнанникъ съ това, че Борисъ искалъ да приготви за сръбския князъ съперникъ, който отъ една страна да има право върху сръбския прѣстолъ, а отъ друга, да бжде половинъ българинъ, който напълно да служи на българскитѣ интереси.

него походъ въ 855 г. противъ Ростислава билъ не само съвсѣмъ несполучливъ за нѣмцитѣ, но и донесълъ на Моравия пълна независимость. Оттогава моравскиятъ князъ става главенъ и силенъ факторъ на срѣдни Дунавъ. Людовикъ, увлѣченъ въ борбата за западно-франкската корона, назначилъ за управитель на Източната марка, най-голѣмия си синъ Карломана въ 856 г., като смѣталъ въ него да намѣри най-добъръ защитникъ на своитѣ интереси. Обаче, докато Людовикъ билъ принуденъ да прѣкжсне на врѣме борбата съ Моравия поради участието си въ работитѣ на западната франкска държава, Ростиславъ още повече закрѣпналъ, като сполучилъ да привлѣче въ своя съюзъ съсѣднитѣ чешки и полабски славѣни, съ които Людовикъ трѣбало да воюва прѣзъ 856 и 857 г. Освѣнъ това самъ Карломанъ не оправдалъ надеждитѣ на баща си.

Подтикнатъ отъ мисъльта да стане независимъ владѣтель, като се провъзгласи за баварски краль Карломанъ почналъ да се окржжава съ прѣдани нему лица и дори сключилъ съюзъ съ Ростислава, като прѣдполагалъ да намѣри въ него помощникъ за осжществение на своитѣ властолюбиви стремежи. Людовикъ не е могълъ да не знае за дѣйствията на сина си, но, завзетъ на западъ, той все още не обръщалъ нужното внимание и, само когато въ 861 г. Карломанъ открито се побунилъ противъ него, билъ принуденъ сериозно да се завземе за противодѣйствие колкото противъ Карломана, толкова и противъ Ростислава, който му внушавалъ не малъкъ страхъ.[1]) За тая цѣль Людовикъ потърсилъ съюза на българския князъ, на което Борисъ се отзовалъ съ готовность, защото самъ, очевидно, се опасявалъ отъ засилилия се моравски князъ. Макаръ че прѣзъ лѣтото 862 г. Карломанъ се явилъ въ Регенсбургъ и се обѣщалъ прѣдъ баща си да се откаже отъ властолюбивитѣ си замисли, все пакъ той продължавалъ да се сношава съ моравския князъ. Тогава Людовикъ се взелъ за оржжие. Той обявилъ война на сина си и неговия съюзникъ, въ която взели непосрѣдно

[1]) К. Гротъ, Моравія и Мадьяры, стр. 114—115.

участие и българитѣ прѣзъ пролѣтьта 863 г. като съюзници на нѣмския краль.[1]) Нѣма съмнѣние, че тоя съюзъ между Людовика и Бориса билъ сключенъ не въ 863 г., защото българитѣ се намирали въ походъ вече прѣзъ пролѣтьта, а по-рано и то, ако не въ 861 г. слѣдъ първия бунтъ на Карломана, когато Людовикъ се намиралъ въ най-стѣснено положение, то най-късно прѣзъ 862 г., слѣдъ като Карломанъ врѣменно се отказалъ отъ плановетѣ си противъ баща си и когато Людовикъ вече замислѣлъ да почне открита борба съ Ростислава. Какви сж били условията на тоя съюзъ, не е извѣстно; но едвали ще бжде грѣшка, ако допуснемъ, че главната прицѣлна точка билъ тука пакъ Ростиславъ, който несъмнѣнно е билъ представенъ като еднакво опасенъ за двѣтѣ съсѣдни държави. Но тоя планъ не можалъ да се осжществи, защото новата измѣна на Карломана въ 863 г. отвлѣкла вниманието на Людовика отъ Ростислава, още повече, че и послѣдниятъ не оказалъ никаква помощь въ това врѣме на Карломана. Обаче, доколкото може да се сжди по „отговоритѣ“ на папа Николая I (858—867) до Людовика Нѣмски, още тогава, въ началото на 863 г. при усмирението на Карломана, било е, вѣроятно, уговорено съ Бориса за съвмѣстни военни дѣйствия вече специално иасочени противъ Ростислава за-прѣзъ слѣднята 864 г. Като благославялъ Людовика на война съ Ростислава, папата въ началото на 864 г. между другото писалъ: „понеже ти извѣстявашъ, че вѣрниятъ краль има намѣрение да отиде въ Тулна и тамъ да закрѣпи мира съ българския краль и да принуди Ростислава волею-неволею да се покори, молимъ всемощния Бога, щото ангелътъ, който билъ съ патриархъ Якова, да бжде сжщо съ него и съ всички негови и добрѣ да устрои пжтя му, а той съ миръ и радость да се върне въ земята си.“[2])

---

[1]) Fuld. ann. ibidem. an. 863: quasi . . Rastizen Marahensium Sclavorum ducem cum auxilio Bulgarorum ab oriente venientium . . domaturus. — Ср. Ѳ. Ив. Успенскій, Первыя славянскія монархіи на сѣверо-западѣ. Петроградъ 1872, стр. 44. — E. Dümmler, Geschichte d. Ostfrän. Reiches Bd. II, S. 51.

[2]) Migne, Patrolog. lat. t. 119, col. 875, XI: Quoniam nuntias, quod fidelis rex dispositum habeat venire Tullinam et deinde pacem cum rege Vul-.

Наредъ съ тия чисто политически условия при сключването на споменатия съюзъ Борису било прѣдложено отъ Людовика да приеме християнството. Константскиятъ епископъ Саломонъ I, който по поржка на Людовика дохождалъ прѣзъ мѣсецъ май 864 г. въ Римъ, съобщилъ на папа Николая I между другото и това, че Людовикъ се надѣва, какво „самъ българскиятъ краль иска да се обърне въ вѣрата“,[1]) а реймскиятъ архиепископъ Хинкмаръ († 882) въ Бертинскитѣ аннали подъ сжщата 864 г., като споменува, че Людовикъ бързалъ да отиде на срѣща съ българския хаганъ, говори за послѣдния като за такъвъ, който вече се обѣщалъ на краля да стане християнинъ.[2]) И тъй, ако въ началото на 864 г. се говорило и писало, какво Людовикъ се надѣвалъ, че Борисъ ще изпълни обѣщанието си да приеме християнството, разбира се, отъ нѣмското духовенство, то ясно е, че такова прѣдложение било направено Борису отъ Людовика при сключването на съюза въ 861 или 862 г., а обѣщанието било дадено, ако не още тогава, то сигурно въ началото на 863 г. при усмирението на Карломановия бунтъ. Оттука ясно става, защо папата тъй усърдно благодарилъ Бога, по тоя случай назначилъ постъ и отправилъ умилостивителни молитви къмъ Бога. Когато Людовикъ изстжпвалъ съ горнето прѣдложение, той билъ вѣренъ на политиката на франкскитѣ господари — чрѣзъ религията да за-

---

garorum confirmare et Rastitium aut volendo aut nolendo sibi obedientem facere etc. — Успенскій, каз. съч., стр. 45.

[1]) Migne, Patrol. lat. t. 119, col. 875, XII: . . rex (Hludovicus) speret quod. ipse rex Vulgarorum ad fidem velit converti et jam multi ex ipsis Christiani facti sunt, gratias agimus Deo, quem precamur, ut abundare faciat incrementum frugum in horreo suo. Jejunium vero pro eis et orationes, sicut per te hortatur, Deo propitio faciemus.

[2]) Pertz, Mon. Germ. t. I, p. 465: Hludovicus, rex Germaniae, hostiliter obviam Bulgarorum cagano . . nomine, qui christianum se fieri velle promiserat, pergit. — Че изразътъ hostiliter obviam alicui pergere не трѣба и не може да се разбира тукъ въ смисъль на враждебность, а на мирна срѣща, вж. Е. Голубинскій, Краткій очеркъ, стр. 245 и бѣл. 38. — М. Ив. Соколовъ, Изъ древней исторіи болгаръ. Петроградъ 1879, стр. 152. — Dümmler, Ostfrän. Reich, Bd. II, S. 86 Amm. 1.

крѣпи влиянието си въ България и по тоя начинъ да има Бориса винаги на своя страна въ борбата съ моравския князъ, а може би чрѣзъ това той да е подготвялъ вече почва за по-нататъшни планове и спрѣмо България, както спрѣмо срѣдне-дунавското славѣнство.

Обаче всички тия планове на Людовика не останали неизвѣстни за Ростислава, който узнавалъ, както се види, прѣзъ свои хора при кралския дворъ най-потаенитѣ кроежи на Людовика.[1]) Ростиславъ отлично разбиралъ, съ каква опасность го заплашвалъ съюзътъ на нѣмския краль съ българския князъ; и той трѣбало да търси срѣдства, за да отклони своеврѣменно тая опасность, като се постарае да осуети самия съюзъ, и погледитѣ му се спрѣли на Византия.

Както е извѣстно, въ края на 862 г. Ростиславъ заедно съ братанецътъ си Светопълка изпратили въ Цариградъ пратеници съ просба до императоръ Михаила III (856—867) да изпроводи въ Моравия проповѣдници, които да имъ обяснятъ на тѣхния — славѣнски езикъ християнското вѣроучение. Цѣлта, която гонилъ Ростиславъ, когато се обръщалъ къмъ Византия съ горнята просба, се обяснява обикновено съ това, че той, като издигналъ Моравия до положение на политически самостойна държава, стремилъ се въ сѫщото врѣме да я постави въ сѫщото положение и въ църковно отношение, и чрѣзъ това окончателно да прѣмахне въ държавата си нѣмското влияние, защото Моравия се намирала въ зависимость отъ посавския епископъ, вѣренъ служитель на Людовика Нѣмски.[2]) Обаче едвали ще трѣба да изключаваме въ това обръщане на Ростислава къмъ Византия всѣко политическо значение прѣдъ видъ на отношенията му къмъ съсѣдитѣ. При опасното положение, което било създадено за Моравия и цѣлото срѣдне-дунавско славѣнство отъ съюза на Людовика съ Бориса, Ростиславъ, покрай главната цѣль на обръщането си къмъ Византия, не ще да е пропусналъ да обясни чрѣзъ своитѣ пратеници на

[1]) Успенскій, каз. съч., стр. 45.

[2]) Успенскій, каз. съч., стр. 47 и сл. — К. Гротъ, каз. съч., стр. 119. — Dümmler, Ostfränk. Reich, Bd. II, S. 179.

цариградското правителство, какво зло очаквало Моравия, ако тоя съюзъ постигне цѣлта си, и въ силата на новитѣ си близки отношения спрѣмо Византия да иска помощь противъ българитѣ. Въ сѫщото врѣме пратеницитѣ му сигурно не се забавили да съобщатъ въ Цариградъ за главния резултатъ отъ съюза на българския князъ съ нѣмския краль — за обѣщанието на Бориса да приеме християнството отъ римската църква, респективно отъ нѣмското духовенство.

Всички тия събития, които ставали въ областьта на срѣдни Дунавъ, били отъ първостепенна важность за самата Византия прѣдъ видъ на враждебнитѣ отношения и завоевателнитѣ стремежи на западнитѣ императори за смѣтка на бившитѣ владѣния на източната империя въ Италия отъ една страна, а отъ друга — прѣдъ видъ на явното домогване на римския първосвещеникъ къмъ всесвѣтско владичество, което получи своя реаленъ изразъ въ знаменития споръ, който отъ 860 г. билъ вече повдигнатъ между римската и цариградската църкви по дѣлото на патриарха Фотия, и се готвѣлъ да се разиграе единъ отъ най-важнитѣ актове въ историята за раздѣлението на двѣтѣ църкви-съперници. Въ Цариградъ не сѫ могли да не подозиратъ, че, наистина, политическиятъ съюзъ на Бориса съ Людовика може да повлѣче подиря си покръщането на българския народъ отъ римската църква, и да не прѣдвиждатъ сетнинитѣ отъ послѣднето за източната империя, ако би то да се осѫществи, а особено за цариградската църква въ борбата ѝ съ римския папа, който още въ първото си писмо до императоръ Михаила III изявявалъ своитѣ църковни права върху всичкитѣ области на Балканския полуостровъ.[1]) И тъй самитѣ интереси на Византия изисквали, щото тя да се притече на помощь на Ростислава, а за византийското правителство се явявало като необходимость да откѫсне Бориса отъ Людовика Нѣмски, като унищожи не само съюза между тѣхъ, но и всѣко по-нататъшно сближение и сношение на

---

[1]) Migne, Patrolog. gr. t. 119, col 779. — М. Ив. Соколовъ, каз. съч., стр. 172.

първия съ втория. Но това могло да се постигне само чрѣзъ война и при това неочаквана война, какъвто, наистина, се явява грандиозниятъ походъ, за който говорятъ хрониститѣ, че прѣдприелъ императоръ Михаилъ III заедно съ кесеря Варда по суша и по море, слѣдъ като се научилъ, че българскиятъ народъ теглилъ отъ гладъ.[1])

Обаче една само неочакваность на похода надали би могла да гарантира сполуката му, която била тъй необходимо нужна за постигането на горнята цѣль. Очевидно, Михаилъ III и правителството му се възползували въ случая отъ твърдѣ сгодни обстоятелства. Прѣди всичко, самото положение на империята въ дадения моментъ спомагало на императора да прѣдприеме тоя походъ, защото на източнитѣ граници, постоянно тревожени отъ арабитѣ, били врѣменно постигнати голѣми успѣхи. Макаръ годината 862 поради вжтрѣшни неуредици въ халифата и да прѣминала за Византия безъ особена опасность отъ страна

---

[1]) Вж. Симеонъ Логотетъ у Georg. Hamertolos, ed. Muralt., p. 732, 15-18: Ἐκστρατεύσας δὲ Μιχαὴλ ἅμα Βάρδᾳ Καίσαρι, κίνησιν ποιεῖ κατὰ Μιχαὴλ ἄρχοντος Βουλγαρίας διά τε γῆς καὶ θαλλάσης, μαθὼν τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος λιμῷ τήκεσθαι. За вѣрностьта на това извѣстие, както и за годината на похода вж. подробно В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 56—58. Отъ другитѣ визант. и западни хронисти никой не споменува за тоя походъ на Михаила III, съ изключение на псевдо-Симеона, който ни дава нѣщо повече: λιμοῦ δὲ τὴν χώραν ἐπινεμομένου (Βόγαρις) ἠναγκάσθη τὰ Ῥωμαίων ὅρια ὑπερβαίνειν, т. е. „когато пъкъ гладъ почналъ да опустошава страната, (Борисъ) билъ принуденъ да прѣминава ромейскитѣ граници“ (Sym. Magister, ed Bon., p. 664—665). Слѣдъ това псевдо-Симеонъ разказва (по Логотета) за Михаловия походъ, като искалъ да го свърже съ нѣкакво-си мнимо движение на българския князъ въ византийскитѣ прѣдѣли и по тоя начинъ да обясни причината му, — казваме мнимо, едно, защото за подобно нахлуване на Бориса нищо не споменуватъ главнитѣ и еднички извори на псевдо-Симеона — Симеонъ Логотетъ и Теофановиятъ продължатель —, и, друго, защото въ дадения моментъ, както посочихме вече по-горѣ, Борисъ, ангажиранъ въ похода противъ Карломана въ съюзъ съ Людовика Нѣмски, нѣмалъ възможность да прѣдприеме каквито и да било нахлувания въ Византия; сжщо така недопустимо е, щото той да е водилъ на два противоположни фронта война особено при сжществуващия гладъ въ страната. Ясно е, че приведената фраза е прибавена отъ самия псевдо-Симеонъ и нѣма никаква историческа стойность.

на арабитѣ,[1]) обаче прѣзъ лѣтото 863 год. мелитинскиятъ емиръ Омаръ нахлулъ въ малоазийскитѣ византийски владѣния, като прѣвзелъ черноморския градъ Амисосъ (сег. Самсунъ) и достигналъ до Синопъ. Отначало не му билъ оказанъ никакъвъ отпоръ поради липсата на достатъчно концентрирани военни сили, и само прѣзъ втората половина на тая година Михаилъ III можалъ да изпрати войски начело съ стратига на тракисийската тема Петрона, братъ на кесаря Варда, въ Мала-Азия противъ Омара, комуто било нанесено на 3. септемврий 863 г. рѣшително поражение въ долината Гиринъ. Освѣнъ това прѣзъ октомврий и ноемврий с. г. византийцитѣ сполучили да одържатъ нови побѣди надъ арабитѣ къмъ месопотамската граница.[2]) Тия успѣхи на византийското оржжие дали пълна възможность на Михаила III успѣшно да събере войска и стъкми флота и само прѣзъ 864 г. да прѣдприеме замисления отъ него голѣмъ походъ заедно съ кесаря Варда и по суша, и по море противъ българитѣ, като съ възползувалъ при това и отъ глада, който тогава върлувалъ въ България.[3])

Както неочакваностьта, тъй и грандиозностьта на похода поставили Бориса въ стѣснено, ако не и въ критическо положение, което докарало мирното разрѣшение на похода, защото работата не дошла до кръвопролитие. При такова положение на работитѣ Борисъ не е могълъ да окаже отпоръ на византийцитѣ, а пъкъ въ случай на конфликтъ съ Византия той едвали би могълъ да очаква помощь отъ своя съюзникъ Людовика Нѣмски, който самъ се нуждаелъ отъ чужда помощь въ борбата си съ моравския князъ Ростислава; но въ сжщото врѣме ще трѣба да признаемъ и това, че и самото византийско правителство едвали е имало намѣрение да води война съ българитѣ, и то тъкмо въ момента, когато източнитѣ граници на империята се нападали отъ арабитѣ; а това обстоятелство, че работата не дошла до кръвопролитие, още единъ пжть ясно посочва, че мирътъ

---

[1]) А. А. Васильевъ, каз. съч I, стр. 196—197.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 197—203; приложение V, стр. 160.

[3]) М. Соколовъ, каз. съч., стр. 148—149.

билъ желателенъ еднакво отъ двѣтѣ страни, и че походътъ на Михаила III нѣмалъ никакви завоевателни цѣли, а е носилъ чисто демонстративенъ характеръ. Затова, щомъ Борисъ изявилъ своето миролюбиво настроение, Михаилъ III не се забавилъ да почне преговоритѣ за миръ.

При какви обстоятелства се водили прѣговоритѣ и какви сж били условията на послѣдвалия подиръ това „дълбокъ" миръ между България и Византия, хрониститѣ нищо не споменуватъ. Така, Генесий пише: „Прѣдводительтъ на българитѣ, като се научилъ за това (за поражението на Омара отъ Петрона) и се изплашилъ отъ такъвъ успѣхъ, склонява на мирни отношения, макаръ че по-прѣди билъ дързъкъ; обаче и отъ гладъ били измжчвани поданицитѣ му (οἱ περὶ αὐτόν).... и така силно, че всички рѣшили да приематъ християнското кръщение, а князътъ имъ поискалъ да се нарече Михаилъ по името на императора, когато били изпратени тамъ нѣкои извѣстни архиереи, за да утвърдятъ това, което се отнася къмъ християнската вѣра."[1]) Симеонъ Логотетъ пъкъ разказва слѣднето: „Но българитѣ, като узнали за това (за похода) били поразени като отъ гръмъ и прѣди борбата и сражението се отчаяли въ побѣдата и молили да станатъ християни и да се покоряватъ на императора и ромеитѣ; тогава императорътъ, като кръстилъ княза имъ и го възприелъ, турилъ му своето име, а като отвелъ боляритѣ му въ Цариградъ, кръстилъ и тѣхъ; оттогава настаналъ миръ дълбокъ."[2]) И тъй, споредъ приведенитѣ извѣстия, които

---

[1]) Genesios, ib, p. 97 — Това извѣстие влѣзло въ основата на разказа за нашето покръщение у Теофановия продължатель, който примѣсилъ въ него извѣстнитѣ легенди за Теодора Куфара и сестрата Борисова, а сжщо и за картината на живописеца Методия (вж. Theoph. contin, ib. 163), и въ тоя видъ е прѣминало у другитѣ по-късни хронисти. Ср. Skylitzes-Cedrenus, ib. II, p. 152. — Zonaras, ib. IV, p. 5. — Sym. Magister, ib., p. 665.

[2]) Вж. у Geor. Hamartolos, ed. Muralt., p. 732$_{18}$—733$_{6}$: Οἱ δὲ Βούλγαροι τοῦτο μαθόντες ὡς ἦχῳ βροντῆς ὑπεκλίθησαν, καὶ πρὸ τῶν ἀγώνων καὶ τῆς μάχης περὶ τῆς νίκης ἀπέγνωσαν καὶ χριστιανοὶ γενέσθαι καὶ ὑποτάσσεσθαι τῷ βασιλεῖ καὶ Ῥωμαίοις ἠτήσαντο. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν μὲν ἄρχοντα αὐτῶν βαπτίσας καὶ δεξάμενος ἐπέθηκεν αὐτῷ τὸ αὐτοῦ ὄνομαξ. τοὺς δὲ μεγιστᾶνας αὐτοῦ ἐν τῇ πόλε

взаимно се попълватъ, може да се заключи, че като сетнина отъ неочаквания походъ на Михаила III въ свързка съ успѣха на ромейското оржжие противъ арабитѣ било сключването на „дълбокъ“ миръ между двѣтѣ съсѣдни държави въ 864 г.; при това българитѣ отъ своя страна прѣдложили да приематъ християнството и да се покоряватъ на императора и ромеитѣ,[1]) въ което ще трѣба да видимъ условаята на мира. Колкото и категорично да се явява това твърдение на хрониститѣ, все пакъ трудно е да се допусне, че българитѣ сж били принудени да отидатъ до такава крайность.

При каквито тежки условия и да се намиралъ Борисъ въ дадения моментъ, едвали би могълъ да направи такива прѣдложения и особено второто. Наистина, самъ патриархъ Фотий (856—867) въ своето послание до източнитѣ патриарси заявява, какво българскиятъ народъ „неочаквано се присадилъ въ християнската вѣра,“[2]) обаче, като имаме прѣдъ видъ посоченото по-горѣ отъ насъ обстоятелство, че не е могло да не бѫде извѣстно въ Цариградъ намѣрението на Бориса да приеме християнството, ние сме готови да

ἀγαγὼν ἐβάπτισεν αὐτούς, ἔκτοτε γενομένης εἰρήνης βαθείας. Ср. Leo Gram. ed. Bon., p. 238. У Sym. Magister, ib., p. 665, 15—16 подчертанитѣ думи сж прѣдадени: ὑποτάσσεσθαι τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων, както и въ старо-българския прѣводъ на Сим. Логотета: покинокатисѧ грѣчьскомоу цр҃ю (вж. изд. на В. И. Срезневскій, стр. 104), което граматически е недопустимо, затова прѣдпочитаме четенето у Симеона Логотета.

[1]) Нѣщо подобно намираме и въ разказа на Теофановия продължатель, който пише че Борисъ .... καὶ ἑαυτὸν ὑποθήσειν καθυπισχνεῖτο καὶ εἰρήνην ἐργάσασται αἰδιόν τε καὶ ἀδιάπνωτον. Theoph. contin. ib., p. 165. — Впрочемъ израза ἑαυτὸν ὑποθήσειν не срѣщаме у другитѣ хронисти, които сж се ползували отъ продължателя. Ср. Skyl.-Cedr., ib., II, p. 153. — Zonaras ib., IV, p. 6. — Sym. Magister, ib., p. 666.

[2]) Вж. Φωτίου τοῦ σοφωτάτου καὶ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολαί, ἐκδ. ὑπὸ Ἰωάννου Ν. Βαλέττα, ἐν Λονδίνῳ 1863, σελ. 168: εἰς τὴν τῶν χριστιανῶν παραδόξως μετενεχθεντρισθησαν πίστιν. — За подобна неочакваность говорятъ и думитѣ на Теофилакта Охридски: Ῥωμαῖοι δέ, τὸ μηδέποτε παρὰ Βουλγάρων ἐλπισθὲν αὐτοῖς τὸ περὶ τῆς εἰρήνης μήνυμα ἀσμένως δεξάμενοι πάντα διὰ τάχους ἐτέλεσαν (въ Житието на Тивериупол. мжченици. Migne, Patrol. gr. t. 126. col. 200).

приемемъ, че и двѣтѣ тия прѣдложения били поставени отъ самото византийско правителство, понеже тѣ били свързани, както видѣхме, съ интереситѣ на източната империя и църква. Тъй или инъкъ, както сѐ види, и двѣтѣ прѣдложения бнли приети отъ Бориса. Но тогава какъ ще трѣба да се обясни това странно нагледъ явление, когато прѣзъ цѣлата дѣйность на Бориса се изтъкватъ стремежитѣ му да запази самостойностьта на своята държава? Нѣма съмнѣние, че второто прѣдложение ще трѣба да се постави въ тѣсна свързка съ приемането на християнството. Поради това не може и дума да става, че обѣщанието на българитѣ „да се покоряватъ на императора и ромеитѣ“ ще трѣба да разбираме въ правия му смисълъ, т. е. че българитѣ се съгласили да признаватъ политическата власть на византийския императоръ, защото България и слѣдъ сключването на мира и покръщането политически си останала напълно самостойна държава. Очевидно, тукъ се имало прѣдъ видъ църковната зависимость, въ която българитѣ тепърва ще станатъ слѣдъ приемането на християнството спрѣмо цариградската църква и съ която се тѣсно свързвала и политическата зависимость въ най-широкъ смисълъ на думата, т. е. съ признаването църковната си зависимость отъ Цариградъ, България и българскиятъ князъ въ външнитѣ си отношения eo ipso сж влизали въ сферата на византийската — държавна и църковна — политика спрѣмо западната империя и църква.

Това обяснение намира своята подкрѣпа въ факта, че готвящиятъ се въ Тулна отъ страна на Людовика Нѣмски съюзъ съ Бориса за прѣзъ 864 г. противъ моравския князъ Ростислава, за който съюзъ пратеникътъ на Людовика, констанскиятъ епископъ Саломонъ своеврѣменно извѣстилъ папата, па и архиепископъ Хинкмаръ така сжщо съобщава, не се състоялъ,[1]) а това ни дава достатъчно основание да мислимъ, че при сключването на мира отъ страна на византийското правителство било така сжщо предложено Борису като условие, да се откаже отъ съюза си и отъ всички по-

[1]) За това вж. В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 64, бѣл. 1.

нататъшни сношения съ Людовика, а оттука и съ римската църква по въпроса за покръщането, което и съставяло, както видѣхме, главната цѣль на прѣдприетия отъ Михаила III походъ. Борисъ, който повидимому добрѣ схващалъ смисъла на развиващитѣ се около него събития и особено завоевателната политика на Людовика Нѣмски спрѣмо срѣднедунавскитѣ славѣни подъ булото на християнската вѣра, лесно могълъ да разбере и ползата за себе си, ако той се откаже отъ съюза, а слѣдв. и отъ обѣщанието, дадено Людвику, и се ограничи само съ запазване мирнитѣ си отношения съ него, като се рѣши да приеме християнството отъ Византия и признае църковната си зависимость отъ цариградската църква. Той прѣдвиждалъ, че лесно ще може да се освободи и отъ тая зависимость, като се възползува отъ настаналитѣ неприязнени отношения между двѣтѣ съперници — църкви, за които той сигурно е знаелъ; това, наистина, се подтвърдява съ колебанието му между Римъ и Цариградъ двѣ години слѣдъ това, когато трѣбвало да се опрѣдѣлятъ окончателно отношенията, въ които сега влизала новооснованата българска църква спрѣмо цариградската.

Какви сж били условията, които самъ Борисъ поставилъ срѣщу горѣ-изложенитѣ на византийцитѣ, хрониститѣ така сжщо нищо не споменуватъ, а пъкъ че е имало такива, въ това едвали можемъ да се съмнѣваме. Като се вематъ прѣдъ видъ обстоятелствата, при които мирътъ билъ сключенъ, едвали може да се допусне, че Борисъ се домогналъ до нѣкои териториални отстжпки; но отъ друга пъкъ страна, не подлежи на никакво съмнѣние, че той не ще да е пропусналъ случая да прѣдложи, щото да бждатъ официално признати отъ византийското правителство за български и договорно подтвърдени всички области, които отчасть доброволно се присъединили, отчасть били окупирани отъ българитѣ при Пресияна прѣзъ 837 — 838 и 847 — 849 г. г.[1]) Освѣнъ това намѣренията въ южна Албания надписъ отъ врѣмето на кн. Бориса, поставенъ наскоро слѣдъ покръства-

[1]) Вж. История на българската държава, I, 1, стр. 341—342 и 349—351.

нето, явно свидѣтелствува, че при тоя князъ българската държава на западъ вече излизала на Адриатическо море между долнитѣ течения и устията на р.р. Семени и Воюса.[1]) Тоя излазъ на Адриатика несъмнѣнно се намира въ свръзка съ условията на мира въ 864 г., и то не като териториална отстжпка, а въ замѣна на територията между долнитѣ течения и устията на р. р. Места и Струма, завзета още отъ Пресияна, но сега повърната на Византия като необходима ней за връзка по суша съ Солунъ. По тоя начинъ въ условията на мира отъ 864 г. била точно и окончателно опрѣдѣлена цѣлата граница между България и Византия, която ние приблизително прокарваме така отъ изтокъ къмъ западъ: отъ началото на пограничния окопъ — еркесия на зап. отъ Девелтъ, който оставалъ като пограниченъ византийски градъ, тя отивала на ю. по вододѣлнитѣ гърбели: Стражъ-баиръ, Каракушъ-баиръ, Керванъ-баиръ и Кына-баиръ къмъ върха Демиръ-капу, оттамъ повръщала къмъ западъ по вододѣла между Странжа и Сакаръ-планина, южно отъ Каваклий, отдѣто, споредъ линията на договора отъ 814/5 г.[2]), се спущала право на ю.-з. между Агатоники (с. Саранлий) и Балзена (м. б. при с. Главанъ), достигала до Марица сѣверно отъ Харманлий къмъ Констанция (м. б. южно отъ с. Оваджикъ) и оттамъ отивала право на западъ къмъ Макроливада (с. Узунджова); оттука тя вървѣла по сѣвернитѣ склонове на източнитѣ Родопи до върха Кекезъ-тепе, послѣ по главния вододѣлъ на цетралнитѣ Родопи, прѣсичала р. Места при с. Ракищенъ и по малкия вододѣлъ прѣзъ върха Черкова, между с.с. Либяхово и Везме, минавала по Али-ботушъ и по билото на пл. Ченгелъ спущала се къмъ Рупелския проходъ и р. Струма, и по-нататъкъ отивала по пл. Бѣласица до Демиръ-Капия на р. Вардаръ, отдѣто повръщала на ю.-з. по вододѣла на планинитѣ Мариинска, Блатецъ и Кожухъ и оттамъ въ посока къмъ ю.-з. покрай Островското езеро; оттука на ю.-з. прѣсичала Нерѣченската планина и южно отъ

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Намѣреният въ Албания надписъ съ името на бълг. князъ Бориса-Михаила. Slavia, кн. II, (1923), стр. 61—91.

[2]) Вж. История на българ. държава, п. т., стр. 300—301.

Костуръ повръщала на западъ, обхващала пл. Грамосъ къмъ срѣднето течение на р. Воюса, по нея до брѣга на Ариатическо море, по него до устието на р. Семени, по нея нагорѣ, послѣ на с.-из. по билото на пл. Крабе и по вододѣла на р.р. Мати и Черни-Дринъ и по него до съединението съ сръбската граница[1]).

Колкото несгодни и да били горнитѣ прѣдложения на Бориса, византийското правителство се намѣрило принудено да ги удовлетвори поради важнитѣ сетнини, които то очаквало отъ прѣдстоящето сключване на мира за интереситѣ на империята и църквата; освѣнъ това то не е могло да не съзнава, че Византия рано или късно ще бѫде принудена да отстѫпи на българитѣ земитѣ на империята, населени съ славѣни, които постепенно се отцѣпвали и прѣминавали подъ властьта на българския князъ; а съ договорното опрѣдѣление на българо-византийската граница, то се надѣвало да тури край на по-нататъшното разширение на българската държава за смѣтка на византийскитѣ владѣния на полуострова; най-сетнѣ не по-малко изисквало тая отстѫпка и това обстоятелство, че западнитѣ области, дѣто християнството било вече отдавна насадено между славѣнското население,[2]) съ присъе-

---

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Извѣстията за българитѣ, стр. 70—79. — Ако може да се вѣрва на думитѣ отъ една страна на Никита Пафлагонски, споредъ когото „българитѣ, измѫчвани отъ силенъ гладъ и заедно съ това склонявани отъ дароветѣ на самодържца, слѣдъ като сложили орѫжие, пристѫпили къмъ светото кръщение“ (М. Соколовъ, п. т., стр. 225), а отъ друга — на Теофановия продължатель, който казва, че Борисъ, „слѣдъ като получилъ избавление отъ това бѣдствие (отъ глада), обърналъ се къмъ богопочитание“ (Theoph. contin., ib., p. 163,15: τυχόντες οὖν τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν δεινῶν, οὕτω δὴ πρὸς θεοσέβειαν μετατίθεται κτλ. — Skyl.-Cedr. ib. II, p. 152,4-5. — Zonaras, ib., IV, p. 5,21-23: ὡς δ'ἀνεργὴς ἦν ἡ ἐπίκλησις καὶ τῶν κακῶν ἀπηλλάγησαν, ἔγνω τοῦ ἐπικληθέντος τὴν δύναμιν κτλ.), отъ които може да се заключи, че гладътъ въ България се прѣкратилъ преди приемането на християнството, може съ извѣстна достовѣрность да се прѣдполага, че освѣнъ териториални отстѫпки и точно опрѣдѣляне на българо-византийската граница, Борисъ ще да е поставилъ въ условията още да му се отпусне извѣстно количество храни, въ които виждаме „дароветѣ на самодържца“ и „срѣдството за избавление“ отъ глада.

[2]) Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, София, 1906, стр. 58—83.

динението имъ къмъ България щѣли да послужатъ като главенъ разсадникъ за разширението и закрѣпата на новата вѣра между българитѣ, какъвто центъръ тѣ, наистина, станали прѣзъ управлението на Бориса.

Въ такъвъ видъ, доколкото позволяватъ твърдѣ оскждднитѣ извѣстия, си прѣдставяме условията на мира отъ 864 г. Що се отнася до фактическата страна на въпроса за сключването на самия миръ и покръщането на българския князъ и народъ, то тѣ не по-малко сж оскждни. Най-много подробности въ сравнение съ хроницитѣ дава Теофилактъ Охридски въ житието на Тивериуполскитѣ мжченици; той се явява най-послѣдователенъ и съгласенъ съ вървежа на събитията, което ни дава основание да мислимъ, че той се е ползувалъ отъ български извори. Теофилактъ разказва слѣдното: Борисъ, слѣдъ като рѣшилъ да приеме християнството, „изпратилъ пратеници при ромейския императоръ (тогава царувалъ Михаилъ, синъ Теофиловъ) и до сената, за да сключи миренъ договоръ, та занапрѣдъ да заживѣели животъ тихъ и безъ смущения, спокоенъ и миренъ въ всѣко благочестие и честность, защото какво друго може да стане, ако биха заживѣли, наистина, братски въ съгласие и любовь? И като здрава гаранция давалъ това, че и той ще приеме божественото кръщение. Въ сжщото врѣме той молилъ да му се изпратятъ свещеници, за да имъ прѣдадатъ всичкото християнство. Ромеитѣ, като приели съ радость извѣстието за миръ, което никога не очаквали отъ българитѣ, всичко извършили съ бързина“.[1])

И тъй, споредъ това извѣстие, слѣдъ свършването на Михаиловия походъ, Борисъ, съгласно съ прѣдварителнитѣ сговори, отначало изпратилъ въ Цариградъ пратеници, на които било възложено да установятъ окончателно условията на мира, послѣ да съобщатъ на императора тържествено, че самъ Борисъ е готовъ да се покръсти и иска да бждатъ изпратени въ България духовни лица,[2]) слѣдов. както изпращането на пратеницитѣ,

---

[1]) Migne, Patrol. gr. t. 126, § 34, col. 197,

[2]) Zonaras, ib., IV, p. 5, 23-26: καὶ ἀξιοῖ σταλῆναι αὐτῷ τινα τὸν τὸ μυστήριον αὐτὸν μυήσοντα τῶν χριστιανῶν καὶ τελέσοντα τῷ θείῳ βαπτίσματι.

тъй и формалното сключване на мира прѣдхождали покръщането на княза и народа, а пъкъ едното и другото се отнасятъ къмъ края на 864 г., споредъ думитѣ на Генесия, слѣдъ тържеството на византийското оржжие въ Мала Азия (надъ мелитинския емиръ, т. е. слѣдъ 3. септемврий с. г.), защото самото събитие — сключването на мира и покръщането на българския князъ и народъ — поради своята важностъ не допускало никакво отлагане, или, както се изразява Теофилактъ, „ромеитѣ всичко извършили съ бързина". Другата подробность, която пъкъ дава Симеонъ Логотетъ, а именно, че императорътъ отвелъ Борисовитѣ боляри въ Цариградъ, дѣто ги покръстилъ, и оттогава настаналъ дълбокъ миръ, намира своето обяснение пакъ у Теофилакта: тия боляри, очевидно, сж били пратеницитѣ на Бориса, които, слѣдъ като сключили мира въ Цариградъ, още тамъ били покръстени въ доказателство за твърдото рѣшение на тѣхния господарь да приеме християнството.[1]) Тѣ останали въ византийската столица, докато тогавашният цариградски патриархъ Фотий, който билъ особенно силно заинтересуванъ съ дѣлото за българското покръщане,[2]) опрѣдѣлилъ и приготвилъ бждащитѣ просвѣтители на българския князъ и народъ. Въ България е било назначено гръцко духовенство на чело съ единъ епископъ, който заедно съ българскитѣ пратеници пристиг-

[1]) Че Борисъ не билъ покръстенъ въ 864 г., нѣйдѣ вънъ отъ Цариградъ и отъ императора, както би могло да се заключи отъ приведеното извѣстие на Сим. Логотета (вж. по-горѣ, стр. 21), а само неговитѣ боляри, изпратени въ Цариградъ по дѣлото на мира, за това вж. подробно въ „Извѣстия за българитѣ", стр. 79—80, 81—82. — М. Соколовъ, каз. съч. стр. 147—157.

[2]) Макаръ и да не сж запазени никакви прави извѣстия за непосрѣдиото участие на Фотия въ дѣлото за покръщането на българитѣ и тѣхния господарь, обаче нѣкои изрази въ неговото послание до Бориса като: „о, хубаво украшение на трудоветѣ ми" (§ 5); „не осуетявай трудоветѣ и подвизитѣ, които съ радость прѣдприехме за вашето спасение (§ 19); „христолюбивъ и духовенъ нашъ сине" (§ 20), или „благородна и истинска рожба на моитѣ духовни родилни болки" (§ 114) (вж. Митроп. Симеонъ, Посланието на патр. Фотия до българ. князъ Бориса. „Български старини", кн. V (1917), стр. 34—35, 54—55, 88—89) отъ една страна, а отъ друга — неговата заинтересованость въ борбата съ римската църква по българския църковенъ въпросъ ясно свидѣтелствуватъ, че той е билъ главенъ ржководитель въ дѣлото за християнизацията на българския князъ и народъ.

нали тамъ вече прѣзъ първата половина на 865 г. Първата задача на гръцкото духовенство въ България била да подготви и извърши покръщането на българския ханъ, съгласно съ условията на мира. За жаль не сж се запазили никакви подробности за това събитие. Извѣстно е само, че Борисъ билъ наставенъ въ новата вѣра и кръстенъ срѣдъ дълбока нощь отъ дошлия отъ византийската столица архиерей; при това тойималъ за кръстникъ самия византийски императоръ по делегация и билъ нареченъ по негово име — Михаилъ[1]), съ което, споредъ думитѣ на Теофилакта Охридски, българскиятъ господарь искалъ да направи удоволствие на ромейския императоръ, както сами българитѣ казвали това. „Заедно съ Бориса били покръстени и много други между българитѣ, които се отличавали по родъ, значение и богатство“[2]), подъ които ще трѣбва да разбираме не само цѣлия ханскиdворъ, но и всички прѣдани Борису боляри. Какъ е станало покръщането на народа, ние нищо не знаемъ; по всичко изглежда, че новата вѣра се е разпространявала постепенно, защото езичеството се държало въ нѣкои мѣста дълго слѣдъ това. Но за то пъкъ годината на покръщането, която доскоро се отгатваше, сега се опрѣдѣля съ най-голѣма точность, слѣдъ като се установи българското лѣтоброение или ера и се изнамѣри въ юго-западна Албания надписътъ отъ врѣмето на кн. Бориса.

Въ извѣстната приписка на черноризецъ Тудора Док-

---

[1]) Genesios, ib., p. 97, ср. по-горѣ, стр. 21, бѣл. 1. — Sym. Logothetos, у Georg. Hamartolos, ib., p. 732—733, ср. тукъ стр. 21, бѣл. 2. — Theoph. contin., ib., p. 163, 16-19: καὶ τῆς λουτροῦ παλιγγενεσίας καταξιοῦται, καὶ Μιχαὴλ κατονομάζεται κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως, παρὰ τοῦ πρὸς ἐκεῖνον ἀποσταλέντος ἀρχιερέως ἀπὸ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων. — ib. p. 164, 15-17: καὶ κατηχηθεὶς τὰ καθ' ἡμᾶς θεῖα μυστήρια, νυκτῶν ἀωρὶ τοῦ θείου μεταλαγχάνει βαπτίσματος. — Skyl.-Cedr., ib., II, p., 152, 5-9; 152, 24, — 153, 2. — Zonaras, ib., IV, p. 5, 26-27: καὶ ἀπεσταλη μὲν ἀρχιερεὺς πρὸς αὐτόν. ὁ (ἄρχων) δὲ καὶ ἐμυήθη καὶ βαπτίσθη.

[2]) Theophylactus Buig., ib., coll. 179 et 200, § 34: Βαπτίζεται τοίνυν Βορίσης, καὶ Μιχαὴλ ἐκ τοῦ λουτροῦ τῆς ἁγίας κολυμβήθρας ἀπονομάζεται, τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων (αὐτοί φασι) χαριζόμενος, τῷ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ κληθῆναι. καὶ γὰρ δὴ καὶ αὐτὸς ἔδοξεν αὐτὸν ἀναδέξασθαι, καὶ μὴ σωματικῶς παρεῖν (вм. παρεῖναι или παρῆν). Συνεβαπτίσθησαν δὲ αὐτῷ, καὶ ὅσον ἐν Βουλγάροις γένος, ὄγκον τε καὶ πλούτου βάθη τῶν ἄλλων εἶχόν ἐξαίρετον.

совъ отъ 907 г.[1]) датата на покръщането е означена споредъ българската ера (Б. Е.) „въ лѣто етхь бехти“, т. е. прѣзъ петия (бехти) мѣсецъ на единадесетата (етхъ — куче) циклова година. Борисъ управлявалъ отъ 852—889 г. отъ Р. Хр. по сегашна ера, а отъ Б. Е. — отъ 172 ($=852-680$) до 209 ($=889-680$) слънчева година или отъ 177 до 215 лунна година. Прѣзъ тоя периодъ даватъ „етхь“ или единадесета циклова година 179, 191, 203 и 215 лунни години отъ Б. Е. Отъ тия четири години 1-та, 3-та и 4-та по врѣме не подхождатъ, защото Борисъ покръстилъ своя народъ не въ 2-та година слѣдъ завзимането на прѣстола и не въ 12-та и въ послѣднята години прѣди отричането си отъ прѣстола; остава слѣдов. лунната 191 година, въ която е станало събитието, или поточно, въ петия мѣсецъ на 191 лунна година отъ Б. Е. Петиятъ мѣсецъ се продължавалъ отъ 190·33 до 190·42 пълна лунна година или отъ 184·62 до 184·71 слънчева година отъ Б. Е., а отъ Р. Хр. отъ 864·62 ($=184{\cdot}62+680$) до 864·71 ($=184{\cdot}71+680$) или отъ 17. ав устъ до 19. септемврий 865 г.[2]). Но, понеже отъ намѣрения въ югозападна Албания надписъ се знае вече сигурно, че „Борисъ се покръстилъ заедно съ дадения нему отъ Бога народъ въ въ 6374 година“[3]) отъ С. М. по цариградската ера или въ 866 ($=6374-5508$) септемврийска година отъ Р. Хр., която се продължвала отъ 1. септемврий 865 до 31. августъ 866 год., то покръщането на Бориса и на неговия народъ станало между 1. и 19. септемврий 865 г., може би на 14. септемврий (с. с.) — на Кръстовдень 865 г.[4]) По българското лѣтоброение годината на покръща-

[1]) Та приписка се завършва съ думитѣ: сии же Борисъ Болгары крьстилъ естъ въ лѣто єтхъ бєхти, въ имя Ѳца и сна и сѣтго дха амин. — Вж. Горскій и Невоструевъ, Описаніе рукописей Московской Синод. библіотеки. Отд. II, 2, № 111, стр. 32—33.

[2]) Вж. История на българ. държава, ч. I, ст. 371—372.

[3]) В. Н. Златарски, Намѣренията въ Албания надписъ и пр. п. т., стр. 63—66.

[4]) V. N. Zlatarshi, Die bulgarische Zeitrechnung. Journal de la Société Finno-Ougrienne, t. XL, 2 (1924), p. 6—7. — Въ сжщия смисълъ ще

нето на Бориса и българитѣ отъ С. М. е 6376 (= 191 + 6185), год., която се дава въ повечето руски хронографи, [1]) но срѣща се и 6377 г., както, напр., въ пространното житие на Св. Климента Охридски[2]) и въ руската „Повѣсть временныхъ лѣтъ“ (руския лѣтописъ).[3]) Тая година е изведена по септемврийската 866 година, която дава 192 лунна година отъ Б. Е., а пъкъ 192 + 6185 = 6377 г.

При такива обстоятелства Борисъ се рѣшилъ да приеме християнството. Вече отъ посоченитѣ фактове може да се заключи, че покръщането на българитѣ като фактъ исторически не може да се смѣта като случайно или неочаквано явление въ българската история: то си има своя подготовителенъ периодъ, своитѣ причини. И наистина, приемането на християнството отъ князъ Бориса не е плодъ на нѣкоя мисионерска дѣйность; християнството не е било натрапено лично Борису, както би се показало на пръвъ погледъ; не, то е било подготвено отъ цѣлъ редъ исторически събития, които постепенно и съзнателно развивали въ него убеждението за необходимостьта въ промѣната на старата езическа религия. Като оставяме на страна личнитѣ убѣждения на Бориса въ прѣдимствата на християнството предъ езичеството, прѣдимства, въ които той могълъ да бѫде своеврѣменно наставенъ, защото християнското учение било вече доста разпространено въ държавата му и дори било проникнало, както вече знаемъ, въ ханския дворецъ и между

трѣбва да разбираме и думитѣ на Хинкмара, поставени подъ 866 г.: qui (rex Bulgarorum) praecedente anno... christianus fieri meditatus fuerat. — Вж. тукъ по-долу, стр. 46, бѣл. 1.

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Имали ли сж българитѣ свое лѣтоброение, п. т., стр. 62—68.

[2]) Н. Л. Туницкій, Матеріалы для исторіи жизни и дѣятельности учениковъ свв. Кирилла и Меѳодія, выпускъ 1. Сергиевъ Посадъ 1918, стр. 82—83: ἐν ἔτει γὰρ ἑξακισχιλιοστῷ τριακοσιστῷ ἑβδομηκοστῷ ἑβδόμῳ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ἡ τούτου τοῦ γένους (Βουλγάρων) κλῆσις γεγένηται, т. е. „защото въ шесть хиляди триста седемдесеть и седмата година отъ създанието на свѣта стана призванието (покръщането) на тоя (българския) народъ“.

[3]) По Ипатскому списку, изд. Археограф. комиссіи, СПБургъ 1874, стр. 12: „Въ лѣто 6377. Крѣщена бысть вся земля Болгарьская“.

членовете на ханския родъ, ние ще посочимъ тукъ на това, че, когато Борисъ се рѣшавалъ да приеме християнството, той главно се ржководилъ отъ съображения както по външната, тъй и по вжтрѣшната политика на България.

Въ външната политика Борису налагали да приеме християнството отношенията на българския господарь къмъ другитѣ християнски господари и положението на България спрѣмо съсѣднитѣ европейски държави, и то главно отъ една страна къмъ източната империя — Византия, а отъ друга — къмъ възстановената въ 800 г. западна римска империя, прѣдставатель на която въ дадената епоха се явявала франкската държава. Прѣди всичко Борисъ трѣбало да опрѣдѣли отношенията си къмъ Византия, а това зависѣло отъ възгледа, който господствувалъ тогава въ империята върху отношенията ѝ спрѣмо другитѣ държави. Империята е гледала на себе си като на единичка законна държава, къмъ която всички други държави били длъжни да станатъ въ зависимо, подчинено положение, и особено тия, които възникнали на нейна бивша територия. На такива държави тя е придавала мѣстно значение, като на область, чиито господари не сж самостойни, равни на императора управители, а само мѣстни началници, които сж повикани по волята на императора да участвуватъ въ властьта.[1]) Не тъй обаче гледалъ на себе си Борисъ. Слѣдвайки държавната политика на прѣдшественицитѣ си като обединитель на балканскитѣ славѣни и чувствувайки се, слѣдъ разширението границитѣ на държавата далечъ на ю.-з., и териториялно, и политически, ако не по-силенъ, то поне равенъ на византийския императоръ, Борисъ не е могълъ да се задоволи отъ прѣдишното положение на българския господарь. За да накара да гледатъ въ Цариградъ на него като на независимъ владѣтель и чрѣзъ това да запази цѣлостьта на обширната си държава, както и за да може да продължи по-нататъкъ обединителната си политика спрѣмо ония славѣни, които се намирали вънъ отъ България, за него се явявало като нало-

---

[1]) Вж. М. Ив. Соколовъ, каз. съч., стр. 145—146.

жителна необходимость да се противопостави на ромейския василевсъ прѣдъ славѣнитѣ на полуострова съ всичкитѣ му права и прерогативи и дори съ външния блѣсъкъ и богатство. Тая постѫпка се изисквала и отъ друго едно обстоятелство не по-малко важно за него. Сърбскитѣ племена, които дотогава не били проявили никаква активна дѣйность въ сѫдбинитѣ на полуострова и все още признавали върховната власть на византийския императоръ, макаръ и номинално, къмъ срѣдата на IX. вѣкъ, както видѣхме, при князъ Властимира почнали да показватъ признаци за държавенъ животъ подъ натиска на византийската политика. За да може да прокара и закрѣпи, ако не своя протекторатъ, то поне своето влияние въ Сърбия въ ущърбъ на византийцитѣ, Борисъ трѣбало и тукъ да се противопостави на ромейския императоръ съ всичката му сила и мощь. Това политическо противопоставяне, или по-право, изравнение на българския господарь съ ромейския василевсъ Борисъ могълъ да постигне само съ приемането на християнството; само чрѣзъ християнство той могълъ да стане съучастникъ въ оная отъ Бога законна власть, прѣдставитель на която въ онова врѣме на изтокъ билъ византийскиятъ императоръ, а на западъ — римскиятъ. Съ узаконяването властьта на българския господарь, узаконявала се и държавата, и като такава тя добивала право за независимость. Покрай тая чисто теоритическа страна, въпросътъ ималъ и друга външна — практическа: присѫтствието на прѣдставителя на християнството — църквата редомъ съ държавата, съ всичкитѣ ѝ учреждения и наредби, било, споредъ тогавашнитѣ възгледи, едно отъ най-главнитѣ и необходими условия за признанието самостойностьта на единъ господарь.

Още по-необходимо било за Бориса приемането на християнството въ дадената епоха, за да опрѣдѣли положението, което той трѣбало да вземе въ настаналитѣ тогава отношения между източната и западната империя. Ние вече посочихме, че почналото се отъ начало на IX. вѣкъ съперничество между двѣтѣ империи прѣдизвикало важни исторически събития въ отношенията между европейския Изтокъ и Западъ, които не

сѫ могли да не обърнатъ вниманието на Бориса. Ние тукъ разбираме отъ една страна завоевателната политика на франкскитѣ господари на изтокъ и разширението на нѣмското влияние и власть прѣзъ първата половина на IX. вѣкъ между славѣнетвото въ областьта на срѣдни Дунавъ и Драва подъ булото на религиозна пропаганда — разпространението на християнството, което било единъ отъ първитѣ и главни резултати отъ солидарностьта на римската църква съ западната империя, а отъ друга — знаменитата разпря между Римъ и Цариградъ по дѣлото на патриархъ Фотия, — разпря, въ която се изказала въ цѣлата си ясность и крайность разликата въ стремежитѣ и цѣлитѣ на източната и западната половина на християнската църква, а оттука и стремежитѣ и цѣлитѣ на двѣтѣ групи европейски християнски държави — източна и западна. Въ това съперничество между Изтокъ и Западъ Борисъ, който вече бѣ влѣзълъ въ допиръ и съ единия, и съ другия, билъ поставенъ въ такова положение, че той трѣбало да рѣши, къмъ коя отъ тия двѣ групи ще прѣмине и принципитѣ на коя отъ тѣхъ ще усвои; а това е много да стане, само слѣдъ като приеме християнството, което му отваряло пѫть за по-точно опрѣдѣляне външнитѣ си политически отношения.

По тоя начинъ самото положение на българския господарь и на България между християнскитѣ господари и държави въ дадената епоха подбуждали Бориса да приеме християнството и да го обяви за господствуваща религия въ държавата си, защото самиятъ опитъ и практика му показвали всичката необходимость отъ това велико дѣло за дѣйствителното влизане на България въ сѣмейството на европейскитѣ държави и за окончателната уредба на международнитѣ ѝ отношения. Че не толкова религиозни подбуди, колкото политически съображения сѫ дѣйствували у Бориса при промѣната на религията, най-ясно показватъ колебанията му, които той проявилъ по-сетнѣ при уредбата на новооснованата българска църква. Тия съображения въ външната политика на България може би най-вече подбуждали Бориса да приеме християнството, защото отъ тѣхъ изти-

чали и въ тѣхъ се централизирали всичкитѣ му стремежи и планове въ вжтрѣшната политика.

Въ вжтрѣшната си политика Борисъ трѣбвало да рѣши, доколко промѣната на старата религия е била необходима за държавата му и изобщо за вжтрѣшнитѣ отношения на съставнитѣ етнически части. — Християнството не е било ново явление на Балканския полуостровъ въ момента, когато Борисъ рѣшилъ да го обяви за господствуваща религия въ държавата си. То води началото си тукъ още отъ апостолскитѣ врѣмена, и въ първитѣ вѣкове, въ периода на борбата съ езичеството, то се разпространявало съ голѣма бързина по полуострова, а отъ IX. вѣкъ тукъ е имало вече яка църковна организация, която, макаръ и да е дѣйствувала при твърдѣ несгодни условия прѣзъ епохата на варварскитѣ нахлувания, могла е да има голѣмо влияние върху обръщането на новитѣ пришелци въ християнство и особено между поселилитѣ се и здраво заседнали въ прѣдѣлитѣ на източната империя славѣнски племена. Освѣнъ чрѣзъ непосрѣдния контактъ на славѣнитѣ съ завареното на полуострова мѣстно християнско население християнството било разпространявано между славѣнитѣ и отъ самото византийско правителство, което, бидейки не въ състояние да ги покори съ силата на оржжието, намирало въ него едничко срѣдство да държи новитѣ варвари въ покорность и да може да ги прѣтопи въ масата на другитѣ народности, които изчезвали подъ културното влияние на Византия.[1]) Наистина, империята не постигна цѣлта си, защото основанието на българската държава, което почнало обединението на балканскитѣ славѣни, турило основа на тѣхната политическа независимость и дало по-нататъшно развитие на националната имъ самобитность, обаче хвърленото отъ Визаития зърно на християнското учение намирало добра почва между славѣнитѣ. Затова, когато къмъ срѣдата на IX. вѣкъ повечето славѣнски племена отъ славиноантската група влѣзли въ състава на българската държава и съставяли главенъ и силенъ елементъ въ нея, християнството било вече религия на славѣнското население.

[1]) Вж. М. Ив. Соколовъ, каз. съч., стр. 97—119.

Борисъ отлично разбиралъ, какво голѣмо значение имало послѣднето за борбата му съ Византия и за запазване самостойностьта на България. Не по-малко той разбиралъ и назначението на българския господарь като пазитель на славѣнската народность и обединитель на балканскитѣ славѣни; и въ онова врѣме, когато цѣла днешна Македония и южна Албания признавали надъ себе си неговата власть, главната му грижа била окончателно да отцѣпи отъ империята македонскитѣ славѣни, които влизали въ състава на държавата му, като въ сѫщото врѣме подготви чрѣзъ това присъединението и на ония славѣни, които все още се намирали подъ властьта на византийския императоръ. А това той е могълъ да постигне, само ако къмъ етническото имъ сродство би присъединилъ и тѣхното религиозно обединение, което, споредъ тогавашнитѣ понятия, имало много по-голѣма сила и значение, отколкото националностьта. Подобно обединение могло да стане успѣшно само чрѣзъ християнската религия, 1. защото тя била религия на славѣнитѣ, и то не само на ония, които се намирали още подъ византийска власть, но и на ония, които сѫ влизали въ състава на държавата му и 2., защото християнството било едничката основа, върху която се крѣпила властьта на императора надъ тия славѣни и едничка връзка, която ги е съединявала съ Византия, защото опитътъ на императоритѣ-иконоборци да ги привържатъ по-тѣсно къмъ империята въ държавно отношение по законодателенъ редъ, както видѣхме, не можилъ да постигне цѣлта си. Съ обявяването на християнството за господствуваща религия въ държавата, разкѫсанитѣ славѣнски племена се сплотявали въ едно цѣло, защото това, което тѣ получавали до тогава отъ Византия, могли сега да го получатъ отъ България; освѣнъ това политическитѣ имъ интереси добивали по-голѣма сила за задружно дѣйствие противъ византийската власть. И тъй, християнството било едничкото срѣдство за Бориса, за да постигне осѫществението държавната политика на своитѣ прѣдшественици — политическото и културно обединение на балканскитѣ славѣни подъ скиптра на българския господарь.

Въ непосрѣдна свръзка съ посочения тукъ стремежъ на Бориса се намирало и друго негово желание: унищожението на етническия дуализъмъ въ държавата и усилването на централната власть. — Прѣзъ първитѣ два вѣка на българската държава дѣйствували три главни фактора, които били собствено главнитѣ двигатели както въ вжтрѣшния животъ, тъй и въ външнитѣ отношении на държавата. Това сж: 1. държавнията глава — ханътъ, князътъ; 2. българскитѣ боили — болярското военно съсловие като прѣдставитель на българския елементъ, и 3. прѣдставителитѣ на славѣнскитѣ племена, влѣзли въ състава на държавата. Още отъ възникването на самата държава отношенията между тия три фактора били така поставени, че ханътъ, като прѣдставитель на властьта въ сключения първоначално политически съюзъ между българи и славѣни, служилъ за съединителна брънка между двата съставни етнически елемента, като регулиралъ тѣхнитѣ отношения и спазвалъ първенството на хунно-българската аристокрация, която стояла на чело въ организацията на съюза, когато славѣнитѣ и тѣхнитѣ племенни князе се намирали въ подчинено положение. Въ такива отношения се намирали тритѣ фактори, доклѣ на прѣстола била династията на Исперихъ — Дулоидитѣ до края на 4-ия десетъкъ на VIII. вѣкъ, когато слѣдъ прѣкжсването на рода Дуло се почнала борбата между самитѣ хунно-български боили или боляри за прѣстола и за власть, — борба, която значително издигнала славѣнския елементъ и му дала възможность да вземе непосрѣдно участие въ държавнитѣ работи, защото една часть отъ боляритѣ била принудена да търси опора у славѣнското население, за да може да противостои на другата, която се опирала на хунно-българитѣ. Въ тия почти 50-годишни династически борби, прѣзъ врѣмето на които ханската власть била съвсѣмъ ослабнала и за нейна смѣтка се издигнало надмощието на боляритѣ, когато покачването, задържането и свалянето на единъ ханъ отъ прѣстола зависѣло отъ волята и рѣшението на боляритѣ, успѣли да се изработятъ слѣднитѣ политически формули: 1. за да могатъ да запазятъ първенствуващето си значение

и влияние въ държавата прѣдъ славѣнитѣ и тѣхнитѣ прѣдставители, а оттука и да удържатъ властьта, боилитѣ би трѣбало да иматъ винаги въ ржцѣтѣ си хана, съ други думи, да ограничаватъ властьта на хана съ непосрѣдното си влияние както върху него самия, тъй и върху държавнитѣ работи и 2. всѣки ханъ, който би искалъ да се избави отъ натрапеното настойничество на боилитѣ и да бжде самостоенъ държавенъ глава, трѣбало да се опира на по-многобройното славѣнско население, та да може да издържи борбата съ боилитѣ, а това било свързано съ отваряне достжпъ на славѣнитѣ къмъ държавното управление. По тоя начинъ се създала идеята, че, за да се избави България отъ вжтрѣшни размирици, които произлизали отъ личнитѣ смѣтки на боилитѣ и отъ неравноправностьта на славѣнското население и отъ които размирици се ползували външнитѣ врагове — прѣди всичко Византия, явявало се необходимо усилването на централната власть прѣдъ самитѣ боили, като въ сжщото врѣме се изравнятъ славѣнитѣ съ българитѣ въ политическо и социялно отношение.

Създатель на тая идея билъ, както знаемъ, ханъ Телериг, обаче той не можалъ напълно да я формулира и прокара поради разслабеното и разнебитено положение на България въ него врѣме слѣдъ дългитѣ войни съ Византия, което все още поддържало силата на българскитѣ боили. Тя получила окончателната си формула при силния и монархиченъ Крума, който обявилъ, че всички негови поданици сж равни прѣдъ държавния глава, а боилитѣ сж само служители на хана. Крумъ сможа да прокара тая идея, но да я закрѣпи завинаги той не билъ въ състояние, едно, защото скоро се отклонилъ отъ историческата задача на българския господарь — обединението на балканскитѣ славѣни и се увлѣкалъ въ непрѣкжснати войни съ империята и, друго, защото всичката сила на ханската власть, както и издигането на славѣнскитѣ велможи били свързани съ неговата личность, съ неговото умѣние да държи боляритѣ въ респектъ прѣдъ себе си, а не били строго опрѣдѣлени нито отъ законитѣ на страната, нито

пъкъ съ нѣкой особенъ статутъ, който да урежда отношенията на боилитѣ къмъ хана или да ограничава тѣхната власть. Затова веднага слѣдъ смъртьта на Крума боилитѣ отново заграбватъ властьта. При Омортага тѣ направили опитъ съ повдигнатото отъ тѣхъ гонение противъ християнитѣ, а оттука и противъ славѣнитѣ, съ цѣль да притиснатъ и унищожатъ придобитото при Крума влияние на славѣнскитѣ велможи и заедно съ това и силата на славѣнския елементъ, въ което, изглежда, тѣ успѣли до извѣстна степень. Съ сжщата сила хунно-българскитѣ боили дѣйствували и слѣдъ смъртьта на Омортага. Тогава тѣ дори се разпореждали съ ханския прѣстолъ: тѣ отстраняватъ правия наслѣдникъ, най-стария синъ Омортаговъ, Енравота, поради неговото разположение къмъ християнитѣ и турятъ на прѣстола най-малкия Маламира, който несъмнѣнно се намиралъ въ тѣхни ржцѣ и продължилъ гонението противъ християнитѣ, а слѣдов. и противъ славѣнитѣ. Каква роля сж играли боилитѣ въ управлението на Пресияна, не е извѣстно по липса на данни; обаче прѣкратяването гонението противъ християнитѣ, което се намирало въ права зависимость отъ това, че при него границитѣ на държавата бързо се разширяватъ на ю.-з. въ областьта на македонскитѣ славѣни, ясно показва, че той до извѣстна степень се освободилъ отъ тѣхното настойничество и сполучилъ доста да ограничи тѣхното своеволие.

Тая посока, дадена отъ Пресияна въ отношенията на българския ханъ спрѣмо боилитѣ поддържалъ и продължилъ неговиятъ синъ и прѣемникъ. Борисъ разбралъ, колко е гибелна за държавата политика на българскитѣ боили. Притѣснението и унищожението на славѣнитѣ водило къмъ поддържане оня дългогодишенъ антагонизъмъ между двата съставни етнически елемента — българи и славѣни, който спъвалъ политическото и духовно развитие на страната и изхабявало силитѣ на държавата въ постоянни вжтрѣшни борби. Освѣнъ това, стремежътъ на боилитѣ отъ една страна да запазятъ своитѣ права като организатори, като владѣтели, на които като такива изключително принадлежала

властьта и управлението на държавата, а отъ друга — да държатъ обединенитѣ славѣни въ подвластно положение, като имъ отнемали всѣко право да участвуватъ въ държавния животъ, — тоя стремежъ на боилитѣ силно пръчилъ на Бориса да достигне обединението на балканскитѣ славѣни подъ властьта си, което се основавало главно върху прѣмахването на етническия дуализъмъ въ държавата. Най-сетнѣ силата и привилегированото положение на българскитѣ боили и зависимостьта на ханската власть отъ тѣхъ не по-малко пръчили на Бориса въ онова негово желание, което тъй рельефно изпъква въ цѣлата му дѣйность — да централизира властьта въ лицето на хана. Чрѣзъ християнството Борисъ се и стремилъ да прѣмахне тия пръчки.

Обявяването на християнството за господствуваща религия въ държавата отваряло Борису пѫть и улеснявало задачата му. Християнството изглаждало всички етнически и социални различия; неговитѣ принципи проповѣдвали равенство на всички членове прѣдъ църквата, а слѣдов. и прѣдъ държавата, които въ онова врѣме сѫ били тѣсно свързани помежду си; то укротявало дивитѣ нрави и дѣйствувало за подчинението на по-малко съвършенитѣ елементи подъ поразвититѣ. Българскиятъ елементъ въ държавата на Бориса, по своята незначителность и поради по-низкото си културно развитие, съ приемането на християнството трѣбало да отстѫпи на славѣнския; поради това, че славѣнитѣ отъ порано приели християнството и се намирали въ течение на нѣколко вѣка подъ непосрѣдното влияние на византийската култура, тѣ стояли много по-високо отъ българитѣ въ духовно отношение, още повече когато е извѣстно, че послѣднитѣ не били въ състояние да противопоставятъ на християнството нѣкой силно развитъ религиозенъ култъ. Наистина, българитѣ се стремили да създадатъ своя самобитна култура съ азиятски характеръ, обаче и въ тоя си стремежъ тѣ не могли да се избавятъ отъ византийското влияние, което се изразило вече въ това, че българскитѣ ханове приели гръцкия езикъ за свой официяленъ. Вече това обстоятелство, че християнството било религия на славѣн-

скитѣ поданици на хана, издигало славѣнския елементъ въ държавата и вземалъ върхъ надъ българския, защото послѣдниятъ билъ длъженъ не само да се признае равенъ на първия, но още и да се подчини на славѣнскитѣ религиозни закони. По тоя начинъ съ въвеждането на християнството въ България се нанасялъ силенъ ударъ на етническия дуализъмъ въ полза на славѣиския елементъ.

Но съ ослабването на българския елементъ губилъ значението си и неговиятъ представителъ — българското боилство. Както вече изтъкнахме, силата на Исперихитѣ българи се градила изключително върху поддържката на политическитѣ и социални различия между обединители и обединени, защото само при такива условия тѣ сж могли да държатъ хана въ подчинение; боилитѣ се стремили винаги да отстраняватъ всѣко политическо движение въ масата, всѣко политическо усилване на славѣнското население, за да не даватъ възможность на хана да се опира на него, та той да ги лиши отъ първенствуващето имъ положение и да се избави отъ тѣхната зависимость. Обаче Борисъ се теготилъ тъкмо отъ тая зависимость. Идеята за империята и за личностьта на императора била винаги за варваритѣ предметъ не само на дълбоко уважение, но и на постоянне подражание. Величието, славата и абсолютизмътъ на византийския императоръ сж съставяли идеала на варварскитѣ владѣтели. Къмъ тоя идеалъ се стремилъ и Борисъ — идеалъ, който впрочемъ му се налагалъ, както видѣхме, отъ самото положение на България между другитѣ християнски държави. Борисъ разбиралъ и си прѣдставялъ християнството въ чисто византийска форма, споредъ която държавниятъ глава, като божий помазаникъ, се явява единчъкъ на земята прѣдставитель на оная власть, която иде отъ Бога и на него единчъкъ принадлежи. Затова той се стремилъ да премахне всичко, което би му попрѣчило да постигне тоя идеалъ и прѣди всичко да ослаби значението на боилското съсловие и да го подчини подъ ханската власть чрѣзъ особенъ законъ. Съ въвеждането на християнството Борисъ влизалъ въ кон-

фликтъ съ българскитѣ боили, защото извършвалъ това дѣло по собствена инициатива и, може би, безъ тѣхно съгласие; той имъ обявявалъ борба, въ която билъ увѣренъ, че ще излѣзе побѣдитель, защото на негова страна били повечето отъ поданицитѣ му, — славѣнското население, което и безъ това било настроено враждебно противъ боилитѣ. И тъй, въ християнството Борисъ намиралъ най-добрия проводникъ, чрѣзъ който той е можалъ да достигне централизацията на държавната власть въ лицето на хана, съ която били свързани другитѣ двѣ условия: 1. ограничение значението на боилското съсловие, а оттука и на българския елементъ въ държавата и 2. признание политическитѣ и социални права на славѣнитѣ, а оттука и издигането на славѣнския елементъ, съ други думи, Борисъ чрѣзъ християнството ставалъ господарь на българскитѣ славѣни, които били при него прѣобладаваща нация и затова съставяли силата и мощьта на българската държава, той ставалъ вече отъ хунно-български ханъ, славѣно-български князъ. Това най-ясно се изтъква въ обстоятелството, дѣто той по-сетнѣ въвежда славѣнското богослужение, а славѣнския езикъ обявява за официяленъ езикъ въ държавата си.

Слѣдъ като съзналъ Борисъ необходимостьта отъ приемането на християнството, предъ него се изпрѣчвалъ другъ не по-малко мжченъ въпросъ, който повидимому най-вече го озадачвалъ И отъ исторически, и отъ географически условия, а тъй сжщо и отъ съврѣменнитѣ нему политически и църковни обстоятелства за него се явявало необходимо прѣдварително да рѣши въпроса: къмъ кой отъ двата тогавашни християнски центра той трѣбва да се обърне за това дѣло — къмъ Римъ ли, или къмъ Византия[1]). Рѣшението на тоя въпросъ било за Бориса отъ първостепенна важность, защото съ него билъ свързанъ и въпросътъ за бждещата държавна, църковна и социална уредба на България, за цѣлия ѝ бждещи културенъ животъ, за цѣлата ѝ бждеща историческа сждба.

[1]) М. Соколовъ, каз. съч., стр. 158 и сл.

Присъединявайки се къмъ единия или другия християнски центъръ, България ео ipso влизала въ сферата не само на църковното, но и на политическото и изобщо на културното влияние на източния или западния християнски свѣтъ, прѣдставяни въ дадения случай отъ тѣхнитѣ църкви; поради това и присъединението ѝ къмъ една отъ двѣтѣ църкви означавало за нея разривъ не само съ другата църква, но и съ групата държави, които се намирали подъ културното влияние на послѣднята.[1]) Като се стремилъ да се противопостави на ромейския василевсъ и да запази независимото си положение и слѣдъ приемането на християнството, за Бориса изпжквало като първо условие, да се сдобие съ самостойно църковно управление и, очевидно, той би се обърналъ къмъ оня отъ прѣдставителитѣ на християнската просвѣта, който би му гарантиралъ и църковната независимость. Но докато Борисъ билъ заетъ тъкмо съ рѣшението на тоя важенъ въпросъ, събитията, както видѣхме, го изпрѣварили, и той билъ принуденъ да приеме онова рѣшение, което на първо врѣме му налагали самитѣ събития, т. е. да приеме християнството отъ Византия.[2])

2. СЕТНИНИ ОТЪ ПОКРЪЩАНЕТО И ВЪЗНИКВАНЕ НА БЪЛГАРСКИЯ ЦЪРКОВЕНЪ ВЪПРОСЪ ВЪ IX. ВѢКЪ.

Покръщането на князъ Бориса съ цѣлия му дворъ и на боляритѣ, а слѣдъ това почналата се християнизация на народа, както на първъ погледъ изглежда, не срѣщнали никакъвъ отпоръ при извършването на самия актъ; но въ сжщность работата не била тъй. Великото дѣло на Бориса срѣщнало още въ самото си начало голѣми прѣчки, които изпжкнали

---

[1]) Вж. И. Е. Троицкій, Церковная сторона болгарскаго вопроса. Академическа рѣчь, напечатана въ „Отчетъ о состояніи Имп. Петроградскаго Университета за 1887 год. Петроградъ 1888, стр. 81.

[2]) Вж. В. Н. Златарски. Причинитѣ на покръщането и сетнинитѣ му, въ Споменна книга за 1000-годишнината отъ смъртьта на царь (?) Бориса 907—1907, София, 1907, стр. 31—43.

както при въвеждането на християнството въ България, тъй и при уредбата на държавата споредъ учението на новата вѣра. Първата и най-страшна опасность се явила въ онова нагледъ антихристиянско движение, което заплашвало да осуети цѣлото начинание на князъ Бориса. Ние тукъ разбираме извѣстниятъ бунтъ на боляритѣ.

Свѣдѣния за това движение ние почерпваме както отъ византийски, тъй и отъ западни извори, но извѣстията въ „отговоритѣ“ на папа Николая I отъ 866 г. на запитванията на Бориса несъмнѣнно сж отъ първостепенна важность, понеже тѣ сж били записани споредъ разказитѣ на българскитѣ пратеници въ Римъ; освѣнъ това тѣ поради своитѣ по-голѣми подробности даватъ възможность не само да се попълнятъ и изправятъ фактически извѣстията на другитѣ извори, но и да се разбере вжтрѣшниятъ смисълъ на самото събитие. И наистина, византийскитѣ автори се явяватъ въ случая твърдѣ кратки и при това разнорѣчиви. Така, продължателтъ на Теофана съобщава за него слѣднето: „Слѣдъ като се обяви въ това (въ божественото кръщение), той (Борисъ) възбужда въ цѣлия си народъ възстание; съ помощьта на нѣколко не мнозина души, като ги (възставницитѣ) побѣдилъ, носейки въ нѣдрата си знака на кръста Господенъ, и останалитѣ не тайно, но съвсѣмъ явно по тѣхно желание направилъ християни“[1]). Отъ това извѣстие не личи, нито кой собствено е възстаналъ, нито пъкъ защо е възстаналъ, а сжщо каква е била цѣлта на възстанието и кои трѣбва да се разбиратъ подъ „останалитѣ“. — Донѣйдѣ по-ясно ни излага работата Скилица-Кедринъ, който освѣнъ хрониката на Теофановия продължатель ималъ подъ ржка и други извори. „Народнитѣ боляри, четемъ у него, като узнали за промѣната на вѣрата изобщо, възбунтували се противъ княза и се стремили да (го) убиятъ. Но той (князътъ), като се обърналъ противъ тѣхъ съ мал-

[1]) Theoph. contin., ib., p. 164, 17-25: ἐφ' ᾧ καταφανὴς γεγονὼς τὴν ἐκ παντὸς τοῦ ἔθνους αὐτοῦ μεθυφίσταται ἀπαγάστασιν, οὓς καὶ μετά τινων ὀλίγων καταπολεμήσας, τὸν τοῦ θείου τύπον σταυροῦ ἐν κόλποις περιάγων αὐτοῦ τοὺς καταλοίπους οὐκέτι κρύφα, πάντα δὲ ἀναφανδὸν ἐποίησε καὶ αὐτοὺς ἐπιθυμοῦντας χριστιανούς.

цината, които били около него, прѣдхожданъ отъ кръстния знакъ, принудилъ ги, поразени отъ неочакваностьта, да станатъ християни".[1]) При всичко че тоя авторъ се явява попъленъ и по-точенъ отъ другитѣ византийци, все пакъ ние притежаваме фактически още по-подробно извѣстие, което се схожда доста съ току що приведеното.

Това е разказътъ на реймския архиепископъ Хинкмара, продължателтъ на Бертинскитѣ аннали отъ 861 до 882 г.[2]) Ето какво той пише подъ 866 г.: „Българскиятъ краль (rex), който въ прѣднята година по вдъхновение божие, а сѫщо по внушение отъ личби и бѣдствия въ народа на царството му, бѣ намислилъ да стане християнинъ, прие светото кръщение. Недоволни отъ това, боляритѣ възбунтували народа противъ него, за да го убиятъ. И тъй, всички, колкото бѣха въ 10-тѣ комитата, събрали се около двореца му. Но той (Борисъ), като призовалъ името Христово, само съ четиредесеть и осемь души, които останали прѣдани на християнството, потеглилъ противъ цѣлата тълпа; и веднага, щомъ той излѣзълъ отъ градскитѣ врата, явили се прѣдъ него и прѣдъ тия, които били съ него (т. е. които държали неговата страна), седемъ духовни лица, и всѣки

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., II, p. 153, 2-7: οἱ δὲ τοῦ ἔθνους ἄρχοντες καὶ τὸ καινὸν τὴν τῆς θρησκείας ἐγνωκότες μεταβουλὴν κατεξανίστανται τοῦ ἄρχοντος καὶ ἀνελεῖν ἐσπούδαζον (въ латин. прѣводъ на Скилица вм. послѣднитѣ двѣ думи стои: eumque de imperio dejicere studebant). τούτους δ' ἐκεῖνος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὀλίγων ὄντων τρεφάμενος, τοῦ σταυρικοῦ τύπου προηγουμένου, τῷ παρδόξῳ καταπλαγέντας χριστιανίσαι πεποίηκε. — Тукъ οἱ τοῦ ἔθνους ἄρχοντες — nationis praefecti (Skyl.) е употрѣбено вм. οἱ βοιλάδες или οἱ βολιάδες. — Ср. М. Соколовъ, каз. съч., стр. 233. — Донѣйдѣ е съкратено и измѣнено това мѣсто у Zonaras, ib., IV. p. 5, 27-32: οἱ Βούλγαροι δὲ ὡς τῆς πατρίου δόξης (въ Бон. изд. τιμῆς καὶ δόξης) ἀποστάντος κατεξανίστανται τοῦ σφῶν ἀρχηγοῦ καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀνελεῖν. ὁ δὲ τῷ τοῦ σταυροῦ σημείῳ θαρρήσας προπορευομένῳ αὐτοῦ νικᾷ τοὺς ἀνιστάντας αὐτῷ, καὶ οὕτω πάντες εἵλοντο τὰ τῶν χριστιανῶν. — Сѫщо накратко съобщава и Theophylactus Bulg., ib., § 34: Ἐκ τούτου δὲ καὶ οἱ λοιποὶ τὴν φωτοποιὸν ἐδέχοντο κάθαρσιν, πλὴν εἴ τινες θηριώδεις παντάπασιν, οὓς καὶ αὐτοὺς, στρατείαν κατ' αὐτῶν ἀθροίσας οὐ πάνυ πολλήν, ἐπειδὴ δὲ Χριστῷ βοηθούμενος, οὐ ταλαιπώρως κατετροπώσατο (καὶ) πρὸς τὸ θεῖον ὑπηγάγετο βάπτισμα.

[2]) W. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. 6-te Aufl. Berlin 1893. Bd. I, S. 295.

отъ тѣхъ държалъ въ ржка запалена свѣщь, и така вървѣли прѣдъ княза и прѣдъ ония, които били съ него. На тия пъкъ, които били възстанали противъ него, се показало, че върху тѣхъ пада голѣмо пламнало зданиѣ, а конетѣ на ония, които били съ княза, — както се показало на противницитѣ, — изправени на заднитѣ нозѣ настжпвали и ги тъпкали съ прѣднитѣ. И нападналъ на тѣхъ такъвъ страхъ, че тѣ не могли да се приготвятъ нито за отбрана, нито за бѣгство; но, като се прострѣли на земята, не могли да се помръднатъ. Князътъ прѣдалъ на смърть до 52 души отъ болѣритѣ, които особено бунтували народа противъ него, а на останалия народъ позволилъ да си разотиде невредимъ".[1]) Макаръ че тоя разказъ на реймския архиепископъ и да еималъ извора си несъмнѣнно така сжщо отъ съобщенията на българскитѣ пратеници, които идвали въ 866 г., както ще видимъ, при Людовика Нѣмски да искатъ християнски проповѣдници, и поради това подробноститѣ, съ които е украсенъ разказътъ, надали могатъ да се смѣтатъ за съмнителни съ изключениѣ на легендарния елементъ, — все пакъ отъ него се пораждатъ въпроси, които се прѣдставятъ донѣйдѣ иначе, отколкото въ папскитѣ „отговори".

Прѣди всичко както византийскитѣ хронисти, така и Хинк-

---

[1]) Bertiniani annales, pars III, sub an. 863. Pertz, Mon. Ger. t. I, p. 473—474: Rex Bulgarorum, qui praecedente anno, Deo inspirante et signis atque affictionibus in populo regni sui monente, christianus fieri meditatus fuerat, sacrum baptisma suscepit; quod proceres sui moleste ferentes, concitaverunt populum adversus eum, ut illum interficerent. Quotquot igitur fuerunt intra decem comitatus, adunaverunt se circa palatium eius; ille vero, invocato Christi nomine, cum quadraginta tantum octo hominibus, qui erga christianam devotionem ferventes sibi remanserant, profectus est contra omnem illam multitudinem; et mox ut portas civitatis exiit, apparuerunt ei et his qui cum eo erant septem clerici et unusquisque eorum tenebat cereum ardentem in manu sua, sicque praecedebant regem et illos qui cum eo erant. Eis vero qui contra eum surrexerant, visum erat, quod magna villa ardens super eos caderet, et equi eorum qui cum rege erant, sicut contrariis videbatur, erecti incedebant, et cum anterioribus pedibus eos percutiebant; tantusque timor eos apprehendit, ut nec ad fugiendum nec ad defendendum se praepararent, sed prostrati solo se movere nequibant. Rex autem ex proceribus, qui populum maxime adversus eum incitaverunt, interfecit numero quinquaginta duos, reliquum autem populum inlaesum abire permisit.

маръ съобщаватъ, че въпросниятъ бунтъ избухналъ веднага, щомъ станало извѣстно, че Борисъ приелъ кръщението, т. е. щомъ християнството било обявено за господствуваща религия въ държавата или поне вървѣлъ актътъ на народното покръщане. Обаче папата въ 17. отговоръ пише: „Като ни разказвате, какъ сте приели по божия милость християнската религия, и какъ сте направили да се покръсти цѣлиятъ ви народъ, но какъ тия, които били покръстени, единодушно възстанали съ голѣма свирѣпость противъ васъ, казвайки, какво вие сте имъ дали не добъръ законъ, и дори искали да ви убиятъ и другъ князъ да турятъ, и какъ вие, при съдѣйствието на божествената сила, приготвени (да дѣйствувате) противъ тѣхъ, надвили сте отъ мало до голѣмо и сте ги хванали въ ржцѣтѣ си. . ." [1]) Отъ тия думи ясно става, че бунтътъ избухналъ, слѣдъ като народътъ или поне по-голѣмата часть отъ него била покръстена, па и самитѣ възстанали били вече така сжщо християни, слѣдов. между покръщането на народа и бунта се изминало извѣстно врѣме, поради това послѣдния ние отнасяме къмъ нач. 866 год. — Послѣ, както у Скилица-Кедрина и у Хинкмара, така и въ „отговоритѣ" папски боляритѣ се явяватъ инициатори на бунта, защото тѣ сж най-много пострадали при усмирението на възстанието. По всичко се види, че тѣ сж успѣли да възбунтувать само една часть отъ населението, и то само въ извѣстна мѣстность около резиденцията на княза, защото иначе мжчно може да си прѣдставимъ, какъ е могло да стане тъй скоро усмирението на възстанието. Поради това да се прѣдава на тоя бунтъ всенароденъ характеръ, както би могло да се заключи отъ Теофановия продължатель и Зонара, е недопустимо. Дѣйствията на бунтовницитѣ, както

[1]) Responsa Nicolai papae ad consulta Bulgarorum § 17. Migne, Patrol. lat., t. 119, col. 9: . . . Igitur referentes, qualiter divina clementia christianam religionem perceperitis, qualiterque populum vestrum baptizari omnem feceritis: qualiter autem illi postquam baptizari fuere, insurrexerint unanimiter cum magna ferocitate contra vos, dicentes, non bonam vos eis legem tradidisse, volentes etiam vos occidere, et regem alium constituere, et qualiter vos, divina cooperante potentia, adversus eos preparati, a maximo usque ad modicum superaveritis, et manibus vestris detentos habueritis etc.

явно свидѣтелствува Хинкмаръ, се ограничили прѣдъ стѣнитѣ на Борисовата столица — Плиска, слѣдов. бунтътъ билъ замисленъ вънъ, но близу до резиденцията на княза, вѣроятно въ сѣверо-източна България, дѣто българскиятъ елементъ билъ най-силенъ. — Цѣлта на бунтовницитѣ била, споредъ Скилица, само да свалятъ Бориса, а, споредъ Хинкмара и Зонара, да го убиятъ и да си избератъ другъ князъ, което се подтвърдява и отъ папския „отговоръ“. Вече тая крайна цѣль на възстаналитѣ показва, че причинитѣ на самия бунтъ били твърдѣ важни и при това такива, които засѣгали не само религиозното чувство къмъ старата вѣра, но и личнитѣ интереси на цѣло едно съсловие.

И наистина, кои се били причинитѣ, които сж прѣдизвикали тоя бунтъ? Както отъ извѣстията на византийцитѣ, тъй и отъ разказа на Хинкмара се ясно види, че тукъ сж дѣйствували чисто религиозни подбуди: привързаностьта къмъ старата вѣра, а Зонара дори право отбѣлѣзва: „българитѣ се побунили противъ своя князъ като противъ отстжпникъ отъ бащината честь и слава“. Обаче ние вече посочихме, че промѣната на старата вѣра не могла да бжде непосрѣдна причина на бунта, защото както всички боляри, тъй и повечето отъ народа приема отъ начало безропотно християнството и вече слѣдъ изминуване на извѣстно врѣме тѣ повдигатъ бунтъ. Ако тѣ се придържали така строго о старата религия, то незадоволството отъ новата вѣра трѣбаше да избухне още при въвеждането на християнството. Разбира се, ние бихме могли да обяснимъ първоначалното съгласие на боляритѣ съ неочакваностьта на самото събитие, както го прѣдставя патриархъ Фотий въ писмото си до източнитѣ патриарси,[1]) обаче, ако покръщането на българитѣ било за патриархъ Фотия и византийцитѣ неочакваность, по това надали може да се каже за самитѣ боляри, а още повече за хунно-българскитѣ боляри, които се намирали въ държавата и близу до самия князъ и сж могли да узнаятъ своеврѣменно неговитѣ намѣрения, желания и настроения. Освѣнъ

[1]) Вж. по-горѣ, стр. 22.

това не ни е извѣстно, дали езическиятъ култъ е билъ развитъ у българитѣ въ момента, когато се въвеждало християнството, така силно, че българскитѣ боляри да сѫ били тъй яко привързани къмъ старата религия; напротивъ, необходимостьта въ приемането на християнството се съзнавала не само отъ князъ Бориса, но и отъ всички ония държавни мѫже, които искали да се запази цѣлостьта на държавата, особено въ нейната славѣнска часть поради това, че не малко отъ българскитѣ поданици били вече християни и непрѣстанно сѫ влияли върху другата часть на населението, която оставала още въ езичество. Най-сетнѣ въ прѣдимствата на християнската вѣра прѣдъ езичеството надали е имало нѣкой да се съмнѣва въ врѣмето на Бориса, което се доказва съ това, че покръщението първоначално било прието безъ всѣкакъвъ отпоръ отъ страна както на населението, тъй и на болярското съсловие. И тъй, не въ „промѣната изобщо на вѣрата“ и не въ „отстѫпничеството отъ бащината честь и слава“ трѣба да търсимъ причината на болярския бунтъ, а нѣйдѣ другадѣ.

Въ 17. „отговоръ“ на папата, както видѣхме, отъ думитѣ на българскитѣ пратеници се отбѣлѣзва, че възстаналитѣ казвали, какво „князътъ имъ далъ недобъръ законъ“. Този протестъ отъ страна на бунтовницитѣ ясно показва, че новата религия била враждебно посрѣщната не толкова отъ догматическа страна, колкото отъ каноническа. Недоброта на новия законъ, на новата вѣра се заключавала не въ догмитѣ на християнското учение, а въ правилата, въ задлъженията, въ наредбитѣ, които прѣдписвало това учение за всѣкиго, който носилъ името християнинъ, и въ общественитѣ и държавни реформи, които трѣбало да послѣдватъ слѣдъ приемането на християнството. Това ще стане най-ясно, ако разгледаме, кои сѫ били ония боляри, които застанали на чело на бунта.

Хинкмаръ, както видѣхме, отбѣлѣзва, че това били всички велможи (proceres) въ десеть-тѣ комитати, отъ които князътъ прѣдалъ на смърть петдесеть и двама,

които най-вече бунтували народа.[1]) Споредъ 17. „отговоръ“ българскитѣ пратеници разказали на папата между другото, и „какъ отъ тѣхъ (възстаналитѣ) всички знатни (primates, особено висшитѣ (maiores) били избити съ мечъ заедно съ цѣлиятъ имъ родъ, а пъкъ срѣднитѣ или по-малкитѣ (mediocres seu minores) не потърпѣли нищо лошо.“[2]) Нѣма съмнѣние, че тукъ думата primates — знатни, които съотвѣтствуватъ на Хинкмаровитѣ proceres — велможи, е употрѣбена въ родово значение, за да се обозначи висшето съсловие — болярството, а пъкъ думитѣ maiores — по-голѣмитѣ, по-важнитѣ и mediocres seu minores — срѣднитѣ или по-малкитѣ въ видово значение, за да се покаже, кои отъ тия primates сж били избити и кои простени. И тъй, отъ самия текстъ на папския отговоръ се види, че както maiores, така и mediocres seu minores еднакво принадлежали къмъ primates, т. е. къмъ болярското съсловие, което слѣдов. се дѣлило на два класа: първиятъ били maiores — висшиятъ и вториятъ — mediocres seu minores, т. е. срѣдниятъ между висшия и народната масса или по-малкия, по-долния класъ. На тия два класа тъкмо отговарятъ терминитѣ отъ надписитѣ βοϊλάδες и βαγαΐνοί — боили и багаини, които, доколкото може да се сжди по съдържанието на надписитѣ, завземали разни придворни, военни и административни длъжности и се групирали около хана или княза. Къмъ тия два класа се приброявали прѣдставителитѣ на старитѣ хунно-български родове, родоначалницитѣ на които взели непосрѣдно участие въ основанието и организацията на българската държава на Балканския полуостровъ, и затова съставяли висшето привилегировано съсловие, хунно-българската аристокрация. Обаче

---

[1]) Pertz, Monum. Germ. I. p. 483: . . . Quotquot (proceres) igitur fuerunt intra decem comitatus, adunaverunt se circa palatium ejus (regis). — Ib., p. 474: . . . Rex autem ex proceribus, qui populum maxime adversus eum incitaverunt, interfecit numero quinquaginta duos.

[2]) Migne, Patrol. lat., t. 119, p. . . . qualiter omnes primates eorum atque maiores cum omni prole suo gladio fuerint interempti; mediocres vero, seu minores nihil mali pertulerint.

думитѣ на Хинкмара, че възстанали противъ княза proceres, т. е. велможитѣ, боляритѣ отъ двата класа въ 10-тѣ комитати, т. е. отдѣлни области, на които се дѣлѣла административно държавата, и то вѣроятно въ сѣверо-източна и заддунавска България, ни подсѣщатъ да видимъ въ тия боляри не ония, които въ дадения моментъ завземали извѣстни длъжности и се намирали около княза, а ония, които не били на длъжность и живѣели въ своитѣ земи, владѣния и чакали да ги повикатъ на служба или война, а това сж били тъй наречените по-сетнѣ οἱ ἔξω βολιάδες — външни боляри, които обикновено образували опозиция на властвуващата болярска партия.[1])

И тъй, начело на бунта изстжпали членоветѣ на хунно-българската аристокрация отъ двата класа, които принадлежали къмъ опозиционната партия при князъ Бориса, а оттука ясно става, защо тѣ се явяватъ като реакционери при въвеждането на християнството. Прѣди всичко болярското съсловие, като строго сключенъ и привилегированъ класъ въ държавата, най-малко и дори съвсѣмъ не могло да изпита чуждото влияние и главно влиянието на славѣнитѣ и затова запазило своя азиятски характеръ въ най-силна степень.[2]) За него било много по-мжчно да се разстане съ обичаитѣ, нравитѣ и вѣрванията на старата религия, отколкото народната маса, която поради потиснатото си социално-политическо положение, а още повече поради постояннитѣ сношения съ християнитѣ и подъ силното имъ влияние не могла да се отнася враждебно къмъ новия режимъ, понеже християнското учение й обѣщавало значително подобрение. Обаче мжчното разставане съ старитѣ нрави, обичаи и вѣрвания и нелесното приемане правилата и наредбитѣ на новата вѣра били само външни причини, които прѣдизвикали у боляритѣ незадоволство. Имало и други вжтрѣшни, които по-сжществено сж засѣгали политическитѣ имъ и съсловни интереси.

---

[1]) За тѣхъ подробно вж. В. Н. Златарски, Кои сж били вжтрѣшни и външни боляри, въ юбил. Сборникъ въ честь на С. С. Бобчевъ, София 1921 г., стр. 45—57.

[2]) М. Соколовъ, каз. съч., стр. 145.

Старитѣ хунно-български родове — болярството, като отдѣленъ факторъ въ държавата, сполучили да придобиятъ, както вече имахме случай да посочимъ, въ течение на двѣ столѣтия голѣмо значение и влияние въ държавата. Това високо положение тѣ длъжили отъ една страна на самобитнитѣ си културни начала, които тѣ въвели при основанието и организацията на държавата, а отъ друга — на неустойчивото положение на централната власть прѣзъ VIII. вѣкъ. За българскитѣ боляри било повече отъ ясно, че ако тия културни начала продължаватъ да сѫществуватъ въ първоначалния си видъ, то тѣ ще могатъ да удържатъ въ рѫцѣтѣ си властьта и силата, съ която тѣ се ползували до тогава. Освѣнъ това боляритѣ, както се види, били усвоили мисъльта, че съ унищожението на стария режимъ сѫществуването на държавата ставало невъзможно прѣдъ видъ на постояннитѣ стремежи на византийскитѣ императори да покорятъ, па дори да унищожатъ България, още повече че въ онова врѣме билъ въ пълната си сила принципътъ, какво съ религията била тѣсно свързана политическата независимость, а пъкъ промѣната на вѣрата влѣкла подирѣ си тъкмо противното. И наистина, когато Борисъ се рѣшавалъ да приеме християнството, неговата цѣль била, както видѣхме, не само да промѣни вѣрата, но и да реформира държавата въ духа на новата религия, което се подтвърдява съ това, че той искалъ отъ папата между друго и свѣтски закони.[1]) Тия реформи се изисквали не само отъ духа на новата религия, но и отъ разширението прѣдѣлитѣ на царството на ю.-з., въ областьта на македонскитѣ славѣни, когато трѣбало да се опрѣдѣли положението на славѣнитѣ и на прѣдставителитѣ на славѣнскитѣ племена въ социално-политическо отношение, като имъ се прѣдостави право да вематъ непосрѣдно участие въ управлението на страната и се установи изобщо положението имъ въ държавата. Естествено, че съ това се нарушавали правата и привилегиитѣ на българскитѣ родове, които дотогава считали всички длъжности въ държавния механизъмъ като достояние на своитѣ

[1]) Responsa, ib., § 13. и тукъ по-долу, стр. 91 и сл.

прѣдставители, съ други думи, болярството губило своя сключенъ характеръ и първенствуваще значение.

Но особено чувствителенъ за българскитѣ боляри билъ стремежътъ на Бориса къмъ централизация на властьта въ ржцѣтѣ на княза и да подведе боляритѣ чрѣзъ новата вѣра подъ пълно подчинение спрѣмо държавния глава, за което ние вече говорихме при изложение причинитѣ за приемането на християнството отъ Бориса. Всичкитѣ сгоди, които е откривала новата вѣра за Бориса, първоначално боляритѣ, особено отъ опозиционната партия, както се види, не сж могли да схванатъ, макаръ че тѣ несъмнѣнно и прѣди това вече сж чувствували и може би изпитали абсолютическитѣ стремежи на княза; тѣ могли да разбератъ всичкитѣ загуби за себе си слѣдъ покръщането, когато Борисъ почналъ да урежда държавата си въ духа на новата вѣра и по прѣподаденитѣ отъ нея закони. Това се подтвърдява съ обстоятелството, че бунтътъ избухналъ не едноврѣменно съ въвеждане на християнството, а, както видѣхме, прѣзъ слѣднята 866 година. И тъй, бунтътъ на боляритѣ, ако не изключително, то повечето и главно носилъ чисто социялно-политически реакционенъ характеръ: промѣната на религията е била за тѣхъ по-скоро поводъ, отколкото причина за смута. Че това е тъй, говори фактътъ, че слѣдъ оттеглянето на Бориса отъ властьта въ 889 г., боляритѣ, които успѣли да увлѣкатъ подирѣ си и да подбутнатъ князъ Владимира противъ баща му, се опитали още веднажъ, макаръ и безъ успѣхъ, чрѣзъ съживяването на езичеството, да си възвърнатъ прѣдишното влиятелно положение въ държавата.

Но редомъ съ тия чисто съсловни причини, свързани съ самото положение на болярството въ отношенията му къмъ държавния глава, тукъ могатъ да се прѣдполагатъ и външни политически причини за болярския бунтъ — подбуди отъ страна на франкския краль и западното духовенство. Наистина, ние не притежаваме прави извѣстия за чуждо, външно влияние въ това събитие, но нѣкои обстоятелства, при които болярскиятъ бунтъ е станалъ, ни даватъ основание да прѣдполагаме нѣщо подобно. — Вече това обстоятелство, че на-

родната маса не е взела дѣятелно участие въ самия бунтъ, че тукъ сѫ дѣйствували главно и изключително само боляритѣ отъ висшия класъ, които сѫ увлѣкли подирѣ си и малкитѣ боляри, отъ една страна, а отъ друга — че бунтътъ избухналъ не едноврѣменно съ въвеждането на новата вѣра, а слѣдъ изминаването на извѣстно врѣме и при това между външнитѣ боляри, ясно показва, че боляритѣ, рѣшавайки се на такова смѣло и опасно за тѣхъ прѣдприятие, безъ да разчитватъ на подкрѣпа отдолу, отъ страна на народа, сигурно сѫ разчитвали на нѣкоя подържка отвънъ. Въ случая тая подържка е могла да дойде въ даденото врѣме само отъ франкската държава и отъ нѣмския краль, който не по-малко е билъ заинтересуванъ отъ покръщането на българския князъ и несъмнѣнно е ималъ свои хора въ България, какъвто се явява, напр., нѣкой-си пресвитеръ Павелъ, за когото Анастасий Библиотекарь казва, че българскиятъ краль заедно съ своя родъ приелъ чрѣзъ него християнската вѣра.[1]) Но ако подобно твърдение не може да се приеме за вѣрно, защото, както видѣхме, Борисъ билъ кръстенъ отъ гръцко духовенство, то едва ли може да се отрича, че тоя пресвитеръ Павелъ, наистина, се намиралъ въ България прѣзъ врѣмето, когато се е въвеждало християнството, и, както се досѣща Голубински, той ще да е билъ изпратенъ отъ нѣмския краль.[2]) Освѣнъ това Людовикъ Нѣмски заедно съ своето духовенство, които били, както

---

[1]) Вж. Praefatio ad Interpretationem synodi VIII generalis. Migne, Patrol. lat. t. 129, col. 18: Siquidem cum rex Vulgarorum cum propria gente Christi fidem suscepisset per hominem Romanum, id est, quemdam presbyterum Paulum nomine, documentum atque mysterium propositum habuit a sede apostolica, non modo fidei regulam, sed et sanctae legis sumere disciplinam.

[2]) Е. Голубинскій, Краткій очеркъ, стр. 239. — М. Соколовъ каз. съч., стр. 141, счита „такова заключение съвършено произволно: латинскитѣ лѣтописи, които акуратно отбѣлѣзватъ всички случаи отъ сношенията на Людовика съ българитѣ, нищо не говорятъ за това"; но тѣ сѫщо така не споменуватъ никога нищо и за тайнитѣ планове и кроежи на нѣмския краль и се ограничаватъ само съ официялнитѣ сношения, безъ да отбѣлѣзватъ за цѣлта на тия сношения. Въ дадения случай западнитѣ лѣтописци не споменуватъ за тоя Павла тъкмо поради неговата неофициална мисия.

видѣхме, още прѣзъ май 864 г. сигурни, какво българскиятъ князъ обѣщалъ да се покръсти и то отъ западното (респек. нѣмското) духовенство, слѣдъ такъвъ единъ бързъ прѣвратъ въ политиката на Бориса и при това въ врѣда на политическитѣ и църковни интереси на западната империя и църква, надали биха се примирили тъй лесно съ станалия фактъ. Както за папата, тъй и за франкския краль покръстването на българитѣ отъ цариградската църква и прѣминаването имъ подъ политическото влияние на източната империя били тежъкъ ударъ за тѣхнитѣ кроежи относно Балканския полуостровъ, и тѣ надали не биха се опитали отново да принудятъ Бориса да се отметне отъ източната църква и империя. Като не намиралъ въ дадения моментъ други срѣдства, понеже му прѣдстояла сериозна борба съ Ростислава Моравски и другитѣ срѣднедунавски славѣни, Людовикъ прибѣгналъ къмъ подигане на вжтрѣшни смутове, които се изразили въ бунта на боляритѣ, като успѣлъ прѣзъ споменатия пресвитеръ Павелъ да култивира между тѣхъ идеята, че съ покръщането на българитѣ отъ цариградската църква било свързано и политическото подчинение на България подъ византийския императоръ;[1]) твърдѣ е за вѣрване, че Людовикъ обѣщалъ извѣстна поддържка на самитѣ възстанали боляри. Че западното влияние намѣрило почва въ България на първо още врѣме слѣдъ покръщането, показва самото отмѣтане на Бориса отъ Цариградъ и обръщането му къмъ Римъ, което наскоро и послѣдвало.

Когато болѣритѣ намислили да възбунтуватъ населението на сѣверо-източна България и да възстанатъ противъ Бориса, тѣ едвали се надѣвали, че ще успѣятъ да произведатъ всенародна смута, защото това било иевъзможно при голѣмото разширение прѣдѣлитѣ на царството, а главно защото

---

[1]) Че подобна мисъль се култивирала на западъ, се види отъ слѣднитѣ думи на папа Николая, изказани въ писмото му до архиепископъ Хинкмара: Volentes quippe, nimiumque anhelantes, eosdem Bulgaros a beati Petri subjectione subducere, suosque imperio sub praetextu Christianae religionis callide subjugare, talia de sancta Romana Ecclesia . . . praedicant (Graeci). Ep. 152, Migne, Patrol. lat. t. 119, col. 1153, B.

още отначало между самото болярство имало разцѣпление — една часть отъ него държала съ Бориса. Тѣхната цѣль била, както видѣхме, да убиятъ Бориса и да си избератъ другъ князъ, който да бѫде тѣмъ напълно послушенъ, а въ това тѣ главно разчитвали на онова разбъркано и все още неопрѣдѣлено положение, въ което се намирала България слѣдъ покръщането.[1]) Но и при все това възстаналитѣ боляри не могли да се държатъ дълго. Доколкото може да се съди отъ даннитѣ, които по-горѣ приведохме, бунтътъ билъ локализиранъ само около резиденцията на княза и билъ потъпканъ още въ самото начало благодарение на твърдата ржка на Бориса. Що се отнася до начина, по който билъ потъпканъ, при всичкитѣ едногласни извѣстия на изворитѣ, че бунтовницитѣ били побѣдени и унищожени съ помощьта на духовенството и на незначително число души, прѣдани на Бориса, а сѫщо и за душевното състояние на възстаналитѣ, което описва Хинкмаръ, надали ще може да се не признае, че въ тѣхъ има една часть легендарность. Несъмнѣнно Борисъ е искалъ да експлуатира случая, за да покаже чудодѣйствената сила на християнския Богъ, като се въоржжилъ съ кръста и турилъ духовенството начело на шествието противъ бунтовницитѣ, но надали може да се допусне, че е послѣдвало отъ страна на възстаналитѣ такова бързо покорство, прѣизпълнено съ такъвъ неописуемъ страхъ. Общото твърдение на изворитѣ за неголѣмата войска, съ която дѣйствувалъ Борисъ, се обяснява съ незначителното число на възстаницитѣ. Но отъ друга пъкъ страна, като имаме прѣдъ видъ свидѣтелството на папския отговоръ, какво бунтовницитѣ „били побѣдени отъ мало до голѣмо и изловени", твърдѣ е за вѣрване, че Борисъ разполагалъ съ не малка сила и при това дѣйствувалъ твърдѣ рѣшително и безпощадно. Както и да било, но резултатътъ билъ тоя, че бунтовницитѣ били изловени и затворени и отъ тѣхъ по-знатнитѣ и влиятелни боляри били прѣдадени на смъртъ заедно съ сѣмействата имъ, а „останалитѣ не по-

[1]) Вж. по-долу, стр. 61 и сл.

търпѣли нищо.“ Споредъ Хинкмара, числото на убититѣ възлизало до 52 души боляри; дали въ това число сж влизали изобщо всички убити — възрастни и дѣца, или това сж били главитѣ на сѣмействата, не може да се установи; въ всѣки случай присждата била произнесена безъ сждъ и, както се види, била изпълнена още при усмирението на бунта.[1])

Тая бърза, но жестока разправа съ бунтовницитѣ била извършена отъ Бориса подъ различни влияния. Прѣди всичко тукъ той дѣйствувалъ подъ влиянието на личното отмъщение къмъ висшето болярство, което се покушавало на живота му и въ което той виждалъ най-опаснитѣ конкуренти въ властьта и противници лично свои и на династията си. Но твърдѣ е за вѣрване, че подбудата да е идѣла и отъ външна страна: 1. отъ страна на останалитѣ Борису вѣрни боляри, които не по-малко сж искали съвсѣмъ да прѣмахнатъ своитѣ врагове и съперници за власть и влияние въ държавата, още повече като знаемъ, че въ България винаги имало враждуващи помежду си болярски политически партии, и 2. отъ самото гръцко духовенство, което вече съ непосрѣдното си участие въ усмирението на бунта насърдчавало княза и съ своитѣ съвѣти помагало въ дѣйствията му противъ враговетѣ както на новата вѣра, тъй и на самата Византия, което било, разбира се, въ неговъ интересъ. Иначе явява се твърдѣ необяснимо, какъ то не

---

[1]) Къмъ усмирението на болярския бунтъ, очевидно, ще трѣба да отнесемъ слѣднитѣ думи на болярина Георги, които намираме въ Пролога на Троицко-Сергиевската лавра, написанъ въ XIII-XIV вѣкъ: азъ юсмъ ѿ языка некопроскѣщиного болгарьскаго, ѥгоже ѣ проскѣти сѫмь крщнѥмь въ сны дѣта изваникомь своимь Борісомь, ѥгожѣ нарекоша въ сѫмь крщѣньи Михаила. иже силою ѯкою и знамѣньемь крⷭтьнъмь побѣди цѣлованъи и непокорнъıй родъ болгарьскій, и омрачѣнъıи срⷣца злокознъмь дьволимь дѣйствомь сѣктомь кѫразѣмъıи проскѣти. и ѿ тьмьнъıхъ и лестьнъıхъ и смрадньıхъ и бѫмирьскиⷯъ жертъ ѿвратн и изведе и ѿ тмъı на сѣтъ, ѿ лъсти и кривдъı на истинѫ, и смрадныи врашна и нечⷭтаı ѿтвержѣ, і трѣвица ихъ расыпа.— И. И. Срезневскій, Древніе памятники русскаго письма и языка (X—XIV). Петроградъ 1863, стр. 259. — Ср. Чудо св. Георгія о болгаринѣ, изд. Хр. Лопарева (Памет. древ. письмен. № 100). Петроградъ, 1894, стр. 19.

могло да въздѣйствува върху Бориса и да попрѣчи поне въ убийството на въ нищо непричастнитѣ и невинни болярски дѣца. Най-сетнѣ въ самото допитване на Бориса, което той отправилъ въ сѫщата година къмъ папата: не е ли направилъ грѣхъ съ избиването на толкова души, проглежда явно желанието му да покаже прѣдъ папата, че това нѣщо не могло да му обясни гръцкото духовенство, защото и то несъмнѣнно участвувало интелектуално въ това дѣло. Изобщо трѣба да се забѣлѣжи, че тогавашното гръцко духовенство въ България се явявало безпощадно въ дѣйствията си спрѣмо противницитѣ на християнството. Това най-ясно се види въ отношенията му къмъ пощаденитѣ бунтовници.

Споредъ Хинкмара излиза, че Борисъ пощадилъ само народната тълпа, която съдѣйствувала на възстаналитѣ боляри, като получилъ увѣрение, че тя ще остане вѣрна на новата вѣра, а, споредъ 17. отговоръ на папата, била пощадена по-голѣмата часть отъ възстаналитѣ боляри, именно по-долния класъ — б а г а и н и т ѣ, които не се ползували съ голѣмо влияние и не прѣдставяли никаква опасность за спокойствието на страната. За тѣхъ е изрично казано, че тѣ „не потърпѣли нищо лошо", обаче отъ това не личи, дали тѣ били освободени отъ затвора. За това ясно свидѣтелствува 78. отговоръ на папата, споредъ който българскитѣ пратеници разказали на папата, какво „народътъ поискалъ да се подведатъ подъ разкаяне ония, които се били възбунтували, за да убиятъ княза ·заради християнската вѣра, а гръцкитѣ свещеници, които (споредъ мнѣнието на папата) били пришелци между българитѣ, отказали да го приематъ", затова тѣ питали, какво трѣба да се прави съ тѣхъ".[1]) Ако българскитѣ пратеници отъ една страна разказвали на папата въ края на 866 г. за избиването на боляритѣ като за фактъ свършенъ вече, а

[1]) R e s p o n s a, ib. col. 1038, § 78: Enarratis quod populus ille qui propter Christianam religionem ad occidendum vos insurrexere, poenitentiam agere voluerit, et sacerdotes illi, qui inter vos advenae sunt, hanc recipere recusarint: nunc autem requiritis quid de eis agendum sit. — Вж. Изданието и прѣвода на Д. Д е ч е в ъ, стр. 82—83.

отъ друга — питатъ, какъ трѣба да се постжпи съ ония, които се бѣха побунили противъ княза и изобщо какъ трѣба да се постжпва съ ония, които веднажъ се кръстили, а отпослѣ „не одобряватъ християнския законъ“,[1]) то ясно е, че прѣдлаганото отъ народа, но отхвърлено отъ гръцкото духовенство разкаяне се отнася къмъ ония боляри, които не били прѣдадени на смърть, но все още се намирали въ затвора, защото народътъ искалъ да се подведатъ подъ разкаяне и слѣдъ това да се пуснатъ на свобода. Въ тоя случай за насъ е отъ първостепенна важность поведението на гръцкото духовенство, което и тоя пжть постжпило строго и отказало да изпълни волята народна, което ясно показва, че то оказвало не малко влияние върху княза и несъмнѣнно вземало участие въ присждата на убититѣ боляри. Обаче, ако виждаме, че българскитѣ пратеници стоварватъ прѣдъ папата всичката отговорность върху гръцкото духовенство за неосвобождението на възстаналитѣ, но пощадени боляри, то надали ще трѣба да мислимъ, че Борисъ билъ непричастенъ въ това дѣло и билъ само орждие въ ржцѣтѣ на духовенството. Нѣма съмнѣние, че тая солидарность на княза съ гръцкото духовенството въ прѣслѣдване бунтовницитѣ произлизала отъ общностьта на интереситѣ имъ: за духовенството било важно да се парализиратъ всички елементи, които могли да разклатятъ по тия или други причини основата на новата вѣра и заедно съ това непосрѣдното влияние на Византия, а за Бориса — да отнеме всѣка възможность за ново покушение върху живота му и изобщо да сломи влиянието на силнитѣ хунно-български боляри; и едното, и другиятъ гледали да спечелятъ врѣме, докато се успокоятъ духоветѣ въ страната и народътъ свикне съ новата религия и новото положение на работитѣ въ България.

Съ потъпкването на болярския бунтъ, слѣдъ който били покръстетни и приелитѣ, но сетнѣ отказали се отъ новата вѣра, се завършилъ актътъ за християнизацията на българитѣ.

---

[1]) Responsa, ib., col. 989, § 18: Scire vos velle significatis, quid de his qui legem Christianam respuunt agere debeatis. — У Д. Дечева, п. т., стр. 34—35.

Но съ това обаче злото въ новообърнатия народъ не се прѣмахвало, защото тъкмо въ това врѣме вѫтрѣшното състояние на България въ религиозно отношение било крайно разбъркано. Слѣдъ покръщането на народа и обявяването на християнството за господствуваща религия Борисъ очаквалъ да получи нужната за държавата му църковна организация, която би се погрижила за правилното прѣподаване и здравата закрѣпа на християнството въ страната. Отъ Цариградъ, както изглежда, все още се бавили да дадатъ окончателна физиономия на новооснованата българска църква и да опрѣдѣлятъ нейнитѣ права и юрисдикция поне начело съ единъ епископъ.[1]) Това неопрѣдѣлено положение на българската църква дало добра почва, за да се попълни страната отъ проповѣдници на разни учения и народи. Така, българскитѣ пратеници въ 866 г. изповѣдали прѣдъ папата, какво „въ тѣхното отечество надошли отъ разни мѣста много християни, които по волята си говорили много и различно, а именно: гърци, арменци и отъ други мѣста". Нѣма съмнѣние, че тукъ изразътъ „много християни" ясно показва, че въ онова врѣме въ България имало освѣнъ официално изпратеното гръцко духовенство още и други християни, които проповѣдвали, учили, дори кръщавали различно и несъгласно както помежду си, тъй и съ това, което учило и проповѣдвало гръцкото духовенство, слѣдов. подъ тия други християни трѣба да се разбиратъ проповѣдници на нѣкои еретически вѣроучения, които тогава сѫществували въ източната

---

[1]) Има мнѣние, че не билъ изпратенъ дори епископъ отъ Цариградъ. Голубинскій, Краткій очеркъ, стр. 27 и 249. — Соколовъ, каз. съч. стр. 186). Напослѣдъкъ митрополитъ Симеонъ, като посочва, че подъ думата ἱερεῖς въ 28 § на Фотиевото послание до Бориса се разбиратъ не само свещеници, но и епископи, дохожда до заключение, че имало въ България въ даденото врѣме изпратенъ отъ Цариградъ епископъ, не само защото сериозността на работата изисквала да бѫде добрѣ организирана мисията, на която било възложено дѣлото за похристиянчването на цѣлъ народъ, но и затова, че въ византийскитѣ лѣтописи се споменува подобно нѣщо (вж. Посланието на патр. Фотия и пр. п. т., стр. 29—31). Несъмнѣнно епископъ билъ изпратенъ въ България, но не като свещеноначалникъ на българската църква, а като началникъ на религиозната мисия.

църква. На това посочва 1. самата националность на тия проповѣдници: гърци и арменци и 2. желанието на Бориса да получи отъ папата „истинско и съвършено християнство, което да нѣма нито петно, нито бръчка“[1]).

Като допущаме по тоя начинъ, че въ България слѣдъ, а твърдѣ е вѣроятно, и прѣди покръщането имало еретически проповѣдници, пита се: отъ какви ереси тѣ сѫ били? Да се отговори на тоя въпросъ не е мѫчно, стига само да прослѣдимъ, какви ереси сѫ сѫществували въ това врѣме на Балканския полуостровъ изобщо и въ частность въ територията на българската държава.

Византийскиятъ хронистъ Теофанъ (IX. в.) отбѣлѣзва, че въ Тракия имало цѣла колония отъ послѣдователи на монофизитската ересь, прѣселени тамъ отъ Константина V Копронимъ въ 745 г. изъ Сирия, и, както се види, тѣ успѣли да разпространятъ своето учение въ новото си оте-

[1]) Responsa § 106, col. 1015: . . . asserentes quod in patriam vestram multi ex diversis locis Christiani advenerint, qui prout voluntas eorum existit, multa et varia loquuntur, id est Graeci, Armeni, et ex caeteris locis: quapropter iuberi poscitis utrum omnibus his secundum varios sensus eorum obedire, an quid facere debeatis, У Д. Дечева, п. т., стр. 100—101. — Очевидно, българскитѣ пратеници имали прѣдъ видъ всѣко еретическо учение, когато се допитвали, споредъ § 105 col. 1015: . . quid de eo faciendum est, qui super praecepta apostolica se efferens praedicare tentaverit. У Д. Дечева, пакъ тамъ.— Сѫщо ще трѣба да видимъ такъвъ еретически проповѣдникъ и въ лицето на оня лъжливъ свещеникъ, чиято история се разправя въ § § 14, 15 и 16. Тоя гръкъ, споредъ думитѣ на българскитѣ пратеници, „се издавалъ за свещеникъ“, слѣдов. той не е принадлежалъ къмъ изпратеното отъ Цариградъ гръцко духовенство, и „по тоя начинъ покръстилъ мнозина въ България“. Отначало, както се види, не било извѣстно за неговата дѣйность, но, слѣдъ като Борисъ се научилъ, че той не билъ истински свещеникъ, заповѣдалъ да му отрѣжатъ ушитѣ и носа, да се подложи на най-строго тѣлесно наказание и най-сетнѣ да се изгони отъ България“. Но прѣди всичко отъ отговора на папата не се види ясно, че лъжливото свещеничество на тоя гръкъ било съмнително, защото папата пише: „още не е съвсѣмъ ясно, че тоя човѣкъ не е свещеникъ“ (§ 16), а оттука както обвинението му, така и строгото наказание произтичали отъ това, дѣто той не е кръщавалъ тъй, както другото, официялното гръцко духовенство; освѣнъ това, ако той е билъ истински християнинъ, а не езичникъ и е кръщавалъ по невѣдѣние, то гръцкото духовенство, което, очевидно, го обявило за лъжливъ свещеникъ и взело, както и въ дѣлото на боляритѣ, морално участие въ присѫдата му

чество, защото тѣ сѫществували и прѣзъ IX. вѣкъ тамъ:[1]) съ тѣхъ се борилъ и патриархъ Фотий.

Но най-широко разпространение въ IX. вѣкъ имала манихео-павликянската ересь. Това вѣроучение, както е извѣстно, било донесено тукъ отъ Мала Азия сѫщо въ VIII. вѣкъ, когато Константинъ Копронимъ прѣселилъ въ 755 г. въ Тракия по българската граница колонисти отъ Сирия и Армения, дѣто тая ересь възникнала и имала най-много послѣдователи, които, вѣроятно, трѣба да видимъ въ българскитѣ „арменци“[2]). Отъ Тракия павликянството се бързо разширило на западъ по полуострова, въ Македония, дѣто въ първата половина вече на IX. вѣкъ павликянитѣ имали

не би поискало такова строго наказание за него, като за отстѫпникъ отъ православната църква, още повече че послѣднята допуща, щото и свѣтски лица да кръщаватъ въ случай на нужда, и на духовенството въ България навѣрно билъ извѣстенъ принципътъ на християнската църква, че при кръщението не се гледа, кой кръщава, а въ името на кого, — принципъ, който папата развива въ отговора си. Ясно е, че тоя мнимъ свещеникъ не е училъ въ духа на православната вѣра. Наистина, § 15 отъ отговоритѣ на папата върху допитването на българитѣ: християни ли сѫ покръстенитѣ отъ тоя гръкъ, или трѣба повторно да се кръщаватъ, донѣйдѣ говори въ полза на това, че той е кръщавалъ „въ името на върховната и нераздѣлна Троица“, слѣд. съгласно съ учението на православната църква, обаче това е само прѣдположение на папата, за да покаже, че покръстенитѣ не трѣба повторно да се кръщаватъ; но вънъ отъ това кръщаването въ името на св. Троица е могло да бѫде така сѫщо еретическо, тъй като нѣкои тогавашни еретици, напр. иконоборцитѣ, сѫ признавали догмата за св. Троица. Изобщо, доколкото може да се съди по отговора на папата, българскитѣ пратеници не могли да обяснятъ, какъ тоя гръкъ е кръщавалъ и какво е било неговото учение, а пъкъ отъ приведеното по-горѣ се ясно види, че той пострадалъ, не само защото си присвоилъ правата на единъ свещеникъ, но и защото той отстѫпвалъ отъ ученията на църквата. Затова гръцкото духовенство не искало да признае неговитѣ кръщавки за истински, което и накарало Бориса да се обърне къмъ папата съ тоя въпросъ.

[1]) Theophanes, ed. C. de Boor., p. 422: ...τοὺς ἐν αὐτοῖς Ἄραβας ἐξαποστείλας ἀόπλους προσαλάβετο καὶ τοὺς πρὸς μητρὸς συγγενεῖς καὶ ἐν Βυζαντίῳ μετῴκισαν, σὺν καὶ πολλοῖς Σύροις Μονοφυσίταις αἱρετικοῖς, ὧν οἱ πλείους εἰς τὴν Θρᾴκην οἰκοῦντες μέχρι τοῦ νῦν καὶ ἐν τῷ τρισαγίῳ τὴν τριάδα σταυροῦντες κατὰ Πέτρον τὸν Κναφέα διήρκεσαν.

[2]) Ibidem, p. 429. — История на българ. държава, ч. I, стр. 201—202 Ср. Fr. Snopek, Konstantinus-Cyrillus und Methodius, Kremsier 1911, S. 16-17.

своя църка.[1]) Изобщо бързитѣ успѣхи на тая ересь се приписва главно на това, че тя възставала не само противъ църквата, но и противъ държавата. Особено опасни за империята станали павликянитѣ къмъ срѣдата на IX. вѣкъ въ Мала Азия, дѣто тѣ съставяли компактна сила, така че слѣдъ покръщането на българитѣ и сключването на „дълбокия“ миръ съ България Михаилъ III билъ принуденъ да предприеме специаленъ походъ противъ тѣхъ.[2]) Нѣма съмнѣние, че както тракийскитѣ, тъй и македонскитѣ павликяни имали постоянни сношения съ малоазийскитѣ си братя и получавали отъ тѣхъ нови сили за пропагандата на ересьта. За тия сношения право свидѣтелствува и монахътъ Петъръ Сицилиецъ, който въ 869 г. билъ изпратенъ отъ Василия I. Македонецъ въ арменския градъ Тефрика,[3]) дѣто той можалъ да изучи подробно вѣроучението на павликянитѣ и да състави историята имъ. Между другото той тамъ узналъ, че павликянитѣ тогава се намирали въ сношения съ българитѣ, при които тѣ имали намѣрение да изпратятъ нѣкои лица отъ своитѣ, за да ги отвърнатъ отъ православната вѣра и да ги привлѣкатъ къмъ своята мръсна ересь.[4]) Интересно е още това, че своя трактатъ противъ павликянитѣ Петъръ прѣдназначилъ за българския архиепископъ като орждие противъ тѣхъ, а това ясно показва, какви дълбоки корени била пуснала тая ересь въ населението и какъ широко била разпространена прѣди и слѣдъ покръщането на

---

[1]) Georg. Hamartolos, ed. Miralti, p. 607: Ἔχουσιν δὲ καὶ ς' ἐκκλησίας ἐν τῇ ὁμολογίᾳ αὐτῶν, (α') τὴν Μακεδονίαν, ἥτις ἐστιν κάστρον Κολωνίας, (β) Κιβώσσα и пр. — Κάστρον Κολωνίας се запазило въ мѣстното име Колония на з. отъ Костуръ и южно отъ Корча по горнето течение на р. Дешница (вж. Голубинскій, каз. съч., стр. 155. — H. Gelzer въ Byz. Zeitsch. II. S. 49.

[2]) Theoph. contin., ed. Bon., p. 165.

[3]) Сегашни Дивириги въ турския окржгъ Сивасъ — А. А. Васильевъ. Византія и араби. I, стр. 182—183.

[4]) Petri Siculi Hist. Migne, Patrol. gr. t. 104, col. 1241: μέλλουσιν ἐξ αὐτῶν ἐκείνων ἀποστέλλειν ἐν τόποις Βουλγαρίας τοῦ ἀποστῆσαί τινας τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ πρὸς τὴν οἰκείαν καὶ μεμιαμμένην αἵρεσιν ἐπισπάσασθαι. — По въпроса за Петра Сицилиецъ и за сношенията на павликянитѣ съ българитѣ вж. А. А. Васильевъ, п. т., стр. 26—29.

българитѣ.[1]) Освѣнъ това тая ересь продължавала да сѫществува въ България дълго слѣдъ окончателното присъединение на българската църква къмъ източната, за което свидѣтелствува и Иванъ Екзархъ въ 4-то слово на Шестоднева, дѣто той укорява останалитѣ езичници и манихеи.[2])

Наредъ съ павликянската ересь на Балканския полуостровъ имало несъмнѣнно и послѣдователи на евхитската или месалиянската ересь. Наистина, това вѣроучение било осѫдено още въ края на IV. вѣкъ и оттогава било прѣслѣдвано отъ духовната и свѣтската власти, но тя продължавала да сѫществува и слѣдъ това. Тая ересь имала тайни послѣдователи, особено между монаситѣ на тракийскитѣ мънастири, и въ IX. вѣкъ отново изпѫква на сцена.[3]) Че въ България е имало въ даденото врѣме проповѣдници отъ тия двѣ ереси — манихео-павликянската и евхитската, се доказва още и съ това, че много тѣхни възгледи и мнѣния били усвоени по-послѣ отъ основателитѣ на появилата се слѣдъ единъ вѣкъ въ България богомилска ересь, чието начало ще трѣбва да търсимъ още въ първитѣ години на християнството въ България, и затова тя несъмнѣнно е дѣтище, родено и развито на българска почва подъ влиянието на всички тогавашни ереси, които успѣли да пуснатъ корени въ населението[4]).

Най-сетнѣ ще трѣбва да споменемъ и това, че не малко послѣдователи на иконоборската ересь, слѣдъ осѫждането на тѣхното учение на събора въ 842 г., търсили прибѣжище отъ прѣслѣдването на духовната и свѣтската власти и почва за поддържката на своята обречена на загиване ересь въ прѣдѣлитѣ на българската държава, особено въ

---

[1]) А. Гильфердингъ. Собраніе сочиненій, т. I, ст. 59.

[2]) Шестодневъ издан. на Общ. истор. и древн. при Москов. универ. Москва 1879, листъ 115: да се срамѣютъ оубо вьси пошисени и скверъний манихеи. и вси погании. и языци злочѣрний. истиньнии соупостатьници и родителе лъжевнии; ср. сѫщо л. 105 и особ. л. 74об.

[3]) Ев. Смирновъ, Исторія христіанской церкви. изданіе 5-ое. Петроградъ 1889, стр. 297 и сл.

[4]) Вж. Н. Филиповъ, Върху произхода на богомилството. Българ. Прѣгледъ, год. V, кн 5 и 6, ос[illegible]. кн. 6, стр. 88 и сл.

юго-западнитѣ й покрайнини. Изказаното вече мнѣние за свръзката и зависимостьта на богомилската ересь отъ иконоборската[1]), макаръ и да не е още всестранно изучено и доказано, ще трѣбва да го признаемъ за правдоподобно прѣдъ видъ на това, че иконоборската ересь несъмнѣнно намѣрила послѣдователи въ даденото врѣме и наравно съ другитѣ ереси влияла при образуването на нашето богомилство.

Всички тия ереси, противъ които тогава цариградската църква водила усилена борба въ лицето на патриархъ Фотия,[2]) могли да проникнатъ въ България непосрѣдно отъ съсѣднитѣ области на византийската империя веднага слѣдъ приемането на християнството; обаче по-за вѣрване е, че тѣ сж вече имали послѣдователи и прѣди това събитие между християнитѣ на българската държава и особено въ юго-западнитѣ й покрайнини, въ Македония, която била за много вѣкове главенъ центъръ и разсадникъ на всички ереси на Балканския полуостровъ.

Освѣнъ послѣдователи на еретически вѣроучения въ България имало и проповѣдници на други религии. Така, българскитѣ пратеници разправили на папата, какво въ тѣхното отечество имало мнозина кръстени отъ нѣкого-си юдеина, безъ обаче да знаятъ, християнинъ ли е, или езичникъ, и се допитватъ, какво трѣба да се прави съ покръстенитѣ.[3]) Вече колебанието на българитѣ, дали тоя юдеинъ билъ християнинъ или езичникъ, показва, че както самиятъ юдеинъ билъ еврейски мисионеръ, тъй и „покръстенитѣ“ отъ него сж били послѣдователи на еврейската вѣра, слѣдов., въ България имало въ това врѣме и еврейски мисионери. които така сжщо, както и другитѣ, успѣли да присадятъ вѣрата си между българитѣ. Обикновено се приема, че тия

---

[1]) М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Бориса. Одесса 1899, стр. 122 и сл.

[2]) Hergenröther, Protius, Patriarch von Konstantinopel. Regensburg 1867. Bd. I, S. 476 и сл. — В. Н. Платоновъ, Патріархъ Фотій. Москва 1891, стр. 77 и сл..

[3]) Responsa, ib. § 104, col. 1014: A quodam Judaeo, nescitis utrum Christiano, an pagano, multos in patria vestra baptizatos asseritis, et quid de his sit agendum consulitis. У. Д. Дечева, п. т., стр. 98—99.

евреи били надошли отъ Солунъ, дѣто имало отъ старо врѣме еврейска община.[1]) Но ние мислимъ, че еврейството проникнало въ България тъкмо отъ противоположна посока, отъ сѣверо-изтокъ. Както е извѣстно, евреитѣ, които се селили още прѣди Христа въ областьта на Азовско море, въ VIII. и IX. вѣкъ сл. Хр. проявили особено силна мисионерска дѣйность между народитѣ по сѣвернитѣ брѣгове на Черно море. Особено голѣмъ успѣхъ имала еврейската пропаганда между хазаритѣ, дѣто къмъ срѣдата на IX. вѣкъ цѣлата хазарска династия е изповѣдвала юдейството.[2]) Когато хазарскитѣ пратеници дошли въ Цариградъ въ 858 г., тѣ казали на императора отъ страна на своя хаганъ слѣднето: „евреитѣ ни убѣждаватъ да приемемъ тѣхната вѣра, а сарацинитѣ отъ друга страна, като ни обѣщаватъ миръ и много дарове, скланятъ ни къмъ своята вѣра, думайки: нашата вѣра е най-добра, отколкото оная на другитѣ народи.... Молимъ да ни изпратите ученъ човѣкъ, за да приемемъ вашата вѣра, ако той въ прѣпирнитѣ съ евреитѣ и сарацинитѣ надвие.“[3]) Не по-малко говори за силата на еврейската пропаганда въ даденото врѣме и хазарската мисия на св. Кирила, когато той водилъ усилени прѣпирни съ „хитритѣ и лукави еврейски учители.“ При такава усилена мисионерска дѣйность между езическитѣ народи въ областьта на Черно море и Азовско евреитѣ достигнали и до България и не малко се стремили и тукъ да пробиятъ пѫть за своята пропаганда, още повече наскоро слѣдъ покръщането на българитѣ, макаръ че тѣ може би и прѣди това да сѫ пращали тукъ отъ Хазарско свои мисионери.

---

[1]) М. Соколовъ, каз. съч., стр. 144.

[2]) Д. А. Хвольсонъ, Извѣстія о харазахъ и пр. Ибнъ-Даста. Петроградъ 1869, стр. 17 и 56 и сл. — А. Я. Гаркави, Сказанія мусульманскихъ писателей о славянахъ и русскихъ. Петроградъ 1870, стр. 92 и 108. — Д. И. Иловайски, Разысканіе о началѣ Руси. Москва. 1882, 2-ое издан., стр. 265 и сл. — За врѣмето, когато хазарската династия била обърната въ юдейство вж. J. Marquart, Streifzüge, S. 5 и слѣд..

[3]) Вж. Панонското житие на св. Кирила, гл. VIII, въ руския прѣводъ на П. Лаврова, въ „Книга для чтенія по исторіи Среднихъ вѣковъ“, издавана отъ П. Г. Виноградовъ, Москва 1877, т. II, стр. 145.

Наредъ съ еврейството пробило си пѫть въ България и мохамеданството. Споредъ „отговоритѣ“ на папата, българскитѣ пратеници питали, какво трѣба да се прави съ нечестивитѣ книги, които сѫ получили отъ сарацинитѣ и се намиратъ още у тѣхъ.[1]) Надали може да се прѣдполага, че мохамеданството е проникнало въ България при посрѣдството на тъй наречените „вардарски турци“, и че то сѫществувало тукъ наравно съ езичеството и било донесено отъ Волга (?),[2]) защото 1. вардарскитѣ турци, или по-право, перси не ще сѫ проявили нѣкаква мисионерска дѣйность, тъй като наскоро слѣдъ поселението имъ въ областьта на долни Вардаръ отъ императоръ Теофила били покръстени[3]) и 2. защото мохамеданството било разпространено между волжкитѣ българи много по-късно, именно въ началото на X. вѣкъ[4]), слѣдъ прѣселението на българитѣ на Балканския полуостровъ и слѣдъ движението и настаняването на хазаритѣ по сѣвернитѣ брѣгове на Черно море въ VIII. вѣкъ. Несъмнѣнно, мохамеданскитѣ мисионери проникнали въ България така сѫщо отъ Хазария, дѣто тѣ водили, както видѣхме, постоянна борба съ евреитѣ за въдворението на своята вѣра между хазаритѣ и разпространението ѝ между другитѣ езически народи по черноморскитѣ брѣгове. За широкото разпространение на мохамеданството между хазаритѣ свидѣтелствува арабскиятъ писатель Ибнъ-Даста,[5]) а за мисионерската дѣйность на сарацинитѣ най-ясно говори горѣприведеното свидѣтелство отъ Панонското житие на св. Кирила. Но по всичко изглежда, че мохамеданството нѣмало успѣхъ въ България, защото то, доколкото може да се сѫди по папския отговоръ, въ даденото врѣме не ще да е имало послѣдователи; мохамеданскитѣ мисионери се опитали само да

[1]) Responsa, lb. col. 1014 § 103: De libris profanis, quos a Saracenis vos abstulisse, ac apud vos habere perhibetis, quid faciendum sit, inquiritis. У. Д. Дечева, стр. 98—99.

[2]) М. Соколовъ, каз. съч., стр. 141.

[3]) В. Н. Златарски, История на българ. държава, ч. I, стр. 341 и бѣл. 2.

[4]) Marquart., Streifzüge, S. 25.

[5]) Хвольсонъ, каз. съч., стр. 17, § 3 и 4.

убѣдятъ Бориса да приеме вѣрата имъ, и то може би още прѣди покръщането, като му оставили само свещенитѣ си книги, вѣроятно, корана. Възможно е обаче, щото тѣ да сж проповѣдвали вѣрата си между хунно-българското население безъ знанието на Бориса и слѣдъ покръщането.

Най-сетнѣ слѣдъ обявяването на християнството за господствуваща религия въ България езичеството не било още изчезнало. Отъ папскитѣ отговори, споредъ които българскитѣ пратеници съобщавали на папата, че имало и такива, които се отказвали да приематъ християнството и продължавали да се покланятъ на идолитѣ, та затова питали, трѣба ли да се употрѣби насилие, за да станатъ и тѣ християни,[1]) се ясно види, че езичницитѣ въ държавата били доста многобройни, а пъкъ при липсата на християнски проповѣдници и изобщо духовенство тѣ сж могли не само да се държатъ упорито въ страната, но още и непосрѣдно да влияятъ върху покръстеното часеление и по тоя начинъ да разклащатъ току що насаденото християнство.

И тъй. слѣдъ приемането на християнството България представяла свърталище, дѣто кръстосвали проповѣдници отъ разни религии и ереси, които малко или много сполучили да придобиятъ свои послѣдователи; всѣки отъ тѣхъ се стараелъ да прѣдстави своето вѣроучение като най-съвършено и най-истинско, и населението, лишено отъ надлежни близки нему добри учители, се повличало слѣдъ онова учение, което му обѣщавало да запази неговитѣ стари навици, обичаи и вѣрвания и което било най-понятно и достжпно за него, защото въ такива случаи народниятъ консерватизъмъ винаги проявява най-голѣма сила. Освѣнъ това при липсата на една строго

---

[1]) **Responsa**, § 41, ib., col. 995: De iis autem qui Christianitatis bonum suscipere renuunt, et idolis immolant vel genua curvant, nihil aliud scribere possumus vobis, nisi ut eos ad fidem rectam monitis, exhortationibus, et ratione illos potius quam vi, quod vane sapiant convincatis: opera manum suarum, et insensibilia elementa, cum sint homines intellectu habiles, adorantes, immo daemoniis suam cervicem flectentes et immolantes. — У. Д. Дечева, стр. 48—49. — Ср. сжшо пакъ тамъ § 102, и приведения по-горѣ цитатъ отъ Шестоднева на Ив. Екзарха листъ 41².

установена църковна организация съ нужното подготвено духовенство мжчно било, разбира се, да се подкачи каквато и да било борба съ всички тия вѣроучения, а главното е това, че изпратеното отъ Цариградъ официално духовенство още отъ самото начало на дѣйностьта си, както видѣхме, не могло да придобие и прокара нужния авторитетъ поради своята строгость при християнизацията на страната. Наистина, ние не знаемъ точно, въ какво е състояла дѣйностьта на гръцкото духовенство въ България, но може смѣло да се твърди, че на първо врѣме тя се е ограничавала съ извършване на богослужението, таинствата и разни трѣби; за каквато и да било проповѣдническа дѣйность отъ негова страна надали може да се мисли, защото то не знаело народния езикъ и поради това не могло непосрѣдно да влияе върху народната маса. Но вънъ отъ тия служби, които изключително принадлежали на духовната власть, ние имаме доста основание да прѣдполагаме, че гръцкото духовенство въ България си присвоявало права, които били отъ компетентностьта на княжеската власть, или поне Борисъ ги смѣталъ за такива.

Безспорно, слѣдъ приемането на християнството, въ своята грижа да уреди държавата си по образеца на другитѣ християнски държави Борисъ се обърналъ въ Цариградъ съ просба да му се изпратятъ служебни книги, а сжщо и християнски закони — църковни и граждански. Това може да се прѣдполага a priori по аналогия съ неговото обръщане къмъ папата съ сжщата просба слѣдъ една година. Отъ друга пъкъ страна и гръцкото духовенство, което било изпратено отъ цариградския патриархъ да християнизира българския князъ и народъ, несъмнѣнно било снабдено съ нужнитѣ служебни книги, понеже нему било възложено не само да кръщава, но и да извършва богослужението и други църковни служби. Освѣнъ това въ неговата мисия влизала и организацията и управлението на новооснованата българска църква, слѣдов. то не е могло да нѣма подъ ржка необходимитѣ църковни канони и съборни правила, съ други думи то е донесло въ България и каноническия сборникъ

заедно съ неговото виниагишно допълнение — гръцкитѣ тъй наречени κανονικά или κανονάρια, т. е. нормитѣ на църковнитѣ наказания, епитимийници или покайни канонъ. На друго мѣсто ние имахме случай да посочимъ, че тоя каноинчески сборникъ могълъ да бѫде не номоканонътъ на Ив. Схоластика, а тъй наречената синтагма съ XIV титула, и то въ една особена редакция (на брой III), която била приготвена слѣдъ 861 г. специялно за България и въ която влизалъ като съставна часть и гражданскиятъ законъ Еклога на законитѣ (Ἐκλογὴ τῶν νόμων) на Лъвъ III Исавра и Константина V Копронима заедно съ притуркитѣ си — земледѣлския и морския закони.[1]) И тъй, изпратенитѣ отъ Цариградъ въ България църковни канони и граждански законъ образували единъ общъ сборникъ, който вече поради тая своя особеность на първо врѣме се намиралъ въ ржцѣтѣ на гръцкото духовенство, което собствено го тълкувало и се разпореждало при приложението му не само въ църковнитѣ дѣла, но и въ въпроси, които били отъ компетентностьта на свѣтската власть.

По тоя начинъ кн. Борисъ, чиято първоначална цѣль, както видѣхме, била да се сдобие съ самостойна църковна иерархия, която се явявала като първо условие да бѫде признатъ отъ империята за напълно самостоенъ господарь, а оттука да се поставн като равенъ на ромейския василевсъ, , като прокара строго разграничение между духовната и свѣтската власти, сега се намѣрилъ въ пълно подчинение на гръцкото духовенство, а тая зависимость, очевидно, го теготила, защото той очаквалъ да получи църковни канони и свѣтски (граждански) закони, по които българската църква и държава самостойно да се управляватъ, а самитѣ канони и закони да станатъ негово достояние. И тъй, още отъ самото начало слѣдъ промѣната на религията Борисъ се убѣдилъ, че работитѣ въ държавата получили посока, която не само била противоположна на плано-

[1]) Подробно по тоя въпросъ вж. В. Н. Златарски, Какви канонически книги и граждански закони Борисъ получилъ отъ Византия. Лѣтописъ на Българ. Акад. № 1 (1911), София, 1912, стр. 86—108.

вѣтѣ му, но и давала поводъ да се подозиратъ нѣкакви тайни домогвания откъмъ Византия. Дали Борисъ още тогава и направо повдигналъ въпроса за пълното разграничение на духовната отъ свѣтската власти, съ което били непосрѣдно свързани окончателната уредба на българската църква и опрѣдѣлянето отношенията ѝ къмъ цариградската, ние не знаемъ, обаче едно, което може да се твърди съ положителность, е това, че той, като взелъ поводъ отъ разбърканото религиозно положение на България, се обърналъ въ Цариградъ съ просба да му се изложи истинското учение на християнската вѣра, като, вѣроятно, се надѣвалъ заедно съ него да получи и желанното разрѣшение на въпроса, който най-много го е интересувалъ.

Иначе обаче погледналъ на тая просба патриархъ Фотий, който билъ, както изтъкнахме, особено заинтересованъ отъ дѣлото по покръщането на българитѣ, но заедно съ това на първо врѣме той гледалъ на България като на мисионерска страна и мислилъ, че прѣди да нареди една правилна и пълна иерархия, тя трѣбвало да се доведе до понапрѣднала степень на християнската култура[1]). Въ отговоръ на Борисовото искане той изпратилъ своето извѣстно пастирско послание подъ насловъ: „до прѣсвѣтлия, чутовенъ и възлюбенъ духовенъ нашъ синъ Михаила, отъ Бога князъ български“[2]). По съдържание това послание се дѣли на двѣ

---

[1]) A. Lapôtre, L' Europe et le Saint-Siège à l'époque Carolingienne I, Paris, 1885, p. 53.

[2]) Вж. гръцкия текстъ и прѣвода на митр. Симеона, Посланието и пр. въ „Български старини“ кн. V (1917), стр. 32—91. — За надслова вж. В. Н. Златарски, Посланието въ славѣнски прѣводъ, пакъ тамъ, стр. 8—9. Кога е било изпратено това послание, ие е извѣстно; врѣмето му обикновено се опрѣдѣля между края на 864 до срѣдата на 866 (Hergenröther, п. т. I, 601; Соколовъ, п. т., 177; Цухлевъ, История на българ. църква. София 1910, стр. 266; митроп. Симеонъ, п. т. 27). Обаче нѣкои отдѣлни изрази и мисли въ посланието насочватъ къмъ по-точно опрѣдѣляне на датата. му. Така, още въ § 2 патриархътъ пише: „Като намѣрихме твоята мъдра душа достойна за такава добрина и даръ, (защото се убѣдихме, че ти си рачитель на добродѣтельта и благочестието), привѣтствуваме (те) съ тоя угоденъ и великолѣпенъ даръ“ (митр. Симеонъ, стр. 32—33). За да признае, че се убѣдилъ въ добродѣтельта и главно въ благочестието на Бориса, Фотий

части: 1. догматическа или вѣроучителна и 2. дидактическа или поучителна.

1. Като изхожда отъ мисъльта, че най-цѣнна и първа добрина е здравото и спасително упѫтване къмъ Бога, което се получава най-вече и само отъ изучване и посвѣтяване въ чистата и непорочна християнска вѣра, патриархътъ почва догматическата часть на посланието си съ понятието за Бога като „надумствена сѫщность—причина и творецъ на всѝчко", изтъква основния догматъ на християнското учение — „прѣбожественото и еднообразно божество на Св. Троица", до което човѣкъ може да се издигне и да го съзерцава само чрѣзъ богопоклонението, и най-сетнѣ съобщава основния християнски законъ, че вѣрата трѣбва да бѫде свързана съ добродѣтели, защото първата безъ вторитѣ не може да сѫществува (1—3). Слѣдъ това Фотий привежда текста на Символа на вѣрата, като главна основа въ християнското учение и съгласно съ прѣданието на св. вселенска и апостолска църква, и подканя Бориса „да приема и почита седемьтѣ вселенски събори едни като учители, а други като поборници на благочестието (4—5). Въ свръзка съ това

сигурно е ималъ прѣдъ видъ нѣкое негозо благочестиво дѣло въ полза и за закрѣпа на новата вѣра, а това е могло да бѫде на първо врѣме слѣдъ приемането на християнството, споредъ насъ, усмирението на болярския бунтъ. На друго мѣсто патриархътъ пише: „Ти прочее, който си озаренъ душевно съ блѣсъка на божествения духъ, възведенъ си къмъ свѣтлината на благочестието и си извършилъ дѣло, съ което се издигна до дѣянието и подражанието на великия Константинъ, слѣдвай първоначалното си мнѣние, намѣрение и благоразумие. Стой твърдо върху камъка на вѣрата, на който добрѣ тѣ закрѣпи Господь" (п. т., стр. 58—59, § 22). Фотий поставя тукъ Бориса наравно съ Костантина Велики не само по „дѣяние" (πρᾶξιν), слѣдъ като приелъ християнството и го обявилъ за господствуваща вѣра, но и по „подражание" (μίμησιν), т. е. че Борисъ, както Константинъ В., побѣдилъ съ силата на кръстния знакъ враговетѣ свои и на християнството; освѣнъ това той го подканя да слѣдва първоначалното си мнѣние, намѣрение и благоразумие и да стои твърдо върху камъка на вѣрата, на който Господь го добрѣ закрѣпилъ, слѣдов. посланието било писано не веднага слѣдъ покръщането на князъ, а слѣдъ изминаването на извѣстно врѣме и слѣдъ като побѣдилъ враговетѣ на християнството, т. е. слѣдъ усмирението на болярския бунтъ. Приведенитѣ тукъ мѣста, мислимъ, достатъчно основание ни даватъ да отнесемъ посланието къмъ срѣдата на 866 г.

патриархътъ отдѣля значително мѣсто за историята на вселенскитѣ събори: той говори за всѣки съборъ отдѣлно, като отбѣлѣзва врѣмето му (при кой императоръ), повода, по който билъ свиканъ, характеризира главнитѣ дѣйци на всѣки съборъ, излага съ по-голѣми или по-малки подрѫбности сѫщината на обсѫжданитѣ ереси и издаденитѣ отъ съборитѣ постановления противъ послѣднитѣ (6—18). По-нататъкъ той продължава: „Това е чистото и непорочно изповѣдание на християнската вѣра. Това е богомѫдрото тайноводство за прѣчистото и искрено наше богослужение и за честнитѣ му тайнства.... Това трѣбва да приеме и да обича съ искренно разположение, съ права мисъль и непоколебима вѣра Вашето богохранимо благоразумие, което вече се вгледва въ нашата часть на благочестието, и не бива да се отклонява нито надесно, нито налѣво, дори и за кѫсо врѣме". Фотий подканя Бориса не само така да мисли и вѣрва, но и подчиненитѣ си да рѫководи къмъ сѫщото истинско учение и да го упѫтва къмъ сѫщата вѣра. „Защото, наистина, подобава на единъ началникъ (князъ) да се грижи не само за своето спасение, но и повѣрения нему народъ да удостоява съ равна грижа, да го рѫководи и подканя къмъ съвършенството на богопознанието. Не изкарвай на лѫжа надеждитѣ, които наклонностьта къмъ доброто и послушанието ти дадоха поводъ да се родятъ. Не осуетявай трудоветѣ и подвизитѣ, които съ радость прѣдприехме за вашето списание" (19).

Всички тия усилени настоявания, които сѫ непосрѣдно свързани съ изложението му за ереситѣ, ясно показватъ, че току що обърнатия български князъ и народъ заплашвала сериозна опасность отъ страна на разнитѣ еретически учения. Но въ сѫщото врѣме, за да изтъкне съвършенството и силата на християнската вѣра, той посочва на появилитѣ се въ нея разни ереси, смутове, раздори и войни, които сѫ дѣло на лукавия, но въ които всѣкога тя оставала побѣдителка. „Недѣй се чуди, като размишлявашъ върху измислицитѣ и навѣтитѣ противъ нея. Защото прѣди всичко вѣрата ни нѣмаше да стане чрѣзъ побѣдата тъй славна, тъй силна и знаменита, ако не бѣше се изпрѣчило нищо

враждебно противъ нея. Сетнѣ, лесно е да се разбере, че, дѣто по-силно се оборва лукавиятъ, тамъ и той съ по-голѣмо усърдие хвърля стрѣлитѣ на злобата си и противопоставя кознитѣ си. Понеже у другитѣ народи никой не води противъ него жестокъ бой, затова и той не се въоржжава противъ тѣхъ ... Вънъ отъ това догматическитѣ учения на другитѣ народи сж неопрѣдѣлени и забъркани, и нищо не е нито чисто, нито точно установено, затова у тѣхъ изопаченото не се съглежда. Но у прѣчистата, прѣсвета и твърдѣ точна хрнстиянска вѣра, понеже ней сж присжщи ясность, правота, възвишеность и чистота, затова, кога нѣкой посегне да вмъкне и малка една поквара или новизна, тозчасъ изопаченото и прѣправеното става явно и се уличава, само като се постави близу до истината и здравия разумъ, и благородството на благочестивитѣ догми не търпи, щото незаконната рожба на кривото учение да носи сжщото наименование дори и малко врѣме" (§ 20)[1]).... „И тъй, колкото вѣрата и богопоклонението на християнитѣ по величие, сила, хубость, точность, чистота и всѣко друго съвършенство прѣвъзходствуватъ и

[1]) Обикновено се прѣдполага, че въ тия послѣднитѣ думи „Фотий е изобразилъ западната църква и прѣдпазвалъ Бориса да не се съблазни отъ това, какво тамъ винаги се строго съблюдавала ненарушимостьта на догматитѣ, непрѣкжснатото православие" (Соколовъ, каз. съч., стр. 178). Но като имаме прѣдъ видъ, 1. че посланието на Фотия било изпратено не по-късно отъ срѣдата на 866 г., т. е. тогава, когато още нѣмало никакви признаци за сношения на Бориса съ западната църква и когато Фотий билъ твърдо убѣденъ, че Борисъ завинаги ще остане вѣренъ синъ на източната църква, и 2. че споръть между двѣтѣ църкви не билъ достигналъ още дотамъ, щото самъ Фотий да се изразява за западната църква, какво тя има неопрѣдѣлени и забъркани догматически учения и нѣма нищо чисто, нищо точно установено, ние мислимъ, че патриархътъ тукъ говори изключително за ереситѣ и надали той все още би се рѣшилъ прѣдъ единъ иеофитъ въ вѣрата да причисли западната църква къмъ тѣхъ; очевидно, той ималъ тукъ прѣдъ видъ еретическитѣ учения, които се явяватъ смѣшение на разни учения религиозни отъ далечния изъ окъ съ християнството и че подъ „други народи", които той противопоставя на гърцитѣ, разбиралъ сирийци и арменци, а може би разни други нехристиянски религии, като еврейството и мохамеданството, но не и западната църква. Освѣнъ това тия „незаконни рожби" сж прѣдставени въ посланието като кратковрѣменни и лесно оборими, което ясно посочва на разнитѣ ереси, които малко-по-малко изчезвали една слѣдъ друга.

прѣвишаватъ разпространенитѣ между другитѣ народи учения, толкова повече и лукавиятъ се възбужда да воюва противъ нея отъ една страна, а отъ друга — грѣшкитѣ на безумни и злонамѣрени хора на часа ставатъ явни и не могатъ и за малко врѣме да останатъ незабѣлѣзани, нито пъкъ да се привмъкнатъ нѣкакъ неусѣтно“ (§ 21).

Всички тия разсѫждения на Фотия ясно говорятъ, че той намѣрилъ за нужно да обясни на Бориса, какво значение имало за църквата появяването на ереситѣ и какъ трѣбва да се гледа на тѣхъ, та той да не се усъмни въ истиностьта на прѣподаденото нему християнско учение и да не се поддаде на нѣкое отъ тия лъжеучения или пъкъ на други нехристиянски религии, които въ това врѣме сѫществували или се проповѣдвали въ България. Затова въ заключението къмъ първата часть патриархътъ отново подканя Бориса, който се издигналъ до дѣянието и подражанието на Константина Велики, да „слѣдва първоначалното си мнѣние, намѣрение и благоразумие“, да стои твърдо върху камъка на вѣрата, на който добрѣ го закрѣпилъ Господь“, и „да гради върху правата си вѣра дѣла добри и животъ честенъ“, и го съвѣтва „да украсява вѣрата съ добродѣтели, а добродѣтелитѣ да прѣдставя поблѣскави съ вѣрата“. „Желалъ бихъ, завършва патриархътъ самъ азъ да бѫда при тебе, да нагледвамъ дѣйностьта ти та като виждамъ самъ съ очитѣ си твоитѣ добри дѣла, да, се радвамъ и веселя още повече; ако пъкъ се случи да стане нѣщо неразумно, да мога на часа лесно да го изправямъ. Но, понеже не ми е възможно да се съобразя съ желанието си, и много нѣща прѣсичатъ и спъватъ стремежа ми, азъ ще се постарая сега да направя, каквото ми е възможно — писмено да изложа наставленията, както се обѣщахъ отъ самото начало“ (22).

2. Въ втората — дидактическата или поучителна часть на посланието се излагатъ длъжноститѣ на всѣки началникъ по-напрѣдъ като човѣкъ християнинъ изобщо и послѣ като управитель на единъ народъ. На първо мѣсто въ длъжноститѣ на всѣки човѣкъ Фотий поставя основния законъ на християнската нравственость. „Вродено е, пише

той, у човѣцитѣ съзнанието, че трѣба искрено да обичатъ Бога и да Му служатъ, а подобнитѣ си да милуватъ и любятъ като себе си. Но, понеже волята не се посрѣща съ съзнанието, затова станало нужда всеобщото мнѣние да се прѣдписва като законъ и повелѣние". Тукъ подъ „законъ и повелѣние" патриархътъ, очевидно, разбира десетьтѣ заповѣди Мойсееви, които той масторски излага въ взаимна връзка и развива мислитѣ си възъ основа на заповѣдьта: човѣкъ трѣба да обича Бога и ближния си. „Защото, пише той, който чезне за Бога, а ближния си милува и люби като себе си, той много повече ще обикне баща и майка и тѣхъ първи слѣдъ Бога ще почете и не само ржцѣтѣ си ще запази чисти отъ междуособни кръвопролития и буйства, но и езика и ума си отъ прѣговаряне за такива злосторства". Патриархътъ прѣпоржчва „съ всѣко усърдие да се пазятъ заедно съ прѣчистата вѣра и тия заповѣди" за отношенията къмъ ближния, при това отъ всѣки човѣкъ: управитель и управляванъ, старъ и младъ, богатъ и сиромахъ, защото „природата на всички е еднаква, повелѣнията общи, та всички трѣба да ги пазятъ прилежно" (23—24).

Слѣдъ това Фотий изтъква, че всѣки човѣкъ и особено единъ началникъ трѣба да притежава голѣма доброта и благонравие, защото „човѣшкиятъ умъ се познава по пристойнитѣ за единъ началникъ дѣла и по разположението на управляванитѣ". Затова патриархътъ подканя Бориса да върши „добри и достохвални дѣла", които най-първо трѣба да се отнасятъ къмъ Бога, а именно: 1. да се моли Богу, защото „молитвата свързва и сближата човѣка съ Бога: тя е боговдъхновенъ разговоръ и умствено съединение съ това, което е най-добро и най-цѣнно отъ всичко; чрѣзъ нея получаваме прошка за прѣгрѣшенията, прѣдизвикваме изпълнение на всички други просби за благотворна и цѣлесъобразна дѣйность и се удостояваме да изкажемъ благодарность къмъ благодѣтеля си за неизказанитѣ му къмъ насъ дѣла и дарения." При това патриархътъ съвѣтва Бориса да се моли насамѣ и заедно съ множеството наявѣ, защото „първиятъ начинъ принася частна полза, а вториятъ ползува другитѣ, чието спасение

и прѣуспѣване е голѣмо свидѣтелство за добродѣтелта на началника" (25—26); 2. да отдава на Бога причината за благополучието си както въ частния животъ, тъй въ оня на държавата (113); 3. да гради и издига черкови въ името на Бога и светиитѣ му и съгласно съ църковнитѣ закони да приучва народа да се черкува, защото общитѣ молитви и общото славословие къмъ Бога влѣкатъ подирѣ си общо съгласие и обща полза и спасение (27); 4. да почита свещенослужителитѣ и да имъ оказва въ всичко съдѣйствие, защото на тѣхъ сж възложени жертвитѣ на богослужението и чрѣзъ тѣхъ ще получи голѣма благодать и добрина; ако иска и той лично да принесе прѣкрасна и прѣугодна жертва Богу, това ще може да направи, като Му посвети животъ чистъ и мисли прави (28).

Всѣки човѣкъ и особено единъ началникъ трѣба да се грижи за своето саморазвитие. Колкото и да е умствено способенъ единъ човѣкъ, което твърдѣ много му спомага при общото управление, той трѣба да се упражнява прѣзъ цѣлия си животъ въ благоразумие; това ще постигне той, като изучва и си спомня дѣлата на по-старитѣ и като се разговаря и се срѣща съ живи благоразумни хора, чрѣзъ което ще добие голѣма опитность въ живота. „Защото дѣйность, подкрѣпена съ подражание, размишление и похватность, достига до полезенъ край" (29). Не помалко значение иматъ за благонравието на единъ човѣкъ и началникъ спретната външность, благопристойно държане и приличнитѣ движения, да не бива бързъ на думи, да сдържа смѣха, а слухътъ и езикътъ да бждатъ чисти отъ всѣко сквернословие, като при това се пази да не впада въ нѣкоя крайность и прѣкаленость. „Умѣстната въ всичко съразмѣрность, сериозностьта съ любезность, тежкото, но почтително държане помагатъ, за да бжде началникътъ въжделенъ за виждане и по-способенъ да началствува, ако и въ най-добритѣ обноски има нѣщо, което плѣнява множеството" (30 — 33). Да се пази отъ необмислени и обидни думи (100) и отъ шеговитость — подигравка, защото тя нанася сърдечна рана на осмѣянитѣ и излага човѣка повече на прѣзрѣние (101); да

не бива бързъ да свързва приятелство, но веднажъ свързано да го пази, като при това за приятели да издири хора добри, а не развалени, такива, които при всички обстоятелства имали искрено приятелство съ другитѣ, които казватъ нѣща истински, а не (само) приятни, и изобщо искрени приятели, а не ласкатели (36); на такива приятели да съобщава ония тайни, които изтъкватъ добродѣтелята му, а ония, които развращаватъ волята, нито самъ да търси, нито на приятелитѣ си да довѣрява, защото първитѣ спомагатъ за закрѣпване на приятелството, а вторитѣ — за скѫсването му; да хвали приятелитѣ си прѣдъ присѫтствуващи, кога тѣ отсѫтствуватъ, защото така ще се опази отъ ласкателство (37); естественитѣ си дарби да употрѣбява за-въ добротворство на ближнитѣ, а не въ услуга на злото (66); да помни всѣкога добринитѣ, които е получилъ, а да забравя скоро благодѣянията, които е сторилъ (69); да се занимава и привиква на самостоенъ трудъ (98); надеждитѣ се раждатъ отъ трудове, затова, като умилостява Бога, да не прѣнебрѣгва нищо отъ онова, което трѣба да прави, и ще пожъне добри и голѣми надежди (110); човѣкъ не трѣба да се гордѣе въ врѣме на благополучие, а въ дни на злополука да отпада твърдѣ много и съ униние да се държи е срамотно (105); най-добрѣ е човѣкъ да не грѣши и да не се отбива отъ здравия разумъ; но благоразуменъ човѣкъ, кога падне, скоро ще се продигне, и падането ще му послужи за урокъ, та да не пада (97).

По-нататъкъ Фотий посочва на Бориса, какъ трѣба да управлява: 1. да управлява, уповавайки се не на тиранство, а на благосклоностьта на поданицитѣ си, която е по-здрава и по-добра основа на властьта, отколкото страхътъ (41), или отколкото да разчитва на орѫжия, храбрость и военна хитрость (109); въ врѣме на война да се осланя не на личната си храбрость, а на благосклонность и милозливость къмъ съплеменницитѣ си (56); 2. властно да управлява поданицитѣ си, но не съ наказания, а съ това, щото тѣ да мислятъ, какво той е готовъ да наказва, а за това се изисква твърдъ характеръ, грижливи и сериозни обноски и умѣние на мѣсто

да прилага властьта (43); да се самообладава, защото само тогава, наистина, може да владѣе надъ поданицитѣ си (53); 3. да бѫде прѣдупрѣдителень и да бди всѣкога за работитѣ въ държавата и своеврѣменно да отстранява всичко, което може да ги разклати (104); 4. да прѣдвижда мѫчнотиитѣ и съ благоразумие да ги отстранява (106), но това, което не е съгледано и пропуснато, да го поправи и спаси съ разкаяние (50); 5. междуособнитѣ раздори на поданицитѣ си да насочва противъ непрiятели и да ги обръща въ подвизи за отечеството, защото на тиранинъ е свойствено да скарва множествата помежду имъ, а истинскиятъ князъ и царь се грижи, щото поданицитѣ му да бѫдатъ съгласни и да не се каратъ (62); 6. за тайно кроенитѣ бунтове да се приструва, че не знае, и да ги забравя, отколкото да ги извѣжда наявѣ и да ги прѣслѣдва (103); 7. трѣба да си служи съ жива рѣчь, която често притѫпява острието на копието; обаче силата, съединена съ словото, има двойно по-голѣма побѣда (10); 8. достоинството на единъ началникъ е да направи единъ градъ отъ малъкъ голѣмъ, но още по-поголѣмо достоинство е да го обърне отъ покваренъ въ сериозенъ (44); 9. да се избѣгватъ нововеденията, защото сѫ мѫчна работа, безпокоятъ и смущаватъ духоветѣ и прѣдизвикватъ множествата да хулятъ и клеветятъ (107); но, ако нуждата налага, нововедението да става, само ако общото има да добие отъ него голѣма полза и радость (108); 10. да се окрѫжава съ свита отъ добри, а не развратна хора, за да не се помисли, че и той е такъвъ (45); 11. да прѣдпочита добри съвѣти прѣдъ много рѫцѣ (49); 12. да счита за найдобъръ сѫдия оногова, който сѫди безъ лицеприяние и справедливо (54); 13. да назначава за началници лица, които сѫ богати съ всички добродѣтели и най-справедливи (57), и, само слѣдъ като узнае, такива ли сѫ тѣ и въ частния си животъ, тогава да ги прави съучастници въ приятелство, власть и съвѣщания (58); 14. да се упражнява въ добродѣтели и да бѫде буденъ къмъ всичко добро, защото поведението на началницитѣ бива законъ за подчиненитѣ имъ (47); да бѫде първъ по добродѣтелитѣ си и да отбѣгва зло-

сторства (40); 15. къмъ себе си да прилага най-строгитѣ закони, но не и къмъ поданницитѣ си, които той трѣба да упѫтва споредъ по-снизходителнитѣ закони (42); 16. да размишлява за всѣка работа, защото необмисленитѣ работи биватъ по-грѣшни и несполучливи (48); 17. самъ ще бѫде добъръ сѫдия, когато си дава смѣтка за своитѣ дѣла, като има за сѫдия съвѣстьта си и поправя грѣшкитѣ си (59); 18. добродѣтеленъ и съвършенъ началникъ трѣба да се срамува не само отъ множеството, та да не грѣши, но прѣди множеството — отъ себе си (99).

Немалко мѣсто отдѣля патриархътъ по въпроса, какъ Борисъ трѣба да се отнася къмъ поданицитѣ си, като излиза отъ мисъльта, че „благоденствието на подвластнитѣ доказва, че властьта е крайно разбрана и справедлива“ (112). Затова Борисъ трѣба: 1. да се грижи за всички — за добритѣ, за да станатъ още по-добри и да получатъ длъжимата честь и прѣдимство, а сѫщо и за ония, които не сѫ такива, за да се подобрятъ душевно и да се избавятъ отъ безчестието, което имъ се пада по законитѣ (61); 2. да бѫде отзивчивъ къмъ онеправданитѣ и да не слуша доноси и съобщения отъ онеправдатели (34), и да се пази отъ клевета и злорѣчия (35); 3. да похвалява най-добритѣ дѣла, като самъ върши дѣла, подобни на похваляванитѣ, и като прѣдпочита подражателитѣ на такива дѣла прѣдъ другитѣ и ги почита (60); 4. да награждава бързо ония, които сѫ достойни за награда и да се радва, и бавно да наказва виновнитѣ и да скърби (88); 5. да прави добрини на поданицитѣ си и да ги пази, защото тѣ сѫ нерви на властьта и членове на господаревото тѣло (102); 6. да помага на всѣкиго съ това, въ което тоя има нужда, а особено на падналитѣ въ злочестина (111); 7. своитѣ злополуки да прѣнася съ доблесть и благодарность, а ония на поданицитѣ си — съ съчувствие и не безъ скръбь (74); 8. да не промѣня лесно и безъ причина разположението си къмъ съплеменницитѣ си (55); 9. да вдъхва страхъ на ония, които вършатъ неправда, а ония, които постѫпватъ справедливо и живѣятъ съгласно съ законитѣ, да пази и огражда (63), при това да прилага: нака-

зание — за врагове, мъмрене — за граждани, които правятъ малки грѣшки, и похвала дори благодѣяние — за ония, които се отличаватъ съ подвизи (64); но въ сѫщото врѣме да прави разлика между страхъ и обичь, защото тия, които обичатъ, повечето пѫти не се боятъ, а ония, които се страхуватъ, не искатъ да обичатъ; послѣднитѣ ще се боятъ безъ омраза, ако видятъ, че господарьтъ не ги наказва съ гнѣвъ, а ги упѫтва като баща и че, кога грѣшатъ, не имъ налага наказание съ удоволствие, и въ врѣме на злополука и нещастия имъ помага съ готовность и безъ бавежъ (65); 10. да бѫде неумолимъ къмъ ония, които пакостятъ на другитѣ и на общото, а състрадателенъ къмъ ония, които прѣгрѣшаватъ на него лично; противното вършатъ тиранитѣ, а на царь и на власть, която почита законитѣ, е свойствено да търпятъ человѣколюбиво грѣшкитѣ противъ себе си, а ония противъ общото и противъ другитѣ да изправятъ и управятъ справедливо (38).

Сѫщо така Фотий съвѣтва Бориса, отъ какво да се прѣдпазва и какво да избѣгва: 1. да не злоупотрѣбява съ властьта, като простира рѫка върху чуждото и изобщо върши неправда (39); 2. да избѣгва завистьта като тежка за всѣка душа болесть, а най-тежка за властителитѣ (51), но въ сѫщото врѣме да се труди да бѫде прѣдметъ на завистъ и, ако стане нужда да ѝ се противодѣйствува, това трѣба да се прави съ скромность, съ безкористие и съ отбѣгване на надутость (52); 3. да не се поддава на гнѣва (84), защото той подяда душата и много пѫти е погубвалъ човѣка (85), и да не наказва въ гнѣва си (86), защото послѣдниятъ е слѣпа страсть и не може да прави разлика между добро и зло (87); 4. да се не кълне изобщо, защото необмислена клетва е готово клетвопрѣстѫпление (68); 5. да не употрѣбява измама, която се явява самопризнание на слабость, дори и къмъ неприятель, който се е довѣрилъ (71); 6. да не бива вѣроломенъ къмъ никого, а особено къмъ оногова, който му се е довѣрилъ (89); 7. да не бѫде сребролюбивъ, като счита самъ и на всички доказва, че златото, пакостникъ на любителитѣ му, е безполезно, защото развра-

щава всичко човѣшко (73); 8. да се не прѣдава на пиянство и разкошъ, защото тѣ сѫ гибель за държавата (95); 9. да не бива обладанъ отъ жени и да не става робъ на страститѣ, защото безбрачието е нѣщо божествено, еднобрачието е дѣло на човѣшката природа, а многобрачието е прѣсрамно, мръсно и свойствено на животинската невъздърженость и нечистота (91); да отбѣгва да се вгледва въ всѣка жена, като отъ остра и смъртоносна за душата стрѣла (92), и да отстранява началото и причинитѣ на страститѣ (93 и 94); 10. да се пази отъ прѣдателство като отъ най-голѣмо злодѣяние (72); 11. да не връща зло и изобщо да не отмъщава на съплеменницитѣ си врагове (75); да не докарва никога до отчаяние никого дори и случаенъ нѣкой човѣкъ (96); 12. да не нарушава дадени веднажъ обѣщания и да отбѣгва лъжата (76); 13. да се пази отъ прѣкалени обѣщания, защото тѣ не вдъхватъ много довѣрие и доказватъ, че се даватъ не отъ попечение, а отъ желание да се получатъ услуги въ случай на нужда (77); 14. да не бива надменъ всѣкога и да се държи тежко, но и да не говори позорно и низко за угода на множеството (67); 15. да не върши нищо беззаконно въ угода дори на приятелитѣ си (79); 16. да не похвалява беззаконието на никого, макаръ и да се види, че тоя чрѣзъ него благоденствува (46); 17. да избѣгва хора, у които има самомнѣние и гордость, защото отъ тѣхъ е далечъ дѣянието и е пропѫдена самата сѫщность (90); 18. да бѫде разборчивъ, кому прави благодѣяние, но да не очаква отплата за направени добрини (78); да не отлага и отсрочва благодѣянията си, (80); да не натѣква за благодѣяния и за злочестини (70 и 82); да отбѣгва благодѣяния наполовинъ сторени (81); както въ частната, тъй и въ обществената си дѣйность да не прави благодѣяния вкупомъ и изведнажъ, а да привлича любовьта на поданицитѣ си съ доживотни благодѣяния, които трѣба да се правятъ повече на ония, които сѫ извършили нѣкой великъ и извънреденъ подвигъ за общо спасение, отколкото на ония, които иматъ твърдѣ рѣдко нужда отъ нашата помощь (83).

Патриархъ Фотий завършва посланието си съ слѣднитѣ думи: „Това малко отъ много ти поднасямъ — о, благородна и истинска рожбо на духовнитѣ ми болки! — като божественъ договоръ за моята любовь къмъ тебе и за усиновението и като първоначертани плочи на добродѣтель. Въ тѣхъ като се взирашъ, съ тѣхъ като се съобразявашъ, лесно ще можешъ да съзрѣшъ, кои дѣла помагатъ, за да цъвти красотата на душата, и кои като петна и бръчки я загрозяватъ и обезобразяватъ. Отъ тѣхъ послѣднитѣ като заличавашъ, а съ първитѣ като се украсявашъ, ти ще се покажешъ, наистина, одушевенъ и прѣхубавъ паметникъ на боголюбивъ животъ, а за мене и за всички благочестиви ще бѫдешъ прѣугодно зрѣлище и повѣствуване. Затова, като простирамъ рѫцѣ къмъ небесата и като отправямъ къмъ Бога вмѣсто молба подобаващата Нему слава, и любовьта, и болката ми за тебе, молитствувамъ ти да бѫдешъ добъръ работникъ и вѣренъ пазитель на моитѣ наставления и ожидания.“ Слѣдъ това Фотий рисува въ кратки черти образа на истинския и съвършенъ господарь и завършва: „Дано ми бѫдешъ не само образецъ и примѣръ за добродѣтель и благочестие на твоитѣ подвластни, но и на цѣлия слѣдъ тебе човѣшки родъ добро и велико назидание за извършване добри и велики дѣла. За всичко това ще ти се даде неизказаното и вѣчно небесно царство за неотемлимо наслѣдство, за трайно жилище и за надестествено и божествено веселие и непрѣкѫснато наслаждение“ (114).

Главната цѣль на това послание е съвършено ясна: като изтъквалъ прѣдимствата на християнската вѣра надъ другитѣ вѣри изобщо и въ частность на православието въ сравнение съ разнитѣ ереси отъ една страна, а отъ друга — като рисува образа на истинския християнинъ и какъвъ трѣба да бѫде единъ господарь, който желае държавата му да бѫде добрѣ уредена, а народътъ му да благоденствува, Фотий, очевидно, искалъ да прѣдвари всѣко вѣрско колебание у новопросвѣтения Бориса и да го спечели завинаги за цариградската църква. Но той, като че ли умишлено, избѣгва да засѣга извѣстни конкретни въпроси, които най-много сѫ интересували българския князъ, именно въпроса за отноше-

нията на държавната власть къмъ свѣтската[1]), а особено въпроса за отношенията, въ които християнска България трѣбало сега да стане спрѣмо Византия въ църковно отношение. Дали слѣдъ това Борисъ се е обръщалъ въ Цариградъ съ просба да му дадатъ самостойна църковна уредба, не може да се установи по липса на прави посочвания; обаче по аналогия съ това, че той се е обръщалъ съ сжщата просба и къмъ Римъ въ слѣднята година, прѣдполага се, че Борисъ, наистина е прѣдявявалъ такова искане въ Византия, но оттамъ било му отказано възъ основа на установената тогава вече фактически теория за пентархията или управлението на църквата отъ петимата равноправни патриарси.[2]) Както и да било, но за насъ остава вънъ отъ всѣко съмнѣние фактътъ, че, слѣдъ като духоветѣ въ България се поуталожили отъ промѣната на религията, и особено слѣдъ завършването на християнизацията на страната, когато вече изпжквалъ въпросътъ за организацията на току-що учрѣдената българска църква, Борисъ неочаквано за Византия се обърналъ въ 866 г. къмъ римския папа съ просба да му изложи истинското* християнско учение и да му изпрати духовни лица, които да наставятъ и неговия народъ, като чрѣзъ това турилъ начало на българския църковенъ въпросъ въ IX. вѣкъ

---

[1]) Наистина въ § 28 Фотий говори за отношенията на Бориса къмъ свещеннослужителитѣ, но той се изказва по тѣхъ само въ общи фрази и тъй накратко, че не може да се разбере, въ какъвъ видъ той прѣдставя разграничението между функциитѣ на духовната и свѣтската власти. Вж. по-горѣ, стр. 50.

[2]) Тая теория въ окончателната си форма била развита въ XII вѣкъ, но фактически тя яко била установена още слѣдъ четвъртия вселенски съборъ въ Халкидонъ въ 451 г., който окончателно опрѣдѣлилъ мѣстото на цариградския патриархъ между другитѣ патриарси. Вж. И. Троицкій, Церковная сторона болгарскаго вопроса, стр. 79. — Вж. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων, т. IV, стр. 408—409: Οὐδαμοῦ γέγραπται τὸν πρόεδρον Ἀκυληίας ἤτοι Βενετίας πατριάρχην ὀνομάζεσθαι. Πάντα γὰρ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ πατριάρχας ἐγνώκαμεν· τὸν Ῥώμης, τὸν Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Ἀλεξανδρείας, τὸν Ἀντιοχείας καὶ τὸν Ἱεροσολύμων. Ὡς γὰρ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον πέντε αἰσθήσεσιν οἰκονομεῖται, οὕτω καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα ἡ ἐκκλησία τῶν πιστῶν ὡς ὑπὸ ε' αἰσθήσεων τῶν πέντεθρόνων οἰκονομεῖται.

3. БЪЛГАРСКИЯТЪ ЦЪРКОВЕНЪ ВЪПРОСЪ ВЪ IX. ВѢКЪ.

Прѣзъ мѣсецъ августъ 866 г.[1]) въ Римъ пристигнали пратеници отъ българския князъ начело съ боляритѣ Петъръ, сродникъ на Бориса, Иванъ и Мартинъ.[2]) Тѣ занесли съ себе си много дарове за светитѣ мѣста въ Римъ и за самия римски първосвещеникъ,[3]) а заедно съ тѣхъ за св. Петра оржжието, съ което Борисъ билъ въоржженъ, когато въ мето Христово той възтържествувалъ надъ своитѣ противници[4]) очевидно, надъ възстаналитѣ боляри. Цѣлта на това посолство била да поиска отъ името на своя господарь да му се изложи ученията на християнската вѣра и на непокварено прѣдание, да го настави въ святъ животъ споредъ това учение и дори да му изпрати способни наставници за едното и за другото,[5]) а сжщо да попита, „какво трѣба да

---

[1]) Anastasii Bibliothecarii De vitis Rom. Pontificum. Migne Patrol. lat t. 128, col. 1373/4, § 608, s—6: Tunc ad hunc catholicum et vere praesulem orthodoxum legatos suos mense augusto indictione XIV destinavit (rex Bulgarorum), donaque non parva tam sanctis locis quam eidem summo pontifici contulit. — И тъй, пратеницитѣ били опрѣдѣлени прѣзъ августъ, 14. индиктионъ = 866 г., когато тѣ сж заминали и за Римъ.

[2]) Въ писмото си до Бориса папа Иванъ VIII въ 879 г. писалъ: ... legatos vestros Petrum scilicet cognatum vestrum, et Ioannem atque Martinum, praedecessoris domini nostri Nicolai beatissimi praesulis tempore direxistis (Ep. 231, Patrol. lat. t. 126, col. 843, D). Сжщиятъ папа казва за болярина Петра на друго мѣсто: ... tu enim in hac causa primus ipsi regi praecursor et dux auctore Deo fuisti: tu inter illum et nos medius discurristi, et Deo gratias cuncta quae ad salutem gentis illius acta sunt, non sine tuo certamine acta sunt (Ep. 109, Patrol. lat. t. 126, col. 760, D). Хинкмаръ Реймски отбѣлѣзва подъ 866 г., че Bulgarorum rex filium suum et plures ex proceribus regni sui Romam direxit (Ann. Bertin. Pertz, MGH, t. I; p. 474), т. е. че въ числото на пратеницитѣ билъ и Борисовиятъ синъ. Но това извѣстие не вдъхва довѣрие, защото нито у Анастасия Библиотекарь нито въ папскитѣ отговори и писма то не се срѣща, а пъкъ ако наистина Борисовиятъ синъ е участвувалъ въ посолството, това тѣ едвали биха пропуснали да споменатъ, особено папа Иванъ VIII.

[3]) Вж. по-горѣ бѣл. 1.

[4]) Annales Bertiniani, ibidem: . . . et arma quibus indutus fuerat, quando in Christi nomine de suis adversiis triumphavit, cum aliis donis sancto Petro transmisit.

[5]) Anastasii Bibl. Praefatio in Synodum VIII. Migne, ibid., t. 129, col. 19, D: Omnipotens Deus . . . inspiravit jam memorato principi Vul-

прави за по-голѣмо спасение и какъ трѣба да се постжпи съ останалия български народъ, който дотогава билъ лишенъ отъ св. кръщение, за да възприеме тайнитѣ на вѣрата";[1]) освѣнъ това българскитѣ пратеници донесли съ себе си и много въпроси относно тайнитѣ на вѣрата, по които тѣ се допитватъ до папа Николая.[2]) Едновръменно съ това Борисъ се обърналъ съ сжщата просба и къмъ своя приятель Людовика Нѣмски, съ когото той бѣ свързалъ миренъ договоръ: той изпратилъ пратеници въ Регенсбургъ да извѣстятъ краля, че тѣхниятъ князъ приелъ християнството съ немалко число отъ народа си, и заедно съ това да го помолятъ да не откаже да изпрати при тѣхъ „способни проповѣдници на християнската вѣра."[3])

Пристигането на българскитѣ пратеници въ Римъ донесло извънредно голѣма радость за папа Николая, който по тоя случай устроилъ голѣмо църковно тържество, като прославялъ и благодарилъ Бога, задѣто „извършилъ такова голѣмо

---

garorum . . . mittere Roman et a sede apostolica fidei et sanae traditionis postulare doctrinas; quod pius princeps . . . et non solum dogmata orthodoxae fidei, verum etiam sanctae vitae disciplinam ad ea, quin et ad utrumque idoneos institutores expetiit. — Ep. Nicolai ad Hincmarum etc. № 152. Migne, ib., t, 119, col. 1153, B: . . . quia (Graeci) regem Bulgarum Michaelem nomine cum gente sua, Christi fide suscepta, a sede beati Petri institutores et doctrinam expetivisse audieruut. — Ann. Bertin. s. an. 866. Pertz, MGH SS. t. I, p. 474: Bulgarorum rex . . . et episcopos atque presbyteros mitti ab eo (papa) sibi poposcit.

[1]) Anastasii Bibl. Vita Nicolai. Migue, ib., t. 128, col. 1374, § 608, 6—8: Tunc . . . suggerens eius apostolui quid se facere salubrius oporteret vel quid erga reliquum Bulgaricum adhuc baptismo sacro carentem populum, ut fidei sacramenta perciperat, agi deberet.

[2]) Ann. Bertin., ibidem: . . . et plures quaestiones de sacramentis fidei consulendo Nicolao papae direxit.

[3]) Ann. Fulden. s. an. 866. Pertz, MGH. SS t. I, p. 379: Legati Bulgarorum Radesponam ad regem venerunt, dicentes regem illorum cum populo non modico ad Christum esse conversum, simulque petentes, ut rex idoneos praedicatores christianae religionis ad eos mittere non diferret. — Ann. Bertin., ibid., p. 474: (Rex Bulgrorum) . . . et mittens ad Hludowicum, regem Germaniae, qui ei foedere pacis eonjunctus erat, episcopum et presbyteros postulavit, et ab eo missos cum debita veneratione suscepit.

чудо". [1]) Слѣдъ това папата приелъ българскитѣ пратеници които му прѣдставили отъ името на своя господарь желанията на българитѣ въ видъ на отдѣлни „допитвания" (consulta) или въпроси, и съ почить ги задържалъ при себе си,[2]) докато били приготвени „отговоритѣ" на тия допитвания, които раздѣлени на 106 параграфи, сж извѣстни подъ името „Отговоритѣ на папа Николая по допитванията на българитѣ.[3])

Самитѣ български допитвания не сж дошли до насъ, но, тѣ могатъ доста пълно да се възстановятъ по „отговоритѣ" на папата.[4]) Затова ние ще разгледаме съвмѣстно еднитѣ и другитѣ, като се опитаме да ги изложимъ въ отдѣлни групи по съдържание и характеръ и съ огледъ къмъ тѣхния произходъ.

---

[1]) Самъ папата писалъ въ 867 г. на Хинкмара по сжщия случай така: „Когато се стѣсняваxме отвсѣкждѣ съ тия безпокойствия и се притискахме съ твърдѣ голѣми затруднения, ето изведнажъ ни извѣстяватъ, че пратеници, отъ . . . българския краль пристигнали. Дѣ е оня, който би могълъ да каже съ каква радость и съ какъвъ възторгъ бѣxме изпълнени поради това, че узнаxме за тѣxното спасително по богатството на бжията добрина покръщане и задѣто се научиxме, че тѣ, макаръ тѣломъ се намиратъ далечъ, но по вѣра присжтствуватъ съ насъ", — Ep. 152, Migne, ib., t. 119, col. 1154 5. A.

[2]) Anastasii Bibl. Vita Nicolai. Migne, ib., t. 128, col. 1374, § 608, 8—12: Quod beatissimus audiens papa magna repletus laetitia laudes Christo reddidit amplas, et cum omni sibi divinitus commissa Ecclesia gratulans, infinita praeconia Deo nostro, qui novissimis his temporibus tantum fecit miraculum, devota mente supplici quoque voce resolvit. Porro legatis eiusdem jam nomine Michaelis Bulgarici regis a sancto papa receptis, honorifice apud se eos retinuit.

[3]) Responsa Nicolai papae I ad consulta Bulgarorum. Migne, ibid., t. 119, col. 978—1016. — Така стои тоя надсловъ въ 1-то издание на т. 119 (1852) отъ Миньевата Patrologia latina; въ 2-то обачѣ издание отъ 1880 г. сжщиятъ надсловъ е прѣданъ Responsa Nicolai ad consulta Bulgarorum. — Вж. Новото научно издание на латинския текстъ, придруженъ съ прѣвода имъ на български и съ коментарии отъ Д. Дечевъ подъ надсловъ: „Отговоритѣ на папа Николай I по допитванията на българитѣ". София 1922.

[4]) Всички отговори на папата въ тоя видъ, въ който тѣ сж дошли до насъ, състоятъ отъ прѣдговоръ, послѣсловие и 106 параграфи съотвѣтно, както се мисли обикновено, на зададенитѣ отъ българскитѣ пратеници допитвания. Обаче това мнѣние не може да се приеме, защото между тѣxъ има параграфи, които не съдържатъ нито нѣкое допитване, нито пъкъ нѣкой отговоръ каквито сж, напр., §§ 8 и 48, които по-скоро съдържатъ заключения съот

1. На първо мѣсто ще поставимъ ония отъ тѣхъ, които прѣдаватъ исканията на Бориса, отправени къмъ папа Николая въ свръзка съ уредбата на новопросвѣтения български народъ въ духа на християнството въ държавно и църковно отношение.

Още въ първото си обръщане къмъ папата българскитѣ пратеници заявили, че тѣхниятъ князъ искалъ „християнски законъ“ (legem Christianam), подъ който, очевидно, трѣбва да се разбира, както това се види отъ папския отговоръ, подробно изложение догматитѣ на християнското учение и всички длъжности на всѣки християнинъ, чрѣзъ изпълне-

---

вѣтно къмъ прѣднитѣ § § 7 и 47. Освѣнъ това нма параграфи, които се отнасятъ къмъ единъ и сжщи въпросъ и, както се види, самъ съставителтъ на отговоритѣ го раздѣлилъ на нѣколко параграфи, за да може поотдѣлно да прѣдстави различнитѣ му страни и поради това дава, както изглежда, два или нѣколко отговора. Такива сж §§-тѣ 14, 15 и 16; 17, 18 и 19; 72 и 73; 92 и 93. Затова едвали може и трѣба да се мисли, че нашитѣ „отговори“ количествено съотвѣтствуватъ на допитванията, които несъмнѣнно сж били на брой по-малко отъ отговоритѣ и при това, може би, сж носили и друга форма. — Какъ сж били прѣдложени допитванията и какъ сж били съставени отговоритѣ, за жалость ние не знаемъ нищо; обаче, ако се вгледаме въ формата и съдържанието на отговорнитѣ, то не е мжчно да се забѣлѣжи въ тѣхъ една непослѣдователность въ обръщението на папата и една безсистемность въ изложението. Така още въ прѣдговора и въ първия параграфъ сж употрѣбени изразитѣ „вашитѣ допитвания“, „вашиятъ князъ“, отъ които ясно става, че папата се обръща къмъ пратеницитѣ и за българския господарь говори въ 3. лице. Обаче има отговори, които сж насочени право къмъ самия Бориса. Това най-ясно се види въ 17. отговоръ (вж. по-горѣ стр. 47), дѣто употрѣбената форма 2. лице мн. ч. по съдържание може да се отнесе само къмъ българския князъ, а не къмъ притенциитѣ му. Въ сжщия смисълъ трѣба да се разбиратъ и §§ 41, 70, 78, 83 и 106. Тия колебания въ обръщанията на папата показватъ, че отговоритѣ били писани не само за пратеницитѣ, но и лично за кн. Бориса; папата ще да е избралъ тъкмо тая форма, за да поласкае самолюбието на княза, и поради това въ 106 § той нарича своитѣ „отговори“ послание. — Що се отнася до безсистемността на „отговоритѣ“, тя е могла да бжде прѣдизвикана отъ самитѣ допитвания на Борисовитѣ пратеници, които несъмнѣнно били сж писмено прѣдставени, както това се доказва отъ тѣхната многобройность и разнообразие, а главно отъ това, че между тѣхъ се срѣщатъ такива въпроси, които сж могли да се поставятъ само по инициативата на княза, или пъкъ засѣгатъ само компетентността на княжеската власть, слѣдов. тѣ сж били съставени въ княжеската

нието на които той би могълъ да получи спасение[1]). На пръвъ погледъ това искане на Бориса би се показало твърдѣ странно, понеже тоя сѫщиятъ християнски законъ, както видѣхме, му билъ вече прѣподаденъ всестранно отъ патриархъ Фотия въ първата часть на неговото пастирско послание[2]). Едва ли може да се търси причината на това искане въ недостѫпностьта на патриарховото послáние за неофита-Бориса, както нѣкои мислятъ[3]); въ обръщането на българския князъ съ това искане къмъ Римъ по-скоро може да се види едно възможно разколебание на Бориса въ чистотата и истиностьта на прѣподаденото нему отъ Цариградъ християнско учение поради разногласието на проповѣдванитѣ тогава въ България разни вѣроучения еретически, което накарало българитѣ да молятъ папата „да имъ даде, както на другитѣ народи, истинско и съвършено християнство, което

канцелария и още въ България писмено изложени и вр҃чени на пратеницитѣ. Но съставителътъ на допитванията не се р҃ководилъ, доколко може да се сѫди за тѣхния характеръ по съдържанието на отговоритѣ, отъ мисльта да прѣдстави нѣщо пълно и свързано изложено; напротивъ, него сѫ интересували само отдѣлни частни случаи и въпроси, за които искалъ да получи обяснения, и малко се грижилъ за тѣхната пълнота, вѫтрѣшна свръзка и послѣдователн сть. Отъ своя страна и папата, понеже самото дѣло искало голѣма бързина, запазилъ повидимому въ своитѣ отговори реда на допитванията, като употрѣбилъ най-удобната за единъ неофитъ катихизическа форма.

[1]) Responsa § 1: . . . Haec est lex Christiana, haec est, quam quisque legitime custodiens omnino salvabitur.

[2]) Вж. прѣвода на митрополитъ Симеона § 3—23, както и по-горѣ, стр. 71 и сл.

[3]) Обикновено се посочва, че нецѣлесъобразностьта и непрактичностьта на това послание, което поради своитѣ високо-теоретически богословски дефиниции останало за „грубия неофитъ-варварин̀ъ съвършено непонятно". били една отъ главнитѣ причини, които накарали Бориса да се обърне къмъ Римъ (Hergenröther, каз. съч., I, стр. 604), а други считатъ, че тъкмо съ това послание Фотий хвърлилъ Бориса въ обятията на латинцитѣ (Lapôtre, каз. съч., I, стр. 53). На тия мнѣния се възрази, че самото послание не било така дълбокомислено написано, па и самъ Борисъ не билъ достолкова грубъ варварин̀ъ, за да не може да го разбере, защото наскоро слѣдъ това въ България имало хора, способни за самостойна умствена работа (М. Соколовъ, п. т., стр. 182). Но освѣнъ това, ако папата отказва да излага на дълго и широко християнския законъ, това той направилъ, не защото избѣгвалъ „трудно понятнитѣ за единъ неофитъ изложения на лъжеученията и взетитѣ противъ тѣхъ съборни рѣшения" (Hergenröther, п.

да нѣма нито петно, нито бръчка".[1]) Но наредъ съ тия причини Борисъ ще да е гонилъ и друга по-практична цѣль. Надали може да се мисли, че, когато Борисъ прѣдявявалъ това искане, той прѣдполагалъ да получи отъ Римъ нѣщо по-друго отъ това, което му бѣ дала Византия, защото разлика въ прѣдставата за общохристиянския законъ между римската и цариградската църкви не е имало. Това се подтвърдява и отъ отговора на папата. „Ако се опита човѣкъ, пише послѣдният, да го (закона) изложи по-подробно, ще трѣбва безбройни книги да се напишатъ, а пъкъ да се покаже накратко, въ какво той състои главно, трѣбва да се знае, че християнскиятъ законъ се гради върху вѣрата и добритѣ дѣла", т. е. папа Николай прѣпоржчва сѫщия главенъ принципъ на християнския законъ, който и Фотий излага и развива въ своето послание[2]). Нѣма съмнѣние, че Борисъ съ това искалъ да покаже прѣдъ папата, че той съвсѣмъ се отказва отъ цариградската църква, като отхвърля дори общохристиянския законъ, който получилъ отъ послѣднята и има твърдо намѣрение окончателно да се присъедини къмъ римската, та по тоя начинъ да подготви почва за удовлетворение на другитѣ си искания, които се отнасятъ къмъ църковната и държавна наредба на България.

Редомъ съ християнския законъ Борисъ искалъ отъ папата още: 1. сборникъ отъ молитви за извършване на разни

т., I, стр. 607), а защото, както и самъ папата се признава, „за да се изложи (законътъ) по-подробно, трѣбвало да се напишатъ безбройни книги", а пъкъ тъкмо това да напрэви нему е липсвало врѣме. Най-сетнѣ не е възможно, па и не трѣбва да се прокарва такъвъ паралелъ между Фотиевото послание и Николаевитѣ отговори, защото цѣлитѣ на двата тия документи били съвършено различни, и сами тѣ били писани при разни обстоятелства и условия.

[1]) Responsa § 106: Postremo deprecamini nos suppliciter, ut vobis quemadmodum caeteris gentibus veram et perfectam Christianitatem non habentem maculam aut rugam largiamur. Ср. израза maculam aut rugam съ оня въ Фотиевото послание: τίνες (τῶν πράξεων) αὐτὴν (τὴν ψυχὴν), ὥσπερ σπίλοι καὶ ῥυτίδες, εἰς αἰσχρὰν ὄψιν καὶ ἀσχήμονα μετασκευάζουσιν. Вж. у митр. Симеона, п. т., § 114, стр. 88—89.

[2]) Вж. у митроп. Симеона, пакъ тамъ, стр. 32—33, § 3; стр. 58—59, § 22 et passim.

служби или богослужебна книга,[1]) 2. сборникъ отъ църковнитѣ канони[2]) заедно съ poenitential'итѣ[3]) и 3. свѣтски закони[4]). За богослужебната книга и за poenitential'итѣ папата отговаря, че тѣ ще бѫдатъ донесени отъ епископитѣ, които ще изпрати въ България непрѣменно, въ писмено изложение; а пъкъ епископътъ, който ще бѫде назначенъ за българитѣ, ще ги разясни, когато трѣбва, защото не подобава такова нѣщо да иматъ свѣтскитѣ лица, на които не се вмѣнява въ длъжность да сѫдятъ когото и да било съ poenitential'итѣ или пъкъ да разполагатъ съ богослужебната книга. Сѫщото и дори нѣщо повече той отговаря и за свѣтскитѣ или гражданскитѣ закони: той би имъ изпратилъ на драго сърдце кодексъ отъ свѣтски закони, за които би могълъ да мисли, че имъ сѫ потрѣбни

---

[1]) Responsa § 76: codex ad faciendas missas. — Д. Дечевъ прѣвежда тоя изразъ „книгата за извършване на литургията" (стр. 83) и посочва, че споредъ Дюканжа missas facere значи sacram lithurgiam celebrare (стр. 109, бѣл. 65). Нѣма никакво съмнѣние, че missa или messa значи литургия и че тукъ е употрѣбена тая дума въ мн. ч., може би, за да се изтъкне сѫществуването на много и разни missae. Но не трѣба да се изпуща изъ-прѣдъ видъ и обстоятелството, че въ IX. вѣкъ, както въ цариградската и другитѣ източни църкви, тъй и въ римската всички молитви, които се отнасятъ както къмъ литургията, тъй и къмъ други църковни служби, се образували една книга, единъ codex, който носилъ името εὐχολόγιον — молитвословъ; само въ значително по-късно врѣме, общитѣ молитви, въ това число и литургията, били отдѣлени въ служебникъ, а частнитѣ или за разни частни случаи — въ трѣбникъ. Поради това и тукъ подъ codex трѣба да се разбира книга, която съдържа не само реда на литургията, но и молитви при извършване на други божествени служби.

[2]) Ibidem § 37: libros, quos vobis ad praesens necessarios esse consideramus, sicut poscitis, animo gratanti concedimus et plures, Deo largiente, praestare desiderámus. Че подъ споменуванитѣ тукъ libros трѣбва да се разбиратъ тъкмо книгитѣ на църковнитѣ канони, подробно вж. В. Н. Златарски. Какви канонически книги и гражд. закони и пр., пакъ тамъ, стр. 84—85. Ср. сѫщо §§ 9, 30, 40 и 95, дѣто се говори, че sacri canones, sacrae regulae сѫ изпратени въ България.

[3]) Responsa § 75: Judicium poenitentiae, quod postulatis, episcopi nostri, quos in patriam vestram misimus, in scriptis secum utique deferent etc. Judicium poenitentiae, което собствено значи „сѫдъ за (на) покаяние", или „покаенъ сѫдъ", за който изрично е казано, че ще бѫде непрѣменно донесенъ въ писмено изложение (in scriptis), т. е. българитѣ искали нор-

засега, ако да знаелъ сигурно, че се намира нѣкой измежду тѣхъ, който би могълъ да имъ ги разтълкува; затова той се ограничилъ само съ туй, че изпраща по своитѣ пратеници само нѣкои книги отъ свѣтскитѣ закони (de mundana lege libros) и то съ условие, че, ако би тия пратеници да се върнатъ обратно, то тия нѣколко книги нѣма да бѫдатъ оставени на Бориса, за да не би да бѫдатъ нѣкакъ криво изтълкувани отъ нѣкого или осквернени съ нѣкаква лъжливость. Що се отнася до каноническитѣ книги, папата отговаря, че ония отъ тѣхъ, за които той мисли, че засега сѫ необходими за българитѣ, отпуща, споредъ желанието имъ, на драго сърдце и изказва желание съ божия помощь повече да достави въ бѫдеще. Въ тия отговори ясно проглежда едно недовѣрие на папата къмъ българитѣ и къмъ тѣхния князъ. Обаче, като имаме прѣдъ видъ тогавашния стремежъ на папството къмъ всесвѣтско владичество и къмъ подчинение на свѣтската власть подъ духовната, ние дохождаме до заключение, че въ дадения случай дѣйствувало не толкова недовѣрието къмъ Бориса, колкото желанието на папа Николая да не пропусне случая да закрѣпи властьта си въ България, като още отъ самото начало изтъкне прѣ-

---

митѣ на църковнитѣ наказания или епитимиитѣ, които се опрѣдѣляли отъ духовницитѣ-изповѣдници за тайни грѣхове и не открити прѣстѫпления, съ други думи, българитѣ искали отъ папата сборникъ, който у византийцитѣ билъ извѣстенъ подъ името κανονικά или κανονάρια, а на западъ — libri poenitentiales. Вж. А. С. Павловъ, Курсъ церковнаго права. Москва 1902, стр. 80—83. — М. Остроумовъ. Введеніе въ православное церковное право. Харьковъ 1893, стр. 377 и сл. — Д. Дечевъ, п. т., стр. 83, прѣвежда изречението: in scripis secum utique deferent — „ще ви донесатъ непрѣмѣнно съ себе си между книжата". Подобенъ прѣводъ е невъзможенъ вече затуй, защото „покайниятъ сѫдъ" не може да се донесе между книжа; той може да се донесе въ писмено изложение, което собствено българитѣ и тѣхниятъ князъ искали, за да се избѣгнатъ злоупотрѣби съ него (сѫда) отъ страна на духовенството. Освѣнъ това изразътъ in scriptis deferre, както in scriptis relinquere и др. под. показва тъкмо въ какъвъ видъ нѣщо се донася или оставя, а именно въ писмено изложение; прн това за какви особени книжа тукъ може да става дума, когато папата изброява всичко, каквото праща на Бориса.

*) Responsa § 13: leges mundanas или само leges; ср. и §§ 19 и 95.

възходството и авторитета на духовната власть прѣдъ свѣтската и зависимостьта на послѣднята отъ първата, както това той се мжчеше въ това врѣме да прокара на западъ. Тъй или инъкъ, но нѣма никакво съмнѣние, че, когато Борисъ прѣдявявалъ своето искане да му се изпратятъ сборници отъ църковнитѣ канони и отъ свѣтскитѣ закони, той ималъ прѣдъ видъ, че ще получи такива, по които българската църква и държава ще могатъ да се управляватъ самостойно, и тия канони, или поне свѣтскитѣ закони ще станатъ негово достояние. Обаче папата не закъснѣлъ още отъ самото начало да му даде да разбере, че той трѣбва да се откаже отъ тия илюзии.

Водимъ отъ сжщото желание и стремежъ, Борисъ не пропусналъ случая още на първо врѣме да повдигне въпроса за бждащия свещеноначалникъ на българската църква. Какъ е билъ поставенъ тоя въпросъ отъ самитѣ българи, на първъ погледъ не може да се установи, защото въ отговоритѣ на папата той е разбитъ на слѣднитѣ четири въпроси, наредени както изглежда, безъ всѣка вжтрѣшна свръзка. Тѣ гласятъ така,

§ 72. „Вие попитахте, позволява ли се да ви се постави: патриархъ, но за това не можемъ нищо окончателно да отговоримъ, прѣди да се върнатъ нашитѣ легати, които изпращаме заедно съ васъ, и ни извѣстятъ, какво множество и единодушие на християнитѣ има между васъ. А за сега имайте епископъ и, когато християнството, при съдѣйствието на божията благодать, се разпространи тамъ, и бждатъ поставени въ отдѣлни църкви епископи, тогава ще трѣба да се избере единъ измежду тѣхъ, който би трѣбало да се нарече, ако не патриархъ, то поне архиепископъ. Къмъ него всички да се обръщатъ и неговия съвѣтъ да чакатъ въ поважни работи, защото и апостолскитѣ правила прѣдписватъ сжщото, като казватъ: „подобава, щото епископитѣ на отдѣлни народи да знаятъ, кой измежду тѣхъ да се счита за пръвъ, когото тѣ да почитатъ като глава, и нищо повече да не вършатъ безъ негово знание и пр.“ [1])

[1]) Апостолско правило 34, а не 35, както е показано у Д. Дечева, който прѣвежда послѣднето изречение, което по латински гласи: et nihil amplius

§ 73. „Вие питати сѫщо: отъ кого трѣба да се назначава патриархъ? За това знайте, че въ онова мѣсто, дѣто никога не е бивалъ поставенъ патриархъ или архиепископъ, той трѣба за пръвъ пѫть да бѫде назначенъ отъ по-стария, защото споредъ Апостола: меньшее ѿ большаго благословлѧется;[1]) а послѣ, кога получи разрѣшение (licentia) и при ползуване отъ паллиума (pallii usu), самъ слѣдъ това да си постави епископи, които ще бѫдатъ въ сила да назначаватъ неговъ прѣемникъ. Но да допуснемъ, че вие искате да ви се назначи, било патриархъ, било архиепископъ, било епископъ; за васъ сега е по-прилично да искате, щото той да не се назначава отъ никого (другиго), освѣнъ отъ първосвещеника на прѣстола на блаженния Петра, отъ когото и епископството, и апостолството получило началото си, при което трѣба да се пази тоя редъ: сега трѣба да ви се посвети, разбира се, отъ първосвѣщеника на апостолския прѣстолъ епископъ, който, ако народътъ Христовъ при негово залѣгане расте, нека получи чрѣзъ насъ привилегиитѣ на архиепископството и сетнѣ да си назначава така сѫщо епископи, които слѣдъ смъртьта му да избератъ неговъ прѣемникъ; но поради далечния пѫть избраният нѣма вече да дохожда тукъ за посвещение, а епископитѣ, които били посветени отъ починалия архиепископъ, събрани наедно да го избератъ; а между това той не трѣба да заема катедрата и, освѣнъ тѣлото Христово, нищо да не посвещава, прѣди да получи отъ римския прѣстолъ паллиумъ, както се задлъжаватъ да постѫпватъ всички архиепископи на Галлия, Германия и други страни".

---

praeter eius conscientiam gerant etc., „и да не проявяватъ нищо повече освѣнъ неговата съвѣсть" и т. н. Въ гръцкия текстъ тя гласи: καὶ μηδὲν τὰ πράττειν περιττόν, ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης; а въ славянския прѣводъ: и̑ ничего прѣмышающагѡ и̑хъ власть не творити безъ їгѡ разсѣжденіа. Отъ тия съпоставки се ясно види, че не може да се прѣвежда gerant съ „проявяватъ" вм. извършватъ, нито praeter съ „освѣнъ", вм. противъ, помимо и conscientia съ „съвѣсть" (послѣднето значение на думата) вм. свѣдѣние, знание, разсѫждение. Вж. тукъ по-долу, стр. 100—102.

[1]) Евр. II, 7.

§ 92. „Вие желаете да знаете, колко сѫ истинскитѣ патриарси. За истински трѣба да се считатъ ония патриарси, които завзематъ апостолски катедри по прѣемството на първосвещеницитѣ, т. е. които стоятъ на чело на ония църкви, за които е доказано, че сѫ основани отъ апостолитѣ, а именно: римската, александрийската и антиохийската. Римската основали князетѣ на апостолитѣ Петъръ и Павелъ съ проповѣдьта си и (я) осветили, слѣдъ като пролѣли собствената си кръвь отъ любовь къмъ Христа; александрийската основалъ евангелистъ Марко, ученикъ и по кръщение синъ Петровъ, изпратенъ отъ самия Петра, и съ кръвьта си я посветилъ Господу Христу; антиохийската, въ която, слѣдъ като станалъ голѣмиятъ съборъ на светиитѣ, за пръвъ пѫть вѣрнитѣ били наречени християни, управлявалъ блаженията Петъръ, прѣди да дойде въ Римъ, въ течение на нѣколко години. Цариградскиятъ обаче и иерусалимскиятъ прѣдстоятели, ако и да се наричатъ патриарси, нѣматъ такова значение, както горнитѣ. Защото нито нѣкой отъ апостолитѣ е основалъ цариградската църква, нито Никейскиятъ съборъ, който е по-важенъ и по-знаменитъ отъ всички събори, не споменува нищо за нея, а само поради това, че Цариградъ билъ нареченъ Новъ Римъ, по-скоро по благоволението на князетѣ, отколкото по право, нейниятъ първосвещеникъ билъ нареченъ патриархъ. Иерусалимскиятъ пъкъ прѣдстоятель, макаръ и той да се нарича патриархъ и трѣба да се почита по старъ навикъ и споредъ Никейския съборъ, безъ обаче да се нарушава собственото (му) митрополитско достоинство, все пакъ и на сѫщия свети и великъ съборъ нийдѣ не се нарича иерусалимски, а елиейски епископъ. Защото истинскиятъ Иерусалимъ, който е наша майка, се намира само на небесата; а оня земниятъ Иерусалимъ, съгласно съ Господнето прѣдсказание, билъ до основа разрушенъ отъ римския императоръ Елия Адриана тъй, че въ него не останалъ камъкъ на камъкъ и отново билъ построенъ отъ сѫщия Елия Адриана на друго мѣсто, така че и мѣстото на кръста Господенъ, (което било) отвънъ портитѣ (градски), сега се вижда вѫтрѣ, и отъ горѣречения Елия Адриана самиятъ градъ се нарича Елия“.

§ 93. По-нататъкъ вие се допитвате, кой отъ патриарситѣ е втори слѣдъ римския; но споредъ това, о което св. римска църква се придържа и Никейскитѣ канони подтвърдяватъ, светитѣ римски прѣдстоятели защищаватъ, па и самиятъ разумъ учи, александрийскиятъ е втори отъ патриарситѣ слѣдъ римския папа".

Надали може да се допусне, че българскитѣ пратеници сѫ задавали приведенитѣ тукъ въпроси, които, очевидно, се намиратъ въ тѣсна свръзка помежду си, тъй разхвърлено, както тѣ сѫ помѣстени въ отговоритѣ на папата. Напротивъ, ако се вгледаме по-внимателно въ вѫтрѣшния смисълъ на всѣки единъ отъ тѣхъ, то ясно ще ни стане, че тѣ трѣба да се поставятъ въ слѣдния редъ: 92, 93, 73 и 72, защото така наредени тѣ прѣминаватъ послѣдователно къмъ главната мисъль, която е изказана въ послѣднето (72) питане. И наистина, въ първия (92) въпросъ българитѣ питали: колко сѫ истинскитѣ патриарси, въ втория (93) — кой отъ патриарситѣ е втори слѣдъ римския, въ третия (73) — отъ кого се поставя единъ патриархъ и въ четвъртия (72) — позволява ли се да се постави и за тѣхъ патриархъ. Борисъ е наредилъ горнитѣ въпроси въ такава логическа послѣдователность, очевидно, съ цѣль, за да подведе въпроса така, щото да може да получи правъ отговоръ отъ папата на главния въпросъ за бѫдещия български патриархъ, или поне да го принуди окончателно да се изкаже въ единъ или другъ смисълъ. Обаче папата, за да може да бѫде свободенъ въ отговора си и за да може да развие мислитѣ си така, както за него е най-изгодно, разбилъ допитването на нѣколко отдѣлни въпроси и ги разхвърлялъ безъ всѣка вѫтрѣшна свързка въ разни мѣста. Това най-ясно ще се види, като разгледаме всѣки отговоръ отдѣлно.

И тъй въ първия въпросъ българитѣ питали: колко сѫ истинскитѣ патриарси? Както се види отъ самата постановка на въпроса, Борису въ дадения моментъ било извѣстно, че не всички патриаршии били основани отъ апостолитѣ, както напр. цариградската;[1]) освѣнъ това до него вѣроятно

[1]) Това Борисъ могълъ да узнае отъ 28. правило на Халкидонския (IV) вселенски съборъ, дѣто се излагатъ като причини за изравнението правата

дошло и това обстоятелство, че въ тогавашния споръ между папа Никола и патриархъ Фотия, първиятъ употрѣбилъ като едно отъ главнитѣ си оржжия противъ втория оборването каноничността на цариградската църква — правото тя да завзема равно мѣсто съ другитѣ патриаршии, и затова тя трѣба да бжде подчинена на римската.[1]) Отъ двѣтѣ тия обстоятелства Борисъ искалъ сега да се възползува. Той пита папата, колко сж истиискитѣ патриарси затуй, защото знаелъ, че папата не искалъ да признае цариградския патриархъ равенъ на себе си и на другитѣ източни патриарси. Борисъ очаквалъ, че папата ще развие тъкмо тая теория, за да може да се възползува отъ нея, като посочи, че както могла да възникне цариградската патриаршия, макаръ и да не била основана отъ нѣкой апостолъ, така нека бжде учредена и българската патриаршия, която ще бжде причислена къмъ категорията на ония, които сж възникнали поради важността и значението на главния градъ въ държавата, дѣто тѣ иматъ своитѣ катедри. За Бориса било важно да чуе отъ папата, че цариградскиятъ патриархъ е истински, макаръ и неравенъ по значение съ другитѣ патриарси, чиито църкви били основани отъ апостолитѣ, за да иска на сжщото основание, щото и бждащиятъ български патриархъ да бжде като него. Важно било това за Бориса още и затуй, защото той би могълъ да достигне едно отъ главнитѣ си желания, именно да постави България въ църковно отношение наравно съ Византия, което, разбира се, щѣло да по-

---

на цариградската църква съ римската това, че Новиятъ Римъ (Византия), „полѣчившій чести быти градомъ царя и синклита и имѣющій равныя преимѣщества съ ветхимъ царствующимъ Римомъ, и къ церковныхъ дѣлахъ возвеличивъ вѣдетъ подобно томѣ и вѣдетъ вторый по немъ". Вж. Правила на св Православна църква съ тълкованията имъ. София, 1912, т. I, стр. 633—4.—Ср. и В. Н. Бенешевичъ, Древне-славянская кормчая XIV титуловъ безъ толкованій. Петроградъ 1906, т. I, стр. 125, 21—26.

[1]) Вж., напр., Epist. 4 papae Nicolai ad Michaelem imperatorem отъ 25. септемврий 860 г. у Magne, Petrol. latina, t. 119, col. 773—774, дѣто въ началото се развива учението за главенството на папата въ църквата, като прѣемникъ на Петра, князя на апостолитѣ. — Ср. сжщо Hergenröther, каз. съч., т. I, стр. 415 -16. — М. Соколовъ, каз. съч., стр. 171.

влѣче подирѣ си и политическо изравнение, т. е. че, ако България има патриархъ, признатъ отъ римския папа и равенъ по значение на цариградския, то и нейниятъ господарь трѣба да бѫде политически равенъ на византийския василевсъ, къмъ което Борисъ собствено се и стремилъ.

Съ сѫщата цѣль Борисъ задалъ и втория въпросъ: кой отъ патриарситѣ е втори слѣдъ римския. Нѣма съмнѣние, че Борисъ ще да е знаелъ, че папата никога нѣма да назове цариградския патриархъ втори подиръ себе си, особено въ дадения моментъ, и така сѫщо ще го отдѣли отъ другитѣ патриарси, които заематъ апостолски катедри, т. е. ще го тури въ оная категория, въ която Борисъ ще иска да постави бѫдащия български патриархъ, съ други думи, послѣдниятъ нѣма да бѫде равенъ на римския и ще стои подолу отъ него по значение. И наистина, както показва § 92, папата развива тъкмо теорията си за неравното значение на сѫществуващитѣ патриарси, като ги дѣли на двѣ категории: въ първата туря римския, александрийския и антиохийския, а въ втората — цариградския и иерусалимския. Въ това дѣление той се позива на това обстоятелство, че на Никейския вселенски (I) съборъ цариградскиятъ патриархъ не фигурираль като отдѣленъ и самостоенъ иерархъ; сѫщото той поддържа и въ отговора си по въпроса, кой е втори патриархъ слѣдъ римския папа, като нарича такъвъ александрийския, а не цариградския, въпрѣки рѣшението на втория вселенски съборъ[1]), слѣдов. и тукъ прави разлика. Обаче, щомъ дойде до въпроса, какъ се поставя патриархъ, папата прѣминава вече на друга почва.

Нѣма съмнѣние, че, когато Борисъ задавалъ тоя въпросъ, той ималъ прѣдъ видъ да узнае, какъ и отъ кого

---

[1]) Въ 3-то правило на тоя съборъ, което гласи: Константина же града (вм. ѿпоу?) имѣти старѣшинъство чьсти съ римьскымъ ѿцемь, зане сѫти юмоу новоуоумоу риму. Вж. Бенешевичъ, пакъ тамъ, I, стр. 97, 10—13. — Ср. сѫщо Правилата на св. Православна църква, п. т. I., стр. 386 и сл. — Сѫщото рѣшение е повторено и въ 28-то правило на четвъртия вселенски съборъ. Вж. по-горѣ, стр. 96, бѣл. 1. и 36-то правило на шестия (Трулския) вселенски съборъ, п. т., II, стр. 188.

сѫ били поставени другитѣ патриарси, особено патриарситѣ отъ втората категория, цариградския и иерусалимския, за да иска, щото бѫдащиятъ български патриархъ да бѫде по сѫщия начинъ поставенъ. Въ отговора си на тоя въпросъ папата вече не се държи на теоритическа почва, а прѣминава на практическа и частна. Тукъ той собствено не дава никакъвъ отговоръ на въпроса, и право разгледва, какъвъ трѣбва да бѫде бѫдащиятъ свещеноначалникъ на българската църква, и отъ кого той трѣбва да се постави. Ето защо било нужно на папата да раздѣли въпроситѣ на българскитѣ пратеници и да наруши тѣхната логическа послѣдователность. За да избѣгне да даде на горния въпросъ правъ отговоръ, той поставя послѣдниятъ (72) въпросъ порано, а сетнѣ 73., т. е. той отговаря по-напрѣдъ на въпроса, позволява ли се да се постави за българитѣ патриархъ, а сетнѣ — какъ и отъ кого се поставя единъ патриархъ. Това му било нужно, за да опрѣдѣли още отъ самото начало, въ какво отношение ще стане българскиятъ свещеноначалникъ къмъ римския първосвещеникъ и чрѣзъ това да отнеме у Бориса всѣка възможность да изявява претенции за патриархъ, а още повече за самостойна църква. И наистина, на въпроса: отъ кого трѣбва да се поставя патриархъ, папата не отговаря това, което Борисъ искалъ да чуе, а се извърта само, като казва, че „тамъ, дѣто никога не е бивалъ поставенъ патриархъ или архиепископъ, той трѣба за пръвъ пѫть да бѫде назначенъ отъ по-стария...; послѣ, когато получи разрѣшение и при ползуване отъ паллиума, самъ слѣдъ това си поставя епископи, които ще бѫдатъ въ сила да назначаватъ неговъ прѣемникъ". Отъ тия думи ясно се вижда, че папата не иска да говори, отъ кого и какъ се поставя патриархъ изобщо, а право прѣминава къмъ това, какъ ще трѣбва да се постави свещеноначалника на българската църква, т. е. отговоръть му се отнася по-скоро къмъ въпроса поставенъ въ § 72: позволява ли се да се постави за българитѣ патриархъ. Затова ние ще разгледаме отговоритѣ и на двата въпроса наедно.

Прѣди всичко папата право заявява, че по-прилично е за българитѣ „да искатъ не патриархъ, нито архиепископъ, а само епископъ", защото, само когато папскитѣ легати, които отивали въ България съ Борисовитѣ пратеници, се върнатъ и когато християнството при съдѣйствието на божията благодать се разпространи тамъ и ще бждатъ поставени епископи въ отдѣлни църкви, тогава трѣбва да се избере единъ измежду тѣхъ, който ще се нарече, ако не патриархъ, то поне архиепископъ. По-нататъкъ папата опрѣдѣля и мѣстото му между другитѣ епископи: „къмъ него всички да се обръщатъ и неговия съвѣтъ да чакатъ въ по-важнитѣ работи". Това опрѣдѣление папата дава възъ основа на 34. апостолско правило, което собствено гласи така:

„Ѳпїскопамъ всѧкаго народа подобаетъ знати пѣрваго въ нихъ, и признавати его ꙗко главѣ, и ничегω превышающаго ихъ власть не творити безъ его разсѫждєнїѧ: творити же каждомѹ толикω то, что касается до его епархїи, и до мѣстъ къ ни принадлежащихъ. Но и пѣрвый ничегω да не творитъ безъ разсѫждєнїѧ всѣхъ. Ибо такω вѣдетъ єдиномыслїе и прославится Богъ о Господѣ, во святомъ Дусѣ, Ѡтцѣ и Сынъ и Святыи Дусѣ"[1]).

Това правило папата прѣдава така: „episcopos gentium singularum scire convenit, quis inter eos primus habeantur, quem velut caput existiment et nihil amplius praeter eius conscientiam gerant etc". Ако сравнимъ тоя цитатъ съ текста на приведеното 34. правило, то не е трудно да се забѣлѣжи, че папата не прѣдава точно послѣднето: у него се говори за епископитѣ не на отдѣлни народи (gentium singularum), а на всѣки народъ (τοὺς ἐπισκόπους ἑκάστου ἔθνους), т. е. за епископитѣ на една отдѣлна църква, както това се ясно види и отъ тълкуванията на Зонара, Аристина, Валсамона и славянската кормчая;[2]) очевидно, папата употрѣбилъ израза episcopi gentium singularum вм. episcopi omnis gentis, както и изразътъ: и ничегω превышающаго ихъ власть

[1]) Вж. Правилата на св. Православ. църкви, п. т., I. стр. 98.
[2]) Пакъ тамъ, стр. 98—100.

не творити безъ ѣгѡ разсѫждєнїѧ (καὶ μηδέν τι πράττειν περιττὸν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης) прѣдава се съ думитѣ: et nihil amlius praeter eius conscientiam gerant, съ цѣль косвено да покаже, че както епископитѣ на всѣки народъ, на всѣка една отдѣлна църква не трѣбва да вършатъ нищо важно, което се намира вънъ отъ дѣлата на тѣхната епархия безъ знанието на първия отъ тѣхъ по значение, тъй и епископитѣ (митрополититѣ и архиепископитѣ), които стоятъ начело на отдѣлни народи и църкви, не могатъ да прѣдприематъ нищо по-важно безъ знанието на първия измежду тѣхъ, т. е. на самия папа, който ги е поставилъ за такива, и оттука е тѣхенъ глава. По сжщия начинъ ще трѣбва да обяснимъ и това, дѣто папата не намѣрилъ за нужно да изтъкне второто положение на горнето правило: но й пѣрвыи ничегѡ да не твори́тъ безъ разсѫждєнїѧ всѣхъ (ἀλλὰ μηδὲ ἐκεῖνος ἄνευ τῆς πάντων γνώμης ποιείτω τι); за него той не споменува нищо въ отговора си (72), а пъкъ за да го избѣгне и въ текста на правилото, не прѣдава цѣлото съдържание на послѣднето и се ограничава съ едно et cetera.

Тия очевидно умишлени неточности и извъртания ясно показватъ, че папата искалъ да даде на бждещия пръвъ български епископъ съвсѣмъ друго положение: той искалъ да го постави като глава надъ другитѣ български епископи, и тия безъ негово знание нищо важно да не вършатъ, като при това прѣмълчава, вѣроятно нарочно, за ограничението на дѣйствията му съ съгласието на другитѣ епископи, споредъ 34. апостолско правило. Защо папата дава такова положение на бждащия български свещеноначалникъ, показва и отношението, въ което той го поставя спрѣмо себе си. Николай I убѣждава българитѣ, какво по-прилично е за тѣхъ да искатъ, щото бждащиятъ имъ епископъ да се поставя отъ първосвещеника на апостолския прѣстолъ непосрѣдно; той ще може пакъ чрѣзъ папата да получи привилегиитѣ на архиепископството, само слѣдъ като народътъ Христовъ се увеличи при негово залѣгане. Вече като архиепископъ той ще може да поставя епископи, които ще избиратъ изъ срѣдата си неговъ прѣемникъ, и новоизбранията нѣма да

отива въ Римъ за посвещаване, а ще го посветява съборътъ на епископитѣ; обаче слѣдъ избора той не може да заема катедрата, нито да посветява нѣкого, освѣнъ да литургисва, докато не получи отъ римския прѣстолъ паллиумъ, което и означавало посвещаване и утвърдяване на длъжность тъй, както се посвещаватъ и утвърдяватъ архиепископитѣ на Галлия, Германия и на други народи, които сж подчинени на римската църква. По тоя начинъ бждащиятъ български отначало епископъ, а послѣ вече архиепископъ ще бжде подчиненъ на римския папа, ще бжде прѣдставитель на неговата власть въ България, а оттука ясно е, че той трѣбало да стои по-горѣ отъ другитѣ епископи и по власть, и по значение въ българската църква.

И тъй, докато въ отговоритѣ си на първитѣ два въпроса (§ § 92 и 93) папата стои на чисто теоритическа почва, въ отговора си на послѣднитѣ два (§ 73 и 72) той оставя на страна теорията и право прѣминава къмъ цѣлта си: той избѣгва да говори за патриархъ, нито пъкъ отговаря въ сжщность, отъ кого и какъ се поставя изобщо патриархъ, и могатъ ли българитѣ да иматъ свой патриархъ, или не, а, като се ползува отъ случая, ограничава се само съ опрѣделението, какъвъ трѣба да бжде иерархътъ на българската църква — епископъ и въ краенъ случай архиепископъ и въ какво отношение той ще се намира спрѣмо римския папа — въ подчинено, когато Борисъ е очаквалъ да получи тъкмо обратно — самостоенъ патриархъ[1]).

Въ непосрѣдна свръзка съ въпроса за самостойностьта на българската църква стои и слѣднето допитване:

§ 94. „Вие разправяте, че гърцитѣ казватъ, какво мирото се приготвя въ тѣхното отечество и отъ тѣхъ се раздава по цѣлия свѣтъ, и поради това вие желаете да знаете, истина ли е (това). Но ние вече вѣрваме, че вашата досетливость ще забѣлѣжи, доколко това е невѣрно".

Вече отъ самата постановка на въпроса ясно личи, коя е била причината, която принудила Бориса да зададе това

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Въпросътъ за български патриархъ прѣдъ папата въ 866 г. — Сп. Прѣгледъ, год. I, кн. 1 (1907), стр. 24—31.

питане. Приготвянето на миро въ една църква е едно отъ първитѣ права за нейната пълна самостойность. Това право е установено отъ стари врѣмена, т. е. когато сж се учреждавали отдѣлнитѣ автокефални помѣстни църкви, независимостьта на които се простирала само върху вжтрѣшното църковно управление. Както се види, Борису било извѣстно значението отъ приготвянето на мирото въ една църква. Затова, когато се обръщалъ въ Цариградъ да иска да му поставятъ самостоенъ църковенъ свещеноначалникъ, той искалъ, щото българската църква сама да си приготвя миро. На това, както се види отъ въпроса му, отъ Цариградъ отговорили, че това е невъзможно, защото мирото се приготвя само отъ цариградската църква (патриаршия) и отъ тамъ се раздава по цѣлия свѣтъ, т. е. по всички други църкви, като чрѣзъ това доказвали Борису, че той нѣма основание да иска такова право и за българската църква. Обаче, като е съзнавалъ неумѣстностьта на това гръцко твърдение, [1]) Борисъ искалъ да знае, какво мисли папата по тоя въпросъ; но въ сжщото врѣме не може да се не забѣлѣжи, че българскиятъ князъ чрѣзъ самото вече допитване е искалъ да осигури за българската църква правото сама да си приготвя миро. Той поставилъ така въпроса, щото папата да му отговори, че твърдението на гърцитѣ не е вѣрно и че всѣка самостойна църква има право да си приготвя сама миро, за да може да сдобие и своята църква съ сжщото право. Обаче папата прѣдугаждалъ цѣлта на Бориса и, безъ да се впуща на дълго и широко, за да не се ангажира прѣждеврѣменно съ въпроса за мирото, на българското допитване отговаря накжсо: „ние вѣрваме, че вашата досетливость ще забѣлѣжи, доколко това е невѣрно“, като чрѣзъ това давалъ

---

[1]) Може би възъ основа на 6-то правило на Картагенския съборъ, въ което, като се опрѣдѣля, кои свещенодѣйствия не могатъ да бждатъ извършвани отъ свещеници, между другото се признава като право само на епископитѣ и освещение на св. миро за извършване таинството миропомазание. Вж. Бенешевичъ, п. т., стр. 314—315. — Ср. А. Павловъ, каз. съч., стр. 240. — Еп. Никодимъ Милашъ, Православно църковно право. София 1904, стр. 284—285.

надежда Борису, че по тоя въпросъ е възможно да се направятъ отстѫпки.[1])

И тъй отъ допитванията на българитѣ до папа Николая I, които се отнасятъ до устройството на българската държава и църква, едни съдържатъ желания по въпроси, въ които Борисъ бѣ получилъ удовлетворение отъ Византия, като християнски законъ, богослужебна книга, църковни канони и свѣтски закони, а други, напр., по въпроса за положението на бѫдащата българска църква, по които Борисъ бѣ получилъ, както видѣхме, отказъ; обаче не подлежи на никакво съмнѣние, че едното и другото той е направилъ отъ съображение и желание отъ една страна да провѣри, дали Византия му е прѣдала всичко и вѣрно това, което е потрѣбно, а отъ друга — дали не е възможно да получи нѣщо повече, което да му гарантира църковната и политическата независимость.

Сѫщитѣ тенденции както отъ едната, тъй и отъ другата страна се прокарватъ и въ останалитѣ допитвания, които по съдържание и характеръ могатъ да се раздѣлятъ на слѣднитѣ три групи: 1. църковно-канонична, къмъ която се отнасятъ допитвания, засѣгащи въпроси по изпълнението и прилагането на църковнитѣ правила, практика и обичаи; 2. юридически, въ която влизатъ допитвания отъ юридически характеръ споредъ днешнитѣ понятия и 3. битова, къмъ която принадлежатъ допитвания по нѣкои остатъци отъ езичеството, нравитѣ, обичаитѣ, облѣклото и обществените отношения у българитѣ. Ако се вгледаме по-внимателно както

---

[1]) Че папата не е много държалъ по въпроса за мирото, се вили отъ това, че по-сетнѣ въ XIII. вѣкъ при Калояна, когато въпросътъ за приготвяне на мирото въ българската църква билъ отново повдигнатъ, той ѝ прѣдоставилъ това право съгласно съ искането на Калояна: Nunc autem petimus ut fiat chrisma ex praecepto sanctitatis tuae in sancta et magna ecclesia civitatis Trinovae pro baptismate christianorum. Sciat sanctitas tua, quod cum sciverint Romaei quod receperimus consecrationem a sanctitate tua, non dabunt mihi chrisma (вж. Migne, Patrol. lat. t. 215, col. 290). А пъкъ до търновския архиепископъ папата пише: Chrisma vero et oleum catechumenorum et infirmorum singulis annis in coena Domini, tam in ecclesia tua quam in qualibet Ecclesia Blaciae, fieri secundam consuetudinem Ecclesiae Romanae concedimus (Migne, ibidem, t. 215, col. 280).

въ произхода на българскитѣ въпроси, тъй и въ папскитѣ имъ отговори, не е мѫчно да се забѣлѣжи, че въ тѣхъ ясно изстѫпватъ и двѣтѣ страни съ своитѣ цѣли и стремежи.

На първо мѣсто се изтъква, че крайната цѣль на българския князъ, споредъ допитванията му, била да закрѣпи християнството въ държавата, като го присади върху национална почва и споредъ тогавашнитѣ условия на българския животъ, чрѣзъ което Борисъ е могълъ да гарантира прѣдъ недоволнитѣ отъ новата вѣра запазването на нѣкои български обичаи, а главно отстранението на всѣко възможно непосрѣдно чуждо влияние. Затова 1. въ допитванията си българитѣ поставяли такива въпроси отъ църковнитѣ правила, обичаи и практика, които не могли да бѫдатъ приложени лесно въ България при промѣната на религията, или пъкъ не могли да бѫдатъ примирени съ старитѣ обичаи и навици на българитѣ, и искатъ да получатъ тѣхното или отмѣнение, или облекчение; 2. въ допитванията си отъ юридически характеръ тѣ изтъкватъ или въпроси, които засѣгали сѫществуващитѣ въ дадената епоха наредби и обичайно право въ България, или въпроси отъ византийската сѫдебна практика и традиция, които тепърва прѣдстояло да се въведатъ въ България възъ основа на получентѣ отъ Цариградъ свѣтски закони, или пъкъ най-сетнѣ въпроси, отговоръ на които българитѣ не могли да намѣрятъ въ чуждитѣ извори-закони, които тѣ имали въ това врѣме подъ рѫка, и 3. въ битовитѣ имъ допитвания ясно проглеждатъ едно общо желание и стремежъ както на българитѣ, тъй и на тѣхния князъ да запазятъ и слѣдъ приемането на християнството нѣкои свои стари езически обичаи, вѣрвания и възгледи, съ други думи, докатo въ въпроситѣ отъ църковно-канониченъ и юридически характеръ тѣ сѫ искали да провѣрятъ това, което сѫ получили отъ Византия или да го смегчатъ и направятъ по-лесно приложимо, тукъ тѣ като че ли се стремятъ да запазятъ изобщо стария националенъ характеръ на държавата си, като го примирятъ съ новата религия. За тая цѣль българитѣ и тѣхниятъ князъ искали да увѣрятъ папата, че тѣ твърдо рѣшили да се откажатъ отъ цариградската църква,

като отъ една страна критикуватъ полученитѣ отъ Цариградъ църковни и свѣтски закони, обичаи и практика и изказватъ пълно недовѣрие къмъ „гърцитѣ“, а отъ друга — се показва, че тѣ като истински християни сѫ готови да приематъ всичко, каквото получатъ отъ Римъ, за съвършено и истинско, стига само папата да удовлетвори тѣхното желание.

Отъ своя страна пъкъ папа Николай I отговарялъ на българскитѣ допитвания, не толкова основавайки се на нѣкои канони или закони, практика или обичаи, колкото рѫководейки се по лични съображения споредъ обстоятелсавата. Така, на каноничнитѣ допитвания и на ония отъ църковната практика и обичаи, въ които българитѣ или сѫ посочвали противорѣчия въ църковнитѣ правила (§ 11), или между правилата и практиката (§ 44), или считали нѣкои обичаи несъобразни, тежки и мѫчно приложими въ практичния животъ особено между населението (§ § 4, 5, 9, 11, 34, 36, 47, 48, 63, 50, 61, 88, 89, 98 и др.), или най-сетнѣ сѫ отбѣлѣзвали разногласие въ приложението на църковнитѣ правила и практика въ двѣтѣ църкви — цариградската и римската (§ § 70 и 71), папата отговарялъ ту като отстѫпвалъ отъ църковнитѣ правила и практика, съгласно съ желанието на българитѣ, ту като се явява по-строгъ отъ тѣхъ, ту като посочва на несъобразностьта и абсурдитѣ въ това, което учило гръцкото духовенство въ България, ту най-сетнѣ като се старае да изтъкне това, което бѣ изработила и практикувала западната църква; въ отговоритѣ пъкъ на юридическитѣ допитвания папата не пропуща при всѣка възможность да изтъкне важностьта и значението на духовната власть прѣдъ свѣтската и зависимостьта на послѣднята отъ първата, и то въ най-голѣмитѣ прѣстѫпления (напр. § § 28, 30, 51, 95) отъ една страна, а отъ друга — той се показва по-снизходителенъ, по-кротъкъ и по-милосърденъ отъ византийцитѣ, а пъкъ въ битовитѣ допитвания той се явява готовъ да признае запазването на нѣкои обичаи, навици и макаръ че изобщо той ги осѫжда, но все пакъ посочва, съ какво тѣ трѣба да се замѣнятъ.

Въ цѣлата тая непослѣдователность на папскитѣ отговори прогледватъ слѣднитѣ цѣли: 1. папата се старае всѣкога да отгадае желанията на българитѣ и на тѣхния князъ, за да може да ги изпълни дотолкова, доколкото тѣ не нарушаватъ неговитѣ интереси и чрѣзъ това да привлѣче къмъ себе си новообърнатия князъ и неговия народъ; 2. той навсѣкждѣ посочва несъобразноститѣ въ обичаитѣ на цариградската църква отъ една страна, а отъ друга — изтъква съвършенството и истиността на християнското учение у римската църква, за да може чрѣзъ това да повлияе върху българитѣ, та тѣ окончателно да се откажатъ отъ цариградската; 3. ползувайки се отъ това, че българитѣ сами се обръщатъ къмъ него и искатъ да прѣминатъ къмъ римската църква, папата не пропуща да изтъкне тамъ, дѣто му се прѣдставя случай, авторитета на духовната власть прѣдъ свѣтската, като избѣгва при това да се ангажира съ нѣкоя отстжпка, докато се убѣди въ искреността на българитѣ и тѣхния князъ, та чрѣзъ това да може още отъ самото начало да закрѣпи властьта си въ България и да вземе българския князъ въ ржцѣтѣ си, и 4. той при всѣки удобенъ случай прокарва принципа за главенството на папството въ вселенската църква, за да може чрѣзъ това още отначало да обезпечи за себе си пълното подчинение на българската църква подъ апостолския прѣстолъ. Затова Николай I, завършва своитѣ отговори съ слѣднитѣ думи: „Това ние отговорихме на вашитѣ подсѣщания или запитвания, споредъ както дàде Господь, не колкото можахме, а колкото прѣдвидѣхме, че може да бжде достатъчно. Когато пъкъ вие ще имате по божие благоволение епископъ чрѣзъ услугата на нашето прѣдстоятелство, той ще ви научи на всичко, което се отнася до неговата длъжность и, ако има нѣща, които не схваща, той ще ги получи отъ авторитета на апостолския прѣстолъ. А Богъ, който е открилъ въ васъ висшето спасение, нека го довърши, заякчи и докрай утвърди и засили. Аминь“.

За прокарване горнитѣ си цѣли папа Николай I назначилъ на чело на мисията, която трѣбвало за пръвь пжть да замине за България, двама свои достойни епископи, Павла

Популонски и Формоза Портуенски, които, снабдени отъ папата съ необходимитѣ инструкции, трѣбвало да подготвятъ почва за окончателно прѣминаване на българския народъ въ лоното на римската църква. Въ сѫщата мисия папата назначилъ още Доната, епископъ остийски, Лъва, презвитеръ на римската църква, и Мартина, дяконъ на апостолския прѣстолъ, които трѣбвало освѣнъ „да обърнатъ въ вѣрата българския народъ", още да заминатъ по сухо прѣзъ България за Цариградъ, за да извѣстятъ тамъ за рѣтението, което взелъ папата относно цариградската църква, макаръ че то било вече два пѫти съобщено на изтокъ съ апостолски писма[1]). Българската мисия заедно съ папскитѣ легати и българскитѣ пратеници, които носили съ себе си и посланието на Николая — „отговоритѣ", потеглили отъ Римъ прѣзъ втората половина на м. ноември 866 и къмъ края на сѫщия мѣсецъ, вѣрояно, благополучно пристигнали въ България,[2]) дѣто тѣ били посрѣщнати отъ кн. Бориса на драго сърдце и съ голѣма набожность.

Веднага слѣдъ пристигането си въ България папскитѣ пратеници се заловили за своята работа.[3]) „Тѣ обикалятъ цѣлата страна на българитѣ, пише Анастасий Библиотекарь,... и не прѣставали да разораватъ по-напрѣдъ съ езичния плугъ земята на сърдцата и, слѣдъ като изтръгнали трънитѣ на заблудата, да присаждатъ Христа въ човѣшкия умъ, да напояватъ съ водитѣ на св. кръщение, да възлагатъ ржцѣтѣ си върху главата на вѣрнитѣ и посветенитѣ Богу храмове

---

[1]) Вж. Anastasii Biblioth. Vita Nicolai, Migne, Patrol. lat. t. 128, p. 1374, 12-22. — Отъ сѫщия, Praefatio, ibidem, t. 129, col. 19 D—20 A.

[2]) На сѫщата мисия били прѣдадени писма до императора, до Фотия, до кесаря Варда, до ексъ-патриарха Игнатия и други важни лица, които сѫ датирани Idibus Novembris indictione XV, т. е. тѣ сѫ били писани слѣдъ 14. ноември 866 г.

[3]) Едвали може да се допусне, че другитѣ папски легати, еп. Донатъ, презвитеръ Лъвъ и дяконъ Мартинъ сѫ взели участие въ дѣйностьта на Павла и Формоза, защото тѣ не останали дълго въ България. Впрочемъ споредъ самото признание на сѫщитѣ папски легати на цариградския съборъ въ 869-70 (вж. по-долу стр. 137), изглежда, че и тѣ сѫ взели участие въ дѣйностьта на двамата епископи.

или олтари да призоватъ чрѣзъ Св. Духъ за увеличение на съвършенството"; [1]) на друго мѣсто сѫщиятъ авторъ пише: „Апостолскитѣ пратеници . . . почнали да учатъ народа на спасителнитѣ догмати и отъ малъкъ до голѣмъ, при съдѣйствието на Божията благодать, омили чрѣзъ свещения изворъ, и цѣлия религиозенъ обредъ на християнската вѣра въвели въ употрѣбение у българитѣ, както тѣ били наставени отъ свѣтѣйшия папа." [2])

Обаче истинския смисълъ на тая дѣйность на латинскитѣ епископи въ България ни рисува патриархъ Фотий, споредъ когото „тѣ се изхитрили да развратятъ българитѣ и да ги отстранятъ отъ правитѣ и чисти догмати и отъ непорочната християнска вѣра". Така, „най-първо противозаконно тѣ ги накарали да постятъ въ сѫбота . . . Освѣнъ това откѫснали отъ поститѣ (велики) първата недѣля и имъ позволили прѣзъ нея да пиятъ млѣко, да ядатъ сирене и да се лакомятъ за други подобни ястия. По-нататъкъ, като имъ отворили широко пѫтя на закононарушенията и ги отбили отъ правия и царски пѫть, . . . тѣ подсториха българитѣ да се гнусятъ и отвръщатъ отъ истинскитѣ божии свещеници — отъ презвитеритѣ, които се отличаватъ съ законенъ бракъ . . . При това тѣ не се ужасили повторно да миропомажатъ миропомазанитѣ вече отъ презвитери, като прогласили себе си за епископи и чудовищно говорѣли, че извършеното отъ презвитери миропомазание било безполезно и се извършвало напразно . . ." [3]) Ала не само тия беззакония се осмѣлили тѣ да извършватъ, но, ако има нѣщо, което е връхъ на злинитѣ, и тамъ достигнали. Защото, при изложенитѣ по-горѣ нелѣпици, тѣ съ криви размишления, съ прибавени думи и прѣголѣма дързость прѣдприели да прѣправятъ (о козни на лукавия!)

---

[1]) Praefatio, Migne, ibid., t. 129, col. 20 A.

[2]) Vita Nicolai, ibid., t. 128, p. 1374, c. 609, 8—7.

[3]) Че римскитѣ епископи, които дошли въ България, отхвърляли мирото на Фотия и отново миропомазвали князетѣ и поданицитѣ на българската страна, свидѣтелствува и противникътъ на Фотия, смирнския епископъ Митрофанъ. — Вж. М. Соколовъ, каз. съч., стр. 197.

и свещения Символъ, който поради съборнитѣ и вселенски рѣшения, има неопровержима сила, и съ тая цѣль измислили новото учение, че Духъ Свети изхожда не отъ Отца само, но и отъ Сина".[1])

Приведенитѣ тукъ извѣстия на съврѣменници, макаръ и да произлизатъ отъ два противоположни и враждебно настроени единъ къмъ други лагера, ясно говорятъ, че дѣйностьта на двамата латински епископи била насочена къмъ това, щото да се изкорени всичко, което гръцкото духовенство бѣ успѣло да насади въ църковния животъ на българитѣ, и да се утвърди въ България християнството по ученията и обичаитѣ на римската църква, съгласно съ прѣдписанията на римския папа; особено тѣ се стараели да прѣдставятъ покръщането на българския народъ за недѣйствително, защото то било извършено отъ женени свещеници, и то ржкоположени отъ „схизматика" Фотия, който още въ 863 г. билъ прѣданенъ отъ папата на анатема.[2])

Въ това дѣло особено се отличилъ хитриятъ Формоза, който сполучилъ така да привлѣче Бориса къмъ себе си и да влѣзе въ такава интимность съ него, че послѣдниятъ, споредъ думитѣ на Анастасия Библиотекарь, единъ день се хваналъ за коситѣ и прѣдъ всички присжтствуващи се цѣлъ прѣдалъ въ разположение на папскитѣ пратеници, думайки: „нека всички боляри и всички народи на българската земя знаятъ, че отъ днешния день азъ ще бжда рабъ слѣдъ Бога на блажения Петра и на неговия викарий".[3]) Подъ влиянието на сжщия Формоза Борисъ почналъ да отстранява отъ държавата си всички „другородци",[4]) подъ които ще

---

[1]) Вж. Окржжното послание на Фотия до източнитѣ патриарси отъ 867 г. въ прѣвода на митроп. Симеона. Български старини кн. V (1917), стр. 122—123, § § 4—8.

[2]) Вж. М. Соколовъ, каз. съч., стр. 196.

[3]) Praefatio, Migne, ib., t. 129, col. 20 B: In tantum autem pietas creverat principis, et abundabat circa beatum Petrum venerationis affectu, ut quadam die manu propria capillos suos apprehenderet, et contemplantibus cunctis, se Romanis missis tradiderit dicans: Omnes primates et cuncti populi Vulgarorum terrae cognoscant, ab hodierno die me servum fore post

трѣба да разбираме не само гръцкото духовенство, а може би и проповѣдницитѣ на разнитѣ учения въ България, но и пристигналитѣ тамъ нѣмски мисионери. Както видѣхме, Борисъ се обърналъ въ 866 г. и къмъ Людовика Нѣмски съ просба да му изпрати способни проповѣдници на християнската вѣра. Въ 867 г. Людовикъ назначилъ специална за България проповѣдническа мисия отъ свещеници и дякони на чело съ пасавския епископъ Ерменриха, на когото кралътъ полагалъ голѣми надежди за църковното подчинение на югоизточнитѣ си съсѣди подъ Германия, понеже това е билъ епископъ добрѣ запознатъ съ славянитѣ, образованъ, практиченъ, а главно непримиримъ врагъ на всичко гръцко. Обаче, когато Ерменрихъ пристигналъ съ своята мисия въ България, той намѣрилъ тамъ вече римскитѣ пратеници, които навсѣкждѣ по цѣлата страна проповѣдвали и кръщавали. Затова, слѣдъ като получилъ позволение отъ Бориса, той заедно съ своитѣ свещеници и дякони се върналъ назадъ.[5])

Слѣдъ като достигналъ по тоя начинъ желанното църковно единство въ държавата си, Борисъ замислилъ да се сдобие, колкото е възможно по-скоро, съ обѣщания нему

Deum beàti Petri et eius vicarii. — М. Соколовъ, каз. съч., стр. 194, счита тая прѣданость на Бориса къмъ Римъ за значително прѣувеличена отъ Анастасия, защото Борисъ скоро слѣдъ това измѣнилъ настроението си къмъ Римъ; обаче при голѣмитѣ обѣщания на папскитѣ отговори българ. князъ на първо врѣме е могълъ да изпадне въ такова настроение. Впрочемъ папа Иванъ VIII въ едно отъ писмата си въ 879 г. се обръща къмъ Бориса съ слѣднитѣ думи: Sed non modica nos tristitia, o fili charissime, replevisti, quia sedem beati Petri, coelestis regni clavigeri, qui tibi in manifesta visione apparuit et opportunum auxilium praebuit, reliquisti etc. (Ep. 236. Migne, ib., t. 126, col. 848 C). Нѣма съмнѣние, че тукъ папата напомня на Бориса за първитѣ врѣмена слѣдъ прѣминаването му къмъ Римъ, и може би подъ влияние на такова едно видѣние Борисъ да е казалъ горѣприведенитѣ думи. Вж. по-долу стр. 120.

[4]) Vita Nicolai, Migne, ib., t. 127, p. 1374/5, § 609, 8—10: Gloriosus autem Bulgarorum rex fidei tanta coepit flagrare monitis huius pii Patris illectus constantia, ut omnes a suo regno pellens alienigenas, praelatorum apostolicorum solummodo praedicatione usus missorum etc.

[5]) Ann. Fuldenses, pars III, s. an. 867, Pertz, MGH., t. I, p. 380. — Lapôtre, каз. съч., стр. 55.

отъ папата архиепископъ, въпрѣки прѣдупрѣждението въ „отговоритѣ“, че това ще бѫде само слѣдъ като изпратенитѣ легати, т. е. двамата епископи Павелъ и Формоза, се завърнатъ въ Римъ и извѣстятъ за множеството и единодушието на християнитѣ въ България.[1]) Възхитенъ отъ пъргавата дѣйность, голѣмото и умѣло усърдие, съ които португенскиятъ епископъ изпълнявалъ възложената нему задача, а може би и по взаимно съгласие съ самия Формоза, който не билъ чуждъ на примамливата мисъль да стане самостоенъ духовенъ началникъ на единъ отдѣленъ народъ въ което по-сетнѣ го обвинявали враговетѣ му, Борисъ рѣшилъ да изтъкне неговата кандидатура, като поискалъ отъ папата него да назначи за пръвъ български архиепископъ. Обаче, както изглежда, отъ Римъ не послѣдвалъ веднага отговоръ на тая просба. Тогава прѣзъ втората половина на 867 г.[2]) българскиятъ князъ изпратилъ ново посолство въ Римъ, чрѣзъ което той, извѣстявайки папата за успѣшната дѣйность на неговитѣ епископи, молилъ да му изпрати свещеници, отъ който имало, както се вижда, голѣма нужда, и въ сѫщото врѣме повторилъ просбата си за назначението на Формоза за архиепископъ.[3]) Николай I посрѣщналъ съ голѣма радость всички тия извѣстия и побързалъ да отговори на Борисовитѣ просби. На първата просба той се отзовалъ положително, като незабавно самъ подбралъ не ма-

---

[1]) Responsa, ibid., § 72. — Вж. по-горѣ, стр. 93.

[2]) Е. Голубинскій, каз. съч., стр. 28, отнася това посолство къмъ края на 867 г., а Hergenröther, каз. съч., I, стр. 616, — къмъ лѣтото на с. г. Обаче, като се има прѣдъ видъ, че то пристигнало не задълго до смъртьта на папа Николая I—13. ноември с. г. (вж. по-долу), ние мислимъ, че по-рано или по-късно отъ есеньта с. г. не може да се отнесе.

[3]) Anast. Bibl. Vita Nicolai, Migne ib., t. 128, col. 1375/6, § 609, 10—13: ... pascuis vitae aeternae jugiter refici nempe decreverit, unumque ex his (apostolicis missis) Formosum vita et moribus episcopum sibi dari archiepiscopum expetierit. Tunc iterum legatos suos Romam direxit et inter alia beatissimo papae id ipsum suggerens ab eius sanctitate gentis illius presbyteros postulavit. — Тукъ изразътъ inter alia beatissimo papae id ipsum suggerens ясно посочва, че Борисъ искалъ назначението на Формоза за архиепископъ, прѣди още да изпрати въпросното посолство.

лъкъ брой свещеници, които намѣрилъ за достойни, и ги опрѣдѣлилъ да заминатъ за България начело съ епископитѣ Доминика Тривенски[1]) и Гримоалда Полимартийски;[2]) що се отнася до втората просба, папата отказалъ, като се позивалъ на това, че неприлично било самъ Формоза да напусне повѣреното нему паство, и рѣшилъ да прѣдложи на българския князъ да си избере отъ изпращанитѣ свещеници оня, който се намѣри за най-достоенъ, и да го изпрати на апостолския прѣстолъ за посвещение.[3]) Едновременно Николай I наредилъ, щото, слѣдъ като пристигнатъ поименуванитѣ епископи въ България, епископитѣ Павелъ и Гримоалдъ, да останатъ тамъ, за да ржководятъ дѣлата на българската църква до формалното назначение на постояненъ архиепископъ, а Формоза и Доминикъ да се опитатъ да заминатъ за Цариградъ съ сжщата цѣль, която имали и несполучливата мисия на еп. Доната въ 866 г.[4]) Вече това специално за Формоза нареждане показва, че причината за отказа на папата да изпълни желанието на българския князъ — да има португенския

---

[1]) Епископъ на Trivento въ Самниумъ при Беневентъ. — Hergenröther, каз. съч., I, 616, бѣл. 167; II, 150, бѣл. 5.

[2]) Епископъ на Polimartium, споредъ Хергенрѳтера (п. т.) село Bomarzo недалечъ отъ Витербо въ Тоскана.

[3]) Anast. Bibl. Vita Nicolai, Migne, ib., t. 128, p. 1375/6, § 609, 13—19: Ipse vero talibus papa compertis valde gavisus est, et infinitas Deo laudes rependens, non pauci numeri coram se probavit presbyteros, et quos dignos reperit praedicationis gratia in Bulgariam direxit, cum quibus Dominicum Trivem, et Grimoaldum Polimartiensium episcopos destinavit: at quia ipsum Formosum plebem dimittere sibi creditam non oportebat episcopum, ex his presbyteris ad archiepiscopatum qui dignus inveniretur in nomine Domini tandem eligeretur, et sedi consecrandus apostolicae mitteretur.

[4]) Ibidem § 610 1—6: Inter haec quidem statuit beatissimus papa . . ., ut penetrantibus ipsis Bulgariam episcopis, Paulus . . . Populoniensis, ipseque Grimoaldus episcopi Bulgariae quidquid ad divinum ministerium pro instructione gentis illius pertineret, efficerent, et sepius dictus Formosus, atque Dominicus venerabiles episcopi iterum Constantinopolim pro schismate ibi exorto, de quo jam late disserni, proficiscerentur. — Тукъ думата iterum ще трѣбя да се разбира въ смисълъ, че тия двама епископи за втори пѫть отиватъ въ Цариградъ, защото по-рано тѣ не сж ходили, и че повторно слѣдъ несполучливата мисия на еп. Доната и другитѣ пратеници да се опитатъ да отидатъ. — Ср. по-горѣ, стр. 107—108.

епископъ за архиепископъ — не било обстоятелството, какво той не искалъ или не могълъ да го прѣмѣсти отъ едно седалище въ друго, безъ да наруши установения отъ много събори църковенъ законъ, който въ Римъ се спазвалъ най-много:[1]) очевидно, Николай I подозиралъ нѣкакви честолюбиви и властолюбиви стремежи у Формоза, а при настойчивото искане на българския князъ, и нѣкакво споразумѣние между Бориса и него по сѫщия въпросъ. Това се подтвърдява и съ туй, че, прѣди да замине отъ България, Формоза се обмѣнилъ съ Бориса чрѣзъ взаимни клетви: послѣдниятъ далъ клетва, че, докато е живъ нѣма да приеме отъ апостолския прѣстолъ за архиепископъ никого другиго, освѣнъ Формоза, а тоя се задължилъ, че ще се завърне при Бориса, колкото е възможно по-скоро.[2]) Както и да било, но Формоза непрѣмѣнно трѣбало да напусне България. Обаче, когато стъкмената по тоя начинъ отъ папата нова мисия вече се готвѣла да замине за България, послѣдвала смъртьта на Николая I на 13. ноември 867 г., и заминаването ѝ било отсрочено. Тя била изпратена прѣзъ декември и веднага слѣдъ избирането на новия папа Адриана II (14. декември 867 г.), който заповѣдалъ да се надпишатъ нѣкои отъ писмата, които трѣбало да бѫдатъ изпратени въ България отъ негово име, за да покаже, че той ще се придържа о желанията и убѣжденията на своя прѣдшественикъ.[3])

---

[1]) A. Lapôtre, каз. съч., стр. 57—58.

[2]) Вж. 24 Ep. Ioannis papae VIII ad universos Gallos et Germanos (an. 876), Migne, ib., t. 126, col. 676 C: Formosum Portuensem episcopum, qui a beatae memoriae domino praedecessore nostro papa Nicolao in Bulgariam patriam destinatus, noviter in Christo regenerati regis animos adeo suis cailliditatibus vitiavit, ut terribilibus sacramentis eum sibi obstrinxisse testatus sit, ne se vivo quemlibet episcopum a sede apostolica suscepisset, seque eidem terribilibus nihilominus juramentis, ut ad eum quantocius reverti debuisset, obstrictum fuisse professus sit, quique a nobis proficiscendi illuc licentiam, litteras et necessaria adjutoria impetravit. — Обикновено се смѣта, че това извѣстие било клевета отъ страна на Формозовитѣ врагове (Hergenröther, каз. съч., I, стр. 616), обаче неговата достовѣрность се доказва отъ настойчивото искане на Бориса непрѣмѣнно Формоза да бѫде назначенъ и слѣдъ заминаването на послѣдния отъ България.

[3]) Anast. Bibl. Vita Adriani, Migne, ib., t. 128, p. 1383/4, § 616 22—27: E vestigio etiam Dominicum et Grimoaldum episcopos, quos decessor

Кога сѫ пристигнали тия папски пратеници и дали Формоза и Доминикъ сѫ ходили въ Цариградъ, остава неизвѣстно; отъ Анастасия Библиотекарь се научаваме само, че наистина Формоза и Павелъ напуснали България, вѣроятно, още прѣзъ 868 г., защото, споредъ панонското житие на св. Кирила, Формоза билъ единъ отъ двамата епископи, които въ сѫщата година посветили ученицитѣ на свв. Кирила и Методия[1].)

Слѣдъ пристигането на епископитѣ Доминика и Гримоалда дѣлото за закрѣпата църковната власть на римския папа повидимому вървѣло съ сѫщия успѣхъ, както и въ прѣдната година, и изглеждало, като че ли кн. Борисъ се билъ вече примирилъ съ това, което му било дадено и обѣщано отъ Римъ; поне за нѣкаква промѣна въ положението на римското духовенство въ България прѣзъ 868 г. засега нѣмаме никакви извѣстия. Обаче така се показва само на видъ, защото въ Византия при сѫществуващия тогава споръ между римската и цариградската църкви по дѣлото на патриархъ Фотия, — споръ, въ който римскиятъ папа открито изтъкналъ своитѣ претенции за църковно главенство и право за сѫдъ надъ прѣдставителитѣ на всѣка духовна и свѣтска власть,[2]) не могли да се отнесатъ хладнокръвно къмъ всичко, каквото ставало въ съсѣдната, доскоро обърната отъ нея въ християнство България; напротивъ, българскиятъ църковенъ въпросъ послужилъ като най-добъръ поводъ, за да се изтъкне още по-ясно голѣмата разлика въ становищата на двѣтѣ спорящи страни — двѣтѣ съперници-църкви.

---

suus sanctae recordationis papa Nicolaus in Bulgariam patriam ire praeceperat, et a se in ipso articulo sui discessus absolverat, quique videntes tanti Patris obitum ire distulerant, eadem fungentes legatione direxit, et quasdam epistolarum, quas ille mittendas delegerat, ut se eiusdem voluntatis et studii fore ostenderet, suo nomine titulari praecipiens, in quantum tempestas fluctuosi temporis permittebat, piissimi Patris votum plus haeres implevit.

[1]) Вж. житието гл. XVII. — Ср. съображенията на А. В. Горски, Житіе св. Кирилла и Меѳодія, въ Кирилло-Меѳодіевскій сборникъ, Москва 1865, стр. 26, бѣл. 25. — Ив. Малышевскій, Святые Кириллъ и Меѳодій, Кіевъ 1886, стр. 150, 154—155, приема, че съ тѣхъ пристигналъ и боляринъ Петъръ, когато послѣднето се отнася къмъ 869 г. Вж. по-долу, стр. 125, бѣл. 1.

[2]) Вж. М. Соколовъ, каз. съч., стр. 170—175, 197.

И наистина, въ Византия и държава и църква били крайно недоволни отъ постжпката на князъ Бориса и не се забавили да изкажатъ това недоволство още въ самото начало. Както видѣхме, пристигналитѣ въ България заедно съ Павла и Формоза въ края на 866 г. папски легати, еп. Донатъ, свещеникъ Лъвъ и дяконъ Маринъ, съгласно съ заповѣдьта на Николая I, трѣбало да отидатъ въ Цариградъ, за да отнесатъ нѣколко писма, въ които папата прокарвалъ сжщитѣ мисли, както и по-рано въ 862 и 865 г.: вика Фотия и Игнатия на сждъ въ Римъ, обсипва Фотия съ многобройни укори, много говори за незаконната намѣса на свѣтската власть, като уподобява на дявола ония свѣтски лица, които си позволяватъ подобно нѣщо.[1]) Обаче, когато тѣ пристигнали на българо-византийската граница, тѣ били присрѣщнати и спрѣни отъ нѣкого-си Теодора, императорски чиновникъ, който въ крайно груби обноски имъ заявилъ: „нашиятъ императоръ не ви счита за необходими“[2]). А още по-тежко и по-безумно било, споредъ думитѣ на папа Николая, това, че по заповѣдь отъ Цариградъ се изисквало отъ тѣхъ, противъ всѣко правило и вънъ отъ всѣки обичай, да подпишатъ, ако тѣ искатъ да бждатъ приети въ столицата, единъ формуляръ на вѣрата, изпратенъ отъ Цариградъ, въ който се прѣдавали на анатема както самитѣ капитули, тъй и ония, които се придържали о тѣхъ; а пъкъ самитѣ

---

[1]) Тия писма били адресирани до импер. Михаила III, до патр. Фотія, кесаря Варда, екс-патр. Игнатия, им-ца-майка Теодора, им-ца Евдокия, до цариградския клиръ и нѣкои сенатори. — Ep. Nicolai 48—55. M i g n e, ib., t. 119, col. 1061—1091. — Ср. М. С о к о л о в ъ, пакъ тамъ, стр. 193.

[2]) A n a s t. B i b l. Vitæ Nicolai, M i g n e, ib., t. 128, p. 1373/4, — 1375/6, § 608, 22—27. Анастасий Библиотекарь при това прибавя, че по-сетнѣ разправяли, какво имераторътъ казалъ на българскитѣ пратеници слѣднето: „ако папскитѣ легати не биха дошли прѣзъ България, тѣ не щѣха да видятъ нито моето лице, нито Римъ прѣзъ днитѣ на своя жйвотъ“. Ibidem, § 609 1—2. — Ср. Ep. 152 Nicolai ad Hincmarum etc. M a g n e, ib., t. 119, col. 1155 A—B: nihil aliud procul dubio innuentes, nisi quod eos, si per sibi subjectas regiones transissent, illis periculis traderent, quibus praefatae urbis haeretici principes (imperatores Graecorum) saepe sedis apostolicae legatos, pro causa fidei vel correctionis ecclesiasticae destinatos tradidisse leguntur.

писма, които трѣбало да се прѣдадатъ на Фотия, не били поискани отъ тѣхъ.[1]) На границата папскитѣ легати простояли 40 дена, понеже тѣ прѣдполагали, че запирането имъ било по разпоредбата на Фотия и, само когато се убѣдили, че такава заповѣдь, наистина, послѣдвала отъ императора, върнали се назадъ и наскоро си заминали обратно за Римъ. Едноврѣменно въ Цариградъ силно негодували противъ българитѣ, задѣто позволили на папскитѣ пратеници да минатъ прѣзъ тѣхната земя. Освѣнь това, докато послѣднитѣ се бавили у българския князъ, очаквайки разрѣшение да отидатъ въ византийската столица, императоръ Михаилъ и неговиятъ кесарь Василий изпратили свое писмо, лично до Бориса, въ което се порицавали всички отклонения както отъ догмата за изхода на св. Духъ и отъ Сина, тъй и отъ църковнитѣ правила и обичаи, които римската църква бѣ дотогава усвоила и успѣла да прокара на западъ. Това писмо Борисъ веднага прѣдалъ на папскитѣ легати, за да го отнесатъ на папата[2]) и да донесатъ първото извѣстие, че

---

[1]) Вж. Ep. 152 Nicolai ad Hincmarum etc. Ibidem, col. 1155 C—1156 A. — Ср. Hergenröther, каз. съч., I, стр. 641.

[2]) Самото писмо до Бориса, не е дошло до насъ; неговото съдържание ни прѣдава папа Николай I въ окржжното си послание до реймския архиепископъ Хинкмара и до другитѣ германски епископи отъ 23. октомврий 867 г., дѣто той пише: „И тъй, за насъ, които получихме и изучихме това писмо заедно съ други послания, стана явно, че споменуванитѣ често господари (визант. императори), диктувайки го, потопили сж писалката въ езерото на хулата, и безъ съмнѣние употрѣбили сж калъта на заблудата вмѣсто мастило. Защото тѣ се опитватъ да порицаватъ както нашата църква въ частность, тъй и изобщо всѣка (друга), която си служи съ латинския езикъ, задѣто ние постимъ въ сжботитѣ, задѣто учимъ, че св. Духъ изхожда отъ Отца и Сина, когато тѣ сами твърдятъ, че Той изхожда само отъ Отца. Освѣнъ това тѣ казватъ, че ние се гнусимъ отъ брака, понеже се въздържаме да ржкополагаме (sortiri) женени свещеници; тѣ се силятъ да обвиняватъ, задѣто ние не позволяваме на свещеницитѣ да помазватъ съ миро челата на покръстенитѣ, защото тѣ лъжливо мислятъ, че мнрото приготвяме отъ рѣчна вода. Не по-малко се стараятъ да порицаватъ, задѣто ние не прѣставаме да ядемъ, споредъ тѣхния обичай, въ осмата седмица прѣдъ Пасха месо и прѣзъ 7-тѣ седмици сирене и яйца. Клеветятъ ни сжщо, както се обявява и въ другитѣ имъ писма, че ние благославяме и принасяме жертва на Пасха, по обичая на иудеитѣ, върху прѣстола (олтара) агне наравно съ

дотогавашната борба между Римъ и Цариградъ влиза въ съвършено нова фаза[1]).

Но Фотий не се ограничилъ само съ тия мѣрки, за да компрометира дѣйствията на римското духовенство въ България. Наскоро слѣдъ това, прѣзъ пролѣтьта 867 г., той разпратилъ своето знаменито окржжно послание, въ което, като посочва на заблудитѣ и отстжпленията на латинцитѣ, вика прѣдстоятелитѣ на източнитѣ църкви на съборъ въ Цариградъ, за да разгледатъ и осждятъ нововъведенията на римската църква и въ частность за поведението и дѣйствията на римското духовенство въ България. Ето какво пише по този поводъ Фотий за българитѣ: „Българитѣ, народъ варварски и христононенавистенъ, станаха толкова много наклонни къмъ богопознание и питомность, че, като се отказаха отъ отеческитѣ си бѣсове и оргии и отхвърлиха заблудата на еллинското суевѣрие, по чудесенъ начинъ се присадиха на християнската вѣра. Но, о помисълъ и дѣяние пълни съ лукавство, завистъ и безбожие! Тоя разказъ, който би трѣбало да бжде прѣдметъ за радостни извѣстия, дава мѣсто на тжга, защото радостьта и веселието се обърнаха въ скрѣбь и сълзи. Нѣмаше още двѣ години, откакъ тоя народъ бѣ захваналъ да почита християнската вѣра, когато мжже злочестиви и отвратителни (съ какво друго име би могълъ да ги именува единъ благочестивъ човѣкъ), мжже отъ мрака изпжкнали (защото били рожби на западнитѣ страни), уви! Какъ да разкажа останалото!? Тѣ като свѣткавица, или трусъ, или силна градушка, или, за да се изразя по-добрѣ, като нѣкой вепъръ се нахвърлиха противъ наскоро утвър-

---

тѣлото Господне. Мжчатъ се дори да порицаватъ, задѣто освѣнъ насъ клирицитѣ не се отказватъ да бръснатъ брадитѣ си и задѣто дяконъ, безъ да е приелъ длъжностьта свещеникъ, се назначава у насъ за епископъ, когато тѣ дори оногова, когото тѣ наричатъ свой патриархъ, постриганъ изведнажъ отъ мирянинъ и направенъ монахъ, никакъ не се страхуватъ, както сами мислятъ, да издигнатъ съ единъ скокъ до върха на епископството по императорско благоволение и одобрѣние." Ibidem, col. 1155 B—D. — Hergenröther, каз. съч. I. стр. 655—556.

[1]) Вж. Hergenröther, каз. съч., I, стр. 641—642. — М. Соколовъ: каз. съч., стр. 197—198.

дения въ благочестие и новоустановенъ народъ, и съ нозѣ и зжби, т. е. съ примѣри отъ срамно поведение и съ изопачени догмати, доколкото имъ допущаше смѣлостьта, изпоядоха и опусташиха възлюбения и новонасаденъ Господенъ виноградъ. Защото тѣ се изхитриха да развратятъ българитѣ и да ги отстранятъ отъ правитѣ и чисти догмати и отъ непорочната християнска вѣра".[1]) По-нататъкъ, като изброява всички нововъведения на римскитѣ пратеници въ България, които нарича беззаконни и безбожни учения, Фотий завършва: „Това нечестиво учение съ други още беззакония сж посѣели между българския народъ епископитѣ на мрака. (Тѣ за епископи се величаеха.) Мълвата за всичко това достигна до нашитѣ уши. Тежъкъ ударъ ни порази сърцето, като кога човѣкъ види звѣрове и змии да му раздиратъ и разпокжсватъ прѣдъ очи рожбитѣ. Защото за ония, които бѣха положили трудове, мжки и потъ за възраждане и усъвършенствуване на българитѣ, естествено бѣше да паднатъ съразмѣрно съ старанията си въ непоносима мжка и жалость при загиването на рожбитѣ имъ. Защото ние толкова плакахме за случилата се злочестина, колкото се бѣхме прѣизпълнили съ радость, когато ги видѣхме, че се освободиха отъ прѣдишната си заблуда. Ние ги оплаквахме и оплакваме и нѣма да дадемъ на очитѣ си сънь и на клѣпкитѣ си дрѣмка, додѣто не ги вдигнемъ отъ падането и не ги вкараме, доколкото зависи това отъ насъ, въ селението Господне[2]) . . . Така като се изгони нечестието и се укрѣпи благочестието, имаме блага надежда, че новоогласеното въ Христа и новопросвѣтеното изпълнение на българитѣ ще се върне пакъ въ вѣрата, която му е прѣдадена"[3]).

Въодушевявайки се отъ такива надежди за освобождението на българския народъ отъ духовната власть на римския папа, Фотий се спусналъ смѣло въ борба съ римската курия. На неговия позивъ източнитѣ патриарси се отзовали

---

[1]) Вж. прѣвода у митроп. Симеона въ Български старини, кн. V (1917) стр. 122, § § 3 и 4.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 126, § § 24, 25 и 26.

[3]) Пакъ тамъ, стр. 128, § 35.

и изпратили свои прѣдставители на проектирания отъ Фотия съборъ, който се състоялъ прѣзъ лѣтото 867 г.. На тоя съборъ, който се прѣдседателствувалъ отъ императоръ Михаила III, а вѣроятно и отъ кесарь Василия, папа Николай I билъ осжденъ и била произнесена анатема противъ него за еретическото учение и обичаи, които били приети отъ римската църква, и за незаконната му намѣса въ работитѣ на цариградската църква.[1]) По тоя начинъ първоначалната лична разпря на Николая съ Фотия оставала на заденъ планъ, а на прѣденъ все повече се изтъквали начаткитѣ на голѣмия разколъ или разпадане на християнската църква на източна и западна, или на гръцка и латинска. Всички тия мѣроприятия, които се взимали тъй усърдно отъ страна на цариградската църква и правителство, разбира се, не сж могли да останатъ неизвѣстни въ България и да не произведатъ надлежното впечатление. Ако Борисъ все още продължавалъ да държи съ Римъ и се намиралъ подъ непосрѣдното влияние на римскитѣ епископи, то не може да се каже, че изобщо въ държавата му не се появило извѣстно колебание и дори отмѣтане отъ църковната му политика. Че подобно течение, и то доста силно, имало още прѣзъ първата година слѣдъ обръщането му къмъ Римъ, се види отъ думитѣ на самия папа Николая, който въ писмото си до Хинкмара отъ 23. октомврий 867 г., като говори за завистьта на византийцитѣ поради успѣха му въ България, пише: „защото, желаейки и усилено домогвайки се да извлѣкатъ сжщитѣ българи отъ подчинението на блаженния Петра и хитро да ги покорятъ на властьта си подъ прѣдлогъ на християнската вѣра, тѣ (гърцитѣ) проповѣдватъ такива нѣща за св. Римска църква, която нѣма нито бръчка, нито петно, или нѣщо отъ тоя родъ, че ония (българитѣ), като тъкмо несвѣущи дотогава въ вѣрата, чувайки това, бѣгатъ отъ насъ като отъ врѣдни и опръскани съ калта на разни ереси, отклоняватъ се и съвършено ни напущатъ“.[2])

---

[1]) Вж. Hergenröther, каз. съч., стр. 648—649. — J.-B. Bury, Eastern Roman Empire etc. London 1912, p. 201—202.

[2]) Ep. 152 Nicolai, Migne, ib., t. 119, col. 1153 B: — Volentes quippe, nimiumque anhelantes, eosdem Bulgares a beati Petri subjectione subducere•

Нѣма съмнѣние, че резултатътъ отъ византийскитѣ „проповѣди“ би билъ още по-голѣмъ, ако тѣ биха се продължили съ сѫщата настойчивость и усърдие. Но Фотий не можалъ да продължи борбата по-нататъкъ, защото той билъ свaленъ отъ патриаршеството, и разрѣшението на българския църковенъ въпросъ се отложилъ за двѣ години, поради новата промѣна на прѣстола въ самата Византия.

Безгрижното управление на императоръ Михаила III, който малко се интересувалъ отъ държавнитѣ дѣла и водѣлъ празенъ и безпѫтенъ животъ, дало възможность да се издигатъ отдѣлни властолюбиви и честолюбиви личности. Прѣзъ самостойното царуване на Михаила III като такъвъ се издигналъ неговиятъ вуйка, кесарь Варда, който, оставяйки младия императоръ да тъне въ своя развратенъ животъ, намислилъ да управлява империята съвсѣмъ неограничено; обаче той срѣщналъ силенъ съперникъ въ лицето на снажния, одаренъ съ силенъ умъ и безгранично честолюбие императорски конюшни Василия, родомъ арменецъ отъ арменскитѣ военни колонисти около Одринъ.[1]) Ползувайки се отъ пълното довѣрие и разположение на Михаила III и чрѣзъ разни придворни интриги Василий сполучилъ най-сетнѣ съ съгласието на самия императоръ и съ съдѣйствието на своя съотечественикъ Симватия, логотета на дрома, и други прѣдани нему лица на 21. априлъ 866 г. да убие кесаря Варда, чието мѣсто той скоро завзелъ: на 26. май с. г. Василий билъ назначенъ за кесарь и тържествено коронясанъ за съуправитель на императора. Слѣдъ това Василий дѣятелно и прилежно се заловилъ да управлява империята. Бързо обаче придобитата отъ него популярность въ народа отъ една страна, а отъ друга — широкитѣ интриги на завист-

---

suosque imperio sub praetextu Christianae religionis callide subjugare, talia de sancta Romana Ecclesia non habente maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi; praedicant, quatenus illi, utpote adhuc in fide rudes, haec audientes, nos quasi noxios, et diversarum haereseon squaloribus respersos, vitent, declinent, atque penitus deserant.

[1]) По тоя въпросъ подробно вж. А. А. Васильевъ, Происхожденіе импер. Василія Македонянина. Визант. Времен. XII (1906). стр. 148—165.

ницитѣ му начело съ все още влиятелната майка-императрица измѣнили отношенията между императора и неговия съуправитель и скоро изникнала между тѣхъ взаимна неприязнь. Непостоянниятъ и лекомисленъ Михаилъ III почналъ да готви на новия си кесарь сѫщата участь, която постигна и първия му. Но Василий, извѣстенъ за това отъ привърженицитѣ си, отъ своя страна рѣшилъ да прѣдупрѣди Михаила, който на 24. септемврий 867 г. билъ убитъ въ спалнята си отъ съзаклетници. Въ сѫщия день Василий билъ прогласенъ за императоръ подъ името Василий I Македонецъ (867—886), основатель на една отъ най-знаменититѣ въ Византия династии — македонската.[1])

Главното внимание на Василия било обърнато къмъ външнитѣ отношения на империята и първата му задача била да издигне послѣднята на приличната ней височина. Прѣди всичко той се завзелъ да изглади конфликта съ Римъ, отъ който е зависѣло вѫтрѣшното спокойствие на държавата. Макаръ цариградскиятъ съборъ отъ 867 г., който тържествено скѫсалъ всѣки връзки съ папата, и да се състоялъ въ присѫтствието на Михаила и Василия, обаче, когато послѣдниятъ станалъ единодържавенъ, не продължилъ да постѫпва споредъ рѣшенията на тоя съборъ. При обстоятелствата, при които той се покачилъ на прѣстола, Василий I трѣбало да се погрижи да го осигури за себе си и за своята династия. Затова той намислилъ да потърси опора въ противната на прѣдишното правителство, а оттука и на Фотия партия, и първата му работа било да свали Фотия и да върне отново Игнатия на патриаршеския прѣстолъ, което и станало на 23. ноември 867 г.. Тая постѫпка сѫщеврѣменно му послужила и като поводъ, за да отстрани недоразумѣнията между двѣтѣ църкви, въ което той виждалъ сѫщо така не по-малко важно срѣдство да се закрѣпи на прѣстола. Той веднага влѣзълъ въ прѣговори съ римската курия, начело на която вече стоялъ папа Адрианъ II (867—872). Новиятъ папа на драго сърце, посрѣщналъ

[1]) Подробно вж. J.-B. Bury, каз. съч., стр. 161—179.

станалата въ Цариградъ промѣна и побързалъ да изпрати поздравителни писма до Игнатия и Василия, въ които той обѣщавалъ въ всичко строго да се придържа о принципитѣ и разпоредбитѣ на своя прѣдшественикъ. Прѣговоритѣ обаче се продължили прѣзъ цѣлата 868 г. и само въ началото на юний 869 г. билъ свиканъ въ Римъ съборъ, на който били анулирани рѣшенията на прѣдишнитѣ събори въ Цариградъ съ заплаха, че ще бждатъ отлжчени всички дори и другитѣ източни патриарси, които биха поддържали тия рѣшения. Фотий билъ осжденъ и прѣданъ на анатема, и най-сетнѣ донесенитѣ отъ Цариградъ актове на Фотиевия съборъ отъ 867 г. били стъпкани съ нозѣ и сетнѣ изгорени. Наскоро слѣдъ това, въ сжщия мѣсецъ били изпратени въ Цариградъ папски пратеници, остийския епископъ Доната, дякона на римската църква Марина и непийския епископъ Стефана съ писма до императора Василия и патриарха Игнатия и съ рѣшенията на римския съборъ. Въ писмата папа Адрианъ II прѣдлагалъ да се свика въ Цариградъ многоброенъ съборъ отъ прѣдставители на християнскитѣ църкви подъ прѣдседателството на папскитѣ легати, на който да се възстанови честьта на папското достоинство и на цѣлата римска църква, унижено тъй много отъ дѣйствията на Фотия. Папскитѣ пратеници били приети отъ императора съ голѣма честь и желанието на папата изпълнено.[1]) Василий I не се забавилъ да се разпореди за свикването на искания съборъ.

Докато вървѣли тия прѣговори между Римъ и Цариградъ въ името на спокойствието и мира въ вселенската църква, които все повече убѣждавали папа Адриана II въ закрѣпата на неговата власть въ България, още повече че въ размѣненитѣ между папата отъ една страна и императора и патриарха отъ друга писма не ставало дума за българскитѣ работи, въ Византия не прѣставали да мислятъ, какъ да привлѣкатъ князъ Бориса отново къмъ цариградската църква. По-горѣ се изтъкна, че подъ византийско

[1]) Hergenröther, каз. съч. т. II, стр. 31, 33, 36—41. — А. П. Лебедевъ, Исторія раздѣленія церквей въ IX-мъ, X и XI вѣкахъ. Москва 1900, стр. 116- 120.

влияние въ България още въ края на 867 г. имало течение, противно на Борисовата църковна политика. Това течение несъмнѣнно продължавало да сѫществува и прѣзъ 868 г. и усилено да се поддържа отъ Цариградъ, отдѣто се опитвали да повлияятъ и върху самия Бориса да се откаже отъ папата особено слѣдъ заминаването на еп. Формоза отъ България. Анастасий Библиотекарь право пише, че, за да могатъ да отвърнатъ княза отъ римския прѣстолъ, гърцитѣ прибѣгвали къмъ разни хитрини, като пращали многобройни дарове слѣдъ дарове и му прѣдставяли и писменно и устно изобилни „софистични аргументи"; но въпрѣки това, че сѫщиятъ авторъ го прѣдставя като „непоколебимъ стълбъ",[1]) Борисъ въ края на краищата не можалъ да издържи: колебанието заговорило въ него, очевидно, подъ влиянието на воденитѣ прѣговори за споразумѣние между двѣтѣ църкви и се изразило въ това, че Борисъ отново повдигналъ въпроса за по-скорошно назначение на български архиепископъ.

Слѣдъ повторния отказъ на папа Николая и слѣдъ пристигането на епископитѣ Доминика и Гримоалда, както вече споменахме, не послѣдвала никаква промѣна на римското духовенство въ България, и цѣлата 868 година и половината на 869 г. прѣминали безъ заявления на каквито и да било искания отъ страна на българския князъ. Обаче къмъ срѣдата на 869 г., когато прѣговоритѣ между Цариградъ и

---

[1]) Anast. Bibl. Praefatio, Migne, ib., t. 129, col. 20 B: Quae Graeci de die in diem audientes invident, et tantae gloriae avidi, ut eum possit a Romana sede avertere, diversa requirunt ingenia, munera post munera numerosa mittentes, et sophistica ei argumenta creberrime proponentes. At ille ut columna mansit immobilis, donec eorumdem Graecorum fraude deciperetur, scribentium et, atque dicentium. — Че въ Цариградъ си служили съ такива мѣрки, подтвърдяватъ и слѣднитѣ думи на Константина Багренородни въ биографията на Василия I: τὸ γὰρ τοιοῦτον (Βουλγάρων) ἔθνος εἰ καὶ πρὸ τούτου τὴν πρὸς εὐσέβειαν μεταβολὴν εἰσδέξασθαι ἔδοξε καὶ πρὸς τὸν χριστιανισμὸν μετελθεῖν, ἀλλ' ὅμως ἀπαγὲς ἦν ἔτι πρὸς τὸ κάλον καὶ ἀνίδρυτον, ὡς ὑπὸ ἀνέμου φύλλα ῥαδίως σαλευόμενον καὶ μετακινούμενον. ἀλλὰ ταῖς τοῦ βασιλέως συχναῖς παραινέσεσι καὶ ταῖς λαμπραῖς δεξιώσεσιν, ἔτι δὲ καὶ ταῖς μεγαλοψύχοις φιλοτιμίαις τε καὶ δωρεαῖς, ἀρχιεπίσκοπόν τε πείθεσθαι καταδέξασθαι καὶ ἐπίσκοποις καταπυκνωθῆναι τὴν χώραν ἀνέχεται. Вж. Theophanis contin. ed. Bon., p. 342, 8—15.

Римъ получили вече единъ опрѣдѣленъ характеръ, сношенията на Бориса съ римската курия зачестили. Именно къмъ това врѣме той изпратилъ въ Римъ своя роднина, болярина Петра, който билъ приетъ и прѣдставенъ на новия папа Адриана II отъ двамата бивши уредници на българската църква, епископитѣ Формоза и Павла.[1]) Българскиятъ пратеникъ заедно съ царски дарове поднесълъ на папата и царско писмо, въ което Борисъ най-настойчиво молилъ римския прѣдстоятель да благоволи да бѫде посветенъ за архиепископъ добрѣ познатиятъ на българския князъ дяконъ Маринъ, или пъкъ да опрѣдѣли за такъвъ нѣкого отъ кардиналитѣ на римската църква, който по мѫдрость, личность и животъ билъ достоенъ да бѫде избранъ за български архиепископъ; той да бѫде изпратенъ въ България и, слѣдъ като бѫде одобренъ отъ българитѣ, да бѫде възведенъ въ архиепископски санъ. Но и на тая просба папа Адрианъ II

---

[1]) Anast. Bibl. Vita Adriani. Migne, ib., t. 128, col. 1393/4; § 639,1—5: Superiore tempore Formosus Portuensis et Paulus Populoniensis venerabilis episcopi, qui cum caeteris jussu sanctissimi papae Nicolai causa praedicationis destinati fuerant, remeantes de Christianitate Bulgarorum, ac omnimoda subjectione, qua specialiter sanctae Romanae Ecclesiae devotissima colla submiserant, sedem apostolicam recrearunt, et Michaelis Bulgarici regis legatum, Petrum nomine, summo pontifici praesentarunt. — Jaffé, Regesta, p. 257 подъ 869 г. (2213) прѣдава това събитие така: Michaele, Bulgarorum lege, per Petrum legitum (qui una cum Formoso Portuensi et Paulo Populoniensi episcopis Romam venerat) petente etc. Възъ основа на това тълкуване на Jaffé обикновено приведеното тукъ мѣсто у Анастасия се разбира, че българскиятъ пратеникъ Петъръ дошълъ въ Римъ наедно съ връщащитѣ се отъ България епископи Формоза и Павла. Обаче отъ думитѣ на Анастасия надали може па и едвали трѣба да се направи такова заключение, защото Анастасий би изрично посочилъ такова съвмѣстно пѫтуване, както той това отбѣлѣзва при други подобни случаи. Не може да се допусне такова разбиране и по слѣднитѣ данни: пристигането на болярина Петра не може да се отнесе по-рано отъ 10. юний с. г., ащото той вече билъ въ Римъ, слѣдъ като дяконъ Маринъ билъ избранъ за пратеникъ на цариградския съборъ 869—70 г. малко прѣди тая дата, както може да се заключи отъ това, че писмата на папа Адриана II, които Маринъ и другитѣ папски легати трѣбало да отнесатъ въ Цариградъ, носятъ дата 10. юний с. г. (самъ Jaffé пристигането на Петра поставя между 11. юлий и 5. септемврий 869. — Ср. Голубинскій, каз. съч., стр. 250, бѣл. 52). Отъ друга пъкъ страна Формоза се е намиралъ-

сѫщо се отзовалъ отрицателно, като мотивиралъ отказа си съ това, че дяконъ Маринъ билъ вече избранъ за папски пратеникъ на готвения въ това врѣме цариградски съборъ, а пъкъ вмѣсто искания кардиналъ той опрѣдѣлилъ и изпратилъ да бѫде избранъ за архиепископъ нѣкой-си иподяконъ Силвестръ.[1]) Но Борисъ не одобрилъ послѣдния и съ голѣма бързина го изпратилъ обратно заедно съ дошлия съ него еп. Леопарда Анконски и съ еп. Доминика Тривенски; по тѣхъ той проводилъ сѫщо и писмо, въ което споредъ думитѣ на Анастасия, твърдѣ неучтиво (importunissime) молилъ да бѫде изпратенъ на „отказващитѣ се“ българи архиепископъ, или пъкъ Формоза, португенския епископъ.[2]) Адрианъ II, както се види, най-сетнѣ разбралъ, накѫдѣ клони работата, затова той отписалъ на българитѣ между другото и това,

---

както по-горѣ посочихме, въ 868 г. въ Римъ, слѣдов. завръщането на Формоза и Павла не могло да съвпада съ пристигането на болярина Петра въ Римъ. Освѣнъ това и думитѣ superiore tempore, т. е. въ по-раншно врѣме спрѣмо събитията, които Анастасий излага прѣди това и които се отнасятъ къмъ 869 г., право сочатъ не толкова на връщането на Формоза и Павла въ Римъ, колкото на пристигансто на Петра, което се намира въ тѣсна връзка съ събитията, разказани прѣди това. Нѣма съмнѣние, че Анастасий е искалъ да изтъкне, че българскиятъ пратеникъ билъ приетъ отъ заслужилитѣ на апостолския прѣстолъ двама епископи, които вече се намирали въ Римъ и го прѣдставили на новия папа. — Ср. Dümmler, Gesch. d. ostfrän. Reiches, 2te Aufl. Leipzig 1887, II, S. 256. Amm. 2.

[1]) У Анастасия, споредъ изданието на Миня, санътъ на Силвестра не е показанъ; обаче въ нѣкои прѣписи Силвестръ е титулуванъ subdiaconus. Вж. Migne, ib., t. 128, col. 1396 подъ Variae lectiones къмъ § 636, p. 9.

[2]) Въ текста у Анастасия стои: simul et litteras pro archiepiscopo, aut Formoso Portuensi episco o, remittendo importunissime deprecantes remittentibus Bulgaris, което се разбира въ смисълъ, че Борисъ искалъ „да му бѫде назначенъ нѣкой за архиепископъ, ако ли пъкъ само епископъ, то непрѣмѣнно Формоза Португенски“ (М. Соколовъ, каз. съч., стр. 202). Обаче текстътъ едвали позволява такова разбиране, защото прѣдл. pro, очевидно, се отнася къмъ remittendo и се свързва съ deprecantes, т. е. писмата молили за изпращане изобщо архиепископъ, и по-нататъкъ трѣба да се чете: aut Formoso, Portuensi episcopo, т. е. (молили за изпращане) или въ частность Формоза, португенския епископъ (ср. Jaffe, ib., p. 258 (2220). Въ даденото врѣме, както ще видимъ, най-малко Борисъ е могълъ да се задоволи съ епископъ, когато му се прѣдставялъ случай да получи архиепископъ.

че когото и да пожелае поименно Борисъ, тогова той непрѣмѣнно ще назначи за български архиепископъ.[1]) Но вече било късно: Борисъ въ това врѣме билъ рѣшилъ да се откаже отъ Римъ. Но отъ кога и какъ?

Анастасий Библиотекарь изтъква като главна и едничка причина за отказа на Бориса отъ Римъ това, че „българскиятъ князъ не билъ въ състояние да прѣнася по-дълго бавежа на очакванията",[2]) — причина, която се приема и отъ новитѣ историци. Обаче надали може да се допусне, че Борисъ въ дадения моментъ, въ края на 869 г., е мислилъ или е искалъ вече да получи архиепископъ отъ Римъ. Напротивъ, всички факти говорятъ, че той много по-рано бѣ рѣшилъ отново да се върне къмъ цариградската църква. Така, когато папа Адрианъ II изпращалъ своитѣ легати еп. Доната и Стефана и дякона Марина на събора въ Цариградъ, т. е. наскоро слѣдъ 10. юний 869 г., той имъ вржчилъ едно писмо, адресирано до патриархъ Игнатия, въ което му напомнялъ да пази своята дѣйность чиста отъ всѣко разпорежданe въ България и да не праща тамъ никого отъ своитѣ епископи;[3]) а на легатитѣ си заповѣдалъ да вржчатъ това писмо на патриарха, слѣдъ като свършатъ работитѣ на

---

[1]) Вж. Anast. Bibl. Vita Adriani, Migne, ib., t. 128, col. 1395/6, § 639 5—14: Къмъ послѣднята фраза на посочения тукъ пасажъ, именно къмъ: ut quemcunque nominatim devotio regalis exprimeret, eum sine dubio pontificalis provisio Bulgaris archiepiscopum commodaret се прибавя Marino atque Formoso exceptis (Hergenröther, I, 149, бѣл. 4) или Marino excepto atque Formoso (въ Парижкого издание на Анастасия, вж. М. Дриновъ, Исторически прѣгледъ на българската църква. Съчинения, II, 25, бѣл. 14). — При всичко че Анастасий не посочва, кого е ималъ прѣдъ видъ Адрианъ II, когато е изказвалъ готовность да назначи архиепископъ, когото Борисъ пожелае, Dümmler (каз. съч., стр. 257) мисли, че Борисъ трѣбало да си избере такова лице измежду духовенството, което тогава е дѣйствувало въ България.

[2]) Anast. Bibl. Vita Adriani, Migne, ib., t. 128 col, 1395/6, § 640: At vero Bulgarorum rex, expectationum moras diutius ferre non valens etc.

[3]) Ibidem, col. 1393/4, § 637 10—11: ut secundum hanc epistolam sanctissimi restitoris tui domini Adriani summi pontificis, quam tibi ecce offerimus, industriam tuam ab omni Bulgariae ordinatione immunem, nullum tuorum illuc mitteudo, custodias.

събора.[1]) Ако Адрианъ II рѣшилъ да направи на Игнатия такова прѣдупрѣждение, това ясно показва, че въ Римъ къмъ срѣдата на 869 г. сж вече знаели за промѣната въ настроението на Бориса и сж подозирали, че може би българскиятъ църковенъ въпросъ ще бжде повдигнатъ на събора, и затова било приготвено споменатото писмо до Игнатия.[2]) По тоя начинъ не подлежи на никакво съмнѣние, че българскиятъ князъ билъ спеченъ за цариградското правителство и църква прѣди заминаването на папскитѣ легати за Цариградъ, т. е. прѣди юний 869 г. Но кои сж били причинитѣ които сж накарали Бориса тъй скоро да се отметне отъ Римъ?

Още отъ самото начало, когато Борисъ се обърналъ къмъ папата съ просба да му се изпрати християнски законъ, богослужебна книга, църковни канони и граждански закони, да му се назначи патриархъ или архиепископъ, и сжщо да му се отговори на другитѣ отдѣлни допитвания по въпроси църковно-канонични, юридически и битови съ цѣль самостойно да реформира държавата си по образеца на другитѣ християнски държави, да се сдобие съ независима църковна иерархия и изобщо да примири езическитѣ нрави, обичаи и възгледи на българитѣ и по тоя начинъ християнска България да запази своя националенъ характеръ, тогава още папа Николай I не пропусналъ, както видѣхме, да изтъкне съвършенството и истиностьта на християнското учение у римската църква и при всѣки удобенъ случай да прокара въ своитѣ „отговори“ основнитѣ принципи на своята църковна политика за авторитета на духовната власть прѣдъ свѣтската и за главенството на папството въ вселенската църква. Дали още на първо врѣме Борисъ не е схваналъ смисъла на тия основни принципи, или пъкъ той се е надѣвалъ, че слѣдъ сдобиването си съ обѣщания архиепископъ ще може до извѣстна степень да се освободи отъ тѣхната тяжесть, както това се ясно види отъ първоначалното му настояване за назначаването на Формоза за български архиепископъ, мжчно може да се константира; обаче и двата отказа на

[1]) Jaffé, Ib., p. 257, n. 2212. — Hergenröther, кав. съч., II, стр. 150.
[2]) Вж. по-долу, стр. 139.

Николая I въ това му настояване и мълчанието на новия папа слѣдъ това по сѫщия въпросъ отъ една страна, а отъ друга — дѣйностьта на римскитѣ епископи и духовенство, които съгласно съ даденитѣ тѣмъ отъ римската курия инструкции въ течение на двѣ и половина години най-усърдно се старали да закрѣпятъ папската власть въ България чрѣзъ точно прилагане на папскитѣ принципи, ще да сѫ прѣдставили на Бориса не веднажъ, а много пѫти случаи и въпроси, отъ които да се убѣди, че отъ Римъ той не само нѣма да се сдобие съ самостойна църковна иерархия, но дори рискувалъ да се лиши отъ свобода на дѣйствията си въ собствената си държава, понеже свѣтската власть трѣбало да постави въ зависимостъ отъ духовната, а това се явявало диаметрално противоположно на неговитѣ цѣли и стремежи. Това убѣждение се подхранвало, както видѣхме, отъ своврѣменно взетитѣ отъ цариградското правителство и църква енергически мѣрки, както за подържане и засилване сѫществуващето още отъ 867 г. течение противъ римското духовенство, тъй и за непосрѣдно влияние върху самия князъ чрѣзъ изпращане подаръци, писма и пратеници.

Не по-малко ще е повлияла върху Бориса и промѣната на вазантийския прѣстолъ: тамъ отъ края на 867 г. седѣлъ вече не безгрижниятъ и лекомисленъ Михаилъ III, а силенъ и дѣятеленъ императоръ, Василий I Македонецъ, който още въ първитѣ си разпоредби показалъ своята самостойность и енергия; разбира се, Борисъ предпочиталъ да се намира въ мирни и близки отношения съ тоя императоръ, отколкото да разчитва на помощь отъ своя западенъ приятель и съюзникъ Людвика Нѣмски въ случай на нѣкое сблъскване съ Византия, още повече че послѣдниятъ прѣзъ лѣтото 869 г. бѣ успѣлъ да се разправи съ моравцитѣ и да съкруши тѣхната сила [1]) — главна прицѣлна точка на по-раншния имъ съюзъ; освѣнъ това и въ църковно отношение тѣхното сближение не можало да се осѫществи, тъй като мисията на еп. Ерменриха излѣзла, както видѣхме, несполучлива, тъй

[1]) Dümmler, каз. съч. II. стр. 276—278.

че не само прѣдишнитѣ връзки съ франкския господарь не се заякчавали, но и отношенията имъ могли да се обърнатъ отъ приятелски въ враждебни.[1]) Най-сетнѣ не по-малко спомогнали за скѫсване сношенията на Бориса съ западъ и почналитѣ се прѣзъ 868 г. прѣговори между Цариградъ и Римъ за отстранението на спора между двѣтѣ църкви — споръ, на който Борисъ не малко е разчитвалъ отначало за по-сгодното за него рѣшение на българския църковенъ въпросъ и чието разрѣшение въ полза на римската църква, както това могло да се констатира още прѣзъ 868 г., би могло да донесе още по-тежки сетнини както за църковнитѣ, тъй и за политическитѣ интереси на България.

Всичкитѣ тия обстоятелства не сѫ могли да не накаратъ князъ Бориса да прѣрѣши въпроса за юрисдикцията въ България. Но, рѣшавайки се да се върне отново къмъ Цариградъ, Борисъ не ще да е пропусналъ прѣдварително да се осигури съ исканитѣ отъ него удовлетворения. Наистина, ние не знаемъ, на какви условия е станало сближението му съ Византия, по липса на данни; обаче, ако се съди по това, какъ е билъ повдигнатъ по-сетнѣ българскиятъ църковенъ въпросъ на цариградския съборъ и какъ е билъ той разрѣшенъ, може да се твърди, че отъ по-рано е било уговорено съ Цариградъ и оттамъ е било обѣщано на Бориса, че ще се изпълни желанието му за бѫдащата независима църковна организация на България на чело съ архиепископъ, и че въпросътъ ще се внесе на прѣдстоящия цариградски съборъ за окончателното му утвърждение. За Бориса послѣднето условие било отъ първостепенна важность, защото той вече знаелъ, че всѣка църква, възникнала по рѣшението на единъ вселенски съборъ, какъвто се прѣдставялъ проектираниятъ такъвъ въ Цариградъ, получавала право за независимость, каквито сѫ били цариградската и иерусалимската. Отъ друга пъкъ страна и за Византия, която се заловила, както се види, заблаговрѣменно да приготви почва, щото българскиятъ църковенъ въпросъ да бѫде раз-

[1]) Hergenröther, цит. съч., II, стр. 150. — М. Соколовъ цит. съч., стр. 203—204.

рѣшенъ на сѫщия съборъ въ нейна полза, това сѫщото условие било отъ не по-малко значение, защото само възъ основа на едно съборно рѣшение безъ всѣки по-нататъшни усложнения тя е могла да анулира свършения фактъ — доброволното прѣминаване на българитѣ подъ римската църква и по-лесно да принуди римското духовенство да напусне България, а заедно съ това да унищожи всѣко влияние на римската курия на Балканския полуостровъ. Оставало само да се изнамѣри отъ страна на българския князъ нѣкоя формална причина, която да направи необходимо внасянето на българския църковенъ въпросъ на цариградския съборъ, и то причина, прѣдизвикана отъ страна на римската курия.

За Бориса не било мѫчно да се сдобие съ такава формална причина, стига само той да се обърне съ неизпълними за папата искания. И ето, когато въпросътъ за свикването на църковния съборъ въ Цариградъ отъ прѣдставители на всички християнски църкви билъ окончателно рѣшенъ слѣдъ пристигането на папскитѣ легати въ Цариградъ прѣзъ юний 869 г., той веднага изпраща своя болярина Петра въ Римъ съ просба, да бѫде назначенъ за български архиепископъ дяконъ Маринъ или нѣкой отъ кардиналитѣ на римската църква — просба, въ неизпълнението на която отъ страна на папата Борисъ билъ твърдо убѣденъ. И наистина, Адрианъ II, както видѣхме, отказалъ въ едното и другото, а изпратилъ за одобрение иподякона Силвестра; но Борисъ не само не го одобрилъ, но и незабавно го изпратилъ обратно въ Римъ, и то заедно съ току-що дошлия анконски епископъ Леопарда и съ изпратения въ 868 г. специално за България еп. Доминика Тривентски, като най-енергично настоявалъ да му се назначи за архиепископъ непрѣмѣнно португенския еп. Формоза — искане, априорно вече неизпълнимо за папата. Но папа Адрианъ II и на него отказалъ и се задоволилъ да заяви прѣдъ българския князъ, че той е готовъ да назначи, когото Борисъ пожелае, безъ да назовава поименно лицето, като изключавалъ Формоза и и Марина, а това било равносилно, че папата нѣма никога да удовлетвори искането на Бориса. Всички тия откази на

Адриана II могли да послужатъ за Бориса достатъчно основание, за да скжса сношенията си съ Римъ, като незабавно извикалъ обратно своитѣ пратеници, и да прѣнесе разрѣшението на въпроса за българския архиепископъ въ една по-горня инстанция; а пъкъ голѣмата бързина, съ която се водили тия прѣговори съ римската курия и главно изпращането на специално назначения за България епископъ обратно въ Римъ, очевидно, безъ знанието, а може би и противъ волята на папата, ясно показватъ, че Борисъ не искалъ, едно, да има при себе си папски хора и, друго, да не изпусне важния моментъ, тъй като въ това врѣме цариградскиятъ съборъ вече заседавалъ.

Свиканиятъ отъ Василия I църковенъ съборъ отъ прѣдставители на цѣлата Христова църква билъ открить отъ самия императоръ на 5. октомврий 869 г. Тоя съборъ, на който била прѣдоставена пълна свобода на римскитѣ легати да се разпореждатъ, приелъ и подписалъ съставената порано въ Римъ и сега прѣдставена на събора „формула на единението", съ която се искало да се признае първенството на папството, да се осжждятъ иконоборцитѣ и Фотий съ всичкитѣ му привърженици, да се приематъ римскитѣ съборни рѣшения по дѣлата на Игнатия, да се отхвърлятъ всички държани отъ Фотия противъ него и папа Николая събори и тържествено да се признае законността на Игнатиевото възстановяване.[1]) Всички въпроси, които били повдигнати съгласно съ посочената тукъ формула, били разгледани и рѣшени споредъ желанието на папата въ десеть заседания. Прѣзъ февруарий 870 г. къмъ края на събора въ византийската столица пристигнали и пратеници отъ българския князъ начело съ познатия вече Борисовъ болярин-дипломатъ и роднина Петра, който наскоро прѣди това се завърналъ безъ никакъвъ резултатъ отъ Римъ и заедно съ други български видни велможи веднага билъ изпратенъ отъ Бориса въ Цариградъ.[2]) Българскитѣ пратеници били приети

[1]) Hergenröther, каз. съч., II, 79—80. — Н. В. Платоновъ, каз. съч., стр. 28. — А. Лебедевъ, каз. съч. стр. 137—8.

[2]) Anast. Bibl. Vita Adriani, Migne, il. t. 128, sol. 1395/6, § 640 1—4. ad Graecorum imperatorem . . . eundem Petrum, quem a Roma sine desiderii

на драго сърдце отъ Василия I и присѫтствували редомъ съ пратеницитѣ на германския императоръ Людовика Нѣмски на чело съ Анастасия Библиотекарь, които били дошли да прѣговарятъ за женидбата за Василиевия синъ Константина съ дъщерята на Людовика, а сѫщо да сключатъ съюзъ противъ сарацинитѣ,[1]) на послѣднето тържествено и многолюдно съборно заседание, което се състояло на 28. февруарий въ църквата св. София подъ прѣдседателството на императора[2]) и имало за главенъ прѣдметъ окончателното подтвърдение правилата или канонитѣ, изработени отъ тоя съборъ, който западната църква смѣта като осми вселенски съборъ.[3])

На 4-ия день слѣдъ закриването на събора, т. е. на 4. мартъ, когато всичката работа около приготвянето отдѣлнитѣ екземпляри отъ съборнитѣ актове за всѣка църква била привършена въ св. София, дѣто били събрани прѣдставителитѣ на разнитѣ църкви, по заповѣдь на императора били поканени папскитѣ легати заедно съ замѣстницитѣ на източнитѣ патриарси, александрийски, антиохийски и иерусалимски, въ двореца, дѣто се намиралъ и патриархъ Игнатий заедно съ нѣкои епископи, за да приематъ българскитѣ пратеници, които носѣли писма и дарове отъ българския князъ. Българскитѣ пратеници се прѣдставили тържествено на това екстрено заседание въ присѫтствието на императора. Когато били поднесени и приети обичнитѣ за случая поздравления, българскиятъ пратеникъ Петъръ станалъ и се обърналъ къмъ събранието съ слѣднитѣ думи: „Българскиятъ князъ, господинъ Михаилъ, като чува, че сте се събрали за ползата на светата Божия църква отъ разни страни по волята апостолска, съ радость това прие и на васъ, пратеницитѣ на апостолския прѣстолъ, твърдѣ много благодари, за-

---

sui effectu sero receperat (Bulgarorum rex), cum aliis e latere suo Constantinopolim requisitionibus gratia, cui potissimum Bulgaria pertinere deberet, emisit.

[1]) А. Лебедевъ, каз. съч. стр. 196. — A. Vogt, каз. съч., стр. 226.

[2]) Anast. Bibl. Interpretatio Synodi VIII generalis, actio X. Migne, ib., t. 129, col. 148 B. — За имената на българ. пратеници вж. Притурка № 2.

[3]) Hergenröther, каз. съч., II, стр. 119—128. — Н. В. Платоновъ, каз. съч., стр. 39—41. — А. Лебедевъ, каз. съч., стр. 195—198.

дѣто сте намѣрили за достойно прѣзъ врѣмето на вашето прѣминаване (прѣзъ България) да го поздравите съ вашитѣ писма". На това папскитѣ легати отговорили: „понеже ние ви признаваме за синове на св. римска църква, то не трѣбаше и не искахме да прѣминемъ, безъ да ви поздравимъ, — васъ, които св. апостолски прѣстолъ, разбира се, пригръща като собствени членове". Слѣдъ това българскитѣ пратеници продължили: „До днесъ ние бѣхме езичници и недавна пристжпихме къмъ благодатьта на християнството; поради това, за да се не покаже, че въ нѣщо грѣшимъ, желаемъ да узнаемъ отъ васъ, които заемате мѣстото на висшитѣ патриарси, на коя църква ние сме длъжни да се подчиняваме".

Тоя въпросъ билъ съвсѣмъ неочакванъ за прѣдставителитѣ на римската курия и крайно ги очудилъ. Понеже тоя въпросъ тѣ считали за фактически рѣшенъ въ полза на своята църква, тѣ отговорили: „На св. римска църква, на която чрѣзъ тебе, Петре, твоятъ господарь се прѣдаде на блаженния князъ на апостолитѣ Петра заедно съ цѣлото царство на своя народъ, вие показахте, че сте принадлежали и трѣба да принадлежите тъкмо на нея, чрѣзъ това, дѣто приехте изисканитѣ наши свещеници и до днесъ ги държите у себе си съ длъжимата честь." — Безъ да отричатъ това, българскитѣ пратеници отговорили: „Ние признаваме, че искахме и получихме отъ св. римска църква свещеници и до днесъ ги имаме и мислимъ на нея да се покоряваме въ всичко, обаче вие рѣшете заедно съ тия замѣстници (викарии) на патриарситѣ, на римската ли, или на цариградската църква трѣба по-разумно (rationabilius) да се покоряваме." На тоя вече поставенъ по-категорично въпросъ папскитѣ легати отговорили: „съ Божия помощь ние свършихме това, което св. апостолски прѣстолъ бѣ ни порѫчалъ да опрѣдѣлимъ заедно съ източнитѣ; а за вашето дѣло другояче не трѣба да се постжпва, освѣнъ както то е рѣшено, а понеже не сме получили никакви инструкции (по него), то нищо нито сме рѣшили, нито мислимъ, че трѣба да се рѣшава въ ущърбъ на св. римска църква. При все

това, понеже цѣлото ваше отечество навсѣкждѣ е напълнено съ наши свещеници, ние обявяваме, доколкото се иска отъ наша страна, рѣшително мнѣние, че вие не трѣба да принадлежите на никоя (друга) църква, освѣнъ на св. римска."

Слѣдъ тоя рѣшителенъ отговоръ отъ страна на римскитѣ прѣдставители намѣсили се замѣстницитѣ на източнитѣ патриарси, които се обърнали къмъ българитѣ съ слѣдния въпросъ: „Когато вие завзехте отечеството (си), кажете, на чия власть то бѣше подчинено, и (тамъ) латински ли, или гръцки свещеници имаше?" — Българскитѣ пратеници отговорили: „Ние завоевахме отечеството (си) съ оржжие отъ властьта на гърцитѣ, и тамъ намѣрихме не латински, а гръцки свещеници." — Тогава източнитѣ викарии отсждили: „ако тамъ сте намѣрили гръцки свещеници, то ясно е, че това отечество е било подъ управлението на Цариградъ." — На това римскитѣ легати възразили: „Вие не трѣба да вземате за доказателство гръцкитѣ свещеници, понеже разликата на езицитѣ не нарушава църковния редъ. Защото апостолскиятъ прѣстолъ, ако и да е самъ латински, обаче, поставяйки въ много мѣста както всѣкога, тъй и сега съобразно съ страната гръцки свещеници, не е, нито бѣше длъженъ да изпитва ущърбъ на привилегията си." — Но източнитѣ прѣдставители казали: „макаръ че вие доказвате (соб. учите), че назначението на гръцки свещеници било ваше право, обаче не можете никога да отричате, че тая страна е принадлежала на гръцкото царство." — На това римскитѣ легати отговорили: „както не говоримъ лъжа, казвайки, че управлението на България принадлежи намъ по другъ начинъ (на друго основание), тъй тъкмо никога не отричаме, че сжщата България е принадлежала и на гръцкото царство. Но трѣба да обърнете внимание на това, че едното опрѣдѣлятъ правата на катедритѣ, а другото допущатъ раздѣленията на царствата. У насъ, не става дума за раздѣлението на царствата, а говоримъ за правото на катедритѣ."[1])

[1]) Въ Прѣдговора си къмъ 8-ия съборъ Анастасий развива тая мисъль по-обширно така: „Когато римлянитѣ се присъединиха, мѣстоблюстителитѣ на източнитѣ патриарси отсждили, че българскиятъ диоцезъ трѣба да

Слѣдъ това викариитѣ на източнитѣ патриарси казали: „Ние искаме да узнаемъ това, което казвате, че България по другъ начинъ принадлежи вамъ.“ — Римскитѣ легати продължили: „Апостолскиятъ прѣстолъ, както за това можете да се научите отъ декреталиитѣ на свещенѣйшитѣ римски първосвещеници, искони канонически (законно) управляваше и владѣеше двата Епира, новия и стария, цѣла Тесалия и Дардания, въ която и днесъ се показва градъ (civitas) Дардания, чиято страна сега се нарича България по тия българи. И поради това управлението, което тогава, при нахлуването на езическитѣ българи, бѣ изпусналъ отъ ржцѣтѣ си, той (апостол. прѣстолъ) не бѣ отнелъ отъ цариградската църква, както се мисли, но самъ (го) получи обратно отъ тѣхъ (българитѣ), слѣдъ като станаха християни.[1]) Второ,

---

се подчинява на града, на който той се е подчинявалъ прѣди дохождането на българитѣ, защото правното положение въ свѣтскитѣ работи е едно, а въ църковнитѣ — друго; и макаръ тая страна прѣди да е била подчинена на гърцитѣ, обаче тѣ не можаха на законно основание (ligitime) да си присвоятъ никакво право въ нея, която, изгубена съ оржжие прѣзъ толкова врѣме, тѣ не били въ състояние съ война отново да завзематъ; макаръ порано тя да е била подчинена на гърцитѣ, все пакъ явно е, че римлянитѣ сж я завладѣли, а гърцитѣ, както по-горѣ бѣ показано, не се помнятъ да сж я държали, освѣнъ само докато владѣели римския скиптъръ. Макаръ пъкъ гръцкитѣ господари (principes), — доколкото се отнася до държавата, — и да сж господарували надъ тая страна, обаче тѣ не могатъ да прѣрѣшаватъ правото на Божията църква, която знае само благость и миръ, ако тѣ, борейки се съ разни народи, и да оставали или побѣдени, или побѣдители. Поради това еднинъ отъ нейнитѣ учители се провиква: „Ако ли пъкъ нѣкой иска да спори, ние нѣмаме такъвъ навикъ, нито пъкъ църквата“ (1. Кор. XI, 16), макаръ това сжщото, дали източнитѣ мѣстоблюстители сж рѣшили, и да не се доказва съ никакви други доказателства.“ (Migne, ib., t. 129, col. 20 C-D).

[1]) По тоя отговоръ ето какво пише Анастасий въ Прѣговора си: „Източнитѣ мѣстоблюстители.... отсждили, щото българското отечество, което се било настанило въ Илирикъ, трѣбва да се подчинява на цариградския диоцезъ, макаръ и да е ясно, че нѣкога-си въ двата Епира, Дардания, Дакия (срѣдиземна), Тесалия и въ другитѣ провинции, разположени въ Илирикъ, винаги е дѣйствувала разпоредбата на апостолския прѣстолъ, както свидѣтелствуватъ разни писма на римскитѣ първосвещеници, изпратени отъ папа Дамаса (336—384) въ сжщитѣ провинции; а гръцкитѣ господари, насърдчавайки ги само съ сила, подпомагани отъ цариградскитѣ прѣдстоятели

защото българитѣ, които, слѣдъ като си подчинили страната по международното право и я владѣятъ толкова много години, понеже я завзели, сами се прѣдадоха специално подъ покровителството и управлението на апостолския прѣстолъ, сж длъжни заслужено (справедливо) намъ да се подчиняватъ, — намъ, които тѣ доброволно избраха за свои учители. Трето, защото св апостолски прѣстолъ, по заповѣдь на свѣтѣйшия папа, господина Николая, както прѣзъ нѣкои отъ насъ тукъ присжтствуващи, които тамъ посветихме много църкви и поставихме свещеници,[1]) тъй и прѣзъ почтенитѣ епископи Павла, Доминика, Леопарда и Формоза, а сжщо и прѣзъ еп. Гримоалда, когото до сега сжщитѣ българи, както тѣ се признаха прѣдъ нашитѣ очи, иматъ заедно съ много наши свещеници и който съ много трудъ и благодарение на Христовото прѣдводителство ги прѣвеждалъ отъ разни заблуди къмъ истината на католическата (православна) вѣра, — сжщитѣ тия българи ето вече три години (апостолския прѣстолъ) държа, държи, управлява и съ тѣхъ разполага. Поради това непослѣдователно е, щото римската църква безъ съгласието на върховния римски първосвещеникъ да бжде съблѣчена отъ ония, отъ които тя сега се оказва облѣчена."

Тогава замѣстницитѣ на източнитѣ патриарси попитали: „Изкажете се, на основание на кое отъ тия права искате да завладѣете" (България)? — На тоя въпросъ папскитѣ легати отговорили: „Св. апостолски прѣстолъ не е избралъ,

---

по причина, която току-що по-горѣ отбѣлѣзахме, отклонили ги отъ апостолския прѣстолъ. Относно повръщането имъ не се оказва, щото до сега апостолскиятъ прѣстолъ да е направилъ нѣкое оплакване, защото наскоро, както се каза по-рано, често споменуваният български народъ дохожда и си присвои всичко съ право за завладѣване. Но щомъ религията се връща, веднага и естественото право върху диоцеза се промѣнява (въ полза на апостолския прѣстолъ) (M i g n e, ib., l. cit., col. 21 B).

[1]) Отъ тия думи на Анастасия излиза, че сжщитѣ еп. Донатъ и дяконъ Маринъ, които бѣха дошли въ 866 г. заедно съ Павла и Формоза съ цѣль да заминатъ прѣзъ България за Цариградъ, сж взели така сжщо участие въ дѣйностьта на послѣднитѣ при уредбата на България по обреда на римската църква, поне докато чакали разрѣшение отъ Цариградъ (вж. по-горѣ, стр. 108).

нито чрѣзъ насъ избира васъ, които стоите, разбира се, по-долу, за сѫдии надъ своето дѣло, защото той самъ тъкмо има специално право да сѫди цѣлата църква; а пъкъ той не ни е и поржчвалъ да изказваме мнѣние по това дѣло. Поради това, понеже не сме получили отъ него пълномощие, ние го оставяме за сѫда на неговото знание, на оногова, който всѣкога е въ състояние да приведе много нѣща отъ множество книги за своя защита: всѣко ваше мнѣние се прѣзира отъ него сѫщо тъй лесно, както то се леко изказва".[1])

Тоя остъръ отговоръ принудилъ вече източнитѣ прѣдставители да измѣстятъ въпроса на чисто политическа почва, като казали: „Доста непристойно е, дѣто вие, които се отказвате отъ ромейската империя и се свързвате чрѣзъ договори съ франкитѣ, запазвате (си) права за управление въ царството на нашия господарь. Поради това ние отсѫждаме, щото българското отечество, за което узнаваме, че било

---

[1]) Тоя отговоръ Анастасий прѣдава въ Прѣдговора си въ слѣднята форма: „За всички е очевидно, че нито ние, нито мѣстоблюстителитѣ на източнитѣ прѣстоли не сме поканени да дойдемъ въ Цариградъ, за да защищаваме каквито и да било диоцези, а пъкъ спора, за чието разглеждане и изтъкмяване сме били изнскани отъ благочестивитѣ императори, било назначени отъ нашитѣ прѣдстоятели, съ Божия помощь ние вече разрѣшихме и подписахме всѣки отдѣлно съ собствения си подписъ. Що се отнася до диоцеза Илирикъ, който апостолскиятъ прѣстолъ по старо и нему възвърнато отъ неговитѣ владѣтели при сегашнитѣ обстоятелства право владѣе сега съ спокойно държане и правилно използува, то сѫщиятъ най-главенъ прѣстолъ нито е оскърбенъ, нито е прѣдизвиканъ по нѣкой споръ, та да праша за него; но ние не приемаме върху си ролята на негови защитници или застѫпници, нито пъкъ знаемъ, какво той, ако би потрѣбало, би отговорилъ на подчиненитѣ. Защото ние, които не сме получили отъ него никакви инструкции, поради това не можемъ безъ (негова) заповѣдь нищо да рѣшаваме; но ние заключаваме, че и мѣстоблюстителитѣ източни нѣматъ намѣрения да вематъ върху си ролята на сѫдии въ спорове, за които тѣ не сѫ повикани или избрани за сѫдии нито отъ едната, нито отъ другата страна, особено когато апостолътъ забранява, думайки: посрѣдникъ на едного не е (такъвъ); и свещенитѣ канони учатъ, че мнѣнието не на какви-да-е, а на избрани сѫдии най-малко трѣба да се прѣзира, и единъ отъ добритѣ отци казва: „справедливъ посрѣдникъ не е оня, който слуша едната страна така, че нищо не запазва за другата страна". (M i g n e, ib., l. cit., col. 21 C—22 A)

по-рано подъ гръцка власть и е имало гръцки свещеници, да се отново върне сега чрѣзъ християнството пакъ на св. цариградска църква, отъ която то било отдѣлено чрѣзъ езичеството". — Тогава римскитѣ легати високо протестирали: „Мнѣние (sententiam), което вие изригнахте по-скоро, отколкото произнесохте или отъ страхъ, или за угода, или каквото и да е то, съ властьта (auctoritate) на Св. Духъ ние съвсѣмъ унищожаваме до опрѣдѣлението на св. апостолски прѣстолъ, тъй че то никакъ не заслужава да носи името рѣшение. А тебе, патриарше Игнатие, заклеваме съ властьта на св. князе-апостоли прѣдъ Бога и неговитѣ ангели и прѣдъ всички присѫтствуващи, щото съгласно съ това писмо на светѣйшия твой възстановитель, господина Адриана, върховния първосвещеникъ, което ето ти поднасяме, ти да пазишъ своята ревность непричастна въ всѣко управление на България, като не изпращашъ тамъ никого отъ твоитѣ (епископи), та да не би св. апостолски прѣстолъ, който ти е възвърналъ твоето, да се покаже, че губи своето чрѣзъ тебе. Но по-добрѣ е, ако считашъ, че имашъ — което ние не вѣрваме — нѣкоя справедлива жалба, да не пропуснешъ тържествено да я поднесешъ на св. Църква, твоята възстановителка".

Прѣдизвиканъ по тоя начинъ патриархъ Игнатий, приемайки папското писмо, което при многократнитѣ подканвания отказалъ да прочете, отговорилъ: „Не дай Боже щото азъ да се вплитамъ въ тия прѣдубѣждения противъ достоинството на св. апостолски прѣстолъ, азъ, който не се държи тъй младежки, че да може нѣщо да ми се отнеме тайно, па не съмъ тъй изумѣлъ старчески, щото самъ да прѣнебрѣгвамъ това, което съмъ длъженъ да порицавамъ у другитѣ". Така се свършила прѣпирнята.[1])

---

[1]) Така Анастасий ни прѣдава дѣйностьта на екстреното заседание въ Vita Adriani, Migne, ib., t. 128, col. 1391/94, §§ 632—637, и въ съкратенъ видъ въ края на Praefatio къмъ 8-я съборъ, Migne, ib. t. 129, col. 20 B—22 A. Макаръ той и да не е присѫтствувалъ на това заседание, но очевидно ималъ е подъ ржка самиятъ неговъ протоколъ. — За тоя протоколъ и изобщо за историческата стойность на Анастасиевитѣ съобщения, вж. В. Н. Златарски „Какъ е билъ разрѣшенъ българ. църковенъ въпросъ въ 870 г." въ „Духовна култура" год. I (1920), кн. 1 и 2, стр. 55—59, а сѫщо и тукъ въ края Притурка № 3.

Споредъ това изложение на Анастасия Библиотекарь излиза, че дѣйностьта на екстреното заседание състояла само въ прѣпирнята между римскитѣ легати и прѣдставителитѣ на източнитѣ църкви, — прѣпирня, която отъ чисто църковна почва се измѣстила на политическа и се завършила съ лично нападане върху патриархъ Игнатия и съ неговия отказъ да се подчини на римския папа въ българския въпросъ. Че прѣдадената отъ Анастасия прѣпирня по въпроса за юрисдикцията въ България е наистина станала, въ това не може да има съмнѣние, защото самата постановка и самото тогавашно положение на въпроса право я налагали; но дали само съ тая прѣпирня се е свършило екстреното заседание, или е било взето нѣкое общо рѣшение по въпроса, за това Анастасий прѣмълчава; ако се сѫди по думитѣ му: Hoc fine collocutio illa finita est, би трѣбало да се приеме, че такова общо рѣшение не е било постигнато и че спорещитѣ страни сѫ останали на своитѣ противоположни мнѣния. Обаче въ „Прѣдговора“ си той отбѣлѣзва, че „на българскитѣ пратеници било дадено нѣкакво-си писмо, написано съ гръцки дȗми и букви, което съдържало, какво ужъ източнитѣ мѣстоблюстители, бидейки арбитри между римскитѣ мѣстоблюстители и патриархъ Игнатия, отсѫдили, че българското отечество, което се бѣ настанило въ Илирикъ, трѣбва да се подчинява на цариградския дноцезъ“.[1])

Тъкмо тоя пасажъ прѣдизвиква неволно слѣднитѣ въпроси: отъ чие име е било написано споменуваното въ него писмо до българския князъ, отъ кого то е било подписано и какъ сѫ го допуснали папскитѣ легати, ако тѣ дѣйствително сѫ се противопоставяли докрай на рѣшението на източнитѣ прѣдставители — въпроси, отговоръ на които не намираме у Анастасия, а пъкъ той не е могълъ да не знае за всичко това, щомъ прѣдава съдържанието на самото писмо. Това

---

[1]) Migne ib., t. 129, col. 21 A—B: excerpto quod datum est missis Vulgarorum quoddam scriptum Graecis verbis et litteris exaratum, continens quasi loci servatores Orientis inter loci servatores Romanos et patriarcham Ignatium arbitros (for. arbitri) existentis judicaverint, Vulgarorum patriam quae in Illyrico constituta est, diocesi Con-politanae subjiciendum.

именно прѣмълчаване на Анастасия дава пълно основание да се мисли, че въ края на краищата папскитѣ легати сѫ приели рѣшението на заседанието по българския въпросъ, а може би да сѫ подписали и писмото до българския князъ. Това заключение се подкрѣпя и отъ по-нататъшния разказъ на Анастасия за отношенията на Василия I къмъ папскитѣ прѣдставители. Веднага слѣдъ закриването на екстреното заседание императорътъ далъ гощавка на папскитѣ легати и ги обдарилъ съ богати дарове, слѣдъ което тѣ заминали обратно за Римъ, придружени до гр. Диррахий (Драчъ) отъ специално за това назначенъ императорски чиновникъ, спатарий Теодосия. Това внимание отъ страна на Василия I показва ясно, че той искалъ да изкаже своето задоволство отъ държането и поведението на римскитѣ легати не само прѣзъ врѣме на събора, но и на екстреното заседание по българския въпросъ, който билъ разрѣшенъ въ полза на Византия, макаръ че самъ Анастасий пише: Sed imperialis commotio licet spemfronte simularet, augmentum suscepit.[1])

Най-сетнѣ, че писмото до българския князъ, което, очевидно, съдържало рѣшението на екстреното заседание, било написано и изпратено съ съгласието, одобрѣнието, а може би и съ подписитѣ на папскитѣ легати, се доказва и отъ бързото и безотпорно напущане на България отъ еп. Гримоалда и латинскитѣ свещеници и замѣната имъ съ гръцко духовенство, която послѣдвала наскоро слѣдъ това. Тая нова промѣна въ църковното управление на България Борисъ могълъ да постигне тъй лесно само възъ основа на такъвъ единъ документъ, издаденъ и подписанъ отъ прѣдставителитѣ на всички църкви, каквото могло да бѫде тъкмо въпросното писмо до българския князъ. Да се разбере, че това е станало тъй, дава и самъ Анастасий, когато съобщава, че Борисъ за свое оправдание изпратилъ до апостолския прѣстолъ по завръщащия се Гримоалда прѣдълго писмо „прѣплетено, както самъ Анастасий се изразява, съ нищо неструващи подписи, ужъ подъ прѣдлогъ на обмислено рѣ-

[1]) Ibidem, l. cit., col. 1393/4, § 638, 1—11.

шение на прѣдседателствуващитѣ въ събора", т. е. на папскитѣ легати.[1]) Колкото тъмно и да е изказана тукъ мисъльта, все пакъ личи, че, когато Борисъ изпращалъ римското духовенство отъ България, той се позовавалъ върху подписитѣ на папскитѣ легати. Наистина, Анастасий прѣдставя работата така, че Гримоалдъ напусналъ проповѣдническата си длъжность въ България безъ знанието на апостолския прѣстолъ и че се върналъ оттамъ твърдѣ богатъ, съ което се хвърля подозрѣние, че той билъ подкупенъ отъ Бориса;[2]) но въ такъвъ случай какъ ще се обясни доброволното заминаване на латинскитѣ свещеници, които, очевидно, не сж могли да бждатъ подкупени? Анастасий пише, Гримоалдъ твърдѣлъ, какво билъ изгоненъ отъ българитѣ, когато писмото на Бориса до папата мълчало за подобно нѣщо, а пъкъ латинскитѣ свещенници отъ България казвали, че не били изгонени нито отъ гърци, нито отъ българи, ами били измамени отъ епископа.[3]) Ако се допусне, че Борисъ, наистина, билъ подкупилъ Гримоалда съ цѣль да отстрани чрѣзъ това всѣки отпоръ отъ негова страна въ смисълъ, че нѣмалъ никакви инструкции отъ Римъ, а Гримоалдъ за свое оправдание изпъквалъ, какво той билъ изгоненъ насила отъ българитѣ — това отъ една страна, а отъ друга пъкъ, ако свещенницитѣ се оправдавали съ това, че били измамени отъ епископа, отричайки всѣко насилствено изгонване, то очевидно Гримоалдъ е основавалъ тая измама на друго нѣщо,

---

[1]) Ibidem, l. cit., col. 1395/6, § 640, 7–10: et per eundem Grimoaldum episcopus, quia sine conscientia sedis apostolicae commissum sibi praedicationis officium deserens Romam ditissimus remeavit, magnum epistolae volumen frivolis allegationibus, tanquam sub praetextu deliberatae sententiae, synodo praesidentium implicatum apostolicae sedi super excusatione sua remisit.

[2]) Вж. Е. Голубинскій, каз. съч., стр. 252, бѣл. 57. — М. Соколовъ, каз. съч., стр. 209.

[3]) Migne, loc. cit. § 640, 10–14: In quo facto, quia episcopus a Bulgaris expulsum epistola tacente se asserit, et presbyteri non se pulsos a Graecis vel Bulgaris, sed ab episcopo circumventos, profecto dubium quin mutuae subsit proditionis imago, donec Christus renum rimator et cordium, in suorum servorum examine hanc in locum protulerit, non videtur (предполага се, че текстътъ не е довършенъ).

а това е могло да бѫде тъкмо писмото до българския князъ, споредъ което латинското духовенство трѣбало да напусне България съгласно съ взетото и прието отъ папскитѣ легати рѣшение, че тая страна прѣминава подъ вѣдомството на цариградския патриархъ. Изобщо въпросътъ за напущането на България отъ латинското духовенство е изложенъ у Анастасия твърдѣ смутолевено. Макаръ и да допуща нѣкаква взаимна (но отъ страна на кого?) измѣна, Анастасий прѣдставя на „Христа да изнесе всичко наявѣ за изпитание на своитѣ роби", съ което ясно се намеква, че тоя въпросъ билъ тацитно потушенъ и не било наредено никакво разслѣдване по него. Както и да било, но остава вънъ отъ всѣко съмнѣние, че при всичкитѣ си протести папскитѣ легати въ края на краищата приели рѣшението на заседанието и се съгласили да се съобщи това рѣшение на българския князъ съ извѣстното вече намъ писмо.

Но при това заключение неволно възниква въпросъ: какъ е могло да се постигне това съгласие? Анастасий, както видѣхме, систематично избѣгва да спомене за него поради тенденцията си да умаловажи рѣшението на екстреното заседание. Обаче изпращането на първия български архиепископъ отъ Цариградъ наскоро слѣдъ закриването на заседанието и сѫдбата на латинското духовенство въ България ни даватъ достатъчно основание да мислимъ, че слѣдъ прѣпирнитѣ въ заседанието билъ поставенъ отъ източнитѣ прѣдставители, които въ случая, споредъ думитѣ на Анастасия, изстѫпали като арбитри, въпросътъ за автономностьта на българската църква като примирително срѣдство, което било приемливо и за двѣтѣ споречи страни: папскитѣ легати виждали въ него 1. единъ видъ отстѫпки отъ страна на византийцитѣ и 2. възможность да избѣгнатъ нѣкой новъ конфликтъ между Римъ и Цариградъ, който не билъ желателенъ за тѣхъ слѣдъ такива голѣми успѣхи на събора, като сѫ имали прѣдъ видъ, че самото прѣдложение се напълно схождало съ обѣщанието на папа Николая I за бѫдещия свещеноначалникъ на българската църква, дадено Борису въ неговитѣ „отговори", а пъкъ при установеното на съ-

бора подчинение на цариградската църква спрѣмо римската и при едно вѫтрѣшно църковно самоуправление на България, на римската курия се прѣдставяла възможность все още да запази влиянието си тамъ, особено при наличностьта на римското духовенство въ дадения моментъ; за цариградското правителство и църква пъкъ признаването автономностьта на българската църква било важно, 1. защото съ това се удовлетворявало желанието на князъ Бориса, изпълнението на което му било категорично отказано отъ Римъ, и 2. защото прѣдварително било уговорено и осигурено, че Борисъ самъ ще се обърне къмъ цариградската църква за църковна уредба на държавата си, чрѣзъ което се анулиралъ единъ отъ главнитѣ аргументи на папскитѣ легати въ спора за България — доброволното прѣминаване на българитѣ и на тѣхния князъ подъ римската църква.

Какъ е билъ формулиранъ самиятъ въпросъ, не може да се установи; но несъмнѣнно въ неговата основа е легналъ фактътъ, че подобни автономни църкви сѫществували както на изтокъ, каквито били арменската, коптската, сирийската, тъй и на западъ, каквато била въ даденото врѣме моравската църква, еднакво призната отъ двѣтѣ църкви — римската и цариградската. Възъ основа на тоя фактъ, който не сѫ могли да отричатъ папскитѣ легати, може съ положителность да се каже, че автономията на българската църква била призната и отъ двѣтѣ страни и че, ако източнитѣ прѣдставители, споредъ думитѣ на Анастасия, „отсѫдили, че българското отечество трѣбало да се подчинява на цариградския диоцезъ“, то това трѣба да се разбира, че на екстреното заседание било прѣдложено отъ тѣхъ и прието отъ другитѣ, щото първиятъ български архиепископъ да бѫде изпратенъ отъ Цариградъ, понеже приоритетътъ въ разпространението на християнството между балканскитѣ славѣни и българитѣ принадлежалъ на цариградската църква. Само при такава постановка на въпроса, споредъ нашето схващане, би могло да се постигне общо съгласие, въ рѣшението на поставения въ заседанието въпросъ за юрисдикцията въ България. Това тъкмо рѣшение било съобщено Борису въ онова писмо, за

което Анастасий казва, че било прѣдадено на българскитѣ пратеници веднага слѣдъ закриването на екстреното заседание, и което несъмнѣнно било подписано както отъ прѣдставителитѣ на източнитѣ църкви, тъй и отъ папскитѣ легати; защото, ако Борисъ въ оправдателното си писмо, изпратено до папата по завърналия се въ Римъ еп. Гримоалда, се позивалъ, както видѣхме, върху „подписитѣ на прѣдседателствуващитѣ въ събора", т. е. на папскитѣ легати, то тия подписи той е могълъ да знае само по въпросното писмо.[1])

Така въпрѣки очакванията въ Римъ и, може би, противъ желанията въ Цариградъ българскиятъ църковенъ въпросъ билъ разрѣшенъ въ 870 г. съ съборно признание автономностьта на новоучрѣдената българска църква. Гръцкото духовенство ще да е пристигнало и било настанено въ България прѣзъ сжщата 870 г., защото самото положение на работитѣ не допускало отлагане и провличане отъ страна на Византия. Сжщо тогава и по сжщата причина билъ назначенъ, съгласно съ прѣдварителнитѣ условия съ Бориса, първиятъ български архиепископъ, който пристигналъ въ България съ епископи и свещеници, които почнали да уреждатъ българската църква споредъ обредитѣ на цариградската или източната църква.[2])

---

[1]) Вж. В. Н. Златарски, каз. ст., пакъ тамъ, стр. 59—62.

[2]) Че първъ архиепископъ билъ изпратенъ въ България при Василия I, вж. Theoph. contin., ed. Bon., p. 342 14–19: „той (българскиятъ народъ) се издигна до убѣждението да приеме архиепископъ, и страната да се покрие отъ епископи; и чрѣзъ тѣхъ и чрѣзъ повиканитѣ отъ планинитѣ и пещеритѣ земни и изпратени тамъ (въ България) отъ императора — благочестивитѣ монаси той приема отеческитѣ обичаи и Христу изцѣло се улавя". (Гръцкия текстъ вж. стр. 124). — Папа Адрианъ II въ писмото си до импер. Василия I отъ 10. XI. 871 г. пише: . . . favore vestro frater et coepiscopus noster Ignatius in Bulgarorum regione consecrare praesumpsit antistitem, unde mirati sumus etc. (Migne, Patr. lat. t. 122, col. 1310, C). А папа Иванъ VIII въ писмото си до хърватския князъ Домагоя (865—876) отъ 872/3 г., пише: Ad mentem reducimus, qualiter greca falsitas Bulgarorum nobis iure pertinentem patriam per Ignatium, quam nos recuperaveramus, occupare non timuit; qui frequenter ob hoc excomunicatus non solum non quievit, verum etiam illuc quemdam scismaticum sub nomine archiepiscopi destinavit, Вж. Starine, XII (1880), str. 212, № 2. — F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I, č. 1. Zagreb 1914, str. 200, b.

Отъ това разрѣшение спечелила най-първо Византия. Чрѣзъ него тя сполучила не само да си отвоюва придобития отъ нея приоритетъ въ покръщането на българитѣ и да си върне исторически принадлежащата ней въ църковно и политическо отношение източна половина на Балканския полуостровъ, но и да разшири църковната си власть и върху една не малка часть отъ западната му половина, която по-рано била подъ римската църква, а сега, влизайки въ границитѣ на българската държава, прѣминавала въ току що възникващия български църковенъ диоцезъ. Чрѣзъ това се нанасялъ чувствителенъ ударъ върху явния стремежъ на римскитѣ папи къмъ църковно всевластие, а оттука и върху свързаното съ него западно, респек. франкско, политическо влияние на Балканския полуостровъ и изобщо на близкия Истокъ, — влияние, чието унищожение и била главната цѣль на цѣлата по-нататъшна дѣйность на императоръ Василия I. По тоя начинъ, като отстжпвали привидно на римската курия на цариградския съборъ въ 869—70 г., признавайки авторитета на папата, Василий I и патриархъ Игнатий останали вѣрни на византийската държавна и църковна традиция и чрѣзъ това показали, че борбата между двѣтѣ съперници-църкви не само не се е свършила, но и тепърва се почва и че българскиятъ църковенъ въпросъ ще играе не маловажна роля въ нея до окончателния разривъ между Римъ и Цариградъ, между Истокъ и Западъ.

Не по-малка била ползата отъ това разрѣшение и за България. Прѣди всичко князъ Борисъ чрѣзъ своето лавиране между Римъ и Цариградъ по въпроса за независимостьта на новоучрѣдената българска църква сполучилъ найсетнѣ да постигне желанието си, макаръ и не въ оня видъ, който той си прѣдставялъ първоначално: възвръщайки се въ 870 г. къмъ Византия, той не получилъ патриархъ, а само архиепископъ, който, наистина, признавалъ върховната власть на цариградския патриархъ, но въ вжтрѣшното управление на църквата си той билъ съвършено самостоенъ, както това се подтвърдява отъ по-сетнѣшнитѣ настоявания на римската курия прѣдъ българския князъ за възвръщането на България

отново подъ властьта на римския папа и както това показа най-ясно въвеждането на славѣнското богослужение малко по-късно въ България и изобщо национализирането на българската църква.[1]) Но за Бориса въ дадения моментъ било важно това, че той получавалъ тоя архиепископъ формално не по волята и снизхождението на византийския императоръ и на цариградския патриархъ, а по рѣшението на една конференция, на която присѫтствували прѣдставители отъ всички центрове на християнската църква; тъкмо това обстоятелство, на което, очевидно, Борисъ е много държалъ, давало още по-голѣма гаранция за бѫдащата самостойность на българската църква и я ограждало отъ всѣкакво посегателство отъ страна било на цариградската, било на римската църква. Затова твърдѣ е възможно, щото у Бориса още отъ самото начало

[1]) Е. Голубински (каз. съч., стр. 254—256, бѣл. 64), като опрѣдѣля понятието за двата рода архиепископи въ източната църква, именно архиепископи по-долни и по-горни отъ митрополитѣ, и изтъква, че, понеже първиятъ, даденъ на българитѣ, най-високъ прѣдстоятель на църквата имъ навсѣкѫдѣ въ извѣстията се нарича архиепископъ, а не митрополитъ, то би трѣбало да се прѣдположи, че той билъ архиепископъ по-горенъ отъ митрополитъ, т е. „че гърцитѣ освободили българския митрополитъ отъ подчинение на цариградския патриархъ при самото учрѣдяване на митрополията", по-нататъкъ продължава: „Но това послѣднето е крайно съмнително, и трѣба да се мисли, че по своето значение българскиятъ архиепископъ билъ обикновенъ, подчиненъ на цариградския патриархъ, митрополитъ, а получилъ името архиепископъ, а не митрополитъ само затова, че непосрѣдно прѣди това българитѣ имали прѣговори съ папата да имъ се даде архиепископъ (както това име се употрѣбявало на западъ прѣдимно вмѣсто митрополитъ и както изключително то се употрѣбява въ прѣговоритѣ на българитѣ съ папата), т. е. че за д се обозначи източното понятие, взето било тукъ западното име (българитѣ, на които прѣди това папата искалъ да даде архиепископъ, като не знаели, че на западъ архиепископъ и митрополитъ сѫ означавали едно и сѫщо нѣщо, искали и отъ гърцитѣ, да имъ дадатъ архиепископъ, — и гърцитѣ имъ дали митрополитъ съ име, но не съ значение въ тѣхния източенъ смисълъ, на архиепископъ)". — Ние напълно сподѣляме мнѣнието на Голубински, че византийцитѣ дали на Бориса такъвъ архиепископъ, какъвто му обѣщалъ папата и какъвто самъ Борисъ очаквалъ да получи отъ Римъ прѣзъ врѣме на прѣговоритѣ си; обаче не можемъ да приемемъ, че тоя архиепископъ по значение се равнявалъ на митрополитъ въ западенъ смисълъ, защото самъ папа Николай I точно опрѣдѣлилъ въ § 73 на своитѣ отговори какъвъ щѣлъ да бѫде бѫдащиятъ български архиепископъ: той най-първо

да се породила надежда да се сдобие съ патриархъ въ бѫдаще, и то възъ сѫщата основа, възъ която го получила и самата Византия, т. е. заради царствуващия градъ, когато Римъ, който е отричалъ самата законность въ приложението на тая основа къмъ църковната уредба, отъ порано и завинаги унищожавалъ всѣка такава надежда. Но наредъ съ това Борисъ отстранявалъ и оная опасность за вѫтрѣшната му политика, която го заплашвала, както посочихме по-горѣ, ако той бѣ останалъ подъ Римъ: ние тукъ разбираме въпроса за отношенията между духовната и свѣтската власти въ държавата. Въвеждането на византийската църковна уредба въ България донасяло, поради установенитѣ тогава отношения между църквата и държавата въ Византия, много по-голѣма свобода за държавната власть, отколкото

ще бѫде „посветенъ отъ първосвещеника на апостолския прѣстолъ и сетнѣ ще се назначава така сѫщо епископи, които слѣдъ смъртьта му ще избиратъ неговъ прѣемникъ; но поради далечния пѫть избранията нѣма вече да доходжда тукъ (въ Римъ) за посвещение, а епископитѣ, които били посветени отъ починалия архиепископъ, събрани наедно, ще го избератъ; а между това той не трѣбва да заема катедрата и, освенъ тѣлото Христово, (нищо) да не посвещава, прѣди да получи отъ римския прѣстолъ паллиумъ, както се задължаватъ да постѫпватъ всички архиепископи на Галлия, Германия и други страни (вж. по-горѣ, стр. 94). И тъй обѣщаниятъ отъ папата български архиепископъ не щѣлъ да бѫде обикновенъ такъвъ въ западенъ смисълъ, а ще се равнява на галския и германския архиепископи, щѣлъ да има свои епископи, отъ които ще се избира, и само щѣлъ да получава санкция отъ римския папа. Такъвъ ще да е билъ и архиепископътъ, когото Борисъ искалъ за себе си, и въ Цариградъ се съгласили да изпратятъ въ България въ 870 г., т. е. това не е билъ обикиовенъ митрополитъ, подчиненъ на цариградския патриархъ, както го прѣдставя Голубински, а автономенъ архиепископъ, който въ вѫтрѣшното управление на църквата си билъ напълно самостоенъ и само признавалъ върховната власть на цариградския патриархъ, съ други думи, българската църква получила въ 870 г. вѫтрѣшното самоуправление на една помѣстна или частна църква, както това се практикувало изобщо на истокъ. Че тъкмо въ тоя смисълъ трѣба да разбираме думата архиепископъ, се види и отъ писмото на папа Адриана II до импер. Василия I отъ 10. ноември 871 г., дѣто посветенията отъ Игнатия български свещеноначалникъ се нарича antistes „прѣдстоятель“ (вж. Migne, ib., t. 122, col. 1310 C) — епитетъ, който се давалъ не на митрополити, а на началницитѣ на отдѣлни църкви и на патриарситѣ.

отношенията между църквата и държавата на Западъ, дѣто римскитѣ първосвещеници въ лицето на папа Николая I и близкитѣ му прѣемници почнали енергично да се намѣсватъ въ работитѣ на държавитѣ, безъ да позволяватъ на послѣднитѣ да се намѣсватъ въ дѣлата на църквата, и да стѣсняватъ свободата въ дѣйствията на държавната власть.[1]) Въ сѫщность тия отношения се опрѣдѣляли отъ противоположнитѣ интереси изобщо на Истокъ и Западъ. Въ даденото врѣме, споредъ покойния проф. И. Троицки, тѣ имали такъвъ видъ:

„На истокъ била тогава империя, която претендирала за прѣдставителство на старата римска империя съ нейното изключително свѣтовластие; на западъ отъ 800 г. възникнала такава сѫща империя съ сѫщитѣ претенции. На истокъ била църква, която си усвоила изключително право да прѣдставя вселенската църква; на западъ била сѫщата църква съ тъкмо такава претенция. А понеже крайнитѣ цѣли на едната и другата църкви за всесвѣтно владичество съвпадали съ крайнитѣ цѣли на империитѣ, то между тѣхъ и империитѣ имъ сама по себе си се установявала извѣстна солидарность, за да се постигне общата цѣль съ съединени усилия. На истокъ сѫществувала вече пълна хармония въ вѫтрѣшнитѣ отношения между църквата и държавата и пълна солидарность на империитѣ въ външнитѣ отношения къмъ другитѣ църкви и държави, която се изтъкнала тъй рельефно на цариградската конференция (870); не тъй било на западъ: тамъ Римъ не само отдѣлялъ своя църковенъ принципъ отъ държавния, но се и опитвалъ да подчини послѣдния подъ първия, и допущалъ солидарность на църковнитѣ интереси съ държавнитѣ само тогава и дотолкова, когато и доколкото това било полезно за първитѣ. Но, понеже отъ една страна слѣдъ възстановяването на западната римска империя въ 800 г. Римъ скѫсалъ политическата си връзка съ източната империя и се присъединилъ къмъ групата на западнитѣ държави, а отъ друга пъкъ — своитѣ

---

[1]) И. Троицкій, каз. ст., стр. 80.

планове спрѣмо Изтокъ той можалъ да осѫществи само съ помощьта на Западъ, то чрѣзъ това се установявала извѣстна солидарность между него и Западъ и върху политическа почва. Обаче тая солидарность имала значение само въ външнитѣ отношения, и то въ борбата съ Изтокъ; въ вѫтрѣшнитѣ църквата винаги е стояла по-високо отъ държавата. Поради това общата програма на дѣйствията се осѫществявала на Изтокъ подъ рѫководството на императора, а на Западъ се съставяла и рѫководила отъ папата. А понеже програмата на двѣтѣ империи и двѣтѣ църкви били тъждествени, въ сѫщность тѣ се отричали помежду си и стояли прѣдъ такава дилема: или едната да погълне другата, или пъкъ да раздѣлятъ свѣта помежду си. Понеже първото се оказало невъзможно, то станало послѣднето: вмѣсто една вселенска империя и църква явили се двѣ вселенски империи и църкви, и останалитѣ частни държави и църкви трѣбало да избиратъ между подчинението на едната или другата империя и църква."

„Въ дѣйствителность обаче нито едната, нито другата империя не сполучила да осѫществи програмата си напълно дори и въ оная половина на свѣта, която ѝ се паднала като пай. Отъ църквитѣ пъкъ това сполучила само западната църква спрѣмо западната половина, дѣто тя асимилирала съ себе си всички национални църкви и ги прѣвърнали въ една римско-католическа, тѣсно сплотена не само съ единство въ наредбата и вѣроучението, но и съ единство въ управлението. Източната пъкъ църква сполучвала да свърже съ себе си частнитѣ църкви само съ единство въ наредбата и вѣроучението и само врѣменно — въ управлението. Ето защо народитѣ и частнитѣ църкви, които сѫ влизали въ сферата на църковното и политическо влияние на Византия, ползували се съ много по-голѣма свобода както въ вѫтрѣшнитѣ си работи, тъй и въ външнитѣ си отношения. отколкото ония, които се присъединили къмъ римската църква."

„По тоя начинъ България, като се присъединявала къмъ източната църква, влизала, наистина, въ сферата на политическото и църковно влияние на Византия, но това влияние

било за нея много по-малко стѣснително, отколкото влиянието на Римъ. При това въ перспектива ѝ се отваряла възможность не само за политическа, но и за църковна самостойность спрѣмо Византия, — което тя и наистина постигнала въ (X. и) XIII. вѣкъ, но съ което тя никога не би могла да се сдобие отъ Римъ.“ [1])

Тъй или инъкъ, но главната сетнина отъ отказването на Бориса отъ Римъ и присъединението му къмъ Византия била тая, че новооснованата българска църква получила вѫтрѣшно самоуправление. Съ отвоюването на самостойна църква Борисъ не само издигналъ България до положението на независима държава въ политическо и църковно отношение въ IX. вѣкъ, но и създалъ здрава историческа основа за бѫдащитѣ поколѣния, която послужила и не прѣдстава да служи като краегѫленъ камъкъ въ по-сетнѣшнитѣ борби на българитѣ за духовна свобода. На тая църковна самостойность се длъжи и това, дѣто Борисъ можалъ, както ще видимъ, да отстрани отъ държавата си непонятнитѣ за народа чужди езици — гръцкия и латинския и да въведе въ църквата ни народния езикъ — славѣнския, като по тоя начинъ отъ една страна направилъ самата ни църква народна, чрѣзъ което пъкъ се запази българската народность, а отъ друга — отворилъ широкъ пѫть на нашия народъ за самобитно културно-просвѣтно развитие възъ национална почва.

Но значението на българския църковенъ въпросъ въ IX. вѣкъ съ неговото разрѣшение не се ограничило само съ сдобиването на посоченитѣ изгоди частно за българския народъ; то е оказало не по-малко влияние и върху хода на общо-европейската история: освѣнъ това, че въ спора на римската църква съ цариградската той послужилъ като новъ поводъ да се изкажатъ цѣлитѣ и по-ясно да се опрѣдѣлятъ стремежитѣ на двѣтѣ църкви-съперници, нѣма съмнѣние, че главната и свесвѣтна послѣдица отъ приемането на християнството изобщо и въ частность отъ присъединението на България къмъ източната църква, било това, че Борисъ

[1]) Пакъ тамъ, стр. 83—85.

спасилъ великото дѣло на славѣнскитѣ първоучители и спомогналъ за бързото развитие на славѣнската книжнина, чрѣзъ което България стана просвѣтно огнище за другитѣ славѣнски народи; защото, ако Борисъ не бѣ приелъ наврѣменно християнството и още по-наврѣменно не би се отказалъ отъ Римъ, то ученицитѣ на свв. Кирила и Методия, изгонени отъ латинското духовенство изъ Моравия и Панония, надали биха намѣрили сѫщия радушенъ приемъ и подслонъ въ България, какъвто имъ оказалъ Борисъ, — господарь, който ималъ вече самостойна църква. Нито отъ папа Николая I, нито отъ папа Адриана II Борисъ не получилъ отстѫпки; ако ли пъкъ послѣдниятъ папа допусналъ на първо врѣме славѣнския езикъ и богослужение въ Панония и Моравия, то това било прѣдизвикано отъ туй, че България била завинаги изгубена за Римъ, защото всичкитѣ опити на римската църква да върне българския народъ въ своето лоно останали, както ще видимъ по-нататъкъ, безъ никакви резултати: България останала за много вѣкове въ сферата на византийското влияние, което играло важна роля както въ всички отрасли на духовния и културенъ животъ, тъй и въ политическитѣ сѫдбини на нашия народъ.

4. БЪЛГАРСКИЯТЪ ЦЪРКОВЕНЪ ВЪПРОСЪ СЛѢДЪ ЦАРИГРАДСКИЯ СЪБОРЪ ВЪ 869/870 ГОДИНА.

Българскиятъ църковенъ въпросъ, както вече се изтъкна,ималъ колкото църковенъ, толкова и политически характеръ. Обаче какви сѫ били отношенията между България и Византия слѣдъ неговото приключване, това за сега остава неизвѣстно; едничко, което може да се каже съ положителность, е това, че въ 870 г. били възобновени условията на договора отъ 864 г. и билъ възстановенъ желанниятъ отъ двѣтѣ страни „дълбокъ“ миръ, който е просѫществувалъ въ течение на цѣли 30 години между двѣтѣ съсѣдни държави. До извѣстна степень тия мирни отношения се опрѣдѣляли вече отъ поведението, което римската курия държала спрѣмо България слѣдъ 870 г.

Нѣма съмнѣние, че отъ разрѣшението на българския църковенъ въпросъ римскиятъ първосвещеникъ не е могълъ да остане доволенъ; напротивъ, при оная покорность и удовлетворение, които той получилъ отъ византийската църква и правителство на събора въ 869—70 г., папа Адрианъ II чакалъ само сгоденъ моментъ, за да повдигне отново въпроса за юрисдикцията въ България, като се надѣвалъ, че при настаналитѣ отношения между Римъ и Цариградъ ще може отново да подчини българитѣ подъ пластьта си. И такъвъ поводъ, наистина, скоро му се прѣдставилъ.

Когато прѣзъ 871 г. императоръ Василий I и патриархъ Игнатий за прѣмахването на нѣкои неуредици въ цариградската църква се обърнали съ писма къмъ Адриана II да искатъ милость и снизхождение въ полза на посветенитѣ отъ Фотия духовни лица, римската курия намислила да се възползува отъ тоя случай, за да упражни папския авторитетъ за отмѣнение рѣшението на българския въпросъ. Въ отговорното си писмо отъ 10. ноември с. г. до императора папа Адрианъ II право повдига тоя въпросъ. „Освѣнъ това, пише той, и друго едно нѣщо, чрѣзъ което се доказва, че първитѣ дѣла на вашето благочестие и знаковетѣ на прѣдишната благосклонность къмъ апостолския прѣстолъ, въпрѣки нашата надежда, сж обезцвѣтени, се явява отъ самото основание унищожено, именно, дѣто съ ваше благоволение нашиятъ братъ и съепископъ Игнатий се осмѣлилъ (praesumpsit) да посвети въ българската страна прѣдстоятель (antistitem), на което ние се очудваме, и сме твърдѣ поразени, задѣто вие сте се отвърнали отъ вашето благочестиво залѣгане (intentione). Но при все това, молимъ, поне сега обуздайте (coercere) съ спасителни увѣщания казания вече досточтимъ прѣдстоятель (praesulem — Игнатия) отъ посегателство въ оная страна; въ противенъ случай и той самъ не ще избѣгне каноническото отмъщение (ultionem), и ония, които си присвояватъ тамъ името на прѣдстоятелство или на нѣкоя друга длъжность, ще бждатъ чрѣзъ отлжчка, съ която тѣ вече се държатъ вързани, низвержени (лишени) отъ своя санъ“.[1]) А пъкъ въ писмото си до патриарха, доколкото

[1]) Ep. 36. Migne, ib., t. 122, col. 1310, C—D.

може да се разбере смисълътъ му по запазения отъ него откѫслекъ, Адрианъ упрекава Игнатия, задѣто тоя се разпоредилъ въ 870 г. да бѫде изгонено отъ България „съ голѣмъ позоръ и безчестие“ латинското духовенство, безъ да е билъ папата обвиняванъ въ нѣщо и да е послѣдвала нѣкоя присѫда отъ страна на патриарха; отъ друга страна пъкъ намира напълно основателна разпоредбата на прѣдишния папа, дѣто забранилъ въ 866 г. на гръцкитѣ свещеници да свещенодѣйствуватъ въ България, защото тия послѣднитѣ били привърженици и съобщници на Фотия, на които не само въ България, но и въ цѣлата църква Адрианъ забранилъ и забранява да свещенодѣйствуватъ. Затова Игнатий, като е знаелъ това, не трѣбало да извърши подобни работи. [1])

---

[1]) Ep. 37, ibidem, col. 1311—1312. — Откѫслекътъ отъ това писмо, което се е запазило и въ гръцки текстъ, съдържа по българския въпросъ слѣднето:

Ἔγραψας (ἵνα τὰ πολλὰ παρασῶμεν), ὅπως οἱ πρεσβύτεροι, ἡμῶν ἐκ τῆς χώρας τῶν Βουλγάρων μετὰ ἀνειδισμοῦ μεγάλου καὶ αἰσχύνης ἐξωσθῶσι, καὶ οἱ ἐπίσκοποι οὐ μετὰ μικρᾶς ἐκεῖθεν ἀτιμίας ἀπελαθῶσι· καὶ ταῦτα μηδέποτε γεγονυίας περὶ τούτου κρίσεως ἐνώπιον ὑμῶν· οὐδὲ γὰρ προσκληθημέν ποτε εἰς κριτήριον διὰ τοῦτο. Εἰ γοῦν λέγθις προτέρους ἡμᾶς τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Κωνσταντινουπολιτῶν διοικήσεως εἰς τὴν προρρηθεῖσαν χώραν λειτουργεῖν ἀποκωλῦσαι, οὐκ ἀρνούμεθα. Ἦσαν τοῦ Φωτίου κοινωνοὶ καὶ συμμύσται, οὓς οὐ μόνον εἰς τὴν Βουλγάρων χώραν, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν Ἐκκλησίαν ὡς ἱερεῖς ἐνεργεῖν ἐκωλύσαμεν καὶ κωλύομεν. Ἔδει οὖν σε εἰδότα τοῦτο, μηδὲν εἰς τὴν τῶν Βουλγάρων τοιοῦτον διαπράξασθαι.

Scripsisti (ut alia multa mittamus), ut nostri presbyteri (Constantinolitani scilicet) jussi sint e regione Bulgarum cum gravi ignominia et dedecore expelli, ipsique illinc episcopi cum non mediocri contemptu exigi; et hoc nullo tanta de re judicio prius apud vos facto, cum in judicium ea de re nunquam vocati simus. Quod si dicas prius a nobis Constantinopolitanae dioeceseos presbyteros in ea regione sacrificare prohibitos, haud inficias imus. Erant Photiani, illiusque symmystae, quibus non solum in Bulgarum provincia, sed ubique gentium sacerdoti munere interdiximus interdicimusque. Quae cum scires, nihil tibi in eo regno tentandum fuit.

т. е. „Ти си написалъ (нека изпуснемъ другото), щото нашитѣ свещеници да бѫдатъ изгонени съ голѣмъ позоръ и безчестие отъ българската страна, а самитѣ епископи да бѫдатъ изведени оттамъ съ не по-малко прѣзрѣние; а пъкъ не бѣше произнесено по-рано нѣкоя присѫда отъ ваша страна за това, защото ние не бѣхме повикани на сѫдъ за такова нѣщо И тъй, ако ти казвашъ, че на прѣдишнитѣ свещеници на цариградския дио-

Изисквайки по тоя начинъ отъ Василия I да въздѣйствува върху Игнатия, за да се откаже отъ България, Адрианъ II не привеждалъ никакви мотиви, а се основавалъ изключително на своя авторитетъ, като заплашвалъ, че ще упражни своитѣ права както върху самия патриархъ, тъй и върху духовенството въ България. Обаче, като се вземе прѣдъ видъ, че той се обявилъ неприклоненъ къмъ просбата на императора и патриарха за снизхождение спрѣмо посветенитѣ отъ Фотия духовни лица, не е мжчно да се съгледа, че отъ негова страна това било единъ сондажъ, дали въ Цариградъ не биха се съгласили на компромисъ въ смисълъ, че той би удовлетворилъ тѣхното желание, само ако тѣ се откажеха отъ

цезъ било забранено отъ насъ да свещенодѣйствуватъ, ние не отричаме (това). Тѣ бѣха съобщници на Фотия и наедно посветени, на конто не само въ българската страна, но и въ цѣлата църква забранихме и забраняваме да дѣйствуватъ като свещеници. Като знаешъ това, ти не трѣбаше нищо такова да извършишъ въ българската страна."

И тъй, отъ вмъкването на пояснителната дума въ латинския текстъ — Constantinopolitani се види, че издателтъ отнася οἱ πρεσβύτεροι — nostri presbyteri къмъ цириградскитѣ свещеници, т. е. че тукъ се говори за изгонването на гръцкото духовенство въ 866 г., а не за отстранението на латинското духовенство въ 870 г. Но такова разбиране не допуща слѣдващиятъ пасажъ: „И тъй, ако ти казвашъ, че на прѣдшинитѣ свещеници на цариградския диоцезъ било забранено отъ насъ да свещенодѣйствуватъ, ние не отричаме" (това). По съдържание и по смисълъ тия думи по никой начинъ не могатъ да се свържатъ съ прѣдходното; очевидно, тѣ се отнасятъ къмъ другъ пасажъ въ сжщото писмо на Игнатия. Ние си прѣдставяме работата тъй. За свое оправдание Игнатий ще да е прокарвалъ въ писмото си параделъ между разпоредбитѣ на папата и патриарха въ България: той ще да е посочилъ на факта, че, когато латинското духовенство дошло въ 866 г., то не само забранило на гръцкото да свещенодѣйствува, но го и изгонило отъ България, безъ да бжде послѣднето обвинявано въ нѣщо и да е имало нѣкакво рѣшение противъ него; сжщо така и гръцкото духовенство въ 870 г. принудило латинското да напусне България, като се позвало на цариградското рѣшение по българския църковенъ въпросъ. Тъкмо въ това послѣднето Адрианъ II упрекналъ Игнатия, именно, че той написалъ, щото римскитѣ свещеници да бждатъ изгонени съ позоръ и безчестие, а епископитѣ — съ не по-малко прѣзрѣние [за какви римски „епископи" въ България тукъ говори папата, не се знае, защото тогава имало тамъ само единъ епископъ — Гримоалдъ], безъ да имало нѣкоя присжда, произнесена отъ Игнатия, понеже папата не билъ повиканъ на сждъ за подобно нѣщо; тукъ Адрианъ игнорира

България. Но въ Цариградъ, както изглежда, узнали скритата мисъль на папата и на всичкитѣ искания на Адриана II относно България рѣшили да отговорятъ съ краснорѣчиво мълчание. Въ такова положение останали работитѣ по българския въпросъ до смъртьта на Адриана II въ края на 872 (между 13. ноември и 14. декември).

Новиятъ папа Иванъ VIII (872—882), тоя колкото дѣятеленъ и рѣшителенъ, толкова и хитъръ и лукавъ дългогодишенъ архидяконъ при римската курия, се завзелъ поенергично да поведе българския въпросъ, като се надѣвалъ въ скоро врѣме да поправи грѣшкитѣ на своитѣ прѣдшественици. Наскоро слѣдъ покачването си на папския прѣстолъ (872 дек. — 873 септ.) той изпратилъ до Бориса писмо, въ което, като изтъква отъ една страна, че оная часть отъ църквата, която Богъ постановилъ да бѫде най-първа и да се нарича прѣстолъ на ап. Петра, съвсѣмъ нѣма нито петно, нито бръчка или нѣщо подобно, а отъ друга — като съобщава, че той подлага на низложение патриархъ Игнатия като неукротимъ и безразсѫденъ въ въпроса за юрисдикцията въ България и че гръцкитѣ епископи и свещеници, които се намиратъ тамъ, подлага не само на низвержение, но дори и на анатема, защото тѣ повечето били посветени отъ Фотия и сѫ негови съучастници и съмишленици, — заплашва Бориса и българитѣ, че ще ги свърже съ сѫщитѣ вериги на анатемата като отстѫпници, бѣглеци и нарушители на своитѣ обѣщания и че тѣхната часть ще тури заедно съ оногова, комуто тѣ подражавали, — дявола, който „отъ начало е лъжецъ и въ истината не стои“ (Ioan. VIII, 54—55),[1]) като

съвсѣмъ цариградското рѣшение; отъ друга пъкъ страна послѣдният напълно оправдава папското разпореждане за забраната на гръцкитѣ свещенници въ 866 г., да свещенодѣйствуватъ съ това, че тѣ били фотиани и посветени отъ Фотия. Затова Игнатий ималъ толкова по-малко право да се отнася тъй надменно къмъ римскитѣ мисионери. — Ср. Hergenröther, п. т., II, стр. 165.

[1]) P. Ewald, Die Papstbriefe der brittischen Sammlung въ Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutschen Geschichtskunde. Bd. V (Hannover 1879), S. 300, № 7. Ср. изданието на Fr. Miklošić і Fr. Rački, Nov

прѣдполагалъ да подготви почва за по-рѣшителни дѣйствия и по тоя начинъ да привлѣче България отново къмъ Римъ. Завзетъ обаче съ работитѣ на Западъ поради нѣтегнатитѣ си отношения съ Людовика Нѣмски, Иванъ VIII врѣме отъ врѣме обръщалъ погледитѣ си и къмъ Изтокъ. Прѣзъ февруарий 874/5 г. той отново писалъ до Бориса, върху когото той искалъ непосрѣдно да повлияе, за да се откаже доброволно отъ Цариградъ. И въ това писмо папа Иванъ VIII, като изтъква още веднажъ прѣемството на римския първосвещеникъ отъ Христа чрѣзъ ап. Петра, неговото главенство, а оттука и власть надъ всички други патриарси, която била приложена въ свалянето на Фотия и възстановяването на Игнатия, прокарва мисъльта, че за посегателството си върху България Игнатий навлѣкълъ върху себе си осжждането на апостолския прѣстолъ, и затова послѣдниятъ не приема ония, които били назначени отъ гърцитѣ за България, въ числото на епископитѣ; напротивъ, той низлага и прѣдава на анатема тѣхъ и ония, които ги пращатъ, ако тѣ се не опомнятъ, та по тоя начинъ да се не покажатъ истински епископи, за каквито тѣ се считатъ, ония, които отказватъ да се успокоятъ чрѣзъ спасителни увѣщания.[1])

Въ всички тия залѣгания на папата да докаже незаконността на гръцкото духовенство, особено на епископитѣ ясно проглежда цѣлта на папата да въздѣйствува върху Бориса да се откаже отъ него и отново доброволно да се обърне къмъ Римъ. Едноврѣменно (септ. 874 — 2 май 875) Иванъ VIII писалъ до императора писмо, въ което му съобщава споредъ донесението на много лица, какво Игнатий „не се поколебалъ да вдигне глава противъ св. апостолска църква, отъ която той получилъ епископското достоинство, защото, въпрѣки запрѣщенията на всички отци, намислилъ съ безразсждна смѣлость да присвои новия български народъ, който е свише

---

nadjeni spomenici iz IX i XI vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest, въ Starine XII (1880), str. 211—212, № 1. Ние се ползуваме отъ послѣднето изданне.

[1]) Neues Archiv, п. т., стр. 308 № 34 — Starine, пакъ тамъ, стр. 216, № 8.

просвѣтенъ чрѣзъ молитвитѣ на блаженния Петра, ключаръ на царство небесно, и на Павла, учитель на народитѣ, и отъ пратеници на апостолския прѣстолъ е обърнатъ въ Христовата вѣра и омитъ съ св. кръщение". Затова папата счелъ за необходимо да повика Игнатия въ Римъ, за да се прѣдстави на апостолския прѣстолъ и да даде отчетъ за поведението си, понеже той не билъ доволенъ отъ своитѣ прѣдѣли и заграбилъ чужди граници чрѣзъ присвоение.[1]) Въ сѫщото врѣме всичкото внимание на Ивана VIII било насочено къмъ това, какъ да се избави отъ другъ не помалко опасенъ противникъ и съперникъ по папския прѣстолъ — Формоза. Когато послѣдниятъ поискалъ да се намѣси въ неговата църковна политика и единъ день дори се явилъ при него да иска позволение, писма и парични срѣдства, за да замине за България, Иванъ VIII не само му заповѣдалъ да кротува и му далъ да разбере, че и безъ него работата ще се свърши, но и сполучилъ съвсѣмъ да се отърве отъ него: подозрѣнъ като участникъ въ явно насоченото противъ папата шумно дѣло на силнитѣ тогава въ Римъ братя Григорий и Георгий Авентински, Формоза билъ лишенъ отъ санъ и отлѫченъ отъ църквата (априлъ 876 г.) „главно за неговитѣ прѣстѫпни хитрости, съ които той си служилъ, както казвали, за да развърти българския князъ".[2])

Между това събитията въ самата Италия принуждавали папа Ивана VIII врѣменно да измѣни политиката си спрѣмо Цариградъ. Когато слѣдъ смъртьта на Людовика Нѣмски (авг. 875 г.) държавата му се разпаднала и се почнали вѫтрѣшни раздори, Италия се лишила отъ своя дѣятеленъ защитникъ; освѣнъ това поради постоянната и непримирима вражда между италиянскитѣ князе тя се оказала не въ сила да се бори противъ страшнитѣ арби, които застрашително нападали брѣговетѣ ѝ. При такива обстоятелства за Ивана VIII, който билъ стѣсненъ отъ всички страни, ставало необходимо

---

[1]) Neues Archiv, п. т., стр. 309—10, № 37. — Starine, пакъ тамъ, стр. 216, № 8.

[2]) Ep. Ioannis VIII № 24. Migne, id., t. 126, col. 676 C — D: — Lapôtre, п. т., стр. 59—61.

да потърси помощь отъ източния императоръ, чието влияние върху дѣлата на южна Италия все повече се засилвало благодарение на успѣшната му борба съ арабитѣ, особено слѣдъ освобождението на гр. Бари въ декем. 875 г., когато византийското правителство настойчиво прѣдлагало на италиянскитѣ князе съюзъ противъ мюсюлманитѣ. Когато, въпрѣки всичкитѣ си залѣгания прѣдъ императоръ Карла Плѣшиви (869—877), Иванъ VIII се убѣдилъ най-сетнѣ, че не ще получи отъ западъ никаква помощь, той на 17. априлъ 877 г. се опиталъ чрѣзъ беневентския епископъ да прѣдаде на византийския пълководецъ Григория, който тогава пристигналъ въ Беневентъ, едно писмо и да издѣйствува у него да изпрати, колкото е възможно по-скоро, военни кораби въ помощь на папата; въ писмото си до Григория Иванъ VIII изказвалъ настоятелно сѫщата молба и се освѣдомявалъ сѫщо за здравето на императоръ Василия „богобоязливия защитникъ на истинската вѣра“; той изказвалъ радостьта си, задѣто Григорий изпратилъ противъ враговетѣ на кръста Христовъ една силна флота и силна войска съ такъвъ дѣятеленъ пълководецъ за тая експедиция, и го убѣждавалъ, че той би постѫпилъ напълно съ желанието на своя господарь, ако би изпратилъ десеть хеландии въ подържка на римската църква, която тъй много се обезпокоява отъ арабскитѣ пирати, че той би могълъ скоро да очисти съ божия помощь папскитѣ брѣгове отъ тѣхъ[1]).

Императоръ Василий I, до когото несъмнѣнно достигнало своеврѣменно съдържанието на папското писмо до стратега Григория, не се забавилъ да използува както стѣсненото положение на Ивана VIII, тъй и неговото дружелюбно настроение къмъ Византия, за да повдигне отново въпроса за прѣмахване ненормалното положение въ църковнитѣ отношения. Прѣзъ втората половина на 877 г.[2]) Василий I из-

[1]) Ep. 24. Migne, ib., t. 126, col. 727. — Hergenröther, п. т., II, стр. 298. — А. Васильевъ, Византія и арабы, II, стр. 55—58.

[2]) Тая година приема Лебедевъ, каз. съч. стр. 213; Hergenröther, ib., го отнася къмъ нач. на 878 г., което едвали е приемливо, защото Василий I би споменалъ, па и папата би зналъ за смъртьта на Игнатия, послѣдвала на 23. октом. 877.

пратилъ писмо въ Римъ, въ което — доколкото съдържанието му може да се разбере отъ отговора папски — той молилъ папата да изпрати пратеници въ Цариградъ за умиротворение на църквата и за възстановяване редъ въ цариградския патриархатъ. Иванъ VIII на драго сърдце посрѣщналъ просбата на императора и за пратеници назначилъ епископитѣ Евгения Остийски и Павла Анконски, но тѣ поради разни политически прѣчки могли да заминатъ за Цариградъ само слѣдъ една година, като при това били снабдени съ седемь писма отъ 16. и 28. априлъ 878 г.: три за Цариградъ — двѣ до императора и едно до патриарха Игнатия, и четири за България.

Въ първото си писмо до императора Иванъ VIII възхваля ревностьта на Василия I къмъ църковния миръ, което доставяло на папата голѣма утѣха въ това безбожно врѣме и съжалява за разцѣплението и прѣслѣдването на духовни и монаси въ Византия. Папата трѣбало толкова по-дълбоко това да чувствува, защото той носи бремената на всички обременени, или по-добрѣ, въ него ги носи св. Петъръ. Затова императорътъ поискалъ отъ апостолския прѣстолъ пратеници, които трѣбало да изкоренятъ раздора и да насадятъ миръ, любовь и съгласие, като разслѣдватъ, какво е било извършено въ Цариградъ противъ божията воля, какво е извършено противъ прѣдимствата на апостолския прѣстолъ и въпрѣки обичаитѣ, установени отъ римската църква. Папата се извинява, че не праща желанитѣ отъ императора пратеници, понеже били възпрѣпятствувани, но прѣпоржчва двамата епископи като мжже изпитано вѣрни и блѣстящи съ знание. Най-сетнѣ той моли Василия I да нареди, щото сжщитѣ пратеници да могатъ съ безопасность да отидатъ при българския князъ и да се върнатъ оттамъ, но безъ да посочва цѣлта на тѣхното отиване въ България, а го прѣдставя само като едно посѣщение на вѣжливость и за поздравъ. Въ второто писмо съ дата отъ 28. априлъ, като се възхваля императора за неговата мждрость, благочестие и любовъ къмъ римската църква, папата го моли да изпрати помощь противъ нейнитѣ врагове, а прѣпраща досежно посегател-

ството върху нейнитѣ привилегии и права да изслуша устнитѣ обяснения на пратеницитѣ, на чиито изявления императорътъ може да вѣрва тъй, като че ли папата самъ да му говори за всичко. За всичко това той ще има за помощници светитѣ апостоли, а за посрѣдникъ прѣдъ Бога винаги самия папа[1]).

Съвсѣмъ отъ другъ характеръ било папското писмо до патриархъ Игнатия. Въ него Иванъ VIII, като съобщава на патриарха, че вече два пѫти му напомнялъ съ писма да бѫде доволенъ отъ правото си на цариградския диоцезъ и да не прѣкрачва опрѣдѣленитѣ отъ канонитѣ и отъ св. отци граници, че българската страна до нахлуването на езичницитѣ се управлявала въ църковно отношение отъ апостолския прѣстолъ, както това се потвърдява отъ разни исторически документи, които се пазятъ въ архивата на римската църква, Иванъ VIII пише: „Но ти, почтенѣйший брате, всичко това си прочелъ съ затворени очи и постановленията на св. отци си потъпкалъ съ безразсѫдна пета, забравилъ си многобройнитѣ благодѣяния, (оказани) тебъ отъ прѣдстоятелитѣ на апостолския прѣстолъ и си се подигналъ противъ сѫщия св. прѣстолъ, като заграбвашъ старата область, установена въ българската страна, съ непозволено проникване и се съгласявашъ да пращашъ сърпъ на чужда жетва противъ божественитѣ закони". Като изтъква, че трѣбало, съгласно съ думитѣ на ап. Павла, слѣдъ първото и второто напомняне да прѣкѫсне всѣкакво общение съ патриарха и само отъ желание за неговото изправление това не направилъ, папата заявява: „Ето за трети пѫть каноничио чрѣзъ пратеници и писма напомняме, увѣщаваме и публично заявяваме: незабавно да изпратишъ въ страната на българитѣ способни мѫже, които, като пропѫтуватъ по цѣлото имъ отечество, да доведатъ безъ всѣко отлагане всички, които се намѣрятъ тамъ и за които се казва, че сѫ получили посвещение отъ тебе или отъ твои подчинени, тъй че въ

[1]) Ер. 113 и 114. Migne, lb., t. 126, col. 765—767. — Hergenröther, п. т., II, стр. 299—300. — Лебедевъ, п. т., стр. 212—215.

течение на 30 дена никакъвъ епископъ, никакво духовно лице, които сѫ подъ твоята власть, или по-добрѣ, безвластие, да се не намѣри въ всички български прѣдѣли. Защото ние не търпимъ, щото ония, които ти си поставилъ тамъ безъ позволение и които, както е извѣстно, сѫ отлѫчени отъ апостолския прѣстолъ тъкмо за това, да заразяватъ сърдцата на новитѣ Господни раби съ заблудата на твоето вѣроломство", когато първенството въ просвѣщението на българския народъ принадлежи на римската църква. „Затова, продължава папата, ако въ течение на 30 дена ти не изведешъ отъ прѣдѣлитѣ на цѣлата българска страна всички, които ти или твоитѣ епископи сте посветили въ нѣкой църковенъ санъ, и ако не се откажешъ самъ отъ всѣко църковно право надъ нея, слѣдъ два мѣсеца ти ще бѫдешъ лишенъ отъ св. тѣло и драгоцѣнната кръвь на Господа нашъ, Иисуса Христа, като се почне отъ деня, въ който ти ще получишъ това писмо, дотогава, докогато ти, който упорствувашъ на тия наши постановления, не приклонишъ вратъ за послушание". Най-сетнѣ папата заплашва Игнатия, че, ако той ще продължава все тъй да упорствува, ще бѫде лишенъ отъ патриаршеското достоинство, което той получилъ по папско благоволение, и ще му се отнеме всѣка привилегия на висшето свещенство[1]).

Прѣдназначенитѣ за България писма били адресирани: 1. до всички гръцки епископи въ България, 2. до българския князъ Михаила, 3. до болярина Петра и 4. до единъ български велможа.

1. Въ първото писмо, като осѫжда гръцкитѣ епископи, задѣто сѫ навлѣзли „въ Илирийската провинция, която сега владѣе българскиятъ народъ", противъ постановленията на св. отци, и доказва историческитѣ и съврѣменни права на римската църква надъ България, Иванъ VIII ги обвинява, че нѣкои отъ тѣхъ дошли въ България по таенъ жребий, а други — отъ пустославие и алчность, канени и неканени,

[1]) Ep. 111. Migne, ib. t. cit., col. 763—764. — Hergenröther, n. t., II, стр. 300—301. — Лебедевъ, n. т., стр. 215—216.

и че тѣ въвели тамъ въпрѣки канонитѣ многобройни правила, и поради това той ги отлѫчилъ и тѣ сѫ отлѫчени. И затова папата пише: „Който отъ васъ въ течение на 30 дена, откакъ стане извѣстно това апостолско постановленне, безъ да се подчини на интереситѣ на българската страна, се осмѣли упорито да извършва въ нея каквато и да е наредба и разпоредба прѣзъ казаното врѣме, той се лишава отъ длъжностьта си въ силата на авторитета на св. отци и по рѣшението на нашия сѫдъ, нѣма да избѣгне, ако не се опомни, наказание и да не се надѣва нѣкакъ на снизхождение. А който отъ васъ, покорявайки се смирено и послушно на тия наши спасителни увѣщания, отстѫпи катедрата въ българския диоцезъ, той нека знае, че ние сме рѣшили да му се възстанови епископството, за което би се установило, че той го е заемалъ по-рано въ гръцката область (църква); ако ли пъкъ никога не е заемалъ, да му се даде вакантно, стига само той да е такава личность, на която не е въ състояние да попрѣчи въ това никое правило на отцитѣ“.[1])

2. Писмото си до Бориса Иванъ VIII почва съ това, че, като посочва, какво гърцитѣ, отъ чието лукавство той билъ излъганъ, обикновено тънатъ въ разни ереси и схизми, съвѣтва го да избѣгва тѣхнитѣ лъжи и общения, та да не би, когато тѣ съгрѣшатъ, и той да съгрѣши, и когато тѣ се обърнатъ къмъ богохулство, и той да се окаже хулитель на правата вѣра, и тогава нѣма да се намѣри кой да го управи и изведе отъ грѣха. „Ето за какво, повѣрвайте ми, драгий сине, ние скърбимъ; ето защо денемъ и нощемъ се тревожимъ за васъ. Не слава или почесть или приходъ, безъ съмнѣние, отъ васъ очакваме, когато ние се стараемъ да спечелимъ по-скоро васъ, отколкото вашитѣ (блага); защото желаемъ да достигнемъ не управлението на отечеството (ви) и кърмилото на държавата, а искаме отново да получимъ по старъ обичай грижата и уредбата на епархиитѣ (диоцеза) въ сѫщата страна“, т. е. въ България. Очевидно, тукъ папата отдалечъ намеква на старата папска идея за стремежа на византийския императоръ чрѣзъ църквата и политически

[1]) Ep. 112. ibidem, col. 764—765.

да подчини България подъ властьта си. Затова по-нататъкъ папата продължава: „И тъй, обърнете се къмъ блаженния Петра, първия отъ апостолитѣ, когото вие обикнахте, когото избрахте, когото се постарахте да намѣрите, чиято защита получихте въ нуждитѣ и водитѣ на учението спасително и прилично възприехте и на чието покровителство вие заедно съ всичкитѣ си поданици се вржчихте и прѣдадохте.“ Слѣдъ това папата отново се обръща къмъ еретичеството на византийцитѣ. Той се отказва да твърди, че тѣ нѣматъ една и сжща вѣра, едно кръщение и единъ Богъ (Ефес. IV, 5—6), но понеже у тѣхъ често бива, че, слѣдъ като цариградскиятъ патриархъ или императорътъ, а въ повечето случаи единиятъ и другиятъ станатъ основатели на нѣкоя ересь, твърдѣ много хора, които сж подъ тѣхна власть, отъ лъсть или очевидно отъ страхъ тръгвали подиръ тѣхъ; тогава тежкó на ония, които сж послѣдвали тѣхното общество. За да подтвърди изказаната тукъ мисъль, папата привежда нѣкои исторически примѣри. „И тъй, кажи, питамъ, драгий сине, какво ти би направилъ или твоятъ народъ, ако прѣзъ врѣмето на духоборца Македония, цариградския прѣдстоятель (342—348 и 350—360), когато и безбожниятъ Констанций тамъ управляваше, вие бихте се наслаждавали отъ тѣхното общество: не бихте ли вие, богохулствувайки заедно съ тѣхъ противъ Св. Духъ, послѣдвали неговото учение? Тоя грѣхъ, по свидѣтелството на Господа, нѣма да му се прости нито на тоя вѣкъ, нито въ бжщия (Мат. XII, 31—32). Ако да имахте тѣхното осквернено съобщество, не щѣхте ли да имате при все това и криво учение? а чрѣзъ това и вие заедно съ тѣхъ, като снопове, събрани за унищожение, не бихте ли запазени за вѣчния огънь въ деня на страшния сждъ? Вѣрваме прочее, че вамъ не е неизвѣстно, какво апостолскиятъ прѣстолъ на блаженния Петра не е билъ порицаванъ отъ другитѣ прѣстоли (въ текста sensibus вм. sedibus), когато самъ, порицавайки всички други твърдѣ често и особено цариградския, или ги е освобождавалъ отъ заблуда, или пъкъ е осжждалъ съ сжда на своето рѣшение ония, които не сж искали да се опомнятъ. И тъй, недѣй

слѣдва гърцитѣ, драгий сине, защото тѣ всѣкога си служатъ съ лукави доказателства и се домогватъ съ коварни извъртания, та да не ви постигне нѣкакъ това, което постигна готския народъ. Когато тоя (народъ) пожелалъ да се освободи отъ езическата заблуда и да се присъедини къмъ Христовата вѣра, попадналъ на единъ епископъ, който, имайки образа на благочестието, но отричайки неговата истина, докато ги освобождавалъ отъ езичеството, оплелъ ги въ ариевитѣ богохулства.[1]) Така тѣ, докато искали непрѣдпазливо (безгрижно) да избѣгнатъ заблудата, впадатъ въ заблуда; слѣдвайки слѣпъ водачъ, тѣ, станали заедно съ него слѣпи, загиватъ въ пропастьта на Ариевата порочность. Ето защо ние (ви) наставяме, че трѣба да се пазите отъ съучастие съ гърцитѣ. Защото, лоши бесѣди, казва ап. Павелъ, развращаватъ добритѣ нрави (1 Кор. XV, 33). Макаръ тѣ понѣкога и да говорятъ добри нѣща, недѣй се очудва, защото и демонитѣ признаваха Сина Божи (Марк. I, 23—27; Лук. IV, 33—36); но Той ги прѣдупрѣждавалъ по-добрѣ да мълчатъ, та да не би нѣкой да ги чува истински проповѣдници, а да послѣдва заблуждаващи". Папата отново подканя Бориса да се обърне къмъ ап. Петра, който „е заслужилъ властьта тукъ (на земята) да свързва и разрѣшава, а тамъ (на небето) да пази ключоветѣ на царството небесно" и му дава такива обѣщания: „ако ни послушате и се върнете пакъ въ лоното на св. Петра, ние ще ви приемемъ като най-обични синове съ разтворени обятия, съ голи ржцѣ ще ви прѣгърнемъ и ще ви имаме всѣкога въ недрата на Христовата любовь; и ако има нѣщо свето, нѣщо спасително, нѣщо съгласно, нѣма да пропуснемъ да поднесемъ и приложимъ вамъ и за васъ." Въ края на

[1]) Тукъ папата има прѣдъ видъ готския епископъ Улфила (348—388), който изнамѣрилъ готската азбука и прѣвелъ св. Писание на готски езикъ; но, когато въ 376 г. вестъ-готитѣ се поселили въ Тракия подъ условие да приематъ християнството, Улфила, за да угоди на тогавашния императоръ, арианинъ Валента, съгласилъ се да разпространи между тѣхъ християнството съ арианското вѣроучение, което по тоя начинъ се закрѣпило задълго у тѣхъ. Вж. Е. Смирновъ, Исторія христіанской церкви. Петроградъ 1809, 5-ое изд., стр. 198—9.

писмото Иванъ VIII съобщава, че изпратения нѣкога-си (quondam) по монаха Урса подаръкъ той получилъ съ благодарность и че по тоя случай въздалъ хвала Богу, „Който те е научилъ да ни го поднесешъ прѣданно, а тебе самия скоро, както вѣрваме, цѣлъ и съвършененъ ще ни прѣдаде.“ Обикновено това мѣсто се привежда като доказателство, че Борисъ не билъ съвършено скѫсалъ сношенията съ Римъ и че той отъ врѣме на врѣме изпращалъ тамъ дарове, както споменатия тукъ, изпратенъ по монаха Урса.[1]) Но това мнѣние само по себе си пада сега, когато вече знаемъ, че папата Иванъ VIII непосрѣдно, помимо Византия, се е сношавалъ съ Бориса прѣди 878 г., както, напр., въ 872/3 г., когато, вѣроятно, ще да е дохождалъ нарочито епископския монахъ Урсъ съ разгледаното по-горѣ писмо; това се подтвърдява и съ употрѣбената отъ папата дума „quondam“ = нѣкога-си, прѣди години. Оттука ясно става, че не Борисъ е подържалъ сношения съ Римъ, а самъ папата се опитвалъ да завърже такива, на което българскиятъ князъ Борисъ отговарялъ не съ писмо, а само съ подаръци отъ вѣжливость, защото той, очевидно, не искалъ да остáне въ враждебни отношения съ Римъ. Едноврѣменно съ това Иванъ VIII прѣдупрѣждава Бориса да знае, че евнухътъ Сергий е низложенъ отъ него чрѣзъ авторитета на князетѣ-апостоли и на свещенитѣ канони, защото той, понеже по произходъ билъ славѣнинъ и оплетенъ съ много порочности, завзелъ съ измама свещенството; слѣдъ това се разкрило свърхъ другото, че той билъ откритъ и изобличенъ въ нарушения, за което билъ тогава разпопенъ отъ своя епископъ; но послѣ той съвсѣмъ недостойно билъ издигнатъ на бѣлградското епископство отъ Георгия, „който съ лъжа си присвоява името епископъ. Това обявяваме както на васъ, тъй и на цѣлата ваша общность съгласно съ канонитѣ, за да не се приематъ ония, които сѫ отхвърлени отъ другитѣ (I Ник. с. пр. 5), та ония (т. е. които ги приематъ) да не се държатъ свър-

[1]) Hergenröther, каз. съч., II, стр. 302.

зани заедно съ тѣхъ, което ние не желаемъ, съ подобно наказание на сѫда.“[1])

3. Писмото си до болярина Петра, Иванъ VIII почва така: „Изпращайки писмото на нашето апостолство до любезнѣйшия нашъ синъ, най-християнския князъ Михаила, ние счетохме за достойно да напишемъ сѫщо и до твоята честь и да отворимъ стоноветѣ на нашето сърдце, които постоянно търпѣливо прѣнасяме, въздишайки и очудвайки се съ твърдѣ голѣмо смущение, какъ най-мѫдриятъ князъ и вие сами можахте да се отвърнете и да се отклоните отъ правата пѫтека, а сѫщо да се откажете отъ прѣстола на блаженния Петра, най-висшия отъ апостолитѣ . . .“ „И тъй, ние пишемъ на тебе като на близъкъ и драгъ намъ; защото ти бѣше въ това дѣло съ божия помощь първиятъ прѣдтеча и водачъ за самия князъ: ти като посрѣдникъ тича между него и насъ, и благодарение Богу всичко, което бѣ направено за спасението на тоя народъ, не безъ твоя подвигъ е направено, и ти самъ добрѣ знаешъ, колко и какви трудове прѣдприехме за вашата уредба. И вие добрѣ се радвахте между насъ и се наслаждавахте съ духовни радости и успѣхи; но ние не знаемъ, кой ви е излъгалъ прочее; кой, слѣдъ като станалъ орждие на дявола, който нѣкога-си прилъстилъ Ева чрѣзъ змията, ви е отклонилъ отъ правия пѫть съ хитро убѣждение, поради което не малко скърбимъ и не току-тъй се разтревожихме“. Папата подканя болярина Петра постоянно да напомня на своя князъ да се върне къмъ истинската вѣра, която била открита отъ Христа на ап. Петра, когато му казалъ: „Азъ се молихъ за тебе, Петре, за да не оскудѣе вѣрата ти“ (Лук. XXII, 32). Тая вѣра ап. Петъръ донесълъ въ Римъ и на нея закрѣпилъ римската църква, слѣдъ като управлявалъ дълго врѣме апостолския прѣстолъ, и за тая вѣра приелъ смъртьта. Така ап. Петъръ посветилъ и обрекълъ на Господа Бога св. римска църква, основана въ тая вѣра чрѣзъ собствената му кръвь, заедно съ Павла, който отъ Иерусалимъ до Илирската об-

[1]) Ep. 108. Migne, ib., t. 126, col. 758—760. — За споменуванитѣ тукъ епископи Сергия и Георгия ние говоримъ на друго мѣсто. Вж. по-долу.

ласть, тъкмо въ която сега българитѣ живѣели, разпространилъ евангелието; чрѣзъ тая вѣра въ кѫсо врѣме римлянитѣ дотолкова повѣрвали и процъвтѣли, че славниятъ прелатъ апостолъ скоро слѣдъ това, изглежда, въ началото на своитѣ писма въздава благодарность Богу за нея и прѣдвѣщава прослава (Рим. I, 1—7). „И тъй, пише папата, убѣждавай, драгий, благочестивия князъ всѣкога да слѣдва (fugere) тая вѣра и нея да жажда; нея недѣй търси на друго мѣсто освѣнъ въ Римъ, дѣто тя е насадена и вкоренена отъ блаженния Петра, който истински я позналъ и истински проповѣдвалъ; защото, както никога не може да се намѣри вода на друго мѣсто тъй чиста или тъй бистра, както въ извора, отдѣто влѣче началото си, тъй и вѣрата никога не ще може да се намѣри на друго мѣсто тъй чиста и тъй ясна, както въ водоема (vivario) на нашата църква, дѣто тя е събрана не отъ покриви капащи, съ които се сравнява свадлива жена, т. е. еретическата порочность, а изобилно и най-чисто отъ оня ключарь на небето, който я почерпалъ отъ самия живъ изворъ свише и раздалъ най-свѣтла запазена“. Въ края папата отново подканя болярина Петра да въздѣйствува върху Бориса и завършва писмото съ слѣднитѣ думи: „Ние пъкъ, ако ни послушате, ще се радваме на вашата печалба и твърдѣ много ще се възхищаваме, понеже ви обичаме съ най-голѣма любовь като братя и синове; ако ли пъкъ не, ще кажемъ на цѣлата църква и, както учи Господь (Мат. XVIII, 17), ще ви считаме за езичници и митари и тогава вие ще видите, когато изпаднете въ разни грѣховни изпитания“.[1])

4. Въ писмото си до българския велможа[2]) Иванъ VIII буквално повтаря сѫщото, което пише и до болярина Петра

---

[1]) Ep. 109. Migne, ib., t. 126, col. 760 C — 762 A.

[2]) Въ изданието на Mansi, Conciliorum amplissima collectio. Florentiae 1759, t. XVII, p. 66, това писмо е надписано: Michaeli glorioso regi Bulgarum ut ex contextu patet. Но още Jaffé Regesta, p. 272, n. 2359 справедливо забѣлѣзалъ, че тоя надпись е погрѣшенъ, и означилъ получателя quidam ex nobilibus Bulgaris, което е твърдѣ умѣстно, защото нийдѣ въ контекста нѣма дори намеквание, че то било адресирано до Михаила-Бориса. Въ изда-

въ първата половина на писмото съ малки съкращения, и слѣдъ това се обръща съ слѣднитѣ думи: „И тъй, нека най-християнскиятъ князъ се върне къмъ прѣстола на блаженѣйшия Петра съ весело сърдце; както еленъ, слѣдъ като приеме нѣщо врѣдно, копнѣе за водни извори (Пс. 41, 2), нека тъй да копнѣе неговата душа за спасителнитѣ води на неговото (Петровото) учение. Въ името на него благочестивия нека твоето благоразумие (solertia) прѣди всичко да приложи голѣмъ трудъ не само да припечелишъ найдрагъ братъ, но и самъ да наслѣдишъ наградата на наградитѣ за спасението на всички ваши. Защото нищо не е повече угодно Богу, отколкото ония, които правятъ хората да се отвръщатъ отъ грѣха или които наставляватъ повечето (хора) на правда". Въ края папата му съобшава, че

нието на Migne'я това писмо носи надписъ: Ad quemdam ex nobilibus Bulgaris, взетъ очевидно отъ Jaffé. — Hergenröther така сжщо намира надписа погрѣшенъ и прѣдполага, че получателтъ му билъ братъ или родственикъ на Бориса (п. т. II, стр. 305, бѣл. 93). Обаче нѣкои пасажи въ самото писмо даватъ възможность по-точно да се опрѣдѣли, кой е билъ тоя quidam ex nobilibus Bulgaris. Така, като пише въ началото на писмото, че, изпращайки писмо до най-християнския князъ (Михаила), счелъ за нужно и нему да напише, и че се очудва съ извънредно смущение, какъ самъ наймждриятъ князъ (Михаилъ) и самъ той (адресатътъ) можали да се отвърнатъ и да се отклонятъ отъ правата пжтека и съвсѣмъ да отстжпятъ отъ прѣстола на блаженния Петра, княза на апостолитѣ, Иванъ VIII продължава: „Scribimus ergo tanquam fratri eius et charissimo nostro. Nam cuncta quae ad salutem gentis vestrae a nobis acta sunt et quot et quantos labores pro instructione vestri nos assumpserimus, ipse profecto non nescis". А къмъ края той пише: Ad huius ergo beatissimi Petri sedem alacri pectore rex Christianissimus redeat . . . In quo pio tua laboret opere prae cunctis solertia, ut non solum fratrem charissimum lucrifacias, sed et de salute omnium vestrum ipse mercedum praemia consequaris". И двата тия пасажи ясно сочатъ, че лицето, до което писмото било изпратено, било братъ на Михаила-Бориса. Отъ припискитѣ въ Чавидалското евангелие сж извѣстни двама братя Борисови: Доксъ и Гавриилъ (Вж. В. Златарски, Кой е билъ Тудоръ черноризецъ Доксовъ? п. т., стр. 43 и сл.). Докато за втория не знаемъ нищо, за първия ни споменува Иванъ Екзархъ въ „пролога" къмъ прѣвода на Ив. Дамаскиновото Богословие подъ име частьнъıи человѣкъ Доуксъ чрьноризьць и ни го прѣдставя като такъвъ, който е подканялъ и подбуждалъ способнитѣ и подготвени хора да работятъ въ полза на просвѣтното дѣло въ България (п. т., стр. 47—48), съ други думи, той билъ

за такъвъ святъ подвигъ той ще получи прощение на много грѣхове, и че ще го счита въ числото на най-прѣданнитѣ синове и непрѣстанно ще го прѣпоржчва въ молитвитѣ си къмъ апостолитѣ-князе.[1])

Отъ съдържанието на разгледанитѣ тукъ папски писма, които били прѣдназначени за България, не е мжчно да се установи, че колкото строгъ и категориченъ се явява папа Иванъ VIII въ исканията си къмъ гръцкото духовенство въ България, толкова мекъ и благосклоненъ той се държи спрѣмо българския князъ и неговитѣ велможи, очевидно, съ цѣль да покаже отъ една страна силата на своя църковенъ авторитетъ, а отъ друга — чрѣзъ това да разколебае Бориса и неговитѣ приближени и да повлияе върху тѣхъ за ново доброволно отцѣпване отъ Византия. Но и тоя пжть, както изглежда, папата не можилъ да постигне цѣлта си, защото двамата епископа Павелъ Анконски и Евгений Остийски, както се каза, пристигнали въ Цариградъ само къмъ края на 878 г. и заварили положението промѣнено: Игнатий вече билъ умрѣлъ (23. октомврий 877) и на патриаршеския прѣстолъ билъ отново покаченъ патриархъ Фотий (877—886). Ходили ли сж слѣдъ това папскитѣ легати въ България съгласно съ искането на папата въ писмото на императора и изобщо дали горнитѣ писма сж достигнали до своитѣ адресати, остава неизвѣстно.[2]) Обаче новата промѣна на па-

---

силно заинтересуванъ отъ дѣлото на брата си Бориса — въвеждането и закрѣпата на християнството въ България и всѣкакъ гледалъ да го поддържи и подкрѣпи. Въ сжщата заинтересуваность папа Иванъ VIII ни прѣдставя и лицето, до което той писалъ нашето писмо: „защото всичко, което е направено отъ насъ за спасението на вашия народъ и колко и какви трудове взехме върху си за вашата уредба, ти самъ разбира се добрѣ знаешъ". И тъй, Борисовиятъ братъ на Ивана VIII и черноризецъ Дуксъ на Ивана Екзарха сж, очевидно, една и сжща личность, а понеже първиятъ, споредъ Чивидалското евангелие, носилъ име Доксъ, то ясно е, че Доксъ и Дуксъ сж едно и сжщо лице, а оттука нашето писмо било адресирано до Борисовия братъ Докса.

[1]) Ep. 110. Migne. ib., t. 126, col. 762 B—763 A.

[2]) Ив. Малышевскій, свв. Кириллъ и Меѳодій, стр. 218, мисли, че на тия сжщитѣ легати било поржчено на пжть за Цариградъ да посѣтятъ

триаршеския прѣстолъ, на която Василий I се рѣшилъ, слѣдъ като се убѣдилъ, че извършенията отъ него прѣвратъ въ църковния животъ на Византия не донесълъ никаква полза нито за държавата, нито за църквата, не е могла да не окаже влияние и въ по-нататъшното развитие на българския църковенъ въпросъ.

Повдигнатъ наново отъ папа Адриана II и засиленъ още повече отъ Ивана VIII, тоя въпросъ не е можалъ да получи нѣкое удовлетворително разрѣшение при второто патриархуване на прѣстарѣлия Игнатия, който при настаналитѣ слѣдъ 869 г. неопрѣдѣлени и натегнати отношения между патриарха и папата не билъ въ състояние не само да почне рѣшителна борба, но дори да даде най-малко противодѣйствие: той билъ принуденъ, както видѣхме, на всички папски искания и заплахи да отговаря само съ мълчание, и нѣма съмнѣние, че, ако папското писмо отъ 6. априлъ 878 г. съ неговата строга присжда бѣ заварила Игнатия живъ, то разривътъ

Далмация, България, дѣто тѣ ще да сж останали доста дълго, за да прокаратъ лично онова, което се намирало въ писмата, прѣдназначени и носени отъ тѣхъ за България. „Легаты потерпѣли полную неудачу съ своею миссіею въ Болгаріи и, надо полагать, не безъ унынія направились отсюда въ Цариградъ". Отдѣ, възъ основа на какви данни прави Малышевски тия прѣдположения, той не посочва. Но очевидно, че той е ималъ тукъ прѣдъ видъ слѣднето мѣсто отъ писмото на Ивана VIII до императора отъ 16. априлъ 878 г.: Verumtamen ignorare pium imperium vestrum nolumus nos apostolicae sedis praecepisse legatis, ut causa tantum visitationis gloriosum eiusdem provinciae principem adeant, et de optata memoria ei apostolorum, ut condecet, expletis officiis persalutationis edicant. Ideoque rogamus ut aditu eis annitentibus vobis concesso, talem illis industrium virum [tradatis], qui eos usque ad praedictum principem salvos ducat atque reducat, facta in scriptis de ea minime iterum usurpanda professione, т. е. „ние не жадаемъ, щото вашата благочестива власть да не знае, че на легатитѣ на апостолския прѣстолъ било прѣдписано да отидатъ, и то само за посѣщение, при славния князъ на сжщата провинция (България) и, слѣдъ като го поздравятъ, както подобава, да му напомнятъ за апостолитѣ. Затова молимъ, щото, слѣдъ като имъ се даде възможностьта при вашето старание, да снабдите съ ревностенъ такъвъ мжжъ, който да ги отведе при горѣломенатия князъ и да ги върне, слѣдъ като бжде изпълнено съобщението въ писмата за най-малкото и повторно присвоение" (вж. Migne, ib. t. 126, col. 766 D — 767 A). Отъ тоя пасажъ се ясно види, че папскиятѣ легати трѣбало да отидатъ въ Бълг-

между Цариградъ и Римъ за България би отново избухналъ и, може би, съ много по-голѣма сила, отколкото по-рано. Съ издигането обаче на Фотия, на оня сѫщия Фотия, който въ 867 г. се противопостави съ такава смѣлость противъ папското всевластие и повдигна рѣшителна борба за защита историческитѣ права на цариградската църква върху Балканския полуостровъ отъ посегателството на римския папа, споръть между Римъ и Цариградъ за България влѣзълъ въ нова фаза. Само Фотий съ своята енергия, опитность, умъ и обширни познания билъ въ състояние да извлѣче византийската църква и държава отъ онова унижение, въ което послѣднитѣ били изпаднали слѣдъ събора въ 869/70 г. и да нанесе рѣшителенъ ударъ върху не спиращата се прѣдъ никакви прѣчки римска курия. Императоръ Василий I добрѣ схващалъ смисъла на събитията и не закъснѣлъ да поддържи Фотия,[1]) като въ сѫщото врѣме се стараелъ да избѣгне нови усложнения въ отношенията си къмъ Римъ.

Макаръ че възстановяването на Фотия не могло да изненада никого въ Византия, защото всички съзнавали, дори и нѣкои бивши негови противници, че той е билъ едничката личность, която би била въ състояние да въдвори тогава църковния миръ и спокойствие, все пакъ то не е могло да стане безъ съгласието на папата, а главното било това, че както Фотий билъ сваленъ и осѫденъ въ силата на едно съборно рѣшение, тъй и узаконяването на възстановяването му трѣбало да стане пакъ чрѣзъ такова съборно рѣшение,

---

гария, слѣдъ като пристигнатъ въ Цариградъ, а не, както прѣдполага Малышевски, че тѣ още по пѫтя за Цариградъ прѣзъ Далмация дошли въ България и оттамъ заминали за византийската столица. Поради това не може да се твърди, че тѣ потърпѣли пълна несполука съ своята мисия, защото при промѣната на патриаршеския прѣстолъ — повторното покачване на Фотия — която тѣ заварили въ Цариградъ, както тѣхното отиване въ България, тъй и самитѣ писма, които били прѣдназначени за българския князъ, велможитѣ му и гръцкото духовенство въ България, ставали безпрѣдметни. Прѣдъ видъ на това ние сме наклонни да приемемъ, че папскитѣ легати не сѫ ходили въ България, или по-добрѣ, отъ Цариградъ не сѫ ги пуснали да заминатъ подъ сѫщия прѣдлогъ.

[1]) Лебедевъ, каз. съч., стр. 222—225.

което да анулира жестоката присѫда, произнесена надъ Фотия на събора въ 869/70 г., а сѫщо да освободи както императора, тъй и всички епископи, които били подписали актоветѣ на тоя съборъ. Затова въ Цариградъ било рѣшено да се свика новъ съборъ, и още прѣзъ 878 г. били изпратени отъ императора пратеници както до източнитѣ патриарси, тъй и до папата, за да ги поканятъ да присѫтствуватъ чрѣзъ свои прѣдставители на проектирания съборъ за подтвърдение избирането на Фотия. Въ писмата си до Ивана VIII императоръть му съобщавалъ за общото желание, щото папата да влѣзе въ църковно общение съ Фотия, та чрѣзъ това и цариградската църква да постигне желанния миръ; а Фотий извѣстявалъ папата, че вторичното му покачване на патриаршеската катедра станало не по негово лично желание, а по настояването на императора и на цѣлата източна църква, защото всички епископи били на негова страна и само нѣколцина се държали противъ избирането му.[1])

Нѣма съмнѣние, че отъ промѣната на патриаршеския прѣстолъ Иванъ VIII не билъ доволенъ, а още повече отъ прѣдложението на Василия I и Фотия, защото да го приеме, това значило би за него да се примири съ най-върлия врагъ на папството, да анулира всички рѣшения и присѫди, произнесени отъ неговитѣ прѣдшественици върху Фотия и изобщо да се откаже отъ всичко, което дотогава било постигнато за папското надмощие на истокъ. Но и при все това Иванъ VIII се видѣлъ принуденъ да отстѫпи отъ своитѣ позиции и да изпълни желанието на императора и на цариградската църква, защото условията и обстоятелствата, при които сѫ дѣйствували неговитѣ прѣдшественици, коренно се измѣнили въ самия Цариградъ, а главното било това, че императоръть сега поддържалъ самия Фотия; па и самъ той се намиралъ въ твърдѣ стѣснено политическо положение: прѣзъ първитѣ мѣсеци на 879 г. папскитѣ владѣния въ Италия били застра-

[1]) Тия писма не сѫ запазени, и съдържанието имъ се възстановява по отговорнитѣ папски писма отъ августъ 879 г. — Hergenröther, п. т. II, стр. 314—316. — Лебедевъ, п. т., стр. 226—228. — Малышевскій, п. т., стр. 221. У него хронологията е объркана.

шени както отъ сарацинитѣ, тъй и отъ отдѣлнитѣ итлиянски князе; кждѣто и да се обръщалъ Иванъ VIII за помощь на западъ и каквито други врѣменни мѣрки да прѣдприемалъ за отблъсване на надвисналитѣ опасности, отвсѣкждѣ той получавалъ отказъ и всичкитѣ му усилия не се увѣнчавали съ успѣхъ. Обаче, рѣшавайки се подъ натиска на окржжаващитѣ го събития да признае издигането на Фотия, Иванъ VIII не изпущалъ изъ-прѣдъ видъ възможностьта да извлѣче съотвѣтната полза за себе си. Прѣди всичко той се надѣвалъ, че срѣщу отстжпката си той ще получи военна помощь противъ своитѣ врагове, главно противъ сарацинитѣ и че ще сполучи да убѣди императора да му възвърне юрисдикцията на римската църква въ България.[1]) Затова още отъ момента, когато Иванъ VIII рѣшилъ да се отзове съ положителенъ отговоръ на поканата отъ Цариградъ, той не се забавилъ да подготви почва и въ самата България.

Още въ началото на май 879 г. Иванъ VIII писалъ до хърватския князъ Седеслава слѣднето: „Понеже слухътъ за твоята любезность, доброта и вѣра въ Бога достигна до насъ, смѣло напомняме на вашето сиятелство и прѣпоржчваме, да разпоредите отъ любовь къмъ св. апостоли Петра и Павла, вашитѣ закрилници, щото настоящиятъ легатъ, когото изпращаме при българския народъ, здравъ и невредимъ да отиде при нашия любимъ синъ, тѣхния (на българитѣ) прославенъ князъ, и каквото му е необходимо за храна и облѣкло, оказвайте му отъ божия любовь. Нека твоята любезность се постарае за това, за да може да получи награда за вѣченъ животъ“[2]). И тъй, отъ Римъ билъ изпратенъ въ началото на май (между 2. и 6.) нарочитъ пратеникъ прѣзъ Хърватско за България. На тоя пратеникъ папата прѣдалъ да отнесе въ България двѣ писма: едно до българския князъ Михаила и друго до съвѣтницитѣ му.

Съдържанието на първото писмо е слѣднето: „Понеже всемогжщиятъ Богъ благоволи чрѣзъ дара на своето безко-

[1]) Hergenröther, II, стр. 379—381. — Лебедевъ, п. т., стр. 228—230.

[2]) Ep. 219. Migne, ib. t. 126, col. 833—834. — Jaffé, Regesta, p. 280, n. 2648, поставя това писмо между 2. и 6. май 879 г.

ристно милосърдие да повика васъ и вашия народъ къмъ познаване Неговото име, вие трѣба да си спомните онова, което Господъ казва на блаженния ап. Петра: „Ти си Петъръ и върху тоя камъкъ ще съградя своята църква“ (Мат. XVI, 18); нему въ самото начало на вашето християнство вие довѣрихте да бѫдете управлявани и на неговитѣ прѣемници — да се покорявате. Обаче не зная, съ кой умъ вие се отцѣпихте отъ неговото главно наставничество по лукавството на нѣкои-си, тъй че ще кажемъ заедно съ апостола: „Кой ви прѣлъсти, та не се покорявате Ономува, комуто сте приклонили вратъ?“ [1]) или вие сте повѣрвали на ония, — нѣка кажемъ съ позволението на гърцитѣ, — които всѣки день се объркватъ въ нови и разни учения и догмати? Но моля, драгий сине, безъ бавяне съ разумна любовь (amore mentis), слѣдъ като бѫдатъ оставени излишествата и съблазнитѣ на измамитѣ, да върнете себе си и вашия народъ въ лоното на св. ваша майка, римската църква, която по божие постановление е глава на всички църкви, разпръснати по цѣлия свѣтъ. Защото дотолкова ви обичаме съ бащинско разположение, че ние желаемъ да бѫдете въ утробата на Иисуса Христа. И ето готови сме да ви спечелимъ, и каквото е било погрѣшено недавно поради помрачението на нашитѣ легати, да изправимъ начисто и да се погрижимъ за възстановяването на всичко твърдѣ бързо; и ако (това) се сбѫдне, ние нѣма да се откажемъ не само да страдаме и скърбимъ заедно съ васъ, но дори да умремъ за спасението на вашитѣ души, думайки съ ап. Иоана: „понеже Богъ е положилъ душата си за насъ, и ние сме длъжни да полагаме душитѣ си за братята“ (1 Іоан. III, 16). Обаче вашата прѣданость трѣба всѣкога съ радушна любовь да се съгласявате съ отеческитѣ напомняния и да се вслушвате въ нашитѣ увѣщания, защото оня, комуто били повѣрени отъ Господа ключоветѣ на царство небесно, да свързва и отпуща, всѣки день и непрѣстанно простира ржцѣ и радостно ви чака да

[1]) Гал. III, 1, но тукъ се чете: „quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus praescriptus est, in vobis crucifixus“, — значи папата неточно прѣдава думитѣ на апостола.

се обърнете къмъ него; поради това нека той ви върне на вѣчния Пастирь одарени съ вѣчно блаженство, отъ когото той е научилъ чрѣзъ служението на своето апостолство да изкупува вашитѣ души".[1])

Сравнивайки съдържанието на това писмо съ онова на прѣдишнитѣ писма на Ивана VIII до Бориса, не е мжчно да се забѣлѣжи, че папата оставя на страна теорията и прѣминава на практическа почва: той вече не се впуща да изтъква историческитѣ права на римската църква върху България и не се простира нашироко да доказва, дѣ се намира чистата и истинска вѣра, въ Римъ или Цариградъ, а направо се обръща къмъ близкото минало и върху него гради своитѣ напомняния и придумвания къмъ Бориса да се върне заедно съ своя народъ въ лоното на св. римска църква-майка. Той вече пише за нѣкакви грѣшки, станали „поради помрачението на папскитѣ легати". Какви грѣшки и на кои папски легати той има тукъ прѣдъ видъ: съгласието ли на легатитѣ на събора въ Цариградъ прѣзъ 869/70 г. да приематъ рѣшението на българския църковенъ въпросъ въ полза на Византия, или дѣйствията и държането на папскитѣ мисионери спрѣмо Бориса прѣзъ 867—869 г., Иванъ VIII не дава въ писмото си да се разбере. Но както и да разбираме тия недоизказани отъ него мисли, едно е ясно отъ съдържанието на писмото — именно, че папата вече отивалъ къмъ отстжпки: той е готовъ да поправи всичко, каквото било погрѣшено, и да го възстанови въ скоро врѣме, т. е. да изпълни обѣщанията на прѣдшественицитѣ си, стига само Борисъ да се съгласи на неговото прѣдложение. За Ивана VIII въ случая било важно да изтръгне отъ българския князъ поне само едно обѣщание, за да може съ него да излѣзе прѣдъ готвящия се въ Цариградъ съборъ и по тоя начинъ да бие съ него всѣки отказъ отъ страна на императора и патриарха за връщането на България подъ властьта на римската църква.

Въ сжщия духъ било написано и другото писмо, адресирано до велможитѣ-съвѣтници на българския князъ на-

[1]) Ep. 217. Migne, ib., t. 126, col. 832—833.

чело съ боляритѣ Петра, Зергобула и Сондоке,[1]) които, очевидно, Иванъ VIII лично е познавалъ, когато тѣ идвали порано въ Римъ. „Най-сетнѣ, пише папата, подканямъ прѣданостьта на всички ви, щото съ постоянни увѣщания и подсѣщания да долагате на нашия любимъ синъ, славния князъ Михаила, вашия господарь, да се възвърне и вие съ него да се върнете пакъ въ лоното на св. римска църква, която ви желае да бѫдете съучастници на вѣчното блаженство; да не допуснете по съвѣтитѣ на нѣкои-си съ извратено учение гибельта и унищожението, не дай Богъ, на вашата душа, защото ние сме свързани съ такава обичь къмъ васъ, че каквото и да поискате справедливо и угодно Богу, вие непрѣмѣнно ще получите отъ насъ, и ние искаме безпрѣчно да изпълнимъ вашитѣ просби. Повторно и повторно подканяме къмъ това и обявяваме въ името на Словото Христосъ, да побързате изцѣло да се върнете при насъ; защото, както ние се боимъ, че ще съгрѣшимъ, ако не ви приведемъ въ лоното на св. ваша майка, тъй и вие ще съгрѣшите въ Бога, ако изпуснете да послушате нашия гласъ".[2]) Готовностьта на папата да направи извѣстни отстѫпки се прокарва въ това писмо още по-явно и по-категорично: той се прѣдоставя въ пълно разположение на българскитѣ боляри и е готовъ да изпълни безпрѣчно всичко, каквото тѣ справедливо и угодно Богу поискатъ, стига само да въздѣйствуватъ върху своя князъ да се върне къмъ римската църква.

Но и тия двѣ писма не могли да достигнатъ своето прѣдназначение поради станалитѣ въ това врѣме събития въ Хърватско. Споменатиятъ по-горѣ хърватски князъ Седеславъ (или Сдеславъ), отъ рода на кн. Терпимира, около 878 г. сполучилъ съ помощьта на императоръ Василия I да изгони синоветѣ на кн. Дамогоя (864—876) и заграбилъ властьта въ Хърватско. Той самъ ходилъ въ Цариградъ, дѣто призналъ върховната власть на императора, който го утвърдилъ за князъ. Заедно съ това Седеславъ скѫсалъ

[1]) За тия боляри вж. по-горѣ стр. 132—133, а сѫщо и Притурка № 2.

[2]) Ep. 218: ad consiliarios Michaelis regis Bulgrorum. M i g n e, ib., t. 126, col. 833 C—D.

всѣкакви връзки съ римската църква и папата, който малко прѣди това (874/5 г.) влѣзълъ билъ въ сношения съ Дамогоя, като го подканялъ да признае своята область за принадлежаща къмъ панонската архиепископия на св. Методия, и прѣминалъ въ цариградската патриаршия. Въ 879 г. Иванъ VIII, изпращайки своя пратеникъ въ България съ горнитѣ писма, поискалъ да се възползува отъ случая, за да възобнови сношенията си съ Седеслава и отново да се опита да го привлѣче къмъ римската църква. Обаче папскиятъ пратеникъ не можилъ да завари Седеслава живъ: послѣдниятъ билъ убитъ въ май с. г. отъ нѣкой-си Бранимира, съ неизвѣстенъ произходъ, който завзелъ княжеския прѣстолъ. Но, понеже не е могълъ да не очаква, че Василий I нѣма да остави безнаказано убийството на византийския подржчникъ и съюзникъ, Бранимиръ, поддържанъ отъ дяконъ Теодосия, който управлявалъ нинската епископия, но не билъ още посветенъ за епископъ, рѣшилъ да търси покровителството и съюза на папата.[1]) Нѣма съмнѣние, че въ това тѣхно бързо рѣшение не малко влияние и въздѣйствие оказалъ и току-що пристигналиятъ отъ Римъ въ Далмация на пжть за България папски пратеникъ, който сега прѣдалъ на Бранимира адресираното до Седеслава папско писмо и не се забавилъ да използува тая промѣна въ управлението на Хърватско, за да го повърне отново въ лоното на римската църква.

Но кой е билъ тоя папски пратеникъ? Иванъ VIII не споменува името му нито въ писмото до Седеслава, нито въ писмата, прѣдназначени за България. Обаче особенитѣ грижи, които той полага прѣдъ Седеслава, като го моли да нареди, щото пратеникътъ здравъ и невредимъ да отиде при българския князъ и да го снабдява съ всичко необходимо за храна и облѣкло, ясно посочватъ, че това ще да е била личность, къмъ която папата особено благоволилъ и искалъ да направи пжтуването му за България съвър-

[1]) Hergenröther, каз. съч., II, стр. 607. — К. Гротъ, Извѣстія Конст. Багрянороднаго, стр. 144—145. — И. Малышевскій, каз. съч., 249—250. — Fr. Šišić, Geschichte der Kroaten. Zagreb 1917, I Teil, S. 98—100.

шено удобно и сигурно. Тъкмо отъ това високо положение на пристигналия папски пратеникъ сега поискали Бранимиръ и Теодосий, който вече билъ избранъ на вакантна епископска катедра на г. Нина, тогавашната столица на хърватска Далмация, да се възползуватъ, за да възобновятъ сношенията си съ Римъ. Тѣ веднага изпратили писма до Ивана VIII, въ които изказвали горещо желание да прѣминатъ подъ властьта на римската църква. По кого сж били изпратени тия писма, не се знае, защото тѣ не сж запазени; но въ отговора си до Теодосия папата, като съобщава, че получилъ и прочелъ писмата имъ, и изказва радостьта си, задѣто той се обърналъ къмъ апостолския прѣстолъ, пише, че и почтеният пресвитеръ Иванъ, който дошълъ отъ негова страна, му доложилъ устно за неговата доброта и търпение — качества, които трѣба да се цѣнятъ твърдѣ много въ единъ Христовъ служитель.[1]) И тъй, като посрѣдникъ за Бранимира и Теодосия прѣдъ папата се явява нѣкой-си пресвитеръ Иванъ, който, очевидно, донесълъ писмата имъ въ Римъ и билъ несъмнѣнно самиятъ папски пратеникъ, защото тѣ надали биха могли да намѣрятъ по-близъкъ човѣкъ до Ивана VIII, който да бѫде по-заинтересованъ отъ самото имъ дѣло и по-добъръ довѣреникъ, който да може да имъ помогне да постигнатъ желанието си. Затова и Иванъ VIII се изразява за него „de vestra parte veniens“, като въ сѫщото врѣме е искалъ да изтъкне още по-ясно доброволното подчинение на далматинския князъ и на бѫдащия нински епископъ подъ римската църква, за да има това като най-силенъ аргументъ противъ цариградската църква, ако послѣднята прѣдяви нѣкои претенция за Далмация. Че пресвитеръ Иванъ билъ тъкмо сѫщиятъ папски пратеникъ, който отивалъ за България,

[1]) Ep. 225. Ad Theodosium electum episcopum Nonensem, Migne, ibi t. 126, col. 838 се почва така: Dilectionis tuae litteris receptis atque perlectis, devotionis et fidei tuae sinceritatem quam circa Ecclesiam B. Petri apostoli et circa nostrum pontificium habes, luce clarius agnovimus. Et quia nostram gratiam et benedictionem humili prorsus affectu expetere studuisti, valde sumus gavisi; nam et Joannes venerabilis presbyter, de vestra parte veniens, multa nobis tuae bonitatis et patientiae viva voce praeconia retulit, quae in sacerdote Christi magnopere sunt habenda.

се подтвърдява и съ това още, че той слѣдъ единъ мѣсецъ, както ще видимъ по-долу, слѣдъ като билъ уреденъ въпросътъ за присъединението на хърватска Далмация, отново билъ изпратенъ отъ Ивана VIII като такъвъ пакъ прѣзъ Далмация за България.

Що се отнася до въпроса: кой е билъ тоя сѫщиятъ пресвитеръ Иванъ, то той не може да бѫде другъ, освѣнъ придворниятъ свещеникъ на моравския князъ Светопълка, Иванъ Венециански, привърженикъ на латино-нѣмското духовенство въ Моравия, който въ 874 г. водилъ прѣговори съ краль Людовика въ Форхаймъ отъ името на Светопълка и въ нач. 879 г. билъ изпратенъ въ Римъ да даде разяснения по дѣлото на св. Методия, повдигнато отъ латино-нѣмската партия.[1]) Той ще да е пристигналъ въ Римъ отъ Моравия прѣзъ пролѣтьта 879 г., защото прѣзъ май билъ вече въ Далмация, и то въ единъ моментъ, когато папата, както видѣхме, се намиралъ въ твърдѣ стѣснено положение. Дохождането на тоя тъй горещо прѣданъ на апостолския прѣстолъ пресвитеръ въ Римъ било за папата повече отъ желанно, и Иванъ VIII не се забавилъ да се възползува отъ услугитѣ му. Като изпитанъ дипломатъ и познавачъ на славѣнския езикъ[2]) той билъ замоленъ, както се види, отъ папата да му помогне въ уреждане отношенията си спрѣмо другитѣ славѣни, и прѣди всичко непосрѣдно да въздѣйствува върху българския князъ тъй, както това той бѣ сполучилъ да постигне спрѣмо Светопълка, за да се върне отново къмъ римската църква. Тази е била първоначалната цѣль, когато папата наредилъ неговото заминаване за България заедно съ разгледанитѣ писма до Бориса и съвѣтницитѣ му; но понеже пѫтьтъ му билъ прѣзъ Далмация, Иванъ VIII му възложилъ да се опита сѫщото въздѣйствие да окаже и върху Седеслава. Обаче, когато пристигналъ въ Далмация

---

[1]) Че пресвитеръ Иванъ не е могълъ да бѫде другъ освѣнъ Иванъ Венециански, вж. подробно тукъ Притурка № 4.

[2]) Малышевскій, каз. съч., стр. 252—253. — Snopek, Cyrillus und Methodius, S. 69, дори прѣдполага, че Иванъ Венециански билъ по произходъ славѣнинъ.

пресвитеръ Иванъ вече намѣрилъ почва не само да въздѣйствува, но и да постигне пълното присъединение на хърватска Далмация къмъ римската църква, като се завзелъ самъ да довърши това дѣло, което не търпѣло отлагане. Затова той врѣменно отложилъ първоначалната цѣль на своята мисия и се върналъ, както видѣхме, въ Римъ, като носѣлъ писмата на Бранимира и Теодосия до папата и изобщо като посрѣдникъ въ хърватското дѣло.[1])

Иванъ VIII билъ особенно много доволенъ отъ постигнатия въ Далмация успѣхъ и не само побързалъ да отговори на своитѣ новопридобити духовни чеда, за да имъ изкаже своята голѣма радость и ги закрѣпи въ тѣхното рѣшение, но и искалъ да използува тоя случай за доброволно отмѣтане отъ цариградската църква прѣдъ българския князъ като добъръ примѣръ за подражание.[2]) Затова той намѣрилъ за нужно, щото пресвитеръ Иванъ да довърши своята прѣдприета, но прѣкжсната мисия. Къмъ срѣдата на м. юний 879 г.[3]) ние отново намираме пресвитеръ Ивана на пжть за България, и то пакъ прѣзъ Далмация, кждѣто той отнесълъ три писма — отговори на папата: до Теодосия (отъ 4. юний), до Бранимира и до хърватскитѣ свещеници и народъ (и двѣтѣ отъ 7. юний), въ които Иванъ VIII изказвалъ своята радость за възвръщането имъ въ лоното на римската църква и ги убѣждава да останатъ завинаги вѣрни нейни синове.[4]) Въ писмото си до Бранимира между другото той пише: „ . . . И понеже ние познаваме тоя сжщия пресвитеръ Ивана за истински вѣренъ на тебе и на насъ въ всичко, ние му дадохме нашето апостолско писмо да го отнесе на българския князъ. Затова молимъ, щото той отъ любовь къмъ св. Петра и къмъ насъ да извърши съ твое позволение това наше пратеничество безъ закъснение, та и

---

[1]) Малышевскій, каз. съч., стр. 251—253.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 261.

[3]) Слѣдъ 8. юний 879 г., защото тая дата носи папското писмо до Бориса, прѣдадено на пресвитеръ Ивана.

[4]) Ep. 225, 229 et 230. Migne, lb., t. 126 col. 838, 841—842. — Малышевскій, каз. съч., стр. 251—252.

поради това да имаме многобройни благодарности къмъ твоята привързаность".[1]) Писмото до Бориса съ дата 8. юний с. г., за което става дума тукъ, гласи слѣднето:

„Кой биималъ достъчно сила да разкаже, драгий сине, съ щедростьта на каква своя любовь (pietatis) и съжаление всемогжщиятъ Богъ ви обикналъ, когато Той чрѣзъ вливане на своя св. Духъ въ вашето сърдце милостиво благоволи да ви открие своя единороденъ Синъ, чрѣзъ когото Той създаде всичко видимо и невидимо, а вашия умъ — да озари съ свѣтлината на своята свѣтлость и пожела да (ви) изведе отъ тъмнината на истинска свѣтлина и да (ви) научи съ своето учение на истинската вѣра? Сжщо чрѣзъ откриването на неговата благодать вие изпратихте прѣзъ врѣмето на нашия прѣдшественикъ господина Николая, блаженния прѣдстоятель, своитѣ пратеници, Петра, вашия роднина, Ивана и Мартина, при прѣстола на блаженния Петра, княза на апостолитѣ, който (прѣстолъ) е глава и управитель (magister) на всички божии църкви и отъ който всички царе и князе сж получили словото на истината, за да приемете и вие църковното учение и каноничнитѣ институти оттамъ, дѣто Христосъ е положилъ върховната власть надъ цѣлата църква, което, разбира се, съгласно съ вашето желание, заслужихте (да получите) отъ сжщата св. римска църква. И тъй, сега ние ви посѣщаваме като собствена овца отъ стадото Господне, повѣрена намъ въ името на сжщия князъ на апостолитѣ, като най-драгъ нашъ синъ, съ писмата на нашето апостолство и духовно (ви) прѣгръщаме въ нашитѣ апостолски обятия,

---

[1]) Цитата вж. Притурка № 4. — Настояването на папа Ивана VIII прѣдъ Бранимира да изпрати „безъ закъснение" пресвитеръ Ивана въ България явно сочи къмъ това, че послѣдниятъ трѣбало по-скоро да се върне въ Римъ, за да присжтствува тамъ при разглеждането дѣлото на св. Методия, който билъ извиканъ отъ папата съ писмо отъ юлий мѣсецъ 879 г. (Малышевскій, п. т., стр. 206—208). Папата, очевидно, разчитвалъ така, че, докато св. Методий дойде въ Римъ, пресвитеръ Иванъ да успѣе да се върне отъ България, въ което и сполучилъ, защото св. Методий пристигналъ въ Римъ не по-рано отъ октомврий или ноемврий с. г. Тукъ ние имаме още едно доказателство, ако и косвено, че двамата пресвитери едноименни сж една и сжща личность, именно Иванъ Венециански.

като въ свещенитѣ си молитви постоянно прѣпоржчваме на Господа васъ и цѣлия ви народъ, та оня, който ви е дарувалъ на земята славна върховна власть, да (ви) сподоби и слѣдъ смъртьта съ царство небесно и всегдашна слава. Затова подканяме вашата честь (gloria) да се върнете съ прѣданъ умъ и на драго сърдце (libenti animo) къмъ св. ваша майка, римската църква, та да можете, подпомогнати отъ молитвитѣ на светитѣ апостоли, лесно да наддѣлѣете както видимитѣ, тъй и невидимитѣ врагове; а понеже ние много ви обичаме, както се каза по-горѣ, желаемъ да изпратимъ при васъ легатъ заедно съ посѣщението на апостолския прѣстолъ и да ви споходимъ, както пастирь спохожда повѣреното нему стадо на своя господарь, щомъ ние узнаемъ вашето желание, че искате да приемете посолството на апостолското посѣщение. Ако това вие бихте пожелали, погрижете се, драгий и любезний сине, да ни отговорите по тоя почтенъ пресвитеръ Ивана, нашия вѣренъ, подъ поржчителство на вашитѣ писма. Всемогжщиятъ Богъ, който ви показа пжтя на истината и възблаговоли да просвѣти сърцето ви съ свѣтлика на своята свѣтлина, нека ви запази неврѣдимъ сега и винаги въ всѣко благополучие и здраве“[1]).

И това писмо носи въ себе си извѣстна промѣна въ тактиката на римската курия въ сравнение съ прѣднето: тукъ Иванъ VIII вече не говори за „грѣшки“ на прѣдишнитѣ пратеници и се въздържа да изказва каквато и да било готовность за отстжпки; сега главно и изключително напира на това, че както при папа Николая Борисъ по божие указание доброволно изпратилъ пратеници въ Римъ, за да приеме оттамъ християнското учение и закони, тъй и сега доброволно да се върне къмъ майката-църква, което той би посрѣщналъ съ отворени обятия. Но освѣнъ това въ туй писмо се забѣлѣзва у папата едно увѣреность, че това възвръщане на Бориса и неговия народъ като че ли непрѣмѣнно ще послѣдва, защото той посочва и способа, по който то би могло да стане: Иванъ VIII прѣдлага на българския

[1]) Ep. 231, Migne, tb. 126, col. 843—844.

князъ да се съгласи да бѫде изпратенъ отъ Римъ въ България нарочитъ папски легатъ, съ когото Борисъ да влѣзе въ споразумѣние по тоя въпросъ.[1]) Отдѣ е произлизала тая увѣреность у Ивана VIII: дали той е билъ убѣденъ, че пресвитеръ Иванъ съ своя дипломатически талантъ и съ знанието на славѣнски езикъ ще успѣе непосрѣдно да въздѣйствува върху Бориса, като му прѣдстави голѣмитѣ успѣхи на папството въ другитѣ славѣнски земи, въ Моравия и Хърватско, или пъкъ той е разчитвалъ, че постѫпката на Бранимира ще бѫде достатъчна да убѣди Бориса да послѣдва неговия примѣръ, — мѫчно може да се установи; обаче отъ това писмо едно става очевидно — папата искалъ вече отъ думи да прѣмине къмъ дѣйствия и затова той подканя Бориса да му отговори по неговия довѣреникъ, пресвитеръ Ивана, непрѣменно съ писмено поржчителство, ако той приеме прѣдложението му. По тоя начинъ пресвитеръ Иванъ и въ българската си мисия, както и въ хърватската, се явява само като посрѣдникъ между папата и Бориса; неговата задача била, както се каза, да се опита непосрѣдно да убѣди българския князъ да се върне отново къмъ римската църква или въ краенъ случай да изтръгне отъ него писмено обѣщание въ това. Но, както изглежда, той не успѣлъ нито въ едното, нито въ другото; доколкото може да се съди отъ слѣднето писмо на папата, Борисъ, се е отървалъ и тоя пѫть съ едно само обѣщание, че самъ ще изпрати пратеникъ въ Римъ съ искания отъ него писменъ отговоръ. Въ сѫщность обаче той се ограничилъ само съ изпращане на дарове и поздрави до папата отъ уважение и почитъ по нѣкого-си Функтика, безъ тоя да е билъ снабденъ съ нѣкакви писма,

[1]) Това прѣдложение, което се явява противоположно на онова отъ прѣднето писмо, ни дава основание да мислимъ, че първитѣ двѣ писма, които пресвитеръ Иванъ трѣбало да отнесе въ България още прѣзъ м. май, не ще да сѫ попаднали въ ржцѣтѣ на Бориса; иначе папата не би се чувствувалъ свободенъ тъй рѣзко да промѣни първото си прѣдложение. Очевидно, той, надѣвайки се, както се види, на успѣхъ въ България, не искалъ сега да се свързва съ нѣкакви ангажименти прѣдъ българския князъ, като мислилъ да прѣдостави опрѣдѣляне условията на специалния легатъ, за когото тукъ става дума.

или пъкъ да е билъ опълномощенъ да обяви формално прѣминаване на България къмъ римската църква. На това Иванъ VIII побързалъ да отговори съ слѣднето писмо:

„До любезния и духовенъ синъ Михаила, славния български князъ.

„На ваше царско величие (regiae excellentiae) поднасяме много благодарности, защото ти като най-драгъ синъ, изпълненъ съ божествена любовь, си се погрижилъ да посѣтишъ нашето бащинство чрѣзъ вашия отличенъ довѣреникъ Функтика и да (ни) почтете съ изпратенитѣ дарове; отъ него като чухме за благосъстоянието на вашето здраве и за благополучието на всички твои вѣрни, твърдѣ много се зарадвахме. Ние пъкъ, изправяйки се съ нашитѣ ревностни молитви прѣдъ светѣйшето тѣло на блаженния Петра, княза на апостолитѣ, винаги прѣпоржчваме ревностно тебе, всички твои боляри (principes) и цѣлия ти народъ на Господа Иисуса Христа и благославяме тебе, цѣлия твой народъ и цѣлото ти царство, щото ти, свободенъ отъ видими и невидими врагове и подпомогнатъ отъ божия помощь, да бѫдешъ винаги побѣдитель надъ неприятелитѣ си и въ слава да достигнешъ (pertingas) до палмата на висшето призвание. Нека оня, който съ щедростьта на своята благодать ти дарува земното царство и чрѣзъ просвѣтяване очитѣ на твоя разумъ показа пѫтя на истината и (те) изведе отъ тъмнина къмъ истинска свѣтлина, нека благоволи твърдитѣ въ тая света вѣра и добри дѣла да изведе до край здрави и неврѣдими, та да можешъ слѣдъ края на сегашния животъ, при посрѣдничеството на св. апостоли Петра и Павла, да постигнешъ царство небесно; въ него само ти ще получишъ заедно съ всички светии всички ония блага, които око не е видѣло и ухо не е чуло, които не сѫ проникнали (ascenderunt) въ човѣшкото сърдце и които всемогѫщиятъ Господь е приготвилъ за ония, които го обичатъ (1. Кор. II, 9). Обаче не съ малка скръбь, о драгий сине, ти ни изпълни, задѣто ти напусна прѣстола на блаженния Петра, ключаря на царство небесно, който ти се бѣ явилъ въ открито видѣние и оказа наврѣменна помощь, макаръ че тоя прѣстолъ е глава и

учитель на всички божии църкви, къмъ основателя на който, блаженния Петра, било казано отъ Господа: „Паси овцетѣ ми“ (Иоан. XXI, 15—17), и комуто сѫ прѣдадени ключоветѣ на царство небесно, та каквото е свързалъ на земята, да остане свързано и на небето (Мат. XVI, 19). Върни се вече, най-обичний сине, къмъ св. твоя майка, римската църква, която те е родила отъ свещена утроба, чрѣзъ която ти си получилъ образа (formam) на цѣлата вѣра и истина при посрѣдството на нашия прѣдшедственикъ, прѣдстоятеля Николая, която държи върховната власть (principatum) надъ всички народи и при която народноститѣ на цѣлия свѣтъ като една майка и една глава се събиратъ. Недѣй напуща повече твоята майка, защото тя не те забравя; напротивъ, той (Николай) я обича по-скоро като едничка и винаги си спомня за тебе прѣдъ Бога. Защото не бѣ позволено на гърцитѣ да присвоятъ чужда енория (parochiam), тъй като св. отци най-ясно това забраняватъ. Поради това тѣ държатъ наши диоцези противъ каноницѣ, основани отъ Божия Духъ и осветени отъ уважението на цѣлия свѣтъ. Ако да не бѣше нашата къмъ тебе обичь, ние съ едно апостолско опрѣдѣление вече бихме ги принудили да си отидатъ оттамъ.“ [1])

Слѣдъ всички направени опити и усилия непосрѣдно да повлияе върху българския князъ, да го спечели заедно съ народа му за римската църква, Иванъ VIII най-сетнѣ трѣбало

---

[1]) Ep. 236. Migne, ib., t. 126, col. 848—849. — Това писмо не е датирано и въ края му стоятъ само думитѣ: Data ut supra. Въ сбирката на писмата то слѣдва веднага слѣдъ едно писмо отъ 14. юний 879 г., но едвали е допустимо, че то е било писано на сѫщата дата, защото, ако пресвитеръ Иванъ е заминалъ прѣзъ Далмация за България наскоро слѣдъ 8. юний, той не е могълъ да се върне оттамъ по-рано отъ края на сѫщия мѣсецъ. Борисовиятъ пъкъ пратеникъ Функтикъ надалн е пристигналъ въ Римъ заедно съ него, защото папата би отбѣлѣзалъ това въ писмото си, а по-сетнѣ, и то не по-късно отъ 16. августъ с. г., защото както нашето писмо, тъй и други 6 писма, сѫщо безъ дата, сѫ турени въ сбирката прѣди тая дата. Ср. Jaffé-Regesta, p. 281—282. Затова ние отнасяме това писмо къмъ м. юлий с. г.; то е било написано наскоро слѣдъ пристигането на Функтика и по него ще да е било изпратено Борису. — Hergenröther, п. т., II, стр. 612, бѣл. 61. го отнася къмъ м. юний.

да се убѣди, че, ако Борисъ все още поддържа сношения съ него, това той правилъ само отъ уважение и почитъ, а не че е ималъ нѣкакво намѣрение да се откаже отъ Византия. Къмъ такова заключение ни довежда съдържанието на горнето писмо. Папата, както се види, се отказалъ вече отъ всѣкакви прѣдложения за способа, какъ да прѣмине България повторно къмъ Римъ и отново се обръща къмъ обичнитѣ си теми, че както Борисъ първоначално е получилъ познание на вѣрата и истината отъ римския прѣстолъ, тъй той ще се удостои да постигне пълно спасение само чрѣзъ посрѣдството на ап. Петра, неговия основатель; че римската църква държи върховната власть надъ всички народи, които се стремятъ да се събератъ при нея, и главно, че гърцитѣ си присвоили противозаконно единъ принадлежащъ на римския прѣстолъ диоцезъ и завършва, какво само голѣмата му обичъ къмъ Бориса го задържала да ги накара съ едно само апостолско рѣшение да напуснатъ страната — една мисъль, която най-рельефно изтъква съзнанието на папата въ бесилието си непосрѣдно да въздѣйствува върху българския князъ, а оттука и въ невъзможностьта да закрѣпи властьта си въ България.

Не повече се оправдали надеждитѣ на Ивана VIII да разрѣши българския въпросъ въ своя полза и въ Византия. Отговаряйки на императорската покана да изпрати свои легати на прѣдстоящия съборъ въ Цариградъ за възстановяването на Фотия, той не пропусналъ въ писмото си до Василия I (отъ 16. августъ 879 г.) да отбѣлѣжи между другитѣ условия, при които той се съгласявалъ да признае Фотия за патриархъ и да влѣзе въ общение съ него, и това: цариградскиятъ патриархъ трѣба да се откаже отъ всѣкакви претенции относно България, която папа Николай по просбата на князъ Михаила просвѣтилъ чрѣзъ християнството, трѣба да не посвещава за нея никакво духовенство, нито да изпраща паллиумъ, намиращитѣ се тамъ духовни лица отъ неговата епархия да извика обратно и тоя диоцезъ да прѣдостави на римския прѣстолъ.[1]) А пъкъ на Фотия той право писалъ:

[1]) Ep. 243. Migne, lb., t. 126, col. 856 A — B.

„Освѣнъ това, както вие отъ своя страна се стараете, щото вашата воля да получи сила, тъй и ние искаме, щото нашиятъ български диоцезъ, който апостолскиятъ прѣстолъ чрѣзъ трудоветѣ на свѣтѣйшия папа Николая отново получи и прѣзъ врѣмето на сѫщо блаженнѣйшия прѣдстоятель Адриана го владѣ, колкото е възможно по-скоро да ни се върне назадъ; и ние забраняваме за-въ бѫдаще съ апостолски авторитетъ всѣко църковно посвещение въ тоя сѫщия български диоцезъ отъ страна на прѣдстоятелитѣ на цариградската църква. Ти пъкъ трѣба да се погрижишъ, щото посветенитѣ тамъ епископи и всички други духовни лица отъ по-доленъ рангъ да се оттеглятъ оттамъ и да се въздържатъ съвсѣмъ отъ нападение на нашия български диоцезъ. Ако ли пъкъ имъ дадешъ паллиумъ или извършишъ каквото и да било посвещение, ти ще бѫдешъ подложенъ на равна съ тѣхъ отлѫчка.“ [1]) Подобно искане относно България папата поставя и въ писмото си до цариградското духовенство, именно „да му възвърнатъ енорията на българския народъ, който съ божие съдѣйствие при посрѣдничеството на блаженния ап. Петра и при залѣгането на неговитѣ прѣдшественици билъ обърнатъ въ Христа, слѣдъ като бѫде прѣмахнато посвещението, което тѣ сѫ извършили непозволено“.[2]) Най-сетнѣ деветата глава на инструкциитѣ (Commonitorium), които били съставени на прѣдварителния съборъ въ Римъ и прѣдадени на папскитѣ легати въ Цариградъ, гласи: „ние искаме, щото прѣдъ събора да кажете на горѣказания Фотия, свѣтѣйшия патриархъ, да не праща въ България паллиумъ, нито да посветява нѣкого въ тая провинция. Ако пъкъ направи това, ще го сѫдимъ споредъ свещенитѣ закони“.[3])

И наистина, още на второто засѣдание (17. XI.) на открития въ началото на ноември 879 г. цариградски съборъ[4])

---

[1]) Ep. 248. Ibidem, col. 872 A — B.

[2]) Ep. 245. Ibidem, col. 866 B.

[3]) Ep. 247. Ibidem, col. 869 B.

[4]) Тоя съборъ е извѣстенъ подъ името „Фотиевъ“, а нѣкои на изтокъ го наричатъ 8-и вселенски съборъ поради неговата тържественость и многолюдность.

папскиятъ легатъ, свещеникъ-кардиналъ Петъръ, който пристигналъ въ Цариградъ малко прѣди откриването на събора и донесълъ папскитѣ писма, съгласно съ инструкциитѣ на римската курия, и въ съгласие съ другитѣ двама Павла Анконски и Евгения Остийски, които били дошли въ Цариградъ още въ края на 878 г. и били задържани за събора, повдигналъ вопроса за юрисдикцията въ България. Още слѣдъ прочитането на писмото до императора и станалитѣ по него разсѫждения, когато папскитѣ легати се обърнали къмъ членоветѣ на събора съ въпросъ: приематъ ли тѣ това писмо на папата съ всичкитѣ му подробности? вече заличало въ какъвъ смисълъ ще бѫде разрѣшенъ българския въпросъ, защото съборътъ отговорилъ на поставения въпросъ съ слѣднитѣ думи: „Всичко, което се отнася до признанието и прославата на църквата и на Фотия, нашия светѣйши патриархъ, ние приемаме; обаче това, което се касае до императора и управлението на държавата, ние прѣдоставяме на неговия авторитетъ.“ Послѣднята оговорка ясно показва, че тя се отнася до въпроса за юрисдикцията въ България, който папата, както видѣхме, така сѫщо засѣга въ писмото си до императора.[1]) Само слѣдъ прочитането и на писмото до Фотия, въ което съборътъ узналъ, какво папата иска отъ патриарха по сѫщия въпросъ, легатътъ Петъръ заявилъ, че нему е възложено да поиска отъ Фотия да не праща паллиумъ въ България и да не посвещава за тая страна духовни лица. На това Фотий отговорилъ, че той високо цѣни мира и любовьта прѣдпочита прѣдъ всичко, че отъ своя страна той е готовъ всичко да даде и да подари; увѣрявалъ, че макаръ и да е могълъ да се възползува отъ правото си и отъ примѣра на другитѣ (м. б. на Игнатия), той все пакъ не е пращалъ паллиумъ въ тая страна, нито пъкъ е посвещавалъ за нея духовни лица, както по-рано, тъй и сега, макаръ той и да заемалъ вече отъ дълго врѣме архиепископската катедра; той изобщо е готовъ да подари на приятелитѣ си дори свое собственото, доколкото това зависи отъ

[1]) Hergenröther, кяз. съч., II, стр. 472—475. — Лебедевъ, каз. съч., стр. 246—249.

него и не нарушава старитѣ закони; а пъкъ едно разширение границитѣ на неговата църковна область, безъ нѣкой законъ да заповѣдва, би значило нищо друго освѣнъ увеличение на трудоветѣ и грижитѣ. Легатъ Петъръ, както изглежда, се задоволилъ отъ такъвъ единъ неопрѣдѣленъ отговоръ и похвалилъ Фотия, като казалъ: „ти правилно мислишъ и добрѣ постѫпвашъ; поради това пазишъ истинската любовь, защото любовьта побѣждава всичко.“ Слѣдъ това Фотий прочелъ една извадка отъ прѣдишното си писмо до папа Николая, въ което се казвало, че той не се домогвалъ да си подчини българската страна. Обаче двама отъ присѫтствуващитѣ митрополити, Прокопий Кесарийски и Григорий Ефески, най-добритѣ оратори на събора, знаейки изобщо настроението на събора по българския въпросъ, за да турятъ по-скоро край на тоя въпросъ и да му дадатъ такава постановка, че по-нататъшнитѣ разсѫждения по него да станатъ излишни, обявили слѣднето: „трѣба да се надѣваме, че Богъ ще помогне на нашия императоръ да подчини подъ властьта си всички страни (въ това число ще трѣба да се разбира и Италия) на свѣта, и тогава той ще направи нова разпрѣдѣла на диоцезитѣ (църковнитѣ области) и ще удовлетвори желанията на всички висши иерарси“. Съборътъ се съгласилъ съ заявлението на ораторитѣ и рѣшилъ, че не е работа на събора да опрѣдѣля границитѣ на патриаршиитѣ и че това трѣба да се прѣдостави на врѣмето. Подъ такъвъ единъ благовиденъ и искусенъ начинъ било дадено да се разбере, че исканията на папата нѣма и не могатъ да се удовлетворятъ.[1])

На това рѣшение папскитѣ легати нищо не възразили, защото тѣ се надѣвали, както се види при другъ случай отново да подигнатъ тоя въпросъ. И наистина, когато на третето заседание на събора (19. XI.), слѣдъ като било прочетено по прѣдложение отъ легата Петра папското писмо до цариградския клиръ, въ което папата искалъ, както видѣхме, така сѫщо да бѫде повърната България на римската църква,

[1]) Hergenröther, кват. съч., II, стр. 476—477. — Лебедевъ, п. т., стр. 250- 252.

кардиналъ Петъръ се обърналъ къмъ събора съ въпросъ: приема ли той това, което е написано въ папското писмо? Членоветѣ на събора отговорили, че приематъ Фотия за патриархъ. Обаче, когато легатътъ конкретизиралъ въпроса въ смисълъ, дали всичко ще бѫде изпълнено тъй, както е написано въ писмото, като еималъ прѣдъ видъ юрисдикцията въ България, съборътъ далъ сѫщия отговоръ, както и порано: „това, което се отнася до славата на Божията църква, ние направихме, приехме и приемаме; а всичко друго, което се касае не до нашата компетентность, а до управлението и рѣшението на нашия великъ и високъ императоръ, ние прѣдоставяме на неговата грижа и разумъ". Кардиналъ Петъръ се опиталъ да изкаже своето незадоволство отъ тоя отговоръ, като се изразилъ, че въ прочетеното писмо нѣма нищо неоснователно; обаче на това не било обърнато внимание и съборътъ прѣминалъ къмъ обсѫждане на другъ въпросъ.[1]) Къмъ края на сѫщото заседание по желанието на легата Петра били прочетени инструкциитѣ на римската курия къмъ легатитѣ, дѣто 9. пунктъ, както видѣхме, така сѫщо се отнасялъ къмъ българския въпросъ; обаче папскитѣ легати не могли да запитатъ по него, защото всичкото внимание на събора се съсрѣдоточило върху съдържанието на 10. пунктъ, който анулиралъ всичкитѣ рѣшения на събора отъ 869—70 и отхвърлялъ и самия съборъ.[2])

Слѣдъ като получавали такива извръщливи отговори, отъ които ясно ставало, че съборътъ не искалъ да удовлетвори претенциитѣ на папата досежно България, както и по други въпроси, отъ разрѣшението на които не били доволни, папскитѣ легати най-сетнѣ рѣшили да се опитатъ още веднажъ да прѣдложатъ тия въпроси на обсѫждане отъ събора, като се надѣвали да получатъ по опрѣдѣлени рѣшения. Затова тѣ прѣдложили на четвърто заседание (24. XII. с. г.) на събора едно изложение, състоящо отъ петь пункта, по тия

---

[1]) Hergenröthor, II, стр. 483—484. — Лебедевъ, пакъ тамъ, стр. 259—260.

[2]) Hergenröther, II, стр. 490—492. — Лебедевъ, пакъ тамъ, стр. 266—268.

въпроси, които най-много интересували римската курия. Въ първия пунктъ билъ поставенъ въпросътъ за България. „Прѣдстоятелтъ на цариградската църква, се казвало тамъ, не трѣбва да посвещава духовни лица за България, нито да праща тамъ паллиумъ". Но и тоя пѫть членоветѣ на събора не казали повече отъ това, което било произнесено на прѣднитѣ заседания, а именно, че тоя въпросъ не е отъ компетенцията на събора и ще трѣба да бѫде отложенъ за друго врѣме; че тая работа трѣба да бѫде рѣшена отъ императорската власть, при което епископитѣ се задължили да ходатайствуватъ прѣдъ императора, да се заеме съ разгледването на тоя въпросъ. Въ сѫщия духъ се изказали и отдѣлнитѣ оратори. Прокопий Кесарийски между другото казалъ: „трѣбва да се надѣваме, че благочестивиятъ императоръ (Василий), по божие благоволение и чрѣзъ молитвитѣ на светѣйшия Фотия, съ силата на оржжието ще възстанови старитѣ граници на империята и ще придобие власть надъ цѣлата земя; когато пъкъ това стане, тогава императорътъ по свое усмотрѣние ще опрѣдѣли границитѣ на патриархатитѣ, тъй че между патриарситѣ нѣма да възникватъ никакви спорове, а ще царува миръ както въ това, тъй и въ другитѣ отношения". Това подкрѣпилъ и митрополитъ иконийски Теофилъ съ прибавката, че „папата тогава ще получи много повече отъ това, което той сега иска и желае, защото Фотий питае голѣма обичъ и почитъ къмъ папата". А пъкъ смирненскиятъ митрополитъ Никита развилъ мисъльта, че нѣмало защо много да се грижатъ за разграничение на патриархатитѣ римски и цариградски, защото „любовьта и духовното братство между светѣйшия римски първосвещеникъ и светѣшия патриархъ Фотия били тъй голѣми, че тѣ, съставлявайки като че ли една душа, ще смѣтатъ прѣдадения тѣмъ народъ и подчиненитѣ тѣмъ страни за общо благо, и всѣки отъ тѣхъ ще вижда собствената си печалба въ печалбата на своя братъ и приятель". Слѣдъ тия думи епископитѣ извикали: „Всичко това ние знаемъ и сѫщото казваме"[1]).

[1]) Hergenröther, каз. съч., II, стр. 497—498. — Лебедевъ, каз. съч., стр. 275—276.

Съ това се завършили всички разсѫждения по българския въпросъ, който вече не се повдигалъ до свършването на събора. Така трикратниятъ опитъ на папскитѣ легати да се сдобиятъ съ едно по-сгодно или поне по-опрѣдѣлено рѣшение отъ събора останалъ безъ резултатъ, и домогването на папата да си върне България и тукъ потърпѣло пълна несполука.

Цариградскиятъ съборъ въ 879—880 г. се свършилъ, както е извѣстно, съ пълното възтържествуване на патриархъ Фотия, а заедно съ това и съ тържеството на цариградската църква и на другитѣ източни църкви надъ домогванията на папитѣ до всесвѣтско владичество. И папа Иванъ VIII, разбира се, не е могълъ да бѫде доволенъ отъ рѣшенията на тоя съборъ; най-тежко за него било тъкмо това, че той не могълъ да постигне най-главната си цѣль — връщането на българския князъ и народъ отново въ лоното на римската църква, въ прѣслѣдването на която цѣль той направилъ голѣми жертви, като отстѫпилъ отъ църковната политика на прѣдшественицитѣ си, влѣзалъ въ компромисъ съ византийския императоръ и се помирилъ съ най-върлия врагъ на папството — патриархъ Фотия. Но на първо врѣме той скривалъ своето незадоволство, едно, защото политическитѣ му работи вмѣсто да се подобрятъ, все повече се влошавали, особено спрѣмо арабитѣ, за борбата съ които той все още се нуждаелъ отъ помощьта на византийския императоръ, и друго, защото той мислилъ, че надеждата за България все още не била окончателно изгубена.

Когато слѣдъ завръщането на папскитѣ легати въ Римъ прѣзъ августъ 880 г., които му донесли съборнитѣ актове, придружени съ писма отъ императора и патриарха, се научилъ за рѣшенията на събора, Иванъ VIII поискалъ да се възползува отъ неопрѣдѣленото рѣшение за юрисдикцията въ България, като го прѣдстави, че императорътъ априорно е рѣшилъ тоя въпросъ въ негова полза. Затова въ отговора си до Василия I отъ 13. августъ 880 г. той твърдѣ много благодарилъ, задѣто императорътъ отъ любовь къмъ него позволилъ, както това изисквала справедливостьта, да при-

тежава българския диоцезъ.[1]) Въ писмото си до Фотия папата нищо не споменува за България, което се явява твърдѣ понятно, защото съборътъ, както видѣхме, обявилъ българския въпросъ като стоящъ вънъ отъ компетентностьта на църквата. Отъ друга пъкъ страна, понеже неговитѣ искания не били взети подъ внимание на събора, Иванъ VIII трѣбало да се покаже вѣренъ изпълнитель на заплахата съ отлѫчка, която той бѣ изказалъ къмъ Фотия въ писмото си отъ 16. августъ 879 г. Обаче отъ такава крайна мѣрка го удържали още обѣщанията на императора, както и очакванията му за помощь отъ неговата флота, която тъкмо тогава била одържала блѣскава побѣда надъ арабитѣ. Но все пакъ, за да защити своето достоинство, Иванъ VIII се рѣшилъ да протестира въ Цариградъ противъ незачитането на неговитѣ нареждания отъ събора. Съ изпълнението на тоя протестъ той натоварилъ епископъ Марина, бившия дяконъ на римската църква, който на събора въ 869—870 г. билъ единъ отъ главнитѣ обвинители на Фотия и чието приятелство въ даденото врѣме послѣдниятъ се опиталъ да спечели.[2])

Сѫщеврѣменно Иванъ VIII не изпущалъ отъ вниманието си и България. Въ сѫщата 880 г. той се опиталъ още веднажъ да въздѣйствува върху Бориса помимо Византия. Като посрѣдникъ тоя пѫть папата избралъ току-що посветения отъ него за нински епископъ Теодосия, сътрудникъ на князъ Бранимира въ дѣлото за присъединението на Хърватско къмъ римската църква. Прѣдположението, какво Иванъ VIII се надѣвалъ, че живиятъ тѣхенъ примѣръ, като на отцѣпили се отъ Византия и прѣминали подъ властьта на Римъ, ще подѣйствува върху Бориса,[3]) се явява твърдѣ вѣроятно; но едвали ще трѣба да се изпусне изъ-прѣдъ видъ още едно обстоятелство, на което папата не по-малко ще да е раз-

---

[1]) Ep. 296. Migne, ib, t. 126 col. 909 D — 910 A: Tertio vero vobis gratias multas referimus quia Bulgarorum dioecesin pro amore nostro gratanti animo sancto Petro, ut justum erat, permiseritis habere.

[2]) Hergenröther, каз. съч., II, стр. 574—576. — Лебедевъ, п. т., стр. 298—299.

[3]) Малышевскій, каз. съч., стр. 262.

читвалъ. Както е извѣстно, условието, при което хърватска Далмация прѣминала къмъ римската църква, било, че хърватската епархия или църква на чело съ нинския епископъ Теодосия се отдѣляла като независима отъ сплѣтската латинска митрополия и признавала само върховната власть на папата, което напълно съвпадало съ стремежитѣ на Хърватско и църквата му къмъ национална самобитность и независимость.[1]) Рѣшавайки да изпрати еп. Теодосия като папски пратеникъ, Иванъ VIII, комуто било добрѣ извѣстно, че сжщитѣ тия стремежи въодушевявали българския князъ, очевидно, е искалъ, щото нинскиятъ епископъ да разкрие на Бориса тъкмо ония автономни отношения, въ които тогава се намирали както Моравия, тъй и Хърватско къмъ римския прѣстолъ и да му изтъкне прѣдимствата на църковната зависимость отъ Римъ, въ основата на която лежи строгото запазване на националния принципъ, а заедно съ него и политическата независимость, особено за славѣнскитѣ държави, — една политика, тъкмо противоположна на византийската, която прѣслѣдвала, споредъ схващанията на папитѣ, тъкмо обратното.

Съ такава мисия еп. Теодосий билъ изпратенъ въ България несъмнѣнно слѣдъ пристигането на папскитѣ легати. оть Цариградъ, когато папата се научилъ за несполуката си по българския въпросъ на цариградския съборъ. Той ще да е пристигналъ тамъ къмъ края на лѣтото или началото на есеньта 880 г.[2]) и, както изглежда, е ималъ извѣстенъ успѣхъ: при личната си срѣща съ Бориса той сполучилъ, споредъ думитѣ на папата, да го убѣди на първо врѣме да изпрати съ него свои пратеници въ Римъ; но Борисъ отмѣнилъ това рѣшение и му се обѣщалъ да изпрати такива по-късно. Теодосий се върналъ въ Римъ, може би, напълно убѣденъ въ сполуката, което, разбира се, не малко зарадвало Ивана VIII; но, понеже не довѣрявалъ на Бориса, който и по-рано му е давалъ обѣщания и не ги изпълнявалъ, той,

[1]) Пакъ тамъ, стр. 253 и слѣд.

[2]) За тая дата вж. по-долу стр. 196, бѣл. 1.

слѣдъ като се изминало извѣстно врѣме, побързалъ да му напише въ края на 880 г. слѣднето писмо:

„До любимия и духовенъ синъ Михаила, достославния князъ български. Благодать вамъ и миръ отъ Бога Отца и Господа Иисуса Христа!

„Чудимъ се, задѣто, слѣдъ като се измина вече толкова врѣме, вие не сте изпратили вашитѣ пратеници при св. римска църква, вашата майка, и при насъ. И наистина, както ни донесе досточтимиятъ епископъ Теодосий, ти си се обѣщалъ да изпратишъ съ него свои пратеници, но защо си пропусналъ да ги изпратишъ, не знамъ. Поради това вече вие трѣбаше да знаете, длъжни ли бѣхте съ пълна прѣданость да се обърнете къмъ пастиря и първосвещеника на вашитѣ души; поради това чрѣзъ това наше апостолско писмо вамъ, като драги синове, напомняме и ви подканяме, да се не колебаете тозчасъ да ни изпратите ваши надежни пратеници, за да се накърмите отъ гърдитѣ на вашата майка, св. римска църква, и да се изпълните съ всѣкакво благо. Защото ние по бащински обичай ви обгръщаме съ прострени ржцѣ и като овци Христови, повѣрени намъ, готови сме да ви накърмимъ и спасимъ, споредъ това, което Господь казва на блаженния Петра: „Паси моитѣ овци“; понеже, каквото и да ви пращаме, можете напълно да вѣрвате, че незабавно желаемъ да прѣдприемемъ и да извършимъ всѣкога за вашето спасение. Пожелаваме ви добрѣ да прѣбждвате въ Христа сега и всѣкога“.[1])

---

[1]) Ep. 308. Migne, ib., t. 126, col. 919 A—C. — Това писмо не носи дата, обаче, като се вземе въ внимание, 1. че то стои послѣдне въ сбирката на папа-Ивановитѣ писма отъ 880 г. и 2. че най-близкитѣ прѣди него датирани писма (Ep. 304 и 305) се отнасятъ къмъ ноември 14. индиктионъ, то ще трѣба да се отнесе или къмъ ноември, или къмъ декември 880 г. — Ср. Jaffé, Regesta, p. 287, n. 2555. — Малышевскій, п. т., стр. 262. — Установяването дата на това писмо дава възможность да се опрѣдѣли, къмъ кое врѣме се отнася приблизително и отиването на еп. Теодосия въ България Папата самъ пише въ началото на писмото: „слѣдъ като се измина вече толкова врѣме“ (tanto jam tempore transacto), разбира се, откакъ еп. Теодосий заминалъ или напусналъ България, защото при дадената отъ послѣдния надежда за сполука папата едвали ще да е чакалъ много обѣщанитѣ прате-

Но всичкитѣ напомняния и подканвания на папата и тоя пѫть не дали никакви резултати. Рѣшението на цариградския съборъ относно претенциитѣ на Ивана VIII върху България, което не ще сѫ закъснѣли въ Цариградъ своеврѣменно да съобщатъ на българския князъ, освобождавало Бориса отъ изпълнение и на даденото отъ него обѣщание, и той, наистина, не изпратилъ очакванитѣ отъ папата български пратеници въ Римъ.

Не по-сполучлива излѣзла и мисията на еп. Марина. Той заминалъ прѣзъ есеньта 880 г. за Цариградъ, както се прѣдполага, съ пълномощие, слѣдъ като разслѣдва цѣлата дѣйность на събора и особено всичко, което било рѣшено въ врѣда на римския прѣстолъ и главно по българския въпросъ, рѣшително да протестира. Маринъ изпълнилъ задачата си съ голѣма неустрашимость, но безъ всѣкакво въздѣйствие, защото Фотий, слѣдъ като постигналъ цѣлта си — признанието му отъ папата, вече нѣмалъ намѣрение да прави отстѫпки, и императоръ Василий I намѣрилъ за добрѣ да арестува римския епископъ, който само слѣдъ 30 дена билъ освободенъ и въ първитѣ мѣсеци на 881 г. се завърналъ

ници и е написалъ горнето писмо наскоро слѣдъ завръщането на Теодосия въ Римъ, слѣд. и послѣднето се отнася къмъ ноември; но, ако се допусне, че на пѫть за Римъ Теодосий се е запрѣлъ извѣстно врѣме въ Далмация, отдѣто той донесълъ второ писмо отъ Бранимира до папата (Малышевскій. п. т., стр. 253 и бѣл. 2), то заминаването му за България не може да се отнесе по-рано отъ началото на есеньта — септември, с. г., т. е. слѣдъ завръщането на папскитѣ легати отъ Цариградъ. — По кого е било изпратено това писмо е единъ въпросъ, по който могатъ да се изкажатъ двѣ прѣдположения: 1. или по сѫщия еп. Теодосия, който го донесълъ въ Далмация заедно съ писмото на папата до Бранимира (Ер. 307), написано едноврѣменно съ онова до Бориса, и оттамъ ще да е било то прѣпратено въ България, или 2. по еп. Марина, чието заминаване за Цариградъ съвпада съ написването на нашето писмо прѣзъ есеньта 880 г. (Hergenröther, каз. съч. II, стр. 576), като се прѣдположи, че Маринъ или е миналъ прѣзъ България за Цариградъ, което се явява малко вѣроятно, или слѣдъ пристигането си въ Цариградъ е трѣбало да отнесе лично или да изпрати писмото въ България; но въ такъвъ случай едвали е допустимо, че писмото е достигнало до Бориса, защото еп. Маринъ билъ арестуванъ въ Цариградъ 30 дена и слѣдъ това веднага билъ изпратенъ обратно въ Римъ (вж. по-долу).

въ Римъ. Съ това се турилъ край на воденитѣ отъ двѣтѣ страни видимо добри, а въ сѫщностъ прѣсторени и изкуствени отношения между Римъ и Цариградъ. Макаръ за Ивана VIII всѣки конфликтъ съ Византия и да не билъ желателенъ въ даденото врѣме поради все още тежкото му политическо положение, обаче тоя гордъ папа не можелъ да прѣтърпи нанесеното нему оскърбление. Затова наскоро слѣдъ завръщането на еп. Марина Иванъ VIII рѣшилъ отъ своя страна да скѫса всѣки по-нататъшни връзки съ Цариградъ: още сѫщата 881 г. отъ амвона на църквата св. Петъръ съ евангелие въ ржка прѣдъ многоброенъ народъ и съ голѣма тържественость той изрекълъ анатема върху патриархъ Фотия.[1]) Така се свършилъ първиятъ актъ на оная пълна съ всесвѣтско значение трагедия въ вселенската църква, която се завърши въ срѣдата на XI. вѣкъ и е извѣстна подъ името „раздѣление на църквитѣ“.

Въпрѣки пълната си несполука въ своитѣ домогвания да си върне България чрѣзъ Византия, папа Иванъ VIII залѣгалъ и слѣдъ това да поддържа сношенията си съ българския князъ. Отъ врѣмето слѣдъ цариградския съборъ въ 879 г. извѣстни сѫ само двѣ писма до българския князъ, отъ които едното е цѣло, а отъ другото — единъ фрагментъ. Въ първото писмо, което очевидно се намира въ свръзка съ послѣднето отъ ноември 880 г.,[2]) като изхожда отъ мисъльта, че „въ добритѣ хора трѣба да се хвали не толкова началото,

---

[1]) Hergenröther, п. т., II, стр. 576—578. — Лебедевъ, п. т., стр. 299—300.

[2]) Ep. 333. Migne, ib. t. 126, col. 938—939. — Това писмо е сѫщо недатирано. Въ сбирката то стои между писма отъ 882 г. споредъ опрѣдѣлението на издателя. — Jaffé, Regesta, p. 289, n. 2580, го поставя между първитѣ въ групата писма безъ дата, написването на които той отнася между 873 и 882. — Hergenöther, II, стр. 613, прѣдположително го отнася къмъ 881 г., а Малышевскій п. т., стр. 262. който го смѣта за послѣдне писмо на Ивана VIII до Бориса, — къмъ 882 г. — Въпрѣки това, че писмото стои въ сбирката между писмата отъ 882 г., ние мислимъ, че то не може да се отнесе къмъ тая година, защото въ него папата, намирайки се все още подъ влиянието на Борисовото обѣщание отъ есеньта 880 г., все още настоява прѣдъ Бориса да изпрати незабавно пратеникъ, за да узнае желанието

колкото края", папата благодари всемогжщия Бога, задѣто е запазилъ Бориса „въ твърдостьта на истинската вѣра" и е просвѣтилъ добродушното му сърдце за спасението на много, хора; той благодари Бога още, задѣто Борисъ се погрижилъ, както показалъ краятъ, т. е. послѣднитѣ му сношения съ Римъ, да запази вѣрностьта къмъ римската църква-майка и глава на всички земи; задѣто българскиятъ князъ отъ началото на покърщението и дотогава я считалъ като защитница на всѣкогашното си спасение чрѣзъ посѣщението на свв. апастоли и чрѣзъ искане на тѣхното одобрение. Но въ сжщото врѣме Иванъ VIII се вайка, задѣто Борисъ не останалъ докрай такъвъ, и му напомня думитѣ на Христа, че „претерпѣвый до конца спасенъ будетъ" (Мат. X, 22). Той му напомня за неговото клетвено обѣщание. „Защото, пише папата, ако нѣкой е обѣщалъ нѣщо Богу, това той е длъженъ и да изпълни; много повече вие трѣба да се стараете да изпълните докрай това, което доброволно сте обѣщали на св. римска църква, знаейки добрѣ, че блаженниятъ ап. Петъръ е получилъ отъ Господа Иисуса Христа ключоветѣ на царство небесно и се е удостоилъ съ властьта да отваря на всички вѣрни, а на другитѣ да затваря. И тъй, ние, ползувайки се отъ тая власть, както и нашитѣ прѣдшедственици, макаръ и недостойни, сме принудени, ако не поправите това, което сте извършили, сега да ви достойно порицаемъ въ тоя вѣкъ и да не допуснемъ, колкото това отъ насъ зависи, щото вие да се изпълните съ хули въ бждащия. Поради това, драгий ми сине, побързайте да поправите това, което сте извършили неправилно; при всѣки случай и незабавно кажете ни прѣзъ вашъ пратеникъ, какво желаете да попра-

---

му, а това право сочи, че нашето писмо е било написано наскоро слѣдъ тая дата, и то слѣдъ закриването на цариградския съборъ, защото папата пише, че „въ добритѣ хора трѣбва да се хвали не толкова началото, колкото краятъ", т. е. че е настанало врѣме окончателно да се рѣши интересуващиятъ го въпросъ и че това рѣшение зависи само отъ Бориса, но прѣди произнасянето на анатема върху Фотия, защото въ противенъ случай папата не би пропусналъ да спомене за тоя актъ, както това личи въ фрагмента-писмо, а именно прѣзъ първата половина на 881 г.

вите свърхъ това: ние пъкъ съ Божия помощь ще изпълнимъ всѣко желание за вашето изправление и, копнѣейки да бѫдете спасени душевно и тѣлесно, ще залѣгаме да уредимъ работата съгласно съ Бога".

Така Иванъ VIII, изтъквайки, че е настѫпилъ крайниятъ моментъ да се рѣши въпросътъ за юрисдикцията въ България, като че ли за послѣденъ пѫть подканѣлъ Бориса да изпълни даденото още въ 867 г. доброволно обѣщание да остане вѣренъ на ап. Петра,[1]) като въ сѫщото врѣме отъ една страна го заплашвалъ, че ще упражни върху него дадената нему чрѣзъ ап. Петра власть, а отъ друга — го подсѣщалъ, че той билъ готовъ да изпълни всѣко негово желание, ако само побърза чрѣзъ свой пратеникъ да поправи това, което той е извършилъ неправилно, т. е. да се върне отново въ лоното на римската църква. Колкото прикрито и да се изказва Иванъ VIII въ това писмо, все пакъ отъ него ясно личи, че, понеже разрѣшението на въпроса за връщането на България къмъ Римъ въ даденото врѣме зависѣло само отъ българския князъ, той рѣшилъ да го постави ребромъ прѣдъ Бориса. Какъвъ отговоръ е послѣдвалъ отъ България и изобщо отговорилъ ли е Борисъ на това писмо, ние не знаемъ; но дори да допуснемъ това послѣднето, все пакъ можемъ съ положителность да кажемъ, че отговорътъ е билъ отрицателенъ. Разбира се, папата не е могълъ да остави безнаказанъ Бориса, който отъ една страна искалъ да бѫде въ добри отношения съ римската курия, а отъ друга — държалъ съ Византия. Прѣдавайки Фотия на анатема и скѫсвайки всѣкакви сношения съ Цариградъ, той не е могълъ да не измѣни отношенията си и къмъ българския князъ. Споменатиятъ фрагментъ отъ послѣднето, както изглежда, писмо на Иванъ VIII до Бориса, което е било написано слѣдъ анатематствуването на Фотия, а съ него и цариградското духовенство, гласи: „Ако вие приемате каквито и да било таинства отъ онія, които ние считахме за отлѫчени, явно е, че вие сте повидимому напуснали идоло-

[1]) Вж. по-горѣ, стр. 110.

поклонството не за да бждете католици (православни), а за да станете схизматици".[1]) За жаль съдържанието на цѣлото писмо е загубено завинаги за насъ; обаче самиятъ тоя пасажъ показва, че чрѣзъ него папа Иванъ VIII изпълнилъ своята заплаха, като безпощадно изобличавалъ и укорявалъ Бориса, а, може би, и да го е отлжчилъ отъ църквата за неговото непослушание и непокорство и за неговото прѣдпочитане на цариградската църква прѣдъ римската, съ което и турилъ край на сношенията си съ българския князъ и България.

Така папа Иванъ VIII, който бѣ пусналъ въ ходъ всички срѣдства, за да спечели България и българитѣ за римската църква, не само не сможалъ да поправи грѣшкитѣ на своитѣ прѣдшественици, както той мислѣлъ при завземането на папския прѣстолъ, но и, слѣдъ като потърпѣлъ редъ несполуки и унижения, до толкова се отчуждилъ отъ българитѣ, че България останала за дълги години свободна отъ западното—църковно, политическо и културно---влияние, за да може вжтрѣшно да се уреди споредъ обичаитѣ на източната църква, да усвои принципитѣ на византийската цивилизация и да създаде новъ културно-исторически типъ — славѣно-българския, който стана като образецъ за всички славѣнски и неславѣнски източно-европейски държави, намиращи се подъ културното влияние на източната църква.

---

[1]) Ep. 369. Migne, ib., t. 126, col. 950 A: Si ab his quos ex communicatos habebamus sacramenta quaecunque suscipitis, constat quia idololatriam, non ut catholici essetis, sed ut schismatici efficeremini, dereliquisse videmini. — Въ сбирката тоя фрагментъ е помѣстенъ между писмата, чиято година е неизвѣстна (anno incerto). Jaffé съвсѣмъ не го отбѣлѣзва въ Regesta, а Hergenröther не опрѣдѣля датата му, но го туря слѣдъ писмото отъ юлий 879 г. (вж. стр. 120 и 121), безъ да посочи, каква връзка има между двѣтѣ писма или съ събитията отъ тая година. Обаче отъ съдържанието на тоя фрагментъ става явно, че самото писмо е писано отъ папата слѣдъ разрива му съ Цариградъ, защото тукъ, очевидно, се има прѣдъ видъ гръцкото духовенство на чело съ патриархъ Фотия, които Иванъ VIII е могълъ да счита за отлжчени и да ги нарича схизматици, само слѣдъ като бѣ произнесълъ анатема върху Фотия, а заедно съ него и върху цариградската църква.

5. ВЖТРЪШНАТА ДѢЙНОСТЬ НА КНЯЗЪ БОРИСА.

Макаръ че българскиятъ църковенъ въпросъ билъ прѣдметъ за споръ между римската и цариградската църкви до 882 г., обаче за кн. Бориса той билъ окончателно рѣшенъ, както видѣхме, още въ 870 г., когато по силата на съборното рѣшение въ Цариградъ българската църква била призната автономна, а латинското духовенство напуснало България и било замѣнено съ гръцко начело съ архиепископъ.[1]) Слѣдъ това Борисъ, ползувайки се отъ настаналитѣ мирни отношения съ съсѣдитѣ си, съсрѣдоточилъ всичкото си внимание върху вжтрѣшнитѣ дѣла на новопросвѣтената си държава. Прѣдъ него сега стояла сложна и мжчна задача — да реформира обширното си царство по образеца на другитѣ християнски държави, въ чиято група сега то влизало, и прѣди всичко по образеца на Византия, отдѣто той получилъ заедно съ християнството църковни и свѣтски закони. Нѣма съмнѣние, че тия реформи му се налагали отъ промѣната на религията, обаче при главната си цѣль да парализира силата на чуждитѣ влияния въ България и по тоя начинъ да даде възможность на страната самостойно и самобитно да се развива при новитѣ условия, Борисъ взелъ за основа националния принципъ както въ държавната уредба, тъй и въ закрѣпата на придобитата вече църковна автономия. Съ въвеждането на новата вѣра той нанасялъ съкрушителенъ ударъ на българското болярство, а заедно съ него и на българския елементъ, едно, за да засили централната власть, а друго, за да запази силата и цѣлостьта на държавата. Въ това си дѣло Борисъ напълно сполучилъ, защото се облѣгалъ, както се каза, на славѣнското множество и поради това върху неговитѣ основи почналъ да гради новата държавна и църковна уредба, слѣдов. националниятъ принципъ, въ името на който той трѣбало да дѣйствува, билъ славѣнскиятъ.

Опирайки се по тоя начинъ на славѣнския националенъ принципъ, Борисъ получавалъ извѣстно облекчение въ законодателството; защото запазвайки, може би, все още дър-

---

[1]) Вж. тукъ по-горѣ, стр 140—145.

жавно-административната организация на стара езическа България, той приелъ отъ Византия, наредъ съ каноничния сборникъ за управлението на църквата, и готовѝ свѣтски закони, които или вече били приготвени отъ византийското правителство за славѣнското население на империята, както, напримѣръ, „Земледѣлския законъ“, или сѫ били прилагани въ славѣнскитѣ области на империята, както, напримѣръ, „Еклогата на законитѣ“, която влѣзла въ основата на първото българско християнско законодателство, извѣстно подъ името „Законъ судный людемъ“, приспособенъ отпослѣ специално за България. Едвали може да се допусне, че тия закони сѫ били въведени не повсемѣстно въ българската държава, т. е. че тѣ сѫ се прилагали само тамъ, дѣто е имало компактно славѣнско население, както въ западната половина на царството, и отпослѣ постепенно били въвеждани и въ източната половина; напротивъ, едноврѣменното прилагане на новитѣ закони по цѣлото царство се налагало отъ самата вѫтрѣшна политика на Бориса — за по-тѣсна свръзка на различнитѣ, географически разчленени, области и за прѣмахване на етническитѣ и правови различия, които много прѣчели на държавното единство. По тоя начинъ самото ново законодателство носило съ себе си славѣнски основи и чрѣзъ това вече славѣнизирало държавната уредба, като изтиквало старото хунно-българско право отъ една страна, а отъ друга — само получавало националенъ характеръ.

Много по-мѫчно било за Бориса да прокара националния принципъ въ духовния животъ на своя народъ, защото тоя животъ билъ тѣсно свързанъ съ църковната уредба на държавата. И наистина, българската църква била призната отъ Византия за автономна по образеца на другитѣ такива църкви: на истокъ арменска, коптска, сирийска, а на западъ моравска; обаче тая автономность би могла да получи пълното си приложение, само 1. ако богослужението се извършвало на народния или на понятенъ за народа езикъ и 2. ако църковната иерархия излизала изъ срѣдата на народа, който образувалъ църквата.[1]) Макаръ и да нѣмаме прави извѣстия,

[1]) Н. Л. Туницкій, Св. Климентъ, епископъ словенскій. Сергіевъ Посадъ 1913, стр. 226.

но не подлежи на никакво съмнѣние, че когато въ 870 г. се признавала автономностьта на българската църква, тия двѣ условия, въ които собствено се заключавала сѫщностьта на автономията, сѫ били уговорени отъ Бориса и приети отъ цариградското правителство и църква. Тая уговорка намира своята подкрѣпа въ факта, че въ това врѣме сѫществувалъ вече славѣнски прѣводъ на богослужебнитѣ книги и на една часть отъ св. Писание и на дѣло се прилагалъ въ Моравия. Освѣнъ това, ако днесъ за днесъ почти всички слависти признаватъ, че църковно-славѣнскиятъ езикъ, на който св. братя Кирилъ и Методий прѣвели св. Писание, билъ езикътъ на македонскитѣ, т. е. на българскитѣ славѣни и че тоя прѣводъ билъ направенъ на Балканския полуостровъ за славѣнитѣ на империята още въ 855 г., споредъ свидѣтелството на черноризецъ Храбра, т. е. прѣди заминаването на двамата братя за Моравия, и то по изнамѣрената отъ св. Кирила глаголитска азбука,[1]) то едвали Борисъ би пропусналъ да се възползува отъ тоя готовъ прѣводъ на богослужебнитѣ книги на народния езикъ, за да въведе отъ самото начало славѣнското богослужение въ църквата и да тури основитѣ на българската книжнина. Тукъ, обаче, той се натъкналъ на голѣми мѫчнотии, които му попрѣчили тъй лесно да осѫществи посоченитѣ по-горѣ двѣ условия: липсвали подготвени лица изъ срѣдата на народа, които да образуватъ народна иерархия и да подематъ национализирането на църквата и народната просвѣта.

Гръцкото духовенство, което пристигнало въ България заедно съ първия архиепископъ, може би, подъ условие, че то въ силата на автономния принципъ ще остане тамъ, докато бѫде подготвено домашно свое духовенство, завземало всички степени на църковната иерархия: дяконска, свещеническа и епископска, и е извършвало богослужението и проповѣдвало на гръцки езикъ, още повече че официалниятъ езикъ и въ езическа България билъ гръцкиятъ, както това

[1]) Б. Цоневъ, История на българския езикъ, София, 1919, ч. I, стр. 63—136 и посочената тамъ литература по въпроса. — Н. Л. Туницкій, п. т., стр. 227.

свидѣтелствуватъ надписитѣ отъ първата половина на IX. вѣкъ на официални документи, а сѫщо и откритиятъ въ Албания надписъ отъ врѣмето на Бориса и намѣрениятъ около Варна неговъ печатъ;[1]) но възможно е, че между низшето духовенство да е имало вече лица, излѣзли отъ славѣнското население, главно свещеници, които сѫ проповѣдвали на славѣнски езикъ, особено въ западната половина на царството, но да сѫ извършвали богослужението на сѫщия езикъ, се явява твърдѣ съмнително, защото това се намирало въ властьта на висшето духовенство, а пъкъ то си оставало гръцко и никога не би отстѫпило по принципъ или по инструкции отъ Цариградъ да допусне въ богослужението единъ варварски езикъ.[2]) Слѣдов. въвеждането на славѣнския езикъ въ църквата могло да стане само тогава, когато начело на отдѣлнитѣ епархии застанѣли епископи отъ славѣнски произходъ, които биха се проникнали и сподѣляли славѣнската политика на държавния глава, именно не само да проповѣдватъ, но и да извършватъ богослужението на народния езикъ и, като пълновластни въ църковната си область, при съдѣйствието на княза, биха се рѣшили съ успѣхъ да прокаратъ тая реформа. Но на първо врѣме Борисъ билъ лишенъ отъ тая възможность. Затова и първоначалната му дѣйность слѣдъ 870 г., споредъ оскѫднитѣ засега извѣстия, състояла въ това, че той настоявалъ навсѣкѫдѣ да се поставятъ епископи, да се ржкополагатъ свещеници, да се въздигатъ църкви и монастири,[3]) съ една рѣчь, всичкото внимание на кн. Бориса било насочено да основе въ държавата си здрава църковна

---

[1]) Извѣстия на Варненското Археологично Дружество, кн. VII (1921), стр. 114—115.

[2]) Че въ България не е било въведено славѣнското богослужение и слѣдъ 870 г., това неопровержимо разяснн и доказа А. Воронов̀ъ, Главнѣйшіе источники для исторіи свв. Кирилла и Меѳодія. Кіевъ 1877, стр. 100—105.

[3]) Вж. въ житието на Тивериуполскитѣ мѫченици гл. 35. Migne, Patrol. gr. t. 126, col. 200: Ἐκ τούτου δὲ ἐπίσκοποι τε καθίστανται, καὶ ἐκκλησίας πλείονας τελοῦνται, καὶ ναοὶ ἅγιοι ἀνεγείρονται. — Чудо св. Георгія о болгаринѣ, пакъ тамъ, стр. 20: „и сѣзда цр҃кви и монастꙑрѣ, и постави мн҃ꙑхъ, попꙑ, игѹмены, да оучатъ и правятъ людий ѥго на бж҃ій пѫть.

организация, чрѣзъ която отъ една страна да се закрѣпи християнството въ новообърнатия му народъ и да се разпространи въ ония части на обширната му държава, дѣто още не бѣ проникнало Христовото учение, а отъ друга страна да създаде условия, при които би могло да се подготви висше и низше духовенство, излѣзло отъ срѣдата на народа и което да замѣсти чуждото, по необходимость натрапено.

Въпросътъ, какъ е била организирана българската църква слѣдъ 870 г., още не е достатъчно освѣтленъ. Опитътъ на М. Дринова да установи, че при Бориса въ църковно отношение България била раздѣлена на три църковни области всѣка съ по единъ архиепископъ: западна — Моравска, юго-западна — Тивериуполска или Величка и източна най-главна — Прѣславска, не биде възприетъ.[1]) Засега се приеме изказаното слѣдъ него мнѣние, че въ България сж били откривани постепено епископскитѣ катедри, броятъ на които при Бориса се смѣта да е билъ доста голѣмъ.[2]) И наистина, ако папа Иванъ VIII въ писмото си отъ 873 г. до Бориса съобщава, че гръцкитѣ епископи и свещеници въ България не само подлага на низвержение, но и прѣдава на анатема,[3]) а пъкъ въ 878 г. отправилъ писмо до „всички епископи и други клирици гръцки въ България", въ което имъ обѣщавалъ, че, ако тѣ се откажатъ отъ катедритѣ си въ българската страна, ще ги възстанови на бившитѣ имъ епископства въ цариградската църковна область, а пъкъ който отъ тѣхъ не е заемалъ тамъ такава, ще му даде вакантна,[4]) и ако Константинъ Багренородни въ биографията на дѣда си Василия I пише, че българскиятъ народъ „се убѣдилъ да приеме архиепископъ и страната да се покрие съ епископии",[5]) — то тия извѣстия ни даватъ достатъчно осно-

---

[1]) М. Дриновъ, Исторически прѣгледъ на българската църква. Виена 1869, стр. 26—27; Съчинения, II, стр. 30—31.

[2]) Е. Голубинскій, каз. съч., стр. 46—47. — Ср. Д. Цухлевъ, каз. съч. I, стр. 360—361. — И. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 215—216.

[3]) Вж. по-горѣ, стр. 156.

[4]) Вж по-горѣ, стр. 162—163.

[5]) Вж. по-горѣ, стр. 124, бѣл. 1 и 145, бѣл. 2.

вание да приемемъ, че още прѣзъ първитѣ години слѣдъ 870 г. въ България сѫ били учрѣдени не малко епископски катедри.

Както първиятъ български архиепископъ, тъй и първитѣ епископи гръцки сѫ били назначени на тия катедри отъ цариградския патриархъ Игнатия, обаче по значение и рангъ едвали тия епископи сѫ били равни. Доколкото може да се сѫди по установенитѣ засега епископии при Бориса (вж. по-долу), българската държава въ църковно-административно отношение първоначално била раздѣлена, по образеца на цариградската църква, на отдѣлни доста голѣми църковни области или епархии начело съ митрополити, които резидирали въ областния центъръ, отдѣто се разпространявало християнството въ дадена область и се управлявали непосрѣдно дѣлата на мѣстнитѣ християнски общини. Такова епархиално дѣление се налагало отъ обширностьта на самата Борисова държава и отъ необходимостьта за по-тѣсната свръзка на тия области съ държавния центъръ. Единъ отъ тия митрополити, въ чиято область е влизала българската столица, носилъ и титлата архиепископъ като primus inter pares и се смѣталъ като прѣдстоятель на българската църква; той отъ една страна признавалъ върховната власть на цариградския патриархъ, а отъ друга, съгласно съ 34. правило апостолско, управлявалъ новоучрѣдената българска църква въ съгласие и при съдѣйствие на другитѣ митрополити. За седалища на тия митрополити били избрани, съгласно съ практиката на цариградската църква, такива административни центрове 1. с т а р и, въ които е имало епископски катедри прѣди епохата на варварскитѣ нашествия и разорения и които слѣдъ поселението на славѣнитѣ били възобновени, а слѣдъ основанието и разширението на българската държава влѣзли въ нейния съставъ, и 2. н о в и такива, които се налагали отъ границитѣ на държавата и могли да замѣстятъ старитѣ, изчезнали въ прѣднитѣ епохи.

Споредъ такива важни центрове съ църковно-историческо и тогавашно административно значение въ границитѣ на

България по договора отъ 864 г. били опрѣдѣлени за разни части на държавата слѣднитѣ църковни области:

1. За сѣверо-източната часть — доростолска или дръстърска съ центъръ Δρίστρα отъ старобл. Дръстъръ (стар. гр. Δορόστολος, рим. Durostorum, Dorostorus), бивши епископски градъ, който влизалъ въ провинция Долня Мизия,[1]) а български билъ още отъ основанието на държавата; въ него било възобновено близкото по мѣсто старо митрополитско седалище на стария гр. Маркианополь (при дн. с. Девно), който билъ унищоженъ въ нач. на VII. вѣкъ,[2]) и въ чиято область влизало доростолското епископство.[3]) Че тая епархия била отъ първитѣ български епархии и при това най-важна, а нейниятъ митрополитъ билъ и български архиепископъ, може да се заключи отъ това, че 1. по договора отъ 927 г. (вж. по-долу) Дръстъръ станалъ седалище на българския патриархъ вм. дотогавашния Прѣславъ; 2. слѣдъ покорението на източна България отъ Ивана Цимисхия тя била обърната пакъ въ митрополия, подчинена на цариградския патриархъ, за цѣла сѣверо-източна България и 3. споредъ грамотитѣ на Василия II тя била пакъ призната за такава.[4]) Тя се запазва прѣзъ срѣднитѣ и новитѣ вѣкове.

2. За южната часть — филипополска или пловдивска съ центъръ Филипополь или бъл. Пловдивъ. Това е часть отъ старата филипополска епархия за провинция Тракия,[5]) по-голѣмата часть на която сега влизала въ българска територия по 30-годишния договоръ отъ 814 г., а градътъ билъ окончателно присъединенъ при хана Мала-

---

[1]) Hieroclis Synecdemus, ed. G. Parthey. Berolini 1866, v. 636, 4. — Ср. W. Tomaschek, Idrisi, S. 18. S.-Ab.

[2]) К. Иречекъ, Княжество България, II, стр. 849—50.

[3]) Д. Цухлевъ, каз. съч. I, стр. 76—81.

[4]) Дюканжовъ Каталогъ, изд. отъ H. Gel'zer. въ Der Patriarchat von Achrida, p. 6. ϛ'. — Въ 2-та грамота на Василия II споредъ издан. на H. Gelzer въ Byzan. Zeitschr. II (1893), стр. 44,33 и 55. — Ср. Zachariae v. Lingenthal, Beiträge zur Geschichte d. bulgar. Kirche, S.-Ab. S. 10. — Е. Голубинскій, каз. съч., стр. 37—39, 47—48, 52—53.

[5]) Hierocles, ibidem, 635,4.

мира.[1]) Важно е въ случая това, че въ близкия по врѣме списъкъ на цариградскитѣ епархии, съставенъ при Лъва VI Философъ, подъ името пакъ на тая епархия сж изброени само епископии, които споредъ договора отъ 904 г. (вж. по-долу) останали на византийска територия,[2]) защото самиятъ градъ билъ подъ българска власть. Може би като българска епархия тя да е носила друго име, въ всѣки случай цариградската патриаршия едвали би пропуснала да възобнови още на първо врѣме тоя гръцки тогава центъръ като митрополитско седалище.

3. За западната часть — сердикийска или срѣдечка съ центъръ виз. Τριάδιτζα отъ старобъл. Срѣдецъ (стар. гр. Σερδική и Σαρδική) сжщо старъ митрополитски градъ въ провинция Срѣдиземна Дакия,[3]) който слѣдъ основанието на гр. Първа Юстиниана (VI в.) изгубилъ църковното си значение, но слѣдъ разрушен ето и изчезването на послѣдния (прѣзъ VII в.)[4]) отново почналъ да се издига, особено слѣдъ като прѣминалъ подъ българска власть при Крума въ 809 г., като първостепенна крѣпость.[5]) Тая епархия, която цѣла влизала въ българска територия, сжщо е една отъ първитѣ български епархии и е сжществувала непрѣкжснато прѣзъ срѣднитѣ вѣкове.[6])

4. За юго-западната часть — ахридска или охридска съ центъръ виз. Ἀχρίδα (или още Ἀχρίδη и Ἀχρίς, ίδος) отъ стробъл. Охридъ, старинтъ епископски градъ Λυχνιδός и Λυχνίς въ провинция Нови Епиръ;[7]) български той станалъ

---

[1]) В. Н. Златарски, История на българ. държава, I, 1, стр. 336 455—457.

[2]) H. Gelzer, Ungedruckte und ungenüg. veröffentliche Texte der Notitiae episcopatum. München 1900, S. 557—558, — Ср. В. Н. Златарски Извѣстия за българитѣ, стр. 146 и 148.

[3]) Hierocles, ib., p. 654, 4.

[4]) Голубинскій, каз. съч., стр. 66—67 и 110. — Цухлевъ, каз. съч. I, стр. 127—137.

[5]) В. Н. Златарски, История на бъл. дър. I, 1. стр. 252.

[6]) Голубинскій, п. т., стр. 99.

[7]) Hierocles, ib. p. 653, 8.

при Пресиана, а окончателно признатъ за такъвъ по договора отъ 864 г.[1]) Че тая епархия била открита при Бориса и че е сѫщо една отъ първитѣ български епархии, свидѣтелствува освѣнъ житието на св. Климента, още и това, че на цариградския съборъ въ 879 г. присѫтствувалъ митрополитъ Гавриилъ Охридски.[2])

5. За централната часть — брѣгалнишка съ центъръ гр. Брѣгалница. Споредъ житието на Тивериуполскитѣ мѫченици, тая епархия била учрѣдена за пръвъ пѫть при Бориса,[3]) вѣроятно, на мѣстото на старата стобска епархия[4]) за провинция Македония II или Salutaris.[5]) По всичко изглежда, че е сѫществувалъ гр. Брѣгалница на р. Брѣгалница (лѣвъ притокъ на Вардаръ, въ който се влива по-горѣ отъ устието на Черна). Б. Финети съобщава, че споредъ думитѣ на единъ monachus Olympiota въ негово врѣме (срѣдата на XVIII. вѣкъ) сѫществувало още с. Брѣгалница на 5 часа пѫть отъ Струмица,[6]) а Голубински възъ основа на това го опрѣдѣля по горнето течение на рѣката.[7]) Иречекъ пъкъ я счита за идентична съ Морозвиздското епископство.[8]) Дали името Брѣгалница произлиза отъ Βάργαλα, старъ градъ сѫщо въ Македония II,[9]) не може да се установи точно, защото мѣстонахождението на гр. Βάργαλα не е опрѣдѣлено. П. Лепорски прѣдполага, че той се намиралъ близу до границата на Маке-

---

[1]) В. Н. Златарски, История на бълг. дър. I, 1, стр. 341—342. — Ср. по-горѣ стр. 24—26.

[2]) Голубинскій, п. т., стр. 58.

[3]) Migne, Patrol gr. t. 126, col. 201, c. 37. — Видѣнието на Исайя, Споменик III, стр. 191. — Ср. K. Jireček, Das christliche Element, стр. 68, 87—88.

[4]) Съ центъръ Στόβοι, Stobi, градъ при вливането на р. Черна въ Вардаръ, разрушенъ въ прѣднитѣ епохи. За откритата прѣзъ послѣднята война (1915—18) голѣма църква тамъ вж. D-r Hald, Auf den Trümmern Stobis-Stuttgart 1917, S. 15—26,

[5]) Hierocles, ib. p. 646, 2.

[6]) Migne, ib. s. gr. t. 125, col. 442, § XXIV.

[7]) Голубинскій, п. т., стр. 55. — А. Вороновъ, Главные источники, стр. 198.

[8]) K. Jireček, Das chrisliche Element, S. 68.

[9]) Hierocles, ib. 641, 6. — Ср. Цухлевъ, п. т., I, стр 365.

дония съ Епиръ.[1]) Тая епархия, както се види, не е просѫществувала дълго, защото тя слѣдъ Бориса не се споменува; отпослѣ на нейното мѣсто се явяватъ двѣ отдѣлни епископства струмишкото и моровиздското, както това става явно отъ първата грамота на Василия II.[2])

6. За сѣверо-западнатата часть — моравска съ центъръ Моравъ и Морава, но по-правилно Моравскъ (Моравьскъ)[3]) на мѣстото на стария градъ Margus, бивше епископско седалище, който се намиралъ при вливането на р. Margus, сег. Морава, на десния брѣгъ при дн. с. Дубравица.[4]) Че тая епархия била учрѣдена при Бориса се доказва съ това, че въ актоветѣ на цариградския съборъ въ 879 г. между подписитѣ на архиепископитѣ или митрополититѣ, именно на 55. мѣсто между навпактския и дирахийския, фигурира и името на Агатонъ Моравски (Ἀγαθὼν Μοράβων и още Μορράβων),[5]) сѫщо че подъ τὰ Μόραβα не може да се разбира Светопълкова Моравия и че тоя Агатонъ не е могълъ да бѫде български архиепископъ, въ това нѣма никакво съмнѣние слѣдъ доказателствата на Голубински, обаче ние не можемъ да приемемъ съ него, че Агатонъ билъ не български, а гръцки митрополитъ, защото съображенията му по тоя въпросъ сѫ твърдѣ невѣроятни.[6]) Тъй или инъкъ, но ако

[1]) Вж. Исторія Θессалоникскаго экзархата. Петроградъ 1901, стр. 310.

[2]) Изд. на H. Gelzer, Byzan. Zeitschr. II, S. 42—43 и 51.

[3]) Въ визант. транскипция се явява въ едната и другата форма: Μοραβισκος въ I грамота на Василия II (Byzan. Zeitsch. II, 43, 18), Μώραβος (Cedrenus. ed. Bon. II, 527, 8: ἄχρι Μωράβου καὶ Βελεγράδων (φρούρια δὲ ταῦτα τῆς Παννονίας κατὰ τὴν παραίαν τοῦ Ἴστρου διακείμενα καὶ γειτονοῦντα τῷ κράλῃ Τουρκίας) и Μόροβος (Theohpylactus Bulgarus, Ep. 13, ed. Lamio, Migne, ib. s. gr, t. 126, col. 525 A).

[4]) Jireček, Heerstrasse, S. 14 и 77. — Голубинскій, п. т., 34—35. — H. Gelzer, ib., Byz. Zeitsch. II, 52—53. — Ст. Новаковић, Охридска архиепископија. Глас, 76 (46) (1908), стр. 37.

[5]) Hergenröther, п. т. II, стр. 632. — Голубинскій, п. т., стр. 34. — Цухлевъ, п. т. I, стр. 366.

[6]) Голубинскій пише: „Городъ Моравъ находился на берегу Дуная; но такъ какъ намъ извѣстно нѣсколко примѣровъ другихъ прибрежныхъ городовъ (Месемвріи и Анхіала на Черномъ морѣ, Диррахія на Адріатическомъ), что, находившись въ чертѣ владѣній болгаръ, они оставались за греками (по причинѣ рѣшительнаго превосходства ихъ надъ болгарами въ мор-

моравскиятъ архиерей се явява въ санъ митрополитъ, това показва, че още на първо врѣме въ България сж били открити не само епископства, но и митрополии, каквото е моравското и посоченитѣ по-горѣ. Обикновено се приема почти отъ всички, че нашиятъ Агатонъ е едно и сжщо лице съ споменувания отъ западния лѣтописецъ Agathon archiepiscopus, който билъ изпратенъ прѣзъ ноември 872 г. отъ императоръ Василия I съ писма и дарове въ Регенсбургъ при Людовика Нѣмски ad renovandam pristinam amicitiam.[1]) Ако тая идентификация е приемлива, то съ извѣстна достовѣрность може да се заключи, че тоя архиепископъ Агатонъ е билъ назначенъ отначало за моравски митрополитъ, но не ще да е заелъ катедрата си, а останалъ въ Цариградъ на разположение на патриаршията и поради това е могълъ да бжде изпратенъ въ 872 г. въ Регенсбургъ, а епархията се е управлявала отъ неговъ замѣстникъ, както ще видимъ по-долу. Тая епархия не е просжществувала дълго врѣме, защото въ близко слѣдъ това врѣме, може би при Симеона, на нейно мѣсто сж изникнали: бѣлградска, браничевска, нишка и срѣмска епархии,[2]) а може би и бъдинска; старото ѝ седалище било прѣнесено отъ Моравскъ въ Браничево.[3])

7. За източната часть — проватска или овечска съ центъръ виз. τὸ Πρόβατον, по-късно ἡ или τὸ Προβάτους, старобл. Овечъ при днеш. Провадия,[4]) по двѣтѣ страни на източна Стара-планина; въ нея е влизала вѣроятно и часть отъ девелтското епископство, областьта Загора, която останала по договоръ отъ 864 г. въ българска територия. Гр. Проватъ възникналъ въ българско врѣме като добрѣ

скомъ военномъ дѣлѣ), то и о немъ есть полная возможность думать, что въ 879 г. онъ принадлежалъ еще не первымъ, а послѣднимъ" (п. т. стр. 35—36). Затова, споредъ Голубински, може да се мисли, че неговиятъ архиерей билъ не архиепископъ български, а митрополитъ гръцки.

[1]) Fuld. an. s. an. 873 mense Novem. Pertz, Mon. Ger. t. I, SS., p. 584. — Ср. Hergenröther, п. т. II, стр. 182.

[2]) Вж. 1-та грямота на Василия II въ Byzan. Zeitschr. II, 43, 14—25.

[3]) H. Gelzer, ib., S. 53, дѣто се посочва на израза ὁ Μοράβου ἤτοι Βρανιτζάβου.

[4]) Tomaschek, п. т. стр. 28—29.

укрѣпено мѣсто и, очевидно, ималъ твърдѣ голѣмо значение или, както посочи Иречекъ, билъ владѣтелно седалище,[1]) и затова вѣроятно е билъ избранъ за центъръ на тая епархия. Че послѣднята била учрѣдена при Бориса, се доказва съ това, че нейниятъ архирей Λέων Προβάτων[2]) присѫтствувалъ на събора въ 879 г. Името на тая епархия се запазило въ по-сетнѣшно врѣме, когато отъ нея сѫ се образували прѣславска, варненска и сливенска епархии.

Но въ тия обширни църковни области още отъ самото начало, а може би и едноврѣменно съ митрополитскитѣ седалища били откривани споредъ нуждата стари и нови епископски, които били направо подчинени на митрополитѣ. Такива епископства за сега сѫ извѣстни двѣ: червенското[3])

---

[1]) Княжество България, II, стр. 856—857.

[2]) Голубинскій, п. т., стр. 53—54. — Προβάτων отъ τὰ Πρόβατα употрѣбено за отличие отъ τὸ Πρόβατον, крѣпость сѣв.-изт. отъ Одринъ (сег. с. Провадия) и епископско нѣкога-си седалище, чийто епископъ Мануилъ сѫщо така присѫтствувалъ на събора въ 879 г., а не е Овче-поле (Македония), както се опита да го обясни Голубински (п. т., стр. 55—56) и поради това счелъ еп. Мануила сѫщо за български епископъ, когато, споредъ списъка на Лъва VI (вж. H. Gelzer, Texte, п. т., стр. 558, № 609) той е билъ подчиненъ на одринския митрополитъ.

[3]) За сѫществуването на това епископство при Бориса се научаваме отъ единъ гръцки надписъ, намѣренъ, доколкото се знае, въ землището на стария български градъ — крѣпость Червенъ при днешн. село съ сѫщото име на р. Черни Ломъ 25 клм. южно отъ Русе (вж. К. Шкорпилъ, Описъ на старинитѣ по теченията на р. Русенски Ломъ. София 1914, стр. 26—31). Сега надписътъ се намира въ Народния музей и споредъ четенето и попълването на издателя му E. Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien (Schriften d. Balkankommision, antiqu. Abteil. VI (1906) № 367, col. 290) по гръцки гласи така: Θήκη . . [γεναμένου μο]ναχο[ῦ ἀπ'] ἀρχη|διάκονος ἐπισ|κόπου Νηκολάου['Ωκ-θιουαύτους.|ἐκκλ(οι)μ(η)θι(η) δὲ τοῦ[ς]|ς τοῦ' ἰνδ(ικτιῶνος) δ' μ(ηνὸς) 'Ωκτο(βριου) πα[ρ?]|ἡμ(έ)ρ(αν) ς' ἐπιM ιχαὴλ τ[οῦ κῦσα(κῦλα)||[β]οῦς κ(ὲ) φ[ηλο]χρ[ιστοῦ]||ἀρχων(τος). [Попълването πα[ρ?] ἡμέραν ς', споредъ насъ, не е съвсѣмъ сполучливо, защото тукъ се дава точно датата, и затова вм. него прѣдлагаме да се чете: πά[ραν] ἡμέραν ς' въ смисълъ: „вечерьта или прѣзъ нощьта срѣщу 6. день".] Слѣдъ тая поправка ние прѣвеждаме надписа така: „Гробъ на . . . . . станалъ] монахъ при Октиаута, архидяконъ на епископа Никола; той почина въ лѣто 6379, индиктионъ 4., мѣсецъ октомврий срѣщу 6. день, при благочестивия и христолюбивъ Михаила". Това е слѣдов., единъ надгробенъ надписъ на духовно лице, което станало монахъ при Октиаута (за германския (а м. б-

и бѣлградското,[1]) за които имаме прави свидѣтелства, но несъмнѣнно при Бориса ще да сж били открити и други още, чиито имена и мѣста засега остават неизвѣстни.[2])

При тия църковно-административни центрове били отваряни, по образеца на Византия, училища, дѣто подъ ржководството на διδάσκαλοι се подготвяли отъ мѣстното население бждащитѣ клирици за българската църква. Но въ тия училища всичко се прѣподавало и учело на гръцки езикъ, малко понятенъ за самитѣ ученици и съвсѣмъ не разбиранъ отъ населението. Биографътъ на св. Климента право посочва, че светителтъ заварилъ въ своята епархия много български свещеници, които „съ мжка разбирали написаното на гръцки езикъ и придобивали само едно умѣние

готския?) произходъ на това име вж. бѣлѣжкитѣ на издателя), архидяконъ на епископъ Никола, т. е. когато управлявалъ червенското епископство архидяконъ Октиваутъ като замѣстникъ на титулара, може би еп. Никола, както било въ обичай въ християнска църква между VII.—XI. вѣкъ (вж. бѣлѣжкитѣ на издателя споредъ A. Schöder, Entwicklung des Archidiakonats bis zum 15. Jahrhundert. 1890, S. 7 ffl. u. 21), а починало при князъ Михаила, който не може да бжде другъ освѣнъ българскиятъ князъ Борисъ-Михаилъ, както това показва и годината 6579, която се продължавала отъ 1. IX. 870 до 31. VIII. 871 г., или лицето е умрѣло срѣщу 6. октомврий 870 г. Тоя епиграфически паметникъ право доказва, че отдѣлни епископства, каквото е било червенското, което било подчинено на дръстърския митрополитъ, се откривали въ България още отъ самото начало на църковната й организация.

[1]) За това епископство вж. по-долу, стр. 216.

[2]) Но при все това по прѣдположение се допускатъ да сж били учрѣдени и слѣднитѣ епископства: 1. прѣславска съ катедраленъ гр. Прѣславъ (Цухлевъ, п. т., стр. 361 и сл.), но тоя градъ не е билъ столица при Бориса; той става такъвъ само при Симеона (В. Н. Златарски, История на българ. държава, I, 1, стр. 321—322), тъй че въ даденото врѣме той не е могълъ да бжде не само архиепископско, но и епископско седалище послѣднето може да се прѣдполага въ Плиска, дѣто Борисъ не ще да е останалъ поне безъ епископъ, ако архиепископътъ е ималъ своето седалище въ Дръстъръ. 2. Девелтска съ центъръ гр. Девелтъ (Голубинскій, п. т., стр. 47 и 54. — Цухлевъ, п. т., стр. 364), но и тоя градъ не е принадлежалъ на българитѣ, а билъ пограниченъ градъ на византийска територия както при Бориса, тъй и прѣзъ първата половина на Симеоновото царуване (В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, п. т., стр. 65, 69 и 145); само часть отъ това епископство, именно областьта Загора е влизала въ България, закржглена по договора отъ 864 г. (Вж. по-

да четатъ по него при посрѣдството на буквитѣ."[1]) Всичко това, разбира се, не е могло да задоволи Бориса, и главно защото за него било ясно, че, докато начело въ управлението на тия отдѣлни църковни области стоятъ гръцки митрополити и епископи, въ вѣдомството на които се намирали тия училища, мжчно ще бжде да се прокара националния езикъ въ църквата. Затова още отъ самото начало при организацията на църквата една мисъль е занимавала Бориса, именно, да се сдобие съ епископи отъ славѣнски произходъ, които постепенно да заематъ митрополитскитѣ и епископски катедри. Това най-ясно се види отъ историята на споменатия вече бѣлградски епископъ Сергия.

Въ писмото си до българския князъ отъ 16. априлъ 878 г. папа Иванъ VIII пише: „Нека знае ваша свѣтлость (gloria), че чрѣзъ авторитета на князетѣ-апостоли и на свещенитѣ канони, сжщо и съ присждата на нашето постановление е низвергнатъ евнухъ Сергий, който, бидейки родомъ (genere) славѣнинъ и оплетенъ въ много порочности, завзелъ съ измама свещенството; послѣ пъкъ се узнава, че свърхъ другото разкритъ и изобличенъ въ нарушение, той билъ разпопенъ отъ епископа си тогава и послѣ доста недостойно билъ издигнатъ на бѣлградското епископство отъ Георгия,

---

горѣ стр 3 и 25). Затова и въ списъка на Лъва VI това епископство е причислено къмъ одринската епархия (H. Gelzer, Texte usw., п. т. стр. 558, № 605), а епископътъ му Симеонъ присжтствувалъ на събора въ 879 г. не като български, а като гръцки епископъ. 3. Струмишка и 4. Дрембовицко-Велическа (Цухлевъ, п. т., стр. 366—367), но и тия двѣ епископства сж били учрѣдени по-късно, при Симеона, защото при сжществуването на брѣгалнишката епископия (вж. житието на Тивериуполскитѣ мжченици гл. 37) за Струмишка не може и дума да става, а пъкъ Дрембовицка-Величката става извѣстна само при Симеона (за нея вж. тукъ по-долу). Сжщо така не може да се приеме прѣдположението на Цухлева, че къмъ българската църква при Бориса сж принадлежали епископиитѣ Месемврийска, Анхиалска и Созополска, защото за тѣхъ не става нийдѣ дума, па и надали може да се мисли, че цариградскиятъ патриархъ се е отказалъ отъ тѣхъ; освѣнъ това Созополь при Бориса ие влизалъ въ българскитѣ прѣдѣли.

[1]) Вж. Простран. житие на Климента, гл. XXII, по издан. на Н. Туницки, п. т., стр. 124—127.

който съ лъжа си присвоилъ името епископъ. Това откриваме съгласно съ канонитѣ (canonice) както на васъ, тъй и на цѣлата ваша всеобщность, за да се не приематъ тия, които сж отхвърлени отъ другитѣ (Ник. съб. чл. 5), та да не би ония (които ги приематъ) да се държатъ свързани — което не желаемъ — заедно съ тѣхъ чрѣзъ подобно сждебно наказание".[1]) Споменатиятъ тукъ евнухъ Сергий въ момента на низвержението му отъ папа Ивана VIII билъ вече бѣлградски епископъ, слѣдов. самото епископство било учрѣдено или прѣди, или въ 878 г.[2]) Той билъ възведенъ въ тоя санъ и длъжность отъ нѣкого-си епископъ Георгия, който обикновено се приема за втори български архиепископъ, и то възъ основа на това, че той „поставялъ български епископи".[3]) Но тоя аргументъ не може да се счита основателенъ. Прѣди всичко едвали може да се допусне, че папа Иванъ VIII, колкото и да е билъ настроенъ враждебно противъ гръцкото духовенство въ България, би си позволилъ да пише Борису, че българскиятъ архиепископъ „съ лъжа си присвоилъ името епископъ"; послѣ, право да ржкополага

[1]) Ep. 108. Migne, ib. s. lat., t. 126, col. 760 B. — Ср. по горѣ стр. 166—167.

[2]) Голубинскій, п. т., стр. 69. — Цухлевъ, п. т., стр. 365.

[3]) Голубинскій, п. т., стр. 34. — Дриновъ, Съчинения, II, стр. 33. възприелъ мнѣнието на Голубински. — Цухлевъ обаче отишълъ по-далечъ отъ тѣхъ. Опитвайки се да опрѣдѣли, докога е живѣлъ архиеп. Иосифъ, той пише: „Въ всѣки случай къмъ началото на 878 г. той на-да-ли е билъ между живитѣ, защото въ едно писмо на папа Юана VIII до Бори а отъ 16. априлъ с. г. се споменува да е светителствувалъ на Прѣславската катедра архиепископъ Георги, който е билъ избранъ, по всяка вѣроятность, отъ събора на българскитѣ епископи и ржкоположенъ въ Константинополь, съгласно установенитѣ наредби. Наистина, въ папското писмо Георги е билъ нарѣченъ „простъ епископъ", но че той е билъ български архиепископъ се вижда отъ това, че е ржкополагалъ български епископи. Но за неговия животъ и произхождение не сж се запазили никакви извѣстия; може само да се прѣдполага, че и той, подобно на своя прѣдшественикъ, е билъ родомъ гръкъ, което отчасти се подтвърдява отъ прѣреканията на папата, които на-да-ли би имали мѣсто, ако той е билъ българинъ" (п. т., стр 363—4). Отдѣ г. Цухлевъ е почерпалъ тия подробности за тоя българ. архиепископъ, остава неизвѣстно; наистина, той цитира по Миня прѣведеното писмо на папа Ивана VIII, но тамъ, както видѣхме, нищо подобно не се чете

епископи за своята епархия ималъ и митрополитътъ въ съслужение на другъ или други епископи.[1]) Очевидно, споменуваният еп. Георги е билъ отъ ония гръцки епископи, за които сѫщиятъ папа въ писмото си пакъ отъ 878 г. „до всички гръцки епископи" въ България пише, че тѣ сѫ нахлули тамъ по тайно жребие, или отъ пустославие и алчность, канени и неканени,[2]) и като поставени отъ патриархъ Игнатия могълъ да ги счита за незаконни и поради това писалъ за Георгия, че безъ право си присвоилъ името епископъ;[3]) но при все това, ако тоя еп. Георги е ржкоположилъ свещеникъ Сергия за епископъ, то това той е извършилъ, защото или е заемалъ митрополитска катедра, или се е ползувалъ съ правата на митрополитъ, а понеже бѣлградското епископство спадало въ моравската църковна область или епархия, титуляръ на която билъ, както видѣхме, митрополитъ Агатонъ, то той ще да е управлявалъ моравската епархия като замѣстникъ поради отсѫтствието на послѣдния.

Що се отнася до самия бѣлградски епископъ Сергия, папата изтъква неговото славѣнско потекло, но отъ кои славѣни, не посочва; сѫщо така остава неизвѣстно, кой е билъ прѣдишниятъ му епископъ, кога „тогава" го е лишилъ отъ свещеническия санъ и какви сѫ били тия негови порочности и нарушения.[4]) Тъй или инъкъ, но както лошата, но прикрита репутация, която папата дава за тая личность, сѫщо и правото, което той си присвоилъ, да низвергва чуждъ въ дадe-

[1]) Вж. А. С. Павловъ, Курсъ церковнаго права. Москва 1902, стр. 236 и сл. — Н. Милашъ, Православно църковно право, бълг. прѣводъ. София 1904, стр. 259 и сл.

[2]) Ep. 112. Migne, ib. loc. cit., col. 765 A—B: Nam si quidam vestrum clandestina illuc sorte venerunt, apte de illis dicere possumus . . . . Nam quidam autem ambitus et avaritiae causa illuc accessuri profecti sunt, non autem vocati, nec invocati, licet nec sic in vestram vos dioecesim ad aliqnam dispositionem faciendam introire convenerit.

[3]) Ср. Hergenröther, п. т., II. стр. 302.

[4]) Голубинскій, п. т., стр. 69, мисли, че Сергий билъ низверженъ отъ своя санъ отъ латинския епископъ на България, когато послѣднята прѣди 870 г. се намирала подъ властьта на папата, но отъ думитѣ на Ивана VIII мжчно може да сѐ направи таково заключение.

ното врѣме епископъ, ни подсещатъ да мислимъ, че тоя славѣнинъ Сергий като духовно лице по-рано е принадлежалъ къмъ западното духовенство, отпослѣ обаче той се отметналъ отъ него и отъ папата и прѣминалъ къмъ гръцкото духовенство, и поради това отъ една страна го сполетѣлъ папскиятъ гнѣвъ, а отъ друга — така го отличилъ замѣстникътъ на моравския митрополитъ, еп. Георги, като го възвелъ въ бѣлградски епископъ, безъ да е обрънялъ внимание на неговото минало. Както и да било, но назначението на тоя Сергия за бѣлградски епископъ едвали може да се счита, че е станало безъ знанието на Бориса, който очевидно, е прѣдпочелъ славѣнина прѣдъ гърка, въпрѣки прѣдупрѣжденията на папата.

Отъ едно достигнало до насъ писмо на патриархъ Фотия, писано слѣдъ 878 г. наскоро, се научаваме, че около това врѣме отъ България били изпратени при него въ Цариградъ лица, „които искали да станатъ монаси“. Патриархътъ ги приелъ на драго сърдце и отъ своя страна ги прѣпратилъ до знаменития по онова врѣме монахъ и исихастъ Арсения съ прѣпоржчително писмо, въ което той възхвалялъ съвършенството на послѣдния и го молилъ да вземе подъ свое непосрѣдно ржководство ония, „които бързо крачатъ къмъ свѣтлината на истината“ (т. е. българитѣ). На тая прѣпоржка Арсений отговорилъ въ полза на желающитѣ да станатъ монаси, като въ сжщото врѣме, доколкото може да се разбере отъ достигналото до насъ писмо, изказалъ нѣкакви похвали за самия Фотия, и съ това далъ поводъ да му се отправи споменатото писмо. Въ него, като се опитва да отклони въздаденитѣ нему отъ Арсения, но незаслужени похвали, Фотия между другото изказва радостьта си, че „той получилъ добрина съ това, дѣто добилъ братя, които наскоро се оттеглили отъ бурята на живота и чрѣзъ него (Арсения) искали да пристигнатъ въ пристанището на спокойствието и на философския животъ“.[1]) Не подлежи на

[1]) Вж. митрополитъ Симеонъ, каз. ст. въ Бъл. Стар. V (1917), стр. 22—25. — Hergenröther, II, стр. 221—222, постави това писмо на Фотия между ония, които послѣдниятъ е писалъ прѣзъ врѣмето на заточението си.

никакво съмнѣние, че тия българи, които искали да се посветятъ на монашеското звание, били изпратени официално отъ Бориса до Фотия съ просба да бѫдатъ тѣ наставени отъ послѣдния въ истинското монашество. Цѣлта на Бориса въ дадения случай е очевидна: той искалъ да се сдобие съ лица, излѣзли отъ срѣдата на народа, които да изучатъ добрѣ мънастирския уставъ на практика въ Византия и да се усъвършенствуватъ въ монашеския животъ, та по тоя начинъ постепенно да прѣдаде управлението на мънастиритѣ въ ржцѣтѣ на достойни и подготвени природни българи, които да замѣстятъ поставенитѣ тамъ гръцки игумени.

Но, ако Борисъ още отъ 878 г. на драго сърдце е приемалъ въ българската иерархия лица отъ славѣнски произходъ и е приготвялъ вече българи-игумени за национализиране на мънастиритѣ въ държавата си, то твърдѣ естествено се явява, че той не е пропущалъ по-сетнѣ нито единъ случай, който би му далъ възможность да постигне своето желание. Почти всички, които сѫ се занимавали съ дѣйностьта св. Методия, приематъ за твърдѣ вѣроятно, че прѣзъ врѣмето на пѫтуването си въ Цариградъ въ 883—4 г. Методий е ималъ срѣща съ Бориса, а като резултатъ отъ тая срѣща се посочва това, че Борисъ се запознялъ по-близу съ славѣнскитѣ книги, съ славѣнското богослужение, и че мисъльта за славѣнскитѣ книги трѣбало да се оживи въ България; защото Методий е могълъ да съобщи Борису, какъ самъ императорътъ приелъ тия книги, какъ е разпространено славѣнското богослужение въ Моравия.[1]) Едвали може да се мисли, че Борисъ се е научилъ тепърва въ 883—4 г. за сѫществуването на славѣнски книги и за разпространението на славѣнското богослужение въ Моравия, защото той е ималъ възможность при други случаи и при

но въ сѫщото врѣме той забѣлѣзва, че der Brief gehört wohl einer früheren oder späteren Epoche an. Обаче слѣдъ твърдѣ сполучливитѣ съображения на митроп. Симеона (стр. 24) не може да има никакво колебание, че това писмо се отнася къмъ врѣмето на второто патриархуване на Фотия.

[1]) Малышевскій, п. т., стр. 279—282.

това много по-рано да узнае за тѣхъ.[1]) Нему въ даденото врѣме нужни били не толкова славѣнски книги, които лесно би могълъ да достави отъ Моравия, а може би такива да е имало вече въ България, колкото славѣнски „учители", които биха могли да подготвятъ отъ народната срѣда иерарси за българската църква, които пъкъ отъ своя страна биха възприели тия книги и въвели славѣнското богослужение въ държавата му. Че Борисъ билъ завзетъ тъкмо съ тая мисъль, може да се заключи отъ това, че въ прѣговоритѣ и прѣписката между папата и него, като се почне отъ 866 до 880 г., както видѣхме, нийдѣ не ставало дума нито за славѣнски книги, нито за славѣнско богослужение.[2]) Очевидно, за Бориса било ясно, че тѣхното въвеждане въ България лесно ще се прокара, щомъ той се сдобие съ народна иерархия по образеца на Моравия, дѣто се е служило и проповѣдвало по тѣхъ и дѣто тѣ били признати еднакво и отъ Римъ, и отъ Цариградъ. Затова, ако трѣба да се признае, че прѣдполаганата срѣща на Методия съ Бориса въ 883—4 г. наистина се е състояла, то по-скоро може да се приеме, че на тая срѣща като главенъ прѣдметъ за разговора между тѣхъ било тъкмо, по кой начинъ България би могла да се сдобие съ нужнитѣ ней славѣнски учители. Какъ е билъ разрѣшенъ тоя въпросъ на срѣщата, остава неизвѣстно; обаче трагедията, която слѣдъ година и половина се разиграла въ Моравия надъ дѣлото на св. първоучители спомогнала за по-скорошното разрѣшение мжчната задача на българския князъ.

Когато слѣдъ смъртьта на св. Методия въ 885 г. неговитѣ ученици били изгонени отъ Моравия слѣдъ много и тежки притѣснения и се пръснали въ разни страни, трима отъ тѣхъ, и то най-виднитѣ, Климентъ, Наумъ и Ангеларий, слѣдъ дълги и мжчителни перипетии, сполучили най-сетнѣ да пристигнатъ на българска територия въ Бѣлградъ на

---

[1]) Туницкій, Св. Климентъ, стр. 233.

[2]) Голубинскій, п. т., стр. 254. — V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Berlin 1913. S. 75—76. — Туницкій, п. т., стр. 232.

Дунавъ, кѫдѣто тѣ се стремили съ голѣмъ копнежъ, защото „се надѣвали, че България ще имъ даде успокоение".[1]) Причинитѣ, които сѫ накарали Климента и неговитѣ другари да насочатъ пѫтя си тъкмо къмъ България се търсятъ: 1. „въ ония връзки между моравската православна школа на Методия и България, които епизодически се поддържали между тѣхъ и непосрѣдно, и при посрѣдството на Цариградъ, който е култивиралъ славѣнската писменость за разширението ѝ всрѣдъ балканскитѣ славѣни съ цѣль да закрѣпи между тѣхъ църковното си господство"; 2. „въ пространствената близость на България съ Моравия, която непосрѣдно се допирала до нея", и 3. „въ естественото влѣчение на Климента къмъ мѣстото на своята родина или поне въ области, граничащи съ нея".[2]) Безъ да отричаме вѣроятностьта на горнитѣ съображения, ние мислимъ, че надеждата на Климента и на съпѫтницитѣ му, какво въ България ще намѣрятъ успокоение, е изтичало по-скоро отъ това, че тѣ отъ по-напрѣдъ вече сѫ знаели, може би отъ своя учитель, за желанието на Бориса да намѣри славѣнски учители и затова тѣ били увѣрени, че въ Бълтария ще бѫдатъ приети на драго сърдце, както това въ дѣйствителность се оказало така.

Въ Бѣлградъ тримата Методиеви ученици се явили при боритаркана, началникъ на крѣпостьта и прѣдставитель на княза, и му разказали, кои сѫ тѣ и какво сѫ потърпѣли отъ своитѣ гонители. Понеже боритарканътъ знаелъ, че неговиятъ господарь „копнѣелъ за такива мѫже", слѣдъ като ги приелъ и имъ далъ да си починатъ отъ дългото и тежко пѫтуване, изпратилъ ги при Бориса „като драгоцѣ-

---

[1]) Простран. житие, гл. XIV, по изд. на Туницки, стр. 110—111.

[2]) Н. Л. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 148—150. При това той пише: „За 23—4 года, проведенные имъ въ Моравіи, въ жизни византійскихъ славянъ, къ которымъ онъ принадлежалъ по рожденію, произошла знаменательная перемѣна: большинство изъ нихъ изъ поданныхъ имперіи превратились въ поданныхъ болгарскаго князя, и Болгарія такимъ образомъ сдѣлалась для Климента новой родиной, вторымъ отечествомъ" (стр. 149—50). Обаче такава промѣна не е ставала, защото присъединението на Македония и Албания се отнася, както се посочи, още при Пресияна, а пъкъ при Бориса по договора отъ 864 г. то било официално признато отъ цариградското правителство.

ненъ даръ", „като му обяснилъ, че това сж тъкмо такива людье, каквито той тъй силно желаелъ да има". Борисъ ги приелъ съ почить като лица напълно почтени и уважавани, а тѣ му разказали за всичкитѣ си патила отъ край до край, безъ да изпускатъ нѣщо. „Като ги изслушалъ, пише биографътъ на Климента, князътъ силно възблагодарилъ Бога, който му пратилъ такива служители — благодѣтели за България и му дарувалъ учители и благоустроители на вѣрата не нѣкои случайни хора, а изповѣдници и мжченици". Слѣдъ като ги снабдилъ съ подобаващитѣ свещенически дрехи, „Борисъ заповѣдалъ да ги настанятъ въ живѣлища, опрѣдѣлени за първитѣ му приятели и да имъ прѣдоставятъ всичко изобилие отъ необходими прѣдмети, знаейки добрѣ, че насочването на мислитѣ къмъ грижа за нѣкоя малка потрѣбность на тѣлото отнема твърдѣ много отъ занятията (посветени) на Бога. А него самия овладѣло горещо желание всѣкидневно да бесѣдва съ тѣхъ и отъ тѣхъ да изучава истории и жития на светии и чрѣзъ тѣхнитѣ уста да се припомнюва това, което се отнася до Писанието". Наредъ съ княза и българскитѣ боляри и видни държавни мжже се надпрѣваряли да приематъ въ кжщитѣ си трима учители съ сжщата цѣль, но послѣднитѣ, „отбѣгвайки шума и заедно съ това стараейки се да вършатъ това, което е угодно на княза", не се съгласявали да отиватъ въ кжщитѣ на много хора, освѣнъ ако самъ князътъ имъ позволявалъ. Съ такава честь се удостоили българинътъ Есхачъ, голѣмъ велможа по длъжность, въ чиято кжща били настанени съ разрѣшение на Бориса Климентъ и Наумъ, удостойвани съ голѣми и щедри дарове, и Чеславъ, у когото пъкъ отишълъ да живѣе Ангеларий, но не задълго, защото наскоро слѣдъ това послѣдниятъ се поминалъ[1]).

Така ни рисува Климеитовиятъ биографъ живота на тримата учители прѣзъ първото врѣме слѣдъ пристигането имъ въ Плиска, резиденцията на българския князъ. Нѣма съмнѣние, че въ тия всѣкидневни и дълги бесѣди на Бориса

[1]) Простран. житие, гл. XVI по издан. на Туницки, стр. 114—117.

съ Климента и Наума не сѫ били поставени само въпроси отъ религиозно и душеспасително съдържание; на тия съвѣщания несъмнѣнно се обсѫждали, и то на първо врѣме въ тѣсенъ кржгъ, мѣроприятията за успѣшна просвѣта на народа на понятенъ нему славѣнски езикъ, а главно за това, което въ дадения моментъ най-много интересувало българския князъ, — да се сдобие съ народна църковна иерархия, чрѣзъ която се гарантирала както църковната, тъй и политическата независимость и се отварялъ пѫть за самостойно културно развитие на България. Но какъ е могло това да стане? При наличностьта на гръцката иерархия, която била настанена въ България въ силата на едно съборно рѣшение, макаръ и при извѣстии условия за автономностьта на българската църква, Борисъ, който особено държалъ, както видѣхме, на това рѣшение, не е могълъ, па и не е искалъ да прибѣгне къмъ нѣкои крути и крайни мѣроприятия спрѣмо гръцкото духовенство: ако и да е ималъ при себе си такива видни прѣдставители на Методиевата школа и калени борци и защитници на славѣнската книга и богослужение, каквито били Климентъ и Наумъ, все още не е разполагалъ съ достатъчно количество подготвени за цѣлта лица, които веднага да замѣстятъ всички гръцки епископи въ държавата; наистина, нѣкои отъ продаденитѣ на евреитѣ въ Венеция Методиеви ученици, слѣдъ като били откупени отъ византийския императоръ и въ 886 г. били доведени въ Цариградъ, възстановени въ прѣдишнитѣ си санове, свещенически и дяконски, пристигнали „**въ Блъгарскоу ѕемлю**“, дѣто съ голѣма почить намѣрили успокоение,[1]) обаче тѣ сѫ били само пресвитери и дякони, не подготвени още за епископи, па и надали тѣ ще да сѫ били много. Освѣнъ това всѣки конфликтъ съ гръцкото духовенство, а оттука и съ цариградския патриархъ, на който впрочемъ двамата учители никога не биха се съгласили, би могълъ да прѣдизвика нарушение на мирнитѣ отношения между България и Ви-

[1]) Вж. житието на св. Наума по издан. на Йор. Иванова, Български старини изъ Македония, стр. 53. —С р. Н. Туницкій, св. Климентъ, стр. 139—143. Вж. сѫщо по-долу, стр. 154.

зантия, което отъ своя страна не малко би попрѣчило на всѣка мирно-културна дѣйность въ страната, тъй необходима за закрѣпата на християнството и напрѣдъка на народната просвѣта. Затова въ Плиска рѣшили да застанатъ на легалната почва.

Както за Бориса, тъй и за неговитѣ съвѣтници било ясно, че тѣ нѣма да дадатъ нѣкой поводъ за незадоволство въ Цариградъ или за негодуване отъ страна на гръцката иерархия въ България, ако тѣ се рѣшатъ да въведатъ славѣнскитѣ кни и и богослужение най-първо между ония сѫщитѣ славѣни, за които прѣди 25-30 години и правителство, и църква въ Византия бѣха възложили на св. братя да съставятъ славѣнска азбука и да прѣвеждатъ богослужебнитѣ книги на славѣнски езикъ, още повече като се прѣдстави работата така, че християнството между тия славѣни, повечето отъ които въ даденото врѣме сѫ влизали въ българската държава, не било яко закрѣпено и езичеството не било още изкоренено. Не по-малка подкрѣпа за такова рѣшение Борисъ и неговитѣ съвѣтници намирали въ общата толерантность на византийската държава и църква къмъ прѣвода на св. Писание на не-гръцки народни езици и особено въ онова внимание и благосклонность, съ които императоръ Василий I посрѣщналъ прѣдставенитѣ нему отъ Методия въ Цариградъ въ 883/4 г. свои ученици и славѣнски книги и дори задържалъ отъ тѣхъ по единъ свещеникъ и дяконъ заедно съ книгитѣ,[1]) които били назначени, както се прѣдполага, за да служатъ на славѣнски езикъ въ отпуснатата за славѣнитѣ църква въ столицата.[2]) Най-сетнѣ катастрофата, която постигнала Методиевата православна славѣнска школа въ Моравия, не малко е вдъхвала надежда у съвѣщаващитѣ се, че тѣ нѣма да срѣщнатъ никакъвъ отпоръ отъ Цариградъ при изпълнението на замисления планъ, особено като се изтъкне това обстоятелство, че съ въвеж-

---

[1]) Панонското житие на св. Методия по изданието на А. Теодоровъ-Балановъ, Кирилъ и Методи, I, София 1920, гл. XIII, стр. 94.

[2]) Малышевскій, п. т., стр. 277—279. — Туницкій, пакъ тамъ стр. 240—248.

дането на славѣнското богослужение и книги, които латинското духовенство прѣслѣдвало тогава и въ Моравия, и въ Венеция, и въ Римъ, въ западната покрайнина на българската държава се издигала серйозна и трайна прѣграда противъ разширението църковната власть на римския първосвещеникъ и изобщо на западното влияние навѫтрѣ въ Балканския полуостровъ.

Но съ въвеждането на славѣнски книги и богослужение въ западнитѣ български области не се постигала крайната, тъй да се каже, интимната цѣль на Бориса — да се сдобие съ народна църковна иерархия. Тоя въпросъ несъмнѣно е билъ обсѫжданъ на съвѣщанията въ Плиска, както това се доказва отъ по-нататъшната дѣйность на Климента, и било рѣшено, че тая цѣль е могла да бѫде постигната само съ отварянето на славѣнско училище по образеца на моравскитѣ, отдѣто да бѫдатъ подготвени достойни и способни лица отъ срѣдата на народа които биха могли при първа възможность съ честь да заематъ епископски катедри и, като възпитани и обучени въ духа на Методиевата славѣнска школа, да замѣнятъ гръцкитѣ книги съ славѣнски и да въведатъ славѣнското богослужение въ българската църква. Открнването обаче на такова училище въ резиденцията на княза или въ другъ нѣкой центъръ въ източна България би възбудило 1. подозрѣние у гръцкото духовенство, което не би се забавило да попрѣчи и дори да осуети своеврѣменно това добро начинание, и 2. негодуване между ония български боляри, които не сподѣляли славѣнската политика на своя господарь, а пъкъ че такива е имало, ще видимъ по-нататъкъ. За да се избѣгнатъ всѣкакви недоумѣния и недоразумѣния, рѣшено било това училище да бѫде отворено пакъ въ страната на западнитѣ български славѣни, дѣто то би намѣрило напълно своето оправдание поради въвеждането на славѣнската книга и славѣнското богослужение въ оная страна. Откриването и ржководството на това училище взелъ върху си Климентъ, слѣдъ като осигурилъ пълната поддържка и съдѣйствие на князъ Бориса въ това дѣло.

Всички тия съвѣщания и рѣшения несъмнѣнно се държали на първо врѣме въ тайна както отъ гръцкото висше официално духовенство въ България, тъй и отъ враждебнитѣ на Борисовата политика боляри, а оттука произлизали и прѣдпазителнитѣ мѣрки отъ страна на Бориса, именно, както отказътъ на Климента и Наума да отиватъ въ кжщитѣ на много хора безъ прѣдварително съгласие на княза, тъй и прѣмѣстването имъ пакъ по заповѣдь на Бориса отъ помѣщенията въ двореца, „опрѣдѣлени за първитѣ князови приятели", въ които тѣ първоначално били настанени, въ кжщитѣ на най-близки и довѣрени на княза боляри Есхача и Чеслава, дѣто съвѣщанията сж могли да ставатъ по-свободно, па и тайната би могла да се запази по-добрѣ, отколкото въ двореца.

Както и да било, но резултатътъ отъ прѣдварителнитѣ съвѣщания на Бориса съ славѣнскитѣ учители било това, че Климентъ още прѣзъ 886 г.,[1]) билъ изпратенъ въ Кутмичевица.[2]) За да даде възможность на Климента да изпълни съ успѣхъ задачата си, Борисъ направилъ слѣднитѣ разпоредби. Най-първо той „отдѣлилъ Кутмичевица отъ Котокий". Какво означава тукъ името Котокий, и до днесъ остава необяснено, защото то се не срѣща въ другъ нѣкой изворъ; несъмнѣнно е обаче едно: ако всички издирвачи приематъ, че Кутмичевица е область, то и Котокий, отъ който тя била отдѣлена, трѣба да е билъ име сжщо на нѣкоя по-обширна

[1]) Че Климентъ билъ изпратенъ въ Кутмичевица още въ 886 г.. вж нашата бѣлѣжка у Ягича, Entstehungsgeschichte. Neue Ausgabe, Berlin 1913. S. 113—114.—Подробно у Н. Л. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 151—155.

[2]) Въ Охридския гръцки ржкописъ на Климентовото житие отъ XIV. — XV. вѣкъ, който се пази въ московския Румянцовъ музей, въ сбирката на В. И. Григоровича, и който въ много отношения е по-изправенъ отъ извѣстнитѣ печатани издания (вж. изданието на Туницки, стр. 41—44), това име се чете: Κουτμιτζινίτζαν и Κουτμινιτζας (л. 26об), когато въ Мосхополското издание (Мсх.) отъ 1742 г. и въ ония на Ам. Памперея (Пр) (1802) и на Миклошича (Мк.) (1847) стои: Κουτμητζιβιτζαν (Мосх.) и Κουτμιτζιβίτζαν (Пр. и Мк.). Кое четене е по-вѣрно, мжчно може да се установи, защото това име не се срѣща въ другъ нѣкой изворъ. Нис усвояваме Κουτμίτζιβιτζα, и то въ форма „Кутмичевица", а не „Кутмичивица", както нѣкои пишатъ, като такова, което стои близко до българската морфология.

територия, но коя — все още става неопрѣдѣлена. Напослѣдъкъ проф. Н. Л. Туницки прие като възможно, че съ думата Κοτόκιος сж означени въ общъ смисълъ южнитѣ прѣдѣли на Балканския полуостровъ или въ частность Македония, отъ чиято область Борисъ отдѣлилъ Кутмичевица.[1]) Това едничко за сега обяснение, което само по смисълъ подхожда къмъ контекста, ни подсѣща за друга съпоставка: споредъ Дюканжовия списъкъ на българскитѣ архиепископи при Бориса е сжществувалъ, както изглежда, държавно-административенъ терминъ, именно, „третята часть на българ-

[1]) Вж. Св. Климентъ, стр. 183—184, бѣл. 2. — Къмъ това заключение Н. Туницки дохожда по слѣдния начинъ. Като не се съгласява съ изказаното още отъ врѣмето на Шафарика мнѣние за „тюрко-българския" произходъ на това име и безъ да изключава възможностьта за славѣиския му произходъ, той се опитва да обясни това име Κοτόκιος съ визан. терминонология. Туницки го съпоставя съ визан. географски терминъ κατωτικός или κατοτικός, който прием твърдѣ близка до κατόκιος форма κατωκός. Тая дума била простонародна и се употрѣбявала въ двоякъ смисъль: 1. общоприетото ѝ значение е „доленъ" (противп. на „гореиъ") или „юженъ" спрѣмо Цариградъ, а послѣ вече изобщо κατοτικοί=loca inferiora habitantes. и 2. κατοτικοί въ значение на homines rurales — „обитатели на села", „прости селски людье", „селяни". „Если κοτόκιος житія Климента, пише Т-ки, есть, дѣйствительно, видоизмѣненное κατωτικός — κατωκός — κατοκός, то оно или еднозначаще съ κατωτικὰ μέρη, κατωτικαὶ χῶραι, и тогда является географическимъ терминомъ для обозначенія вообще южной части Балканскаго полуострова, или оно употреблено въ смыслѣ области, заселенной грубымъ деревенскимъ народомъ, и въ такомъ случаѣ имѣетъ болѣе общее значеніе болгарскихъ или славянскихъ поселеній. Если наша догадка можетъ претендовать на вѣрность, тогда въ соотвѣтствіе съ κοτόκιος можно поставить и выраженіе „Долняя земля", которымъ называется нынѣшняя Македонія въ нѣкоторыхъ древнихъ памятникахъ, напр., въ грамотѣ ц. Константина Асѣня Вирпинскому монастырю, или въ славян. переводѣ хроники Манассіи. Этимъ именемъ Македонія и до сихъ поръ вазывается въ народныхъ пѣсняхъ, въ отличіе отъ „Горней земли", подъ именемъ которой воспѣвается Болгарія Придунайская". Прн това Т-ки прѣдполага, че „и Кадокія Солунской легенды и кждокъ Вирпинской грамоты — не что иное, какъ Κατωκός, испорченное вслѣдствіе постояннаго обращенія въ простонародной рѣчи". Но тукъ Т-ки изпусналъ изъ-прѣдъ видъ, че Кадокія е произлѣзло отъ Каппадокія, както това се ясно види отъ прѣписа на Солунската легенда, издаденъ отъ Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония. София 1906, стр. 63—64, а името Кждокъ не се срѣща нийдѣ въ Варпинската грамота; вж. А. Ильинскій, Грамоты болгарскихъ царей. Москва 1911, стр. 15, дѣто на 2? р. се чете само „село Коідоко"

ското царство", която се простирала „отъ Солунъ до Иерихо и Канина или Тасипиатъ".[1]) Като се вземе прѣдъ видъ, че това опрѣдѣление показва въ общи черти южната граница на тая „третя часть" отъ българската държава, а пъкъ западната ѝ граница, както видѣхме, е вървѣла по адриатическия брѣгъ до устието на р. Семени, послѣ по долнето течение нагорѣ по тая рѣка до прѣдгорията на пл. Крабе, по билото на тая планина въ сѣв.-източна посока, по вододѣла на рр. Мати и Черни Дринъ и по тая рѣка до сръбската граница, то ясно става, че подъ „третя часть" трѣба да се разбира цѣлата юго-западна часть на българската държава при Бориса, въ която тогава влизала както цѣла Македония, тъй и по-голѣмата часть отъ Албания. Отъ друга пъкъ страна Кутмичевица, възъ основа на географскитѣ данни, които се споменуватъ въ двѣтѣ Климентови житиета (Охридъ, Главиница и Дѣволъ), е обхващала страната отъ Охридското езеро на западъ въ областьта на рр. Дѣволъ и Шкумба (въ горнето и срѣднето ѝ течение) и между басеинитѣ на рр. Семени и Воюса, долнитѣ течения, до адриатическия брѣгъ,[2]) слѣдов тя е влизала въ състава на „третята часть" на българската държава; а понеже Кутмичевица е съставяла така сѫщо часть отъ Котокий, то подъ името Κοτόκιος ние разбираме тъкмо „третята часть", т. е. цѣлата юго-западна часть на българската държава при Бориса.

[1]) H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida. Leipzig 1902, S. 6, δ': Κλῆμης ... Ὕστερον δὲ ἐπιτραπεὶς παρὰ Βορίσου βασιλέως Βουλγάρων ἐφορᾶν καὶ τὸ τρίτον μέρος τῆς Βουλγαρικῆς βασιλείας ἦγουν ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἄχρις Ἰεριχὼ καὶ Καννίνων ἤτοι Τασηπιάτου.

[2]) За обсега на областьта Кутмичевица сѫ изказани разни мнѣния, безъ обаче да дадатъ точно опрѣдѣление на границитѣ ѝ. Разборъ на тия мнѣния вж. у Н. Туницки, п. т. стр. 177—182. — Самъ Туницки, позивайки се на краткото житие (§ 6) и Дюканжовия списъкъ (ц. м.) дохожда до заключение, че „Кутмичевица заемала цѣлата юго-западна часть на Македония и Албания отъ Солунъ до Адриатическото крайбрѣжие на западъ. Южната ѝ граница вървѣла отъ Солунъ до Иерихо, минавайки, наистина, съгласно съ мнѣнието на Шафарика, прѣзъ Костуръ и Воденъ. Но колко далечъ тя се е простирала на сѣверъ, по-горѣ отъ Охридско езеро, не може опрѣдѣлено да се каже (п. т., стр. 182—183), съ други думи, Т-ки отождествява Кутмичевица съ „третята часть" на българската държава. — Ср. Воронов ъ, Главнѣйшіе источники, стр. 200.

Въ какъвъ смисълъ трѣба да се разбира отдѣлянето на Кутмичевица отъ Котокий, ще покаже втората разпоредба на Бориса, именно, че „за неинъ началникъ той поставилъ Домета,[1]) слѣдъ като уволнилъ Курта отъ управлението".[2]) Отъ тоя текстъ ясно личи, че Домета не е билъ назначенъ за пръвъ началникъ на областьта Кутмичевица; такъвъ имало и прѣди него, слѣдов. Кутмичевица като административна единица сжществувала и прѣди назначението на Домета. Слѣдъ установяването на тоя фактъ не може и дума да става за административно отдѣляне на Кутмичевица отъ Котокий, нито за изятието на Домета отъ подчинение на областния управитель, нито пъкъ за това, че Кутмичевица начело съ Домета въ гражданско отношение била от-

[1]) Така е написано това име въ Охридския ржкописъ — Δομετᾶν, когато въ другитѣ печатни издания на житието стой Δοβήταν; обаче първото се приема за по-вѣрно. Вж. Н. Туницки. п. т., стр. 16–17 и 176.

[2]) Това изречение въ Охридския ржкописъ гласи: παραλύσας τὸν οὗτρὸν τῆς διοικήσεως, а въ другитѣ издания: παραλύσας αὐτὸν (Мосх. ἑαυτὸν) τῆς διοικήσεως. Прѣводачитѣ на Климентовото житие обикновено приематъ второто четене и затова го прѣвеждатъ: Миклошичъ — solvens illum gubernatione; Менщиковъ — „освободивъ его отъ управленія"; Муретовъ, — „отдѣливъ его отъ области (діоцеза)", но наредъ съ това и споредъ Охридския ржкописъ: „отдѣливъ часть (?! ср. „хуторъ"?) округа или діоцеза"; Н. Туницки, който прѣминава мълчаливо четенето на Охридския ржкописъ и въ изданието си дава подъ черта: αὐτὸν OE| οὗτρον Cod., когато въ ржкописа се ясно чете τὸν οὗτρον, — „изъявъ его отъ области [діоцеза]". — Първиятъ прѣводъ: „освободивъ его отъ управленія" би могълъ да се разбира въ смисълъ, че Домета е заемалъ нѣкоя длъжность въ централното управление на държавата и въ даденото врѣме билъ освободенъ отъ тая длъжность и назначенъ за управитель на Кутмичевица; но такъвъ смисълъ едвали е допустимъ, защото, очевидно, тукъ се има прѣдъ видъ само управлението на дадена область. — Вториятъ прѣводъ: „отдѣливъ (изъявъ) его отъ области (діоцеза)" сжщо така е не съвсѣмъ сполучливъ, защото да се отдѣля или изземва область може само отъ область, но не и човѣкъ, който може да се отстрани, уволни, прѣмѣсти, изгони отъ извѣстна область; па освѣнъ това защо е било потрѣбно на автора да повтаря два пжти мисьлта за отдѣлянето или изземването, когато тя е достатъчно изразена въ отдѣлянето на Кутмичевица отъ Котокий, защото само по себе си се разбира, че и нейниятъ началникъ ще бжде отдѣленъ отъ областьта — діоцеза. Очевидно, приведеното изречение е имало друго съдържание, а отгука и другъ смисълъ. Вече колебанията между четенията αὐτὸν и ἑαυτον въ печатанитѣ издания на жи

дѣлена като самостойна областъ.[1]) Но тогава въ какъвъ смисълъ трѣба да се разбира отдѣлянето на Кутмичевица отъ Котокий? Пространното житие право сочи, че Климентъ се изпращалъ въ Кутмичевица за учитель, безъ да му се възлага нѣкоя длъжность, свързана съ църковното управление на тая область, слѣдов. неговата задача се заключавала да просвѣщава населението, т. е. да го закрѣпва въ Христовото учение, като го учи на понятенъ нему езикъ — славѣнския, съ други думи, да въведе славѣнския езикъ въ църквата и училището, което той трѣбало да открие тамъ, съгласно съ рѣшението въ Плиска, както видѣхме, за подготвяие достойни лица за бѫдещата народна иерархия въ България. Отъ тая задача на Климента, както и отъ това, че Кутмичевица била административна единица вече прѣди дохождането му тамъ, ясно става, че Кутмичевица била отдѣлена отъ Котокий, т. е. отъ третята — юго-западната часть на българската държава, но не като отдѣлна държавно-административна или църковна область, а като такава область, въ която за пръвъ пѫть трѣбало да се въведе славѣнското богослужение въ църквата и славѣнското обучение въ училището — една дѣйность, която не влизала въ компетентността на висшата мѣстна духовна власть на оная покрайнина, въ случая на охридския митрополитъ, който билъ гъркъ, а като такъвъ, той не само е могълъ да бѫде без-

---

тието показва, че въ първоначалния текстъ е стояла друга дума, която била непонятна за издателитѣ и затова тѣ я промѣнили на αὐτὸν и ἑαυτὸν, безъ да се съобразятъ съ смисъла на изреченнето. Тая дума, споредъ текста на Охридския ржкописъ била τὸν σὔτρον. Но какво значи тя? Отъ самия контекстъ ясно личи, че, ако тукъ става дума за назначението на Домета за началникъ на Кутмичевица, то на неговото име и личность се противопоставя името и личностьта на прѣдишния началникъ на сѫщата область, слѣдов. въ τὸν σὔτρον трѣба да видимъ собствено име; самиятъ членъ τὸν показва, че тукъ се има прѣдъ видъ тъкмо извѣстнятъ прѣдшественикъ на Домета. Що се пъкъ отнася до самата форма на името Σὔτρος, то тя, очевидно, прѣдставя изопачение на нѣкое българско име въ слѣднята трансформация: Σὔτρος — Χοῦτρος — Κοῦτρος — Κοῦρτος — Κοῦρτ̀ъ и Κῦρ̀ъ — българско име, извѣстно отъ Именика на българскитѣ ханове. Вж. В. Златарски, История на българ. държава I, 1, стр. 379, р. 17 и 381, р. 16.

[1]) Н. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 176.

полезенъ, но и врѣденъ, дори опасенъ; и ако той не се противопоставилъ въ случая, то това се дължи на туй, че Климентова мисия била наредена по заповѣдь на самия Борисъ. И тъй, отдѣлянето е ставало на чисто просвѣтна и учителска основа, безъ да се скѫсва зависимостьта на Кутмичевица въ църковно отношение отъ мѣстния митрополитъ. Това най-добрѣ се види по това, че прѣзъ седемгодишното си учителствуване тамъ Климентъ е назначавалъ отъ ученицитѣ си четци, иподякони, дякони и свещеници, които сѫ били рѫкополагани несъмнѣнно отъ мѣстния архиерей, а не отъ него, защото самъ той като свещеникъ не еималъ това право. Освѣнъ това биографътъ на Климента пише: „Той (Борисъ) прѣдава блаженния Климента на Домета, или по-добрѣ Домета на Климента, или още по-точно да се каже, единъ на други: първия, за да бѫде послушенъ въ всичко, а втория, за да използува тогова като сътрудникъ (въ всичко), което би могълъ да пожелае“. Отъ тия думи, както и отъ горния изводъ става съвсѣмъ понятно, че Борисъ смѣнилъ дотогавашния областенъ управитель, или защото послѣдниятъ е билъ единъ отъ противницитѣ на неговата славѣнска политика, или защото по една или друга причина князътъ се съмнѣвалъ, че той ще се покаже достоенъ сподвижникъ на Климента въ неговата дѣйность.

Едноврѣменно съ изпращането на Климента въ Кутмичевица „пристигнала и заповѣдь до всички жители на тая область да приематъ светителя съ почести и да му набавятъ въ изобилие всичко, дори и излишното, да го чествуватъ съ дарове и чрѣзъ видими знакове да проявяватъ прѣдъ всички съхраняваното въ душата съкровище на любовьта“, съ други думи, да оказватъ Климету всѣко съдѣйствие въ неговата дѣйность. За да даде още по-убѣдителенъ примѣръ въ тая посока, „самъ Борисъ, като взелъ върху си извънредна грижа, поклонилъ на триблаженния Климента три кѫщи въ Дѣволъ отъ ония, които се отличавали съ лишне велелѣпие и принадлежали на комитския родъ, а сѫщо му подарилъ мѣста за почивка около Охридъ и Главиница“. Градъ-крѣпость Дѣволъ се намиралъ на рѣката съ сѫщото име, а именно

тамъ, дѣто р. Дѣволъ прави своята чупка, като измѣнява течението си отъ сѣв.-западъ на юго-западъ и се приближава най-вече до р. Шкумба при с. Гостима при сѣвернитѣ поли на пл. Томоритъ, дѣто и днесъ има голѣми развалини;[1]) а подъ „мѣста за почивка“ се разбиратъ 1. построенията отъ Климента мънастиръ св. Пантелеймонъ при Охридъ, който се намиралъ, както се прѣдполага, на юго-западъ отъ града подъ старата крѣпость,[2]) и 2. възобновеният и уреденъ отъ светителя мънастиръ св. Димитъръ при горнето течение на р. Гяница (старобъл. Главиница), лѣвъ притокъ на р. Семени, близу до градъ-крѣпость Главиница въ южна Албания.[3]) Вече прѣдоставянето въ разположение на Климента три най-голѣми и хубави кѫщи въ Дѣволъ, които принадлежали на мѣстния славѣнски комитски или жупански родъ, право посочва, че светителътъ билъ настаненъ още отъ самото начало въ тоя градъ, дѣто той отворилъ и първото славѣно-българско училище, за която цѣль, очевидно, били отредени тритѣ кѫщи. По тоя начинъ Дѣволъ е станалъ срѣдище на учителската дѣйность на Климента до назначението му при ц. Симеона за епископъ въ 893 г., а оттука и първъ книжовенъ български центъръ, дѣто се писали и прѣписвали славѣнски книги. Въ свързка съ тия два факта несъмнѣнно трѣба да се постави и това, че тъкмо въ Дѣволъ била построена „една отъ най-хубавитѣ български църкви“, „една отъ седемьтѣ съборни, съградени отъ извѣстния прѣхристиянски Бориса, български царь“, както се изразява Теофилактъ Охридски.[4])

---

[1]) Вж. В. Н. Златарски. Дѣ се намиралъ гр. Дѣволъ, въ „Извѣстия на Истор. Д-во“, кн. V (1922), стр. 40—45.

[2]) Г. Баласчѣвъ, Климентъ епископъ словѣнски, стр. XLI—XLIII.

[3]) Вж. В. Н. Златарски, Намѣренията въ юго-западна Албания надписъ съ името на българския князъ Бориса-Михаила, въ Slavia, кн. II, 1 (1923), стр. 84—85.

[4]) Подробно за тая църква вж. „Дѣ се намиралъ гр. Дѣволъ“, п. т. стр. 45—51. За тия седемь църкви въ простран. житие на св. Климента гл. 23 (по изд. на Н. Туницки, стр. 126) се споменава: τοῦτον τὸν ἄρχοντα (Βορίσην) πᾶσαν τὴν ὑπ'αὐτὸν Βουλγαρίαν ἑπτὰ καθολικοῖς ναοῖς περιζώσαντα καὶ οἷόν τινα λυχνίαν ἑπτάφωτον τῇ πίστει ἀνάφαντα.

Борисъ избралъ за мѣсто на първото славѣно-българско училище именно гр. Дѣволъ, едно, защото тоя градъ е билъ чисто славѣно-български центъръ, т. е. той е възникналъ слѣдъ поселението на славѣнитѣ на полуострова и, друго, защото той се намиралъ тъкмо въ срѣдата на Кутмичевица, а пъкъ мънастиритѣ при Охридъ и Главиница, които се намирали на двѣтѣ противоположни покрайнини на сѫщата область, опрѣдѣлилъ като мѣста за почивка, т. е. тамъ светительтъ се прѣдавалъ на молитвитѣ си и съчинявалъ и писалъ книжовнитѣ си трудове.

Първата работа на Климента, слѣдъ пристигането му въ Кутмичевица, била да покръсти непокръстенитѣ тамъ, а между християнитѣ да закрѣпи още повече новата вѣра съ своитѣ на понятенъ тѣмъ езикъ проповѣди. „Обхождайки, пише биографътъ, всички страни, за които споменахме, велегласно възвѣщавалъ на езичницитѣ божието спасение и, като бесѣдвалъ съ всички изобщо за спасителнитѣ божии заповѣди и за божественитѣ догмати, убѣждавалъ (ги), че и животъ почтенъ безъ здрави догмати е дѣйствително мъртъвъ и смрадливъ, и догмати безъ добро поведение не вкарватъ въ животъ (вѣченъ);[1]) а пъкъ авторътъ на краткото житие казва, че „понеже българскиятъ народъ цѣлъ не бѣ още просвѣтенъ съ кръщението и държалъ варварската дивотия, той съ своитѣ боговдъхновени учения (проповѣдвания) просвѣтилъ всички въ богопознанието и промѣнилъ необуздания нравъ на благонравие, като имъ внушавалъ законенъ и смиренъ животъ“.[2]) За по-голѣмъ успѣхъ въ християнизацията на мѣстното население като една отъ първитѣ мѣрки на двамата сподвижници, Климента и Домета, било да оповѣстятъ, че върховниятъ владѣтель на страната — българскиятъ князъ Борисъ и повѣрениятъ нему отъ Бога народъ сж отдавно вече приели християнската вѣра. Затова Домета по обичая на българскитѣ господари, а може би и по заповѣдь на Бориса, и при съдѣйствието на Климента издигналъ въ

---

[1]) Простран. житие, гл. XVIII, § 80, п. т., стр. 118—119.

[2]) Краткото житие у Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 62, § 10.

областьта на Главиница каменни стълпове съ слѣдния надписъ; [„При ромейския императоръ Михаила се покръсти българскиятъ князъ] Борисъ, прѣименуванъ Михаилъ, съ дадения нему отъ Бога народъ въ лѣто 6374“ (=865/6 г.)[1])

Но главната задача на Климента въ Кутмичевица била да организира славѣно-българско училище въ Дѣволъ. Какъ е било устроено и наредено това училище, остава за сега неизвѣстно; но отъ това, което ни съобщава житието му, споредъ думитѣ на нѣкой Климентовъ ученикъ, както се види отъ формата на изложението, се добрѣ разбира, че то е било раздѣлено на два отдѣла: единъ за възрастни, а другъ за дѣца. Въ първия отдѣлъ постѫпвали „избрани между другитѣ“, т. е. по-способнитѣ и вече до извѣстна степень подготвени; „съ тѣхъ той прѣкарвалъ повече и (имъ) разкривалъ по-дълбокитѣ (мѣста) отъ св. Писание“, т. е. освѣнъ че ги е обучавалъ на славѣнска грамота, но отъ тѣхъ едни Климентъ приготвялъ за бѫдащи членове на славѣно-българската иерархия, а други „направилъ по-близки къмъ себе си, отколкото други“, които всѣкога прѣкарвали съ него, като слѣдили всичко, което той вършилъ и говорѣлъ и на което чрѣзъ едното и другото учелъ“, съ други думи, това сѫ били най-блнзкитѣ му ученици, негови помощници и бѫдащи учители народни. Въ вторня отдѣлъ светителтъ водѣлъ първоначалното обучение и при това твърдѣ разнообразно: „на едни показвалъ начертанието на буквитѣ, на други пояснявалъ смисъла на написаното, на трети насочвалъ рѫцѣтѣ къмъ писане“, а бивало и така, че „въ едно и сѫщо врѣме се залавялъ за двѣ работи: едноврѣменно и пишелъ книги, и прѣподавалъ на дѣцата нѣкой урокъ“. Самъ Климентъ непрѣстанно се трудѣлъ: не само денемъ, но и нощемъ или се прѣдавалъ на молитва, или се занимавалъ съ четене, или пишелъ книги“.

Тоя постояненъ и неуморенъ трудъ неговъ се увѣнчалъ съ голѣмъ успѣхъ: „неговитѣ ученици станалн най-добри

[1]) Подробно за надписа вж. В. Н. Златарски, Намѣрениятъ въ Албания надписъ и пр. Slavia, п. т., стр. 61—66, а за годината тукъ по-горѣ, стр. 30—31.

отъ всички и по животъ, и по слово, защото добрѣ насадени и тъй прилежно напоени трѣбало и Богъ да ги възрасти." Прѣзъ неговото седемгодишно учителствуване въ Кутмичевица числото на ученицитѣ му достигнало до 3500, които били обучени въ славѣнската грамота и подготвени да завзематъ мѣста въ църковния клиръ; отъ тѣхъ той опрѣдѣлялъ четци, иподякони, дякони и свещеници; „въ всѣка енория той (Климентъ) изобилствувалъ съ триста ученици, освѣнъ наемницитѣ имъ" (т. е. слугитѣ имъ).[1]) Подъ „енория" въ византийската църковна терминология се разбиратъ разни църковни единици отъ епархия до енория въ днешния смисълъ.[2]) За строго опрѣдѣлени епархии въ Кутмичевица въ даденото врѣме едвали може да се мисли; по-скоро може да се приеме, че „третята часть на българската държава", която била населена съ компактно славѣнско население, била раздѣлена отъ Климента на 12 части или околии,[2]) по които той е разпрѣдѣлялъ, прѣзъ своето седемгодишно учителствуване, своитѣ ученици, бѫдащитѣ славѣно-български църковнослужители, които сѫ очаквали да получатъ мѣста споредъ това, както се е въвеждало славѣнското богослужение, славѣнскитѣ книги въ разни области, въ които славѣнското население прѣобладавало въ своята масса; освѣнъ това, като членове на църковния клиръ, тѣ били освободени отъ да-

---

[1]) Това изречение въ Охрид. ржкописъ гласи: καθ'ἑκάστην δὲ ἐνορίαν τριακοσίοις μαθηταῖς εὐθηνεῖτο, χωρὶς τῶν μισθῶν αὐτῶν. Въ печатнитѣ издания Моск. Мик. вм. εὐθηνεῖτο се чете εὐθυνεῖτο, което и Туницки приелъ. Обаче εὐθυνεῖτο би трѣбало да произлиза отъ гл. εὐθυνέομαι, а такъвъ глаголъ въ гръцки езикъ не сѫществува, а има гл. εὐθύνω, med. εὐθύνομαι (imperf. εὐθύνετο) = „оправямъ", „насочвамъ", прѣнос. „ржководя", значения, отъ които нито едно не подхожда по смисълъ дори; оттука, очевидно, въ първоначалния текстъ е стояла форма εὐθηνεῖτο, както е въ Охрид. ржкописъ отъ гл. εὐθηνέομαι = „изобилствувамъ", „имамъ въ излишекъ", при това εὐθηνεῖτο има за подлогъ „той" — Климентъ, а не е безлично, както го смѣтатъ другитѣ прѣводачи и го прѣвеждатъ: „дѣла правились тремя стами учениками" (Мур.) или „веденіе дѣлъ исполнялось т. с. уч." (Тун.), или съвсѣмъ невѣрно въ лат. прѣводъ — jussa dabat trecentis discipulis. Сѫщо тъй невѣрно се прѣвежда χωρὶς τῶν μισθῶν αὐτῶν — „не будучи сами наемниками" (Мур.), или „не получая сами никакой платы" (Тун.), или „semotis mercedibus" (Migne).

[2]) Н. Туницкій, п. т., стр. 189—190.

нъци и всѣкакви тегоби къмъ княза, защото „като войници тѣ служели Богу, комуто били отредени да плащатъ данъкъ, или по-добрѣ, да се отплащатъ“.[1]) Че въ тоя смисълъ трѣба да се разбира горнето изречение, ще покаже разказътъ на Теофилакта Охридски за откриване мощитѣ на Тивериуполскитѣ мѫченици.

Култътъ на пострадалитѣ въ IV. вѣкъ при императоръ Юлиана Отстѫпникъ въ гр. Тивериуполь (Мала-Азия, въ Витиния или Писидия) 15 мѫченици, както и мощитѣ на петтима отъ тѣхъ били прѣнесени на Балканския полуостровъ — въ Македония (Струмска область) отъ насилствено прѣселеното тамъ въ нач. на IX. вѣкъ при императоръ Никифора I християнско население отъ споменатитѣ малоазийски области.[2]) Една часть отъ тия прѣселенци се настанила близу до дн. Струмица (сѣв.-запад. между с. с. Баница и Водоча), като нарекли новото си селище съ името на родния си градъ Тивериуполь. Но, когато Крумъ прѣдприелъ настѫпателнитѣ си походи прѣзъ 812 и 813 г. въ източна Тракия, а български отдѣлни отряди нахлували въ западна Тракия и Македония, които ограбвали и опожарвали западнитѣ области, прѣселенцитѣ, ползувайки се отъ настаналото разбъркано положение, напуснали новитѣ си живѣлища и сполучили да се върнатъ отново въ роднитѣ си мѣста.[3]) Тогава пострадалъ и новиятъ Тивериуполь, подъ чиито развалини били затрупани и мощитѣ на тивериуполскитѣ мѫченици, като станали за всички неизвѣстни.[4])

По-сетнѣ обаче, когато при кн. Бориса християнството отново възтържествувало на полуострова, въ Тевериуполь, който билъ вече идентифициранъ съ близкото славѣнско селище Струмица, по чудесенъ начинъ светиитѣ почнали явно да се показватъ, ту като се явявали на мѣстото, дѣто били

---

[1]) Простр. житие, изд. Туницки гл. XVIII, § § 58—59, стр. 120—121.

[2]) Вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава I, 1, стр. 254—255.

[3]) Пакъ тамъ, стр. 262.

[4]) Подробно за житието на 15-тѣ тивериуполски мѫченици вж. В. Н. Златарски, Легендата за откриване мощитѣ на тивериуполскитѣ мѫченици. Вж. I Отчетъ на Бълг. Арх. Институтъ за 1921 г. София 1922, стр. 22—37

положени, ту като се виждали да ходятъ нощемъ по стѣната (градска), раздавайки на всички нуждаващи се богати изцѣления. Тѣ били отъ всички прославяни. „Така мълвата за тѣхъ стигнала до ушитѣ на българския царь Михаила. И той, какъвто си билъ твърдѣ горещъ въ божественитѣ работи, заповѣдалъ да се издигне на светиитѣ храмъ въ Брѣгалнишката епископия (нѣщо, което и станало), и тамъ да се прѣнесатъ свещенитѣ имъ мощи. И това не било занемарено. Тая заповѣдь била дадена на българина комитъ Таридинъ, човѣкъ не само най-благороденъ, но и твърдѣ дѣятеленъ. Таридинъ не се отнесълъ небрѣжно къмъ работата, но при естествената си пъргавина, възпламененъ и отъ вѣрата къмъ чудотворцитѣ, съ голѣма бързина изкаралъ храма, като употрѣбилъ за прѣдприятието много работници. И като събралъ архиереи и свещеници, началници и голѣмо множество народъ, съ пѣсни и тимянъ стигнали въ Тивериуполь. Тѣ застанали на мѣстото, дѣто се явявали светиитѣ и, като се помолили дълго съ горещи сълзи, почнали да копаятъ и да изнасятъ пръстьта. Като копали дълго врѣме, най-сетнѣ налучкали ковчезитѣ на светиитѣ. Ковчезитѣ били покрити съ мраморни плочи и надписани съ надписи, въ които било изложено името на всѣки (светия), вънкашния му видъ, образътъ на живота му, чинътъ му и чертитѣ на лицето му. И тъй, като дигнали тия мраморни плочи, дали да ги занесатъ въ Брѣгалнишката епископия, за да се покриятъ пакъ съ тѣхъ мощитѣ на светиитѣ, когато се прѣнесатъ оттамъ и се поставятъ на свещено мѣсто. И слѣдъ като обвили мощитѣ съ чисти плащаници и ги вложили въ дървени сандъци, които нарочно били направили нови за прѣнасянето имъ, повторно отправили дълга молитва къмъ дивния въ светиитѣ Богъ и изпросили милость отъ него".

Между това тивериуполци били крайне недоволни отъ горнята разпоредба и се възпротивили на царската заповѣдь. Тѣ рѣшили да не допуснатъ „да имъ се грабне отъ ржцѣтѣ и да имъ се отнеме отъ пазвитѣ неврѣдимото и неокрадимо съкровище", като заявили прѣдъ комита и епископитѣ, че тѣ сж готови да пожертвуватъ живота си, откол-

кото да оставятъ мощитѣ на светиитѣ да се изнесатъ отъ града имъ. Тѣ вдигнали такъвъ викъ и шумъ, който все повече се уголѣмявалъ, че комитътъ заедно съ епископитѣ едва сможалъ да го уталожи. Но и при всички уговори, заплахи съ името на господаря и закани съ най-строги и дори смъртни наказания отъ негова страна, тълпата все повече се разпалвала и не искала да слуша. Най-сетнѣ двѣтѣ страни се съгласили да дигнатъ само трима отъ поменатитѣ светии, именно, Тимотея, Комасия и Евсевия, а другитѣ да оставятъ въ Тивериуполь. Въ тържествено шествие, придружено съ чудеса, мощитѣ били занесени въ Брѣгалница, и ковчезитѣ имъ били поставени, слѣдъ като били извършени всички подобаващи обреди, на десна страна въ новопостроената въ името на светиитѣ църква, на 28. ноември. „Опрѣдѣленъ билъ за тоя божественъ храмъ особенъ клиръ, обученъ на български езикъ въ (всичко) божествено, който да служи постоянно въ него и да извършва свещенитѣ пѣснопѣния“.[1])

Приведениятъ тукъ епизодъ отъ вѫтрѣшния животъ на българската църква, при съставянето на който, както и на други подробности по откриването мощитѣ на Тивериуполскитѣ мѫченици, авторътъ, очевидно, се е ползувалъ отъ нѣкой старо-български книженъ изворъ,[2]) се отнася несъмнѣнно къмъ послѣднитѣ години отъ управлението на князъ Бориса, 1. защото авторътъ, макаръ да го излага, слѣдъ като говори за отричането на Бориса отъ прѣстола, но все пакъ изрично го отнася къмъ врѣмето, докато той е още управлявалъ, и 2. защото въ новопостроения въ Брѣгалница храмъ билъ опрѣдѣленъ клиръ „обученъ на български, т. е. славѣно-български, езикъ въ (всичко) божествено“, т. е. той извършвалъ богослужението на славѣнски езикъ и по славѣнски книги, а такъвъ клиръ е могълъ да бѫде назначенъ само отъ ученицитѣ на Климента, каквито сѫ могли да

---

[1]) Вж. Migne, Patrol. gr. t. 126, cap. 38—42, col. 201—208.

[2]) За това вж. В. Н. Златарски, Легендата за откриване мощитѣ п. т., стр. 27—35, — Ср. Н. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 82—84, особ. бѣл. 1.

бждатъ подготвени само между 886 и 889 г.[1]) Тоя изводъ иде тъкмо да потвърди, че подготвенитѣ отъ Климента въ славѣнската грамота църковнослужители не сж се ограничавали съ своята служба само въ областьта Кутмичевица, но отъ тѣхъ се назначавали, споредъ нарастването на тѣхния брой, и за църкви въ такива области, които били вънъ отъ нея и имали компактно славѣнско население, каквато е била въ случая Брѣгалнишката, и че въ всѣка новосъградена църква, прѣзъ врѣмето на Климентовото учителствуване въ Кутмичевица, се въвеждало постепенно славѣнското богослужение и славѣнскитѣ книги въ „третята“ — юго-западната часть на българската държава.

* * *

Докато Климентъ развивалъ такава усилена и плодовита дѣйность въ юго-западната часть на българската държава въ полза на славѣнското богослужение и книга, въ сѣверо-източната ѝ часть около резиденцията на кн. Бориса така сжщо се работѣло въ сжщата посока. Слѣдъ заминаването на Климента за Кутмичевица въ 886 г. неговиятъ другарь и сподвижникъ пресвитеръ Наумъ, както се установява отъ житието му,[2]) билъ задържанъ отъ Бориса въ Плиска, дѣто той останалъ, както ще видимъ, до края на 893 г., когато билъ изпратенъ на мѣстото на Климента слѣдъ назначението на послѣдния за епископъ. Първоначалната дѣйность на Наума въ сѣверо-източна България сжщо, както и Климентовата въ юго-западната, била проповѣднишка и се простирала главно въ Мизия, и то несъмнѣнно между онова компактно славѣнско население, което още отъ основанието на българската държава било настанено при и въ проходитѣ на източна Стара-планина. Това се установява както отъ гръцкото му житие, дѣто той се нарича „българска и мизийска слава“, тъй и отъ службата му, дѣто той се възпѣва като такъвъ, който „привлѣкълъ мазийскитѣ жители къмъ

---

[1]) Ср. Н. Туницкій, п. т., стр. 234—235.

[2]) Вж. Йор. Ивановъ, Български старини и пр., стр. 52—55; 56—57, §§ 10 и 11.

Бога съ проповѣдь и чудеса", който „проповѣдвалъ истинната и непорочна Христова вѣра въ Мизия", така че „въ мизийската земя заблистала свѣтлината на неговото учение", и той „станалъ свѣтилникъ на цѣлото мизийско наслѣдие".[1])

Между това, не по-късно отъ 887 г., въ България пристигнали други по-млади Методиеви ученици, пресвитери и дякони, отъ онния, които били спасени отъ злата си участь въ Венеция и, откупени отъ императора Василия I, доведени били въ Цариградъ. Причината за дохождането на тия Методиеви ученици въ България ще трѣба да се постави въ свързка съ онния коренни промѣни въ цариградската църква, които настанали веднага слѣдъ смъртьта на Василия I още прѣзъ първата година отъ царуването на Лъва VI Философъ (886—911), и то главно съ принудителното отричане на Фотия отъ патриаршеството и второто му заточение отъ една страна, а отъ друга — съ новото сближение на цариградската църква прѣзъ 887 г. съ римския папа Стефана V (VI) (883—891),[2]) най-върлия гонитель на св. Методия и на ученицитѣ му въ Моравия; но, понеже къмъ сѫщата година се отнася и завръщането на Борисовия синъ, монахъ Симеона, отъ Цариградъ въ Плиска,[3]) то твърдѣ е възможно, че той още въ византийската столица се сбли-

---

[1]) Вж. Ἀκολουθία, τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ναοὺμ τοῦ θαυματουργοῦ ἐν Μοσχοπόλει 1740, сѣл. 26 и въ издан. отъ 1742, стр. 51 се чете: Βουλγαρέων τε, Μυσῶν τε κλέος ὁ Ναούμ; стр. 51: . . . προσαγαγὼν τῷ κυρίῳ σου κόσμον Μυσίας καὶ τῷ κηρύγματι καὶ τοῖς θαύμασι; стр. 52: . . . ἐν Μυσίᾳ ἐκήρυξας τὴν ἀληθῆ καὶ ἀμώμητον πίστιν τοῦ Χριστοῦ; стр. 54: Μυσίας εἰς τὴν γῆν ἤστραψε τὸ φέγγος τῆς διδασκαλίας σου; стр. 57: . . . καὶ· γέγονας φωστὴρ τῆς τῶν Μυσῶν παγκληρίας, κ. τ. λ. — Ср. сѫщо стр. 54: . . . τὸν τῆς Μυσίας φωστῆρα καὶ τῆς πίστεως πρόμαχον; стр. 55: Κήρυξ εὐαγγελίου τρανῶς τῆς Βουλγαρίας ἐν τοῖς πάρεσι γέγονας; стр. 56: . . . Ναοὺμ παμμακάριστε τῆς Μυσίας καύχημα; стр. 58: ὄρη ἐκάλυψας Μυσῶν καὶ γῆς τὰ πέρατα; стр. 59: Λαὸν Μυσίας κατεφώτισας ἐν τῷ σκότει προκαίμενον. — Ср. Архим. Панаретъ, Животътъ на Ивана Екзарха Български. Станимака 1914, стр. 33—35. — Ср. В. Н. Златарски, Словѣнското житие на св. Наума отъ XVI. вѣкъ. Сп. Бълг. Ак. Кн. XXX (1925), стр. 4, 22—27.

[2]) Н. Поповъ, Императоръ Левъ VI Мудрый и его царствованіе въ церковно-историческомъ отношеніи. Москва 1892, стр. 23—47; 52—70.

[3]) Вж. по-долу стр. 175.

жилъ съ тѣхъ и по поржчка, може би, отъ баща си въздѣйствувалъ върху тѣхъ да заминатъ заедно съ него за България, особено слѣдъ като Симеонъ имъ съобщилъ, че тѣхнитѣ учители и братя во Христѣ, Климентъ и Наумъ, въ това врѣме се намирали въ България; поради това въ житието на Наума е казано за тѣхъ, че **въ Блъгарскоу҃ ѕемлю пришѣше съ вєлнкою ѵѣстїю покон прїєше.** По тоя начинъ около кн. Бориса се събралъ единъ кружокъ отъ прѣдставители на славѣнската Методиева школа, които той взелъ подъ свое непосрѣдно покровителство. Било би съвсѣмъ погрѣшно, но, ако се допусне, че при наличностьта на тия Методиеви ученици Борисъ се е рѣшилъ да въведе славѣнското богослужение и въ сѣверо-източна България, защото това би противорѣчило на неговия планъ — прѣдварително да се сдобие съ народна църковна иерархия, която да замѣни гръцката, а главно, защото го въздържала друга една не по-малка потрѣбность, необходима за постигането на крайната му цѣль — националнзирането на българската църква и държава. Това било липсата на необходимитѣ славѣнски богослужебни книги.

Слѣдъ голѣмата катастрофа на славѣнското дѣло въ Моравия прѣзъ 885 г. вече било мжчно, и дори невъзможно да се доставятъ оттамъ славѣнски богослужебни книги, както по-рано си мислѣлъ кн. Борисъ; а пъкъ обстоятелствата, при които били изгонени Методиевитѣ ученици, едвали имъ сж позволявали да вематъ съ себе си такива книги. За да удовлетвори и тая сжществена и прѣдварителна потрѣбность, Борисъ възложилъ на събралитѣ се около него Методиеви ученици да се заловятъ при съдѣйствието и подъ ржководството на Наума съ прѣвода на църковни книги отъ гръцки на старобългарски и съ тѣхното прѣписване. Това най-добрѣ се доказва съ влиянието, упражнено отъ Наума върху едного отъ тѣхъ, пресвитера Константина, който самъ се изповѣдва, че се завзелъ съ съставянето на Учителното евангелие по просбата и настояването на „брата Наума“,[1]) слѣдов. той го

[1]) Антоній архіеп., Изъ исторіи христіанской проповѣди. Изд. 2-ое СПБургъ 1895, стр. 162; българ. прѣводъ въ ПСп. кн. 21—22, стр. 394: сіге

завършилъ не по-късно отъ първата половина на 894 г., т. е. докато Наумъ се намиралъ още въ сѣверо-източна България.[1]) За тая цѣль Борисъ ги настанилъ въ основания отъ него мънастирь св. Пантелеймонъ при „устието на Тича", при изхода на Герловския проломъ на десния брѣгъ на днеш. р. Камчия срѣщу стария гр. Прѣславъ. Оттогава тоя царски мънастирь станалъ книжовенъ центъръ, дѣто сж живѣли и работили създателитѣ на старата българска книжнина както при Бориса, тъй и при Симеона.[2]) Тамъ въ срѣдата на Методиевитѣ ученици изучавали славѣнската грамота и езикъ както пристигналиятъ заедно съ тѣхъ въ 887 г. отъ Цариградъ

ради и азъ оумалениын Константинъ, оучѣжѣнъ бывъ на сѣ тѣхнии прошенїи, врате Наоуме, и сїи поклѣнии прижѣ ко тѣхмоу съмнѣнїю прикашнухсѧ. За Константина и неговото Учително евангелие вж. по-долу, стр. — За несполучливото прѣположение на А. И. Соболевски (Епископъ Константинъ. СбНУм. XVIII (1901), стр. 69—73), какво Константинъ първоначално живѣлъ въ Солунъ и послѣ станалъ брѣгалнишкн епископъ, вж. Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 71.

[1]) Обикновено Учителното евангелие на пресвитера Константина се отнася къмъ 898 или 894 г. възъ основа на това, че хронологическиятъ му трудъ „Историкии", помѣстенъ въ края на сжщия ржкописъ въ Москов. Синодална библиотека № 163, въ който се намира и Учителното евангелие, се свършва съ думитѣ: „вьсѣхъ же лѣтъ отъ пропатия Христова до Льва царя нынѣшьняго девять съть 18, а отъ Адама до настоящааго въ 12. индикта есть лѣтъ 6406"; обаче, ако тия дати (за тѣхъ вж. В. Н. Златарски, Най-стариятъ исторически трудъ въ старо-българската книжнина", СпБАк., кн. XXVIII (1923], стр. 149 и слѣд.) наистина показватъ, кога сж били съставени Историкиитѣ, а именно, между 1. септемврий 893 и 16. май 894 г., то тѣ едвали могатъ да се отнесатъ и къмъ Учителното евангелие, защото първитѣ сж могли да попаднатъ въ единъ и сжщи ржкописъ съ послѣднето само поради това, че тѣ принадлежатъ на единъ и сжщи авторъ, но не и поради това, че тѣ сж били съставени въ едно и сжщо врѣме, което a priori се явява твърдѣ съмнително; отъ друга пъкъ страна, понеже съставянето на Учителното евангелие самъ Константинъ поставя въ свързка съ дѣйностьта на св. Наума въ сѣверо-източна България, то ясно е, че то е могло да бжде съставено много прѣди Наумовото заминаване за юго-западна България, както ще видимъ по-нататъкъ, прѣди септемврий или октомврий 893 г., т. е. прѣди съставянето и завършването на Историкиитѣ.

[2]) За тоя мънастирь вж. подробно В. Н. Златарски, Къмъ историята на открития въ мѣстностьта Патлейна старъ български мънастирь. — Изв. Бъл. Арх. Институтъ, т. I (1924), стр. 146—162.

младъ монахъ Симеонъ, третиятъ синъ Борисовъ,[4]) който съ широкото си образование и съ основното си знание на гръцкия езикъ немалко спомогналъ за по-бързия прѣводъ на богослужебнитѣ книги, така и други способни български младежи, които по-сетнѣ въ царуването на сжщия Симеонъ изпжкнали като видни български писатели. Основаната по тоя начинъ отъ св. Наума въ Прѣславския мънастирь първа славѣно-българска школа въ сѣверо-източна България подхванала да служи сжщо тъй усърдно на общото дѣло — национализирането на българската църква и училище, както и Климентовата въ Дѣволъ. И трѣба да се признае за несъмнѣнно, че сношенията между тия двѣ школи сж се започнали още отъ самото имъ начало възъ основа вече на ония духовни и братски неразривни връзки, които сж свързвали двамата моравски учители — тѣхнитѣ основатели. Отъ своя страна и Борисъ, съзнавайки важностьта и необходимостьта на книжното дѣло, самъ пожелалъ да застане начело на това дѣло, за да прокара съ успѣхъ замисленатa отъ него просвѣтна реформа.

*

Западниятъ лѣтописецъ Регино, аббатъ прюмски († 915), съврѣменникъ на Бориса, като съобщава за необикновеното благочестие на новообърнатия български князъ, пише, че „слѣдъ като приелъ благодатьта на кръщението, той се отличавалъ съ такова съвършенство, че, явявайки се денемъ прѣдъ народа въ царски украшения, нощемъ тайно отивалъ въ църква и, като си постилалъ само власеница, прострянъ на пода на самата църква, лежалъ въ молитва". Тая негова набожность най-сетнѣ се изразила въ това, че Борисъ слѣдъ 36-годишно царуване, като спазвалъ ненарушимо даденото на ромеитѣ при сключването на договора въ 864 г. обѣщание да живѣе въ миръ съ тѣхъ, слѣдъ една тежка болесть, а споредъ други, подбужданъ отъ божествено внушение, поискалъ да прѣкара послѣднитѣ години отъ живота си въ подвизитѣ на уединено благочестие. Затова, като наредилъ

[4]) За Семеона-монахъ вж. по-долу, стр. 279—281.

държавнитѣ работи по желанието си, Борисъ прѣдалъ управлението въ 889 г. на най-голѣмия си синъ Владимира, а самъ се постригалъ за монахъ и се отстранилъ въ мънастирь. Така ни обясняватъ причинитѣ за това на пръвъ погледъ неочаквано рѣшение на кн. Бориса както чужди, тъй и домашни извори.[1]) Нѣма съмнѣние, че както за отричането отъ прѣстола, тъй и за покалугеряването на Бориса голѣма роля играло неговото религиозно-мистическо настроение, въ което той изпадналъ като най-усърденъ и най-искренъ християнинъ, особено като се вземе прѣдъ видъ оная строгость и дори жестокость, съ която той въвеждалъ новата вѣра въ държавата си; но не по-малко е вѣрно и това, че Борисъ

---

[1]) За религиозно-мистическото настроение на Бориса, за тричането му отъ прѣстола и покалугеряването му съгласно говорятъ всички — византийски и западни—книжовни извори. Така, Теофилактъ Охридски въ легендата за Тивериуполскитѣ мжченици гл. 36 (Migne, Patrol. gr. t. 126, col. 201) пише: "Ἦγε δὲ καὶ ἡ ἀρχὴ τῷ Βωρὶς γαλήνην σταθήραν, οὐκ ὀλίγων ἐθνῶν ὑποταγέντων αὐτῷ . . . Ζήσας δὲ ἔτη τριάκοντα πρὸς τοῖς ἓξ ἐν τῇ βασιλείᾳ, καὶ τὴν πίστιν στηρίξας, εἶτα καὶ ἀῤῥωστίᾳ δεινῇ περιπεσών, αὐτὸς μὲν καὶ διὰ τοῦτο εὐχαριστήσας Θεῷ . . . ἀποκειράμενος δὲ, τὸν νοῦν πρὸς Θεὸν μετήνεγκε. τῷ δὲ πρώτῳ τῶν παίδων αὐτοῦ, Βλαδιμήρῳ τοὔνομα τὴν βασιλείαν παράδωκε. — Западниятъ хронистъ Регино, аббатъ прюмски, който е написалъ една хроника отъ Р. Хр. до 906 г., ползуваща се съ добро име, и умрѣлъ въ 915 г., разказва: Ferunt autem de huius gentis rege, quod a tanta perfectione post perceptam baptismi gratiam coeperit, ut diebus ornamentis regiis indutus coram populo procederet, noctibus vero sacco vestitus latenter ecclesiam intrans, super pavimentum ipsius basilicae, substrato tantum sibi cilicio, prostratus in oratione iaceret. — Non post multum tempus divina inspiratione commonitus, regnum terrenum dimisit, ut in coelis aeternaliter regnaret cum Christo; et ordinato in suo locoin (вм. in suum locum) regem (вм. rege) filio suo maiore natu, comam capitis deposuit, habituque sanctae conversationis suscepto, monachus effectus est, elemosynis, vigiliis et orationibus die noctuque intentus. Reginonis Prumiensis Chronicon. Pertz Mon. Ger. t. I, p. 580. — Хрониката на Регино послужила като изворъ за други западни хронисти отъ края на XI. и XII. вѣкъ. Така Манеголдъ Lautenbach'ски († сл. 1103) разказва: Cum gens Vulgarum ad fidem Christi perduceretur, rex eius a tanta cepit perfectione, ut cum de dispondendis in novella adhuc aecclesia rebus necessarii insisteret, noctibus cilicio indutus, humi prostratus lacrimis et orationibus pernoctaret. Exin vero dispositis ex sententia rebus, aecclesiis extructis, monasteriis institutis, episcopiis, abbatiis eorum rectoribus ex voto ordinatis, regnum maiori filio commisit omnesque regni principes iure regnum

отишълъ въ мънастирь, не само за да се прѣдаде на служение Богу за спасение на душата си, но и за да подготви по-скоро нужната почва за окончателното постигане на главната си цѣль — всеобщо въвеждане на народна иерархия и на славѣнско богослужение и книги въ българската църква. За такава рѣшителна акция спомогнали и бързитѣ политически и църковни промѣни въ самата Византия.

На византийския прѣстолъ отъ втората половина на 886 г. вече седѣлъ синътъ на Василия I, Лъвъ VI Философъ, който въ всичко отстжпвалъ на гениалния си баща. Подозрителенъ до крайность и чувствувайки се не съвсѣмъ яко закрѣпенъ на прѣстола, Лъвъ VI още отъ самото начало на царуването си безогледно се поддалъ на разни хитрозамислени дворцови интриги, които зловрѣдно се отзовавали върху държавнитѣ работи. Освѣнъ това веднага слѣдъ покачването си на прѣстола той принудилъ патриархъ Фотия да се откаже отъ патриаршеския прѣстолъ и го изпратилъ на заточение, дѣто стариятъ Фотий се поминалъ въ 891 г.[1])

---

solitis securitatibus illi subiugavit, et ipse ad maioris cumulum perfectionis, coma capitis deposita, sub monachica se disciplina Domino militaturus reliqavit. Manegoldi ad Gebehardum liber. Pertz, Mon. Ger. hist. Libelli de lite. t. I, cap. 29, p. 364. — Манеголдъ при изложението както на тия събития, тъй и на слѣдващитѣ отъ управлението на Владимира, се ползувалъ отъ Регино, както и самъ посочва: ut cronica disertissimi viri Reginonis Prumiensis testantur abbatis, само че той го е значително разширилъ и прѣфразиралъ. Напротивъ, ученията монахъ отъ Gembloux, Сигебертъ (1030—1112) съкратилъ текста на Регино и отбѣлѣзва само: . . . ut non multo post filio maiore in regnum ordinato ipse abrenuntians seculo monachus factus sit. — Sigeberti Chronica. Pertz, Mon. Germ. t. VIII, p. 341. — Отъ Сигеберта пъкъ буквално прѣписалъ annalista Saxo Grammaticus отъ края на XII. вѣкъ. Ibidem, p. 575. — Донѣйдѣ се схожда съ изложението на Манеголда извѣстието, което намираме въ „Чудо св. Георгія о болгаринѣ" въ редакцията му отъ XIV. вѣкъ (за нея вж. В. Н. Златарски, Кой сж били вжтрѣшни и външни боляри. — въ Универ. Юбилеенъ сборникъ въ честь на С. С. Бобчевъ, София, 1921, стр. 47—50), дѣто четемъ: „. . . . създа цр҃кви и монастыра, и поставѣ ѥп҃пы, попы, игумены, да оучатъ и правятъ людий ѥго на сн҃й пѫть и потомъ снодоби и къ да приимъ англ҃ский образъ". Издан. Хр. Лопаревъ, п. т., стр. 20. — За годината на Борисовото отричане отъ прѣстола вж. В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, п. т. стр. 45—47.

[1]) Н. Поповъ, каз. съч., стр. 23—47.

На мѣстото на тоя знаменитъ и заслужилъ на православната църква иерархъ Лъвъ VI издигналъ 16-годишния си братъ Стефана, като чрѣзъ тая си безумна постжпка искалъ да даде нова насока въ църковната политика на Византия, изразена въ опита за ново сближение на цариградската църква съ римската.[1]) Съ изчезването на Василия I и патриархъ Фотия отъ историческата сцена Борисъ се почувствувалъ свободенъ отъ всѣкакви морални задлъжения спрѣмо новоизпжкналитѣ въ държавното и църковно управление на Византия личности. Но все пакъ, за да се не покаже нарушитель на даденото при покръщането си обѣщание да живѣе въ „дълбокъ“ миръ съ ромеитѣ, той се отрекълъ отъ прѣстола, покалугерилъ се и отишълъ въ монастирь, въ оня сжщия монастирь при „устието на Тича“, дѣто ученицитѣ на Методия и по-младиятъ му синъ Симеонъ развивали книжовната си дѣйность, и тамъ, свободенъ отъ държавнитѣ работи, взелъ ги подъ свои лични грижи и непосрѣдно ржководство за по-бързъ и по-голѣмъ успѣхъ на възложеното тѣмъ дѣло. Но тукъ Борисъ срѣщналъ нова сериозна прѣчка.

Новиятъ български князъ не тръгналъ по стжпкитѣ на баща си. Владимиръ, който, споредъ думитѣ на западния хронистъ, „далечъ отстжпвалъ на баща си въ напрѣгнатость и дѣйность, почналъ да се занимава съ ловъ, да прѣкарва врѣмето си въ пиянство, гощавки и разпутство, и съ всички срѣдства да подканя новопокръстения народъ къмъ езическитѣ обреди“.[2]) За да вземе такава насока въ управле-

---

[1]) Пакъ тамъ, стр. 52—70.

[2]) Regino, ib., p. 580: Interea filius eius, quem regem constituerat, longe a paterna intentione et operatione recedens, praedas coepit exercere, ebrietatibus, comessationibus et libidinibus vacare, et omni conaminle ad gentilitatis ritum populum noviter baptizatum revocare. — Manegoldus, ib., p. 364 разказва: Rex autem ille novus cum libertatem explendae sue libidinis subesse sibi conspiceret, commessationibus et ebrietatibus, predis et rapinis, stupris et adulteriis cepit inservire, religionem deserere, aecclesias dissipare et populum ad paganitatis ritum quibus potuit conatibus revocare. — Sigebertus, а слѣдъ него Saxo се ограничава само съ думитѣ: Sed cum filius eius inveniliter agens ad gentilitatis cultum vellet redire.

нието, Владимиръ не ще да е дѣйствувалъ самъ: той е намѣрилъ опора въ ония български боляри, които, недоволни и дори враждебно настроени противъ Бориса, се опитали още веднажъ да си възвърнатъ прѣдишната сила и значение въ държавата. Възползувани отъ слабия характеръ и разпуснатъ животъ на новия си господарь, тия боляри отъ самото начало поискали да го вематъ въ ржцѣ и да дадатъ съвсѣмъ друга, противоположна на Борисовата насока както въ вжтрѣшната, тъй и въ външната политика на България. И наистина, роденъ въ езичество и възпитанъ въ него, Владимиръ при развратния си нравъ се теготилъ отъ строгитѣ християнски закони и особено подъ силната ржка на баща си. Затова, щомъ се видѣлъ самостоенъ управитель, подбужданъ отъ недоволнитѣ боляри, той се завзелъ да върне България въ прѣдишното ѝ положение: почналъ да събужда умиращето езичество въ държавата, защото само чрѣзъ него българското болярство е могло да си възвърне изгубеното политическо значение и да се противопостави на славѣнската Борисова политика; той дори заплашвалъ да унищожи почнатото отъ баща му просвѣтно и книжовно дѣло. Но не стигало и това. Въ външната си политика Владимиръ, несъмнѣнно пакъ подъ влиянието на антиславѣнската болярска партия, сжщо така тръгналъ по пжть, съвършенно противоположенъ на Борисовия.

Както видѣхме, съ отказа си отъ Римъ Борисъ прѣкжсналъ и връзкитѣ си съ западнитѣ държави; поне за сега нѣмаме никакви извѣстия за каквито и да било сношение отъ политически характеръ слѣдъ 870 г. на България съ западъ. Но едвамъ Борисъ се отстранилъ отъ управлението на държавата, и нѣмцитѣ веднага се опитватъ да възстановятъ прѣдишнитѣ си сближения съ българския князъ и да отцѣпятъ България отъ групата на източнитѣ народи. Тогавашниятъ нѣмски краль Арнулфъ (887—899), който въ това врѣме се намиралъ въ силна борба съ моравския князъ Светопълка и злѣ бѣ опустошилъ неговитѣ владѣния, за да нанесе още по-силенъ ударъ на моравцитѣ, потърсилъ съюза на българския князъ. Прѣзъ септемврий 892 г. той

изпратилъ пратеници „при българитѣ и тѣхния краль Лаодимира“ (Владимира) съ цѣль да се възобнови стариятъ миръ, който ималъ неговиятъ дѣдо Людовикъ Нѣмски съ баща му Бориса, и съ просба да не се позволява износъ на соль отъ България за Моравия.[1]) Пратеницитѣ, понеже не могли да пѫтуватъ по суша поради засадитѣ на Светопълка Моравски, отъ владѣнията на Братислава, князъ на посавска Хърватия, който билъ покоренъ васалъ на Арнулфа, на корабъ по р. р. Одра, Кулпа и Сава пристигнали въ България. Тѣ носѣли съ себе си богати подаръци отъ Арнулфа за българския князъ. Владимиръ ги приелъ съ голѣма почитъ, и тѣ се завърнали по сѫщия пѫть така сѫщо съ дарове за Арнулфа прѣзъ май 893 г.[2]) Както изглежда, мирниятъ

---

[1]) Смисъла на това изречение К. Гротъ (Моравія и Мадьяры, стр. 139. бѣл. 2) тълкува така, че Моравия въ IX. вѣкъ получавала соль отъ областьта Залцбургъ и изобщо отъ баварскитѣ солни рудници. Обаче тоя изворъ за соль се затварялъ за нея, щомъ възниквали нѣкакви враждебни отношения или се почвала война между моравци и нѣмци. Тогава моравцитѣ се обръщали за соль (морска) въ България; оттука Гротъ прави заключение, че трансилванскитѣ солни рудници, които се разработвали още въ римско врѣме, както и сѣвернитѣ карпатски не били извѣстни въ IX. вѣкъ. Ние обаче мислимъ, че послѣднитѣ солни рудници, може би, и да не сѫ били извѣстни, защото нѣкъкъ моравцитѣ първи биха ги използували, но първитѣ — трансилванскитѣ, които въ даденото врѣме сѫ влизали въ българската държава, сѫ се експлуатирали, и отъ тѣхъ сѫ получавали моравцитѣ; поради това едвали тукъ става дума за морска соль. — Напослѣдъкъ тоя въпросъ подробно обясни и освѣтли проф. В. Халоупецки [въ статията си Sůl z Bulharska (892) (Sborník Filosof. Fakulty Univ. Komenského v Bratislavě, roč III (1925), č. 30 (4.); отдѣл. отпеч. стр. 1—11). Възъ основа на данни отъ по-късни документи XI.—XII. вѣкъ, той установява, че прѣди поселението на маджаритѣ въ днешната имъ територия, Велнкоморавската държава, която граничила непосрѣдно съ българската по р. Тиса, е получавала соль отъ обширнитѣ залежи при горното течение на р. Самошъ, притокъ на Тиса, въ сѣверна Трансилвания, отдѣто по р. Тиса сольта се изпращала въ Моравия и по-нататъкъ на западъ по извѣстни пѫтища на солната търговия, както това показва и мѣстната номенклатура славѣнска.

[2]) Fuldenses annales, s. an. 892: . . . missos etiam suos inde ad Bulgarios et regem eorum Iandomir (вм. Laodomir) ad renovandum (вм. renovandam) pristinam pacem cum muneribus mense Septembri transmisit, et ne coemtio (вм. coemptio) salis inde Maravanis daretur, exposcit. Missi autem propter insidias Zuentibaldi ducis terrestre iter non valentes habere, de regno

договоръ билъ сключенъ и искането на нѣмския краль било удовлетворено; обаче, ако си спомнимъ, че и въ прѣдишнитѣ мирни договори между Людовика Нѣмски и Бориса за съвмѣстни дѣйствия противъ моравцитѣ всѣкога се е повдигалъ и въпросътъ за покръщането на българитѣ и изобщо за подчинението на България на западната църква — отъ една страна, а отъ друга — като се вземе подъ внимание това, че тъкмо въ това врѣме Арнулфъ си пробивалъ пѫть прѣзъ сѣверна Италия къмъ Римъ, за да се вѣнчае съ императорската корона, то твърдѣ е възможно, че въ задачата на Арнулфовитѣ пратеници въ България е влизало така сѫщо да подготвятъ почва за ново отцѣпване на българитѣ отъ Византия и въ църковно отношение.

Такава крута промѣна въ вѫтрѣшната и външна политика на България не е могла да изплъзне отъ вниманието на Бориса. И задъ манастирскитѣ стѣни Борисъ не прѣставалъ бдително да слѣди за държавнитѣ работи. Той разбиралъ, каква гибель се готвѣла за неговата обновена България и рѣшилъ самъ да отклони тая гибель. Когато наскоро слѣдъ заминаването на Арнулфовитѣ пратеници Владимиръ се почувствувалъ достатъчно силенъ и закрѣпналъ въ властьта, той вдигналъ открито гонение противъ прѣдставителитѣ на българската църква. Той прибѣгналъ къмъ най-строги мѣрки противъ ония лица, които сѫ могли или пъкъ сѫ се опитали да го изобличаватъ въ пристѫпнитѣ му дѣяния и сѫ изстѫпвали като защитници на заплашеното християнство, като се противопоставяли на неговитѣ похвати за събуждането на езичеството. Между тѣхъ на първо мѣсто билъ, разбира се, тогавашниятъ български архиепископъ Иосифъ, който ще да е билъ затворенъ, а, може би и замѫченъ.[1]) Това

Brazlavonis per fluvium Odagra usque ad Gulpam, dein per fluente Osaue (вм. Save) fluminis navigio in Bulgaria perducti. Ibi a rege honorifice suscepi, eadem via qua venerant, cum muneribus mense Maio reversi sunt. — Ср. К. Гротъ, п. т., стр. 138—139. — E. Dümmler, Geschichte des ostfränk Reiches, ib. III, S. 354—355.

[1]) Че около това врѣме въ България е имало едно разколебание въ новата вѣра, което било предизвикано отъ гоненията на властьта, може да се заключи отъ това, че еп. Константинъ, тогава още пресвитеръ, въ своето

тъкмо дръзко дѣйствие на Владимира и неговитѣ сподвижници-боляри, което явно показало, доколко опасно и за държава, и за църква било по-нататъшното имъ оставане въ управлението, споредъ насъ, принудило най-сетнѣ князамонахъ „да снеме отъ себе си монашеского расо, да прѣпаше военния мечъ и да се облѣче отново въ царска

Учително евангелие, което било написано не по-късно отъ 894 г., счелъ за необходимо да поучва и убѣждава своитѣ слушатели свято да пазятъ вѣрата си въ Бога и смѣло да я изповѣдватъ. Така, въ заключението къмъ 43-та бесѣда, като взема поводъ отъ разказа за изцѣлението на слѣпороденя отъ Христа, споредъ Исидора Пелусиота, той казва: Слышасте ли кѣроу слѣпьца. ѥдѣсте ли дрꙁновенїи моужьс(т)ка. како не оубоисѧ народа. како не оустрашисѧ прѣщенїи. нъльма бо шни прѣшлхоу емъ. тольма же онѣ къпишѧ. „сыне Давъдовъ помилоуи ма.“ не тольма бо хотѣшѧ тѣлесьнама (вм. тѣлесьнъима) очима прозьрѣти. нъльма доуховьнъима. мѣсть же сѧ шкѣ вѣдѣти. имь же послѣдовашѧ имоу. славѧ бѣ. тѣмъ же мъı молимъ сѧ имоу. да прозьрімъ дшънъима очима. творити запоѣдь іго. и славити іго бголѣпьно. не боишисѧ цр҃а. не стъıдѧщисѧ кнаꙁь. не срамлѧщисѧ вѣдьможь. нъ ащи и гоненїе настоитъ. ащи моукы прѣдълежатъ. ащи моужда належитъ. не боштисѧ ни штълоучитисѧ ѿ любъве іго. нъ съ дрꙁновенїемь пропоѣдати и молитисѧ имоу . . . Въспомянимъ же къ семоу и сватъıи мч҃кы. не нашего ли рода бѣша въси. сни. не вѣдаша ли телеса своа моукамъ. и шгнеи. и звѣрии. и съмьрти. да не штъпадѣть штъ любъве іго. ни ѿвръгѣтьсѧ іго. тѣмь же възлюбимъ. не штъвръгоущисѧ іго. рѣчеть же ми нѣкто ѿ васъ. то не любимъ аі бѣ вѣдѣ же и азъ шко любитъ. нъ поноужди къı. да больщьми възлюбитъ. вѣдѣ же шко тѧжькъ къı юсмь. по въсѣ нидѣлѧ къмъ бесѣдоуы нъ не встаноуѧ доньдеже добрѣише боудете. гл҃ють бо Павьлъ. настои. сирѣчь оучи. и къ врѣмѧ и безъ врѣмене. сице оучїми братьıе по въсѣ нидѣла. ащи (?) и не по въсѣ дьни за настоящаа работы кластела. оумѣише боудемъ. тъгда бо сѣтълѣише боудемъ. І мьзда больщї наложена боудетъ игда І кластелъскоу работѧ оутѧжимъ. и ѥ҃ню слоужькоу съвьршїмъ. възлюбимъ и. да възлюбитъ ны. Вж. Антоній архиеп. Изъ исторіи хрястіанской проповѣди, стр. 227—228. — На тая беседа ни обърна вниманието г. Йор. Трифоновъ, комуто тукъ изказваме благодарность. — Колкото общи и да сж изказанитѣ въ горния откжслекъ мисли, все пакъ въ тѣхъ ясно проглежда, че, когато еп. Константинъ се обръщалъ съ тѣхъ къмъ слушателитѣ си, той е ималъ, очевидно, предъ видъ извѣстни конкретни и при това близки по врѣме събития изъ вжтрѣшния религиозно-обществениъ животъ на тогавашна България (между 889 и 893), прѣзъ врѣме на които е имало случаи, че нѣкои отъ страхъ предъ власть имащитѣ, които сж поставяли кластелъскоу работѫ по-високо отъ служение Богу, се отрекли отъ вѣрата си, а други съ твърдость издържали всички гонения и запазили своята любовь къмъ Бога, както това право говорятъ думитѣ: въспомянимъ же къ семоу и сватъıи мч҃кы. не нашего ли рода бѣша въси сни и пр.

прѣмѣна. Като събралъ около себе си боящитѣ се отъ Бога, прѣслѣдвалъ сина си и скоро безъ мжчнотия го хваналъ, изболъ му очитѣ и го хвърлилъ въ затворъ."[1]) Това съобщение вече ясно показва, че Владимиръ не е дѣйствувалъ самъ, защото Борисъ се видѣлъ принуденъ да събере около себе си прѣданнитѣ нему боляри и да прибѣгне къмъ силата на оржжието противъ сина си и неговитѣ привърженици. Владимиръ, очевидно, се отказалъ да изпълни волята на баща си — доброволно да се отрече отъ властьта, и, поддържанъ отъ съмишлениците си боляри, рѣшилъ да отстоява правата си на прѣстола. Жертва обаче на тоя откритъ бунтъ станалъ само той, защото Борисъ, вѣроятно, е избѣгвалъ всѣко кръвопролитие, подобно на онова,

---

[1]) Regino, ib., p. 580: quod cum pater audisset, nimio zelo accensus, sarcum habitum deposuit, et militiae cingulum resumpsit et cultu regio indutus, adsociatis sibi Deum timentibus, filium persecutus est: quem mox absque difficultate cepit, oculosque eius effodit et in carcerem misit. — Manegoldus, ibidem, развива: Vir autem Deo plenus hec in monasterio audiens dolore contabuit et ad hec destruanda divinum auxilium crebris suspiriis invocavit. Miles igitur Dei quod ageret? Cucullum quoque abjecit, claustra erupit, arma corripuit, seniores et veteres amicos quanta potuit celeritate congregavit. Divino igitur confisus auxilio, filium bello aggressus facile convicit et captum regno detractum occulis privavit et in carcerem retrusit. — Sigebertus, ib., p. 341, а слѣдъ него Саxо, съкратява: ... militiae cingulo et cultu regio resumpto, filium persecutus cepit et oculis eius effossis eum in carcerem trusit. — Ср. Fragmente къмъ хрониката на Саxо, Pertz. Mon. Ger., t. VIII, p. 549, дѣто буквално се прѣдава текста на Regino. — На пръвъ погледъ това извѣстие за жестоката разправа на Бориса съ Владимира би ни се показало странно и дори невѣроятно, като знаемъ за особеното религиозно и благочестиво настроение на Бориса въ това врѣме. Тая странность и невѣроятность се още повече усилва съ това, че нито въ единъ отъ византийскитѣ извори, които говорятъ за Владимира, не споменуватъ нищо подобно. Така, Теофилактъ Охридски въ житието на Тивериуполскитѣ мжченици се ограничава само съ слѣднята бѣлѣжка: „Синътъ на Бориса Владиміръ, както се каза по-горѣ, приелъ по онова врѣме (слѣдъ като мощитѣ на тримата светии били прѣнесени въ Брѣгалница) царството и, като проживѣлъ четири години (слѣдъ поемането) на властьта, застава въ управлението на държавнитѣ работи по-малкиятъ му братъ, чието име бѣше Симеонъ" (гл. 47, ib., col. 213). Въ пространното житие на св. Климента срѣщаме не повече отъ това: „Настжпила бѣше вече осмата година на учителствуването му (на Климента)... Властьта приема неговиятъ (Борисовъ) синъ Владиміръ,

което бѣ извършилъ слѣдъ бунта на боляритѣ въ 866 г. и за което той получилъ тогава толкова укори отъ папата. Съ тая акция Борисъ заблаговрѣменно сполучилъ да тури край на злото и да спаси християнството и неговитѣ защитници. Тогава билъ освободенъ и архиепископъ Иосифъ, който за своята християнска доблесть и мжченичество станалъ най-популярната личность въ народа и на когото сж гледали като на святъ човѣкъ, както и, наистина, въ „Чудо св. Георгія" той се нарича „свети," а българската църква му дала име „новъ изповѣдникъ" — новъ въ сравнение съ старохристиянскитѣ и други прѣди него изповѣдници.[1])

Слѣдъ като проживѣлъ четири години на властьта, той си отиде отъ тоя свѣтъ (ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο), и наслѣдникъ на всичко (стана) братъ му Симеонъ" (гл. XIX, по изд. на Туницки, стр. 120). И двѣтѣ тия извѣстия дори не намекватъ за отношенията на Бориса къмъ Владимира. Обаче това не може да ни послужи за основа да твърдимъ, че и извѣстието на Регино не е вѣрно, защото, очевидно, и въ двѣтѣ житиета нарочно се избѣгва да се спомене за постжпката на Бориса, понеже това би запетнало светостьта му, която тѣ възхвалятъ. Освѣнъ това историческата критика е вече установила, че Регино е единъ отъ най-добросъвѣстнитѣ западни хронисти, който, макаръ за отдалеченитѣ по врѣме събития се явява не дотамъ точенъ, особено въ хронологията, но зато пъкъ за своето врѣме дава най-вѣрни и точни свѣдѣния, особено за историята на Лотарингия (W. Wattenbach, каз. съч., I, стр. 259—262). Отъ дѣ е черпалъ той своитѣ свѣдѣния за събитията въ България, мжчно може да се установи; може би разказитѣ на Арнулфовитѣ пратеници, който малко прѣди това напуснали България, да му сж послужили за изворъ или пъкъ свѣдѣния за това, каквото е ставало въ България, сж дохождали въ Германия по други пжтища, напр. при посрѣдството на хърватския князъ Братислава, тогавашния съюзникъ на Арнулфа, поради току що сключения миренъ договоръ; но при това трѣба да се изтъкне, че другитѣ свѣдѣния на Регино по българскитѣ работи се напълно потвърждаватъ, както видѣхме, и отъ други извори. Най-сетнѣ да считаме извѣстието на Регино за вѣрно ни кара и слѣдниятъ пасажъ отъ „Чудо св. Георгія": И еще ему (Борису) живу сущу в чернечьствѣ, и въ него мѣсто сущу Володимеру, сну его первому, бꙋ бгвнье бѣе и Михаилово на Семеонѣ, и[же] прия столъ съгнавъ брата". Послѣднето изречение ясно сочи, че свалянето на Владимира отъ прѣстола е станало по насилственъ начинъ и се приписва на Симеона, който обаче едвали е могълъ въ даденото врѣме да прѣдприеме нѣщо безъ знанието и съгласието на баща си (вж. по-долу стр. 175—176).

[1]) Че архиепископъ Иосифъ не е билъ първиятъ български архиепископъ отъ 870 г. и че той е носилъ името „новъ изповѣдникъ," вж. подробно

Слѣдъ като се разправилъ съ непокорния си синъ, Борисъ още прѣзъ есеньта на сѫщата 893 год.[1]) „свикалъ цѣлото си царство" (convocato omni regno), подъ който изразъ на съврѣменника трѣба, очевидно, да се разбира, че Борисъ свикалъ народенъ съборъ. Като една отъ формитѣ на управлението народниятъ съборъ (виз. ὁ κομβέντος, лат. conventus, us, слав. **сѣньмь**), който първоначално състоялъ отъ цѣлия въоржженъ български народъ начело съ боилитѣ или болярритѣ, е сѫществувалъ, както е извѣстно, и въ езическа България и е игралъ роля на върховната власть, която стояла по-горѣ отъ държавния глава. Такъвъ е билъ съборътъ въ 766 г., който билъ свиканъ за свалянето на санъ Сабина.[2]) Обаче съ засилването на централната власть отъ нач. на IX. в. при Крума, откогато българското болярство почнало да губи своята сила и значение, а особено слѣдъ приемането на християнството, когато абсолютизмътъ получилъ чрѣзъ църквата пълна санкция въ името на византийския принципъ, че държавниятъ глава има властьта си отъ Бога и е неговъ прѣдставитель на земята, — народниятъ съборъ изгубилъ първоначалния си характеръ и се обърналъ само въ едно съвѣщателно тѣло, и то въ извънредни случаи. Ако Борисъ намѣрилъ за нужно да свика въ 893 г. народенъ съборъ отъ цѣлото царство, въ чийто съставъ сѫ влизали по византийски образецъ наредъ съ духовенството и болярството — мало и велико и прѣдставители отъ всички области на държавата, то това показва, че и въпроситѣ, които трѣбало да бѫдатъ прѣдложени на тоя съборъ, сѫ били отъ първостепенна важность, засѣгали сѫ цѣлия държавенъ животъ и затова се нуждаели отъ всенародно одобрѣние. И наистина, споредъ западния лѣтописецъ, на тоя съборъ Борисъ

у В. Н. Златарски, Български архиепископи — патриарси прѣзъ първото царство. Изв. на Истор. Д-во, кн. VI (1924), стр. 49—59, и тукъ по-долу, стр. 261.

[1]) Както видѣхме, Арнулфовитѣ пратеници се завърнали въ Германия прѣзъ май 893 г.; тѣ сѫ заминали, значи, отъ България прѣзъ пролѣтьта с. г., а пъкъ свалянето на Владимира послѣдвало наскоро слѣдъ това, слѣд. съборътъ е билъ свиканъ прѣзъ втората половина на 893 г. или въ началото на 894 септемврийска година.

[2]) В. Н. Златарски, История на бълг. дър. I, 1, стр. 218.

формално лишилъ Владимира отъ властьта и прогласилъ за български князъ третия си синъ Симеона,[1]) като го освободилъ отъ монашеското звание. При това той заявилъ на новия князъ прѣдъ цѣлия съборъ, че и него ще постигне братовата му участь, ако той само въ нѣщо отстжпи отъ истинското християнство,[2]) а оттука и отъ начертаната вече вжтрѣшна славѣнска политика.

Установяването на факта, че провъзглашението на Симеона за български князъ станало на народния съборъ въ 893 г., дава възможность да се опредѣли и мѣстото, дѣто е билъ свиканъ тоя послѣдниятъ. Въ видѣнието на пророка Исайя е отбѣлѣзано: . . . **И велику градъ Прѣславь онь (Симеонь) създа, и тоу въ немь пріѣмь царьство... и Прѣсла̀ гради и съзыда. кѝ.лѣть**".[3]) Първата часть на това извѣстие несъмнѣнно трѣба да се разбира въ смисълъ, не че Симеонъ е основалъ крѣпостьта Прѣславъ, защото тоя градъ е сжществувалъ, както показахме на друго мѣсто,[4]) за много години прѣди Симеона, но че той го е значително разширилъ и украсилъ съ много дворци, църкви и други обществени постройки,[5]) което, споредъ послѣдната часть на горнето извѣстие, се продължавало въ течение на 28 години. Въ случая обаче за насъ е особено важна втората часть, която право съобщава, че Симеонъ приелъ царството, т. е. управлението на държавата, или по-точно, билъ прогласенъ за князъ въ гр. Прѣславъ, отъ което явно става, че и народниятъ съборъ билъ

---

[1]) За това вж. по-долу, стр. 172, бѣл. 1.

[2]) Regino, l. c.: ... deinde convocato omni regno suo, filium juniorem regem constituit, interminatus coram omnibus similia fore passurum, si in aliquo a recta christianitate (fragm. a recto tramite) deviaret.

[3]) Споменик, срп. акад. III, (1890) стр. 191.

[4]) В. Н. Златарски, История на българ. държава, I. 1. стр. 321—322.

[5]) Къмъ врѣмето на Симеона несъмнѣнно се отнася разширението на Прѣславъ въ чертата на неговитѣ външни стѣни, които обхващатъ едно пространство отъ 3·5 кв. клм., докато първоначалната крѣпость се е ограничавала само въ вжтрѣшнитѣ стѣни, въ които при Симеона сж се издигали само царскитѣ дворци. Вж. плана и описанието имъ у К. Шкорпилъ. Бѣлѣжки за старата българска столица Прѣславъ. Изв. Б.А. Д-во, кн. IV (1914), стр. 129—147.

свиканъ и заседавалъ въ Прѣславъ и на него Симеонъ слѣдъ прогласяването му за князъ всенародно обявилъ, че столицата на държавата се прѣнася отъ Плиска въ тоя градъ, когато, може би, за пръвъ пѫть е било произнесено славѣнското му име „Прѣславъ". Това съставя вториятъ актъ на народния съборъ. — Прѣнасянето на столицата отъ Плиска въ Прѣславъ едвали може да се припише на собственото желание на Симеона: не подлежи на никакво съмнѣние, че тая реформа е дѣло пакъ на неговия баща, който я направилъ и по религиозни, и по държавнически съображения. И наистина, Плиска била столица на езическа България; тамъ сѫ се държали все още упорито езическитѣ обичаи и нрави, закоренѣли навици и прѣдубѣждения, а главно тамъ сѫ били все още прѣсни споменитѣ и традициитѣ за старитѣ права на българската аристокрация, която явно все още се противопоставяли на славѣнската политика на Бориса, както това показа кратковрѣменното управление на сина му, Владимира. Въ Прѣславъ на новиятъ князъ се прѣдставяла възможность да се заобиколи съ нови личности и стари такива, които сѫ били напълно прѣдани на новата религия, искрено усвоили славѣнската политика на Бориса и се примирили съ идеята за абсолютното самодържавие. Затова въ прѣнасянето на столицата отъ Плиска въ Прѣславъ се изразила основната мисъль на Бориса за славѣнизирането на обширната му държава съ центъръ, който да стане истински разсадникъ на тая мисъль. Най-сетнѣ самъ Борисъ, живѣйки въ своя мънастирь прѣдъ самия Прѣславъ, искалъ отблизу да слѣди за дѣйствията на новия младъ князъ, а главно да го ржководи непосрѣдно при прокарването на друга една реформа отъ много по-голѣма важность и значение за духовния животъ на българитѣ.

Въ руския лѣтописъ „Повѣсти временныхъ лѣтъ" (отъ 1116 г.), както и въ прѣработката на старобългарския прѣводъ на патриархъ Никифоровия „Лѣтописецъ вскорѣ", който е влѣзълъ въ състава на рускитѣ хронографи, като се дава за покръщането на българитѣ годината 6376 (или 6377) отъ С. М., отбѣлѣзва се, че отъ покръщането на българитѣ

до „прѣложенїе (свящєнныхъ) книгъ — ѧѳ ѯ (или ѯѳ), и отъ седмия съборъ — 77 години, а отъ Адама 6406 г.[1]) Очевидно, че тия дати сж взети отъ български извори, защото както първата дата, тъй и годината 6406 отъ С. М., а сжщо и интервалнитѣ години 30 и 77 сж изчислени по българското лѣтоброение, по способа на епископъ Константина. Годината 6406 се продължавала отъ 27. V. 893 до 15. V. 894 год., слѣдов. „прѣложенїе книгъ“ се отнася къмъ врѣмето между 1. IX. 893 и 15. V. 894 г.[2]) Но какво трѣба да се разбира подъ израза „прѣложенїе книгъ“? Обикновено подъ него се е разбирало и се разбира прѣвода на св. Писание и на богослужебнитѣ книги и поради това къмъ него се прибавя: „на словенскїи ꙗзыкъ сто҃ѵ Кѵрилѡ҃ (или Кирилѡ҃ философомъ); или „ѿ греческаго ꙗзыка на словеньскыи“. Но такова разбиране не е правилно, защото 1. св. Кирилъ и изобщо св. първоучители въ 893 г. не сж били живи, а пъкъ прѣвода си тѣ направили прѣди повече отъ 30 години,[3]) и 2. ако подъ „прѣложенїе книгъ“ изобщо трѣба да

[1]) Подробно за тия дати вж. В. Н. Златарски, Имали ли сж българитѣ свое лѣтоброение. СпБ Ак. кн. I (1911), стр. 62—67. — Сжщи, Найстариятъ исторически трудъ въ старобългарската книжнина, п. т., кн. XXVII (1923), стр. 166—177.

[2]) Вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава, т. I, 1, стр. 371,

[3]) Тоя анахронизъмъ, както и обстоятелството, че въ посоченитѣ прибавки не се споменува името на св. Методия, ни подсѣщатъ да мислимъ, дали въ първоизвора, отдѣто е заимствувано цѣлото извѣстие за „прѣложение книгъ“, не е стояло името „Константинъ“, което е носилъ ученикътъ на първоучителитѣ, пресвитеръ (отпослѣ и епископъ) Константинъ, чиято дѣйность въ България се отнася тъкмо къмъ даденото врѣме. А. И. Соболевски (Еп. Константинъ, въ СбНУм. XVIII (1901), стр. 70) твърдѣ справедливо изтъкна, че нашиятъ „Константинъ ималъ нещастие да носи сжщото име, което носилъ и бѣлѣжитиятъ му учитель. Както е извѣстно, тоя послѣдниятъ дълго врѣме билъ извѣстенъ у славянитѣ съ мирското си име; само сравнително доста късно слѣдъ него се утвърдило монашеското му име и захванали да го почитатъ като „Кирилъ Философъ“. Както въ другитѣ произведения на епископъ Константина: „азбучната молитва“ и „прогласъ къмъ евангелието“ името му въ рускитѣ прѣписи се замѣняло съ „святаго Кирила“, а въ сръбскитѣ — съ „Константина Философа“, тъй и въ даденя случай първоначално вм. „святымъ Кирилѡмъ“ или „Кириломъ философомъ“ могло е да стои „еп. Константиномъ“, слѣдов. въ приведения изразъ може да се разбира само прѣвода на книгитѣ, направенъ въ България.

се разбира „прѣводъ на книгитѣ„, който се поставя въ свръзка съ българското покръщане и 30 лунни години или 29 слънчеви слѣдъ послѣдното или 77 год. отъ седмия вселенски съборъ, то ясно става, че тукъ може и трѣба да се разбира само прѣвода на св. Писание и на богослужебнитѣ книги, извършенъ отъ ученицитѣ на Методия въ България. Въ такъвъ случай изразътъ „прѣложенїе книгъ“ може да означава, че къмъ края на 893 г. билъ завършенъ прѣводътъ на книгитѣ, защото като се знае, въ какво е състояла дѣйностьта на Методиевитѣ ученици въ България, прѣводътъ не е могълъ да бѫде направенъ въ една година; но отъ друга пъкъ страна, ако завършването на прѣвода се отбѣлѣзвало като фактъ, който на врѣмето си ималъ, очевидно, нѣкое особено значение, то то е могло да има смисълъ, само ако съ прѣвода се е свързвалъ другъ нѣкой актъ, който му прѣдавалъ това особено значение и се явявалъ като резултатъ отъ дѣйностьта на Методиевитѣ ученици и тѣхнитѣ сподвижници въ България. Такъвъ актъ е могълъ да бѫде само практическото приложение на прѣведенитѣ вече богослужебни книги. Поради това старобългарската дума прѣложенїе трѣба да се разбира не само въ нейното прѣносно значение „прѣводъ“, но и въ първоначалното — „замѣна“, „промѣна“ (μεταβολή, mutatio), а оттука „прѣложенїе книгъ“ може да означава едното и другото: както „прѣводъ на св. Писание на славѣно-български езикъ“, тъй и „замѣна на гръцкитѣ богослужебни книги съ славѣно-български“, която собствено е придавала особеното значение на „прѣложението“ и се явява като сетнина отъ отстранението на гръцкия езикъ като официаленъ както въ държавата, тъй и въ църквата и училището и въвеждането на народния славѣно-български езикъ. Но, понеже самата „замѣна“ и „отстраненне“ поради своя рѣшителенъ характеръ трѣбало да получи задължителна и неотмѣнна сила, та по тоя начинъ да се парализира всѣко противодѣйствие вжтрѣ въ държавата отъ една страна, а отъ друга, за да се прѣдупрѣдятъ всѣки усложнения откъмъ Византия, като ѝ се покаже, че тая акция е станала по

желанието на цѣлия народъ, то, прѣди да се пристжпи къмъ прилагане на тая отъ първостепенна важность реформа, тя била внесена отъ новопрогласения български князъ Симеона въ заседаващия въ края на 893 г. народенъ съборъ, ако не за обсжждане, то поне за приемане и санкциониране на нейната всеобща задължителность. И тъй, третиятъ важенъ актъ на народния съборъ въ Прѣславъ състоялъ въ това, че на него било рѣшено да се отхвърли гръцкия езикъ и тържествено да бжде обявенъ народниятъ славѣно-български езикъ за официаленъ въ държавата, а въ църквата да се въведатъ славѣно-български книги и богослужение.

Какво впечатление произвела въ Цариградъ тая рѣшителна реформа, ще видимъ по-нататъкъ. Тукъ ще изтъкнемъ, че голѣмото значение на това събитие, което се явило извънредно важно както за българитѣ, тъй и цѣлото славѣнство, защото чрезъ него славѣнскиятъ езикъ отново ставалъ езикъ, на който славѣнитѣ могатъ да се молятъ и да служатъ Богу, не е могло да се не почувствува и да се не съзнае отъ съврѣменницитѣ — очевидци и участници въ него, особено ония, които били свидѣтели на бруталното изгонване и унищожение на славѣнското богослужение и славѣнската книга въ Моравия. Силата на това тъкмо чувство и съзнание, споредъ насъ, е изтръгнала мощния и радостенъ гласъ на еп. Константина, изказанъ тъй ясно въ неговия „Прогласъ къмъ евангелието". Като свидѣтель на новото и тъй бързо издигане на славѣнския езикъ като богослужебенъ и книжовенъ езикъ, еп. Константинъ, обръщайки се въ това стихотворение къмъ „всички словени" и къмъ „цѣлия словенски родъ", се опитва да изтъкне тъкмо голѣмото значение отъ това, дѣто „даръть божий"—евангелското слово, „което иде отъ Бога, храни душитѣ човѣшки, закрѣпва сърдца и умове и чрезъ което всичко е готово да познае Бога", тѣ вече слушатъ не на чуждъ езикъ, който за тѣхъ е подобенъ на гласъ отъ мѣдно звънтене, а на своя собственъ езикъ за облагородяване на нравитѣ и повдигане на духа. Като привежда цѣлъ редъ паралели и съпоставки и разни сентенции,

за да изтъкне силното въздѣйствие на грамотностьта и на книгата върху душата, авторътъ доказва и обяснява прѣдимствата на книжовностьта, и при това на народната книжовность[1]); а пъкъ въ една отъ своитѣ бесѣди или поучения (47) въ Учителното евангелие той се обръща съ слѣднитѣ думи, изпълнени съ голѣма обичь къмъ славѣнитѣ и съ справедливъ укоръ къмъ враговетѣ имъ: „не грьци бо тъчью обогатишася отъцемъ симъ (Злотоустомъ), нъ и словѣньскый родъ, мьнимыи попьранъ бысть всѣми“[2]). Всичко това ясно показва, че той въ своя „Прогласъ“ се обръщалъ къмъ ония славѣни, които до тогава сж имали и знаели книга само на гръцки езикъ[3]), каквито сж били тъкмо българскитѣ славѣни отъ покръщането имъ въ 865 г. до 893 год., когато по рѣшението на народния съборъ въ Прѣславъ славѣнобългарскиятъ езикъ билъ обявенъ за официаленъ въ държавата и въведенъ въ българската църква и училище.

Кога е била въведена въ България тая коренна реформа, ще ни покаже точно споменатата година за приложението на книгитѣ 6406. Тая година, както се каза, е изчислена по българското лѣтоброение, по способа на еп. Константина. Тя отговаря на 221 (6406—6185) лун. година отъ Б. Е. и още по-точно споредъ други хронологически данни: „прѣложението на книгитѣ“ станало 30 лун. год. слѣдъ покръщането на българитѣ, което се отнася къмъ 5-ия мѣсецъ на 191 лун. год. отъ Б. Е., слѣдов. прѣложението е станало слѣдъ 5-ия мѣсецъ на 221 (=191+30) лун. год. отъ Б. Е.;[4]) 5-я мѣсецъ на тая година се почналъ отъ 213·62 слън. год. отъ Б. Е. или отъ 893·62 (=213·62+680) отъ Р. Хр. или отъ 17. августъ 894 г., слѣдов. „прѣложението на книгитѣ“, т. е. завършването прѣвода на св. Писание и богослужебнитѣ книги въ България, а оттука и замѣната на гръцкия езикъ съ славѣно-

---

[1]) Вж. изданието на Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 72—74.

[2]) Антоній, архиеп., каз. съч., стр. 231; ПСп., п. т., стр. 407. — Гор. скій и Невоструевъ, Опис. рук. Синод. библ. II, 2, стр. 425—6.

[3]) Ср. А. И. Соболевскій, Епископъ Константинъ, п. т., стр. 72.

[4]) Вж. В. Н. Златарски, История на българската държава, I, 1., стр. 371—372. —

българския въ държавата и църквата е станало слѣдъ 17. августъ 894 г., и то наскоро слѣдъ тая дата, защото промѣната въ търговскитѣ и политически отношения между Византия и България и послѣдвалитѣ подиръ това събития, които веднага предизвикала тъкмо тая реформа, се отнасятъ, както ще видимъ по-нататъкъ, къмъ есеньта 894 година.[1])

Какъ е била извършена замѣната на гръцкия езикъ съ славѣно-българския, за сега липсватъ подробности; но едно е вънъ отъ всѣко съмнѣние, че за прокарването на тая реформа се е налагало, както се каза, едно главно и непрѣменно условие: да бѫдатъ поставени въ управлението на църквата, вмѣсто дотогавашнитѣ гръцки, народни иерарси или такива, които биха приели реформата и спомогнали за нейното закрѣпване. И наистина, единъ по-младъ съврѣменникъ на Бориса, главното дѣйствуващо лице въ „Чудо св. Георгія", разказва,[2]) че Борисъ, слѣдъ като „съ силата Христова и кръстното знамение побѣдилъ упорития и непокоренъ родъ български и помраченитѣ отъ злокозненото дѣйствие на дявола сърдца просвѣтилъ съ свѣтлината на богоразумието", т. е. слѣдъ като усмирилъ бунта на Владимира и неговитѣ привърженици боляри-българи,[3]) и продължава: „оутвьрди ѩ (българ. народъ) сѫтыи книгами въ правозѣрнуюю вѣрѹ крьтьаньскоую, приведъ сѫго Осифа архиепа, имыхъ оучителѧ и наказателѧ. И тъй Борисъ закрѣпилъ българския народъ въ християнството чрезъ „све-

---

[1]) Вж. по-долу, стр. 282—288.

[2]) По прѣписа отъ XIV. вѣкъ въ изд. на Хр. М. Лопаревъ, п. т. стр. 19—20. — Вж. В. Н. Златарски, Кои сж били вжтрѣшни и външни боляри, п. т., стр. 50—51. — Отъ сжщия, Българскитѣ архиепископи-патриарси, п т, стр. 51.

[3]) Че тукъ трѣба да се разбира тъкмо това събитие, а не бунта на боляритѣ въ 866 г., показва това, че разказвачътъ нищо не споменува нито за сношенията на Бориса съ папата, нито за дѣйностьта на латинското духовенство въ България, нито за учрѣдяването на българската автономна църква въ 870 г.; очевидно, той е ималъ прѣдъ видъ събитията отъ послѣднитѣ години прѣзъ управлението и живота на Бориса и началото на Симеоновото царуване, както това се види и отъ по-нататъшния разказъ. Ср. В. Н. Златарски, Българ. архиепископи-патриарси, п. т., стр. 51—53.

титѣ книги", т. е. св. Писание и богослужебнитѣ книги; обаче тия „свети книги" сѫ могли да окажатъ нуждното въздѣйствие върху народната маса, само слѣдъ като тѣ станали достѫпни и понятни за нея, или само слѣдъ прѣвода имъ на народния езикъ и въвеждането имъ въ църквата и училището, а това послѣднето било постигнато, слѣдъ като билъ „доведенъ" архиепископъ Иосифъ и други учители и наставници. Обикновено тоя Иосифъ се приема за първия български архиепископъ слѣдъ окончателното прѣминаване на Бориса къмъ цариградската църква въ 870 г.[1]) Обаче първиятъ български архиепископъ билъ не доведеинъ отъ Бориса, а назначенъ, както видѣхме, отъ цариградския патриархъ съгласно съ съборното рѣшение въ Цариградъ отъ 4. мартъ 870 год.;[2]) отъ друга пъкъ страна гл. „приведъ" по никой начинъ не може да се разбира въ прѣкото му значение, защото Иосифъ не е могълъ да бѫде „доведенъ" на архиепископския прѣстолъ отъ Бориса помимо цариградската патриаршия, т. е. безъ благословението и санкцията на цариградския патриархъ въ силата на установенитѣ вече отношения между двѣтѣ църкви слѣдъ цариградския съборъ въ 869/870 г.; въ противенъ случай всѣко отклонение отъ тия отношения би прѣдизвикало конфликтъ съ цариградската патриаршия, какъвто Борисъ избѣгналъ прѣзъ цѣлото си управление. Слѣдов. тукъ е употрѣбена думата „приведъ", за да се изтъкне, че избирането на Иосифа отъ събора на българскитѣ епископи и утвърдяването му отъ цариградския патриархъ станало, поради една или друга причина, по желанието и настояването на Бориса; оттука той не е могълъ да бѫде първиятъ български архиепископъ веднага слѣдъ учрѣдяването на българската автономна църква въ 870 г. а билъ единъ отъ слѣдващитѣ подиръ първия архиепископи

---

[1]) Вж. М. Дриновъ, Исторически прѣгледъ на българ. църква, стр. 25—26; Съчинения, II, стр. 19—20. — Е. Голубинскій, Краткій очеркъ, стр. 34. — М. Соколовъ, Изъ древней исторіи болгаръ, стр. 208. — Д. Цухлевъ, каз. съч., стр. 299—300; ср. сѫщо стр. 361—362.

[2]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 145, бѣл. 2.

Врѣмето на неговото архиепископство се опрѣдѣля съ това, че прѣводътъ на „светитѣ книги“ е прѣдставенъ като сетнина отъ „довеждането“ на Иосифа за архиепископъ, защото, очевидно, това сж били факти близки и тѣсно свързани по между си; слѣдов. архиепископъ Иосифъ дошълъ начело въ управлението на българската църква къмъ врѣмето, когато у Бориса бѣ вече назрѣла идеята за църковната реформа, и билъ първиятъ български архиепископъ, който възприелъ славѣнската политика на Бориса и се съгласилъ да изпълни неговото желание — да въведе официално славѣнското богослужение и славѣнскитѣ книги въ българска църква и училище, а оттука той билъ архиенископъ непосрѣдно прѣди и слѣдъ свикването на прѣславския съборъ въ 893 г., на който биде приета, както видѣхме, тая църковна реформа. — Сжщо така подъ „други учители и наставници“ трѣба да се разбира не гръцкото официално духовенство, изпратено въ България прѣди и слѣдъ 870 г., а **инѣхъ** — „други“ въ сравнение съ прѣдишнитѣ, а тия д р у г и могли сж да бѫдатъ само славѣнскитѣ учители и наставници — Методиевитѣ ученици, Климентъ, Наумъ и Ангелатий, и тѣхнитѣ по-млади съученици, които дойдоха въ България отъ Цариградъ въ 887., защото и тѣхното „довеждане“ е прѣдставено въ свръзка съ закрѣпата на християнската вѣра въ България чрѣзъ прѣвода на „светитѣ книги“. — Най-сетнѣ въ нашето извѣстие се говори за „съграденитѣ отъ Бориса църкви и мънастири“, въ които той „поставилъ“, т. е. били назначени по негово желание „епископи, свещеници и игумени“ вече отъ „учителитѣ и наставницитѣ“ — Методиевитѣ ученици и отъ тѣхнитѣ ученици, които „да учатъ (разбира се, на народния езикъ) и да насочватъ народа му въ божия пѫть“, което и фактически се потвърдява.

Пространното житие на Климента разказва, че „настѫпила бѣ вече осмата година отъ учителствуването му“ въ Кутмичевица[1]), когато Владимиръ, „слѣдъ като проживѣлъ четири

[1]) Простр. житие гл. XIX, п. т., § 60, стр. 120—121. Въ охрид. рѫкописъ се чете: ἤδη δὲ ὀγδοόν τι (въ друг. изд. τὸ) ἦν αὐτῷ τῆς διδασκαλίας ἔτους. Туницки го прѣвежда: „Приблизително восьмой годъ его учительства билъ

години въ управлението (ἐπιβιοὺς τῇ ἀρχῇ), си отишълъ отъ тоя свѣтъ (ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο) и наслѣдникъ на всичко станалъ братъ му Симеонъ". Слѣдъ това новиятъ князъ „повикалъ при себе си светителя и влѣзълъ въ разговоръ съ него." „Като получилъ освещение дори отъ самата му външность, защото на видъ блаженниятъ билъ твърдѣ уважаванъ дори и отъ враговетѣ", Симеонъ „много хвалилъ българската страна и считалъ царуването си за блаженно, задѣто то е получило отъ Бога такова благо". „Слѣдъ това, като обмислилъ съ по-благоразумнитѣ отъ приближенитѣ си, които всички уважавали Климента като отецъ, вѣрвайки, че само това за което го почитатъ, е угодно Богу", Симеонъ „го прѣдложилъ за епископъ на Дремвица или Велица, и по тоя начинъ Климентъ се поставя за пръвъ епископъ на български езикъ".[1]) И тъй, издигането на Климента въ епископски санъ се свързва съ покачването на Симеона на прѣстола, което и хронологически се потвърдява: осмата година на Климентовото учителствуване въ Кутмичевица била 894 (=886+8) септемврийска година, която се продължавала отъ 1.IX.893 до 31.VIII.894 г., а понеже, споредъ житието, тая година току що настжпила, то поставянето на Климента за епископъ послѣдвало слѣдъ 1. септември или прѣзъ октомврий 893 г., т. е. веднага слѣдъ покачването на Симеона на прѣстола и се явява като непосрѣденъ резултатъ отъ третия актъ на народния съборъ въ Прѣславъ, на който Климентъ несъмнѣнно е присжтствувалъ, което се потвърдява и съ личната срѣща на светителя съ новопроглсения князъ.

Дѣ се намирала епископията на Климента, пространното житие не дава никакви данни, които да показватъ поне посоката, дѣто тя трѣбва да се търси. Едничката данна, по

уже". При числ. им. количествени τι наистина значи „приблизително", „около", но при числ. редни, както и при сжщ. и прилаг. то има значение „нѣколко", „отчасть", „една часть", „немного", тъй че тукъ τι при ὄγδοον означава, че се изминалз една малка часть или не много отъ осмата година, или че послѣднята наскоро настжпила, когато станали описванитѣ по-нататъкъ събития, както това посочва и нарѣчието ἤδη „вече".

[1]) Пакъ тамъ, гл. XIX и XX, стр. 120—121, 122—123.

която би могло колко-годе да се опрѣдѣли географското положение на тая епископия, остава само епископската титла на Климента: ἐπίσκοπος Δρεμβίτζας (вар. въ охрид. р. Δρεβενίτζας) ἤτοι Βελίτζας; но и тия двѣ имена мжчно се поддаватъ на обяснение, защото въ дадената форма тѣ не се срѣщатъ въ никой другъ гръцки или старобългарски изворъ. Сжщо така и изразътъ **епископъ великыѣскъ** въ календарната дата на Асемановото евангелие[1]) и въ надслова на нѣкои Климентови поучения не могатъ нищо да помогнатъ за разрѣшението на поставения въпросъ.[2]) Поради това изказанитѣ досега мнѣния сж крайно разнорѣчиви и се намиратъ въ зависимость отъ тълкуването и сближението на тия двѣ географски имена съ сжществуващитѣ днесъ близки по форма названия. Така, едни считатъ, че епископията на Климента била струмишката;[3]) други възъ основа на израза въ българския Синодикъ: **епископ великїе Моравн**, приематъ, че Климентъ билъ епископъ още въ Моравия и че въ България титлата му била съкратена чрѣзъ изпущане на думата „Моравн“;[4]) трети я търсятъ между Валона, Аргирокастро и

[1]) Подъ 27. юлий: **сватаго сватитєлѧ отъца нашего Климента епископа великаго.**

[2]) Тукъ ще трѣба да прибавимъ и титлата на Климента въ Дюканжовия списъкъ ἐπίσκοπος Τιβεριουπόλεως ἤτοι Βελίκας, както и изѣстното изречение въ „Оүспнїѣ Кирилла“: **и оүчєдѣвъ є своѥ прѣставлєнии и призвавъ (Кирилъ) оүчника своєго** (въ текста нѣма име, но прѣдполага се Климента), **иже бы епископъ въ анкїи** (вар. **въ аүкїи, въ анкрѣ**), въ което виждатъ **въликїи=ѧликїи=великїи** (А. Воронов ъ, п. т., стр. 196, бѣл. 1. — Н. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 201, а Н. Шляковъ, Извѣст. отд. рус. яз. и слов. т. XV (1910), кн. 3, стр. 178 бѣл. 7, прѣдлага да се чете: **ѧликѣи**, „такъ какъ **г** напоминаетъ нѣсколько **ч**“); но и тѣ, освѣнъ че не даватъ нищо положително, сж и твърдѣ съмнителни и ненадежни изворн, защото Климентъ никога не е билъ тивериуполски (= струмишки) епископъ, нито е билъ епископъ при живота на св. Кирила; а пъкъ метаморфозата на „**ѧликїи**“ въ „**великїи**“ е колкото прѣсилена, толкова и невѣроятна.

[3]) П. Шафарикъ, Разцвѣтъ славян. письменности въ Булгаріи. Москва 1848, стр. 9. — Е. Голубинскій, Краткій очеркъ и пр., стр. 63. — Сжщій, Свв. Константинъ и Меѳодій, первоучители славянскіе. Москва 1885, стр. 57.

[4]) М. Дриновъ, Новый церковно-славянскій паметникъ и пр. Съчинения, т. II, стр. 348—352.

Бератъ;[1]) четвърти я намиратъ на с.-из. отъ Охридъ и посочватъ, че тя обхващала мѣстностьта на Дебърца, Кичево и Пологъ, въ областьта на р. Трѣска, десенъ притокъ на р. Вардаръ, която въ горнето си течение се нарича Велика,[2]) а напослѣдъкъ е изказано мнѣние, че тая епископия се намирала на западъ отъ Пловдивъ въ съсѣднитѣ сѣверни Родопи, като при това Δρεμβίτζα се идентифицира съ Δράμιτζα, а Βελίτζα — съ Βελικία — епископски седалища, които, споредъ близкия по врѣме списъкъ на епископиитѣ отъ Лъва VI, влизали въ филипуполската епархия.[3])

Каквото и да разбираме подъ израза Δρεμβίτζα ἤτοι Βελίτζα и дѣто и да търсимъ епископията на Климента, едно е вънъ отъ всѣко съмнѣние, а именно, че тая епископия по никой начинъ не може да се постави далечъ отъ областьта на първоначалната учителска дѣйность на светителя. Колкото и да се умаловажава въ случая значението на народната

---

[1]) Zachariae v. Lingenthal, Beiträge, стр. 13—14. — Ст. Новаковичъ, Први основи и пр., стр. 81—88.

[2]) Г. Баласчевъ, Климентъ, стр. XXV—XXXIV. — V. Jagić, Entstehungsgeschichte. 2-te Aufl. S. 115—116.

[3]) Н. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 201—215, дѣто той прави разборъ на всички мнѣния прѣди него. Обаче тукъ ще отбѣлѣжимъ, че всички съображения, които Н. Туницки привежда за подкрѣпа на своето мнѣние, оставатъ безпрѣдмети, тъй като основното му положение се гради върху неточно географско опрѣдѣление. И наистина, идентификацията на Δρεμβίτζα съ Δράμιτζα и Βελίτζα съ Βελικία не може да се приеме, 1. защото епископскитѣ седалища Δράμιτζα и Βελικία сж се намирали не въ сѣвернитѣ Родопи западно отъ Пловдивъ, а първото на с. отъ с. Малъкъ Мънастирь (Каваклийско), т. е. въ сѣвернитѣ склонове на Сакаръ-планина (Иречекъ, Княжество България, II, стр. 702) и второто — въ източнитѣ Родопи, дѣто се опрѣдѣлятъ заедно съ него ὁ Ἰωαννίτζων и ὁ Κωνσταντίας на ю. отъ Харманлии и ὁ Βουκοβῶν близу до Хасковскитѣ бани (Иречекъ, п. т., стр. 390) и 2. защото тия двѣ епископии, които въ списъка отъ врѣмето на Лъва VI заедно съ другитѣ тукъ споменати, сж отбѣлѣзани като останали на византийска територия отъ филипуполската епархия, по-голѣмата часть отъ която се намирала подъ българска власть, дори и слѣдъ мира въ 896 г. не сж влизали въ българскитѣ прѣдѣли (В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 145—146). слѣдов. въ 893 г. тѣ не сж могли да образуватъ епископията на Климента. Ср. K. Jireček, Das christliche Element, S. 69—70; Псп. кн. 55—56 (1898), стр. 246—247.

мѣстна традиция, като се съпоставя съ тенденцията на охридскитѣ архиепископи, само да се изведе, че епископското седалище Βελιχία е дало на Климента титлата **келнчьскн**, а слѣдов. неговата епископия трѣбва да се търси въ сѣвернитѣ склонове на Родопитѣ,[1]) все пакъ тая традиция си остава едничко необоримо доказателство, че и като епископъ Климентъ е дѣйствувалъ въ юго-западна Македония, защото мжчно може да се обясни, какъ тъй споменътъ за 23-годишното му епископствуване се е запазилъ не въ сѣвернитѣ или източнитѣ Родопи, а пакъ въ юго-западна Македония. Освѣнъ това отъ думитѣ на пространното житие, че „Климентъ се връщалъ отъ Велица[2]) въ Охридъ, за да нагледа жителитѣ на страната, дали тѣ по духъ сж силни, дали се подпиратъ на божия страхъ, като на нѣкоя тояга — отъ една страна, а отъ друга — за да прѣкара спокойно съ Бога въ мънастиря, въ чиято хубость той билъ влюбенъ, и оставалъ недоволенъ, когато бивалъ разкарванъ нѣкждѣ другадѣ,[3]) — ясно става, че епископското седалище на Климента не е могло да се намира далечъ отъ Охридъ и главно отъ неговия мънастирь, за чието благосъстояние и процъвтяване той непосрѣдно се грижилъ до самата си смъртъ. Когато пъкъ, налегнатъ отъ старость, Климентъ рѣшилъ да си подаде остав-

---

[1]) Н. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 201—203.

[2]) Въ Мх., Пр. и Мк. издания тукъ стои ἐκ Γλαβινίτζας, което не може да се приеме, защото като епископъ Климентъ не е живѣлъ въ Главиница. Затова ние вземаме четенето ἐκ Βελίτζας на Охрид. ржк. като по-вѣрно и напълно отговаря на контекста.

[3]) Гл. XXIV, п. т., стр. 128, § 70. — Н. Туницки отхвърля мнѣнието, че Климентъ отивалъ често въ Охридъ (Бълъчевъ, и. т., стр. XXVII), и смѣта, че прѣзъ 23-годишното си епископствуване той ходилъ само два пжти, при което първото отиване, т. е. това, за което тукъ се говори. „поради неясностьта на изразитѣ, трѣба да се отнесе къмъ епископския периодъ само прѣдположително" (стр. 204). Обаче, щомъ Туницки приема четенето на Охрид. ржкописъ ἐκ Βελίτζας, то не може да има никакво съмнѣние, че то се отнася тъкмо къмъ епископския периодъ. Освѣнъ това, приведенитѣ тукъ пасажъ ясно характеризира изобщо цѣлта на всѣко отиване на Климентъ въ Охридъ и въ мънастиря при него, и слѣдъ това се разказва за онова, което се случило — излѣкуването на двама разслабени — при едно такова отиване отъ Велица въ Охридъ.

ката отъ епископството прѣдъ Симеона и послѣдният не я приелъ, светителтъ не се противопоставилъ на царското желание и останалъ въ сѫщата длъжность, но отишълъ въ манастиря си около Охридъ, дѣто го заварила смъртьта.[1]) Ако Климентъ е считалъ, че ще може да управлява епископията си отъ Охридъ, но това показва, че послѣднята не ще да се намирала далечъ. Най-сетнѣ въ полза на тоя изводъ твърдѣ умѣстно се посочи и това, че светителтъ прѣдъ смъртьта си едната половина отъ своя имотъ оставилъ въ наслѣдство на мънастиря, а другата — на епископията си и че той умрѣлъ и билъ погребанъ въ своя мънастирь въ Охридъ.[2])

Но, ако епископията на Климента се е намирала недалечъ отъ мънастиря му, то въ каква посока отъ послѣдния трѣбва да я търсимъ? Биографътъ на светителя пише; „като намѣрилъ народа на тая енория съвсѣмъ незапознатъ съ божественото слово и писанията и необученъ въ нищо отъ това, което украсява една църква и урежда единъ народъ въ духа на благочиние то и приличието, той (Климентъ) не давалъ сънъ на очитѣ си, нито дрѣмка на клепачитѣ, но като храна и наслада за себе си направилъ грижата за народа; и всѣкога поучавалъ и всѣкога уреждалъ, като изправялъ незнанието, безредието уреждалъ, като ставалъ за всички всичко споредъ нуждата на всѣкиго: клиритъ насочвалъ къмъ черковно благочиние и къмъ това, което се отнася до псалмопѣнията и молитвитѣ, тъй че клирицитѣ отъ епископията си направилъ да не държатъ въ нищо второ мѣсто слѣдъ никого измежду прочутитѣ въ това отношение, а, напротивъ, — да надминаватъ всички въ всичко похвално; въ народа пъкъ укрѣпявалъ мислитѣ и върху скалата на правата християнска религия, устроявалъ твърдостьта на вѣрата му, защото тѣ (жителитѣ на страната) били съвсѣмъ невѣжествени и, изобщо казано, скотоподобни“.[3]) Отъ тая характеристика на

---

[1]) Гл. XXV—XXVI, стр. 130—134.

[2]) Г. Баласчевъ, н. т., стр. XXVII.

[3]) Простр. житие, гл. XXI, стр. 121—124, § 63. — Ср. Н. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 203—204.

дѣйностьта на Климента като епископъ неоспоримо става, че прѣзъ периода на учителствуването му неговата дѣйность, както и на ученицитѣ му не е засегнала областьта на епископията му, съ други думи, послѣднята не е влизала въ Кутмичевица, защото въ противенъ случай ученицитѣ му при своята многобройность биха намѣрили въ нея добро поле за работа. Ако съпоставимъ сега тоя изводъ съ близостьта на епископското седалище на Климента до Охридъ, то съ положителность може да се приеме, че и епископията му трѣба да се търси пакъ въ Котокий т. е. въ „трета часть на българската държава", и то въ оная часть на юго-западна Македония, дѣто е имало компактно славѣнско население, но дѣто дотогава не билъ още въведенъ славѣно-българскиятъ езикъ и книга, и защото светительтъ намѣрилъ тамъ „много български свещеници, които мжчно разбирали гърцитѣ, чиито букви се упражнява само да прочитатъ",[1]) т. е. българи свещеници, които машинално четѣли гръцки, безъ да разбератъ смисъла на прочетеното, поради което населението тънѣло въ дълбоко невѣжество.

И тъй, Климентъ билъ назначенъ за епископъ на една область, несъмнѣнно съсѣдна на Кутмичевица, въ която се посочва като негово седалище Δρεμβίτζα ἤτοι Βελίτζα. Съединителната частица ἤτοι, освѣнъ обикновеното си значение „или", въ епископскитѣ титли съединявала двѣ различни географски имена, които били подъ единъ епископъ, било затова, че двѣ нѣкога-си самостойни епископии сж били съединени, било затова, че епископското седалище се е прѣнасяло отъ едно мѣсто на друго, било по други причини.[2]) Да се мисли, че въ дадения случай сж били съединени двѣ нѣкогашни самостойни епископии[3]), нѣмаме никакво осно-

---

[1]) Пакъ тамъ, гл. XXII, стр. 124 и 126, 123 и 125.

[2]) Gelzer, Byzan. Zeits. II, S. 49—50. — Ср. В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 74, бѣл. 1.

[3]) Така приема Н. Туницки (Св. Климентъ, стр. 201), като смѣта, че отъ двѣтѣ имена Δρεμβίτζα било по-старо, а Βελίτζα по-ново. Но относно кой хронологически критерий едното се явява по-старо, а другото по-ново? Δρεμβίτζα се приема отъ всички за славѣнско име или чуждо, но осмислено

вание, защото епископии съ такива имена не сѫ извѣстни нито прѣди, нито слѣдъ Климента; очевидно, неговата епископия била учрѣдена за пръвъ пѫть, и то съ чисто просвѣтителна цѣль за мѣстното славѣнско население, защото Климентъ билъ „пръвъ епископъ на български езикъ", т. е. пръвъ епископъ, който е служилъ въ църква и поучавалъ на славѣно-български езикъ. Оттука ясно става, че Δρεμβίτζα и Βελίτζα били двѣ географски имена, които се намирали въ епископията на Климента.

Но какво означаватъ тия имена? Пръвъ, който се опита да обясни името Δρεμβίτζα, бѣ Г. Баласчевъ, защото всички прѣди него изслѣдвачи оставяха това име безъ внимание като такова, което не се поддава на обяснение. Като изтъква, че у византийскитѣ писатели съчетанието μβ се употрѣбява вмѣсто славѣнския звукъ ѣ, както, напр., Теофилактъ Охридски въ легендата за Тивериуполскитѣ мѫченици прѣдава старобълг. **обры** чрѣзъ ὄμβροι, сѫщо и звукътъ ъ и ь сѫ бивали често замѣнявани съ ι, υ и ε, а пъкъ ρ често билъ изложенъ на метатеза, Баласчевъ вижда въ Δρεμβίτζα славѣнското име **Дъбърца** или **Дебърца**, като при това посочи на планинската мѣстность Дебърца — Горня и Долня, която споредъ него „се намира на западъ отъ Кичево и на сѣверъ отъ Охридско въ областьта Кутмичевица при това

отъ славѣнитѣ, слѣдов. то е могло да възникне само слѣдъ поселението на славѣнитѣ на полуострова; ако допуснемъ, че християнството е било разпространено между славѣнското население въ областьта на Δρεμβίτζα, още докато послѣднята се намирала подъ византийска власть и е била учрѣдена за него специална епископия, то ние бихме очаквали, споредъ практиката на цариградската църква, щото тая епископия да носи нѣкое племенно славѣнско име, както напр. ὁ τῶν Δρουγουβιτείων (= Δρουγουβιτίας) или ὁ τῶν Σμολαίων, но такова нѣщо въ случая е нѣмало. Епископии съ чисто славѣнско седалище се явяватъ слѣдъ покръщането на българитѣ, или по-право, заедно съ уредбата на българската народна църква, каквито сѫ бѣлградска, червенска, брѣгалнишка, т. е. слѣдъ 870 г.; оттука ясно става, че Δρεμβίτζα като епископско седалище е могла да възникне само при нѣкои наскоро слѣдъ кн. Бориса и поради това тя не може да се счита за по-старо име или „за пръживѣлица на далечно минало", както мисли Туницки, а е било учрѣдено едноврѣменно съ Βελίτζα, или по-точно, това сѫ били два центра съединени подъ единъ епископъ.

близко до оная страна, прѣзъ която протича р. Велика[a].[1]) Наистина, мѣстности съ име Дебърца и днесъ има: 1. на с. отъ г. Струга между р. Черни Дринъ при излаза му отъ Охридско езеро и неговия десенъ притокъ Сатеска (Сатейска) и 2. южно отъ Кичево между планинитѣ Пространска, Илинска, Плакенска и Турия — това сж Горня и Долня Дебърца. Но работата е тая, че епископиитѣ се именували не по имената на мѣстности или на рѣки, защото въ една епископия сж влизали мѣстности съ разни имена, или пъкъ тя е обхващала область много по-голѣма или по-малка отъ басейна на една рѣка, а по името на епископското седалище, което обикновено бивало или нѣкоя крѣпость или другъ важенъ центъръ.[2]) Освѣнъ това още В. Ягичъ посочи, че твърдѣ невѣроятно е да се прочете въ Δρεμβίτζα — **Дебърца**, като изказа наклонность да го сближи съ **Дрѣновица**, но въ такъвъ случай въ гръцката транскрипция бихме очаквали Δρεαμβίτζα (ε въ повечето случаи слѣдъ ρ и α се = εα или α);[3]) по-вѣроятно се явява сближението на Ягича съ **Требище**,[4]) но и въ тоя случай трѣба да забѣлѣжимъ, че византийцитѣ никога не сж бъркали славѣн. т съ д и наопаки. Не може да се сближи Δρεμβίτζα и съ Δέβρη, Δεβρις, Δεβρη, Δέβραι и Δίβραι — различни форми отъ името на днеш. гр. Дебъръ, защото тоя центъръ се явява като епископско седалище само къмъ края на XI. или въ нач. на XII. вѣкъ.[5]) И тъй, остава да приемемъ, че Δρεμβίτζα по старобълг. е звучала **Дребница**, въ която ще трѣба да тър-

---

[1]) Г. Баласчевъ, п. т., стр. XXX.

[2]) Н. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 199—200. Епископиитѣ брѣгалнишка и моравска сж наречени по името не на рѣкитѣ (вж. Баласчевъ, п. т., стр. XXIX), а на тѣхнитѣ центрове: за първата гр. Брѣгалница (вж. тукъ по-горѣ, стр. 210, а за втората — гр. Моравъ и Морава, но по-правилно Моравскъ (вж. тукъ по-горѣ, стр. 211).

[3]) Вж. Йор. Ивановъ, Епархиитѣ на Охрид. архиеп., п. т., стр. 97—98.

[4]) V. Jagić, Entstehungsgeschichte, п. т., стр. 116.

[5]) За пръвъ пѫть Дебъръ се явява като епископско седалище въ списъка на епархиитѣ въ Охридската архиепископия, извѣстенъ подъ надсловъ: αἱ ὑποκείμεναι ἐπισκοπαὶ τῷ θρόνῳ τῆς Βουλγαρίας отъ XI. или XII. вѣкъ. Вж. H. Gelzer, Byz. Zeits. I, S. 257, № 22.

симъ име, и то не на мѣстность или на рѣка, а на нѣкой военно-административенъ или стратегиченъ центъръ.

Въ първата грамота на императоръ Василия II (976—1025), дадена на охридския архиепископъ ок. 1020 г., между градоветѣ, които били подъ управлението на битолския епископъ, наредъ съ Пелагония (Битоля), Прилѣпъ и Велесъ се споменува Δευρέτην. Х. Гелцеръ прѣдположи, че това ще да е споменуваната отъ Ив. Кантакузина крѣпость Δεύριτζα, безъ да опрѣдѣли мѣстонахождението ѝ.[1]) Напослѣдъкъ обаче Йор. Ивановъ твърдѣ сполучливо опрѣдѣли мѣстото на Δευρέτη, като посочи на днеш. помашко село Дебрещe и Дебрище на с.-з. отъ Прилѣпъ, въ началото на прохода по пѫтя отъ Прилѣпъ за Кичево прѣзъ Бродъ, при което село и днесъ се намиратъ стари развалини на срѣдневѣковна крѣпость.[2]) Ив. Кантакузинъ съобщава за Δεύριτζα послѣдния поводъ. Съгласно съ условията на съюза, сключенъ въ 1329 г. между Михаила III Шишманъ (1323—1330) и Андроника III (1328—1341) противъ Стефана Дечански (1321—1331), императорътъ прѣзъ лѣтото 1330 г., „като събралъ войска и всичко, което му било потрѣбно, и потеглилъ, прѣзъ Пелагония нападналъ на сръбската земя и откѫсналъ нѣщо отъ нея. По пѫтя той прѣвзелъ казаната крѣпость Βουτζοῦνιν (сег. Бучинъ, ю.-з. отъ Прилѣпъ), а крѣпоститѣ Δεύριτζαν, Δουβροῦνιν (Добруня на сръб. извори), Καβαλλάριον (при сег. Кавадарци) и Σιδηροκάστρον (сег. Демиркапия — стар. Просѣкъ) той покорилъ по договоръ“,[3]) т. е. тия крѣпости доброволно му се прѣдали. Отъ тия думи ясно става, че Дебрица, както и другитѣ споменати крѣпости се намирали сѣверно отъ Битоля по сръбската граница, а сѫщо и сѣверно отъ Прилѣпъ, който тогава още не вли-

[1]) H. Gelzer, Byz. Zeits. II, S. 51.

[2]) Йорд. Ивановъ, п. т., стр. 109—110. — В. Кънчавъ и Йор. Ивановъ пишатъ това име Дебреще, когато на австрийската карта то се чете Debrište.

[3]) Cantacuzenus, ed. Bon. I, p. 428.15—19. — N. Gregoras, ed. Bon., I, p. 453, не споменува за тия крѣпости. За неговото противорѣчие вж. Т. Д. Флоринскій, Южные славяне и Византія во второй четверти XIV вѣка. СПБургъ 1882, вып. 2, стр. 52 и бѣл. 5.

залъ въ сръбската държава; а пъкъ като се вземе прѣдъ видъ, че горнитѣ крѣпости се изброяватъ отъ западъ къмъ изтокъ, то ясно става, че Кантакузиновата Δεύριτζα и по мѣстонахождение се съвпада съ Δευρέτην на Василиевата грамота. Ако съпоставимъ сега Δευρίτζα (или Δεβρίτζα) отъ XIV. вѣкъ съ Δρεβίτζα отъ IX. вѣкъ, то не може да има никакво съмнѣние, че това е едно и сѫщо име и че второто е измѣнено чрѣзъ метатеза на ρ — явление твърдѣ често въ византийската транскрипция на чуждитѣ имена. И тъй Климентъ билъ назначенъ за епископъ на срѣдневѣковната крѣпость Дѣврица, която се намирала при днеш. село Дебреще или Дебрище на с.-з. отъ Прилѣпъ.

Но въ сѫщото врѣме Климентъ, както видѣхме, билъ епископъ и на Βελίτζα, въ която ще трѣбва да търсимъ име не на мѣстность или на рѣка, а пъкъ на нѣкое селище. Това име обикновено се чете Велица, като се обяснява, че ἐπίσκοπος Βελίτζας трѣбва да се счита за буквално прѣдадено славѣнското **епѣкпъ Велицѣ**, както и изобщо гръцкото Βελίτζα се явило подъ влияние на косвен. пад. отъ **Велика** съ смегчение; при това се посочва, че въ календарнитѣ дати на Асемановото евангелие и въ надслова на нѣкои поучения Климентъ носи титла **епископъ великыскъ** и се съпоставя съ израза въ Дюканжовия списъкъ ἐπίσκοπος. . . Βελίκας и съ оня въ „Успенїе Кирилла“ — **епѣкпъ вълкїи** (=**вълкїи**=**вълнїи**=**велика**).[1]) Отъ споменатитѣ тукъ книжовни паметници, както се каза, само извѣстието на Асемановото евангелие заслужва внимание, защото другитѣ два паметника сѫ съвсѣмъ ненадежни,[2]) но и то се отнася къмъ XI. вѣкъ, ако не и покъсно, т. е. къмъ врѣмето на византийското владичество, когато гръцкиятъ езикъ билъ официаленъ и въ всеобщо употрѣбение особено въ юго-западна България подъ силното влияние на погърчената вече Охридска архиепископия, и собственитѣ имена се произнасяли и писали по гръцки; така напр.

---

[1]) М. Дриновъ, Новый цер.-слав. памятникъ. Съчинения, II, стр. 348—349. — Н. Туницкій, п. т., стр. 201.

[2]) Вж. по-горѣ, стр. 264, бѣл. 2.

старобъл. **Бѣласица** се писала Βαλάθιστα и Βαλάσιτζα,[1]) но и Βελάσιτζα,[2]) както и днесъ р. Бистрица се пише на чуждитѣ карти споредъ гръцкото произношение Vistrica. Що се отнася пъкъ до написа въ надслова на Климентовитѣ поучения, то той е могълъ да се яви по-късно подъ влияние пакъ на византийски паметници отъ XI. и XII. вѣкъ, когато е изчезнала всѣка прѣстава за истинската Βελίτζα, защото такава епископия слѣдъ Климента не е сѫществувала, и българскитѣ книжовници сѫ я писали по гръцкото произношение; може би то да е взето направо отъ пространното житие на Климента. Слѣдов. ние имаме пълно основание да твърдимъ, че Βελίτζα прѣдава по-скоро старобъл. **Бѣлица** — селище, което ще трѣбва да търсимъ въ църковната область на Дебрица. Такова се явява с. Бѣлица или още Кичовска Бѣлица южно отъ Кичево при извора на рѣкичка съ сѫщото име, притокъ на р. Копачка, притокъ на р. Велика (Трѣска). Това планинско чисто българско селище е разположено на западнитѣ склонове на Пространска планина и се намира на срѣдата на пѫтя между Охридъ и Дебрица, — пѫть, който отъ Охридъ върви по източната страна на Стружкото поле, при с. Климендово влиза въ долината на р. Сатеска (Сатейска), при с. Сливово прѣхвърля вододѣла и прѣзъ с. Бѣлица въ сѣверна посока се спуща въ басейна на р. Велика (горнето течение на Трѣска) и по нейната долина прѣзъ с. Бродъ води право въ Дебрица.[3])

Но какъ се обяснява тая двойственость въ епископската титла на Климента? Въ пространното житие нийдѣ не се споменува повече за Дебрица, при всичко че тя е била важенъ военно-административенъ центъръ, и изобщо тя като че ли не се свързва тъй тѣсно съ епископската дѣйность на светителя, когато за Бѣлица се казва, както видѣхме, че Климентъ често дохождалъ отъ нея въ Охридъ, за да наглежда, дали тамошното население е силно по духъ и живѣе ли въ

[1]) Skylitzes-Cedrenus, ed. Bon., II, p. 458, 4.
[2]) B. Prokić, п. т., стр. 30, № 20.
[3]) Вж. австрийската карта лист. 38° 41°, 39° 41° и 39° 42°.

страхъ божий, и че той оставалъ недоволенъ, когато го разкарвали другадѣ нѣкѫдѣ. Тия данни, мислимъ, сѫ достатъчни да ни убѣдятъ, че, макаръ Дебрица и да била, така да се каже, официалното седалище на епископията и поради това тя е поставена на първо мѣсто въ титлата му, Климентъ си е избралъ Бѣлица — това уединено и спокойно мѣсто — за живѣене, както прѣзъ периода на учителската си дѣйность въ Кутмичевица той бѣ избралъ мънастиритѣ при Охридъ и Главиница. Отъ Бѣлица тъкмо той е могълъ както да управлява и да урежда своята епископия, тъй и да се прѣдава тамъ спокойно на своитѣ книжовни занятия, а главно да се намира по-близу до Охридъ и да слѣди и се грижи непосрѣдно за процъвтяването на своя мънастирь — главния центъръ на неговата духовно-просвѣтна дѣйность. Поради това, когато Симеонъ отказалъ да приеме оставката му отъ епископството, той не се противопоставилъ на тоя отказъ; поради това и по-сетнѣ той билъ нареченъ бѣлички, а по гръцкото произношение велички епископъ, а не по името на официалното му седалище, поради това най-сетнѣ и въ титлата му Дебрица и Бѣлица били съединени съ съюза ἤτοι, който ясно показва, че тъкмо въ горния смисълъ трѣбва да се разбира съчетанието на тия двѣ географски имена за една съвършено нова епископия, каквато дотогава, па и отпослѣ не е сѫществувала.

Докѫдѣ сѫ се простирали границитѣ на Климентовата епископия, мѫчно може да се опрѣдѣли. Но, като се вземе подъ внимание мѣстонахождението на двѣтѣ ѝ седалища, едно остава вънъ отъ всѣко съмнѣние, именно, че тя се е намирала между епархиитѣ скопска, битолска и охридска, т. е. тя е била образувана отъ части, взети отъ тритѣ тия епархии: отъ първата — южната часть, отъ втората — сѣвернатa и отъ третята — сѣверо-източната, и населени съ компактно чисто славѣно-българско население, което поради планинския характеръ на областьта било съвсѣмъ изолирано отъ главнитѣ църковни центрове и тънѣло въ невѣжество. Цѣлата пастирска и книжовна дѣйность на Климента като епископъ ясно свидѣтелствува, че неговата задача била да

просвѣти духовно и да издигне това незаразено още отъ гърцизма население, а културно да пробуди въ него националния духъ и съзнание съ въвеждането на славѣно-българското богослужение, проповѣдь и книга, като по тоя начинъ се подготви здрава основа за отпоръ противъ гръцкото културно влияние, което е било силно въ голѣмитѣ центрове и тѣхнитѣ близки околности, безъ да влиза обаче въ конфликтъ съ висшето гръцко духовенство, което все още продължавало да заема старитѣ отъ вѣкове установени епископски катедри, които тогава влизали въ прѣдѣлитѣ на българската държава.

Опрѣдѣлението областьта на Климентовата епископия и характеръть на неговата дѣйность въ нея ни даватъ извѣстна възможность да приемемъ, че реформата отъ 894 г. — официалното и повсемѣстно въвеждане на славѣнския езикъ, служба и книга въ българската държава — не е била приложена изведнажъ, а се е въвеждала постепенно въ духа на църковнитѣ канони и правила. По всичко изглежда, че гръцкитѣ епископи на първо врѣме не сѫ били отстранени, а е било прѣдоставено право на ония, които сѫ признали реформата, да останатъ въ управляванитѣ отъ тѣхъ дотогава епархии и само слѣдъ упразнението на нѣкоя епископска катедра се назначавали вече българи за епископи. Съ назначението на Климента за пръвъ епископъ „на български езикъ“ на една съвсѣмъ нова епископия дебричко-бѣличка, която дотогава не е сѫществувала и отпослѣ изчезва пакъ, слѣдъ като на историческитѣ епископски катедри били поставени епископи българи, се туряло начало за национализацията на духовната иерархия въ българската църква и държава. По тоя начинъ Борисъ и въ тоя случай останалъ вѣренъ на своя първоначаленъ планъ.

„Когато Климентъ билъ поставенъ за епископъ, четемъ въ житието на св. Наума, сѫщиятъ благовѣренъ царь Симеонъ отпусна другаря му Наума вмѣсто него на учителство“.[1]) Отъ тия думи на житието би могло да се заключи,

[1]) Ѡгда постѧкнше ѥпⷭкопа Кл҃мнта. тъжде бл҃говѣрнїи цр҃ь Сїмеонъ пѹсти Наѹма подвѹга ѥмоу въ него мѣсто на ѹчителство. Вж. изд. Йор. Иванова, Български старини изъ Македония, стр. 52, рр. 8—12.

че едноврѣменно съ назначението на Климента за дебричко-бѣлички епископъ въ Прѣславъ се погрижили да намѣрятъ лице, което достойно да замѣсти светителя и да продължи дѣлото му въ Кутмичевица, и за такова намѣрили пресвитеръ Наума. Обаче употрѣбения въ текста глаголъ пѹсти право ни насочва на мисъль, че назначението на Наума за замѣстникъ-учитель на Климента е станало по просбата на самия Наума, защото Симеонъ не го поставилъ или изпратилъ, ами го „отпусналъ", т. е. той далъ съгласието си, разрѣшилъ, а отпуща се или разрѣшава това, което се иска или желае, за което се моли. Това желание на Наума се явява психологически възможно. При срѣщата си на народния съборъ въ Прѣславъ слѣдъ една 7-годишна разлжчка у двамата съученици, другари по страдания и братя въ Христа се породило твърдѣ естествено желание да прѣкаратъ останалитѣ години отъ живота си близко единъ до другъ, особено слѣдъ като сполучили съ такъвъ успѣхъ да завършатъ възложеното тѣмъ дѣло. Може би и по настояването на Климента Симеонъ се съгласилъ да отиде Наумъ за учитель въ Кутмичевица въпрѣки това, че между Климентовитѣ ученици несъмнѣнно е имало достойни, които да продължатъ въ сжщия духъ и насока дѣлото на своя учитель. Такъвъ е билъ, напр., съчинительтъ на Наумовото житие, който е живѣлъ въ Дѣволъ, познавалъ е лично Наума, работилъ е наедно съ него и написалъ житието по неговитѣ разкази. Както и да било, но слѣдъ закриването на народния съборъ прѣзъ есеньта 893 г. двамата светители заминали заедно за юго-западна България: Климентъ — за да заеме епископската си катедра, а Наумъ — за да поеме ржководството на славѣно-българската школа въ Дѣволъ.

Единъ отъ първитѣ слѣдъ Климента епископи славѣно-български билъ еп. Константинъ, който билъ възведенъ въ тоя санъ прѣди 906 г. и, може би, да е билъ първиятъ славѣно-български епископъ въ сѣверо-източна България. Слѣдъ него послѣдвалъ вече цѣлъ редъ българи епископи вече отъ ученицитѣ на Климента, отъ които най-близъка по врѣме засега е извѣстенъ отъ житието на св. Наумъ

еп. Марко Дѣволски, който билъ „четврътїи єпїскопь въ словєнскїи єзыкъ.[1]) Тѣ постепенно завземали митрополитски и епископски катедри споредъ това, както послѣднитѣ се упразняли отъ бившитѣ гръцки митрополити и епископи, или пъкъ се откривали нови епархии или епископии.

Така при усилената и проникната съ голѣма любовь и трудолюбие 8-годишна просвѣтна и книжовна работа на Методиевитѣ ученици въ България, кн. Борисъ, поддържанъ отъ своя особенъ и широко образованъ синъ Симеона, слѣдъ една 23-годишна напрегната, но планомѣрна дѣйность сполучилъ най-сетнѣ да прокара националния принципъ и въ духовния животъ на българитѣ. Чрѣзъ това велико дѣло той турилъ сигурна и трайна основа за славѣнизирането, или по-точно, за национализирането на българската държава, църква и училище и за обособяването на българската славѣнска народность. Като наредилъ по тоя начинъ работитѣ въ държавата, Борисъ отново се върналъ въ своя мънастирь, за да се прѣдаде на служение Богу чрѣзъ своитѣ неуморни трудове за уредбата на българската народна църква и за културния напрѣдъкъ на своя народъ, когато неговиятъ синъ Симеонъ, щомъ застаналъ начело въ управлението, обърналъ главно вниманието си и всичкитѣ си грижи къмъ политическото развитие и материално благосъстояние на наслѣдваната отъ баща си обширна държава.

---

[1]) Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 54, рр. 86—87.

IV. БОРБА СЪ ВИЗАНТИЯ ЗА ПОЛИТИЧЕСКО НАДМОЩИЕ.

1. ЦАРЬ СИМЕОНЪ И ПЪРВАТА МУ ВОЙНА СЪ ВИЗАНТИЯ.

Съ покачването на князъ Симеона на прѣстола се почва новъ периодъ въ българската история. Това било епоха на най-голѣмо териториално разширение и политическо засилване и високо културно-просвѣтно развитие, съ които се намиратъ въ непосрѣдна връзка и многогодишната борба на България съ Византия за политическо надмощие, — борба, която обхваща почти по-голѣмата часть отъ царуването на Симеона.

Симеонъ билъ трети синъ на Бориса.[1]) Той се родилъ въ 864 или 865 г.[2]) и билъ кръстенъ въ края на сжщата година заедно съ баща си и другитѣ членове на княжеския родъ, тъй че Симеонъ е билъ християнинъ отъ рождение. Още като дѣте той ще да е проявилъ особени духовни дарби

---

[1]) Споредъ приписката въ Чивидалското евангелие, Борисъ ималъ жена Мария и четирма синове: Расате (или Хръсате, езическото име на Владимира), Гавриилъ, Симеонъ и Яковъ и двѣ дъщери: dei ancella Praxi, т. е. раба божия (монахиня) Епраксия и Анна. За Гавриила и Якова за сега нищо се не знае; сжщо така остава неизвѣстно, защо Борисъ обявилъ за свой прѣемникъ Симеона, а не Гавриила и затова всѣко прѣдположение по тоя въпросъ би било излишно и дори безпрѣдметно. Вж. В. Н. Златарски, Кой е билъ Тудоръ черноризецъ Доксовъ, п. т. стр. 43—44 и 47.

[2]) Тая дата се установява по слѣднитѣ данни: патриархъ Николай Мистикъ въ едно отъ писмата си до Симеона го нарича „синъ на мира, понеже се родилъ отъ светия си баща прѣзъ врѣмето на мира." (ПСп. XXII (27), т. е. на мира сключенъ въ края на 864 г.; а въ друго писмо отъ 923 г. (№ XXIV (24) патриархътъ напомня на Симеона, че той или се приближава до 60 години, или се намира наблизу, така че въ 923 год. Симеонъ билъ на 58 или 59 години. — В. Н. Златарски, Писмата на патр. Николая Мистикъ до българ. царь Симеона. СБНУм. кн. XII (1895), стр. 176, 186 и 188, бѣл. 1.

и затова баща му го изпратилъ въ Цариградъ, за да получи тамъ истинско християнско образование. Кога е отишълъ Симеонъ въ византийската столица, по липса на прави данни не може точно да се опрѣдѣли; въ всѣки случай това не ще да е станало по-рано отъ 878 год., отъ повторното заемане на патриаршеския прѣстолъ отъ Фотия, комуто Борисъ въ силата на неговия авторитетъ и въ името на старото си приятелство е могълъ да повѣри възпитанието и образованието на собствения си синъ, тъй че, когато Симеонъ е заминалъ за Византия, той е билъ на около 13 или 14 години момче. Въ Цариградъ, както се прѣдполага, той ще да се е училъ и слѣдвалъ наукитѣ въ знаменитото по онова врѣме Магнаврско училище или академия при византийския дворъ, дѣто е изучавалъ риториката на Демостена и силлогизмитѣ на Аристотеля и други науки.[1]) По-сетнѣ, когато свършилъ, вѣроятно, курса на образованието си, Симеонъ, споредъ думитѣ на еп. Лиудпранда, напусналъ занятията си съ наукитѣ и приелъ монашеско звание.[2]) Може би той е влизалъ

---

[1]) Liudprandi Antapodosis, cap. 29, ibid. p. 66: Hunc etenim Simeonem emiargon, id est semigrecum, esse aiebant, eo quod a puericia Bizantii Demostenis rhetoricam Aristotelisque sillogismos didicerit. Ср. М. Дринов ъ, Южные славяне и Византія въ X вѣкѣ. Съчинения, т. I, стр. 374. — Това училище било открито въ 842 г. отъ касаря Варда при съдѣйствието на тогавашния патриархъ Методия (842—847) и било наречено Магнаврско по името на двореца Магнавра (Μαγναύρα), дѣто то се помѣщавало. Първитѣ учители въ това училище били извѣстниятъ по онова врѣме философъ Лъвъ (иконоборецъ) и по-сетнѣшниятъ патриархъ Фотий. Прѣподавали се въ него философия, астрономия, геометрия и филология заедно съ литература. Вж. А. Лебедевъ, Очерки внутренней исторіи византійско-восточной церкви въ IX—XI в. Москва 1878, стр. 173. — J. B. Bury, Eastern Roman empire, London 1912, p. 439). Единъ отъ първитѣ ученици на това училище, както е извѣстно, билъ св. Константинъ-Кирилъ, който постжпилъ въ него на ок 15-годишна възраст. Малышевскій, п. т., стр. 13—16.

[2]) Liudpradus, ibidem: Post haec autem relictis artium studiis, ut aiunt, conversationis sanctae habitu sumpsit. Това извѣстие на Лиудпранда, както и горѣприведеното стоятъ отдѣлно сами за себе си и не се срѣщатъ въ никой другъ византийски или домашенъ изворъ. Освѣнъ това Лиудпрандъ внася въ тѣхъ думитѣ „aiebant“ и ut aiunt,“ отъ които може да се заключи, че тия свѣдѣния той е почерпалъ не отъ нѣкой писменъ изворъ, а отъ устни разкази. Тия разкази, както и всички други исторически данни по византий-

въ числото на ония дошли отъ България въ Цариградъ българи, които Фотий, както видѣхме, съ такава радость прѣпратилъ при знаменития тогава монахъ-исихастъ Арсения, за да се усъвършенствуватъ подъ негово ржководство въ монашеския животъ.[1]) Както и да било, Симеонъ едва ли се е рѣшилъ на такава сериозна промѣна въ живота противъ волята или безъ знанието на баща си, отъ което може да се заключи, че Борисъ самъ го е готвилъ за духовна кариера, а, може би, и за бждащи български свещеноначалникъ, което се диктувало отъ самия му планъ за национализиране на българската църква, и поради това той се погрижилъ да даде на Симеона най-висше за врѣмето образование. И Симеонъ оправдалъ надеждитѣ на баща си. Съ своето прилежание и обичь къмъ наукитѣ той обръщалъ вниманието на цариградскитѣ гърци и билъ нареченъ отъ тѣхъ за ученостьта му ἡμιάργος, т. е. полугръкъ.

Врѣмето, докогато Симеонъ е останалъ въ Византия, сжщо така остава неизвѣстно; обаче като се вематъ предъ видъ кореннитѣ промѣни, които станали въ Цариградъ веднага слѣдъ смъртьта на Василия I, още въ първата година отъ царуването на Лъва VI философъ (886—911), и главно принудителното отричане на Фотия отъ патриаршеството и второто му заточение (декемврий 886 г.), отъ една страна, а отъ друга — сближението на цар градската църква съ римския папа, отъ което за България не е могло да се очаква нѣщо добро, може съ извѣстна достовѣрность да се прѣдполага, че Симеонъ се е завърналъ, а, може би, е билъ извиканъ отъ самия Бориса въ България, не по-късно отъ

ската история отъ прѣднята епоха, които Лиудпрандъ излага въ съчинението си Antapodosis, довършено въ 962 година, той е събралъ прѣзъ врѣмето на своето пратеничество въ Цариградъ въ 949 г. въ царуването на Константина Багренородни (944—955) (W. Wattenbach, п. т., I, стр. 424—425), когато споменътъ за Симеона и неговото прѣстояване въ византийската столица живѣелъ още между неговитѣ по-млади съврѣменници; може би, тия разкази той да е чулъ отъ самия Константина Багренородни, а това е достатъчно да ни вдъхне довѣрие къмъ думитѣ на Лиудпранда, особено като се вземе въ внимание неговата незаинтересованость въ случая.

[1]) Вж. тукъ по-голѣ, стр. 218—219.

887 год. Къмъ това врѣме, както видѣхме, славѣнскитѣ учители бѣха вече почнали своята просвѣтна и книжовна дѣйность въ България. Симеонъ попадналъ въ срѣдата на ония по-млади Методиеви ученици, които подъ ржководството на св. Наума се занимавали въ Прѣславския мънастирь при „устието на Тича“ съ прѣвода на св. Писание и богослужебнитѣ книги на славѣно-български езикъ. Въ тая именно срѣда той е изучавалъ славѣнската грамота и езикъ и отъ своя страна не малко е спомогналъ съ знанието си на гръцкия езикъ за по-бързото и успѣшно завършване прѣвода на книгитѣ; слѣдов. като монахъ Симеонъ се е подвизавалъ въ сжщия мънастирь, дѣто сж работили прѣдставителитѣ на Методиевата школа, и ще да е вземалъ най-живо участие въ подготовката на културно-просвѣтната реформа на баща си, особено слѣдъ като Борисъ се отрекълъ отъ властъта и се отстранилъ въ мънастиря, за да поеме лично ржководството на работата.

Но за Симеона било прѣдопрѣдѣлено друго поприще въ по-нататъшната му дѣйность. Отстжпническото управление на брата му Владимира както въ религиозно, тъй и въ политическо отношение докарало, както видѣхме, неговото сваляне отъ прѣстола и жестоко наказание. Споредъ приведеното по-горѣ извѣстие отъ „Чудо св. Георгія, че „**и ѥщѥ ѥмоу (Борисоу) живоу соущоу в оученьствѣ, и въ него мѣсто соущоу Володимероу, сноу ѥго пѣрвоумоу, бѣ бѫгвньѥ бѣѥ и Михаилово на Симеонѣ, и(жѥ) приѧ столъ сѫгнавъ брата**“,[1]) би могло да се заключи, че Симеонъ е взелъ непосрѣдно участие въ свалянето и наказанието на Владимира. Обаче изричното свидѣтелство на западния аналистъ Регино, че самъ Борисъ, като отново взелъ властъта въ ржцѣтѣ си, се разправилъ съ непокорния си синъ-отстжпникъ, не позволява да се приеме, че Симеонъ е завзелъ прѣстола, слѣдъ като прогонилъ брата си; па и самото твърдение на автора на бѣлѣжката въ „Чудото“, че, още докато Владимиръ управлявалъ, благоволението божие и Михаилово (Борисово) било

[1] Вижъ по-горѣ, стр. 251, бѣл. 1 въ края на стр. 252.

върху Симеона, ясно показва, че послѣдниятъ билъ опрѣдѣленъ да бѫде князъ още прѣди катастрофата на брата му; очевидно, авторътъ на бѣлѣжката нарочно е избѣгвалъ да спомене за жестоката постѫпка на Бориса, понеже това би запетнало неговата святость, за която той говори прѣди това, и затова приписалъ всичко на Симеона. Впрочемъ, като се вземе въ внимание властолюбивия характеръ на Симеона, който се проявилъ въ него по-сетнѣ, не е изключена възможностьта, че той е помагалъ въ случая на баща си съ своитѣ сѫвѣти. Както и да било, но на свикания въ Прѣславъ народенъ съборъ въ 893 г. Борисъ, слѣдъ като формално лишилъ Владимира отъ наслѣдственото му право, прогласилъ Симеона за български князъ.

Първото дѣло на Симеона като български господарь било, както видѣхме, прокарването на подготвяната тъй планомѣрно и настойчиво отъ баща му въ течение на 23 години културно-просвѣтна реформа — национализирането на българската църква и държава. Нѣма съмнѣние, че тая мирна вѫтрѣшна промѣна не могла да не обърне вниманието на цариградското правителство. И наистина, съ изхвърлянето на гръцкия езикъ отъ църквата и държавата и въвеждането на славѣно-българския вмѣсто него отъ една страна, а отъ друга — съ замѣната на гръцката иерархия въ България съ такава народна, което се явявало като непосрѣдна сетнина отъ първото, не само се турялъ край на културното, а оттука и на политическото влияние на Византия върху вѫтрѣшнитѣ работи на България, но и българскиятъ господарь се отърсвалъ отъ онова недостолѣпно за него настойничество на ромейския императоръ и цариградския патриархъ, което чрѣзъ църквата се упражнявало въ течение на цѣли 28 години. Лъвъ VI, както и сѫвѣтницитѣ му ясно виждали въ реформата на Симеона ощетяване държавнитѣ и църковни интереси на Византия и поради това, веднага слѣдъ акцията на българския князъ прѣзъ септември 893 г., въ Цариградъ рѣшили да реагиратъ противъ нея. Най-първо се явило противодѣйствие въ цариградскитѣ църковни кржгове, отдѣто изникналъ протестъ възъ основа на тъй наре-

ченатa триезична теория, че славѣно-българскиятъ езикъ не принадлежи къмъ свещенитѣ езици, на които само може да се възхваля Богъ и да му се служи. И ако черноризецъ Храбъръ билъ принуденъ да напише цѣлъ трактатъ „Сказаніе ѡ письменехъ“, който билъ насоченъ изключително противъ гърцитѣ и тѣхната триезична теория, съ цѣль да посочи божествения произходъ на славѣнската азбука и да защити правото на славѣно-българския езикъ да бѫде богослужебенъ езикъ,[1]) то това ясно показва, доколко силенъ билъ протестътъ на цариградската църква. Но въ Цариградъ не се ограничили само съ тоя протестъ. Тогавашнитѣ византийски управници рѣшили на смѣлата крачка на българския князъ да отговорятъ съ подобна мирна акция, която засѣгала чувствително икономическитѣ интереси на България, именно, да прѣмѣстятъ българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ, безъ да подозиратъ, че съ това тѣ нарушавали дългия и благотворенъ миръ между двѣтѣ съсѣдни държави.

Историята за прѣмѣстването на българското тържище се заключава въ слѣднето. Прѣзъ първитѣ години отъ царуването на Лъва VI придобилъ твърдѣ голѣмо влияние върху императора Силиянъ Зауца благодарение на любовнитѣ връзки на императора съ дъщеря му Зоя, която слѣдъ смъртьта на законната жена на Лъва VI Теофано (на 10. XI. 893 г.) била въведена въ двореца и завзела мѣстото на императрица, а самъ Зауца по тоя поводъ получилъ учрѣдената специално за него титла βασιλεοπάτωρ. Тоя Зауца билъ отъ доленъ произходъ и при това крайно користолюбивъ. Той намислилъ да използува за себе си рѣшението на императора, взето, може би, по неговъ съвѣтъ, за прѣмѣстването на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ, което било нему, както изглежда, повѣрено да извърши. Зауца ималъ единъ робъ-слуга, евнухъ Мусикъ на име, който му билъ най-довѣрено лице и водилъ всичкитѣ му парични дѣла. Тоя Мусикъ се сприятелилъ съ двама гърци отъ Еллада, нѣкои-си Ставраки и Козма, сребролюбци спеку-

[1]) И. В. Ягичъ, Разсужденія южнославянской и русской старины о церковно-славянскомъ языкѣ. СПБургъ 1885—1895, стр. 22 (310). — 31 (319).

ланти, лихвари търговци, като искалъ да ги спечели за себе си. Понеже Зауца му прѣдоставилъ право да дѣйствува свободно, Мусикъ веднага прѣмѣстилъ внасенитѣ отъ България въ столицата стоки въ Солунъ, а за митничари тамъ поставилъ казанитѣ търговци, които злѣ се отнасяли къмъ дохождащитѣ съ стоки българи, като имъ налагали тежки мита. Когато българитѣ — търговци извѣстили Симеона за това, а той съобщилъ за него на императора, послѣдниятъ, намирайки се подъ силното влияние на Зауца, счелъ всичко за празни приказки и не го удостоилъ съ никакво внимание. По тоя начинъ възникналъ конфликтъ между Симеона и Лъва VI, който докаралъ нарушението на мира между България и Византия.[1])

Какви изгоди сж добивали Мусикъ и неговитѣ агенти, задъ които се криелъ Зауца и които по-скоро сж били откупувачи на търговскитѣ мита, отколкото прости митнишки чиновници,[2]) отъ прѣмѣстването на българската търговия отъ Цариградъ, не е мжчно да се разбере. Намирайки се далечъ отъ столицата, откупувачитѣ винаги сж могли да се разпореждатъ свободно както съ сбора на митата, тъй и съ тѣхното количество и по-лесно да пускатъ въ ходъ произвола, отколкото въ Цариградъ, дѣто ощетенитѣ български търговци сж имали възможность да се оплачатъ веднага и непосрѣдно на властьта. Отъ характе-

---

[1]) Sym. Logothetos in contin. Geor. Hamartoli, ed. Muralti, p. 771,10—772,2. — Старобълг. прѣводъ, п. т., стр. 116, л. 203 об.—204. — Leo Grammat., p. 266,18—267,7—Theoph. contin., p. 357,14—23.—Тия автори прѣдаватъ тоя разказъ почти еднакво съ незначителни разлики въ формата на изложението, когато Skylitzes-Cedrenus, II, p. 254,4—16 се рѣзко отличава отъ тѣхъ и по форма, и по съдържание. Ние го излагаме тукъ споредъ Скилица, който се явява по-подробенъ и по-логьченъ. Основания за това вж. Притурка № 5.

[2]) Въ текста на Скилица е употрѣбена дума τελῶναι (отъ τέλος и ὠνέομαι), които сж откупували държавнитѣ фискални доходи (данъци, мита и пр.), срѣщу които сж внасяли въ държавното съкровище опрѣдѣлена сума. Ставраки и Козма сж били тъкмо такива откупувачи на търговскитѣ мита, а не митнишки чиновници, защото тѣ се намирали постоянно въ Цариградъ и заедно съ Мусика сж уреждали паричнитѣ дѣла на Зауца. Вж. сжщата Притурка № 5.

ристиката на двамата гърци-откупувачи се ясно види, че тѣ се стремили тъкмо къмъ такова безконтролно упражнение на правата си. И тъй, цѣлата тая история, макаръ първоначално и да имала политическа основа, обаче въ изпълнението си тя носила личенъ характеръ, и затова не може да се предполагатъ други нѣкои причини общотърговски, които сж налагали да се забрани депозирането на българскитѣ стоки въ столицата.

Обаче отъ прѣмѣстването на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ сж страдали не само интереситѣ на българскитѣ търговци, но и самото междудържавно търговско значение на българската държава. Търговскитѣ сношения между България и Византия водятъ началото си още отъ самото основание на българската държава. Сключениятъ още отъ Тервеля въ 716 г. миренъ договоръ съ империята е опрѣдѣлялъ тия сношения. По тоя договоръ били вече установени условията, при които българскитѣ търговци могли да депозиратъ стокитѣ си въ Византия, а именно, отъ двѣтѣ страни стокитѣ трѣбало да се подпечатватъ при вносъ и износъ съ пломби и печати, т. е. уредена била вече извѣстна митническа система, което ясно показва, че основанието на българското тържище въ Цариградъ се отнася къмъ това врѣме.[1]) Слѣдъ Тервеля българскитѣ ханове сж поддържали тоя договоръ, доколкото сж позволявали политическитѣ отношения между двѣтѣ съсѣдни държави, както това ясно свидѣтелствува желанието на Крума да поднови въ 812 г. сжщия тоя договоръ;[2]) сжщо така търговскитѣ сношения несъмнѣно сж били уговорени и въ условията на 30-годишния миръ въ 814 г., а още повече въ договора отъ 864 г. и сж се поддържали прѣзъ врѣмето на „дълбокия“ миръ, когато културнитѣ връзки между България и Византия се още повече засилили и особено въ търговско отношение. При такива условия българската търговия имала доста врѣме да се развие дотолкова, че България въ X. вѣкъ се явява като мѣсто, дѣто се донасяли по Дунавъ, като най-добро и бързо

[1]) В. Н. Златарски, История на българ. държава, I, 1, стр. 182—183.
[2]) Пакъ тамъ, стр. 262—263.

съобщение, всички сурови произведения отъ Германия, Моравия, Русия и придунавскитѣ страни, и тукъ се обмѣнявали съ индустриялнитѣ произведения на империята и съ стокитѣ отъ Азия и Африка, доставени отъ цариградския пазаръ. По тоя начинъ българскитѣ търговци ни се прѣдставятъ като посрѣдници между Византия, западна Европа и далечния сѣверъ, а българското тържище въ източната столица било единъ отъ най-главнитѣ фактори въ византийската търговия; неговата важность се опрѣдѣляла вече отъ самия фактъ, че митата отъ българскитѣ стоки ставатъ прѣдметъ за откупъ, като нѣщо твърдѣ доходно. Нѣма съмнѣние, че съ прѣмѣстването на тържището въ Солунъ България губила значението си и въ транзитната търговия, защото българскитѣ търговци се отдалечавали отъ непосрѣдната обмѣна на стокитѣ, а чрѣзъ това и външнитѣ произведения сж могли да отиватъ въ Цариградъ помимо България.

Всички тия несгоди още на първо врѣме се почувствували отъ българскитѣ търговци, което ги накарало да се оплачатъ прѣдъ своя господарь и да искатъ неговата защита и настояване да остане и занапрѣдъ тържището имъ въ Цариградъ. Симеонъ разбралъ всичкитѣ щети, които се нанасятъ на държавата му отъ византийското правителство и незабавно протестиралъ противъ дѣйствията на послѣднето. Но да протестира въ Цариградъ е подбуждало Симеона не едно само желание да защити своитѣ търговско-економически интереси. Когато византийското правителство рѣшавало да се прѣмѣсти българското тържище отъ столицата въ Солунъ, неговото желание е било не само да ощети българскитѣ търговци, но и да намали изобщо българската колония въ Цариградъ. Едвали може да се допусне, че Симеону не билъ извѣстенъ оня държавнически принципъ, който се прилагалъ на практика отъ най-старо врѣме и до днесъ, че силата на политическото значение въ една страна зависи отъ по-голѣмото или по-малкото разширение на търговско-економическитѣ сношения съ нея. Симеонъ не е могълъ да не прѣдвиди, че съ ослабването на българскитѣ търговски връзки съ центъра на империята, което било първа и непосрѣдна сетнина отъ

прѣмѣстването на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ, намалявалъ се и броятъ на българитѣ въ столицата, а заедно съ това ослабвало и политическото значение на България въ империята, което прѣзъ врѣмето на „дълбокия“ миръ се значително засилило и отъ което византийското правителство не е могло да се не страхува за-въ бѫдаще. Поради това Симеонъ, който се стремилъ, очевидно, не само да запази, но и още повече да уголѣми и закрѣпи това значение, не е могълъ да остави безъ внимание дѣйствията на Лъвовото правителство вече вънъ отъ оплакванията на своитѣ поданици. Но Лъвъ VI, възпиранъ отъ василеопаторъ Зауца, който не искалъ да се лиши отъ голѣмитѣ си доходи, отказалъ да даде Симеону каквото и да било удовлетворение и чрѣзъ това прѣдизвикалъ първата война на Симеона противъ Византия[1]).

[1]) Византийскитѣ хронисти, отъ желание, може би, да хвърлятъ вината за тая война върху Симеона, едни пишатъ: „дошло извѣстие, какво българскиятъ князъ Симеонъ иска да потегли съ война противъ ромеитѣ“ (Sym. Logoth. ibid. p. 771,17–9. — Старобълг. прѣводъ, стр. 116, л. 203 об.—Leo Gram., p. 266,18–20.—Theoph. Contin., p. 357, 12–13), а други: „българскиятъ князъ Симеонъ, стремейки се да наруши договора съ ромеитѣ, намѣрилъ такъвъ прѣдлогъ“ (Skylitzes-Cedrenus, II, p. 254, 2–4), или пъкъ: „за тѣхния (на българитѣ) князъ Симеона, който търсѣлъ причини да вдигне война противъ ромеитѣ, това било достатъченъ прѣдлогъ“ (Zonaras, ed. Dindorfii, IV, p. 40,4–6). Но тия твърдения, както видѣхме, не сж вѣрни, защото въ дадения моментъ Симеонъ най-малко е искалъ война поради новитѣ реформи, па и нѣмалъ е врѣме „да се стреми“, или „да търси причини“, за да воюва съ ромеитѣ, тъй като той току що се бѣ покачилъ на прѣстола. Възъ основа на тѣхъ И. Кузнецовъ въ ст. „Писмата на Лъва Магистра и Романа Лакапина“ и пр. (СбНУм. XII. (1900), стр. 203—205) се опита да докаже, че причинитѣ за първата война на Симеона се обуславятъ не съ запазването интереситѣ на българската търговия въ Византия, а съ желанието на българския князъ да се покачи на византийския прѣстолъ; въпросътъ пъкъ за търговскитѣ интереси той изтъква само като поводъ за война. Обаче такъвъ възгледъ не само е невѣренъ и не издържа критика, но е и крайно тенденциозенъ спрѣмо Симеона, въ какъвто духъ е написана изобщо цѣлата статия. Възгледа на Кузнецова и доказателствата му ние разгледахме подробно въ „Извѣстия за българитѣ“, п. т., стр. 104—105, бѣл. 1. — Съвсѣмъ иначе обясняватъ причината за първата война на Симеона Fulden. annales, дѣто подъ 896 г. е отбѣлѣзано: „Гърцитѣ сключватъ миръ съ аваритѣ [които се казватъ унгри]; тѣхнитѣ съсѣди ([con]cives) бъл-

И наистина, прѣзъ есеньта на 894 г.[1]) Симеонъ неочаквано навлѣзълъ въ владѣнията на империята, като се възползувалъ отъ това, че тѣ били оставени безъ защита откъмъ българската граница. Още въ послѣднитѣ години отъ царуването на Василия I, поради сериозната война съ арабитѣ въ южна Италия, тамъ били изтеглени почти всички войски отъ Тракия и Македония;[2]) отъ друга пъкъ страна и постояннитѣ нападения на арабитѣ по източната малоазийска граница прѣзъ първитѣ години на Лъвовото царуване съсрѣдоточили другитѣ военни сили на империята по тая граница.[3]) Тия тъкмо обстоятелства, които несъмнѣнно сж били извѣстни на Симеона, доста обезпечвали успѣхитѣ на българитѣ въ тая война.

Извѣстѣнъ своеврѣменно отъ стратига на македонската тема за похода на българския князъ, Лъвъ VI изненаданъ побързалъ да възпре настжпването на българитѣ. Той изпратилъ незабавно воевода Кринита[4]) съ войска, каквато можалъ

гаритѣ, които изтълкували това въ лошъ смисълъ, повдигатъ се срѣщу тѣхъ (гърцитѣ) съ походъ и ги прѣслѣдватъ, опустошавайки цѣлата имъ страна чакъ до цариградскитѣ врата. За да си отмъстятъ, гърцитѣ съ коварството си изпращатъ свои кораби при аваритѣ и ги прѣкарватъ прѣзъ Дунавъ въ българското царство" (Pertz, MGH. t. I, p. 412). Обаче това обясиение не само не се схожда съ извѣстията на византийскитѣ автори, но то е крайно тенденциозно, защото то е било записано отъ разказа на византийския пратеникъ въ Регенсбургъ прѣзъ 896 г. еп. Лазара, който, споредъ цѣлта на мисията си, именно да оправдае императоръ Лъва VI прѣдъ нѣмския краль слѣдъ поселението на маджаритѣ въ съсѣдство съ франкската държава, прибѣгналъ къмъ изопачение на фактитѣ. Подробно по тоя въпросъ вж. „Извѣстия за българитѣ", стр. 95—97.

[1]) Повечето нови историци отнасятъ тая война между 888 и 892 г. г. Но вече вървежътъ на събитията отъ прѣднята епоха ясно показватъ, че тая хронология не е вѣрна. Въпроса както за тая дата, тъй и за хронологията на събитията отъ тая война ние подробно разгледахме и обяснихме пакъ тамъ, стр. 90—101.

[2]) Theoph. contin. p. 312. — А. Васильевъ, Византія и арабы, II, стр. 88 и 104.

[3]) А. Васильевъ, п. т., 108—111.

[4]) Тая личность, която произлизала отъ арменския княжески родъ Мамиконовци (J. Marquart, п. т., стр., 521) у Скалица-Кедрина (р. 254,17) носи име Προκόπιος Κρηνίτης, обаче тукъ името Прокопий е твърдѣ съмни-

набързо да сформирува отъ гвардията си и отъ други войскови части въ Цариградъ; отъ столицата били изпратени много архонти — важни длъжностни лица. Обаче тоя пръвъ отпоръ на ромеитѣ се оказалъ несполучливъ. Въ станалото нѣйдѣ въ македонската тема сражение, вѣроятно въ посока къмъ Одринъ, ромеитѣ били съвсѣмъ разбити: Кринитъ и много отъ архонтитѣ, въ това число и нѣкой-си арменецъ Куртика, били убити, а повечето отъ наемницитѣ хазари, които съставяли императорската гвардия, били хванати въ плѣнъ. Слѣдъ такава блѣскава побѣда ние бихме очаквали, че Симеонъ ще продължи пѫтя си къмъ византийската столица,[1]) обаче по всичко изглежда, че имало сериозни причини, които правили за него невъзможно продължението на войната. Вече това обстоятелство, че Симеонъ заповѣдалъ да отрѣжатъ носоветѣ на плѣненитѣ хазари и въ тоя видъ да ги изпратятъ въ Цариградъ „за срамъ на ромеитѣ“,[2]) показва, че той се видѣлъ принуденъ безъ врѣме да отстѫпи въ земята си, като се ограничилъ само съ това, че откаралъ много плѣнници отъ мирното население.[3]) Причинитѣ на това бързо оттегляне на Симеона отъ Тракия трѣба да се търсятъ

телно. Ср. C. de Boor, Vita Euthymii, p. 129 и 130. Споредъ виенския прѣписъ (hist. graec. 37 = Collar. Suppl. 126) той се казвалъ Никита. Вж. С. Шестаковъ, О рукописяхъ Сим. Логотета, Виз. Вр., т. V. (1898), стр. 41: ἀποστέλλει στρατηλάτην Νικήταν τὸν καὶ Κριτὴν λεγόμενον.

[1]) J. Marquart, п. т., 521, приема извѣстието на Фулденскитѣ аннали, че българитѣ прѣслѣдвали гърцитѣ, опустошавайки цѣлата имъ страна чакъ до цариградскитѣ врата“ (Pertz, MGH. I, p. 411); но това извѣстие не вдъхва довѣрие, защото то е излѣзло отъ визант. пратеникъ въ Регенсбургъ въ 896 г. еп. Лазара, който споредъ цѣлта на мисията си трѣбало да прѣдстави нахлуването на българитѣ, колкото е възможно, въ по-страшенъ видъ. Подробно вж. и В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, п. т., стр. 95—97.

[2]) Въ Старобълг. прѣводъ (п. т., стр. 116) стои, че Симеонъ отрѣзалъ освѣнъ носоветѣ и ржцѣтѣ на плѣненитѣ хазари (Фсѣчѣмии ржцѣ кѣпно и носовы). Това усилване на фразата, очевидно, се дължи на българския прѣводачъ, защото подобно нѣщо не се срѣща нито въ единъ отъ прѣписитѣ на Симеона Логотета, нито у другитѣ визан. хроницисти.

[3]) Sym. Logoth. ib., p. 772,3—12: — Старобълг. прѣводъ, п. т., стр. 116, л. 204. — Leo Gram, p. 267,7—15. — Theoph. contin. p. 357,22 — 358,6. — Skyl.-Cedr. II, p. 254,14—24. — Zonaras, IV, p. 40,6—11.

въ важното събитие, което тъкмо въ това врѣме ставало около сѣвернитѣ покрайнини на българската държава — нашествието на маджаритѣ въ областьта на срѣдния Дунавъ.

Маджаритѣ, слѣдъ единъ новъ натискъ на тѣхнитѣ източни съсѣди и непримирими врагове — печенѣзитѣ, които били разбити отъ узитѣ въ съюзъ съ хазаритѣ, напуснали дотогавашнитѣ си живѣлища между Донъ и Днѣпъръ[1]) и, като прѣминали Днѣпъръ около Киевъ, въ 889/890 г. се поселили въ Ателкуза (Atelküsü), т. е. въ областьта на петорѣчието между Днѣпъръ и долни Дунавъ.[2]) Въ новитѣ си живѣлища маджаритѣ, намирайки се далечъ отъ печенѣзитѣ, отъ които сега били отдѣлени отъ хазарската държава, и въ съсѣдство съ Византия, България и Моравия, почватъ да ставатъ важенъ факторъ въ междудържавнитѣ отношения. Това се дължи главно на оная промѣна, която наскоро послѣдвала въ вжтрѣшния имъ политически животъ. Подъ влиянието на хазарската политика, която сега се домогвала да възобнови връзката съ тѣхъ, за да ги въоржжи отново противъ страшнитѣ печенѣзи и по тоя начинъ да държи послѣднитѣ въ респектъ, маджаритѣ възприели идеята за централизация на властьта. До тогава маджарскиятъ народъ се дѣлилъ на отдѣлни и самостойни племена, отъ които всѣко си имало свой главатарь, безъ да образуватъ нѣкоя яка държава начело съ единъ наслѣдственъ господарь; само най-видниятъ измежду главатаритѣ заемалъ ролята на пълководецъ, военачалникъ. За да може по-лесно и по-сигурно да поддържа своя съюзъ, хазарскиятъ хаганъ сполучилъ да убѣди маджарскитѣ главатари да си поставятъ на чело наслѣдственъ князъ, който да бжде въ извѣстна подчиненость отъ хагана. Впрочемъ маджаритѣ сами въ новитѣ си живѣлища дошли до съзнанието, че само едно по-тѣсно сплотяване на племената, ще имъ даде възможность съ успѣхъ както да се борятъ съ постоянно и силно напиращитѣ върху

---

[1]) Вж. В. Н. Златарски, История на българската държава, I, 1, стр. 306.

[2]) Geza Féher, Bulgarisch—ungarische Beziehungen in den V—XI Jahrhunderten. Budapest 1921, S. 112—114.

тѣхъ печенѣзи, тъй и да отстояватъ своята независимость противъ другитѣ добрѣ организирани околни държави, съ които рано или късно имъ прѣдстояло да се сблъскатъ, а това общо политическо обединение на цѣлата нация въ една държава би могло да се постигне само съ поставянето на чело на единъ владѣтель съ наслѣдствено право. И наистина, за такъвъ тѣ избрали Арпада, сина на Алмуса, като най-способенъ, най-мждъръ и най-храбъръ между тѣхнитѣ видни мжже. Но наредъ съ тоя „владѣющъ“ наслѣдственъ господарь, който всѣкога оставалъ при народа и носилъ името гьюла, стоялъ другъ единъ князъ съ титла кьендье (këndë), който въ качество на военачалникъ ржководилъ всички военни прѣдприятия и отивалъ въ походъ съ 20 хиляди конници. Такъвъ при Арпада въ даденото врѣме билъ поставенъ Кузанъ (Козанъ).[1]) Но отъ това ново държавно устройство на маджаритѣ хазарскиятъ хаганъ не можилъ да се възползува, защото наскоро тѣхното внимание било отвлѣчено въ съвсѣмъ противоположна страна — на западъ.

Прѣзъ врѣмето на ожесточената борба между краль Арнулфа и Светопълка Моравски маджаритѣ, повикани отъ първия, като съюзници, заедно съ нѣмцитѣ опустошавали съ пожари въ 892 г. цѣли четири седмици владѣнията на моравския князъ.[2]) Това поканено намѣсване на маджаритѣ въ срѣдне-дунавскитѣ политически отношения ги запознало съ тѣхъ и имъ открило пжть за самостойни дѣйствия въ сжщата посока. Подиръ двѣ години, прѣзъ лѣтото 894 г., наскоро слѣдъ смъртьта на Светопълка, когато за нещастие държавата била подѣлена между синоветѣ му, маджаритѣ прѣдприели вече на своя глава новъ походъ на западъ съ

[1]) Constan. Porphyr. De adm. imp., cap. 38, ed. Bon., p. 168. — Geza Fèher, п. т., стр. 117—118.

[2]) Fuld. ann. s. an. 892: Rex (Arnulfus) equidem, assumptis secum Francis, Baioariis, Alamannis, mense Julio Maravam venit. Ibi per quatuor ebdomadas cum tanta multitudine Ungaris etiam ibidem ad se cum expeditione venientibus, omnem illam regionem incendio devastandam versabatur. — Liudprandus, Antapodosis, lib. I, § 13: Arnulfus. . . , cum Centebaldum Maravanorum ducem. . . sibi viriliter repugnantem debellare nequiret, . . . Hungriorum gentem. . . in auxilium convocat.

цѣль за плячка: тѣ нападнали на Моравия и всичко опустошили наравно съ земята, оттамъ, като прѣминали Дунавъ, ограбили и разорили цѣла Панония.[1]) Отдѣ сѫ се върнали маджаритѣ слѣдъ тоя походъ, изворитѣ не споменуватъ; но тѣ едвали сѫ се върнали пакъ прѣзъ Моравия; отъ Панония за Ателкуза тѣ сѫ избрали по-правъ и по-кѫсъ пѫть прѣзъ отвѫддунавскитѣ български владѣния; ползувайки се отъ това, че българитѣ тъкмо въ това врѣме се намирали въ война съ Византия, маджаритѣ ще да сѫ минали по тия български покрайнини, като не по-малко сѫ ги ограбили и разорили. Извѣстието тъкмо за това маджарско нахлуване, споредъ насъ, е било главната причина, която е накарала Симеона безврѣменно да прѣкрати войната съ Византия и да се оттегли въ земята си, безъ да използува нанесеното на ромеитѣ поражение.

Но каквито и да сѫ били резултатитѣ отъ войната въ 894 г., императоръ Лъвъ VI не е могалъ да прѣнесе хладнокръвно тоя неочакванъ ударъ отъ страна на българитѣ, които отъ врѣмето на покръщането се смѣтали въ Цариградъ като съвършено безопасни за империята, а пъкъ унижението, което българскиятъ князъ му нанесълъ съ изпращането на обезобразенитѣ плѣнници-хазари, още повече усилвало негодуването на императора. Затова Лъвъ VI рѣшилъ

---

[1]) Regino, s. an. 894: Circa haec tempora Zuendibold, rex Marahensium Sclavorum, . . . , diem clausit extremum; cujus regnum filii eius pauco tempore infeliciter tenuerunt, Ungaris omnia usque ad solum depopulantibus. — Fuld. annn. s. an. 894: Avari, qui dicuntur Ungari, in his temporibus ultra Danubium peragrantes . . . totam Pannoniam usque ad internecionem deleverunt. — Въ послѣднето се споменува, че пострадали само Панония. Понеже тя не влизала въ владѣнията на Светопълка, може да се заключи, че маджаритѣ сѫ минали само прѣзъ Моравия, за да да опустошатъ Панония, която признавала върховната власть на нѣмския краль, слѣд. тѣ сега били повикани отъ Светопълка, прѣди да умре, противъ Арнулфа. Обаче при наличностьта на Регинововото извѣстие подобно заключение би било погрѣшно. Очевидно, маджаритѣ сѫ използували настаналото слѣдъ смъртьта на Светопълка разбъркано положение въ Моравия, но, като не могли да удовлетворятъ своята жадность за плячка, понеже тая страна била съвсѣмъ разорена, прѣминали въ Панония. По тоя начинъ двѣтѣ приведени извѣстия се допълватъ.

не само да отмъсти на Симеона, но и да го принуди да се върне къмъ прѣдишнитѣ мирни отношения. Но да извърши това въ даденото врѣме съ собствени сили за него било невъзможно, защото, както съобщава самъ въ „Тактиката" си, византийскитѣ войски били заети тогава съ война противъ арабитѣ.[1]) Затова той обърналъ погледитѣ си за помощь тъкмо къмъ оня сѫщия народъ, който станалъ причина да се прѣкрати войната въ 894 г., — къмъ маджаритѣ. Въ Цариградъ било рѣшено да въоржжатъ маджаритѣ противъ Симеона и по тоя начинъ да го принудятъ да сключи миръ.

За тая цѣль въ края на 894 или нач. на 895 г. изпратенъ билъ патриций Никита съ прозвище Склиръ съ нѣколко кораби къмъ устието на Дунавъ, за да поведе прѣговори съ маджаритѣ. Никита Склиръ благополучно изпълнилъ мисията си. Той се срѣщналъ съ маджарскитѣ главатари Арпада и Козана, които сполучилъ съ помощьта на подаръци и други обѣщания за богата плячка да ги убѣди да вдигнатъ оржжие противъ Симеона на условие, че маджарскитѣ пълчища ще бѫдатъ прѣкарани прѣзъ Дунавъ въ сѣвероизточна България отъ византийската флота, и, като взелъ заложници отъ тѣхъ, върналъ се въ Цариградъ.[2]) Едноврѣ-

---

[1]) А. А. Васильевъ, Византія и арабы, II, стр. 108—112 и 116—118.

[2]) Sym. Logoth, ibid., p. 772,12—18. — Старобълг. прѣв., стр. 116, л. 204, — Leo Gram., p. 267,15—18. — Theoph. contin. p. 358,7—12. — Cedrenus, II, p. 254,24—255,7, единичъкъ титулува Никита Склира πατρίκιος. — Zonaras, IV, p. 40,11—14. — Руският лѣтописъ подъ 6410 (= слѣдъ 16. май 895. вж. История на българ. държава, I, 1, стр. 373—376) право пише: „Левонъ царь изгна угры на Болгары". — Const. Porphyr. De adm. imp., стр. 172,15—17: παρὰ Λέοντος τοῦ φιλοχρίστου καὶ ἀοιδίμου βασιλέως προσκληθέντος διαπέρασαν. За повдигането на маджаритѣ противъ Симеона самъ Лъвъ VI въ Тактиката си разказва: „.... ние се възползувахме отъ тѣхния (на маджаритѣ) съюзъ, когато българитѣ прѣстѫпиха мирнитѣ договори и нападнаха на тракийскитѣ крѣпости. Справедливостьта, която ги наказва за нарушението на клетвата предъ Христа Бога, царя на вселенната, скоро имъ наложи наказанието. Защото, когато нашитѣ сили бѣха заети срѣщу сарацинитѣ, божественията промисълъ вмѣсто роменитѣ опълчи турцитѣ (т. е. маджаритѣ) противъ българитѣ, слѣдъ като флотата на царството ни ги прѣкара прѣзъ Истъръ и наедно се сражава; тѣ съвършено побѣдиха лошо въоржжената противъ християнитѣ българска войска въ три сражения, като че ли той

менно съ това Лъвъ VI и правителството му рѣшили да отстранятъ всичко, което би могло да попрѣчи за изпълнението на тоя планъ, като обърнали погледитѣ си къмъ франкитѣ. Какви сж били отношенията на Симеона къмъ нѣмския краль слѣдъ свалянето на Владимира, не се знае; но, понеже въ Цариградъ било извѣстно за възобновяването на стария миръ съ Арнулфа въ 892/3 г.,[1]) то Лъвъ VI поискалъ да прѣдупрѣди всѣка възможна помощь Симеону отъ страна на нѣмския краль. Затова още прѣзъ есеньта 894 г. той изпратилъ нѣкого-си Анастасия въ Регенсбургъ съ подаръци до краля, който го приелъ, изслушалъ и въ сжщия день го изпратилъ обратно.[2]) Макаръ че въ това извѣстие не се споменува нищо за цѣлта на Анастасиевата мисия, обаче бързината, съ която тя била извършена както и подаръцитѣ на императора ясно говорятъ, че византийското правителство е искало да се осигури откъмъ Арнулфа въ смисълъ, че той нѣма да прѣдприеме нищо противъ маджаритѣ въ полза на Симеона; тукъ, вѣроятно, е била прѣдставена и ползата отъ това, че вниманието на маджаритѣ, които току що биха грозно опустошили Панония, ще бжде отвлѣчено отъ франкскитѣ владѣния. Мисията на Анастасия сжщо така имала успѣхъ.

Между това въ началото на 895 г. въ Цариградъ пристигналъ талантливиятъ и знаменитъ византийски пълководецъ, патриций и доместикъ Никифоръ Фока, който поради бързитѣ успѣхи на арабитѣ въ Мала Азия, билъ извиканъ отъ Италия, дѣто отъ 891—892 г. борбата съ италиянскитѣ

(промисълътъ) изпрати свише джелати срѣщу тѣхъ (българитѣ), та да не би ромеитѣ християни доброволно да се обливатъ съ кръвьта на българитѣ християни". Leonis Imp. Tactica, ed. Meursii, cap. 18, p. 287—288. Цитатъ вж. „Извѣстня за българитѣ", стр, 86, бѣл. 1. — Ср. прѣвода у Ю, Кулаковскій, Левъ Мудрый или Левъ Исавръ былъ авторомъ „Тактики"? Виз. Врем. т. V, стр. 400. — К. Гротъ, п. т., стр. 288. — А. Васильевъ, п. т. II, стр. 104. — J. Marquart, Streifzüge, S. 522.

[1]) Вж. по-горѣ, стр. 247—249.

[2]) Fuld. ann. an. 894: Missus Leontis, imperatorem Graecorum, ad regem urbe Radisbona Anastasius, cum muneribus venit: quem rex audivit, et eodem die absolvit. — Ср. Dümmler, п. т., III, стр. 393. — К. Гротъ, п. т., стр. 336

араби била се прѣкратила поради вѫтрѣшни тѣхни неуредици.[1]) Пристигането на Никифора Фока разширило плана на дѣйствията противъ българския князъ: рѣшено било, едноврѣменно съ заминаването на византийската флота къмъ устието на Дунавъ, за да прѣхвърли маджаритѣ на десния брѣгъ, да изпратятъ и сухопѫтна войска къмъ българската граница. Тоя планъ напълно постигналъ цѣлта си. Въ 895 г. отъ Цариградъ потеглилъ патриций и друнгарий Евстатий начело на византийската флота по Черно море къмъ устието на Дунавъ, а едноврѣменно сухопѫтната войска излѣзла подъ началството на Никифора Фока, който скоро достигналъ българскитѣ граници, безъ обаче да навлѣзе въ българска територия.[2]) Щомъ узналъ за движението на ромеитѣ противъ него, Симеонъ, безъ да подозира за голѣмата опасность, която го заплашвала отъ сѣверъ, не се забавилъ да излѣзе противъ Никифора Фока. Но тукъ работата не дошла до военни дѣйствия, защото наскоро се явилъ при Симеона квесторъ Константинаки, който отъ името на императора му прѣдложилъ да поведатъ прѣговори за миръ, като му сѫщеврѣменно съобщилъ за морското и сухопѫтно движение противъ него. Колкото странна да се показва тая постѫпка на византийското правителство, тя все пакъ намира своето обяснение въ самитѣ факти.

Когато въ Цариградъ рѣшавали да повдигнатъ маджаритѣ противъ Симеона и да го увлѣкатъ въ война съ тѣхъ, главната имъ цѣль била, както видѣхме, да отвлѣкатъ вниманието на българския князъ отъ империята, едно, поради това, че правителството не разполагало съ достатъчно войска на Балканския полуостровъ, за да поведе война съ Симеона, както и самъ Лъвъ VI се изповѣдва въ Тактиката си, и

---

[1]) А. Васильевъ, каз. съч., II, стр. 113—114 и 117. За годината на Фоковото пристигане въ Цариградъ вж. Извѣстия за българитѣ, п. т. стр. 108, бѣл. 1.

[2]) Че Никифоръ Фока е участвувалъ въ тоя походъ противъ българитѣ, самъ Лъвъ VI споменува въ Тактиката си (с. 11, 26, ср. J. Marquart, Streifzüge, S. 522, бѣл. 3), а пъкъ че не е навлѣзалъ въ българска територия, вж. Извѣстия за българитѣ, стр. 108, бѣл. 2.

друго, че работитѣ на източнитѣ граници отивали лошо за империята, което собствено и накарало да повикатъ Никифоръ Фока отъ Италия. Но отъ друга пъкъ страна Лъвъ VI не е могълъ въ дадения моментъ, прѣдъ видъ на прѣдстоящето маджарско нашествие въ България, да иска миръ, защото въ такъвъ случай той би трѣбало да се откаже отъ съюза си съ маджаритѣ. Наистина, императорътъ се обърналъ пръвъ съ прѣдложение за прѣговори отъ „любовь за миръ", но и тия думи ще трѣба да разбираме въ тоя смисълъ, че Лъвъ VI най-малко е мислилъ въ това врѣме да ангажира войскитѣ си въ война съ българитѣ поради затруднителното положение на империята. Затова както експедицията на Никифора Фока, тъй и изпращането на Константинаки сж имали за цѣль, не първиятъ да почва война противъ България, или пъкъ вториятъ да сключва миръ, а просто да прикриятъ плана на императора си за съюза съ маджаритѣ, за който сигурно Константинаки не е съобщилъ Симеону, и по тоя начинъ да се даде възможность на флотата безъ прѣчки да изпълни задачата си при устието на Дунавъ.[1]) Но Симеонъ добрѣ схваналъ цѣлта на императора и е ималъ основание да подозира, че въ мисията на Константинаки се крие нѣкаква хитрость и измама. Затова той не му повѣрвалъ и веднага заповѣдалъ да хвърлятъ императорския пратеникъ въ затворъ, а самъ се разпоредилъ да се загради пжтя на византийската флота въ Дунавъ съ дебели вжжета и вериги, като мислилъ по тоя начинъ да я задържи, до като се разправи съ Никифора Фока.[2])

---

[1]) Че експедицията на Никифора Фока била само една военна демонстрация срѣщу българитѣ, се подтвърдява и съ това, че слѣдъ нахлуването на маджаритѣ въ България, въ най-критичния за Симеона моментъ, той остава въ бездѣйствие на българската граница и, безъ да прѣдприеме каквато и да било акция противъ българитѣ, се върналъ по заповѣдь на Лъвъ VI. Вж. по-долу стр. 301—302.

[2]) Sym. Logoth, ibid., p. 772,18—773,15. — Старбълг. прѣводъ п. т., стр. 116, л. 204 об. — Leo Gramm., p. 267,18—268,6. — Theoph. contin., p. 358,12—20. — Skyl.-Cedr, ib., II, 255,7—14. — Zonaras, IV, p. 40,14—23, пише, че Симеонъ не само затворилъ, но и свързалъ Константинаки.

Докато това ставало на южната българска граница, адмиралъ Евстатий пристигналъ благополучно съ флотата при устието на Дунавъ и навлѣзълъ навѫтрѣ въ рѣката, дѣто на уреченото мѣсто го чакали маджаритѣ. Отначало опитътъ да се прѣхвърлятъ маджаритѣ се оказалъ неспо̀лучливъ, понеже корабитѣ се натъкнали на устроенитѣ по-рано прѣпятствия и само слѣдъ геройския подвигъ на протелата Михаила Варкаласъ, който заедно съ други двама моряци се хвърлили отъ хиландията и сполучили да прѣрѣжатъ вѫжата и веригитѣ, тѣхнитѣ съюзници почнали да минаватъ рѣката.[1]) Маджаритѣ, прѣдвождани отъ Арпадовия синъ Лиунтина,[2]) и поддържани отъ екипажа на византийската флота, както самъ Лъвъ VI това изтъква, нахвърляли се върху страната и почнали да плячкосва̀тъ и разоряватъ българското население.

Щомъ Симеонъ се научилъ за неочакваното появяване на маджаритѣ на Дунавъ, той веднага побързалъ да отиде противъ тѣхъ, за да прѣдупрѣди разорението на държавата си, като оставилъ, вѣроятно, една часть отъ войската си на

---

[1]) Const. Porphyr. De adm. imp., p. 238,16—239,12. — Дѣ е станало прѣминаването, изворитѣ не споменуватъ; но маджарскиятъ ученъ Jerney посочи споменъ за това събитие въ името на едно малко селце близу до Галацъ — Vad-Ungar, което значи „маджарски бродъ". — Вж. ц. у К. Грота, п. т., стр. 296, бѣл. 1. — Geza-Kuun, Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque originis historia antiquissima. Claudiopoli 1895, vol. II, p. 23.

[2]) Споредъ държавната уредба на маджаритѣ въ това врѣме (вж. по-горѣ стр. 290—291), ние бихме очаквали да видимъ начело на маджарската войска кьендье, т. е. тѣхния общъ военачалникъ, който въ това врѣме билъ Козанъ или Кузанъ. J. Marquart (Streifzüge, стр. 52 и бѣл. 5) обяснява присѫтствието и участието на Лиунтина, а не на Арпада съ това, че въ тоя походъ главно и дѣятелно участие сѫ взели каваритѣ, — хазарско племе, което слѣдъ едно несполучливо възстание противъ хазарската власть, побѣгнало при маджаритѣ и се поселило сѫщо въ Ателкузъ, като при това сключило съюзъ съ тѣхъ, — главатарь на които билъ Арпадовия синъ Лиунтинъ, — едно обяснение, което мѫчно може да се изведе отъ думитѣ на Константина Багренородни (п. т.). Не трѣба ли да се обясни съ това, че кьендье е вземалъ главното командуване само въ общи самостойни походи на маджаритѣ, когато въ случая била изпратена само помощна войска, командването на която Арпадъ повѣрилъ на близко нему лице — на своя синъ. Ср. Geza Kuun, п. т., II, стр. 40.

южната граница за отпоръ на Никифора Фока.[1]) Дѣ се е срѣщналъ Симеонъ съ неприятеля, не е извѣстно; но, доколкото може да се сѫди по мѣстото на прѣминаването, първото сражение ще да е станало, наскоро слѣдъ навлизането на маджаритѣ, нѣйдѣ въ сѣверна Добруджа. За това сражение, което споредъ свидѣтелствата на всички извори било несполучливо за българитѣ, узнаваме нѣкои подробности отъ „Чудо св. Георгія.“ Главното лице въ тоя разказъ нѣкой-си Георги българинъ, който взелъ участие „въ сѣчѣ той,“ разправя, че въ това сражение маджаритѣ разпръснали българската войска, която се обърнала на бѣгъ въ малки групи по 50 души, и прѣслѣдвайки така българитѣ, избивали всички, които имъ попадали въ ржцѣтѣ. Слѣдъ нѣколко врѣме Симеонъ почналъ да се готви за новъ отпоръ на маджаритѣ. „И потомь паки повѣда нꙑ войну Симеонъ, оуслышавь оугрꙑ идуща.“ Сформираната нова войска съ усиленъ маршъ потеглила противъ неприятеля; обаче и второто сражение така сѫщо било несполучливо за българитѣ, ала безъ голѣми загуби, защото работата не дошла до голѣмо кръвопролитие, понеже Георги разправя, че „милостью божьею ѥлико насъ иде, ни ѥдинъ не погибе въ рати той, но вси здрави и цѣли възвратихомьсѧ;[2]) вѣроятно, слѣдъ първитѣ сблъсквания българитѣ сѫ били принудени да отстѫпятъ.[3]) Прогоненъ отъ неприятеля, Симеонъ, който лично командувалъ,

---

[1]) К. Гротъ, п. т., стр. 297.

[2]) По изданието на Хр. Лопаревъ, ц. т., стр. 20—21 по прѣписа отъ XIV. вѣкъ. Впрочемъ по кратката редакция отъ XVII. вѣкъ може да се заключи, че тукъ Георги говори само за себе си; I йдохъ на койнꙋ тꙋ и паки вдрꙗвы возвратиҳомсѧ, п. т., стр. 23.

[3]) По въпроса, колко сражения е ималъ Симеонъ съ маджаритѣ, изворитѣ не се съгласяватъ. Отъ думитѣ на Сим. Логотета и другитѣ визант. хронисти, а сѫщо и на Константина Багренородни по-скоро може да се разбере, че станало едно сражение, въ което Симеонъ билъ съвършенно (κατὰ κράτος) разбитъ. Отъ „Чудото“ ясно личи, че имало двѣ сражения и и двѣтѣ несполучливи за българитѣ, а пъкъ споредъ Тактиката на самия Лъва VI, българската войска била разбита съвършенно въ три стражения. Като нѣщо срѣдне между послѣднитѣ двѣ сражения ни даватъ Фулденскитѣ аннали подъ 896 г., дѣто се разказва слѣднето: „За да сѧ отмъстятъ, гърцитѣ

едвамъ сполучилъ да се затвори въ Дръстъръ,[4]) като прѣдоставилъ страната въ пълно разпореждане на жаднитѣ за плячка неприятели. Маджаритѣ дошли до Прѣславъ и, като ограбили и оплѣнили „цѣла България," т. е. сѣверо-източна България, върнали се обратно въ земята си. Но, прѣди още да напуснатъ България южно отъ Дунавъ, тѣ се обърнали къмъ императора съ просба да изпрати хора, които да отку-

---

съ коварството си изпращатъ свои кораби при аваритѣ (т. е. маджаритѣ) и ги прѣкарватъ прѣзъ Дунавъ въ българското царство. Тия прѣнесени нападнали съ голѣма сила на българския народъ (gentem) и избили твърдѣ голѣма часть (отъ него). Като чуватъ за това, българитѣ, които се намирали въ походъ, връщатъ се съ всичка бързина да освободятъ отечеството си отъ опасния врагъ, но въ станалото веднага сражение били побѣдени. Повторио тѣ употрѣбили усилие по сѫщия начинъ да го освободятъ, но и втория пѫть имъ била отнета побѣдата. Най-сетнѣ нещастнитѣ, като не знаели, какъ биха могли да намѣрятъ утѣха и срѣдства, прибѣгватъ всички къмъ стѫпкитѣ на [стареца] Михаила, тѣхния краль, който ги първомъ обърна къмъ истината на християнската вѣра, като питали, какво ще имъ посъвѣтва за отблъсване на страшната опасность. Като имъ назначилъ тридневенъ пость, той имъ напомнилъ, че по-напрѣдъ трѣба разкаяне за нанесенитѣ на християнитѣ обиди, послѣ вече да молятъ Бога за помощь. Като извършили това, тѣ влизатъ въ жестокъ бой; слѣдъ като двѣтѣ страни се сражавали опорито, най-сетнѣ по милосърдие божие, побѣдата, макаръ и кръвопролитна, остава за християнитѣ (т. е. за българитѣ). Кой би могълъ да се завземе да прѣброи загубитѣ на аваритѣ—езичницитѣ въ толкова сражения, когато отъ българитѣ, които спечелиха побѣдата, имало убити 20 хиляди конници". Цѣлиятъ тоя разказъ, който е излѣзълъ, както посочихме, изъ устата на епископъ Лазара, пратеника на Лъвъ VI до Арнулфа въ 896 г., ни се показва малко вѣроятенъ, защото 1. той противорѣчи на византийскитѣ извори, които въ случая сѫ по̀ за вѣрване и 2. защото еп. Лазаръ, очевидно, е обркалъ умишлено събитията, понеже това изисквало цѣлта на мисията му (вж. Извѣстия за българитѣ, стр. 95—97), като свързалъ самото нашествие на маджаритѣ съ похода на Симеона въ съюзъ съ печенѣзитѣ въ маджарската земя, който походъ, наистина, ималъ, както ще видимъ по-долу, такъвъ гибеленъ резултатъ за маджаритѣ. Тъй че и по Фулденскитѣ аннали ще трѣба да се приематъ само двѣ сражения. Остава, слѣдов., само извѣстието на Лъвовата Тактика едничко, което говори за три сражения, и не се съгласява съ ни единъ отъ другитѣ, поради това ние виждаме въ него само усилване на фразата съ цѣль да оправдае себе си, задѣто бѣ повикалъ маджаритѣ и да хвърли всичката вина върху българитѣ. Тая субективность на цѣлото извѣстие ни кара да го не приемемъ, макаръ че въ „Извѣстия за българитѣ", стр. 110 ние се бѣхме изказали за него.

пятъ плѣненото отъ тѣхъ българско население; просбата имъ била веднага изпълнена: Лъвъ VI изпратилъ „царограждани" (τοὺς πολίτας), вѣроятно, търговци на роби, които извършили покупката.[5]) При какви обстоятелства е станало оттеглянето на мадржаритѣ отъ сѣверо-източна България, ще покаже самото развитие на събитията.

Още съ затварянето си въ Дръстъръ положението на Симеона било крайно тежко: въ страната върлували страшнитѣ маджари, при устието на Дунавъ стояла византийската флота съ другария Евстатия, а на южната граница все още се бавилъ въ бездѣйствие Никифоръ Фока съ сухопѫтната войска. Това тъкмо критическо положение принудило най-

---

[5]) Така споредъ Сим. Логотета (ib. p. 773,10; старобълг. прѣв. стр. 117, л. 204 об.) и другитѣ хронисти (Leo Gram. p. 268,9—11; Theoph., p. 359,1; Skyl.-Ced., II, p. 255,20—21; Zonaras, IV, p. 40,26—27), а споредъ Конст. Багренородни (ib. p. 172,19—20) Симеонъ билъ затворенъ εἰς τὸ κάστρον τὸ λεγόμενον Μουνδράγα.

Това разногласие на изворитѣ отъ една страна, а отъ друга — неизвѣстното географско име Μουνδράγα (cont. Geor. Hamart. Μουνδάγρα, Leo Gram. Μουλδάγρα, но въ старобълг. прѣв. Мѫндрави (мѣст. пад.) и въ Cod. Paris. Μούδραγα) прѣдизвикаха двѣ противоположни мнѣния по мѣстонахождението на Мундрага и отношението й къмъ Дръстъръ; едни смѣтатъ Мундрага и Дръстъръ за двѣ съвършено отдѣлни крѣпости, при това прѣдставятъ работата така, че ужъ Симеонъ отначало се спасявалъ въ Дръстъръ, а сетнѣ прѣминалъ въ Мундрага; други пъкъ приематъ, че Мундрага не е нищо друго, освѣнъ второ име на сѫщия Дръстъръ, безъ да подкрѣпятъ тая си догадка съ нѣкои данни. Като защитникъ на послѣдното мнѣние се яви напослѣдъкъ Хр. М. Лопаревъ, който се опита да обоснове идентичността на Мундрага съ Дръстъръ, като даде нѣкои съображения въз основа на Сим. Логотетовия текстъ и въз основа на етимологичното обяснение името Мундрага, което той смѣта за славѣнско и го сближава съ славѣно-българската дума „мѫдри" (συν = ж, а αγα = αγια = ѧ); но трѣба да признаемъ, че както въ тълкуването на текста, тъй и въ заключенията му проглежда една прѣсилена натегнатость, която ги прави малко вѣроятни (за това подробно вж. Извѣстия за българитѣ, стр. 112, бѣл. 2 и литературата по въпроса). Затова мнѣнието за идентичността на Мундрага съ Дръстъръ не може да се приеме за доказано, слѣдов. остава първото мнѣние, че това сж географски имена на два различни пункта, което се подтвърдява отъ Логотета, който строго различава Дръстъръ, дѣто Симеонъ се спасявалъ отъ маджаритѣ, отъ Мундрага, дѣто той затворилъ Лъва Хиросфакта (вж. по-долу). Поради това въ случая ние даваме прѣдпочтение на Сим. Логотета, у когото вървежътъ на съби-

сетнѣ Симеона да заговори за миръ и незабавно влѣзълъ въ прѣговори за миръ съ Евстатия. Каква е била базата на прѣговоритѣ, нито единъ отъ изворитѣ не споменува; обаче самото положение на Симеона въ дадения моментъ показва, че на първо врѣме той обявилъ на Евстатия, какво е готовъ да сключи миръ, щомъ маджаритѣ спратъ опустошенията и очистятъ страната, и като прѣдварително условие на мира било изтъкнато да стане обмѣна на плѣнницитѣ.[6]) Прѣдложението на българския князъ Евстатий веднага съобщилъ въ Цариградъ, като искалъ съгласието на императора. Лъвъ VI на драго сърдце го приелъ, защото, както изтъкнахме, въ това врѣме той най-малко е мислилъ да воюва съ българитѣ, па освѣнъ това и главната цѣль била вече постигната: Симеонъ билъ принуденъ пръвъ да иска миръ. Когато пратеницитѣ на Евстатия се върнали при устието на Дунавъ и донесли съгласието на императора за сключването на мира,

---

тията е прѣдаденъ въ по-голѣма послѣдователность и подробности, отколкото Конст. Багренородни, който повидимому е смѣсилъ тукъ Дръстъръ съ Мундрага. — Що се отнася до мѣстонахождението на Мундрага, то ние вече имахме случай да се изкажемъ, че тя е идентична съ хунно-българската крѣпость източно отъ Тутраканъ „Градището" при с. Кадж-кьой," и че самото име първоначално не ще да е било славѣнско, а нѣкое хунно-българско прилагателно нарицателно, което, подобно на това, както отъ ὁπέρφυμος е получилъ гр. Прѣславъ своето име, било е или осмислено, или пъкъ право прѣведено на славѣно-български и се обърнало въ сжществ. собствено. Въ такъвъ случай сближението на това име съ славѣнското **маджам**, което прѣдложи Хр. Лопаревъ, се явява твърдѣ правдоподобно (вж. В. Н. Златарски, История на българската държава, I, 1, стр. 326 и бѣл. 4), стига само да си спомнимъ, че даденията исторически моментъ билъ врѣме, когато се въвеждалъ въ държавата славѣно-българския езикъ.

[5]) Sym. Logoth, ibid., p. 773,5—15. — Старобълг. прѣв., стр. 116—117, л. 204 об.—Leo Gramm, p. 268,4—12.—Theoph. contin., p. 358,20—359,4 Skyl.-Cedr, II, p. 255,15—256,1.— Zonaras, Ib. IV, p. 40,23—30.

[6]) Че при прѣговоритѣ е станало дума за обмѣна на плѣнницитѣ, най-ясно се види отъ прѣписката на Симеона съ Лъва Магистра, особено отъ 4. писмо, дѣто послѣдниятъ пише: „Върни на пророка отца (т. е. на Лъва VI) искането; защото ти си казалъ вече за плѣнницитѣ, ако не си забравилъ, че ще ги изпратишъ, както и твоитѣ хора сега ми казватъ", т. е. Симеонъ казалъ при прѣговоритѣ съ Евстатия, което подтвърдили и неговитѣ хора. Вж. „Извѣстия за българитѣ", стр. 124 и 127.

тогава и маджаритѣ, слѣдъ като получили откупната цѣна за плѣненото българско население, напуснали България и се завърнали въ земята си. Наскоро слѣдъ това пристигналъ отъ Цариградъ извѣстниятъ тогава византийски дипломатъ Лъвъ Хиросфактъ или Магистъръ,[1]) комуто било възложено окончателно и формално да уреди въпроса за мира и точно да изпълни главното условие — да получи отъ Симеона обѣщанитѣ византийски плѣнници, които послѣдниятъ бѣ откаралъ отъ Тракия въ прѣднята 894 г. Едноврѣменно съ това Лъвъ VI далъ заповѣдь както на Евстатия, тъй и на Никифора Фока да се върнатъ въ Цариградъ, което ясно показва, че мирътъ, или по-право, примирието било сключено. Споредъ общия вървежъ на изложенитѣ събития, за извършването на които било потрѣбно не малко врѣме, пристигането на Лъва Магистра въ България, както и оттеглянето на византийската флота и войска отъ българскитѣ граници ще трѣбва да отнесемъ къмъ края на лѣтото 895 г.

---

[1]) Λέων Χοιροσφάκτης (или Χοιροσφαγεύς), който въ надслова на писмата си се нарича още магистъръ, антипатъ (проконсулъ) и патриций, се родилъ ок. 840 г., билъ ученикъ на стария Пселлъ и на патриархъ Фотия, подъ ржководството на които получилъ солидно образование по философия, астрология и медицина, и затова той е извѣстенъ и съ прозвище „философъ". Още при Михаила III и кесаря Варда той се проявилъ като писатель, а покъсно билъ общественъ учитель по математическитѣ науки въ Цариградъ. При Василия I той заемалъ длъжность мистикъ, но като дипломатъ изстжпва само при Лъва VI, съ когото се намиралъ въ двойно сродство. Освѣнъ мисиитѣ му въ България, за които ще говоримъ по-долу, Лъвъ Магистъръ билъ изпращанъ на изтокъ съ разни политически поржчки: той ходилъ при двора на багдатския халифъ, дѣто той сполучилъ да освободи плѣницитѣ, откарани отъ Солунъ въ 904 г. и да сключи миренъ договоръ; сжщо сключилъ договоръ съ тарския емиръ; билъ при други арабски владѣтели въ М. Азия и въ Мелитина, отдѣто довелъ заложници, богати дарове за императора, а сжщо и ромейски плѣнници. — Но най-важната му мисия била при източнитѣ патриарси по въпроса за четвъртия бракъ на Лъва VI, който тогава силно вълнувалъ цариградското общество, като сполучилъ да доведе прѣдставители на антиохийския, иерусалимския и александрийския патриарси въ Цариградъ на събора въ 907 г. Но въпрѣки тия дипломатически успѣхи на Лъва Магистра, той наскоро слѣдъ това падналъ въ немилость у императора по клеветитѣ на единъ евнухъ, неговъ другарь въ посолството на изтокъ, и въпрѣки голѣмитѣ му заслуги и напрѣднала възрасть билъ изпратенъ на

Слѣдъ като се освободилъ отъ маджаритѣ и отъ византийцитѣ, Симеонъ пристжпилъ къмъ изпълнението на новъ планъ, който, може би, да е възникналъ у него, още докато е билъ затворенъ въ Дръстъръ. Той сега рѣшилъ отъ една страна да си отмъсти на маджаритѣ за безнаказаното опустошение и разорение на държавата му, а отъ друга — да направи невъзможенъ какъвто и да билъ тѣхенъ съюзъ съ Византия. Симеонъ Логотетъ ни прѣдставя работата така, че изпълнението на тоя планъ послѣдвало непосрѣдно слѣдъ пристигането на Лъвъ Магистра, когото Симеонъ не удостоилъ дори съ една дума, а го затворилъ въ тъмница, но, като се възползувалъ отъ това, че маджаритѣ били оставени безъ всѣка помощь отъ страна на ромеитѣ, веднага нападналъ на тѣхъ и всички избилъ.[1]) Обаче при положението, въ което Симеонъ се намиралъ слѣдъ маджарското нашествие, надали може да се мисли, че всичко това е могло да стане тъй скоро. Не е мжчно да се забѣлѣжи, че въ изложението на събитията се чувствува една блѣзна, която донѣйдѣ се подпълва отъ разказа на Константина Багренородни, който се явява много по-пълненъ и естественъ. Споредъ него излиза, че Симеонъ, „слѣдъ като отново се помирилъ съ ромейския царь и получилъ безопасность“,[2]) разбира

заточение, дѣто останалъ до смъртьта на Лъва VI, който останалъ глухъ къмъ многобройнитѣ му молби за помилване. При Александра Лъвъ Магистъръ се върналъ въ Цариградъ, но вече враждебно настроенъ противъ членоветѣ на македонската династия, както това се види отъ явното му участие въ възстанието на Константина Дука, претендентъ на византийския прѣстолъ, въ 913 г. Слѣдъ убийството на претендента и при потушването на възстанието Лъвъ потърсилъ прибѣжище въ църквата св. София, но оттамъ билъ откаранъ въ Студийския мънастирь и билъ постриганъ за монахъ. Тамъ той ще да е умрѣлъ, както се прѣдполага, наскоро слѣдъ 919 г. — Подробно за Лъва магистра вж. C. de Boor, Vita Euthymii, cap. XIII, 11; XV, 10; p. 142 и 189—193. — K. Krumbacher, Gesch. d. byzan. Litter., стр. 722—723. — Кузнецовъ, п. т., стр. 190—196.

[1]) Sym. Logoth., ib. p. 773,14—19; старобълг. прѣв. стр. 117 л. 205.— Leo Gramm., p. 268,14—22. — Theoph. contin. p. 359,6—10. — Skyl.-Cedr. II, p. 256,1—8.— Zonaras, IV, p. 40,30—41,1.

[2]) Интересно е, че Константинъ Багренородни тукъ употрѣбява гл. ѕірнѵєѵѳѳѵаι = помирявамъ се, а не σπονδὰς ποιεῖσθαι, което право сочи, че Си-

се, слѣдъ оттеглянето на Евстатия и Никифора Фока отъ българскитѣ граници, почналъ да се готви за походъ противъ маджаритѣ. Чувствувайки се недостатъчно силенъ, за да може да нанесе рѣшителенъ ударъ на сѣверо-източнитѣ си врагове и слѣдвайки византийската политика, Симеонъ влѣзълъ въ тайни сношения съ печенѣзитѣ, източни съсѣди и непримирими врагове на маджаритѣ, за съвмѣстно нападение на послѣднитѣ.[1]) За да отвлѣче вниманието на императорския делегатъ отъ своитѣ приготовления и сношения съ печенѣзитѣ и по тоя начинъ да отстрани каквато и да била намѣса на Византия въ кроежитѣ му противъ маджаритѣ, Симеонъ, безъ да го удостои, както се изразява Логотетъ, поне съ една дума, т. е. да пристжпи къмъ изпълнение на обѣщанието си за плѣнницитѣ, заповѣдалъ да отведатъ Лъва Магистра въ Мундрага и тамъ да го арестуватъ. Но, като не искалъ да покаже отъ една страна. че той съвършено прѣкжсва сношенията си съ Византия, а отъ друга — като се домогѣалъ да отложи на врѣме прѣдаването на плѣнницитѣ подъ разни претексти, докато се разправи съ маджаритѣ и сетнѣ да обяви на Лъва Магистра нови условия, при които би било възможно за него да сключи миръ, Симеонъ наскоро слѣдъ арестуването на Лъва Магистра изпратилъ му слѣднето писмо.[2])

меонъ прѣди похода си противъ маджаритѣ не билъ още сключилъ траенъ миренъ договоръ съ Византия, а е настанало врѣменно примирие, докато бжде изпълнено главното условие — обмѣната на плѣнницитѣ.

[1]) Const. Porphyr., ib., 172,23—173,2. — J. Marquart, п. т. 71—72, счита разказа на Конст. Багренородни за съюза на Симеона съ печенѣзитѣ и съвмѣстото имъ нападение въ земята на маджаритѣ за „sagenhaft zugespitzt". Ние не сподѣляме обаче мнѣнието му, защото 1. то почива само на прѣдположения и 2. защото самитѣ факти надали могатъ да се поставятъ въ такава свръзка, въ каквато тѣ са прѣдставени у него. (Подробно вж. въ Извѣстия за българитѣ стр. 116, бѣл. 3). Марквартъ се отнесълъ твърдѣ пристрастно къмъ това извѣстие и при това се опира на ненадежното извѣстие на Фулденскитѣ аннали; а пъкъ Конст. Багренародни не само не противорѣчи на общия вървежъ на събитията, но той напълно се съгласява съ даннитѣ на другитѣ византийски извори и ги прѣкрасно попълва, както ще видимъ по-долу.

[2]) Прѣписката на Лъва Магистра е намѣрена въ библиотеката на мънастиря св. Иванъ Богословъ въ единъ ржкописенъ сборникъ отъ X. или

„По-миналата година твоятъ царь се показа достоенъ за очудване, като съобщи за слънчевото затъмнение и врѣмето му; той показа не само мѣсеца, седмицата и деня, часа и минутата му, но така сѫщо и колко врѣме ще трае мѣсечното затъмнение. Казватъ, че той знае (познава) и много друго по течението на небесното движение. Ако това е истина, то той знае и за плѣнницитѣ; а като знае, той би могълъ да каже, дали тѣ ще бѫдатъ отпуснати отъ насъ или задържани. И тъй, обади едно отъ двѣтѣ и, ако познаешъ нашето вѫтрѣшно мнѣние, то като награда както за прѣдсказанието, тъй и за пратеничеството (знае Господь), ще получишъ плѣнницитѣ. Здравѣй!“

Въ това писмо Симеонъ поставя едно условие, въ което колкото иронизира надъ византийския императоръ Лъва VI, който е билъ извѣстенъ като най-ученъ човѣкъ, толкова проглежда и желанието му да постави императорския делегатъ въ такова положение, което да направи трудно изпълнима мисията му, или поне да постави въпроса за плѣнницитѣ така, че разрѣшението му да зависи напълно отъ него самия: отъ една страна Симеонъ прѣдлага, щото императорътъ-астрологъ да познае по движение на небеснитѣ свѣтила, дали плѣнницитѣ ще бѫдатъ отпуснати или задържани отъ него, — нѣщо неизпълнимо за Лъва Магистра въ дадения моментъ, тъй като се намиралъ подъ арестъ, а отъ друга пъкъ страна изисква отъ самия Лъва да познае неговото вѫтрѣшно рѣшение, като обѣщавалъ да му прѣдаде плѣнницитѣ въ награда за прѣдсказанието и пратеничеството му.

нач. на XI. вѣкъ и е издадена отъ Ив. Саккелиона въ Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος. т. А′ (1883), стр. 377—410. Цѣлата прѣписка състои отъ 27 писма. Отъ тѣкъ първитѣ 14 съставятъ прѣписката на Лъва съ Симеона, въ която три (№ 1, 3 и 5) принадлежатъ на Симеона, а останалитѣ 11 — на Лъва. Тѣ сѫ прѣведени на български: 1. отъ Д. Николовъ двѣ Симеонови писма (1 и 3) и едно на Лъва (2) въ сп. „Трудъ“ издав. въ Търново кн. XII отъ 1889 г.; 2. отъ Кузнецова, каз. ст., стр. 210—220, крайно немарливо, намѣсти неточно, па и невѣрно, намѣсти съ важни пропуски, и 3. отъ насъ съ нужния коментаръ въ „Извѣстия за българитѣ“. стр. 118—138.

Но Лъвъ Магистъръ, който отначало, както изглежда, не разбралъ намѣрението на българския князъ, побързалъ да му отговори по слѣдния начинъ: „Ти, най-човѣколюбивий отъ князетѣ, по-рано извѣсти за онова, за което си и извѣстилъ. Обаче ние не съобщаваме чрѣзъ жива рѣчь, защото рѣчьта, която се прѣдава отъ една на друга прѣзъ прѣводачъ, е най-несигурна; а съ движението на писалката прѣдсказваме, какво ти ще изпратишъ ромейскитѣ плѣнници, по никой начинъ нѣма да ги задържишъ, и по-добрѣ — ще (ги) прѣдадешъ, и то не за дарове и откупи. И това ти ще направишъ по подражание на твоя божественъ баща. Защото кой би могълъ на това да принуди тебе, който имашъ вѫтрѣшна и доброволна борба и мнѣние противно на злото? Ето ти прѣдсказанието, и ти ще изпълнишъ тъкмо това. Здравѣй!“

Още въ първата фраза Лъвъ Магистъръ изтъква, че въпросътъ за плѣнницитѣ е разрѣшенъ за него, защото Симеонъ „по-рано извѣстилъ за онова, за което бѣ вече извѣстилъ“, т. е. че той още на адмиралъ Евстатия билъ обѣщалъ да върне плѣнницитѣ. Обаче постѫпката на Симеона съ императорския легатъ, а още повече поставеното отъ българския князъ въ първото писмо условие, при което е възможно връщането на плѣнницитѣ, породили у Лъва Магистра съмнѣние, дали наистина Симеонъ ималъ намѣрение да си изпълни обѣщанието и не търси ли той претекстъ да се отметне. Това съмнѣние се изразява въ оговорката му, че той „не съобщава чрѣзъ жива рѣчь, защото рѣчьта, която се прѣдава отъ една на друга прѣзъ прѣводачъ, е най-несигурна,“ като е допущалъ, вѣроятно, че при първитѣ прѣговори съ Евстатия, които се водили устно, и то не непосрѣдно съ Симеона, а прѣзъ пратеници, които сигурно не сѫ знаели гръцкия езикъ, условията не сѫ били точно уговорени, или пъкъ не сѫ били добрѣ разбрани отъ двѣтѣ страни, изобщо не сѫ били писани. Затова сега Лъвъ Магистъръ писмено и сигурно прѣдсказва съгласно съ желанието на Симеона, че послѣдниятъ „ще изпрати ромейскитѣ плѣнници, по никой начинъ нѣма да ги задържи“, и при това безъ да очаква да получи

„дарове или откупъ," защото Лъвъ М., вѣроятно, е искалъ да узнае, дали чрѣзъ своя прикритъ отказъ въ първото си писмо Симеонъ не е искалъ да получи такива. Лъвъ М. подканя Симеона да бѫде вѣренъ на думата си и почтителенъ къмъ императора „по подражение на божествения си баща," т. е. Бориса-Михаила, който останалъ такъвъ прѣзъ цѣлото си царуване.[1]) Въ края Лъвъ М. прѣдставя Симеона въ състояние на „вѫтрѣшна и доброволна борба," т. е. че той силно се колебае да изпълни обѣщанието си, но понеже ималъ всѣкога „рѣшения противоположни на злото," то въ него ще наддѣлѣе доброто, т. е. ще върне плѣнницитѣ,

Симеонъ добрѣ схваналъ хитро стъкмения отговоръ на византийския дипломатъ и, безъ да се поддаде на изпитанието му, не се забавилъ да го изтълкува въ своя полза, като му написалъ слѣднето: „Никакъ не позна, Лъве Магистре, бѫдащето и тайното, като ни написа това, което си и написалъ. А твоятъ царь и метеорологъ никакъ не знае бѫдащето. Наистина, имахъ на умъ, имахъ — знае Господь — да изпратя назадъ плѣнницитѣ. И тъй, нѣма да (ги) изпратя, защото ти не позна бѫдащето и лъжовно си помислилъ, че нѣма да бѫдатъ изпратени, па и награда за прѣдсказанието

---

[1]) Кузнецовъ, каз, ст., стр. 212, бѣл. 2, мисли, че тукъ подъ „божественъ баща" трѣбва да се разбира самиятъ императоръ Лъвъ VI. Наистина, въ 13 и 14. писма Лъвъ М. нарича императора „твой (Симеоновъ) отецъ и царь", отъ което би могло да се заключи, че и въ дадения изразъ „твоятъ божественъ баща" би трѣбвало да се отнесе къмъ императора, па и самиятъ епитетъ θειότατος е една отъ титлитѣ на визант. императори. Обаче самиятъ вървежъ на събитията не ни дава да приемемъ това тълкуване. Лъвъ М. лище, че Симеонъ „по подражание на своя божественъ баща ще извърши това", т. е. ще върне плѣнницитѣ; ако подъ „божественъ баща" разбираме императора, тогава ще трѣбва да допустнемъ, че Лъвъ VI е върналъ българскитѣ плѣнници. Но, доколкото може да се съди отъ извѣстието на Логотета, това е станало, както ще видимъ по-долу, по-късно и при други обстоятелства. Поради това ние приемаме, че тукъ подъ „божественъ баща" трѣбва да се разбира родния баща на Симеона, Бориса-Михаила, а не византийския императоръ, който се счита за духовенъ баща на българския князъ — отношения, които се установиха още слѣдъ покръщането на кн. Бориса и прѣминали и къмъ другитѣ слѣдъ него български господари — Симеона и Петра. Вж. Извѣстия за българитѣ, стр. 124 и 136, бѣл. 1.

не можá да получишъ. Здравѣй!“ — Въ това писмо Симеонъ право отказва да повърне плѣнницитѣ, като мотивира отказа си съ това, че нито императорътъ, нито самъ Лъвъ Магистъръ не познали бѫдащето, и оттука неговото намѣрение; той дори обвинява Лъва, че лъжливо помислилъ, какво той нѣма да изпрати плѣнницитѣ при всичкото желание това да направи, но отдѣ извежда всичко това въ писмото на Лъва Магистра, Симеонъ прѣдпазливо умълчава и изобщо избѣгва да даде каквито и да било писменни обяснения. Впрочемъ, какъ Симеонъ прочелъ и разбралъ писмото на Лъва Магистра, ще покаже отговора на послѣдния.

„Ако да имаше граматици, пише Лъвъ, които да (могатъ) добрѣ да четатъ, най-човѣколюбивий отъ князетѣ, ако да разполагаше (съ хора), които (да умѣятъ) да турятъ запетая тамъ, дѣто трѣба, то ти, като четѣше писмото ни, щѣше да признаешъ, че ние, като познахме бѫдащето, обяснихме ти го чрѣзъ него“ (писмото).[1]) Очевидно, тукъ Лъвъ Магистъръ стоварва всичката вина не върху Симеона, макаръ и да е

---

[1]) Всичкиятъ въпросъ се върти около смисъла на слѣднята фраза въ Лъвовото писмо: τὴν Ῥωμαίων αἰχμαλωσίαν ἀποστελεῖς οὐδαμῶς κατέχων αὐτήν, μᾶλλον δὲ ἀποδώσεις, οὐ δώροις δὲ ἢ τιμήμασι. Споредъ Лъва, слѣдъ като Симеоновитѣ граматици поставили запетая подиръ οὐδαμῶς и подиръ второто отрицание οὐ отъ една страна, а отъ друга — на ἀποδώσεις дали значението на простия глаголъ δίδωμι, т. е. „давамъ“ по собствено желание, а не „връщамъ“ по задължение или обѣщание, и отъ третя страна съюза ἤ, който, споредъ обясненията на Лъва М., тукъ ималъ, неизвѣстно защо, значение съединително, разбрали като раздѣлителна частица, — Симеонъ прѣдалъ на горнята фраза слѣдния смисълъ: „ромейскитѣ плѣнници по никой начинъ ти нѣма да изпратишъ, а като ги задържишъ, по-скоро ще ги дадешъ не иначе освѣнъ за дарове или откупи“, т. е. тъкмо противоположенъ на мисъльта, която Лъвъ М. изказва въ писмото си. Дали тия обяснения сж били лични, догатки на Лъва М., или пъкъ, наистина, Симеонъ е далъ такова тълкуване на Лъвовото писмо съ цѣль да го подиграе, това не може да се констатира отъ самото писмо, защото Симеонъ, както видѣхме, въ второто си писмо нищо подобно не споменува; но все пакъ, ако се сѫди по самата увѣрена форма на опроверженията, ние сме наклонни да мислимъ, че такова тълкуване на първото си писмо Лъвъ М. ще да е чулъ отъ пратеницитѣ на Симеона, които сж му донесли Симеоновия отговоръ и за които той споменува въ края на своя отговоръ (писмо 4).

знаелъ добрѣ, че Симеонъ самъ е челъ, а, може би, и отговарялъ на писмата му, а върху граматицитѣ, и то не защото искалъ, както мислятъ нѣкои, да покаже, че Симеонъ не познавалъ добрѣ гръцкия езикъ,[1]) а защото избѣгвалъ да не разгнѣви българския князъ противъ себе си и по тоя начинъ съвършено да осуети цѣлта на мисията си. По-нататъкъ Лъвъ М. посочва, че граматицитѣ криво разбрали и изтълкували смисъла на нѣкои думи и изрази въ писмото му, именно въ смисълъ на гнѣвъ и стремежъ къмъ война у Симеона, тъй че и тукъ се получавало съвършено противоположенъ на истинския смисълъ на Лъвовитѣ думи. Така обяснява Лъвъ Магистъръ произхода на отрицателния отговоръ на българския князъ, като въ сѫщото врѣме дава да се разбере, че такова тълкуване на писмото му било отъ Симеона, било отъ неговитѣ граматици, е прѣдумишлено. Той увѣрява, че, ако да не е било това прѣвратно разбиране и тълкуване съдържанието на писмото му, Симеонъ би се напълно убѣдилъ, какво той (Лъвъ) точно е прѣдсказалъ бѫдащето споредъ желанието му и би получилъ плѣнницитѣ като награда за прѣдсказанието си. Въ заключение, като посочва, че неговата прѣдсказателна сила има своя изворъ отъ неговия царь, т. е., че той прѣдсказва възъ основа на това, което прѣдварително му казалъ самъ императорътъ, Лъвъ Магистъръ подканя Симеона да върне на „пророка-отца“ исканото, т. е. плѣнницитѣ, защото той вече билъ обѣщалъ да ги върне, разбирайки, при прѣговоритѣ съ адмирала Евстатия, което подтвърдили сега неговитѣ хора, които, вѣроятно, му сѫ донесли писмото на Симеона.

При всички тия ясни и обстойни обяснения на Лъва Магистра Симеонъ все пакъ останалъ непоколебимъ въ първото си рѣшение. Въ отговоръ на горнето писмо той пише: „Магистре Лъве, не съмъ обѣщавалъ за плѣнници; тебъ нищо не съмъ говорилъ. Нѣма да (ги) изпратя и най-вече, задѣто ти не позна бѫдащето точно“. Въ това кратко и лакони-

---

[1]) Вж. Кузнецовъ, п. т., стр. 218, и нашитѣ възражения противъ това съзсѣмъ невѣрно мнѣние въ „Извѣстия за българитѣ“, п. т., стр. 123, бѣл. 1.

чески написано писмо Симеонъ не само повтаря отказа си да върне плѣнницитѣ по сѫщата причина — защото Лъвъ Магистъръ не позналъ бѫдащето, но, като го лови на думи, защото Лъвъ не поменува въ писмото си, кому той е обѣщавалъ, Симеонъ отрича дори, че е обѣщавалъ за плѣнницитѣ изобщо и особено на Лъва Магистра.

Слѣдъ тоя категорически отказъ на Симеона, Лъву Магистру не оставало нищо друго, освѣнъ да потърси по другъ начинъ да въздѣйствува върху българския князъ и за такъвъ той избралъ сѫщия, който, споредъ него, Симеонъ употрѣбилъ за тълкуване на второто му писмо, именно, прибѣгналъ къмъ размѣстване на прѣпинателнитѣ знакове въ послѣднето Симеоново писмо, съ цѣль, като изтъкне сѫщо неговата двусмисленость, да изведе отъ него положителенъ отговоръ.[1]) Но

---

[1]) Ето какво пише Лъвъ М.: „Имамъ на ржцѣ писмото ти, най-великий отъ князетѣ, което съдържа слѣднето: οὐχ ὑπεσχόμην περὶ αἰχμαλώτων· οὔ σοι ἐλάλησά τι οὐκ ἐξαποστελῶ. И тъй, азъ ще обърна изходната точка на отричането ти въ утвърдително писмо, а именно, като отдѣля съ точка първата часть до втората отрицателна частица включително (ἐπὶ ταλείᾳ) така: οὐχ ὑπεσχόμην περὶ αἰχμαλώτων οὔ· т. е. „не съмъ обѣщавалъ отрицателно, а положително — едно утвърдение, споредъ Стагирита (Аристотеля), отъ двѣ обикновени отрицания; а изразътъ: σοὶ ἐλάλησα трѣба да се прочете съгласително, като да казваше: „ти знаешъ, че азъ се съгласихъ да ти кажа"; послѣ, като прѣдамъ както на τί, тъй и на οὐκ ἐξαποστελῶ въпросителенъ смисълъ и обясня съ ирония всичката сила на думитѣ (с о б. слоговетѣ) ти, то бихъ въздѣйствувалъ върху обикновеното ти човѣколюбиво благодѣяние. Но нѣкой би рекълъ, че прави двусмислено четене. Това сѫщото и азъ бихъ рекълъ на оногова, който това казва. И тъй, двусмислено е, щомъ то много пѫти (по много начини) се прочита. А пъкъ, ако е двусмислено, нека надвие човѣколюбието, а пъкъ човѣколюбиво е да бѫдатъ пуснати плѣнницитѣ. И наистина, нека бѫдатъ пуснати. Защото ти притежавашъ справедливото съ човѣколюбивото, ясно засвидѣтелствувано отъ всички, Ако пъкъ нѣкой би намислилъ изцѣло съ лицемѣрни запетаи да обясни смисъла на твоето писмо, то и въ такъвъ случай той не би намѣрилъ поводъ да те склони на (нѣщо) недобро". — Споредъ комбинациитѣ, които сѫ направени тукъ съ прѣпинателнитѣ знакове въ писмото на Симеона, ето какъвъ смисълъ му дава Лъвъ М.: „не съмъ обѣщавалъ отрицателно, а положително; азъ се съгласихъ да ти кажа (подразбирай: но не съмъ ти казалъ). Защо ли нѣма да ги изпратя?" (т. е. имамъ намѣрение да ги изпратя), а въ думитѣ: „и най-вече, задѣто ти не позна бѫдащето" той виждалъ само една ирония.

Лъвъ, както изглежда, самъ почувствувалъ прѣсилеността и синтактическата неестественость на прѣдложеното отъ него размѣстване на прѣпинателнитѣ знакове и даденото тълкуване и побързалъ да прѣдупрѣди всѣко ново обвинение къмъ него отъ страна на българския князъ, като се стараелъ да го убѣди, че писмото му, наистина, е двусмислено написано, щомъ то може да се чете по разни начини. Тоя изводъ и съставя главната изходна точка както въ това писмо, тъй и въ всички послѣдвали писма на Лъва Магистра за по-нататъшнитѣ му разсѫждения, въ които той вече се опитва да бие върху чувствата на Симеона. И тъй, споредъ Лъва Магистра, писмото е двусмислено, т. е. то не е изразъ на истинското и окончателно рѣшение на Симеона, а като такова, византийскиятъ делегатъ настоява, щото човѣколюбието да вземе върхъ, което би се проявило най-ясно и най-добрѣ, ако плѣнницитѣ бѫдатъ отпуснати; а че тѣ ще бѫдатъ прѣдадени, въ това Лъвъ Магистъръ не се съмнѣвалъ, защото справедливостъта и човѣколюбието на Симеона, което се признава отъ всички, сѫ неотемливи качества въ неговия характеръ, и при това въ такава степень, че, дори ако нѣкой би се опиталъ изобщо съ лицемѣрни запетаи да обясни писмото му, то и въ такъвъ случай той не би могълъ да намѣри способъ да склони Симеона на нѣщо недобро.

Но при всички тия убѣждения и ласкателства отъ страна на Лъва Магистра и това писмо не постигнало цѣлта си: то не произвело никакво въздѣйствие върху българския князъ; напротивъ, Симеонъ дори не намѣрилъ за нужно да отговори на него и изобщо той прѣкѫсналъ прѣписката. Това необяснимо мълчание негово, накарало, както изглежда, Лъва Магистра да остави на страна граматическитѣ и синтактични комбинации и тълкувания на послѣднето Симеоново писмо и да се обърне къмъ други по-ефикасни способи, чрѣзъ които той би могълъ по-чувствително да въздѣйствува върху Симеона. Въ другитѣ си писма той вече се старае да дѣйствува ту върху религиозното чувство на Симеона, ту като изтъква добритѣ му душевни качества, ту като прибѣгва къмъ различни софизми и молби, ту апелира къмъ човѣколюбието му,

ту най-сетнѣ се обръща пакъ къмъ външната форма на послѣднето Симеоново писмо, за да покаже и докаже неговата двусмисленость и поради това то не изразява истинското настроение на Симеона[1]). Но Симеонъ не го удостоилъ нито веднажъ съ отговоръ. Причината на това странно държане на българския князъ спрѣмо императорския делегатъ се обяснява съ това, че Симеонъ искалъ съ мълчанието си да покаже на арестувания Лъва, какво той остава неприклоненъ въ първото си рѣшение, че нѣма да върне плѣнницитѣ, безъ обаче да му обясни истинската причина на отказа си, и по тоя начинъ да го държи въ неизвѣстность, а сѫщо да прикрие съ нищо неоправданата си груба обноска съ императорския делегатъ, докато изпълнилъ прѣдначертания си планъ за отмъщение на маджаритѣ.

И наистина, докато Лъвъ Магистъръ се мѫчилъ съ своитѣ писма да въздѣйствува върху българския князъ и да му доказва по разни начини, че той трѣба и е длъженъ да върне византийскитѣ плѣнници, Симеонъ успѣлъ да постигне очакванитѣ резултати отъ тайнитѣ си прѣговори съ печенѣзитѣ за съвмѣстни дѣйствия противъ маджаритѣ. Печенѣзитѣ, склонени, вѣроятно, съ разни подаръци и обѣщания, къмъ които Симеонъ прибѣгвалъ и по-сетнѣ, когато ималъ нужда отъ тѣхния съюзъ, а сѫщо подбуждани отъ враждебно чувство къмъ самитѣ маджари, споредъ Конст. Бъгренородни, приели

---

[1]) Вж. прѣвода на останалитѣ 8 писма на Лъва М. въ „Извѣстия за българитѣ", стр. 129—137. — Нашата прѣписка на първъ погледъ се показва като не на мѣсто прѣкѫсната, като непълна, защото отъ нея не се види, дали Лъвъ М. е сполучилъ да постигне, или не цѣлта на мисията си въ България. Но отъ друга страна да прѣдполагаме, че тя се е продължавала и че другитѣ писма не сѫ дошли до насъ по тая или оная причина, както това мисли Кузнецовъ (каз. ст., стр. 216), не позволява това обстоятелство, че нашитѣ писма сѫ били намѣрени въ единъ ржкописъ, който е запазенъ цѣлъ и съдържа и други писма, и съчинения на Лъва М., както и писма на други лица до послѣ.ния (Рж. Δελτίον, п. т., стр. 377—378), съ други думи, тоя ржкописъ съдържа цѣлата прѣписка на Лъва, каквато е сѫществувала. Отъ това става ясно, че и прѣписката на Лъва съ Симеона е дошла до насъ въ пълния си съставъ, и нейната видима прѣкѫснатость и непълнота се обяснява съ развитието на самитѣ събития, както ще се види по-долу.

прѣдложението на българския князъ. Сключенъ билъ съюзъ, по който печенѣзитѣ при първъ удобенъ случай да нахълтатъ и нападнатъ заедно съ българитѣ въ маджарската земя. Такъвъ случай имъ се прѣдставилъ още прѣзъ пролѣтьта на 896 год.,[1]) когато маджаритѣ прѣдприели нѣкакъвъ грабителски походъ, вѣроятно, въ земята на съсѣднитѣ славени.[2]) Щомъ получилъ извѣстие за това Симеонъ незабавно потеглилъ противъ маджаритѣ. Като нахълтали българитѣ и печенѣзитѣ въ Ателкузъ, тѣ произвели страшно клане надъ беззащитнитѣ маджарски сѣмейства, а мжжкото население било принудено да търси спасение въ бѣгство. Колко сждбоносенъ билъ тоя ударъ за маджаритѣ, се види отъ това, че, когато тѣхнитѣ орди се върнали и намѣрили земята си опустошена и ограбена, тѣ не могли повече да останатъ въ Ателкузъ. Оттогава се и почва тѣхното прѣселение въ днешнитѣ имъ живѣлища въ областьта на срѣдни Дунавъ и Тиса.[3])

Едва ли може да се допусне, че походътъ на Симеона противъ маджаритѣ е останалъ неизвѣстенъ за Лъва Магистра тъй, както прѣговоритѣ му съ печенѣзитѣ. Само по себе си се разбира, че, докато траелъ походътъ Лъвъ билъ принуденъ да прѣкжсне настойчивитѣ си писма до българския князъ; а пъкъ слѣдъ свършването на маджарския походъ не се явила нужда да ги продължи. Симеонъ вече рѣшилъ да го извади отъ неизвѣстното му положение, защото цѣлта била постигната, а самъ да бжде по-смѣлъ и откритъ въ политиката си спрѣмо Византия. На връщане отъ похода си Симеонъ, „гордъ съ побѣдата си," срѣщналъ се въ Мундрага съ Лъва Магистра и му обявилъ: „нѣма да сключа миръ, ако не получа всички плѣнници," т. е. българскитѣ плѣнници, откарани въ прѣднята година отъ маджаритѣ и

---

[1]) За тая дата вж. „Извѣстия за българитѣ", стр. 93—94.

[2]) Geza Kuun, п. т., II, стр. 49.

[3]) Const. Porphyr., ib, p. 173,2—10. — Ср. Sym. Logoth., ib., p. 773,19—22; старбълг. прѣв. стр. 117, л. 205. — Leo Gram., p. 268,19—22. — Theoph. contin., p. 359,10—12. — Skyl.-Cedr., II. 256,8—11. — Zonaras, IV, p. 41,1—3. — Вж. Dümmler, п. т. III, стр. 444—445.

откупени отъ императоръ Лъва VI.[1]) Прѣдявяването на това условие отъ страна на Симеона отново поставило въ трудно положение императорския делегатъ. За да може да продължи прѣговоритѣ, Лъвъ Магистъръ съобщилъ въ Цариградъ, отдѣто получилъ отговоръ, че императорътъ приема и това условие, т. е. по-напрѣдъ да върне българскитѣ плѣнници. Това ново съгласие на Лъва VI естествено ще трѣба да се обясни съ желанието му да сключи, колкото е възможно по-скоро, миръ съ българитѣ, та да обърне всичкото си внимание на източнитѣ граници. Тамъ, наистина, прѣзъ 896 г. били спрѣни всичкитѣ дѣйствия на арабитѣ и дори било сключено примирие прѣдъ видъ на прѣдстоящата обмѣна на плѣнницитѣ, обаче миръть съвсѣмъ не билъ обезпеченъ, тъй като въ слѣднята 897 г. арабитѣ възобновили нападенията си.[2])

Както и да било, но обмѣната на плѣнницитѣ се състояла. Отъ българска страна билъ изпратенъ нарочитъ делегатъ, най-близкия на Симеона човѣкъ, Теодоръ „българинъ“,[3]) който заедно съ Лъва Магистра заминалъ за Цариградъ, за да приеме българскитѣ плѣнници. Теодоръ благополучно из-

---

[1]) Споредъ Skyl.-Cedr., II, p. 256,12, Симеонъ се обърналъ съ писмо право къмъ императора съ това заявление, но това не е вѣрно, защото Theoph. contin., отъ когото Skylitzes е черпилъ тия свѣдѣния, е обркалъ личноститѣ на Лъва Магистра съ императоръ Лъва VI. Подробно за това вж. „Извѣстия на българитѣ“, стр. 139, бѣл. 1.

[2]) А. Васильевъ, п. т. II, стр. 111—112.

[3]) Тоя Теодоръ „българинъ,“ наречень οἰκεῖος τοῦ Συμεών (у Сим. Логотета), „свои Симеоновъ“ (староб. прѣв.) и οἰκεῖος ὢν τῷ Συμεών (продъл. Теофановъ), не трѣба да се смѣсва съ споменувания въ надписа на пограничния стълпъ между България и Византия отъ 904 г., Θεόδωρος ὀλγου-τραχανός (Изв. Р. А. Ин. III (1818), стр. 184 и сл.), защото това сж били, както вече имахме случай да посочимъ на друго мѣсто (СБНУм. XV (1898) книж., отд., стр. 33—34), двѣ различни личности, които сж завземали двѣ различни длъжности въ едно и сжщо врѣме; но той е нѣсъмнѣнно сжщиятъ Θεόδωρος μάγιστρος (= χαυχάνος), за когото Сим. Логотетъ споменува въ разказа си за събитията отъ 912/13 г., и ὁ πρῶτος ἄνθρωπος τοῦ Συμεών, до когото патриархъ Николай Мистикъ изпратилъ 13. си писмо отъ 919—920 г. (СБНУм. X (1894), стр. 376 и тукъ подолу и кн. XI (1894), стр. 29, бѣл. 2, и тукъ по-долу). Намъ е извѣстенъ отъ сжщата епоха още единъ Теодоръ, именно, Θεόδωρος Σγρίζη, Симеоновъ воевода, за когото заедно съ другъ воевода Марманимъ (Μαρμανήμ

вършилъ мисията: той получилъ българскитѣ плѣнници.[1]) Но дали и Симеонъ е изпълнилъ задължението си — да върне и той византийскитѣ, и изобщо какви сж били отношенията на българския князъ къмъ Византия слѣдъ това до втората му война, не споменуватъ нито единъ отъ изворитѣ. Тая блѣзна въ изложението на събитията възпълва едно писмо на Лъва Магистра до императора Лъва VI отъ по-сетнѣшна дата.[2]) Въ това писмо Лъвъ Магистъръ, като изброява дипломатическитѣ си заслуги прѣдъ императора, споменува и за три свои посолства въ България и за резултатитѣ отъ тѣхъ. Отъ първото, къмъ което се отнася и прѣписката му съ Симеона въ 895 г., той се върналъ, „слѣдъ като получилъ 120 хиляди плѣнници и сключилъ писменъ миренъ договоръ.“ [3]) Нѣма съмнѣние, че тия 120 хиляди плѣнници той е получилъ въ обмѣна на повърнатитѣ и получени отъ Тео-

---

и Μαρμαήν) споменува Конст. Багренородни (De adm. im. jb. p. 157—158; и тукъ по-долу) въ историята за възстанията въ Сърбия въ царуването на Симеона, и които загинали въ 922 год. въ борбата съ сръбския князъ Захария (Ср. СБНУм. XII (1895), стр. 190—191 и тукъ по-долу). Но и Сим. Логотетъ споменува за двама видни Симеонови воеводи, които въ 921 год. били изпратени срѣщу Цариградъ, прѣди възстанието на Захария, безъ обаче да ги нарича съ имената имъ, а само отбѣлѣзва титлитѣ имъ — καυχάνος καὶ μηνικός (ib. p. 819 и СБНУм. XV, стр. 140—141). Ако тия титли могатъ да се дадатъ на Константиновитѣ Теодоръ Сигрица и Мармаима, което е твърдѣ вѣроятно, тогава догадката на Кузнецова (п. т., стр. 210, бѣл.) за идентичностьта на нашия Теодоръ, οἰκεῖος τοῦ Συμεών, ὁ πρῶτος ἄνθρωπος τοῦ Συμεών, съ Константиновия ще се подтвърди, защото Теодора Сигрица ще трѣба да видимъ въ тоя καυχάνος или καυκάνος, какъвто, наистина, билъ нашиятъ Теодоръ, а Мармаима — въ μηνικός, който, споредъ Скилица-Кедрина (II, стр. 299), билъ τῶν ἱπποκόμων ὁ πρῶτος, т. е. прѣвъ отъ царскитѣ коняри.

[1]) Sym. Logoth. Ibid. p. 773,22—774,5; староб. прѣв., стр. 117, л. 205.— Leo Gramm., p. 268,22—269,4. — Theoph. contin., p. 359,10—16.—Skyl.-Cedr., p. 256,11—15.

[2]) Вж. Δελτίον τ. Α', σελ. 396—398, ἐπιστολὴ ΙΗ'. Това писмо е писано, слѣдъ като Лъвъ Магистъръ падналъ въ немилость прѣдъ императора Лъва VI, подиръ връщането си отъ посолството на истокъ, и се намиралъ въ изгнание, т. е. по-рано отъ 909 г.—Ср. C. de Boor, Vita Euthymii, p. 190—191. — А. Васильевъ, п. т. II, стр. 161—164.

[3]) Δελτίον, ibid., p. 396 . . . φέρε τὰς τρεῖς πρεσβείας ἀνθ' ἑκατηρίας, τὰς

дора кавхана български плѣнници. Дѣ и какъ е станала обмѣната, изворитѣ мълчатъ; затова и всѣкакви прѣдположения по тоя въпросъ,[1]) ще бждатъ излишни и безполезни. Но, споредъ Лъва Магистра, работата не се свършила само съ обмѣната на плѣнницитѣ: той сполучилъ още да сключи и нѣкакъвъ-си „писменъ миренъ договоръ." Обаче това извѣстие едва ли може да се отнесе къмъ момента, когато е ставала обмѣната на плѣнницитѣ, защото цѣлта на първото отиване на Лъва Магистра въ България била, както видѣхме, само да получи византийскитѣ плѣнници, па и въ прѣписката си той нийдѣ не споменува, нито дори намеква, че въ задачата му влизало и сключването на писменъ миренъ договоръ. Очевидно, послѣдниятъ се отнасялъ къмъ другъ моментъ въ отношенията между България и Византия въ дадената епоха, моментъ, близъкъ по врѣме съ обмѣната на плѣнницитѣ, който се намира въ непосрѣдна връзка съ нея, та поради това и Лъвъ Магистъръ го отнесълъ къмъ резултатитѣ отъ първата си мисия въ България. Ние тукъ разбираме втората война на Симеона противъ Византия.

Симеонъ въ всичкитѣ си сношения съ византийското правителство и съ неговия делегатъ, както по-горѣ изтъкнахме, избѣгвалъ да се ангажира съ нѣкой дълготраенъ миръ и се ограничилъ само съ едно примирие и съ обмѣна на плѣнницитѣ, за да може да бжде свободенъ въ своитѣ дѣйствия, а това ясно разкрива и по-нататъшнитѣ му планове спрѣмо Византия. И наистина, споредъ Сим. Логотета, българскиятъ князъ търсѣлъ причини, за да наруши мира и, както изглежда, намѣрилъ ги: подъ прѣдлогъ, че не били върнати всички български плѣнници, той отново потеглилъ съ война противъ империята.[2]) И тъй, причина за втората война на Симеона въ сжщность е нѣмало, и, очевидно, българскиятъ

Βουλγαρίᾳ φημί, . . . ἐν αἷς τοῦτο μέν, εἴκοσι καὶ ἑκατὸν χιλιάδος αἰχμαλώτων ἐκπέμψαν λαβών, καὶ σπονδὰς ἐγγράφους εἰρηνικὰς ποιήσας ἀπανελήλυθα.

[1]) Както Кузнецовъ се опитва да даде, вж. п. т., стр. 210.

[2]) J. Marquart, п. т., стр. 526, впрочемъ така обяснява причината за втората война: „Българскиятъ князъ узналъ, че български плѣнници все още се намирали въ ромейската държава, и се оплаквалъ, разбира се, за неточ-

князъ е търсилъ поводъ, за да поднови войната, съ цѣль да си отмъсти на византийцитѣ за нанесения нему погромъ съ повикването на маджаритѣ отъ Лъва VI, въ което му помогнала и смъртьта на Никифора Фока.[1])

Вторияътъ походъ на Симеона, който се отнася, както видѣхме, къмъ лѣтото 896 г. и ималъ посока право къмъ Цариградъ, билъ, както изглежда, неочакванъ за императора, който се оказалъ съвсѣмъ неприготвенъ. Лъвъ VI веднага заповѣдалъ на доместика на схолитѣ, т. е. началника на

ното изпълнение на договора. Послѣднето е могло да има все пакъ своитѣ мжчнотии, защото нѣкои отъ откупенитѣ у маджаритѣ плѣнници да сж прѣминали веднага въ частни ржцѣ".

[1]) Sym. Logoth, ib., p. 774,6—8: Νικηφόρου δὲ τοῦ Φωκᾶ τελευτήσαντος, ἀφορμὰς ἐζήτει Συμεὼν τὴν εἰρήνην διαλῦσαι· ἐπᾶζητῶν γὰρ καὶ ἄλλους αἰχμαλώτους ἐξέρχεται κατὰ Ῥωμαίων. — Другояче прѣдставятъ работата останалитѣ хронисти. Докато Теофановиятъ продължатель не отбѣлѣзва никаква причина, а псевдо-Симеонъ се ограничава само съ израза: μετ' ὀλίγον ἀνατραπείσης πάλιν τῆς εἰρήνης (ed. Bon. p. 702), Скилица-Кедринъ съобщава слѣднето: Ὁ δὲ βασιλεύς, μὴ θελήσαντος τοῦ Συμεὼν τὰς σπονδὰς ἐκπληρῶσαι, ἔγνω δεῖν αὐτὸν καταπολεμῆσαι καὶ τελείῳ ἀφανισμῷ παραδοῦναι, затова той събралъ войска и я изпратилъ противъ българитѣ (ib. II, p. 257,5—9); Зонара пъкъ пише: εἶτα (Συμεὼν) ἐπέστειλε τῷ Λέοντι μὴ ἂν ποτε σπείσασθαι, εἰ μὴ τοὺς αἰχμαλώτους Βουλγάρους λήψοιτο πρότερον· καὶ τούτους λαβὼν οὐκ ἐσπείσατο, слѣдъ което императорътъ изпратилъ войска срѣщу българитѣ (ib. IV, p. 41,5—6). И тъй, отъ думитѣ на тия двама хронисти излиза, че причината да се почне войната било това, споредъ Скилица-Кедрина, дѣто Симеонъ се отказалъ да изпълни договора, а, споредъ Зонара слѣдъ като получилъ плѣнницитѣ, не сключилъ договоръ, при това, споредъ и двамата, войната почналъ собствено не Симеонъ, а Лъвъ VI. Вече разногласието на тия двама хронисти, отъ които Скилица е ималъ за изворъ Логотета, а Зонара — Скилица, въ обяснението причината на втората война показва, че това обяснение не почива на нѣкой исторически документъ или изворъ, а е тѣхно частно лично обяснение, което противорѣчи на Логотетовото. Не по-малко невѣроятно се показва и второто имъ положение, че не Симеонъ, а Лъвъ VI почналъ войната. По-горѣ се спомена, че въ дадения моментъ Лъвъ VI най-малко е могълъ да мисли за война съ българитѣ поради опасността, която заплашвала империята откъмъ арабитѣ въ Мала Азия; напротивъ, той се стараелъ всѣкакъ да сключи по-скоро миръ съ тѣхъ, както това свидѣтелствува отстжпчивостьта му прѣдъ изявленията на Симеона. Поради това, че византийскиятъ императоръ е почналъ войната, не може и дума да става. Прѣдъ видъ на тая невѣроятность въ извѣстията на Скилица-Кедрина и Зонара, ние даваме прѣдпочтение на Логотетовото.

гвардията, Лъва Катакалонъ,[1]) да тръгне заедно съ патриция и протовестиария Теодосия противъ българитѣ. Катакалонъ набързо прѣхвърлилъ източнитѣ войски прѣзъ Босфора и се упѫтилъ въ Тракия насрѣщу българитѣ. Той се срѣщналъ съ тѣхъ при Българофигонъ,[2]) дѣто било дадено сражение. Ромеитѣ били съвършено разбити и повече отъ тѣхъ загинали, въ това число и протовестиарий Теодосий, който пропадналъ безъ вѣсть.[3]) Какво е послѣдвало слѣдъ Българо-

[1]) Λέων Κατακαλών (още Κατακάλος, а Скилица-Кедринъ го нарича съ титла и прозвище μάγιστρον τὸν Ἀβίδηλαν) билъ роднина (γαμβρός) на патриархъ Фотия и още при Василия I Македонецъ, като δρουγγάριος τῆς βίγλης билъ твърдѣ влиятелно лице; но замѣсенъ въ дѣлото за сваляне то на Фотия, билъ заточенъ и постриганъ за монахъ. По-сетнѣ по желанието на патриархъ Евтимия, при Лъва VI вече, билъ извиканъ назадъ, и то въпрѣки волята на василеопатора Стиляна Зауца. Прѣди втората война на Симеона Зауца се помирилъ съ него, защото още при живота на послѣдния ние го срѣщаме като магистъръ, а сетнѣ при съдѣйствието на сѫщия Зауца билъ назначенъ за началникъ на гвардията на мѣстото на починалия Никифора Фока. Освѣнъ участието въ втората война на Симеона, той прѣдприелъ напълно сполучливъ походъ и противъ арабитѣ (вж. C. de Boor, Vita Euthymii, стр. 140 и сл.). — Кузнецовъ (п. т., стр. 216, бѣл. 4), неизвѣстно отдѣ, нарича Лъва Катакалона Рабдихъ. Вѣроятно, той ще да е извлѣкълъ това име или отъ слѣдния изразъ, който срѣщаме въ гръцкия текстъ на Логотета (in contin. Geor. Hamartoli и у Leo Gramm.), но пропуснатъ въ старобълг. му прѣводъ: Καταχαλών, ἐν τῇ Ῥάβδῳ τὴν οἰκησιν ἔχοντα, т. е. „Катакалонъ, който ималъ кѫща въ Равдосъ", което не е прозвище на Катакалона, а е име на единъ градски кварталъ въ Цариградъ (C. de Boor, п. т., стр. 141), или пъкъ го е смѣсилъ съ диррахийския стратегъ Лъва Рабдуха (Const. Porphyr., ib., p. 156, cap. 32), дѣйността на когото се отнася къмъ по-късно врѣме, както ще видимъ по-долу.

[2]) Βουλγαρόφυγον (in contin. Geor. Hamart. Βουλγαρογέφυρον, което не се срѣща нито въ единъ отъ другитѣ хронисти; въ стрблгр. прѣв.: въ Бѣлгарофинѣ) старата Burtudizus, Βουρδίζος, а сега Баба-Ески, старо епископство (C. Jireček, Die Heerstrasse, стр. 100). Отъ кога е почналъ да се нарича Βουλγαρόφυγον, вж. подробно въ „История на българската държава", т. 1, стр. 429—430.

[3]) Sym. Logoth, ib. p. 774,6—15; стрблгр. прѣв. стр. 117, л. 205 об. — Leo Gramm., p. 269,6—13. — Theoph. contin., p. 360,8—19 — Skyl.-Cedr. II, p. 257,5—16. — Zonaras, IV, 41,6—7. — Const. Porphyr. ib., p. 32,20—33,10. — Споредъ Конст. Багренородни, въ това сражение участвувалъ и загиналъ „извѣстнията голѣмъ и съ гигантски видъ Армений, зетъ на Ангурина Лекастрийска, дългоржкъ и ловъкъ на двѣтѣ ржцѣ, когото на арменски езикъ наричали Азотъ (Ἄζωτος=Ащотъ)".

фигонския бой, византийскитѣ хронисти нищо не казватъ. Обаче тая липса на каквито и да било извѣстия у византийцитѣ едвали може да се обясни съ това, че войната се прѣкратила безъ нищо особено отъ страна на Симеона; напротивъ, ние имаме основание да приемемъ, че българскиятъ князъ слѣдъ такава блѣскава побѣда не ще да се е забавилъ да продължи пѫтя си къмъ самата столица.

Арабскиятъ историкъ Табари († 923), който билъ съврѣменникъ на разказванитѣ отъ него събития и довелъ историята си до 915 год., подъ 283 отъ хиджра (= 19. февруарий 896—7. февруарий 897),[1]) съобщава, че „славѣнитѣ (българи) нападнали на ромеитѣ въ голѣмо количество и избили много отъ тѣхъ", въ което трѣба да видимъ намекване на Българофигонския бой, разрушили много тѣхни села и дошли до Цариградъ, като принудили ромеитѣ да търсятъ убѣжище и да се затворятъ въ столицата. Напразно императорътъ увѣщавалъ българския князъ да спре войната, като изтъкналъ, че тѣ сѫ отъ една и сѫща вѣра и затова нѣма защо да избиватъ хората си. Но Симеонъ останалъ глухъ на тия увѣщания; напротивъ, той заявилъ, че „това, т. е. Византия, е царство на прадѣдитѣ му и нѣма да си отиде отъ стѣнитѣ на столицата, докато единъ отъ тѣхъ не побѣди другия". Въ тая критическа минута Лъвъ VI рѣшилъ да сформирува нова войска: той раздалъ оржжие на намиращитѣ се въ това врѣме у него подъ ржка мюсюлмански (арабски) плѣнници и, като имъ обѣщалъ свобода, изпратилъ ги противъ българитѣ, които слѣдъ това били отблъснати. По какъвъ начинъ е станало това отблъсване на българитѣ отъ Цариградъ, Табари не казва; но, по всичко изглежда, то не ще да е било резултатъ отъ нѣкое сражение, защото инакъ арабскиятъ историкъ не би пропусналъ това да отбѣлѣжи, а пъкъ, очевидно, той е събиралъ своитѣ свѣдѣния отъ очевидци на самото събитие — повърнати арабски военноплѣнници.

[1]) За това извѣстие вж. А. Васильевъ, п. т., II, стр. 11. — R. Abicht, Der Angriff der Bulgaren auf Constantinopel im Jahre 896 n. Chr. Archiv f. sl. Phil. B. XVII (1895), стр. 478. — J. Marquart, Streifzüge, S. 519—520. — Разборъ на това извѣстие вж. „Извѣстия за българитѣ", стр. 87 и 100—101.

Очевидно, това ще да е било мирно оттегляне на българския князъ, което послѣдвало, слѣдъ като били възстановени мирнитѣ отношения между България и Византия, съ други думи, втората война на Симеона противъ Византия се свършила съ нѣкой миренъ договоръ, прѣдложенъ отъ императора и приетъ отъ българския князъ, който договоръ продължавалъ да съществува прѣзъ цѣлото останало царуване на Лъва VI. А че е съществувалъ такъвъ договоръ между България и Византия прѣзъ периода отъ 896 до 912 г. свидѣтелствуватъ: 1. извѣстието на хрониститѣ подъ 912 г., което се отнася къмъ управлението на Александра, брата на Лъва VI, когато Симеонъ поискалъ да се възобновятъ „условията на мира", които състояли въ това, че той (Симеонъ) „да се смѣта за приятель и да се почита, както е било при Лъва VI",[1]) и 2. шестото писмо на патриархъ Николая Мистикъ, който въ 913 год., когато Симеонъ нарушилъ мира и потеглилъ отново противъ Византия, писалъ му слѣднето: „ . . и нашето писмо ще ти възвѣсти, тъй че, ако ти неизвѣнно се държишъ о мнѣнието си и не искашъ да се върнешъ къмъ прѣдишния редъ (именно); клетвено да се обезпечи, че (господаритѣ на) българитѣ да не вършатъ нищо неизносно и да се изпълнява както отначало и тъй наречения κομβέντον, а това, което се изпраща споредъ обичая отъ ромейската империя до тебе, да се изпраща въ Девелтъ и отъ тамъ по ваши хора да се донася до твоята власть, да се задоволявашъ съ това така извършено" и т. н.[2]) Въ тоя тъкмо κομβέντον[3]) (лат. conventum=

---

[1]) Sgm. Logoth. ib., p. 798,4—6: Ἀπέστειλε δὲ Συμεὼν ὁ ἄρχων Βουλγάρων μηνύων Ἀλεξάνδρῳ τὰ πρὸς εἰρήνην, τοῦ φιλοφρονεῖσθαι αὐτὸν καὶ τιμᾶσθαι καθώσπερ ἐπὶ τοῦ Λέοντος. Стрбъл. прѣв. стр. 124. л. 218. — Leo Gram. p. 287,18—20, изпуща подчертанитѣ думи. — Theoph. contin. p. 380,5—8. — Skyl.-Cedr. II, p. 277,7—10. — Zonaras, IV, p. 49,24—26.

[2]) Migne, Patrologia gr. t. CXI, col. 57: . . . ἀπαγγελεῖ δέ σοι καὶ τὸ ἡμέτερον γράμμα, ὥστε εἰ ἀμεταθέτως ἔχεις τοῦ σοῦ φρονήματος, καὶ μὴ ἐπανελθεῖν εὐθέλῃς εἰς τὴν πρότερον τάξιν, ἔνορκον ἀσφάλειαν γενέσθαι τοῦ μὴ τοὺς Βουλγάρων ἀσύμφορόν τι πράττειν, καὶ τελεῖσθαι μὲν καθὼς ἐξ ἀρχῆς καὶ τὸ λεγόμενον κομβέντον, στέλλεσθαι δὲ καὶ τὰ ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας, ὡς ἔθος, πρὸς δὲ στελλόμενα μέχρι

сговоръ, договоръ) ние виждаме оня „писменъ миренъ договоръ", за който Лъвъ Магистъръ споменува въ горѣ-приведеното мѣсто отъ писмото си до императора, и съ сключването на който билъ пакъ той натоваренъ отъ страна на цариградското правителство, едно, защото той вече билъ добрѣ запознатъ съ Симеона и, друго, и то главно, защото втората война, както видѣхме, била тѣсно свързана съ въпроса за военноплѣнницитѣ, въ който Лъвъ Магистъръ билъ най-добрѣ ориентиранъ. Договоръть, вѣроятно, е билъ сключенъ, докато Симеонъ стоялъ подъ стѣнитѣ на Цариградъ.

Що се отнася до условията на договора, то тѣ могатъ да се изведатъ отъ горѣ-приведенитѣ извѣстия, а имено: 1. дадена била клетва отъ страна на българитѣ, че нѣма „да вършатъ нищо неизносно", разбира се спрѣмо ромеитѣ, — едно задлъжение, което намира обяснението си въ неочакванитѣ нападения както въ първата, тъй и въ втората война на българския князъ, които докарали на Византия такива

τῆς Δαβαλτοῦ ἀκαιθὲν τα διὰ τῶν ὁματέρων ἀνθρώπων κομίζασθαι πρὸς τὴν σὴν ἐξουσίαν, καὶ ἀρκεῖσθαι τούτων οὕτω γινομένων κτλ. — Ср. СбНУм. X (1894), стр. 405. Тамъ обаче ние неправилно изтълкувахме изречението: τοῦ μὴ τοὺς Βουλγάρων ἀσύμφορόν τι πράττειν въ смисълъ „да не се предприема нищо врѣдно спрѣмо българитѣ", когато въ него трѣба да се разбира тъкмо обратното. Изобщо трѣба да се забѣлѣжи, че това изречение не е съвсѣмъ ясно. Напр. изразътъ τοὺς Βουλγάρων на пръвъ погледъ се показва невѣроятенъ и може да се приеме за грам. грѣшка вм. τοὺς Βουλγάρους. Но, очевидно, тукъ трѣба да се приеме, че е изпусната нѣкое съществително като ἡγεμόνας или ἀρχηγούς или ἄρχοντας, така че ние четемъ τοὺς Βουλγάρων ἡγεμόνας (ἀρχηγοὺς или ἄρχοντας) които и съставятъ подлежаще на ἀσύμφορόν τι πράττειν; освѣнъ това, за да се разбира въ първия смисълъ, би трѣбало вм. πράττειν да стои πράττεσθαι.

[3]) Думата τὸ κομβέντον не е нищо друго освѣнъ еллинизираната лат. conventum, i = сговоръ, договоръ. Обаче не трѣба тя да се смѣсва съ ὁ κομβέντος, лат. convertus, us = съборъ, събрание, която се срѣща у Theophanus, ed. C. de Boor, I, p. 170,9: κομβέντον γενέσθαι; 170,12: ἐν τῷ κομβέντῳ и p. 433,18, дѣто се казва, че, когато българскиятъ ханъ Савинъ влѣзълъ въ прѣговори съ Константина V Копронима, българитѣ, κομβέντον ποιήσαντες, свалили го (вж. История на българ. държава, I, 1, стр. 218). Сжщо τὸ κομβέντον не трѣба да се смѣсва и съ печенѣжкото κομέντον = συμβουλή (Skyl.-Cedr. II, 588,11–12) = βουλή (Leo Diaconus, ed. Bon., p. 150,21–23) = consilium = съвѣтъ, съвѣщание, народно събрание (рус. „вѣче"). Вж. В. Г. Васильевскій, Византія и печенѣзи. Труды, т. I, стр. 15, бѣл. 1.

голѣми врѣди и загуби; 2. да се изпращатъ Симеону всѣка година въ извѣстно врѣме богати подаръци[1]) отъ ромейската империя въ пограничния градъ Девелтъ, дѣто да се явяватъ нарочити пратеници на българския князъ, за да ги получатъ и отнесатъ, и 3. направена била и териториална отстжпка, именно отстжпена била приморската покрайнина между Черно море и Странджа-планина, защото наскоро слѣдъ 907 г. приморскиятъ гр. Мидия е билъ пограниченъ между България и Византия,[2]) а пъкъ слѣдъ 896 г. до смъртьта на Лъва VI не сж ставали, доколкото засега е извѣстно, никакви териториални измѣнения по юго-източната граница, при това прибрѣжнитѣ градове на тая покрайнина, Агатополь, Созополь и Девелтъ, останали въ византийски ржцѣ, така че въ 896 г. юго-източната граница между България и Византия била закржглена по слѣдния начинъ: отъ Мидия на Черно море по вододѣла на Странджа-планина до върха Демиръ-капу, отдѣто тя съвпадала съ границата по „дълбокия“ миръ отъ 864 г.[3]) Макаръ че съ тия три точки едвали се изчер-

---

[1]) Въ текста стои τὰ στελλόμενα, т. е. „това, което се праща“. М. С. Дриновъ (Южные славяне и Византія, Съчин. т. I, стр. 378) пише, че „по заключеному договору, Византія обязалась платить болгарамъ ежегодную дань“; такова тълкуване на тая дума, може би, да е справедливо и вѣрно, защото по всѣка вѣроятность Николай Мистикъ, за да запази престижа на империята прѣдъ единъ „варваринъ“, избѣгналъ въ писмото си позорната дума данъкъ. Но споредъ насъ, това е било по-скоро единъ откупъ на мира въ видъ на богати подаръци, които се изпращали Симеону въ извѣстно врѣме отъ Цариградъ въ Девелтъ въ знакъ на φιλοφρονεῖσθαι и τιμᾶσθαι, защото инакъ едвали Византия би плащала въ продължение на 20 години данъкъ въ тѣсенъ смисълъ на думата. Такъвъ способъ за поддържане мира Византия твърдѣ често е практикувала, когато империята се нападала отъ разни народи и се е намирала въ опасность, както това било съ аваритѣ и други народи.

[2]) Вж. C. de Boor, Vita Euthymii, cap. XVI, p. 57: ἐν Μηδείᾳ τῇ πλησιοχωρούσῃ Βουλγάροις.

[3]) Това най-ясно се види отъ списъка на епископскитѣ седалища, съставенъ при Лъва VI при съдѣйствието на патриархъ Николая Мистикъ, т. е. между 901 и 907 г. Въ тоя списъкъ епископскитѣ седалища: ὁ Σωζοπόλεως, ὁ Ἀγαθουπόλεως (сег. Ахтоболъ), ὁ Δεβέλτου, ὁ Τραπουζούης (м. б. при с. Ковчазъ сѣв. отъ Лозенградъ. Tomaschek, ib. p. 39—40), ὁ Καράβου (неизвѣстно), ὁ Βουκέλλου (при сег. с. Фикла на с. отъ Одринъ на десния брѣгъ на Тунджа),

пвали всичкитѣ условия на мирния договоръ,ъ все пакъ тѣ ясно показватъ, че Симеонъ напълно постигналъ цѣлта си: той не само сполучилъ да отмъсти на византийския императоръ за вѣроломната му политика спрѣмо него, но и успѣлъ да го принуди да сключи такъвъ миръ, съ който неговото честолюбие се напълно удовлетворявало; защото, макаръ византийското правителство често пѫти и да е прибѣгвало къмъ задлъжения, подобни на второто, всѣки пѫть когато е искало да поддържа миръ съ разни народи, опасни за империята, все пакъ въ очитѣ на Симеона Византия, която се признала за побѣдена, сега ставала негова данница, а главно, споредъ тоя договоръ, Симеонъ ставалъ слѣдъ него въ такива отношения спрѣмо империята, че отъ него зависѣлъ миръть между двѣтѣ съсѣдни държави.

И наистина, сключениятъ въ 896 г. миръ съ империята не останалъ тъй ненарушенъ отъ страна на българския князъ, както се прѣдполагало. Симеонъ запазилъ мирнитѣ си отношения съ Византия само въ смисълъ, че не прѣдприемалъ походъ срѣщу столицата на империята въ продължение на 17 години, до края на Лъвовото царуване; обаче къмъ дру-

---

ὁ Προβάτου (сег. с. Провадия на с.-и. отъ Одринъ и на и. отъ Фикла) ὁ Σκοπίλου (сег. с. Скопие на и. отъ Лозенградъ), ὁ Βρύσεως (сег. Бунаръ-хисаръ на ю.-и. отъ Лозенградъ), ὁ Βουλγαροφύγου (сег. Баба-Ески) и ὁ Τζωτζῶν (неизвѣстно), които сж били подчинени на одринския митрополитъ (вж. H. Gelzer, Texte der Notitia episcoputum, п. т., стр. 558, № 603—613), а сщо и епископскитѣ седалища: ὁ Ἀγαθονικείας (на с. отъ Одринъ близу до Сакаръ-планина), ὁ Λυουτίτζης (Лютица, село Лъджа при Орта-кьой), ὁ Σκουτερίου (сег. с. Юскюдаръ на с.-з. отъ Одринъ), ὁ Λεύκης (вѣроят. днеш. с. Лефке на с.-з. отъ Юскюдаръ), ὁ Βλέπου (неизвѣстно), ὁ Δραμίτζης (Иречекъ посочва на турското с. Драма на с. отъ с. Мали Мънастирь, Кавакийско), ὁ Ἰωανίτζων (въ източни Родопи), ὁ Κωνσταντίας (на югъ отъ Харманли), ὁ Βελικίας (точно неизвѣстно; споредъ Иречека въ областьта на източни Родопи) и ὁ Βουκοβῶν (Иречекъ посочва на с. Буково близо до Хасковскитѣ бани), които сж били по-рано подчинени на пловдивския митрополитъ (вж. H. Gelzer, п. т., стр. 557—558, № № 566—575), — всички тия епископства, които сж означени подъ цариградската църква се намирали тъкмо южно отъ посочената граница. — За всички приведени тукъ географски имена, вж. C. Jiřeček, Die Heerstrasse, S. 72—73. — Archäologische Fragmente aus Bulgarien въ Archäol-epigr. Mittell. X, S.145. — Княжество България, II, стр. 390, 695, 702.

гитѣ византийски владѣния на полуострова това той не спазвалъ. Докато Лъвъ VI билъ завзетъ съ отчаяната си борба противъ арабитѣ, Симеонъ не пропущалъ нито единъ удобенъ случай, колчимъ такъвъ му сѫ прѣдставяли обстоятелствата, да го експлоатира въ своя полза, дори съ оржжие въ ржка, за разширение границитѣ на държавата си за смѣтка на византийскитѣ владѣния. Така, самъ Лъвъ Магистъръ въ писмото си до императора свидѣтелствува, че слѣдъ второто си посолство въ България той „поднесълъ на императора като подаръкъ 30 крѣпости въ диррахийската область съ богатството и самитѣ жители, слѣдъ като ги изтръгналъ, пророчески казано,[1]) изъ устата на лъва като ухо".[2]) Кое събитие е ималъ прѣдъ видъ Лъвъ Магистъръ, когато е писалъ тия редове, за насъ остава засега неизвѣстно поради липса на други извѣстия; сѫщо така не е възможно да се опрѣдѣли точно и годината на второто му посолство въ България, но то несъмнѣнно се отнася къмъ врѣмето между 896 г., когато той изпълнилъ, както видѣхме, първата си мисия въ България по въпроса за обмѣната на на плѣнницитѣ, и 904 г., къмъ която се отнася третото му посолство, както ще покажемъ по-долу. Но и при все това отъ думитѣ на Лъва Магистра не е трудно да се заключи, че второто му изпращане въ България е имало за цѣль да се регулира пограничната линия по западната граница на българската държава, която въ това врѣме потърпѣла, както изглежда, извѣстно измѣнение.

Касае се тукъ въпросътъ за 30 крѣпости въ областьта на гр. Драчъ, които се оспорвали у Симеона, защото нѣкоя територия византийска, въ която се влизали тия крѣпости или е била окупирана отъ българитѣ, или се е доброволно присъединила къмъ българската държава като такава, която

---

[1]) Амосъ, III, 12: ѩко же пастѫхъ, ѩгда йстрьгнатъ ѿ оустъ львовыхъ дъвѣ гѣдѣни, йли ѣдинѣ оуха.

[2]) Λεπτέον, τ. Α', стр. 896.: τοῦτο δέ, τὰ τοῦ Δυρραχίου τριάκοντα φρούρια σὺν οἰκήτορσι πλούτῳ καὶ αὐτοῖς οἰκήτορσι τῇ βασιλείᾳ σου δῶρον προσήνεγκον, ἐποσπάσας, προφητικῶς εἰπεῖν, ὡς λαβὼν ἐκ λέοντος στόματος. — За писмото на Лъва Магистра и за врѣмето, кога е писано то, вж. по-горѣ, стр. 315, бѣл. 2.

е била населена съ славѣнско население. Което отъ тия двѣ прѣдположения и да приемемъ, самиятъ фактъ ясно разкрива стремежитѣ на Симеона: съ присъединението на извѣстна часть отъ драчската область той е искалъ, очевидно, да подготви завоеванието на самия градъ Драчъ — главната база на ромеитѣ на Адриатика, защото, откакъ българитѣ при Бориса бѣха излѣзли на Адриатическото море между р. р. Семени и Воюса, тоя градъ билъ откѫснатъ отъ другитѣ владѣния на империята, и по тоя начинъ окончателно да унищожи византийската власть въ западната часть на полуострова. Затова Симеонъ се домогналъ, както се види, да стѣсни, колкото е възможно повече, областьта на драчската тема. Обаче Лъвъ Магистъръ, ако се сѫди по думитѣ му, сполучилъ да попрѣчи до извѣстна степень за пълното осѫществение на тоя Симеоновъ планъ и при възникналитѣ по тоя случай прѣговори успѣлъ да „изтръгне“ споменуванитѣ въ писмото му 30 крѣпости отъ „устата на лъва“, т. е. отъ ржцѣтѣ на Симеона, въ драчската область и отново да ги върне подъ властьта на императора. Дѣ трѣба да търсимъ тия крѣпости, писмото на Лъва Магистра нищо не посочва; но като се вземе подъ внимание това, че границата е вървѣла въ тая страна по долното течение на р. Семени до планина Крабе, то и въпроснитѣ крѣпости ще да сѫ се намирали южно и юго-източно отъ Драчъ между долнитѣ течения на рр. Семени и Шкумба, дѣто Лъвъ Магистъръ можалъ, ако не да запази прѣднишната, опрѣдѣлена по договора отъ 894 г., то поне да намали обсега на откѫснатата територия.

Сѫщня характеръ и цѣль имало и третето посолство на Лъва Магистра въ България, обаче то е било изпълнено при други много по-сложни обстоятелства. Споредъ думитѣ му, резултатътъ отъ него било това, че той съ убѣждения и настоявания сполучилъ „да вземе обратно завоевания отъ агарянитѣ Солунъ, слѣдъ като българитѣ поискали да го заселятъ“.[1]) Това извѣстие е отъ първостепенна важность

[1]) Δελτίον, т. А', стр. 396: καὶ τρίτη πρεσβεία τὴν ἁλωθεῖσαν ἐκ' Ἀγαρήνων Θεσσαλονίκην κατοικῆσαι βουλεθέντων Βουλγάρων, πείσας καὶ διαξας ἀπέλαβον.

не само затова, че то дава възможность точно да се опрѣдѣли датата на третето отиване на Лъва Магистра въ България споредъ посоченото въ него събитие — завоеванието и опустошението на Солунъ отъ арабитѣ въ 904 г., но още и затова, че то дава нови данни за отношенията на българитѣ къмъ Византия прѣзъ това толкова сждбоносно за империята събитие.

Въ началото на X. вѣкъ нападенията на арабитѣ особено по море почнали да ставатъ твърдѣ заплашителни за Византия. Въ 902 г. арабската флота, като опустошила подъ началството на ренегата Дамиана островитѣ по Егейско море, влѣзла въ Пегасийския заливъ около брѣговетѣ на Тесалия и нападнала на богатия и населенъ градъ Димитриада; слѣдъ кратковрѣменна обсада арабитѣ прѣвзели града и, като го разорили и заграбили голѣма плячка и много плѣнници, оттеглили се въ морето. Наскоро островитѣ на Архипелагъ били изложени на нови нападения и къмъ 903 г. островъ Лемносъ билъ завзетъ и оплѣненъ отъ арабитѣ. Но особено сждбоносна за Византия била 904 год., когато прѣзъ половината на м. юний гръцкиятъ ренегатъ Лъвъ, нареченъ Триполитъ, като застаналъ начело на мюсюлманската флота, прѣвзелъ родния си градъ Атталия, богатъ и важенъ търговски и стратегически пунктъ на южнитѣ брѣгове на Мала-Азия, като го ограбилъ и оплѣнилъ. Слѣдъ тая сполука Лъвъ Триполитъ вече замислилъ да нападне на самата византийска столица, на „отъ Бога пазения“ Цариградъ, да пристжпи къмъ която не се и забавилъ. Той потеглилъ къмъ столицата и влѣзълъ въ Дарданелитѣ, безъ да срѣщне по пжтя какъвто и да било отпоръ, защото изпратениятъ насрѣща му другарий Евстатий съ византийската флота, изплашенъ отъ силата на арабската флота, не се рѣшилъ да даде сражение и се върналъ назадъ. Като завладѣла гр. Абидосъ, който билъ добрѣ укрѣпенъ и се считалъ като ключъ на Цариградъ, арабската флота скоро достигнала до пристанището Парий при входа на Мраморно море. Отъ столицата била отново изпратена флотата подъ началството на протасикритъ Имерия, съ когото, неизвѣстно

защо, Лъвъ Триполитъ не се рѣшилъ да влѣзе въ бой и, като се отказалъ отъ плана си да нападне Цариградъ, напусналъ Дарданелитѣ, отдѣто потеглилъ на западъ покрай островитѣ Имвросъ, Самотраки и Тазосъ. Тукъ той билъ настигнатъ отъ Имерия, който сѫщо не се рѣшилъ да даде сражение и чрѣзъ това улеснилъ Триполита свободно да замине отъ Тазосъ. Лъвъ Триполитъ, като обиколилъ Халкидския полуостровъ, насочилъ маршрута си прѣзъ Солунския заливъ право къмъ втората столица на империята, Солунъ.[1])

Споредъ едно лѣтописно извѣстие, „когато българскитѣ нахлувания тревожили ромеитѣ агарянитѣ, като се научили за това, прѣдприели морски походъ, слѣдъ като си поставили за началникъ Лъва Триполита, отстѫпника отъ християнското благочестие, който бѣ потеглилъ отъ градъ Атталия.“ [2]) И тъй, прѣзъ 904 г. ставали сѫ нѣкакви нахлувания отъ страна на българитѣ, на които Лъвъ Триполитъ разчитвалъ, когато прѣдприемалъ похода си противъ Цариградъ. Отъ самата свръзка на събитията, показана въ горнето извѣстие, се ясно види, че нахлуванията сѫ вървѣли не на западната българска граница, защото въ такъвъ случай надали Лъвъ Триполитъ би могълъ тъй скоро и лесно

---

[1]) А. Васильевъ, каз. съч., II, стр. 135—141.

[2]) С. Логотетъ, у Geor. Hamart., ed. Muralt, cod. Vat.. p. 783 подъ черта: Τῶν δὲ Βουλγαρικῶν ἐφόδων Ῥωμαίους ἐπιτριβόντων, οἱ ἐξ Ἄγαρ μαθόντες τοῦτο, στόλον ἐξήεσαν ναύμαχον, ἐπιστήσαντες στρατηγὸν Τριπολίτην Λέοντα, Ἀττάλου μὲν ἐξωρμημένον τῆς πόλεως, τῆς δὲ χριστιανῶν εὐσεβείας ἀποστήσαντα. — Theoph., contin. Ib., p. 356, 11—15.—Skyl.-Cedr. Ib. II, p. 261,19—28 (перифразирано. Това извѣстие се намира въ прѣписитѣ отъ втората редакция на С. Логотетовата хроника (вж. Притурка № 5.), а именно, въ ватикан. № 153 и 163, отдѣто го заимствувалъ продължателтъ на Теофайа, а отъ послѣдния—Скилица-Кедринъ. Отдѣ е то почерпнато, за сега не може да се посочи, но това не дава никакво основание да се съмнѣваме въ неговата вѣрность, защото, както ни показва цѣлта и резултатътъ отъ второто посолство на Лъва Магистра, Симеонъ никакъ не се стѣснявалъ отъ сключения въ 896 година миръ между България и Византия, слѣдователно самото държане на Симеона спрѣмо импернята въ даденото врѣме не изключава възможностьта за подобни нахлувания отъ българска страна, а отъ тукъ и вѣрностьта на горнето извѣстие, още повече че то напълно отговаря на развиващитѣ се въ това врѣме събития въ околноститѣ на Солунъ, както ще видимъ по-долу.

да узнае за тѣхъ, а още повече да разчитва на тѣхъ въ трудното си прѣдприятие, па освѣнъ това спорътъ по тая граница прѣди това наскоро билъ уреденъ, а по южната и при това не по тракийската, защото това би било явно нарушение на сѫществующия миръ, а по югозападната нѣйдѣ около Солунъ, както това показва и извѣстието на Лъва Магистра за третото му посолство. Що се отнася до характера на самитѣ нахлувания, то той се рисува въ отношенията на българитѣ въ даденото врѣме къмъ славѣнското население въ Македания, което се намирало още подъ властьта на императора.

Почналото се още отъ втората половина на VIII. вѣкъ събиране на славѣнскитѣ земи на полуострова подъ властьта на българския господарь както видѣхме, къмъ срѣдата на IX. вѣкъ бѣ взело доста голѣми размѣри. Споредъ сключения въ 864 г. „дъбокъ“ миръ, българската югозападна граница вървѣла вече отъ централнитѣ Родопи на западъ къмъ прохода Рупель, по план. Бѣласица, прѣсичала Вардаръ при Демиръ-капия и въ посока къмъ юго-западъ обхващала Пелагонийското поле и езерата Прѣспа и Охридско; оставали още вънъ отъ българската държава земитѣ на славѣнскитѣ племена; 1) смоленци по долнето течение на р. Места, 2) ринхини между долня Струма и Вардаръ и 3) сагудати и драговити на сѣверо-западъ и западъ отъ Солунъ,[1]) слѣдователно далечъ още не било завършено събирането на славѣнскитѣ племена подъ скиптъра на български господарь. Симеонъ рѣшилъ тъкмо да завърши дѣлото на своитѣ прѣдшественици. И наистина, къмъ началото на X. вѣкъ отношенията по юго-западната българска граница се доста измѣнили.

Иванъ Камениата, съврѣменникъ на разгледванитѣ тукъ събития, въ съчинението си за разорението на Солунъ отъ арабитѣ въ 904 год., ето какъ описва положението на славѣнскитѣ племена, които се намирали подъ византийска власть: „На западъ се простира една равнина, която държи

[1]) L Niederle, Slovanské starožitnosti, díl II, str. 424—425.

до едни други (планини), дѣто се издига единъ градъ, наричанъ Верроя, градъ твърдѣ извѣстенъ както по (количество) на жителитѣ, тъй и въ всички други отношения, съ които (може) да се похвали единъ градъ по уредбата си. Въ срѣднето пространство тая равнина заключава въ себе си нѣкои разпръснати села, отъ които едни близу до града (Солунъ), наречени съ име **друговити и сагудати**, сж подвластни на града, други пъкъ плащатъ данъкъ на съсѣдния скитски народъ, който не е далечъ. Обаче селата живѣятъ по съсѣдство едно съ друго, па бива и това, че тѣ, като влизатъ нерѣдко въ съглашение, освѣнъ съ другитѣ, и съ солунци, завързватъ търговски сношения съ скититѣ, и особено когато тѣ сж въ добри отношения помежду си и не взиматъ оржжие за ожесточена борба; понеже това се желаело още нѣкога-си въ най-старо врѣме, то поради общностьта на живота тѣ смѣняватъ нуждитѣ едни на други, като спазватъ помежду си чуденъ и дълбокъ миръ.“ [1]) И тъй, споредъ Камениата, прѣди завоеванието на Солунъ отъ арабитѣ, само двѣ славѣнски племена — драговити и сагудати, които сж живѣели на западъ и сѣверо-западъ отъ Солунъ се намирали въ извѣстна зависимость отъ тоя градъ, т. е. отъ византийската власть, а за останалитѣ племена, които живѣели на сѣверъ и изтокъ отъ Солунъ, се споменува само, че плащали данъкъ на съсѣдния скитски народъ, т. е. на българитѣ, които били недалечъ. Обаче друго едно извѣстие на сжщия авторъ ни дава възможность другояче да си прѣдставимъ отношенията на славѣнитѣ около Солунъ къмъ българитѣ прѣзъ врѣмето на арабското нашествие.

Когато се получило извѣстие въ Солунъ за настжпването на арабската флота къмъ тоя градъ, жителитѣ колкото и да били изплашени и неподготвени да издържатъ такова нападение, все пакъ рѣшили да окажатъ възможенъ отпоръ. Подъ ржководството на изпращанитѣ единъ слѣдъ другъ отъ Цариградъ воеводи тѣ почнали да укрѣпяватъ града и

[1]) Joannes Camenlata, De excidio Thessalonicensi, cap. 6 въ изданието на Theophanis contin. ed. Bon. p. 496. — T. Tafel, De Thessalonica eiusque argo. Berolini 1839, p. LXXVII—LXXVIII, et p. 252.

откъмъ море, и на суша, но въ резултатъ не се получвало нищо надежно, защото слухътъ както за приближението на неприятеля съ голѣма и силна флота, тъй и за жестокститѣ и кръвожадностьта му усилвалъ страха и паниката въ града и убивалъ енергията на населението. Послѣдниятъ пристигналъ отъ столицата стратегъ Никита, като виждалъ безполезностьта отъ всичко направено за защита на града, рѣшилъ да повика на помощь околнитѣ славѣни. „Никита казваше, пише Камениата, че била дадена заповѣдь да се събере голѣмо множество отъ околнитѣ славѣни, опитни въ изкуството да стрѣлятъ отъ лѫкъ, както отъ ония, които сѫ подвластни намъ (т. е. на солунскитѣ власти), тъй и отъ ония, които сѫ подъ властьта на стримонския стратегъ, та да не би нѣкакъ случайно да се намѣримъ въ нужда противъ всеоръжение на неприятелитѣ, но да имаме съ какво да отблъснемъ първото имъ нападение.“ [1]) Ако съпоставимъ това извѣстие съ горѣприведеното, то не е мѫчно да се разбере, че споредъ Камениата, македонскитѣ славѣни, които въ края на IX. и въ самото начало на X. вѣкъ сѫ влизали въ прѣдѣлитѣ на империята, били раздѣлени между двѣ теми: между солунската, въ която влизали драговити и сагудати, на сѣверъ отъ които вече вървѣла българската граница, и стримонската, къмъ която принадлежали ринхини, смоленци, а, може би, и часть отъ струмци, на югъ отъ Бѣласица и Рупель.[2]) Къмъ тия тъкмо славѣни било рѣшено да се обърнатъ солунци за помощь.

Никита написалъ писма и ги разпратилъ по цѣлата околность, като подканвалъ близкитѣ славѣни да дойдатъ, колкото е възможно по-скоро, на помощь на града и всѣки отъ тѣхъ да се въоръжи колкото може. Обаче на тая покана не се отзовали всички славѣне: пристигнали само твърдѣ немного, и то отъ най-бѣднитѣ и при това съвсѣмъ неприготвени за бой. „Това стана, обяснява Камениата, поради

---

[1]) Joan. Cameniata, cap. 20, ibid., p. 514,11–18.

[2]) L. Niederle, n. т., стр. 425—428. — За сѫществуването на стримонска тема при Лъва VI вж. у Tafel'я (каз. съч., стр. 40), който прѣдполага, че стратегътъ ѝ е ималъ седалище въ Сѣръ.

туй, че нѣкои (отъ тѣхъ) сѫ прости (σχαιούς) и князетѣ (ἄρχοντες), на които тѣ сѫ повѣрени, сѫ твърдѣ лоши; тѣ турятъ собствената си изгода по-горѣ отъ общото благо, иматъ обичай да строятъ козни на съсѣда си, залягатъ да получаватъ подаръци и не се занимаватъ съ нищо друго, освѣнъ съ оцѣнката на неговия имотъ. Защото, продължава Камениата, когато казаният Никита се опитвà два и три, и много пѫти да заплаши стримонския воевода и го обвиняваше въ бавность и че, ако градътъ пострада отъ прѣдстоящата опасность, то императорътъ ще свали вината върху него, той (воеводата) не по-малко отнапрѣжъ оставаше при обичното си лошо намѣрение, като прѣзираше първомъ божески, а сетнѣ и човѣшки страхъ и за нищо не считаше загиването на такъвъ единъ градъ; и не се погрижи нито той самъ по себе си, нито нѣкой отъ подчиненитѣ му да дойде и да помогне въ такова бѣдствие на насъ обсаденитѣ, но, като заблуждаваше всички ни съ надежда, че ще пристигне, чакъ до послѣдния день на войната, тайно доведе докрай зломислието противъ насъ и много, и ехидно се надсмиваше надъ нещастието, което ни измѫчваше.“ [1])

Колкото категориченъ и да се явява Камениата, обяснявайки причинитѣ за отказа на славѣнитѣ, ние все пакъ мислимъ, че надали ще трѣба да ги търсимъ само въ простотията, необразованостьта на славѣнитѣ, или въ лошитѣ качества на тѣхнитѣ князе, или най-сетнѣ въ враждебното настроение на стримонския стратегъ, защото, ако Камениата и да го обвинява не малко въ умишлено бездѣйствие и дори въ коварство, при отказа на славѣнскитѣ воеводи той оставалъ безсиленъ. Наистина, враждата между околнитѣ славѣнски племена и солунци, както е извѣстно, била вѣковна, но отъ друга пъкъ страна едвали може да се допусне, че тѣ не сѫ били въ състояние да не прѣдвиждатъ, каква тежка участь очаква и тѣхъ, въ случай че арабитѣ прѣвзематъ Солунъ и се закрѣпятъ на полуострова. Очевидно, както въ отказа си да се притекатъ на помощь на солунци,

---

[1]) J. Cameniata, ibid., p. 515,9–19.

тъй и въ непокорството си спрѣмо заповѣдьта на императорския стратегъ тѣ сж дѣйствували подъ влиянието на нѣкого по-силенъ отъ тѣхъ, на когото тѣ биха могли да се опиратъ въ случай на опасность, а такъвъ за тѣхъ е могълъ да бжде въ дадения моментъ само силниятъ български князъ. Симеонъ, както изглежда, не е пропусналъ да експлоатира такива важни събития като похода на Лъва Триполита противъ Цариградъ, а още повече противъ Солунъ, за да привлѣче на своя страна останалитѣ все още подъ Византия славѣни, между които българското влияние било винаги силно и да ги принуди доброволно да се отцѣпятъ отъ империята и се присъединятъ къмъ България. Отказътъ на славѣнскитѣ князе да се отзоватъ на поканата за помощь на солунци при всичкитѣ настоявания отъ страна на стратега Никита, и то въ такъвъ единъ критически моментъ, отъ който може би е зависѣла и тѣхната участь, билъ, споредъ насъ, явенъ изразъ на това отцѣпване отъ империята. Въ тоя смисълъ ще трѣба да разбираме съдържанието на горѣприведеното извѣстие за нахлуванията на българитѣ, които тъкмо въ това врѣме тревожили ромеитѣ.

Отказътъ на славѣнитѣ произвелъ въ Цариградъ тежко впечатление, защото слѣдъ това била изгубена всѣка надежда да се даде на заплашвания съ загинване Солунъ каквато и да било помощь. Тогава въ столицата намислили по другъ начинъ да въздѣйствуватъ върху славѣнитѣ. Като разбирало, че отказътъ на послѣднитѣ е дѣло на българската политика и влияние, цариградското правителство рѣшило да се опита да въоржжи самитѣ българи срѣщу арабитѣ. Камениата разказва, че тъкмо около това врѣме отъ Цариградъ билъ изпратенъ императорскиятъ евнухъ, на име Родофилъ, на западъ съ много злато,[1]) което, споредъ както той самъ казвалъ, било прѣдназначено да се раздаде като заплата на войницитѣ и матроситѣ отъ сицилийската ескадра, която въ това врѣме дѣйствувала противъ африканскитѣ араби и се

[1]) Споредъ Сим. Логотета (Ibidem., p. 784) и другитѣ хронисти (Theoph. contin., ib., p. 368; Skyl.-Cedr., II, p. 262) сумата възлизала на 100 литри злато (ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ χρυσίου λίτρας ρ').

нуждаела отъ поддържка. Родофилу било поржчено да се отбие по пжтя си за Сицилия въ Солунъ по нѣкакви-си нужди (τινῶν χρειῶν ἕνεκεν).[1]) Той пристигналъ въ Солунъ малко прѣди прѣвземането на града отъ арабитѣ (πρὸ μικροῦ τοῦ κινδύνου) и билъ принуденъ да отложи пжтуването си по-нататъкъ, защото при завладѣването на града отъ арабитѣ той попадналъ въ плѣнъ и билъ подложенъ отъ Лъва Триполита на страшни мжки. Обаче прѣзъ нощьта срѣщу деня на навлизането на неприятеля въ града Родофилъ сполучилъ тайно да изнесе златото отъ града и по довѣрени нему лица да го изпрати на стримонския стратегъ, комуто той съ писмо съобщилъ да го пази до свършването на войната.[2]) Камениата не обяснява точно, какви сж били тия нужди, които съставяли цѣлта на Родофиловото отбиване въ Солунъ; сжщо така той не казва, защо Родофилъ изпратилъ златото, което носѣлъ за Сицилия, тъкмо на стримонския стратегъ, което се явява още по-странно, когато знаемъ отъ сжщия авторъ, че стратегътъ билъ враждебно настроенъ къмъ солунци. Всички тия недоумѣния ще получатъ разяснението си въ по-нататъшното развитие на събитията.

Отчаяни, че не могатъ да получатъ помощь отъ околнитѣ славѣни, солунци най-сетнѣ рѣшили съ собствени сили да посрѣщнатъ нападението на неприятеля. На 29. юлий 904 г. сутриньта арабската флота начело съ емира Лъва Триполита се показала вече прѣдъ входа на солунското пристанище, при носъ Емболъ и бързо потеглила къмъ брѣга, близу до който тя хвърлила котва и почнала обсадата. Прѣзъ първия день на обсадата всички нападения на арабитѣ били стойко отблъснати отъ стѣнитѣ на града, при което особено полезни се оказали съ своитѣ стрѣли ония отъ славѣнитѣ, които се били отзовали на поканата.[3]) На слѣдния день

[1]) Сим. Логотетъ (п. т.), а слѣдъ него и другитѣ хронисти отбѣлѣзватъ че Родофилъ се отбилъ въ Солунъ, за да се лѣкува, защото по пжтя се разболѣлъ (Νοσήσας δὲ κατὰ τύχην ἐν τῇ ὁδῷ εἰσῆλθεν ἐν Θεσσαλονίκῃ πρὸς τὸ λούσασθαι), но това едвали трѣба да се приеме, защото Камениата не споменува за подобно нѣщо.

[2]) Joan. Cameniata, ibid., cap. 59, p. 569, 14—19.

[3]) Ibidem, cap. 25, p. 523, 4—9.

обаче, 30. юлий, арабитѣ сполучили да излѣзатъ на източния брѣгъ на пристанището, тъй че обсадили града и отъ суша. Тукъ тѣ завладѣли двѣтѣ източни порти на града, Римскитѣ и Касандрийскитѣ, а прѣзъ нощьта срѣщу 31. юлий направили пристжпъ и откъмъ морето на градскитѣ стѣни, които слѣдъ малъкъ отпоръ отъ страна на солунци, били прѣвзети отъ неприятеля. Слѣдъ това цѣлиятъ градъ прѣминалъ въ ржцѣтѣ на арабитѣ: тѣ се пръснали изъ улицитѣ, като избивали населението, безъ да гледатъ нито на полъ, нито на възрасть; цѣлото население, съ изключение на твърдѣ немного, които сполучили да избѣгатъ въ близкитѣ планини, било хванато въ плѣнъ отъ арабитѣ. При това Каменията съобщава, че, когато емиръ Лъвъ Триполитъ далъ позволение на ония отъ жителитѣ, които били избѣгали порано и се спасили въ околноститѣ на Солунъ, да дохождатъ въ прѣвзетия и ограбенъ градъ, за да откупуватъ плѣненитѣ си роднини, тукъ се явилъ нѣкой-си Симеонъ, мжжъ съ зрѣлъ и твърдъ умъ и съ голѣма опитность въ работитѣ. Той билъ изпратенъ отъ Цариградъ въ Солунъ малко прѣди това съ нѣкаква-си мисия отъ императора, която авторътъ и тоя пжть, както сѐ види, нарочно не счелъ за нужно да обясни точно.[1])

Тоя Симеонъ се явилъ като прѣдставитель отъ византийска страна при сключването на една спогодба, прѣдложена отъ емира за ония плѣнници, които да се откаратъ въ Тарсъ нѣмало никаква полза, нито възможность. Рѣшено било тѣ да останатъ живи въ родния си градъ, но съ условие, щото при прѣдстоящата по договора обмѣна на плѣнницитѣ императоръ Лъвъ VI да счита оставенитѣ въ отечеството имъ солунци сжщо за сарацински плѣнници и да ги откупи съ отпущането на свобода съотвѣтно число плѣнници мюсюлмани. Симеонъ, увѣренъ въ человѣколюбието на своя императоръ, отъ негово име подтвърдилъ договора

---

[1]) Joan. Cameniata, ib., cap. 62, p. 574: ... συνεῖπετο μετ' αὐτῶν καί τις ἀνὴρ καλούμενος Συμεών, φρονήσει βεβηκώς καὶ διὰ πείρας ὧν πολλῶν πραγμάτων, ὃς ἦν πρὸς τοῦ βασιλέως σταλεὶς δι' αἰτίαν τινὰ χρειώδη πρὸ μικροῦ τῇ πόλει, περὶ ἧς νῦν οὐκ ἀναγκαῖον εἰπεῖν.

съ клетва и подпись.[1]) Когато пъкъ слѣдъ това хитриятъ и жестокъ ренегатъ заплашвалъ, че ще прѣдаде на огънь уцѣлѣлитѣ градски здания, Симеонъ, заедно съ влиятелни и по-заможни граждани отъ ония, които били дошли да откупятъ плѣненитѣ си роднини, сполучилъ да изтегли отъ стримонския стратегъ двата таланта злато, които Родофилъ билъ изпратилъ на послѣдния срѣщу деня на солунския погромъ, и ги прѣдалъ на емира като откупъ въ момента, когато арабитѣ вече подпаляли кжщитѣ въ приморската часть на града. По тоя начинъ Симеонъ спасилъ града отъ съвършено унищожение.[2])

За сжщия тоя актъ на споменатия Симеонъ ето що четемъ въ другъ съврѣмененъ изворъ: „Той (Симеонъ асиярит) спаси градъ Солунъ, който щѣше да бжде отъ основа разрушенъ, когато нечестивиятъ измаилитъ, нареченъ Лъвъ Триполитъ, го бѣше прѣвзелъ по божие попущение и поради многото ни грѣхове. Като извърши нечувано дѣло и самолично се видѣлъ съ беззконника, той, като човѣкъ находчивъ и разуменъ, убѣди го да остави тоя градъ непокжтнатъ и да отпусне повечето плѣнници, слѣдъ като прѣдстави на арабитѣ изпратенитѣ отъ него за българитѣ приятелски подаръци съ количеството злато. Това казахъ, прибавя авторътъ, за да изтъкна добродѣтелта на тоя мжжъ и неговата благонамѣреностъ“.[3]) Едвали може да има съмнѣние, че горнето извѣстие говори за сжщитѣ двѣ заслуги на Симеона въ въпроса за избавлението на

---

[2]) Ibidem, cap. 63, p. 574—575.

[3]) Ibidem, cap. 64, p. 576.—Ср. В. Г. Васильевскій, О жизни и трудахъ Симеона Метафраста. ЖМНПр. г. 212 (1880), стр. 409—410. — А. Васильевъ, каз. съч. II, стр. 148—150.

[1]) C. de Boor, Vita Euthymii, стр. XV, § 10, p. 53—54: Συμεὼν . . . ὃς καὶ τὴν πόλιν Θεσσαλονίκης μέχρις ἐδάφους καταλύεσθαι μέλλουσαν παρὰ τοῦ κατὰ συγχώρησιν θεοῦ καὶ πλῆθος ἡμῶν ἁμαρτιῶν παραλαβόντος ταύτην ἀσεβοῦς Ἰσμαηλίτου, τοῦ Τριπολίτου καλουμένου, τὸ πάρεργον ἔργον ποιησάμενος καὶ αὐτοψὶ τὸν ἀλιτήριον θεασάμενος, ὡς ἀγχίνους καὶ ἐχέφρων πείθει τοῦτον τό τε ἄστυ σῶσαι καὶ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας πλεῖστον καταλιπεῖν, τὴν εἰς Βουλγάρους παρ' αὐτοῦ ἀποσταλεῖσαν φιλικὴν δεξίωσιν μετὰ καὶ τῆς ὁλκῆς τοῦ χρυσίου τοῖς Ἄραψι παρασχόμενος· τοῦτο δὲ εἴρηκα δεικνύων τήν τε τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴν καὶ τὸ ἀξιόπιστον.

Солунъ, за които подробно разказва, както видѣхме по-горѣ, и Камениата; обаче въ него ние намираме нѣщо повече, което дава възможность да се обяснятъ посоченитѣ по-горѣ недоумения, които възникватъ отъ разказа на Камениата. Тукъ ние имаме прѣдъ видъ откупа, който Симеонъ прѣдставилъ емиру, за да избави Солунъ отъ пожаръ.

Споредъ Камениата, тоя откупъ, който състоялъ отъ два таланта злато, било сѫщото онова злато, което Родофилъ носилъ съ себе си за войницитѣ и матроситѣ отъ сицилийската ескадра и което той срѣщу деня на солунската катастрофа тайно изпратилъ на стримонския стратегъ на съхранение, а пъкъ споредъ приведеното извѣстие, Симеонъ употрѣбилъ за сѫщия откупъ изпратенитѣ по-рано отъ него самия подаръци и злато, които били прѣдназначени за българитѣ. Какъ ще трѣба да се примиритъ тия двѣ нагледъ противорѣчиви съобщения, когато нѣмаме основание да отричаме вѣрностьта нито на едното, нито на другото, понеже и двѣтѣ сѫ излѣзли изъ-подъ перото на двама съврѣменици? Въ сѫщность тукъ нѣма никакво противорѣчие, а само взаимно попълване и пояснение на двѣтѣ съобщения. И наистина, ако откупътъ състоялъ отъ една страна отъ златото, донесено отъ Родофила въ Солунъ и прѣдадено на стримонския стратегъ, а отъ друга — отъ подаръци и злато, които сѫщо били изпратени въ Солунъ и прѣдназначени за българитѣ, то ясно става, че това е било една и сѫща сума и че цѣлта на Родофиловото дохождане въ Солунъ, за която Камениатъ прѣмълчава, била тъкмо да донесе прѣдназначенитѣ за българитѣ подаръци и пари, което изрично се подтвърдява и отъ Сим. Логотета.[1]). При тоя изводъ не е мѫчно да обяснимъ отъ една страна бързината, съ която Родофилъ изпратилъ въпросната сума и подаръцитѣ на стри-

[1]) Sym. Logoth., ib., p. 784,10 — 785,5: διαρχόμενος δὲ Συμεὼν ἀσηκρῆτις, ὁ μετὰ ταῦτα γεγονὼς πατρίκιος καὶ πραιτασηκρῆτις, ἀνελάβετο τό τε χρυσίον καὶ τὰ δῶρα, ἅπερ εἶασεν ὁ Ροδόφυλλος ἐν τῇ ὁδῷ καὶ πολλὰ βασανισθεὶς ἐτελεύτησε. Τοῦ δὲ Τριπολίτου βουλομένου τὴν πόλιν καταστρέψαι, μαθὼν Συμεὼν δηλοῖ αὐτῷ λαβεῖν χρυσίον καὶ ταύτην ἐᾶσαι. — Ср. Theoph. cont., ib., p. 368,11—15. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 263,3—6.

монския стратегъ, а сѫщо и отношения на българитѣ къмъ Византия въ свръзка съ общия вървежъ на събитията.

Слѣдъ отказа на славѣнитѣ да се притекатъ на помощь на солунци, въ столицата било рѣшено, може би по съвѣта на сѫщия Симеона асикрита, да се опитатъ съ „приятелски" подаръци и злато да привлѣкатъ българитѣ на помощь на Солунъ, а заедно съ тѣхъ и околнитѣ славѣни, като при това работата била наредена така: Родофилу, очевидно, били прѣдадени въпроснитѣ подаръци и пари съ заповѣдь, щомъ той пристигне въ Солунъ, незабавно да ги изпрати по довѣрено лице на стримонския стратегъ, който отъ своя страна да ги прѣпрати по назначение на българитѣ. Обаче тоя опитъ се оказалъ несполучливъ, защото било вече късно, тъй като наскоро слѣдъ това Солунъ билъ вече въ ржцѣтѣ на арабитѣ, и нѣмало нужда отъ подобни въздѣйствия върху българитѣ, понеже още прѣди самия день на катастрофата почнали да се явяватъ спомагателни отреди на стримонци. Камениата, като описва, какъ населението отъ разнитѣ части на града се спасявало съ бѣгство, разправя и слѣднето: „Нѣкои пъкъ други, като побѣгнаха отъ портитѣ, които водятъ къмъ акрополя (крѣпостьта),[1]) прѣди да настане нещастието, спасиха живота си. Това бѣха воеводитѣ (ἡγούμενοι) на славѣнитѣ, които отдавно бѣха намислили това и тайно откраднаха ключоветѣ на ония порти; и тѣ, като видѣха върха на злото, трѣбаше да даватъ изходъ всѣкиму, който се явяваше, защото по тоя начинъ мнозина отъ ония, които се бѣха скрили тамъ, прѣди да нападнатъ неприятелитѣ, щѣха да отклонятъ смъртьта; но тѣ нищо подобно не допущаха да имъ дойде на умъ. Като се грижеха винаги за своето добро и гледаха само, какъ да отблъснатъ отъ себе си опасностьта, тѣ отвориха малко вратата и извършиха частично (τομῶς) бѣгство, като оставиха тамъ едного да заключи пакъ вратата слѣдъ тѣхното излизане. По тоя начинъ тѣ зломислиха противъ спасението на всички, като измислиха нѣкакъвъ-си хитъръ прѣдлогъ, какво тѣ излѣзли не за

[1]) Това сѫ били сѣвернитѣ главни порти на Солунъ. Вж. Tafel, De Thessalonica, p. 105.

да бѣгатъ, а за да приематъ по-скоро съюзницитѣ стримонци, тъй като стратегътъ билъ за повѣдаль тъкмо това*.[1])

Колкото и да се старае Камениата подъ влиянието на враждебното си чувство къмъ славѣнитѣ по-силно да изтъкне злонамѣреното тѣхно бѣгство отъ Солунъ въ най-критичния моментъ и да умаловажи прѣдставяната отъ тѣхъ причина за напущането на града, все пакъ самиятъ способъ на излизането имъ показва, че тѣ въ случая сж дѣйствували по извѣстенъ планъ; защото, ако сж мислили само за едно свое бѣгство, то не биха се старали така внимателно и грижливо да заключатъ вратитѣ слѣдъ излизането и сигурно сж задържали ключоветѣ отъ портитѣ. Освѣнъ това отъ самия прѣдлогъ за бѣгството на славѣнскитѣ воеводи се вижда, че къмъ деня на катастрофата почнали да се явяватъ подъ Солунъ спомагателни отреди отъ стримонци. Каква е била цѣлта на тия отреди и защо стратегътъ стримонски билъ заповѣдалъ на славѣнитѣ, които били въ Солунъ прѣзъ врѣмето на обсадата, да напуснатъ града и да се съединятъ съ пристигналитѣ спомагателни отреди, сж въпроси, на които засега не може да се отговори. Но, дори ако допуснемъ, че тѣ сж дошли съ цѣль, да окажатъ посилна помощь на солунци, все пакъ тѣ не сж могли да прѣдприематъ нищо спасително за Солунъ, защото градътъ вече се намиралъ въ ржцѣтѣ на неприятеля. Впрочемъ самитѣ събития сж скоро опрѣдѣлили на тия славѣнски отреди съвсѣмъ друга роля да играятъ.

Когато всички договори съ Лъва Триполита били сключени благодарение на умнитѣ разпоредби на Симеона асикрита, най-сетнѣ на 9. августъ 904 год. арабитѣ, като натоварили на корабитѣ си безбройно множество плѣнници, въ числото на които билъ и самъ Ив. Камениата, и богата плячка, дигнали котва и напуснали Солунъ и пристанището му.[2]) Разоренъ и опустошенъ отъ арабитѣ, оставенъ безъ всѣка

[1]) Joan. Cameniata, lb., cap. 41, p. 545—546.

[2]) А. Васильевъ, каз., съч. II, стр. 150.

защита отъ Цариградъ, Солунъ сега прѣдставялъ твърдѣ примамлива и лесно достжпна плячка за околнитѣ славѣни и за българитѣ. Появилитѣ се подъ Солунъ въ деня на катастрофата стримонски отреди, които несъмнѣнно сж били изпратени не толкова за помощь на солунци, колкото за отпоръ на арабитѣ, въ случай че тия подирнитѣ биха се опитали да нахлуятъ въ страната, поддържани и отъ български отреди, сега поискали да използуватъ това тъй изгодно положение на работитѣ. И наистина, както показва извѣстието на Лъва Магистра за третото му посолство, тъкмо въ тоя моментъ българитѣ се опитали „да заселятъ Солунъ.“ Колкото кратко и да се изразява Лъвъ Магистъръ въ писмото си до императора, все пакъ отъ неговитѣ думи не е мжчно да се разбере, че българскитѣ и славѣнскитѣ отреди се опитали съ помощьта на избѣгалитѣ по-рано славѣнски воеводи да окупиратъ града, слѣдъ това да го заселятъ и по тоя начинъ да го обърнатъ въ чисто славѣнски градъ.

Императоръ Лъвъ VI трѣбало да употрѣби всички усилия, за да не допусне да бжде завзетъ отъ българитѣ тоя толкова важенъ въ империята градъ: това би значило българитѣ окончателно да се закрѣпятъ на Егейско море, отдѣто тѣ лесно биха могли да отнематъ всички западни владѣния на ромеитѣ, па и самиятъ Цариградъ би могълъ да бжде завоеванъ много по-лесно отъ Солунъ. Моментътъ е билъ твърдѣ критиченъ за империята, а пъкъ да се прѣдупрѣди злото съ война противъ българския князъ, било невъзможно въ дадено време за императора поради голѣмата опасность откъмъ арабитѣ, па освѣнъ това той би се явилъ като нарушитель на сжществуващитѣ вече мирни договори и чрѣзъ това би прѣдизвикалъ нова нежелателна война отъ страна на Симеона. Затова рѣшено било да се уреди работата отново по миренъ начинъ. Отъ Цариградъ билъ изпратенъ пакъ Лъвъ Магистъръ въ България, който сполучилъ, ако се сжди по думитѣ му, да убѣди българския князъ да се откаже отъ замисления си планъ. Обаче и тукъ ще трѣба да се отбѣлѣжи, че надали Лъвъ Магистъръ е могълъ да въз-

дѣйствува върху князъ Симеона само съ едни убѣждения и настоявания, както самъ казва. Надписътъ върху намѣренитѣ при с. Наришъ (22 клм. на сѣверъ отъ Солунъ) два погранични стѣпа, които сж били поставени тъкмо въ 904 год. (6412 г. отъ С. М.), ясно доказва, че поставянето имъ, очевидно, се намирало въ свръзка съ прѣговоритѣ на Лъва Магистра съ Симеона за Солунъ въ сжщата 904,[1]) съ други думи, като резултатъ отъ тия прѣговори било това, че за освобождението на Солунъ Симеонъ получилъ извѣстни териториални отстжпки отъ Византия; слѣдъ това послѣдвало и окончателното опрѣдѣление на юго-западната граница между България и Византия, която възъ основа на пограничнитѣ стълпове и списъка на епископствата отъ врѣмето на Лъва VI опрѣдѣляме така: отъ върха Кекезъ тя отивала на югозападъ по главния вододѣлъ на Централнитѣ Родопи, прѣсичала рѣка Места къмъ пл. Боздагъ,[2]) по тая послѣднята се

---

[1]) Тоя надписъ, който е запазенъ доста добрѣ на една стълпъ, споредъ твърдѣ сполучливото попълване на поврѣдената му часть отъ г. Ѳ. И. Успенски, гласи слѣднето: ἔτους ἀπὸ κτ(ίσεως) κ(όσμου) ϛ͵ϡ͵ϊ͵ι͵ ἰν(δικτιῶνος) ϛ̄ | ὅρος Ῥωμαίων κ(αὶ) Βουλγάρ(ων) | ἐπὶ Συμεὼν ἐκ Θεοῦ ἄρχ(οντος) Βουλγάρ(ων) | ἐπὶ Θεοδώρου Ὀλγου-τραχανοῦ | ἐπὶ Δρίστρου κομήτου, т. е. „Въ лѣто отъ сътворение мира 6412 (=904), индиктъ 7. Граница между ромеи и българи при Симеона, отъ Бога князъ български, при Теодора олгу-таркана, при Дристра комита". Вж. Ѳ. И. Успенскій. Пограничный столбъ между Византіей и Болгаріей при Симеонѣ въ ИзвРАИн. въ Кон-полѣ, т. III (1898), стр. 184—194. — Обяснение на тоя надписъ вж. нашата рецензия въ СбНУм. кн. XV, книжов. отд., стр. 20—40.

[2]) Прѣдъ видъ на това, че въ списъка на Лъва VI епископитѣ ὁ Πολυστύλου (стар. Абдера, сег. Булустра при зал. Порто-Лагосъ), ὁ Βελικείας (точно неизвѣстно, споредъ Иречека (Das christl. Elem. S. 70), тя се намирала въ съсѣднатa Родопска область), ὁ Χριστουπόλεως (сег. Кавала), ὁ Σμολαίων (това епископство получило името си отъ славѣнското племе с м о л ѣ н е или с м о л е н ц и, οἱ Σμολανοί, οἱ Σμολίνοι, което живѣло въ сегаш. область Акъръ-Челеби на изт. отъ р. Места (L. N i e d e r l e, Slov. starožit. п. т., стр. 428)—И р е ч е к ъ, Княж. България, II, стр. 391—392), а споредъ Д. Д е ч е в ъ по горня и срѣдня Места, въ Разлога и Неврокопско (вж. Сборникъ въ честъ на В. Н. Златарски, стр. 45—47), ὁ Καισαροπόλεως (въ Зъхненско, между план. Кушница (стар. Πάγγαιον) и р. Драматица. Вж. Й о р. И в а н о в ъ, Българ. старини, стр. 4) и ὁ Ἀλεκτρυοπόλεως (или още Ἀνακτορόπολις, вѣроятно сег. Ἐλευθερόπολις на мор. брѣгъ западно отъ Кавала (ср. T o m a s c h e k, Idris.

спущала отъ с.-из. близу до Сѣръ, който е останалъ византийски;[1]) оттука въ юго-западна посока тя достигала до с. Наришъ на р. Галико,[2]) послѣ на западъ между селата Вардаровци и Ахматово прѣсичала р. Вардаръ,[3]) обикаля по пл. Паякъ,[4]) повръщала на югъ, минавайки източно отъ Воденъ, и по планинитѣ Кара-тащъ и Нѣгушъ,[5]) завръщала на западъ между Кайлари и Кожани къмъ върха Шинякъ, прѣсичала горнето течение на р. Бистрица южно отъ Костуръ къмъ пл. Грамосъ и отивала право на западъ до р. Воюса, по тая рѣка до влиянето на лѣвия ѝ притокъ Зринъ и оттамъ отивала право на западъ къмъ Химара, на морския брѣгъ, която влизала въ българската държава.[6])

---

ib., p. 76 и 77. — Иречекъ, п. т., стр. 390, бѣл. 8) сж означени като подчинени на филипийския митрополитъ; очевидно, тукъ е останала старата граница споредъ договора отъ 864 г. безъ промѣна (Gelzer, Texte der Notitiae etc. ib. p. 558, № 596—601).

[1]) Това се види отъ списъка на Лъвъ VI, дѣто αἱ Σέρραι е поставенъ на 24 мѣсто между архиепископствата, подчинени на цариградската църква. Gelzer, ib., p. 551, № 79.

[2]) Какъ е вървѣла границата между Сѣръ и с. Наръшъ, мжчно може, засега да се посочи; но, ако се вземе въ внимание, че епископствата 1. ὁ Λίτης καὶ Ῥεντίνης, което се намирало между ез. Тахино и Солунъ, (Tafel, De Thessalonica, p. 65 squ.) и 2. ὁ Ἱερισσοῦ ἤτοι Ἁγίου Ὄρους, което е обемало източната половина на Халкидика съ Атонския полуо-въ (п. т., стр. 63—64, сж означени въ списъка отъ края на XI. и нач. на XII. в. като подчинени на солунския митрпоолитъ (Gelzer, Jahrb. f. protest. Theologie, 1886, № 4, S. 552), когато въ списъка на Лъва VI тѣ не фигурирать, би трѣбало да се прѣдполага, че границата отъ околноститѣ на Сѣръ се е спущала на югъ покрай ез. Тахино и, като е излизала на Орфанския заливъ отъ устието на р. Струма до Иерисо близу до Атонския полуо-въ, отдѣто вървѣла на с.-зап. по вододѣла на Халкидскитѣ планини, между Солунъ и ез. Бешикъ обхващайки Лагодинското поле, отивала къмъ с. Наръщъ при р. Галико.

[3]) Вж. Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 7—8.

[4]) Защото епископството ὁ Δρουγουβιτίας, споредъ списъка на Лъвъ VI въ даденото врѣме било подчинено на солунския митрополитъ (Gelzer, Texte der notitiae, S. 554, № 289). Това епископство получило името си отъ славѣнското племе Другувити или Драговити (Tafel, ib. p. 59); дѣ е било седалището му, не се знае.

[5]) Защото ὁ Βερόης (сег. Караферия) е било подчинено сжщо на солунския митрополитъ (Gelzer, Texte, S. 554, № 288).

[6]) Посоката на границата въ тая область се опрѣдѣля пакъ по списъка

И тъй, при прокарването на юго-западнитѣ граници на държавата си въ 904 г. Симеонъ се ржководилъ отъ сѫщата мисъль и сѫщия планъ, както при опрѣдѣлението на границата въ драчката тема: отказвайки се отъ Солунъ, той въ сѫщото врѣме сполучилъ до толкова да стѣсни и намали неговата область, неговия хинтерландъ, че, може да се каже, почти съвсѣмъ го изолиралъ по суша отъ центъра на империята и чрѣзъ това подготвилъ по-лесното завземане на тоя тъй важенъ и втори по значение слѣдъ столицата градъ въ европейскитѣ владѣния на Византия. Но договорътъ отъ 904 г. има въ нашата история и друго важно значение: по тоя актъ всички славѣнски земи въ днешна южна Македония и южна Албания, които дотогава все още се намирали подъ властьта на византийския императоръ, сега прѣминали къмъ българската държава, съ други думи, Симеонъ чрѣзъ тоя актъ завършилъ обединението на повечето отъ ония славѣнски племена на Балканския полуостровъ подъ скиптъра на българския господарь, които дадоха окончателната етническа физиономия на българската народность; а пъкъ почналата се прѣди това и бързо развилата се слѣдъ тая дата мирна културно-просвѣтна дѣйность на създателитѣ на българската книжнина и на тѣхнитѣ достойни ученици се турила здрава основа за духовното единство на географски разкѫсанитѣ части на българската народность на Балканския полуостровъ.

* * *

Слѣдъ сключването на мира съ Византия въ 896 г. първата грижа на Симеона била да прѣмахне слѣдитѣ на разрушението отъ маджарското нашествие въ сѣверо-източна България. Константинъ Багренородни, като разказва за послѣднето събитие, съобщава, че маджаритѣ, „воювайки съ Симеона,

---

на Лъва VI. Въ него нийдѣ не фигурира Костуръ; а пъкъ епископствата Адрианополско или Дринуполско ὁ Ἀδριανουπόλεως, ок. дн. Аргирокастро) и Ботрутско (ὁ Βοθρωτοῦ сег. Ботрунто, срѣщу о-въ Корфу) сѫ били най-сѣвернитѣ отъ подчиненатѣ на цариградската църква епископства, които влизали въ диоцеза на навпактския митрополитъ. — В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, п. т., стр. 148 и 160.

съвършено го разбили и, като го прогонили и затворили въ тъй наречената Мундрага, дошли чакъ до Прѣславъ“ [1]). Дали тѣ сж сполучили да влѣзатъ и въ българската столица тогава и да я оплячкосатъ, това остава неизвѣстно; обаче извѣстията на Симеона Логотета, 1. че тогава маджаритѣ „оплѣнили цѣлата българска земя“, т. е. цѣла сѣверо-източна България и 2. че слѣдъ поражението Симеонъ едвамъ успѣлъ да се затвори въ крѣпостьта Дръстъръ[2]), като оставилъ цѣлата страна въ разположение на неприятелитѣ, даватъ достатъчно основание да твърдимъ, че тъкмо прѣзъ врѣмето на това маджарско нашествие сж пострадали не малко и околноститѣ на Прѣславъ, и въ това число и Борисовия мънастирь при „устието на р. Тича“, който несъмнѣнно билъ ограбенъ, а църквата му значително повредена, както това се установява отъ разкопкитѣ на тоя мънастирь въ мѣстностьта Патлейна. Симеонъ веднага пристжпилъ къмъ поправката на мънастиря: той значително разширилъ съ нови пристройки и прѣстройки главната мънастирска църква, като я украсилъ съ стѣнна стъклена и подова мраморна мозаики, съ разноцвѣтна керамика и другъ декоративенъ материалъ, така че въ 906 г., споредъ думитѣ на черноризецъ Тудора Доксовъ, тя изглеждала като „златая“ и „нокая“; сжщо тогава той ще да е увеличилъ и другитѣ мънастирски помѣщения[3]).

Съ възстановяването на Прѣславския мънастирь Симеонъ се заловилъ, не само защото въ него била открита, както

---

[1]) Const. Porphyr. De. adm. imp. ib., p. 172,17—20: . . . καὶ τὸν Συμεὼν πολεμήσαντες κατὰ κράτος αὐτὸν ἤττησαν καὶ ἐξελάσαντες μέχρι τῆς Πρεσθλάβου ἐλήλθον ἀποκλείσαντες αὐτὸν εἰς τὸ κάστρον το λεγόμενον Μουνδράγα.

[2]) Sym. Logoth., ibid., p. 773,7-20: οἱ Τοῦρκοι . . . ᾐχμαλώτευσαν πᾶσαν τὴν Βουλγαρίαν... οἱ δὲ ἀντιπεράσαντες συμβάλλουσι πόλεμον μετὰ [τῶν] Βουλγάρων, καὶ τρέπεται Συμεὼν μόλις ἐν τῇ Δρίστρᾳ. — Ср. старобългарския прѣводъ, стр. 117, л. 204 об. — Leo Gram. ib., p. 268,6—11. — Theoph. contin. ib., p. 358,21—359,2. — Skyl.-Cedr. ib. II, p. 255,10—11. — Zonaras, ib., IV, p. 40,23—26. — Ср. сжщо по-горѣ, стр. 298—299.

[3]) За тоя мънастирь по-подробно вж. В. Н. Златарски, Къмъ историята на открития въ мѣстностьта Патлейна старъ български мънастирь, Изв. на Бълг. Арх. Ин-тутъ, т. I, стр. 147—152.

видѣхме, първата славѣно-българска школа, която е изиграла такава голѣма и важна роля прѣзъ врѣмето, когато Борисъ подготвѣлъ своята духовно-просвѣтна реформа и защото съ тоя мънастирь го свързвали много скжпи за него самия лични спомени отъ врѣмето, когато той живѣлъ и работилъ въ него като монахъ, но и съ цѣль да го развие въ истинско културно-просвѣтно срѣдище по образеца на Магнаврската академия при византийския дворъ, като събере въ него всички проявили се съ своитѣ способности, интересъ и трудолюбие прѣдставители на зараждащата се славѣно-българска книжнина.

Въ това дѣло най-добъръ помощникъ Симеонъ намѣрилъ въ лицето на своя баща. Слѣдъ прогласяването на новия князъ и закриването на народния съборъ въ края на 893 г. Борисъ отново се върналъ въ своя мънастирь, дѣто останалъ до края на живота си. Въ събитията прѣзъ това врѣме той се явява само веднажъ, и то въ една пасивна роля. Споредъ Фулденскитѣ аннали, когато прѣзъ врѣмето на маджарското нашествие въ 895 г. българитѣ слѣдъ първитѣ несполучливи опити за отпоръ, не знаели, дѣ биха могли да намѣрятъ утѣха и срѣдства за борба, тѣ се обърнали „къмъ стжпкитѣ на стареца Михаила, тѣхния краль, който ги обърналъ къмъ истината на християнската вѣра, като го питали, какво ще ги посъвѣтва за отблъсване на страшната опасность.“ Борисъ имъ назначилъ тридневенъ постъ, като при това имъ напомнилъ, че по-напрѣдъ трѣбва разкаяние за нанесенитѣ на християнитѣ обиди, послѣ вече да молятъ Бога за помощь. Българитѣ послушали тоя съвѣтъ и спечелили побѣдата[1]). Главната тенденция на това извѣстие, което имало византийски изворъ[2]), била да се изтъкне, че Борисъ не е одобрявалъ почнатата отъ Симеона въ 894 г. война противъ Византия. Но и да допуснемъ, че това било истински фактъ, обаче въ вжтрѣшнитѣ работи на държавата князътъ-монахъ билъ напълно солидаренъ съ своя синъ. Както прѣди, тъй

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ и пр., п. т., стр. 86—87, а сжщо и тукъ по-горѣ, стр. 298, бѣл. 3.

[2]) За това подробно, пакъ тамъ, стр. 95—97.

слѣдъ маджарското нашествие Борисъ билъ най-усърдниятъ ржководитель и най-добъръ съвѣтникъ на Симеона при прокарването и закрѣпата на духовно-просвѣтната реформа, като отъ една страна насърдчавалъ, одобрявалъ и подканялъ събранитѣ въ мънастиря му книжовници къмъ постоянна работа, а отъ друга — вземалъ непосрѣдно участие въ църковно-административната организация на държавата, особено слѣдъ окончателното опрѣдѣление на юго-западнитѣ и западни граници въ 904 г. въ връзка съ разпрѣдѣление на епархиитѣ въ империята, извършено въ сѫщото врѣме отъ императора Лъва VI.

Въ такава непрѣкѫсната и напрегната 55-годишна дѣйность Борисъ-Михаилъ, „като проживѣлъ не малко години въ монашеска схима, споредъ думитѣ на Теофилакта Охридски, прѣминалъ въ безкрайния животъ, тъй като Господь го прославилъ чрѣзъ показване чудеса и изцѣления, които боголѣпно се извършвали отъ коститѣ му“,[1]) като починалъ въ дълбока старость въ сѫбота вечерь на 2. май 907 г., както това се види отъ слѣдния пасажъ въ приписката на Тудора черноризецъ Доксовъ: „ѣ сѣ ѵбо лѣто (ѯ҃ѳ҃ѵ҃ї҃ѕ҃ = 6415 = 907) ѿспѣ рабъ бжїи сего князя (сїмеона) ѿц҃ь. ѣ҃ князѣ вѣрѣ живыи; к добрѣ исповѣданїи г҃а нашего їс҃ х҃а. великїи и ѵ҃мы҃ и вл҃гокѣрны҃ господ҃ нашъ князь болгарскъ. именемь борисъ; христїанюе же имя ѥмѹ михаилъ, мц҃а маїа въ. ѣ҃. днь; ѣ҃ сѹботны҃ вечер.[2]) Българската църква го причислила къмъ ликътъ на своитѣ светии.

Слѣдъ смъртьта на Бориса неговото мѣсто и роля завзелъ братъ му Доксъ черноризецъ, който послѣдвалъ примѣра на брата си — приелъ монашество и се оттеглилъ въ Прѣславския мънастирь. За него Иванъ Екзархъ въ „Пролога“ си къмъ прѣвода на Ив. Дамаскиновото Богословие, извѣстно подъ надсловъ „Небеса“, пише слѣднето:. „Всѣки пѫть този почтенъ човѣкъ Дуксъ черноризецъ, когато отивахъ при него съ посѣщение, настояваше прѣдъ мене като ми говорѣше и молѣше да прѣвеждамъ учителскитѣ сказания

[1]) Вж. житието на Тивериуполскитѣ мъченици гл. 36.

[2]) Горскій и Невоструевъ, пакъ тамъ, стр. 32—33.

и, като ми припомняше, казваше: каква е работата на единъ попъ, ако не да поучава? И тъй, като си приелъ тая служба, то това и трѣбва да правишъ".[1]) Тия думи достатъчно характеризиратъ дѣйностьта на Докса черноризецъ, който несъмнѣнно е билъ така сѫщо силно заинтересуванъ отъ дѣлото на брата си и всѣкакъ е гледалъ и залѣгалъ да го поддържи и подкрѣпи, като е подканялъ ученитѣ и способни свои съврѣменници, какъвто е билъ Иванъ Екзархъ, да работятъ въ книжовното поле.[2])

Но най-видно мѣсто прѣди и слѣдъ завземането на прѣстола отъ Симеона въ сѣверо-източна България около резиденцията на новия князъ заемала друга една личность, която наредъ съ първитѣ славѣнски учители се явява не по-малко заслужила за българската просвѣта и книжнина. Това е помладиятъ съврѣменникъ на св. Седмочисленици, даровитиятъ, широко образованъ и отличенъ проповѣдникъ и писатель,

[1]) К. Калайдовичъ, Іоаннъ эксархъ болгарскій. Москва 1824, стр. 98, бѣл. 40. — В. Ягичъ, Разсужденія старины о церковнославянскомъ языкѣ, п. т., стр. 33 (321).—Сѫщиятъ, Archiv f. sl. Phil. II (1880) стр. 171—172. — В. Н. Златарски, Кой е билъ Тудоръ черноризецъ Доксовъ. „Българ. Прѣгл." год. IV (1897), кн. 3, стр. 42—44 и 49—51. — Г. Цухлевъ, История на българ. църква, т. I, бѣл. 4 на стр. 348—349, се опита да обори мнѣнието, че частным человѣкъ Доуксъ (вариан. Доксъ) черноризецъ отъ Ивана Екзарха не могълъ да бѫде сѫщиятъ Доксъ, братътъ на Бориса споредъ приписката въ Чивидалското евангелие, като се базира на „каноническата догма, че името на мирянинъ безусловно се измѣнява при постригването му въ монашество, когато му се дава ново, ангелско име, както напр., на първоучителя Константинъ — „Кирилъ" или на сръбскитѣ князе (?) Стефана Неманя и сина му Прѣдславъ, като въ монашество били прѣименувани — първия на Симеонъ, а втория на Сава (въ края на XII в.)". Ако г. Цухлевъ би потърсилъ примѣри за своето опровержение не въ сръбската история отъ края на XII вѣкъ, а въ българската, и то по-близу до даденото врѣме, то той би се лесно убѣдилъ, че тая „каноническа догма" не се е прилагала въ България прѣзъ врѣмето на Бориса и Симеона, па и по-сетнѣ. Така прѣди всичко самъ Борисъ при приемането на монашество не промѣнилъ нито народното, нито християнското си име, инакъ Тудоръ черноризецъ въ приписката си непрѣмѣнно би го отбѣлѣзалъ. Сѫщото ще трѣба да кажемъ и за ц. Петра, който въ всички църковни пѣсни и трудове се отбѣлѣзва „Петръръ черноризецъ".

[2]) Че Борисъ ималъ братъ, който така сѫщо се интересувалъ отъ дѣлото на Бориса, вж. по-горѣ, стр. 168, бѣл. 2.

пресвитеръ Константинъ. Той билъ несъмнѣнно по произходъ славѣнинъ, защото изстжпва въ своитѣ трудове като прѣданъ защитникъ, щото славѣнскиятъ езикъ да бжде богослужебенъ и книженъ езикъ, но отдѣ е родомъ и до днесъ остава неизвѣстно;[1]) обаче положително се знае, че той билъ „ученикъ Меѳодовъ, архиепископа Моравы", т. е. той билъ, както вече се каза, единъ отъ по-младитѣ ученици на Методия и поради това не е влѣзълъ въ броя на свв. Седмочисленици. Той билъ отъ ония, които отъ Моравия прѣзъ Венеция и Цариградъ дошли въ 887 г. заедно съ Симеона въ сѣверо-източна България, дѣто собствено се и почнала неговата книжовна дѣйность въ Прѣславския мънастирь.[2]) Константинъ

---

[1]) Антоній, архиеп., п. т, стр. 137—139; ПСп., стр. 374. — Д. Цухлевъ, п. т., стр. 420, като посочва на това, че „самитѣ съчинения на Константина ... го прѣдставятъ за писатель, който дълбоко познавалъ българския народъ не само нуждитѣ му като народъ скоропокръстенъ, но и неговитѣ, тъй да се каже, коренни, битови способности и недостатъци, — което на единъ пришелецъ писатель трудно се вдава да изучи въ скоро врѣме", заключава, че Константинъ билъ родомъ българинъ, а не моравецъ, за какъвто нѣкои го считатъ. Но това сж само догадъчни съображения, които ще чакатъ документална подкрѣпа, каквато засега нѣма.

[2]) З несполучливия опитъ на А. И. Соболевски (Епископъ Константинъ, п. т.. стр. 69—73) да докаже, какво Константинъ първоначално живѣлъ въ Солунъ и послѣ станалъ брѣгалнишки епископъ, вж. Йор. Иванов, Българ. старини, стр. 71 и Н. Туницкн, Св. Климентъ, стр. 153. — Но ние не можемъ да усвоимъ прѣдположението на Н. Туницки „отнести періодъ его (Константина) раннѣйшихъ литературныхъ выступленій къ Константинополю". Основание за това прѣдположение той намира въ извѣстния стихъ отъ Азбучната молитва на нашия писатель (а не въ „стихотворномъ прологѣ къ Учительному евангелію", както е означено у Туницки): **лѣтитъ нынѣ и словѣнско плѣма; | къ крьщению обратишл сѧ вьси**", и слѣдъ това пише: „Но въ концѣ IX. в. уже почти вся Болгарія была крещена: язычниковъ оставалось здѣсь уже сравнительно мало, и то больше въ средѣ болгарскаго (тюркскаго), чѣмъ славянскаго населенія. Между тѣмъ нѣкоторыя славянскія племена въ Византіи, особенно пелопонескіе милинги и езериты, дольше всѣхъ другихъ племенъ хранили завѣты языческой религіи и были крещены, дѣйствительно, въ правленіи имп. Василія Македонянина" (п. т., стр. 253—254). Прѣди всичко първиятъ отъ приведенитѣ стихове е твърдѣ съмнителенъ и едвали е сжществувалъ въ оригинала, защото 1. той нарушава азбучния акростихъ, който до тоя стихъ и слѣдъ него е точно запазенъ и 2. по смисълъ не отговаря на дѣйствителностьта, както това и самъ Н. Туницки изтъква, защото

несъмнѣнно е взелъ непосрѣдно участие въ прѣвода на св. Писание и богослужебнитѣ книги заедно съ другитѣ Методиеви ученици, както това свидѣтелствува неговиятъ „Прогласъ“ къмъ евангелието. Но повече той е извѣстенъ съ съставянето, по усиленото настояване на „брата Наума“, на Учителното евангелие — сборникъ отъ бесѣди или проповѣди (на брой 51), които тълкуватъ текстове отъ недѣлнитѣ евангелски четения за-прѣзъ цѣла година. Макаръ че тия бесѣди или проповѣди въ главното си съдържание и да прѣдставятъ прѣводъ отъ гръцки, както той самъ това изтъква въ прѣдговора, но уводътъ и заключението на всѣки

наистина въ това врѣме, когато била писана молитвата, България била цѣла покръстена; но въ сѫщото врѣме той не може да се отнесе и къмъ пелопонеситѣ славѣни — милинги и езерити, защото ако тѣ сѫ били покръстени при Василия I Македонецъ, както твърди Туницки, [което е тоже проблематично, понеже А. Васильевъ (Славяне въ Греціи, Визан. Врем. V., стр. 424), на когото Туницки се позива, прѣдположително, а не „дѣйствително“ отнася това покръщане къмъ врѣмето на Василия I; ако се сѫди пъкъ по разказа на Констан. Багренородни (De adm. imp., p. 220—224), за сѫдбата [на тия славѣни, по-скоро тѣхното покръщане, което се свързва съ окончателното имъ усмирение и покоряне, ще трѣба да се отнесе къмъ X. вѣкъ, къмъ врѣмето на имп. Романа I Лакапинъ], то нѣмало защо Константинъ да ги има и тѣхъ прѣдъ видъ, понеже той е писалъ своята молитва слѣдъ 886 г., т. е. слѣдъ смъртьта на Василия I. Не може да се приеме, че „Учительное евангеліе написано въ Константинополѣ“, още и затова, защото самъ епископъ Константинъ признава, че то е съставено по настояването и убѣждението на „брата Наума“, а пъкъ послѣдниятъ, доколкото се знае досега, не е живѣлъ въ Цариградъ. Що се отнася до факта, че „къ этому труду—можетъ быть самимъ Константиномъ — прибавлена хронологическая статья съ упоминаніемъ о византійскихъ царяхъ — Василіи Македонянинѣ и его преемникѣ Львѣ, сохранившаяся въ нѣкоторыхъ спискахъ и указывающая на 893—4 год., какъ время написанія Учит. евангелія“ (стр. 254), сѫщо така не може да има доказателна сила, защото, докато Учителното евангелие било написано, както видѣхме, прѣди края на 893 г., т. е. прѣди заминаването на Наума за Кутмичевица, хронологическата статия, т. е. „Историкии въкратцѣ“ били завършени въ срѣдата на 894 год., което явно говори, че въ тая година еп. Константинъ вече е живѣлъ въ България; освѣнъ това има признаци, че Историкитѣ въ първоначалния си видъ не ще да сѫ се свършвали съ достигнатия до насъ текстъ. (Затова подробно вж. В. Н. Златарски. Най-старинятъ исторически трудъ въ старобългарската книжнина. СпБАк. кн. XXVII, (1923), стр. 149—166.

отъ тѣхъ, както и цѣла една (41) сѫ излѣзли изъ-подъ неговото перо. Въ тѣхъ Константинъ на простъ, ясенъ и общодостѫпенъ езикъ се старае да даде „религиозно назидание и християнска просвѣта", за да „издигне и прѣобразува нравствения животъ на поучаванитѣ въ духа на Христовата любовь и да възбуди въ тѣхъ благодарно чувство къмъ Бога за обръщането имъ въ християнство, което имъ донесло благата на просвѣтата".[1])

Въ свръзка съ Учителното евангелие се намира и Константиновата „Азбучна молитва", написана въ стихотворна форма съ акростихъ на славѣнската азбука. Въ нея Константинъ се обръща съ молба къмъ Бога: „да му вдъхне въ сърдцето с л о в о, което ще бѫде за прѣуспѣването на всички, които живѣятъ по заповѣдитѣ Му"; да даде нему, който моли помощьта Му, „пространно слово", защото протѣга рѫцѣтѣ си всѣкога, за да приеме отъ Него сила и мѫдрость, за да почне цѣломѫдрено да описва неговитѣ прѣдивни чудеса, като върви по стѫпкитѣ на учителя си (Константина—Кирила), чието име и дѣло послѣдвалъ, и прави достѫпно (**дѣкъ сътворѣ**) евангелското слово, създавайки похвала на Троица въ божеството, която възпѣва всѣка възраст, младъ и старъ, по своя разумъ, новиятъ народъ" (**языкъ новъ** = славѣнскиятъ),[2]) — съ една рѣчь, въ тая „молитва" Константинъ прѣдставя, какво е било неговото душевно състояние, когато той се съгласилъ и пристѫпвалъ къмъ съставянето на Учителното евангелие. Много по-широкъ смисълъ има другото му стихотворение, написано въ 893 г. — „Прогласъ къмъ евангелието", въ което Константинъ изказва, както видѣхме, голѣмата си радость, задѣто славѣнскиятъ езикъ отново станалъ богослужебенъ и книжовенъ езикъ. Нему принадлежи най-сетнѣ и първиятъ исторически трудъ въ старобългарската книжнина — „Историкии за Бога въкратцѣ", хронологическа таблица, съставена

---

[1]) А н т о н і й, архиеп., каз. съч., п. т., стр. 177; ПСп. п. т., стр. 406—407.

[2]) А. И. С о б о л е в с к і й, Церковно-славянскитѣ стихотворения въ IX—X. вѣкъ и тѣхното значение за церковно-славѣнския езикъ. СбНУКн. XVI—XXII (1900), стр. 319—320.

по образеца на византийскитѣ подобни таблици по данни, събрани отъ Пасхалната хроника, хронографията χρονογραφεῖον σύντομον отъ 854 г. и по χρονογραφικὸν σύντομον на патриархъ Никифора отъ 850 г. и съдържаща имената и годинитѣ на еврейски патриарси, сѫдии и царе, на вавилонски, мидо-персийски и македоно-египетски царе до Р. Хр. (5505) и на римски и византийски императори отъ Р. Христово до 8-та (изключ.) година отъ царуването на Лъва VI Философъ, съврѣменния на Константина императоръ, т. е. до 894 год., когато и самитѣ „Историкии“ били написани.[1])

Слѣдъ заминаването на пресвитера Наума за Кутмичевица Константинъ ще да е замѣстилъ отъ края на 893 г. своя доскорошенъ ржководитель въ сѣверо-източната славѣно-българска школа — прѣславската, дѣто е продължавалъ да работи, като несъмнѣнно е поддържалъ най-оживени сношения съ юго-западната — дѣволската. Въ 906 г. ние срѣщаме Константина вече като епископъ, когато той прѣвелъ по заповѣдь на Симеона въ мънастиря при „устието на Тича“ — св. Пантелеймонъ четиритѣ слова на Атанасия Александрийски противъ арианитѣ.[2]) Кога Константинъ билъ възведенъ въ епископски санъ, това засега остава неизвѣстно; но несъмнѣнно е, че той е билъ, както вече се каза, единъ отъ първитѣ слѣдъ Климента епископи „**въ словѣньскъ языкъ**“ и, може би, да е билъ и първиятъ славѣно-български епископъ въ сѣверо-източна България. Съ това се изчерпватъ всички свѣдѣния, които се отнасятъ къмъ живота и дѣйностьта на еп. Константина; ние не знаемъ дори, кога е той починалъ.

Откакъ еп. Константинъ застаналъ на чело на прѣславската славѣно-българска школа, пресвитеръ Наумъ отъ края на 893 г. поелъ ржководството на дѣволската на мѣстото на Климента. Въ какво се е изразила неговата учителска

---

[1]) В. Н. Златарски, Най-стариятъ исторически трудъ, пакъ тамъ стр. 149—151.

[2]) Вж. приписката на Тудоръ черноризецъ. Горскій и Невоструевъ, п. т. № 111, стр. 32—33. — Ср. В. Н. Златарски, История на българ. държава, I, 1 стр. 372—373. — Сѫщиятъ, Къмъ историята на мънастиря въ Патлейна, п. т., стр. 148.

дѣйность въ Дѣволъ, неговото житие не отбѣлѣзва, а се ограничава само съ общи фрази, „**тлѣдѣ подвизанїа на кр҃оугодїе твори пр҃ебываше · дѣйство имѣвь ѿ дѣтьства и до конѹнны**; но то изрично съобщава, че той останалъ „**къ оѹчителствѣ**“ седемь години и прѣзъ това врѣме, вѣроятно, по примѣра на Климента, основалъ свой мънастирь „**на исходѣ Бѣлаго езера**“ съ „**цр҃квь сѣхъ архг҃лъ**,[1]) т. е. на и днесъ сѫществуващия на юго-източния брѣгъ на Охридското езеро мънастирь, който носи името на своя основатель „Св. Наумъ“. Споредъ едно домашно извѣстие, Наумъ построилъ тоя мънастирь „**съ богатьствомь и покелѣнїемъ благоѹьстнѣаго цр҃а блъгар҃скаго мїхаила борисѣа и сына его сѹмеѡна цр҃а**“ въ края на 900 година,[2]) когато той „**прости се оѹчителства** и постѫпилъ въ мънастиря си, дѣто той проживѣлъ десеть години и, „**ѣса благовѣодна бога оѹстроивъ**“, починалъ на 23. декемврий 910 год., като прѣди смъртьта си приелъ „**ѹраньѹьскїи ѡбразъ.**“[3]) При погребението му взелъ участие и еп. Климентъ, който положилъ тѣлото му въ десното „**къскрилїе**“ на мънастирската църква,[4]) т. е. въ десната отдѣлна пристройка, въ която се влиза надесно отъ тѣсния коридоръ, съединяващъ нартиката съ самата църква прѣзъ една малка стаичка, дѣто и днесъ се показва гробътъ на светителя съ гладка надгробна плоча.[5])

Не повече знаемъ за обществената дѣйность на третия сподвижникъ и сътрудникъ на Симеона отъ Методиевитѣ ученици — св. Климента прѣзъ врѣмето на неговото епископствуване. И двѣтѣ му жития — пространно и кратко — говорятъ, и то въ общи фрази, за него като за добъръ и прѣданъ духовенъ пастирь, който, имайки за образецъ въ

[1]) Вж. старото житие по изданието на Йор. Иванова, Българ. старини, стр. 52, рр. 12—20.—П. А. Лавровъ, Житія св. Наума Охридскаго и служба ему. Изв. отд. р. яз. и сл. т. XII (1908), кн. 4, стр. 4, рр. 12—20.

[2]) Вж. подробно В. Н. Златарски, Словѣнското житие на св. Наума отъ XVI. вѣкъ. СпБАк. XXX (1925), стр. 10—19.

[3]) Старото житие, п. т., рр. 21—22.

[4]) Вж. В. Н. Златарски, п. т., стр. 19—21.

[5]) За фрескитѣ въ манастиря Св. Наумъ и иконографията на светителя вж. Л. Милетичъ, Къмъ фрескитѣ на мънастиря Св. Наумъ. Македонски Прегледъ, год. I кн. 3 (1925), стр. 29—38.

всичко дѣлата на своя учитель св. Методия, „безъ да дава сънъ на очитѣ (си), нито дрѣмка на клепкитѣ", постоянно и неотстжпно се грижелъ за просвѣтата и спасението на своето паство. „И всѣкога поучаваше и всѣкога уреждаше, като изправѣшз незнанието, безредието уреждаше, като ставаше за всички всичко (1. кор. IX, 22) споредъ нуждата на всѣкиго: клира насочваше къмъ черковно благочиние и това, което се отнася до псалмопѣнията и молитвитѣ, тъй че клирицитѣ отъ епископията си направилъ да не държатъ въ нищо второ мѣсто слѣдъ никого измежду прочутитѣ въ това отношение, но, напротивъ, да надминаватъ всички въ всичко похвално; а въ народа укрѣпяваше мислитѣ и върху скалата на правата християнска религия устрояваше твърдостьта на вѣрата му (Кол. II, 5), защото тѣ (жителитѣ) бѣха съвсѣмъ невѣжествени и, изобщо казано, скотоподобни".[1]) Като книжовникъ, Климентъ неуморно работѣлъ върху прѣвода на църковни и други книги и съставилъ на всички правници слова и поучения „прости, ясни и не съдържащи нищо дълбоко, нито мжчно за разбиране, а такива, чието разбиране да не избѣгва и най-тжпия измежду българитѣ; чрѣзъ тѣхъ (тия слова и поучения) той нахранилъ душитѣ на по-проститѣ българи, като напоилъ съ млѣко ония, които не можели да приематъ по-твърда храна и чрѣзъ това станалъ дрѹгъ Павелъ за българитѣ, други коринтийци."[2]) Но наредъ съ това Климентъ не по-малко се грижелъ и залѣгалъ за благоустройството и процъвтяването на основания отъ него мънастирь св. Пантелеймонъ въ гр. Охридъ, но и тукъ въ какво се е изразила конкретно неговата дѣйность, за жалъ нищо не знаемъ, освѣнъ само това, че той построилъ въ Охридъ двѣ църкви, които „по голѣмина били много по-малки отъ съборната църква, а по външния, оваленъ и кржгълъ видъ по-приятни отъ тая. Той всѣкакъ залѣгалъ да изкорени равнодушието на българитѣ къмъ божественитѣ работи и съ хубостьта на постройкитѣ привличалъ ги на събрания (богослужебни) и изобщо укротявалъ суровостьта

[1]) Простр. житие, по издан. на П. Туницки, п. т. гл. XXI. § 87, стр.
[2]) 1 Корин. III, 2. — Простр. житие п. т., гл XXII, § 66, стр. 126—127.

на сърдцата имъ, дивотията и грубостьта въ богопознанието.“[1]) И тъй, и като епископъ Климентъ продължавалъ съ сѫщата прѣданность и енергия да работи за развитието на народната българска църква и за насаждането на славѣно-българска духовна култура, като достигналъ до дълбока старость.

„Но прѣгънатъ вече отъ старини и изтощенъ отъ трудове, разказва биографътъ му, Климентъ рѣшилъ да даде оставка отъ епископството, не като отклонилъ се и напусналъ реда, въ който Духъ Светий го оставилъ да пасе божията църква (Дѣян. XX, 28), но отъ благоговение похвално и боговдъхновение, защото той се боялъ, да не би божието дѣло да се събори поради неговата немощь.“ Съ тая цѣль Климентъ дошълъ при царь Симеона и се обърналъ къмъ него съ слѣднята рѣчь: „Царю благочестивий! Докато тѣлото ми издържаше трудове и грижи църковни, които сѫ по-тежки отъ държавнитѣ, споредъ както азъ съмъ убѣденъ, да напусна църквата на Бога, която Той ми бѣ вржчилъ, като употрѣби за срѣдство твоята власть, това ми се виждаше дѣло достойно за осѫждане отъ всички, и нито за наемникъ пристойно, защото тоя има обичай да бѣга и да напуща овцетѣ, когато напада вълкъ (Іоан. X, 12). Какво оправдание има за мене, който не вижда никакъвъ вълкъ, за да напусна стадото божие? Поради това азъ и не напуснахъ до това врѣме (досега). Но (сега), когато виждашъ, какъ и старость ме е налегнала и множеството голѣми трудове е отнело всичката (ми) сила, погрижи се за църквата и постави въ домътъ Господенъ човѣкъ, който при духовна сила има и тѣлесна и е по-младъ, за да се натовари съ църковнитѣ грижи. Изпълни тая ми послѣдна просба! Дай ми прѣзъ тия немного дни да побесѣдвамъ съ себе си и съ Бога; имамъ за това (нѣщо) прѣкрасно жилище — мънастиря, позволи въ него да умра. Какво, прочее, общо има между мене и грижитѣ, които искатъ по-яки членове? Ако пъкъ за църковнитѣ грижи съмъ безсиленъ, то за какво друго ще се домогвамъ до това достоинство (епископското)?

[1]) Пакъ тамъ, гл. XXIII, § 67, стр. 128—129.

Работа е нарекълъ Павелъ епископството (2 Тим. III, 1), отъ която трѣба да страни оня, който никакъ не е свикналъ съ работа. Не пожелай, прочее, да видишъ църквата, която при моето име бѣ цъвнала повече отъ многото (други), а отпослѣ да увѣхва при сѫщото (име); но, както казахъ, запазихъ красотата ѝ чрѣзъ други по-силни, защото не малка опасность има, щото дѣлата да се разстроятъ поради моята немощь."

„Царьтъ, обаче, поразенъ отъ неочакваностьта на чутото, защото отъ неочакванитѣ (нѣща) онова, което не ни е по волята, поразява, кога се чуе, му възразилъ така: „Защо, отче, казвашъ това? Какъ бихъ могълъ да понеса да видя другъ да седи на тоя прѣстолъ, когато ти си живъ? Какъ бихъ могълъ да лиша своето царство отъ твоитѣ архиерейски благословии? Твоето напущане на епископския прѣстолъ е лоша поличба — свалянето ми отъ царския прѣстолъ. И тъй, ако азъ съмъ опечалилъ съ нѣщо твоето прѣподобие, като съмъ съгрѣшилъ въ невѣдѣние, защото не се съзнавамъ, че съмъ въ нѣщо съгрѣшилъ, и ако ти, като отецъ, който ни щади, не искашъ тържествено да извадишъ моето къмъ тебе безчестие, но скривашъ истинската причина подъ прѣдлогъ на немощь, то кажи, моля, азъ съмъ готовъ да отговарямъ и да излѣкувамъ — азъ, синътъ, болката на бащата; ако пъкъ ти нѣмашъ въ какво да ме обвинявашъ, то защо самъ искашъ да опечалишъ тия, които съ нищо не сѫ (те) опечалили? Ти не можешъ да обвинишъ клира, че е непослушенъ и дебеловратъ (Ср. Дѣян. VII, 51), защото, като роди всички чрѣзъ евангелието, ти (ги) подчини на себе си и на Бога, нито насъ самитѣ —, че се противимъ току тъй на твоитѣ заповѣди, нито друго нѣщо отъ твоитѣ заслужава порицание. Защо тогава оставяшъ дѣцата да оплакватъ твоето неоправдано отстранение? Ако прочее ти, отче, се убѣдишъ, добрѣ; ако ли не, думата е смѣла, и каквото и да казвашъ, нѣма да се убѣдя; каквото и да правишъ, ще остана непрѣклоненъ, защото оставка, мисля, подобава само на недостойнитѣ, а ти си по-горѣ отъ всѣко достоинство."[1])

[1]) Простр. житие, п. т. гл. XXV, § 71—72, стр. 130—131 и 132—133. — За отказа на Климента отъ епископството краткото житие § 13 дава слѣд-

На тия думи старецътъ нищо не възразилъ, подчинилъ се на волята на господаря и се върналъ въ мънастиря си;[1]) обаче заедно съ завръщането му повалила го болесть. „А като прѣдузналъ смъртьта, той дава на българскитѣ църкви присмъртенъ даръ и прибавя недостигащето въ Триода, защото тъкмо тогава той довърши (прѣвода на това), което се пѣе отъ новата (т. е. Томината) недѣля до петдесетница.“ Освѣнъ това Климентъ направилъ тогава завѣщанието си както за книгитѣ, които той бѣ съчинилъ, тъй и за другия си имотъ, като раздѣлилъ съгласно съ църковнитѣ канони всичко наполовинъ и едната часть той оставя за епископията, а другата часть — на мънастиря[2]) и наскоро слѣдъ това починалъ.

„И тъй,“ завършва биографътъ му, слѣдъ като проживѣлъ по тоя начинъ и тъй украси поставения за него отъ Бога прѣстолъ и като тури край, съобразенъ съ началото, и покривъ, приличенъ за основата, той се прѣсели при Господа. А божественото и по честь равно съ душата негово тѣло, слѣдъ като бѣ благочестиво опѣто, като чисто и почетено, наистина, по-долу отъ достоинството, но все пакъ не по-слабо отъ силата на почитателитѣ (му), биде положено въ приготвения въ мънастиря гробъ, който той самъ съ собственитѣ си ржцѣ бѣ направилъ въ десната часть на нартиката (на църквата мънастирска), на 27. отъ текущия тогава мѣ-

---

нето: „Когато, обаче, той отъ любовь къмъ безмълвие и съзерцание, чисто отъ земнитѣ работи, рѣшава да се откаже отъ епископската грижа (понеже старость висѣше вече надъ главата му), Михаилъ (= Симеонъ) не (го) отпусна, съ молба и просба едвамъ (го) измоли и убѣждава да ги управлява пастирски до края на живота си. Това така и стана. И той употрѣбяваше всевъзможни срѣдства, макаръ и да се измжчваше отъ старость и немощь, за да се грижи за паството си и да и мъ показва пжтя на душевното спасение.“

[1]) Тая срѣща на Климента съ Симеона ние отнасяме къмъ втората половина на 915 год., когато послѣдниятъ се прогласилъ за царь (вж. по-долу стр. 399), по който случай Климентъ ще да е дошълъ въ Прѣславъ. Обаче причинитѣ за неговата оставка и Симеоновия отказъ, споредъ насъ, трѣба да се търси въ самитѣ събитня, които тогава ставали въ България, както ще посочимъ на друго мѣсто. Вж. по-долу, стр. 399—400.

[2]) Простр. житие, п. т. гл. XXVI, § 73—74, стр. 132—133 и 134—135.

сецъ юлий, въ днитѣ на българския царь Симеона, въ лѣто 6424“ [1]) отъ С. М. = 916 отъ Р. Хр. Канонизацията на св. Климента се отнася не по-рано отъ нач. на XI. вѣкъ, може би, при царь Самуила. [2]) Мощитѣ на св. Климента, надъ които се извършвали много чудеса и изцѣления, оставали въ мънастирската църква до потурчването на мънастиря въ нач. на XV. вѣкъ, когато тѣ били отнесени и поставени въ църквата св. Богородица, построена въ 1295 г. и наречена слѣдъ това отъ населението на Охридъ „св. Климентъ нови“ за отличие отъ стария сега разрушенъ, дѣто и днесъ се намиратъ. [3])

2. ПРОГЛАСЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ЦЪРКОВНА НЕЗАВИСИМОСТЬ И ИЗДИГАНЕ НА БЪЛГАРИЯ ВЪ ЦАРСТВО.

Териториалното разширение на българската държава, което донесло обединението на едноплеменнитѣ славѣни на Балканския полуостровъ, политическото и икономическо засилване, което направи българския народъ главенъ факторъ въ югоизточна Европа, и културно-просвѣтниятъ напрѣдъкъ, който се изразилъ въ създаването на национална славѣно-българска книжнина, издигнали България до такава висота, че нейниятъ господарь се почувствувалъ вече достатъчно силенъ, за да изстжпи като съперникъ на източния императоръ. Като билъ владѣтель на по-голѣмата часть отъ Балканския полуостровъ и съзнавалъ своята политическа мощь отъ една страна, а отъ друга — като му била добрѣ извѣстна слабостьта на империята, до която тя бѣ дошла при им-ръ Лъва VI поради външни несполуки и вжрѣшни размирици, Симеонъ се считалъ, ако не по-горѣ, то поне равенъ на византийския императоръ и поради това той не е могълъ да се задоволи само съ простата

---

[1]) Пакъ тамъ, гл. XXVII, § 75, стр. 134—135.

[2]) Н. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 223—224.

[3]) Вж. подробно за това Е. Спространовъ. Джеладинъ-бей СбНУм., XIV (1897), стр. 719—723. — Г. Балашчевъ, Климентъ, стр. XLI—XLIII.— Изобщо литературата за живота и дѣйностьта на св. Климента и нейния разборъ, вж. А. Теодоровъ-Балановъ, Свети Климентъ Охридски въ книжевния помень и въ научното дирене. Академична рѣчь. София 1919.

титла „князъ“ или ἄρχων, както го титулували въ Цариградъ: у него се зародила мисъль, не само че той притежава и политическо, и морално право да носи титла равна на императорската, но и че е настанало врѣме, когато той трѣбвало да седне на прѣстола на източнитѣ императори, слѣдъ като завоюва Цариградъ и го направи столица на обширната си държава, а себе си да провъзгласи за „царь на българи и ромеи“, — мисъль, която бѣ обхванала цѣлото сѫщество на Симеона и станала единъ отъ главнитѣ двигатели на нѣговата дѣйность прѣзъ втората половина на царуването му.[1]) Симеонъ чакалъ само поводъ, за да пристѫпи къмъ осѫществението на тая мисъль. Такъвъ поводъ му дали събитията, които настанали прѣзъ втория десетъкъ на X. вѣкъ въ Византия.

На 11. май 912 год. умрѣлъ им-ръ Лъвъ VI философъ и оставилъ прѣстола на седемгодишния си синъ Константина VII, извѣстенъ въ историята подъ име Порфирогенитъ или Багренородни. Поради малолѣтството на императора управлението поелъ чича му Александъръ, човѣкъ крайно покваренъ и прѣданъ на пиянство. Споредъ междудържавния обичай, който, очевидно, не билъ спазенъ отъ новия управитель на империята веднага, слѣдъ като застаналъ начело на властьта, българскиятъ господарь Симеонъ изпратилъ прѣзъ пролѣтьта 913 г. пратеници до Александра да възстановятъ мирния до-

[1]) Че тая мисъль се зародила у Симеона, прѣди още да почне войнитѣ за завоеванието на Цариградъ, се установява отъ слѣднитѣ мѣста на 2-то писмо на патриархъ Николая Мистикъ, който между другото пише: „не е ли по-добрѣ да се наричашъ княѕъ (ἄρχοντα) отъ Бога (по милость божия), отколкото тираninъ? Каква змия е изблюнала тия слухове за моя синъ? Нима ние нѣма да се побоимъ отъ божието правосѫдие? Нима не се страхуваме да замислимъ грабването на оная власть, която Христосъ е възвеличилъ на земята? Я погледни, сине мой, накѫдѣ се стремимъ! Накѫдѣ сме намислили да се насочниъ? Богъ мрази надменността и сваля ония, които се прѣвъзнасятъ съ голѣмитѣ си помисли“ и т. н. Или: „На всѣки случай ти се не съмнѣвашъ, че отхвърлянето на договоритѣ и клетвитѣ, а тъй сѫщо и желанието да грабнешъ царската власть, която нѣма никакво отношения къмъ твоя родъ, сѫ отхвърляне на великото име.“ Вж. Migne, Patrol s. gr. t. CXI, col. 52, A—B; 156, A—B.—СбНУм. кн. X. (1894), стр. 398—399; 402.

говоръ отъ 896 г., т. е. „да бѫде въ приятелство съ него и да му изявява сѫщото почитание, както това било при Лъва VI. Но Александъръ, обхванатъ отъ безумие и безрасѫдство, безчестно върналъ назадъ пратенцитѣ и се заканвалъ дори на Симеона". Оскърбенъ отъ грубата обноска съ него и неговитѣ пратеници и отъ бруталното нарушение на мира, Симеонъ рѣшилъ да отмъсти на Александра за нанесената му обида и почналъ да се готви за война.[1]) Въ Цариградъ съзнавали безумната постѫпка на Александра, съзнавали, че прѣдстоящата война ще бѫде гибелна за слабата империя, но нищо не могло да се направи, освѣнъ да се чака, кога Симеонъ ще нахълта въ прѣдѣлитѣ на империята.

Между това на 6. юний с. г., умира Александъръ, главниятъ виновникъ на прѣдстоящата война, и на прѣстола останалъ седемгодишниятъ Константинъ. При всичко че управлението било връчено на надеждно регентство, състояще отъ седемь члена, отъ които двама били отъ славѣнски произходъ[2]) и начело на което стоялъ патриархъ Николай, обаче въ столицата станали голѣми размирици, които достигнали до кръвопролития: многома не признавали Константина VII за законенъ наслѣдникъ на престола, понеже той билъ отъ 4-ия бракъ на Лъва VI съ друга Зоя, извѣстна подъ име „Черноока" (Καρβονοψίνη), който бракъ цариградската църква не признавала; въ Цариградъ се явилъ претендентъ

---

[1]) Симеонъ Логотетъ у Geor. Hamart. ed. Muralti, p. 798, 4—9. — Theoph. contin.ib., p. 380 5—11.—Skylitzes—Cedrenus, ib., 277.7—16 прѣдставя работата така, че Симеонъ изпратилъ пратеници, само за да узнаятъ отъ Александра, би ли той приелъ мира приятелски и би ли спазвалъ къмъ Симеона почитьта, както прѣди царствуващиятъ му братъ (Ср. Zonaras, ib. IV, p. 49,24—30), а ие да възстановятъ прѣдишныя миренъ договоръ. — Пристигането на Симеоновитѣ пратеници въ Цариградъ ние отнасяме къмъ пролѣтьта 913 год., защото у всички хронисти се говори за него непосрѣдно прѣдъ обстоятелствата, при които послѣдвала смъртьта на Александра на 6. юний с. г. Изпращането на пратеницитѣ било прѣдизвикано, вѣроятно, отъ това, че Александъръ ие се погрижилъ самъ своеврѣменно да се подтвърди прѣдишния миренъ договоръ.

[2]) Sym. Logoth, ib., 798,14—17: τόν Βασιλίτζην καὶ τὸν Γαβριηλόπουλον ср. ib, p. 796,14—15: ὑπὸ τοῦ Σκλαβίνων ἔθνους.

на прѣстола Константинъ Дука и почти половината отъ столичнитѣ жители прѣминала на негова страна; наченала се борба между властолюбивитѣ привърженици на Александра и тѣхнитѣ врагове; най-сетнѣ и църковнитѣ раздори по поводъ на сѫщия 4-и бракъ въ пълната си сила върлували по цѣлата империя. Въ сѫщото врѣме избухнали бунтове въ южна Италия, на източнитѣ граници въ Мала Азия се готвѣла нова война отъ арабитѣ.[1]) Симеонъ, комуто сѫ били извѣстни както неустойчивото положение на малолѣтния императоръ, тъй и вжтрѣшнитѣ размирици, рѣшилъ, че това е билъ най-сгоденъ моментъ, за да постигне цѣльта си, и усилено почналъ да концентрира войскитѣ за походъ, за което въ Цариградъ сѫ знаели.

Първата грижа на византийското правителство била да спре похода на Симеона, понеже се пръснали слухове, какво той щѣлъ да тръгне право къмъ столицата съ намѣрение да загради „царската власть". Понеже главниятъ виновникъ на войната умрѣлъ, то се надѣвало, че българскиятъ князъ ще се съгласи да се възобнови пакъ прѣдишния миренъ договоръ. Затова въ края на юний, слѣдъ като билъ потъпканъ бунтътъ на Константина Дука, патриархъ Николай изпратилъ едно дълго писмо до Симеона съ цѣль да прѣдупрѣди похода му.[2]) Въ това писмо патриархъ Николай, като Симеоновъ приятель и настойникъ на малкия Константинъ придумвалъ Симеона да се откаже отъ своитѣ намѣрения, тъй като неговитѣ дѣйствия сѫ противни на божията воля,

---

[1]) Вж. А. А. Васильевъ. Византія и Арабы. II, стр. 169 и слѣд.

[2]) Цѣлата прѣписка на цариградския патриархъ Николая Мистикъ (1. III. 901—1. II. 907 и 1912—15. X. 925), която първоначално се намирала въ Патмоската библиотека, за пръвъ пжть била издадена по ватиканския прѣписъ отъ кардиналъ Анжелло Май въ неговото Spicilegium Romanum. Romae 1844, t. X., отдѣто тя е прѣиздадена отъ Migne, Patrologia, s. gr. t. CXI, Parisiis 1863, col. 27. (За тая прѣписка подробно вж. СбНУКн. кн. X, стр. 373—376). Отъ извѣстнитѣ засега 163 писма на патр. Николая Мистика до българскитѣ работи се отнасятъ всичко 29, отъ които 26 сѫ адресирани лично до царь Симеона, двѣ — до българския архиепископъ (4 и 12) и едно (13) — до „Първия човѣкъ на Симеона" (τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ τοῦ Συμεών). Тия писма сѫ писани въ периода отъ 912 до 925 г., т. е. отъ второто покачване

способствуватъ за неговото безславие и запетнаватъ името му прѣдъ потомцитѣ. Той нарича Симеоновия походъ — походъ на тиранинъ, защото „искалъ да тръгне и тиранически да нападне на неразумно сираче — царя-дѣте, което съ нищо не го е оскърбило и не му е причинило изобщо никаква обида, безъ да вземе въ внимание, че тиранията и прѣдъ Бога, и прѣдъ хората се счита за гнусно дѣло. „Па и кой не знае, пише патриархътъ, че Богъ ненавижда тиранията, и че хората прѣзъ всички врѣмена клеветятъ тиранитѣ като злодѣи — виновницитѣ на общитѣ нещастия? А пъкъ ти и това не си взелъ подъ внимание и не си си спомнилъ за бащата на сирачетата, който и безъ туй се гнѣви и мрази несправедливостьта изобщо къмъ сирачета и не я оставя ненаказана, а още повече, ако тя е извършена надъ царь, когото Той самъ по своя висши справедливъ сждъ е назначилъ за владика и повелитель на своето наслѣдие. Но азъ нѣма да говоря нито за онова примирие, което, откакъ сте приели християнството, поддържаше мира между българи и ромеи, нито пъкъ за второто, което, възобновено слѣдъ неправилното нарушение на първия миръ, отъ самия тебе бѣше скрѣпено и обезпечено съ страшни клетви.[1])

Слѣдъ като изтъква Симеоновитѣ добродѣтели и добри качества и го обсипва съ много похвали за неговия благъ характеръ, патриархътъ не допуща, щото Симеонъ да се е измѣнилъ и да е станалъ лъжецъ, невѣрующъ, несправедливъ. „Не е възможно, пише той, щото това да е станало, както е невъзможно, щото слънцето разгнѣвено да изгасне, вмѣсто да свѣти на ония, на които то свѣти.“ Що се отнася до желанието на Симеона да заграби царската власть, патриархътъ

на Николая на патриаршеския прѣстолъ до самата му смърть. Всичкитѣ 29 писма въ български не точенъ и не пъленъ прѣводъ се появиха въ сп. „Трудъ“, издав. въ Търново, год. II, кн. 1—4, 6—7, 10—12, 1888—89. По-късно ние сжщо прѣведохме само писмата до Симеона съ коментарии подъ надсловъ: „Писмата на цариградския патриархъ Николая Мистика до българския царь Симеона“ въ СбНУКн., кн. X (1894), стр. 372—428; кн. XI (1894), стр. 3—54 и кн. XII (1895), стр. 121—211.

[1]) Тукъ се намеква на войната, която почналъ Симеонъ въ 894 год., и която му бѣ донесла толкова голѣми нещастия.

пише: „Богъ мрази надменността и сваля ония, които се прѣвъзнасятъ съ горделивитѣ си помисли; а пъкъ ако имъ позволява да заематъ извѣстно положение, то отново го разрушава. Никой не е въ състояние да постигне каквото и да било съ свои сили, и ти, като благоразуменъ, знаешъ и безъ нашитѣ думи, че много хора, като се спуснатъ необмислено за нѣщо, свършвали сж лошо; разкайвали сж се отпослѣ и дори често осжждали сами себе си за необмислеността си.“ Като примѣръ му привежда сждбата на Константина Дука, който „възстаналъ противъ самия прѣстолъ и получилъ вече въ скоро врѣме наказание за нечестието си, дързостьта и наглостьта си.“ Сжщо така той посочва на единъ другъ исторически фактъ отъ врѣмето на императора Аркадия, когато персийскиятъ царь самъ се отказалъ отъ войната съ ромеитѣ и изпратилъ да обадатъ на сената, че не само прѣкжсва войната, но и ще защищава малолѣтния императоръ, като при това пита, дали ще бжде приятно на Симеона, дѣто той, който се надѣва да достигне славата на истински християнинъ, заради страстьта си къмъ тиранията е падналъ по-долу отъ варварина и огнепоклонника, за когото слънцето и мѣсеца сж богове“.

„Азъ сине мой, както казахъ по-горѣ, продължава патриархътъ, — обичамъ те отъ все душа съ чиста духовна любовь, (обичамъ) тебе като най-вѣренъ християнинъ, наймждъръ слуга на Бога, комуто ти искашъ въ всичко да угодишъ, и особено, когато чувамъ, че ти денемъ и нощемъ непрѣстанно просишъ отъ Бога прошка за своя прѣдишенъ походъ противъ християнитѣ и всѣкакъ, и съ пость, и съ сълзи, и съ съкрушение на сърдцето се стараешъ да омиешъ отъ себе си тоя грѣхъ. И, като зная това твое прѣкрасно желание и другитѣ ти добри качества, за които бѣше думата, азъ те обикнахъ отъ все сърдце. А сега, като спазвамъ сжщата си любовь къмъ тебе и слѣдъ като получихъ това зловѣщо и лошо извѣстие, не мога да мълча, но съ сълзи и съ ридание ти изпращамъ това писмо, като моля Бога прѣди всичко да трогне сърдцето ти и да го насочи къмъ угодно Нему и спасително желание, което би те по-

казало чистъ и неукоренъ; послѣ, да ти отвори ушитѣ, да даде на разсѫдъка ти спокойствие отъ външни вълнения и смутове, за да вникнешъ въ нашитѣ думи; да те убѣди да станешъ такъвъ, какъвто се надѣваме да те видимъ, и да слушашъ насъ вмѣсто лоши хора, които ни причиниха скръбь, а на тебе — доколкото зависи отъ тѣхъ — нанесоха врѣда, за блѣсъка и ползата на твоята слава. (Дано) да не опозоришъ своята добродѣтель и да не осѫдишъ самъ себе си нито въ сегашния, нито въ бѫдащия животъ на вѣчно безславие, безчестие и неутѣшно наказание, каквото заслужава оня, който отхвърля съ прѣзрѣние великото име на Христа и Бога нашего." Но и при все това, патриархътъ завършва писмото си съ слѣднитѣ думи:

„Въ всѣки случай ти не отричашъ, че нарушението на договоритѣ и клетвитѣ, а сѫщо и желанието да заграбишъ царската власть, която нѣма никакво отношение къмъ твоя родъ, е отхвърляне на великото име. Възъ основа на всичко казано, азъ като духовенъ баща, макаръ и най-нищоженъ, като свещеникъ и служитель, макаръ и недостоенъ, на светия олтарь, но съ власть отъ Св. Духа да свързва грѣховетѣ, ако и да съмъ първиятъ отъ грѣшницитѣ, въ името на Отца и Сина и Св. Духа задлъжавамъ те, ако имашъ нѣкое подобно намѣрение и се стремишъ, както донесе мълвата, да достигнешъ тиранията на столицата, да умиришъ увлѣчението си, да се задоволишъ отъ властьта си, да пазишъ прѣдишния миръ и да се не осмѣлявашъ да започнешъ нѣщо ново, като знаешъ, че, ако предприемешъ това, то ще бѫдешъ прѣзъ цѣлия си животъ свързанъ съ узитѣ на Св. Духъ и отлѫченъ отъ светитѣ и прѣчисти таинства. И ще прѣдстана азъ съ тебе прѣдъ вѣчния прѣстолъ и ще захвана да те изобличавамъ казвайки, че — доколкото отъ мене зависѣше — азъ не мълчахъ, че азъ не се отнесохъ съ прѣнебрѣжение къмъ тебе, който се стремишъ къмъ такова безумие, че азъ не занемарихъ спасението ти, но че, напротивъ, прилагахъ всичкото си старание да те повдигна нравствено, да те отвърна отъ врѣдната наклонность на душата ти и да те избавя отъ узитѣ и неумолимата присѫда. Както прѣди, тъй и сега

нѣма да прѣстана да си въздигамъ недостойнитѣ ржцѣ къмъ небето, като ще изливамъ молитви къмъ Бога дотогава, докато Той не тури справедливъ сждъ между оскърблението ти и несправедливо оскърбенитѣ“[1]).

Обаче нито ласкателствата, нито укоритѣ, нито прѣдупрѣжденията, нито заплахитѣ на патриархъ Николая не могли да подѣйствуватъ върху Симеона; напротивъ, той не само не измѣнилъ рѣшението си, но и по приносителитѣ на първото писмо му изпратилъ самоувѣренъ отговоръ, че „съ кръвопролитие той ще може да изпълни прѣдприятието си“[2]), т. е. да постигне желанието си. При такъвъ отговоръ на цариградскиятъ сенатъ не оставало нищо друго, освѣнъ да се опита по официаленъ редъ да прѣвари нападението на българитѣ и по тоя начинъ да отклони войната. Понеже първото писмо на Николая Мистика до българския князъ по-скоро имало личенъ характеръ, и патриархътъ го изпратилъ като висшъ прѣдставитель на църквата и неговъ приятель, то сенатътъ рѣшилъ да изпрати въ България нарочити пратеници съ прѣдложение да се възобнови прѣдишниятъ договоръ. Пратеницитѣ носѣли съ себе си ново писмо отъ патриарха, въ което се съобщавало постановлението на сената, а именно, въ него се прѣдлагали главнитѣ условия на мира отъ 896 г.[3]), като при това било рѣшено да се заяви на Симеона, „да бжде доволенъ отъ тѣхъ и да не иска нищо повече, нито пращане на царски хора, нито поклонение“. „Слѣдъ такова

[1]) Migne, ib. Ep. 5, col. 45—56. — СбНУКн. п. т., писмо II, стр, 395—402.

[2]) Тоя отговоръ на Симеона патриархътъ свързва съ това, че „той билъ казалъ въ писмото си, какво походътъ му не ще може да бжде свършенъ безъ кръвопролитие“ и по-нататъкъ пише: „като имахме прѣдъ видъ бѣдствията, които постигатъ тия, които се сражаватъ и изобщо враждуватъ, ние говорихме, че не може да се мине безъ кръвопролитие, когато се почне твоятъ походъ и съперничество обхване“ (Migne, ib. Ep. 6, col. 57, C — D. — СбНУКн. п. т., писмо III, стр. 405). Обаче Николай Мистикъ въ прѣднето си писмо II (5) нийдѣ не дава подобни изречения, дори мисли, а отъ това би могло да се заключи, че между II (5) и III (6) писма било е изпратено до Симеона друго, чието съдържание не е дошло до насъ, но смисълътъ му се долавя донѣйдѣ отъ III (6).

[3]) Вж. по-горѣ, стр. 320—323.

едно постановление, казва се въ писмото, азъ ти пиша, като те подканямъ и уговарямъ да се отклонишъ отъ бѣдствията, които ще постигнатъ двата народа — българи и ромеи, ако, не дай Боже, мирътъ не бжде сключенъ; да пощадишъ собствената си честь и слава и да не оставишъ подиря си поводъ за злословие и порицание на твоето славно име; да не бждешъ за бѣдствията, които ще постигнатъ и двата народа, прѣдаденъ на проклятие отъ ония, които ще прѣтърпятъ нещастията". По-нататъкъ патриархътъ се очудва на смѣлия и самоувѣренъ отговоръ на Симеона и не иска да вѣрва, че той е могълъ да каже такива думи и изобщо да изопачи смисъла на писмото му[1]).

Но и тоя опитъ нѣмалъ никакъвъ отраденъ резултатъ; напротивъ, Симеонъ въ края на юлий 913 г. съ голѣма войска потеглилъ въ походъ направо къмъ Цариградъ. Понеже по пжтя си той не срѣщналъ никакъвъ сериозенъ отпоръ, въ августъ с. г. той вече достигналъ до Цариградъ и, като го обиколилъ съ окопи отъ Влахернитѣ до Златнитѣ врата, т. е. отъ Златния Рогъ до Мраморно море, обсадилъ го, „като се възнасѣлъ, казватъ лѣтописцитѣ, съ надежди безъ трудъ окончателно да завладѣе града. Но, когато узналъ якостьта на стѣнитѣ и недостжпностьта [на столицата] поради множеството войници и каменометни и стрѣлометни машини, излъганъ въ надеждитѣ, отстжпилъ въ тъй наречения Евдомъ и поискалъ мирни прѣговори" [2]).

Така ни обясняватъ византийскитѣ хронисти неочакваната на пръвъ погледъ промѣна въ Симеоновитѣ намѣрения и дѣйствия подъ стѣнитѣ на Цариградъ. Обаче надали може да се допусне, че впечатлението, произведено върху българ-

[1]) Migne, ib. Ep. 6, col. 56—60. — СбНУКн. п. т., писмо III, стр. 404—406.

[2]) Sgm. Logoth., ib. p. 802,20—803,6. = Theoph. contin., ib. p. 385,5—13.=Leo Gram. ib., p. 291,15—292,1.—Skyl.-Cedr. ib., II, p. 282,5—13.—Zonaras ib. IV, p. 52,24—32. — Прѣгледъ на извѣстия на тия хронисти за похода на Симеона и резултати отъ него вж. В. Н. Златарскій, Первый походъ болгарскаго царя Симеона на Константинополь. — Recueil d'études, dédiées à la mémoire de N. P. Kondakov. Prague 1926, p. 19—22, и тукъ въ края Притурка № 6.

ския господарь отъ непрѣвзимаемостьта на византийската столица, е била истинската причина за тая промѣна. Нѣма съмнѣние, че Симеонъ, който бѣ израсълъ и прѣкаралъ младинитѣ си въ босфорската столица, билъ запознатъ съ нейнитѣ укрѣпления и недостжпность[1]) и твърдѣ добрѣ знаелъ, че обсадата му ще бжде за него напусто и безуспѣшна, защото въ дадения моментъ той не разполагалъ съ нужнитѣ срѣдства и военни сили, а главно съ флота. Византийската столица, обсадена само отъ суша, и то само отъ европейска страна, оставала неуязвима и непрѣвзимаема, тъй като, свободна откъмъ морето и Мала Азия, тя винаги е могла да получава военна помощь и изобщо поддържка както отъ азиатскитѣ, тъй и отъ европейскитѣ провинции на империята. Очевидно, когато Симеонъ е потеглялъ тъй самоувѣрено въ походъ направо къмъ Цариградъ, той е разчитвалъ да използува ония вжтрѣшни безредици и бунтове, които настанали въ столицата веднага слѣдъ смъртьта на Александра, а сжщо и на нейната неподготвеность за отпоръ и изобщо на слабостьта на империята. Поради това той се надѣвалъ, че неговото неочаквано появяване съ голѣма армия прѣдъ стѣнитѣ на Цариградъ ще наложи и на правителство, и на народъ да приематъ поставенитѣ отъ него условия за миръ. Обаче надеждитѣ на Симеона не се оправдали: анархията била бързо прѣкратена слѣдъ убийството на Константина Дука, смутоветѣ уталожени и сформирано било правителство начело съ патриархъ Николая, който малко прѣди това отричалъ неговитѣ права на византийския прѣстолъ, като му писалъ, че „царската власть нѣма никакво отношение къмъ неговия родъ“, а поради това и влизането му въ Цариградъ ще бжде възможно, само слѣдъ като го прѣвземе съ силата на оржжието; освѣнъ това въ столицата почнали вече да се готвятъ за противодѣйствие.

При такива обстоятелства за Симеона било ясно, че неговата обсада ставала безцѣлна и нейното продължение ще бжде въ негова врѣда и въ полза на ромеитѣ. Затова Симеонъ, наскоро слѣдъ пристигането си подъ Цариградъ,

[1]) М. С. Дриновъ, каз. съч., стр. 12; Съчинения, т. I, стр. 382.

рѣшилъ да снеме обсадата и да влѣзе въ прѣговори за миръ. Това си рѣшение той демонстриралъ съ туй, че оттеглилъ войскитѣ си на равнината при прѣдмѣстието Евдомъ, на юго-западъ отвънъ Златнитѣ врата, ок. брѣга на Мраморно море,[1]) и веднага изпратилъ писмо до императора, въ което му съобщавалъ за своитѣ разпоредби по обсадата и изказалъ желание да се почнатъ прѣговоритѣ за миръ.[2]) Това писмо твърдѣ много зарадвало цариградското правителство. Като отдавалъ голѣмо значение на това обстоятелство, дѣто българскиятъ князъ, който билъ така непоколебимъ въ рѣшението си и тъй самоувѣрено отивалъ противъ Цариградъ, сега самъ отстжпвалъ отъ столицата и пръвъ прѣдлагалъ миръ, патриархъ Николай побързалъ веднага, слѣдъ получаването на Симеоновото писмо до императора, да изпрати отъ своя страна писмо до Симеона. Въ това писмо патриархътъ изказвалъ голѣмата си радость по поводъ на неговото рѣшение и разпоредби за прѣкратяването на войната и му се извинявалъ за прѣдишнитѣ порицания и укори, които той правилъ „не отъ умраза, а отъ голѣма обичь къмъ него, и не само голѣма, но и истински отеческа". „Ако да бѣхъ могълъ да бжда при тебе, пише Николай, инакъ бихъ се опиталъ да задържа похода ти. Какъ и по какъвъ начинъ? — като стисна ржцѣтѣ, пригърна главата и цѣлото тѣло на моя синъ; ако пъкъ и тогава ти би продължавалъ да упорствувашъ, то азъ бихъ се хвърлилъ въ нозѣтѣ ти". Но, понеже той не билъ въ състояние това да извърши, видѣлъ се принуденъ да прибѣгне къмъ порицания,

---

[1]) Евдомъ (τὸ Ἑβδομον), както се приема, се намиралъ на мѣсто на днеш. с. Макри-кьой. — Н. П. Кондаковъ, Византійскія церкви и памятники Кон-поля. Одесса 1887, стр. 198—200. — Mordtmann, Esquisse topographique de Con-ple. Lille 1892, p. 29. — Д. Ѳ. Бѣляевъ, Придворный и церковный уставъ о положеніи Кон-поля. Лѣтопись Ист.-фил. Об-ва при Новороссійскомъ Университетѣ. Визант. отдѣл. III (1896), стр. 364—379. — Г. Ласкинъ, Георгій Кодинъ о древностяхъ Кон-поля. Кіевъ 1905, стр. 36.

[2]) Migne, ib., Ep. 7, col. 60 D: νῦν δὲ διὰ τοῦ παμφθάντος γράμματος πρὸς τὸ τέκνον ἡμῶν τὸν φιλόχριστον βασιλέα τὰ διοικηθέντα μεμαθηκότος κτλ. — Ср. СбНУКн. п. т., стр. 412; за значението на думата τὰ διοικηθέντα подробно вж. п. т., стр. 414.

„особено когато тия порицания имали близки отношения къмъ честьта и спасението на порицавания".[1])

Симеоновото прѣдложение да се почнатъ прѣговоритѣ било прието на драго сърдце отъ цариградското правителство. Тогава Симеонъ изпратилъ въ столицата своя най-близъкъ човѣкъ, магистра (кавхана) Теодора,[2]) за да прѣговаря върху условията на мира. Слѣдъ свършването на прѣговоритѣ, които били, както изглежда, доста продължителни, защото били размѣнени много рѣчи, патриархъ Николай и другитѣ регенти-настойници, като взели съ себе си и младия императоръ, отишли при Влахернскитѣ врата, дѣто посрѣщнали Симеона, придруженъ отъ двамата си синове[3]) и, като дали знатни заложници, поискани, вѣроятно, отъ българския князъ като гаранция за своята и на синоветѣ си безопасность, въвели ги въ Влахернския дворецъ. Тамъ най-първо Симеонъ наклонилъ глава прѣдъ патриарха, а Николай, като направилъ молитва надъ него, възложилъ, както казвали, върху главата му вмѣсто стемма (вѣнецъ) своя собственъ епириптарий, слѣдъ което Симеонъ обѣдвалъ съ императора. Слѣдъ тоя официаленъ приемъ въ Влахернския дворецъ, Симеонъ и синноветѣ му, почетени съ многобройни и великолѣпни дарове, върнали се въ своята земя, „като се разстанали несъгласни относно казания миръ".[4])

Колкото и да сж кратки тия свѣдѣния за края на Симеоновия походъ противъ Цариградъ въ 913 г., колкото и да е неясна и непълна фактическата страна въ тѣхъ, все пакъ отъ дѣйствията, които патриархъ Николай извършилъ

---

[1]) Migne, ib. Ep. 7, col. 60–61. — СбНУКн., п. т., писмо 4, стр. 411—413.

[2]) За тоя Теодоръ, магистъръ или кавханъ, вж. по-горѣ, стр. 314, бѣл. 3.

[3]) С. Н. Палаузовъ, Вѣкъ болгарскаго царя Симеона, СПБургъ 1852, стр. 45, а слѣдъ него и К. Иречекъ, Исторія българъ, одес. издан., стр. 207, приематъ, че тѣ били Михаилъ (отъ 1-ия бракъ на Симеона) и Петъръ (отъ 2-ия бракъ).

[4]) Sym. Logoth., ib., p. 803,6–18. = Theoph. contin., ib., p. 385, 13–24. = Leo Gram., ib., p. 292,2–13. — Skyl.-Cedr. ib., p, 282,13–24.— Zonaras, ib., p. 53,1–5. — Ние излагаме фактитѣ по Скилица-Кедрина, защото у него тѣ сж представени въ послѣдователенъ редъ и въ логическа връзка. Подробно вж. притурка № 6.

прѣдъ и надъ Симеонъ, може да се долови, че въ Влахернския дворецъ ставалъ не единъ само официаленъ приемъ на българския владѣтель, а билъ извършенъ единъ актъ отъ голѣма важность, който несъмнѣнно се намиралъ въ свръзка съ поставенитѣ отъ Симеона условия на мира.

И наистина, хрониститѣ съобщаватъ, че въ присѫтствието на патриарха Симеонъ наклонилъ глава, а Николай въ това врѣме направилъ молитва, т. е. прочелъ нѣкаква молитва (а споредъ Ив. Скилица, Симеонъ получилъ отъ него молитва) и слѣдъ това възложилъ върху Симеоновата глава вмѣсто стемма собствения си епириптарий.[1]) Очевидно, тамъ, въ Влахернския дворецъ, се извършвалъ нѣкакъвъ обредъ, който се тѣсно свързвалъ съ възлагането на τὸ στέμμα,[2]) а това е обредътъ при възвеждането на нѣкого въ втори императоръ (συμβασιλεύς или ὑποβασιλεύς въ противоположность

---

[1]) Τὸ ἐπιῤῥιπτάριον, както показва самата етимология на думата и смисълътъ на изречението, билъ прѣдметъ, който покривалъ или се намѣталъ върху главата на патриарха, а това е тъй наричаната панакамилавка, която и днесъ носи източно-православното черно духовенство, като се почне отъ патриарха и се свърши съ послѣдния монахъ. Това се види отъ думитѣ на проф. Јевсевија Поповића, Опћа црквена историја. Срем. Карловци 1912, кн. II, стр. 41: патриарситѣ, „који су из мирског свештенства дошли на патријарашки престо, носили не црну, него белу панакамилавку (ἐπανωκαμηλαύχιον или ἐπιῤῥιπτάριον), т. ј. црну, а не белу навлаку (вео) на обичној цилиндричној монашкој капи, на камилавци (καμηλαύχιον), при чему та је навлака понекад била украшена златом везаним сликама Христа, Крста, Богоматере, Крститеља или Херувимâ. Биће да је та разлика у ношењу црне и беле панакамилавке била у обичаj и код осталих епископâ". Вж. още пакъ тамъ, кн. I, стр. 485.

[2]) Τὸ στέμμα, ατος = діадема, вѣнецъ. — Различватъ два вида стемми: императорска, която императоритѣ носили обикновено — въ противоположность на ὁ στέφανος χρυσοῦς, парадна корона, съ която императоръ (ὁ μέγας βασιλεύς) се коронясвалъ и която турялъ въ тържествени елучаи, и кесарска (καισαρίκιον), съ която се вѣнчавали кесаритѣ и която по форма била почти еднаква съ императорската, различавала се само съ нѣкои отдѣлни знакове; така, напр., императорската имала кръстъ надъ темето, а кесарската нѣмала кръстъ; на кесарската нѣмало и верижкитѣ (flectae) отъ двѣтѣ страни прѣдъ ушитѣ, и тя била украсена не тъй богато съ перли и драгоцѣнни камъни (вж. Jo. Reiskii Commentarii ad Const. Porphyrogenitum De ceremoniis, ed. Bon. t. II, p. 45—47; p. 583, 587). Кесарската стемма

на ὁ μέγας βασιλεύς), или пъкъ въ степень кесарь (ὁ καῖσαρ) която носило до врѣмето на императора Алексия I Комнинъ (1081—1118) лице, на което принадлежало първо мѣсто подиръ императора.[1]) Самиятъ обредъ на възвеждането състоялъ въ слѣднето. Въ деня, когато трѣбало да се извърши обредътъ, въ църква се събирали въ обичното тържествено шествие всички придворни чинове и членоветѣ на синклита, а императорътъ заедно съ патриарха и подиръ тѣкъ нововъзвежданиятъ дохождали и се спирали на амвона прѣдъ царскитѣ двери, дѣто стояла маса, на която имало хламида (мантия) и стемми. Първомъ патриархътъ извършвалъ молитва надъ хламидата и я прѣдавалъ на императора, който заедно съ препозититѣ (придворнитѣ чиновници) намѣталъ хламидата на нововъзвеждания; послѣ патриархътъ извършвалъ молитва надъ стеммитѣ въ олтаря на св. прѣстолъ и първомъ вѣнчавалъ императора съ собствените си ржцѣ, а сетнѣ прѣдавалъ другата стемма на императора, който я възлагалъ върху главата на нововъзвеждания, стоящъ на колѣнѣ прѣдъ него, при възгласа ἄξιος на присжтствуващитѣ, слѣдъ което се пѣяли славословия. Обредътъ се завършвалъ съ „многолѣтствия“.[2])

Ако съпоставимъ тоя обредъ съ дѣйствията, извършени отъ патриархъ Николая прѣдъ и надъ Симеона, не е мжчно да се разбере, че на устроения на българския владѣтель

строго се различавала отъ императорския στέφανος или στεφάνη. Вж. M. Psellus, edit. Const. Sathae. London 1899, p. 204. — Ср. още у G. Codinus, De officiis, ed. Bon., p. 50,8—18; за по-късното στεμματογύριον и за разликата му отъ στέμμα, вж. п. т., стр. 100,20; стр. 370.

[1]) Codinus, ib., p. 7,1—3.

[2]) Cost. Porphyr., De ceremoniis, t. I, p. 194—196. — Вж. и описанието за възвеждането на Василия Македонецъ въ кесарь у Sgm. Logoth., ib., p. 744, старобълг. прѣводъ, издан. на В. Срезневски, стр. 108, и у Leo Gram., ib., p. 245—247. За погрѣшката въ текста на Симеона Логотета, какво патриархътъ, а не императорътъ възложилъ стеммата върху главата на Василия, вж. J. - B. Bury, A. History of the Eastern Roman Empire. London 1912, p. 174—175, not. 1. — Ср. Codinus ib., p. 101,5-6, resp. p. 100,5—11. — Какво се е свързвало съ титлата кесарь и какво значение е имало кесарското достоинство, вж. В. Н. Златарски, История на българската държава, I, 1, стр. 166—167 и посочената тамъ литература по въпроса.

официаленъ приемъ — може би първомъ въ влахернската църква св. Богородица, кждѣто най-първо билъ отведенъ Симеонъ, споредъ обичая и както може да се разбере отъ думитѣ на Симеона Логотета (ἐξῆλθε πρὸς Συμεών) и слѣдъ това билъ устроенъ обѣдъ въ влахернския дворецъ, — патриархътъ възвелъ Симеона, ако не въ императорско, то навѣрно въ кесарско достоинство. Оттука ясно става, че за прѣкратяването на войната и за сключването на мира, освѣнъ че били подтвърдени условията на договоритѣ отъ 896 и 904 години, Симеонъ поставилъ като главно и непрѣмѣнно условие — ромеитѣ да признаятъ неговото царско достоинство, което по значение и власть да се равнява на императорското. Само по себе си се разбира, че такова условие византиското правителство по никой начинъ не е могло да приеме, защото на подобно приравнение на Симеона съ императора не биха се съгласили нито патриархътъ, нито другитѣ регенти-настойници, нито пъкъ цариградскиятъ синклитъ. Това тъкмо искане и било несъмнѣнно причината, дѣто прѣговоритѣ за мира се продължили тъй дълго, защото на тѣхъ, отъ една страна, се доказвало отъ византийцитѣ, че властьта на ромейския императоръ, „която Христосъ възвеличилъ на земята“,[1]) „стои по-горѣ отъ всѣка земна власть и при това е единствата, която е установилъ на земята Царьтъ на вселенната“,[2]) и поради това другъ не може да я притежава или пъкъ да бѫде равенъ съ божествения βασιλεύς, защото послѣдниятъ е единствиятъ земенъ прѣдставитель на тая власть, а отъ друга — се оспорвало правото на българския господарь да се счита равенъ на ромейския императоръ. Обаче отъ желание да се сключи по-скоро миръ и по тоя начинъ да се отклони и за въ бѫдаще опасностьта откъмъ българитѣ, а сѫщо и по настояването на българския прѣдставитель, Теодора, който, очевидно, се основавалъ върху историче-

---

[1]) Migne, ib. Ep. 5, col. 52, B: „. . . βασιλείαν, ἣν ὁ Χριστὸς ἐπὶ γῆς ἐμεγάλυνε. — СбНУКн. кн. X, стр. 399.

[2]) Ibidem, Ep. 8, col. 64, C: . . . πρὸς βασιλείαν τὴν ἐπάνω πάσης ἐπιγείου ἀρχῆς, ἣν μόνην ἐν γῇ ὁ τοῦ παντὸς ἔπηξε βασιλεύς. — СбНУКн. п. т., писмо V, стр. 419.

ското право на българския господарь да носи титлата кесарь, придобито още при Тервеля отъ Юстиниана II Ринотмита въ 705 г.,[1]) но не признато, както изглежда, отъ слѣдващитѣ ромейски императори, защото Симеоновиятъ баща Борисъ се задоволявалъ съ титлата „князъ“ (ἄρχων), — византийското правителство най-сетнѣ се съгласило да възведе Симеона въ кесарь, едно, защото тая титла била най-висша слѣдъ императорската и била свързана съ царското достоинство, и друго, защото все пакъ се запазвалъ престижа на императорската власть прѣдъ варварина, понеже Симеонъ билъ поставенъ на една степень по-долу отъ императора.[2]) Но

---

[1]) В. Н. Златарски, История на българ. държава, I, 1. стр. 165—170

[2]) Че, наистина, въ 913 г. Симеону била оказана голѣма почесть въ Цариградъ, се види отъ слѣднитѣ думи на патриархъ Николая въ V (8) писмо до Симеона, писано на слѣдната 914 год. наскоро слѣдъ втория неговъ походъ противъ Одринъ (вж. по-долу): „Богъ е далъ на всѣки единъ народъ както граници, тъй и почести и призвание; и който се задоволява съ даде, нитѣ отъ Бога почести, той е силенъ, а оня, който прѣнебрѣгва божиитѣ дарове и почести и упорито настоява да добие нѣщо повече самъ по себе си, той, ако и да му се струва, че за нѣколко врѣме се е възвеличилъ, обаче подиръ малко веднага и отъ всичко се лишава. И, ако искашъ, ние имаме възможность да видимъ това на собственитѣ си дѣла. Обърни внимание на думитѣ ми: ако нѣкой отъ нашитѣ поданици, удостоенъ отъ насъ съ нѣкоя почесть, не бива доволенъ отъ нея и признателенъ, а упорито се ламти да придобие още по-голѣма, то нима ние нѣма да възнегодуваме и нѣма да се отнесемъ съ умраза и гнѣвъ къмъ тоя човѣкъ? Послѣ, дори ние, които сме хора смъртни и подложени на орисници (ἐπίκηροι), ако окажемъ почесть на човѣкъ, равенъ по природата си (на насъ), и ако той не бѫде доволенъ и не остане благодаренъ отъ нашия даръ, а захване отъ само себе си упорито да настоява и да се мжчи прѣкомѣрно да бѫде и да се показва по-необикновенъ, дори ние (казвамъ азъ) ще негодуваме за даденатa отъ насъ нему почесть и по-скоро ще го лишимъ отъ нея, защото той по собственото си рѣшение намислилъ да почете себе си повече, отколкото трѣба. Нима ние нѣма да прѣдполагаме, че Богъ ще се отнесе сжщо тъй къмъ онния, които не искатъ да се задоволятъ съ даденатa имъ отъ него почесть, и Той не ще се разгнѣви на онния, които се стремятъ да прѣминатъ границитѣ на славата и почестьта,

въпрѣки всичко това патриархъ Николай, повидимому, е гледалъ да избѣгне оная официалность и тържественость, съ които се придружавало въ Византия възвеждането въ кесарь и чрѣзъ това да не придаде на самия актъ особено значение. Той дори не се разпоредилъ да се донесе главния оттрибутъ — кесарския вѣнецъ (τὸ στέμμα), а се ограничилъ само съ това, че, слѣдъ като прочелъ установената за случая молитва, опирайки се, вѣроятно, на това, че при посочения обредъ стеммата се възлагала върху главата на нововъзвеждания отъ самия императоръ и че въ дадения моментъ той билъ прѣдставитель на императорската власть и замѣстялъ малолѣтния императоръ, той замѣнилъ стеммата съ своя епириптарий и по тоя начинъ далъ на самия актъ съвършено случаенъ характеръ.

Съвсѣмъ иначе погледналъ Симеонъ на цѣлата тая работа. Ние видѣхме, че, когато Симеонъ се готвѣлъ за походъ противъ Цариградъ, били пръснати слухове, какво българскиятъ господарь щѣлъ да тръгне съ намѣрение да „загради царската власть въ Византия“. Тия слухове, които, очевидно, идѣли отъ България, имали за цѣль да подготвятъ почва за полесно постигане желанието на Симеона — да бѫде признато неговото царско достоинство, което да се равнява и по значение, и по власть на императорското. Обаче по силата на самитѣ обстоятелства, както видѣхме, подъ стѣнитѣ на Цариградъ Симеонъ, ако и да разбиралъ, че той получавалъ не това, до което се домогвалъ, се видѣлъ принуденъ да се съгласи на прѣдложената нему отъ цариградското правителство титла кесарь, 1. като такава, която слѣдва непо-

---

които Той е установилъ? Не мисли, че това е мой софизъмъ, защото азъ не съмъ софистъ, нито пъкъ изкусенъ питанологъ, а съмъ само служитель на светия олтарь и усърдно се моля за спасението на всички“. (Migne, ib., Ep. col. 65, A—C. — СбНУКн., п. т., стр. 420—421). — Колкото прикрито патриархътъ и да се изразява тукъ, все пакъ отъ цѣлия пасажъ и особено отъ подчертанитѣ редове ясно може да се разбере, че той тукъ доста явно намеква Симеону за оная почесть, която той му оказалъ въ прѣднята година, т. е. че той признаялъ кесарското му достоинство, но че Симеонъ не билъ доволенъ отъ тая почесть, а искалъ да бѫде по-горѣ отъ нея; патриархътъ дори го заплашвалъ, че ще го лиши отъ нея.

срѣдно слѣдъ императорската и по своето естество и значение е свързана съ царското достоинство; 2. защото нему е било добрѣ извѣстно, че и римскитѣ императори сѫ носили сѫщата титла — caesar, която той би могълъ да изтълкува въ своя полза и 3. което е било въ случая най-важното, защото той получавалъ новото си достоинство съ благословението и отъ ржката на цариградския патриархъ, който въ дадения моментъ билъ и прѣдставитель на императорската власть, а това е било пълна гаранция, щото признанието на новото му положение да се счита достатъчно узаконено и дори санкционирано.

Слѣдъ като билъ свършенъ самиятъ актъ, билъ подписанъ и мирниятъ договоръ.[1]) Тържеството било завършено съ официаленъ обѣдъ, на който присѫтствували, наредъ съ Симеона и неговитѣ синове, малкиятъ императоръ и всички негови настойници, членове на цариградското правителство, начело съ патриархъ Николая. Слѣдъ обѣда, прѣди да се разотидатъ договорилитѣ се вече страни, патриархътъ, понеже разбиралъ, че Симеону било дадено не това, което той искалъ, за да повлияе още по-силно върху българския господарь и по тоя начинъ да осигури бѫдащия миръ между България и Византия, ималъ лична срѣща и бесѣда съ Симеона. Прѣзъ врѣмето на тая бесѣда послѣдниятъ „обѣщавалъ пъленъ миръ и искрено приятелство и увѣрявалъ, че оттогава се унищожавала всѣкаква разпря, всѣки поводъ за съблазънь,

---

[1]) Че билъ сключенъ миренъ договоръ въ 913 г. се види още и отъ слѣднитѣ думи на патр. Николая въ V (8) му писмо до Симеона: „Дадената ти е отъ Бога честь и слава на земята, постарай се да придобиешъ заедно съ нея и небесната, а това ти ще получишъ, като бѫдешъ смиреномѫдръ, нѣма да се възгордявашъ, нито да бѫдешъ надменень въ сърдцето си, нито пъкъ да прѣминавашъ границитѣ повече, отколкото подобава, и нѣма да нарушавашъ договоритѣ и клетвитѣ, които сѫ утвърдили твоитѣ отци още прѣди и по-прѣди (πάλλαι καὶ πρόπαλαι) и които още не тъй отдавно (χθὲς καὶ πρώην) ти самъ сѫщо тъй подтвърди". Тукъ изразътъ χθὲς καὶ πρώην, който изобщо означава, че нѣщо е станало твърдѣ недавно и отговаря на нашия „дѣто се казва онзи денъ", право сочи, че тукъ патриархъ е ималъ прѣдвидъ сключения въ 913 г. миръ (Migne, ib., Ep. 8, col. 68, A. — СбНУКн. п. т., писмо V, стр. 421).

че се прѣкѫсва съ помощь божия всѣко несъгласие и ще царува между българи и ромеи такъвъ якъ миръ, какъвто прѣди не е бивалъ и какъвто не сѫ знаяли тѣхнитѣ прадѣди".[1]) Но въпрѣки това Симеонъ не ще да е пропусналъ и случай да изкаже и своето не съвсѣмъ пълно задоволство отъ това, което му било дадено. Поради това и хронисти отбѣлѣзватъ, че, слѣдъ като всичко било свършено, „Симеонъ и неговитѣ синове, почетени съ безбройни и великолѣпни дарове, върнали се въ земята си, като се разстанали не съвсѣмъ доволни (съгласни) относно казания миръ".

Както и да било, но въ 913 г. Симеонъ се върналъ отъ Цариградъ въ Прѣславъ не като византийски кесарь, а като цѣсарь Българомъ, който съсрѣдоточавалъ въ себе си всички права и прерогативи на върховната императорска власть. Както и да сѫ тълкували византийцитѣ титлата кесарь, и каквото значение да ѝ отдавали, но въ очитѣ на българския господарь и на българския народъ тя се равнявала на императорската, още повече, че Симеонъ я получилъ съ съгласието на ромейския императоръ, подъ благословията и отъ ржцѣтѣ на сѫщия оня цариградски патриархъ, комуто само е принадлежало правото да възлага императорската корона върху главата на всѣки новъ ромейски βασιλεύς. Считайки се и по мощь, и по значение, и по власть равенъ на византийския императоръ, Симеонъ чрѣзъ това изстѫпвалъ като съперникъ на послѣдния и откривалъ новъ курсъ въ политическитѣ отношения къмъ Византия, който се изразилъ въ продължителната му борба съ нея за политическо надмощие и за завоеванието на нейната столица — Цариградъ. Въ тия му стремежи не малко му спомогнали новитѣ събития въ Византия.

Наскоро слѣдъ завръщането на царь Симеона въ България, въ Цариградъ около прѣстола станала нова промѣна, която била отъ голѣмо значение за политическитѣ отношения между България и Византия. Младиятъ императоръ Константинъ Багренородни, оставенъ отъ чича си Александра, който

---

[1]) Migne, lb., Ep. 8, col. 65, C. — СбНУКн. п. т., писмо V, стр. 421.

бѣ изгонилъ отъ двореца майка му Зоя, въ ржцѣтѣ на чужди хора, като не виждалъ около си никого отъ роднинитѣ си, станало му твърдѣ мжчно за майка му и безутѣшно и безпрѣстанно почналъ да иска нейното завръщане въ двореца. Настойницитѣ на импѣратора били принудени най-сетнѣ да отстжпятъ на неговото желание и прѣзъ октомврий 913 г. Зоя била върната. Щомъ влѣзла въ двореца, тя се заловила да прѣмахне настойницитѣ-регенти и чрѣзъ разни дворцови интриги въ началото (ок. февруарий) на 914 г. сполучила да вземе властьта въ ржцѣтѣ си.[1]) Недоволна и разгнѣвена още отъ по-рано на патриархъ Николая, задѣто той осждидъ и отхвърлилъ брака й съ Лъва VI, тя рѣшила сега да си отмъсти: веднага изгонила Николая отъ двореца, като заповѣдала да му строго обявятъ, че той е длъженъ да се грижи само за работитѣ на църквата, прѣмахнала прѣдишнитѣ управители и се заобиколила съ свои любимци. Регентството на Зоя било гибелно както за църквата, тъй и за империята: партизанскитѣ страсти, които на врѣме били заглъхнали, отново избухнали слѣдъ отстранението на патриарха отъ двореца; областнитѣ управители поради разпуснатото управление на Зоя, си позволявали всевъзможни притѣснения и злоупотрѣбления; най-сетнѣ възстанието въ южна Италия вземало все по-голѣми размѣри, а на малоазийската граница вече вървѣла война съ арабитѣ.

Всичко, каквото е ставало въ Цариградъ, несъмнѣнно било извѣстно на Симеона, и той внимателно слѣдилъ за всички събития, които се развивали въ империята. Затова, щомъ се научилъ, че патриархъ Николай билъ отстраненъ отъ прѣстола и че властьта прѣминала въ ржцѣтѣ на императрицата-майка Зоя, жена властолюбива и покварена, а на мѣстото на бившитѣ настойници-регенти били поставени нейни привърженици и любимци, Симеонъ рѣшилъ да се възползува отъ тая нова промѣна въ управлението на империята. Опирайки се на своето признато отъ бившето правителство

---

[1]) Sym. Logoth., ib. p. 803. — Theoph. contin., ib. p. 386. — Cedrenus, ib. p. 283. — За датитѣ вж. C. de Boor, Vita Euthymii, p. 125 и 127.

царско достоинство и разчитвайки на разбърканото положение на империята, той намислилъ сега да се сроди съ византийския дворъ. Наскоро слѣдъ прѣврата въ Цариградъ чрѣзъ пратеници Симеонъ се обърналъ къмъ новото правителство съ прѣдложение за брака на дъщеря си съ младия императоръ. Каква е била цѣлта на Симеона, когато той правилъ това прѣдложение: дали той е мислилъ чрѣзъ тоя бракъ по миренъ начинъ да прокара влиянието си върху вжтрѣшнитѣ работи на империята и послѣ, като свали Зоя и се обяви за василеопаторъ, окончателно да се закрѣпи въ босфорската столица,[1]) или пъкъ знаейки, че на подобенъ бракъ въ Цариградъ никога нѣма да се съгласятъ, е търсилъ само поводъ, за да се наруши сключеният въ прѣднята година миръ, мжчно може да се установи. Въ всѣки случай на своето прѣдложение Симеонъ получилъ отказъ, който билъ мотивиранъ съ това, какво ужъ самъ Константинъ не се съгласилъ, когато въ сжщность то било отхвърлено отъ правителството на Зоя, както това се установява отъ думитѣ на патриархъ Николая въ едно отъ по-къснитѣ му писма.[2]) Оскърбенъ отъ тоя отказъ, Симеонъ рѣшилъ съ война, или както самъ се изразявалъ, „съ кръвопролитие“ да постигне своитѣ цѣли. И наистина, въ края на лѣтото 914 г. той навлѣзълъ въ Тракия и, като достигналъ до Одринъ, обсадилъ го.

Новиятъ походъ на българския царь силно огрижилъ Зоя и нейнитѣ управници, които почнали вече да промислятъ, какъ да запратъ по-нататъшното движение на българитѣ къмъ столицата. Като отдавали не малко значение на непосрѣдното влияние на патриархъ Николая върху Симеона за скючването на мира въ прѣднята година, тѣ най-първо се обърнали къмъ него, който, макаръ и да билъ отстраненъ отъ управлението на държавата, като пазитель на мира и защитникъ интереситѣ на империята, не се забавилъ да изпрати писмо до Симеона, съ което той се опитва да спре

---

[1]) М Дриновъ, п. т., стр. 14—15; Съчинения, I, стр. 384—5.

[2]) Извѣстията относно прѣдложението на Симеона за браченъ съюзъ на двата владѣтелски рода, вж. тукъ Притурка № 7.

военнитѣ дѣйствия. Като изтъква въ това писмо, че той не може да не тѫжи, плачи и се мѫчи, чувайки за работитѣ, които ставали въ оня моментъ, патриархътъ пита: „Какъ азъ да не плача, когато тия работи оскърбяватъ Бога, твореца на всички добрини, а радватъ бащата на злото, виновника на съблазнитѣ, дявола! Нимà, сине мой, настаналитѣ сега между ромеи и българи вражда, омраза и несъгласие — вмѣсто приятелство, миръ и единение не сѫ най-тежкиятъ съблазънъ? Било е врѣме, когато ромеи и българи не сѫ живѣли въ съгласие, когато съ оржжие сѫ нападали единъ противъ други, понеже тѣхъ ги раздѣляла прѣградата на враждата, пораждана отъ нечестието [т. е. езичеството], което господствувало надъ васъ. Но, откакъ Богъ, който възлюби мира и привлѣче къмъ себе си своето създание съ кръста и смъртьта на Сина си, благоволи и васъ да просвѣти съ свѣтлината на Неговото познание и, като разруши прѣградата на враждата, съедини ви съ ромеитѣ както по вѣра, тъй и съ любовь, оттогава се отмахна враждата, спре се движението на оржжието и омразата се замѣни съ любовь, единение и взаимно общуване“. Като прѣписва тая коренна промѣна въ отношенията между българи и ромеи на злия демонъ, който всѣкога се домогвалъ да унищожи единението на ромеи съ българи и тѣхното продължително, отъ Бога установено приятелство, патриархътъ пише: „Всичко това, сине мой, е причина на моята всѣкидневна скрѫбь; това прѣвръща сълзитѣ ми въ хлѣбъ. Затова азъ и прѣди те наставяхъ, уговаряхъ и призовахъ да дойдешъ на себе си, да избѣгвашъ общитѣ нещастия, които непрѣменно ще постигнатъ ромеи и българи поради този раздоръ и вражда. И сега за сѫщото те наставямъ и уговарямъ, сине мой!“ Патриархътъ приканва Симеона да си помисли за страшния сѫдъ, на който ще трѣбва да отговаря за своитѣ дѣйствия. Напомня му за почеститѣ, съ които той билъ удостоенъ въ прѣднята година, т. е. за възвеждането му въ кесарь и моли да се задоволи съ това и да не минава границитѣ на славата и почестьта, които Богъ е установилъ[1]); напомня му

[1]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 371. бѣл. 2.

за обѣщанието, дадено на личната имъ срѣща, че „ще царува между ромеи и българи такъвъ якъ миръ, какъвто прѣди не е бивалъ и какъвто не сѫ знаели тѣхнитѣ прадѣди". Като апелира къмъ неговитѣ душевни дарби и дори качества, патриархътъ прѣдупрѣждава Симеона „да бѫде смиреномждръ, да не се възгордява, да не бѫде надменень въ сърдцето си, да не прѣминава границитѣ повече, отколкото подобава, и да не нарушава договоритѣ и клетвитѣ, които сѫ утвърдили неговитѣ отци още прѣди и по-прѣди и които още не тъй отдавна (т. е. прѣднята година) самъ той сѫщо така подтвърдилъ". Въ края патриархътъ го убѣждава и заплашва съ слѣднитѣ думи: „Азъ не съмъ пророкъ и не съмъ отъ ония, които сѫ получили дарба да прѣдвиждатъ бѫдащето, но като служитель на прѣчистия жертвеникъ, ако и недостоенъ, и като баща, който постоянно се грижи за спасението на сина си, прѣдпазвамъ те и прѣдсказвамъ. Остави на страна повода за съблазънъ; отстѫпи отъ помисъла си, съ който се разрушава зданието на Св. Духъ, т. е. мира и любовьта, които сѫществуваха толкова дълго врѣме между ромеи и българи. Върни се пакъ къмъ прѣдишнитѣ си мисли, благодарение на което единиятъ и другиятъ народъ по божия милость щастливо, безъ сълзи и бѣдствия благоденствуваха подъ управлението (на господаритѣ си). Защото, ако азъ колко-годѣ имамъ понятие за възстанието божие, то „возстанеть Богъ на отмщеніе", и никой не ще бѫде въ състояние да те изтръгне отъ рѫцѣтѣ Му"[1]).

Между това прѣзъ септемврий 914 г. падналъ Одринъ: единъ отъ защитницитѣ му, арменецъ Панкратука, прѣдалъ града.[2]) Всички очаквали, че Симеонъ ще продължи движението си къмъ Цариградъ; обаче произлѣзло тъкмо обратното. Наскоро слѣдъ падането на Одринъ, споредъ хрониститѣ, императрица Зоя изпратила при Симеона патриция Ва-

---

[1]) Migne, ib. Ep. 8, col. 61—68. — СбНУКн. п. т. писмо V, стр. 418—422.

[2]) Споредъ Скилица-Кедрина (ib., p. 284,12), Симеонъ, слѣдъ като обсаждалъ града доста много дни и не успѣлъ нищо да направи, подкупилъ арменеца Панкратука, който му и прѣдалъ града.

силия и протоспатария Никита съ многобройни и богати подаръци. Дали тия пратеници се явили въ Одринъ съ прѣдложение за миръ отъ страна на цариградското правителство, или пъкъ тѣ сж дошли по искането на Симеона, който, приструвайки се, че се повлиялъ отъ писмото на патриарха, пожелалъ да поведе прѣговори за миръ, не може да се установи по липса на данни; едно обаче остава несъмнѣнно, а именно, че Симеонъ, както изглежда, приелъ подаръцитѣ, защото върналъ на ромеитѣ Одринъ,[1]) слѣдъ което се оттеглилъ съ войскитѣ си въ България, като сключилъ, вѣроятно, врѣменно примирие, защото хрониститѣ до 917 г. не отбѣлѣзватъ никакви военни дѣйствия въ Тракия отъ страна на българитѣ.

Вториятъ походъ на Симеона въ Тракия билъ прѣдизвиканъ, както видѣхме, отъ отказа на Зоя и правителството ѝ да изпълнятъ прѣдложението му за сродяване на прѣславския домъ съ цариградския. Мислилъ ли е Симеонъ, прѣдприемайки тоя походъ противъ Византия, че и тоя пжть ще може да наложи на цариградското правителство изпълнението на своето исканне тъй, както въ прѣднята година, ние не знаемъ; обаче още отъ отпора, който той срѣшналъ при Одринъ, вече разбралъ, че не ще може тъй бързо и лесно да достигне до Цариградъ, че настроението въ империята спрѣмо него било сега съвсѣмъ друго и че тамъ вече се готвили за сериозенъ отпоръ. Тъкмо въ това врѣме византийското правителство успѣло да сключи съглашение съ фатимидския халифъ ал-Махди въ Африка на унизително условие, ежегодно да му плаща 22 хиляди жълтици, срѣщу което халафътъ се задлъжилъ да усмири избухналото въ прѣднята година (913) възстание въ южна Италия (Апулия и Калабрия) и изобщо да помага на империята противъ за-

---

[1]) Sym. Logoth., ib., p. 804,20—22; 805,14—19. — Theoph. Contin., ib. p. 386,23—387,2; 388,1—4. — Leo Gram., ib., p. 293,5—8; 293,20—294,3. — Skyl.-Cedr., ib., p. 283,22; 284,10—16. Споредъ Скилица-Кедрина, пратеницитѣ на императрица Зоя сполучили да върнатъ Одринъ съ помощьта на злато и много пари (χρυσίῳ καὶ χρήμασι πλείστοις). — Zonaras, ib., p. 13,19—27, и тукъ сжщо съкратилъ и перифразиралъ своя изворъ — Ивана Скилица.

плашващитѣ я отвсѣкждъ опасности.[1]) Подъ Одринъ Симеонъ ще да е узналъ за сключването на това съглашение. Тъкмо въ тия промѣни на обстоятелствата трѣба да се търси причината, която е принудила българския царь да върне Одринъ на ромеитѣ и да прѣкрати похода си, а не въ строгото и укорно писмо на патриарха или пъкъ въ византийското злато и подаръци. Симеонъ се оттеглилъ въ България съ цѣль да приготви, колкото е възможно, по-голѣми военни сили, за да бѫде въ състояние да отблъсне всички случайности, които би могло да донесе съглашението на ромеитѣ съ африканския халифъ и по тоя начинъ да продължи борбата за постигане на крайната си цѣль.

Слѣдъ като нито първиятъ, нито вториятъ походъ не донесли очакванитѣ резултати, т. е. да постави цариградското правителство въ такова положение, щото то да бѫде принудено само да признае царското му достоинство, равно на императорското, Симеонъ, слѣдъ завръщането си въ България, рѣшилъ самъ да направи това — самоволно да се прогласи за царь, като е прѣдполагалъ вѣроятно, че при единъ свършенъ фактъ по-лесно ще може да наложи неговото признание отъ страна на ромеитѣ. Че къмъ това врѣме (915) се отнася самоволното прогласяване за царь на Симеона, показва слѣднето извѣстие на Лъва Дякона, историкъ отъ края на X. вѣкъ, който описанието на Ахелойския бой на 20. августъ 917 г. почва съ слѣднитѣ думи: „Слѣдъ като императоръ Лъвъ въ тежка болесть се прѣселилъ отъ тукашния свѣтъ, а слѣдъ него си отишълъ и неговиятъ еднокръвенъ братъ Александъръ, когато ромейската държва при малолѣтния му синъ Константина и при августа Зоя тръгнала на лошо, Симеонъ, началникътъ на мизитѣ, мѫжъ смѣлъ и храбъръ въ военнитѣ дѣла, бидейки неукротимъ и силно желаейки война противъ ромеитѣ, като улучилъ сгодно врѣме, безпрѣстанно опустошавалъ Македония (запад. Тракия); а увлѣченъ въ скитското си и добрѣ извѣстно безумие, той заповѣдвалъ на ромеитѣ да го прогласяватъ автократоръ.

[1]) Skyl.-Cedr. ib. II, p. 254,20—355,4. — А. Васильевъ, Византія и арабы. II, п. т., стр. 198—200.

Тѣ (ромеитѣ) обаче, като не понесли тая явна обида и гордость на скитеца, рѣшили да вематъ оржжие противъ него".[1]) И тъй, споредъ Лъвъ Дякона, причината за нападението на византийцитѣ върху България въ 917 г. (вж. подолу) билъ фактътъ, че Симеонъ „заповѣдвалъ на ромеитѣ да го именуватъ автократоръ. — самодържецъ, безъ да се отбѣлѣзва какъвъ — ромейски или български, което ясно показва, че Симеонъ е държалъ само за тая титла, и то не ромейски, а български,[2]) съ други думи, той не само вече самъ се наричалъ така, но и отъ ромеитѣ повелително искалъ да го считатъ и именуватъ самодържецъ, т. е. равенъ по значение и по власть на ромейския императоръ. Затова ние отнасяме самоволното обявяваше на Симеона за **цары и самодрьжьцъ въсѣмъ блъгарѡмъ** къмъ 915 г.

Но, присвоявайки си императорската титла помимо волята на Византия, Симеонъ не е могълъ да не очаква, че цариградското правителство ще реагира противъ тая негова смѣла и самоволна постжпка въ една или друга форма, особено като еималъ прѣдъ видъ сключения съ африканскитѣ араби съюзъ. Затова той почналъ да се готви за нова война. Най-първо той влѣзълъ въ сношение съ своитѣ сѣверо-източни съсѣди — печенѣзитѣ, които въ X. вѣкъ живѣели между Дуиавъ и Днѣстъръ, съ цѣль да ги привлѣче на своя страна, а ако е възможно и други народи противъ Ви-

---

[1]) Leo Diaconus, ed. Bon. p. 122,28—123,19—27: . . . Συμεών, ὁ τῶν Μυσῶν ἀρχηγός, ἀνὴρ τολμησίας καὶ θερμουργὸς τὰ πολεμικά . . . εἰς ἀπονοίαν τε τὴν Σκυθικὴν καὶ συνήθη ἐπαρθεὶς, αὐτοκράτορα ἑαυτοῦ ἀναγορεύεσθαι Ῥωμαίοις ἐκέλευεν.

[2]) Че въ тоя смисълъ трѣба да се разбира приведеното изречение на Лъва Дякона, твърдѣ ясно това обясни на врѣмето си покойниятъ Е. Голубински, макаръ че нѣкои историци неправилно тълкували, какво Симеонъ искалъ да го именуватъ ромейски самодържецъ. „Безуміе Симеона, пише Голубински, по лѣтописцу греческому при этомъ состояло въ томъ, что онъ дерзалъ присвоить себѣ титло, которое греки считали исключительнымъ достояніемъ своихъ собственныхъ государей, принимая свыше предустановленнымъ существованіе на землѣ только единаго христіанскаго царства (Краткій очеркъ и пр. стр. 213). Наистина, Симеонъ се титулувалъ „царь и самодържецъ на българи и ромеи", обаче тая титла той си присвоилъ много по-късно, за което имаме прави извѣстия, както ще видимъ по-нататъкъ.

зантия. Симеонъ прилагалъ голѣмо старание дори да сроди българи и печенѣзи и чрѣзъ това да спечели тѣхния съюзъ „за война и нападение на ромеитѣ".[1]) Но Симеонъ не сполучилъ да постигне цѣлта, защото византийското злато и подаръци се цѣнили, както ще видимъ, много по-високо, отколкото голитѣ старания на българския царь. За това Симеонъ почналъ усилено да се готви за война, за което въ Цариградъ сж знаели чрѣзъ македонския и тракийския стратези. За да обезпечи всѣко евентуално нападение отъ съюзницитѣ на Византия — африканскитѣ араби, които биха могли да нападнатъ на България като пристанатъ съ своята флота въ двѣтѣ най-важни бази византийски — Солунъ и Драчъ отъ една страна, а отъ друга — за да не даде възможность на византийцитѣ да концентриратъ военнитѣ си сили около столицата, прѣзъ 916 г. той изпратилъ отдѣлни части да навлѣзатъ въ областитѣ на тия два града[2]).

„Като видѣла надменността на Симеона и неговото нападение на християнитѣ, пишатъ византийскитѣ хронисти, августа Зоя наедно съ своитѣ съуправители свикала общъ съвѣтъ", задачата на който била да се рѣши, какъ да спратъ завоевателнитѣ стремежи на българския царь и да го принудятъ да сключи миръ. За разрѣшението на тия въпроси въ Цариградъ били събрани стратезитѣ на разни области, които всички единодушно се изказали въ полза на война, като привождали слѣднитѣ мотиви: „македонскиятъ и тракийскиятъ стратези, казвали тѣ, не прѣставатъ да ни донасятъ ту писмено, ту по апокрисиарни (нарочити пратеници), че българитѣ тъкмятъ да разграбятъ и разорятъ нашата земя". Освѣнъ това тѣ прибавяха къмъ думитѣ си и това, че не лъжатъ, но че, наистина, българитѣ се стремятъ да унищожатъ сжществуващитѣ съглашения, които тѣ сж вече на-

[1]) Вж. подробно тукъ по-долу. Но ср. Const. Porphgr., De adm. imp., p. 71,10—14: διὰ τοῦτο καὶ οἱ Βούλγαροι ἀγῶνα καὶ σπουδὴν διηκανῶς ἔχουσι τοῦ εἰρηνεύειν καὶ ὁμονοεῖν μετὰ τῶν Πατζινακιτῶν ἐκ τοῦ γὰρ πολλάκις ὑπ' αὐτῶν καταπολεμηθῆναι καὶ πραιδευθῆναι τῇ πείρᾳ ἐγνώκασι καλὸν καὶ συμφέρον εἶναι τὸ εἰρηνεύειν ἀεὶ πρὸς αὐτούς.

[2]) Migne, ib., Ep. 9, col. 76, C. — СбНУКн. кн. XI (1894), стр. 8. — М. Дриновъ, п. т., стр. 16; Съчинения, кн. I, стр. 386.

рушили, защото не желаятъ повече дя се придържатъ о прѣдишнитѣ договори". По-нататъкъ стратезитѣ се позовавали и на това, че и „херсонскиятъ стратегъ Вогасъ не прѣставалъ така сѫщо подробно да имъ донася, че българитѣ прилагатъ всичкото си старание, за да привлѣкатъ на своя страна печенѣзитѣ, а, ако е възможно, и другитѣ народи, които живѣятъ въ онния страни, за война и нападение на ромептѣ". „Освѣнъ това, продължавали тѣ, около 16 апокрисиарии идваха отъ печенѣзитѣ съ такова извѣстие, какво при тѣхъ били изпращани отъ България пратеници не веднажъ, не дважъ, а много пѫти, и имъ прѣдлагали да бѫдатъ въ съюзъ съ тѣхъ. Това нѣщо съставя за българитѣ постоянна грижа, тъй че тѣ залѣгатъ да свържатъ дѣцата си съ бракове и по тоя начинъ да сключатъ съюзъ съ печенѣзитѣ.[1]) Най-сетнѣ тѣ казвали: „Когато българитѣ нападнаха съ правилна война ромейскитѣ области на Драчъ и Солунъ, това бѣше вече поводъ за ромейскитѣ войски да навлизатъ въ българската земя".[2])

На тоя съвѣтъ било рѣшено, че Симеонъ трѣба да се накаже за неговото високомѣрие и гордость, за неговитѣ завоевателни и властолюбиви стремежи и че това ще може да се постигне, 1. ако византийцитѣ се възползуватъ отъ това, дѣто българскитѣ войски били пръснати въ разни посоки по полуострова и 2. ако се обърнатъ къмъ старата политическа тактика на византийски императори, именно, да отвлѣкатъ вниманието на Симеона още и съ повдигането противъ българитѣ околнитѣ народи, които едноврѣменно да нападнатъ заедно съ ромейскитѣ войски на българската държава отъ всички страни. За изпълнението на тоя планъ били взети слѣднитѣ прѣдварителни мѣрки. За да се осигури империята откъмъ източнитѣ граници почнати били прѣговори за миръ и за обмѣна на плѣнницитѣ съ багдатския халифъ;[3]) това дало възможность на всички войски,

---

[1]) Migne, ib., Ep. 9, col. 72, C—73, A. — СбНУКн., пакъ тамъ, писмо VI, стр. 6.

[2]) Вж. по-горѣ, стр. 382, бѣл. 2.

[3]) А. Васильевъ, каз. съч., стр. 208.

които тогава се намирали въ Мала Азия, да се прѣхвърлятъ въ Европа; повикали били на помощь и арменцитѣ. Въ Европа правителството намѣрило за най-цѣлесъобразно да повдигне противъ българитѣ печенѣзитѣ, които прѣзъ X. вѣкъ сж играли голѣма роля въ византийската политика.[1]) Въ това врѣме въ Цариграъ се намиралъ херсонския стратегъ Иванъ Вогасъ, който, споредъ хрониститѣ, самъ прѣдложилъ на Зоинитѣ управници да сключи съюзъ съ печенѣзитѣ, ако тѣ го издигнатъ въ санъ патриций. Искането на Ив. Вагоса било уважено, и той, като получилъ много подаръци, заминалъ за Херсонъ, отдѣто той влѣзълъ въ прѣговори, които обаче се продължили доста време, защото прѣзъ това врѣме идвали въ Цариградъ нарочити пратеници отъ печенѣзитѣ, вѣроятно, за да могатъ да достигнатъ по-изгодни за себе си условия за съюза. Най-сетнѣ прѣговоритѣ се свършили, и Ив. Вогасъ се явилъ въ Печенѣжката орда, дѣто съгласно съ условията, прѣдложени отъ него и приети отъ печенѣзитѣ, послѣднитѣ се обѣщали, че, слѣдъ като византийската флота ги прѣкара прѣзъ Дунавъ, ще нахълтатъ въ сѣв.-източна България и ще воюватъ противъ Симеона; а Вогасъ, като получилъ заложници, върналъ се заедно съ тѣхъ въ

---

[1]) Ето какъ прѣдставя политическото значение на печенѣзитѣ самъ Константинъ Багренородни: Ако Византия се намира въ приятелство съ печенѣжката орда, то, обяснява той на сина си, никой отъ враговетѣ й нѣма да се осмѣли дори да се помръдне. Руситѣ не могатъ да прѣдприематъ никакъвъ походъ вънъ отъ границитѣ си, ако не се намиратъ въ миръ съ печенѣзитѣ; безъ позволение на печенѣзитѣ тѣ не могатъ да дохождатъ въ Цариградъ нито за търговия, нито пъкъ съ война. Маджаритѣ, които толкова пжти сж опитвали поражения отъ печенѣзитѣ, продължаватъ да иматъ къмъ тѣхъ най-почтителенъ страхъ. И тъй, ако византийскиятъ императоръ се намира въ миръ съ печенѣзитѣ, то нито руси, нито маджари не сж страшни за него — тѣ дори нѣма да посмѣятъ тогава да искатъ и твърдѣ голѣми подаръци отъ ромситѣ за мирното си поведение. Иначъ тѣ могатъ да се заплашатъ съ печенѣзитѣ. Сжщото е и спрѣмо българското царство. Ако ромейскиятъ императоръ иска да бжде страшенъ за българитѣ, той може това лесно да достигне съ помощьта на печенѣзитѣ. — Const. Porphyr. ib. cap. 1—5; p. 68,11—71,10. — В. Г. Васильевскій, Византія и Печенѣги ЖМНПр. ч. 164 (1872), II, стр. 100; Труды его, т. I, СПБургъ 1908, стр. 3—4.

Цариградъ.[1]) Най-сетнѣ чрѣзъ диррахийския (драчкия) стратегъ Лъва Рабдуха ромеитѣ се опитали да повдигнатъ противъ Симеона съ разни подаръци и сръбския князъ Петра Гойниковича, който заедно съ маджаритѣ трѣбало да почне война съ българитѣ.[2]) Ето какъвъ грандиозенъ планъ съставили византийцитѣ противъ България!

Събранитѣ въ Цариградъ византийски войски подиръ тържествено молебствие, на което всички пълководци дали клетва, че ще умратъ съ всичката си войска на бойното поле, потеглили отъ столицата подъ главното командуване на магистра Лъва Фока. Тѣ се опѫтили право на сѣверъ по най-източния пѫть къмъ българскитѣ граници. Едновременно излѣзла отъ Босфора въ Черно море и византийската флота подъ началството на патриция и друнгария (адмирала) Романа Лакапина, на когото било възложено, слѣдъ като пристигне при устието на Дунавъ и прѣкара печенѣзитѣ прѣзъ рѣката, да ги изпрати за поддържка на Лъва Фока. Щомъ узналъ за всичко, каквото ставало и се готвѣло въ Цариградъ, Симеонъ почналъ да събира войскитѣ си и, когато византийцитѣ навлѣзли въ българскитѣ прѣдѣли, сполучилъ да излѣзе противъ тѣхъ съ голѣми сили. На 20. августъ 917 г. той се срѣщналъ съ тѣхъ при рѣкичката Ахелой на Анхиалското поле, дѣто било дадено генерално сражение. Въ тоя бой, който ржководилъ самъ Симеонъ, византийцитѣ потърпѣли пълно поражение: войскитѣ били обърнати въ паническо бѣгство, прѣзъ врѣме на което войницитѣ се стѫпквали единъ други, но повече били избити отъ неприятеля; главнокомандуващиятъ Лъвъ Фока едвамъ успѣлъ да избѣга въ Месемврия, а другитѣ пълководци били избити. Кръвопролитието било такова, споредъ думитѣ на лѣтописеца, „каквото отвѣка не е бивало,“[3]) а визан-

[1]) Sym. Logoth. ib., p. 804,22—805,5.—Theop. contin, ib., p. 387,2—7.—Leo Gram., ib. p. 293,8—13. — Sky l.-Cedr., ib. p. 283,24—284,4.

[2]) Подробно за това вж. по-долу, стр. 388.

[3]) Sym. Logoth., ib., p. 806,8—807,19. — Theoph. Contin., ib., p. 388,13—389,19. — Leo Gram. ib., p. 294,15,—295,18. — Skyl.-Cedr. ib., p. 284,21—286,20; 287,5—18. Скилица-Кедринъ дава за Ахелойския бой дата 6. августъ

тийскиятъ историкъ отъ края на X. вѣкъ, Лъвъ Дяконъ, който посѣтилъ мѣсто на сражението, отбѣлѣзва: „И днесъ може да се видятъ около Анхиалъ купища отъ кости на позорно изкланата тогава бѣгаща ромейска войска.“ [2])

Съ това поражение Симеонъ разстроилъ всички планове и намѣрения на цариградското правителство и на византийскитѣ пълководци. Романъ Лакапинъ не можилъ да изпълни задачата на своята експедиция. Когато той пристигналъ съ флотата при устието на Дунавъ, дѣто Ив. Вогасъ го чакалъ заедно съ печенѣзитѣ, и готовъ билъ да почне прѣхвърля-

---

когато у другитѣ хронисти е 20. августъ; вѣроятно 6. августъ е дата, когато византийскитѣ войски потеглили въ походъ отъ Цариградъ. Сжщо така той нарича Ахелой φροὐριον — крѣпость, а не ποταμός, както е другитѣ хронисти. — За причинитѣ на ромейското поражение при Ахелой Скилица ни дава двѣ различни версии. Първата версия гласи слѣднето: „Когато се завързало сражение между ромеи и българи при крѣпость Ахелое, българитѣ били силно разбити и станало голѣмо тѣхно избиване. Когато доместикътъ (Лъвъ Фока) билъ виръ вода отъ потъ и изнемогвайки слѣзълъ отъ коня си при единъ изворъ, за да си омие потътъ и да се прохлади, коньтъ му, като откъснялъ поводитѣ, бързо се пуснялъ да бѣга прѣзъ лагера, празенъ отъ конника. Войницитѣ, понеже (коньтъ) имъ билъ познатъ, като го видѣли и помислили, че доместикътъ е падналъ (убитъ), изплашили се, паднали духомъ и спрѣли прѣслѣдването, а нѣкои дори повърнали назадъ. Симеонъ, като забѣлѣзалъ това отъ една височина, (защото той не бѣ направилъ случайно бѣгството безредно), напратилъ българитѣ противъ ромеитѣ. Послѣднитѣ, отъ по-напрѣдъ, както казахме, паднали духомъ и поразени, щомъ видѣли, че българитѣ неочаквано нападатъ, всички обърнали тилъ и произлѣзло страшно бѣгство: едни се стжпквали помежду си, други пъкъ били избивани отъ неприятелитѣ. Лъвъ доместикъ съ бѣгство се спасилъ въ Месемврия, а паднали множество не само отъ проститѣ войници, но и отъ стратезитѣ и турмархитѣ твърдѣ голѣмъ брой“ (Skyl.-Cedr. ib., p. 286,1—20). Споредъ другата вересия обръщането на ромеитѣ въ бѣгство станало така: „Когато Фока обърналъ Симеона въ бѣгство и го прѣслѣдвалъ, нѣкаква мълва достигнала до него, която извѣстявала, че другарий на корабитѣ (Романъ Лакапинъ) заминалъ (обратно) съ цѣлата флота, за да заграби царската власть. Поразенъ като съ гръмъ отъ тоя слухъ (защото самъ се домогналъ до царската власть), той (Лъвъ) напусналъ прѣслѣдването и се върналъ, колкото може по-скоро, въ лагера, за да узнае за случката (τὸ ὄν). Когато се прѣдала приказка по войската, че доместикътъ побѣгналъ, другитѣ, като забравили храбростъ, направили сжщото. Симеонъ, (който стоялъ на удобно мѣсто, както се каза, за да наблюдава края на борбата), като видѣлъ бѣгащитѣ,

нето имъ, между двамата византийски началници произлѣзли нѣкакви спрѣчквания. Печенѣзитѣ, като видѣли тия раздори и несъгласия между прѣдводителитѣ си, възмутили се и се върнали въ земята си. Въ това врѣме дошло извѣстие за пораженията на ромеитѣ при Ахелой. Тогава Романъ билъ принуденъ да се върне съ пълна несполука въ Цари-

---

нападналъ съ все-сили и насочилъ бѣгството въ противоположна страна" (Ib., p. 287,5—16). И двата тия разказа се рѣзко отличаватъ единъ отъ другъ: вториятъ и по съдържание, и по характеръ мжчно може да се свърже съ самото събитие; очевидно, това сж били само приказки, пуснати, вѣроятно, отъ враговетѣ на Лъва Фока съ намѣрение да свалятъ всичката отговорность за пораженията върху него. Първиятъ разказъ стои по-близу до истината; но и тукъ съставительтъ му, очевидно, искалъ да отдаде пораженията на една случайность и по тоя начинъ да оправдае главнокомандуващия; обаче първиятъ успѣхъ на ромеитѣ нѣкакъ мжчно се обяснява съ крутия прѣходъ отъ едното положение на боя въ другото чрѣзъ тая случайность. Въпрѣки това, че въ него се казва, какво българитѣ първоначално били разбити и обърнати на бѣгъ и че Симеонъ не случайно направилъ бѣгството на българитѣ безредно, все пакъ неочакваното обръщане и нападение тѣхно ясно показва, че въ тоя бой Симеонъ устроилъ една сполучлива засада на ромеитѣ, които се увлѣкли въ нея; това може да се извлѣче и отъ обстоятелството, че той стоялъ на високо мѣсто, отдѣто наблюдавалъ за хода на борбата. Наистина, Симеонъ по-сетнѣ обвинявалъ патр. Николая, че въ Ахелойския бой коньтъ му билъ раненъ поради молитвитѣ му, но това е могло да стане прѣзъ врѣме на прѣслѣдването. Както и да било, но ние заедно съ Скилица ще кажемъ: „въ едната ли (ересия), или въ другата е истината, обаче ромеитѣ били разбити и казаното по-горѣ е станало" (Ib. p. 287,17—18), т. е. че пораженията на ромеитѣ билъ фактъ неоспоримъ. — Zonaras, Ib., 54, 1—20; 54,21—55,17.

[2]) Leo Diaconus, ed. Bon., lib. VII, 7 p. 124,10—12. — Лъвъ Дяконъ описва така сжщо Ахелойския бой споредъ втората ересия, съобщена у Ив. Скилица, така: „Разказватъ, че Лъвъ (Фока), като прѣминалъ и нахълталъ въ Мизия, сражавалъ се мжжки и безбройно множество неприятели изклалъ, тъй че Симеонъ билъ дошълъ до страшно затруднение и не му стигалъ умътъ, какво да прави и какъ да избѣга такъвъ смѣлъ и непобѣдимъ мжжъ. И когато вече и другитѣ мизи се отчаяли и се обърнали на бѣгъ, тогава, разказватъ, било донесено извѣстие отъ единъ тежковъоръженъ, че другарий Романъ, като свилъ платната, понеже вѣтърътъ духалъ откъмъ кормилото, отъ желание за тиранство тръгналъ за Византия. Огорченъ отъ лошитѣ прѣдзнаменования на извѣстието, напуща бойния редъ и, като обърналъ тилъ на мизитѣ, потеглилъ за царствения (градъ) съ цѣль да прѣвари приплуването на Романа и да завладѣе върховната власть ромейска.

градъ.[1]) Сжщо така и опитътъ да си послужатъ съ сръбския князъ Петра противъ Симеона се оказалъ несполучливъ. Петъръ, както изглежда, приелъ прѣдложението на драчския стратегъ, но не можилъ да изпълни обѣщанието си, защото не успѣлъ да вдигне маджаритѣ, които като съюзници на краль Арнулфа били заети съ работитѣ на западна Европа,[2]) а пъкъ самъ Петъръ не се рѣшилъ да излѣзе противъ българитѣ, защото е ималъ до себе си прѣдания на Симеона захълмски князъ Михаила Вишевичъ, който не се забавилъ да съобщи на българския царь за сношенията на Петра съ цариградското правителство.[3])

Извѣстието за печалния изходъ на сражението при Ахелой силно изплашило императрица Зоя и нейнитѣ съуправители. Въ Цариградъ никой не се съмнѣвалъ, че Симеонъ слѣдъ такава блѣскава побѣда незабавно ще потегли право къмъ столицата, и тамъ почнали да мислятъ, какъ да отклонятъ опасностьта. Патриархъ Николай, като е знаелъ цѣлитѣ и стремежитѣ на българския царь, веднага написалъ до Симеона, вѣроятно, докато послѣдниятъ се намиралъ още при Ахелой, ново дълго послание, цѣлта на което била да спре настжпателното движение на българитѣ по-нататъкъ въ прѣдѣлитѣ на империята, да оправдае враждебнитѣ дѣйствия на ромеитѣ

Симеонъ, като не знаелъ причината на неочакваното и странно бѣгство на ромеитѣ, усъмнилъ се отначало, нѣма ли тукъ нѣщо коварно и не се ли готви гибель за прѣслѣдващитѣ мизи, но, като се научилъ, че тѣ бѣгатъ отъ все-сили, пусналъ се подиря имъ и изклалъ безмилостно голѣмо множество" (ib. p. 123,17—124,10). „Лъвъ, тъй като закъснѣлъ съ пристигането си въ Византия и се излъгалъ въ надеждата си (защото Романъ по-рано бѣ завзелъ царския дворецъ и се бѣ прогласилъ за василеопаторъ), прѣминалъ въ Азия прѣзъ Абидосъ и повдигналъ възстание" (ib. p. 123,12—16). Послѣднето извѣстие ясно показва, че горнето описанне на Ахелойския бой е невѣрно и отпослѣ съставено вече поради това, че Романъ влѣзълъ въ двореца и се прогласилъ за василеопаторъ въ 919 г., а Ахелойскиятъ бой станалъ, както видѣхме, на 20. августъ 917 г.

[1]) Sym. Logoth., ib., p. 807,20—808,3. — Theoph. contin, ib. p. 389,20—390,7. — Leo Gram., ib. p. 295,18—296,9.—Skyl.—Cedr. ib., p. 286,21 — 287,4. — Zonaras, ib., p. 54,20—21.

[2]) Вж. L. v. Szalay, Geschichte Ungarns. Bd. I, Pest 1866, S. 29—31.

[3]) За това подробно вж. по-долу, стр. 394—395.

противъ България и чрѣзъ това да смегчи гнѣва на Симеона и да въздѣйствува нравствено върху него. Поради това Николай Мистикъ, като отдава станалитѣ убийства и кръвопролития на исконния врагъ на човѣчеството — дявола, подканя Симеона „да бѫде доволенъ отъ това, което е станало и да се спре стремежътъ на лукавия демонъ къмъ общото изтрѣбване на християнитѣ“, а пъкъ понеже за станалото „позорно дѣло“ сѫ виновни и ромеи и българи, призовава го да съзнае и поправи грѣшката си. „Ако ти, сине мой, пише патриархътъ, се грижишъ да не опечалишъ Христа и Бога нашъ, който за насъ е слѣзълъ отъ лоното на Отца си, умрѣ и пострада, за да ни избави отъ страдания; ако ти се грижишъ да не оскърбишъ човѣколюбивитѣ ангели, а ненавидещитѣ хората дяволи да не се веселятъ и радватъ, — ще прибавя и за себе си, — ако обръщашъ внимание на моята най-смирена просба като на просба отъ единъ баща, то ти нѣма да помислишъ да нанесешъ врѣда и да почнешъ война противъ духовния си баща и противъ отъ Бога вѣнчания императоръ; ако пъкъ ти още не си изпиталъ неговото приятелство поради незрѣлата му възрасть, а тъй сѫщо по причина на съблазнитѣ, които недавно възникнаха отъ лукавия (по насъскването на земния духъ), то ти ще го изпиташъ, когато съ божия помощь мирътъ настане, и на опитъ ще узнаешъ, че той станалъ наслѣдникъ, както на скиптра на блажения си баща, тъй и на неговата любовь, привързаностъ и разположение къмъ тебе“.

Отъ друга пъкъ страна Николай се старае, 1. да докаже, че той не е вземалъ участие при съставянето на воинствения планъ, понеже въ това врѣме той билъ отстраненъ отъ двореца, иначе не би допусналъ подобно нѣщо и че това било голѣма грѣшка на цариградското правителство и 2. да убѣди Симеона, че събирането и прѣмѣстването на войскитѣ, т. е. нахлуването на ромеитѣ въ българска територия, били направени съ цѣль не да се изтрѣби народътъ му, а само да се покаже форма и видъ на война и да го принудятъ да си дръпне войскитѣ отъ солунската и драчката области. „Но, сине мой, каквито и да бѣха тѣхнитѣ оправдания, азъ ги считамъ за недоста-

тъчни и поради това не ги одобрявахъ, укорявахъ, гълчахъ и порицавахъ и нѣма да прѣстана да упорствувамъ. Тебе пъкъ, като да присѫтствувамъ лично и обгръщамъ шията ти, моля за слѣднето: нека на това се прѣкратятъ бѣдствията; нека познаемъ сами себе си и да помислимъ, че ние сме наслѣдници на Христа и, ако и да се различаваме по произходъ, обаче ние по вѣра съставяме едно цѣло и имаме единъ глава — Христа, а ние сме членове помежду си; а пъкъ членоветѣ не трѣба да възставатъ единъ срѣщу други".... „Ние сме християни и нѣма да се посрамимъ съ това име. О, несносни бѣдствия! Тия, на които е заповѣдано да пазятъ миръ съ всички, дяволътъ тѣхъ самитѣ подбудилъ къмъ междуособна война! Тия, които сѫ задлъжени да бѫдатъ кротки съ всички хора, родоначалникътъ на безумието ги кара да бѣснѣятъ единъ срѣщу други!" Но и при всички тия молби и уговаряния патриархътъ счелъ за нужно да наложи върху Симеона своята архиерейска власть. „Азъ, пише той, ако и грѣшникъ, служа при светия олтарь и съмъ получилъ отъ Св. Духъ власть да отпущамъ и свързвамъ на земята. И тъй, гледай, повтарямъ, и не прѣнебрѣгвай думитѣ ми: ние те подлагаме на неразвързнитѣ и неизречени връзки въ името на Отца и Сина и Св. Духа, щото нито ти, нито твоя народъ да не излизате повече отъ земята си, да не нанасяте нито врѣда, нито оскърбение, нито плѣнение на ония страни и народи, управлението и властьта на които и до днесъ се държатъ отъ християнски скиптри оттогава, откакъ за българитѣ стана възможно чрѣзъ всесветото кръщение да познаватъ Христа и Бога на всичко, и сключеният още тогава договоръ опрѣдѣли пограничнитѣ владѣния на ромеи и българи".

Писмото си патриархъ Николай изпратилъ Симеону по катигумена на знаменития тогава мънастирь въ витиномизийския Олимпъ въ сѣверна Мала Азия, или както самъ Николай го нарича „катигуменъ на Олимпийскитѣ аскети",[1])

[1]) За тоя мънастирь подробно вж. Н. Поповъ, каз. съч., стр. 137—139 и посочената тамъ литература.

който билъ извѣстенъ съ своята мисионерска дѣйность, като насадитель на християнството между аланитѣ на Кавказъ. „Това е доста, пише патриархътъ за него, за да го рекомендувамъ и да го приближа къмъ твоята, сине мой, власть. Ако имашъ нѣщо да ни кажешъ (а че има, азъ никакъ не се съмнѣвамъ), то нека той и въ това се удостои да изпита твоята снизходителность и, колкото може по-скоро, да се върне при насъ". Изпращайки при Симеона такава една личность, която да го прѣдставя и замѣстя, патриархъ Николай, очевидно, е искалъ по-силно да въздѣйствува върху българския царь. Но заедно съ това послание той изпратилъ и едно евангелие Симеону,[1]) за което Николай пише: „Ние ти пращаме не даръ, но посрѣдникъ, който да направи нашето наставление близко за твоето, сине мой, разумно и кротко (въ това съмъ увѣренъ) сърдце, макаръ съблазнътъ на лукавия и да го е направилъ жестоко, — [пращаме ти] божественитѣ рѣчи на Христа и Бога мой".[2]) Обаче нито това послание, нито неговиятъ приносителъ, нито подаръкътъ на патриарха не постигнали цѣлта си.

Слѣдъ пораженията на византийцитѣ при Ахелой, Симеонъ изпратилъ една часть отъ армията си да прѣслѣдва разбития неприятель, а самъ се върналъ въ Прѣславъ. Българската войска, безъ да срѣщне по пжтя си нѣкоя съпротива, бързо почнала да се приближава къмъ Цариградъ. Византийскитѣ управници, като мислили, че Симеонъ самъ иде къмъ столицата, рѣшили още веднажъ да опитатъ силитѣ си и да дадатъ послѣденъ отпоръ. Лъвъ Фока, който се бѣ спасилъ въ боя при Ахелой, поискалъ отново да задържи българитѣ и, като събралъ остатъцитѣ отъ армията си, заедно съ други воеводи, срѣщналъ се съ тѣхъ при с. Катасирти близу до самия Цариградъ.[3]) Въ едно нощно сражение, почнато

[1]) Творенія свв. Отцовъ церкви, изданіе Москов. Дух. Акад. Москва 1861, годъ 19-й, кн. 2, стр. 220.

[2]) Migne, ib. Ep. 9, col. 68—80. — СбНУКн., кн. XI (1894), писмо VI, стр. 1—11. — Прѣдъ видъ на голѣмия интересъ, който прѣдставя това послание и по съдържание, и по форма ние го прѣдаваме изцѣло тукъ въ края. Притурка № 8.

[3]) C. de Boor, Vita Euthymii, ib., p. 2,14; ср. и стр. 130.

отъ българитѣ, византийцитѣ били пакъ разбити и обърнати на бѣгъ.[1]) Въ Катасиртския бой загинали послѣднитѣ военни сили на Византия, които тя можела още да извади противъ българитѣ. Пѫтьтъ къмъ Цариградъ билъ отворенъ. Обаче Симеонъ не потеглилъ за тамъ, защото чакалъ изхода на сръбската война, която вървѣла едноврѣменно съ движението на българската войска въ Цариградъ.

Въ Сърбия слѣдъ смъртьта си въ 890 г. князъ Мутимиръ, който поддържалъ прѣзъ всичко врѣме мирни и приятелски отношения съ българския господарь,[2]) оставилъ трима синове Прибиславъ (Първославъ), Бранъ (Боренъ) и Стефанъ, отъ които най-стариятъ наслѣдилъ прѣстола. Обаче още на втората година отново избухнали вѫтрѣшни размирици въ страната: тѣхниятъ братовчедъ Петъръ Гойниковичъ се явилъ отъ Хърватско и съ византийска помощь свалилъ Първослава отъ прѣстола; свалениятъ князъ заедно съ двамата си братя отъ своя страна потърсили прибѣжище сѫщо въ Хърватско (892 год.). Но съ това не се свършила борбата около и за сръбския прѣстолъ. Не се минали три години, откакъ Петъръ взелъ властьта въ рѫцѣтѣ си, и противъ него излѣзълъ братовчедътъ му Бранъ Мутимировичъ, но билъ побѣденъ, плѣненъ и ослѣпенъ (895). Двѣ години слѣдъ това другиятъ му братовчедъ Клонимиръ Строимировичъ намислилъ така сѫщо да се опита да завладѣе прѣстола. Той побѣгналъ отъ България и сполучилъ да влѣзе съ войска въ сръбската столица Дестиникъ;[3]) но Петъръ одържалъ и надъ него побѣда и дори го убилъ (897). Появяването на Клонимира въ Сърбия съ войска и при това такава, че съ нея той успѣлъ да завземе сръбската столица, прави твърдението на Константина Багренородни, какво той избѣгалъ отъ България, съ-

---

[1]) Sym. Logoth. ib., p. 808,15—22. — Theoph. contin., ib., p. 390,15—21. — Leo Gram., ib., p. 296,12—19. — Skyl.-Cedr. ib., II, p. 288,6—16. — Zonaras, ib., IV, p. 55,22—27.

[2]) Вж. по-горѣ, стр. 12—13.

[3]) Споредъ К. Иречка (Исторія Срба, стр. 116) Дестиникъ или още Достиникъ, старосръб. Дьс[т]никъ(?) се намиралъ въ Сѣничкия или Приеполския край, може би, днеш. Сѣника.

мнително. Клонимиръ, който билъ женен за българка и всичко врѣме живѣлъ въ България, едва ли е билъ тъй популяренъ въ Сърбия, че да е могълъ да събере и организира такава военна сила. Очевидно, той е могълъ да се рѣши на такова прѣдприятие само при съдѣйствието на българитѣ.[1]) Годината пъкъ 897, въ която станало това събитие, т. е. веднага слѣдъ като Симеонъ билъ побѣдоносно завършилъ тригодишната си война съ Византия и бѣ наложилъ на послѣднята такъвъ унизителенъ миръ, явно сочи, че акцията на Клонимира е станала подъ подбудата и съ помощьта на Сямеона, който, очевидно, искалъ да използува удобния моментъ, за да прокара влиянието си въ Сърбия.

Слѣдъ като се разправилъ така жестоко съ своитѣ съперници на прѣстола, князъ Петъръ, споредъ Константина Багренородни, князувалъ още 20 години, т. е. до 917 год., билъ съврѣменникъ на Лъва VI и признавалъ върховната власть на императора; но въ сѫщото врѣме той живѣлъ въ миръ съ българския князъ Симеона, който дори го направилъ свой родственикъ.[2]) Отъ тия благоприятни отноше-

---

[1]) К. Гротъ., п. т., стр. 192, бѣл. 1.

[2]) Const. Porphyr, De adm. imp., ib. p. 156,5—10: τοῦτον οὖν πολεμήσας, ὁ Πέτρος ἀπέκτεινεν, καὶ ἐκράτησεν ἔτερα ἔτη κ. ἄρξας ἀπὸ τῆς βασιλείας Λέοντος . . . βασιλέως, ἔχων ὑποταγὴν καὶ δούλωσιν πρὸς αὐτόν· εἰρήνευσε δὲ καὶ μετὰ Συμεὼν τοῦ ἄρχοντος Βουλγαρίας, ὅστε καὶ σύντεκνον αὐτὸν ἐποίησεν. Тукъ изразътъ, че Петъръ се намиралъ въ „подчинение и служба" спрѣмо императора, едва ли може да се разбира въ правия му смисълъ, защото Петъръ е признавалъ само върховната власть на византийския императоръ; послѣднятъ му помотналъ само да завземе прѣстола. Сѫщо така не може да се приеме и другата крайность, какво прѣзъ всичко това врѣме Петъръ билъ въ зависимость отъ Симеона (М. Дриновъ, каз. съч. стр. 48—49; Съчинения т. I, стр. 417—418), защото сръбскиятъ князъ е могълъ да живѣе въ миръ съ бѫлгарския царь, безъ да се отказва отъ върховната си зависимость отъ императора и защото слѣдъ мира въ 896 год. между България и Византия настанали мирни отношения, които се продължили до смъртьта на Лъва VI, а пъкъ политическитѣ отношения — добри и враждебни — между България и Сърбия се намирали изобщо въ права зависимость отъ това, е ли България въ миръ или война съ Византия. — Сѫщо така мѫчно е да се опрѣдѣли какви сѫ били роднинскитѣ връзки между Симеона и Петра, когото Симеонъ направилъ σύντεκνον—„съчедо." буквално Латинскиятъ прѣводачъ прѣдава горния пасажъ така: quem armis superatum Petrus occidit, et principatum rexit alios

ния князъ Петъръ се възползувалъ, за да разшири владѣнията си: той нападналъ на прибрѣжната областъ на нарентанитѣ и, съ изключение на близко лежащитѣ три острова, я подчинилъ на властьта си. Това заснлване на сръбското княжество извикало голѣмо незадоволство у съсѣдния захълмски князъ Михаила Вишевичъ (910—930?), който се отцѣпилъ отъ Византия и сключилъ съюзъ съ Симеона, като се надѣвалъ съ помощьта на послѣдния да откжсне областьта на нарентанитѣ.[1]) За приятелството и прѣданостьта на князъ Михаила къмъ българския господарь говори и слѣдния фактъ. Въ 912 г., когато българо-византийскитѣ мирни отношения при Александра били нарушени, князъ Михаилъ сполучилъ да улови съ хитростъ сина на тогавашния венециански дождъ Урса II Патрициака (отъ ок. 911 г.), Петра, който се връщалъ отъ Цариградъ богато одаренъ, и го изпратилъ въ България на Симеона; Петъръ билъ освободенъ отъ българското плѣнство отъ едно венецианско пратеничество начело съ архидякона Доминика.[2]) Още по-голѣма услуга Михаилъ Вишевичъ оказалъ въ 917 г. Когато правителството на Зоя

---

viginti annos, imperante . . . imperatore Leone, cui subjectus erat, pacem habuit etiam cum Symeone Bulgariae principe, cuius etiam filium in baptismo suscepit, т. е. че Петъръ кръстилъ нѣкого отъ синоветѣ на Симеона; обаче тоя прѣводъ едвали може да се приеме, защото, яко Петъръ е билъ кръстникъ на Симеоновъ синъ, той не може да бжде σύντεκνον на Симеона. По-точенъ е руският прѣводъ: „который (Симеонъ) покумился съ нимъ" (Петромъ) (К. Гротъ) или „такъ что и покумися (Симеонъ) съ нимъ" (Петромъ) (Г. Ласкинъ), т. е. че Симеонъ билъ кумъ на Петра, който чрѣзъ това ставалъ σύντεκνον — духовно чедо на Симеона.

[1]) F. Šišić, Geschichte der Kroaten, I, S. 125—126.

[2]) Diakonos Johannes († слѣдъ 1009). Chronika, ed. Monticolo, Cronache veneziane antichissime. Roma 1890, p. 132: (Ursus cognomento Patriciacus), qui mox ut dux effectus est suum filium, Petrum nomine, Constantinopolim ad Leonem imperatorem destinavit, quem imperator cum honore suscipiens, protospatharium fecit, ditatumque maximis donis ad propria redire permisit. Qui dum Chroatorum fines rediens transire vellet, a Michahele Sclavorum duce fraude deceptus omnibusque bonis privatus atque Vulgarico regi, Simeoni nomine, exilii pena transmissus est. — Ср. F. Šišić, каз. съч., стр. 126, бѣл. 1 — К. Иречекъ, п. т., стр. 190. — М. Дриновъ, п. т. стр. 50; Съчинения, I, стр. 419.

приготвѣло своя широкъ планъ, за да нападне на България отъ всички страни, драчкиятъ стратегъ протоспатарий Лъвъ Рабдухъ, а отпослѣ почетенъ съ санъ магистъръ и логотетъ на дрома, пристигналъ въ областьта на нарентанитѣ, за да се срѣщне и се посъвѣтва съ самия князъ Петра по нѣкаква-си служба и прѣдложение (περί τινος δουλώσεως καὶ ὑποθέσεως). Възмутенъ отъ това, захълмскиятъ князъ Михаилъ извѣстилъ българския князъ Симеона, че ромейскиятъ императоръ обсипва съ подаръци князъ Петра съ цѣль, щото тоя, като се съедини съ маджаритѣ, да нападне (ненадѣйно) на България. „Тъкмо по това врѣме станало сражението при Ахелой между българи и ромеи," казва Константинъ Багреиородни. Но тоя опитъ на цариградското правителство се оказалъ, както видѣхме, несполучливъ.[1])

Обаче Симеонъ, разсърденъ отъ постжпката на кн. Петра, веднага слѣдъ Ахелойската побѣда, рѣшилъ да се разправи съ сръбския князъ за неговата прѣднамѣрена измѣна. Слѣдъ завръщането си въ Прѣславъ, той изпратилъ войска въ Сърбия подъ началството на двама свои воеводи Теодора Сигрица и Мармаиса, които дѣйствували не толкова съ оржжие, колкото съ хитрость. Тѣ влѣзли въ прѣговори съ Петра, и като го увѣрили съ клетва, че нѣма да му причинятъ никакво зло, успѣли да го убѣдятъ да се яви на лична срѣща съ тѣхъ. Когато обаче Петъръ дошълъ, българитѣ го хванали и, окованъ въ вериги, откарали го въ България, дѣто и умрѣлъ въ тъмница. Тогава на сръбския прѣстолъ билъ поставенъ Павелъ Брановичъ, когото българитѣ довели съ себе си и който, слѣдъ ослѣпяването на баща му Брана отъ Петра, ще да е прибѣгналъ подъ закрилата на Симеона[2]). По тоя начинъ Симеонъ най-сетнѣ постигналъ цѣлта си: въ Сърбия било възстановено влиянието на българския царь. Обаче това било не задълго.

---

[1]) Вж. по-горѣ. стр. 388.

[2]) Const. Porph. ib. cap. 32, p. 155,15—157,10. — М. Дриновъ, п. т., стр. 48—50; Съчинения I, стр. 417—418. — Ср. К. Гротъ, пакъ тамъ, стр. 186—187, 190—193. — Иречекъ. п. т. стр. 187, 189—191.

Слѣдъ тия успѣхи Симеонъ пожелалъ да пожъне плодоветѣ на своитѣ побѣди.

Ахелойската побѣда по своитѣ резултати имала твърдѣ голѣмо значение въ историята на първото българско царство: тя закрѣпила за България онова високо политическо положение въ юго-източна Европа, до което тя бѣ достигнала въ началото на X. вѣкъ; тя разгърна всичката морална и физическа мощь на българския народъ прѣдъ слабата империя и показала жизненитѣ сили на България, които тя бѣ набрала прѣзъ много години вече за съперничество съ Византия.

Не тъй обаче погледналъ на тая побѣда самъ Симеонъ. Основавайки се на увѣрението на патриарха, какво той „има нѣщо да му каже", Симеонъ веднага отговорилъ на дългото му писмо, вѣроятно, по сжщия катигуменъ на Олипийския мънастирь. По това писмо (доколкото то може да бжде възстановено по отговора на Николая) ясно може да се сжди, какъ е гледалъ Симеонъ на Византия въ даденото врѣме и какво значение е придавалъ на Ахелойската побѣда. Като съзнавалъ въ това врѣме силата и надмощието си надъ империята, Симеонъ не се задоволилъ съ единъ триумфъ на побѣдата, която му докара слава като побѣдитель на Византия. Убѣденъ, че поражението на ромеитѣ е станало за господството му надъ ромейския народъ, той въ писмото си до патриарха открито и високомѣрно изявявалъ своитѣ претенции върху императорския прѣстолъ и искалъ, щото византийскитѣ власти и народъ да го признаятъ за свой императоръ; въ противенъ случай той заплашвалъ, че, като нахълта отново съ войска въ прѣдѣлитѣ на империята и като унищожи всичко по пжтя си съ огънь и мечъ, ще подстжпи къмъ самия Цариградъ и, като го прѣвземе, самъ ще се прогласи за царь и самодържецъ ромейски. Доколко Симеонъ е билъ заслѣпенъ отъ побѣдата си и докждѣ е дошла неговата гордость и надменность, показватъ личнитѣ му обръщания къмъ самия патриархъ. Като прочелъ крайно наивнитѣ му обяснения на причинитѣ и мотивитѣ за нахлуването на ромеитѣ въ България въ дългото му послание, въ което Николай отъ

смирение писалъ, че той, „глупавъ човѣкъ“ се забавилъ да изпълни поржчката на правителството, защото прѣдполагалъ, че сборътъ и прѣмѣстването на войскитѣ били измислени само за форма и видъ на война“, Симеонъ въ отговоръ на това още въ началото на писмото си крайно дръзко и грубо му заявилъ: „ти си поглупѣлъ“. Дали въ дадения моментъ Симеонъ, наистина, е вѣрвалъ въ възможното изпълнение на тия претенции, закани и заплашвания, това остава за сега неизвѣстно; по-скоро може да се прѣдполага, че той е намиралъ въ тѣхъ само едно срѣдство да принуди Зоиното правителство да признае царското му достоинство.

Оскърбенъ отъ тая дързость и грубость и възмутенъ отъ неговата надменность и самоувѣреность, патриархъ Николай отново писалъ Симеону, вѣроятно, слѣдъ оттеглянето на българската войска подиръ Катасиртския бой, защото писмото му е по съдържание доста строго и укорително при всичката прѣдпазливость въ изразитѣ. Като изтъква несъстоятелностьта и несправедливостьта на Симеоновитѣ думи, лично отправени къмъ него, Николай се старае да му докаже, че Ахелойската побѣда съвсѣмъ не му дава онова право, което той си присвоявалъ. „Не мисли, пише той, че станалото поражение е произлѣзло за изпълнение на твоитѣ суетни помисли, не мисли; ако пъкъ мислишъ, отвърни се отъ такова прѣдположение, като отъ всѣки празни думи. Народътъ, който бѣше излѣзълъ противъ тебе, е побѣденъ, 1. по неизречената присжда на Оногова, който изважда отъ съкровени хранилища своитѣ присжди, когато Му е угодно, и 2. доколкото е възможно на хората да знаятъ — разбитъ е поради собственитѣ си заблуди. Несправедливо и неоснователно постжпвашъ, като приписвашъ побѣдата на собственото си желание и като мислишъ, че сегашното поражение, което постигна ромейския народъ, е станало ужъ заради господството на твоята власть надъ ромеитѣ. Ти си младъ; и ако не си чулъ, то узнай; ако пъкъ си чулъ, па си забравилъ, то спомни си“. За да изтъкне още по-силно, че Симеонъ неоснователно се стреми да завземе византийския прѣстолъ, патриархътъ посочва, ако и мимоходомъ, на варварския му

произходъ, като му напомня, че българитѣ сѫ „апоспади— откѫснатъ клонъ на аваритѣ“, т. е. че тѣ принадлежали на едно и сѫщо племе, и ги нарича „роби и бѣжанци“ тѣхни[1]). А на заканитѣ и заплашванията, че съ пожари и опустошения Симеонъ ще постигне цѣлта си, Николай привежда примѣри отъ историята за дълговрѣменнитѣ и напразни обсади на „великия и царственъ градъ“ съ многобройни войски отъ персийци, авари и сарацини, които не само не постигнали цѣлта си, но ги и сполетѣла погибель. Затова той отново подканя Симеона „да остави суетнитѣ си надежди, да се задоволи съ властьта, която е получилъ въ наслѣдство отъ прадѣдитѣ си, да не пожелава да господарува надъ ония, отъ които се научилъ да познава Вседържителя“, защото самитѣ отношения на ромеитѣ къмъ българитѣ, откакъ послѣднитѣ приели християнството отъ Византия, като отношения на духовни освободители къмъ освободени отъ робството на дявола, не даватъ право Симеону да бѫде властитель надъ ромеитѣ[2]). Съ тоя отговоръ патриархъ Николай още веднажъ ясно намекналъ Симеону, че той не само въ дадѣното врѣме, но и по-сетнѣ не може, па и нѣма да бѫде признатъ за ромейски императоръ.

---

[1]) Migne ib, Ep, 10, col. 81, C: τὰ τῶν Ἀβάρων γένη, ὧν ὑμεῖς ἀποσπάδες (καὶ μηδέν σοι πρὸς βάρος ὁ λόγος) καὶ δοῦλοι καὶ δραπέται γεγόνατε κτλ., т. е. „племето авари, чиито откѫснати клони (да ти не бѫде въ тяжесть думата) бѣхте и роби и бѣжанци“, и т. н. — Ако се сѫди по името авари тукъ патр. Николай ще да е ималъ прѣдъ видъ, вѣроятно, извѣстието на патр. Никифора за възстанието на Кубрата и освобождението отъ аварското иго (вж. Nicephorus, ed. C. de Boor., p. 24,9—15. — Ср. В. Н. Златарски, История на българ. държава, I. 1, стр. 91—92); но отъ друга страна думитѣ „роби и бѣжанци“ по-скоро напомня за прѣселението на Исперихови тѣ българи, които бѣгали отъ хазарското нашествие; въ такъвъ случай патриархътъ е ималъ прѣдъ видъ извѣстния разказъ или на Теофана (ed. C. de Boor. I., p. 357—358) или на патр. Никифора (ib. p. 33—34. — Ср. В. Н. Златарски, п. т., стр. 101—102), като е смѣсилъ авари съ хазари. Тъй или инакъ, но тия думи на Николая показватъ, че, макаръ българската държава въ X. вѣкъ да се е считала за славѣнска, все още споменътъ за основателитѣ и организаторитѣ ѝ е сѫществувалъ.

[2]) Migne, ib. Ep. 10, col. 80—84. — СбНУКн. п. т., писмо VII, стр. 17—20.

Но и тоя отказъ не спрѣлъ Симеона. Слѣдъ като съкрушилъ силитѣ на Византия и закрѣпилъ влиянието въ Сърбия, Симеонъ, свободенъ отъ всѣка външна опасность, рѣшилъ да използува побѣдитѣ си лично за себе си. Като изтъкналъ, че Ахелойската побѣда му давала право да иска отъ ромейскитѣ власти и народъ да го признаятъ за свой автократоръ, Симеону ео ipso се налагало да се сдобие и се обиколи съ всички онія институти, които сж могли да го издигнатъ като равенъ на ромейския василевсъ, и то не само по значение и власть, но и по външенъ блѣсъкъ и величие. Между тѣхъ на първо мѣсто стоялъ висшиятъ църковенъ институтъ — патриаршията, т. е. самостойна църковна йерархия, която е била недѣлима часть на самодържавието, защото, споредъ понятията на самитѣ ромеи, единъ независимъ самодържавенъ господарь не билъ мислимъ безъ патриархъ, или царство не може да бжде безъ патриаршия. [1]) Но за Симеона билъ необходимъ патриархъ, който да извърши надъ него формалния обрядъ — вѣнчание на царството, т. е. да го короняса за царь и самодрьжьць блъгаромъ и по тоя начинъ да се приравни съ ромейския βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ. Затова и първата грижа на Симеона слѣдъ Ахелойската побѣда била най-първо да прогласи пълната независимость на българска народна църква начело съ патриархъ. Прави извѣстия, че тъкмо въ даденото врѣме е била учрѣдена патриаршия въ България, досега не сж изнамѣрени. Сбаче нѣкои съображения, както и послѣдователното развитие на събитията въ Симеоновото царуване ни каратъ да отнесемъ тоя фактъ тъкмо къмъ врѣмето веднага слѣдъ Ахелойската битка.

Прѣди всичко, че българската патриаршия е била учрѣдена при Бориса, или пъкъ докато той е билъ живъ, не може и дума да става, защото той всѣкога е избѣгвалъ, както видѣхме, всѣки поводъ за нарушението на мира между България и Византия, особено църковния миръ; слѣдъ прокарването на неговата реформа, която прѣдизвикала, както видѣхме, не малко незадоволство въ Цариградъ и дори станала причина да се наруши политическия миръ, Борисъ се

[1]) Е. Голубинскій, Краткій очеркъ и пр., стр. 37.

старалъ да бѫде винаги на каноническа почва въ църковнитѣ си отношения спрямо Византия, защото само по тоя начинъ би могла да се закрѣпи националзираната българска църква и държава. Сѫщото ще трѣбва да кажемъ и за възгледитѣ по тоя въпросъ на славѣнскитѣ учители въ България, свв. Климента и Наума, на еп. Константина и други, които се старали да отклоняватъ всѣки възможни конфликти съ цариградската патриаршия и сѫ поддържали „единеніе въ духѣ и вѣрѣ“ на българи съ ромеи, и то върху почва не само догматическа, но и каноническа. Въ това отношение билъ особено прѣдпазливъ и строгъ, както видѣхме, св. Климентъ, който несъмнѣнно е въздържалъ Симеона отъ всѣко дѣйствие въ тая посока. Ние дори сме наклонни да видимъ въ опита на Климента да се откаже отъ епископията си,[1]) когато той е знаелъ отлично, че споредъ канонитѣ всѣки епископъ се свързва съ епископията си до самата си смърть, едно реагиране отъ негова страна противъ искането на Симеона да обяви българската църква за автокефална още въ 915 г., когато той се прогласилъ за царь и самодържецъ български. Съ това само може да се обясни отказътъ на Симеона да приеме оставката на светителя отъ една страна, а отъ друга — ненастояването на послѣдния за нея, защото българскиятъ царь, очевидно, е уважилъ мотивитѣ за неговото противопоставяне на искането му. Но, ако Симеонъ се въздържалъ или билъ принуденъ да се въздържа отъ такава смѣла крачка, докато Климентъ билъ живъ, то слѣдъ смъртьта му (27. VII. 916), и особено слѣдъ Ахелойската побѣда, за Симеона тя оставала не само възможна, но дори необходима. Не е извѣстно, дали Симеонъ се е обръщалъ къмъ Цариградъ съ искане да признаятъ автокефалностьта на българската църква; но, понеже за него било съвсѣмъ ясно, че при настаналитѣ политически отношения между България и Византия цариградската патриаршия по никой начинъ нѣма да даде съгласието си на подобно искане тъй, както и византийското правителство не искало да признае неговата царска титла, Симеонъ рѣшилъ да извърши и тоя актъ

[1]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 353—355.

помимо Византия, но съгласно съ църковнитѣ канони: съборътъ на всички български епископи най-първо провъзгласилъ автокефалностьта на българската църква, а послѣ е посветилъ изъ своята срѣда патриархъ, или пъкъ българския архиепископъ, който, споредъ българския Синодикъ, билъ Леонтий,[1]) издигнатъ въ степень патриархъ.[2]) Така постѫпилъ въ XIII. вѣкъ и царь Иванъ Асѣнь II, а въ XIV. вѣкъ Стефанъ Душанъ въ Сърбия. Въ сѫщата 918 г. тържествено ще да е билъ коронясанъ Симеонъ отъ ржката на новопосветения патриархъ и по тоя начинъ напълно узаконилъ титлата си **царь и самодрьжьць въсѣмъ блъгарѡмъ.**

3. ВОИНИТѢ НА ЦАРЬ СИМЕОНА ЗА ЗАВОЕВАНИЕ НА ЦАРИГРАДЪ.

Докато царь Симеонъ се занимавалъ съ вѫтрѣшни прѣобразования на държавата си, въ Византия станала нова промѣна около прѣстола. Двѣтѣ жестоки поражения на ромеитѣ — ахелойското и катасиртското, послѣдвали едно слѣдъ друго, наредъ съ вѫтрѣшнитѣ своеволия и безредици съвършено подкопали и тъй непопулярното Зоино правителство и ускорило падането му. Умниятъ и енергиченъ дружарий на флотата Романъ Лакапинъ не се забавилъ да се възползува отъ неустойчивото положение на централната власть, за да произведе прѣвратъ въ Цариградъ и да достигне властолюбивитѣ си стремежи. Той съ помощьта на възпитателя на

---

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Български архиепископи-патриарси прѣзъ първото царство. Изв. Ист. Д-во, кн. VI, (1924), стр. 1—22.

[2]) Че българската патриаршия била учрѣдена при Симеона, и то наскоро слѣдъ Ахелойската побѣда, показва и тоя интересенъ фактъ, че патриархъ Николай прѣди 917 год. се обръщалъ съ послания и къмъ българския архиепископъ за въздѣйствие върху Симеона (Migne, ib., Ep. 4, col. 43—46). дори веднага слѣдъ поменатата побѣда (ibid. Ep. 12, col. 89—96), — нѣщо, което по-сетнѣ не се забѣлѣзва да се повтаря дори и тогава, когато патриархътъ е могълъ да очаква положителенъ резултатъ отъ подобни въздѣйствия на българския архиепископъ върху Симеона, особено въ критични моменти Тоя фактъ ясно показва, че цариградскиятъ патриархъ се въздържалъ да влиза въ сношение съ новопрогласения български патриархъ, защото той го не признавалъ за такъвъ, както не признавалъ и царската титла на Симеона, и за него не сѫществувала българска патриаршия.

младия императоръ и на своитѣ привърженици, въведенъ билъ прѣзъ мартъ 919 год. въ двореца. Първата му работа била да свали Зоя, която веднага била изпратена въ мънастирь, да изгони нейнитѣ привърженици и любимци отъ двореца и да унищожи влиянието имъ върху държавнитѣ работи. Благодарение на рѣшителнитѣ мѣрки всичкото това Романъ сполучилъ лесно да извърши, а за да закрѣпи на първо врѣме положението си, подиръ единъ мѣсецъ, въ априлъ с. г., той оженилъ малкия Константина за дъщеря си Елена, а себе си обявилъ за василеопаторъ и взелъ управлението на империята въ рѫцѣтѣ си.

Това събитие не могло да не обърне вниманието на Симеона. Той разбиралъ добрѣ, каква спънка се изпрѣчвала сега на пѫтя му къмъ осѫществението на завѣтното му желание, защото сега вече властьта не се намирала въ рѫцѣтѣ на слаба жена, а управлението на империята въ рѫцѣтѣ на нейнитѣ любимци, които на пръвъ планъ имали личнитѣ си интереси; напротивъ, начело въ управлението дошълъ човѣкъ уменъ и дѣятеленъ, който, по всичко се виждало, се стремилъ да заеме императорския прѣстолъ. Симеонъ несъмнѣно е виждалъ въ лицето на Романа свой съперникъ, а може би и похититель на императорската власть, въ което по-сетнѣ той го укорявалъ и обвинявалъ. Освѣнъ това бракътъ на Константина Багренородни съ Елена отнелъ у Симеона вече всѣка възможность да закрѣпи влиянието си въ Цариградъ по миренъ начинъ, както той кроилъ по-рано; може би той се е надѣвалъ, че слѣдъ приемането титлата царь и самодържецъ прѣдполаганиятъ бракъ на дъщеря му съ Константина по-скоро би могълъ да стане. Сега обаче за него станало ясно, че само съ силата на оръжието ще може да свали съперника си и да стане на мѣстото му. Но да тръгне направо за Цариградъ за него било сѫщо тъй безуспѣшно, както и въ 913 година. Затова Симеонъ си съставилъ новъ планъ: да отнеме всички ромейски владѣния на Балканския полуостровъ, да изолира столицата отъ другитѣ области на империята и тогава вече съ помощьта на нѣкой морски съюзникъ да нападне на него съ всички сили. Слѣдъ като си

начерталъ такъвъ обширенъ планъ, Симеонъ почналъ да се готви за война и въ края на 919 год. захваналъ да събира войскитѣ си къмъ юго-западнитѣ граници на държавата си съ цѣль на слѣднята 920 год. да почне военнитѣ дѣйствия.

Извѣстието за новитѣ движения на българскитѣ войски било неочаквано за византийското правителство и произвело силна тревога въ Цариградъ, дѣто сега най-малко сѫ очаквали възобновата на войната, защото тамъ мислили, че Симеонъ, слѣдъ като одържалъ такава славна побѣда и приелъ титлата царь ще се задоволи съ това и че, понеже Зоиното правителство, което било собствено причината за прѣднята война, паднало, той нѣма да се рѣши да тръгне противъ новото, което не е изказало никаква враждебность спрѣмо него. Романъ Лакапинъ прѣдвиждалъ, че, ако къмъ вѫтрѣшнитѣ безредици — държавни и църковни се прибави още и външна война, то ще му бѫде твърдѣ мѫчно да удържи властьта въ рѫцѣтѣ си и да обезсили враговетѣ си, па и за самата империя тая война ще бѫде твърдѣ опасна. Затова, съзнавайки всичката необходимость отъ мира съ българския царь, той изпратилъ специално посолство при послѣдния, цѣлта на което била, слѣдъ като то извѣсти Симеона за падането на Зоиното правителство и изяви миролюбивото настроение на новото, да му прѣдложи миръ. Това посолство било снабдено и съ писмо отъ патриархъ Николая, въ което ясно проглежда намѣрението на цариградското правителство да склони Симеона на миръ.

Това писмо Николай почва съ вайкане, че възпрѣпятствуванъ отъ старостьта, която го удържа отъ далечно пѫтуване, той не е въ състояние да дойде при него лично; инакъ той „би непрѣмѣнно постигналъ цѣлта си, защото не прѣстаналъ би ту съ думи да умолява, ту да му цѣлува главата, очитѣ, милото лице, рѫцѣтѣ, ту да обгръща колѣнѣтѣ му и дори нозѣтѣ;“ затова той се видѣлъ принуденъ да се обърне пакъ съ писмо. Патриархътъ моли най-настойчиво Симеона „да обърне внимание върху причината на това посолство и върху важностьта на работата, за която сѫ изпратени пратеницитѣ“, „моли неговата христолюбива

душа за сѫщото онова, за което той, стоейки прѣдъ жертвеника, моли Бога, т. е. за възстановяването на мира". Като рисува грозната картина на послѣдицитѣ отъ прѣднята война и се позива къмъ кротката душа на Симеона, патриархътъ пише: „Но, възлюблений ми сине, ако това е работа на дявола, то нека му не позволимъ да се подиграва съ насъ; ако пъкъ тѣзи достойни за съжаление и тежки събития сѫ произлѣзли отъ злословието на хората, то бѫди доволенъ съ тия взаимни нападения. Не добро дѣло заловиха прѣдишнитѣ управители: тѣ опечалиха душата ти съ туй, че се повдигнаха срѣщу тебе. Ти имъ доста отмъсти; помисли за станалитѣ бѣдствия и угаси душевния си гнѣвъ, защото ония, които се бѣха заловили да ти врѣдятъ, наказани сѫ вече".

Като го призовава да остави войнитѣ, убийствата и кръвопролитието, и се обърне къмъ великото дѣло на мира, Николай се позива на „сѫществуващия законъ, който има сила не само между хората, но и между дивитѣ звѣрове". „Често се случва, пише той, да виждаме, какъ дивитѣ звѣрове въ гнѣва си се хвърлятъ единъ върху другъ, но когато единиятъ бива побѣденъ, другиятъ се укротява. Нека се не стремимъ да надминемъ звѣроветѣ и да имаме неугасимъ гнѣвъ и безкрайно раздражение". По-нататъкъ, като му напомня, че Христосъ е слѣзълъ на земята, за да научи хората на миръ и взаимна любовь, и че, ако не запазватъ хората тоя миръ и любовь, тѣ му нанасятъ най-тежка скрѣбь, патриархътъ заплашва Симеона съ страшния сѫдъ. „Помисли си само ти, сине мой, че прѣдъ бѫдащия сѫдъ и прѣдъ страшния прѣстолъ отдѣлянето на знатни отъ бѣдни нѣма да стане споредъ тѣхното земно значение, а само споредъ тѣхнитѣ духовни заслуги. Вземи въ вниминие и туй, че още прѣди онова всемирно събрание прѣдъ неумолимия сѫдия обстоятелствата отъ сегашния животъ слѣдъ нашата смъртъ ще бѫдатъ само единъ споменъ за насъ у ония, които тогава ще се въртятъ въ тоя животъ. Па и кой ли въ послѣдствие, като чуе за такова убийство на християнитѣ, нѣма да порицава, проклина и да нарича виновницитѣ му съ всевъзможни безчестни имена?"

Най-сетнѣ, като му посочва на нищожеството на земната знатность, слава, власть и мощь, патриархътъ се старае да въздѣйствува върху честолюбието на Симеона. „Иде ми на умъ, пише той, че ти още отъ дѣтинство желаеше добро име, почетенъ и славенъ споменъ. Да го не погубишъ заради властолюбието и жестокостьта на душата! Да се прѣселишъ въ бждащия животъ съ похвала за своитѣ добродѣтели е благо, но още по-голѣмо благо е да оставишъ на прѣемницитѣ си названието — дѣца на честенъ, добъръ, кротъкъ, спокоенъ и човѣколюбивъ баща, а не чуждъ на тия качества. И да се не случи, твоитѣ синове, мои най-любезни чеда, да бждатъ тъй злополучни, че вмѣсто тия хубави имена, които тукъ прѣброихъ, да получатъ въ наслѣдство противнитѣ. Такова наслѣдство е по-почетно отъ оная власть и мощь, която ти ще имъ оставишъ. Понеже ти се грижишъ постоянно за това, ти, избраниятъ отъ Бога за управитель на народа си, ти, който никога не се уклонявашъ отъ снизходителностьта на душата си, обърни слуха си, а прѣди слуха и сърдцето си и вземи въ внимание нашитѣ думи, като думи на приятель и любещъ баща".[1])

Заедно съ това писмо париархътъ едноврѣменно изпратилъ още двѣ писма: до „българския архиепископъ" и до „първия човѣкъ на Симеона", вѣроятно, кавхана Теодора, въ които той, като посочва на тѣхнитѣ длъжности да се грижатъ постоянно за поддържката на мира, моли ги да ходатайствуватъ прѣдъ Симеона за въстановяване мирнитѣ отношения между България и Византия.[2]) Обаче нито специалното посолство, нито Николаевитѣ писма не повлияли върху Симеона: той не само не счелъ за нужно да отговори на мирнитѣ прѣдложения отъ Цариградъ и на патриарховото писмо, но и задѣржалъ при себе си пратеницитѣ византийски.

Новата война въ 920 г. Симеонъ открилъ въ една посока — южна, но на два фронта: западенъ въ посока къмъ Тесалия, и източенъ въ Тракия. Българскитѣ войски на за-

---

[1]) Migne, ib., Ep. 11, col. 84—89. — СбНУКн. п. т., писмо VIII, стр. 23—27.

[2]) Migne, ib. Ep. 12 et 13, col. 89—97.

падния фронтъ бързо навлѣзли въ Тесалия и стигнали далечъ на югъ въ владѣнията на империята, безъ да срѣщнатъ сериозна съпротива. За тѣхнитѣ дѣйствия въ южнитѣ области на полуострова съставителтъ-съврѣменникъ на житието на св. Лука Нови разказва слѣднето: „Симеонъ, князъ на скитския народъ, (българитѣ ние обикновено наричаме така), като наруши договоритѣ къмъ ромеитѣ и като че за да наложи силна ржка на нашитѣ грѣхове, захвана да навлиза по цѣлия материкъ; като поробваше и опустошаваше, едни той лишаваше отъ животъ, други — отъ свобода и ги правѣше поданици. Поради това едни (отъ жителитѣ) се затваряха въ градоветѣ, като въ тъмници или крѣпости, други пъкъ се спасяваха на Евбея и въ Пелопонесъ".[1]) По-нататъкъ се разказва, какъ св. Лука и неговитѣ хоретици, принудени да се спасяватъ отъ това нашествие, прѣминали въ Коринтъ, и какъ българитѣ ги прѣслѣдвали на лодки.[2]) Цѣлта на

---

[1]) Vita S. Lucae Junioris, Migne, ib. t. CXI, col. 449, C: Συμεὼν γὰρ ὁ τοῦ Σκυθικοῦ ἔθνους ἄρχων (Βουλγάρους αὐτοὺς οἶδαμεν συνήθως καλεῖν), τὰς πρὸς Ῥωμαίους σπονδὰς ἀθετήσας, ἐχώρει, κατὰ πάσης ἠπείρου, τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας ἀξιόμαχον ὥσπερ χεῖρα περιζωσάμενος· ἐξανδραποδιζόμενός τε καὶ λῃζόμενος, καὶ τοὺς μὲν ζωῆς, τοὺς δ' ἐλευθερίας ἀποστερῶν, καὶ ὑποφόρους ποιούμενος. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν ὡς ἐν εἱρκταῖς ἢ φρουραῖς ταῖς πόλεσι κατεκλείοντο· οἱ δὲ πρὸς τὴν Εὐβοίαν τε καὶ τὴν τοῦ Πέλοπος ἀπεσώζοντο. — Това житие било съставено отъ неизвѣстенъ авторъ прѣзъ 2-рата половина на X. вѣкъ. Самия свети Лука Нови е живѣлъ въ Аттика. K. Krumbacher, Geschichte der byzant. Litteratur, ib., S. 196. — Вж. М. Дриновъ, п. т., стр. 21; Съчинения, т. I, стр. 391.

[2]) Къмъ врѣмето на това българско нашествие ще трѣба да отнесемъ слѣдния разказъ, който ни дава извѣстнията византийски пълководецъ Кекавменъ въ своя „Стратигиконъ" отъ XI вѣкъ: „. . . имаше въ Еллада единъ многолюденъ градъ. Князъ Симеонъ, тогавашният български тиранинъ, употрѣбилъ много старание, за да го завладѣе, но напразно билъ трудътъ му. Тогава той измисля да сключи любовь съ гражданитѣ на крѣпостьта, ужъ изпратенитѣ отъ него като да носятъ извѣстие; а изпратени били (хора) найдосѣтливи и твърдѣ смѣли и силни. Съобразявайки тѣ видѣли, че портитѣ (крѣпостни) имали нездрави куки (панти) и сж отдѣленн отъ земята. Като забѣлѣзали това, тѣ донесли до ушитѣ на тиранина. Послѣдниятъ избралъ петтима храбри мжже и ги изпратилъ въ крѣпостьта подъ прѣдлогъ за (нѣкаква) служба; а пъкъ било имъ заповѣдано да носятъ на пояса си отзадъ брадви и, щомъ влѣзатъ въ портитѣ, да умъртвятъ стражата, а кукитѣ (пантитѣ) да разсѣкатъ. Това тѣ и направили. Когато кукитѣ били разсѣчени,

това нахлуване въ южнитѣ области на полуострова е очевидна: Симеонъ е искалъ да прѣдизвика отново византийското правителство, както въ 917 г., на открита война, за която той сега билъ готовъ, и, като нанесе нѣколко силни удари, отново да се яви прѣдъ Цариградъ и да продиктува условията на толкова много желания миръ отъ страна на Византия. Обаче въ Цариградъ, прѣдугаждайки плана на Симеона и прѣдвиждайки, колко мжчна и гибелна ще бжде за слабата империя открита война съ силния и страшенъ български царь, рѣшили да дѣйствуватъ по дипломатически въ случая и да се опитатъ по миренъ начинъ да достигнатъ прѣкратяването на опасната война. Съ воденето на тая политика билъ натоваренъ патриархъ Николай, който до самата си смърть станалъ главенъ факторъ въ политичѣскитѣ отношения на Византия съ България. На това му помогнало възстановяването на спокойствието и единството въ цариградската църква.

Схизмата, която бѣ възникнала въ цариградската църква още отъ 906 г. по поводъ четвъртия бракъ на Лъва VI Философъ и докарала бѣ въ 907 г. сваляне́то и заточението на патриархъ Николая, продължавала да сжществува и слѣдъ връщането му отъ Александра въ 912 г. и възстановяването

портитѣ паднали на земята. Тогава, като дали веднага знака, който билъ тѣмъ поржчанъ, тѣ направили да навлѣзатъ и они, които тиранинътъималъ приготвени за това. Когато гражданитѣ били смутени поради станалото, хората на тиранина прѣскочили отвжтрѣ портитѣ и завладѣли града безъ кръвопролитие". — Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris De officiis regiis libellus. edit. B. Vassiliewsky et V. Jernstedt, Petropoli 1896, p. 32,28—33,17. — Ср. В. Васильевскій, Совѣты и разказы византійскаго болярина XI вѣка. СПБургъ 1881, отдѣл. отп., стр. 43—45. ЖМНПр. ч. 216 (1881), стр. 284—6. За жаль въ горнето извѣстие не се дава името на града въ Еллада. Опитътъ на В. Васильевски (п. т.), който възъ основа на несъгласуването на двѣтѣ думи въ заглавието — ἕτερον ἱστορία, да види въ ἱστορία гр. Καστόρια — Костуръ въ южна днеш. Македония или другъ нѣкой градъ съ сжщото име въ Тесалия, споредъ насъ, едвали може да се приеме, защото 1. за града и крѣпостьта е изрично казано, че се намиралъ въ Еллада и 2. македонскиятъ градъ-крѣпость Костуръ влизалъ въ българската държава още по договора отъ 904 г. (вж. по-горѣ стр. 341). Но горнето извѣстие е важно за насъ по това, че споредъ него Симеонъ самъ е участвувалъ въ тоя походъ и се напълно съгласува съ извѣстието отъ житието на св. Лука Нови.

му на патриаршеския прѣстолъ. Но особено тя се засилила прѣзъ слабото и размирно управление на Зоя и нейното правителство, защото противната на Николая партия намирала поддържка въ двореца, което ѝ давало сила да се бори съ патриарха. Обаче съ падането на Зоя и правителството ѝ, паднала силата и значението на тая партия, а начело въ управлението на империята сега стоялъ Романъ Лакапинъ, който съзнавалъ голѣмата врѣда отъ тоя раздоръ въ църквата за вжтрѣшното успокоение на държавата, затова готовъ билъ да съдѣйствува за неговото прѣмахване. Слѣдъ прогласяването на Романа за василеопаторъ патриархъ Николай му прѣдложилъ да свика съборъ за окончателното рѣшение спора за четвъртия бракъ и да се унищожи разкола. Съборътъ се състоялъ въ Цариградъ прѣзъ юлий 920 г., на който присжтствували и отцѣпилитѣ се отъ църквата епископи. На събора билъ отхвърленъ четвъртиятъ бракъ и били отново подтвърдени старитѣ постановления изобщо за брака. Рѣшенията на този съборъ, които носятъ името τόμος τῆς ἑνώσεως, били приети отъ повечето отцѣпили се епископи, които отново се върнали въ лоното на цариградската църква.[1])

Веднага слѣдъ закриването на събора патриархъ Николай разпратилъ писма до разни лица, въ които ги извѣствалъ, че се прѣкратило „господството на демона въ ромейската църква". Подобно писмо той пратилъ и на Симеона, въ което той му съобщава за „радостното извѣстие". „Изслушай, пише той, като вѣренъ на Бога човѣкъ, радостното извѣстие, което ще изцѣли благочестивата ти душа, защото, макаръ ти и да си се ожесточилъ срѣщу свѣтовната (κοσμικὴν) власть на сатаната, който навѣва съблазънъ прѣзъ ония, които питаеха зли помисли противъ твоя драгоцѣненъ за мене животъ и дѣйствуваха съвършено противъ желанието ми, все пакъ азъ навѣрно зная, че ти, когато бѣдствуваше църквата, къмъ което (нѣщо) ти състрадателно се отнасяше, наедно съ насъ раздѣляше горчивитѣ тжги, тъкмо ти, който почиташъ Христа и Бога нашъ, отъ когото ти сж назначени

[1]) Вж. Н. Поповъ, каз. съч., стр. 182—192.

въ сегашния животъ власть и здраве, а въ бждащия — спасение и безкрайна слава, защото за това ние постоянно се молимъ и на това се надѣваме". Може би, съ тия думи патриархътъ е искалъ косвенно да покаже, че Симеонъ да не разчитва вече на сгодната за него схизма въ цариградска църква, съ унищожението на която се турилъ край на вжтрѣшнитѣ размирици въ империята[1]). Обаче едвали това е било едничката цѣль на това писмо и едвали то е било прѣдизвикано отъ това само, наистина, важно за Византия събитие.

Слѣдъ като се избавило отъ вжтрѣшното зло — схизмата, византийското правителство сега съсрѣдоточило всичкото внимание на външния врагъ — българския царь. Получавайки извѣстия за успѣха на българското оржжие и за жестокоститѣ и опустошенията, съ които се придружавали българскитѣ завоевания, то почнало да се страхува не само за загубата на византийскитѣ владѣния на полуострова, но и за самата империя. За да се отстрани тая опасность, рѣшено било да се устрои лична срѣща на патриарха съ Симеона, защото въ Цариградъ мислили, че подъ влиянието на новото събитие ще бжде много по-лесно лично да въздѣйствува върху българския царь. Затова патриархътъ, за да може да постигне цѣльта си, въ писмото се старае да спечели разположението на Симеона, като изтъква и възхваля личнитѣ му качества. „И кой пъкъ, прѣди това (т. е. войнитѣ) да се случи, пише Николай, можеше да прѣдполага, че Симеонъ, който съ своя великъ умъ и благочестие е довелъ българския народъ до голѣма слава, който най-много мрази порока, почита справедливостьта и чувствува отвръщение къмъ несправедливостьта, който побѣждава страститѣ, недостжпенъ е за чревоугодие не по-малко отъ ония, които се подвизаватъ въ планинитѣ, който не сръбва вино и съ нищо не се отличава отъ ония, които сж дали обѣщание да живѣятъ вънъ отъ тоя свѣтъ, освѣнъ съ дадената нему отъ Бога власть да управлява, — и тъй, кой може да прѣдпо-

[1]) М. Дриновъ, каз. съч., стр. 22; Съчинения, I, стр. 391.

ложи, че такъвъ великъ и благочестивъ мжжъ подложи ромеи и българи на такива ужасни бѣдствия, на безкрайно кръвопролитие и на такова опустошение“ и т. н.

Освѣнъ това, като смѣта новата война като такава, която не е прѣдизвикана съ нищо отъ къмъ Византия, патриархътъ прѣдставя работата тъй, че новата война била прѣдприета само за туй, защото Симеонъ считалъ какво не билъ достатъчно отмъстилъ на прѣдшнитѣ управници на империята за тѣхното безумно опълчение въ 917 г. противъ България. „Желаний ми сине, пише той, дано не вематъ връхъ нещастията! Дано и ти, както всѣки благочестивъ човѣкъ, който нѣма равенъ на себе си по умъ между съврѣменницитѣ си, несравненъ по благородство на душата си, дано не устжпишъ на зломислието на нищожни хора, които не струватъ нито бодка (оболъ), и заради това, че сж те огорчили подобни хора, нѣма да питаемъ вѣченъ гнѣвъ спрѣмо ромейското царство, чиито много и велики благодѣяния ти твърдѣ добрѣ знаешъ, тъй като ти самъ си ги изпиталъ! Какво отношение има къмъ ромейскитѣ власти и подвластния имъ народъ това, дѣто нѣкакви-си човѣчета сж дръзнали да възстанатъ противъ тебе? Какво отношение има къмъ императора, който още нищо не съзнава, това, дѣто хората, които сж водѣли лошо дѣлата му, сж взели такова рѣшение спрѣмо тебе? Но ти си оскърбенъ; ти доста отмъсти на ония, които бѣха те оскърбили, и при това много повече, отколкото те заслужваха! Не-ли, когато нѣкой е подложилъ на надлежното наказание другиго, който е тъкмѣлъ да нанесе обида, той, ако не е твърдѣ жестокъ, задоволява се съ това; когато пъкъ отмъщението е било твърдѣ разнообразно, нима той може да се гнѣви повече и да желае още повече да наскърби оногова, който го е оскърбилъ? Азъ тукъ не говоря за нѣкой кротъкъ и человѣколюбивъ (човѣкъ), подобенъ на тебе, но за такъвъ, който макаръ да е билъ жестокъ и необузданъ, все пакъ ще прѣкрати своята жестокость, ще угаси огъня на гнѣва си и ще сключи миръ съ тогова, който несправедливо е намислилъ да вдигне ржка. Тъй и ти, сине мой, самъ прѣкрати гнѣва си, върни се пакъ къмъ прѣдиш-

ната си кротость, и тури край на човѣкоубийствата и на другитѣ бѣдствия, каквито търпятъ до сега християни отъ християни".

По-нататъкъ Николай Мистикъ пише за желанието си, „да се яви лично при Симеона и съ собственитѣ си уста да побесѣдва съ него за това" — възстановяването на мира, „и за друго". — условията на мира, ако той се съгласи на „това велико и спасително за ромеи и българи дѣло; при това той изказва надежда, че Симеонъ ще приеме прѣдложението му, и го моли да му яви устно и писмено по задържанитѣ апокрисиарии навѣрно за „благочестивото си намѣрение". Освѣнъ това патриархътъ изявява готовность, като прѣнебрѣгва и старость, и слабость, и пѫтни мѫчнотии, и далечина, да дойде тамъ, дѣто самъ Симеонъ поиска да назначи свиждането; но и при това патриархътъ отбѣлѣзва, дѣ собствено би желалъ да се срѣщне, посочвайки на гр. Месемврия, като на мѣсто срѣдно между Цариградъ и Прѣславъ. „И всичко, завършва Николай писмото си, което ще се каже и чуе (на срѣщата), ще бѫде оповѣстено на ромеи и българи, и съ това войната ще се прѣкрати, и ще се закрѣпи миръ, съ който ще се прослави Богъ, а дяволътъ и ревностнитѣ му слуги ще се посрамятъ; и ще се възвеличи името ти въ сегашния и бѫдащия животъ; и ще заживѣятъ въ спокойствие и далечъ отъ бѣдствия подвластниятъ подъ твоята рѫка народъ и народитѣ, подчинени на империята, която съ помощь божия ти е служила като учителка и пѫтеводителка къмъ спасението и, като възстанови прѣдишнитѣ обичаи, ще те насочи къмъ доброто и къмъ най-възвишеното, ще ти даде възможность да се прославишъ и по тоя начинъ да познаешъ истинския жребий на Христа" [1]).

И тъй, отъ страна на цариградското правителство се готвѣла лична срѣща на патриархъ Николая съ Симеона въ Месемврия. Но какъ се отнесълъ Симеонъ къмъ това прѣдложение?

[1]) Migne, lb., Ep. 14, col. 97—105. — СбНУКн. п. т., писмо IX, стр. 30—34.

Нѣма съмнѣние, че послѣднитѣ събития, които станали въ Византия, — падането на Зоиното правителство и обединението на цариградската църква — не сж могли да не обърнатъ вниманието на Симеона, но той, както изглежда, не имъ е прѣдавалъ голѣмо значение. Сега всичкитѣ му грижи били насочени къмъ това, какъ да направи византийската столица по-достжпна за себе си при прѣдполаганото ѝ завоевание. Българскитѣ войски, които били изпратени въ Тракия въ 920 год., насочили своя маршрутъ право на югъ къмъ Галиполския полуостровъ. Какво е било назначението на тия войскови части, се види отъ слѣднето писмо на патриарха Николая до Романа кесаря, т. е. то е било писано между 24. септември и 17. декември 920 г. „Мълвата ни донесе (дай Боже, да бжде лъжовна мълва), пише патриархътъ, че българитѣ достигнали до Лампсакъ и причинили нѣкакви пакости. Ако тая мълва е лъжовна, то нека се не отнесемъ съ прѣнебрѣжение къмъ казаното, а съ помощь божия нека бжде въдворена безопасността на това мѣсто; ако ли пъкъ е истина, то нека се приложи, колкото е възможно повече, голѣма грижа, за да се не случи пакъ нѣщо подобно. Защото, ако е турено такова начало, тѣ малко-по-малко ще се осмѣлятъ да навлѣзатъ и въ самата область на Лампсакъ, и тогава ще ни потрѣба твърдѣ голѣмо усилие, за да изправимъ работата. И тъй, нека сега всичка грижа и старание бждатъ насочени къмъ това, щото при божие съдѣйствие подобно зло да не пусне корень, слѣдъ като се изпратятъ нататъкъ съ помощьта на мѣстнитѣ жители или хеландии, ако има, или пъкъ поне двѣ монери за защита и спасение на тоя пунктъ".[1]) Отъ това писмо ясно става, че българскитѣ войски прѣзъ есеньта на 920 г. достигнали до Дарданелитѣ и се опитвали да излѣзатъ на малоазийския брѣгъ и да завзематъ твърдѣ важенъ пунктъ при входа въ Мраморно море. Нѣма съмнѣние, че съ завземането на Лампсакъ и Галиполи Дарданелскиятъ проливъ би прѣминалъ въ ржцѣтѣ на Симеона, а Цариградъ би оста-

[1]) Migne, ib., Ep. 95, col. 301. D.

налъ отрѣзанъ отъ другитѣ европейски владѣния на Византия. Освѣнъ това, и флотата на бѫдащия му морски съюзникъ свободно би могла да проникне въ Мраморно море. Но въ това опитване на българитѣ да прѣминатъ въ Мала Азия, не е изключенъ стремежътъ на Симеона да си облекчи достѫпа къмъ Цариградъ: щомъ заеме Дарданелитѣ и се закрѣпи на малоазийския брѣгъ, Симеонъ би могълъ да прокара свободенъ пѫть за войскитѣ си, за да може по-сетнѣ, когато подстѫпи къмъ Цариградъ, да го обсади и откъмъ Азия[1]).

Но щомъ се рѣшавалъ на такова важно и заедно съ това мѫчно прѣдприятие, Симеонъ въ сѫщото врѣме не е могълъ да не прѣдвижда сериозни противодѣйствия отъ страна на византийцитѣ, които, макаръ и да не водѣли открита война, все пакъ едвали би дозволили на българскитѣ войски да завзематъ такъвъ важенъ пунктъ, каквито сѫ били Дарданелитѣ. Но тукъ донѣйдѣ му помогнали обстоятелствата. Тъкмо въ това врѣме, когато българскитѣ войски още отивали къмъ Галиполския полуостровъ, Симеонъ получава писмото на патриархъ Николая съ прѣдложение за лична срѣща. Това тъкмо прѣдложение той и намислилъ сега да използува. За да отвлѣче вниманието на ромеитѣ и по тоя начинъ да даде възможность на войскитѣ си безъ отпоръ да минатъ на

---

[1]) Инакъ обяснява цѣлта на Симеона да се закрѣпи въ Мала Азия Θ. Ив. Успенски. „Высадкой въ Лампсакъ, пише той, въ Дарданельскомъ проливѣ онъ (Симеонъ) не только заперъ Константинополь, но и угрожалъ поднять противъ Византіи славянскія племена въ М. Азіи" (вж. Византійскія владѣнія на сѣверномъ берегу Чернаго моря. Кіевская старина за 1889 г. май и іюнь, стр. 281). Но намъ ни се струва, че надали това е било изключителната цѣль на Симеона въ това врѣме, когато всичкото му внимание било обърнато къмъ Цариградъ. Наистина, подобни цѣль би могла да се счита аналогична съ онова явление, което се забѣлѣзва по-сетнѣ въ Пелопонесъ. Тамъ въ царуването на Романа Лакапина произлѣзли цѣль редъ възстания на пелопонезскитѣ славѣни (на милинги и езерци); но едвали е възможно да се мисли, че тия възстания иматъ нѣкое отношение къмъ дѣйствията на Симеона, както прѣдполагатъ нѣкои историци (Дриновъ), още повече че възстанието на милингитѣ и езерцитѣ се отнася къмъ по-късно врѣме ок. 940 г. (Ср. Rambaud, каз. съч. 269—270). — Παπαρρηγοπόλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, издан. 1887, стр. 98—99. — К. Гротъ, каз. съч., стр. 213).

малоазийския брѣгъ, Симеонъ веднага дава съгласието си да се срѣщне съ патриарха, но при това трѣба да се забѣлѣжи, устно и, както изглежда, въ неопрѣдѣлена и двусмислена форма съ цѣль, вѣроятно, да провлѣче за нѣкое врѣме въпроса за миръ и да може да държи ромеитѣ въ ржцѣ дотогава, докато му трѣбало.[1]) Затова и бързото му съгласие било нищо друго освѣнъ единъ дипломатически маневръ.

Въ Цариградъ, разбира се, на първо врѣме не знаели цѣлта му. Обаче и при такъвъ утвърдителенъ отговоръ тамъ се отнесли скептически къмъ него. Отъ една страна бързото съгласие на Симеона, а отъ друга — неопрѣдѣленостьта и двусмисленостьта на отговора му породили както въ правителството, тъй и у патриарха недовѣрие. Затова Николай Мистикъ, като се съмнѣвалъ въ искреностьта на българския царь, изпратилъ му ново писмо между края на августъ и 24. септемврий, въ което, като изказва голѣмата си радость, че Симеонъ приелъ прѣдложението, пише: „азъ забравихъ старость, не обръщамъ внимание на слабостьта си тѣлесна и никакъ не мисля за пѫтнитѣ мѫчнотии и теготи, а сѫщо и за самия трудъ, стига само ти да ни дадешъ пълна увѣреность въ това, че твоята прѣкрасна душа не е наклонна да прѣнебрѣгне нашето изнемощаване, и нѣма да върнешъ назадъ (безъ успѣхъ) това нечувано (досега) и унизително посолство, което прѣдприема до тебе, сине мой, твоятъ старъ и немощенъ баща. Азъ вземамъ върху си посолство и за тебе, сине мой, полезно, и за ромеитѣ не тъй тягостно и неизносно. И тъй, ако ти, както вече казахъ, тъй си разположенъ къмъ това и отъ Бога, и отъ твоето благоразумно усмотрение, и отъ нашата просба; ако ти колко-годѣ обръщашъ внимание на нашето смирение, то азъ ще дойда, като хвъркамъ съ душа и тѣло и забравямъ и старость, и дори всичко онова, което отегчава живота ми". За да принуди Симеона да се изкаже по-точно и опрѣдѣлено, патриархътъ му посочва, при какви условия би могла да се състои тѣхната срѣща. „Ако ония прѣдишни съблазни, пише той, се

[1]) Съ това може да се обясни, защо Симеонъ задържалъ изпратенитѣ по-рано апокрисиарии и само сега ги върналъ назадъ въ Цариградъ.

таятъ още въ душата ти, което да не допуща Богъ, а така сѫщо и ония желания и стремежи, — което (нѣщо) азъ моля да оставишъ на страна, — които направиха нещастни ромеитѣ и българитѣ; ако старитѣ помисли относно ромейското царство носишъ още въ себе си, то азъ призовавамъ за посрѣдникъ самия възвѣститель на волята на Бога Отца." Въ заключение патриархътъ убѣждава Симеона въ името на Бога да му изпрати точенъ писменъ отговоръ за намѣрението си, за да се не мори напразно, а слѣдъ като се яви, да не произнася напусто думи за срамотитѣ и да не послужи за посмѣшище на хора, които често обичатъ да се гаврятъ и подсмиватъ надъ нашитѣ дѣла"[1]).

Послѣдвалъ ли е слѣдъ това писмо очаквания отъ патриархъ Николая точенъ и писменъ отговоръ на Симеона, ние не знаемъ; въ всѣки случай поставенитѣ отъ патриарха условия по никой начинъ не сѫ могли да бѫдатъ приети отъ Симеона, защото това би значило, той да се откаже за винаги отъ завѣтната си идея и да унищожи всичко, което той бѣ направилъ дотогава за нейното осѫществение. Освѣнъ това първата смѣла крачка на Романа Лакапина за закрѣпяване на властьта — обявяването му за кесарь на 24. септемврий 920 г. и на 17. декемврий с. г. коронясването му за императоръ, доста били за българския царь да разбере, че никакви прѣговори нѣма да доведатъ къмъ желанитѣ резултати. Па и въ Цариградъ скоро се убѣдили, че прѣдполаганата срѣща не ще може да се устрои. Извѣстието, че български войски се явили при Дарданелския проливъ и се опитвали да прѣминатъ на малоазийския брѣгъ и да завзематъ Лампсакъ, явно показало, че Симеонъ съвсѣмъ не мисли за миръ. При такива обстоятелства, естествено, месемврийската срѣща, която се готвѣла, както видѣхме, отъ патриархъ Николая, не е могла да се състои, и въпросътъ за миръ останалъ пакъ открить.

Така се свършила 920 г., а пъкъ 921 едвали е могла да донесе нѣщо спасително за империята. Българскиятъ царь

[1]) Migne, ib. Ep. 15, col. 105—108. — СбНУКн., п. т., писмо X, стр. 37—39.

ставалъ все по-опасенъ, а заедно съ това и страхътъ въ Цариградъ се усилвалъ. Слѣдъ като всички опити за морално въздѣйствие върху него, за да го склонятъ на миръ, не донесли никакви отрадни резултати, новиятъ императоръ Романъ Лакапинъ и патриархъ Николай рѣшили сега да измѣнятъ политическата си тактика, като прибѣгнатъ къмъ заплахи и разни реални прѣдложения. Затова наскоро слѣдъ издигането на Романа за императоръ, вѣроятно, въ началото на 921 г. патриархътъ изпратилъ Симеону ново писмо, въ което, като му съобщава, че пише „не само за миръ, но и за друго нѣщо — за прѣдстоящитѣ нещастия на ромеитѣ и българитѣ," защото „пакъ въоржжение на войски и отвсѣкждѣ сборъ и движение на хиляди души, което той не може да прѣдстави," т. е. че въ империята се правили вече военни приготовления за открита война, и като му напомня „за оная пролѣна кръвь ромейска и българска, съ която се запетнала земята, когато се била захванала оная най-ужасна война между двата народа," т. е. за Ахелойското сражение, патриархътъ пише: „Прѣдстави си, какви бѣдствия очакватъ ромеитѣ и българитѣ! Не се гордѣй съ това, че българитѣ, макаръ много отъ тѣхъ и да станаха жертва на мечъ, все пакъ удържаха върхъ, а ромеитѣ потърпѣха не малко поражение, тъй като военното щастие не е винаги постоянно; резултатътъ на войната не е извѣстенъ, и промѣнитѣ въ нея сж многобройни; щастието прѣминава ту на една, ту на на друга страна. Не мисли, че побѣдата пакъ ще бжде твоя; но, като човѣкъ, имай прѣдъ видъ винаги човѣшкитѣ дѣла, защото едни, които стоятъ, както тѣ прѣдполагатъ, на твърда почва, падатъ съ необикновено падане; други, които се намиратъ въ критическо положение, поправятъ се; трети, които сж одържали побѣда и сж се прочули като непобѣдими, побѣдени — изведнажъ погибватъ." Затова патриархътъ подканя Симеона, „да не пожелава да види прѣдъ себе си събрани въ редове войски за бой, ново многобройно избиване на ромеи и българи и подновяване бѣдствията на прѣдишната война, за да се не разкайва отпослѣ, когато въ резултата ѝ не се получи никаква полза." „Ти желаешъ слава, сине

мой, богатство и славно име? Ти можешъ, ако послушашъ думитѣ ми, да не отстжпвашъ отъ желанието си. Но обърни внимание на това, което казваме. Богъ съ своитѣ сждби, чрѣзъ които Той всичко знае, утвърди на императорския прѣстолъ господина Романа, както, мисля, и ти самъ вече знаешъ. Свържи се съ него чрѣзъ сватовство, било като оженишъ дъшеря за негово мжжко чедо, било като приемешъ (твой) синъ (да бжде) женихъ на неговата дъщеря.[1]) И кога това стане, ти нѣма да изгубишъ нищо отъ копнежитѣ, които право сочатъ къмъ надлежната слава и твоята полза, нито за цѣлия български родъ, нито за подчинения ти народъ. Прѣди още ти искаше да се сродишъ съ императора, но тия, които трѣбаше да сторятъ това, отнесоха се легкомислено къмъ твоето искане: сега ти имашъ възможность да се украсишъ съ това родство. Ти искаше да станешъ тъстъ на ромейския императоръ, сега тебе ти се прѣдставя удобенъ случай за това." А за да отстрани и прѣдупрѣди каквито и да било възражения и дори отказъ отъ страна на Симеона, патриархътъ продължава: „За тебе никакъ не трѣба да се показва противно (ἐναντίον=противорѣчиво или враждебно) това, дѣто Романъ недавна се възкачи на височината на империята, но, напротивъ, като имашъ прѣдъ видъ, че той, като да е ржководенъ отъ Бога, тъй лесно, като никой другъ, може да се каже, бѣше избранъ на царството, ти си длъженъ да се съгласишъ на такъвъ родственъ съюзъ. Мнозина сж бивали императори, но тѣхното въцаряване винаги се е придружа-

[1]) Въ гръцкия тскстъ това изречение гласи: συνάφθητι κατ'ἐπιγαμίαν αὐτῷ, εἴτε πρὸς ἄρσενα παῖδα ἐκείνου θυγατέρα προσαρμόζων, ὅτε πρὸς τὴν θυγατέρα ἐκείνου υἱὸν εἰς νυμφίον δεχόμενος. Migne ib. ep. 16, col. 112, В.—М. Дриновъ (каз. съч., стр. 22; Съчин. I. стр. 391—2.) го прѣвежда: „Вступи въ родство съ Романомъ, или выдавъ свою дочь за его сына, или взявъ его дочь въ невѣсту себѣ," което не съвсѣмъ точно прѣдава смисъла. Симеонъ въ 921 год. билъ на 56—57 години и едвали е мислилъ да встжпва въ новъ (трети) бракъ; очевидно, тукъ е ставало дума за единъ отъ синоветѣ на Симеона, и то за Петра, който тогава билъ малолѣтенъ и поради това патр. Николай прѣдлага Симеону да сгоди сина си за Романовата дъщеря, вѣрояно сжщо така малолѣтна, до тѣхното съвършенолѣтие.

вало съ нѣщо непристойно за царското достоинство; а тоя, както казахъ, като да е ржководенъ отъ Бога, достигна такава власть". За да подкрѣпи тая си мисъль, Николай посочва на това, че обединението на цариградската църква и прѣкратяването на многогодишнитѣ вълнения и смутове църковни настанали веднага, щомъ Романъ застаналъ начело на управлението, а въ това обстоятелство той вижда, че „не безъ воля Божия е вржченъ нему скиптърътъ на империята", така че и „Симеонъ, като знае това, сега, ако иска, може да изпълни отколѣшното си желание — да влѣзе въ родственъ съюзъ съ ромейския императоръ — и да бжде въ единение съ ромейската империя".[1])

И тъй, въ Цариградъ мислили, че единъ браченъ съюзъ между прѣславския и цариградския дворове, който въ това врѣме би могълъ да бжде сключенъ безъ опасность за императорския прѣстолъ, ще може да доведе до желаната цѣль — сключването на мира. И наистина, още въ 914 г. Симеонъ самъ посочи това срѣдство като едничко примирително, когато той искалъ, както видѣхме, да омжжи дъщеря си за Константина Багренородни; но тогавашното правителство го отблъсна, безъ да подозира, че съ това то отблъсва мира между България и Византия за дълго врѣме. Патриархъ Николай, макаръ и да е билъ тогава отстраненъ отъ двореца, всичко това е знаелъ и сега, като искалъ да постави новия императоръ по-високо отъ прѣдишнитѣ управители и да го прѣдстави като изпълнитель на Симеоновото желание и чрѣзъ това да разположи българския царь, написалъ горнето писмо по поржчка на императора до Симеона съ прѣдложение за прѣдполаганата женитба или на Романовия синъ съ дъщеря му, или на сина му съ дъщерята на императора Романа. Обаче при всичкитѣ убѣждения и подканвания на патриарха Симеонъ отхвърлилъ това прѣдложение и дори не намѣрилъ за нуждно да му отговори, тъй като сегашното положение на работитѣ въ Византия никакъ не отговаряло на прѣдишнитѣ му планове. Ние видѣхме по-горѣ, каква е

[1]) Migne, ib., Ep. 16, col. 108—113. — СбНУКн., п. т., писмо XI, стр. 42—45.

била цѣлта на Симеона, когато той прѣдлагалъ въ 914 г. да даде дъщеря си за Константина Багренородни. Само по себе си се разбира, че сега, когато Константинъ билъ вече оженен за Елена, дъщерята Романова, и когато самъ Романъ станалъ императоръ, то всѣки браченъ съюзъ не е могълъ да му донесе никаква полза. За Симеона въ даденото врѣме, когато той владѣелъ почти цѣлия Балкански полуостровъ, когато събитията, които станали въ Византия за послѣднитѣ двѣ години, отнели у него всѣка надежда да получи по миренъ начинъ непосрѣдно влияние върху работитѣ на империята, само война подъ стѣнитѣ на босфорската столица е могла да разрѣши въпроса за миръ. И наистина, Симеонъ не се забавилъ въ сѫщата 921 година да тръгне направо за Цариградъ.

Още въ началото на пролѣтьта Симеонъ почналъ да изпраща прѣднитѣ си отреди единъ слѣдъ другъ въ Тракия, които, опустошавайки всичко по пѫтя си, дошли чакъ до Катасирти близу до Цариградъ. Въ това врѣме Романъ Лакапинъ рѣшилъ, ако не открита война да поведе, то поне, доколкото било възможно, да попрѣчи на бързото движение на българскитѣ войски или да ги принуда да се оттеглятъ отъ столицата. Изпратенъ билъ съ войска отъ Византия срѣщу тѣхъ най-добриятъ и опитенъ пълководецъ, доместикъ Потъ Аргиръ. Въ сѫщото врѣме въ Цариградъ ставали съвѣщания, какъ да избавятъ столицата отъ приближаващата се опасность. Рѣшено било да се опитатъ да купятъ миръ подъ заплахи, но съ отстѫпчиви прѣдложения. Съ изпълнението на това рѣшение билъ натоваренъ пакъ патриархъ Николай, който изпратилъ дълго умоляваще за миръ писмо до Симеона. Въ това писмо той описва нашироко скръбьта и тѫгата си за прѣдстоящитѣ бѣдствия, които ще постигнатъ и ромеи, и българи, но въ сѫщото врѣме той заплашва Симеона, че „отново се почнало движението на отредитѣ, отвсѣкѫдѣ тръгвали и се събирали купища народъ, които, не е извѣстно, коя страна ще ги приеме гостоприемно, кое мѣсто ще побере всичкитѣ купомъ“; при това щѣлъ да началствува и прѣдводителствува не другъ нѣкой, а самъ царьтъ съ цѣлата си свита: той самъ

щѣлъ да бѫде главнокомандуващъ, самъ щѣлъ да началствува надъ войскитѣ, самъ щѣлъ да се вземе за оръжие и заедно съ това щѣлъ да бѫде и воинъ, и сподвижникъ и разпоредитель въ сражението". Като го моли най-настойчиво да послуша „наставленията на смирения си баща за общата полза, за добрия споменъ и славното име, което Симеонъ се старае да придобие сега на земята и въ бѫдаще на небесата", патриархътъ пише: „Недѣй жела, щото тая многобройна армия пакъ да се приближи къмъ границата на България, та бащи (т. е. ромеитѣ) да извадятъ мечове противъ дѣцата си (т. е. българитѣ), дѣца противъ бащитѣ си, които Всесветиятъ Духъ е свързалъ съ такова родство; нека не пожелаемъ да видимъ оня страшенъ день и оня часъ, въ който отново земята ще се обагри съ християнска кръвь. Ако, както казахъ по-горѣ, е още съмнително, коя ще бѫде побѣдата, въ всѣки случай несъмнѣнно е това, че земята ще се обагри изобилно съ кръвь, и сълзи като дъждъ ще потекатъ по лицата на ромеи и българи". Но подъ прикритието на тия скърби, тѫги, заплахи, наставления, прѣдупрѣждения патриархъ Николай въ края на писмото си прави слѣднето прѣдложение: „Ако при божия помощь миръть бѫде сключенъ, то каквото и да пожелаешъ и да поискашъ отъ ромеитѣ за прѣкѫсването на войната — данъкъ ли, или нѣщо друго, обяви ни; само нека твоето искане бѫде изпълнимо, а не твърдѣ тежко и непосилно. Азъ пъкъ всѣкога ще прося и моля и ще употрѣбя всички срѣдства прѣдъ сега управляващата съ божия помощь ромейскитѣ дѣла държавна власть до тогава, докогато искането отъ васъ не се изпълни до край".[1])

Съ такова ново прѣдложение се обърналъ патриархътъ отъ името на императора къмъ Симеона. Между това военнитѣ дѣйствия се почнали. Изпратениятъ противъ българитѣ доместикъ Потъ Аргиръ, като навлѣзълъ въ българска територия, достигналъ до гр. Термополъ,[2]) дѣто рѣшилъ да се

[1]) Migne, ib., Ep. 17, col. 113—121. — СбНУКн., п. т., писмо XII, стр. 47—51

[2]) Това сѫ знаменититѣ римски Aquae calidae, а срѣдневѣковниятъ градъ τὸ Θέρμιον, τὰ Θέρμα, Θερμόπολις, на зап. отъ Анхиало и ю.-из. отъ

спре и да чака появяването на българитѣ. Той изпратилъ турмархъ Михаила, синъ на патриция Морелеона, на рекогнисцировка; послѣдниятъ, като забѣлѣзалъ единъ български отредъ, ненадѣйно нападналъ на него, много българи избилъ, но самъ билъ раненъ и, като се върналъ въ столицата, умрѣлъ.[1]) Тоя нагледъ ищожень инцидентъ много повредилъ на ромеитѣ и ускорилъ появяването на български войски подъ стѣнитѣ на Цариградъ. Симеонъ, наученъ отъ опитъ, изпратилъ нѣколко отреди за прикритие на оня пѫть, по който въ 917 г. така ненадѣйно се явили при Ахелой ромейскитѣ войски, и съ това да запази границитѣ на България отъ неочаквана опасность, а самъ съ главнитѣ сили, както ще видимъ, намислилъ билъ да тръгне на югъ право къмъ Одринъ. Обаче извѣстието за сѫдбата на отреда при Термополъ отъ една страна, а отъ друга — писмото на патриархъ Николая, въ което послѣдниятъ пише за въоръжението на многобройна армия, цѣлта на която била ужъ отново пакъ да тръгне къмъ границитѣ на България, принудили Симеона да мисли, че ромеитѣ, наистина, сѫ вече потеглили по сѫщия пѫть. Той незабавно отдѣлилъ силна войска и подъ началството на кавхана и миника[2]) и други пълководци, като имъ заповѣдалъ да вървятъ, колкото е възможно по-скоро, направо за Цариградъ. Като прѣминали планинитѣ (вѣроятно Странджа-планина), тѣ въ кѫсо врѣме

Айтосъ въ политѣ на планината при с. Лѫджа-кьой, днеш. Айтошки бани. За тѣхъ подробно вж. К. Иречекъ, Княжество България. II, стр. 757—758. — Heerstrasse, стр. 148; Archäol. Fragmente aus Bulgarien, Arch.-epigr. Mitt X, S. 168 и сл. — W. Tomaschek, Idrisi, S. 33–34.

[1]) Sym. Logoth., ib., p. 818.=Theoph. contin., p. 400,1—8.= Leo Gram., ib. p. 305,9—16. — Skylitzes-Cedrenus, II, p. 298,11—19, разказва, че Михаилъ, слѣдъ като попаднаълъ въ българска засада, понеже нѣмало накѫдѣ да бѣга, обърналъ се къмъ самозащита; много българи избилъ и прогонилъ, но самъ раненъ, когато се върналъ въ столицата, наскоро умрѣлъ.

[2]) Симеонъ Логотетъ, прѣдава тия двѣ имена като собствени Καυχάνος καὶ Μηνικός, както и у Теофановия продължатель и у Скилица-Кедрина само въ форма Χαγάνος καὶ Μηνικός (Μινικός), а у Лъва Граматика тѣ сѫ съвсѣмъ изпуснати. Още А. Куннкъ, който съвършено правилно прѣдложи вм. Χα-

стигнали до околноститѣ на столицата и почнали да заплашватъ съ нападенията си на прѣдмѣстния дворецъ при Изворитѣ[1]) и на горнята часть на пристанището Стена — сег. Златния рогъ. Императоръ Романъ, като се боялъ, да не захванатъ българитѣ да опустошаватъ прѣдмѣстията на столицата, наскоро събралъ доста голѣма войска отъ императорската гвардия, наемнитѣ войски и градския гарнизонъ и я изпратилъ противъ тѣхъ подъ началството на Ивана ректоръ и съ него Лъва и Пота Аргири. Къмъ тѣхъ се присъединила и флотата, която влѣзла въ залива и извадила матроситѣ на вжтрѣшния брѣгъ на Златния Рогъ. Сражението станало на 5-та седмица на великия постъ, или между 11. и 18. мартъ 921 г. на низката равнина при Изворитѣ: българитѣ съвсѣмъ неочаквано нападнали на ромеитѣ съ страшенъ викъ и устремъ и ги обърнали на бѣгъ; ректоръ Иванъ едвамъ се спасилъ на единъ корабъ, а Лъвъ и Потъ Аргири въ крѣпостьта; отъ войницитѣ едни, за да избѣгатъ отъ ржцѣтѣ на неприятеля, отчаяни се хвърляли въ водата, други станали жертва на меча, трети пъкъ попаднали въ плѣнъ у неприятелитѣ. Българитѣ безъ да срѣщнатъ друга съпротива, като изгорили двореца при Изворитѣ и опожарили всичко по Златния Рогъ, почнали безпрѣчно да се разпорежданъ въ околноститѣ на Цариградъ.[2])

Така се почналъ новиятъ, но и послѣдниятъ походъ на Симеона противъ византийската столица.

Докато българскитѣ отреди успѣшно дѣйствували въ околноститѣ на Цариградъ, Симеонъ рѣшилъ самъ да потегли

γάνος да се чете Καυκάνος, обърна внимание, че това не сж собствени имена, а български държавни титли, както това се види отъ обяснителнитѣ думи у Скилица-Кедрина, като за първия се дава, че билъ ἕνα τῶν παρ' αὐτῷ μέγα δυνάμεων, т. е. единъ отъ неговитѣ велможи, за другия τῶν ἱπποκόμων τὸν πρῶτον, т. е. първия измежду коняритѣ. Вж. А. Куникъ и бар. В. Розенъ, Извѣстія ал.-Бекри и пр. ч. I. СПБургъ 1878, стр. 152.

[1]) Πηγαί — Живоносни Изворъ, днеш. Балъклж, отвънъ стѣнитѣ на зап. отъ Силиврийскитѣ порти.

[2]) Sym. Logoth., ib. p. 819,13—820,17. = Theoph. contin., p. 401,3—402,6. = Leo Gram., p. 306,6—307,7. — Skyl.-Ced., II, p. 299,6—300,8. — Zonaras, ib. IV, p. 58,28—59,10.

въ походъ съ главнитѣ си сили. Но още прѣди тръгването си отъ България той изпратилъ по задържания при себе си патриаршески апокрисиарий-монахъ писмо до Николая Мистика, въ което той ясно посочвалъ цѣлта на прѣстоящия му походъ. Въ отговоръ на патриарховото прѣдложение — да влѣзе въ родственъ съюзъ съ ромейския царски дворъ, и на просбата му — да не иска въ условията за миръ, ако послѣдниятъ бѫде сключенъ, нищо мѫчноизпълнимо и невъзможно, Симеонъ писалъ, че билъ готовъ да се съгласи на миръ, но че послѣдниятъ е възможенъ само на слѣднитѣ условия: „оня, който е вече възведенъ на императорския прѣстолъ", т. е. Романъ Лакапинъ, „трѣбва да слѣзе отъ него" и „управителитѣ на ромейското царство и народътъ трѣба да признаятъ него за свой императоръ и господарь". При това Симеонъ доказвалъ, че тия условия колкото сѫ възможни, толкова сѫ и изпълними, защото той би счелъ за невъзможно, ако би поискалъ „възкресяването на умрѣлитѣ (убититѣ) българи". Освѣнъ това Симеонъ въ постигането на цѣлта си — да завземе прѣстола на ромейскитѣ императори — билъ дотолкова увѣренъ, че писалъ: „Богу това е угодно, понеже той знае и желае да докара дѣлото до край". А за да снеме отъ себе си приписваната нему отъ патриарха вина за нещастията и бѣдствията, които произлизали дотогава, Симеонъ ги отдавалъ на „евнуситѣ" — така той иронично наричалъ управницитѣ-любимци на Зоя, които не само отхвърлили прѣдложението му за браченъ съюзъ въ 914 г., но още се осмѣлили да излѣзатъ противъ него. Като прѣдставялъ работата така и считалъ Романа за похититель на прѣстола, Симеонъ съ това тъкмо показвалъ, че цѣлта на прѣдстоящия му походъ била да свали похитителя отъ прѣстола и да обяви себе си за ромейски императоръ.

Писмото на Симеона турило патриархъ Николая въ съмнѣние, защото отъ една страна той виждалъ въ думитѣ на българския царь желание да сключи миръ, а отъ друга — Симеоновитѣ тежки условия го карали да мисли, че Симеонъ му се примисвалъ. Тъй или инакъ, но патриархътъ се надѣ-

валъ, че миръть е още възможенъ, и затова не се забавилъ да отговори на Симеона по сжщия монахъ[1]). Като изтъква въ писмото си, доколко исканията му сж невъзможни и неизпълними, и като го убѣждава най-настойчиво да се откаже отъ своитѣ кроежи за византийския прѣстолъ, патриархътъ му прѣдлага, очевидно по поржчка на императора, „злато, одеджи и дори въ краенъ случай, часть отъ земята“ на империята, като прибавка, която поне на българитѣ може да донесе полза, а на ромеитѣ нѣма да причини особена загуба, стига само да се съгласи на миръ; той го моли да прѣдаде на забрава това, съ което той билъ опечаленъ отъ „евнуситѣ“, защото тѣ за своята несправедливость и безумие получили заслуженото наказание отъ Бога и сж достатъчно отмъстени. Затова патриархътъ подканя Симеона, ако той, наистина, има намѣрение да възстанови мирнитѣ отношения, да „напиши просто и ясно условията и да не иска нищо съмнително и невъзможно — сваляне то оногова отъ прѣстола, който е отъ Бога покаченъ“, и да „изпрати човѣкъ, достоенъ за славата му, поклонникъ на мира и почитатель на истината“, т. е. пълномощникъ, какъвто щѣлъ да бжде изпратенъ и отъ ромейска страна, за да се почнатъ прѣговоритѣ за миръ. „Ако въ твоето сърдце, завършва патриархътъ, има истинско желание за мира, то доста е да се говори за това; ако ли пъкъ веднажъ се е закрѣпила въ сърдцето ти мисъльта, че ти трѣбва да седнешъ на прѣстола на ромейското царство и, както изглежда, си получилъ — не зная отдѣ — пълна увѣреность въ това, че ужъ това е Богу угодно, понеже Той знае и желае да докара дѣлото до край, то не мисли, че съ войни и убийства ще достигнешъ желанието си, защото свалянето на поставения отъ Бога е невъзможно. И тъй, чакай това, което, както ти мислишъ, отъ Него е опредѣлено да ти се даде“.

Обаче това писмо не заварило Симеона въ България, понеже той вече се намиралъ въ походъ. Патриархъ Николай, като прѣдполагалъ слѣдъ извѣстието за тръгването на Симеона,

[1]) Migne, Ib. Ep. 18, col. 121—125.—СбНУКн., кн. XII (1895), писмо XIII, стр. 121 — 124.

че това писмо нѣма да попадне въ ржцѣтѣ му, той изпратилъ до Симеона друго писмо[1]) съ сжщото съдържание въ главнитѣ точки, съ тая само разлика, че, като го призовава да му напише за спасителния миръ „просто и безъ двусмислености", патриархъ Николай вече не споменува за водене на прѣговоритѣ чрѣзъ пълномощници: той рѣшилъ още единъ пжть да се опита да получи отъ Симеона лична срѣща съ надежда, че при личнитѣ обяснения ще сполучи да го склони на миръ. „Азъ даже самъ, — пише той, — ако това бжде нужно, ще дойда при тѣбе, тъй като ти безъ съмнѣние отивашъ за Ираклея или за Силиврия, и самъ ще поведа прѣговоритѣ за миръ и ще кажа съ божия помощь, че ония отъ вашитѣ искания ще бждатъ приети, които сж възможни". Прѣдположението на Николая за движението на Симеона било прѣдизвикано, както изглежда, отъ това, че българскитѣ войски на Галиполския полуостровъ, като не сполучили да прѣминатъ на азиатския брѣгъ и да завзематъ пролива, опжтили се по сѣверния брѣгъ на Мраморно море къмъ горнитѣ градове, за да се съединятъ, вѣроятно, съ ония, които сж дѣйствували при Цариградъ, или пъкъ да служатъ като прикритие на пжтя откъмъ Солунъ.

Обаче патриархъ Николай не само получилъ отказъ за лична срѣща, както ще видимъ по-долу, но и се излъгалъ относно движението на Симеоновия походъ. И наистина, въ началото на лѣтото 921 г. Симеонъ съ главнитѣ си сили потеглилъ на югъ, но той още не бързалъ да тръгне направо противъ Цариградъ: той трѣбало прѣдварително да завоюва още единъ важенъ пунктъ — Одринъ, който все още се намиралъ въ ржцѣтѣ на роменитѣ. Като прѣхвърлилъ Стара-планина прѣзъ Чалжкавакския или Върбишкия проходъ, Симеонъ се спусналъ по долината на р. Тунджа и, като достигналъ до Одринъ, обсадилъ го. Тукъ той разположилъ главната си квартира и мислилъ, докато вървѣла обсадата, да приготви всички необходими срѣдства за прѣвземането на босфорската

---

[1]) Migne, ib.. Ep. 19, col. 125—128. — СбНУКн, п, т., писмо XIV, стр. 124—125.

столица. Обаче интригитѣ на византийцитѣ отвлѣкли за нѣколко врѣме вниманието му.

Докато царь Симеонъ се готвѣлъ за своя грандиозенъ походъ, който трѣбало да разрѣши многогодишната жестока борба между България и Византия, и българскиятъ царь ставалъ все по-опасенъ за послѣднята, византийското правителство, виждайки критичното положение на империята и съзнавайки, че за отблъсване на страшния неприятель му е нужна и външна опора, отново обърнало погледитѣ си къмъ Сърбия, понеже тя е била едничкиятъ въ онова врѣме съюзникъ за нея, който винаги е можалъ да врѣди и отвлича Симеона отъ Цариградъ. Затова императоръ Романъ всѣкакъ се стараелъ да унищожи българското влияние въ Сърбия и отново да привлѣче сръбския князъ къмъ Византия. Но, понеже Романъ знаелъ, че на сръбския прѣстолъ седѣлъ князъ Павелъ Брановичъ, поставенъ отъ Симеона и при това вѣренъ и прѣданъ на българскитѣ интереси, той на първо врѣме прѣдполагалъ съ силата на оржжието да прокара влиянието си въ Сърбия. Наскоро следъ поставянето Павла на сръбския прѣстолъ, той изпратилъ князъ Захария, сина на Прибислава (Първослава,[1]) когото ималъ при себе си, като го снабдилъ, вѣроятно, съ нужнитѣ срѣдства, за да отнеме прѣстола отъ Павла. Захарий обаче нѣмалъ успѣхъ: той билъ побѣденъ, плѣненъ отъ Павла и изпратенъ въ България. Но тая прѣданность на Павла къмъ Симеону продължавала недълго. Докато патриархъ Николай се стараелъ съ своитѣ умоляещи писма да склони българския царь за миръ, Романъ направилъ мѣсто за своитѣ интриги: той сполучилъ да се споразумѣе съ Павла и да го настрои враждебно къмъ Симеона. Но, докато Симеонъ се намиралъ въ България, Павелъ не се рѣшавалъ да обяви своята враждебность открито,

---

[1]) Захарий билъ внукъ на Мутимира и синъ на Прибислава (Първослава), по-стариятъ братъ на Брана, слѣдов. братовчедъ на Павла. Какъ е попадналъ той въ Цариградъ, не е извѣстно. К. Гротъ прѣполага, че „той самъ като синъ и наслѣдникъ на законния князъ, търсилъ покровителство и помощь у византийския императоръ, но, може би, и послѣдниятъ да го е извикалъ повечето за собствени цѣли". К. Гротъ, каз. съч., стр. 193 бѣл 3.

понеже и него би могла да постигне сѫдбата на предшественика му Петра Гойниковича. Затова той чакалъ, споредъ уговорката съ Романа, Симеонъ да тръгне съ войскитѣ си къмъ Цариградъ и да почне войната съ Византия. И наистина, споредъ Константина Багренородни, на четвъртата година отъ князуването си, т. е. прѣзъ есеньта въ 921 г., когато Симеонъ вече стоялъ съ войскитѣ си подъ Одринъ и го обсадилъ, Павелъ внезапно измѣнилъ приятелскитѣ си отношения къмъ българския царь на враждебни. Щомъ узналъ за отпадането на Павла, Симеонъ веднага далъ войска на Захария и го изпратилъ въ Сърбия, за да свали Павла, но на условие, че ще остане вѣренъ на българитѣ. Въ Цариградъ, очевидно, се надѣвали, че тая внезапна измѣна на Павла ще извика българския царь отъ прѣдѣлитѣ на империята, и сръбскитѣ работи надълго ще отвлѣкатъ вниманието му отъ столицата. Но Симеонъ тоя пѫть лесно се разправилъ съ сърбитѣ: Захарий побѣдилъ Павла и завзелъ сръбския прѣстолъ[1]).

Макаръ сръбското възстание и да било скоро усмирено, обаче опитътъ на Павла Брановича за отцѣпване силно подѣйствувало върху Симеона. Като е знаелъ, че това е дѣло на византийски интриги, той, възмутенъ отъ двуличната политика на ромейскитѣ управници, които отъ една страна го умолявали за миръ, а отъ друга се стараели да въоржжатъ срѣщу него най-вѣрнитѣ му и прѣданни съюзници, рѣшилъ

[1]) Const. Porph. Ib., cap. 32, p. 157, казва, че Παῦλος ὁ υἱὸς Βράνου . . . ἐκράτησε ἔτη τρία, а по-нататъкъ пише: εἶτα μετὰ χρόνους τρεῖς, τοῦ Παύλου ἀναταωθέντος τοῖς Βουλγάροις, ἀπέστειλε (ὁ Συμεών) τὸν Ζαχαρίαν τὸν πρότερον παρὰ τοῦ κυροῦ Ῥωμανοῦ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντα, καὶ διώξας τὸν Παῦλον ἐκράτησεν αὐτὸς τὴν ἀρχὴν τῶν Σέρβων. Съпоставяйки посоченитѣ и въ двѣтѣ мѣста „три години", не е мжчно да се убѣдимъ, че отцѣпването на Павла е станало слѣдъ изтичането на пълни три години или прѣзъ четвъртата година отъ князуването на Павла, който биде покаченъ на сръбския прѣстолъ отъ Симеона веднага слѣдъ Ахелойския бой, т. е. прѣзъ есеньта на 917 г. или въ началото на 918 септемвр. година, слѣдов. нашето събитие е станало слѣдъ изтичането на 921 септемврийска година или въ нач. на 922 год., т. е. прѣзъ есеньта 921 януарска година, тъкмо когато Симеонъ вече стоялъ подъ Одринъ. — Ср. Дриновъ, каз. съч., стр. 51; Съчинения, I, стр. 420. — К. Гротъ, каз. съч., стр. 187 и 193—194.

да скжса сношенията си съ Цариградъ и отговорилъ веднага на патриархъ Николая съ едно сърдито и дръзко писмо. Както видѣхме, патриархътъ вече на два пжти залѣгаше да се сдобие отъ Симеона съ лична срѣща, но той, може би, никога тъй силно не се е надѣвалъ да я получи, както сега поради отцѣпването на Сърбия. Обаче Симеонъ побързалъ веднага да разбие надеждитѣ му. Въ писмото си той ясно му доказалъ, че разбира, къмъ какво се стреми Византия, но че подобни дѣйствия отъ нейна страна никога нѣма да доведатъ до мирни резултати. Той не само отхвърлилъ всѣко съгласие за миръ, но дори открито заявява, че никаква срѣща нѣма да го убѣди въ това при подобна политика на византийския императоръ. Симеонъ право заявявалъ на патриарха, че тоя нищо нѣма да достигне отъ това, за което се блъска и за което се е рѣшилъ да вземе върху си мжчнотиитѣ на пжтуването. Освѣнъ това, за да го накара окончателно да се откаже отъ мисъльта за срѣща, Симеонъ му писалъ, че нито старостьта му нѣма да го трогне, нито пъкъ присжтствието му ще го склони на миръ, а, напротивъ, прѣдупрѣждавалъ го, че нѣма да изкаже никакво разположение къмъ него, и неговото приемане съ нищо нѣма да се отличава отъ приемането на другитѣ пратеници, които сж идвали досега при него; при това Симеонъ, като да иронизира надъ патриарха, писалъ, че, ако дори послѣдниятъ прѣдприеме пжтуването си, но, подобно на апостолитѣ, които сж отивали на проповѣдь несигурно и не сж знаели за резултата отъ пжтуването си, нека се надѣва да получи за трудоветѣ и страданията си висше мъздовъздаяние.

Оскърбенъ отъ това писмо, патриархъ Николай не се забавилъ да отговори на Симеона. Въ дългото си писмо[1]) той го укорява и порицава за крайното неуважение къмъ просбитѣ на стария „баща-архиерей“ и за пълното прѣнебрѣжение трудоветѣ и страданията му. Но особено силни и съ дълбоко убѣждение сж думитѣ, съ които патриархътъ, ако и донѣйдѣ софистически, доказва, че Симеонъ, като прокар-

[1]) Migne, ib. Ep. 20, сов. 128—137. — СбНУКн. кн. XII, писмо XV, стр. 129—134.

валъ правилно сравнение на трудоветѣ и страданията на апостолитѣ съ неговия трудъ и страдание, съ това сѫщото вече потвърдявалъ, че желанието на патриарха да прѣдприеме пѫтуване въ полза на ромеитѣ и българитѣ, както и отиването на апостолитѣ на проповѣдь, излиза отъ волята и желанието на самаго Бога, и че той ще получи сѫщо такава награда, каквато сѫ получили и апостолитѣ; оттука Николай логически извежда, че, ако повелительтъ на небето и земята одобрява желанието му и въздава награда за него, то още повече Симеонъ, като човѣкъ, който е получилъ властьта отъ Бога, длъженъ е да признае справедливостьта на неговото желание и да награди трудоветѣ и страданията му съ миръ между ромеи и българи. При това, като посочва възстанието на Гайна готски и на успѣха отъ личната му срѣща съ Ивана Златоуста, патриархътъ укорява Симеона, че той се туря по-долу по снизходителность и кротость отъ тоя необразованъ и грубъ варваринъ, понеже отхвърля прѣдложението му да дойде на свиждане и го заплашва съ това, че той ще изгуби славата си не само прѣдъ сѫда на историята и потомството, но дори на съврѣменницитѣ, „защото, ако не всички, то много отъ неговия (Симеоновия) народъ и родъ, както чувалъ патриархътъ, — порицаватъ непрѣстанната война и охкатъ подъ станалото“. Но наредъ съ тия порицания и укори Николай, слѣдъ такъвъ единъ грубъ и рѣшителенъ отговоръ отъ Симеона, като не искалъ повече да се унижава и да става за присмѣхъ, рѣшилъ направо да му пише, че се отказва занапрѣдъ отъ намѣрението си, но заедно съ това той го моли „да прави въ тоя животъ това, което ще го покаже свободенъ отъ всѣко порицание и ще го причисли къмъ блаженния животъ на светиитѣ“.

Симеонъ въ писмето си до Николая споменувалъ за нѣкаква-си обмѣна. Нѣма съмнѣние, че тукъ се има прѣдъ видъ обмѣна на плѣнници-българи, и то ония, които били взети при неочакваното сражение при Термополъ[1]). Какво е принудило Симеона да иска тая обмѣна, трудно е да се каже;

[1]) Вж. по-горѣ, стр. 421.

може би, той се е боялъ, да не би плѣненитѣ българи, облагодѣтелствувани и одарени отъ Романа да му измѣнятъ и чрѣзъ това да му напакостятъ въ по-нататъшнитѣ дѣйствия, или пъкъ той е искалъ да отвлѣче вниманието на цариградското правителство врѣменно съ протакането на обмѣната, докато му е било потрѣбно за своитѣ цѣли. Както и да било, но Симеонъ получилъ съгласие отъ Цариградъ. „Като се бои отъ Бога, пише патриархътъ, и се срамува отъ бѫдащитѣ поколѣния, ромейското правителство е съгласно; но все пакъ размѣната ще стане по закона за произвеждане на размѣнитѣ. Затова ще трѣбва нѣколко (лица) отъ васъ да дойдатъ тука, и отъ своя страна ще се явятъ при васъ и ромеи, тъй че при общо обсѫждане, какъ трѣбва да се размѣнимъ, ще стане размѣната и при това тъй, че тя да бѫде сгодна и полезна както за ромеитѣ, тъй и за българитѣ". Дали тия пълномощници сѫ се срѣщали и изобщо, дали обмѣната на плѣнницитѣ е станала, засега остава неизвѣстно. Така се изминала 921 година.

На слѣднята 922 г., Симеонъ, като отстранилъ, както изглежда, всички прѣчки, рѣшилъ да пристѫпи къмъ приготвяне необходимитѣ срѣдства за завоеванието на Цариградъ. Слѣдъ като усмирилъ възстанието въ Сърбия, той подъ Одринъ не останалъ въ бездѣйствие. Надали може да се мисли, че всичкото му внимание е било съсрѣдоточено върху обсадата на Одринъ. Нѣма съмнѣние, че Симеонъ, имайки подъ рѫка голѣма и силна войска, лесно би могълъ да прѣвземе тоя градъ и не чакалъ би неговото прѣдаване тъй дълго, ако би той искалъ въ скоро врѣме да свърши съ него. Обаче тая огромна армия назначена била не за обсадата на Одринъ, а за друго много по-важно и по-сериозно прѣдприятие, което още му прѣдстояло — за обсадата на Цариградъ. Симеонъ не бързалъ въ движението си къмъ столицата, защото още не билъ изпълненъ планътъ му относно завоеванието на Цариградъ.

Ние видѣхме по-горѣ, че Симеонъ още въ 919 г. бѣ рѣшилъ, че да тръгне право за Цариградъ ще бѫде възможно само тогава, когато завоюва и присъедини къмъ дър-

жавата си другитѣ византийски владѣния на полуострова и че крайната си цѣль, т. е. завоеванието на босфорската столица, ще постигне само съ помощьта на нѣкой морски съюзникъ.[1]) Въ даденото врѣме първата часть отъ неговия планъ била почти свършена. Наистина, опитътъ на българитѣ да прѣминатъ и да се закрѣпятъ на малоазийския брѣгъ при Дарданелитѣ, което сѫщо така е влизало въ плана му, се свършилъ съ несполука, но зато пъкъ цѣлиятъ Балкански полуостровъ още въ 920 г. се намиралъ въ ржцѣтѣ имъ: въ западната му часть българскитѣ завоевания се простирали чакъ до Пелопонесъ, а въ източната — цѣлото сѣверно прибрѣжие на Бѣло море на изт. отъ Струма, цѣлия Галиполски полуостровъ и европейскитѣ брѣгове на Мраморно море били окупирани въ 921 г. отъ български войски; въ сѫщата година силни отреди български стояли прѣдъ самия Цариградъ, а самъ Симеонъ съ главнитѣ си сили обсадилъ Одринъ. Такива били успѣхитѣ на българитѣ, когато Симеонъ рѣшилъ да пристѫпи къмъ изпълнението на втората часть отъ плана си, т. е. да си намѣри съюзникъ, който да владѣе силна флота.

Неговото внимание се спрѣло на африканскитѣ араби, които въпрѣки това, че въ 914 г. сключили, както видѣхме, съглашение да помагатъ на Византия срѣщу единъ ежегоденъ доста голѣмъ данъкъ, не се задоволявали вече отъ него и отъ 918 г. почнали отново да нападатъ на византийскитѣ владѣния въ Италия.[2]) Къмъ тѣхния халифъ ал-Махди отъ династията на фатимидитѣ се обърналъ Симеонъ чрѣзъ специално пратеничество съ прѣдложение за съюзъ противъ Византия на слѣднитѣ условия: 1. халифътъ трѣба да изпрати флотата си къмъ Цариградъ, а Симеонъ въ това врѣме ще пристигне прѣзъ Тракия съ своята армия и, като се съединятъ по тоя начинъ и двѣтѣ сили — сухопѫтна и морска — ще обсадятъ столицата отъ суша и море, и 2. слѣдъ завоеванието на Цариградъ богатата плячка ще бѫде раздѣлена по равно между съюзицитѣ, обаче арабитѣ ще се върнатъ

[1]) Вж. по-горѣ, стр. 402—403.

[2]) А. А. Васильевъ, каз. съч., II, стр. 213, 217—218, 220.

въ земята си, а пъкъ столицата ще остане за Симеона. Когато българскиятъ царь изпращалъ това пратеничество съ горнитѣ прѣдложения и условия, той прѣслѣдвалъ двѣ цѣли: 1. да разстрои опасния за него съюзъ между Византия и фатимидския халифъ и 2. като е знаелъ враждебнитѣ отношения на африканскитѣ араби къмъ Византия, обѣщавалъ имъ византийскитѣ владѣния въ Италия и Сицилия, да ги привлѣче на своя страна. Българскитѣ пратеници отпжтували тайно за Африка,[1]) като сж заминали, вѣроятно, отъ нѣкое българско пристанище на Адриатика.

За да прикрие своитѣ сношения съ фатимидския халифъ, Симеонъ се стараелъ всѣкакъ — и косвено и непосрѣдно — да отвлича вниманието на византийцитѣ. Най-първо той се заловилъ да окупира всички градове — крѣпости, които се намирали между Одринъ и Цариградъ. Ето какво четемъ за участьта на гр. Виза въ житието на св. Мария Нова — светица, която живѣла, подвизавала се и умрѣла въ тоя градъ.[2]) „Българскиятъ князъ Симеонъ, слѣдъ като тръгналъ въ походъ противъ ромейската [държава],[3])

---

[1]) Skyl.-Cedr, ib., II, p. 356,6–16. — А. А. Васильевъ, каз. съч., стр. 220—221, отнася тоя фактъ къмъ 924 г. Обаче, ако се сжди по Симеоновитѣ отношения къмъ Византия въ това врѣме, споредъ прѣписката на патр. Николая, изпращането на българскитѣ пратеници въ Африка не може да се отнесе по-късно отъ 922 г. и не по-рано отъ срѣдата на тая година.

[2]) Това житие подъ надсловъ: βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τῆς ἁοιδίμου καὶ μακαρίας Μαρίας τῆς νέας, се намира въ единъ ржкописъ отъ XIV. вѣкъ въ библиотеката на лаврата св. Атанасий на Атонъ подъ К. 81. По тоя ржкописъ съобщи съдържанието му и даде in extenso отдѣлни пасажи М. Гедеών, вж. Βυζαντικὸν ἑορτολόγιον. Κων-πόλει 1899, σελ. 296—301; Сжщого направи и Г. Балацевъ, Новыя данныя для исторіи греко-болгарскихъ воинъ при Симеонѣ. Изв. Р. А. Ин-та, т. IV (1899), стр. 189 и сл., по прѣписъ, направенъ отъ сжшия ржкописъ, обаче въ текста у Б-ва (стр. 193) Симеонъ се нарича ἀνὴρ θηριώδης, а душата му ἀθλία (стр. 197) — думи, които не намираме въ текста у Г-на, (стр. 298 и 300); слѣдов. тѣ сж прибавени отъ новия прѣписвачъ на житието за Рус. Арх. Ин-тъ, затова ние ги изпущаме. Житието споредъ Г-на било написано въ края на X. или нач. на XI. вѣкъ (стр. 295), а Б-въ опрѣдѣля не по-късно отъ походитѣ на рус. кн. Светослава въ България (п. т., стр. 203—205)

[3]) Въ гръц. текстъ стои: τὴν Ῥωμαίων ἐπιστρατεύσας; очевидно, тукъ е пропуснато сжществителното при члена τὴν, вѣроятно, βασιλείαν.

опустошилъ цѣлата Тракийска область, като изтрѣбилъ всичко до самитѣ стѣни на Цариградъ и повечето градове сриналъ наравно съ земята. Поради това жителитѣ на Виза, като не можели повече да оставатъ въ нея, стѣснявани (изтощавани) цѣло петилѣтие, като олучили удобно врѣме, напуснали града и си отишли, слѣдъ като съ огънь обърнали всички кжщи въ пепель". Визенци избѣгали отвждъ Странжа-планина на из. въ гр. Мидия. Когато Симеонъ завзелъ Виза и я намѣрилъ пуста отъ хора и кжщи, той заповѣдва да бждатъ сринати до основа обхванатитѣ отъ огъня стѣни, а земята да бжде разорана и засѣена, което наистина станало. Когато пъкъ той влѣзълъ въ Виза и намѣрилъ въ нея само една черкова небутната отъ огъня, тръгналъ по огледъ, като опрѣдѣлялъ едни (черкови) за житници (складове), други — за живѣлища, а трети — за конюшни. Като дошълъ въ черковата на светицата и хвърлилъ очи къмъ раклата (въ която лежали мощитѣ ѝ), той (Симеонъ) попиталъ присжтствуващитѣ, чия е тя. Като му разправили и разказали за извършванитѣ отъ лежащата въ нея чудеса, той заповѣдва да бжде тя (раклата) отворена. Но когато я отворили, изведнажъ излѣзълъ пламъкъ и всички изплашилъ. Като видѣлъ това, Симеонъ заповѣдалъ на близкитѣ си съвсѣмъ да не бутатъ черковата, а на свещеницитѣ разрѣшилъ да служатъ литургия всѣкидневно. Слѣдъ като поселилъ въ тоя градъ нѣкои отъ близкитѣ нему и за началникъ на крѣпостьта при него назначилъ нѣкого-си Вулия,[1]) заминалъ си, за да постави гарнизони така сжщо и по другитѣ тракийски градове."[2])

---

[1]) Г. Балашчевъ, п. т., стр. 219, приема, че това е собствено име; обаче не подлежи на никакво съмнѣние, че тукъ имаме изопачение на прабългарската βοϊλᾶς и βοηλᾶς въ надписитѣ отъ IX. вѣкъ, както показва и имен. над. βουλίας, която у визант. лѣтописци взема форма βολιᾶς, ᾶδος и βουλίας у Конст. Багренородни въ израза βουλίας ταρκάνος, защото византийцитѣ често бъркатъ титленитѣ имена съ собствени, като, напр., μανίκος, ἀλογοβοτούρ вм. ἀλοβογοτούρ, па дори и καυχάνος. Вж. J. Marquart, Die Chronologie der alttürc. Inschriften. Leipzig, 1898, S. 41—42 подъ черта. — Ср. тукъ, стр. 421, бѣл. 2, 475, бѣл. 1 и 501, бѣл. 1. — По-скоро тукъ може да се мисли, че е изпусната ταρνανός, защото се казва, че тамъ били поселени нѣкои отъ близкитѣ на Симеона.

[2]) М. Гедеѡнъ, пакъ тамъ, стр. 298—299. — Г. Балашчевъ, пакъ тамъ, текстъ, стр. 193—194, неточенъ прѣводъ, стр. 197—198. — Че из-

Едноврѣменно съ окупацията на тракийскитѣ градове-крѣпости българската войска, която стояла при Цариградъ, получила заповѣдь да нападне на столичнитѣ прѣдмѣстия. Така, прѣзъ юний 922 г. българитѣ се опѫтили къмъ двореца на св. Теодо́ра[1]) и, безъ да срѣщнатъ съпротива, нападнали го и го изгорили. Прѣдполагайки, че това е било начало на нови военни дѣйствия противъ столицата, Романъ Лакапинъ веднага събралъ началницитѣ на гарнизона и успѣлъ дотолкова да ги въодушеви съ своята рѣчь, че тѣ рѣшили на драго сърдце да положатъ коститѣ си за империята и

ложенитѣ тукъ факти се отнасятъ къмъ 922 г., се установява отъ самия гръцки текстъ, дѣто се чете: ἐνθέντοι καὶ οἱ τὴν Βιζύην κατοικοῦντες, μὴ δυνάμενοι πλέον ἐν ταύτῃ μένειν, πενταετίαν ὅλην πολιορκούμενοι, καιροῦ τυχόντες ἐπιτηδείου, τὴν πόλιν καταλιπόντες ᾤχοντο κτλ. Тукъ изречението μὴ δυνάμενοι πλέον ἐν ταύτῃ μένειν, очевидно, трѣба да се разбира въ смисълъ, че визенци не сѫ могли да оставатъ повече въ града си, защото или не сѫ искали да дочакатъ сѫдбата на другитѣ тракийски градове, или пъкъ тѣ вече сѫ изпитали ударитѣ на българскитѣ войски, които били изпратени въ Тракия въ прѣднята година. Затова изречението πενταετίαν ὅλην πολιορκούμενοι по никой начинъ не може да се разбира, че визенци били обсаждани отъ българитѣ цѣли петь години прѣди изселването имъ, защото въ такъвъ случай 1. тѣ едвали биха могли така масово да напуснатъ града и да го опожарятъ и 2. ако тѣ сѫ олучили удобно врѣме да извършатъ изселването, то това значи, че тѣ сѫ се рѣшили на такова прѣдприятие, когато въ околноститѣ на града е нѣмало български войски. Очевидно, че второто изречение пояснява смисъла на първото, т. е., че визенци не сѫ могли да оставатъ повече въ града за туй, защото тѣ не искали да бѫдатъ измѫчвани (πολιορκεῖσθαι не значи само „да бѫде нѣкой обсажданъ", блокиранъ, но има и по-широко значение „да бѫде нѣкой въ крайно стѣснено положение, измѫчванъ" и по другъ начинъ) въ течение на цѣли петь години, т. е. докато е траела окупацията на Тракия отъ българскитѣ войски до 927 г. Но, понеже въ края на нашия разказъ (пакъ тамъ, стр. 197) се отбѣлѣзва, че визеици се върнали въ родния си градъ (εἰς τὰς ἰδίας πατρίδας), само слѣдъ като билъ сключенъ брачния съюзъ съ българитѣ и мирни отношения настанали между послѣднитѣ и ромеитѣ, т. е. въ 927 г. при ц. Петра, то ясно става, че изселването на визенци, а оттука и окупацията на тракийскитѣ градове-крѣпости се отнасятъ къмъ 922 г.

[1]) Дворецъ и църква св. Теодо́ра се намирали при Юстиниановия мостъ надъ рѣкичката Варвизе, която течела отвънъ Влахеритѣ при Космедия. Прѣдполага се, че тоя дворецъ е идентиченъ съ двореца на св. Маманта (вж. В. Н. Златарски, История на българската държава, I, 1, стр. 274), който замѣнили въ ново врѣме султанскитѣ кьошкове при Сладкитѣ води. — Г. Ласкинъ, О древностяхъ Кон-поля, стр. 198.

християнитѣ. Ромеитѣ нападнали българския лагеръ въ тилъ и изклали всички, които тамъ се намирали. Щомъ узнали за това, българитѣ се върнали въ лагера и веднага завързали бой съ ромеитѣ. При всичката си отчаяна храбрость послѣднитѣ били разбити и обърнати на бѣгъ, та едвамъ се спасили задъ Влахернскитѣ врата.[1])

Наскоро слѣдъ това сражение подъ стѣнитѣ на Цариградъ, Симеонъ изпратилъ въ столицата двѣ писма едно слѣдъ друго до патриарха и до императора.[2]) Първото писмо, адресирано до патриархъ Николая, било дотолкова обширно, че послѣдниятъ се отказва да отговори на всѣка часть отдѣлно, защото се боялъ да не напише цѣлъ томъ. Най-първо въ него Симеонъ увѣрявалъ патриарха, че подражавалъ на божието смирение, защото той повикалъ нѣкой-си „смиренъ мѫжъ“ и „не счелъ недостойно за себе си да се разговаря лично съ тогова, който билъ поставенъ много по-низко отъ неговото славно величие“. Кой е билъ тоя смиренъ мѫжъ и защо е идвалъ при Симеона, не може да се разбере отъ отговора на патриарха; може би, това ще да е билъ пакъ нѣкой монахъ-куриеръ на Николая. По-нататъкъ Симеонъ писалъ, че подражавайки на божието смирение, той желае да сключи миръ, но при това не пропусналъ да спомене и тоя пѫть за претенциитѣ си върху императорския прѣстолъ, защото писалъ, както и по-рано, че „Богъ желае, щото той да завладѣе ромейската власть“ и че „всичко, което е изъвршено отъ него, той е направалъ отъ любовь къмъ съгласие и запазване на мира“. Затова той искалъ да му се изпратятъ апокрисиарии, отъ които да може да узнае намѣрението на императора и сената и чрѣзъ които да почне прѣговоритѣ за миръ.

Това писмо крайно изненадало патриархъ Наколая, и той побързалъ да му отговори съ цѣль да се убѣди въ искре-

[1]) Sym. Logoth., ib. p. 821,12—822,9. = Theoph. contin., ib. p. 402,22—403,19. = Leo Gram., ib. p. 307,10—308,15, — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 302,21—303,14.

[2]) За съдържанието на тия двѣ писма се научаваме отъ 21 (XVI) на Николая Мистика до Симеона, които се отнасятъ така сѫщо къмъ 922 год. (вж. по-долу).

ността на Симеоновитѣ думи. Като изказва задоволството си, задѣто у Симеона се явило желание да сключи миръ, патриархътъ все още намира, че неговото „писмо съдържало много неясности и теглѣло ту насамъ, ту нататъкъ", защото „той нападалъ на чужди владѣния — на владѣнията на своитѣ родни отци и се стремѣлъ къмъ привилегиитѣ на оная царска власть, която поваля всѣко племе прѣдъ нозѣтѣ си; нито единъ народъ, откакъ е станала извѣстна ромейската мощь, не е могла да се похвали, че ромеитѣ сѫ прѣкланяли вратъ прѣдъ него". Николай му доказва, че миръть, който той иска, ще може да настане, само слѣдъ като сложи оръжие, кръвопролитието и бѣдствията на плѣненитѣ се прѣкѫснатъ, сълзитѣ на вдовица и сираци се спратъ, когато изчезне страстьта къмъ користолюбие и желанието да се завладѣва чужда собственость".... „Това е истински миръ, пише той, който да възвиси е въ сила не заблуда (измама πλάνη), а прѣкратяване на войната, спиране на кръвопролитията, доволство отъ честьта и властьта, които сѫ ти дадени отъ Бога и оставени отъ прадѣдитѣ, запазване на границитѣ, които сѫ установени отъ отцитѣ ти, и на сключения между ромеитѣ и българитѣ миръ, слѣдъ като познахте Христа и Бога. Ако ние ще мислимъ така, тогава, наистина, дори самъ дяволътъ съ цѣлото си воинство не ще бѫде въ състояние да отвърне нашия съ тебе миръ. Но ти казвашъ: Богъ желае, щото вие да завладѣете ромейската власть. Лъжливи кроежи, непристойни мисли, неизвѣстно по резултата си прѣдприятие!" Като се отказва да отговоря на всѣка часть отъ писмото на Симеона, патриархътъ го подканя да си спомни за онова старо врѣме, когато сѫществувалъ „прѣкрасенъ и святъ миръ" между ромеи и българи и за добритѣ резултати отъ него; да си спомни и за страшния сѫдъ и голѣмитѣ отговорности прѣдъ него за своитѣ дѣйствия. Що се отнася до исканитѣ отъ Симеона апокрисиарии, патриархътъ пише: „Било би, мили ми сине, по-просто и вънъ отъ всѣко подозрѣние да се изпратятъ назадъ задържанитѣ отъ васъ (апокрисиарии), и чрѣзъ тѣхъ да ни обявишъ за рѣшението си, и ако не и двамата, то поне

единяя съ нѣкого отъ вашитѣ, и тогава само ще бждатъ изпратени други, които ти по-прѣди бѣ намислилъ да искашъ. Засега задръжката на по-рано изпратенитѣ не дава възможность да се изпратятъ други. И тъй, ако ходатаятъ, Христосъ и Богъ нашъ, наистина, е вложилъ въ душата ти искрено желание за миръ, нека бждатъ изпратени назадъ задържанитѣ или пъкъ единъ отъ двамата наедно съ пратеннкъ отъ твоята велеславна власть; когато тѣ уредятъ работата и ни донесатъ условията, които вие ще имъ съобщите, тогава ще бждатъ изпратени и оттука хора, които да възвѣстятъ намѣренията на нашия отъ Бога вѣнчанъ императоръ и на сената".[1])

Слѣдъ получаването на горнето писмо Симеонъ, безъ да отговори на патриарха, като узналъ настроението въ Цариградъ, наскоро изпратилъ друго писмо до императора, т. е. до Константина Багренородни, но не до Романа Лакапина, защото Симеонъ не го признавалъ за законенъ императоръ. То съдържало, както изглежда, искрени увѣрения отъ страна на Симеона за неговото намѣрение да прѣкрати войната и да сключи миръ, безъ да спомену̀ва нѣщо за условията или за своитѣ властолюбиви претенции; въ това писмо, както и въ онова до патриарха, българскиятъ царь пакъ искалъ да се изпрати при него „човѣкъ надеженъ и истинолюбивъ", който да му съобщи начина за сключването на мира и за това, какъ императоръ̀тъ и цѣлиятъ му сенатъ се отнасятъ къмъ прѣдлагания миръ. На това писмо обаче отговорилъ не императоръ̀тъ, а пакъ патриархъ̀тъ. „Ние, пише той, случайно прочетохме писмото ти до императора и отъ него узнахме за твоето прѣкрасно намѣрение и за това, че по божие изволение твоята човѣколюбива и кротка душа има намѣрение да прѣкрати войната, да тури край на убийствата и кръвопролитията и да възобнови онзи миръ между ромеи и българи, който е дарувалъ Христосъ и Богъ нашъ". Той благодари Бога, задѣто Той вложилъ Симеону такава мисъль и Го моли, „да всели въ почтената му душа

[1]) Migne, ib. Ep. 21, col. 137,B — 148,A. — СбНУКн. п. т., писмо XVI, стр. 138—144.

повече миролюбие и да дозволи на ромеи и българи да се наслаждаватъ отъ спасителитѣ плодове на мира", и се надѣва, че „мисъльта за миръ постоянно, както и въ дадения моментъ, ще се проявява въ сърдцето на Симеона и по тоя начинъ винаги ще го просвѣтява". Тия думи на патриарха ясно показватъ, че той слѣдъ получването на Симеоновото писмо до императора не само се увѣрилъ въ искреностьта на българския царь да сключи миръ, но и увѣрилъ въ това и императора, и сената, които „вече взели рѣшение (т. е. да влѣзатъ въ прѣговори) и иматъ намѣрение да го изпълнятъ", защото тукъ той видѣлъ въ обръщането на Симеона съ прѣдложение за миръ аналогично на онова въ 913 год.: Симеонъ и сега, както и тогава, изпраща до императора писмо, въ което безъ всѣка враждебность и претенции, изказва желание да сключи миръ и моли да му изпратятъ апокрисиарии. Такава неочаквана промѣна припомнила на патриарха за внезапното отстжпване на Симеона отъ Цариградъ въ 913 г. Затова въ второто си писмо патриархътъ вече не пише, че изпращането на апокрисиарии е възможно само тогава, когато Симеонъ върне назадъ задържанитѣ отъ него, а право го извѣстява, че той праща архиерей „своя синъ", възпитанъ и ржкоположенъ отъ самата му ржка; при това прибавя, че той изпраща тъкмо тоя човѣкъ, за да „нѣма повече никакви недоразумѣния", т. е. че присжтствието на „сина" му напълно може да замѣни самия патриархъ, и затова въпросътъ трѣба да се разгледа и рѣши окончателно. Но при това Николай заклева Симеона въ името на самия Владика на всичко, Царя и Бога, да не задържа пратеника-архиерй повече отъ 15 дена, но, слѣдъ като му съобщи всичко, каквото мисли за мира, подиръ изтичането на 15-ия день да го отпусне назадъ безъ огорчения и спънки.[1])

Симеонъ тъкмо това и желаелъ. Нему му трѣбало да почне само прѣговоритѣ, за да ги проточи до завръщането на пратеницитѣ му отъ Африка, послѣ да обяви на Византия

[1]) Migne, ib. Ep. 22, col, 148—149. — СбНУКн., п. т., писмо XVII. стр. 144—145.

неизпълними за нея условия, отново да почне войната и да потегли наедно съ морския си съюзникъ за Цариградъ. Дохождалъ ли е при Симеона горѣ-споменатиятъ архиерей и какъвъ е билъ резултатътъ отъ прѣговоритѣ, ние не знаемъ; въ всѣки случай както патриархъ Николай, тъй и византийското правителство трѣбало да се разочаруватъ въ надеждитѣ и очакванията си, защото падането на обсадения Одринъ, което се случило наскоро слѣдъ това,[1]) явно имъ показало, че всичко това отъ страна на Симеона било нищо друго, освѣнъ хитрость и че той не е мислилъ за миръ.

Обсаденъ отъ войскитѣ на Симеона още въ началото на лѣтото 921 г., Одринъ, като не получавалъ никаква помощь нито отъ Цариградъ, нито отъ друго мѣсто, понеже билъ отвсѣкждѣ отрѣзанъ, държалъ се, докатоималъ възможность. За обсадата и падането му византийскитѣ лѣтописци разказватъ слѣднето: „Симеонъ, българскиятъ князъ, заобиколи града съ всичката си войска и, като го обложи съ якъ окопъ, почналъ обсадата. Но, когато жителитѣ почувствували голѣмъ недостатъкъ отъ хлѣбъ и страшенъ гладъ ги замѫчилъ, — защото нѣмало отдѣ да набавятъ храна — тѣ, принудени отъ оскждията, прѣдали ое на българитѣ заедно съ войската, която Симеонъ изловилъ и заковалъ въ вериги и, слѣдъ като ги удостоилъ съ хиляди оскърбления, избилъ ги съ ужасна смърть, свойствена на неговата сурова и жестока душа.“ [2]) Такава една постѫпка, такава безчовѣщина на Симеона (ако е възможно да се вѣрва на византийцитѣ) съвсѣмъ не отговаряла на настроението му — да подражава на божието смирение, никакъ не говорило въ полза на това, че всичко това той правилъ „отъ любовь къмъ съгласие и спазване на мира“. Съ тая постѫпка Симеонъ, макаръ и да писалъ малко прѣди това за миръ, ясно показалъ, че той никакъ се не стреми къмъ оня миръ, за който патриархъ Нико-

---

[1]) Че падането на Одринъ се отнася не къмъ 923, а къмъ 922 год., вж. СбНУКн. п. т., стр. 153—154.

[2]) Sym. Logoth., ib. p. 823,10–20. = Theoph. contin., ib p. 404, 22–405,7. = Leo Gram., ib. p. 309,10–16. — Skyl. — Cedr. ib., II, p. 302,21—303,11. — Zonaras, ib., IV, p. 59,13–18.

лай бѣ писалъ, че „не се домогва до чуждото, не напада на ония, на които би трѣбало най-малко (да напада), не повдига ржцѣ къмъ оржжие, не дава поводъ за война, не се радва на кръвопролитие и не умѣе да плѣнява". Но падането на Одринъ било важно за ромеитѣ, не само защото то разкрило хитростьта на Симеона, но и защото то увеличило страха прѣдъ българитѣ. Одринъ билъ послѣднята крѣпость, която още задържала българския царь да не потегли къмъ Цариградъ; но съ падането му пжтьтъ за столицата билъ вече откритъ за Симеона. Въ Цариградъ сега не можали да очакватъ нищо друго, освѣнъ да видятъ Симеона подъ стѣнитѣ му. Трѣбало да се помисли за отблъсване неминуемата опасность, къмъ което и побързали да пристжпятъ.

Изплашени отъ една страна отъ извѣстието за падането на Одринъ, а отъ друга оскърбени отъ хитростьта и измамата на българския царь, патриархъ Николай и Романъ Лакапинъ рѣшили да се опитатъ съ заплахи, ако не да го принудятъ на миръ, то поне да задържатъ още за нѣкое врѣме очакваното нападение на столицата. Като искалъ да припомни на Симеона, доколко гибелно било за България нашествието на маджаритѣ въ 895 год., което го накарало безъ врѣме да сключи миръ съ Византия, Николай Мистикъ му изпратилъ веднага ново писмо,[1]) въ което той писалъ: „Огромно нашествие, доколкото азъ мога да разбера, при царското старание или е приготвено, или пъкъ ще бжде приготвено противъ вашата власть, — нашествие на руси и съ тѣхъ печенѣзи, па още алани и западнитѣ турци, които всички единомислено се съгласили да вдигнатъ война противъ тебе". Когато се научилъ за тия приготовления, патриархъ Николай, смутенъ и съкрушенъ твърдѣ много за прѣдстоящитѣ кръвопролития, споредъ думитѣ му, убѣждавалъ „властвуващитѣ по божия милость надъ ромейския народъ", да не допущатъ нашествието на тия народи противъ българитѣ; да бждатъ дълготърпѣливи, безъ да гледатъ на злинитѣ, нанасени отъ българитѣ; да не се прѣдаватъ до такава

[1]) Migne, ib. Ep. 23, col. 149—157. — СбНУКн., п. т., писмо XVIII, стр. 149—153.

степень на злоба и умраза, ако и подъ прѣдлогъ, че се бранятъ отъ българския народъ, но всѣкакъ да се старяятъ да внушатъ на племената, живущи въ безбожие, че тѣ из трѣбватъ съ името на Христа и Бога нашъ наречените братя и синове, ако и тѣ (послѣднитѣ) чрѣзъ губителнитѣ клевети на дявола да сж станали врагове и неприятели". На тия думи боголюбивитѣ ромейски императори не възразили нищо и не настоявали за такава защита противъ българитѣ, които причинили толкова злини на ромейската власть, но изказали наклонность къмъ отколѣ желания отъ тѣхъ миръ и казали на патриарха слѣднето: „Отче и пастирю на стадото Христово! Каквито бѣдствия и да ни е причинилъ българскиятъ народъ, ние нѣма да отстжпимъ отъ собственото си рѣшение; ние не държимъ смѣтка за пролѣната отъ тѣхъ (българитѣ) кръвь на нашия народъ и другата всепогибель (πανωλεθρίαν), която тѣ, подбуждани отъ лукавия демонъ," сж причинили на нашитѣ поданици, но ние не приброяваме (къмъ това) оня прѣвратъ (καινοτομίαν), който ние издържахме прѣзъ толкова години при изгонването на отблъснатитѣ вече племена, нито пъкъ ония (прѣврати), на които още ще трѣба да се подложимъ. Но, понеже ти имашъ желание да молишъ нашата царска власть за това, то ако искашъ, извѣсти му, че намѣсто война и убийство ние желаемъ миръ, и, ако ти сполучишъ да го убѣдишъ съ своитѣ думи, то ние нѣма да противорѣчимъ на просбата ти".

Като подкрѣпя горнитѣ думи съ личната си молба къмъ Симеона да погледни на благото на мира, да обърне внимание върху спасението на своя народъ, да не остава при губително съперничество, да не прѣдпочита убийства, кръвь, овдовяване, безчадие, съ една дума, опустошението на земята прѣдъ ония добри и приятни дѣла, каквито изтичатъ за ромейтѣ и българитѣ отъ мира", патриархътъ по-нататъкъ пише: „Знай, повтарямъ, че, ако азъ колко-годѣ съмъ разбралъ смисъла на царското движение противъ васъ, то тѣ (императоритѣ) нѣма да прѣстанатъ да подбуждатъ за вашето погубване всѣки народъ: и турци (маджари), и алани, и печенѣзи, и руси и други скитски племена дотогава, докато тѣ не изтрѣбятъ бъл-

гарския народъ съвършено. Азъ не зная, защо би било съмнително моето прѣдположение, че тѣхната (на императоритѣ) всѣкидневна усърдна грижа нѣма да се осѫществи на дѣло". Въпрѣки това колебание въ достовѣрностьта на съобщеното отъ него извѣстие, въ послѣднитѣ думи на патриарха ясно прогледва старанието му да накара Симеона да повѣрва на думитѣ му. Затова патриархъ Николай повтаря: „И сега още христолюбивиятъ императоръ е готовъ съ връзкитѣ на мира да се съедини съ тебе, като съ синъ и братъ, и съ благодарность да направи всичко, съ което би сумѣлъ да удовлетвори твоята власть съгласно съ здравия разумъ. Нѣма обаче ние да упорствуваме въ гибелнитѣ си намѣрения и нѣма да прѣдпочетемъ въоръжението и войната прѣдъ едно множество отъ племена, които сѫ готови или душата си да положатъ, или всеобщо да изтрѣбятъ българитѣ". Като му напомня, че не е извѣстенъ изходътъ отъ войната и че нѣма да избѣгне божието справедливо наказание, Николай съобщава Симеону, че извѣстниятъ ренегатъ Лъвъ Триполитъ, който отъ 904 г. слѣдъ прѣвземането на Солунъ[1]) се прославилъ като непобѣдимъ и се хвалилъ, че ще прѣвземе и Цариградъ, скоро прѣди това въ сѫщата 922 год. потърпѣлъ страшна катастрофа на о-въ Лемносъ, като получилъ справедливото божие наказание слѣдъ 17 или 18 години за своитѣ суетни мечтания[2]). Въ заключението си патриархъ Николай моли Бога да не постигне и Симеона сѫщата сѫдба, но да му бѫде внушено и самъ насоченъ къмъ желания миръ, та заедно съ това и българитѣ „да се отвърнатъ отъ войната съ ония, които сѫ тръгнали или иматъ намѣрение да тръгнатъ противъ тѣхъ"

Съ такива заплахи мислили въ Цариградъ да въздѣйствуватъ върху Симеона, за да отклонятъ неговото нападение на столицата. Но Симеонъ, както се види, разбралъ, че това сѫ само едни заплашвания, защото надали Византия въ даденото врѣме е била въ сила да изпълни прѣдприятието, за което патриархътъ го прѣдупрѣждавалъ, па не й позволя-

[1]) Вж. по-горѣ, стр. 326 и сл.

[2]) А. А. Васильевъ, каз. съч., II, стр. 219.

вало и крайно разстроеното положение на финансиитѣ ѝ.[1]) Но въ сѫщото врѣме той не тръгналъ веднага слѣдъ падането на Одринъ за Цариградъ: той чакалъ връщането на пратеницитѣ си отъ африканския халифъ. Обаче какъ се отнесли въ Цариградъ къмъ бавностьта на Симеона? Дали тамъ сѫ мислили, че тя била извикана отъ заплахитѣ, остава засега неизвѣстно. Но отъ това, че патриархъ Николай отново се обръща къмъ него съ писмо[2]) се види, че тамъ сѫ очаквали нѣщо отъ тая бавность. Патриархътъ, като да забравилъ съдържанието на послѣднето си писмо, старае се въ новото писмо да придобри Симеона и отново да се опита да почне прѣговори за миръ. Затова, като начева съ своята „постоянна грижа за спасението и славата на Симеона“, „за взаимното отдъхване на ромеитѣ и българитѣ“ и „за прѣкратяването на бѣдствията, отъ които не само сегашниятъ животъ на двата народа се затъмнява, но и бѫдащиятъ се отчуждава отъ собствения си жребий“, патриархътъ се обръща пакъ къмъ него съ просба и молба, дори като „припада къмъ колѣнѣтѣ му, да изслуша просбата му, ако и късно, и да я не прѣребрегне“. Ясно става, че Николай Мистикъ съ това свойствено нему смирение се опитвалъ да застане въ сѫщото положение въ сношенията на Византия и Симеона, както и по-рано, т. е. въ положение на посрѣдникъ, защото той искалъ, докато билъ още живъ, да види миръ между ромеи и българи; ясно е, че съ общи разсѫждения за неустойчивостьта на човѣшкия животъ и за това, че смъртьта не е разборчива, че не само „остарѣлитѣ, но и пълнитѣ съ сили въ най-цвѣтуща възрасть падатъ подъ косата на смъртьта“, — ясно е, че патриархъ Николай, прѣдполагайки, какво бавностьта на Симеона е прѣдизвикана отъ нерѣшителность и колебание да тръгне къмъ столицата, искалъ да се възползува отъ това и се старае нравствено да въздѣйствува върху българския царь и да покаже, че още е възможно, ако той поиска, да отклони готвената противъ него опасность.

---

[1]) М. С. Дриновъ, каз. съч., стр. 25; Съчинения, I, стр. 394.

[2]). Migne, lb., Ep. 24, col. 157—161. — СбНУКн. п. т. писмо XIX, стр. 160—162.

Той дори се старае да го оправдае и да снеме отъ него вината за бѣдствията отъ прѣднята война, като се съгласява съ мнѣнието му, че всичката вина лежала върху прѣдишнитѣ управници на империята, безумието на които собствено и прѣдизвикало оная война, но на които Симеонъ „стократно вече отплатилъ за онова, което той прѣтърпѣлъ отъ тѣхъ". Затова въ името на духовното родство между ромеи и българи, което сж създали не плъть и кръвь, а всесветиятъ Духъ, патриархътъ го умолява да прѣкрати войната и го приканва да възобнови мира.

Едноврѣменно или наскоро слѣдъ горнето писмо на патриархъ Николая и Романъ Лакапинъ така сжщо се опиталъ да използува бавянето на Симеона и да го склони на миръ. Като искалъ да покаже прѣдъ Симеона нравственото величие и сила на империята и чрѣзъ това да го принуди да спре очакваното движение къмъ столицата, Романъ изпратилъ до българския царь писмо, съдържанието на което, споредъ думитѣ на Николая Мистика, се отличавали съ своята суровость, която била прѣдизвикана отъ обидитѣ на Симеона, но въ сжщото врѣме запазвало длъжимото къмъ послѣдния почитание. Разсърденъ отъ суровитѣ изрази на Романа, Симеонъ, който далечъ не е искалъ да се откаже отъ Цариградъ, въ порива на гнѣва си изпратилъ до патриарха писмо, въ което той си изразявалъ по адресъ на Романа крайно рѣзко и оскърбително. Въ това писмо Симеонъ явно показалъ, че суровостьта не достигнала цѣлта си; напротивъ, като считалъ Романа за похититель на императорския прѣстолъ, той уподобявалъ себе си на „великия Моисей", който по внушение и послание божие идѣлъ да избави империята отъ похитителя; при това той прѣдставялъ работата като почната отъ прадѣдитѣ му, а той „слѣдъ подвизитѣ на праотцитѣ и отцитѣ се ползувалъ отъ трудоветѣ имъ".

Патриархъ Николай, като виждалъ, че самонадѣяниятъ Симеонъ и не мисли за промѣна на дѣйствията си, не се забавилъ да му отговори и да посочи неоснователностьта на думитѣ му.[1]) Затова най-първо той се спира върху дѣлата

[1]) Migne, ib., Ep. 25, col. 161—168. — СбНУКн. п. т., писмо XX, тр. 163—168.

на Симеоновия баща, Бориса. „Откакъ българскиятъ народъ, пише патриархътъ, прѣклони вратъ прѣдъ Христа и Бога нашъ, ти си вториятъ отъ получилитѣ неограничена власть (δεσποτεία) надъ него.[1]) И затова справедливо би било, и ти да наслѣдишъ отъ блажения си баща както неговата власть, така и неговата миролюбива душа и други християнски качества. Той съ Божия помощь тури основата, на тебъ пъкъ подобава да издигнешъ зданието, а не да рушишъ и да подкопавашъ основитѣ; той завърза любовнитѣ връзки (συνέδησε τὸν δέσμον τῆς ἀγάπης) съ ромеитѣ, ти си пъкъ длъженъ да ги стегнешъ, доколкото имашъ сила, а не да ги скѫсашъ; той по внушение свише оттегли орѫжието отъ убийствата на християнитѣ, ти пъкъ, като почиташъ баща си, като роденъ синъ и наслѣдникъ на неговия боголюбивъ нравъ, длъженъ си съвсѣмъ да го захвърлишъ, като врѣдно нѣщо. Ето за какво трѣба да мисли твоята славна добродѣтель, ето какво (ти подобава) да правишъ и безъ чуждо наставление, а не да извършвашъ такива достойни за съжаление дѣла, каквито произлизатъ сега!“

По-нататъкъ, като описва, въ какво тежко душевно състояние би се намиралъ баща му Борисъ, ако би билъ живъ въ онова врѣме, патриархътъ пише, че Борисъ, „като тегли съ двѣтѣ си рѫцѣ космитѣ на побѣлѣлата си глава и брада, съ ридание би извикалъ: „Защо разрушавашъ това, което азъ съ помощь божия създадохъ и което е станало похвала и за мене, и за тебе, и за цѣлия нашъ народъ? Защо моитѣ трудове, за които цѣлото човѣчество въ бѫдаще ще ублажава мене и нашия родъ, ти съсипвашъ, като причинявашъ на себе си и на насъ незамѣнима загуба?“ Но, споредъ патриарха, и въ даденото врѣме, макаръ и да се намира съ светиитѣ и прѣдстои прѣдъ Бога, той, като чувствува тогавашнитѣ противни работи, „ако и животътъ на светиитѣ да е по-горѣ отъ всѣка печаль“, щѣлъ да скърби много повече и да каже много повече, „защото той, като свободенъ отъ тая

[1]) Николай Мистикъ, както се види, смѣта Симеона за втори християнски господарь въ България и не споменува нищо за Владимира, вѣроятно, защото послѣдниятъ е билъ вѣроотстѫпникъ.

прѣвратность, приближенъ къмъ висшия разумъ, има поголѣма възможностъ за това. Наредъ съ това патриархътъ доказва, че дѣлото на Симеона нѣма нищо общо съ дѣлото на Моисея, защото той, „безъ да получи прѣдсказание отъ Бога“ и „да види славата Божия“, не може да се счита за избавитель на божия народъ отъ нѣкакво-си робство или зло, та затова всичко, което той върши и къмъ което се стреми, „става не по божие внушение и послание, а по човѣшко злорадство, което подбужда да се прѣдпочитатъ противни на божията воля дѣла“. Поради това, ако Симеонъ би искалъ „слѣдъ подвизитѣ на праотцитѣ и отцитѣ да използува трудоветѣ имъ“, то „понеже неговиятъ свети баща много се е потрудилъ по дѣлото на мира между ромеитѣ и българитѣ, той би трѣбало да се ползува съгласно съ неговитѣ трудове и да се откаже съвсѣмъ по неговия примѣръ отъ война съ едновѣрцитѣ.

Като доказвалъ по тоя начинъ несъстоятелностьта на твърденията му и иеправилната насока на дѣйствията и стремежитѣ му, патриархътъ, макаръ и убѣденъ, че нито заплашителни, нито сурови и строги писма не дѣйствуватъ върху Симеона, все пакъ не губилъ надежда и отново го призовавалъ да прѣкжсне войната, да остави претенциитѣ си и да възстанови мира съ ромеитѣ. Заедно съ това той отново му прѣдлага по-раншнитѣ условия: „злато ли искашъ, пише той, или сребро, или каквато се пада часть отъ земя, или пъкъ поднасене на други нѣща, които сѫ за българитѣ приятни, а за ромеитѣ неотегчителни“, като при това явно загатва на Симеона, че цариградското правителство е готово да плаща ежегодно данъкъ. „Срѣщу ромеитѣ, продължава патриархътъ, имали сѫ войни перситѣ и българитѣ, вашитѣ прадѣди, войни малко или много продължителни, но все пакъ тѣ сѫ се свършвали, и (воюващитѣ) сѫ влизали въ мирни прѣговори, като сѫ установявали опрѣдѣленъ данъкъ, който понѣкога сѫ плащали ромеитѣ, а понѣкога и на ромеитѣ. Нали е такъвъ донѣйдѣ обичаятъ на войната? Но да се съперничи, най-вече за да се загради чужда власть, — самъ да станешъ господаръ на цѣлъ народъ

и държава, — това е едно отъ най-тягостнитѣ дѣла, а спрѣмо ромейското царство е и съвсѣмъ невъзможно."

Що се отнася до докаченията и оскърбленията на Симеона по адресъ на Романа Лакапина, патриархътъ, като излиза отъ принципа, че „нищо не е тъй свойствено на една власть и мощь, колкото невъзмутимостьта и спокойствието на душата и непорочность въ думитѣ и дѣлата", убѣждава Симеона, че той не трѣба да пише тъй надменно къмъ „избранитѣ отъ висшия жребий на царството, което едничкото Богъ е учрѣдилъ на земята като неразрушимо", още повече че ще дойде врѣме, когато всички, щѫтъ не щѫтъ, ще прѣклонятъ вратъ и ще „признаятъ неговото (на ромейското царство) господство и ще се поклонятъ". Послѣднитѣ думи, съ които патриархътъ несъмнѣнно искалъ да покаже твърдостьта и непокѫтностьта на източната империя, понеже самъ Богъ я закриля, сѫ пълни съ заплахи не по-малко отъ прѣдишнитѣ. „Ти справедливо пишешъ, забѣлѣзва патриархътъ, че враговетѣ обикновено противорѣчатъ единъ на другъ. Пиши противорѣчайки, но не докачай, а запазвай издревне подобаващето на властителитѣ достоинство и не падай до нищожность и низость, които сѫ несъобразни съ твоята мощь. Защото да се нанася обида е свойствено на нищожнитѣ и, тъй да кажа, на не знаещитѣ приличие хора, и съвсѣмъ не на възвеличенитѣ и умѣящитѣ да упѫтватъ и другитѣ къмъ приличие. Нимà ти не знаешъ, че обикновено не само самодържцитѣ, но и ония, които претендиратъ за почтеность, се чуждаятъ и отвръщатъ отъ обидитѣ като отъ нѣщо кално, съблюдаватъ чистотата на езика и рѣчьта си и най-много се грижатъ да не оскверняватъ помислитѣ си съ обиди." . . . „Тъй и ти, сине мой, като запазвашъ достоинството на своето величие, удържай се отъ обиди, кога пишешъ, а особено когато изпратеното до тебе царско писмо не съдържа нищо обидно, но, като запазва длъжимото къмъ тебе почитание, прѣдставя отъ себе си само благосклоненъ отговоръ." Обаче, безъ да гледа на всичко, казано отъ Симеона за Романа, патриархъ Николай, като изтъква, че „царското разположение, запазвайки приятелскитѣ отношения, счита Симеона

за братъ и любимъ приятель и че тая любовь и разположение сѫ истински", призовава го да остави на страна обидитѣ, да се отнася въ писмото си съ сѫщото почитание, съ което самъ се удостойва отъ императора, и да пише по работитѣ на войната, каквото иска".

Съ такива срѣдства и похвати, като не разбирали причинитѣ на Симеоновата бавность, въ Цариградъ сѫ се стараели да се възползуватъ отъ нея, та, ако не склонятъ българския царь на миръ, то поне да го отвлѣкатъ на врѣме отъ по-нататъшнитѣ му движения къмъ столицата. Но Симеонъ останалъ непоколебимъ, понеже той билъ дълбоко увѣренъ, че ще постигне крайната си цѣль. Обаче тъкмо тая негова бавность му много повредила и тя трѣбва да се счита и за главна причина, задѣто той не само не можилъ да осѫществи завѣтната си идея, но дори се видѣлъ принуденъ да се върне въ България безъ всѣкакъвъ успѣхъ.

Докато Симеонъ стоялъ подъ Одринъ и чакалъ своитѣ съюзници, за да тръгне къмъ ромейската столица, докато той мислѣлъ, че се намира въ прѣдвечерието на своята побѣда и тържество, на морето произлѣзло събитие, което окончателно разстроило неговитѣ планове. Българскитѣ пратеници, които били проводени, както видѣхме, въ срѣдата на 922 г. при африканския халифъ да сключатъ съюзъ, пристигнали благополучно въ Африка; халифътъ ал-Махди на драго сърдце приелъ всички прѣдложения на Симеона и изпратилъ съ неговитѣ пратеници нѣкои свои велможи, за да подтвърдятъ окончателно договора. Но по пѫтя българскитѣ и африканскитѣ пратеници били заловени въ Калабрия отъ гърцитѣ и веднага изпратени въ Цариградъ. Романъ Лакапинъ, като се научилъ за прѣговоритѣ на Симеона съ халифа, билъ крайно изненаданъ, но въ сѫщото врѣме умѣло използувалъ случката: той веднага хвърлилъ българитѣ въ тъмница, а съ арабитѣ рѣшилъ да се отнесе добрѣ съ намѣрение да отвлѣче ал-Махди отъ съюза съ българския царь. Като обсипалъ съ богати подаръци тѣхъ и тѣхния повелитель, императорътъ ги изпроводилъ назадъ

при халифа, като при това имъ казалъ да предадатъ на своя господарь, че „така ромейскитѣ императори знаятъ да отплащатъ на враговетѣ си“; освѣнъ това той се извинявалъ за ненавръменната вноска на плащания халифу споредъ договора данъкъ, причината на което били тогавашнитѣ смутове, т. е. войната съ Симеона, а не нѣкакво нежелание. Разказитѣ на арабскитѣ пратеници и подаръцитѣ на императора дотолкова подѣйствували върху ал-Махди, че тоя се отказалъ съвършено отъ плана за съюзъ съ Симеона и прѣдпочелъ да се намира въ миръ и приятелство съ Романа, комуто дори намалилъ данъка наполовинъ; оттогава ромеитѣ плащали на халифа 11 вмѣсто 22 хиляди жълтици, което се продължавало до врѣмето на Никифора Фока.[1])

Не е мѫчно да си прѣдставимъ, каква е била радостьта въ Цариградъ, когато узнали тамъ за разстройството на тоя замисленъ отъ Симеона и тъй опасенъ за Византия съюзъ, защото, ако да бѣ се той осѫществилъ, и арабската флота заедно съ българскитѣ войски бѣ обсадила Цариградъ, то послѣдниятъ едвали би издържалъ борбата. Сега, както императорътъ, тъй и патриархътъ разбрали причината на Симеоновата бавность; тѣмъ сега станало ясно, защо Симеонъ при всички сгодни условия, които тѣ му прѣдлагали, и благоприятни обстоятелства, не се рѣшавалъ да тръгне къмъ столицата. Но, ако и да узнали цѣлия планъ на Симеона, ако и да се убѣдили, че бурята, която се намъквала надъ Цариградъ, се изминала, обаче тѣ не знаели по-нататъшнитѣ намѣрения, бѫдащитѣ планове на българския царь. Затова тѣ мислили, че сега и тъкмо сега ще бѫде по-лесно, отколкото другъ пѫть, да го склонятъ на миръ и по тоя начинъ да спратъ нападението върху столицата. Като искалъ да използува това толкова сгодно за Византия обстоятелство, патриархъ Николай наскоро слѣдъ това изпратилъ Симеону по поржчка на правителството писмо,[2]) въ което той ясно

[1]) Skyl. — Cedr., ib. II, p. 356, 16—357 16. — A. Rambaud, каз. съч., стр. 336—337. — А. Васильевъ, каз. съч., II, стр. 221.

[2]) Migne, ib., Ep, 26, col. 167—172. — СбНУКн. п. т., писмо XXI, стр. 170—172.

посочвалъ, какъ сѫ гледали въ Цариградъ на Симеоновата несполука. „Дошла ми е мисъль, пише той, че, ако не прѣди, то поне сега (т. е. слѣдъ тая несполука) твоята прѣкрасна и кротка душа, доколкото азъ узнахъ характера ти прѣзъ врѣмето на нашето непродължително свиждане, ще приеме наставленията на единъ баща, който обича сина си, и ще угаси огъня и пламъка, който съ силното си избухване врѣди на ромеи и българи". Тукъ, като споменува за прѣдишната си (въ 913 г.) лична срѣща съ Симеона, патриархътъ, вѣроятно, му е намеквалъ за готовностьта си и сега да се яви за възстановяване на мира, за което той моли съ кървави сълзи. Освѣнъ това патриархътъ прибавя още и туй, че и „ромейскитѣ императори, които сѫ готови винаги да послушатъ наставленията му, да приематъ съвѣтитѣ му, не злопаметствуватъ, не искатъ повече война, ако и да сѫ изпатили жестоко отъ българитѣ, и се надѣватъ, че за всичко, което сѫ несправедливо изтеглили отъ тѣхъ, тѣ особено съ помощьта на Висшето провосѫдие ще бѫдатъ способни да прославятъ неистинската, споредъ мнѣнието на Симеона, власть". Че наистина въ Цариградъ сѫ гледали на Симеоновата несполука като на дѣло на божественото Провидѣние и сѫ били вече увѣрени въ спасението на империята, се види отъ слѣднитѣ думи на патриарха: „Относно ромеитѣ азъ питая нѣкои надежди, виждайки, какъ тѣ несправедливо страдатъ, и знаейки, че Богъ всѣкога протѣга помагащата си ржка на ония, които теглятъ несправедливо, когато Той рѣши съ прѣмѫдрия си сѫдъ, а понѣкога и по-дълго чака, като иска наявѣ да извади обидитѣ на страдащитѣ. Относно пъкъ българитѣ азъ не питая никаква блага надежда за-въ бѫдаще, защото вие мислите, че навсѣкѫдѣ васъ ви покровителствува нѣкакво щастие".

И тъй, въ Цариградъ придавали голѣмо значение на Симеоновия неуспѣхъ и много добрѣ разбирали, доколко той е билъ чувствителенъ за българския царь. И наистина, събитието, което сѐ разиграло на морето, било котва спасителна за империята и се явява, както ще покаже по-нататъшната

политика на Симеона, като криза въ многогодишната борба между България и Византия за надмощие. Но какъ се отнесълъ Симеонъ къмъ това събитие? Той, може би, и да е съзнавалъ, че сега съ унищожението на съюза съ африканския халифъ, на който той така много разчитвалъ, всичкитѣ му планове се разрушаватъ, че му е отнета всѣка възможность да завоюва Цариградъ, но гордостьта и честолюбието му не могли да се примиритъ съ мисъльта, че трѣба да се откаже завинаги отъ византийския прѣстолъ. И той, наистина, не се отказалъ; сега той си съставилъ новъ планъ за бѫдащитѣ си дѣйствия: той рѣшилъ да извади византийскитѣ управници отъ тѣхната пасивна политика, да ги накара да почнатъ открита война и, слѣдъ като нанесе на ромеитѣ нѣколко рѣшителни удари, да съкруши империята и по тоя начинъ съ сила да завземе прѣстола на източнитѣ императори. Затова Симеонъ почналъ съ Византия една политика, въ която той се явява по-скоро отмъститель за несполуката си, отколкото завоеватель.

Слѣдъ като се убѣдилъ, че Цариградъ и сега, както и по-рано, останалъ недостѫпенъ за него, Симеонъ отворилъ дума за миръ, защото знаелъ, че императорътъ и патриархътъ били всѣкога готови да сключатъ миръ. Въ изпратеното до патриархъ Николая писмо Симеонъ се изказвалъ въ полза на мира, а въ исканията си станалъ по-отстѫпчивъ: той вече изоставилъ претенциитѣ си за византийския прѣстолъ; сега той искалъ тържествено влизане въ Цариградъ и, понеже патриархътъ по-рано му прѣдлагалъ освѣнъ злато, сребро и драгоцѣнни одежди, още и часть земя, поискалъ така сѫщо да му се отстѫпятъ всички византийски владѣния на Балканския полуостровъ, като компенсация за загубитѣ, нанесени нему отъ ромеитѣ, и при това той настойчиво искалъ да се изпратятъ отъ Цариградъ при него хора, съ които да почне прѣговори. Подобни условия, разбира се, не сѫ могли да бѫдатъ и мислими за цариградското правителство, особено въ дадения моментъ, защото да се позволи на Симеона триумфално влизане въ столицата, значило би да го признаятъ за побѣдитель, и тогава ромеитѣ длъжни биха били да

приематъ всички прѣдписани отъ него мирни условия, а пъкъ да му се отстжпятъ византийскитѣ владѣния на полуострова, значило би да се откажатъ отъ Цариградъ.

Обаче тая привидна отстжпчивость на българския царь давала възможность да се сжди за неговото положение слѣдъ несполуката въ замисления планъ: въ нея както патриархътъ, тъй и Романъ видѣли промѣна въ политиката на Симеона и прѣдугадвали, че сега той самъ нѣма да се рѣши да тръгне противъ столицата. Затова, като продължавали, както и по-рано, своята сдържана политика, тѣ бързали да се възползуватъ сега отъ желанието на Симеона да почне прѣговоритѣ. Въ отговора си[1]) на Симеоновото писмо патриархътъ пише, че миратъ е възможенъ само тогава, когато „тежкитѣ условия, които Симеонъ прѣдлага, се промѣнятъ на по-устжпчиви", защото, „който иска невъзможното, желае не миръ, а по-скоро непрѣкжсната вражда"; при това патриархътъ доказва Симеону, че само взаимнитѣ съглашения, а не желанията само на една отъ странитѣ е въ състояние „да закрѣпи миръ и приятелство". „Тъй и ти, любезний ми сине, като синъ на мира, — и наистина ти си синъ на мира, защото си се родилъ на светия си баща прѣзъ врѣме на мира,[2]) — ти, като получилъ властьта надъ своя народъ отъ Христа, който е далъ миръ на цѣлия свѣтъ, като искашъ мирии отношения, прѣдложи условия за миръ, и ти ще получишъ удовлетворение за загубитѣ, нанесени тебъ отъ ромеитѣ." Освѣнъ това патриархъ Николай, като виждалъ въ думитѣ на Симеона извѣстна отстжпчивость и прѣдполагалъ, че тя му се налагала отъ крайно несгодното му положение, счелъ за нужно да повтори прѣдложенитѣ попрѣди условия, т. е. да му се придаратъ злато, сребро и други достояния, а така сжщо и часть отъ земя по изборъ, но въ сжщото врѣме той право заявява, че „нито влизането въ столицата не ще му бжде позволено, нито другото, за което Симеонъ говорилъ", т. е. отстжпката на византийскитѣ

[1]) Migne, lb., Ep. 27, col. 172—176. — СбНУКн., п. т., писмо XXII стр. 174—177.

[2]) За смисъла на това изречение вж. по-горѣ, стр. 278, бѣл. 2.

владѣния на полуострова, защото, „господството на цѣлия западъ принадлежи на ромейската власть“. „И тъй, като оставишъ това, прѣдложи възможни условия и онова, което ти бѣ прибавено и което съ божия помощь навѣрно ще ти принесе полза, а то е, че нито твоитѣ прѣдшественици не сѫ имали за данъкоплатецъ ромейското царство, нито ти досега не си знаелъ такива печалби. А пъкъ царствуващитѣ по жребий и сенатътъ имъ безъ тягость и изцѣло ще се съгласятъ на това, и съ помощь божия ромеитѣ и българитѣ отново ще се съединятъ пакъ съ връзкитѣ на свещения миръ“. Въ заключение патриархътъ съгласно съ желанието на Симеона съобщава, че за мирнитѣ прѣговори „е изпратенъ единъ мѫжъ, по божия милость всецѣло прѣданъ на благочестието и добродѣтелта, ризникътъ (σκευοφύλαξ) отъ храма на св. Богородица и Владичице наша въ Влахернитѣ“, и че само слѣдъ завръщането му, ако само Симеонъ се съгласи на миръ, „ще бѫдатъ изпратени видни въ църквата и държавата лица, които да утвърдятъ и скрѣпятъ договоритѣ“.

Тоя ли отрицателенъ отговоръ, изпратенъ отъ Цариградъ на Симеоновитѣ искания, или съзнанието, че завоеванието на столицата било вече невъзможно, или пъкъ едното и другото заедно сѫ прѣдизвикали по-нататъшнитѣ дѣйствия на българския царь, не е извѣстно; въ всѣки случай неговото желание сега било, да извади византийското правителство отъ пасивната му политика и да го накара да почне открита война. За тая цѣль Симеонъ избралъ срѣдства, които въ очитѣ на ромеитѣ били крайно непристойни за него. Така, изпращанитѣ при него отъ Цариградъ хора той задържалъ при себе си и, като за отмъщение за своитѣ пратеници, които Романъ затворилъ въ тъмница, обнасялъ се съ тѣхъ твърдѣ сурово и дори жестоко, така че патр. Николай билъ принуденъ да му забѣлѣжи, че „това го нѣма нито у единъ отъ другитѣ народи и дори у невѣрнитѣ“.[1])

[1]) Migne, lb. Ep. 28, col. 177, С. — СбНУКн, пакъ тамъ, писмо XXIII, стр. 180.

Къмъ императоритѣ на Византия[1]) Симеонъ се отнасялъ крайно немарливо и високомѣрно и не считалъ за нужно да отговаря на писмата имъ, а право писалъ до сената, за което патриархътъ така сѫщо го укорявалъ. „Като получи писмо, пише той, отъ тия, които сѫ поставени отъ Бога да властвуватъ надъ ромейския народъ, ти пишешъ отговоръ не тѣмъ; а на сената, за което е чудно да се чува и дори неприлично, а това (обстоятелство) навлича върху тебе укоръ. Защото кой отъ хората, като получи писмо отъ управителя, го оставя (безъ отговоръ) и пише на поданицитѣ му? Кой, слѣдъ като остави безъ внимание повелителя, отъ когото, като отъ господарь, собствено зависи да се съгласи, или не съгласи върху казаното, ще захване да бесѣдва съ подчиненитѣ му и ще почете за достойно да приеме тѣхнитѣ мнѣния? Чувалъ ли си ти нѣщо подобно да се е случвало нѣйдѣ между хората? Нийдѣ досега не е бивала такава несъобразность и нѣма такъвъ, който, като чуе за това, да не осѫди строго подобенъ възгледъ“.[2]) Но и съ това, Симеонъ не се ограничилъ. Той, споредъ лѣтописцитѣ, почналъ да опустошава и разорява Тракия и Македония, като „палѣлъ жилища и изсичалъ дървета“.

Между това въ Цариградъ произлизало твърдѣ важно както за църквата, тъй и за империята събитие, което е имало не малко значение за по-нататъшнитѣ българско-византийски отношения: възстановявали се сношенията между римската и цариградската църкви.

Слѣдъ цариградския съборъ въ 920 год., на който биде отхвърленъ, както видѣхме, четвъртиятъ бракъ и биде обявено обединението на цариградската църква, патриархъ Николай, за да нанесе окончателенъ ударъ на противницитѣ си, отъ които нѣкои, опирайки се на папския авторитетъ, продължавали да упорствуватъ, възобновилъ сношенията си съ Римъ и всѣкакъ се стараелъ отново да възстанови общението на двѣтѣ църкви. Той дѣйствувалъ въ това дѣло ту

---

[1]) Въ това врѣме въ Византия имало трима императори: Романъ Лакапинъ, синъ му Христофоръ (отъ 921 год.) и младиятъ Константинъ Багренородни.

[2]) M i g n e, ib., Ep. 28, col. 180, B—C.—СбНУКн., кн. т., писмо XXIII, стр. 181.

непосрѣдно, като изпращалъ чести писма до папа Ивана X (914—929), въ които той се явявалъ доста отстжпчивъ и дори въздигалъ римския първосвещеникъ до толкова, че обединението на цариградската църква ужъ не можело да се счита за дѣйствително безъ неговото утвърдение и скрѣпение, ту косвено прѣзъ други лица, къмъ които патриархътъ се обръщалъ, да съдѣйствуватъ за примирението между римската и цариградската църкви. Особено чести станали тия обръщания на цариградския патриархъ къмъ папата отъ 921 год., когато Симеонъ ставалъ все по-опасенъ за империята, отъ което може да се заключи, че залѣганията и грижитѣ на патриархъ Николая за сближение съ Римъ сж изтичали отъ съображения за-въ полза не само на църквата, но и на империята.

И наистина, когато въ Цариградъ виждали, отъ една страна, успѣхитѣ на българитѣ и опасността отъ къмъ българския царь, а отъ друга — че всички старания и залѣгания, употрѣбени отъ патриарха и императора да отклонятъ тая опасность по миренъ начинъ, останали безъ никакви резултати, а пъкъ всички срѣдства за отпоръ били изчерпани, въ Византия захванали да мислятъ, че едничката помощь, която още е могла да се очаква, била помощь отъ западъ, но и тя била би възможна само при съдѣйствието на папата, така че, като се стараели да възстанозятъ връзкитѣ и общението съ Римъ, и патриархътъ, и императорътъ, се надѣвали, че чрѣзъ папата тѣ ще сполучатъ да получатъ ако не материално, то поне морална помощь противъ българския царь. Но римската курия останала глуха къмъ всички тия възвания и прѣдложения отъ Цариградъ. Обаче слѣдъ падането на Одринъ въ 922 год., когато движението на Симеона къмъ столицата станало неминуемо, отъ Цариградъ били отново изпратени апокрисиарии до римския първосвещеникъ съ открита, както изглежда, просба за защита отъ българския царь. Резултатъ отъ това посолство било това, че прѣзъ лѣтото 923 г. въ Цариградъ пристигнали папскитѣ легати, епископитѣ Теофилактъ и Каръ, които заедно съ цариградския патриархъ прѣдали на анатема чет-

вьртия бракъ, и „всичко което се нуждаело отъ лѣкуване, получило надлежното излѣкуване", т. е. дошли до пълно споразумѣние. Така било възстановено отколѣ желаното общение между римската и цариградската църкви.[1])

Отъ това толкова важно събитие, на което въ Цариградъ тъй много разчитвали, патриархъ Николай не можалъ да се не възползува, за да се въздѣйствува върху Симеона. Той веднага, слѣдъ като сближението на двѣтѣ църкви станало фактъ свършенъ, извѣстилъ съ писмо[2]) Симеона за него, като за събитие, важно за цѣлата Христова църква. Но изпращането на това писмо отъ патриарха било извикано не само отъ едно негово желание, но и по подбуда на „свѣтѣйшия папа, неговия братъ и съслужитель." Защото, споредъ думитѣ на Николая Мистика, „тъй като се разнесло по цѣлата земя и на всѣкждѣ се говорило за достойнитѣ за съжаление събития, (които станали) между ромеи и българи, ако и да не е видѣлъ съ собственитѣ си очи тия толкова голѣми бѣдствия, плѣнения, горчевини, изтрѣбвания на църкви, насилия надъ дѣвици, овдовявания, сирачества, — ако и да не е видѣлъ всичко това, но като се дълбоко съкрущавалъ въ душата отъ слуховетѣ само и като не билъ въ състояне да прѣтърпи горчивата скрьбь, изпратилъ (свѣтѣйшиятъ папа) своитѣ свети и угодни Богу архиерей, Теофилакта и Кара, които донесли съ себе си и писмо отъ папата до Симеона, „цѣлта и намѣрението на което били да се отстранятъ раздоритѣ между ромеи и българи .... да се утвърди мирътъ". На тия папски легати, съгласно съ рѣшението на „папата и на всичкитѣ негови подвластни епископи", било

---

[1]) За врвежа на сношенията на патр. Николая съ римския папа вж. подробно въ СбНУКн. кн. XII (1895), стр. 156—160, — Ср. Hergenröther, каз. съч. т. III, стр. 684—694. Той изтъква между другитѣ причини, по които папа Иванъ X се съгласилъ, въпрѣки прѣдишното си мълчание за сближението на двѣтѣ църкви, да изпрати свои легати въ Цариградъ и това, че папата искалъ да използува тоя случай, за да осжществи старитѣ домогвания на своя прѣстолъ върху България и да подбуди българския царь да се върне отново подъ властьта на римската цръква (пакъ тамъ, стр. 691).

[2]) Migne, fb, Ep. 28, col. 176—181. — СбНУКн. п. т., писмо XXIII, стр. 179—182.

поржчено да отидатъ съ папското писмо въ България и да го вржчатъ на самия Симеона. Освѣнъ това било имъ заповѣдано, ако Симеонъ остави безъ внимание увѣщанията и посрѣдничеството на папата и неговитѣ епископи, да го свържатъ „съ неразривнитѣ връзки на Св. Духъ".

Патриархъ Николай обаче задържалъ легатитѣ въ Цариградъ, като мотивиралъ постжпката си съ това, че се побоялъ, да не би Симеонъ да задържи и подложи тия мжже на притѣснение и оскърбения, на каквито се подлагали изпращанитѣ отъ Цариградъ апокрисиарии. Но едвали само това обстоятелство е накарало патриарха да задържи легатитѣ и да изпрати на Симеона само папското писмо. Нѣма съмнѣние, че Николай, подозирайки, какво папската курия нѣма да пропусне удобния случай, за да постигне старитѣ си домогвания да подчини България подъ своята власть, повече се боялъ, да не би Симеонъ, изпълненъ отъ гнѣвъ и умраза къмъ Романа Лакапина и изобщо къмъ ромеитѣ, задѣто тѣ не само не приемали неговитѣ прѣдложения за мира, но и отказвали да признаятъ неговото царско достойнство, а на българския свещеноначалникъ — патриаршеския санъ, чрѣзъ папскитѣ легати да не влѣзе въ споразумѣние съ папата за прѣминаване къмъ римската църква. Прѣдвиждайки всичко това, патриархъ Николай не се ограничилъ само съ едно прѣпращане на папското писмо. За да произведе послѣднето по-голѣмо впечатление върху Симеона и да не бжде оставено безъ внимание, патриархътъ отъ своя страна се старае въ писмото си да увеличи значението му. Той право прѣдупрѣждава Симеона да не навлѣче върху си съ своето незачитане думитѣ на римския първосвещеникъ гнѣва на върховнитѣ апостоли, подобно на Анания[1]) и влъхва Елима,[2]) защото, ако той отхвърля авторитета на папата, отхвърля и авторитета на самитѣ апостоли, „на които папата денемъ и нощемъ ревностно служи"; но заедно съ това патриархътъ изказва надежда, че както Симеонъ е вече много пжти оказвалъ почитание къмъ светитѣ и върховни апостоли, тъй

[1]) Дѣян. Ап. гл. V, ст. 1—5.

[2]) Пакъ тамъ, гл. XIII, ст. 6—12.

и сега той ще се отнесе съ надлежното почитание и къмъ „седящия на тѣхния прѣстолъ".

Както изглежда, патриархъ Николай отдавалъ голѣмо значение на намѣсата на папата въ българско-византийскитѣ отношения, защото въ края на писмото си, като укорява Симеона за прѣнебрѣжението му къмъ византийскитѣ императори, което той нарича „измислица, свойствена повече на единъ смѣшникъ, отколкото на единъ сериозенъ човѣкъ", той отново подканя Симеона, „ако той, наистина, мислилъ за мирни прѣговори, да изпрати писмо до ония, които отъ Бога сж получили управлението и попечението за неговия народъ (а не до сената), и ако това е тъй, да назначи мѣсто, дѣто трѣба да се събератъ пратеницитѣ за прѣговори". Доколко патриархътъ билъ убѣденъ, че писмото на папата ще повлияе върху българскиятъ царь, се види отъ това, че, въпрѣки всичкитѣ подигравки и измами отъ страна на Симеона и лошото обнасяне съ ромейскитѣ пратеници, той отново изказва готовность да се яви на лична срѣща съ него. „Ако ти самъ желаешъ да присжтствувашъ (при прѣговоритѣ), пише той, извѣсти и за това, та да се явя при тебе заедно съ ония отъ високопоставенитѣ въ държавата, които сж упълномощени отъ нашитѣ христолюбиви царе. Така постжпи, ако, наистина, ти си намразилъ войнитѣ и убийствата и имашъ силно желание за миръ; ако ли пъкъ твоитѣ думи не сж думи на човѣкъ, който се грижи за миръ и се стреми къмъ него, а сж хитрини и приказки, пуснати на шега, то по-добрѣ е тогава да се замълчи, да не се пише подобно нѣщо и да не се старае (човѣкъ) да отговаря на твоето пустословие съ пустословие".

Обаче всичкитѣ надежди на патриарха не се оправдали. Нито примирението и сближението на римската и цариградската църкви, нито писмото на папата не произвели на Симеона очакваното впечатление. Той, както и по-напрѣдъ, продължавалъ да води вѣроломната си политика, а ромеитѣ да държи въ едно неопрѣдѣлено положение; той, както порано, продължавалъ опустошенията и разоренията. Тогава въ Цариградъ рѣшили съ добро и кротость да подѣйству-

ватъ върху Симеона. Романъ Лакапинъ, като разчитвалъ така сѫщо на папското писмо, а сѫщо като виждалъ нерѣшителность на Симеона, изпратилъ до него едно „приятелско", и, споредъ думитѣ на патриарха, „съ почитание написано" писмо, въ което той го молилъ за миръ. Но Симеонъ и отъ това не билъ трогнатъ; напротивъ, той отговорилъ на императора крайно дръзко и прѣзрително: неговото писмо, както казва патриархъ Николай, било пълно съ иронии, дързости и докачения. Затова наскоро слѣдъ това патриархътъ отъ своя страна така сѫщо изпратилъ ново писмо,[1]) което и по тонъ, и по съдържание носи сѫщия приятелски и примирителенъ характеръ, както и писмото на Романа, и се стараелъ нравствено да въздѣйствува върху Симеона и да го склони на миръ.

Като се вайка, че дотогава не билъ видѣлъ никаква полза отъ писмата си при всичката имъ многобройность, патриархъ Николай напомня Симеону, че „откакъ християнитѣ оскверняватъ себе си съ взаимни убийства, той (Симеонъ) не е помислилъ за страшния сѫдъ божий". По-нататъкъ, като посочва на напрѣдналата му възрасть, понеже вече се приближавала шестдесетата година на Симеоновия животъ,[2]) патриархътъ го уговаря, че врѣме е вече да се прекрати кръвопролитието и да се помисли за бѫдащия животъ, за нравственитѣ задължения на всѣки единъ управитель и християнинъ, отчетъ за които той трѣбва да прѣдстави прѣдъ страшния Сѫдия; че не може човѣкъ много да се надѣва, какво животътъ му ще продължи, защото и младежътъ не е гарантиранъ въ това, и че късно ще бѫде вече да се мисли и разкайва човѣкъ за дѣлата си въ оня день, когато душата трѣбва да се отдѣли отъ тѣлото. Затова, като му обгръща бащински колѣнѣтѣ и му цѣлува устата, очитѣ и цѣлия него, умолява го да прѣкрати войната и да се съгласи на миръ. Съ сѫщата бащинска грижа патриархътъ го придумва да помисли и за себе си и да не остави подиря си

[1]) Migne, lb. Ep. 29, col. 181—185. — СбНУКн. п. т., писмо XXIV стр. 185—187.

[2]) За това изречение подробно вж. по-горѣ, стр. 278.

„клетъ и достоенъ за проклятие споменъ за туй, че извѣстниятъ Симеонъ, който се прославилъ въ своя родъ съ мждростьта си, правия си сѫдъ и различнитѣ си добродѣтели, свѣтилото на българския народъ, по подобенъ начинъ потъпкалъ мира, който билъ сключенъ отъ родния му баща, нарушилъ собственитѣ си съглашения, клетви и договори съ ромеитѣ и станалъ тѣхенъ много по-жестокъ врагъ, отколкото неговитѣ прадѣди, които не познавали Христа и Бога нашъ; (и нека не казватъ), че той не само не се показвалъ такъвъ прѣзъ живота си, но слѣдъ смъртьта си оставилъ непримирима война съ радость, че мечоветѣ на ромеи и българи сѫ обагрени съ кръвь отъ убийства“.—Най-сетнѣ, като говори за винагишното желание на „отъ Бога вѣнчанитѣ императори“ за миръ и за постоянатa имъ готовность да го сключатъ, патриархъ Николай извѣстява Симеона, че и въ дадения моментъ сѫ изпратени отъ Цариградъ хора, които да влѣзатъ въ прѣговори съ него, и че сега всичко зависи отъ него „да влѣзе въ надлежнитѣ съглашения, угодни Богу и полезни за ромеи и българи“. Що се отнася до дръзкото писмо на Симеона до императора, патриархътъ пише: „Азъ мисля, сине мой, че ти отлично знаешъ, какво надменностьта (макаръ нищожниятъ и простъ народъ инакъ и да мисли) е свойствена само на хора слаби и лишени отъ разумъ, а пъкъ ония, които сѫ получили отъ Бога висшата власть, ако съзнаватъ своята слава, никога нѣма така да постѫпватъ. . . . За прѣдлежащитѣ работи, за каквито и трѣба да пише единъ прославенъ човѣкъ, пиши съ желание да възстановишъ прѣдишния редъ на работитѣ, ползата и мира, както всѣки, който е получилъ власть отъ Бога, като единъ християнинъ, който има още да прѣдстане прѣдъ страшния сѫдъ божий и да даде отчетъ за своята власть, за управление на подчиненитѣ си и за тѣхното спасение. Но не пиши само иронии, дързости и докачения, които позорятъ не ония, противъ които ти ги пишешъ, а, напротивъ, повече съдѣйствуватъ за твоето осѫждане. Азъ отъ уважение и любовь къмъ тебе не искахъ да говоря за това, но казахъ го, подбуденъ отъ правдивостьта си“.

Доколко е подѣйствувало върху Симеона съдържанието на това писмо на патриарха Николая и дали сж направили нѣщо въ полза на мира отново изпратенитѣ апокрисиарии, ние не знаемъ; извѣстно е само, че наскоро слѣдъ това писмо Симеонъ се явилъ подъ стѣнитѣ на Цариградъ и пръвъ прѣдложилъ миръ. Причинитѣ за тая странна нагледъ постжпка ще трѣба да търсимъ въ събитията, които ставали въ това врѣме на сѣверо-западнитѣ покрайнини на българската държава.

Унищожението на съюза съ африканския халифъ повлѣкло подиря си не само разрушението на Симеоновитѣ планове относно Цариградъ; то прѣдизвикало и други събития, които собствено принудили българския царь да се върне безврѣменно въ България. Ние тукъ имаме прѣдъ видъ новото възстание въ Сърбия. Поставениятъ отъ Симеона въ 921 г. на сръбския прѣстолъ князъ Захарий, синътъ на Прибислава (Първослава), както и прѣдшественикътъ му, отметналъ се отъ българския царь и отново прѣминалъ къмъ Византия. Константинъ Багренородни съобщава, че Захарий, „слѣдъ като прогонилъ Павла, самъ завладѣлъ властьта надъ сърбитѣ, но, като си спомнилъ за благодѣянията на ромейския императоръ, възстаналъ веднага (παραυτὰ) противъ българитѣ, защото съвсѣмъ не желаелъ да имъ се подчинява, а (прѣдпочелъ) да бжде по-скоро подвластенъ на ромейския императоръ“.[1]) И тъй, споредъ Конст. Багренородни, Захарий самъ прогонилъ Павла Брановича и веднага слѣдъ това се отметналъ отъ Симеона. Обаче надали всички тия дѣйствия сж могли да станатъ тъй скоро. Прѣди всичко Захарий не е могълъ самъ да заеме сръбския прѣстолъ, едно, защото той нѣмалъ възможность, понеже въ това врѣме се намиралъ въ ржцетѣ на българския царь, и поради това, както видѣхме, само съ помощьта на послѣдния той можалъ да достигне свалянето на Павла, и, друго, защото, ако бѣ достигналъ самъ всичко

[1]) Const. Porphyr., De admin. imp, ib., cap. 32, p. 157,18–22: . . . καὶ διώξας τὸν Παῦλον ἐκράτησεν αὐτὸς τὴν ἀρχὴν τῶν Σέρβλων· ὅστις παραυτὰ τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων ἐπιμνησθεὶς ἐγένετο κατὰ τῶν Βουλγάρων, μηδ' ὅλως θελήσας ὑποταγῆναι αὐτοῖς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ βασιλέως μᾶλλον Ῥωμαίων δεσπόζεσθαι. — Ср. К. Грота, каз. съч., стр. 188 и 194.

това, то той нѣмало защо да измѣнява на Симеона и да прѣминава на византийска страна. Наистина, Захарий още въ 920 г. се опитвалъ при съдѣйствието на Романа Лакапина да свали Павла, но това му прѣдприятие, както видѣхме, се свършило съ пълна несполука. Не е можалъ той да се отметне отъ Симеона и веднага слѣдъ заемането на сръбския прѣстолъ, защото нему е била твърдѣ добрѣ извѣстна участьта на прѣдшественицитѣ му, която е могла да го сполети твърдѣ лесно, понеже въ 921 год. Симеонъ, незаетъ почти съ никакви сериозни дѣйствия, ималъ е възможность внимателно да слѣди за всичко, което е ставало на полуострова; най-сетнѣ, прѣди да се закрѣпи на прѣстола, Захарий едвали би се рѣшилъ да прѣдприеме нѣщо противъ българския царь. Нѣма съмнѣние, че и тоя пѫть тукъ всичко е вървѣло подъ натиска на Византия.

Когато слѣдъ падането на Одринъ движението на Симеона къмъ Цариградъ било неминуемо, когато Византия въ тая критическа минута се рѣшила да търси външна помощь, за да въздѣйствува и дѣйствува противъ Симеона, ние видѣхме, че въ край на 922 г. били изпратени въ Римъ пратеници съ просба за защита отъ българския царь. Въ това врѣме, вѣроятно, било изпратено тъй сѫщо посолство и въ Сърбия при Захария, на което било порѫчено да го повдигне съ разни обѣщания противъ Симеона. Трѣба да се прѣдположи, че това или подобно на това посолство е припомнило на Захария, а не той самъ си спомнилъ, за благодѣянията на ромейския императоръ, и благодарение на византийскитѣ обѣщания той е прѣдпочелъ да бѫде подвластенъ на ромеитѣ, а съвсѣмъ не за туй, защото той самъ не искалъ да се подчинява на българитѣ, както ни прѣдава Конст. Багренородни. Но Захарий още се бавилъ; той трѣбвало да чака сгоденъ моментъ, за да се обяви открито на византийска страна. Такъвъ моментъ обаче скоро му се прѣдставилъ: първата несполука на Симеона дала поводъ на Захария за измѣна, и той възстаналъ противъ българския царь. Разгнѣвенъ отъ извѣстието за отмѣтането на Захария и за възстанието въ Сърбия, Симеонъ веднага изпратилъ войска срѣщу

сърбитѣ, като мислилъ, че ще се разправи съ Захария сѫщо тъй лесно, както и съ неговетѣ прѣдшественици. Но тоя пѫть Симеонъ се излъгалъ. Сръбското вазстаиие взело голѣми размѣри и имало повсемѣстенъ характеръ: това било не единъ само стремежъ на Захария да се отцѣпи; въ него взелъ участие цѣлиятъ сръбски народъ, за да свали българското влияние, както показва жестоката разправа на Симеона, която обхванала цѣлата сръбска земя.[1]) Освѣнъ това сръбското възстание намѣрило отгласъ и между самитѣ българи. Продължителнитѣ и непрѣкѫснати войни на Симеона съ Византия били крайно тежки и съсипателни за населението на собствена България, поради което тѣ прѣдизвикали силенъ ропотъ между българитѣ, — ропотъ, който най-сетнѣ прѣминалъ въ открито възстание.[2]) Поради това, щомъ избухнало въ Сърбия възстание, всички недоволни, особено въ западната половина на царството, чийто брой трѣбва да е билъ значителенъ, използували сръбското движение, за да се вдигнатъ едноврѣмено противъ Симеона.[3]) До какви сериозни размѣри дошло възстанието въ Сърбия, показва несполучливиятъ изходъ на първото Симеоново опитване да го усмири. Бъл-

[1]) К. Гротъ. кат. съч., стр. 188 и 195.

[2]) Недоволства отъ непрѣкѫснатитѣ войни на Симеона се изказвали въ България много по-рано. Още въ 921 г. патриархъ Николай писалъ на Симеона: ἐκεῖνοι (οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Βούλγαροι) δὲ πάντως ἐροῦσι καὶ πλείονα λυθέντος τοῦ φόβου τοῦ λέγειν ἕκαστον περὶ σοῦ, ὅπως ἔχει φρονήσεως. ὅπου γε καὶ νῦν, ἵνα μὴ λέγω πάντες, ἀλλὰ πολλοί, ὡς γε ἀκούομεν, τοῦ σοῦ λαοῦ, τοῦ σοῦ γένους, μέμφονται τοῦ ἀπαύστου πολέμου, καὶ τοῖς γενομένοις ἐπιστενάζουσιν (Migne, ib. Ep. 20, col. 136 С. Вж. по-горѣ, стр. 429). Че тия недоволства се усилвали и извикали възстание, което е имало право отношение къмъ сръбското, види се отъ писмото на Романа Лакапина, изпратено до Симеона въ 925 год., дѣто императорътъ, като говори за жестокоститѣ при усмирението на сърбитѣ, часть отъ които се спасявали въ Византия, пише: κἀκεῖνο τοίνυν ἐννοήσουσιν· πέρυσιν ὡς μέχρι που τῶν ἴσως εἰκοσι χιλιάδων Βούλγαροι πρὸς τὸ γαληνὸν καὶ εἰρηνικὸν τῆς βασιλείας ἡμῶν καταπεφεύγασι κράτος, τὴν ὁμετέραν ὥσπερ μισήσαντες φιλοπόλεμον ἔντασιν καὶ ἀδιάλλακτον πρόθεσιν, т. е. „И тъй, разбери и туй: миналата година прибѣгнаха къмъ мирната и тиха наша държава до 20 хиляди българи, които, като че ли сѫ намразили вашата военнолюбива съпротива и непримирими мисли." Δελτίον, τόμος Α', τεῦχος 4, 1884, σελ. 659. — Вж. тукъ подолу, стр. 476—7.

[3]) М. С. Дриновъ, каз. съч., стр. 84; Съчинения I, стр., 453, мисли, че това били тъй наречените „външни боляри", именно наслѣдствените управители въ западнитѣ области на българската държава, които, намирайки

гарската войска, изпратена въ Сърбия, за да свали и накаже князъ Захария подъ началството на двама, извѣстни намъ воеводи, Теодора Сигрица и Мармаиса, била съвсѣмъ разбита отъ сръбския князъ. Прѣдводителитѣ били взети въ плѣнъ и изклани, а главитѣ и оржжието имъ били изпратени като трофеи на византийския императоръ, „защото, казва Конст. Багренородни, войната между ромеи и българи още се продължавала, и както прѣдишнитѣ князе пращали посолства при ромейския императоръ, тъй и той (Захарий) никога не прѣставалъ да имъ се подчинява и служи“.[1]) Това поражение на българитѣ повдигнало духа на сърбитѣ, и възстанието все повече се усилвало и разпространявало.

Извѣстието за печалния изходъ на сръбския походъ и сериозността на възстанието силно смутили Симеона. Той веднага разбралъ всичката опасность, която го заплашвала отъ тая страна, а пъкъ бързото разпространение на възстанието показало, че работата не търпи отлагане. Поради това Симеонъ билъ принуденъ да отстжпи въ България и да побърза съ усмирението на възстаналитѣ. Но въ сжщото врѣме той, както и по-напрѣдъ, не мислилъ да се откаже отъ Византия. Затова, като е знаелъ, че откъмъ византийцитѣ не може да има никаква опасность, Симеонъ рѣшилъ да сключи врѣменно примирие съ императора безъ каквито и да било задлъжения и условия съ цѣль, за да почне отново войната съ Византия слѣдъ усмирението на сръбското възстание. И наистина, безъ да се бави много Симеонъ тръгналъ съ всичката си войска къмъ Цариградъ. Въ началото на септемврий 923 г. той се приближилъ къмъ столицата и се разположилъ на лагеръ прѣдъ Влахернскитѣ врата.[2])

се въ подржчни отношения къмъ българския царь, теготили се подъ силната власть на Симеона и се стремили къмъ независимость. Тоя стремежъ се проявилъ открито при прѣемника на Симеона, царь Петра, въ чието царуване, както ще видимъ, избухнали цѣлъ редъ възстания въ западнитѣ български области, цѣлта на които била да се освободятъ отъ властьта на българския царь.

[1]) Const. Porphyr. De adm. imp. cap. 32, p. 157,22—158,6. — Ср. К. Гротъ, каз. съч., стр. 188 и 194.

[2]) Че това събитие се отнася къмъ 923, а не къмъ 924 г. вж. подробно СбНУКн. XIII (1896), стр. 298, бѣл. I. и История на българската държава I. 1., стр. 374—375.

Веднага слѣдъ пристигането си Симеонъ поискалъ да дойдатъ при него патриархътъ и нѣкои византийски велможи, за да почне прѣговоритѣ за миръ. Слѣдъ като били дадени заложници отъ едната и другата страна, при него се явили патриархъ Николай, патриций Михаилъ Стипиотъ и Иванъ мистикъ и съуправитель. Като поговорилъ съ тѣхъ за мира, Симеонъ ги изпратилъ назадъ и изказалъ желание лично да се срѣщне съ самия императоръ. Романъ се твърдѣ много зарадвалъ на това, защото се надѣвалъ, че най-сетнѣ мирътъ ще бѫде сключенъ и ще се прѣкратятъ кръвопролитията. За срѣщата било назначено мѣсто на брѣга при Космедия, въ горнята часть на Златния рогъ, отвънъ влахернскитѣ стѣни, дѣто била построена въ морето една здрава платформа така, щото да може удобно да пристигне императорската триера; платформата била обиколена съ ограда, отвѫтрѣ на която трѣбало да стане срѣщата.

Докато ставали тия приготовления Симеонъ изпратилъ да изгорятъ храма св. Богородица при „Живоносния Изворъ“ (ἡ Πηγή) и всичко около него, „отъ което било ясно, забѣлѣзва лѣтописецътъ, че той съвсѣмъ и не желаелъ миръ, а само мамѣлъ императора съ празни надежди“. Романъ пъкъ въ това врѣме заедно съ патриарха отишълъ въ църквата на Влахернската св. Богородица, и влѣзълъ въ църквицата св. Ракла (ἐν τῇ ἁγίᾳ σορῷ), която се намирала въ десното крило на олтаря при ризницата,[1]) дѣто на колѣнѣ и съ вдигнати къмъ небето рѫцѣ, обливайки съ сълзи свещения подъ, молилъ свѣтата и прѣчиста Богородица да смекчи неумолимото и жестоко сърдце на високомѣрния Симеона и да го убѣди да сключи миръ. Слѣдъ това императорътъ, като извадилъ отъ св. Ракла свещения „омофоръ“ (поясъ) на Богородица, опасалъ се съ него като съ несъкрушима броня и, придруженъ отъ пртриарха и свита войници, украшени съ щитове и орѫжие, дошълъ на приготвеното за срѣща мѣсто.

[1]) За църквата Влахерниска св. Богородица, както и за църквицата св. Ракла въ нея, вж. подробно у Н. П. Кондаковъ. Византійскія церкви и памятники Константинополя. Одеса, 1886, стр. 17—21.

Въ четвъртъкъ на 9. септемврий въ 4 часа (ок. 10 часа прѣди пл.) пристигналъ тамъ и царь Симеонъ начело на голѣма свита, „построена въ редове, отъ които едни имали златни щитове и копия, други — сребърни, а нѣкои били украшени съ другъ родъ оржжие, всички пъкъ били облѣчени въ желѣзни брони. Тѣ обиколили Симеона и го привѣтствували като императоръ на ромейски езикъ. Всички членове на сената стояли на градскитѣ стѣни и оттамъ гледали на това зрѣлище. „И наистина, забѣлѣзва лѣтописецътъ, струвало да се погледне на смѣлостьта и величието на императора и да се почуди (човѣкъ) на непоколебимото присжтствие на духа и мжжеството му, защото той, като видѣлъ такова нахълтване отъ неприятели, не се уплашилъ, не падналъ духомъ и не отстжпилъ, но излѣзълъ тъй безстрашно, като да отивалъ при приятелска войска, че почти отдавалъ душата си на неприятелитѣ за изкупуване на своитѣ поданици". Романъ пръвъ се покачилъ на казаната платформа и очаквалъ Снмеона. Слѣдъ като били дадени заложници отъ двѣтѣ страни и българитѣ внимателно огледали платформата, да не би се оказала нѣкоя измама или засада, Симеонъ слѣзълъ отъ коня си и се приближилъ до императора. Тѣ се приятелски привѣтствували и почнали да говорятъ рѣчи единъ къмъ други за мира. Тогава Романъ произнесълъ слѣднята рѣчь: „Чухъ, че ти, бидейки благочестивъ човѣкъ, се прѣдставяшъ и за истински християнинъ, а пъкъ виждамъ, че дѣлата (ти) никакъ не се съгласяватъ съ думитѣ (ти). Защото на благочестивия човѣкъ и християнинъ е свойствено да обича миръ и любовь, понеже „Богъ любы есть", и се казва, че на нечестивия и безвѣрния е свойствено да се радва на убийства и на неправедно пролѣни кърви. И тъй, ако ти си истински християнинъ, въ което сме напълно увѣрени, спри най-сетнѣ неправеднитѣ убийства и проливането на невинни кърви и сключи съ насъ, християнитѣ, миръ, защото ти си християнинъ и самъ (така) се наричашъ, и не искай да оскверняващъ десницитѣ на християни съ кръвьта на едновѣрни християни. И самъ ти си човѣкъ, който очаква смърть, възкресение и въздаяние;

днесъ сѫществувашъ, а утрѣ въ прахъ ще бѫдешъ разложенъ; една огненица ще изгаси всѣка гордость. И наистина, какъвъ отговоръ ще дадешъ на Бога, когато отидешъ тамъ, за неправеднитѣ убийства? Съ какво лице ще насочишъ очитѣ си къмъ страшния и справедливъ Сѫдия? Ако това правишъ отъ желание за богатство, азъ ще те изпълня до ситость съ желаемото, само задръжъ десницата си, полюби мира, обикни съгласието, та и ти самъ да проживѣешъ животъ миренъ, безгриженъ и необезпокояванъ, а християнитѣ най-сетнѣ да си починатъ отъ бѣдствия и да прѣстанатъ да убиватъ християни, защото не имъ подобава да вдигатъ оржжие противъ единовѣрци". Тая рѣчь, споредъ лѣтописеца, дотолкова подѣйствувала върху Симеона, че той, посраменъ, се съгласилъ да сключи миръ. Когато слѣдъ това Симеонъ билъ обсипанъ съ великолѣпни дарове, двамата господари си разотишли. Лѣтописецътъ разказва, че прѣзъ времето на тая срѣща се случило нѣщо чудесно, което за видѣлитѣ го се показало необикновено. Когато двамата господари си разговаряли, два орела, слѣдъ като прилетѣли надъ тѣхъ, извикали, сближили се единъ до другъ и веднага се раздѣлили: единиятъ хвръкналъ къмъ столицата, а другиятъ — въ посока къмъ Тракия. Тия, които видѣли това, счели го за недобра поличба (οὐ καλὸν οἰωνόν), защото, казвали, двамата господари си разотишли, безъ да се спогодятъ относно мира (ἀσυμβάτους ἐπὶ τὴν εἰρήνην). Симеонъ, като се завърналъ въ лагера си, разказалъ на своитѣ велможи за благоразумието и смирението на императора и обоготворявалъ неговия видъ, мощь и безстрашливъ умъ.[1])

---

[1]) Sym. Logoth. ib.. p. 824,17—828,19.=Theoph. contin., ib. p. 405,17—409,20. = Leo Gramm. ib., p. 310,1—314,4.—Skyl.-Cedr. ib, II, p. 303,20—306,17. — Zonaras, ib, IV, p. 59,24—60,6, съвсѣмъ съкратилъ разказа на своя изворъ — Ив. Скилица. Въ словото „На миръ съ българитѣ" царската срѣща се описва въ § 16 така: „И като пристигна, веднага извиква императора (τὸ κράτος). И „о вѣра ваша и благородство! защото, като се довѣри чрѣзъ първата на Бога, а чрѣзъ второто на васъ и като доказваше на дѣло изречението: „азъ желая да спася народа (Илиада I, 117) или да загина", ти, невъоржженъ като Давида (I Цар. XVII, 39, 43), се облѣче въ блѣстящи панцири, а той, както чуваме за Голиата (I Цар. XVII, 5—10), дохожда съ

Така ни описватъ византийскитѣ лѣтописци тая знаме, нита срѣща на българския царь Симеона съ ромейския императоръ Романа Лакапина на 9. септемврий 923 г. Но тѣколкото подробно и послѣдователно излагатъ самия фактъ на срѣщата, толкова накратко и неопрѣдѣлено прѣдставятъ резултата отъ нея. Отъ тѣхния разказъ мжчно може да се установи, дали е билъ сключенъ миръ, или не, защото отъ една страна тѣ разказватъ, че Симеонъ, посраменъ отъ рѣчьта на императора, се съгласилъ да сключи миръ, а отъ друга —, че двамата господари си разотишли, безъ да се спогодятъ относно мира.[1]) Възъ основа на прѣдходнитѣ събития и съ

надменность и, прѣдвожданъ отъ оржженосици (τῶν ὅπλων προηγουμένων), отваря дума (χωρεῖ) за приятелството (си), като много говорѣше на варварски езикъ, но повечето на разваленъ гръцки (σολοικίζων); послѣ, като изслуша потрѣбното, на другия день той сн отива, като се съгласи да уреди работата (διαθέσθαι). И както по-дивитѣ отъ звѣроветѣ, слѣдъ като изпаднатъ въ безпомощно състояние отъ стрѣлящитѣ (τοῖς βάλλουσι), се състезаватъ съ стрѣлитѣ, така и тоя съ вражда отбитъ, излѣ своята жлъчь върху джбовитѣ гори, И тъй, Богъ не допусна, щото Иесеевиятъ синъ и слѣдъ помазването и вдъхновението да тури дори основата на домътъ (I Паралип. XXII, 8—10), защото, ако Той отхвърля желѣзото отъ Египетъ, то какъ ще допусне ржка на кървитѣ? Обаче Той подбужда сина му да свърши дѣлото (т. е. да сключи мира), тъкмо защото той не е причастенъ въ тѣхъ (кървитѣ). Така, струва ми се, и той, който отъ младини бѣ упражненъ въ тѣхъ (кървитѣ), не биде допуснатъ до тъй свещеното дѣло (мира). Поради това Той по-скоро благоволи да изпълни желанието чрѣзъ неговия синъ." (Вж. въ изданието на Θ. И в. Успенски — Лѣтопись Ист.-филол. О-ва при Новорос. Универ. IV. Визант. отдѣл. II, (1894), стр. 82—83). — Въ тая картина не е мжчно да се разбере, че личностьта, за която се говори въ 1-о и 2-о лице, е Романъ, а въ 3-о — Симеонъ. Самиятъ фактъ — срѣщата е прѣдаденъ, макаръ и на кратко, въ духа на лѣтописеца съ една само подробность, че Симеонъ говорилъ на разваленъ гръцки езикъ, което едвали трѣба да се приеме за вѣрно, защото, ако Симеонъ е живѣлъ около десетъ години въ Цариградъ и се училъ въ Магнаврската академия, за което получилъ името ἡμιάργος — полугръкъ, той не е могълъ да говори на разваленъ гръцки езикъ. Очевидно, това е само една риторическа формула, съ която ораторътъ искалъ да унизи българския царь.

[1]) Това ясно противорѣчие е дозело новитѣ историци до двѣ диаметрално противоположни мнѣния при неговото обяснение. Така, Ал. Рамбо, като се опитва да прѣмахне това противорѣчие, счита думитѣ на лѣтописцитѣ за „напълно вѣроятни и подходни къмъ положението на работитѣ."

помощьта на прѣдпослѣднитѣ двѣ писма (30—XXV и 31—XXVI), на патриархъ Николая не е мжчно да се отстрани това привидно противорѣчие и да се разбере истинския смисълъ на разглежданитѣ събития.

Сериозната опасность, която заплашвала Симеона отъ сѣверо-западнитѣ покрайнини на царството му, както видѣхме, извикала го въ България, и той билъ принуденъ втори пжть да се оттегли отъ стѣнитѣ на Цариградъ. Обаче тая необ-

---

„И наистина, пише той, прѣвъзходството на Византия прѣдъ България състои не въ орджието, не въ атаката на крѣпоститѣ, не въ външната цивилизацпя: Симеонъ твърдѣ добрѣ доказалъ това. Но това е било вжтрѣшната цивилизация, християнството, всичко наедно повече дълбоко у византийцитѣ; това е било силата нравствена, религиозна, която мощно е дѣйствувала върху българитѣ, макаръ тѣ и да не си давали смѣтка за това. Послѣ, законностьта, древностьта, това наслѣдие на старата цивилизация и на римската слава, — всичко се съсрѣдоточавало въ ржцѣтѣ на византийцитѣ; четиринадесеть вѣка броеше империята отъ Августа, седемь вѣка — християнството отъ Константиия; цѣлиятъ изтокъ, всички сѣверни народи, самитѣ българи прѣди всичко били обърнати отъ гърцитѣ въ християнство; името на Византия станало синонимъ на цивилизация и религия: ето кое, безъ съмнѣние, наедно съ вида на тия непоколебими стѣни на Византия, отъ край до край покрити съ войници, машини, безбройни тълпи отъ народъ, ето кое трѣбвло да дѣйствува върху въображението на варварина, докато той се разговарялъ съ императора..... Той (Симеонъ) се оттеглилъ отъ Цариградъ, както Атила отъ Римъ, смутенъ, сконфузенъ, очуденъ отъ отстжпката. Него го обзела нерѣшителность; той снелъ обсадата, безъ да подпише договоръ, и свършилъ войната, безъ да се рѣши да сключи миръ“ (вж. A. Rambaud, каз. съч., стр. 335—336). — Така ни прѣдставя работата Рамбо. Обаче надали това е тъй за вѣрване и надали подхожда къмъ положението на работитѣ. Прѣди всичко Симеонъ не е обсаждалъ въ 923 г. Цариградъ, а, както видѣхме по-горѣ, веднага слѣдъ пристигането си подъ столицата поискалъ да дойдатъ при него патриархъ Николай и велможитѣ, за да поговорятъ за миръ, и слѣдъ това вече станала срѣщата съ императора; второ, по-горѣ бѣше казано, какви причини принудили Симеона да влѣзе въ прѣговори за миръ и каква била при това цѣлта му, така че едва ли може да се допусне, че отъ подобни разсжждения заедно съ „вида на непоколебимитѣ стѣни на Византия, отъ край до край покрита съ войници, машини и безбройни тълпи отъ народъ,“ които сж били добрѣ извѣстни на Симеона, послѣдниятъ можалъ да бжде дотолкова „смутенъ и очуденъ,“ чс се отказалъ съвсѣмъ отъ Цариградъ, „безъ да подпише договоръ и да се рѣши да сключи миръ“; трето, Симеонъ съвсѣмъ не „свършилъ войната, безъ да сключи миръ,“ защото, както ще видимъ по-долу, неопрѣдѣленитѣ отношения спрѣмо Византия се продължавали

ходимость го туряла въ крайно несгодно за него положение спрѣмо Византия. Нему не билъ нуженъ миръ, защото той не бѣ достигналъ още завѣтния си стремежъ, инакъ той би трѣбало да се откаже завинаги отъ всичко, което бѣ направилъ въ течение на десеть години за постигане на цѣлта си. Но въ сѫщото врѣме право да отстѫпи въ България и да върне на Византия безвъзмездно всичко, което се намирало въ неговата власть, не му позволявала гордостьта и честолюбието: това би значило да се смири прѣдъ вѣчния врагъ, да се откаже отъ завоеванията си, отъ своето величие, слава и сила прѣдъ слабата Византия, която той държалъ толкова дълго врѣме въ страхъ и трепетъ, и която още тъй неотдавно го умолявала за миръ и готова била да отстѫпи часть отъ владѣнията си. Но отъ друга пъкъ страна да води война на два противоположни фронта било така сѫщо невъзможно.

и слѣдъ срѣщата съ императора, и най-сетнѣ, четвърто, едвали Симеонъ на срѣщата е можалъ да се пусне въ подобни разсѫждения, каквито му приписва Рамбо, и да дойде до такова заключение, когато неговитѣ разговори, както се научаваме отъ послѣднето писмо на патриарха, били пълни съ свойственитѣ нему ирония и остроумие, когато Симеонъ тъкмо въ тоя моментъ чувствувалъ своето величие и надмощие надъ ромейския императоръ, когото държалъ прѣдъ нозѣтѣ си и показвалъ политическото безсилие на Византия.

Другъ възгледъ, съвсѣмъ противоположенъ на горния, по тоя въпросъ изказва М. С. Дриновъ. Като отхвърля мнѣнието на Рамбо и другитѣ нови историци, Дриновъ право пише, че тѣхното „обяснение на работата е крайно погрѣшно и произволно," че нито миръ билъ сключенъ, нито войната била прѣкратена. „Ако наистина това свиждане е произвело такова силно дѣйствие върху Симеона, казва Дриновъ, то права сетнина отъ това било би сключване на миръ, или поне прѣкратяване на войната, а между това ние не видимъ нито едното, нито другото, макаръ мнозина отъ новитѣ историци да сѫ убѣдени въ противното. Византийскитѣ лѣтописци, на които тия историци се основаватъ, не говорятъ, че това свиждане се свършило съ сключване на миръ. Единъ отъ тѣхъ право твърдятъ, че господаритѣ си разотишли, безъ да свършатъ дѣлото на мира. Други пъкъ, ако и да споменуватъ, че Симеонъ изказалъ готовность да се помири, но въ разказа си за свършването на свиждането право ни даватъ да забѣлѣжимъ, че свиждането се свършило твърдѣ печално за възлаганитѣ върху него надежди отъ византийското правителство". — „Че наистина съ това се свършило свиждането, пише Дриновъ на друго мѣсто, твърдѣ явно посочватъ двѣ писма на патриархъ Николая до

Какво направилъ Симеонъ въ тая критическа минута? При всичката опасность откъмъ сѣверо-западъ той, както и по-рано, билъ далечъ да се откаже отъ византийската столица. Затова, като знаелъ, че отъ страна на Византия, която била всѣкога готова да сключи миръ, не може да има такава опасность, той рѣшилъ да сключи врѣменно примирие безъ всѣкакви задължения и условия, за да може, слѣдъ потъпкването на възстанието въ Сърбия и България, отново да почне войната съ Византия и вече да довърши почнатото; съ императора и патриарха той мислилъ да се отнесе дипломатически:

Симеона, които били написани вече слѣдъ свиждането; и въ двѣтѣ патриархътъ настоятелно моли за по-бързото сключване на мира" (вж. каз. съч. стр., 31—32; Съчинения I, стр. 400—401). И тъй, Дриновъ основава мнѣнието си на лѣтописнитѣ показания и на патриархъ Николаевитѣ послѣдни двѣ писма. Наистина, лѣтописцитѣ разказватъ, както видѣхме, че Симеонъ отъ една страна изказалъ готовность да сключи миръ, а отъ друга — че господаритѣ си разотишли, безъ да се спогодятъ относно мира, но въ сжщото врѣме тѣ не говорятъ, че войната не се прѣкратявала и че „срѣщата се свършила твърдѣ печално за възлаганитѣ върху нея надежди отъ византийското правителство", защото тѣ прѣдставятъ войната като свършена и нийдѣ слѣдъ това не говорятъ за продължението ѝ. Отъ друга пъкъ страна и писмата на Николая Мистика, които Дриновъ сочи като доказателство за непрѣкратяване на войната, ако и да говорятъ за „настоятелната просба на патриарха за по-бързото сключване на мира", тѣ обаче съвсѣмъ не говорятъ, че войната се е продължавала. Така, въ едното отъ тѣхъ (пис. XXV—30), написано слѣдъ оттеглянето на Симеона въ България, наистина, патриархътъ го моли да сключи по-скоро миръ, но тая молба била прѣдизвикана не отъ това, че войната е вървѣла все още, а отъ това, че Симеонъ слѣдъ срѣщата си съ императора, на която той се обѣщалъ да сключи миръ, бавилъ се още да изпълни обѣщанието си и затова и цѣлта на това писмо била да напомни Симеону за обѣщанието за прѣкратяването на войната, защото послѣдниятъ още прѣди срѣщата си съ императора много пжти билъ писалъ, че „желае да изгъкми отношенията къмъ византийцитѣ, да сключи миръ и да прѣкрати съ божия помощь междуособната борба на християнитѣ", но че той дотогава още нищо отъ това не изпълнявалъ. Другото писмо (XXVI—31) се отнася къмъ много по-късно врѣме, както ще видимъ, по-долу, а не е послѣдвало наскоро слѣдъ прѣдното, и освѣнъ това то е било прѣдизвикано поради новитѣ дѣйствия Симеонови противъ Византия, които слѣдъ срѣщата били прѣкжснати до втората половина на 924 г., тъй като Симеонъ билъ завзетъ съ други работи, както ще покажатъ послѣднитѣ двѣ писма, които при внимателното имъ разглеждане, ни каратъ инакъ да си обяснимъ въпросното и привидно противорѣчие на византийскитѣ лѣтописци.

той искалъ да скрие отъ тѣхъ намѣрението си, за да не срѣщне отпослѣ въ тѣхъ силни противници и поради това, стараелъ се да прѣдстави работата тъй, като че ли иска да сключи дълъгъ миръ. Той се явилъ подъ стѣнитѣ на Цариградъ съ всичката си войска и, както въ 913 год., пръвъ прѣдложилъ миръ; той поискалъ да дойдатъ при него патриархътъ и велможи, прѣдъ които право заявилъ на Николая Мистика: „азъ излѣзохъ отъ земята си при тебе, за да почна прѣговори за славно и важно дѣло — за мира".[1]) Слѣдъ това той назначава срѣща съ самия императоръ Романа, за да свърши дѣлото по мира. Въ сжщото врѣме Симеонъ, като искалъ да покаже, че, ако той пръвъ прѣдлага миръ, то това е извикано не отъ укоритѣ и заплашванията на Романа, не отъ молбитѣ и по съвѣтитѣ на патриархъ Николая и не отъ неговото безсилие прѣдъ слабата империя, изгаря прѣдъ самия Цариградъ околноститѣ му и изпраща българитѣ по плячка.

Настжпва деньтъ на срѣщата. Симеонъ и тукъ се старае да покаже своето надмощие, величие и сила прѣдъ ромейския императоръ: той се явява въ пълния си блѣсъкъ, като царь; а за да изтъкне, че въ основата на византийската политика лежи измама и чрѣзъ това да унизи прѣдъ себе си прѣдставителя ѝ, той заповѣдва внимателно да прѣгледатъ платформата, на която той трѣбало да се покачи; най-сетнѣ, въ разговора съ императора той се стараелъ да покаже, че му прѣдписва условията на мира, и че сега всичко отъ него зависи. Въ туй врѣме, когато императорътъ въ своята рѣчь смирено го молилъ да прѣкрати убийствата и кръвопролитието, да утвърди мира съ християнитѣ и да не дозволява на ржцѣтѣ християнски да се оскверняватъ съ кръвьта на единовѣрцитѣ; когато той му разкривалъ картината на нищожеството и кратковрѣменността на земния животъ и му

[1]) Migne, ib., Ep. 31, col. 189, A: ὑπὲρ τούτων οὖν ὀδυνώμενος γράφω καὶ ἔτι, ἐκ τῶν σῶν κινούμενος λόγων, οὓς ἐνταῦθα παραγεγονότος σου ἀπὸ τῆς γλώσσης α ἡμέτερα ἰάκοαι ἐνηνέχθησαν. ἦσαν γὰρ τὰ λεγόμενα παρ' ὑμῶν τοιαῦτα, ὅτι κεκινήμεθα ἐκ τῆς ἰδίας χώρας ἕνεκεν τοῦ καλοῦ καὶ μεγάλου πράγματος τῆς εἰρήνης.— Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἰδιαζόντως ἐλέγες πρὸς ἡμᾶς, ὅτε τὸ πρῶτον ἰδίως σοι πρὸς ὁμιλίαν κατέστημεν. — Ср. СбНУКИМ, т. т., писмо XXVI, стр. 198.

напомнялъ за нравственнитѣ задължения на човѣка, — Симеонъ се изразявалъ твърдѣ уклончиво и неопрѣдѣлено въ разговора съ императора, а тъй сѫщо немарливо и дори иронически; той, безъ да спомену̀ва нито за условията на мира, нито за начина на сключването му, извърталъ се само съ едни обѣщания, че „враждебнитѣ отношения къмъ тѣхъ (ромеитѣ) нѣма повече да се подновяватъ, че тѣ нѣма вече да се нуждаятъ отъ хитона, който по необходимость се обличалъ прѣзъ врѣме на война, и много друго — пише патриархътъ — за окончателното прѣкратяване на войната и възстановяването на мира“.[1]) Освѣнъ това Симеонъ, въ присѫтствието на императора и висшитѣ чиновници, се осмѣлилъ да укорява и порицава и дори, както самъ Николай Мистикъ се изразява, „да се подиграва“ съ патриарха. Като прѣдставялъ работата тъй, че ужъ враждебнитѣ отношения между двѣтѣ съсѣдни държави сѫ създадени отъ ромеитѣ, че ужъ самъ той не желаелъ война, Симеонъ обвинявалъ патриарха въ това, че той, „като възведенъ на архипастирския прѣстолъ, билъ е въ сила да попрѣчи на войната, а ако ли не, то поне да отлѫчи отъ църквата ония, които не се покорявали на неговитѣ умувания“.[2]) „Ти безъ съмнѣние, ще разберешъ, ако само поискашъ, че тия думи не сѫ нищо друго, освѣнъ твоя подигравка надъ мене“ — пише патриархътъ.[3]) Надъ всичко това отгорѣ Симеонъ, като да иронизиралъ надъ патриарха, оплаквалъ се, че въ Ахелойската битка коньтъ подъ него билъ раненъ благодарение на молитвитѣ на послѣдния. — Такъвъ характеръ носила срѣщата на византийския императоръ съ българския царь въ 923 г. подъ стѣнитѣ на Цариградъ. Слѣдъ това, надаренъ съ великолѣпни и многобройни дарове, Симеонъ се върналъ въ лагера, като оставилъ византийцитѣ въ пълно увѣрение, че миръ̀тъ въ скоро врѣме ще бѫде сключенъ.

[1]) Migne, ib., Ep. 31, col. 189, A — B. — СбНУКн., п. т., писмо XXVI, стр. 198.

[2]) Съ тия думи Снмеонъ правилъ намеки на неочакваното нахлуване на византийскитѣ войски въ прѣдѣлитѣ на царството му въ 917 г.

[3]) Migne, ib., Ep. 31, col. 189, C — D. — СбНУКн., п. т., писмо XXVI, стр. 199,

4. МЕЖДУДЪРЖАВНОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ ПРѢЗЪ ПОСЛѢДНИТѢ ГОДИНИ ОТЪ ЖИВОТА НА ЦАРЬ СИМЕОНА.

Въ Цариградъ, наистина, очаквали, че веднага слѣдъ горѣописаната срѣща ще послѣдва формалното сключване на миръ. Но тия очаквания и тоя пѫть не се оправдали. Симеонъ, безъ да се бави много, побързалъ да се върне въ България, безъ да сключи нѣкакъвъ скрѣпенъ съ страшни клетви миръ. Това обстоятелство силно разтревожило както императора, тъй и патриарха. Тѣ веднага разбрали, че Симеонъ, ако и да увѣрявалъ на срѣщата, че дошълъ да води прѣговори за миръ, и обѣщалъ, че мирътъ ще бѫде сключенъ, обаче той нѣмалъ намѣрение да оправдае увѣренията си и да изпълни обѣщанията си. Поради това тѣ не сѫ могли да считатъ войната свършена и рѣшили да настояватъ най-усилено за формално и договорно сключване на мира.

Наскоро, слѣдъ оттеглянето на Симеона въ България, патриархътъ изпратилъ до него писмо,[1]) въ което той явно изказвалъ недовѣрие къмъ думитѣ и обѣщанията му. „Ако и да не съмъ получилъ отъ тебе, сине мой, писмо, почва писмото, все пакъ отново пиша, подбуденъ отъ сѫщата причина, както и по-напрѣдъ, т. е. отъ желание за блажения и желанъ миръ... За това азъ често съмъ писалъ и пиша съ молба особено сега, когато още звучатъ въ ушитѣ ми твоитѣ приятни рѣчи, и мисля всѣкидневно за ония, които бѣха отъ тебе благоразумно произнесени както прѣдъ мене, така и прѣдъ нашия христолюбивъ императоръ, когото — азъ зная навѣрно, — ти, откакъ го видѣ, обикна, понеже се убѣди въ неговата добрина. Освѣнъ това, сине мой, ти даде прѣдъ него обѣщание за миръ и за това, че се прѣкратяватъ убийствата, войнитѣ и тѣхнитѣ гибелни сетнини, и че отново ромеи и българи ще се върнатъ къмъ прѣдишното благоденствие. Но още прѣди срѣщата съ нашия христолюбивъ императоръ

---

[1]) Migne, ib. Ep. 30, col. 185—188. — СбНУКн. п. т., писмо XXV, стр. 196—197. Че това писмо било изпратено наскоро слѣдъ оттеглянето на Симеона въ България, показва думитѣ на патриарха, че „въ ушитѣ му още звучатъ приятнитѣ рѣчи“ на Симеона. Затова ние го отнасяме къмъ края на 923 година.

ти бѣше писалъ на наше смирение отъ България, че ще изтъкмишъ тукашнитѣ работи, понеже искашъ да сключишъ миръ, и ще прѣкратишъ съ божия помощь междуособната борба на християнитѣ и движението на оржжието". Спомняйки по тоя начинъ за прѣдишнитѣ прѣдложения на Симеона за миръ, които обаче той никога до тогава не изпълнявалъ, патриархътъ наново го призовава да сключи миръ. „Тури думитѣ си въ изпълнение, достойно за твоята слава, покажи на дѣло обѣщанията си, за да бжде прославенъ Богъ, а твоето име да стане незабравимо и за слѣднитѣ поколѣния, за да се избавятъ и двѣтѣ стада Христови — азъ говоря за ромеи и българи — отъ душевна и тѣлесна гибель и се насладятъ съ физическо спокойствие и душевно спасение". Писмото си патриархътъ завършва съ думитѣ: „уповавамъ на Бога, че всичко ще бжде така, както ти лично каза на наше смирение и на нашия христолюбивъ императоръ. За всичко това азъ ще моля за твоето дългоденствие и щастие въ този животъ, за наслѣдяване славата, прѣдназначена за всички угодници божии, въ бждащия животъ". Колкото и да звучи въ тия думи на патриарха пълна надежда, все пакъ Симеонъ, както се види, не се отзовалъ на това приканване, и по тоя начинъ въпросътъ за миръ и слѣдъ срѣщата му съ императора останалъ отворенъ.

Слѣдъ завръщането си въ Прѣславъ прѣзъ есеньта на 923 г., Симеонъ побързалъ най-първо да усмири възстанието въ България и да накаже недоволнитѣ, отъ които повечето ще да сж избѣгали въ Сърбия, която така сжщо изпитала гнѣва на българския царь. Въ началото, вѣроятно, на 924 г. той събралъ голѣма силна войска и я изпратилъ въ Сърбия противъ князъ Захария, подъ началството на трима воеводи: Книна, Имника и Ицвоклия[1]) заедно съ новия претендентъ

---

[1]) Второто отъ тия три имена — Ἡμνῆκος, Имникъ А. Куникъ счита, че е безспорно — μηνικός=меникъ и, съпоставяйки го съ изрази ἅμα καυκάνῳ καί μηνικῷ (вж. по-горѣ. стр. 421, бѣл. 2), дохожда до заключение, че и κνῆνος— книнъ трѣба да бжде несъмнѣнно изопачение на името καύχανος (Извѣстія Ал-Бекри и пр., ч. I, стр. 152. — Ср. К. Гротъ, каз. съч., стр. 194, бѣл. 1). Обаче, ако κνῆνος и ἡμνῆκος не сж собствени имена, а имена на извѣстни длъжности

на сръбския прѣстолъ Чеслава, синъ на Клонимира.[1]) Князъ Захарий, щомъ узналъ за приближението на силна и голѣма българска войска, като прѣдвиждалъ, че лесно нѣма да се отърве, побързалъ да избѣга въ Хърватско. Но това не спасило Сърбия, защото тоя походъ билъ прѣдприетъ тоя пжть не само противъ едного Захария, но и противъ цѣлия сръбски народъ. Тогава българитѣ влѣзли безпрѣчно въ сръбскитѣ прѣдѣли, като при това постжпили вѣроломно съ населението. Слѣдъ като свикали сръбскитѣ жупани, ужъ за да имъ прѣдставятъ, както и прѣди ставало, тѣхния новъ князъ Чеслава, когото българитѣ довели съ себе си, вѣроятно, само за видъ, за да не възбуждатъ подозрѣние въ населението, българскитѣ воеводи съ клетва ги увѣрили въ добритѣ си намѣрения и ги поканили на лична срѣща, за да приематъ новия си князъ. Жупанитѣ довѣрчиво се явили на поканата, но били уловени и въ вериги откарани въ плѣнъ. Слѣдъ това българската войска нахълтала въ Сърбия и почнала да опустошава и да се разпорежда по цѣлата сръбска земя. Споредъ Конст. Багренородни, „българитѣ изловили цѣлото население отъ малко до голѣмо и го откарали въ България". Ония, които успѣли да се спасятъ избѣгали едни въ Хърватско, а други въ Византия, така че страната останала пуста.[2]) Както и да било, но слѣдъ тоя походъ Сърбия била присъединена къмъ българското царство като негова съставна часть. Не по-добра ще да е била, вѣроятно, и участьта на възстаналитѣ българи, часть отъ които, както и сърбитѣ, се спасявали съ бѣгство на византийска територия, защото Романъ Лакапинъ въ

или титли, то не остава нищо друго, освѣнъ да се приеме, че и въ третето име Ἀτζβόχλια сжщо така се крие име на нѣкоя длъжность или титла.

[1]) Вж. за Чеслава по-горѣ, стр. 13.

[2]) Const. Porphyr., ib., p. 158,6—16. Твърдѣ справедливо забѣлѣзва М. Дриновъ, (каз. съч., стр. 136; Съчинения, т. I, стр. 505), че „свидѣтелството на Константина не трѣба да се разбира въ букваленъ смисълъ: такова пълно опустошение на сръбската земя отъ българитѣ не се оправдава отъ по-сетнѣшнитѣ събития. Несъмнѣнно е само това, че по-добрата часть отъ сръбския народъ била, наистина, откарана въ българското царство и разпръсната по разнитѣ му области".

писмото си отъ 925 г. писалъ, че „миналата година избѣгали въ мирната и тиха наша държава до 20 хиляди българи, които както се види, сж намразили вашата военнолюбива съпротива и непримирими помисли".[1])

Слѣдъ като усмирилъ България, а Сърбия покорилъ, Симеонъ отново обърналъ погледитѣ си къмъ Византия. Споредъ плана, който той бѣ съставилъ, отивайки въ 923 г. на срѣща съ императора подъ стѣнитѣ на Цариградъ, той трѣбвало да поднови войната съ ромеитѣ и да довърши наченатото. Както изглежда, Симеонъ е можелъ да пристжпи къмъ изпълнението на тоя планъ, още повече че не билъ свързанъ съ Византия съ никакъвъ формаленъ миръ; освѣнъ това, не сж могли да го задържатъ и обѣщанията, които той бѣ далъ на срѣщата прѣдъ императора и патриарха, защото тѣ си останали само обѣщания, както видѣхме, и да ги наруши не му струвало сжщо тъй нищо, както той се не стѣснилъ да ги наруши слѣдъ свиждането си съ патриарха въ 913 г. Обаче Симеонъ не се рѣшавалъ да възобнови войната, защото той добрѣ разбиралъ, че всички незадоволства и смутове въ България сж прѣдизвикани отъ тежкото икономическото положение, въ което народътъ се мжчилъ подъ натиска на непрѣкжснатитѣ му войни, и поради това той не е могълъ да се чувствува гарантиранъ, че слѣдъ възобновата нѣма да избухнатъ нови смутове въ държавата. Впрочемъ тукъ имало и други много по-важни причини, които въ дадения моментъ правѣли невъзможни за Симеона всѣка война съ Византия.

Жестоката постжпка съ Сърбия му създала новъ непріятель въ лицето на хърватския владѣтель, на когото Симеонъ не е могълъ да гледа прѣзъ пръсти. Хърватско, чието засилване се бѣ почнало още прѣзъ втората половина на IX. вѣкъ, въ началото на X. прѣдставяло вече внушителна политическа единица. Особено то се издигнало и достигнало разцвѣта на своята мощь при княза, а отъ 924 г. и краля, Томислава (910—928), съврѣменникъ Симеоновъ.[2]) Съ унищожението на

[1]) Вж. текста на тоя цитатъ по-горѣ, стр. 463, бѣл. 2 и по-долу, стр. 487.

[2]) Šišić, F., каз. съч., стр. 121—149.

васалнитѣ отношения на Сърбия къмъ българския царь Симеонъ влѣзълъ въ непосрѣденъ допиръ съ тоя новъ съсѣдъ, а съ бързото разширение границитѣ на хърватската държава рано или късно трѣбвало да се сблъскатъ интереситѣ на тия двама силни владѣтели. Въ даденото врѣме изстжпвало още и друго обстоятелство, което ускорявало това сблъскване. Слѣдъ разгрома на Сърбия хърватскиятъ князъ, като ималъ прѣдъ видъ интереситѣ си, се явилъ едничъкъ покровитель и защитникъ на сърбитѣ; Хърватско станало сборенъ пунктъ за сърбитѣ, които почнали да се стичатъ отъ всички страни около своя князъ Захария, избѣгалъ тамъ още въ началото на сръбския походъ.[1]) Имайки задъ гърба си такъвъ силенъ съсѣдъ, Симеонъ не могълъ да не прѣдвижда, че сърбитѣ, поддържани отъ хърватския владѣтель, могатъ да се възползуватъ отъ войната му съ Византия, за да вдигнатъ отново възстание противъ него и да му отмъстятъ за жестоката разправа. Не помалко опасно за Симеона се явявало и сближението на Византия съ Хърватско, което се бѣ почнало тъкмо въ това врѣме.

Продължителнитѣ и усилени старания на императоръ Романа Лакапина и патриархъ Николая приведоха най-сетнѣ въ 923 г. къмъ отколѣ желаното примирение на римската църква съ цариградската, на което тъй много тѣ разчитвали за избавянето на империята отъ страшния български царь. Наистина, очакваното въ Цариградъ непосрѣдно въздѣйствие на римския първосвещеникъ върху Симеона въ полза на мира между България и Византия не дало, както видѣхме, никакви резултати; обаче разрѣшението на църковниятъ въпросъ въ южна Далмация, който билъ несъмнѣнно тѣсно свързамъ съ примирението на двѣтѣ църкви, дало възможность на цариградското правителство да постигне цѣлта си. При посрѣдството на папа Ивана X, комуто била отстжпена юрисдикцията върху далматинскитѣ градове и острови, византийското цравителство въ 924 г. сполучило

[1]) Впрочемъ по-сетнѣ Захарий безслѣдно изчезва. F. Šišić, каз. съч. стр. 130, прѣдполага, че той отъ Хърватско ще да се е върналъ назадъ въ Цариградъ, дѣто вѣроятно е умрѣлъ.

да привлѣче на своя страна хърватския князъ Томислава, комуто било прѣдставено политически да владѣе сѫщитѣ градове и острови съ титлата византийски проконсулъ, а сѫщо и захълмския князъ Михаила, който така сѫщо получилъ титлата проконсулъ и патриций, като се отказалъ отъ съюза и приятелството си съ Симеона. Къмъ тѣхъ очевидно се присъединилъ и сръбския князъ Захарий, който въ даденото врѣме се намиралъ подъ влиянието на Томислава. Къмъ това врѣме се отнася и издигането на хърватския князъ въ кралско достоинство, което папа Иванъ X, за да закрѣпи окончателно властьта си въ Далмация, посрѣщналъ на драго сърдце и санкциониралъ.[1]) По тоя начинъ билъ създаденъ оня опасенъ съюзъ на Византия съ южнитѣ славѣни, който изключително билъ насоченъ противъ българския царь. Нѣма съмнѣние, че всички тия прѣговори и съглашения между Византия и Хърватско не сѫ останали неизвѣстни Симеону, и той не е можалъ да не прѣдвижда, каква опасность го очаквала, въ случай че той почне война съ ромеитѣ. Заобиколенъ отъ такива неблагоприятни обстоятелства, Симеонъ по неволя билъ принуденъ или да отложи войната и да се погрижи за разстройството на опасния за него съюзъ, или пъкъ да сключи веднажъ за винаги миръ съ Византия; обаче послѣднето вече принципиално било немислимо за него, така че едничкото срѣдство въ по-нататъшното прѣслѣдване на завѣтната цѣль оставало за него само първото, т. е. да унищожи опасния съюзъ, къмъ което той и пристѫпилъ.

Макаръ Симеонъ и да прѣдвиждалъ опасността отъ тоя съюзъ на Византия съ Хърватско, ако и да признавалъ, че не билъ въ състояние да води двѣ войни изведнажъ, обаче

---

[1]) F. Šišić, каз. съч., стр. 129—132. Тия факти се установяватъ възъ основа на актоветѣ на сплѣтскитѣ събори отъ 925 и 928. К. Иречекъ, отричайки автентичността на тия актове, не приема и изведенитѣ отъ тѣхъ факти вж. Archiv f. sl. Phil. Bd. XXI (1899), стр. 616. — Историја Срба, стр. 192 бѣл. 4). Ф. Шишичъ обаче основателно доказва, че актоветѣ на сплѣтскитѣ събори, ако и да сѫ дошли до насъ отъ по-късно врѣме, XVI. в., обаче, тѣхното съдържание заслужва довѣрие, защото то е съставено възъ основа на стари автентични документи. Вж. п. т., стр. 133, бѣл. 1—135. За несъстоятелностьта на Иречековитѣ възражения, п. т., стр. 143, бѣл. 2—144.

той все още съзнавалъ своето надмощие надъ всѣкиго отъ съюзницитѣ и се чувствувалъ още доста силенъ, за да съкруши силитѣ имъ по отдѣлно. Затова той трѣбало да даде на работитѣ такава насока, щото да може на врѣме да се обезпечи отъ страна на единия съюзникъ, докато се разправи съ другия. Разбира се, първото той би достигналъ много по-скоро и по-лесно спрѣмо Византия. За Симеона било ясно, че, ако Романъ Лакапинъ търси и употрѣбява всички срѣдства и сили да създаде съюзъ съ Хърватско, то главната му цѣль била да се сдобие съ единъ съюзникъ, съ помощьта на когото той да може да отвлича вниманието на българския царь отъ Цариградъ и чрѣзъ това да избави империята отъ вѣчния ѝ врагъ, слѣдов., ако интереситѣ на Византия не биха страдали, то и византийскиятъ императоръ не би се рѣшилъ да вдигне война противъ българитѣ. Но и при все това Симеонъ не е знаелъ, каква ще бѫде политиката на Романа, ако почне война съ хърватитѣ, и не е могълъ да се счита сигуренъ, че Византия ще остане безучастна въ такава война. Ясно става, че докато той продължавалъ още да държи византийското правителство въ неизвѣстность, а отъ друга страна вървежътъ на политическитѣ работи на Балканския полуостровъ почналъ да взима благоприятна за Византия насока, за него било важно да узнае, какви сѫ бѫдащитѣ намѣрения на византийцитѣ спрѣмо него. Поради това, за да прѣдизвика византийското правителство да се изкаже въ това отношение, Симеонъ почналъ да дѣйствува самоволно и помимо Византия. Така, наскоро слѣдъ разгрома на Сърбия и въдворението на спокойствие въ България той разпратилъ прѣзъ есеньта на 924 г. войски да завзематъ отново всичкитѣ завоевани градове и крѣпости, но оставени безъ гарнизони слѣдъ оттеглянето на българитѣ подиръ царската срѣща, като имъ заповѣдалъ при това тамъ, дѣто тѣ срѣщнатъ отпоръ, да употрѣбятъ сила. Въ това, както изглежда, българитѣ не се стѣснявали, защото патриархъ Николай въ послѣднето си писмо не се забавилъ да укори Симеона относно това, че той продължавалъ „да се наслаждава още съ бѣдствията на войната". По тоя начинъ

Симеонъ, безъ да сключи миръ, захваналъ да се разпорежда съ византийскитѣ владѣния на полуострова и самоволно да опрѣдѣля границитѣ между България и Византия.

Извѣстието за новото появяване на български войски въ прѣдѣлитѣ на империята възбудило въ Цариградъ силно негодуване, което било готово да се отзове съ война, защото тамъ мислили, че Симеонъ отново почналъ войната. Колкото и да било основателно това негодуване, почването на открита война съ българския царь било немислимо нито за императора, нито за патриарха. Тѣ ясно виждали, че Симеонъ не билъ вече опасенъ за империята, защото, ако той почналъ да се разпорежда самоволно съ владѣнията ѝ и да се ограничава съ завземането отново на крѣпоститѣ, безъ да сключи миръ, то чрѣзъ това той показалъ, че да постигне съ снлата на оржжието това, къмъ което той толкова години и така силно се стремѣлъ, оставало за него, както и по-рано, невъзможно. Отъ друга пъкъ страна, тѣ твърдѣ добрѣ разбирали, че да обявятъ на Симеона открита война и да тръгнатъ съ походъ противъ него, би значило да му развържатъ ржцѣтѣ и да го оправдаятъ прѣдъ народа му, комуто той тогава бѣ доказалъ, че е необходимо да се продължава войната. Найпослѣ и самата война едвали би донесла нѣкаква полза за Византия, която все още не била въ сила да се бори съ българския народъ, а пъкъ и прѣговоритѣ за съюзъ съ Хърватско не били още завършени; напротивъ, на Византия билъ нуженъ миръ, а той не билъ сключенъ. Обаче, колкото благоприятно и да било за нея положението на работитѣ, нито императорътъ, нито патриархътъ не сж могли да считатъ Симеона безопасенъ за империята. Поради това, ако измамата и своеволието на Симеона и да били крайно оскърбителни и, както изглежда, нетърпими за византийцитѣ, за правителството имъ едничката полза, която могла да се извлѣче отъ тогавашното положение, била да се постарае да сключи миръ, за което патриархъ Николай не се забавилъ да се обърне къмъ Симеона съ послѣднето си писмо,[1])

[1]) Migne, ib., Ep. 31, col. 188 D—196 A. — СбНУКн., п. т., писмо XXVI, стр. 197—201. — Това писмо, ако се сжди по развитието на събития, ще трѣба да се отнесе къмъ началото или първитѣ мѣсеци на 925 г.

като се ползувалъ отъ всичко, съ което той би могълъ да въздѣйствува върху българския царь да го склони на миръ.

Прѣди всичко, като напомня отново на Симеона за обѣщанията му, дадени отъ него императору на срѣщата, т. е. „за окончателното прѣкратяване на войната и възстановяването на мира", патриархътъ го укорявалъ, задѣто той не изпълнилъ до това врѣме тия обѣщания. „Дѣ сѫ обѣщанията на твоитѣ думи?" пита той. „Дѣ е оня блаженъ миръ въ твоитѣ рѣчи, единъ само слухъ за който, разнесенъ по земята българска и ромейска, накара езика на всѣкиго да благодари Бога? Добриятъ нравъ въ всѣки човѣкъ се узнава въ почитането на истината; у мѫжа — управитель пъкъ, особено прѣдназначения за величие, нищо друго тъй не повдига неговата слава и величие на властьта, както истината на думитѣ и вѣрностьта въ обѣщанията. И тъй, обърни внимание, прилича ли на тебе, който се стремишъ къмъ слава и величие, да се отказвашъ отъ думитѣ си и да прѣминавашъ къмъ думи, които никога сѫ нѣмали нѣщо основателно и твърдо". — По-нататъкъ Николай използува насмѣшкитѣ и ирониитѣ на Симеона, които послѣдниятъ изказалъ на срѣщата прѣдъ императора и велможитѣ, съ цѣль отчасть да укори въ това Симеона и да посочи на тѣхната несправедливость, а отчасть по-силно да подѣйствува върху него въ полза на мира. Симеонъ на срѣщата си съ императора, както видѣхме, присмивайки се на патриарха, казвалъ, че поради молитвитѣ на послѣдния той изгубилъ коня си, който билъ раненъ въ Ахелойския бой; че патриархътъ билъ причина за войната, понеже той заемалъ тогава патриаршеския прѣстоль и билъ въ състояние да попрѣчи на войната, ако пъкъ не, то поне да отлѫчи отъ църквата ония, които не се покорявали на увѣщанията му. Като възразява и опровергава тия обвинения и укори, патриархъ Николай особено спира вниманието си на първото. Тукъ той доказва на Симеона, че, ако животътъ му билъ спасенъ въ Ахелойското сражение, то това е станало изключително затуй, защото походътъ, който билъ прѣдприетъ отъ ония, „които при удобенъ случай бѣха заграбили властьта въ държавата", т. е.

Зоя и правителството ѝ, билъ измѣнически и несправедливъ; поради това и висшето благоволение останало на негова страна и отклонило меча отъ него, като му напомнило съ това да се не прѣдава на безумно високомѣрие, съ което той се опълчилъ сега срѣщу Византия. Затова „гледай, прѣдупрѣждава го патриархътъ, да не би въ войната, която трѣба да се начене заради тебе, ударътъ да бѫде нанесенъ по-напрѣдъ не на коня, не на животното, а на тебе, което да не дава Богъ да се случи".

По-нататъкъ патриархътъ пише, че той всѣкакъ се противопоставя на готвящата се въ Византия война и всѣкидневно съвѣтвалъ и императора, и неговия сенатъ и умолявалъ императора „да умѫдри още съ въздържание и дълготърпение при помощьта на висшия Промисълъ своя човѣшки разумъ и да не прѣдприема всенародно походъ противъ българския народъ". Той имъ казвалъ: „Скоро Богъ за вашето дълготърпение ще се косне до сърдцето на българския властитель, и той ще обърне погледа си къмъ благото на мира и отново ще обикне прѣдишното му възстановяване". „Обаче, продължава патриархътъ, цѣлиятъ сенатъ, наедно съ него и цѣлиятъ градъ, — па що казвамъ градътъ, всичкитѣ подвластни на неговата империя, — възмущавайки се, казватъ, че тѣ повече нѣма да търпятъ такова безумие на българитѣ и нѣма да оставятъ неотмъстена гибельта на своитѣ близки и родственици и плѣнението на собственитѣ имъ земи, но че, ако бѫде нужно, тѣ по-скоро сѫ готови да умратъ, отколкото да прѣнасятъ такава надменность на българина. Прочее, бѫди увѣренъ, че всичката войска и всички способни да носятъ оръжие при справедливата божия помощь ще излѣзатъ противъ васъ, защото ти не отстѫпвашъ, а се наслаждавашъ още съ бѣдствията на войната". При това патриархъ увѣрява „напълно истинно" Симеона за военнитѣ приготовления, които ставали въ това врѣме въ Цариградъ. Той го моли да обърне внимание на думитѣ му и да приеме съвѣта му, който и „императорътъ се обѣщалъ да приеме и той нѣма да наруши обѣщанието си, стига само Симеонъ да пожелае да влѣзе съ тѣхъ въ съглашение". Патриархъ Николай

призовава Симеона „да обикне мира и да намрази войната". „Търси миръ, пише той, и слѣдвай подиря му",[1]) т. е. стреми се къмъ него, достигай го и спри общитѣ нещастия, сълзи, стонове на проклятието, съ които те обсипватъ всички хора, българи и ромеи, богати и бѣдни, монаси, духовни и миряни".

Най-сетнѣ патриархътъ увѣрява Симеона, че императоръ Романъ е готовъ да прѣнебрѣгне общественото мнѣние и да постжпи противъ всеобщото искане на поданицитѣ си, само и само да остане вѣренъ на думитѣ, защото „той винаги желае и моли за миръ и не се прѣкланя прѣдъ нищо друго, освѣнъ прѣдъ бѣдствията и войната". Затова „нашиятъ христолюбивъ императоръ, пише патриархътъ, ако и да се подбужда силно отъ сената, отъ всички държавни власти, стратези и архонти за походъ противъ васъ, обаче като човѣкъ, отдавайки се на моитѣ съвѣти, обърна се къмъ мене съ слѣднитѣ думи: „Отче! както се види, азъ се намирамъ между двѣ противоположни мнѣния: отъ една страна правителството, а отъ друга — твое прѣосвещенство. При такова положение на работитѣ ето какво азъ ще ти отговоря: напиши до нашия братъ, че ние прѣдлагаме такова количество злато, каквото е само възможно и прилича, одежди и други нѣща, каквито нему е полезно да приеме, а на мене е прилично да прѣдложа. Ако му е угодно да сключи миръ, то и ние сме готови и въ нищо нѣма да се противимъ на твоя съвѣть". Отъ своя страна патриархътъ, като „налага връзкитѣ во имя Отца и Сина и св. Духа", прибавя, че сега зависи отъ Симеона да назначи количеството злато и одежди, и обявява, че, ако той поиска и друго, възможно за изпълнение, то и въ това ще получи удовлетворение. „И тъй, завършва патриархътъ писмото си, понеже това ти се прѣдоставя, обърни се къмъ мира и прѣдишната любовь. Нека българи и ромеи отново се върнатъ къмъ братско единодушие и единомислие, и нека погние исконният родоначалникъ на враждата! Нека се прослави Христосъ, Богъ нашъ, който съ своя кръстъ разруши прѣградитѣ на враж-

[1]) Псл. XXXIII, 15.

дата и умиротвори своя свѣтъ! Тогава ромейската империя отново ще възстанови своитѣ собствени владѣния, а българската мощь ще владѣе своитѣ безъ страхъ и опасность, защото вече не ще има поводъ за съблазни, а ще се утвърди миръ, и ще настане за двата народа благоденствие, което нека даде Христосъ, Богъ нашъ, като унищожава кознитѣ на дявола и простира крилѣтѣ, за да запази отъ злочестини своето наслѣдие, за чието изкупуване Той пролѣ светата си и животворяща кръвь отъ прѣчистото си ребро".

Такива били послѣднитѣ думи на патриархъ Николая Мистикъ къмъ българския царь; така той, като блюститель на мира и защитникъ интереситѣ на ромейската империя въ трудни моменти на нейното сѫществуване, се стараелъ до послѣднитѣ дни на живота си да прѣкрати многолѣтната борба между България и Византия и умрѣлъ на 15. май 925 г. съ дълбока надежда за възстановяването на „мира и прѣдишната любовь" между българи и ромеи. Но Симеонъ, както и по-рано, останалъ глухъ къмъ тия завѣщани отъ Николая Мистикъ думи; той и слѣдъ това не сключилъ миръ, а напротивъ, отишълъ още по-надалечъ въ своето своеволие. Както се изтъкна по-горѣ, въ даденото врѣме главната задача негова била да разстрои опасния съюзъ на Византия съ Хърватско чрѣзъ сближение съ първата; но той не знаелъ, какъ ще се отнесатъ византийцитѣ къмъ него, когато почне военнитѣ дѣйствия противъ хърватитѣ. Обаче послѣднето писмо на патриархъ Николая, а главно прѣдложението на Романа за миръ въпрѣки самоволното ново завземане на тракийскитѣ градове-крѣпости, показали Симеону, че сближението му съ Византия било още възможно и, ако приеме Романовото прѣдложение, той ще успѣе поне на врѣме да се обезпечи откъмъ византийцитѣ. Затова Симеонъ обърналъ погледитѣ си назадъ.

Още отъ врѣмето на срѣщата си съ Романа Симеонъ се намиралъ въ крайно неопрѣдѣлени и натегнати отношения съ Византия: подъ стѣнитѣ на Цариградъ той обѣщалъ на императора и патриарха миръ, а пъкъ не го сключилъ въ течение на повече отъ година; на всички подкани и напомняния

отъ Цариградъ той оставалъ глухъ безъ да обясни причинитѣ. Отъ тия неопрѣдѣлени отношения сега Симеонъ намислилъ да се възползува. За да се постави на легална почва спрѣмо Византия и да убѣди императора, че на видъ се отказва отъ византийската столица, той рѣшилъ да покаже, че желае да изпълни сега обѣщанието си, дадено на срѣщата, т. е. че желае да сключи миръ, като мислилъ, че съ това ще отнеме у византийцитѣ всѣки поводъ за война. Обаче, споредъ новия си планъ, той трѣбало да избѣгва всѣка възможность за сключване на дълготраенъ миръ. Нѣма съмнѣние, че това той би достигналъ твърдѣ лесно, ако прѣдложеше неизпълними за цариградското правителство условия; но за него подобни условия засега били безсмислени: той трѣбало да прѣдложи изпълними условия и заедно съ това да направи мирътъ невъзможенъ. Съ тая тъкмо цѣль Симеонъ прѣзъ първата половина на 925 г., може би, веднага слѣдъ смъртьта на патриархъ Николая, се прогласилъ за царь и самодържецъ на всички българи и ромеи, защото знаелъ, че византийцитѣ никога нѣма да се съгласятъ на миръ, докато той носи тая титла; признанието на която несъмнѣно ще бѫде поставено въ условията, особено въ дадения моментъ, когато събитията се развивали благоприятно за тѣхъ. Наскоро слѣдъ това Симеонъ се обърналъ писмено къмъ ромейския императоръ съ прѣдложение за миръ, като се надѣвалъ, че съ затягането на мирнитѣ прѣговори ще успѣе да спечели врѣме и да държи византийцитѣ въ ржцѣ, докато се разправи съ хърватитѣ.

Прѣслѣдвайки такава цѣль, Симеонъ въ писмото си до Романа[1]) се явява твърдѣ умѣренъ въ условията. Тукъ той вече не иска нито свалянето на Романа Лакапина отъ прѣстола, нито триумфално влизане въ Цариградъ; освѣнъ това

---

[1]) Доколкото съдържанието му може да се възстанови по отговора на Романа Лакапина вж. Δελτίον, τόμος Α', τεῦχος Η. Ἀθῆναις 1884, стр. 658—664. — До насъ сж стигнали три писма на Романа до Симеона по единъ ржкописъ отъ XII. в. и бѣха издадени отъ Ив. Сиккелиона въ посоченото тукъ атинско списание въ 1884 и 1885 г. Подробно за тѣхъ вж. СбНУКн. п. т., 282—285, а нашия прѣводъ на тия писма, п. т., стр. 285—290.

не само не иска признание на новата си титла, но дори не споменува за нея въ писмото си; той се ограничилъ само съ това, че я вмѣстилъ въ надслова на писмото. Обаче и това се показало за ромейския императоръ твърдѣ оскърбително и възмутително, и Романъ счелъ за нужно въ своя отговоръ прѣди всичко да опровергае правото му да носи тая титла и да му покаже, че тя не е дѣйствителна, на слѣднитѣ основания: 1. Симеонъ самъ по себе си може да се нарича, както той иска, и нищо не му бърка да се прогласи за господарь на цѣлата земя и дори за сарацински емиръ-ал-муменинъ,[1]) но всичко това ще си остане празна дума, защото той не е получилъ властьта отъ Бога. „Ако би трѣбаше нѣкой да се нарича царь на ромеи и българи, пише Романъ, то по-скоро трѣбаше ние да се наречемъ, които сме получили това отъ Бога и по негово довѣрие сме получили царската власть, а не вие, които се силите съ кръвь и убийства да я добиете". — 2. Да не мисли Симеонъ, че нему, „който е разорилъ цѣлия западъ (т. е. всичкитѣ владѣния византийски на полуострова) и е изловилъ въ плѣнъ жителитѣ му", се дава право „да се нарича царь на ромеитѣ, защото тѣ не сж доброволно къмъ него прибѣгнали, но сж заробени отъ него съ насилие и война, па не стига това, но дори бѣгатъ отъ него и прибѣгватъ при ромейския императоръ като единоплеменници. — 3. Не му дава право да се нарича царь на ромеитѣ така сжщо и окупирането на ромейскитѣ земи и крѣпости, защото тѣ нищо не могатъ да му донесатъ — никакви доходи, никакъвъ успѣхъ, освѣнъ само едно владѣние, и то тѣ ще му причинятъ не малко главоболие за снабдяването имъ съ храна и оржжие, като при това населението се измжчва и загинва. — 4. Ако Симеонъ трѣба да се нарича царь на ромеитѣ, защо самитѣ българи и при това не въ малко количество, а до двадесеть хиляди бѣгатъ отъ него и се прѣдаватъ на тихата и мирна държава на ромейския императоръ, защото, споредъ мнѣнието

[1]) Това е една отъ титлитѣ на арабскитѣ халифи и значи „князъ на правовѣрнитѣ", която по правилно би трѣбало да се чете: „емиръ-ул-мюмининъ отъ „мюминъ" = „прововѣренъ".

на Романа, тѣ „сѫ намразили военнолюбивата съпротива и непримирими помисли“. Най-сетнѣ 5. Романъ пита Симеонъ, царь на кои ромеи той се нарича: на изловенитѣ ли отъ него роби-ромеи, или на ония, които се намиратъ въ ржцѣтѣ на невѣрнитѣ и сѫ обречени на робство, защото за другитѣ, т. е. ромеитѣ отъ империята, Симеонъ добрѣ знае, какво мислятъ за него и говорятъ, т. е. че тѣ никога нѣма да го признаятъ. „И тъй, мене, духовний ми брате, повече слушай, пише императорътъ, отколкото своитѣ лъжепророци и гадатели, които, облъщавайки и измамвайки твоя разсѫдъкъ, изобличени сѫ и ще се изобличаватъ като лъжци, тъй като твоитѣ работи отиватъ злѣ, ако искашъ това да разберешъ“.

Не по-малко отстѫпчивъ се явявалъ Симеонъ и въ прѣдлаганитѣ условия: сега той искалъ отъ императора да му бѫдатъ отстѫпени само окупиранитѣ отъ българитѣ вече земи. Това искане той мотивиралъ така:

1. Понеже византийцитѣ нахълтали ненадѣйно въ 917 г. въ неговото царство и съ това нарушили взаимнитѣ съглашения отъ 896 г. и отъ 904 г., то той считалъ себе си за първъ оскърбенъ и затова искалъ да му се покорятъ съгласно съ божествената заповѣдь и да му дадатъ удовлетворение съ отстѫпка на земи. Романъ счелъ, обаче, тоя доводъ несправедливъ, като му доказва, че самото завземане на ромейскитѣ земи и прогласяването му показватъ, какво той пръвъ е нарушилъ съглашенията и клетвитѣ, че той тръгналъ пръвъ въ походъ срѣщу ромеитѣ и опустошилъ и разорилъ земята имъ, а населението изклалъ, и сега, вмѣсто да ги утѣши като онеправдани и да имъ върне всичко, той го укорява и изисква да му се отстѫпятъ и други градове освѣнъ ония, които тѣ сѫ изгубили при неговитѣ прадѣди.

2. Симеонъ счита всичкитѣ завзети отъ него земи за даръ Божий, който му е даденъ като възнаграждение за неговото онеправдание, а, ако това е тъй, то и Романъ трѣба да ги отстѫпи. Романъ обаче опровергава това искане съ туй, че тѣзи земи не могатъ да се считатъ за даръ Божий, защото Богъ раздава своитѣ дарове мирно и безкръвно, а Симеонъ ги е завзелъ съ силата на оржжието; а

що се отнася до него (Романа), то той вече му е направилъ много снизхождения: обръщалъ се къмъ него съ мирни послания; изпроваждалъ свети отци да го умоляватъ; пращалъ пратеници съ предложение за миръ; ревностно му далъ подаръци и се обѣщалъ още по-ревностно да даде и други, ако Симеонъ се съгласи на миръ; най-сетнѣ се съгласилъ дори да се яви на лична срѣща съ него. Затова, ако Симеонъ очаква други снизхождения, то ще бѫде напразно, защото „този, който прѣдава повѣреното нему отъ Бога на народи иноплеменни и кръвожадни, осѫжда се като такъвъ, който е направилъ не снизхождение, а прѣстѫпление".

3. По-нататъкъ Симеонъ, както изглежда, за да оправдае безпричинното окупиране отново на тракийскитѣ крѣпости, се облѣгалъ на това, че „българитѣ [отъ начало още] имали обичай да изискватъ чуждото и да го не връщатъ", и при това доказвалъ, че той ги искалъ съгласно съ евангелското изречение: „ако нѣкой иска да ти вземи ризата, дай му и горнята дреха" (Мат. V, 40), като се надѣвалъ възъ основа на послѣднето писмо на патриархъ Николая, че тѣ ще му бѫдатъ отстѫпени и ще се признаятъ нему принадлежащи. Но тукъ Романъ напомня Симеону, че, ако българитѣ иматъ такъвъ варварски обичай, то ромеитѣ иматъ най-непоколебимъ законъ да не прѣдаватъ собственото си. При това той го изобличава въ надсмѣшка и поругание надъ Христовото учение и го причислява къмъ Христоненавидцитѣ, защото Симеонъ, ако и да се обявява за ученикъ Христовъ, увлѣченъ отъ своето порочно и неумѣстно желание, разбира Христовитѣ душеспасителни думи за душегубителни.

4. Най-сетнѣ Симеонъ, слѣдъ като увѣрява Романа, че има право да изисква отстѫпката на тия земи, настоява прѣдъ него, че както Доростолъ (Дръстъръ) и другитѣ градове въ провинцията Мизия,[1]) които нѣкога-си били подъ

[1]) Г. Балашевъ, II, т. стр. 211—219, се опита чрѣзъ разни недопустими и прѣсилени комбинации да докаже, че тукъ става дума не за стария рим. Durostorum, Dorostorus, гръц. Δορόστολος, Δορύστολος, виз. Δρίστρα, Δρύστρα отъ старобълг. Дрѣстъръ, а въ рус. лѣтописъ Дрьстеръ, Дрѣстръ, Дрѣстеръ на Дунавъ, сег. Силистра, а за нѣкакъвъ-си другъ едноименен градъ Родо-

властьта на прѣдишнитѣ императори, а сега подъ негова, тъй и тѣзи крѣпости, които той насмѣшливо нарича мандри,[1]) ще влѣзатъ въ числото на неговитѣ владѣния; при това той убѣждава Романа да се не съкрушава и очудва, какъ това ще стане: той ще ги забрави както и ония, понеже това е станало навикъ на ромейскитѣ императори, а пъкъ да стане нѣщо за нѣкого навикъ, било твърдѣ лесно. На тия увѣрения и убѣждения Романъ възражава, че Симеонъ неправилно разсѫждава, защото ромеитѣ, ако и да сѫ навиквали да гледатъ, че българитѣ владѣятъ земята имъ, тѣ не само не сѫ я забравили, но и немалко укоряватъ прѣдиш-

---

στολον вм. Δορόστολον въ Еминонската епархия, който се намиралъ прѣзъ първата четвърть на X. вѣкъ на византийска територия и билъ изгубенъ отъ Романа Лакапина заедно съ Виза. Обаче нито античната география, нито византийската до сега не сѫ открили подобенъ втори Доростолъ или Родистолъ въ Еминонтската епархия, обсегътъ на която въ разни врѣмена се измѣнявалъ различно. За да се убѣдимъ въ това, доста е да се погледне въ издадения отъ X. Гелцера списъкъ на епархитѣ, принадлежащи на цариградската църква отъ врѣмето на им-ръ Лъва VI Философъ (съставенъ прѣзъ първитѣ години на X. в. между 901 и 907 г., т. е. прѣди Симеонъ да окупира тракийскитѣ крѣпости), дѣто подъ τῇ Ἀνδριανουπόλει Αἱμιμόντος не фигурира нито Ῥοδόστολον, нито Δορόστολον като отдѣлна епархия. Вж. H. Gelzer, Ungedruckte und ungenügend veroffentliche Texte der Notitiae episcopatum. München 1901, S. 558, № 602—613.

[1]) Въ гръцкия текстъ за тия мандри — овчарски кошари се казва слѣдното: καὶ ὅτι, εἰ καὶ παρ' ἡμῶν δοθεῖ (вм. δοθείη) σοι τὰ παρὰ σοῦ μανδριὰ καλούμενα, ἐπιλαθέσθαι αὐτῶν ἔχομεν, ὡς κακείνων (Δελτίον, п. т., стр. 663). Г. Баласчевъ, п. т. стр. 210—211, по никой начинъ не се съгласява съ обяснението на С. Дестуниса, че „Симеонъ „загонами пастушьима", глумясь, называетъ крѣпостн, въ которыя, какъ извѣстно, сбѣгались сельскіе жители, когда спасались отъ опустошеній непріятелей" (ЖМНПр. ч. 252 (1887), отд. II, стр. 151. — Ср. СбНУКн. XIII, стр. 282, бѣл. 17); той мисли, че това е собствено име на укрѣпление, „което да завладѣе съ сила за Симеона било мѫчно и което той изисквалъ да му се отстѫпи доброволно", като при това Б. посочва на нѣкакъвъ градъ Μάνδραι въ епархия Ἑλληςπόντου у Хиерокла, който тукъ не може да има никакво значение, на с. Мандра между Баба-Ески и Узунъ-Кюпрю, на с. Мандрица между Лозенградъ и Люле-Бургазъ и на Мандренското езеро, получило името си, споредъ Иречка, отъ с. Мандра, което се намирало на западния край на езерото, и счита за твърдѣ вѣроятно, че тукъ става дума тъкмо за послѣдния пограниченъ пунктъ и пр. Нне пъкъ мислимъ, че Б-въ не би дошълъ до такова невъзможно заключение, ако би

нитѣ императори, задѣто сѫ допуснали българитѣ да заселятъ толкова земя; ако пъкъ Симеонъ мисли, че за човѣка е твърдѣ лесно да привикне на нѣщо, то вмѣсто да проповѣдва това на другитѣ, нека той самъ, като непризнатъ учитель на това учение, го приложи по-напрѣдъ на себе си, като привикне самъ да се задоволява отъ собствената си земя и да не пожелава земята на ближния.

Най-послѣ Романъ, като приканва Симеона да се откаже отъ своитѣ суетни стремежи и го заплашва съ висшето отмъщение и страшния сѫдъ, призовава го на миръ и му съобщава условията, на които послѣдният може да се сключи. „Ние, пише Романъ, никога нѣма да ти дадемъ нито една педя земя, нито крѣпости, нито пъкъ нѣкой другъ имотъ, негли (ще се съгласимъ) само на това, че къмъ условията, сключени отъ императора киръ-Лъва, ние ще прибавимъ още обявенитѣ на тебе сто скарамангии, защото и той (Лъвъ по онова врѣме), когато вие и двама сте произнасяли страшнитѣ клетви за миръ, нищо такова не приелъ, което би причинило гибель и позоръ на ромейското царство". Въ заключение Романъ право заявява, че, ако Симеонъ наистина желае миръ, това велико дѣло може да стане само тогава, когато той върне назадъ всичката завзета отъ него земя и крѣпости; ако ли пъкъ Симеонъ се отказва да приеме горнитѣ условия, той го прѣдупрѣжда, че ще прѣкѫсне всички сношения и ще се прѣдаде изцѣло на Бога и отъ него ще чака отмъщение за всички онеправдания, които ромеитѣ сѫ прѣтърпѣли отъ него[1]).

той обърналъ по-голѣмо внимание къмъ приведения по-горѣ гръцки текстъ, защото вече изразътъ τὰ παρὰ σοῦ μανδριὰ καλούμενα ясно показва, че тукъ се е имало прѣдъ видъ не нѣкой опрѣдѣленъ пунктъ стратегически, а просто така Симеонъ въ писмото си до Романа нарекълъ иронически завзетитѣ отъ него крѣпости. По тоя начинъ обясненнето на С. Дестуниса си остава едничкото вѣрно и то прѣдава истинския смисълъ на приведения гръцки текстъ.

[1]) Поради голѣмия интересъ и важностьта на това Романово писмо ние го даваме цѣлото тукъ въ Притурка № 9.

И тъй, отъ тия условия и изобщо отъ съдържанието и отъ тона на цѣлото писмо се ясно види, доколко сж се измѣнили отношения между Византия и България, доколко прѣдишниятъ страхъ прѣдъ Симеона, който привождаше Романа и цѣлия му народъ въ трепетъ, сега се замѣнили съ смѣлость и упорство. И наистина, когато българскиятъ царь бѣше страшенъ за империята, ромейскиятъ императоръ го молѣше колѣнопрѣклонно чрѣзъ патриархъ Николая за миръ,— сега пъкъ не само не го моли, но право доказва, че, ако Симеонъ не се съгласи да сключи миръ, то послѣдниятъ не е толкова необходимъ за Византия; по-напрѣдъ императорътъ бѣше готовъ да даде не само злато, сребро и скжпоцѣнни дрехи, но още и часть отъ територията на империята, — а сега той му смѣло заявява, че Симеонъ нѣма да получи нито педя земя, нито пъкъ други нѣкои подаръци, и че той (Романъ) никога нѣма да излѣзе вънъ отъ условията на императоръ Лъва VI отъ 896 г. и е готовъ само да прибави къмъ тѣхъ обѣщанитѣ нему сто скарамангии,[1]) и то като възнаграждение за неговото съгласие да сключи миръ.

Но какъ се отнесълъ Симеонъ къмъ тая коренна промѣна въ политиката на Романа Лакапина? Може би, такъвъ отрицателенъ отговоръ отъ Цариградъ и билъ желателенъ за Симеона, но той едвали е очаквалъ отъ византийцитѣ такава смѣлость въ заявленията, такива искания въ усло-

[1]) Τὸ σκαραμάγγιον, σκαραμάγγον, σκαραμάγκον. — Отъ какъвъ произходъ е и какво означава тая дума сж въпроси етимологически все още не разрѣшени. Изказанитѣ досега мнѣния сж твърдѣ разноречиви: едни я считатъ за арабска и я произвеждатъ отъ saraballa, която въ гръция и латинския езици се прѣвърнала въ saramanna, оттука въ saramannium и най-сетнѣ въ scaramangium; други я приематъ за персийска съ значение на „дъждовна дреха", която обикновено се намѣтала въ лошо врѣме; трети пъкъ — за „готска, т. е. саксонска или германска" и я приравняватъ съ старата романогерманска дума Scharamad и Scharamang (отъ гл. scharmen = schirmen, beschirmen = пазя, опазвамъ, защищавамъ) и съ сегаш. Scherming (у фламандцитѣ) и Schirmung, Beschirmung (у нѣмцитѣ). Обаче засега нито едно отъ тия обяснения не се приема за рѣшаваще въпроса. Едно е само вънъ отъ всѣко съмнѣние, а именно, че scaramangion е название на единъ видъ дреха, която доскоро се приемаше, че била горня дълга дреха, направена отъ скжпа материя и обшита съ кожи (подобна на римската penula), която се намѣтала или

вията, такова прѣнебрѣжение къмъ неговитѣ успѣхи, къмъ неговото надмощие надъ ромейския императоръ. Той чувствувалъ удара, който му нанесло това писмо, и, може би, въ друго врѣме не би го прѣтърпѣлъ, обаче сега той билъ длъженъ да се смири, а още повече като виждалъ, че достигането на желанието му е възможно. Писмото на Романа ясно показало, че императорътъ нѣма намѣрение да вдига война заради това, че българскиятъ царь се нарекълъ произволно и „царь на ромеитѣ", защото въ Цариградъ, както изглежда, не придавали голѣмо значение на новата Симеонова титла и сж гледали на нея само като прѣчка за миръ; освѣнъ това въ писмото се право заявявало Симеону, че, ако той не се съгласи съ прѣдложенитѣ нему условия, Романъ щѣлъ да прѣкжсне всѣкакви сношения и ще се прѣдаде изцѣло Богу и отъ него щѣлъ да очаква отмъщение. За Симеона тъкмо това било нужно, и той вече можелъ да пристжпи къмъ изпълнение на плана си. Но тукъ го разколебали новитѣ размѣствания на войскитѣ въ империята. Романъ, който сега слѣдъ такъвъ отговоръ не очаквалъ нищо друго, освѣнъ война отъ страна на Симеона, почналъ сжщеврѣменно да укрѣпява приморскитѣ градове, като ги снабдявалъ съ провиантъ и войска. Тия приготовления поставили Симеона въ неизвѣстность, защото за него не било разрѣшимо, дали византийцитѣ очакватъ отъ него война, или се готвятъ сами да го нападнатъ. За да разубѣди императора въ първото и да прѣвари второто, той рѣшилъ

обличала върху другитѣ дрехи за прѣдпазване отъ дъждъ, снѣгъ и др. и която носѣли знатнитѣ велможи (Du Cange, Glossarium graec sub v. — Reiske, Commentarii etc. De ceremoniis, ed. Bon. II, p. 459 et ssq.). Напослѣдъкъ обаче покойниятъ проф. Н. П. Кондаковъ възъ основа на всички данни установи, че scaramangion била горня дреха, която по произходъ била източна, а може би и варварска. Тя била въ IX. и X. вѣкъ прѣдимно военна дреха, единъ видъ кафтанъ, която сж носили въ врѣме на язда императори и висшитѣ военни и граждански чинове и за нѣкои се смѣтала като парадна дреха. Приготвяла се тя отъ копринени и изобщо отъ скжпи материи и е имала разни бои (бѣла, розова, синя, пурпурова и пъстра отъ разни бои и десени) споредъ лицето, което я носѣло. — Историята на развитието на тия дреха вж. N. P.. Kondakov, Les costumes orientaux à la Cour Byzantine. Byzantion, t. I, (1924), p. 10 et. ssqu.

да отговори веднага слѣдъ получаването на първото Романово писмо.

Въ новото си писмо[1]) Симеонъ, въпрѣки очакванията въ Цариградъ, се явявалъ съ още по-силно настояване за сключване на миръ. Така, като опровергавалъ условията на Романа, той го увѣрявалъ, че исканията му за връщане на окупиранитѣ земи сж несправедливи, защото тия земи сж завзети и принадлежатъ нему възъ основа на военнитѣ закони и че, ако той ги иска назадъ, то трѣба да принуди и сарацинитѣ да му върнатъ земята, крѣпоститѣ и народа. Относно ромейската титла, противъ която възставалъ тъй силно Романъ въ първото си писмо, Симеонъ отговарялъ твърдѣ уклончиво: той избѣгвалъ, както изглежда, да говори за новата си титла и се ограничавалъ съ това, че доказвалъ правата си да носи изобщо царска титла, която му давали неговитѣ мощь и побѣди, и поради това той я достигналъ на законни основания, а не както Романъ, който „присвоилъ чуждото", т. е. узурпаторски завладѣлъ властьта и произволно се прогласилъ за императоръ, та чрѣзъ това далъ „поводъ за съперничество и война". Освѣнъ това Симеонъ укорително запитвалъ Романа, защо е мълчалъ толкова врѣме, т. е. отъ 919 год., ако не желае да признае новата му царска титла, и защо не е протестиралъ противъ нея, ако тя е имала голѣмо значение за Романа. По-нататъкъ Симеонъ укорявалъ Романа, задѣто той винаги се стреми къмъ миръ и ужъ залѣга

---

[1]) Доколкото то може да се възстанови по второто писмо на Романа, вж. Δελτίον, п. т., стр. 665—666; продължение, п. т. том. В', τεῦχος 5 (1885), отд. 40—45. — СбНУКн. кн. XIII (1899), стр. 291—295. — Въ това писмо Романъ пише: „И тъй, ужасъ и страхъ ме обзематъ, когато си помисля, какъ тъй безмирно и враждебно можа да прѣкарашъ течението на тия свети дни, като се въздържашъ отъ една страна отъ месо, а отъ друга — се прѣсищашъ съ плътьта на брата си и се гордѣешъ съ съперничество и раздори! Какъ ще погледнешъ ти на всесветото и животворяще Христово възкресение, когато си настроенъ тъй враждебно къмъ брата си? Какъ си се причастилъ съ неговото прѣчисто и за насъ принесено въ жертва тѣло" и т. н. Отъ тия думи ясно става, че писмото било написано прѣдъ Великденъ 926 год., може би на страстната недѣля. Великденъ въ 926 г. се падалъ на 2 априлъ, слѣдов. писмото е писано въ края на м. мартъ 926 г.

за него, а пъкъ „не се стѣснява да снабдява съ провиантъ и войска приморскитѣ градове". Най-сетнѣ Симеонъ се ограничавалъ съ общи фрази, че „на невладѣющия прилича да иска отъ владѣющия," че „любовьта и мирнитѣ отношения се уголѣмяватъ и засилватъ съ отстжпки и дарове" и дори искалъ да му се изпратятъ хора, съ които да може да почне прѣговори за миръ.

Това писмо на Симеона произвело силно впечатление въ Цариградъ. Такова смирение, такава настойчивость отъ Симеонова страна за миръ накарали Романа и правителството му, които очаквали съвсѣмъ други резултати отъ първото писмо, да мислятъ, че българскиятъ царь наистина се отказвалъ отъ прѣдишнитѣ си стремежи и наистина иска да сключи миръ. Поради това тѣ не само не се отнесли безъ внимание къмъ настойчивитѣ искания на Симеона, но, напротивъ, Романъ, прѣдполагайки, че българскиятъ царь по неволя е принуденъ да търси миръ и че послѣдниятъ ще може сега да бжде сключенъ на най-сгодни за Византия условия, счелъ за нужно веднага да му отговори; но, понеже той въ първото си писмо бѣ заявилъ, че ще прѣкжсне всѣкакви сношения, ако Симеонъ не се съгласи съ прѣдлаганитѣ условия и настоява на своитѣ искания, то императорътъ сега, като виждалъ, каква посока вземали работитѣ, стараелъ се да покаже Симеону, че той му отговарялъ не за туй, защото има нужда, а само за да опровергае обвиненията му и да докаже несъстоятелностьта на оправданията му. Така, прѣди всичко Романъ, възставайки противъ укоритѣ на Симеона, задѣто не принуждавалъ сарацинитѣ да му върнатъ земята и народа, доказва, че не подобава на Симеона да се сравнява съ сарацинитѣ и че било би безполезно да се изисква това отъ врагове, които иматъ друга вѣра и други закони и се намиратъ постоянно въ враждебни отношения съ Византия, защото главното орждие за въздѣйствие — св. Писание тѣ не признаватъ и не сж били никога свързани съ никакви договори и съглашения, но и при все това, ако тѣ обѣщаватъ миръ, изпълняватъ обѣщанието си, което не се съблюдава и изпълнява отъ Симеона, макаръ че той

изповѣдва една и сѫща вѣра, ржководи се по единъ и сѫщи законъ, поучава се отъ едно и сѫщо св. Писание и се придържа о рѣшения, опрѣдѣлени съ клетвени съглашения.

Срѣщу обвиненията, които Симеонъ хвърля върху Романа за незаконното завладѣване на властьта и проглашение за императоръ, послѣдниятъ се защищава двояко: отъ една страна той се оправдава съ това, че прѣдставя своето покачване на прѣстола като прѣвратъ миренъ, направенъ съ благи намѣрения и при това съ съгласието и по желанието на младия императоръ, брачнитѣ свръзки съ когото направили царството общо; отъ друга пъкъ страна той обвинява Симеона като похититель на чуждото и причинитель на съблазнитѣ и войнитѣ, защото той не само нарушилъ физическата синовность, слѣдъ като се прогласилъ за царь на българитѣ и по тоя начинъ се поставилъ наравно съ ромейския императоръ, но дори измѣнилъ и на оная духовна синовность, която се установила между господаритѣ на двѣтѣ съсѣдни държави още отъ врѣмето на покръщането на българитѣ, като възстаналъ съ война и, безъ да се задоволява съ своя народъ, прогласилъ се за царь и на духовнитѣ си освободители. Тукъ, при всичко че Симеонъ избѣгва да говори за новата титла, Романъ се ползува отъ случая да му докаже, че той не само нѣма право да носи ромейската титла, но още и отрича правата му да се нарича дори царь на българитѣ. „Какъ твоятъ най-възвишенъ и проницателенъ разумъ, пита Романъ, не е обсѫдилъ, че ние писахме не за това, че ти се наричашъ незлобиво царь, а за това, дѣто ти се пишешъ „царь на ромеитѣ“, защото въ своето отечество ти можешъ да правишъ, каквото искашъ; обаче, ако трѣба право да говоримъ, то и въ него не (можешъ). Защото откѫдѣ ще може да ти се приложи такова име? Отъ прадѣдитѣ ли? Но ти всичко знаешъ. Но (може би) отъ тиранство или завладѣване на земя и отъ [нарушение на] клетвени съглашения? Това не е царско достоинство, а ненаситность. Това е невъзможно, не! Дори ако и да се стремишъ и силишъ да се накичишъ, като нѣкой гарванъ, съ чужди пера, които, слѣдъ като изпадатъ подиръ малко, ще

покажешъ наявѣ званието, което по родъ ти прилича, а изкуственостьта и фалшивостьта на твоето убѣждение съвсѣмъ ще те уличатъ. Па и какъ [могатъ] да бждатъ двама императори, — както ти самъ напразно се трудишъ —, които се различаватъ по родъ (произходъ), отличаватъ се по образъ на мислитѣ и се надминаватъ по царско достоинство? И съ какви ромеи ти ще се миришъ, като се наричашъ царь на ромеитѣ, когато тѣ не [ти] разрѣшаватъ? Защото никой не сключва миръ съ ония, на които той е господарь, но господарува (надъ тѣхъ). Ако пъкъ ти се домогвашъ да господарувашъ, [това значи] ти не желаешъ да сключишъ миръ"). А дотогавашното си мълчание Романъ обяснява съ туй, че ужъ той чакалъ, Симеонъ самъ да признае „тѣзи прѣчки на мира и съблазна" и, добрѣ като обмисли злото, доброволно да се обърне къмъ изправление, и че той билъ принуденъ да пише за това въ прѣднето си писмо, защото видѣлъ, че Симеонъ настоявалъ на едно и сжщото и по никакъвъ начинъ не се склонявалъ къмъ доброто. Що се отнася до укрѣпяването на приморскитѣ градове, Романъ се извърта съ общи фрази, какво той съ това изпълнявалъ дълга си, защото се грижилъ, за земитѣ, които той владѣелъ и получилъ отъ прѣдшественицитѣ си, а не отива, като Симеона, да завзема чуждото съ насилие и война.

По-нататъкъ Романъ се ползува отъ общитѣ фрази на Симеона, за да му докаже, не той трѣба да върне земитѣ, които той завзелъ, защото дори това, което той мисли, че владѣе възъ основа на клетвени съглашения, т. е. което му било отстжпено отъ прѣдишнитѣ императори, не принадлежи нему. Послѣ, като призовава Симеона да се погрижи да остави подиря си добъръ споменъ въ потомството и да помисли за спасението на душата си, като се убои прѣдъ светитѣ и божествени дни на великия постъ и прѣдъ Христовото възкресение, Романъ го уговаря да се откаже отъ стремежа си къмъ завоевание на чуждото и да побърза да сключи миръ; най-сетнѣ, понеже Симеонъ му писалъ, че съ дарове се увеличава и усилва любовьта между хората, то и Романъ заявява, че никакви дарове и никакви дружелюбни изражения

не могатъ да увеличатъ и усилятъ истинската любовь, а само свободната воля, инакъ подобенъ стремежъ ще се счита равносиленъ съ безбожностьта на вълхва Симона. Поради това, ако Симеонъ на драго сърдце и по добра воля, т. е. безъ всѣкакви искания и претенции, приеме мира и любовьта, то Романъ ще се покаже къмъ него щедъръ, безъ да пощади нѣщо отъ това, което зависи отъ неговата власть. Тукъ той му повтаря сѫщитѣ условия за миръ, които той изказалъ бѣ въ първото си писмо, да върне цѣлата завзета отъ него земя и крѣпоститѣ въ нея; въ противенъ случай, прѣдупрѣждава го да се не надѣва, че ще получи нѣщо повече освѣнъ сто скарамангии въ придавка къмъ прѣдишнитѣ условия. Сѫщо тъй Романъ отказва Симеону да му изпрати пълномощници за прѣговори, защото никаква полза не щѣло да има отъ голи прѣговори между двамата, докато не се приложатъ миротворни условия по-напрѣдъ официално, т. е. докато условията на мира прѣдварително не се опрѣдѣлятъ точно и утвърдятъ писмено.

Ако сравнимъ тоя отговоръ на Романа съ прѣдния, не е мѫчно да се забѣлѣжи, каква голѣма разлика има въ тѣхъ. Цѣльта на първото Романово писмо била, както видѣхме, да прѣдизвика Симеона на война, и по тоя начинъ съ помощьта на съюзницитѣ Романъ да го принуди да се откаже веднажъ завинаги отъ Цариградъ и да сключи миръ; поради това и по характеръ, и по тонъ това писмо било строго-укорително: въ изразитѣ си Романъ бѣше неразборчивъ, въ нападкитѣ си — безпощаденъ, въ отказитѣ си — самонадѣянъ, а въ условията си — строгъ и неотстѫпчивъ. Напротивъ, съвсѣмъ другъ характеръ носи второто му писмо. Въ него Романъ, както изглежда, билъ наклоненъ да повѣрва на Симеона и, при всичко че послѣдниятъ настоява още на прѣдишнитѣ си искания, той изказва надежда, че Симеонъ ще се помири и ще влѣзе въ съглашения. Наистина, Романъ и тукъ го напада за неоснователнитѣ му искания и опровергава укоритѣ му, но въ самитѣ си нападки и опровержения той се изразява вече много по-меко и по-дружелюбно и дори се оправдава, както се види, за прѣднето си писмо.

Отъ неговитѣ увѣрения въ искренитѣ му отношения спрѣмо Симеона, отъ неговитѣ убѣждения въ откровеността и правдивостьта на думитѣ му и отъ изказванията на постояннитѣ грижи за душевното спасение и добрия споменъ за Симеона въ потомството става ясно, че Романъ отново се старае съ добро да разположи българския царь къмъ себе си и чрѣзъ това да го склони да сключи миръ. Въ изложението на условията сѫщо проглежда до извѣстна степень отстѫпчивость. Сега той, ако и да повтаря по-раншнитѣ условия, поставя въпроса за тѣхъ съвсѣмъ инакъ: всичко зависи отъ връщането окупиранитѣ земи; ако Симеонъ направи и прѣдложи нови условия, то и Романъ е готовъ да се съгласи да сключи миръ, а самъ „ще се покаже щедъръ, безъ да пощади нѣщо отъ онова, което зависи отъ неговата власть", т. е. че той е готовъ на отстѫпки, и веднага ще изпрати хора да почнатъ прѣговоритѣ и да свършатъ дѣлото по мира; тукъ той, ако и да споменува на видъ отрицателно за царската титла на Симеона, но въ разсѫжденията за царското достоинство на послѣдния той главно напира на това, че не може да има едноврѣменно двама ромейски царе, отъ което ясно става, че, ако Симеонъ се откаже отъ ромейската титла, то той е готовъ да признае изобщо царското му достоинство. Въ заключението си пъкъ Романъ изказва надежда, че приятелскитѣ отношения, които ще настанатъ, ако миръть бѫде сключенъ, ще се простиратъ надъ тѣхното потомство; ако ли пъкъ Богъ не съблаговоли това да се сбѫдне, „той нѣма да противорѣчи на неговата воля, но ще го призовава да му помогне въ случай на скрѫбь и да бѫде защитникъ и помощникъ, и на него възлага надеждитѣ си и у него ще моли за отмъщение".

По тоя начинъ Романъ Лакапинъ, увѣренъ въ безизходното положение на Симеона, мислилъ, че съ възстановяването на приятелскитѣ отношения ще бѫде въ състояние да въздѣйствува на българския царь въ полза на мира. Обаче не тъй искалъ Симеонъ да използува тия приятелски отношения. По-горѣ видѣхме, каква била цѣлта му, когато той захваналъ прѣписката съ Романа. Сега въ отговора на по-

слѣдния той видѣлъ оправдание въ надеждитѣ си. Той разбралъ, че такива отношения между него и Романа, ако и само на думи дружелюбни, сж били въ сила да отнематъ у византийцитѣ всѣки поводъ за война; за него това било достатъчно, за да се счита обезпеченъ отъ юго-изтокъ и да почне дѣйствията на сѣверо-западъ; по-нататъшно продължение на прѣписката би било за него не само безполезно, но и могло би да разкрие неговитѣ планове. Поради това Симеонъ не счелъ за нужно да отговори на Романа, а рѣшилъ, като остави Византия въ покой и въ пълно увѣрение за миролюбивитѣ си намѣрения, да побърза да се възползува отъ благоприятния моментъ за изпълнение извѣстния намъ вече планъ, т. е. за разстройството на опасния за него съюзъ. И наистина, Симеонъ, безъ да губи много врѣме, наскоро слѣдъ като получилъ второто писмо Романово, прѣзъ пролѣтьта още на 926 год. почналъ война съ хърватитѣ.

И тъй, като имаме прѣдъ видъ всичко горѣказано, ние не можемъ да търсимъ причинитѣ на хърватската война нито въ отмъстителното чувство на Симеона къмъ хърватитѣ, задѣто, „тѣ давали убѣжище на сърбитѣ", нито пъкъ въ завоевателнитѣ му стремежи „да разшири владѣнията си до Адриатическо море",[1]) едно, защото войната била прѣдизвикана, както се каза, отъ съюза на Византия съ Хърватско, който не може да се отнесе по-рано отъ края на 924 или нач. на 925 г., и друго, защото границитѣ на България още отъ врѣмето на Бориса се простирали до Адриатика.[2]) Напротивъ, Симеонъ тъкмо въ даденото врѣме е можелъ най-малко да мисли за нови завоевания, а още повече противоположни на оная посока, къмъ която той прѣзъ цѣлия си животъ се стремѣлъ и не прѣставалъ да се стреми; той билъ принуденъ къмъ тая война отъ самото стечение на политическитѣ събития и отъ критичното положение, въ което се намиралъ въ дадения моментъ; за него тя не само се явявала като едничко срѣдство да прѣдвари и да отклони страшната

---

[1]) К. Гротъ, каз. съч., стр. 195—196.

[2]) Вж. по-горѣ, стр. 24—26.

опасность, която го постоянно заплашва и съ това го държала съ свързани ржцѣ, но и отваряла му пжть за по-рѣшителни дѣйствия спрѣмо Византия. Обаче тая война донесла Симеону не такъвъ резултатъ, какъвто той очаквалъ. Войската, която по негова заповѣдь нахълтала подъ прѣдводителството на воевода Алоготура[1]) отъ Сърбия въ Хърватско, била цѣлата избита отъ хърватитѣ, съ които несъмнѣнно сж дѣйствували и захлъмци, и сърби, въ непристжпнитѣ планини.[2]).

Не е мжчно да си прѣдставимъ, какъвъ неописуемъ гнѣвъ и ужасъ сж обзели Симеона, когато дошло извѣстие за тая неочаквана катастрофа, която прѣобръщала всичкитѣ му планове въ прахъ. Положението, въ което той сега се намѣрилъ, станало още по-несносно, още по-неопрѣдѣлено: отъ една страна опасността, отъ която той мислилъ така лесно да се избави, не само не била отстранена, но и заплашвала съ усложнение, тъй като едвали византийцитѣ, които и тоя пжть били измамени, биха останали безъ дѣйствие, ако не активни, то поне пасивни, за да се възползуватъ отъ новата несполука на Симеона и да го принудятъ да сключи миръ, а отъ друга — тая катастрофа го накарала поневоля да отложи за дълго врѣме всички нови планове спрѣмо Византия; най-послѣ неговата гордость и чувство на прѣвъзходство, които отъ толкова врѣме насамъ успѣли да вселятъ и закрѣпятъ въ него

[1]) Това име J. Marquart, Die alttürk. Inschrf., S. 40, Am. 1, чете ἀλοβογοτοὺρ и го разлага на ἀλο-βογοτοὺρ; въ втората часть вижда прабългарската дума βαγατοὺρ и βογοτὺρ въ надписитѣ отъ IX. вѣкъ (Абоба-Плиска, стр. 191 № 4 и 6 и стр. 231, № 4), която не е нищо друго освѣнъ монгол. baghatur, киргиз. batur, мадж. bátor, а у руситѣ прѣминало въ форма богатырь и означава „герой", „юнакъ", споредъ Томашека (Archäol.-epigr. Mittel., XVII, S. 208). Ако обяснението на W. Bang е вѣрно, (Marquart ц. т.), че Ἀλογοβότουρ = alp bagatur, alyp bagatur, което значи „храбръ юнакъ", der tapfere Held (Marquart, Streifzüge, S. 156), то би трѣбвало да приемемъ, че това име не е собствено име, а нѣкоя титла и и име на нѣкоя длъжность; въ такъвъ случай и тукъ ще имаме подобенъ примѣръ, когато се означава титлата на извѣстно лице, счетено за собствено име. Вж. по-горѣ, стр. 421, бѣл. 2 и 475, бѣл. 1.

[2]) Const. Porphyrg. ib. p. 158,16—19: κατὰ τὸν καιρὸν οὗν ἐκεῖνον εἰσῆλθον οἱ αὐτοὶ Βούλγαροι εἰς Χρωβατίαν ἐκεῖσε παρὰ τῶν Χρωβάτων. За тая война отъ византийскитѣ лѣтописци Теофановиятъ продължитель (ib. p. 411,13—16) съобщава слѣднето: Μαΐῳ δὲ μηνὶ, εἰκάδι ἑβδόμῃ ἰνδικτιῶνος ε

идеята за непобѣдимостьта му, не му позволявали да се примири съ факта, че той е побѣденъ, и враговетѣ му тържествуватъ и се радватъ. Самата тая идея, а сжщо и злорадството на южнитѣ му съсѣди, които несъмнѣнно, сега тържествували, вече възбуждали въ него мисъль за отмъщение; освѣнъ това тежкото му политическо положение изисквало прóдължение на войната съ хърватитѣ, която той трѣбало да готви, но вече въ много по-грандиозенъ видъ. Тукъ обаче се явили Симеону новн обстоятелства, които не само го избавили отъ нова война, но и миръ му донесли съ хърватитѣ, който собствено му и билъ нуженъ, и при това на условия съвсѣмъ неочаквани и непрѣдвиждани отъ него.

Хърватитѣ, ако и да сж нанесли такова голѣмо поражение на българската войска, ако и да сж съзнавали въ дадения моментъ своята мощь, подържани още отъ съюза на захлъмци, обаче тѣ, имайки прѣдъ видъ страшната участь, която така недавно бѣ постигнала тѣхнитѣ братя сърби, не сж могли да се чувствуватъ съвсѣмъ безопасни отъ къмъ Симеона и да не прѣдвиждатъ, че гордиятъ български царь нѣма да остави безъ отмъщение постигналото го нещастие. Такова „твърдѣ силно страхуване, заключава М. Дриновъ, накарало хърватитѣ да прибѣгнатъ къмъ застжпничеството на Римъ противъ българитѣ“.[1]) Обаче при сжществуващия въ това

Σιμεὼν ἄρχων Βουλγαρίας κατὰ Χρωβάτων ἐκίνησε στράτευμα, καὶ συμβαλὼν μετ' αὐτῶν πόλεμον, ἡττηθεὶς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἅπαντας ἀρδὴν ἀπώλεσεν. Сжщото се чете и у Скилица-Кедрина (Cedrenus, II, p. 307,20—308,1) само съ прибавка, че българското пораженне станало ἐν ταῖς τῶν ὀρῶν δυσχωρίαις и изпущане на думитѣ εἰκάδι ἑβδόμῃ. Zonaras, ib. IV, p. 60,22—27, изпусналъ изобщо датата, привежда като причина на войната, че Συμεών, ἀνὴρ ὢν αἱμάτων, ἡσυχίαν ἄγειν οὐδέποτε ὅλως προῄρητο. Споредъ двамата хронисти излиза, че Симеонъ лично участвувалъ въ хърватския походъ и билъ разбитъ, а главното е това, че самото събитие е поставено подъ датата на Симеоновата смъртъ, което дало на нѣкои историци основание да твърдятъ, че Симеонъ загиналъ въ хърватската война (A. Rambaud, каз. съч., стр. 418). Обаче нито първото, нито второто не е вѣрно, защото Симеонъ прѣзъ 925 и 926 гг. както видѣхме, билъ заетъ съ съвсѣмъ други работи; но главното е това, че въ единъ и сжщи день Симеонъ не е могълъ да прѣдприеме походъ и да умре. Подробно за това вж. М. Дриновъ, каз. съч., стр. 53—54; Съчинения, I, стр. 422—423.

[1]) М. Дриновъ, каз. съч., стр. 59; Съчинения, I, стр. 427—428.

врѣме съюзъ между Хърватско и Византия, би трѣбало да се очаква подобно обръщане на хърватитѣ не къмъ Римъ, а къмъ Цариградъ и, ако не за защита, то поне за помощь; освѣнъ това не по-малко странно се показва и това: какъ тъй хърватитѣ отъ една страна се явяватъ побѣдители, а отъ друга — дотолкова се изплашили отъ побѣдата си, че рѣшили да търсятъ миръ съ българския царь. При такива съображения намъ ни се струва, че надали трѣба да търсимъ явилото се посрѣдничество на папата между хървати и българи само въ страха на първитѣ прѣдъ възможна още прѣстояща война. А че е имало подобно посрѣдничество на папата въ даденото врѣме, показватъ данни отъ протоколитѣ на втория сплѣтски съборъ; обаче тия данни не загатватъ дори за причинитѣ, които сж прѣдизвикали това посрѣдничество. Тамъ се споменува само, че двама легати, епископъ Мадалбертъ и Иванъ, дукъ кумски, ходили по порѫчка на папата въ България, за да сключатъ миръ между българи и хървати.[1]) Поради това ние мислимъ, че друга причина и други съображения сж прѣдизвикали това посрѣдничество, и то отъ страна на папата.

Слѣдъ прѣминаването на южно-далматинскитѣ градове и острови подъ властьта на римския папа веднага изпѫкналъ въпросътъ за църковната юрисдикция на сплѣтския архиепископъ, който сега се домогвалъ да възстанови стария обсегъ на своя диоцезъ, като присъедини къмъ него и другитѣ

---

[1]) F. Rački, Documenta, p. 194—195: Unde frequenter eandem poscentibus nobis difinitionem recipere, hac de causa terminanda, iniuncti sibi operis causa Bulgariam petentes Romanorum legati, Madalbertus venerabilis episcopus et Johannes dux illustris, dux Cumas, ad nos post biennium devenerunt, (adferentes has) quae sequuntur, epistolas. — Perventientes igitur supra fati legati ad confinia nostra et, sicut illis opus injunctum apostolica iussione fuit, Bulgariam perexerunt. Quique peracto negotio pacis inter Bulgaros et Chroatos, repetito itinere ad nos venerabilis Madalbertus episcopus, in civitatem Spalatensem adveniens, synodaliter nos episcopos: Johannem, Forminum, Gregorium, cum Chroatorum principe et eius proceribus congregavit etc. — Ср. Farlati, Illyricum secrum, t. III p. 103. — Ср. F. Šišić, Priručnik, str. 221—222.

градове, които влизали въ състава на хърватското независимо епископство. Обаче противъ това негово домогване възстаналъ енергичният тогавашенъ нински епископъ Григорий, поддържанъ и отъ другото хърватско духовенство, за да защити своитѣ придобити права. За разрѣшението на тоя споръ, съ съгласието на краль Томислава и на захълмския князъ Михаила, двѣтѣ страни се обърнали къмъ Римъ. Папа Иванъ X (914—929) изпратилъ прѣзъ 925 год. въ Хърватско двама легати, епископитѣ Иванъ Анконски и Лъвъ Пренестски, като свои пълномощници.' Слѣдъ едно пропѫтуване по далматинскитѣ градове, папскитѣ легати свикали въ Сплѣтъ църковенъ съборъ, на който въпросътъ билъ разрѣшенъ въ полза на сплѣтския архиепископъ. Обаче нинскиятъ епископъ се противопоставилъ на съборното рѣшение и не искалъ да му се подчини. Тогава неговитѣ противници-епископи поискали отъ папата да утвърди актоветѣ на събора; но и нинскиятъ епископъ изпратилъ пратеници въ Римъ, които да изложатъ неговото гледище по въпроса, и тойималъ успѣхъ, защото папата отказалъ да утвърди съборнитѣ рѣшения и повикалъ спорящитѣ страни да се явятъ въ Римъ, дѣто въпросътъ ще се разгледа и разрѣши отъ него и неговитѣ епископи. Обаче работата се затегнала и на слѣднята 926 г.[1])

Между това настаналитѣ враждебни отношения между Хърватско и България, готови да се разразятъ съ нова и много по-опасна война, която въ даденото врѣме не било мѫчно да се прѣдвиди отъ една страна, отъ друга — протестътъ и упорството на хърватското духовенство и на хърватскитѣ велможи, къмъ които се присъединилъ, вѣроятно, и краль Томиславъ,[2]) внушавали страхъ въ Римъ, защото тия двѣ обстоятелства могли биха не само да разколебаятъ това, което дотогава било извършено въ Далмация, но и да дадатъ на работитѣ съвсѣмъ друга насока; най-послѣ самитѣ политически сближения на хърватския краль съ византийския императоръ и изобщо сѫ-

[1]) Възникването, развитието и рѣшението на далматинския църковенъ въпросъ въ даденото врѣме документално и критически сѫ изложени у F. Šišić, Geschichte der Kroaten, стр. 132—149. — Ср. М. Дринов ъ, п. т., стр. 54—59; Съчинения I, стр. 423—428.

[2]) F. Šišić, каз. съчин., стр. 141.

ществуващето въ Хърватско византийско влияние не по-малко пръчило на римската курия свободно да сюспандира църковната независимость на хърватитѣ. Тия неблагоприятни обстоятелства карали папата да търси срѣдства за отстраненията имъ и, при всичко че отъ Далмация често се обръщали къмъ него съ просба за окончателното разрѣшение на спорния въпросъ, той чакалъ удобенъ случай. Такъвъ случай му се прѣдставилъ въ сблъскването между българи и хървати, което папата рѣшилъ да използува.

За да вземе окончателно въ ржцѣтѣ си хърватския карль и да го откжсне отъ Византия и за да се покаже като защитникъ на хърватскитѣ интереси и като избавителъ на Хърватско отъ голѣмата опасность, която той не се забавилъ, вѣроятно, да раздуха съ разни заплашвания и чрѣзъ това да си отвори свободенъ пжть за дѣйствията си, папата се явилъ сега като посрѣдникъ между двата народа. Отъ друга страна, като е знаялъ главнитѣ причини за дългогодишнитѣ враждебни отношения между България и Византия и е добрѣ схващалъ критичното положение на Симеона, настанало слѣдъ съюза на послѣднята съ Хърватско, особено слѣдъ несполучливия походъ на българитѣ противъ хърватитѣ, папа Иванъ X намѣрилъ, че това е билъ най-удобния моментъ да се опита да постигне отдавнашнитѣ стремежи на своитѣ прѣдшественици, т. е. съ посрѣдничеството за помирение на двата народа, чрѣзъ което той би направилъ голѣма услуга на Симеона, да привлѣче българския царь и България къмъ римската църква и да закрѣпи влиянието си въ България, което значително би облегчило и разрѣшението на далматинския въпросъ въ своя полза. Че папата е прѣслѣдвалъ такива цѣли, когато поставялъ посрѣдничеството си, показва това обстоятелство, че папскитѣ легати по-напрѣдъ били изпратени въ България, а сжщо и тѣхнитѣ смѣли разпоредби на втория сплѣтски съборъ, слѣдъ като папата постигналъ цѣлта си въ България. Така си обясняваме това нагледъ безпричинно и неочаквано посрѣдничество на папата между българския царь и хърватския краль и тоя страненъ миръ между българи и хървати.

Но, ако извѣстията за-възникването на папското посрѣдничество по краткостьта си ни каратъ да отгатваме причинитѣ му, то за това пъкъ тѣ ни съобщаватъ резултатитѣ отъ него, именно, че споменатитѣ по-горѣ папски легати, еп. Мадалбертъ и Иванъ, дукъ кумски, наистина ходили въ България и че се завърнали оттамъ „peracto negotio pacis inter Bulgaros et Chroatos", т. е. слѣдъ като изтъкмили дѣлото за мира между българи и хървати. И тъй, задачата на изпратенитѣ въ края на 926 година въ България папски легати била да сключатъ миръ между българи и хървати, въ което тѣ, наистина, сполучили да достигнатъ. Но какви сж били тия взаимно поставени условия за миръ, на които както Симеонъ, тъй и папскитѣ легати тъй скоро и лесно сж дошли до съглашение? Било би недопустимо по самата сжщность на дѣлото и несъобразно съ личностьта и характера на Симеона, ако бихме помислили, че не сж били поставени никакви условия отъ двѣтѣ страни, и че папскитѣ легати сж успѣли съ силата на папския авторитетъ и съ помощьта на нравствени въздѣйствия да склонятъ българския царь на миръ. Извѣстно е вече, доколко папскиятъ авторитетъ и нравствени наставления въздѣйствували върху Симеона въ 923 год.; но, ако дори и допуснемъ, че легатитѣ сж искали миръ отъ Симеона въ силата на папския авторитетъ, то нѣма съмнѣние, че и Симеонъ не се забавилъ да постави срѣщу тоя авторитетъ условия отъ своя страна. Какви сж били тия условия, и защо мирътъ билъ сключенъ безъ каквито и да било противорѣчия отъ Римъ, въпрѣки оскждностьта на исторически прави данни, се опрѣдѣлятъ и обясняватъ отъ вървежа на прѣднитѣ събития, а сжщо и отъ нуждитѣ и стремежитѣ на Симеона въ даденото врѣме.

Събитията отъ 925 г. показали Симеону, какво нищожно значение имала самоволно присвоената титла на византийския императоръ за неговитѣ политически успѣхи, а пъкъ второто писмо на Романа отхвърляло правата му не само върху ромейската, но и върху българската царска титла, а заедно съ тѣхъ и всичкитѣ му други искания. Симеонъ прѣкрасно

разбиралъ, че, за да отнеме у византийцитѣ всѣка възможность за нови укори и да имъ покаже правото си да носи ромейската титла, а сѫщо и да иска признанието ѝ, той трѣбало да се сдобие по-напрѣдъ съ признание и санкция изобщо на царското си достоинство; а понеже съ царската титла билъ тѣсно свързанъ въ онова врѣме и патриаршескиятъ санъ, които допълвали единъ други, то явявало се така сѫщо необходимо признанието и благословението на българската патриаршия, която Симеонъ бѣ учрѣдилъ наедно съ прогласяването си за царь още въ 918 г., но която, както и царската му титла, не се признавала отъ цариградския патриархъ.[1]) Такова признание и санкция както на едното, тъй и на другото, той е могълъ да получи или отъ Цариградъ, или отъ Римъ; но отъ първия било и немислимо да се очаква подобно нѣщо, тъй че оставало само отъ Римъ. Обаче обръщането му къмъ римската църква било сѫщо тъй мѫчно. Непокорностьта и непочитанието, които Симеонъ показалъ къмъ папския авторитетъ въ 923 г., правили за него трънливъ пѫтя къмъ Римъ, и, ако би той, може би, и поискалъ да се обърне съ подобна просба къмъ папата, то несъмнѣнно трѣбало би да се направятъ голѣми жертви отъ негова страна. Прѣдъ видъ на това Симеонъ се удѣржалъ отъ каквито и да било сношения съ Римъ, отъ които въ противенъ случай той надали би се отказалъ за постигане на цѣлта си. Но сега неочакваното посрѣдничество на папата му прѣдставяло твърдѣ удобенъ случай да постигне желанието си безъ особени жертви. Папскитѣ легати искатъ отъ него миръ съ хърватитѣ, и той изказва готовность на това, ако римскиятъ първосвещеникъ признае царското му достоинство и му изпрати царски вѣнецъ и скиптъръ, а българската църква признае за автокефална и благослови българския патриархъ.[2])

---

[1]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 399—401.

[2]) Тоя нашъ изводъ получава подкрѣпа въ извѣстното свидѣтелство въ писмото на царь Калояна до папата Инокентия III отъ 1204 г., дѣто се чете слѣдното: „diligenter perscrutantes in eorum (praedecessorum Calojanis) inveni-mus scripturis, quod beatae memoriae illi imperatores Bulgarorum et Blacorum (?), Simeon, Petrus et Samuel, et nostri praedecessores, coronam imperii eorum et

Тия условия, както показва приведеното по-горѣ мѣсто отъ актоветѣ на втория сплѣтски съборъ, били приети отъ папскитѣ легати, защото мирътъ между българи и хървати билъ сключенъ. Дали тогава е билъ повдиганъ въпросътъ за подчинението на България въ църковно отношение на римската църква, остава неизвѣстно; въ всѣки случай, ако е имало подобно нѣщо, то Симеонъ надали би го допусналъ въ условията на мира, защото той никога не би се съгласилъ. Римската курия имала нужда отъ пълна свобода при закрѣпата на властьта си въ Хърватско и Далмация и тя била готова на всичко, стига само да отстрани имѣщитѣ се прѣчки; освѣнъ това трѣба да се забѣлѣжи и туй, че самото дѣло по мира между българи и хървати не било окончателно, а само peractum — изтъкмено, т. е. че оставало още да се изпълнятъ задълженията отъ двѣтѣ страни, които трѣбало да послѣдватъ наскоро подиръ това. Такова благоприятно изглаждане на българско-хърватскитѣ отношения въ 926 г. повдигнало духа на Симеона и отново възродило въ него

---

patriarchalem benedictionem acceperunt a sanctissima Dei Romana Ecclesia, et ab apostolica sede, principe apostolorum Petro" (Migne, Patrol. lat. t. 215, p. 287). — Е. Голубинскій (Краткій очеркъ православныхъ церквей, стр. 276—280), като разглѣдва, при какви обстоятелства и съ каква цѣль Калоянъ писалъ тия думи до папата, отрича всѣкакви сношения между римския първосвещенникъ и Симеона и прави такова заключение: „Такимъ образомъ въ перепискѣ Калояна съ папою мы находимъ это мнимое свидѣтельство, будто болгары вычитали въ своихъ книгахъ, что ихъ цари, начиная съ Симеона, получили вѣнецъ царства отъ римской церкви, вовсе не потому, что они дѣйствительно его вычитали, а просто и единственно потому, что такъ хотѣлось папѣ". Тоя изводъ той прави на слѣднитѣ основания: „Во первыхъ, пише той, если бы обращался къ папѣ хотя одинъ который нибудъ изъ государей болгарскихъ (послѣ Бориса), то документы объ этомъ, непрѣменно сохранились бы въ папскомъ архивѣ, потому что подобнаго рода документы папы берегли весьма тщательно. Но подобныхъ документовъ не было и слѣда." Още Дриновъ (каз. съч., стр. 60) възрази на тоя доводъ, като посочи на „общеизвѣстную утрату папскихъ архивовъ того времени". Ние пъкъ ще прибавимъ само, че не сж могли да сжществуватъ подобни документи, защото самото дѣло по тия сношения, както ще видимъ по-долу, не било окончателно завършено. „Во вторыхъ, продължава Голубински, что государы болгарскіе перваго царства получили свой вѣнецъ вовсе не изъ рукъ папи- (а просто надѣли его на себя сами), это съ самою положительною несомнѣи

надежди за изпълнение на неговия планъ спрѣмо Византия, а сѫщо и за постигане на завѣтната си цѣль; нему сега оставало само да получи очакваното отъ Римъ, за да може да обърне всичкото си внимание къмъ южната си съсѣдка.

Но какъ сѫ се отнесли въ Цариградъ къмъ новитѣ успѣхи на българския царь? Нѣма съмнѣние, че както началото на хърватската война, тъй и печалниятъ ѝ край сѫ радвали Романа и неговото правителство и сѫ закрѣпвали въ тѣхъ надеждата, че Византия е вече избавена отъ непримиримия български царь, защото такава една катастрофа, която постигнала Симеона и самото му критическо положение ще го принудятъ най-сетнѣ да сключи миръ съ империята. Обаче 926 г. имъ показала, че радостьта била само за кратко врѣме, а всичкитѣ имъ надежди, както и по-рано, останали напразно. Сношенията на Симеона съ папата захванали да внушаватъ страхъ на Романа и на правителството му: тѣ ясно видѣли сега, че многожеланното примирение на цариградската църква съ римската, което имъ струвало толкова морални и материални жертви, вмѣсто да обезопаси и избави империята, напротивъ, донесло полза за вѣчния ѝ

ностью доказывается тѣмъ, что онъ былъ вѣнецъ царскій (или — что одно и тоже — императорскій), а не королевскій: папы могли дать имъ только послѣдній и никогда не могли (употребляемъ „не могли“ въ смыслѣ „не захотѣли бы“) дать имъ перваго“. Ние не можемъ да отричаме справедливостьта на тия думи. Наистина, както видѣхме, Симеонъ самъ се прогласи за царь слѣдъ Ахелойското сражение и, може би, наистина папата не би му далъ царски вѣнецъ, а само кралски, но, ако вземемъ прѣдъ видъ, при какви обстоятелства сѫ възникнали сношенията между папата и Симеона и какъ сѫ се свършили тѣ, и това, че послѣдниятъ е искалъ отъ първия само признание и санкция на царското си достоинство, то ще стане твърдѣ понятно, че папата е можелъ всичко да обѣщае и послѣ да го не извърши, само и само да достигне прѣслѣдваната отъ него цѣль. Е. Голубински, комуто сѫ били извѣстни актоветѣ на втория сплѣтски съборъ (п. т., стр. 551—552), изпусналъ изъ-прѣдъ видъ приведеното по-горѣ свидѣтелство тѣхно и не спрѣлъ вниманието си върху него, за да обясни цѣльта за отиването на папскитѣ легати, еп. Мадалберта и Ивана, дукъ кумски, и изобщо нищо не говори за тия сношения на папата съ царь Симеона. Както и да било, но, че сѫ сѫществували сношения между папа Ивана X и Симеона, остава вънъ отъ всѣко съмнѣние.

врагъ; самиятъ миръ съ хърватския краль ги лишавалъ отъ постоянния имъ съюзникъ, на когото тѣ тъй много разчитвали въ случай на опасность откъмъ българитѣ; най-послѣ не по-малко страшна била за тѣхъ и мисъльта, че сближението на Симеона съ Римъ може да повлѣче подиря си отпадането на България отъ цариградската църква и, ако не подчинението ѝ, то поне прѣминаването ѝ къмъ римската. Но и това било малко. Симеонъ самъ наскоро слѣдъ това напомнилъ на византийцитѣ за себе си и ги накаралъ да почувствуватъ, че той все още не се е отказалъ отъ Византия.

Докато чакалъ да получи отъ Римъ царска корона и скиптъръ, а българскиятъ патриархъ — паллиумъ и благословение, той рѣшилъ да подготви и улесни прѣдстоящата война съ византийцитѣ. Симеонъ почналъ да размѣстя войскитѣ въ окупиранитѣ крѣпости около Цариградъ. Така, споредъ житието на св. Мария Нова, малко прѣди смъртьта си той почналъ да извиква при себе си прѣзъ извѣстенъ промежутъкъ отъ врѣме гарнизонитѣ, които той бѣ настанявалъ въ завзетитѣ отъ него градове и да изпраща други вмѣсто тѣхъ; тогава билъ извиканъ отъ Виза и споменатиятъ Вулиасъ и на негово мѣсто билъ назначенъ другъ началникъ на гарнизона въ тоя градъ;[1]) а пъкъ на югъ на полуострова се пращали нови войски, които, споредъ житието на св. Лука Нови, се разпореждали до самата смърть на Симеона.[2]) Въ това сѫщото врѣме възстанали противъ ромейския императоръ и македонскитѣ славѣни, които нападнали на околноститѣ на Солунъ и ги опустошили.[3]) Тия нападения, които,

[1]) М. Гедеонъ, п. т., стр. 299, col. 2—300, col. 1. — Г. Бѣласчевъ, п. т., стр. 195 и 197—8. По тоя случай житието ни прѣдава едно твърдѣ любопитно извѣстие за военния животъ на българитѣ. Тия, които напущали крѣпостьта, позивайки се на военния законъ, какво трѣба да се връщатъ у дома си съ плячка, нападали на останалитѣ подъ властьта на ромеитѣ мѣста и, като награбвали голѣма плячка, тогава потегляли на прѣдстоящия имъ пѫть. Така и Вулиасъ оставилъ Виза на замѣстника си и, ползувайки се отъ казания законъ, пусналъ се да събира плячка, като заминалъ къмъ Силимврия.

[2]) Vita S-ti Lucae Junioris. Migne, ib., t. CXI, col. 453 B—C.

[3]) Lindprandi Antapodosis, lib. III, cap. 24: Nec tam pro rei novitate aut munerum magnitudine, quantum quoniam, dum praefatus genitor

споредъ справедливата забѣлѣжка на М. Дриновъ, станали не безъ влиянието и дори участието на Симеона, ако и да били отбити и дори двама тѣхни князе били плѣнени отъ ромеитѣ, обаче накарали послѣднитѣ да мислятъ, че това възстание било само прѣдвѣстникъ на нова много по-голѣма война, а движението на българскитѣ войски по полуострова показали близостьта на тая война.

Ето доколко се измѣнили работитѣ за едно кратко врѣме. Византийската империя сега се намѣрила въ сѫщото положение, въ каквото се намирала въ 922 година; опасностьта, отъ която доскоро въ Цариградъ мислили, че сѫ се избавили, се увеличвала и дори заплашвала съ ужасни сетнини. Византийското правителство, изплашено отъ тоя зловѣщъ обратъ на работитѣ, принудено било да търси срѣдства за спасение. Но въ даденото врѣме то нѣмало никакви надежди да получи отнѣйдѣ външна помощь; всички срѣдства били изчерпани, всички пѫтища отрѣзани, а да се бори срѣщу българския царь съ собствени сили било рисковано. Единчкото, което му оставало още, било отново да се обърне къмъ сѫщия похватъ, къмъ който се бѣ то обръщало и по-напрѣдъ, когато сѫщата опасность висѣла надъ империята, а именно, къмъ прѣдишнитѣ си молби за миръ и нравствени въздѣйствия върху Симеона съ цѣль да прѣдварятъ войната и да го склонятъ на миръ. Въ какво положение се намирала империята въ онова врѣме, показва послѣднето (третето) писмо на Романа до Симеона,[1]) което било написано въ края на 926 или начал. на 927 год.

Въ това писмо твърдѣ мѫчно е да се узнае оня сѫщия Романъ, който прѣди двѣ години билъ така надменень спрѣмо българския царь и така самоувѣренъ въ отказитѣ си: тогава той смѣло и дързко отхвърляше прѣдложението на Симеона за миръ, а сега пише, че „той пакъ се обръща къмъ стария

Thessalonicam venisset, Sclavorum quidam, qui rebelles Romanô imperatori extiterant terramque eius depopulabant, super eum irruerunt. Verum dei actum est pietate, ut duo eorum principes vivi, nonnullis mortuis, caperentur.

[1]) Δελτίον, т. В', τεῦχος 5 (1885), стр. 45—48. — СбНУКн. кн. XIII, стр. 295—298.

си навикъ и не се оставя да иска стария миръ"; тогава той му доказваше, че, ако Симеонъ не се съгласи да сключи миръ, то послѣдниятъ не е толкова нуженъ за империята, а сега го увѣрява, че съгласно съ св. Писание, „нѣма да замълчи, като тропа, постоянно напомня за това (за мира) и укорява, докато сърдцето на Симеона не се разтвори за състрадание", и се старае съ разни нравствени увѣщания, съ напомнюване за приближаването на смъртьта и разни житейски мждрости да въздѣйствува върху българския царь въ полза на мира; тогава той право заявяваше, че Симеонъ нѣма да получи нито педя земя, нито пъкъ други нѣкои дарове, освѣнъ сто скарамангии, а сега, безъ да споменува, че ще се придържа о условията на мира отъ 896 г., обѣщава му, че „нищо нѣма да пощади, нито злато, нито сребро, нито драгоцѣнни одежди, нито друго нѣкое необходимо нѣщо", стига само да се съгласи на миръ; тогава той го плашеше, че, ако Богъ не съблаговоли да се сключи миръть, то той нѣма да противоречи на неговата воля, но, напротивъ, него ще призовава, на него ще се уповава и отъ него ще моли за отмъщение, а сега той го приканва съгласно съ думитѣ на Псалмопѣвца да се „отклони отъ злото и да прави добро" и „да търси миръ и да го пожъни" (Пс. XXX, 15); при това той изказва надежда, че Симеонъ ще се разкае за всичко, извършено дотогава отъ него, и ще се съгласи на миръ незлобиво, откровено, безъ приструвки, безкористно, безъ, гордость, дори „като не наруши и прѣстжпи границитѣ които сж установили правилно и справедливо тѣхнитѣ отци"; най-сетнѣ го увѣрява, че, ако направи всичко това, „той ще види небесата разтворени и ангели божии да се качватъ и слизатъ и се сърадватъ за неговия съ тѣхъ (ромеитѣ) миръ и съгласие при съдѣйствието на Христа, истински Богъ нашъ, който умиротвори раздоритѣ съ собствената Си кръвь".

Колкото краснорѣчиво и възвишено и да било написано това писмо, то, разбира се, не могло да изпълни назначението си и да въздѣйствува върху Симеона тъкмо въ тоя моментъ, когато той мислилъ, че настанало врѣме да отмъсти на византийцитѣ за всички несполуки и загуби, и билъ увѣ-

ренъ, че ще постигне завѣтното си желание. Но не било сждено на Симеона да види осжществението на всичко това дори при тъй благоприятно стекли се и сгодни обстоятелства. На прѣдвечерието, може би, на своето тържество, той се поминалъ скоропостижно на 27. май 927 г., безъ да се наслади отъ плодоветѣ на многогодишнитѣ си трудове и да дочака момента на своята слава и величие. Не дочакалъ той така сжщо да тури на главата си обѣщаната и призната отъ папата царска корона.

Римската курия се забавила съ изпълнението на задлъженията, които тя дала при прѣговоритѣ за мира съ Симеона. На епископъ Мадалберта било заповѣдано, слѣдъ като изтъкми враждебнитѣ отношения между българи и хървати, да се върне въ Далмация, дѣто той трѣбало да присжтствува на втория сплѣтски съборъ при вторичното разглеждане църковния въпросъ въ Далмация и Хърватско, и да приложи всичкитѣ си старания за окончателното рѣшение на спорнитѣ въпроси. Обаче дѣйностьта на събора се продължила прѣзъ цѣла 927 г., а римската курия не е можела да изпълни задлъженията си прѣдъ Симеона, докато се не свършилъ съборътъ, защото само по тоя начинъ нейнитѣ прѣдставители сж могли да държатъ въ ржцѣ хърватския краль и непокорнитѣ епископи и да прокаратъ всичко, което имъ се прѣдписвало отъ Римъ. Идвали ли сж папски легати въ България слѣдъ свършването на сплѣтския съборъ при прѣемника и сина на Симеона, царь Петра, не е извѣстно; но, като имаме прѣдъ видъ станалитѣ въ втората половина на сжщата 927 г. събития, а именно, сключения тогава миръ съ Византия и особено условията на тоя миръ, които така сжщо подтвърдяватъ изказанитѣ отъ насъ по-горѣ съображения за сношенията и съглашението на Симеона съ Римъ, ние сме наклонни да допуснемъ, ако не фактичностьта, то поне възможностьта за изпълнението на папскитѣ обѣщания и слѣдъ смъртьта на Симеона; защото въ противенъ случай при онія обстоятелства, при които миръть съ Византия се сключвалъ, едвали византийското правителство би се съгласило да подтвърди условията на тоя миръ, чиито главни статии били

признанието царското достоинство на българския царь и автокефалността на българската църква, — тъкмо това, което Симеонъ искалъ и очаквалъ отъ Римъ, — ако не е заплашвала възможность да се получи изпълнението на тия искания на българския царь отъ римския първосвещеникъ.

Както и да било, но нѣма съмнѣние, че това тъкмо бавяне отъ страна на папата немалко е спомогнало за скоропостижната смърть на стария, нервенъ и силно раздразнителенъ, а заедно съ това нетърпѣливъ и славолюбивъ царь Симеона, за чиято смърть византийскитѣ хронисти разказватъ една твърдѣ любопитна подробность. „Нѣкой-си астрономъ Иванъ, като срѣщналъ императоръ Романа, казалъ му: „Господарю, статуята, която стои въ арката на Ксиролофъ[1]) и гледа на западъ, е (образътъ) на Симеона; и ако отсѣчешъ главата ѝ, въ сѫщия часъ Симеонъ ще умре". Императоръ Романъ прѣзъ нощьта изпратилъ да се отсѣче главата на статуята, и въ сѫщия часъ Симеонъ умрѣлъ въ България, обхванатъ отъ безумие и поразенъ отъ болесть въ сърдцето, той загина, като напразно не зачиташе законитѣ"[2]). Макаръ модернитѣ хипнотизатори и да твърдятъ, че понѣкога, наистина, може да се направи внушение по портретъ дори на непознато лице, макаръ византийскиятъ хронистъ Скилица—Кедринъ и да увѣрява, какво императоръ Романъ направилъ по-сетнѣ най-тщателна справка и всичко се оказало точно, — все пакъ едвали ще се намѣри нѣкой, който да не се усъмни въ легендарността на тоя разказъ. Обаче въ него ясно проглежда потаеното желание на византийцитѣ начело съ

[1]) Ξηρόλοφος (Сухъ хълмъ) се наричалъ собственo цѣлиятъ седми хълмъ на Цариградъ, разположенъ между Мраморно море, Теодосиевата стѣна и р. Ликъ, а въ частность така се наричалъ форумътъ на Аркадия и Теодосия, който се намиралъ източно отъ Силимврийскитѣ врата, днеш. Авретъ-пазаръ. Освѣнъ извѣстната спирална колона на Аркадия, на Ксиролофъ били поставени много статуи, събирани отъ императоритѣ въ разни врѣмена отъ разни части на империята. Вж. Н. П. Кондаковъ, каз. съч., стр. 147—155. — Ср. Г. Ласкинъ, п. т., стр. 118.

[2]) Theoph. contin., ib., p. 411,17–412,2. = Pseudo-Sym. ed. Bon. p. 740,4–10. — Skyl.-Cedr., ib., II, 308,1–9. — парафразиранъ у Zonaras, ib. IV, p. 60,17–61,5.

тѣхния държавенъ глава: да прѣдадатъ на потомството, че страшниятъ за тѣхъ български царь Симеонъ, колкото и да билъ опасенъ за източната империя, а неговитѣ ламтежи да завоюва Цариградъ и да седне на Константиновия прѣстолъ били напразни и суетни, сега загинвалъ по божие благоволение и по желанието на византийския императоръ. Тъй или инъкъ, но съ смъртьта на царь Симеона, несъмнѣнно, единъ отъ най-знаменититѣ господари прѣзъ първото българско царство, се турялъ край на оная тежка криза въ политическитѣ отношения между България и Византия, която се бѣ почнала още въ 922 год., когато Симеонъ бѣ рѣшилъ, както видѣхме, веднажъ завинаги да свърши съ Византия; съ нея като че ли се разрѣшавали всички по-напрѣдъ нагледъ неразрѣшими въпроси между българския царь и ромейския императоръ; тя като че ли се очаквала съ голѣмо нетърпение като нѣщо най-необходимо, отъ една страна, за да може всичко на Балканския полуостровъ да се върне отново къмъ нормаленъ редъ, а отъ друга — да се прояватъ сетнинитѣ отъ 14-годишнитѣ непрѣкжснати войни на ц. Симеона за завладѣването на Цариградъ.

V. СБЛИЖЕНИЕ СЪ ВИЗАНТИЯ — ПАДАНЕ НА БЪЛГАРИЯ.

1. МИРНИЯТЪ ДОГОВОРЪ СЪ ВИЗАНТИЯ ВЪ 927 Г. И СЕТНИНИТЪ ОТЪ НЕГО.

Слѣдъ смъртьта си царь Симеонъ оставилъ четирма синове, отъ които най-голѣмиятъ Михаилъ билъ отъ първия му бракъ, а другитѣ трима: Петъръ, Иванъ и Вениаминъ, който носилъ още народното име Боянъ, били отъ втория му бракъ съ сестрата на болярина Георгия Сурсувулъ; освѣнъ синове той ималъ и дъщери, едната отъ които патриархъ Николай Мистикъ прѣдлагалъ Симеону въ 921 г. да ожени за сина на Романа Лакапина.[1]) Неизвѣстно по какви причини, Симеонъ не билъ разположенъ къмъ най-стария си синъ Михаила и още приживѣ го постригалъ за монахъ и го изпратилъ въ мънастирь, а за наслѣдникъ на прѣстола опрѣдѣлилъ втория си синъ Петра.[2]) Въпрѣки това, че Петъръ билъ вече пъл-

---

[1]) Вж. по-горѣ, стр. 417.

[2]) Theoph. contin. ib. p. 412,2—8, който между другото съобщава, че Ἰωάννης δὲ καὶ Βενιαμὶν οἱ τοῦ Πέτρου ἀδελφοὶ ἐν στολῇ ἐκοσμοῦντο βουλγαρικῇ, т. е. че „Иванъ и Вениаминъ, Петровитѣ братя, се кичели още съ българско облѣкло". Тукъ изразътъ βουλγαρικὴ στολή, очевидно, се противопоставя на ῥωμαϊκὴ στολή — на ромейско облѣкло, което е било въведено въ българския дворъ отъ Симеона, вѣроятно, слѣдъ провъзгласяването му за царь, отъ когато той въ всичко почналъ да подражава на ромейския императоръ. Защо византийскиятъ лѣтописецъ намѣрилъ за нужно да изтъкне тоя фактъ, мжчно е да се установи; може би, съ това той е искалъ да посочи на опозиционното настроение на Петровитѣ братя къмъ антинационалната политика на новия царь и поради това тѣ продължавали все още да носятъ българското облѣкло. — Skyl.-Cedr. ib. II, p. 308,9—13. — Освѣнъ това отъ Лиудпранда, кремонския епископъ, се научаваме, че Вениаминъ или Боянъ се занимавалъ съ магия и „дотолкова я изучилъ, че отъ човѣкъ веднага ставалъ вълкъ и какъвто щешъ звѣръ" (Antapodosis, lib. III, cap. 29).

нолѣтенъ,[1]) Симеонъ намѣрилъ за необходимо да назначи шуря си Георгия Сурсувула за настойникъ на дѣцата си, а главно за съуправитель на младия царь. Причината за тая Симеонова разпоредба трѣба да се търси както въ младостьта и неопитностьта на царь Петра, тъй и въ неговитѣ лични качества и недостатъци.

По характеръ и темпераментъ Петъръ съвсѣмъ не приличалъ на баща си. Споредъ едно близко по врѣме извѣстие, той не се показалъ наслѣдникъ както на Симеоновата слава и естество, тъй и на неговата жестокость и мизантропия; той билъ съвсѣмъ чуждъ на тѣхъ и нѣмалъ нищо общо съ баща си по кръвь и по сродство; той не обичалъ кръвопролитието и мразѣлъ войнитѣ.[2]) При това мекосърдечие, кротостъ и невоинственость на Петра, къмъ които ще трѣба да прибавимъ и неговото строго религиозно възпитание, което развило въ него голѣма набожность и интересъ повече къмъ религиозни въпроси, отколкото къмъ държавнитѣ работи, Симеонъ прѣдвиждалъ, че неговиятъ наслѣдникъ, въ когото религиозното чувство наддѣлявало надъ държавническия усетъ, не ще бѫде въ състояние да продължи неговата както вѫтрѣшна строго-монархическа, тъй и външната рѣшителна политика, особенно при усложнението на политическитѣ отношение на България съ съсѣдитѣ прѣзъ послѣднитѣ години на царуването му, а още повече при явно изказванитѣ незадоволства въ самата държава. Въ своя вѣренъ,

---

[1]) М. Дриновъ, каз. съч., стр. 61—62, бѣл. 2; Съчин. I, стр. 431, бѣл. 2, приема, че при покачването си на прѣстола Петъръ билъ миналъ 20 година, защото прѣди 15 години (или по-право 14) той заедно съ брата си Михаила присѫтствувалъ на приема въ Влахернския дворецъ въ 913 г. Ако се прѣдположи, че тогава е билъ най-много на 10 години, то въ 927 г. той ще да е билъ на окл. 24 години.

[2]) Вж. Vita S. Lucae Junioris. Migne, Patr. gr. t. CXI, col. 453: . . . ὁ μὲν ἀλιτήριος Συμεών, καὶ πολλῶν αἱμάτων χριστιανικῶν ἐκχύσεως αἴτιος, ἐξ ἀνθρώπων γίνεται· ἐκδέχεται δὲ τὴν τούτου ἀρχὴν Πέτρος, ὁ αὐτοῦ μὲν υἱός, οὐχ ὅπως δὲ τῆς δόξης καὶ τῆς οὐσίας, οὕτω δὴ καὶ τῆς ὠμότητος καὶ μισανθρωπίας φανεὶς κληρονόμος· ἀλλὰ πολλῷ ταύτης ἀλλότριος· καὶ τό γε εἰς αὐτὸν ἦκον οὐδὲν ἔχων ἐκείνου τοῦ αἵματος καὶ τῆς συγγενείας. Ὅς εὐθὺς χαίρειν εἰπὼν αἵμασι καὶ πολέμοις, εἰρήνην τὴν μεθ' ἡμῶν ἠσπάσατο.

способенъ и енергиченъ болярinъ Георгия Сурсувула Симеонъ виждалъ тъкмо лицето, което би могло да поведе държавнитѣ работи въ сѫщия духъ и темпъ, като него, и затова той го поставилъ на чело въ управлението като настойникъ на дѣцата си, респективно като съуправитель на младия царь. Обаче, не се изминали три мѣсеца отъ Симеоновата смъртъ, и Петровото правителство начело съ Георгия Сурсувула вече отстѫпило отъ непримиримата политика на царь Симеона спрѣмо Византия и въ края на септемврий или въ началото на октомврий 927 г. сключило миръ съ послѣднята.

Като причина за тая бърза и крута промѣна въ външната политика на България византийскиятъ лѣтописецъ изтъква това, че българитѣ се побояли, да не би околнитѣ народи, хървати, маджари и други, които, щомъ узнали за смъртьта на Симеона, възнамѣрявали да тръгнатъ съ война противъ тѣхъ, а най-вече да не би и ромеитѣ да ги нападнатъ, тъй като твърдѣ голѣмъ гладъ съ скакълци измѫчвалъ силно българския народъ. „Затова, като се посъвѣтвали, тѣ (българитѣ) потеглятъ противъ ромеитѣ и нападатъ Македония (т. е. Македонската тема) съ цѣль да внушатъ, както обикновено, страхъ на ромеитѣ. Но отпослѣ, когато узнали, че и императоръ Романъ има намѣрение да тръгне въ походъ противъ тѣхъ, Петъръ и Георги тайно изпратили нѣкого-си монаха на име Калокиръ, родомъ арменiакецъ, да отнесе писмо (χρυσοβούλλιον) (въ Цариградъ). Въ това писмо се казвало, че тѣ приятелски посрѣщатъ мира съ ромеитѣ и сѫ готови не само да го сключатъ, но, ако биха пожелали (въ Цариградъ), и браченъ договоръ да свържатъ“.[1])

Безъ да отричаме възможния фактъ, че въ България прѣзъ 927 г. е имало гладъ съ скакалци, който впрочемъ едвали е могълъ тъй силно да повлияе върху външната политика на ц. Петра, ние не можемъ да приемемъ посоченитѣ обстоятелства за истински причини, които сѫ прѣдизвикали прѣдложението за миръ отъ българска страна. Вече самата форма на изра-

[1]) Sym. Logoth. ib., p. 830,17—831,10.=Theph. contin., ib., p. 412, 9—22.=Leo Gram., ib., p. 315,21—316,10.—Skyl.-Cedr. ib., II, p. 308,18—309,9.—Zonaras, ib., IV. p. 61,8—12.

зитѣ, какво околнитѣ народи както и ромеитѣ възнамѣрявали да почнатъ война противъ българитѣ, ясно показва, че това сж само лични съображения на лѣтописеца, защото послѣдниятъ е знаелъ, както видѣхме, за несполучливия походъ на Симеона противъ хърватитѣ, но, като не му сж били извѣстни настаналитѣ мирни отношения между България и Хърватско, той прѣдположилъ, че слѣдъ смъртьта на Симеона околнитѣ народи ще почнатъ настжпателна война противъ българитѣ;[1]) това прѣдположение за него било необходимо, за да обясни доста наивно причинитѣ, задѣто българитѣ продължили войната на първо врѣме слѣдъ смъртьта на Симеона и наскоро подиръ това рѣшили да сключатъ миръ.[2]) Отъ тия обяснения може да се направи само едно заключение, че, като се вематъ въ внимание събитията прѣди смъртьта на Симеона и условията иа мира, сключенъ слѣдъ нея, истинскитѣ причини за промѣната на българската политика спрѣмо Византия при новия царь трѣба да търсимъ не толкова въ външнитѣ отношения, колкото въ вжтрѣшното положение на България.

Симеонъ оставилъ на сина си въ наслѣдство обширно царство, границитѣ на което се простирали отъ Карпатитѣ до стара Еллада, и отъ Черно море до Адриатическо. Обаче това царство не се намирало вече въ онова цвѣтуще и блѣскаво положение, до което то бѣ достигнало прѣзъ първитѣ

---

[1]) Тукъ ще трѣба да изтъкнемъ една интересна особеность въ посоченитѣ цитати на византийскитѣ хронисти въ прѣднята бѣлѣжка. Говорейки за околнитѣ народи, Симеонъ Логотетъ назовава само хърватитѣ: οἱ τῶ Χρωβάτοι καὶ οἱ λοιποί, както и въ старобългар. прѣводъ: Хрѣвате же и прочіи; Теофановиятъ продължатель прави една прибавка: οἱ τῶ Χρωβάτοι, οἱ Τοῦρκοι καὶ λοιποί; Скилица-Кедринъ, който се е ползувалъ за тая епоха отъ Теофановия продължатель, вече изброява: Τοῦρκοι, Σέρβοι, Χρωβάτοι καὶ οἱ λοιποί; напротивъ, Лъвъ Граматикъ и Зонара не даватъ никакви имена на народи, защото тѣ сж съкратили своитѣ извори: първиятъ — Симеона Логотета, а вториятъ — Скилица. Както и да било, но тукъ имаме едно наслоение отъ имена, които, очевидно, не се намирали въ първоначалния изворъ.

[2]) За да докаже, че извѣстията на лѣтописцитѣ не сж вѣрни, М. Дриновъ, каз. съч., стр. 63—64; Съчиненія, т. I, стр. 432—433, освѣнъ това посочи още, че въ даденото врѣме изброенитѣ народи не сж могли да внушаватъ каквото и да било опасение важно за българитѣ.

години на X в. Увлѣченъ отъ мисъльта за абсолютното самодържавие въ византийска форма и още повече отъ идеята да седне на прѣстола на източнитѣ императори, Симеонъ отклони България отъ естественото ѝ и нормално социално-икономическо развитие и хвърли българския народъ въ 14-годишни тежки и безполезни войни, които изтощиха духовнитѣ му и материални сили и чиито лоши сетнини почнали да се чувствуватъ и да се проявяватъ, както видѣхме, още докато Симеонъ билъ живъ, въ масови движения. Слѣдъ като взелъ управлението въ ржцѣтѣ си, Георги Сурсувулъ твърдѣ добрѣ схващалъ, че съ изчезването на авторитета и силната ржка на Симеона при сжществуващитѣ явни незадоволства въ широкитѣ маси, па, може би, и въ висшитѣ съсловия, наредъ съ физическото бѣдствие, което постигнало България — глада, той не би могълъ да запази реда и спокойствието въ държавата; поради това, за да прѣдупрѣди всѣки вжтрѣшни сътресения отъ една страна, и отъ друга — за да закрѣпи новото правителство и да го направи популярно въ народа, за него се явявало необходимо, дори му се налагало да извади страната отъ тежкото и съсипателно воѣнно положение и да въдвори нормалния животъ въ държавата, а това той би могълъ да постигне, само ако побърза да сключи миръ съ Византия. Освѣнъ това благоприятнитѣ резултати отъ сношенията съ Римъ — съгласието на папа Ивана X да признае царското достоинство на българския царь и автокефалностьта на българската църква — давали възможность на Георги Сурсувула да сключи най-сгоденъ за България миръ, като при това използува и миролюбивото настроение и широкитѣ прѣдложения на Романа Лакапина, изказани съ такава готовность въ послѣднето му писмо до Симеона, за възстановяване на мирнитѣ отношения мѣжду двѣтѣ съсѣдни държави. За да маскира своитѣ намѣрения прѣдъ императора, или както се изразява лѣтописецъть, „за да внуши, по обикновение, страхъ на ромеитѣ", Георги Сурсувулъ наскоро слѣдъ Симеоновата смърть, може би, прѣзъ лѣтото 927 г., възобновилъ военнитѣ дѣйствия въ окупираната часть на Тракия, съ което искалъ да покаже, че и но-

виятъ царь ще продължава воинствената политика на баща си. Въ какво се заключавали тия военни дѣйствия, се види отъ слѣднитѣ думи на съставителя житието на св. Мария Нова: „Когато казаниятъ Симеонъ изпусналъ душа, Петъръ, неговиятъ синъ, наслѣдилъ властьта; той, използувайки още по-жестоко обстоятелствата, срива до основитѣ завзетитѣ отъ баща му тракийски градове, като извиква при себе си намиращитѣ се въ тѣхъ българи; между другитѣ така постжпилъ и съ Виза“ [1]).

Обаче новото българско правителство, като показвало съ възобновата на военнитѣ дѣйствия, че то е въ състояние така сжщо да продължава воинствената политика на Симеона, въ сжщото врѣме, изхождайки отъ послѣднитѣ усилени настоявания на Романа Лакапина за възстановяването на мирнитѣ отношения, се обърнало съ приятелско писмо до императора, въ което то изказвало готовность не само да сключи миръ, но дори да свърже брачень договоръ, като сигурно доказателство за истинското си миролюбие; при това лѣтописецътъ прибавя, че Петъръ и Георги тайно изпратили това писмо въ Цариградъ. Тайната на тия сношения съ Цариградъ може да се обясни двояко: или Сурсувулъ, прѣдставяйки своята постжпка като тайна, е искалъ да покаже прѣдъ императора, че това дѣло е негово и на новия царь, когато въ държавата всички искатъ продължение на войната, и по тоя начинъ да го принуди да бжде по-отстжпчивъ въ прѣговоритѣ, или пъкъ, наистина, къмъ това врѣме въ България се били вече ясно очертали двѣ диаметрално противоположни партии въ болярството и духовенството:

[1]) М. Гедеонъ, п. т., стр. 300, col. 1. — Г. Баласчевъ, п. т., стр. 197: . . . τοῦ εἰρημένου Συμεὼν τὴν ψυχὴν ἐκρήξαντος, Πέτρος ὁ υἱὸς αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν διαδέχεται, ὃς καὶ βαρβαρικώτερον τοῖς πράγμασι χρώμενος, τὰς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἁλωθείσας πόλεις τῆς Θράκης εἰς ἔδαφος κατασπᾷ, εἰς ἑαυτὸν τοὺς ἐν αὐταῖς εὑρισκομένους Βουλγάρους μετακαλούμενος. μεθ'ὧν καὶ τὴν Βιζύην οὕτω διέθηκεν. Това извѣстие право опровергава твърдението на византийскитѣ лѣтописци, какво българитѣ κατὰ Ῥωμαίων ἐκστρατεύουσιν καὶ ἐν Μακεδονίᾳ καταλαμβάνουσιν, защото тукъ се ясно говори за възобновата или продължението на военнитѣ дѣйствия веднага слѣдъ смъртьта на Симеона, а не за нѣкакъвъ специално прѣдприетъ отъ българитѣ поход.

партия опозиционна на Симеоновитѣ боляри, враждебно настроени противъ фактическия управитель на държавата, които се домогвали чрѣзъ продължение на войната да го компрометиратъ и заедно съ часть отъ духовенството настоявали за сближение съ Римъ, като сж посочвали,. вѣроятно, на стѣсненото въ дадения моментъ положение на Византия, и партия на мира — правителствена, състояща отъ Сурсувуловитѣ привърженици и оная часть отъ духовенството, които искали бързото сключване на миръ, за да прѣдупрѣдятъ и попрѣчатъ на прѣминаването на България въ църковно отношение подъ властьта на римския папа. Царь Петъръ и Георги Сурсувулъ, които поддържали послѣднята партия и, очевидно, се намирали подъ нейно влияние, за да изпрѣварятъ всѣко вжтрѣшно вълнение, рѣшили тайно отъ противницитѣ си да влѣзатъ въ сношение съ Цариградъ, опирайки се, очевидно, на общото желание да се прѣкрати войната. Както и да било, но несъмнѣнно е това, че инициативата за мирни прѣговори е излѣзла отъ Прѣславъ, както това се доказва отъ слѣднитѣ думи въ словото „На миръ съ българитѣ:“ „Но на неговия (Симеоновия) синъ се дозволява да свърши това дѣло (сключването на мира), може би, защото той е непричастенъ въ кървитѣ. Така, струва ми се, и оня (Симеонъ), който отъ младини бѣ навикналъ на такива (кърви), не бѣ допуснатъ до такова свещено дѣло; поради това се благоволи повече къмъ иеговия синъ, за да извърши желаемото. И той дойде доброволно, защото свише иде подбудата“.[1])

Това неочаквано прѣдложение съ радость било посрѣщнато въ Цариградъ, защото то сега давало възможность на византийското правителство да отвлѣче вниманието на ромеитѣ отъ неуспѣхитѣ въ борбата съ източнитѣ и западни араби, а главно отъ катастрофално завършената експедиция въ

---

[1]) Θ. Ив Успенскій, каз. ст.. п. т., стр. 83: τῷ μέντοι παιδὶ τελέσαι τὸ ἔργον προτρέπεται, ἴσως ὅτι τῶν τοιούτων (αἱμάτων) ἀνέπαφος. οὕτω μοι δοκεῖ καὶ αὐτὸν ἐξ ἥβης τοῖς τοιούτοις ἀνασκηθέντα εἰς τὸ οὕτω σεπτὸν ἔργον οὐ παραδέξασθαι διὸ τῷ αὐτοῦ μᾶλλον ἐπευδοκεῖ παιδὶ κατανύσαι τὸ βούλημα. § 17. Ἦκεν οὖν αὐτόμολος ὅτι ἐκεῖθεν τὸ ὁρμημα.

Египетъ въ края на 926 год.[1]) Романъ Лакапинъ приелъ на драго сърдце монаха Калокира и веднага изпратилъ на корабъ монаха Теодосия Авука[2]) и Василия Родоски[3]) въ Месемврия, за да прѣговарятъ прѣдварително по условията на мира. Когато пристигнали и уредили всички въпроси, тѣ си заминали обратно по сухо за Цариградъ заедно съ българина Стефана, най-близката до българския царь личность. Наскоро подиръ тѣхъ пристигналъ тамъ и Георги Сурсувулъ наедно съ други високопоставени и знатни лица,[4]) които

---

1) Вж. А. А. Васильевъ, Византія и араби. II, п. т., стр. 225—228.

2) У Leo Gram., ib., p. 316,12: τὸν μόναχον Θεόδωρον, очевидно, грѣшка.

3) Въ ватиканския кодексъ на Георгия Амартола (ed. Muralti, p. 831 sub lin.) и Theoph. cont., p. 413,1—2 (= Skyl. — Cedr. II, p. 309,5—6) се чете: Κωνσταντῖνον βασιλικὸν κλήρικον, а у Leo Gram., ib., p. 316,12—13, Κωνσταντῖνον изпуснато.—Тукъ, очевидно, сж смѣсени двама родосци: 1. Константинъ, който билъ съврѣменникъ на Лъва Магистра Хиросфакта и дѣйствувалъ въ нач. на X. вѣкъ и 2. Василий, който по-сетнѣ въ 953 год. сжщо така изпълнявалъ политическа мисия при арабитѣ. Вж. А. А. Васильевъ, п. т., стр. 164 и 291—292.

4) Тия лица, споредъ ватиканския кодексъ на Георгия Амартола (ib.) и Theoph. cont., ib p. 413,8—12, били слѣднитѣ: Συμεὼν ὁ Καλουτερκάνος καὶ Οὐσαμφος (вариан. Οὐσάμφις) καὶ Συμεὼν τοῦ ἀρχηγοῦ Βουλγαρίας ἀδελφὸς πρὸς γυναῖκα, πρὸς δὲ τούτοις (καὶ) ὁ ἀγχιστεὺς αὐτοῦ Στέφανος, καὶ μὴν (μέν) καὶ Μαγοτῖνος Κρόνος τε καὶ Μηνικὸς διεκρατύναντο πρὸς τὸν ἄνακτα Ῥωμανόν. И тъй първиятъ отъ придружаващитѣ Георгия Сурсувула билъ Симеонъ, калутерканъ и усампсисъ; послѣднитѣ двѣ имена, очевидно, сж нищо друго освѣнъ извѣстнитѣ отъ други паметници титли: калутарканъ, подобно на олгутарканъ, боритарканъ (вм. СбНУК, кн. XV, отд. книж., стр. 30—33) и самписъ (οὐσάμφις вм. ὁ σάμφις; за тая титла виж. тукъ Притурка № 2); вториятъ носилъ сжщо име Симеонъ и се опрѣдѣля като братъ на българския господарь по жена, т. е. той билъ женетъ за сестрата на царь Петра; обаче, ако това име Симеонъ, което до извѣстна степень се явява несъвмѣстимо съ първото, се отнесе къмъ τοῦ ἀρχηγοῦ Βουλγαρίας, т. е. въ него видимъ името на царь Симеона, то въ такъвъ случай и цѣлиятъ изразъ, καὶ Συμεὼν τοῦ ἀρχηγοῦ Βουλγαρίας ἀδελφὸς πρὸς γυναῖκα ще трѣбва да се приеме като още едно опрѣдѣление къмъ калутарканъ Симеонъ и да се тълкува, че послѣдниятъ билъ братъ на царь Симеона по женя, т. е. че той билъ женетъ за сестрата на царь Симеона, Анна (вм. по-горѣ, стр. 872, бѣл. 1); третата личность Стефанъ, който билъ ὁ ἀγχιστεὺς αὐτοῦ, т. е. неговъ (на българския господарь) най-близъкъ родственикъ съ право дори на наслѣдство, билъ, вѣроятно, сжщиятъ Стефанъ българинъ, който пръвъ заминалъ за Цариградъ съ византийкитѣ пра-

сключили мира и поискали да свържатъ и браченъ договоръ съ императора, съгласно съ по-раншнитѣ прѣговори за женидбата на младия български царь съ една отъ византийскитѣ княгини — съ Мария, дъщерята на третия императоръ, Романовия синъ Христофора. Когато българскитѣ пратеници видѣли царската невѣста, тѣ били плѣнени отъ нейната хубость и веднага, слѣдъ като установили по-напрѣдъ съглашенията относно мира, написали Петру въ Прѣславъ да дойде по-скоро. Тогава отъ Цариградъ билъ изпратенъ магистъръ Никита, роднственикъ на императоръ Романа, да посрѣщне и придружи Петра до столицата. Когато царь Петъръ пристигналъ, Романъ Лакапинъ се качилъ на триера и дошълъ въ Влахернитѣ, дѣто той се срѣщналъ съ Петра и го цѣлуналъ.[1]) Слѣдъ като поговорили единъ съ другъ, споредъ обичая, тѣ подписали мирния договоръ и брачния съюзъ, при което

теници и когото Скилица-Кедринъ (ib. II, p. 309, 8—9) нарича περιώνυμος ἐν Βουλγαρίᾳ, твърдѣ именитъ, извѣстенъ въ България. Що се отнася до другитѣ имена Μαγοτῖνος Κρόνος τε καὶ Μηνικός, то тѣ едвали могатъ да се взематъ за собствени имена, защото третото име μηνικός, както видѣхме (вж. стр. 421 бѣл. 2 и стр. 475, бѣл. 1), било име на титла, която е носилъ „първиятъ отъ конярите“ на българ. господарь; ако се сѫди по съединителната частица καὶ μὴν καὶ = „а сѫщо и“, то и въ другитѣ двѣ имена μαγοτῖνος (ср. καναρτικλείνος) и κρόνος ще трѣба да видимъ български имена на даъжности и да приемемъ че тукъ сѫ дадени титлитѣ вм. собственитѣ имена на ония лица, които сѫ съставяли свитата на Георгия Сурсувула, калутарканъ и сакцисисъ Симеона и Стефана българина, главнитѣ прѣдставители на българ. царь по сключването на мира. Какво значение иматъ тия двѣ имена, остава за сега неизвѣстно, защото, доколкото ни е извѣстно, ориенталиститѣ досега не сѫ спрѣли вниманието си върху тѣхъ.

[1]) Тая срѣща се описва въ словото „На миръ съ българитѣ“ така: καὶ ὑμεῖς τὸ πατρῷον τεῖχίον χερσὶ διασπάσαντες καὶ χείλεσι χεῖλη προσπτύξαντες καὶ χερσὶ χεῖρα λαβόντες, ἐπείσθη, ἐπιστώσασθε, καὶ οἱ λόγοι μετὰ τοῦ λόγου καὶ καλῶς ἡ διαθήκη ἐπισφραγίζεται· οὕτω χθὲς καὶ σήμερον τὰ ἡμέτερα, т. е. „и вие, слѣдъ като разрушихте съ ржцѣ бащината ограда, прилепихте уста къмъ уста и се взехте ржка за ржка, убѣдихте се, увѣрихте се, и прѣговоритѣ се схождатъ и се запечатва прѣкрасно договорътъ. Такива сѫ вчера и днесъ нашитѣ работи“. Ѳ. Ив. Успенскій, п. т., стр. 83, § 17, прѣвежда свободно изречението: οἱ λόγον . . . ἐπισφραγίζεται = „и начавшіеся переговоры запечатаны прекраснымъ договоромъ“.

ржководитель и посрѣдникъ между българи и ромеи билъ отъ византийска страна протовестиарий Теофанъ.[1])

Така описватъ византийскитѣ хронисти това толкова важно за българо-византийскитѣ отношения събитие въ самото начало на ц. Петровото царуване. Обаче, докато тѣ излагатъ съ най-голѣми подробности външната страна на събитието, нищо не споменуватъ за самата негова сжщина, за условията на сключения и подписанъ въ Влахернския дворецъ миръ; но и при все това самитѣ факти, послѣдвали слѣдъ тоя миръ, ни даватъ възможность тѣ да се установятъ.

1. Както обикновено става при сключването на мирни договори, на първо мѣсто билъ поставѣнъ въпросътъ за установяване границитѣ между двѣтѣ държави. Ако се сжди по списъка на епископиитѣ въ българската църква при царь Петра[2]), може съ положителность да се твърди, че при сключването на мира въ началото на м. октомврий 927 г. съ Византия, българитѣ се отказали отъ завзетитѣ при царь Симеона византийски земи и българско-византийскитѣ граници били признати въ сжщия обсегъ, както по договоритѣ отъ 896 и 904 г. г. при императоръ Лъва VI[2]); като нова отстжпка може да се приеме, че ромеитѣ по тоя договоръ сж се отказали отъ приморскитѣ градове Девелтъ, Созополь и Агатополь.

2. Заставайки обаче върху почвата на старитѣ договори, византийцитѣ признали и задълженията си по договора отъ 896 г. да плащатъ на българския царь ежегоденъ данъкъ. Че Византия и при царь Петра е плащала данъкъ, се доказва отъ факта, че той още въ 966 г. изпращалъ пратеници да искатъ отъ тогавашния императоръ Никифора Фока установения (собст. обичайния) данъкъ[3]).

---

[1]) Sym. Logth. ib. p. 831,3–832,13. = Theoph. cont., ib., p. 412,16–414,1. = Leo Gram., ib. p. 316,4–317,1. — Skyl.-Cedr. ib. II, p. 308,22–309,21.—Zonaras, ib. IV, p. 61, 11–18.

[2]) Тоя списъкъ се опрѣдѣля по грамотитѣ на Василия II; подробно вж. Е. Голубинскій, Краткій очеркъ, стр. 47—48. — Ср. М. Дриновъ, каз. съч., стр. 79—81; Съчинения, т. I, стр. 440—441.

[2]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 321—323; 339—340.

[3]) Leo Diakonos, ed. Bon. lib. IV, cap. 5, p. 61,12–15: "Ἀρτι δὲ ταῦτα σχολάζοντι (Νικηφόρῳ) ἄγγελοι τῶν Μυσῶν πρὸς αὐτὸν ἀφιγμένοι, τοὺς εἰθισμέ-

3. Уговорено било сжщо така да стане обмѣна на плѣнницитѣ отъ двѣтѣ страни, която е послѣдвала наскоро слѣдъ сключването на мира[1]).

4. Но наредъ съ тия условия византийцитѣ по силата на обстоятелствата се съгласили да признаятъ царското достоинство на българския господарь съ титлата βασιλεύς—царь[2]). — Слѣдъ като Симеонъ се прогласилъ за царь въ 918 г., византийцитѣ отказвали да признаятъ тая му титла, защото той я свързвалъ съ домогванията да се покачи на византийския прѣстолъ, както това самъ той доказвалъ съ непрѣкжснатитѣ си войни за завоеванието на Цариградъ. По-сетнѣ обаче Симеонъ, слѣдъ като се убѣдилъ, че не може да постигне крайната си цѣль, се задоволилъ съ това само, че си присвоилъ самоволно титлата „царь и на ромеитѣ" съ намѣрение, вѣроятно, да принуди Византия да признае изобщо царското му достоинство. Романъ Лакапинъ отъ своя страна, като прѣдполагалъ, че тая акция била прѣдизвикана отъ стѣсненото положение на българския царь поради византийско-хърватския съюзъ, отказалъ му на отрѣзъ, като мислилъ чрѣзъ това да го принуди да бжде по-отстжпчивъ въ исканията си и дори да възстанови българско-византийскитѣ отношения още отъ врѣмето на Лъва VI. Но тоя отказъ накаралъ Симеона да

νους ἀπαιτεῖν ἔλεγον φόρους τὸν ἀρχηγὸν ἑαυτῶν, ἐφ' ᾧ καὶ αὐτοὺς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα στεῖλαι τὰ νῦν. — Ср. тукъ по-долу, стр. 571.

[1]) Sym. Logoth., ib., p. 837,24—838,1. = Theoph. cont., ib. p. 419, 15—16. = Leo Gram., ib., p. 320,15—17. — Const. Porphyr. De adm. imp., p. 88,12—14. — Вж. и тукъ по-долу стр. 533.

[2]) Че тъкмо при сключването на договора въ 927 г., а не слѣдъ 945 г., т. е. слѣдъ смъртьта на Романа Лакапина, както мисли A. Rambaud (каз. съч., стр. 342—343), била призната царската титла на Петра, най-ясно се доказва отъ думитѣ на Симеона Логотета (ib., p. 833,24—834,1. = Theoph. cont. ib. p. 415,7—8), който, описвайки душевното състояние на Мария, когато слѣдъ вѣнчавката ѝ съ Петра заминавала за България, казвала, че тя между другото се радвала, ὡς βασιλεῖ προσηρμόσθη ἀνδρὶ καὶ δέσποινα Βουλγάρων προσηγορεύθη, т. е. „задѣто тя била омжжена за мжжъ-царь и прогласена за българска господарка". Колкото лѣтописецътъ и да избѣгвалъ да прѣброи условията на мира, тукъ той се проговорилъ незабѣлѣзано за себе си и нарекълъ Петра съ новата му титла. — Ср. тукъ по-долу, стр. 535.

обърне погледитѣ си къмъ римския папа, който му обѣщалъ, както видѣхме, да изпълни исканията му. Въ Цариградъ добрѣ разбирали, каква опасность ще донесе за империята и църквата това сближение на българския царь съ Римъ, и се опитали да го отклонятъ отъ новата насока на политиката му, слѣдъ като Романъ Лакапинъ отново се обърналъ въ 926 или въ началото на 927 г. съ молба за миръ, прѣдлагайки Симеону дори самъ да опрѣдѣли условията. Обаче било вече късно; дори и смъртьта на Симеона не била въ сила да отстрани постигнатитѣ вече споразумѣния съ Римъ. По тоя начинъ подъ натиска на самитѣ обстоятелства на византийското правителство се налагало да удовлетвори горнето условие, съ приемането на което то се надѣвало да осуети всѣко възможно сближение на българитѣ съ Римъ, да отклони закрѣпата на властьта и влиянието на римския папа въ България и да нарече българския царь съ титла, съ която византийцитѣ не удостоявали дори западния императоръ, а го наричали съ латинското име ῥήξ—rex, краль.

Въ какви отношения ставалъ сега българскиятъ царь спрѣмо ромейския императоръ, се види отъ формулата, съ която се надписвали писмата на послѣдния до първия. Докато българскиятъ господарь носѣлъ титлата князъ писало се: „во име Отца и Сина и св. Духа, единия и едничкия Богъ нашъ. Константинъ и Романъ, вѣрни въ сѫщия Богъ царе ромейски, до възлюбеното и духовно наше чедо и отъ Бога князъ на най-християнския народъ български"; а слѣдъ признанието на царската титла се пишело: „Константинъ и Романъ, въ Христа Бога благочестиви самодържци, царе ромейски, до възлюбеното и духовно наше чедо господина еди-кой-си царь на България"[1]). Разликата въ тия двѣ формули се за-

[1]) Const. Porphyr. De ceremoniis, ed. Bon. I, p. 690,6–16: εἰς τὸν ἐκ Θεοῦ ἄρχοντα Βουλγαρίας. „ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου, ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανός, πιστοὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ βασιλεῖς Ῥωμαίων πρὸς τὸν πεποθημένον καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον καὶ ἐκ Θεοῦ ἄρχοντα τοῦ χριστιανικωτάτου ἔθνους τῶν Βουλγάρων". τὸ ἀρτίως γραφόμενον· „Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανός, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ εὐσεβεῖς αὐτοκράτορες βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς τὸν πεποθημένον καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον τὸν κύριον ὁ δεῖνα βασιλέα Βουλγαρίας.

ключава въ това, че, докато въ първата българскиятъ господарь се нарича „отъ Бога князъ на най-християнския български народъ", т. е. че той билъ поставенъ отъ Бога, защото българскиятъ народъ билъ най-християнски, т. е. че той билъ и благочестивъ, и правовѣренъ, и горещъ почитатель на Бога, въ втората пъкъ формула той се нарича просто βασιλέα на България, т. е. че той е поставенъ не отъ Бога царь, а по волята на императоритѣ ромейски, които сж прѣдъ него „въ Христа Бога благочестиви самодържавни", — качества, каквито българскиятъ царь не може да притежава и поради това той не е равенъ на ромейския императоръ нито по власть, нито по значение, макаръ и да носи еднаква съ тѣхъ титла βασιλεύς; едничкото прѣдимство, което въ втората формула се дава и се признава за българския господарь, състои въ това, че той се титулува още κύριος — „господинъ", „господарь", т. е. на него сж гледали като на „властитель", „владѣтель" на отдѣлна самостойна държава. Това неравенство още по-ясно е изразено въ това, че българскиятъ царь си остава въ сжщото духовно синовство спрѣмо ромейския василевсъ, както и българскиятъ князъ, т. е. че помежду си тѣ се намирали въ отношения на баща къмъ синъ, и както синътъ стои по-долу отъ баща си и трѣба да бжде послушенъ и дори подчиненъ нему, тъй и българскиятъ царь стои по-долу и дори е подчиненъ на ромейския императоръ, и поради това той не е равенъ на послѣдния нито по власть, нито по значение.

Така, византийцитѣ, отстжпвайки отъ едно отъ главнитѣ свои правила и признавайки царското достоинство и титла на българския господарь, сполучили да изтъкнатъ въ всичко тенденцията за неговото неравенство още при сключването на договора въ една или друга форма. Може би, въ свръзка именно съ тая тенденция ще трѣба да се постави онова „писменно съглашение, което било потвърдено съ клетва" отъ византийска страна, когато българскиятъ царь Петъръ се оженилъ за дъщерята на императора Христофора, и съ което византийцитѣ се задължили „да прѣдпочитатъ, чествуватъ и

уважаватъ българскитѣ пратеници прѣдъ пратеницитѣ на всички други народи".[1])

5. Съ признанието царското достоинство на българския царь византийцитѣ се съгласили да признаятъ и автокефалността на българската църква начело съ патриархъ, защото, споредъ тогавашнитѣ понятия, тамъ, дѣто имало царь, трѣбало да има и патриархъ.[2]) Българската патриаршия била учрѣдена, както видѣхме, въ 918 г. отъ царь Симеона заедно съ приемането на царската титла; но и тя не се признавала отъ Византия, както не се признавало и царското му достоинство. Обаче, признавайки въ даденото врѣме българския свещеноначалникъ за патриархъ, византийцитѣ и тукъ не пропуснали да направятъ нѣкои ограничения при опрѣдѣлянето отношенията на българския патриархъ къмъ цариградския. На друго мѣсто ние изведохме, че при признаването автокефалността на българската църква патриархътъ билъ Димитрий, слѣдъ него, споредъ българския Синодикъ, послѣдвали още двама Сергий и Григорий, а послѣденъ прѣзъ първото царство български патриархъ билъ не прѣславскиятъ епископъ, а дръстърскиятъ митрополитъ Дамианъ.[3]) Тоя установенъ фактъ ни дава до-

---

[1]) Lindprandi, Legatio, cap. 19: Cum Christofori filiam Petrus, Bulgarorum vasileus, conjugem duceret, symphona, id est consonantia scripta, iuramento firmata sunt, ut omnium gentium apostolis, id est nuntiis, penes nos (Romanos) Bulgarorum apostoli preponantur, honorentur, diligantur. — По какъвъ случай сж били казани тия думи, вж. по-долу.

[2]) Че българската патриаршия била призната отъ Романа Лакапина и то при сключването на договора въ 927 г., освѣнъ посочената непосрѣдна и тѣсна свръзка на царство съ патриаршия, имаме и право извѣстие. Въ Дюканжовия списъкъ на българскитѣ архиепископи на пето мѣсто се чете: Δαμιανὸς ἐν Δωροστόλῳ, τῇ νῦν Δρήστᾳ (вм. Δρίστρᾳ)· ἐφ' οὗ καὶ ἡ Βουλγαρία τετάμηται αὐτοκέφαλος. οὗτος πατριάρχης ἀνηγορεύθη παρὰ τῆς βασιλικῆς συγκλήτου κελεύσει τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ· δεύτερον δὲ καθηρέθη παρὰ Ἰωάννου τοῦ Τζιμησχῆ. — H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida. Leipzig 1902, S. 6. — Ср. Е. Голубинскій, каз. съч., стр. 38—39.

[3]) Че Дамианъ Дръстърски не е могълъ да бѫде първиятъ признатъ отъ Византия патриархъ, а послѣдниятъ въ 972 г. вж. В. Н. Златарски, Български архиепископи-патриарси прѣзъ първото царство (до падането на източното царство), Извѣстия на Истор. Д-во, кн. VI, стр. 14—22.

статъчно основание да приемемъ, че, когато въ 927 г. византийскиятъ императоръ и цариградскиятъ патриархъ се съгласявали да дадатъ на българския свещеноначалникъ (който до тогава за тѣхъ билъ все още архиепископъ) патриаршеска титла и eo ipso да признаятъ българската църква за автокефална, тогава било поставено отъ тѣхна страна като непрѣменно условие, че епископътъ на прѣстолния градъ не може да бѫде и патриархъ, а за такъвъ трѣба да се избира измежду другитѣ епархиални епископи или митрополити, като сѫ го мотивирали, вѣроятно, съ това, че български патриархъ може да бѫде епископътъ или митрополитътъ само на такъвъ градъ или епископия, която води началото си още, ако не отъ апостолитѣ, то поне отъ първитѣ врѣмена на християнството на Балканския полуостровъ, а не епископътъ на такъвъ градъ, който никога не билъ центъръ на епископия, какъвто е билъ тогава българскиятъ прѣстоленъ градъ Прѣславъ. Въ сѫщность обаче византийцитѣ не сѫ искали, щото български патриархъ да бѫде епископътъ на политическия центъръ на държавата, за да покажатъ чрѣзъ това, че българскиятъ патриархъ не е равенъ нито по достоинство, нито по власть на цариградския, защото Прѣславъ не може да се сравни съ Новия Римъ, чийто първосвещеникъ, наистина, получилъ „първенство по честь“ (τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς) поради външната държавна важность на мѣстото, което той заемалъ, съгласно съ рѣшението на втория вселенски съборъ (прав. 3), обаче по-сетнѣ той получилъ и „първенство по власть“ (τὰ πρεσβεῖα τῆς ἐξουσίας) чрѣзъ императорско законодателство, което било утвърдено на четвъртия вселенски съборъ (прав. 28.[1]) Чрѣзъ това византийцитѣ сѫ искали: 1. да изтъкнатъ, че българскиятъ свещеноначалникъ се издигалъ въ степень патриархъ, не по важностьта на мѣстото — столицата, възъ основа на което и българитѣ несъмнѣнно сѫ искали да иматъ патриархъ, и не по рѣшението на нѣкой вселенски съборъ, а по волята и

[1]) Вж. Правилата на св. Православна Църква, т. I (1912), стр. 386—391 и 633—671. — Ср. сѫщо и А. С. Павловъ, Курсъ церковнаго права. Троицко-Сергіевская Лавра 1902, стр. 255—256.

доброто съгласие на ромейския императоръ и на цариградския патриархъ; 2. да му напомнятъ, че той, каквато титла и да носи, все пакъ си остава само простъ епископъ на една обикновена епархия, и оттука 3. да покажатъ, че поради това той никога не само не може да се изравни съ вселенския цариградски патриархъ, който е недѣлимъ отъ божествения и самодържавенъ василевсъ на ромейската империя, но и се намира въ извѣстно подчинение. По тоя начинъ, изпълнявайки желанието на българитѣ да иматъ самостойна църква начело съ патриархъ, византийцитѣ прокарвали сжщата тенденция, както и при признаването царското достоинство и титла на българския господарь.

Въ какво е състояла външната форма на самото признание: издадена ли е била по тоя случай специална грамота отъ цариградския патриархъ съ съгласието и одобрението на другитѣ източни патриарси, както това станало по-късно при признаването на търновския патриархъ въ 1235 г. при царь Иванъ Асѣня II, остава за сега неизвѣстно. Наистина, приведеното по-горѣ извѣстие отъ Дюканжовия списъкъ[1]) гласи, че българскиятъ архиепископъ „билъ прогласенъ за патриархъ отъ императорския синклитъ по заповѣдь на императоръ Романа Лакапина," обаче тия думи по-скоро говорятъ за политическата страна на самия актъ, т. е. че прогласението станало съ съгласието на византийското правителство начело съ императора; но отъ друга пъкъ страна, макаръ че Романъ Лакапинъ не всѣкога е зачиталъ правата на църквата, все пакъ въ дадения случай не е възможно да се допусне, че тоя актъ е станалъ безъ участието на църквата въ лицето на цариградския патриархъ, който, като на заинтересувано въ случая лице, трѣбало да бпрѣдѣли чрѣзъ нѣкой писменъ документъ, въ какви отношения сега ставалъ новопрогласениятъ български патриархъ спрѣмо другитѣ вселенски патриарси и въ частность спрѣмо цариградския и изобщо да покаже въ една или друга форма онова неравноправие на първия съ вторитѣ, което византийцитѣ искали, както видѣхме, да изтъкнатъ при сключването на мира.

[1]) Вж. тукъ стр. 529, бѣл. 2.

6. Най-сетнѣ византийскиятъ императоръ се съгласилъ да даде за жена на българския царь една отъ византийскитѣ княгини — Мария, дъщерята на третия тогавашенъ императоръ Христофора и внучка на Романа Лакапина. При какви уговорки е било прието това условие, засега остава неизвѣстно; едно само може съ положителность да се каже, че и съ него за пръвъ пѫть византийската политика отстѫпила отъ своето коренно и вѣковно правило, установено още отъ Константина Велики. Споредъ това правило, „на ромейскитѣ императори не се дозволявало да се сродяватъ съ народъ, чиито нрави не се схождатъ и сѫ чужди на ромейската държава, особено пъкъ съ иновѣрни и некръстени, съ изключение само на франкитѣ поради старата знатность и благородство на тѣхния произходъ; съ никой другъ народъ тѣ не могатъ това да правятъ, ако пъкъ нѣкой се осмѣли това да стори, нека се счита за чуждъ на християнското общество и се прѣдава на анатема, като нарушитель на отеческитѣ постановления и на царскитѣ закони“.[1])

Като прѣподава това правило на сина си, Константинъ Багренородни пише: „Какъ могатъ да се допускатъ бракове на християни съ невѣрни, когато това запрѣщава законътъ, а църквата цѣла счита това за недозволено и стояще вънъ отъ християнския обичай? Ако пъкъ нѣкой ще възрази, че господинъ императоръ Романъ се сроди съ българитѣ и собствената си внучка даде на господина Петра Български, то трѣба да се отговори, че господинъ императоръ Романъ бѣше узурпаторъ (ἰδιώτης) и безграмотенъ човѣкъ, който не знаеше горѣспоменатитѣ царски постановления, нито почитанигѣ отъ старо врѣме ромейски обичаи и не ги слѣдваше, а сѫщо не бѣше отъ царски или благороденъ родъ и затова правѣше много работи дързко и самоволно, безъ да слуша нито църковнитѣ запрѣти, нито обявленията и постановленията на Константина Велики; но това той се осмѣли да направи поради дръзко и не знаеще добро самомнѣние, защото не же-

[1]) Const. Porphyrg., De adm. imp., ib. cap. 13, p. 86,10–13, 18–23.

лаеше да слѣдва приличното и доброто и да спазва отеческитѣ прѣдания. Той можеше да изтъкне само оправданието, че чрѣзъ това дѣло се върнаха такова множество плѣнени християни и че българитѣ сѫ намъ едновѣрни християни, а сѫщо и това, че оженената е дъщеря не на самодържеца и законния императоръ, а на третия и послѣдния и още подчиненъ (императоръ), който съ нищо не се бъркаше въ държавнитѣ работи; но нѣмаше значение нито това, въ далечно ли, или близко роднинство съ царския родъ се намираше тя, нито (това, че като поводъ къмъ това послужила обществената) полза, нито пъкъ това, че тя бѣше дъщеря на послѣдния и почти безвластенъ (императоръ): понеже казаниятъ господинъ Романъ извърши това вънъ отъ канона, отъ църковното прѣдание и отъ наредбата и заповѣдьта на императора св. Константина Велики, то той прѝживѣ (още) бѣше много укоряванъ, оклеветяванъ и мразенъ отъ сенатското събрание и отъ цѣлиятъ народъ и отъ самата църква, тъй че умразата най-сетнѣ се прояви, и слѣдъ смъртьта си той по сѫщия начинъ се укорява, порицава и осѫжда, задѣто бѣ прѣдприелъ едно дѣло̀, недостойно и неприлично за благородната ромейска държава“.[1])

Колкото силно и дори безпощадно Константинъ Багренородни и да укорява своя тъстъ, задѣто послѣдниятъ прѣстѫпилъ така безогледно вѣковното традиционно правило на византийската държавна политика; колкото и да рисува съ сгѫстени бои общото незадоволство въ Цариградъ отъ брака на царь Петра съ Мария Лакапина, — все пакъ едвали може да се твърди, че Романъ се рѣшилъ да направи тая жертва безъ съгласието и подържката на сената и въ случая той се ржководилъ отъ мисъльта не само да спаси империята отъ опасния ѝ съсѣдъ, но и да я обезпечи отъ всѣка опасность за-въ бѫдаще откъмъ българитѣ.

Това били главнитѣ условия на мирния договоръ, който билъ подписанъ отъ царь Петра и императоръ Романа Лакапина въ Влахернския дворецъ въ началото на октомврий

[1]) Ibidem, p. 87,17—89,8; руския прѣводъ на Г. Ласкина, стр. 31—32.

927 г.[1]) Наскоро слѣдъ това билъ извършенъ и вѣнчалниятъ обредъ вънъ отъ Цариградъ и при това въ отсѫтствието, както изглежда, на императоритѣ. На 8. октомврий патриархъ Стефанъ II (925—928) заедно съ протовестиария Теофана и Мария и цѣлия сенатъ отишълъ въ църквата св. Богородица при Живоносния Изворъ (Балъклѫ); тукъ той благословилъ Петра и Мария и възложилъ на главитѣ имъ брачнитѣ вѣнци, при което деверствували Теофанъ и Георги Сурсувулъ. По тоя случай била сложена богата и разкошна трапеза и, когато всичко по свадбенитѣ обичаи било блѣскаво свършено, протовестиарий Теофанъ заедно съ Мария се върнали въ столицата. На третия день слѣдъ вѣнчавката самъ Романъ далъ великолѣпна гощавка на пристанището „Извори“,[2]) което било разкошно украсено съ сирийски килими, а пъкъ въ самото пристанище стоялъ привързанъ императорскиятъ дромонъ (яхта); тамъ обѣдвали императоръ̀тъ, царь Петръ, Константинъ Багренородни и Христоферъ заедно съ своитѣ свити. На тая гощавка, споредъ думитѣ на лѣтописеца, българитѣ силно настоявали, щото третиятъ императоръ Христоферъ да бѫде прогласенъ за втори, което Романъ възприелъ, и по тоя начинъ тъстътъ на българския царь станалъ на мѣстото на законния императоръ Константина Багренородни, който сега билъ оставенъ на трети планъ. Това била втора крачка на Романа съ цѣль да осигури прѣстола за своя родъ.

Слѣдъ като се свършили всички свадбени тържества, и Мария трѣбало да отпѫтува заедно съ съпруга си за България, въ деня на заминаването родителитѣ ѝ я изпроводили до прѣдмѣстието Евдомъ. Тамъ при раздѣлата си съ любимото си чедо, както е обичая, тѣ пролѣли изобилни сълзи и, като при-

[1]) Понеже въ словото „На миръ съ българитѣ“ нийдѣ не се споменува за вѣнчалния обредъ, може да се прѣдполага, че то е било произнесено веднага слѣдъ подписването на мирния договоръ, което ще да е станало при извѣстна тържественость.

[2]) На брѣга на Мраморно море близу до Златнитѣ врата; останки отъ него се намиратъ при днеш. Тамъ-искелеси при Еди-куле. Г. Ласкинъ, Древности Кон-поля, стр. 106.

гърнали зетя си и му прѣдали дъщеря си, върнали се въ столицата. „Мария, отбѣлѣзва лѣтописецътъ, прѣдадена въ български ржцѣ, заминала за България съ радость и тжга: тя тжгувала, защото се разставала съ своитѣ горещо любими родители, съ царскитѣ живѣлища и съ обществото на роднинитѣ си, а се радвала, защото тя се омжжила за мжжъ-царь и била прогласена за българска владѣтелка". Лѣтописецътъ прибавя още, че тя занесла съ себе си разни богатства и безбройна покжщнина.[1]) Понеже брачниятъ съюзъ на българския царь съ византийската княгиня билъ нареденъ, за да се скрѣпи по-здраво сключения миренъ договоръ, то Мария била прѣименувана на Ирина, което значи миръ.[2])

Така се завършилъ тоя политически актъ, който по своето важно значение прѣдставя рѣшителна криза въ дългогодишнитѣ неприязнени отношения между България и Византия. Макаръ че Георги Сурсувулъ и да сключилъ мирния договоръ и брачния съюзъ, както видѣхме, повечето по лични разчети, обаче трѣба да се признае, че той, принуденъ да измѣни политиката на царь Симеона, съумѣлъ да използува момента и на пръвъ погледъ не пожертвувалъ съ нищо, което би могло да унизи спечеленото високо външно политическо положение на България; но отъ друга пъкъ страна, сжщиятъ тоя актъ ималъ сждбоносни за България сетнини: той билъ залогътъ за византийското господство въ нея. Съ въвеждането на царицата-гъркиня въ двореца на българскитѣ царе, императорътъ проникналъ въ сърдцето на България: той прокарвалъ широкъ пжть за своето влияние както въ външната, тъй и въ вжтрѣшната политика на българитѣ — влияние, колкото полезно за империята, толкова и врѣдно,

---

[1]) Sym. Logoth., ib. p. 832,16—834,4. = Theoph. cont., ib., pi 414,1—415,9. — Leo Gram., ib., p. 317,1—21. — Skyl.-Cedr. ib. II, p. 309,21—310,16. — Zonaras, ib. IV, p. 61,14—26.

[2]) Liudprandi Antapodosis, cap. 38: Quem (Simeonem) Romanos, fili. sui Christophori filia filio illius (Simeonis) Petro, qui nunc superest, uxore data, ab incepto furore conpescuit, sibique foedere placito sociavit. Unde et puella mutato nomine est Irini, id est pax, vocata, eo quod per eam inter Bulgaros et Grecos pax sit firmissima constituta.

дори гибелно за България, и чрѣзъ това не само избавялъ империята отъ многогодишния ѝ непримиримъ врагъ, но и турялъ началото за падането на българската мощь. Откакъ билъ сключенъ мирътъ и настанали роднински връзки, между Прѣславъ и Цариградъ се завързали чести и приятелски и дори интимни отношения. „Неведнажъ, казва лѣтописецътъ, внучката на императоръ Романа, Мария, жената на Петра Български, дохождала отъ България въ столицата, за да нагледа баща си и дѣда си. За послѣденъ пѫть тя дохождала съ тритѣ си дѣца вече слѣдъ смъртьта на баща си Христофора (931). Тя получила голѣми подаръци отъ дѣда си и се върнала, осипана съ много почести".[1]) Нѣма съмнѣние, че въ тия чести посѣщения на Цариградъ отъ българската царица се е донасяло за всичко, каквото се замисляло и вършело въ България и при връщането ѝ се давало нови инструкции, които осигурявали интереситѣ на империята. Отъ какъвъ характеръ били тия интереси показватъ събитията, които се развивали въ България веднага слѣдъ сключването на мира.

Още въ слѣднята 928 година въ България около столицата се приготвѣло голѣмо възстание. Нѣколко „Симеонови велможи" съставили съзаклятие съ цѣль да свалятъ Петра отъ прѣстола и да турятъ на негово мѣсто по-малкия му братъ Ивана. Съзаклятието обаче било о-врѣме открито: Иванъ билъ подложенъ на тѣлесни наказания и затворенъ въ тъмницата, дѣто билъ постриганъ за монахъ, а другитѣ съзаклетници били прѣдадени на не малки мѫчения. Когато Петъръ, по настояването, вѣроятно, на царицата, извѣстилъ Романа за станалото съзаклятие, императорътъ веднага изпратилъ единъ свой прѣданъ човѣкъ, монаха Ивана, въ България подъ прѣдлогъ за обмѣна на плѣнницитѣ, съгласно съ условията на мира, а въ сѫщность да хване Петровия братъ Ивана и да го отведе съ себе си въ столицата. Пратеникътъ сполучливо извършилъ мисията си: той заминалъ скришно заедно съ Ивана за Месемврия и оттамъ на корабъ при-

[1]) Sym. Logoth., ib., p. 840,9–14. = Theoph. cont., ib., p. 422,10–15.

стигнали двамата въ Цариградъ. Не много слѣдъ това, когато Иванъ снелъ отъ себе си монашеското облѣкло и поискалъ да се ожени, императорътъ му далъ помѣщение и много пари и го оженилъ за една знатна арменка най-тържествено въ кѫщата на кесаря, при което деверствували самъ императоръ Христофоръ и монахъ Иванъ, който за услугата билъ възведенъ въ чинъ ректоръ.[1])

Нѣма никакво съмнѣние, че това съзаклятие противъ ц. Петра е било дѣло на боляритѣ отъ опозиционната партия и не по-малко е било насочено и противъ фактическия управитель — Сурсувула; обаче самиятъ изразъ, че това сѫ били „Симеонови велможи" (οἱ μεγιστᾶνες τοῦ Συμεών), т. е. лица, издигнати при Симеона и сѫ били дълбоко проникнати съ политическитѣ възгледи на покойния царь, ясно говори, че тукъ е дѣйствувало и незадоволство отъ политиката на новото правителство. Но въ случая важна се явява постѫпката на Романа Лакапина: той съ измама докарва въ Цариградъ царския братъ — лице, което играло главна роля въ съзаклятието, очевидно, подъ прѣдлогъ, че искалъ да избави Петра отъ тая опасна за него личность и да направи невъзможно повторението на съзаклятието; но въ сѫщото врѣме той облагодѣтелствува брата на българския царь и го задържа при себе си, а това разкрива затаената му цѣль, именно, да има винаги подъ ржка единъ претендентъ на българския прѣстолъ и при случай да го изтъква като страшилище за българитѣ и по тоя начинъ да държи въ рѫцѣтѣ си както българския царь, тъй и неговото правителство.

Но, ако Петъръ и Георги Сурсувулъ сполучили своеврѣменно да разкриятъ съзаклятието въ 928 год. и строго да накажатъ съучастницитѣ въ него, тѣ не могли да прѣдупрѣдятъ друго едно политическо движение, което носило много по-сериозенъ характеръ. Най-голѣмиятъ Симеоновъ синъ, Михаилъ, който така сѫщо се стремилъ да загради върховната власть, напусналъ мънастиря и, като съблѣкълъ

[1]) Sym. Logoth., ib. p. 837,18—83810. = Theoph. cont. ib. p. 41910—24. — Leo Gram. ib., p. 320,9 — 321,2. — Skyl.-Cedr., ib. II, p. 312,8—19.

монашеското расо, завзелъ една силна крѣпость въ Струмската область, дѣто той намѣрилъ опора у поселенитѣ още въ края VII. вѣкъ македонски прабългари отъ дружината на воевода Кубера. Тия българи, слѣдъ като се отказали да признаватъ властьта на царь Петра, присъединили се къмъ Михаила, който подиръ това вдигналъ възстание въ 930 г. Каква е била цѣлта на Михаила и неговитѣ привърженци, когато се рѣшавали на това прѣдприятие, остава неизвѣстно; несъмнѣнно е обаче това, че възстанието приемало опасни за Петра и неговото правителство размѣри, защото тукъ възставали вече не отдѣлни недоволни личности, а цѣла една областъ, която би могла да увлѣче подиря си и други съсѣдни нея области; и ако възстанието не могло да се разшири, то това се длъжило на едно неочаквано обстоятелство, което ò-врѣме избавило България отъ сериозни вжтрѣшни размирици: още въ началото на възстанието Михаилъ се поминалъ. Привърженцитѣ му боляри, както и българското население, като се бояли да ги не постигне участьта на по-раншнитѣ съзаклетници, рѣшили да напуснатъ масово Струмската область: тѣ навлѣзли въ византийска територия и, като прѣминали р. Струма, насочили пжтя си къмъ Еллада; обаче още въ Тесалия, вѣроятно, измѣнили насоката и потеглили въ южни Епиръ къмъ стария гр. Никополь, близу до днешния гр. Превеза на Артския заливъ, дѣто се настанили, грабейки тамшнитѣ мѣста; по-сетнѣ съ силата на оржжието тѣ били принудени да признаятъ властьта на ромейския императоръ.[1]) — Избирайки за центъръ на възстанието пограничната Струмска область, Михаилъ се е ржководилъ отъ мисъльта, не само че тамъ той ще намѣри поддържка въ мѣстното прабългарско население, между което агитацията противъ царь Петра и правителството му могла да намѣри по-добра почва, но и че оттамъ по-лесно ще осигури своята безопасность въ случай на несполука; а пъкъ обстоятелството, че бунтовницитѣ получили свободенъ проходъ прѣзъ византийска територия ни дава достатъчно

[1]) За извѣстията, както и за мѣстото, характера и врѣмето на това възстание подробно вж. тукъ въ края Притурка № 10.

основание да прѣдполагаме, че за това движение сж знаели въ Цариградъ и че водителитѣ му отъ по-рано сж влѣзли въ споразумѣние съ византийскитѣ власти, които винаги се стараели да поддържатъ размирици въ България. Но най-ясно изпжква враждебната политика на Византия въ даденото врѣме спрѣмо българитѣ въ възстанието на сърбитѣ.

Какво е било положението въ Сърбия слѣдъ покорението ѝ въ 924 год., засега остава неизвѣстно. Наистина, Константинъ Багренородни, както видѣхме, казва, че тогава „българитѣ изловили цѣлото население отъ мало до голѣмо и го откарали въ България; нѣкои пъкъ избѣгали въ Хърватско и страната останала пуста".[1]) Обаче това свидѣтелство, споредъ справедливата бѣлѣжка на М. Дринова, не трѣба да се разбира въ буквaленъ смисълъ, защото то не се оправдава отъ по-сетнѣшнитѣ събития; несъмнѣно си остава само това, че много видни и влиятелни сърби сж били откарани въ България, а други сж избѣгали въ Хърватско.[2]) При такова положение на работитѣ и докато е билъ живъ страшниятъ за сърбитѣ Симеонъ, за каквото и да било политическо движение тамъ не е могло и дума да става, още повече че отъ прѣдишния владѣтелски родъ на кн. Властимира слѣдъ смъртьта на кн. Захария, която послѣдвала, както се приема, наскоро слѣдъ бѣгството му въ Хърватско,[3]) останалъ само едничъкъ прѣдставитель Чеславъ Клонимировичъ; но и той билъ чуждъ на сърбитѣ, защото билъ роденъ въ България и отъ майка българка, останала вдовица още отъ 897 г., и билъ възпитанъ при двора на царь Симеона въ духа и интереситѣ на българската политика. Обаче самъ Симеонъ го издигналъ като претендентъ на сръбския прѣстолъ, когато той билъ доведенъ въ 924 г. въ Сърбия подъ прѣдлогъ, че ще бжде поставенъ за сръбски князъ. Чеславъ не е могълъ да забрави оная глупава и смѣшна роля, която той трѣбало да играе при разгрома на Сърбия.

---

[1]) Cont. Porphyr. De adm. imp. p. 158,13–16. — Вж. по-горѣ, стр. 476.

[2]) М. С. Дриновъ, каз. съч., стр. 136; Съчинения, т. I, стр. 505.

[3]) F. Šišić, п. т., стр. 130. — Вж. по-горѣ, стр. 476, бѣл. 2.

Чувството на излъгана надежда и желанието за отмъщение го овладѣли, и той само чакалъ сгоденъ моментъ, за да се яви като възстановитель на сръбското княжество.

Такъвъ моментъ му се прѣдставилъ, когато слѣдъ смъртьта на Симеона въ България се почнали вжтрѣшни размирици. „Подиръ седемь години“ слѣдъ покорението на Сърбия, т. е. въ 931 г., пише Константинъ Багренородни, Чеславъ, бѣгайки отъ българитѣ, заедно съ други четирма отъ Прѣславъ, дошълъ въ Сърбия, но не намѣрилъ въ страната никого, освѣнъ петдесетъ (l) мжже, безъ жени и дѣца, които отивали на ловъ и се прѣхранвали. Заедно съ тѣхъ той завладѣлъ страната и съобщилъ (за това) на ромейския императоръ, като го молилъ за съдѣйствие и поддържка и се обѣщавалъ да служи и се покорява на заповѣдьта му, както и князетѣ прѣди него“.[1]) Обаче да се рѣши на такова смѣло прѣдприятие, въ подготвянето на което несъмнѣнно сж взели участие и четирмата му другари — сръбски жупани, които се намирали така сжщо въ Прѣславъ подъ надзоръ,[2]) Чеславъ едвали е могълъ да разчитва на своитѣ сили, ако Сърбия се е намирали въ такова разнебитено положение, въ каквото я прѣдставя Константинъ Багренородни. Вече самитѣ думи на Константина Багренародни, че, щомъ Чеславъ повдигналъ възстанието, веднага съобщилъ за това на ромейския императоръ, като искалъ отъ него съдѣйствие и поддържка, говорятъ въ полза на прѣдположението, че, ако това движение не е изцѣло дѣло на византийската политика, то поне Чеславъ е влѣзълъ въ сношение съ Цариградъ, още докато се е намиралъ въ Прѣславъ, и само слѣдъ като получилъ обѣщание за подкрѣпа отъ страна на Византия, той е могълъ да разчитва на успѣхъ въ прѣдприятието си.[3]) Съ това може да се обясни отъ една страна пълната готовность на Чеслава да бжде послушенъ и покоренъ на импе-

---

[1]) Const. Porphyr., ib., p. 158,19–159,3.

[2]) К. Гротъ, каз. съч., стр. 196—197.

[3]) М. Дриновъ, п. т., стр. 138—139; Съчинения, т. I, стр. 506—507.— К. Гротъ, п. т., стр. 197.

ратора, а отъ друга — и онова бързо съдѣйствие, съ което Романъ Лакапинъ се заловилъ за възстановяването на сръбското княжество.

Откакъ била прогласена сръбската независимость, „ромейскиятъ императоръ, пише Константинъ Багренародни, не прѣставалъ да бжде щедъръ съ благодѣяния къмъ него (Чеслава), поради което сърбитѣ, които живѣели въ Хърватско и България и въ други страни и били пръснати отъ Симеона, като се научили за това, почнали да се събиратъ около него (Чеслава). Много бѣжанци отъ България се събрали и въ столицата, и ромейскиятъ императоръ, като ги снабдилъ съ дрехи и обсипалъ съ милости, изпратилъ ги при Чеслава. Подкрѣпенъ съ богати подаръци отъ ромейския императоръ и като заселилъ страната, както по-рано, той (Чеславъ) станалъ послушенъ слуга на ромейския императоръ, слѣдъ като съ негова помощь и съ многото му благодѣяния осигурилъ за себе си оная земя и билъ утвърденъ въ нея за князъ"[1].) Така най-сетнѣ Романъ Лакапинъ сполучилъ да възкреси прѣдишния, облагодѣтелствуванъ отъ него съюзникъ на Византия въ тила на българитѣ и отново да закрѣпи влиянието си въ Сърбия.

2. ВЖТРѢШНОТО СЪСТОЯНИЕ НА БЪЛГАРИЯ ПРѢЗЪ ЦАРУВАНЕТО НА ЦАРЬ ПЕТРА.

Съ отцѣпването на сърбитѣ се туряло начало за разпадането на българската мощь. Едвамъ се изминали три години, и вече се почнали външни нападения. Въ 934 год., съобщаватъ хрониститѣ, маджаритѣ прѣдприели първия си походъ противъ Византия; въ своето нападение тѣ достигнали до Цариградъ, като оплячкосали цѣла Тракия. Изпратениятъ противъ тѣхъ патриций Теофанъ чрѣзъ мждро поведени прѣговори сможалъ да ги запре и да сключи миръ съ тѣхъ; при това Романъ се показалъ особено щедъръ за

[1]) Const. Porphyr., ib., p. 159,8–14.

освобождението на плѣнницитѣ.[1]) Нѣма съмнѣние, че маджаритѣ, за да опустошатъ Тракия и да достигнатъ чакъ до византийската столица, минали сж прѣзъ България;[2]) но дали тѣ сж прѣдприели това нападение противъ Византия на първо врѣме съ съгласието на Петровото правителство като реагиране противъ дѣйствията на Романа въ Сърбия, или пъкъ на своя глава, слѣдъ като нахлули въ България, сж продължили пжтя си на византийска територия съ цѣль за грабежъ, ние не знаемъ; въ всѣки случай това събитие ясно говори, че въ даденото врѣме Петъръ не билъ въ състояние да окаже никаква съпротива, за да защити държавата си

---

[1]) Sym. Log.[oth], ib., p. 840,19—841,5 = Славѣнския прѣводъ, л. 248, стр. 140. = Theoph. cont[in]., ib., p. 422,20—423,7. — Skyl.-Cedr. ib., II, p. 316,1—5.

[2]) Пжтьтъ, по който сж минали маджаритѣ прѣзъ България, не може да се опрѣдѣли по липса на данни. J. Marquart, Streifzüge, p. 60—74, възъ основа на едно извѣстие на арабския писатель Масуди, въ което се говори за едно маджарско нападение на Византия, станало въ или слѣдъ 320 г. отъ Хиджра = 932 отъ Хр. (а споредъ Иби-ал-Атира, който се ползувалъ отъ Масуди, въ 322 (=934) отъ Хиджра) при пограничната византийска крѣпость Валяндаръ, дѣто станало голѣмо сражение съ византийцитѣ, се опита да го идентифицира съ нападението отъ 934 г., като при това вижда въ кр. Валандаръ византийската гранична съ България крѣпость Девелтъ. Отъ това обяснение на Маркварта би могло да се заключи, че маджаритѣ сж минали прѣзъ източна България. Обаче, споредъ извѣстието на Масуди, маджаритѣ въ това нападение дѣйствували не сами, а въ съюзъ съ други три народа, между които били печенѣзитѣ, и то въ съсѣдство съ хазари и алани, т. е. дѣйствието е ставало тогава, когато маджаритѣ сж живѣли още въ Ателкуза; послѣ, самитѣ подробности, съ които се описва събитието у Масуди, по-скоро сочатъ на маджарското нападение въ 895 г., както това изтъква и самъ Маркварть, и най-сетнѣ ще посочимъ още на едно обстоятелство, именно, че Девелтъ при ц. Петра не е билъ вече гранична крѣпость, защото отъ 904 год. българско-византийската граница тукъ е минавала много по-на югъ. Прѣдъ видъ на това и мнѣнието на Маркварта, че маджаритѣ сж минали прѣзъ източна България, остава неприемливо; но отъ друга пъкъ страна, като се вземе въ внимание, че маджаритѣ сж прѣдприели тоя походъ отъ новитѣ си живѣлища — тисо-дунавската равнина, че тѣ сж били сами, иначе византийскитѣ хронисти биха отбѣлѣзали, ако да имаха тѣ съюзници, налага се да приемемъ, че тѣ сж минали прѣзъ сѣверо-западна България и прѣзъ западнитѣ балкански проходи се прѣхвърлили въ Тракия. Ср. R. Lüttich, Ungarnzüge in Europa im 10. Jahrhundert. Berlin 1910, S. 145.

отъ външни нападения, които слѣдъ деветь години маджаритѣ пакъ подновили. Прѣзъ априлъ 943 г. тѣ отново нахлули въ Тракия; сѫщиятъ патриций Теофанъ и тоя пѫть сполучилъ да сключи миръ за петь години и дори да вземе отъ тѣхъ заложници.[1]) Тия маджарски нападения почнали да всѣватъ страхъ въ Цариградъ, и тамъ при Константина Багренородни, който отъ 945 г. станалъ самовластенъ императоръ, рѣшили да се опитатъ, докато траелъ мирниятъ договоръ, чрѣзъ християнството да привлѣкатъ маджаритѣ къмъ себе си и по тоя начинъ да спратъ тѣхнитѣ нападения, а, може би, и да сключатъ постояненъ миръ съ тѣхъ. Но тоя опитъ, както ще видимъ, не донесълъ очакванитѣ резултати.[2])

На слѣднята година България била изложена на ново външно нападение. Въ 944 г. рускиятъ князь Игорь (912—945) въ съюзъ съ много подвластни нему племена, къмъ които присъединилъ наетитѣ отъ него печенѣзи, прѣдприелъ втория си походъ противъ Цариградъ на многобройни кораби. Но тоя походъ билъ своеврѣменно прѣдупрѣденъ отъ византийцитѣ. Извѣстенъ прѣдварително отъ херсонцитѣ и българитѣ за това ново прѣдприятие на руския князъ, Романъ Лакапинъ чрѣзъ пратеници прѣдложилъ на Игоря, когато тоя достигналъ до устието на Дунавъ съ цѣль да вземе и печенѣзитѣ, да приеме данъка, който плащалъ на Олега, и дори обѣщалъ да го увеличи, а на печенѣзитѣ изпратилъ много материи и злато. Слѣдъ едно съвѣщание съ дружината си Игорь рѣшилъ да приеме прѣдложението на императора и се върналъ съ войската си въ Киевъ, а за да се отплати на печенѣзитѣ, заповѣдалъ имъ да нападнатъ на „българската земя“.[3]) Дѣ и докждѣ се простирало това

---

[1]) Sym. Logoth. ib., 844,4—6. = Славѣн. прѣводъ, л. 250 стр. 142= Theoph. Contin., ib., p. 430,22—431,3. — Skyl.-Cedr., ib., II, 319,4—6.

[2]) Славѣн. прѣводъ на Сим. Логотета, п. т., л. 254—255. стр. 144.— Skyl.-Cedr., ib. II, p. 328,3—22. — Zonaras, ib. IV, p. 68,4—20. — Ср. L. V. Szalay, Geschichte Ungarns. Bd. I, Pest 1866, S. 44. — A. Rambaud, L'empire grec, p. 358. — R. Lüttich, п. т., стр. 146—148.

[3]) Руская лѣтопись по Ипатскому списку. Петербургъ 1871, стр. 28.

нападение и какъ се е свършило, за сега остава неизвѣстно. Царь Петъръ не билъ въ състояние да имъ окаже никакъвъ сериозенъ отпоръ, защото въ самата България, освѣнъ посоченитѣ политически движения, сж ставали други събития, които постоянно отвличали вниманието на българскитѣ държавници отъ външнитѣ отношения, и тѣ прѣдпочитали да ги не дразнятъ и да ги пропущатъ. Това сж били онія религиозно-обществени движения, които изпълвали Петровото царуване и разклатили отъ основа мощьта на българската държава и народъ и чиито зачатъци трѣба да се търсятъ още отъ врѣмето на царь Симеона, именно въ неговата вжтрѣшна реформаторска дѣйность.

И наистина, когато царь Симеонъ турялъ на главата си царска корона, намѣталъ багреница и обувалъ червени ботуши, съ една рѣчь, когато той се прогласявалъ за царь, той мислилъ, той билъ дълбоко убѣденъ, че това право му давало неговото политическо надмощие надъ слабата тогава и разнебитена източна империя, — надмощие, което главно се изразявало въ обширната му държава. Но той изпусналъ изъ-прѣдъ видъ, дали тая царска титла е съставяла сжществена държавна необходимость; дали абсолютното самодържавие, усвоено изцѣло въ византийска форма, съ неговия строгъ и широкъ бюрократизъмъ е вървѣло въ съгласие съ народния духъ, съ политическия и социаленъ битъ на славѣно-българитѣ които съставяли прѣобладаващо множество въ държавата и образували нейната политическа мощь. За да се удържи една такава обширна държава, каквато била българската въ X. вѣкъ, която се бѣ образувала отъ постепенното обединение на отдѣлнитѣ славѣнски племена, които, наистина, сж принадлежали къмъ една и сжща етическа група — славино-атинската, но които до тогава сж живѣли всѣко отдѣленъ племененъ животъ съ своята строго демократична уредба, не сж достатъчни една само обща религия на националенъ езикъ и единъ само царски скиптъръ; тукъ била потрѣбна и вжтрѣшна свръзка — свръзка както общокултурна, тъй и държавно-социална, необходима била органическа сила, която да свързва, да споява основно ма-

сата, населението, народа съ централната власть. На Симеоновата държава липсвала тъкмо тая свръзка, тая сила.

Съ въвеждането на християнството въ държавата като господствуваща религия се турялъ край, както видѣхме, на многогодишната борба между двата съставни етически елемента — българския и славѣнския и се опрѣдѣлялъ окончателно славѣнскиятъ характеръ на българската държава; а пъкъ съ учрѣдяването на национална църква и съ въвеждането славѣнскиятъ езикъ като държавенъ и църковно-училищенъ езикъ се туряла основа за самобитното духовно и културно развитие на българския народъ и заедно съ това се осигурявала неговата. духовна и политическа независимость. Обаче отъ страна на Симеона, който прокарвалъ своитѣ реформи по готово възприета отъ Византия формула, не били приети никакви радикални мѣрки за примирение и изглаждане различията въ държавно-социалнитѣ възгледи и положения на двата съставни етически елемента: потомцитѣ на прабългаритѣ останали при своя азиатски монархизъмъ, тъй богато подхранванъ и засилванъ отъ присадената отъ Византия строга форма на самодържавието, а славѣнитѣ не се отказали отъ своя демократизъмъ съ неговата изборна система и общинска наредба. Тъй че, макаръ слѣдъ обявяването християнството за господствуваща религия, а славѣнския езикъ за официаленъ езикъ въ България и да изчезвало всѣко етическо различие, обаче въ социалния животъ на българския народъ не произлѣзла никаква промѣна: потомцитѣ на хунно-българитѣ въ лицето на своитѣ прѣдставители не прѣставали да мислятъ, че тѣ като организатори и обединители трѣба да държатъ властьта въ ржцѣтѣ си; славѣнитѣ пъкъ въ своята многобройна маса отъ своя страна не прѣставали да считатъ, че тѣ само признаватъ сюзеренната власть на българския царь съ извѣстни задължения, а сами продължавали да се придържатъ о своитѣ демократически принципи.

По тоя начинъ къмъ врѣмето на Симеона на мѣстото на прѣдишното етническо различие изпжквали и почнали рѣзко да се различаватъ два разреда граждани: е д н и — приви-

легировани, които се групирали около прѣстола и станали участници въ властьта, образували отдѣлно съсловие, извѣстно вече подъ славѣнското име болярство съ неговитѣ подраздѣления на „велики и мали“, на „вѫтрѣшни и външни“ боляри, които сѫ. съставяли, тъй да се каже, интелигенцията на българската държава и ржководили сѫдбинитѣ на народа; други — непривилегировани, които дали контингента и силата при образуването на държавата и нацията, и то повечето, ако не изключително, потомци на обединенитѣ славѣни, съставяли масата отъ населението — народа, който не вземалъ никакво участие въ властьта, но трѣбало да обработва земята, да доставя нужнитѣ продукти за економическия животъ иа страната, да се явява въ редоветѣ на войската и да защищава държавата. Наистина, при кн. Бориса тия два разреда граждани, които и по численость, и по значение прѣдставяли нѣщо неестествено, етически вече не се различавали, може би, — тѣ носѣли вече едно общо име българи, но социално тѣ се рѣзко отличавали помежду си: тѣ живѣели и се развивали отдѣлно и въ различни посоки; тѣхъ ги съединявали едии само външни политически интереси, но не и вѫтрѣшни — културно-економически, защото тия послѣднитѣ не могли да възникнатъ и да ги сплотятъ поради тѣхното рѣзко социално различие.

Царь Симеонъ билъ добъръ дипломатъ и отличенъ пълководецъ; но той билъ слабъ социологъ и законовѣдецъ, и затова не можалъ да разбере, какви гибелни сетнини ще докара за държавата това ненормално културно-социално положение, противно на народния духъ; напротивъ, той още повече засилилъ различието между двата разреда граждани. Бидейки най-върлиятъ врагъ на византийцитѣ, самъ се поддалъ на византинизма. Съ въвеждането на византийския абсолютизъмъ съ неговото строго различие на съсловията, блѣскава помпозность, тържествено натегнато величие на външния видъ съ натруфенитѣ титли, мѫчителенъ ритуалъ и придворенъ церемониалъ — абсолютизъмъ, който го увлѣкълъ въ ламтежа да седне на прѣстола на източнитѣ императори и въ свързанитѣ съ тоя ламтежъ 14-годишни тежки

войни за Цариградъ, Симеонъ още повече удълбочилъ пропастьта между привилегированата класа и народа, защото болярството, подражавайки на своя господарь въ външния разкошъ и увеличвайки материалното си положение, сега се облѣкло въ формата на византийската аристокрация съ всичкитѣ нейни права и прерогативи, които сѫ били, разбира се, колкото чужди, толкова и непонятни и дори нетърпими за народа. Но не стигало и това. Симеонъ отдѣлилъ и образувалъ така сѫщо по византийски образецъ още едно съсловие, което се явявало, както и въ Византия, като необходима часть на самодържавната власть. Това е духовното съсловие. Висшето духовенство, което, като прѣдставитель и разсадитель на просвѣтата, при кн. Бориса било съединителна брънка между държавния глава и болярското съсловие отъ една страна, и народа отъ друга, при Симеона, стремейки се да завземе подобаващето положение, както и цариградското, редомъ съ царя, малко по-малко се отдѣлило отъ народа въ особно съсловие и станало въ сѫщитѣ отношения спрѣмо царя, както и болярството.

Наредъ съ обособяването на тия съсловия измѣнило се и економическото положение на двата разреда граждани: отъ непрѣкѫснатитѣ войни на Симеона за завоеване на Цариградъ, които завзематъ, както видѣхме, втората половина отъ царуването му, богатѣели само привилегироватитѣ съсловия — духовенството и болярството: за всѣка одържана побѣда надъ неприятелитѣ царьтъ награждавалъ своитѣ боляри отъ богатата плячка, а сѫщо и съ земи, часть отъ които отивали въ полза на църквата въ туй врѣме, когато населението все повече бѣднѣело подъ натиска на тежкитѣ данъци, които отивали за поддържката на царския дворъ, а поради съсипателнитѣ войни, които не само се врѣдно отзовавали върху материалното му положение, но и донасяли често пѫти и загубата на личната свобода и хвърляли народа въ робско — крѣпостническо състояние, тъй че различието между тѣхъ се явявало и на економическа почва.

По тоя начинъ въ България настанало едно ненормално социално-економическо положение, образували се двѣ диа-

метрално противоположни течения, отъ които всѣко се придържало о своитѣ традиции и се домогвало да прокара своитѣ тенденции. При тия натегнати отношения, при тая противоположность въ стремежитѣ и при тая отчужденость едно отъ друго, разбира се, сблъскването на тия двѣ течения ставали неминуеми, разривътъ между двѣтѣ привилегировани съсловия и народа рано или късно трѣбало да избухне. И ето цѣлото царуване на слабия и богобоязливъ царь Петра прѣдставя непрѣкжснатъ редъ отъ политически и социални кризи, въ които тия сблъсквания се проявили въ най-голѣма сила.

Щомъ се почувствувало, че изчезнала мощната личность на царь Симеона, който бѣ съсрѣдсточилъ въ себе си всички фактори въ държавата, и веднага изпжкнала самата дѣйствителность, която до тогава се спотаявала или пъкъ слабо се проявявала. Най-първо болярството поискало да използува слабостьта и неопитностьта на новия царь, за да си възвърне прѣдишното значение въ държавата, и открито почнало да изказва незадоволството си противъ фактическия управитель на държавата. Георги Сурсувулъ мислѣлъ да намѣри опора противъ враждебнитѣ нему боляри въ народа чрѣзъ сключването на миръ съ Византия. Но тоя опитъ не само не оправдалъ надеждитѣ на Петра и неговия съуправитель, но още повече възбудилъ духоветѣ: мирътъ съ Византия, колкото нагледъ и да билъ сгоденъ за България, не придобилъ очакваната популярность, защото той разкривалъ широкъ пжть и още повече засилвалъ това, отъ което народътъ билъ най-вече недоволенъ — византинизма. Поради това веднага слѣдъ сключването на мира избухнала борба между болярскитѣ партии за оспорване на властьта, — борба, която се изразила въ двѣтѣ възстания едно слѣдъ друго начело съ недоволнитѣ братя на Петра. Въ тая борба, наистина, останала побѣдителка партията на Георгия Сурсувула, обаче злокобнитѣ сетнини отъ нея — отцѣпването на Сърбия и възстановяването на сръбското княжество, както и външнитѣ нападения, противъ които българитѣ не прѣдприели или не били въ състояние да прѣдприематъ никакви противодѣй-

ствия — основно подкопали авторитета на Петровото правителство, а главно показали явно, че послѣднето вече се намирало подъ влиянието на византийската политика, която почнала да се намѣсва въ вжтрѣшнитѣ работи на България и при посрѣдството на царицата-гъркиня още повече успѣла ѫа насажда и закрѣпя византийскитѣ нрави и обичаи.

Недоволството въ болярскитѣ срѣди бързо се прѣнесло и въ народа, въ който ходило твърдѣ нелестно мнѣние за византийцитѣ, които той считалъ за „самохвали, високомѣрни, лъжесвидѣтели, златолюбци, подкупни“.[1]) Не по-малко въоръжавало населението противъ Петровото правителство и тежкото му економическо положение: съсипани материално отъ продължителнитѣ войни на Симеона, постигнати въ даденото врѣме и отъ физически бѣдствия, свободнитѣ селени-собственици, които били още съ слаби зачатъци за стопанско развитие, съ негодуване гледали, какъ тѣхното недостатъчно производство трѣбало да отива за подръжка на разкошния дворъ на единъ царь, чието правителство не било въ състояние да защити и осигури тѣхнитѣ жизнени интереси; зависимитѣ пъкъ селени, или тъй наречените парики (πάροικοι), които живѣели като поселенци на обширнитѣ болярски земи и ги обработвали на извѣстни условия, почнали да осѣщатъ по-силно гнета на своитѣ господари-земевладѣлци, които, ползувайки се отъ една страна отъ слабостьта на централната власть, а отъ друга — отъ крайно стѣсненото положение на своитѣ селени, несъмнѣнно се домогвали да покачатъ тѣхнитѣ тегоби и задлъжения и по тоя начинъ да ги прикрѣпятъ къмъ земята и да ги обърнатъ съвсѣмъ въ крѣпостници.[2]) Тия промѣни въ социално-економическото положение на тия селени все повече засилвали въ тѣхъ стремежа да се освободятъ отъ парикията.

При такова едно натегнато и пълно съ опасности положение на работитѣ въ България, царь Петъръ и неговитѣ

---

[1]) М. Дриновъ, каз. съч., стр. 70; Съчинения, I, стр. 439—440.

[2]) Ив. Сакъзовъ, Срѣдневѣковното монастирско стопанство въ България. Сп. Бъл. Иконом. Д-во год. XXIII (1925) кн. 4—5, стр. 207.

управници рѣшили да търсятъ опора въ църквата, като се надѣвали и разчитвали на нейния авторитетъ, който тя бѣ спечелила въ прѣднята епоха. Обаче и тая опора, както ще видимъ, се оказала не въ състояние да имъ помогне, едно, поради особеното положение на църквата въ държавата и, друго, поради нравственото състояние на тогавашната българска иерархия. Още въ царуването на Симеона при обявяването българската църква за автокефална и учрѣдяването на патриаршията българската иерархия бѣ получила византийска уредба, а при Петра поради благочестивия му и набоженъ характеръ тя окончателно възприела формата на византийската църковна иерархия съ всичкитѣ ѝ права и прерогативи, като едноврѣменно усвоила и нейнитѣ пороци. Освѣнъ това тя достигнала твърдѣ голѣмо обществено и политическо влияние въ държавата, защото подъ компетентностьта на епископитѣ били подведени не само църковно-просвѣтнитѣ служби, но и много отъ сждебнитѣ дѣла, и изобщо духовенството имало силно влияние върху духовния животъ на българина. Въ сжщото врѣме, бидейки владѣтель и на обширни земи, съ които царь Петъръ я надарявалъ особено щедро, църквата — висшето духовенство и мънастиритѣ не по-малко отъ болярството използували всички неблагоприятни стопански условия, въ които изпадали както свободнитѣ, тъй и безимотнитѣ и зависими селяни, за да засилятъ своето материално положение.[1])

Но отъ друга пъкъ страна имотното и стопански-икономическото засилване на църквата и мънастиритѣ наредъ съ политическото имъ влияние злѣ се отразило върху нравственото състояние на духовенството. Разполагайки съ голѣми богатства, духовнитѣ лица забравяли правитѣ си длъжности и служби, напущали своята просвѣтителна и пастирска дѣйность и се прѣдавали на лѣность, користолюбие, раскошъ и разпуснатъ животъ. Тая поквара пуснала особено дълбоки корени въ срѣдата на монаситѣ. Разбогатяването на

---

[1]) М. Дриновъ, каз. съч., стр. 72; Съчинения I, стр. 441. — Ив. Сакъзовъ. Данъчната система въ срѣдневѣковнитѣ ни мънастири. Духов. Култура, кн. 20—21 (1924), стр. 123—124.

мънастиритѣ правило живота въ тѣхъ не само обезпеченъ, но и силно примамливъ за всички, които или поради тежкото си социално-икономическо положение се стремили да се отърватъ отъ непоносимата ускждия, или поради голѣмото значение на духовенството и материалното му обезпечение се домогвали да играятъ видна обществена роля, или пъкъ искали да се прославятъ като свети и необикновени хора. Подъ дѣйствието на такива подбуди и подъ девиза, че който живѣе въ свѣта, не може да се спаси, подобни лица, приемайки монашеския санъ, безъ да се подготвятъ прѣдварително и да изпитатъ себе си за него, не могли да издържатъ строгоститѣ на мънастирския уставъ; напротивъ, тѣ или скоро напущали мънастиря и вънъ отъ него живѣели като богатитѣ миряне, като се прѣдавали на разни пороци, или пъкъ, ако оставали въ мънастиря, тѣ не се покорявали на игумена и изобщо не зачитали правилата мънастирски, като прѣкарвали по своя воля и желание единъ животъ не по-малко пороченъ и осждителенъ[1]).

При такъвъ наравственъ упадъкъ духовенството не само губило своя авторитетъ между населението, но и само почнало да страни отъ него; а пъкъ, за да може да удовлетвори алчностьта си за богатство, то поддържало непопулярното Петрово правителство. Чрѣзъ това си поведение духовенството дразнило все повече и тъй недоволното отъ положението си население, и най-сетнѣ само станало нетърпимо и омразно за народа, както и самото правителство. Тая народна нетърпимость и омраза както къмъ свѣтската, тъй и къмъ духовнитѣ власти въ България се изразили най-ясно въ успѣха на онова религиозно-обществено движение, което се почнало и развило прѣзъ втората половина на Петровото царуване подъ влиянието на еретическото учение, чийто основатель билъ нѣкой-си попъ Богомилъ, по името на когото неговитѣ послѣдователи се наричали богомили, а самото

---

[1]) Вж. Недостойнаго Козмы Пресвитера бесѣда на новоявившуюся ересь Богомилу, по изданию на М. Г. Попруженко С. ПБургъ 1907 (Пам. древ. письм. № 167), статии: „О матѣшницѣхъ са чрньцѣхъ“, стр. 49—50 и „О хотящихъ Фити с' чрныма ризы“, стр. 53—61.

движение — богомилство. Сѫщностьта на богомилското учение състои въ слѣднето.

Богомилитѣ вѣрвали въ единаго духовнаго небеснаго Бога Отца, създателя на цѣлия свѣтъ, но учили, че творецъ и повелитель на видимата материална природа и на човѣка е Сатанаилъ, по-голѣмиятъ синъ на Бога Отца, който, слѣдъ като отъ гордость се отцѣпилъ заедно съ други по-долни духове, билъ сваленъ отъ небето и замѣненъ съ по-малкия синъ на Бога Отца — Словото, Иисусъ Христосъ. Слѣдъ това Сатанаилъ уредилъ невидимата още, покрита съ вода земя и ѝ далъ видъ, въ който я намѣрилъ първиятъ човѣкъ, създаденъ сѫщо така отъ него по слѣдния начинъ: той направилъ тѣлото на човѣка отъ калъ, обаче, когато поискалъ да го одушеви, той се оказалъ безсиленъ: духането, което той пусналъ въ тѣлото, излизало отъ него прѣзъ задния отворъ или отъ голѣмия пръстъ на крака и се обръщало или въ течность, или въ първата на свѣта змия; освѣнъ това то осквернило човѣка, станало изворъ на нечиститѣ страсти и грѣхове, дори и слѣдъ като човѣкътъ получилъ душа; а послѣднята той получилъ все пакъ отъ небесния Богъ, слѣдъ като Сатанаилъ се съгласилъ да властвува само надъ тѣлата на първия човѣкъ и на потомството му, а душитѣ били прѣдоставени на Бога, за да попълва изрѣдѣлитѣ ангелски чинове.

Но Сатанаилъ не си сдържалъ обѣщанието. Отъ завистъ къмъ Отца и прилъстенъ отъ хубостьта на първата жена Ева, той подъ видъ на змия се съединилъ съ нея и произвелъ на свѣтъ злитѣ Каина и сестра му Каломена; а когато и отъ Адама Ева родила синъ Авеля, Каинъ убилъ брата си. Оттогава духовнитѣ дѣца на Сатанаила гонили и изтрѣбвали духовнитѣ синове божии, които впрочемъ не били много, защото човѣшкиятъ родъ се намиралъ подъ гибелната власть на Сатанаила за-прѣзъ цѣлия периодъ на Ветхия завѣтъ, когато Сатанаилъ напращалъ върху хората такива злини, като потопъ, стълпотворение, Моисеевъ законъ, непрѣкѫснати войни и др. т. Най-сетнѣ небесниятъ Отецъ се смилилъ надъ хората за тия тѣхни бѣдствия: Той

изпратилъ отъ небето втория си Синъ за борба съ Сатанаила и за спасение на хората. Синътъ — Слово се вселилъ прѣзъ ухото въ утробата на Дѣвата, родилъ се, живѣлъ и умрѣлъ на кръстъ като видимъ тѣлесенъ човѣкъ, макаръ че всичко свързано съ тѣлесностьта и да било въ него само привидно, а не реално сѫществуващe. Той побѣдилъ Сатанаила, като му отнелъ божественостьта, свързана съ сричката илъ въ името му, слѣдователно и самото илъ, и го затворилъ вече като Сатана, като простъ зълъ духъ, въ прѣизподнята, задъ яки врати; а на човѣшкия родъ прѣдоставилъ възможность да влѣзе въ вратата на Небесното царство, стига само хората, избавени сега отъ непосрѣдната власть и съблазнитѣ на Сатана, сумѣятъ да се борятъ съ останалитѣ въ тѣхъ дири отъ злото и наклонность къмъ него, и ще се държатъ достойно за своето небесно призвание. Като извършилъ мисията си Словото — Христосъ се върналъ пакъ на небето при Бога Отца и седналъ редомъ съ Него.

Възъ основа на тия прѣдстави за божеството, свѣта и човѣка сѫ построени и ония нравствено-религиозни и социално-политически възгледи на богомилитѣ, които сѫ опрѣдѣляли тѣхното поведение и отношение както помежду си, тъй и къмъ другитѣ хора. Така, тѣ отричали всичко веществено, материално, а най-вече собственото си тѣло като създание на злото начало и изворъ на грѣхъ и погибель. Измѫчване и бавно унищожение на тѣлото било тѣхенъ идеалъ. Храната имъ била умѣрена, и то главно растителна; разрѣшавала се риба, но по никой начинъ месо и вино. Обличали се скромно: носили черна дълга дреха, както монаситѣ, закривайки съ нея и лицето си. Признавали труда, но работѣли само колкото да се прѣхранятъ; всичко повече е „отъ лукавия“; тѣ отхвърляли и оня трудъ, който би могълъ да достави повече удовлетворение на материалнитѣ потрѣбности на тѣлото, като търговия и др.; дори и селскостопанския трудъ за „съвършения“ богомилъ билъ излишенъ и затова тѣ се хранили съ това, което сама природата давала и небесниятъ Отецъ изпращалъ чрѣзъ рѫцѣтѣ на благотворители. Бракътъ отхвърляли изобщо особено за „съвър-

шенитѣ", защото въ него най-ярко и силно се проявява стремежътъ на тѣлото, на материята да се укрѣпи и задържи и затова богомилитѣ мразѣли дѣцата; въ брака се подражава на Сатанаила; впрочемъ бракътъ се допущалъ по необходимость и лесно могълъ да се разкѫсва. Не по-малко строго се отнасяли и къмъ другитѣ радости и удоволствия на живота; по кротость и смирение тѣ приличали на овце, били мълчаливи, блѣдни, много не говорѣли, не се смѣели високо, не били любопитни и се пазѣли отъ нескроменъ погледъ.

Свободното си врѣме богомилитѣ употрѣбявали не само за борба съ тѣлото, съ материята, но и за спасението на душата: обхождайки страната, тѣ проповѣдвали ученията си, четѣли св. Писание и много се молѣли. Отъ св. Писание тѣ четѣли и слушали само Новия Завѣтъ и отхвърляли книгитѣ на Ветхия Завѣтъ като наслѣдие Сатанаилово; молѣли се много пѫти денемъ и нощемъ, и то тамъ, дѣто намѣрятъ, на закрито и открито, но не въ храмове, наричани отъ тѣхъ живѣлища на Сатана, мѣсто за „многоглаголание". Четѣли само една молитва „Отче нашъ"; отхвърляли църковнитѣ служби, таинствата, като допущали само своето „духовно кръщение" — обредъ за приемане на новъ членъ-богомилъ, — иконитѣ, въ които виждали идоли, и кръста, който прѣзирали като орѫдие на видимата побѣда на Сатанаила надъ Словото, сѫщо и мощитѣ на светиитѣ; тѣ не вѣрвали въ възкресението на мъртвитѣ.

Най-сетнѣ богомилитѣ не признавали църковната иерархия и изобличавали живота и нравитѣ на прѣдставителитѣ ѝ; тѣ се отнасяли враждебно и къмъ държавата, като прѣдставитель на материалната сила, физическо принуждение, създание на злото начало; тѣ отричали войната като насилие и масово избиване на тѣла, които не успѣли своеврѣменно да послужатъ по дѣлото за въздигане на духа; избѣгвали клетвата и не признавали сѫдъ и наказание. Тѣ били готови, както изглежда, само да плащатъ данъкъ на държавата, обаче и тукъ тѣ не се явявали отстѫпчиви: учили да не се покоряватъ на върховната власть, корѣли богатитѣ, надсмивали се на старѣитѣ и боляритѣ, обявявали за грѣшници

прѣдъ Бога хора, които служатъ на царя и на чиновницитѣ му, уговарвали робитѣ да не работятъ на господаритѣ си. Намирайки се въ борба както съ църквата, тъй и съ държавата, богомилитѣ, които сѫщо така се наричали „християни", образували, макаръ и тайно, свои общини съ своя иерархия, която напомняла апостолската църква: начело стоялъ нагледникъ — старѣя (още дѣдьцъ) съ дванадесеть „апостоли"-проповѣдници, а за цѣла една область се избиралъ единъ епископъ, който управлявалъ богомилската „църква". Старѣитѣ, апостолитѣ, както и епископътъ се избирали измежду „съвършенитѣ" богомили, които били подложени на повече и по-голѣми строгости и задлъжения, отколкото проститѣ — „вѣрнитѣ", които, отказвайки се да прокарватъ въ живота своитѣ възгледи, не скѫсвали окончателно външнитѣ връзки съ обществото, църквата и държавата.[1]) — При голѣмата незаинтересованость на официалното духовенство, поради неговия нравственъ упадъкъ и при тежкото положение на народната маса, богомилството се бързо разпространило въ България поради ония характерни особености, които изпѫкватъ прѣди всичко въ самото учение.

Като еретическо учение богомилството възникнало върху основата на дуалистичната теория на манихейската и павликянска ереси, които били донесени и насадени на Балканския полуостровъ още въ VIII. вѣкъ отъ сирийски и арменски колонисти, поселени отъ императоритѣ Константина V Копронимъ (ок. 754) и неговия синъ Лъва IV Хазарски (ок. 778 г.), за да пазятъ границитѣ на империята отъ нападенията на българитѣ.[2]) Но на българска почва тая теория получила ново развитие съ нѣкои сѫществени измѣнения. Така, докато въ основата на манихео-павликянската ересь

---

[1]) Ученията на богомилитѣ прѣдаваме тукъ споредъ най-пълното, но и прецизно изложение на покойния рус. проф. Н. В. Ястребовъ въ статията му подъ надсловъ „Богомилы" въ „Нов. Энцикл. Словарь Брокгауза-Ефрона, т. VII (1912), стъл. 74—80, дѣто е дадена и най-пълната литература по прѣдмета.

[2]) Вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава, т. I, ч. 1, стр. 201—202; 240. Вж. и тукъ по-горѣ, стр. 62—64.

лежалъ суровиятъ принципъ за първоначалното и вѣчно сѫществуване на два равносилни и равноправни, постоянно враждуващи помежду си бога — богъ на доброто и богъ на злото, българскитѣ богомили учили, че първоначално сѫществувало едно божество, което произвело отъ себе си Христа и Сатанаила, добро и зло начало. Сатанаилъ създалъ цѣлия видимъ вещественъ свѣтъ и първия човѣкъ, а Христосъ открилъ на човѣка пѫтя къмъ спасението. Оттука ясно става, че основателтъ на богомилското учение, билъ той попъ Богомилъ, или другъ нѣкой, когато почналъ да проповѣдва своето учение, не еималъ за цѣль да прѣобразува християнската църква, или пъкъ да създаде нѣкоя нова религия, която да учи отцѣпване отъ източно-православната вѣра. По-горѣ се каза, че богомилитѣ сами се наричали християни; тѣ никога не се отцѣпвали отъ църковното общество, ако и да сѫ считали учението си за по-добро, и дори посѣщавали православнитѣ църкви. Богомилството се явява нищо друго, освѣнъ едно отъ ония учения въ източната църква, които произлизали отъ смѣшение на сирийски, персийски и гръцки възгледи съ християнски елементи, — учения, които често пѫти били плодъ на разни политически и социални причини. Дѣлото на попъ Богомила било това, че, като вземалъ въ основа на своето учение дуалистичната теория, той я турналъ на християнска основа, развилъ тая теория въ цѣла система и образувалъ една религиозна община съ най-строга организация.

Но това, което придавало на богомилското учение особена сила, било туй, че основателътъ му внесълъ въ него и народни елементи. Вече въ неговата отстѫпка отъ абсолютния и суровия принципъ на другитѣ източни дуалистични учения въ смисълъ, че отначало сѫществувало едно добро божество и отпослѣ се появило злото начало и че въ борбата помежду тия двѣ начала доброто най-накрай надделява, — вече въ тая отстѫпка, или по-право, въ тая своеобразна особеность на богомилското учение се отразили старитѣ славѣнски езически вѣрвания въ добрия богъ — бѣлия и злия — черния и въ добри и лоши духове, които и до

днесъ сѫ запазени въ нашитѣ народни умотворения и се прѣдставятъ въ сѫщата зависимость едни отъ други.[1]) Но ние имаме и право свидѣтелство, че въ богомилското учение сѫ влѣзли тъкмо славѣнски езически не само вѣрвания, но и обреди. Така, въ българския Синодикъ между статиитѣ, въ които се прѣдаватъ на анатема учението и послѣдователитѣ на попъ Богомила, се чете и слѣднето: **иже іоуніа мца кд҃ дн҃ь рожьство Іѡанна кр҃тлѣ творащихъ калѣшкенїа и плѡдовъ клауенїа и ѣлика съ тѫ нощь скврънила творать таи҃ства и ѣллинстеи҃ слоужбѣ подобила, анаѳема.** Нѣма съмнѣние, че тукъ става дума за обредитѣ, които се извършвали прѣзъ нощьта срѣщу Еньовдень и запазени се извършватъ още и днесъ почти навсѣкѫдѣ въ българскитѣ земи, макаръ и не въ такава груба и разпусната форма.[2]) Тия заимствувания на народни вѣрвания и обреди придавали на богомилството националенъ характеръ и го сближавало съ народа, който гледалъ на него като на своя вѣра.

Обаче причинитѣ за бързото разпространение на богомилството не се обуславятъ само съ неговия националенъ характеръ: нѣма съмнѣние, че тѣ трѣба да се търсятъ въ духовното състояние на България прѣзъ врѣмето на неговото появяване. — Слѣдъ приемането на християнството главната задача на първитѣ български господари-християни, както видѣхме, по вѣрски и политически съображенія, била да изкоренятъ всичко, което би напомняло за старата религия, за езичеството. Това тѣ залѣгали да постигнатъ съ своя примѣръ и съ просвѣтата на народа. Борисъ билъ силно огриженъ за уредбата на българската църква, като я снабдявалъ съ благочестиви пастири, а пъкъ просвѣтата на народа прѣдавалъ въ ржцѣтѣ на най-образовани за онова врѣме и

---

[1]) Кнрїановичъ, Жизнь и ученіе богомиловъ. Православное Обозрѣніе за 1875, іюль и августъ, прѣпечатано у еп. Порфирія Успенскаго, Исторія Аѳона, ч. III, отд. 2. СПетербургъ 1892, стр. 882—884; 888—889; 895—897. — М. Г. Попруженко, Синодикъ, стр. 151 и сл.

[2]) М. Дриновъ, п. т., стр. 74—75; Съчин. I, стр. 444. — М. Г. Попруженко, п. т., стр. 33, 77 и 167. — Ср. М. Арнаудовъ, Студии върху българскитѣ обреди и легенди. София 1924, стр. 363—364.

трудолюбиви мжже. — Симеонъ тръгналъ по пжтя на баща си и прѣзъ първата половина на царуването си съ успѣхъ продължилъ дѣлото на Бориса. Обаче неговата дѣйность въ тая посока се оказала по-сетнѣ едностранчива. Увлѣченъ отъ идеята за абсолютното самодържавие, а още повече отъ мисъльта да седне на византийския прѣстолъ, той забравилъ за своята длъжность къмъ населението, къмъ народа: неговото внимание било съсрѣдоточено само на привилегированитѣ съсловия — духовенството и болярството, и то дотолкова, доколкото тѣ се явявали като необходими елементи въ неговия идеалъ и като допълнение и украшение на неговото величие. Прѣзъ врѣмето на продължителнитѣ си войни съ Византия той забравилъ съвсѣмъ за народната просвѣта, защото народътъ му билъ потрѣбенъ тогава за съвсѣмъ други цѣли. Наистина, Симеонъ оставилъ богата, може би, книжнина, но тая книжнина била прѣдназначена само за привилегированитѣ съсловия; нейнитѣ високо-богословски отвлечености не внесли нито най-малъкъ приносъ въ съкровището за духовно-нравственото развитие на народната маса, за която богословскитѣ и философски теории останали непонятни и недостжпни. Естествено, при такива условия народътъ продължавалъ да си остава съ своитѣ груби прѣдания, прѣдразсждаци и вѣрвания. — При Петра заедно съ нравствения упадъкъ на народнитѣ учители — духовенството, тия условия станали още по-тежки. Духовенството съ своята немарливость къмъ прѣкитѣ си длъжности да просвѣщава паството си отъ една страна, а отъ друга — съ своя развратенъ и разпуснатъ животъ окончателно отблъснало народа отъ себе си. И ето явява се попъ Богомилъ съ своето учение, и народътъ се прилѣпя къмъ него: въ неговия основенъ принципъ той виждалъ отгласъ на своитѣ езически вѣрвания за добритѣ и злитѣ божества, — вѣрвания, които били още прѣсни въ неговата паметъ; въ неговитѣ прости, ясни и понятни проповѣди, съгласни съ своитѣ прѣдразсждъци и суевѣрия, той намиралъ нагледно и достжпно за себе си обяснения на всички интересуващи го религиозни въпроси.

Богомилитѣ привличали населението къмъ себе си още и съ своя скроменъ, строгъ, въздържанъ и трудолюбивъ животъ, а най-вече съ своитѣ привѣтливи и внимателни обноски,[1]) като чрѣзъ това тѣ се противопоставяли на официалното духовенство, което наричали „слѣпи фарисеи“[2]) и силно го порицавали за неговата лѣность,[3]) користолюбие и разпуснатъ животъ,[4]) а главно, че то живѣело „по плоти явѣ, а не по духу“.[5]) Не по-малко привлѣкателно се явявало богомилското учение и съ своитѣ социално-политически възгледи, които отивали въ разрѣзъ съ сѫществуващата въ България дѣйствителность и съ социално-политическитѣ отношения. Тѣ силно негодували противъ въведения въ онова врѣме изтънченъ разкошъ на византийската аристокрация въ горнитѣ слоеве на българското общество и поради това много укорявали богатитѣ; не по-малко радикални се явяватъ въ проповѣдитѣ си противъ държавния и обществен редъ въ държавата: тѣ отричали царската власть и изобщо властитѣ, а надъ тѣхнитѣ прѣдставители — старѣитѣ и бо-

---

[1]) Козма Презвитеръ, п. т., стр. 3—4: „Сѣтъ бо еретицы извну (извону) ѧко (акы) ѡвца ѡбразомъ, кротцы и смирени, молчаливы, блѣди же сѣтъ видети Ѳ лицемѣрнаго поста ... Видѧще бо человѣци толико и такое ихъ смирение и мняще ѧ̀ правовѣрны сѣща и мощии направити на спасение, приближаются к нимъ и вопрашаютъ ихъ ѡ спасеніи души. Они же подобни волку хотѧщѣ агна в'зяти, сперва потуляются воздышуще и (съ) смиренiемъ ѡтвѣщаютъ. И (проповѣдоуще сѧ творятъ соущам на небесехъ и) гдѣ ѕрятъ человѣка, сѣща проста и грѣба, тѣже ѧвляютъ плевелы ѕченiя своего, хѵ̀ляще преданнаѧ (преданiя) и ѕставы святымъ церквамъ“.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 14: ... и чины церковныѧ хѵ̀лите, иерѣѧ и всѧ саны церковныѧ, фарисѣѧ слепыѧ зовѣще правовѣрныѧ попы.

[3]) Пакъ тамъ, стр. 5: но что глаголютъ еретицы, мы паче васъ бога молимъ и бдим и молимсѧ, а не живемъ в лѣности, яко же вы.

[4]) Пакъ тамъ, стр. 16—17: ... ѡже мы васъ ие видим тацѣх сѣщъ, но противнѣ всѧ творѧт попове: ѕпиваютсѧ, грабятъ (и ино зло втайнѣ творятъ), и нѣстъ имъ воспретящаго Ѳ тѣхъ дѣлесъ злых глаголющѣ Павлѣ: Согрѣшающам пред всѣми обличай, да и прочiи страх имѣютъ. Епископи же не могущи въздержатися (якоже и мы, насъ въздержаютъ отъ молитвъ), а попом не претаще от грѣха.

[5]) Пакъ тамъ, стр. 17: то ли в'тайне согрѣшаютъ, то по плоти живѣтъ я̀'ве, а не по духу ѡкоже мы.

ляритѣ се надсмивали и укорявали; считали за омразни Богу ония, които служили на царя;[1]) възставали противъ обширнитѣ землени имоти на църквата и духовенството[2]) и изобщо противъ едрото землевладѣние и искали да се отнематъ тия земи и да се освободи населението отъ парикията, — отъ прикрѣпата върху тѣхъ, затова тѣ уговаряли робитѣ, подъ които трѣба да разбираме и крѣпостницитѣ, да не работятъ на господаритѣ си. Тия наврѣменни попо-

[1]) Пакъ тамъ, стр. 40—41: ѕчатъ же своѫ си не повиноватисѧ властемъ (властелемъ), wтецъ (царь) ненавидятъ, рѕгаютсѧ старѣйшинамъ, ѕкаряютъ бояры (боляры), мерзки богу творѧтъ работающаѧ царю и всѣкому рабу не велятъ работати господинѹ своемѹ.

[2]) Въ българския Синодикъ четемъ слѣднето анатемосване: иже сѷ̑тыимъ цр҃кваамъ сп҃кпам же и҃ монастирѣмъ и҃ иным҃ пр҃wчѣнмъ цр҃кваамъ достоанїа пр҃ѣданаа же W бл҃говѣрныхъ цр҃ей и҃ бг҃оговѣйнѣишихъ хр҃їстїанъ запечатлѣнная златыми печатьми и простыми писан'ми окоѹшажщихсѧ раздроушити и҃ Фрѣгнѫти что анѳ W них же къ ѳг҃ѹ ѿвложенныхъ. анаѳема. Вж. пакъ тамъ, стр. 56. — Това положение се намира между ония анатемосвания, които на Търновския съборъ въ 1211 г. били съставени противъ богомилитѣ и, очевидно, то има не само косвено (Т. Д. Флоринскій, Къ вопросу о богомилахъ. Сборникъ въ честь 25-лѣтія В. И. Ламанскаго. Петербургъ 1883, стр. 40), но и право отношение къмъ послѣднитѣ. Обаче М. Г. Попруженко, п. т., стр. 87—88, като изтъква, че „тукъ дума става не за вжтрѣшнитѣ работи на България, въ която едвали били възможни каквито и да били спорове зарадъ църковни имоти", се противопоставя на това мнѣние и мисли, че по-скоро това положение е заимствувано отъ текста на гръцкия Синодикъ, защото „въ гръцкия животъ имало факти, които трѣбало да прѣдизвикатъ негодуване у прѣдставителитѣ на църквата и да накаратъ съ това анатемосване да спратъ попользновението на лица, които мислили да заграбятъ за мирски цѣли църковния имотъ". Като доказателство на това Попруженко посочва и новеллата на Алексия Комнина, която забранявала да се посяга върху църковни имоти. Но, както се посочи по-горѣ, 1. и въ България, както и въ Византия църквата и изобщо духовенството и мънастиригѣ сж притежавали голѣми земелни имоти, така че твърдѣ било възможно, че спорове е имало заради църковни имоти; 2. доколкото е извѣстно, засега не може да се установи, че въ гръцкия Синодикъ е имало подобно положенне, слѣдов. то си остава чисто българско и е било прѣдизвикано отъ това, което е ставало тогава въ България, и 3. яко слѣдващитѣ анатемосвания за ония, които се покушавали съ разни хитрини, бнлки и магии върху помазания отъ Бога царь, и за ония, които се занимаватъ съ разни баяния, магьосвания, прѣдричания се отнасятъ къмъ богомилитѣ, както това самъ Попруженко приема (вж. п. т., стр. 89, 167—169), то и горѣприведеното несъмнѣнно има право отношение къмъ богомилитѣ.

вѣди, разбира се, не сж могли да не намѣрятъ силенъ отгласъ въ народната маса, която се експлоатирала както отъ централната власть, тъй и отъ богатитѣ и привилегировани съсловия, чиито членове се надпрѣваряли единъ прѣдъ другъ съ своя разкошъ и блѣсъкъ. Народътъ постжпвалъ въ богомилската община и приемалъ нейното учение, защото въ него той намиралъ утѣха и възможно избавление отъ тежкото си социално-икономическо положение.

И тъй бързото разпространение на богомилското учение въ България се длъжило на неговитѣ достжпни за народа религиозно-нравствени принципи, на неговия националенъ характеръ и на неговитѣ социално-политически възгледи. Богомилитѣ умѣели добрѣ да схващатъ нуждитѣ на врѣмето и биели въ болнитѣ сграни на населението; тѣхнитѣ демократически принципи, които напълно се схождали съ народния духъ, тѣхната борба, която била водена колкото за религиозно-нравствени убѣждения, толкова и за подобрение на сжществуващия държавенъ и социаленъ редъ, ясно показватъ, че това учение имало и политически и социаленъ характеръ, какъвто се явява и въ по-сетнѣшнитѣ епохи, въ XI. и въ XII. вѣкове, че богомилското движение не било нѣщо случайно, а явление, което изтичало отъ самитѣ потрѣбностн на врѣмето и обхващало всички въпроси, които вълнували българския духъ въ X. вѣкъ. Като такова, разбира се, богомилството не е останало безъ значение и влияние върху вжтрѣшния животъ и външнитѣ отношения на българската държава прѣзъ занимаващата ни епоха: въ него се изразилъ народния протестъ както противъ църквата и държавата, които по своята уредба били чужди за народнитѣ схващания, тъй и изобщо противъ нравствения упадъкъ и безогледното подражание на всичко небългарско, които докараха чуждото и пагубно за държавата византийско влияние. Но, ако въ това отношение богомилството се явявало, може би, полезно за страната, въоржжавайки се противъ главнитѣ злини, отъ друга пъкъ страна то дѣйствувало разтлеваще върху народната маса, като разклащало отъ основа и държавенъ, и общественъ, и сѣмеенъ строй и затова то било

една отъ главнитѣ причини, които докараха страшната катастрофа и за държава, и за народъ въ края на X. вѣкъ.

При такова едно учение, което се явявало тъй врѣдно и опасно не само за църквата, но и за държавата, богомилитѣ срѣщнали отпоръ отъ страна на свѣтската и духовната власти, които ги прѣслѣдвали и мжчили; но, бидейки до фанатизъмъ убѣдени въ правотата на своето дѣло, тѣ мислили, че за правдата страдатъ и се надѣвали да получатъ отъ Бога награда за „вузи и темницѫ."[1]) За изкоренението на „новоявилата се" ересь билъ особено заинтересуванъ и самъ ц. Петъръ. Както се види отъ едно писмо на тогавашния цариградски патриархъ Теофилакта (II.933—27.II.956), изпратено до него, Петъръ най-първо се обръщалъ къмъ патриарха съ запитване по въпроси за сжщностьта на еретическото учение, на което му било отговорено накратко и при това, както изглежда, съ възвишенъ и не съвсѣмъ ясенъ и понятенъ за българитѣ и тѣхния царь слогъ. Затова Петъръ повторно изпратилъ писмо до патриарха, въ което, слѣдъ като изложилъ подробно „проклетото учение", искалъ отъ него да му отговори „по-ясно и по-пространно", какъ да постжпва съ ония отъ еретицитѣ, които се отказвали отъ нечестието си и какъ да наказва ония, които упорито се държали о своето учение, а сжщо да му съобщи, какво наказание прѣдвиждатъ гражданскитѣ закони за еретицитѣ.

На това писмо патриархъ Теофилактъ отговорилъ „съ ясенъ слогъ, излагайки голи факти, съ прости букви". Между разкаелитѣ се и отказалитѣ се отъ ересьта да се различаватъ три разреда хора: 1. такива, които били пърченци и учители на чужди за църквата догмати; 2. такива, които били въведени въ заблуда и въвлѣчени въ ересьта не по порочность, а по простота и незнание, безъ да разбиратъ точно догмитѣ, но все пакъ се покорявали и приели ересьта, и 3. такива, които не сж учили и не сж се учили, не сж потърпѣли и не сж извършили нищо, споредъ тѣхнитѣ (на

[1]) Козма, пакъ тамъ, стр. 27—28: мнози же ми вѣдатъ что суть (есть) ереси нѫ. и мнат ѧ за правдѫ страждѫщаа (страждущи) и хотѧщи нѣчто воспрнати благо Ѿ Бога за вузы (вузы) и темница.

еретицитѣ) лоши нрави, а по незнание се присъединили къмъ еретицитѣ и сѫ живѣли извѣстно врѣме, за да се запознаятъ съ тѣхното учение, но слѣдъ това не го приели и го осѫдили и избѣгали отъ тѣхъ. Тия всички трѣба да се приематъ отново въ църквата, като първитѣ слѣдъ като отхвърлятъ и прокълнатъ нечестието си, съгласно съ 19. правило на никейския съборъ, се отново кръщаватъ, а пъкъ ако има между тѣхъ свещеници, свещенството да се отмѣнява; вторитѣ се само миропомазватъ, а свещеницитѣ между тѣхъ, слѣдъ като прокълнатъ ересьта и писмено се отрекатъ отъ нея, да се приематъ, и третитѣ да се приематъ слѣдъ 4-мѣсечна отлѫчка, а свещеницитѣ да оставатъ у тѣхъ.[1])

Що се отнася до втория въпросъ, патриархътъ пише, че гражданскитѣ закони като наказание за еретицитѣ, които продължаватъ да оставатъ въ своята ересь, опрѣдѣлятъ „смърть, лишение отъ животъ, и особено когато се вижда, че злото пълзи и се надвисва, като погубва много (хора)". Но все пакъ църковнитѣ устави това не позволяватъ, защото „църквата божия ги отсича като изгнили и напълно врѣдни членове, прѣдава ги на постоянно осѫждане и ги подлага на проклятие". По-нататъкъ патриархътъ дава, вѣроятно по искането на българския царь, формулитѣ на анатемосването главнитѣ и сѫществени принципи на новото еретическо учение и прѣдставителитѣ на манихейството и павликянството, и завършва писмото съ слѣднитѣ упѫтвания: „Ония, които, о най-добръ и най-

[1]) Интересно е това, че въ писмото на патриарха нийдѣ нито ученията се назовава богомилско, нито еретицитѣ се наричатъ богомили. Обаче, като вземе прѣдъ видъ, 1. че ересьта се прѣдставя като „новоявившая се", 2. че самото еретическо учение се явява като смѣшение на манихейството съ павликянството и 3. че въ формулитѣ на анатемосването сѫ изложени главнитѣ и сѫществени принципи тъкмо на богомилското учение, то не остава никакво съмнѣние, че тукъ става дума и се има прѣдъ видъ тъкмо богомилитѣ и тѣхното учение. Може би, както обръщането на Петра къмъ патриарха, тъй и писмото на послѣдния да се отнасятъ къмъ врѣмето наскоро слѣдъ появяването на новата ересь, прѣди още откритото изстѫпване на попъ Богомила като ереснархъ, или пъкъ прѣди още самото ученне да бѣ получило широко разпространение, т. е. прѣзъ 40-тѣ години на X. вѣкъ, особено като се знае, че писмото е било писано между 933 и 956 г.

състрадателенъ човѣкъ, всичко това, и лица, и догмати, и съчинения прокълнаватъ прѣдъ църквата по горѣказания редъ, да бѫдатъ удостоени съ заслужения приемъ, а ония, които не се покоряватъ, сами, споредъ разума на вашето благочестие, да бѫдатъ подхвърлени или подъ църковното изричане на проклятие ... или подъ сѫдебното — на гражданското смъртно наказание. Но все пакъ трѣба всѣкакъ да се грижите все още и още (за тѣхъ), отъ една страна съ заплахи и нѣкои по-сурови доводи, а отъ друга съ постоянни поучения и увѣщания, и съвсѣмъ да не се отчайвате въ тѣхното спасение. Но бѫди ти христолюбецо, бѫди глашатай на благочестието, учитель на православието, изправитель или гонитель и изтрѣбитель на еретическата заблуда и въ всичко най-добро — най-силенъ и най-славенъ, съ което азъ ще се хваля не по-малко, отколкото съ роднинството и приятелството.[1]) И нека тебе сияющъ блѣскаво те приеме и небесното царство при посрѣдничеството на прѣсвета Богородица и на всички светии, аминь".[2])

Подъ влиянието на тия съвѣти и упѫтвания отъ страна на патриархъ Теофилакта и по настояването на самия царь Петра, който, очевидно, най-много залѣгалъ за изкоренението на зловрѣдната и опасна ересь, а, може би, и по лично убѣждение и съзнание, че трѣба да се противодѣйствува на еретицитѣ и изобщо да се повлияе върху съврѣменното общество за негово опомнюване, изъ срѣдата на духовенството излизали лица, които искали да укрѣпятъ вѣрата въ народа, да въздѣйствуватъ нравствено върху деморализираното духовенство и да прѣмахнатъ злото съ примѣра си на строгъ и уединенъ животъ. Водими отъ тая цѣль и отъ голѣма набожность, тѣ напущали обществото и се отдалечавали въ гори и планини, за да заживѣятъ тамъ строгъ аскетически животъ. Между тѣхъ се издигналъ особено

---

[1]) Патриархъ Теофилактъ билъ четвъртиятъ синъ на Романа Лакапина, слѣдов. той билъ чичо на българската царица Мария-Ирина, жената на ц. Петра.

[2]) Н. М. Петровскій, Письмо патріарха константинопольскаго Ѳеофилакта царю Болгаріи Петру. Извѣстія отд. рус. яз. и слов. Петрогр. Академіи наукъ, т. XVIII, кн. 3, стр. 365—372; ние прѣдаваме въ български прѣводъ цѣлото писмо, вж. Притурка № 11.

св. Иванъ Рилски, родомъ отъ с. Скрино подъ Руенъ планина, който дълго врѣме живѣлъ и се подвизавалъ въ Рилската планина и турилъ основа на прочутия въ старо и ново врѣме Рилски мънастирь, като въвелъ у насъ общожителното монашество. Умрѣлъ въ 946 г.[1]) Какво голѣмо значение ималъ св. Иванъ Рилски за своето врѣме показва отъ една страна опитътъ на царь Петра да се срѣщне съ него въ планината, като се надѣвалъ, очевидно, да намѣри въ него добъръ съвѣтникъ и подкрѣпитель въ борбата съ богомилитѣ[2]) и чрѣзъ неговия авторитетъ да въздѣйствува върху духовенство и народъ за закрѣпата на вѣрата, а отъ друга страна слѣднитѣ думи на една пѣсень въ тъй наречената софийска служба на светеца: „ О ти избрано стадо Христово и вѣрни съборе новопокръстени люде, дойдете да се притечемъ всички въ деня на честната паметь на прѣблажения отца Ивана, който просия въ Рилската планина и сега дойде при насъ. Ето прѣдъ насъ лежи негово всечестно тѣло: то крѣпи у насъ чистата вѣра и събаря еретическитѣ мждрувания на ония, които не вѣрватъ въ възкресението; то и слѣдъ смър-

---

[1]) Критично изложение живота на св. Ивана Рилски вж. Йор. Ивановъ, Св. Иванъ Рилски и неговиятъ мънастиръ. София 1917, стр. 1—20. — Ср. отъ с ж щ и я, Сѣверна Македония, София 1906, стр. 85—90.

[2]) Съ подобна цѣль Петъръ се обръщалъ и къмъ други прочути въ онова врѣме изпостници и пустиножители. Така, въ житието на св. Павла Латърски (по пл. Латра близу до гр. Милетъ въ Мала Азия), написано отъ Симеона Метафраста между 980—990 г., като се говори, че името и славата на тоя светитель почнала да се разпространява по цѣлата земя, между другото съобщава и слѣднето извѣстие: καὶ Πέτρος ὁ τῆς Βουλγαρίας ἄρξας ἐπιστολαῖς αὐτὸν ἐπροσηγόροις, μᾶλλον δὲ πατριόφροσι, πυκνῶς ἠσπάζετο καὶ τοῦ αὐτοῦ ὑπαρευχεσθαι σωτηρίας ἠξίου, т. е. „и българскиятъ властитель Петъръ го (св. Павла) привѣтствуваше съ благосклонни и дори смирени писма и го умоляваше прѣкомѣрно да се моли за неговото спасение". Вж. В. Г. Васильевскій, О жизни и трудахъ Симеона Метафраста. ЖМНПр. ч. 212 (1880), стр. 425, бѣл. 2. и 431. — Св. Павелъ Латърски умрѣлъ въ 955 г., слѣдов. за сношенията на царь Петра съ него не може да се отива по-нататъкъ отъ тая година; отъ друга пъкъ страна, като се вземе прѣдъ видъ, че св. Иванъ Рилски е умрѣлъ въ 946 г., то може да се прѣдполага, че царь Петъръ се обръщалъ съ своитѣ писма къмъ св. Павла слѣдъ неговата смъртъ, т. е' между 946 и 955 г., когато богомилството се особено засилило.

тьта дава зракъ на слѣпи, чрѣзъ него хроми прохождатъ схванати се разпущатъ, изнемощели заякватъ, бѣсове изчезватъ, и нашитѣ благовѣрни царе укрѣпява срѣщу противницитѣ. . . "[1]) Оттука ясно става, защо българскиятъ народъ е почиталъ открай-врѣме и днесъ почита Ивана Рилски за свой патронъ и крѣпитель въ трудни врѣмена.[2])

Имало е обаче между духовенството и другъ разредъ личности, които, дълбоко проникнати не само отъ своя професионаленъ дългъ да поучаватъ и закрѣпватъ паството си въ християнската вѣра и да му служатъ като примѣръ въ живота, но и отъ християнско чувство да пазятъ чистота на вѣрата и да издигатъ християнския моралъ отъ една страна, а отъ друга — искрено съзнавайки печалната и опасна както за църквата, тъй за държавата дѣйствителность, чрѣзъ слово и перо се опълчвали както противъ богомилитѣ и тѣхното учение, тъй и противъ упадъка на духовенството. Такъвъ билъ пресвитеръ Козма, който е живѣлъ прѣзъ втората половина на X. вѣкъ.[3]) Въ своята „Бесѣда на новоявившуюся ересь Богомилу" или споредъ нѣкои ржкописи „Слово на еретики и препрѣние отъ божественныхъ книгъ" Козма осжждалъ и опровергавалъ лъжливото учение на богомилитѣ, укорявалъ ги за тѣхното лицемѣрие и тщеславие, и то съ цѣль не да ги накара да се отрекатъ отъ ученията си, защото тѣ сж закоравѣли въ своя „смрадъ" до толкова, че „по-скоро ще вразумишъ добитъка, нежели еретика", и защото „тоя, който поучава еритика, не само нѣма да го поучи, но ще развратн и нѣкого отъ по-слабовѣрнитѣ"[4]), а „за да разкрие прѣдъ христолюбивия народъ тѣхнитѣ

---

[1]) Йор. Ивановъ, св. Иванъ Рилски и пр., стр. 16.

[2]) За историческото значение на св. Ивана Рилски вж. С. С. Бобчевъ, Значението за България на св. Иванъ Рилски и на основания отъ него монастирь. Годишникъ на Свободния Университетъ въ София, 1922, стр. 62—84.

[3]) Пръвъ опитъ научно да се опрѣдѣли мѣстото и врѣмето, дѣто и когато е живѣлъ пресвитеръ Козма възъ основа на данни отъ бесѣдата му напослѣдъкъ направи Йор. Трифоновъ, Бесѣда на Козма Пресвитера и нейниятъ авторъ. СпБАкН. XXIX (1923), стр. 37—77.

[4]) Козма, п. т. стр. 5—6.

лукави рѣчи, та да не попадне нѣкой въ тѣхната мрежа и, като разбератъ тѣхнитѣ мрежи, да се отклонятъ отъ ученията имъ".[1]) Но сжщеврѣменно Козма не по-малко бичувалъ и православнитѣ епископи, свещеници и монаси. Подъ формата на напомнюване тѣхнитѣ длъжности той възставалъ противъ тѣхния разпуснатъ животъ, несправедливость и алчность, противъ тѣхната лѣность и нехайство, а главно противъ това, че тѣ забравили своята проповѣдническа и пастирска длъжность, което е било главната причина за появяването на еретицитѣ и упадъка на вѣрата у хората, защото книгитѣ били оставени „на изядение плѣсени и червемъ на пищу", а народътъ — въ развала и невѣжество. Особено той укорява монаситѣ за тѣхния разпуснатъ животъ, а епископитѣ подканя да подражаватъ на великитѣ църковни отци и епископи и да не казватъ, че подобно нѣщо „не може да бжде въ тия врѣмена, защото Богъ, който е билъ тогава, и сега е сжщиятъ, и на вѣки, и винаги, и навсѣкждѣ милува ония, които го призовавать".[2])

Всички тия опити обаче малко или съвсѣмъ не помогнали: злото, вжтрѣшното разложение на държавата било пуснало вече дълбоко корени и все повече се уголѣмявало поради нови усложнения въ външнитѣ отношения на царството.

3. НАРУШЕНИЕ НА МИРНИЯ ДОГОВОРЪ ОТЪ 927 г. И РУСИТѢ ВЪ БЪЛГАРИЯ.

Слѣдъ изтичането на 5-годишния миръ въ 948 г. маджаритѣ не само не прѣкратили нападенията си, но подиръ нанесения тѣмъ отъ германския императоръ Оттона I (936—973) съкрушителенъ ударъ въ 955 г. при р. Лехъ,[3]) тѣ насочили главно погледитѣ си къмъ Балканския полуостровъ, дѣто тѣ мислили да намѣрятъ широкъ просторъ за удовлетворение на потърпенитѣ несполуки. Прѣзъ 958 г.

---

[1]) Козма, п. т., стр. 3.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 49—67; 81—86.

[3]) L. Szalay, каз. съч., I, стр. 41—44. — R. Lüttich, каз. съч., стр, 146—147.

(априлъ) тѣ прѣдприели отново голѣмъ походъ противъ Византия, навлѣзли въ Тракия и, като я опустошили, на Великдень достигнали пакъ до Цариградъ. Излѣзлиятъ противъ тѣхъ пълководецъ Попъ Аргиръ съ голѣми военни сили съвсѣмъ ги разбилъ и ги принудилъ да се върнатъ въ земята си, безъ да сключи, както се види, миръ съ тѣхъ.[1]) При всичко че при покачването си на прѣстола императоръ Романъ II (959—963), синътъ и прѣемникъ на Константина Багренородни, разпратилъ приятелски писма както до всички управители на империята, тъй и до господаритѣ „на България и на западнитѣ и източнитѣ народи", които всички прославяли щастието и приятелството му и си съгласили на мирни договори съ него,[2]) това обаче не побъркало на маджаритѣ отново да нападнатъ въ 962 г. на Тракия, но посрѣщнати отъ патриция Мариана Аргиръ, пълномощенъ стратегъ на Македония и катепанъ на цѣлия западъ, били разбити и принудени да си отидатъ обратно.[3])

Отъ всички тия нападения на маджаритѣ страдали не само византийскитѣ владѣния на полуострова, но и българскитѣ земи, прѣзъ които тѣ обикновено минавали, което, разбира се, не малко е озадачвало българското правителство. Обаче царь Петъръ, улисанъ и завзетъ съ вжтрѣшнитѣ си работи — особено съ богомилското движение, не е могълъ

[1]) Theoph. contin., ib., 462,19—463,7. — Продължателъ̀т на Симеона Логотата, ib. p. 853,9—16, поставя това събитие подъ 14-та година отъ царуването на Конст. Багренородни, който самовластно царувалъ 15-години, както това отбѣлѣзватъ всички хронисти. Конст. Багренородни умрѣлъ на 9. ноември, 3-и индиктионъ, 6458 (Sky l. Cedr. ib., II, p. 337,13—25; у другитѣ хронисти годината е объркана, както, напр., у Theoph. cont., ib., p. 468—469, е дадена 6459 наредъ съ 3-и индиктионъ, който дава 6458 г.) = 960 септемврийска година, а пъкъ послѣднята се продължавала отъ 1. IX. 959 до 31. VIII. 960, слѣдов. Конст. Багренородни умрѣлъ по нашата ера прѣзъ ноември (9. или 15.) 959 или 14-та година отъ царуването му се пада на 958 г., слѣдов. походътъ маджареки се отнася сжщо къмъ 958 г., прѣзъ която и Великденъ се пада на 11. априлъ. — R. Lüttich, п. т., стр. 418, изпусналъ изъ-прѣдъ видъ всички тия подробности и затова невѣрно отнася похода къмъ Великдень 860 г.

[2]) Theoph. cont., ib., p. 470,19—471,2.

[3]) Ibidem, p. 480,13—17. — A. Rambaud, ib., p. 359.

да имъ окаже никакъвъ сериозенъ отпоръ и прѣдпочиталъ да ги не дразни и да ги пропуща, отъ което, очевидно, въ Цариградъ не били доволни. Освѣнъ това измѣнили си и отношенията му съ Византия. Сключениятъ въ 927 г. миръ между България и Византия се поддържалъ и отъ двѣтѣ страни най-усърдно и, докато начело въ управлението на империята стояли Лакапиновци, както видѣхме, отличавалъ се дори съ най-интимни отношения между Цариградъ и Прѣславъ; дори въ външнитѣ отношения на Византия българитѣ държали страната на послѣднята. Така, когато въ 941 г. рускиятъ князъ Игорь отивалъ съ походъ противъ Цариградъ Петъръ счелъ за нужно да прѣдизвѣсти Романа Лакапина за тия нашествия.[1]) По-сетнѣ, при Константина VII Багренородни (самъ 945—959) и прн сина му Романа II, макаръ тия отношения и да били охладѣли донѣйдѣ, но миръть все още продължавалъ да сѫществува; поне нѣмаме никакви извѣстия за каквито и да било спрѣчквания прѣзъ това врѣме. Обаче отъ 963 г. слѣдъ смъртьта на Романа II (15. мартъ) и на българската царица Мария — Ирина, внучката на Романа Лакапина, която била залогъть за мира между двѣтѣ съсѣдни държави, отношенията коренно сѫ измѣнили. Когато още прѣзъ регентството на императрица Теофано́, която управлявала за малолѣтството на синоветѣ си Василия и Константина (отъ 15. мартъ до 16. августъ с. г.) царь Петъръ поискалъ по обичая да се възобнови мирниятъ договоръ съ империята отъ 927 г., цариградското правителство, завзето съ усилената борба противъ арабитѣ на Критъ и въ Мала Азия, за да се обезпечи откъмъ маджаритѣ, се съгласило на искането на българския царь, но подъ условия да изпрати въ Цариградъ като заложници на мира двамата си сина, Бориса и Романа, наслѣдницитѣ на българския прѣстолъ,[2]) и да се задлъжи сѫщеврѣменно да не пропуща прѣзъ царството си маджаритѣ, за да нападатъ на Византия.

Колкото унизително да било за България първото условие, Петъръ все пакъ го изпълнилъ, като се надѣвалъ,

[1]) Руская лѣтопись по Ипатскому списку, стр. 27—28.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., II, p. 346,21—347,1. — Zonaras. ib., IV p. 75,15—19.

че чрѣзъ него ще може да отстрани всѣка опасность откъмъ Византия, защото едно спрѣчкване съ нея би поставило държавата му въ нови мжчнотии. Обаче да прѣдприеме нѣщо по второто условие той не билъ въ състояние поради крайно стѣсненото си положение. Затова той се обръщалъ въ Цариградъ за помощь противъ маджаритѣ, но оттамъ, както ще видимъ, нищо не получавалъ, а пъкъ маджаритѣ не прѣкратявали навлизанията си въ българскитѣ земи. При тия тежки обстоятелства Петъръ рѣшилъ да се обърне къмъ побѣдителя на маджаритѣ Оттона I и чрѣзъ изпратенитѣ въ Магдебургъ въ 965 г. пратеници да търси съюза му противъ маджаритѣ, като, вѣроятно, разчитвалъ и на тогавашнитѣ прѣговори на Оттона I съ Византия за брачни връзки между двѣтѣ империи. Но, както изглежда, прѣдложението на българския царь не било прието. Тогава Петъръ се видѣлъ принуденъ да прибѣгне къмъ непосрѣдно споразумѣние съ самитѣ маджари и дори сключилъ съ тѣхъ съюзъ на условия, че тѣ ще оставятъ България небутната, за което пъкъ българскиятъ царь се задължилъ да имъ дава свободенъ пропускъ противъ Византия, и въ случай че императорътъ поиска помощь противъ тѣхъ, рѣшително да отказва.[1]) Може би, сжщитѣ български пратеници на връщане отъ Магдебургъ да сж сключили тоя съюзъ. Обаче, тая постжпка на ц. Петра донесла лоши сетнини за България.

Като разчитвалъ твърдѣ много на тоя съюзъ съ маджаритѣ, Петъръ намислилъ да се освободи сега отъ унизителното положение, въ което се намиралъ спрѣмо Византия отъ 963 г. Затова прѣзъ пролѣтьта на 966 г, той изпратилъ въ Цариградъ пратеници, за да прибератъ плащания по договора отъ 927 г. ежегоденъ данъкъ. Когато императоръ Никифоръ II Фока (963—969), който отъ 16. августъ 963 г. седѣлъ на византийския прѣстолъ и първитѣ години отъ царуването си прѣкаралъ въ успѣшни войни противъ арабитѣ въ Азия, тържествено празднувалъ въ столицата по-

[1]) S. Szalay, п. т., стр. 46. — За сношенията на ц. Петра съ Оттона I вж. подробно В. Н. Златарски, Извѣстието на Ибрахимъ-ибн-Якуба за българитѣ отъ 965 год. СпБАк., кн. XXII (1922), стр. 67—75.

бѣдата си надъ арабитѣ и прѣвземането на гр. Тарсъ, „пристигнаха при него, разказва съврѣменниятъ историкъ, български пратеници и казаха, че тѣхниятъ началникъ (ἀρχηγός) изисква обичния данъкъ, за което ги изпратилъ сега при автократора. Послѣдниятъ, изпълненъ отъ ярость противъ обикновение, (защото той, като човѣкъ съ твърдъ характеръ, не се гнѣвѣше изведнажъ) и като се разсърди прѣкомѣрно, каза съ по-високъ отъ обикновения си гласъ: „ужасно нѣщо е постигнало сега ромеитѣ, ако тѣ, които покориха съ оржжие всѣко противодѣйствие, трѣба да плащатъ данъкъ като най-долни роби на единъ бѣденъ и при това мръсенъ скитски народъ". А, като се обърна къмъ Варда, своя родитель (понеже тоя случайно заседаваше съ него, бидейки прогласенъ за кесарь), въ недоумѣние попита: „какво значи за мизитѣ (българитѣ) тоя сборъ на данъкъ, който тѣ изискватъ отъ ромеитѣ? Нимá ти, безъ да знаешъ, си ме родилъ робъ? И азъ, божественият ромейски василевсъ, трѣба да бжда подвластенъ, плащайки данъкъ, на най-бѣдния и мръсенъ народъ?" Тогава той заповѣда да биятъ пратеницитѣ съ плѣсници и каза: „идете и обадете на вашия князъ (ἄρχοντα), кожогризецъ и облѣченъ въ кожухъ, че най-силниятъ и великъ ромейски василевсъ скоро ще дойде въ страната ти и ще ти даде напълно данъка, та ти, който по прадѣди си най-жалъкъ робъ (τρίδουλος), да се научишъ да признавашъ за господари ромейскитѣ повелители (ἡγεμόνας), а не да искашъ данъкъ отъ тѣхъ като отъ неволници". Като каза това, той ги (пратеницитѣ) отпрати да си отидатъ обратно въ страната".[1]) Така Никифоръ Фока, ядосанъ отъ съюза на ц. Петра съ маджаритѣ, въ който той виждалъ явно прѣдизвикателство отъ страна на българитѣ, нарушилъ дългия миръ между България и Византия.

Слѣдъ такъвъ единъ смѣлъ и рѣшителенъ отказъ Никифоръ, разбира се, не е могълъ да не очаква, че отъ българска страна незабавно ще послѣдва война. Но той ги изпрѣварилъ. Като

[1]) Leo Diakonos, Historia, ed. Bon., p. 61, 12–62, 11.

не знаелъ, какви ще бѫдатъ намѣренията на българитѣ, а вѫтрѣшното имъ лошо положение му било добрѣ извѣстно, той поискалъ да принуди Петра да сключи миръ, като измѣни условията на мира отъ 927 г., защото той не билъ въ състояние да води война на три фронта. Затова въ сѫщата още 966 г.[1]) той събралъ отборна войска и прѣзъ юний потеглилъ къмъ българската граница. Той навлѣзалъ въ българска територия и завзелъ много погранични крѣпости, безъ да срѣщне нѣйдѣ отпоръ. Когато достигналъ до „тъй наречения Голѣмъ окопъ", т. е. до еркесията, той, за да оправдае своето съ нищо непрѣдизвикано нападение, изпратилъ Петру писмо, въ което искалъ, щото послѣдниятъ да не позволява на маджаритѣ да минаватъ Дунавъ и да опустошаватъ ромейскитѣ владѣния. Но Петъръ отказалъ, като му отговорилъ така: „когато тѣ (маджаритѣ) воюваха противъ насъ, ти, поканенъ да ни помогнешъ, не пожела. И сега, когато принудени ние сключихме съ тѣхъ договоръ, ти считашъ за справедливо да искашъ отъ насъ да нарушимъ договора, да дигнемъ противъ тѣхъ оржжие и да почнемъ война безъ всѣкаква оговорка".[2]) Такъвъ единъ самонадѣянъ отговоръ отъ страна на българския царь, когото Никифоръ смѣталъ много по-долу отъ себе си въ всѣко отношение, не е могълъ да не разгнѣви гордия византийски императоръ и да не възбуди въ него мисъль да накаже българитѣ за дързостьта

---

[1]) За тая година вж. по-долу, стр. 577, бѣл. 4.

[2]) Leo Diakonos, ib., p. 62, 11—13. — Skyl.-Cedr. ib., p. 372, 3—7. — Zonaras, ib. IV, p. 87, 7—18 = Старобълг. прѣводъ на Симеона Логотета (продължение), п. т., стр. 149. Отговора на ц. Петра до Никифора дава само Зонара; Скилица-Кедринъ нищо не споменува за него и това дава основание да се заключи, че у Ив. Скилица така сѫщо го е имало и Кедринъ го е изпусналъ. — Споредъ арабския писатель Яхъя Антиохийски причината за похода на Никифора въ България била слѣдната: „Българитѣ се възползували отъ случая, когато царь Никифоръ билъ заетъ съ завоеванието на мусулманскитѣ земи (въ 966) и опустошили покрайнинитѣ на владѣнията му и правили набѣги на съпрѣдѣлнитѣ съ тѣхъ негови страни. И тръгналъ той противъ тѣхъ и ги поразилъ". Баронъ В. Р. Розенъ, Императоръ Василій Болгаробойца. СПетербургъ 1883, стр. 177. Очевидно, тукъ Яхъя е объркалъ маджаритѣ съ българитѣ и е счелъ нахлуванията на първитѣ за български.

на тѣхния царь. Обаче ние видимъ съвсѣмъ обратното: Никифоръ веднага отстѫпилъ и се върналъ въ Цариградъ. Лъвъ Дяконъ обяснява причината на това отстѫпление съ обстоятелството, че Никифоръ като огледалъ страната и видѣлъ нейнитѣ гористи планини и скалисти мѣста, не счелъ за благоразумно, когато поведе ромейската войска въ безредие прѣзъ тия опасни мѣста, да я прѣдаде на българитѣ да я изколятъ като добитъкъ, „защото казвали, че ромеитѣ често сѫ попадали въ лошитѣ мѣстности на България и се подлагали на всепогибель. Затова, като рѣшилъ да не се излага на опасность прѣзъ мѫчнопроходими и твърдѣ опасни мѣста, той дигналъ войската си и потеглилъ за Византия“.[1]) Нѣма съмнѣние, че Никифоръ, като опитенъ стратегъ, могълъ е да има подобни съображения, каквито му приписва неговиятъ историкъ и които напълно обясняватъ безпричинното му отстѫпване; но, споредъ насъ, Никифоръ не се рѣшилъ да продължи похода си навѫтрѣ въ България и по други причини: като искалъ отъ една страна да запази военнитѣ си сили за борбата съ арабитѣ, която далечъ още не била завършена, а отъ друга — да отстрани всѣка опасность откъмъ българитѣ, които едвали биха оставили безнаказани неговия грубъ отказъ и съ нищо непрѣдизвикано нападение, той намислилъ да пусне въ ходъ сѫщата оная тактика, къмъ която ромеитѣ не веднажъ прибѣгвали всѣкога, когато сѫ искали да отвличатъ вниманието на българския господарь отъ империята, а именно, да въоръжи противъ България нѣкого отъ околнитѣ ней „скитски“ народи. Изборътъ му падналъ върху воинствения и смѣлъ руски князъ Светослава Киевски.

Слѣдъ завръщането си отъ българския походъ, споредъ Лъва Дякона, Никифоръ, като почелъ съ санъ патриций „извѣстния“ (ἐκεῖνον) Калокира, човѣкъ смѣлъ и буенъ, който, споредъ Ивана Скилица, билъ синъ на херсонския протевонъ[2]), т. е. на първенеца, на градския глава (кмета)

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 62, 13 – 63, 7.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 872, 7—12. — Zonaras, ib. p. 87, 18—22.

на гр. Херсонъ на Кримския полуостровъ, „изпратилъ го при тавроскититѣ, които на общия езикъ се наричатъ Русь (Ρῶς), съ поржчка, като имъ раздаде злато, съ което императорътъ го снабдилъ на тегло до 15 центенария (1 центинарий = 100 литри, а литра = 72 златни солиди (жълтици), или 15 центинария = 108000 златни солиди), да ги доведе въ земята на мизитѣ (българитѣ), за да я завоюватъ. Калокиръ побързалъ да замине при тавроскититѣ.[1]) И тъй, византийскитѣ извори не обясняватъ, защо изборътъ на Никифора се спрѣлъ тъкмо на руситѣ[2]) и при това на киевскитѣ, а не на други нѣкой „скитски“ народъ отъ съсѣдитѣ на България, напр., на печенѣзитѣ, къмъ помощьта на които византийцитѣ сж прибѣгвали въ подобни случаи и по-рано, а така сжщо какво отношение еималъ Калокиръ къмъ тоя изборъ; отъ тѣхъ може само да се заключи, 1. че Калокиръ въ дадения моментъ се намиралъ въ Цариградъ и 2. че възвеждането му въ санъ патриций несъмнѣнно се намира въ свръзка съ мисията му въ земята на руситѣ, защото, очевидно, той, като синъ на херсонския протевонъ, е игралъ извѣстна политическа и обществена роля въ самия гр. Херсонъ. Тия данни даватъ достатъчно основание да поставимъ изпращането на Калокира при руситѣ или обръщането на Никифора къмъ руския князъ съ споменатото прѣдложение въ свръзка съ събитията, които сж станали въ това врѣме по сѣвернитѣ брѣгове на Черно море, и въ частность съ отношенията на гр. Херсонъ къмъ самата Византия, като нейна колония.

Византия всѣкога е гледала да запази своитѣ владѣния на сѣвернитѣ брѣгове на Черно море и яко да закрѣпи въ

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 63, 7—13. — Skyl.-Cedr., ib., p. 372, 7—12. — Zonaras, ib. IV, p. 87, 18—22. — Споредъ Яхъя Антиохийски, Никифоръ билъ въ война съ руситѣ, но сключилъ миръ съ тѣхъ и се условилъ, тѣ да воюватъ съ българитѣ и да ги нападнатъ. В. Р. Розенъ, каз. съч., стр. 177.

[2]) Отъ разнитѣ прѣписи на руския лѣтописъ, само тъй наречения Никоновски обяснява причинитѣ за повикването на руския князъ, като пише: „Никифору царю изведшу его (Святослава) на нихъ (болгаръ) многаго ради ихъ воеваніа, еже на Царьградъ“. — Сводная русская лѣтопись, съств. Л. И. Лейбовичемъ. СПетербургъ 1876, стр. 57.

тѣхъ своята власть и влияние. Това изисквали нейнитѣ както търговски, тъй и политически интереси. Въ това отношение като главна база й служилъ гр. Херсонъ, който отъ края на IX. вѣкъ тя сполучила отново да подведе подъ своята върховна власть, което се изразило съ изпращането на свой намѣстникъ-стратегъ; дотогава Херсонъ билъ свободенъ градъ подъ протектората на хазаритѣ.[1]) Отъ началото на X. вѣкъ, откакъ мощьта на хазарското царство почнала да пада и особено слѣдъ постройката на крѣпостьта Саркель (рус. Бѣлая Вѣжа) на долни Донъ, византийската власть и влияние се смѣтали достатъчно закрѣпени. Обаче почналото се въ това врѣме засилване на руското киевско княжество и бързото му разширение чрѣзъ присъединението на отдѣлнитѣ славѣнски плѣмена и за смѣтка на хазарскитѣ владѣния къмъ срѣдата на X. вѣкъ ясно очертали държавната политика на първитѣ руски князе — стремежъ да слѣзатъ на Азовско и Черно морета и да завладѣятъ главнитѣ морски търговски пжтища, а това отивало въ разрѣзъ не само на политическитѣ, но и на търговскитѣ интереси на Византия.[2]) Особено опасно за византийскитѣ владѣния по сѣвернитѣ брѣгове на двѣтѣ морета и въ частность на гр. Херсонъ станало киевското княжество прѣзъ втората половина на X. вѣкъ при князъ Светослава. Прѣзъ врѣмето на своя дълъгъ походъ на истокъ отъ 964 до 967 г. Светославъ нанесалъ съкрушителенъ ударъ на всички свои източни съсѣди отъ рр. Ока и горня Волга до Каспийско море и Кавказъ, когато той сполучилъ въ 965 да покори Таманския (Тмутараканския) полуостровъ, въ 966 г. да прѣвземе кр. Саркель, а въ 967 г. да присъедини вятичитѣ къмъ киевското княжество.[3]) Тия успѣхи на руситѣ почнали да всѣватъ страхъ на херсонцитѣ, които, ако и да се стремили всѣкога да запазятъ своето вжтрѣшно самоуправ-

[1]) Н. Зойко, О посольствѣ Калокира въ Кіевъ. ЖМНПр. новая серія ч. VIII (1907), стр. 253—264.

[2]) Сжщиятъ, О походахъ Святослава на востокъ. Пакъ тамъ, н. с. ч. XVIII (1908), стр. 271—285.

[3]) Пакъ тамъ, стр. 258—271.

ление, сега били принудени своеврѣменно да потърсятъ покровителството на Византия, защото тѣ прѣдвиждали, че сега идѣлъ тѣхниятъ редъ да изпитатъ силата на руското оржжие. Цѣлта на дохождането на Калокира, сина на херсонския протевонъ, споредъ насъ, е била да разкрие прѣдъ императора истинското положение на херсонци и да иска бърза помощь, за да отклони надвисналата надъ тѣхъ опасность, и може би, това било главната причина, която е принудила императора да прѣкрати тъй безврѣменно българския си походъ. Но въ даденото врѣме Никифоръ не билъ въ състояние съ нищо да помогне на херсонци, нито пъкъ изобщо да защити византийскитѣ владѣния по сѣвернитѣ брѣгове на Черно море, прѣдъ видъ на това, че войната съ арабитѣ не бѣ още свършена и несполучливата морска експедиция въ Сицилия, а най-вече поради очакваната все още отъ страна на българитѣ война. Въ тия трудни моменти Никифоръ прибѣгналъ къмъ дипломацията: той рѣшилъ да въоржжи киевския князъ Светослава противъ българитѣ, като мислилъ отъ една страна да отвлѣче вниманието на руския князъ отъ Херсонъ, а отъ друга — чрѣзъ това да направи България съвсѣмъ безопасна за империята. Съ воденето на прѣговоритѣ той натоварилъ самаго Калокира, като го снабдилъ съ нужното количество злато, което послѣдниятъ трѣбало да раздаде на руситѣ и на тѣхния князъ.

Въ началото на 967 г. Калорикъ заминалъ отъ Цариградъ за Херсонъ и оттамъ за Киевъ, дѣто той е могълъ да се срѣщне съ Светослава не по-рано отъ м. юний с. г., т. е. слѣдъ завръщането на послѣдния отъ похода противъ вятичитѣ. Споредъ думитѣ на Лъва Дякона, Калокиръ дотолкова се сблизилъ и дори се подружилъ съ Светослава, че чрѣзъ подаръци и разни примамливи обѣщания за богата плячка, сполучилъ да го убѣди, слѣдъ като събере силна войска, да потегли противъ българитѣ. Обаче не било само това причина за бързото съгласие на руския князъ да приеме прѣдложението на византийския императоръ. Честолюбивиятъ херсонецъ не се ограничилъ само съ инструкциитѣ и дароветѣ на своя господарь: той поискалъ да се възползува отъ

случая за постигане на своитѣ властолюбиви замисли. Между другитѣ условия той прѣдложилъ на Светослава и слѣднето: слѣдъ като побѣди българитѣ, да покори страната имъ и да я задържи като собствено владѣние, а въ замѣна на това „да му помогне противъ ромеитѣ, за да завладѣе царството и да достигне ромейската върховна власть, — като обѣщавалъ за тая помощь да му даде голѣмо и безбройно количество пари отъ царскитѣ съкровищници".[1]) Не по-малко привличала Светослава и сама България, богатствата и търговско-географическото положение на която не сж били неизвѣстни за руситѣ. Прѣзъ врѣме на търговскитѣ си сношения, както и въ врѣме на походъ, руситѣ обикновено пжтували за Цариградъ покрай българскитѣ черноморски брѣгове и се спирали въ българскитѣ пристанища или въ устията на рѣкитѣ.[2]) Както и да било, но „Светославъ, пише Лъвъ Дяконъ, като изслушалъ Калокира, не билъ въ състояние да удържи силното си желание и, изпълненъ съ надежди за богатство, мечтаейки да завладѣе българската страна, и при това като човѣкъ буенъ и смѣлъ, храбъръ и пъргавъ, подбудилъ цѣлата руска младежь къмъ походъ".[3])

Въ края на пролѣтьта или нач. на лѣтото 968 г.[4]) на-

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 77,4—15.

[2]) Const. Porphyr., De adm. imp., ib. p. 79,3—11. — Сводная руская лѣтопись, стр. 37 подъ 941 г. и стр. 39 подъ 944 г. — М. Дриновъ, п. т., стр. 94; Съчинения, т. I, стр. 463.

[3]) Leo Diakonos, ib., p. 77,16—22.

[4]) За годината на първия походъ на Светослава въ България засега сж извѣстни двѣ данни: 1. на Руския лѣтописъ; „Въ лѣто 6475 (отъ С. М. = 967 отъ Хр.). Иде Святославъ на Болгары" и 2. на Ив. Скилица: παιθέντας οὖν οἱ Ῥὼς καὶ ἐπαλθόντας τῇ Βουλγαρίᾳ κατὰ τὸν Αὔγουστον μῆνα, τῆς αἱ ἰνδικτιῶνος, πέμτῳ τῆς βασιλείας ἔτει τοῦ Νικηφόρου (Skyl.-Cedr., ib. II, p. 372,12—14). 11-иятъ индиктионъ дава 968 година, която се продължавала отъ 1. IX. 967 до 31. VIII. 968 г., оттука събитието се отнася най-късно къмъ августъ мѣсецъ 968 г., което напълно отговаря на третята данна, именно, на петата година отъ царуването на Никифора Фока: послѣдниятъ се покачилъ на прѣстола на 16. августъ 963 г., или 5-та година се завършвала на 15. августъ 968 г., слѣдов. походътъ на Светослава се отнася къмъ първата половина на м. августъ 968 г., т. е. прѣди изтичането на 5-та го-

чело на една 60-хилядна войска безъ обоза,[1]) Светославъ се спусналъ по Днѣпъръ на ладии и потеглилъ по Черно море къмъ устието на Дунавъ. Съ тѣхъ билъ и „патриций Кало-

---

дина. Лъвъ Дяконъ не дава никакви хронологически данни за това събитие, обаче отъ хода на изложенитѣ факти може да се направятъ слѣднитѣ съображения. Той пише: „като каза това, той ги (пратеницитѣ български) отпрати да си отидатъ назадъ въ страната. Самъ пъкъ, като събра опитна (отборна — ἀξιόμαχον) войска излѣзе противъ мизитѣ и по пжтя завзе крѣпоститѣ, които бѣха погранични (съсѣдни) на ромеитѣ, съ пристжпъ“ (Leo Diakonos, ib., p. 62, 10—13). И тъй, българскитѣ пратеници се явили въ Цариградъ прѣзъ първата половина на 966 г. (въ априлъ или май), а походътъ на Никифора послѣдвалъ, както излиза отъ думитѣ на Л. Дякона, наскоро подиръ отпращането имъ отъ Цариградъ, т. е. въ сжщата 966 г. Наистина, българскиятъ походъ на Никифора, споредъ Ив. Скилица, се поставя въ τετάρτῳ δὲ τῆς αὐτοῦ (Νικηφόρου) βασιλείας ἔτει, μηνὶ Ἰουνίῳ, τῆς ἰ ἰνδικτίωνος (Skyl.-Cedr., ib. 372, 3—4), т. е. прѣзъ юний на 10-я индиктионъ или на 967 година. Но тая дата едвали може да се приеме, защото надали Никифоръ би могълъ да чака, слѣдъ грубото нарушение на мира отъ негова страна, повече отъ година врѣме, защото, както се каза, той се боялъ да ие бжде изненаданъ отъ българитѣ съ нѣкоя война. Затова, ако въ дадения мѣсецъ юний видимъ началото на похода Никифоровъ, за който сж били потрѣбни най-малко три-четири мѣсеца (юлий, августъ и септемврий), то свършването на похода трѣба да се отиесе най-рано къмъ септемврий м.; въ такъвъ случай както 10-иятъ индиктионъ, който се продължавалъ отъ 1. IX. 966 г. до 31. VIII. 967 г., тъй и четвъртата година отъ царуването на Никифора, която се почвала отъ 16. августъ 963 год., право сочатъ, че Никифоръ се върналъ отъ българския си походъ най-рано прѣзъ септемврий 966 г. Тоя изводъ дава възможность да се установи и друга една дата, имеино, че Калокиръ е заминалъ отъ Цариградъ за Херсонъ въ края на 966 г. или въ началото на 967 г. и е могълъ да пристигне въ Киевъ не порано отъ пролѣтьта иа сжщата 967 г., или той се срѣщиалъ съ Светослава тъкмо въ това врѣме, когато послѣдниятъ, споредъ изчисленията на Н. Знойко, се върналъ отъ дългия си походъ на изтокъ, слѣдъ като покорнлъ подъ властьта си вятичитѣ, т. е. прѣзъ пролѣтьта на 967 г. За да приготви такава голѣма армия отъ 60 хиляди души и нужнитѣ за нея лодки, Светославъ ималъ достатъчно врѣме, т. е. цѣла една година отъ пролѣтьта 967 до пролѣтьта 968, или той не е могълъ да тръгне въ походъ противъ България по-рано отъ пролѣтьта на 968 г.; поради това и дадения отъ Ив. Скилица мѣс. августъ трѣба да приемемъ като край на настжплението на Светослава, когато той вече се бѣ настанилъ въ сѣверо-източна България. — Че къмъ 968 г. трѣба да се отнесе първия походъ на Светослава, вж. „О годѣ смерти Святослава Игоревича, великаго князя кіевскаго“. Хронологич. разысканія Н. Ламбина, А. Куннна и В. Васильевскаго, СПБургъ, 1876, стр. 163. — Н. Знойко, О посольствѣ, п. т., стр. 249—252; сжшо „О походахъ,“ п. т., стр. 265—268.

[1]) За численостьта на Светославовата войска говори само Лъвъ Дяконъ, който и дава тоя брой — 60 хиляди, отъ които, както се опрѣдѣля, 10 хиляди

киръ, когото Светославъ привлѣкълъ къмъ себе си като роденъ братъ чрѣзъ връзкитѣ на приятелството". Това нападение било неочаквано за българитѣ. Когато се научили, че руситѣ навлѣзали въ устието на Дунава и се готвѣли да излѣзатъ на суша, българитѣ събрали и въоржжили единъ 30-хиляденъ отредъ и излѣзли противъ тѣхъ; но тая войска била съвършено разбита още въ първото сражение, дадено отъ руситѣ веднага слѣдъ слизането отъ лодкитѣ, обърнала се на бѣгъ и едвамъ сполучила да се затвори въ Доростолъ или българ. Дръстъръ. Като чулъ за това жестоко поражение на българитѣ, царь Петъръ, „човѣкъ боголюбивъ и благочестивъ, силно опечаленъ отъ неочакваното бѣгство, падналъ въ епилептическа болесть".[1]) Слѣдъ това руситѣ не срѣщнали никакъвъ

съставяли дружината на Светослава и 50 хиляди — другитѣ войници. Новитѣ историци смѣтатъ това число твърдѣ надуто и затова го намаляватъ на 10 хиляди всичко. Обаче недавно Н. Знойко показа, че това намаление се явява произволно, защото самиятъ вървежъ на войната го опровергава, па и цѣлта на похода, както видѣхме, е изисквала многобройна войска. За съображенията и доказателствата на Н. Знойко подробно вж. „О посольствѣ Калокира въ Кіевъ", п. т., стр. 240—247.

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 77, 22—78, 14: τηνικαῦτα δὴ λέγεται καὶ Πέτρον, τὸν ἡγήτορα τῶν Μυσῶν, ἄνδρα θεοφιλῆ καὶ σεβάσμιον, τῷ ἀπροσδοκήτῳ τῆς τροπῆς παραλογήσαντα, ἐπιλήψιας πάθος περιπεσεῖν, καὶ ὀλίγον ἐπιβιώσαντα, τῶν τῇδε ὑπαπαλθεῖν. И тъй, ц. Петъръ падналъ въ „епелептическа болесть", споредъ Лъва Дякона, отъ който изразъ би могло да се заключи, 1. че дотогава Петъръ не е страдалъ отъ тая болесть и за пръвъ пжть съ него се случилъ епилептически ударъ и 2. че наскоро послѣдвала смъртьта, т. е. подиръ шесть мѣсеца, защото походътъ на Светослава въ България, както видѣхме (по-горѣ, стр. 577, бѣл. 3), се отнася къмъ лѣтото 968 г. не по-късно отъ августъ мѣсецъ, а смъртьта на Петра се отнася къмъ 30. януарий 969 г. (вж. по-долу, стр. 590, бѣл. 1). При тия данни ние се усъмнихме, дали царьтъ е умрѣлъ отъ епилептически ударъ, защото епилепсията е по-скоро хроническа болесть, отъ което не може слѣдъ единъ ударъ да послѣдва смърть. Затова ние се обърнахме къмъ проф. Д-ръ В. Д. Моллова съ просба да разрѣши нашето съмнѣние. Той биде тъй любезенъ и ни съобщи слѣднитѣ разяснения и подробности за болестьта, за което му изказваме своята благодарность. „Болестьта „епилепсия" се характеризира чрѣзъ появяване на припадъци съ изгубване на съзнание и съ конвулсии на мускулитѣ по краищата и туловището. Болестьта се явява често безъ причини или слѣдъ психически вълнения. Епилепсията е наслѣдствена обикновено и се развива още въ млада възрасть. Има рѣдки случаи, при които болестьта се развива

вече отпоръ отъ страна на българитѣ и прѣвземали единъ слѣдъ други градоветѣ, като ги грабили и разрушавали наравно съ земята.[1])

Споредъ руския лѣтописъ, Светославъ, като надвилъ българитѣ, прѣвзелъ „городъ 80 по Дунаеви, и сѣде княжа ту въ Переяславци, емля дань на гръцѣхъ." Това кратко, но тъмно извѣстие е било прѣдметъ на разни обяснения; обаче, ако за центъръ на своитѣ владѣния Светославъ избралъ Переяславецъ, което прѣдава старобълг. Прѣславецъ, т. е. **малки Прѣслакъ** (гръц. μικρὰ Περσθλάβα), който се намиралъ срѣщу дунавския блатистъ островъ Балта между гр. Черна вода и Хърсово и билъ твърдѣ важенъ търговски градъ на най-тѣсното мѣсто между Черно море и Дунавъ,[2]) както и самъ Светославъ го опрѣдѣля, „яко ту сходятся вся благая: отъ грекъ злато, паволоки, вина и овощеве разноличныя, изъ чехъ же и изъ угорь сребро и комони (коне), изъ Руси же скора (кожи), и воскъ, и медъ и челядь" (робе),[3]) то естествено,

---

по-късно въ по-напрѣднала възрасть. Припадъцитѣ могатъ да се явяватъ по-рѣдко или по-често, понѣкогажъ въ съвсѣмъ слаба степень. Епилептицитѣ иматъ много лабилна психика, лесно се сърдятъ и реагиратъ на дребни поводи миого силно. Въ врѣме на такива разтревожвания могатъ да правятъ и прѣстжпления. Съ епилепсия могатъ да се смѣсятъ и други заболявания, при които се явяватъ припадъци съ изгубване на съзнание и съ поява на конвулсии. Така се развива често и мозъчно кръвоизлияние (апоплексия), при което често слѣдъ тревога изведнажъ хората падатъ, изгубватъ съзнание и получаватъ конвулсии, които могатъ да се ограничатъ върху парализираната страна, а у други да засѣгнатъ и здравата страна. — Въ старо врѣме не винаги сж могли да различатъ припадъцитѣ отъ двата вида. Въ дадения случай обстоятелството, че царь Петъръ е билъ на около 70 години и че е получилъ припадъка слѣдъ една тревога, дава основание да се твърди, че той е получилъ не епилептически, а апоплектически ударъ."

[1]) Skyl.-Cedr., ib., II, p. 372, 14–15: πολλὰς πόλεις καὶ χώρας ἠδάφισαν τῶν Βουλγάρων καὶ λείαν ὅτι πλείστην περιβαλόμενοι ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. — Zonaras, ib., IV, p. 87, 25–26: ἐπιστρατεύει τοίνυν κατὰ Βουλγάρων σύνταγμα Ῥωσικόν, καὶ χώραν αὐτῶν πολλὴν ἐλῄσατο καὶ λείαν οὐκ ἀναρίθμητον ἐκεῖθεν ἀπήλασε.

[2]) В. Н. Златарски, Два извѣстни български надписи отъ IX. вѣкъ — СбНУКн. кн. XV (1898), стр. 136—138.

[3]) Сводная лѣтопись, стр. 59 подъ 969 г.

и завоеваната отъ него българска земя надали е могла да се простира много надалечъ отъ тоя центъръ, така щото едвали ще бѫде погрѣшно, ако приемемъ, че завоеванията на Светослава прѣзъ първия му походъ се ограничавали съ отнемането на днешна Добруджа и часть отъ Делиормана; но въ сѫщото врѣме не може да се отрича, че руситѣ не сѫ навлизали навѫтрѣ въ страната и грабили и разрушавали много други беззащитни български градове и села, обаче тѣ се връщали пакъ въ прѣдѣлитѣ на завоеваната часть. Затова подъ „городъ 80 по Дунаеви", споредъ насъ, трѣба да се разбиратъ градове не само по Дунава, защото изразътъ „по Дунаеви" значи сѫщо и въ областьта на Дунава, но и навѫтрѣ въ страната, т. е. въ днешна сѣверна България, и то такива, които сѫ били само ограбени и разрушени, но не и завоевани отъ руситѣ.[1]) Що се отнася до израза „емля дань на гръцѣхъ", то той мѫчно се поддава на обяснения поради липсата изобщо на данни за условията, при които Светославъ се съгласилъ да приеме прѣдложението на Никифора за нападение на България и каквито строго опрѣдѣлени, както изглежда, не сѫ сѫществували.[2])

Още слѣдъ появяването на руситѣ въ устието на Дунавъ и особено слѣдъ неочакваното поражение, въ Прѣславъ веднага разбрали, че руското нападение на България е дѣло на

[1]) М. Дриновъ, п. т., стр. 95—97; Съчинения, I, стр. 332—333 и 464—465.

[2]) Н. Знойко, О посольствѣ Калокира и пр., п. т., стр. 254—258. — Споредъ Д. Самоквасова (вж. О военныхъ и договорныхъ отношеніяхъ славяноруссовъ къ грекамъ до Владиміра и пр., стр. 25) тукъ трѣба да се разбира, че Светославъ получавалъ данъкъ отъ гърцитѣ, който билъ опрѣдѣленъ въ договора отъ 907 г. при Олега и подтвърденъ отъ договоритѣ въ 911 и 945 гг. Слѣдов., тоя изразъ нѣма никакво отношение къмъ завоеванието на сѣв.-източната часть на България и къмъ българитѣ. Но отъ друга пъкъ страна, ако той се разгледа въ логическа свръзка съ съдържанието на цѣлото извѣстие, то лесно е да се разбере, че такава свръзка не сѫществува и че самиятъ изразъ си остава самъ за себе си, а това ни подсѣща да прѣдположимъ, че има нѣкаква грѣшка въ руския лѣтописъ, която може да се поправи, ако думата „гръцѣхъ" се замѣни съ „болгарѣхъ", както се разбира, че тоя данъкъ билъ наложенъ и събиранъ въ завоеваната отъ Светослава сѣв.-източна часть на България..

византийската политика; но тамъ на първо врѣме не знаели, дали и на южната граница нѣма да се появятъ византийски войски. Въ тоя критически моментъ на болния царь Петра оставало едно отъ двѣтѣ срѣдства за противодѣйствие: или да се обърне къмъ народа въ лицето на неговитѣ воеводи и въ тѣхъ да търси сила и подкрѣпа за отпоръ противъ външнитѣ нападатели, или пъкъ да прибѣгне отново къмъ отстжпчивата си политика. Но да се възползува отъ първото срѣдство той не можалъ не само поради своята слабость и непопулярность въ народа, но и поради това, че въ самата държава, както ще видимъ, сжществувало общо незадоволство отъ външната му и вжтрѣшна политика, което било готово да се изрази въ открито възстание противъ централната власть. Затова ц. Петъръ и неговитѣ съвѣтници рѣшили да търсятъ външна помощь. Най-първо тѣ обърнали отново погледитѣ си къмъ Цариградъ. Като мислили, че, ако успѣятъ да възстановятъ мирнитѣ отношения съ Византия, опирайки се върху бруталното и съ нищо непрѣдизвикано прѣди двѣ години отъ тѣхна страна нарушение на договора и отказвайки се, вѣроятно, отъ ежегодния данъкъ, лесно ще могатъ да спратъ по-нататъшното нахлуване на руситѣ, тѣ изпратили къмъ края на м. юний на сжщата 968 г. въ Цариградъ пратеници[1]) съ прѣдложение да се

[1]) За пристигането на български пратеници въ това врѣме въ Цариградъ се научаваме отъ слѣдния епизодъ, който разказва кремонскиятъ епископъ Лиудпрандъ въ реляцията (969 г.) за своето пратеничество при императоръ Никифора въ 968 г., до своя господарь, германския императоръ Оттона I: „Той (Василий паракимоменъ) заповѣда както на мене, доста досадѣнъ отъ тая тържественость, тъй и на българскитѣ пратеници, които бѣха пристигнали въ прѣдния день, да се срѣщнемъ съ него въ (църквата) св. Апостоли. И, когато слѣдъ пустословието на приказкитѣ и извършването на службата бѣхме поканени на трапеза, на горния край на трапезата, която бѣше дълга безъ ширина, той прѣдпочете българския пратеникъ, остриганъ по маджарски, опасанъ съ мѣдна верига и, както умътъ ме подсѣща, оглашенъ, прѣдъ мене явно за ваше, мои августѣйши господари, оскърбление (Луидпрантъ се обръща къмъ Оттона I и жена му Аделхейда). Въ васъ прѣнебрѣгнатъ, въ васъ прѣзрѣнъ, въ васъ отхвърленъ. Но благодаря на Господа Иисуса Христа, комуто вие служите съ цѣлия си духъ, задѣто бѣхъ счетенъ за достоенъ да прѣтърпя оскърбление

възобнови прѣдишниятъ миръ. Едноврѣменно тѣ влѣзли въ сношения съ печенѣзитѣ, като имъ прѣдложили да нападнатъ на руската земя, та по тоя начинъ да принудятъ руситѣ и тѣхния князъ да напуснатъ България, на което печенезитѣ, както ще видимъ, се съгласили.[1])

Българскитѣ пратеници пристигнали въ Цариградъ на 28. юний 968 г. и били приети съ голѣма почить. Вече това обстоятелство, че на официалния обѣдъ на 29. юний с. г. — Петровдень било отдадено на българския пратеникъ прѣдпочтение прѣдъ пратеника на германския императоръ възъ основа на сключения въ 927 г. миренъ договоръ, ясно показва, че Никифоръ Фока билъ вече рѣшилъ да възоб-

---

за вашето име. И наистина, господари мои, обсѫждайки не моята, а вашата обида, азъ напуснахъ трапезата. И, когато негодувайки искахъ да си излѣза, Лъвъ Куропалатъ, братътъ на императора, и първиятъ секретарь Симеонъ се затичатъ подиръ мене, викайки така: „когато Петъръ, царь български, се оженн за дъщерята на Христофора, бѣ написано съглашение, подтвърдено съ клѣтва, щото у насъ (отъ наша страна) българскитѣ пратеници да се прѣдпочитатъ прѣдъ пратеницитѣ на всички народи, да се чествуватъ и да се уважаватъ. Българскиятъ пратеникъ, макаръ и да е, както казвашъ, остриганъ, немитъ и опасанъ съ мѣдна верига, и право е, все пакъ той е патриций, прѣдъ когото да се прѣдпочита единъ епископъ, особено франкски, ние считаме несправедливо, осѫждаме. И понеже съзнаваме, че ти съ негодуване прѣнасящъ това, ние не те заставяме да се върнешъ сега на гощавката, както мислишъ, а те подканваме да вкусишъ храна въ нѣкоя гостинница на императорскитѣ роби (служители)". — Liudprandi Relatio de legatione constantinopolitana, cap. 19, ib., p. 144—146.

[1]) Че въ даденото врѣме българитѣ се намирали въ съюзъ съ печенѣзитѣ противъ руситѣ, може да се заключи отъ слѣднето извѣстие на руския лѣтописецъ. Когато слѣдъ сключването на мира съ Ив. Цимисхия въ 972 г. Светославъ се връщалъ въ отечеството си, „послаша переяславци, пише лѣтописецътъ, къ печенѣгомъ, глаголюще: „се идетъ вы Святославъ въ Русь, вземъ имѣнье много у грекъ [и полонъ бещисленъ], съ маломъ дружины." Слышавше же се печенези, заступиша пороги; и приде Святославъ къ порогамъ, и не бѣ льзѣ проити порогъ" и т. н. (Сводная лѣтопись, п. т., стр. 64). Това прѣдизвѣстяване на „переяславци" — жителитѣ на Прѣславецъ, т. е. българитѣ, къмъ печенѣзитѣ се основавало, очевидно, на по-раншнитѣ съюзни отношения между тѣхъ, т. е. още при първото нападение на Светослава въ 968 г. и е имало сѫщата цѣль: печенѣзитѣ да нападнатъ руския князъ и да го направятъ занапрѣдъ съвсѣмъ безопасенъ, или пъкъ да му отмъстятъ за всички злини и разрушения, които Светославъ бѣ причинилъ на България.

нови мирнитѣ отношения съ българския царь. Какъ се обяснява тая крута промѣна въ политиката на императора и при това въ такъвъ кратъкъ срокъ?

Ние видѣхме по-горѣ, че цѣлта на Никифора, когато той повикалъ руситѣ противъ България, била 1. да отвлѣче вниманието на руския князъ Светослава отъ черноморскитѣ владѣния на Византия и 2. да направи България съвсѣмъ безопасна за империята чрѣзъ неочакваното и бързо нападение на руситѣ, като прѣдполагалъ, че Светославъ, слѣдъ като нахълта въ България и се награби съ богата плячка, ще се върне въ земята си, както това правили въ подобни случаи другитѣ варвари. Обаче прѣдположенията му не се оправдали. Жестокостьта и голѣмитѣ разрушения, съ които руситѣ придружавали своето нахлуване въ България и особено настаняването на Светослава въ Добруджа съ центъръ Прѣславецъ, като въ покорена страна, ясно показали на Никифора завоевателнитѣ стремежи на руския князъ. Императорътъ твърдѣ добрѣ разбиралъ, че слабата му съсѣдка не ще бѫде въ състояние да издържи силнитѣ удари на суровитѣ и воинствени руси, а пъкъ завоеванието на България отъ тѣхъ му внушавало страхъ, защото той ще има задъ гърба си вече не кроткия и богобоязливъ български царь Петра, а храбрия и смѣлъ руски князъ Светослава, който едвали би се удържалъ отъ по-нататъшно движение въ прѣдѣлитѣ на империята. А пъкъ зловѣщиятъ слухъ, че Калокиръ искалъ да завладѣе византийския прѣстолъ съ помощьта на Светослава, усилвалъ тоя страхъ и правилъ нападенията на руситѣ върху владѣнията на империята неизбѣжни.[1]) Освѣнъ това въ самата империя

[1]) Че Никифоръ на първо врѣме още се опасявалъ отъ руситѣ, говори слѣдниятъ пасажъ у Лъва Дякона: „Ромейскиятъ автократоръ Никифоръ, като научи това (пораженията на българитѣ) за тавритѣ (руситѣ), . . . почналъ да се занимава съ разни работи: приготвялъ пѣхотната войска, въоржжавалъ отредитѣ, обучавалъ конната фаланга, обличалъ конницитѣ съ желѣзни ризници, строилъ метателни машини и ги разставялъ по кулитѣ на градскитѣ (столичнитѣ) стѣни и, като приковалъ къмъ кулата, която обикновено се нарича Кентинарий, тежка и отъ желѣзо направена верига и я подпрѣлъ на дебели здрави колове, протегналъ я прѣзъ Босфора и я прикрѣпилъ къмъ кулата на отвѫдната крѣпость“ (Галата). Leo Diakonos, ib., p. 78,14—79,3. — Г. Ласкинъ, каз. съч., стр. 109 за кулата Кентинарий.

Никифоръ почналъ да губи своята популярность поради своето строго и непълнено съ подозрѣние управление. Народътъ билъ доволенъ отъ строгитѣ му, но справедливи отношения къмъ сѫдиитѣ и чиновницитѣ, но не и отъ силното напрежение на финансовитѣ му сили, отъ тежкитѣ данъци, които императорътъ безмилостно налагалъ върху него, за да поддържа огромнитѣ си войски, а главното било това, че поданицитѣ му трѣбало да плащатъ данъцитѣ си съ стари отъ добра стойность пари тогава, когато той сѣкалъ пари съ низка цѣна, които вървѣли съ сѫщата стойность. Духовенството отъ своя страна било така сѫщо недоволно отъ императора въпрѣки всичкото му външно благочестие, задѣто той обложилъ съ данъци имотитѣ на църквата, спрѣлъ по-нататъшното размножение на мънастиритѣ, които и тъй били твърдѣ много, като забранилъ да се строятъ нови и съ законъ гледалъ да парализира събирането на едри земевладѣния въ едни ржцѣ. Най-голѣмо било недоволството на цариградското населеиие, което не пропущало случая, за да изкаже омразата си къмъ императора.[1]) Но неговото суровo и понѣкога неблагодарно обхождане му създало много лични врагове и между самото военно съсловие. — Най-сетнѣ още въ самото начало на 968 г. войната съ арабитѣ била възобновена, а въ южна Италия трѣбало да се защищаватъ византийскитѣ владѣния, Боневантъ и Капуа, които се нападали отъ германцитѣ.[2])

При такова напрегнато положение, за да може да поведе съ успѣхъ военнитѣ дѣйствия и на двата фронта — източенъ и западенъ, за Никифора, естествено, се явявало повече отъ необходимо отстранението на всѣка опасность откъмъ България. Лъвъ Дяконъ казва, че Никифоръ, „бидейки мѫжъ дѣятеленъ и дълбокомислящъ като никой отъ ония, които

[1]) Лъвъ Дяконъ съобщава, че, когато веднажъ Никифоръ въ празника Възнесение слѣдъ тържествата въ Пиги (Балаклѫ) надвечерь се връщалъ въ двореца, една жена и дъщеря й дошли до такова безумие, че сѐ надвѣсили отъ кѫщата си и хвърляли камъни въ него, за което тѣ на слѣдния день били жнви изгорени въ едно отъ прѣдградията на столицата. (Ib., p. 64,22—65,8).

[2]) Г. Ф. Герцбергъ, Исторія Византіи, стр. 162—163.

ние знаемъ, считаше, че за него е врѣдно, ако той се впусне въ война противъ двата народа (руси и българи). Затова нему се показало, че ще бѫде удобно (полезно), ако той привлѣче една отъ тия народи, защото мислилъ, че по тоя начинъ твърдѣ лесно ще наддѣлѣе надъ една и по-скоро ще го „покори“.[1]) Прѣдъ видъ на всичко това Никифоръ веднага промѣнилъ политиката си къмъ българитѣ отъ враждебна на миролюбива: той добрѣ схващалъ, че както за интереситѣ на империята, тъй и лично за него ще бѫде по-добрѣ да поддържи въ тоя критически моментъ своя единовѣренъ съсѣдъ, кроткия и боленъ Петра, отколкото да дозволи на дивия езичникъ, суровия и воинственъ Светослава, да се нагнѣзди въ непосрѣдно съсѣдство съ империята. Дали Никифоръ се е опитвалъ да повлияе непосрѣдно върху Светослава и да спре войната му съ българитѣ, остава засега неизвѣстно; Лъвъ Дяконъ съобщава само, че Никифоръ „се отказалъ да води прѣговори съ руситѣ, защото той знаелъ, че патриций Калокиръ, веднажъ се отклонилъ отъ правия пѫть и се отказалъ да се покорява на властьта му, а у Светослава тойималъ голѣма сила (значение), нѣма да сключи договоръ съгласно съ неговата воля“.[2]) Затова той рѣшилъ да приеме прѣдложението на българския царь, което изразилъ въ голѣмата почитъ, оказана на първия български пратеникъ на Петровдень.

Така билъ възобновенъ прѣдишниятъ миренъ договоръ между България и Византия въ края на лѣтото на 968 г. Обаче царь Петъръ не можилъ да се възползува отъ него, защото българитѣ наскоро слѣдъ това се освободили отъ страшния за тѣхъ руски князъ. Докато Светославъ билъ завзетъ съ опустошението и разорението на сѣв.-източна България, печенѣзитѣ останали вѣрни на сключения съ българитѣ съюзъ: тѣ нападнали внезапно руската земя и дори обсадили Киевъ. Но обсаденитѣ олучили моментъ и извѣстили за това Светослава. „То слышавъ Святославъ, вборзѣ

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 79, 4–8.

[2]) Ibidem, p. 79, 9–15.

всѣде на конѣ съ дружиною своею, и приде Киеву, цѣлова матерь свою и дѣти своя, и съжалися о бывшемъ отъ печенѣгъ, и собра вои и прогна печенѣги въ поли, и бысть миръ".[1]) Така накратко съобщава руския лѣтописецъ за оттеглянето на Светослава отъ България, за което отъ византийскитѣ извори само Ив. Скилица знае.[2]) А между това възникватъ твърдѣ важни въпроси: 1. при заминаването си изтеглилъ ли е Светославъ заедно съ себе си и цѣлата си войска и 2. кога той е напусналъ България? Рускиятъ лѣтописецъ казва, че Светославъ потеглилъ заедно съ „дружината си"; но въ нѣкои прѣписи негови вмѣсто „дружина" стои „боляры", отъ което ясно става, че тукъ думата „дружина" трѣба да се разбира въ тѣсенъ смисълъ, а не цѣлата войска; това се подкрѣпя и отъ обстоятелството, че слѣдъ пристигането си въ Киевъ Светославъ отново трѣбало да „събира войници", за да прогони печенѣзитѣ отъ владѣнията си. Наистина, при второто нападение на България въ 969 г., споредъ сжщия лѣтописецъ, Светославъ трѣбало отново да отвоюва Прѣславецъ,[3]) обаче въ даденото мѣсто подъ „Переяславецъ" трѣба да се разбира, както ще покажемъ по-долу, не малкия, а голѣмия Прѣславъ; освѣнъ това, ако Светославъ, намирайки се въ Киевъ, казвалъ на майка си, че иска да живѣе „въ Переяславци на Дунаи, яко то есть середа земли моей",[4]) то ясно, че Прѣславецъ той е считалъ като свое владѣние, като свой собственъ надѣлъ, а пъкъ тъй да говори той е могълъ, защото както Прѣславецъ, тъй и неговата область — Добруджа били завзети отъ негови войски, съ други думи, той не е изтеглилъ войската си оттамъ, и тя е останала до второто му появяване. Що се отнася до втория въпросъ, то по-горѣ се изтъкна, че напращането на печенѣзитѣ на руската земя се намирало въ тѣсна свръзка съ събитията, които ставали прѣзъ 968 г. въ сѣв.-източна България, и било дѣло на българската политика и поради

---

[1]) Сводная лѣтопись, п. т., стр. 59.
[2]) Вж. по-горѣ, стр. 580, бѣл. 1.
[3]) Сводная лѣтопись, стр. 61.
[4]) Пакъ тамъ, стр. 59.

това то е могло да стане въ сѫщата година: или въ края на лѣтото, или въ началото на есеньта, както това се подтвърдява отъ руския лѣтописецъ, който и за двѣтѣ събития говори подъ 968 г., и отъ вървежа на самитѣ събития споредъ даннитѣ на Лиудпранда и Лъва Дякона.

Обаче нито възобновата на мирния договоръ съ Византия, нито оттеглянето на Светослава не облегчило вѫтрѣшното положение на българската държава, защото тамъ ставали събития отъ сѫдбоносенъ характеръ.

*

Прѣзъ втората половина на Петровото царуване наредъ съ богомилското движение, което подкопавало, както видѣхме, духовнитѣ сили на народа, вървѣло и друго движение отъ политически характеръ. Безсилието на царь Петра и на неговото правителство да защити държавата отъ външнитѣ нападатели, особено прѣзъ врѣмето на маджарскитѣ нахлувания, които засѣгали главно западнитѣ области на царството, отъ една страна, а отъ друга — несъстоятелната имъ политика спрѣмо Византия и особено новитѣ унизителни задлъжения прѣдъ нея отъ 963 г. — изпращането българскитѣ наслѣдници на прѣстола като заложници въ Цариградъ, отъ което вече ясно л чало, че Петъръ прѣдавалъ сѫдбинитѣ на държавата въ ржцѣтѣ на византийския императоръ, били достатъчни, за да породятъ общо негодуване въ царството. Обаче слѣдъ несполучливия въ 965 г. опитъ за съюзъ съ западния императоръ противъ маджаритѣ и слѣдъ фаталния съюзъ съ послѣднитѣ, който повлѣче подиря си бруталното нарушение на мирния договоръ съ Византия и неочаквания походъ на Никифора Фока въ 966 г., — всички тия несполучливи и противоположни едно на друго колебания въ политиката на царь Петра и неговитѣ съвѣтници, въ което се явно изразили слабостьта и некадърностьта на централната власть, обърнали общото негодуване въ открита враждебность особено въ западнитѣ области, които прѣзъ врѣмето на тия важни събития, както изглежда, били прѣдоставени сами на себе си. Най-сетнѣ нападението на руския князъ Светослава и успѣхътъ на руското оржжие въ сѣверо-източна

България, а главно крайно неопрѣдѣленитѣ отношения спрѣмо Византия на първо врѣме, когато се очаквало появяването на византийски войски на южнитѣ български граници, а отпослѣ възобновата на мирния договоръ съ нови унижения принудили западнитѣ мѣстни управители да помислятъ за самозащита безъ знанието и участието на центра, което било вече явенъ признакъ за непризнаване властьта на българския царь. Тъкмо въ това врѣме се случила смъртьта на царь Петра. Сломенъ подъ тежината на недавнитѣ злочестини, които се бѣха струпали върху държавата, и отъ болестьта, царь Петъръ се поминалъ на 30. януарий 969 г.[1]) Прѣдъ смъртьта си той приелъ монашество, а българската църква го причислила къмъ лика на светиитѣ.[2])

---

[1]) За датата на Петровата смърть вж. полробно по-долу, стр. 590, бѣл. 1.

[2]) Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 83, възъ основа на единъ текстъ отъ службата на св. ц. Петра е готовъ да приеме, че „Борисъ II е стжпилъ по-рано на прѣстола отъ деня на бащината си смърть, 30. януари 969.“ Но подобно нѣщо едвали е допустимо, защото Борисъ II заедно съ брата си Романа отъ 963 г. се намиралъ въ Цариградъ като заложници и само слѣдъ смъртьта на баща си се върналъ въ България прѣзъ пролѣтьта 969 г. (вж. по-долу). Очевидно, Петъръ приелъ монашество прѣдъ самата си смърть, както обикновено сж правили царетѣ прѣзъ срѣднитѣ вѣкове. — За смъртьта на ц. Петра имаме още едно извѣстие въ „Сказаніе Исаіе пророка“: . . . „пріидоше нѣкоторы насильницы, ико исполини, и погоубиша землю блъгарьскоую по мороу, а Петръ царь бльгарьскы, праведны моужь, остави царьство и бѣжа на западъ къ Риму, и тоу сконча житіе свое“. (Споменик срп. акад., III (1890), стр. 192). Ако въ „насилници-исполини“, които погубили българската земя, трѣба да видимъ реминисценция за нападението на руситѣ на България, то бѣгството на Петра на западъ и неговата смърть въ Римъ е толкова вѣрно, колкото е вѣрно, че Петъръ е билъ съврѣменникъ на Константина Велики, както се твърди въ сжщото „Сказание“, защото отъ една служба на св. Петра ясно се види, че гробътъ му се намиралъ въ България (Йор. Ивановъ, п. т., стр. 84 и 85), а въ друга служба той се възпѣва като „оутвръжденіе цѣркамъ и градоу твоимоу прѣславоу“, говори се за „помазание мира твоего“, а въ една пѣсня се чете: Нѣ҃къ правовѣрны҃ съборе сътекшіесѧ дн҃е въ чс҃ны домъ прѣст҃го оц҃а пѣмн҃ поемъ и пр. (вж. П. А. Лавровъ, Нова служба цару бугарском Петру, въ „Јужнословенски филолог“ кн. I, св. 1—2 (1913), стр. 36 и 37), отъ което ясно става, че ц. Петъръ не само че е умрѣлъ въ България, но и въ столица Прѣславъ или близу до нея. Сжщо така невѣрно е отнесена смъртьта на Петра къмъ врѣмето на Романа II (959—963) въ съотвѣтната приписка къмъ прѣвода на Манасиевата хроника

Смъртьта на царь Петра било ново нещастие за разлагащата се България. Сега тя прѣживявала единъ отъ найтежкитѣ моменти на своето сѫществуване: наслѣдницитѣ на българския прѣстолъ, Петровитѣ синове, Борисъ и Романъ, отсѫтствували отъ България; въ столицата не се забавило, вѣроятно, да избухне съперничество между властолюбивитѣ боляри, което трѣбало да рѣши, въ чии ржцѣ ще прѣмине сега властьта, а сѣверо-източната часть на държавата била окупирана отъ руски войски, готови да нахлуятъ въ вѫтрѣшностьта на страната при появяването на тѣхния воинственъ князъ. Това междуцарствие послужило като добъръ поводъ, за да се прояви общото незадоволство въ открито възстание веднага слѣдъ смъртьта на царя, начело на което застанали четирма братя: Давидъ, Моисей, Аронъ и Самуилъ, извѣстни въ историята подъ име комитопули, т. е. синове на единъ отъ мощнитѣ комити или мѣстни князе въ западната половина на държавата.[1]) Цѣльта на възстанието е очевидна: противопоставяйки се открито на византийското влияние върху вѫтрѣшния животъ на държавата, водителитѣ на възстанието прѣдъ видъ на голѣмата опасность отъ сѣвероизтокъ и югъ се стремили да се отцѣпятъ отъ държава, за да се организиратъ по-добрѣ и самостойно да се защищаватъ противъ всѣко външно нападение било отъ руси, било отъ византийци, било пъкъ отъ съединенитѣ сили на еднитѣ и другитѣ; въ всѣки случай въ повдигнатото отъ комитопулитѣ движение, което бързо обхванало западната половина на царството, ясно се изразилъ отказътъ имъ да признаватъ централната власть. Българскитѣ боляри въ Прѣславъ, които не сѫ могли да не прѣдвиждатъ, че това движение носи въ себе си зародишъ за разпадането на държавата, за да запазятъ поне цѣлостьта ѝ, рѣшили веднага да искатъ отъ Цариградъ завръщането на законнитѣ наслѣдници на царь Петра, които да завзематъ бащиното си царство и главно да ограничатъ по-нататъшното движение на комитопулитѣ.[2])

(вж. Йор. Ивановъ, п. т., стр. 147), вѣроятно, подъ влиянието на приведенитѣ по-долу извѣстия на Ив. Скилица и Зонара.

[1]) За тѣхъ вж. тукъ по-долу, стр. 663 и сл.

[2]) За тия събития Ив. Скилица, който се явява единчъкъ изворъ, съобщава слѣднето: Πέτρος δὲ τῶν Βουλγάρων βασιλεύς, τὴν εἰρήνην τάχα ἀνανεούμε-

Нѣма съмнѣние, че всичко, каквото е ставало въ България, не е могло да не интересува византийския императоръ. Никифоръ добрѣ разбиралъ, че успѣхътъ на комитопулитѣ би могълъ да донесе неочаквани за империята изненади, защото тѣ се явявали като водачи на всички, които били враждебно настроени противъ византийската политика на прѣславското правителство. Но подобни изненади за Никифора въ дадения моментъ съвсѣмъ не били желателни, за-

---

νος ἀποθανούσης τῆς αὐτοῦ γυναικός, σπονδὰς πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἔθετο, ὁμήρους δοὺς καὶ τοὺς οἰκείους δύο υἱοὺς Βορίσην καὶ Ῥωμανόν· καὶ μετὰ μικρὸν ἀπεβίω, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐπέμφθησαν μετὰ ταῦτα ἐφ' ᾧ τῆ: πατρῴας ἀνασχέσθαι βασιλείας, καὶ τοὺς κομητοπούλους ἀπείρξουσι τῆς πρόσω φόρας. Δαβὶδ γὰρ καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν καὶ Σαμουήλ, ἑνὸς ὄντες παῖδες τῶν μέγα δυνηθέντων ἐν Βουλγαρίᾳ κομήτων, πρὸς ἀποστασίαν ἀπεῖδον καὶ τὰ Βουλγάρων ἀνέσειον, т. е. „българскиятъ царь Петъръ, възобновявайки миръ наскоро (бързо) слѣдъ смъртьта на жена си, сключилъ договоръ съ царетѣ, като далъ заложници и двамата си собствени синове, Бориса и Романа; и слѣдъ малко се поминалъ. А синоветѣ му слѣдъ това били изпратенн въ България, за да завзематъ бащиното си царство и да ограничатъ по-нататъшното движение на комитопулитѣ. Защото Давидъ, Моисей, Ааронъ и Самуилъ, бидейки синове на едного отъ велемощнитѣ въ България комити, вдигнали възстание и бунтували българската държава". Skyl. — Cedr., Ib., II, p. 346,22—347,7. — Тоя пасажъ Зонара прѣдава така: ὁ μέντοι τῶν Βουλγάρων ἀρχηγετῶν Πέτρος, τῆς γυναικὸς αὐτοῦ θανούσης, τὰς πρὸς Ῥωμαίους ἀνακαινίζων σπονδὰς ὁμήρους παρέσχε δύο οἰκείους υἱοὺς Βορίσην καὶ Ῥωμανόν, καὶ ὁ μὲν ἀπεβίω, οἱ δ' ἐκείνου παῖδες ἀπελθεῖν εἰάθησαν εἰς τὰ οἰκεῖα καὶ τὴν πατρῴαν ἀρχὴν κατακτήσασθαι. ἑνὸς γὰρ τῶν κομήτων τῶν ἐν Βουλγάροις τέσσαρας παῖδας, Δαβίδ, Μωσῆς, Ἀαρών, Σαμουήλ, ἀποστατήσαντες τοὺς Βουλγάρους ἀνέσειον (въ старобългарския прѣводъ на Симеона Логотета, чието продължение прѣдставя прѣводъ на Зонаровия текстъ, пасажътъ се завършва съ думитѣ: „и ѡма оусѣ штидеста") (Zonaras, ib, IV, p. 75,15—24: — староб. прѣводъ, п. т., стр. 146), т. е. „но царствуващиятъ надъ българитѣ Петъръ слѣдъ смъртьта на жена си, възобновявайки договора съ ромеитѣ, прѣдаде въ заложници двамата си собствени синове, Борисъ и Романа, и той се помина, а синоветѣ му бѣха отпуснати да отидатъ въ държавата си и да поематъ бащината си власть. Защотѡ четирмата синове на едного отъ комититѣ между българитѣ, Давидъ, Моисей, Ааронъ, Самуилъ, като вдигнали възстание, бунтували българитѣ". Текстътъ на Зонара прѣдставлява само повторение на Скилицовия съ нѣкои съкращения и измѣнения на изразитѣ, които нѣматъ никакво значение; затова ние ще се спремъ само върху цитата на Ив. Скилица. — Въ тоя пасажъ се говори за три отдѣлни събития: 1. за възобновяването на мирния договоръ веднага слѣдъ смъртьта на българската царица Мария—Ирина и свързаното съ него изпращане на Петровитѣ синове въ Цариградъ като

щото отъ една страна възобновената въ 968 г. война въ Сирия съ арабитѣ продължила ожесточено и прѣзъ 969 г. около освобождението на Антиохия, а отъ друга — незадоволството отъ императора въ Цариградъ все повече се засилвало, и той вече получавалъ тайни съобщения за готвящия се заговоръ противъ неговия животъ. При такива обстоятелства за Никифора било отъ първостепенна важность да запази въ България старото положение и заедно съ него и своето влияние тамъ, като даде възможность на законитѣ наслѣдници да завзематъ българския прѣстолъ;

заложници; 2. за смъртьта на царь Петра, и 3. за връщането на Бориса и Романа въ България, което пъкъ се свързва съ възстанието на комитопулитѣ. И тритѣ тия събития сж поставени у Ивана Скилица между събитията слѣдъ априлъ на 6-ия индиктионъ (Skyl.-Cedr., Ib. 345,15), т. е. слѣдъ априлъ 963 г., а между това само първото отъ тѣхъ се отнася къмъ тая година. Споредъ горнето извѣстие, Петъръ сключилъ миренъ договоръ съ „царетѣ", т. е. съ малолѣтнитѣ синове на Романа II, Василия и Константина, които веднага слѣдъ смъртьта на баща си (15. мартъ 963 г.) управлявали подъ регентството на майка си Теофано до покачването на Никифора Фока (16. августъ с. г.), слѣдов. възобновяването на мирния договоръ, а оттука и изпращането на Бориса и Романа въ Цариградъ като заложници сж станали между 15. мартъ, или по-точно, между априлъ и 16. августъ 963 г., а наскоро прѣди това се случила смъртьта на българската царица. — Второто събитие — смъртьта на царь Петра се отнася къмъ 30. януарий 969 г., както се установява по даннитѣ на Лъва Дякона. Споредъ него, съ Петра се случилъ апоплектиченъ ударъ, както видѣхме (по-горѣ стр. 579 бѣл. 2), слѣдъ първото още поражение на българитѣ отъ руситѣ прѣзъ лѣтото 968 г., не покъсно отъ августъ мѣсецъ и „като проживѣлъ не много, казва Л. Дяконъ, (Петъръ) се прѣселилъ отъ тоя свѣтъ; но това ставаше въ Мизия по-сетнѣ" (Leo Diakonos, Ib., p. 78,10—14: καὶ ὀλίγον ἐπιβιώσαντα, τῶν τῇδε ὑπαπελθεῖν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν κατὰ τὴν Μυσίαν ἐπράττετο ὕστερον). Отъ тия думи ясно става, че смъртьта на Петра послѣдвала „немного" врѣме подиръ апоплектичния ударъ, т. е. не слѣдъ години, а само слѣдъ нѣколко мѣсеци; а понеже памятьта на царь Петра като светия се празднува на 30. януарий (Йор. Ивановъ, Българ. старини, стр. 82), деня на неговата смърть, то той е умрѣлъ на 30. януарий 969 г. Поради това изразътъ μετὰ μικρὸν ἐπιβίω въ горния пасажъ е погрѣшно поставенъ между събитията отъ 963 г. Веднажъ установена датата на Петровата смърть, то и възстанието на комитопулитѣ, както и завръщането на Бориса и Романа, които сж станали μετὰ ταῦτα, т. е. слѣдъ смъртьта на Петра, ео ipso, се отнасятъ къмъ сжщата 969 год., при което първото — къмъ края на зимата, а второто — къмъ пролѣтьта, както това ще покаже и самото развитие на събитията слѣдъ смъртьта на Петра.

но възможно е, че той чрѣзъ това е искалъ да поддържи вжтрѣшнитѣ размирици въ България и по тоя начинъ окончателно да я разнебити вжтрѣшно. Както и да било, но прѣзъ пролѣтьта 969 г. Петровитѣ синове Борисъ и Романъ били изпратени въ Прѣславъ.

Новиятъ царь Борисъ II (969—972) билъ твърдѣ слабъ, не само за да поведе самостойна и енергична политика, но и да запази цѣлостьта на държавата. Вече това обстоятелство, че той се покачилъ на прѣстола съ съгласието и по благоволението на византийския императоръ, показвало, че нито въ външната, нито въ вжтрѣшната му политика нѣма да настане никаква промѣна, а това, разбира се, не е могло да внесе никакво успокоение въ страната. Затова и появяването на Бориса II въ България като законенъ наслѣдникъ на прѣстола едвали е могло да окаже каквото и да било влияние за прѣкратяване движението на комитопулитѣ, защото, макаръ и да не знаемъ нищо за дѣйствията на послѣднитѣ прѣзъ това врѣме и тѣхнитѣ имена да се появяватъ отново въ византийскитѣ хроники само слѣдъ смъртьта на императоръ Ивана Цимисхия въ 976 г., все пакъ обстоятелството, че прѣзъ второто нападение на руситѣ западнитѣ български области не взели никакво участие въ защитата на държавата, дава достатъчно основание да прѣдположимъ, че комитопулитѣ продължали да се противопоставятъ и на новия царь съ своята самостойна антивизантийска политика, безъ да сж проявявали още стремежъ за отцѣпване отъ държавата. При такова вжтрѣшно разбъркано положение на работитѣ нова страшна буря се готвѣла да се изсипе върху България. Това било второто нападение на руситѣ.

Князъ Светославъ билъ принуденъ, както видѣхме, да напусне Прѣславецъ въ края на 968 г. поради опасността, която заплашвала неговото княжество, безъ да се откаже отъ завоеваната отъ него область въ сѣв.-източна България. И наистина, слѣдъ като очистилъ владѣнията си отъ печенѣзитѣ, той отново обърналъ погледитѣ си къмъ България. Споредъ руския лѣтописецъ, Светославъ казвалъ на майка си Олга и на своитѣ боляри: „Не любо ми есть въ Киевѣ

быти, хочю жити въ Переяславци на Дунаи, яко то есть середа земли моей, яко ту вся сходятся: отъ грекъ злато, паволоки (материи), вина и овощеве разноличныя, изъ чехъ же и изъ угорь сребро и комони (коне), изъ Руси же скора (кожи), и воскъ, и медъ, и челядъ." Но едвали стремежътъ на Светослава къмъ Прѣславецъ е произлизалъ само отъ личното желание негово; тукъ е дѣйствувала несъмнѣнно и подбуда отъ страна на Калокира, който, знаейки враждебното настроение въ Цариградъ противъ императора, не прѣставалъ да напомня на Светослава за обѣщанието му и за онова, че тогава е било най-удобното врѣме за дѣйствия въ негова полза. Това се подтвърдява най-добрѣ отъ факта, че Калокиръ и при второто нападение придружавалъ Светослава. Тъй или инъкъ, но княгиня Олга, която била вече въ напрѣднала възрасть и при това болна, не пущала сина си и го молила да остане въ Киевъ само до смъртьта ѝ и слѣдъ това да върви, кѫдѣто иска. И наистина, Олга се поминала на 11. юлий 969 г. Тогава Светославъ, като раздѣлилъ рускитѣ си владѣния между тримата си малолѣтни синове, потеглилъ за своя любимъ Прѣславецъ, който считалъ като свой собственъ дѣлъ, както това се види отъ думитѣ му, че „то есть середа земли моей". Прѣзъ лѣтото (края на юлий или началото на августъ) 969 г. той съ нови сили се явилъ отново при устието на Дунавъ[1]).

---

[1]) За годината на второто явяване на Светослава въ България имаме двѣ основни данни: 1. на руския лѣтописецъ, който го отнася къмъ 6479 отъ С. М. = 971 отъ Хр. и 2. на Ивана Силица, който го поставя въ 6-та година отъ царуването на имераторъ Никифора Фока — 969 г. (Skyl.-Cedr., ib. II, p. 372,16–17: καὶ τῷ ἕκτῳ δὲ πάλιν τῆς βασιλείας αὐτοῦ (Νικηφόρου) χρόνῳ ἐπαστράτευσαν κατὰ Βουλγαρίας. — Zonaras, като говори за първия походъ на руситѣ, пише: καὶ τῷ ἐπιόντι δ'ἐνιαυτῷ οὐχ ἧττον τῶν προτέρων οἱ Ῥὼς τὰ Βουλγάρων ἐκάκωσαν (ib., p. 87,25–27), т. е. второто нападение на руситѣ се отнася „на слѣднята година" слѣдъ първото — 969. — Въ съотвѣтната приписка въ прѣвода на Манасневия лѣтописъ се чете: При семъ никифорѣ цр҃ѣ плѣниша рѹси блъгарьскыѫ зимѫ по двадѣ (ват. хилен. двадѣ; тулч. двадѣ) въ двѣю лѣтѹ. цр҃ѣ никифорѹ изгѣдѣшѹ скѹтеслава на нѭ. Тукъ изразътъ двадѣ въ двѣю лѣтѹ може да се разбира „въ двѣ години" слѣдващи една слѣдъ друга). — Коя отъ тия двѣ дати е вѣрна? — Рускиятъ лѣтописецъ, както видѣхме, поставя заминаването на Светослава веднага слѣдъ смъртьта

Извѣстието за новото появяване на руситѣ на Дунавъ страшно изплашило Бориса II, който въ тоя критически моментъ, като не е могълъ да очаква помощь отъ възбунтувалата се часть на държавата, слѣдвайки политиката на баща си, обърналъ погледитѣ си пакъ къмъ Цариградъ: въ силата на възобновения миренъ договоръ и съюзъ съ империята, той поискалъ помощь отъ императора противъ отново нахлуващитѣ руси въ държавата му. Никифоръ повидимому се съгласилъ да се отзове на искането на българския царь, обаче срѣщу това той поставилъ ново условие. Въ края на лѣтото 969 г. той изпратилъ свои пратеници, патриция Никифора на име Еротикъ и евхаитския проедъръ Филотея, които „да напомнятъ на българитѣ за еднаквата вѣра (τῆς θρησ-

---

на майка му Олга, която, споредъ него, се поминала на 11. юлий 969 г, отъ една страна, а отъ друга — Светославъ пристигналъ въ Преславецъ въ 971 г. Тая несъобразность се усилва съ друго едно противорѣчие у сжщия лѣтописецъ. Споредъ него, Олга се покръстила въ 955 г. и слѣдъ това живѣла още 14 години (Тверская лѣтопись), а споредъ другъ изворъ (похвалата на Якова мниха) — 15 години (аж. ст. „О годѣ смерти Святослава, стр. 175); слѣдователно, Олга се поминала прѣзъ 969 г., а оттука Святославъ се явилъ втория пжть въ България въ сжщата година. Тия тъкмо противорѣчия у руския лѣтописецъ накарали нѣкои историци да приематъ за по-вѣрна 971 г. и то главно за туй, защото споредъ византийскитѣ извори Олга пристигнала въ 957 г. въ Цариградъ, дѣто и била покрьстена, оттука смъртьта ѝ е последвала въ 971 (= 957 + 14) год., слѣдователно и второто нападение на Светослава се отнася къмъ 971 г. (Пакъ тамъ, стр. 162—163 и 175—176. — Н. Зройко, О походахъ, п. т., стр. 266—267). Но А. А. Шахматовъ посочи и при това твърдѣ основателно, че византийскитѣ извори съвсѣмъ не говорятъ тъй категорично, че Олга пристигнала въ Цариградъ и се покръстила тамъ въ 957 г., защото единиятъ — Константинъ Багренородни говори само за пристигането ѝ въ Цариградъ прѣзъ есеньта 957 г., но не и за покръстването ѝ, (De cerimoniis, ed. Bon., p. 594—598), а другиятъ — Ив. Скилица съобщава за пристигането на Олга въ Цариградъ и за покръстването ѝ прѣди 956 г., прѣди смъртьта на патриархъ Теофилакта († 27. II. 956) (Skyl.-Cedr., id. II, p. 329,1—5). Поради това А. Шахматовъ съгласува тия два извора така: „Олга се покръстила въ 6463 (=955) г. още при Теофилакта, а пристигнала въ Цариградъ въ 6466 (= есеньта 957) вече покрѣстена (въ свитата ѝ имало свещеникъ Григорий)", слѣдователно, Скилица направилъ грѣшка, като „поставилъ подъ една година и слѣлъ въ едно двѣ събития — покръстването на Олга и нейното отиване въ Цариградъ (А. А. Шахматовъ, Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ.

χείας) (защото българитѣ безъ противорѣчие почитатъ християнскитѣ догмати) и да изискатъ дѣвойки отъ царски родъ", за да ги ожени императорътъ за малкитѣ синове на Романа II, Василия и Константина, та „чрѣзъ това неразривно роднинство да се закрѣпятъ съглашението и приятелството между ромеи и българи".[1]) Отъ тия думи на Лъва Дякона ясно става, че, когато Никифоръ се съгласявалъ да изпълни искането на българския царь, той пожелалъ и тоя пѫть подъ благовиденъ прѣдлогъ да осигури трайностьта на мира съ тѣхъ чрѣзъ нови заложници и по тоя начинъ да държи здраво българитѣ въ ржцѣ, а при удобенъ случай да тури ржка върху тѣхъ и държавата имъ. Но, понеже порфиророднитѣ братя били, както и българскитѣ дѣвойки отъ царски родъ, малолѣтни — първиятъ билъ на 13, а

СПБургъ 1908, стр. 117—118). Приемайки по тоя начинъ окончателно година 955 за покръстването на Олга, и за смъртьта ѝ 969 г. 11. юлий, както е въ лѣтописа, А. Шахматовъ отнася втория походъ на Светослава въ България къмъ сѫщата година, като при това обяснява, какъ е произлѣзла тия бъркотия въ годинитѣ у руския лѣтописъ. Споредъ Шахматова, въ Древнѣйшия сводъ на лѣтописа (1039) събитията сѫ били изложени не по години, а въ единъ разказъ, като се поставяли нѣкои само години. Пръвъ въвелъ хронологическата мрежа съставительтъ на Начална (Киевския) сводъ (1093). Но, понеже вториятъ походъ на Светослава и началото на борбата съ византийския императоръ били поставени въ единъ разказъ съ една година 971 (6479), който билъ заимствуванъ отъ неизвѣстна българска хроника, то съставительтъ на Началния сводъ разбилъ разказа на двѣ години споредъ материала, който ималъ подъ ржка, така: подъ 969 г. поставилъ стремежътъ на Светослава въ България и смъртьта на Олга, подъ 970 г. — подѣлбата на рускитѣ владѣния между синоветѣ на Светосдава, която еднаги е могла да се продължава цѣла година, а подъ 971 г. — вториятъ походъ на Светослава, понеже той се намира въ свръзка съ началото на борбата му съ императора. За това подробно вж. пакъ тамъ, стр. 118—133. — Веднажъ окончателно установено, че смъртьта на Олга, съгласно съ руския лѣтописъ се отнася къмъ 11. юлий 969 г. и чрѣзъ това се прѣмахватъ всички колебания по тоя въпросъ, то явно е, че и вториятъ походъ на Светослава въ България несъмнѣнно трѣба да се постави въ сѫщата година, т. е. напълно се схожда съ датата на Ив. Скилица — 6-та година отъ царуването но Никифора, която се свършвала на 15. VIII. 969 г., оттука и второто явяване на руситѣ на Дунавъ се отнася къмъ края на юлий или началото на августъ 969 г.

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 79,13—21.

вторият на 10 години, императорът поискалъ да се изпратятъ малкитѣ княгини въ Цариградъ и тамъ да живѣятъ, докато порастнатъ младитѣ императори и докато тѣ самитѣ бѫдатъ подготвени подъ ржководството на императрица Теофано за прѣдстоящата имъ висока роля.[1])

Въ Прѣславъ приели на драго сърдце както византийскитѣ пратеници, тъй и новото прѣдложение на императора. Тогава, разказва Лъвъ Дяконъ, „българитѣ, като покачили дѣвойкитѣ отъ царска кръвь на кола (българскитѣ жени обикновено на кола пѫтуватъ), изпратили ги на автократора Никифора, молейки по-скоро да имъ помогне и да отклони заплашващата вратоветѣ имъ сѣкира на тавроскититѣ (руситѣ) и да я направи тщетна. И ако той имъ помогне, ще си спечели побѣда надъ тавритѣ, както и надъ всички, противъ които той би повелъ ромейскитѣ войски". „Така българитѣ протягаха ржцѣ, като молѣха автократора да имъ помогне", завършва Лъвъ Дяконъ.[2]) Но Борисъ II не можилъ своe-

---

[1]) Лъвъ Дяконъ съобщава слѣднето за грижитѣ на Теофано къмъ българскитѣ дѣвойки. „Когато вече настѫпила нощьта (въ която билъ убитъ Никифоръ, т. е. нощьта срѣщу 11. декемврий 969 г.), императрицата по обикновение влѣзла при императора и почнала да му разправя за недавно (νεωστί) пристигналитѣ отъ Мизия (България) невѣсти. „Азъ отивамъ, за да се разпоредя за тѣхното настаняване; послѣ пакъ ще дойда при тебе; но нека спалнята бѫде отворена, не я заключвай сега, защото, като се върна, азъ ще я заключа". Това като казала, тя излѣзла оттамъ" (Leo Diakonos, ib. p. 86,11—14. — Това извѣстие на Лъва Дякона има и друго значение за насъ: то ясно посочва, че както отиването на императорскитѣ пратеници, тъй и тѣхното завръщане заедно съ българскитѣ дѣвойки (вж. по-долу) отъ царски родъ трѣба да се отнесатъ къмъ не по-рано отъ есеньта 969 г., защото на 10. декемврий с. г. Теофано казвала, че дѣвойкитѣ „недавно" пристигнали въ Цариградъ.

[2]) Leo Diakonos, ib., p. 79,21—80,7; 81,12—13. — Отъ контекста у Лъва Дякона не може да се установи, били ли сѫ тия български дѣвойки дъщери на Петра или нѣкои негови роднини, защото той единъ пѫть ги нарича отъ „царски родъ", а другъ пѫть отъ „царска кръвь"; но въ всѣки случай тѣ сѫ били близки роднини на българския царь. Сѫщо така остава неизвѣстно, каква е била по-нататъшната сѫдба на тия български дѣвойки отъ царска кръвь; обаче сигурно може да се каже, че кроенитѣ отъ Никифора бракове не били изпълнени, защото Василий II останалъ неженен до

врѣменно да получи обѣщаната, както изглежда, помощь отъ Цариградъ, защото прѣзъ нощьта срѣщу 11. декемврий 969 г. Никифоръ падналъ жертва на дворцовъ заговоръ, душата на който между другитѣ били императрица Теофано́ и извѣстниятъ тогава способенъ византийски пълководецъ Иванъ Цимисхий, братовчедъ и убиецъ Никифоровъ, който на 11. декемврий с. г. билъ прогласенъ за императоръ. Поради кърваво̀то си покачване на прѣстола новиятъ императоръ (969—976) на първо врѣме билъ заетъ главно съ закрѣпата си на прѣстола и съ други вжтрѣшни мѣроприятия и затова едвали е държалъ смѣтка за обѣщанията на своя прѣдшественикъ.

Между това Светославъ, слѣдъ като се явилъ съ нови сили въ окупираната отъ войскитѣ му въ прѣднята година область, завзелъ се съ окончателното покорение на България. Най-първо насочилъ ударитѣ си противъ българската столица Прѣславъ. Българитѣ, безъ да окажатъ по пжтя му нѣкакъвъ отпоръ, се затворили въ града; но въ станалото слѣдъ това рѣшително сражение отвънъ градскитѣ стѣни при всичката си храбрость българитѣ били разбити и Светославъ завладѣлъ Прѣславъ, дѣто плѣнилъ царь Бориса II съ сѣмейството му и брата му Романа.[1]) Слѣдъ прѣвзема-

---

самата си смъртъ, а Константинъ VIII още на младини прѣзъ царуването на брата си се оженилъ за дъщерята на тогавашния пръвъ министъръ Алипия, Елена. — Н. Скабалановичъ, каз. съч., стр. 1 и 10.

[1]) За дѣйствията на руситѣ при второто нападение Ив. Скилица само забѣлѣзва, че тѣ извършили подобни на прѣдишнитѣ и дори по-лоши работи (Skyl.-Cedr., ib. II, p. 372,17—18: καὶ τὰ ὅμοια τῶν προτέρων ἢ καὶ χείρονα διαπράξαντο. — Zonaras, ib., p. 87,25—27). Тая обща фраза съвсѣмъ не е достатъчна, за да си съставимъ прѣдстава за извършеното отъ руситѣ въ България; обаче отъ разказа му за събитията прѣзъ пролѣтьта 970 г. (Ibidem, p. 383,14—17: Τῷ δὲ θυμὸν δὲ τῶν Ῥώς δν εἴπομεν τρόπον τὴν Βουλγαρίαν χειρωσαμένῳ, δορυαλώτους δὲ κατασχόντι καὶ τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Πέτρου Βορίσην καὶ Ῥωμανόν, οὐκέτι ἦν βουλητὸν ἡ ἐπ' οἴκου ὑποστροφή) се ясно вижди, че тогава руситѣ вече покорили България поне сѣверна и държаля плѣнени Бориса и Романа, съ други думи, че Прѣславъ билъ вече завладѣнъ отъ Светослава. Рускиятъ пъкъ лѣтописецъ ни съобщава слѣднето: „И приде Святославъ въ Переяславецъ, и затворишеся болгаре въ градѣ. И излѣзоша болгаре на сѣчю протѝву Святославу, и бысть сѣча велика, и одолеваху болгаре. И рече

нето на Прѣславъ цѣла сѣвероизточна България между Дунавъ и Стара-планина прѣминала въ ржцѣтѣ на руситѣ. „Очудвайки се на красотата на мѣстностьта, казва Ив. Скилица, и прѣнебрѣгвайки сключения съ императоръ Никифора договоръ, руситѣ счели полезно за себе си да останатъ въ страната и да владѣятъ земята.“ [1]) Както изглежда, до края на зимата 969—970 г. Светославъ не прѣдприемалъ никакви военни дѣйствия. Само прѣзъ пролѣтьта 970 г.,

---

Святославъ воемъ своимъ: „уже намъ сде пасти; потягнемъ мужьски, братье и дружино!“ И къ вечеру одолѣ Святославъ, и взя градъ копьемъ; и рече: „сей градъ мой“ (Сводная лѣтоп., стр. 61), и по-нататъкъ се разправя за прѣговоритѣ на Светослава съ императора. Тия, които приематъ, че при заминаването си отъ България въ края на 968 г. Светославъ изтеглилъ и войската си оттамъ, смѣтатъ, че тукъ става дума пакъ за гр. Прѣславецъ, като намирали подкрѣпа за това въ по-късната прибавка: „и казни въ немъ измѣнниковъ смертію“ слѣдъ думитѣ „сей градъ мой“. Обаче, като се вземе прѣдъ видъ: 1. че при „Переяславецъ“ не стои опрѣдѣлението „на Дунаи“; 2. че употрѣбената три пѫти дума „градъ“, както въ непосрѣдно слѣдващето изреченне: „И посла къ грекомъ глаголя: „хочю на вы ити и взяти „градъ вашъ, яко и сей“, означава тъкмо „столица“, защото въ послѣдния случай рус. лѣтописецъ разбиралъ тъкмо Цариградъ, както това А. Шахматовъ основателно изтъкна (каз. съч., стр. 122), а въ първия случай столицата на България Прѣславъ; 3. че слѣдъ похода си противъ византийцитѣ Светославъ се върналъ „въ Переяславецъ“ (Сводная лѣт., стр. 62—63), когато споредъ други извори (вж. по долу) той се върналъ въ Прѣславъ, и най-сетнѣ 4. че при заминаването си за Киевъ Светославъ оставилъ войската си, както видѣхме, въ завоеваната область, т. е. Прѣславецъ се намиралъ въ руски ржцѣ и нѣмало защо пов.орно да го прѣвзема, — налага се да приемемъ, че при второто нападение на Светослава главенъ обектъ на завоеванието му съставялъ именно Великиятъ Прѣславъ, а не Прѣславецъ или Малки Прѣславъ, както това твърдѣ ясно личи и отъ приведенитѣ думи на Ив. Скилица. — Яхъя, който знае само за единъ руски походъ въ България, пише слѣднето: „И пламна вражда между тѣхъ (българи и русн) и се завзели съ война единъ съ други. И одържали руситѣ върхъ надъ българитѣ и нападнали неочаквано на тѣхнйя градъ, именуванъ Т-л-с-рâ (споредъ друго четеме: Т-л-сайра) — сжщия е столица на държавата имъ — и хванали двамата сина на Самуила (вм. Петра), българския царь, които се тамъ намирали“ (В. Р. Розенъ, каз. зъч., стр. 177—178). Макаръ въ името на града и да не може да се види Прѣславъ (Πραισθλάβα), а Розенъ и да го приравнява съ Д-р-с-т-л = Δορύστολον = Дръстъръ, все пакъ тукъ става дума за столицата на България, а тя била Прѣславъ, а не Дръстъръ.

[1]) Skyl.-Cedr., ib., II, p. 383, 17—20. — Zonaras, ib., IV, p. 93, 21—26.

подканванъ отъ придружаващия го Калокира, който казвалъ, че „ако той бжде прогласенъ отъ тѣхъ (руситѣ) за ромейски василевсъ, ще имъ отстжпи България и ще сключи постояненъ договоръ, ще разпореди да имъ се даватъ много повече условенитѣ дарове, ще ги има за съюзници и приятели прѣзъ цѣлия си животъ“,[1]) Светославъ рѣшилъ да пристжпи къмъ завоеването и на южно-българскитѣ земи. Като оставилъ гарнизони въ по-важнитѣ укрѣпени градове, а въ Прѣславъ силенъ отрядъ подъ началството на своя виденъ воевода Свенкела, комуто било поржчано да пази българскитѣ съкровища, плѣненитѣ князе и особено Бориса II, той съ своята дружина прѣминалъ Стара-планина и скоро достигналъ до Пловдивъ, който билъ прѣвзетъ слѣдъ лютъ бой, като се отнесълъ крайно безчовѣчно съ жителитѣ му. Той заповѣдалъ, казва Лъвъ Дяконъ, „жестоко и безчовѣчно да набиятъ на колъ 20 хиляди души отъ уловенитѣ въ града и чрѣзъ това застрашилъ всѣка възпротива и го турилъ подъ договоръ“. Съ тая си жестокость той довелъ до ужасъ изплашенитѣ българи и здравата завладѣлъ страната.[2])

4. РУСКО-ВИЗАНТИЙСКАТА ВОЙНА И ПАДАНЕТО НА ИЗТОЧНАТА ПОЛОВИНА НА ЦАРСТВОТО.

Появяването на руситѣ въ Тракия не е могло да не обърне вниманието въ Цариградъ, защото Светославъ и неговитѣ руси вече ставали въ непосрѣдно съсѣдство съ империята, и тамъ не сж могли да не очакватъ появяването имъ на византийска територия. Но Ив. Цимисхий не можалъ нищо да прѣдприеме, защото Антиохия, която била завоевана отъ византийцитѣ въ прѣднята година, сега била отново обсадена отъ многобройна арабска армия, къмъ която се присъединили и африканскитѣ араби. Обсадата се продължила, така че освѣнъ войскитѣ, които имало въ Азия, из-

---

[2]) Skyl.-Cedr., ib., II, p. 383, 20—384, 1. — Zonaras, ib., p. 93, 26—31.

[3]) Leo Diakonos, ib., p. 105, 4—7.

пратени били и други.[1]) Затова императорътъ рѣшилъ да поведе прѣговори съ руския князъ, като мислилъ да го склони да напусне България. Той изпратилъ при Светослава пратеници, които да му обяватъ, че, слѣдъ като получилъ обѣщаната отъ автократора Никифора награда за нападението на българитѣ, (трѣба) да се върне въ своитѣ мѣстоживѣлища и въ Босфора Кимерийски, а България да напусне, понеже тя принадлежи на ромеитѣ и отъ старо врѣме е съставяла часть отъ Македония."[2]) Светославъ, упоенъ отъ успѣхитѣ си надъ българитѣ и постоянно подстрекаванъ отъ Калокира, „гордо и самонадѣяно отговорилъ на ромейскитѣ пратеници, че той нѣма да напусне тая благословена страна, ако императорътъ не изплати многоталантна сума и не откупи ония градове и плѣници, които той е завоювалъ съ война; ако ромеитѣ не искатъ това да заплатятъ, то нека по-скоро тѣ да напуснатъ Европа, като не принадлежаща тѣмъ, и да се прѣселятъ въ Азия; защото тѣ да не мислятъ, че по другъ начинъ руситѣ ще се съгласятъ на миръ съ ромеитѣ". При такъвъ отговоръ Цимисхий изпратилъ по сжщитѣ пратеници слѣднето извѣстие: „Тъй като ние вѣрваме, че Провидѣнието управлява всичко, и изпълняваме християнскитѣ (наредби), мислимъ, че не трѣба сами да нарушаваме прѣминалия къмъ насъ отъ прадѣдитѣ ненарушенъ миръ, въ който Богъ бѣ посрѣдникъ. Затова като на приятели ви прѣдлагаме и съвѣтваме, незабавно да се оттеглите отъ тая съвсѣмъ непринадлежаща вамъ страна, да се не бавите и да се откажете, знаейки, че, ако не се покорите на тоя полезенъ съвѣтъ, то не ние, а вие тъкмо нарушавате сключения отдавна миръ. И не трѣба да се смѣта, че даваме тоя отговоръ твърдѣ надмѣнно. Защото

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 102—103. — Skyl.-Cedr., ib., p. 383. — Zonaras, ib., p. 93, 9—21.

[2]) Leo Diakonos, ib., p. 103, 12—18 — У Яхъя четемъ слѣднето: „И дошло до Цимисхия, че руситѣ, съ които Никифоръ сключилъ бѣ миръ и се бѣ условилъ досежно войната съ българитѣ, иматъ намѣрение да тръгнатъ противъ него и да воюватъ съ него и да му отмъстятъ за (убийството на) Никифора." — В. Р. Розенъ, каз. съч., стр. 180—181.

ние се оповаваме на Христа, безсмъртния Богъ, че, ако не си отидете отъ тая страна, то вие ще бждете противъ вашата воля изгонени отъ насъ изъ нея. И мисля ти (Светославе) не си забравилъ поражението на твоя баща Игоря, който като не счете за нищо клетвения договоръ, съ голѣмо опълчение и, на десеть хиляди лодки като приплува къмъ царствения градъ, едвамъ на десеть лодки пристана въ Босфора Кимерийски, като стана самъ извѣститель за собствената си злополука. Прѣмълчавамъ и за неговата жалка участь, когато той, слѣдъ като потегли съ война противъ германцитѣ (sic), плѣненъ отъ тѣхъ, биде привързанъ къмъ двѣ дървета и разсѣченъ надвѣ. И тъй азъ мисля, че ти не ще се върнешъ въ отечеството си, ако принудишъ ромейското всеоржжие да излѣзе противъ тебе, а съ всичката си войска ще загинешъ въ тая земя, тъй че нито единъ огненосецъ нѣма да достигне до Скития, за да възвѣсти за постигналата ви страшна участь." Светославъ, докаченъ отъ тия думи, разяренъ и обезумѣлъ, отговорилъ: „Азъ не виждамъ никаква необходимость, която да подбужда ромейския императоръ да дохожда при насъ; поради това нека се не труди да дохожда чакъ до тая земя, защото ние скоро ще разпънемъ своитѣ палатки прѣдъ вратитѣ на Цариградъ, ще го обиколимъ съ якъ окопъ, а него нападащъ, ако той бжде въ състояние при толкова трудове да издържи борбата, ние храбро ще посрѣщнемъ и ще му покажемъ на самото дѣло, че не сме прости занаятчии, които живѣятъ само съ труда на ржцѣтѣ, а „мжже на кървитѣ," които съ оржжие побѣждаватъ противницитѣ; макаръ той (императорътъ) по незнание и да счита руската твърдость за женска изнѣженость и се опитва да заплашва съ своитѣ закани, както плашатъ дѣца-бозайничета съ разни плашила."[1])

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 105,1—107,6. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 384,1—6. Ив. Скилица, който несъмнѣнно е ималъ подъ ржка историята на Л. Дякона, за тия прѣговори, съобщава съвсѣмъ накратко: οἱ Ῥὼς τῆς τε Βουλγαρίας ὡς δορικτήτου ἀντεποιοῦντο κτήματος, καὶ διαπρεσβευσάμενον τὸν βασιλέα καὶ ὑποσχόμενον ἐπιτελέσειν ἅπαντα τὰ τῷ Νικηφόρῳ ἐπηγγελμένα οὐ προσεδέξαντο, ἀποκρίσεις δόντες βαρβαρικῆς πεπληρωμένας ἀλαζονίας. — Zonaras, ib., p. 93,30—

Слѣдъ тия прѣговори Ив. Цимисхий се убѣдилъ, че по миренъ начинъ не ще бѫде възможно да отстрани опасностьта и че само война ще бѫде въ състояние да отблъсне нападението на руситѣ на Цариградъ. Поради това той почналъ да се готви за война. Той набралъ една дружина отъ храбри и млади мѫже, които нарекълъ „безсмъртни," и имъ заповѣдалъ винаги да бѫдатъ при него, а на своя шуря по първата му покойна жена, прѣдприемчивия и храбъръ магистъръ Варда Склира и на патриция Петра, извѣстенъ по своитѣ подвизи противъ неприятелитѣ, заповѣдалъ съ събранитѣ войски да потеглятъ за пограничната съ България область; тамъ да прѣзимуватъ (970—71), да упражняватъ войската и да наблюдаватъ за дѣйствията на неприятеля; да изпращатъ въ лагера и въ жилищата на противника мѫже двуезични, прѣоблѣчени въ скитски дрехи, та да могатъ да узнаватъ намѣренията му. И за всичко да се донася на императора. Слѣдъ това се почнало прѣхвърлянето на войскитѣ отъ Мала-Азия въ Европа.[1])

Между това Светославъ, като узналъ, че византийски войски се прѣкарватъ въ Европа, почналъ така сѫщо да се приготвя за война. Той влѣзълъ въ споразумѣние съ съсѣднитѣ варварски народи, печенѣзи и маджари,[2]) за съвмѣстно

94,4. — Влагайки въ устата на своитѣ герои такива дълги рѣчи, както по поводъ на тия прѣговори, тъй и въ по-нататъшното си изложение, Л. Дякоиъ несъмнѣнно е подражавалъ на класическитѣ историци; обаче трѣба да се признае, че той не ги е измислялъ, а ги е съставялъ, като имъ даналъ литературна форма, възъ основа на нѣкои документи, съ каквито той, очевидно, е разполагалъ.

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 107,7—108,17. — Skyl.-Cedr., ib. II, p. 384,6—11. — Zonaras, ib. II, p. 94,4—9.

[2]) Че Светославъ ималъ за съюзници, освѣнъ покоренитѣ българи, печенѣзи и маджари, се види отъ слѣднитѣ думи на Ив. Скилица: καὶ συμμάχους τοὺς τε Πατζινάκας καὶ τοὺς πρὸς δύσιν ἐν Παννονίᾳ κατῳκισμένους Τούρκους (Skyl.-Cedr., ib., p. 384,14—15). Лъвъ Дяконъ пъкъ съобщава, че Светославъ присъединилъ къмъ войската си Οὖννων τε καὶ Μύσων πλῆθος (ib., p. 108,14—15); у него мизи означаватъ българитѣ, а подъ Οὖννοι се разбиратъ маджаритѣ, така че за печенѣзи и дума не става; не може сѫщо да се мисли, че подъ Οὖννοι като общо име ще трѣба да се включатъ и печенѣзитѣ. Участието на печенѣзитѣ се явява съмнителна още поради това, че тѣ сѫ били, както ви

дѣйствие противъ ромеитѣ, като имъ обѣщалъ, вѣроятно, немалко плячка. Щомъ се научилъ за настжпването на ромейскитѣ войски къмъ българската граница, Светославъ, подкрѣпенъ отъ печенѣжки и маджарски орди, къмъ които се присъединили и много български дружини отчасть доброволно, отчасть поневоля, потеглилъ съ една 38-хилядна войска.[1]) Руситѣ прѣминали Стара-планина и навлѣзли въ византийска територия, като опожарвали и грабили цѣла Тракия, т. е. областьта южно отъ Одринъ; тѣ достигнали до Аркадиополь (сег. Люле-Бургасъ) и се разположили на лагеръ подъ стѣнитѣ му. Варда Склиръ, който отстжпвалъ съ навлизането на руситѣ поради малобройностьта на войската, слѣдъ като устроилъ засада, прѣзъ есеньта 970 г. прѣдъ Аркадиополь далъ голѣмо сражение, въ което руситѣ потърпѣли голѣмо поражение и тѣхнитѣ съюзници се пръснали въ голѣмо бѣгство, прѣслѣдвани отъ византийцитѣ.[2]) Руситѣ се оттеглили на българска територия. Слѣдъ тая побѣда Ив. Цимисхий не мислилъ, че е свършилъ съ руситѣ: той ночналъ да трупа нови войски въ Европа, които били прѣкарвани отъ М.-Азия прѣзъ Хелеспонтъ и трѣбало да прѣзимуватъ по тракийскитѣ и македонски мѣста, като се упражняватъ всѣкидневно въ военното изкуство, та по тоя начинъ добрѣ подготвени да излѣзатъ противъ неприятеля на слѣднята пролѣть. „Когато слѣдъ зимната мрачность се

дѣхме, въ това врѣме въ съюзъ съ българитѣ. — Ср. М. Дриновъ, п. т., стр. 101; Съчин. I, стр. 469. Съобщението на Ив. Скилица би могло да се приеме, само ако се допусне, че не всички печенѣжки колѣна сж се намирали въ съюзъ съ българитѣ, което така сжщо е не по-малко съмнително.

[1]) За числеността на Светославовата войска Ив. Скилица дава ὀκτακισχιλίους ἐπὶ τριάκοντα μυριάσι (Skyl.-Cedr., ib., p. 384,16–17), т. е. 308 хиляди, което не може да се приеме, защото Л. Дяконъ наброява непрятеля „надъ 30 хиляди“ (ib., p. 109,17–18: ὑπὲρ τρισμυρίους); а споредъ руския лѣтописъ руситѣ били всичко 10 хиляди, макаръ че Светославъ казвалъ прѣдъ византийскитѣ пратеници, че били 20 хиляди. Очевидно, най-правдоподобна е цифрата на Л. Дякона, а у Ив. Скилица да е погрѣшено при прѣписването: μυριάσι вм. χιλιάσι.

[2]) Споредъ руския лѣтописъ, въ това сражение побѣдители били руситѣ (п. т. стр. 62), което е сжщо така съмнително.

пукне пролѣтьта, казва Лъвъ Дяконъ, и мъгливиятъ видъ на свѣта се промѣни на ясенъ, самъ императорътъ ще ги настигне, ще поведе войскитѣ си и съ все сила ще се сражава съ тавроскититѣ.“[1])

Въ такива усилени приготовления прѣминала зимата 970—971 г. Обаче съ настжпването на пролѣтьта друго важно събитие принудило Ив. Цимиския да отложи изпълнението на плана си. Въ Азия пълководецъ Варда Фока, братанецъ на убития императоръ Никифора, вдигналъ възстание въ Кесария Кападокийска противъ императора и се обявилъ за претендентъ на византийския прѣстолъ. Тоя Варда Фока билъ арестуванъ още прѣзъ нощьта, когато билъ убитъ Никифоръ, и изпратенъ на заточение въ гр. Амасия, но оттамъ той избѣгалъ въ Кесария, дѣто около него се събрали много недоволници и образували доста силна войска. Като се възползувалъ отъ това, че Ив. Цимисхий изтеглилъ повечето войски въ Европа, Варда Фока сполучилъ да възбуитува цѣлата страна, като си служилъ при това съ голѣма жестокость. Възстанието взело твърдѣ сериозенъ характеръ, тъй като въ него взелъ участие и Лъвъ Курупалатъ, бащата на Варда Фока, който се опитвалъ да вдигне възстание въ европейскитѣ области на империята, но не успѣлъ, защото своевременно билъ уловенъ и изпратенъ на заточение. Цимисхий при тия обстоятелства билъ принуденъ да изпрати Варда Склира съ войскитѣ отново въ Азия, дѣто послѣдниятъ съ хитрости и разни строгости и обѣщания сполучилъ да отцѣпи една часть отъ бунтовницитѣ, а другата въ едно сражение той окончателно разбилъ и разпръсналъ. Самиятъ Фока и неговитѣ другари били взети въ плѣнъ. По просбата на Варда Склира Фока не билъ убитъ, но по заповѣдь на императора билъ постриганъ за монахъ и изпратенъ на заточение на о-въ Хиосъ съ сѣмейството си.[2])

---

[1]) Leo Diakonos, ib., 107,7–111,16. — Skyl.-Cedr., ib. II, p. 384,11–388,13. — Zonaras, ib. IV, p. 94,9–95,9.

[2]) Leo Diakonos, ib. p. 112—122, 125—126. — Skyl.-Cedr. ib. II, p. 388,14–392,15. — Zonaras, ib. IV, p. 95,30 — 96,20.

Докато ставали тия събития на изтокъ, руситѣ, щомъ се научили, че Варда Склиръ билъ извиканъ съ войскитѣ въ Азия, прѣзъ лѣтото на 971 г. отново нахълтали въ Македонската (Одринската) область, като грабили и безпощадно опустошавали страната, защото войската, която била оставена тамъ подъ началството на магистра Ивана Куркуа, не била достатъчна, за да имъ окаже сериозенъ отпоръ, па и самиятъ военачалникъ се оказалъ неспособенъ да поведе работитѣ опитно и умѣло, „поради което руската гордость се обърнала на надменность и дързость". Затова Ив. Цимисхий, „като не можелъ да търпи високомѣрната имъ (на руситѣ) гордость и открито прѣзрѣние, бързалъ отъ все сила да ги унищожи и съсипи, като почне правилна война противъ тѣхъ". Прѣзъ есеньта още той заповѣдалъ на Варда Склира да дигне войскитѣ, да прѣмине чрѣзъ Хелеспонтъ въ Европа и да се разположи тамъ на зимни квартири въ очакване на пролѣтния походъ. Сѫщо така той заповѣдалъ да снаредятъ огненосни триери и изобщо да се стегне флотата при съдѣйствието на другария Лъва, като старитѣ кораби се поправятъ и нови други да се направятъ; той се разпоредилъ на кораби да донесатъ въ Одринъ много жито и фуражъ за товарнитѣ животни, както и нужното оржжие за войската, та ромеитѣ да не се нуждаятъ въ нищо прѣзъ врѣме на прѣдстоящата война. Докато ставали тия приготовления, Ив. Цимисхий прѣзъ ноември 971 г. встжпилъ въ бракъ съ Теодора, дъщерята на Константина Багренородни; свадбата била отпразднувана съ голѣмо тържество и милости отъ страна на императора. Зимата 971—972 г., която минала безъ особени събития, императорътъ прѣкаралъ въ Цариградъ, като всѣки день обучавалъ намиращитѣ се тамъ войски въ военото изкуство. Къмъ пролѣтьта 972 г. всички приготовления били свършени. Тогава Ив. Цимисхий рѣшилъ самъ да потегли въ походъ.[1])

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 126,10 — 127,19. — Skyl.-Cedr., ib. II p. 392,17 — 393,6. — Zonaras, ib. IV, p. 96,20–26. — Споредъ хронологическитѣ данни у Яхъя, би трѣбало похода на Цимисхия въ България да се отнесе къмъ 971 г. (В. Р. Розенъ, каз. съч., стр. 181—185). Обаче

Заминаването на императора отъ столицата се придружавало съ голѣма тържественость. Ив. Цимисхий всенародно се молилъ въ най-знаменититѣ столични църква: най-първо въ църквата на Спасителя въ Халкийското отдѣление на двореца, послѣ въ знаменитата съборна църква св. София и въ Влахернската св. Богородица. Слѣдъ това той направилъ прѣгледъ и примѣрно сражение на флотата въ Златния Рогъ и далъ заповѣдь на флотата да отплува къмъ устието на Дунавъ, за да прѣсѣче на руситѣ пѫтя на отстѫплението, слѣдъ като тѣ бѫдатъ разбити и се обърнатъ на бѣгъ. Самъ императорътъ въ края на мартъ 972 г. потегли отъ столицата съ всичката си войска. Когато стигналъ при Редесто, срѣщнали го двама пратеници отъ руситѣ, които на видъ само изпълнявали пратеничество, а на дѣло дошли да огледатъ работитѣ на ромеитѣ. Понеже тѣ порицавали руското командуване и се оплаквали отъ неговитѣ несправедливости, императорътъ заповѣдалъ тѣ да обиколятъ цѣлия лагеръ и да видятъ строевете, защото той добрѣ знаелъ причината на тѣхното дохождане. Слѣдъ като обиколили и всичко разгледали, той имъ позволилъ да си отидатъ обратно и да кажатъ на своя началникъ, че подкрѣпенъ съ такова благоустройство и такава послушна войска, ромейскиятъ императоръ тръгва, за да воюва съ него.[1]) Оттамъ той насочилъ пѫтя си право къмъ Одринъ.

Когато пристигналъ въ тоя градъ, той узналъ отъ съгледвачи, че водещитѣ въ българската земя недостѫпни и тѣсни пѫтеки, които поради това се наричатъ „клисури“, не се пазятъ отъ руситѣ. Тогава Ив. Цимисхий свикалъ всички началствуващи лица и имъ казалъ: „Съратници, азъ прѣдполагахъ, че

вървежътъ на събитията както у Лъва Дякона, тъй и Ив. Скилица и особено поради несъмнѣния фактъ, че българскиятъ походъ билъ прѣдприетъ слѣдъ женидбата на Ив. Цимисхия съ Теодора прѣзъ ноември 971 г., тая дата не може да се приеме. Има и други данни, които не позволяватъ това; за тѣхъ вж. подробно В. Г. Васильевскій, О годѣ смерти светослава и пр. стр. 167—177.

[1]) Тоя епизодъ съобщава само Ив. Скилици вж. Skyl.-Cedr., id. p. 393,8—18. — Zonaras, id., p. 96,26—32.

скититѣ, очаквайки отдавна нашето при тѣхъ пристигане, съ всички сили сѫ затворили най-добритѣ и най-тѣснитѣ, а сѫщо и непроходимитѣ пѫтеки съ стобори и прѣгради, тъй че да не ни бѫде възможно лесно да проникнемъ навѫтрѣ. Но, тъй като приближението на божествената Пасха ги заблудило да прѣпрѣчатъ отъ по-рано пѫтищата и да задържатъ нашето прѣминаване, понеже тѣ не прѣдполагали, че ние, като оставимъ това, което е свързано съ великия празникъ, блѣскавитѣ дрехи и шествията, веселбитѣ и игритѣ (зрѣлищата), ще се изложимъ на военнитѣ мѫчнотии и лишения, струва ми се, най-добрѣ ще направилъ, ако веднага се възползуваме отъ тоя случай и, като се приготвимъ колкото е възможно по-скоро, да прѣминемъ тѣсния пѫть, прѣди тавроскититѣ да узнаятъ за нашето приближаване и съ войска да потеглятъ къмъ недостѫпнитѣ мѣста. Защото, ако ние извършимъ прѣминаването на опаснитѣ мѣста и незабѣлѣзани се нахвърлимъ върху тѣхъ, мисля съ божия помощь при първия викъ ще прѣвземемъ градъ Прѣславъ, българската столица, и оттамъ като потеглимъ, лесно ще надвилѣемъ руското безумие". Обаче офицеритѣ, като си спомняли за пораженията, които византицитѣ въ миналото сѫ потърпявали отъ българитѣ въ планинскитѣ проходи, считали тоя планъ на императора за твърдѣ необмисленъ и смѣлъ и затова дълго не го одобрявали.

Тогава Цимисхий въ втора една рѣчь, като имъ обяснилъ, колко лоши ще бѫдатъ сетнинитѣ, ако се изпусне такъвъ единъ сгоденъ моментъ, който тактиката прѣпоржчва, убѣждавалъ ги, че, ако тѣ почнатъ прѣминаването веднага, то побѣдата ще бѫде на тѣхна страна. „И тъй, завършилъ императорътъ, като се укрѣпите духомъ и имате прѣдъ видъ, че вие сте прѣди всичко ромеи, които сте побѣждавали съ оржжие по-рано всѣко противодѣйствие, послѣдвайте веднага и покажете на дѣло своята доблесть". Слѣдъ това той, въоржженъ въ блѣстящи доспѣхи, възседналъ своя величественъ и бързъ конь, съ дълго копие на рамо, пръвъ потеглилъ на пѫть начело на авангарда отъ тъй наречените „безсмъртни", прѣкрасно въоржжени. Подиря му слѣдвали най-храбритѣ

тежковъоръжжени войници до 15 хиляди и конници — до 13 хиляди. Останалата войска заедно съ обоза, обсаднитѣ и всевъзможни други машини вървѣли бавно отзадъ начело съ проедра Василия, комуто императорътъ възложилъ грижата за тѣхъ.[1]) Руситѣ, като не подозирали бързото движение на византийцитѣ, не се разпоредили за завардване на проходитѣ.

Настжплението на византийцитѣ къмъ Прѣславъ Лъвъ Дяконъ описва така: „Когато (императорътъ) противъ всѣко очакване прѣминалъ опаснитѣ и стръмни мѣста, той прѣкжсналъ усиления маршъ и на единъ укрѣпенъ отъ природата хълмъ, обтичанъ отъ двѣтѣ страни отъ рѣка, която обѣщавала изобилие отъ вода, далъ почивка на конницата и пѣхотата. На другия день (това било на 4. априлъ 972 г.), щомъ се сипнала зора, той вдигналъ лагера и, като построилъ войската въ сгжстени колони, тръгналъ противъ Прѣславъ. Той заповѣдалъ да тржбятъ непрѣстанно за бой, да биятъ кимвалитѣ и да удрятъ тжпанитѣ. Страшенъ шумъ тогава се вдигналъ, тъй като тамшнитѣ планини ечали отъ тжпанитѣ, оржжията дрънкали, конетѣ цвилѣли, а войницитѣ викали и се ободрявали единъ другъ за сраженето, както обикновено става. Недоумѣние и страхъ обзелъ руситѣ, когато видѣли изкустното движение на войската къмъ тѣхъ: тѣ били поразени отъ неочакваното появяване. Но при все това тѣ веднага се взели за оржжие и, като нарамили дългитѣ си щитове и се наредили въ сгжстенъ строй, съ звѣрски ревъ излѣзли противъ ромеитѣ на равното поле прѣдъ града, като изпущали необикновенъ и чудовищенъ викъ. Ромеитѣ, като се ударили съ тѣхъ, храбро се сражавали и извършили голѣми военни подвизи, макаръ че боятъ отъ двѣтѣ страни е билъ равенъ. Тогава императорътъ изкомандувалъ на своитѣ „безсмъртни“ съ устремъ да нападнатъ на лѣвото руско крило. Тѣ, като насочили прѣдъ себе си копията и

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 128,1 — 129,21; 130,6 — 132,22. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 393,18—22. Ив. Скилица дава други цифри за войската, която придружавала Цимисхия, а именно, пѣхота около 5 хиляди, а конница 4 хиляди, което ще да е по-вѣрно.

пришпорили силно конетѣ, впуснали се срѣщу тѣхъ. Руситѣ, като пѣхотинци, понеже тѣ обикновено не се сражавали на коне, не устояли срѣщу ромейскитѣ копия, обърнали се на бѣгъ и се затворили въ градскитѣ стѣни. Ромеитѣ, прѣслѣдвайки ги, безпощадно ги избивали. Казватъ, че въ това сражение руситѣ изгубили 8500 души".[1]) Слѣдъ като влѣзли въ града, руситѣ продължавали да стрѣлятъ отъ градскитѣ стѣни и само настжпилата нощь ги принудила да спратъ отбраната. Тъкмо въ това врѣме патриций Калокиръ, главниятъ виновникъ за нападението на руситѣ върху България, се намиралъ въ Прѣславъ. Щомъ узналъ, че императорътъ билъ тамъ и самъ командувалъ войскитѣ, смутенъ отъ тая опасна срѣща, той тайно прѣзъ нощьта избѣгалъ изъ обсадения градъ и отишълъ въ руския лагеръ при Дръстъръ, дѣто се намиралъ Светославъ съ по-голѣмата часть отъ войската, за да му съобщи за резултата отъ неочакваното нападение на византийцитѣ.[2])

На другия день, 5. априлъ, страстния петъкъ, пристигнали стѣнобойнитѣ машини и останалата часть отъ войската и се почнала блокадата на града. Ив. Цимисхий на сутриньта рано станалъ и, като построилъ колонитѣ въ непрѣкжснатъ сгжстенъ строй, и заповѣдалъ да пѣятъ военни пѣсни, при-

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 132,24—134,3. — Ив. Скилица иначе прѣдставя това първо сражение. Споредъ него, ромеитѣ, слѣдъ като неочаквано се появили на равнината прѣдъ Прѣславъ, нападнали на занимаващитѣ се съ военни упражнения отвънъ стѣнитѣ мжже на брой 8500, които извѣстно врѣме давали отпоръ, но послѣ изнемощѣли обърнали на бѣгъ: едни отъ тѣхъ били позорно избити, а други се спасявали въ града. Докато това ставало, руситѣ вжтрѣ въ града, като забѣлѣзали пристигането на ромеитѣ и схватката имъ съ тѣхнитѣ, при всѣки удобенъ случай излизали имъ на помощь. Ромейтѣ ги посрѣщали и, като имъ объркували движението, избивали ги. Поради това, като не могли да дадатъ отпоръ поне на кратко врѣме, обръщали тилъ; а когато ромейскитѣ конници нападали и имъ прѣпрѣчвали пжтя, който водѣлъ въ града, тѣ пръснати бѣгали по равнината и улавяни бивали избити, така че цѣлата равна мѣстность била изпълнена съ трупове, но много по-голѣмъ брой отъ тѣхъ били живи хванати въ плѣнъ. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 394,11—395,5. — Zonaras, ib., IV, p. 97,11—24.

[2]) Leo Diakonos, ib., p. 134,9—19. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 394,3—7. — Zonaras, ib., IV, p. 97,6—9.

близилъ се къмъ стѣнитѣ, като мислилъ съ пристжпъ да прѣвземе града. Руситѣ, подбуждани отъ своя воевода Свенкела, който заемалъ второ мѣсто слѣдъ Светослава и билъ началникъ надъ всички, се противопоставили отъ зжбцитѣ на стѣнитѣ и се защищавали, доколкото било възможно, отъ нападащитѣ ромеи, като хвърляли копия, стрѣли и камъни отгорѣ. Ромеитѣ пъкъ стрѣляли отдолу съ лжкове, съ каменометни машини, съ прашки и копия и силно отблъсвали руситѣ, като не имъ позволявали да се покажатъ отъ зжбцитѣ. Императорътъ, като извикалъ съ ясенъ гласъ и изкомандувалъ да поставятъ стълби на стѣната, съ вика си усилилъ обсадата, тъй като всички почнали прѣдъ очитѣ му юнашки да се сражаватъ, надѣвайки се да получатъ отъ него награда споредъ своитѣ подвизи.

Когато по тоя начинъ ромеитѣ се сражавали и приставяли стълби, единъ храбъръ младежъ, родомъ отъ източната земя, на име Теодосий Месониктъ, като извадилъ съ дѣсната си ржка меча, а съ лѣвата издигналъ щита си надъ главата, за да не бжде ударенъ отгорѣ отъ руситѣ, покачва се по стълбата. Когато билъ вече близу до зжбцитѣ, той достигналъ единъ надвѣсилъ се и защищаващъ се съ копие русинъ и го ударилъ по врата; отсѣчената глава заедно съ шлема се търколила на земята отвънъ стѣната. Ромеитѣ, очудени отъ тоя подвигъ, подражавайки на неговата храбрость, съ викъ се покачили по стълбата, а Месониктъ, когато се изкачилъ на стѣната, избивалъ твърдѣ много защищаващи се руси и ги хвърлялъ на земята.

Когато много отъ всички страни бързо се покачили и съ все сила клали неприятелитѣ, тогава руситѣ, като напуснали градскитѣ стѣни, позорно се устремили въ царския дворецъ, обиколенъ съ здрава стѣна, т. е. въ вжтрѣшната крѣпость на Прѣславъ, въ който се пазило съкровището на българитѣ, като оставили една отъ портитѣ отворена. Между това ромейската войска, която стояла отвънъ стѣнитѣ, като изчупили ключалкитѣ на вратитѣ и разбили заворитѣ, влѣзли въ града и произвели страшно клане на руситѣ, а женитѣ и дѣцата вземали въ плѣнъ.

Тогава билъ плѣненъ заедно съ жена си и съ двѣтѣ си дѣца, и Борисъ, царьтъ на българитѣ, който носѣлъ още царскитѣ знакове и ималъ червена брада, и билъ доведенъ при императора, а всички плѣнени българи пусналъ на свобода, кой накждѣто иска да върви. Императорътъ се отнесълъ человѣколюбиво къмъ Бориса и съ честь го приелъ, като го наричалъ „царь български", и казвалъ, че той е дошълъ не да пороби българитѣ, а да ги освободи и за да отмъсти на руситѣ, които сж причинили на българитѣ толкова злини, и къмъ които само ще се отнася като къмъ врагове.[1])

Нахълталитѣ въ града ромеи ходили по улицитѣ, като избивали тия, които се противили, а имотитѣ грабили. Тогава се нахвърлили върху вжтрѣшната крѣпость, дѣто бѣ избѣгала боевата часть отъ руската войска. Руситѣ силно се противопоставили и поразявали тия отъ тѣхъ, които се промъквали прѣзъ отворената врата и избили до 150 храбри мжже. Императорътъ, като се научилъ за това нещастие, бързо слѣзълъ отъ коня и пѣша подбуждалъ войницитѣ съ все сила да отиватъ въ сражение. Но, когато нищо добро и полезно не се постигало, защото руситѣ лесно се справлявали съ влизащитѣ прѣзъ тѣснитѣ врата, императорътъ спрѣлъ по-нататъшното безсмислено движение и заповѣдалъ отъ всички страни на стѣнитѣ да хвърлятъ огънь въ вжтрѣшната крѣпость. Когато избухналъ силенъ пожаръ, който обръщалъ всичко наоколо въ пепелъ, Свенкелъ съ своитѣ руси на брой повече отъ седемь хиляди, излѣзълъ отъ живѣлищата и ги построилъ на открито мѣсто въ гжсти колони, готови да се защищаватъ отъ нападателитѣ. Срѣщу тѣхъ императорътъ противопоставилъ магистра Варда Склира съ храбрия му отредъ, който, като ги заобиколилъ, почналъ сражението. Въ тая послѣдня битка руситѣ мжжки се сражавали и дълго не обръщали тилъ за неприятеля; обаче ромеитѣ съ своята храбрость и опитность въ военното дѣло повечето избили; само Свенкелъ съ твърдѣ немного се спа-

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 134,20 — 136,20. — Skýl.-Cedr., ib., II, p. 395,10 — 396,17. — Zonaras, ib., IV, p. 97,24—98,4.

силъ съ бѣгство и отишълъ при Светослава въ Доростолъ. „Въ това сражение, споредъ Л. Дякона, паднали твърдѣ много българи, които помагали на руситѣ и противодѣйствували на ромеитѣ, защото послѣднитѣ станали причина за нашествието на руситѣ противъ тѣхъ". „Така, завършва византийскиятъ историкъ, Прѣславъ, прѣвзетъ въ два дена, миналъ подъ властьта на ромеитѣ". Това било на великия петъкъ, 5. априлъ 972 г. Иванъ Цимисхий, като наградилъ войницитѣ по обикновение, далъ имъ почивка и отпразднувалъ тамъ Великдена. Като прѣкаралъ нѣколко дена въ българската столица и поправилъ пострадала часть отъ нея, императорътъ я нарекълъ Иоанополь на своето име и, като оставилъ тамъ достатъченъ гарнизонъ, потеглилъ съ всичката си останала войска за Дръстъръ.[1])

Докато се намиралъ още въ българската столица, Ив. Цимисхий избралъ измежду рускитѣ плѣнници нѣколко души и ги изпратилъ при Светослава въ Дръстъръ, за да го извѣстятъ за прѣвземането на Прѣславъ и за поражението на неговитѣ войски, а сѫщо да му заявятъ, че той трѣба да избере едно отъ двѣтѣ: или да се покори прѣдъ побѣдителитѣ, да иска помилване и незабавно да напусне българската земя, или пъкъ, ако Светославъ не иска това да стори по природната си гордость, то той трѣба да се приготви съ всички сили да отблъсне ромейскитѣ войски.[2]) Слѣдъ нѣколко дена императорътъ вече потеглилъ въ походъ. Той насочилъ своя маршъ право къмъ Дръстъръ и прѣвзелъ Плисковъ, Диня (Δίνεια) и много други градове, които се намирали по пѫтя за Дръстъръ.

Извѣстието за загубата на Прѣславъ и за избиването на тамшната руска войска силно огорчили и дори изплашили Светослава. Обаче, забѣлѣзва Лъвъ Дяконъ, „по своето скитско безумие, гордъ съ одържанитѣ побѣди надъ българитѣ, той мечтаелъ, че може да разбие и ромейската войска". Около

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 136,21—138,7,16–19. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 396,18—397,8. — Zonaras, ib., p. 98,5–14.

[2]) Leo Diakonos, ib., 138,7–16.

това врѣме българитѣ, обнадеждени отъ Цимисхия, че той не е дошълъ да ги завоюва, а да ги освободи отъ руситѣ, почнали да отпадатъ отъ съюза съ руситѣ и да се прѣдаватъ на Цимисхия.[1]) Светославъ разбралъ, че ако мѣстнитѣ жители прѣминатъ на страната на византийцитѣ и се въоржжатъ противъ него, то ще го сполетѣ жестока участь. Затова, разяренъ отъ горнето извѣстие, той, за да си отмъсти за тая измѣна, заповѣдалъ да свикатъ до 300 души знатни и богати дръстърски граждани-българи и извършилъ надъ тѣхъ жестоко и безчовѣчио злодѣяние: заповѣдалъ да имъ отсѣкатъ главитѣ, а много други да оковатъ въ вериги и ги хвърлятъ въ тъмница. Слѣдъ това, като събралъ всичката си войска до 60 хиляди души, той се обърналъ къмъ Цимисхия, който вече стоялъ прѣдъ Дръстъръ съ многобройна войска.[2])

Първата битка на Светослава съ Цимисхия прѣдъ Дръстъръ станала на 23. априлъ, въ деня на св. Георги, наскоро слѣдъ пристигането на ромейската войска. Руситѣ, като сгжстили своитѣ щитове и копия, стояли като стѣна прѣдъ неприятеля, очаквайки сражение. Ив. Цимисхий, като построилъ войницитѣ си въ боенъ редъ, повелъ ги противъ тѣхъ. Почнала се страшна и упорита битка, която се продължавала въ равновѣсие чакъ до вечерьта. Най-сетнѣ при залѣзъ-слънце Цимисхий извадилъ всичката си конница и ѝ заповѣдалъ най-стремително да се впусне върху варваритѣ при тржбенъ звукъ за бой и голѣмъ викъ. Руситѣ тоя пжть не издържали силния натискъ, отстжпили при голѣми загуби и се затворили задъ стѣнитѣ на града. При Дръстъръ императорътъ устроилъ на едно издигнато мѣсто, което

---

[1]) За такива случаи ни разказва Ив. Скилица слѣднето. Прѣзъ първитѣ дни още на обсадата на Дръстъръ „дошли при него (императора) пратеници отъ Констанция и отъ други крѣпости, разположени отвждъ Дунава, молейки прошка за злинитѣ и прѣдавайки се заедно съ укрѣпленията. Като ги приелъ благосклонно, (императорътъ) изпратилъ лица, които да приематъ крѣпоститѣ, и достатъчно войска за тѣхната охрана". — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 401,19–29. — Zonaras, ib., IV, p. 98,22—99,6.

[2]) Leo Diakonos, ib., p. 138,24—139,17. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 397,19—398,5. — Zonaras, ib., IV, p. 98,14–17.

се намирало недалечъ отъ града, укрѣпенъ лагеръ, който билъ обиколенъ съ високъ окопъ. Въ това врѣме византийската флота навлѣзла въ Дунава и отрѣзала за руситѣ пѫтя на отстѫплението. Докато появяването на флотата било посрѣщнато съ радость отъ ромеитѣ, за руситѣ тя била страшна съ своитѣ огнеметни снаряди, защото тѣ живо помнили разказитѣ на бащитѣ си, какъ тоя огънь изтрѣбилъ ладиитѣ на Игоря. Руситѣ набързо събрали своитѣ ладии и ги държали подъ самитѣ стѣни на Дръстъръ, безъ да помислятъ да прѣдприематъ каквито и да било дѣйствия, защото ромейскитѣ кораби слѣдили и пазили, да не би тѣ да избѣгатъ.[1]) И тъй съ пристигането на византийската флота Светославъ билъ заобиколенъ отъ всички страни съ неприятели. Тогава се почнала тая знаменита обсада на Дръстъръ, която се продължила цѣли три мѣсеца,

Отрѣзани отъ отечеството си, безъ да могатъ да получаватъ отъ нѣкѫдѣ помощь, било съ войска, било съ храна, руситѣ се защащавали съ необикновена храбрость и издържливость. Тѣ, слѣдъ като се затворили въ Дръстъръ, не само се защищавали из-задъ стѣнитѣ, но и почти всѣки день излизали отвънъ града на бой съ неприятеля. Руската войска, която бѣ дошла въ България, състояла само отъ пѣхота, съ изключение само на воеводитѣ имъ. Като виждалъ, какво надмощие давала на ромеитѣ тѣхната конница, Светославъ въ началото на обсадата се опиталъ да образува своя конна войска; обаче нито конетѣ, нито самитѣ конници, които не били привикнали къмъ конния строй, не могли да съперничатъ съ добрѣ обучената Цимисхиева конница: още при първата срѣща руската конница не могла да издържи и била съвсѣмъ разнебитена.[2]) Обикновено руската войска излизала отъ града и, като се закривала съ своитѣ дълги

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 139,17—143,8; 144,1—13. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 398—400,17. Споредъ Ив. Скилица, въ това врѣме Светославъ държалъ българи плѣнници на брой около 20 хилядн души, окованн въ вериги и други мѫчителни машини, защото се боялъ отъ възстание. — Zonaras, ib., IV, p. 98,15—3'.

[2]) Leo Diakonos, ib., p. 143,15—24. — Skyl.-Cedr., ib., p. 400,18—401,8.

до нозѣтѣ щитове, като стѣна вървѣли срѣщу и съкрушавала всичко прѣдъ себе си; обаче Цимисхий и неговитѣ полководци съ своитѣ разнообразни военни построения на пѣхотата и неочаквани нападения отъ страни и отъ тилъ, или пъкъ съ стремителнитѣ удари на конницата успѣвали да разстроятъ сгѫстената руска фаланга и да я принудятъ да отстѫпи; а отстѫпвали руситѣ бавно, като прикривали гърба си съ огромнитѣ си щитове. Нощно врѣме тѣ излизали по-нѣкога на полето отвънъ града, събирали труповетѣ на падналитѣ си другари и ги изгаряли на приготвени огньове; при това тѣ закаляли като жертва на своитѣ богове много плѣнници, а сѫщо убивали и жени; освѣнъ това принасяли въ жертва и дѣца-бозайничета и петли, които хвърляли въ Дунава. Тѣзи погребални обреди тѣ придружавали съ дивашки викове и страшни плачове въ честь на падналитѣ.[1]) Нерѣдко византийцитѣ, като снемали оржжието отъ убититѣ неприятели, намирали между тѣхъ трупове на жени, които въ мѫжки дрехи отивали подиръ мѫжетѣ си на бой.[2])

Но колкото юнашки да отбивали всички удари на неприятеля, руситѣ не могли да се борятъ тъй успѣшно съ другъ единъ неприятель — глада, защото отъ нийдѣ не могли да си набавятъ най-необходимитѣ запаси отъ храна, а между това раненитѣ имъ вече се чувствували твърдѣ злѣ. Тогава Светославъ, като избралъ една тъмна и бурна нощь, съ 2 хиляди души седналъ на лодка и, незабѣлѣзанъ отъ византийскитѣ кораби, събралъ въ близкитѣ селища, колкото можалъ да награби, жито, просо и други видове храни. На връщане той сполучилъ дори да изтрѣби цѣлъ византийски отредъ, който безгрижно билъ излѣзълъ на водопой и за дърва въ близката гора. Като се научилъ за тая случка, императорътъ силно негодувалъ противъ началницитѣ на флотата за тѣхната немарливость и ги заплашвалъ съ смърть, ако подобно нападение се повтори. Отъ тоя

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 149,17–24. — Skyl.-Cedr., ib., II, p 401,9–13.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., II, p. 406,21–23.

день ромеитѣ почнали още по-внимателно да пазятъ всички пѫтища, които водѣли въ Дръстъръ и по тоя начинъ лишили обсаденитѣ отъ всѣка възможность да си набавятъ провиантъ.[1]) Очевидно императорътъ искалъ да принуди Светослава съ гладъ да се прѣдаде.

Тъкмо въ това врѣме Ив. Цимисхий получилъ отъ Цариградъ тревожно извѣстие, което не само отнимало у него всѣка възможность да прѣвземе Дръстъръ, но го лишавало отъ короната. Лъвъ Куропалатъ, братътъ на императоръ Никифора, който слѣдъ по-раншниятъ опитъ за възстание билъ изпратенъ на заточение на о-въ Лесбосъ, сполучилъ да избѣга оттамъ въ Цариградъ, дѣто, подържанъ отъ своитѣ синове и привърженици, които били доста многобройни, съ различни подаръци доставилъ ключоветѣ отъ двореца и мислилъ, слѣдъ като проникне вѫтрѣ, да завладѣе прѣстола. Но съзаклетието било о-врѣме открито. Лъвъ билъ уловенъ въ кѫщата на единъ неговъ приятель и послѣ, по заповѣдь на Ив. Цимисхия, изпратена отъ бойното поле, билъ ослѣпенъ и отново изпратенъ на заточение, а всичкитѣ му имоти били конфискувани.[2]) Съ това се свършило цѣлото възстание. Императорътъ, щомъ получилъ извѣстие за благополучния изходъ на това дѣло въ Цариградъ, успокоенъ, изцѣло се прѣдалъ на военнитѣ дѣйствия подъ Дръстъръ.

Измѫчвани отъ гладъ, руситѣ не по-малко страдали и отъ бомбардировката на дръстърскитѣ стѣни. Слѣдъ като разставилъ метателиитѣ машини, Ив. Цимисхий заповѣдалъ постоянно да хвърлятъ въ града камъни и били избивани голѣмо множество отъ обсаденитѣ. Затова руситѣ направили едно неочаквано нападение извънъ града съ цѣль, да изгорятъ тия машини, но бързото появяване на коницата ги спасило отъ изтрѣбване. Въ това сбиване тѣ сполучили по една случайность да убиятъ началника на стражата при тия машини, Ивана Куркуа, роднина на императора, който билъ облѣченъ въ блѣскаво въоръжение, а коньтъ му въ позла-

---

[1]) Ibidem, p. 402,16—403,21. — Zonaras, ib., p. 99,6—22.

[2]) Leo Diakonos, ib., p. 145,9 — 147,22. — Skyl.-Cedr. ib. II, p. 403,22 — 405,2.

тена сбруя; тѣ го счели за самия императоръ и, като натъкнали отсѣчената му глава на копие, показвали я отъ една кула, смѣейки се на ромеитѣ, че тѣ заклали императора имъ като жертвено агне. По тоя случай Лъвъ Дяконъ забѣлѣзва, че Ив. Куркуа потърпѣлъ достойно наказание за безумното си прѣстѫпление противъ свещенитѣ храмове: той ограбилъ, казвали, много български църкви, а отъ църковнитѣ одежди и сѫдове си направилъ прѣдмети за обикновено употрѣбение.[1])

Между това обсадата се продължавала повече отъ два мѣсеца безъ изгледъ за успѣхъ за обсаденитѣ. Рускиятъ князъ изгубилъ по-голѣмата часть отъ войската си и найдобритѣ си воеводи. Още въ едно отъ първитѣ сражения прѣдъ Дръстъръ падналъ убитъ прѣславскиятъ герой, воевода Свенкелъ.[2]) Слѣдъ неговата смъртъ първо мѣсто подиръ Светослава завелъ воевода Икморъ не толкова поради своя произходъ и разположение къмъ него, колкото поради своятѣ храбри подвизи, необикновена сила и ръстъ. Въ боя на 20. юлий той съ особена ярость поразявалъ ромеитѣ на чело на единъ отборенъ отредъ. Тогава единъ отъ коннитѣ телохранители на Цимисхия на име Анемасъ, родомъ отъ Критъ, който така сѫщо се отличавалъ съ хубость и сила, разпалилъ коня си и се впусналъ срѣщу Икмора и на мѣстото го съсѣкълъ. Като забѣлѣзали неговото падане, руситѣ вдигнали отчаени викове, а ромеитѣ се ободрили, ударили съ нова енергия и принудили неприятелитѣ да се оттеглятъ въ града като изтрепали много отъ тѣхъ. Въ тоя бой и Светославъ едвамъ не билъ плѣненъ, ако насталата нощь не го спасила.[3])

Съ смъртьта на Икмора руситѣ съвсѣмъ паднали духомъ и се отчаяли. Светославъ свикалъ на съвѣтъ воеводитѣ си и ги

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 147,24 — 148,22. — Skyl.-Cedr., ib. II, p. 405,3–15.

[2]) Leo Diakonos, ib., p. 144,18–23. — Skyl.-Cedr. ib., II, p. 401,23 — 402,6.

[3]) Leo Diakonos, id., p. 148,23 — 149,17. — Skyl.-Cedr., ib. p. 405,15 — 406,20.

попиталъ, какво трѣбва да се прави. Нѣкои отъ присѫтствуващитѣ прѣдлагали да се избере нѣкоя тъмна и глуха нощь, да седнатъ на лодкитѣ сн и да се спасятъ съ бѣгство; „защото не е възможно, казвали тѣ, да се сражаваме съ конници, покрити съ желѣзни панцири, особено слѣдъ като изгубихме първитѣ борци, отъ които се подкрѣпяше лагера и духътъ на хората се ободряваше". Други пъкъ съвѣтвали да се помирятъ съ ромеитѣ, като вематъ клетва за вѣрность, и по тоя начинъ да се спаси останалата войска, „защото мѫчно е, казвали тѣ, тайно да се отплува, кагато огнеостнитѣ кораби пазятъ прохода отъ двѣтѣ страни по брѣговетѣ, за да изгорятъ веднага всичко. Тогава Светославъ съ голѣма тѫга на сърцето се обърналъ къмъ събралитѣ се съ слѣднята рѣчь: „Загива славата, придружаваща руското орѫжие, което безъ трудъ побѣждаваше околнитѣ народи и безъ кръвь покоряваше цѣли страни, ако ние сега безславно отстѫпимъ на ромеитѣ. Но, като си припомниме храбростьта на прадѣдитѣ и като си помислимъ, че руската сила до този день е била непобѣдима, нека се сразимъ мѫжествено за своето спасение; защото ние нѣмаме обичай съ бѣгство да отиваме въ отечеството сн, но или да живѣемъ като побѣдители, или пъкъ, като извършимъ дѣла на благородни мѫже, славно да умремъ".[1]) Тия думи на Светослава така силно подѣйствували на присѫтствуващитѣ, че тѣ единогласно рѣшили да продължатъ борбата.

Ив. Цимисхий, като видѣлъ, че руситѣ нѣмали намѣрение да се прѣдадатъ и готови били още да се сражаватъ, и съжалявалъ за тежката обсада, намислилъ да свърши по-скоро войната. Той прѣдложилъ на Светослава да излѣзе съ него на двубой и заповѣдалъ да му кажатъ, че по-добрѣ е да се свърши войната съ смъртьта на единъ човѣкъ, отколкото да стане виновникъ за изтрѣбването на хиляди хора, и че тоя, който отъ двамата излѣзе побѣдитель, ще бѫде повелитель надъ двата народа. Светославъ не се съгласилъ на

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 150,21 — 151,21. — Skyl.-Cedr., ib. II, p. 407,1 — 409,19. — Zonaras, ib. IV, p. 99,26 — 100,7.

това прѣдложение и съ прѣзрѣние отговорилъ, че той подобрѣ отъ своя врагъ знае, кое му е по-изгодно; ако на Ивана е омръзналъ животътъ, то има хиляди пѫтища къмъ смъртьта; нека си избере, каквото иска. Тоя отговоръ още повече въодушевилъ руситѣ и имъ вдъхналъ нова храбрость и нова сила.[1]) Отново се почнало отчаено, но и послѣдне сражение.

Въ боятъ на 24. юлий[2]) споменатиятъ храбрецъ Анемасъ, като забѣлѣзалъ Светослава, който съ своя примѣръ въодушевявалъ рускитѣ дружини и силно отблъсвалъ ромеитѣ, намислилъ да повтори сѫщия ударъ, съ който той поразилъ Икмора. Съ своя мечъ той си прокаралъ пѫть до руския князъ и го ударилъ въ рамото. Ударътъ билъ толкова силенъ, че Светославъ падналъ отъ коня; обаче яката ризница и щитъ го запазили. Заобиколенъ отъ неприятели, Анемасъ падналъ мъртъвъ подъ рускитѣ копия. Ободрени отъ това, руситѣ почнали да отблъсватъ ромеитѣ, които вече отстѫпвали. Императоръть, като видѣлъ тая опасность, заповѣдалъ да удрятъ въ тѫпани и да тржбятъ за настѫпление, а самъ съ копие въ ржка, начело на своитѣ „безсмъртни", впусналъ се противъ руситѣ. Ромеитѣ възобновили боя; на помощь имъ се явила страшна буря, която вдигала облаци отъ прахъ право въ очитѣ на руситѣ. Тогава на бойното поле се явилъ нѣкакъвъ незнаенъ войникъ на бѣлъ конь, който по чудесенъ начинъ ободрявалъ ромеитѣ, а руситѣ поражавалъ и имъ разбъркавалъ редоветѣ: това билъ, както разказвали, мѫченикътъ св. Теодоръ Стратилатъ, когото, споредъ една легенда, сама Богородица пратила на помощь на императоръ Ив. Цимисхия. Между това особенъ ромейски отредъ подъ началството на Варда Склира заобиколилъ руската войска откъмъ тила и заплашвалъ да

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., II, 409,14—410,2.

[2]) Leo. Diakonos, ib., p. 152,11—12: ἕκτῃ δὲ ἦν τῆς ἑβδομάδος ἡμέρα, καὶ εἰκὰδα τετάρτην ἠλαύνων ὁ Ἰούλιος μήν. Обаче трѣба да има нѣкоя грѣшка у Лъва Дякона, защото 24. юлий се пада въ петъкъ прѣзъ 974 год., а прѣзъ 972 г. — въ срѣда. Очевидно, грѣшката трѣба да се търси не въ годината, защото въ 974 г. Светославъ не е билъ вече живъ, а въ деня на седмицата.

й отрѣже пѫтя за-въ града. Тогава руситѣ отстѫпили. Светославъ, израненъ и ослабналъ отъ изтичане на кървь, едвамъ сполучилъ да се избави отъ плѣнъ. Това било послѣдне сражение подъ Дръстъръ, което причинило голѣма скръбь и отчаение на Светослава.[1])

Когато всички срѣдства за борба били изчерпани и въ Дръстъръ настаналъ ужасенъ гладъ, Светославъ най-сетнѣ рѣшилъ да прѣдложи миръ на слѣднитѣ условия: руситѣ да прѣдадатъ Дръстъръ на ромеитѣ, да върнатъ военнoплѣницитѣ, да напуснатъ България и да заминатъ за отечеството си; ромеитѣ пъкъ да имъ позволятъ свободно да си отплуватъ, безъ да ги нападнатъ по пѫтя съ огнеоснитѣ кораби, да имъ набавятъ храна и да считатъ за свои приятели изпращанитѣ въ Цариградъ по търговия руси, както това било по-рано. Иванъ Цимисхий на драго сърдце приелъ прѣдложението на Светослава, защото и той, уморенъ отъ тая тежка обсада и отчаена отбрана, гледалъ по-скоро да свърши войната. Слѣдъ като руситѣ били снабдени съ необходимото количество храна,[2]) билъ сключенъ и договоръ, който, споредъ руския лѣтописъ, ималъ слѣднето съдържание: „Азъ, Светославъ, князъ руски, както се клехъ, (тъй) и подтвърдявамъ въ тоя договоръ своята клетва: ще имамъ миръ и съвършена любовь съ всѣки великъ гърцки царь, съ Василия и Константина, боговдъхновенитѣ царе, и съ всички ваши люди, а сѫщо и ония, които сѫ подъ мене — Русь, [князе и] боляри и други, до края на свѣта. Никога нѣма да помисля противъ вашата страна [нито да събирамъ войска], [нито да напращамъ другъ народъ противъ вашата страна] и (противъ това), което се намира подъ гърцка власть, нито про-

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 152,8—155,10. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 410,20—411,21. — Zonaras, ib., IV, p. 100,8—101,23.

[2]) Leo Diakonos, ib., p. 155,16—156,14. Лъвъ Дяконъ, като съобщава, че на всѣки човѣкъ били отмѣрени по два медимна (мѣри) жито, дава слѣдната смѣтка за броя на руситѣ въ дадения моментъ: „получилитѣ храна били всичко 22 хиляди останали отъ 60-тѣ хиляди руска войска, слѣдов. 38 хиляди души паднали подъ ромейския мечъ". — Ср. Skyl.-Cedr., ib., II, p. 411,22—412,7. — Zonaras, ib., IV, p. 101,23—29.

тивъ Корсунската (Херсонската) область (въ ориг. „власть") и противъ нейнитѣ градове, нито противъ Българската страна! и ако другъ нѣкой помисли противъ вашата страна, то и азъ ще бѫда неговъ врагъ и ще воювамъ съ него. Както се клехъ прѣдъ гърцкитѣ царе и съ мене боляритѣ и цѣлата Русь, ще пазимъ установенитѣ договори. Ако ли пъкъ не запазимъ [нѣщо] отъ горѣказаното, азъ и тия, които сѫ при мене и подъ моята власть, нека имаме клетва отъ Бога, въ когото вѣрваме, отъ Перуна и Власа, бога на добитъка, и да бѫдемъ желти (въ ориг. „золоти"), като злато, и да бѫдемъ изклани отъ своето оръжие. Това имайте за истина, което днесъ изпълнихме къмъ васъ, и написахме тая хартия и съ своитѣ печати запечатахме." Договорътъ билъ сключенъ отъ синкелъ Теофила отъ името на Ивана Цимисхия и на двамата млади императора, Василия и Константина, а отъ руска страна въ грамотата, подписана при Дръстъръ, освѣнъ Светослава, се споменува само единъ руски воевода Свѣналдъ, който, очевидно, билъ неговъ най-близъкъ човѣкъ въ даденото врѣме.[1])

Слѣдъ сключването на договора Светославъ поискалъ лично да се срѣщне съ императора, на което послѣдният се съгласилъ. Срѣщата станала на брѣга на Дунавъ. Ив. Цимисхий се явилъ на конь, покритъ съ позлатено въоръжение; той билъ придруженъ отъ единъ коненъ отредъ съ блѣстящи панцири. Светославъ се приближилъ до брѣга на лодка, като при това гребѣлъ съ лопати заедно съ другитѣ гребци. Неговиятъ външенъ видъ Лъвъ Дяконъ описва така: „той ималъ умѣренъ ръстъ, нито се издигалъ на височина противъ обикновеното, нито пъкъ се ограничавалъ на широчина, гѫсти вѣжди, сини очи, вирнатъ носъ; билъ съ обръсната брада, а на горнята си устна носѣлъ твърдѣ гѫсти и спуснати надолу коси (мустаци?); главата му била съвсѣмъ обръсната, само отъ едната ѝ страна висѣла кика (перчемъ), показваща благородството на рода; той ималъ стройна шия, широки гърди, а другитѣ части на тѣлото били доста добрѣ

[1]) Сводная лѣтопись, п. т., стр. 63—64.

разчленени; той се показвалъ тѫженъ и свирѣпъ; на едното му ухо висѣла златна обица, украсена съ два маргарита съ вставенъ между тѣхъ рубинъ; облѣклото на него било бѣло и не се отличавало отъ другитѣ съ нищо друго, освѣнъ съ чистотата. И тъй, слѣдъ като поговорилъ малко съ императора относно спогодбата, седейки на скамейката въ лодката, той си отишълъ обратно".[1])

Когато прѣдалъ споредъ договора плѣнницитѣ, Светославъ и остатъцитѣ отъ войската му напуснали Дръстъръ и на лодкитѣ потеглили за отечеството си. Тѣмъ прѣдстоялъ мѫченъ и тежъкъ пѫть. Отъ една страна лошото врѣме, отъ друга нуждата отъ храна задържали тѣхното движение. Освѣнъ това тѣ трѣбало да минатъ прѣзъ земята на печенѣзитѣ, които били враждебно настроенн противъ Светослава, задѣто той сключилъ договоръ съ ромеитѣ (Ив. Скилица), и се заканвали да му отмъстятъ за пораженията имъ въ 968 г.. Поради това Светославъ билъ принуденъ да прѣкара зимата 972—973 г. далечъ отъ отечеството си, при устието на Днѣпъръ. Прѣзъ пролѣтьта той се рѣшилъ съ оръжие да си пробие пѫть. Съ остатъцитѣ отъ войската си Светославъ потеглилъ нагорѣ по Днѣпъръ; но около Днѣпърскитѣ прагове руситѣ били принудени да излѣзатъ на брѣга и да вървятъ по степитѣ, защото да минатъ праговетѣ на лодки противъ течението било невъзможно. Тогава печенѣзитѣ, като причакали руситѣ въ удобно за тѣхъ мѣсто, излѣзли отъ засада и ги заобиколили.

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 156,14—157,12. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 412,8—18. Тукъ Ив. Скилица съобщава едно обстоятелство, за което Лъвъ Дяконъ не споменува. Слѣдъ срѣщата на двамата владѣтели, Ив. Цимисхий, по искането на Светослава, изпратилъ пратеници при печенѣзитѣ съ прѣдложение, ако тѣ искатъ да иматъ ромеитѣ за приятели и съюзници, то да не прѣминаватъ Дунавъ, за да грабятъ българската страна, а сѫщо така да пропуснатъ да минатъ руситѣ прѣзъ тѣхната земя и да си отидатъ у дома си. Пратеничеството изпълнилъ евхаитския епископъ Теофилъ. Печенѣзитѣ приели пратеника, а относно другото сключили договоръ, само отказали да дадатъ пропускъ на руситѣ. — Споменатиятъ тукъ епископъ Теофилъ може би да е сѫщиятъ синкелъ Теофилъ, който бѣ сключилъ и договоръ съ руситѣ (вж. по-горѣ, стр. 622). — Zonaras, ib., IV, p. 101,29—102,6.

Въ станалата битка Светославъ падналъ убитъ заедно съ много други и само нѣколко души отъ войската му сполучили да се върнатъ въ Киевъ съ воевода Свѣналда.[1]) Така загиналъ тоя знаменитъ руски князъ, чиито излишна смѣлость и жажда за плячка и завоевания го завлѣкли твърдѣ надалечъ и съкратили безъ врѣме неговия животъ.

Слѣдъ като руситѣ си заминали отъ България, Иванъ Цимисхий се прогласилъ за побѣдитель на Светослава, побързалъ да се възползува отъ побѣдата си и да нареди работитѣ въ България. Той заповѣдалъ да затегнатъ крѣпостьта на Дръстъръ, нарекълъ самия градъ Теодоруполь въ честь на Теодора Стратилата, който му помогналъ противъ руситѣ, и, като оставилъ въ него и въ другитѣ придунавски крѣпости и градове достатъчни гарнизони, потеглилъ за Византионъ (Цариградъ).[2]) Обаче императорътъ не се ограничилъ само съ тия разпоредби: сега той рѣшилъ да осѫществи отдавнашнитѣ планове на своитѣ прѣдшественици.

По-горѣ се каза, че Ив. Цимисхий, докато водѣлъ войната съ Светослава, увѣрявалъ българитѣ и тѣхния царь, че той дошълъ въ земята имъ не да пороби България, а, напротивъ, да ги освободи отъ руското иго и да отмъсти за българитѣ, които прѣтърпѣли толкова злини отъ руситѣ. Обаче, слѣдъ като изгонилъ Светослава и войската му отъ

---

[1]) Leo Diakonos, ib,, p. 157,13–21. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 413,15–19. — Zonaras, ib. IV, p. 102,22–25. — Сводная лѣтопись, п. т., стр. 64—65.

[2]) Leo Diakonos, ib., p. 157,21—1584. — Skyl.-Cedr. ib., II, p. 412,19–21. — Zonaras, ib., IV, p. 102,7–9. — За борбата на Ив. Цимисхия съ Светослава и резултатитѣ отъ нея Яхъя съобщава слѣднето: „И прѣдупрѣди ги (руситѣ) Цимисхий и потегли противъ тѣхъ и ги обсади въ гр. Тайсара, който тѣ бѣха прѣвзели отъ българитѣ. И останалъ той тамъ, като ги обсаждалъ, три години (грѣшка вм. мѣсеци). И помолилъ царьтъ руски Цимисхия, да ги пощади и да разрѣши нему и намиращитѣ се при него люди да излѣзатъ отъ града и да се върнатъ въ своитѣ страни. И съгласилъ се на това царьтъ и приелъ отъ тѣхъ града и съпрѣдѣлнитѣ съ него крѣпости, които бѣха завладѣли руситѣ, и приелъ сѫщо отъ него двамата синове на Самуила (вм. Петра), царя на българитѣ, които били у тѣхъ, и назначилъ отъ себе си управители надъ тия крѣпости. И върналъ се царьтъ въ Цариградъ". В. Р. Розенъ, каз. съч., стр. 181.

България и имъ отмъстилъ за българитѣ, той не останалъ вѣренъ на думитѣ си. На връщане по пѫтя за Цариградъ, Ив. Цимисхий се спрѣлъ въ Прѣславъ и, като арестувалъ Бориса II съ сѣмейството му и брата му Романа, обявилъ окупиранитѣ отъ него български области за византийски владѣния. За българскитѣ области, които минали подъ византийска власть, историческитѣ извори не даватъ никакви данни; но, като се вземе прѣдъ видъ обстоятелството, че походътъ на Цимисхия засегналъ, както видѣхме, само ония области, които бѣха завзели руситѣ,[1]) то, очевидно, и неговитѣ завоевания се простирали само върху тѣхъ, а тия области могатъ да се опрѣдѣлятъ по слѣдния начинъ. Слѣдъ като се закрѣпили въ сѣв.-източния кѫтъ на България — Добруджа, руситѣ навлѣзли навѫтрѣ въ страната и завзели Прѣславъ съ неговитѣ околности. Наскоро слѣдъ това тѣ прѣминали Стара-планина и покорили пловдивската область слѣдъ прѣвземането на Пловдивъ и оттамъ вече навлѣзли въ византийска територия, като достигнали до Аркадиополь, дѣто се спира тѣхното настѫпление слѣдъ сражението при тоя градъ. Настѫпателното движение на византийцитѣ вървѣло по сѫщия пѫть: отъ Одринъ Цимисхий потеглилъ по най-краткия пѫть (може-би по Верегавския проходъ) право противъ Прѣславъ, а оттамъ отива въ Дръстъръ, дѣто се прѣкѫсва похода му; а слѣдъ това завръщането му вървѣло пакъ по сѫщия пѫть, когато е била окупирана, вѣроятно, и пловдивската область отъ византийцитѣ, защото Цимисхий настанилъ около Пловдивъ нови колонисти. И тъй, завоеваната по-напрѣдъ отъ Светослава, а отпослѣ отъ Цимисхия българска територия може да се опрѣдѣли така: цѣлата область по двѣтѣ страни на срѣдня и източна Стара-планина, отъ Черно море до Ихтиманската планина, отдѣто границата вървѣла на сѣверъ прѣзъ Златишкия проходъ къмъ долнето течение на р. Искъръ, а на югъ между срѣднитѣ и западни Родопи до границата на Симеоновата държава съ Византия,

[1]) А това най-ясно се доказва отъ приведенитѣ по-горѣ думи на Яхъя, че Цимисхий приелъ отъ тѣхъ града (Дръстъръ) и съпрѣлѣлнитѣ съ него крѣпости, които бѣха завладѣли руситѣ. В. Р. Розенъ, каз. съч., стр. 181.

съ други думи, областитѣ, които слѣдъ смъртьта на ц. Петра останали вѣрни на ц. Бориса II.[1])

За административната наредба, която Ив. Цимисхий далъ на тия завоевани български области, прави данни нѣма; но несъмнѣнно тѣ сж получили сжщата военна администрация, каквато византийскитѣ императори давали на всѣка новопокорена отъ тѣхъ область. Извѣстно е само, че Ив. Цимисхий по-сетнѣ заповѣдалъ, по просбата на поставения отъ него антиохийски патриархъ Теодора, многобройно количество „манихеи", които се били пръснали по цѣлия изтокъ и покварили много хора съ своето мръсно учение, да се поселятъ въ околноститѣ на Пловдивъ.[2]) Съ тая разпоредба той подражавалъ на императоритѣ Константина V Копронима и на сина му Лъва IV Хазарски съ тая само разлика, че тия двама императори прѣселили еретици-колонисти въ сжщата мѣстность, за да защищаватъ византийската граница отъ сѣверъ, а Цимисхий ги селилъ, за да пазятъ новата византийска граница въ Тракия откъмъ западъ, откъмъ свободната половина на българското царство и да държи въ покорность мѣстното население.[3]) Друга важна промѣна, която направилъ Ив. Цимисхий въ покоренитѣ области, била тая, че той посегналъ и върху българската църковна независимость.

Съ унищожението на политическата независимость Ив. Цимисхий унищожилъ и църковната. Слѣдъ признанието на патриаршеското достоинство на българския свещеноначалникъ отъ цариградския синклитъ по заповѣдь на императоръ Романъ I Лакапина въ 927 г. при патриархъ Димитрия, български патриарси е имало споредъ българския Синодикъ, още двама, Сергий и Григорий, а пъкъ, споредъ Дюканжовия списъкъ иа българскитѣ архиепископи, послѣденъ патриархъ билъ Дамиянъ Дръстърски, когото Ив. Цимисхий свалилъ,[4])

---

[1]) М. Дриновъ, каз. съч., стр. 108; Съчинения, т. I, стр. 476.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., II, p. 382, 5–10. — Zonaras, ib., IV, p. 92, 30—93, 4.

[3]) Const. Jireček, Die cyrillische Inschrift, Archiv f. sl. Phil. Bd XXI (1899), S. 548.

[4]) Вж. по-горѣ, стр. 529, бѣл. 2 и 3.

т. е. лишилъ го задочно отъ патриаршеската му титла, а чрѣзъ това унищожилъ и автокефалностьта на българската църква и въ църковно отношение завоеваната отъ него часть на царството подчинилъ на цариградската патриаршия, но дали той е отнелъ прѣдишната църковна автономия начело съ архиепископъ, и сж били изпратени въ източна България гръцки поне епископи, засега остава неизвѣстно.

Слѣдъ като направилъ тия разпоредби и оставилъ въ Прѣславъ, както и въ другитѣ градове, войска, Ив. Цимисхий продължилъ пѫтя си за своята столица съ голѣми трофеи, между които се намирали и всички български царски регалии и църковни светини, а Бориса II съ сѣмейството му и брата му Романа повелъ подиря си като плѣнници. Въ Цариградъ приготвили великолѣпенъ триумфъ на побѣдителя и избавителя на империята отъ страшния руски князъ. Прѣдъ стѣнитѣ на столицата гражданитѣ го посрѣщнали начело съ патриарха, синода и цѣлия клиръ заедно съ всички длъжностни лица, като го привѣтствували съ пѣснопѣния и побѣдни прослави, съ златни вѣнци и скиптри, осипани съ драгоцѣнни камъни. Тукъ тѣ му подкарали една окована съ злато и запрегната съ четворка бѣли коне колесница, на която го молили да се покачи и да поведе обичния триумфъ. Императоръть приелъ вѣнцитѣ и скиптритѣ и имъ благодарилъ за многобройнитѣ подаръци, но се отказалъ да се покачи на колесницата отъ смирение, а заповѣдалъ да поставятъ на нейното златно седалище иконата на Богородица, която държала въ обятията си Богочеловѣка-Слово, — икона, която той взелъ отъ България, и подъ нея положилъ пурпурнитѣ туники и стеммитѣ (коронитѣ) на българскитѣ царе Самъ, възседналъ на бѣлъ пъргавъ конь, слѣдвалъ отзадъ увѣнчанъ съ диадема на главата и съ скиптри и вѣнци на ржцѣтѣ. Така като повелъ своя триумфъ прѣзъ срѣдата на столицата,[1]) която била украсена отъ всички страни съ пурпурни дрехи и окичена, като нѣкоя спалня, съ лаврови

[1]) По тъй наречената „Срѣдня улица", която водила отъ Златнитѣ врата, до форума Августеонъ, и по-нататъкъ до Св. София. — Г. Ласкинъ, и. т. стр. 181—182.

клончета и везани съ злато килими, Ив. Цимисхий отишълъ най-първо въ великата църква Св. София, дѣто билъ отслуженъ благодарителенъ молебенъ, а той принесълъ въ даръ Богу, като пръвъ плодъ на побѣдата, великолѣпната корона на българскитѣ царе. Оттамъ той излѣзълъ на форума Августеонъ (сег. Атъ-мейданъ), дѣто на доведения тамъ български царь Бориса II заповѣдалъ въ присѫтствието на гражданитѣ да снеме отъ себе си знаковетѣ на царската власть, а именно: шапка (τιάρα) отъ пурпуръ, обшита съ злато и усѣяна съ маргаритъ, пурпурено облѣкло и червени ботуши, а вмѣсто тѣхъ той го почелъ съ магистерски санъ;[1])

---

[1]) Както за пѫтя на Цимисхиева триумфъ прѣзъ столицата, тъй и за мѣстото, дѣто царь Борисъ II снелъ отъ себе си царскитѣ знакове византийскитѣ извори не се сходятъ. Така Лъвъ Дяконъ, слѣдъ като описва посрѣщането на императора отвънъ цариградскитѣ стѣни, продължава: „Като поведе по тоя начинъ триумфа прѣзъ срѣдата на столицата, ..., (императорътъ) влиза въ голѣмото светилище (τὸν μέγαν σηκόν) на Божията Прѣмждрость; и, като въздаде благодарителни молитви и възложи българския великолѣпенъ вѣнецъ (τὸ στέφος — корона) въ даръ Богу като пръвъ плодъ (на побѣдата), отива въ царския дворецъ (εἰς τὴν ἀναχτορικὴν ἑστίαν), и като доведе българския царь Бориса (Βορήν вм. Βορίσην), заповѣда (му) да снеме знаковетѣ на българската царска власть; това сѫ: порпурена шапка (τιάρα πορφύρα), изпъстрена съ злато и перли, пурпурено облѣкло и червени ботуши; а него почете съ магистерски санъ“ (ib., p. 158, 16—159, 2). — Сѫщата картина Ив. Скилица описва така: „. . . . . заповѣда да вървятъ прѣдъ него. Като стигна на тъй наречения форумъ и, достатъчно прославенъ, въздаде благодарности за побѣдата на Богородица и нейния Синъ, сваля отъ Бориса знаковетѣ на българската царска власть прѣдъ очитѣ на столичанитѣ; това бѣха: вѣнецъ отъ злато, шапка (τιάρα), везана отъ ленъ (ἐκ βύσσου) и червени ботуши. Оттамъ той отиде въ великата църква и въ нея възложи Богу българската корона и, като възведе Бориса въ магистерски санъ отиде въ двореца“ (ib., II, p. 413, 6—15). — Тоя пасажъ на Ив. Скилица Зонара прѣдава въ слѣдния видъ: „. . . . . и колесницата тръгна напрѣдя му. Като стигна на площада, нареченъ Плакота, той снелъ отъ Бориса знаковетѣ на царската власть у българитѣ и (го) почелъ съ магистерски санъ“ (ib., IV, p. 102, 19—22). Ако сравнимъ пасажа на Ив. Скилица съ оня на Лъва Дякона, не е мѫчно да се забѣлѣжи, че първанятъ изключително се ползувалъ отъ втория, като измѣнилъ само изразитѣ и изпусналъ нѣкои отъ тѣхъ. Обаче Ив. Скилица сѫществено измѣнилъ и реда на фактитѣ, което го довело до нѣкои несъобразности. Така, ако е допустимо, какво Цимисхий спрѣлъ на форума, то да е отслужилъ тамъ благодарственъ молебенъ за побѣдата, се

братъ му Романъ пъкъ, който билъ ослепенъ отъ прѣдишния паракимоменъ Иосифа Вринга,[1]) билъ назначенъ на обикновена служба. „Така, завършва Лъвъ Дяконъ, въ едно кѫсо врѣме (въ цѣли четири мѣсеци), противъ всѣко очакване, автократоръ Иванъ, като одържа побѣда и съ своята опитность въ военнитѣ работи и съ смѣлостьта на разсѫдителната си храбрость, съкрушилъ надменностьта на руситѣ и тѣхното възгордѣло се високомѣрие; а като ги изгонилъ въ земята имъ и покорилъ България на ромеитѣ, върна се въ Цариградъ, дѣто прѣкара зимата, изказвайки разположение къмъ народа по обичая съ подаръци и придобивайки благосклон-

---

явява твърдѣ съмнително тъй, както и това, че императорътъ отишълъ въ Св. София само да поднесе Богу короната на българскитѣ царе или пъкъ само да възведе Бориса въ магистерски санъ; сѫщо така е малко вѣроятно и това, дѣто Ив. Скилица кара Бориса да снема отъ главата си златенъ вѣнецъ — корона и шапка, когато стеммитѣ (короннтѣ) на българскитѣ царе, споредъ Лъва Дякона, Цимисхий турилъ на седалището на колесницата, което обаче Ив. Скилица не споменува въ описанието си и изпусналъ умишлено. Всичкн тия несъобразности ясно показватъ, че Ив. Скилица е измѣнилъ своя оригиналъ, не защото той е ималъ подъ ржка нѣкой другъ изворъ, отдѣто е почерпилъ нови данни, а защото е искалъ да прѣдстави по-унизителна за българския царь картината за снемането на царскитѣ знакове, когато то е станало, споредъ Л. Дякона, слѣдъ като императорътъ отишълъ въ двореца. Поради това ние считаме текста на Лъва Дякона като по-вѣренъ и като такъвъ, който принадлежи на съврѣменникъ. — Друго, което се хвърля въ очи у Ив. Скилица и неговия съкратитель Зонара е това, че първиятъ казва, какво Борисъ снелъ царскитѣ знакове на форума, т. е. на площада Августеонъ между Голѣмия дворецъ и Св. София, а вториятъ твърди, че това станало, когато императорътъ стигналъ κατὰ τὴν Πλακωτὴν λεγομένην ἀγορὰν. Площадъ или пазарище П л а к о т а се намирало близу до Одринскитѣ врата по пѫтя за църквата Свв. Апостоли (сег. джамия Мохамедъ II). (Вж. Н. П. К о н д а к о в ъ, Церкви и памятники Кон-поля, стр. 93). Ако приемемъ това опрѣдѣление на Зонара за вѣрно, то ще трѣба да допуснемъ, че триумфътъ на Цимисхия е миналъ прѣзъ Одринскитѣ врата къмъ двореца, което е твърдѣ съмнително, защото via triumpha'is е вървѣла отъ Златнитѣ врата близу къмъ брѣга на Мраморно море къмъ Августеонъ и Св. София. Наистина, подъ Плакота се разбиралъ понѣкога, но много рѣдко, и то по-късно, и форумътъ (вж. A n n a K o m n e n a, ed. Bon. I, p. 99—100). Това тъкмо разногласие на изворитѣ показва, че по-сетнѣ у византийцитѣ били съставени легенди за това важно за тѣхъ събитие.

[1]) S k y l.-C e d r., ib., II, p. 435, 5—6.

ность къмъ себе си съ богати гощавки".[1]) И тъй, споредъ думитѣ на съврѣменника, въ Цариградъ устроили на Ив. Цимисхия триумфъ не само защото той избавилъ империята отъ нашествието на страшния руски князъ; византийцитѣ ликували и се радвали за туй още, защото Ив. Цимисхий ги избавилъ отъ оня опасенъ за тѣхъ съсѣдъ, който цѣли три вѣка ги държалъ въ напрегнато състояние, като отнемалъ и разрушавалъ тѣхнитѣ владѣния, и не веднажъ е заплашвалъ съвсѣмъ да унищожи източната империя; тѣ празднували сега прѣвземането на българската столица, поробването на българския царь и падането на българското царство.

И наистина, източната половина на царството падна, но падна позорно. Неговиятъ царь Борисъ II, послѣдниятъ отъ потомцитѣ на Крума, принуденъ билъ най-унизително да снеме отъ себе си царскитѣ знакове въ подножието на оня сѫщия прѣстолъ, на който неговиятъ дѣдо въ началото на сѫщото столѣтие се домогваше да седне. Каква голѣма разлика между сѫдбитѣ на дѣдо и внукъ! Каква рѣзка промѣна! Обаче не трѣба да се очудваме на тоя бързъ и крутъ прѣходъ отъ една крайностъ въ друга, защото тая разлика, тая рѣзка промѣна не е нѣкоя случайность; нейното обяснение трѣба да се търси въ неестественото и неправилното развитие на държавно-политическия и социаленъ животъ на българския народъ още отъ врѣмето на царь Симеона, което докарало, както видѣхме, въ царуването на неговия синъ, слабия и богобоязливъ царь Петра, непрѣкѫснатъ редъ отъ политически и социални кризи. Тия кризи главно се изразиха: въ политическото ослабване, което се проявило въ цѣль редъ бунтове, и въ духовния упадъкъ, който прѣдизвика появяването на богомилството и заедно съ него социалното движение, което разклати отъ основа устоитѣ на държавата; послѣ, въ външнитѣ нападения и слабостьта на Петровото правителство да се бори противъ тѣхъ, които докарали несъстоятелната му политика въ външнитѣ и вѫтрѣшни отношения. Но най-сѫдбоносно за Бъл-

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 158,8—159,9. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 412,21—413,15. — Zonaras, ib., IV, p. 102,7—22.

гария било отцѣпването на западната половина на царството, въ което най-рельефно и най-ясно изпѫкватъ сетнинитѣ отъ настаналия вѫтрѣшенъ социално-икономически антагонизъмъ въ държавата: това било пълно капитулиране на властьта, на стария режимъ, на старата династия, която се оказала неспособна да защити интереситѣ на народа, защото бѣ застанала на фалшива антинационална почва; това събитие било нищо друго освѣнъ истински изразъ на разрива между народа и държавната власть заедно съ нейнитѣ сподвижници — духовенството и болярството; въ него се ясно изтъкнало, че тия два фактора въ държавата станала дотолкова чужди единъ на другъ, взаимното довѣрие между тѣхъ, или по-право, довѣрието на народа къмъ рѫководящитѣ срѣди дотолкова било изчезнало, че най-сетнѣ се явило като необходимость тѣхното раздѣляне. Но и това не стигало: дори спрѣмо общитѣ интереси въ външната политика, които дотогава ги обединявали, почнала да се изказва тая индеферентность, тая отчужденость. Прѣзъ врѣмето на второто дохождане на Светослава въ България и завоеванието на източната половина на царството тѣ вмѣсто да се сплотятъ за задружни дѣйствия противъ общия врагъ и чрѣзъ това да отстранятъ всѣка чужда намѣса, властьта съ своитѣ крѣпители — духовенството и болярството потърсили опора и защита у народнитѣ врагове, а народътъ, оставенъ самъ на себе си, почувствувалъ се безсиленъ и се прѣдалъ на бездѣйствие, като че ли тия два фактора не сѫ съставяли една държава, като че ли не сѫ били членове и части на една и сѫща нация. Сѫщото нѣщо се повторило и по-сетнѣ прѣзъ врѣмето на руско-византийската война, която донесла покорението на източната половина отъ византийския императоръ.

Въ завоеванието на източната половина на царството отъ руския князъ Светослава, на когото трѣба да се гледа като на случайно орѫдие на византийската политика, отколкото като на завоеватель, народътъ като че ли виждалъ отмъщение на своето правителство и на цѣлата тогавашна интелигенция за тѣхното своеволие, за тѣхното нежелание да турятъ народнитѣ и държавнитѣ интереси по-горѣ отъ собственитѣ; а

пъкъ въ обръщането на източна България въ византийска провинция народътъ като че ли съзиралъ своето избавление отъ стария държавенъ строй, който билъ нему чуждъ и по форма, и по духъ и му билъ натрапенъ отъ неговитѣ обединители и организатори и засиленъ подъ влиянието на византинизма — образеца на подражание за висшитѣ съсловия, за българската тогавашна интелигенция. Тукъ, въ това народно настроение ще трѣба да се търсятъ причинитѣ, дѣто населението отъ западната половина на царството останало съвсѣмъ безучастно къмъ злочестинитѣ, които постигнали източната. И наистина, съ падането на послѣднята се прѣкратило значението и влиянието на българското болярство, па и само то изчезва: изгубили всѣка връзка съ народа и неговото довѣрие, боляритѣ, заразени и пропити отъ тенденциитѣ на византинизма, били готови да служатъ сѫщо тъй вѣрно на византийския императоръ, както тѣ доскоро служили и на своя царь, стига само той, императорътъ, да ги облѣче въ магистерска или патрицианска мантия и да имъ даде мѣсто въ редоветѣ на армията или на византийската чиновническа иерархия. Една само църквата като че ли се опомнила и стреснала въ тоя моментъ, като се рѣшила да потърси опора и подкрѣпа у народа. Това се изразило, както ще видимъ, въ побѣгването на българския патриархъ Дамияна въ западна свободна България съ цѣль да продължи тамъ сѫществуването на народната църква, слѣдъ унищожението на българската патриаршия отъ Ив. Цамисхия въ 972 г. Народътъ обаче останалъ вѣренъ на своитѣ традиции: той не се поддалъ така лесно на византийската стихия. Слѣдъ като изгубилъ вѣра въ централната власть и въ нейнитѣ прѣдставители, той обърналъ погледитѣ си къмъ своитѣ родни водачи — къмъ мѣстнитѣ воеводи, които стояли най-близко до населението и най-добрѣ сѫ схващали и изразявали неговитѣ желания и стремежи. Но това е могло да стане само въ свободната половина на царството, чиято история ще бѫде прѣдметъ на слѣднята глава.

VI. БОРБА ЗА НЕЗАВИСИМОСТЬ.

1. ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪ БЪЛГАРИЯ СЛѢДЪ ПАДАНЕТО НА ИЗТОЧНАТА ПОЛОВИНА НА ЦАРСТВОТО И ПОХОДЪТЪ НА ВАСИЛИЯ II ВЪ 986 Г.

Слѣдъ покорението на източната половина на българското царство отъ императоръ Ивана Цимисхия и обръщането ѝ въ византийска провинция, западната половина, въ чиито прѣдѣли влизали днешна Македония, южна Албания и западна Мизия (отъ р. Колубара съ Срѣмъ до р. Искъръ и Етрополската и Ихтиманска планини), продължила своето сѫществуване още около половина вѣкъ благодарение на своеврѣменното ѝ отцѣпване, което се явило, както видѣхме, като сетнина отъ възстанието, повдигнато въ нач. на 969 г. веднага слѣдъ смъртьта на царь Петра. Какъ е била тя организирана първоначално, византийскиятъ хронистъ отъ края на XI. и нач. на XII. вѣкъ, Иванъ Скилица, главниятъ изворъ за историята на българитѣ слѣдъ 972 г., не дава никакви свѣдѣния. Едничкитѣ данни, които донѣйдѣ помагатъ да се отговори на тоя въпросъ, сѫ краткитѣ бѣлѣжки, които той дава за водителитѣ на споменатото възстание въ юго-западна България.

Начело на възстанието, споредъ думитѣ на Ив. Скилица, застанали четирма братя, Давидъ, Моисей, Ааронъ и Самуилъ, които били синове „на единъ отъ велемощнитѣ въ България (и още „у българитѣ“) комити“;[1]) а съкратителътъ на Скилица, Иванъ Зонара, ги опрѣдѣля като синове „на единъ отъ българскитѣ комити“ на едно мѣсто, а на друго — като синове „на единъ отъ виднитѣ (именититѣ) у тѣхъ (българ-

[1]) Skyl.-Cedr., ib., II, p. 347: ἑνὸς ὄντες παῖδες τῶν μέγα δυνηθέντων ἐν Βουλγαρίᾳ κομήτων; p. 434: ἑνὸς τῶν παρὰ Βουλγάρων μέγα δυνηθέντων κόμητος ὄντες παῖδες καὶ διὰ τοῦτο κομητόπουλοι κατονομαζόμενοι.

ритѣ) и наричанъ комитъ",[1]) и поради това тѣ се наричали комитопули, т. е. синове на комита. И тъй, бащата на четирмата братя — водители по общественото си положение билъ комитъ.

Но какво или кого трѣба да разбираме подъ това име? Гръцката дума κόμης, ητος, ὁ (ср. лат. comes, itis) била име на разни византийски военни длъжности,[2]) обаче въ дадения случай и мѣсто тя не е употрѣбена въ византийско значение. Както епитетътъ ἐπίσημος = „знаменитъ, виденъ, именитъ" и причастието λεγόμενος къмъ κόμης у Зонара, който, очевидно, е искалъ да изтъкне особеното

---

[1]) Zonaras, Ib., IV, p. 75: ἑνὸς γὰρ τῶν κομήτων τῶν ἐν Βουλγάροις τέσσαρες παῖδες; p. 110: . . . . οἱ κομητόπωλοι ὠνομάζοντο, ὅτι υἱοὶ γεγόνασιν ἑνὸς τῶν παρ' αὐτοῖς (Βουλγάροις) ἐπισήμων καὶ λεγομένων κομήτων. — Старобълг. прѣводачъ въ продължението на Симеона Логотета прѣдава тия изречения така, стр. 146: „єдного єѡ Ѳ болѣрь блъгарскꙑ д сйнове"; стр. 156: „нжѥ и комитопоули нарицаѥхѫсѧ, зане сйѡе сѣхѫ єдного Ѳ нарочитꙑѥ къ нѥмꙋ и нарицаемаго комй". — Старобълг. прѣводъ се отличава отъ гръцкия текстъ въ това, че, докато първиятъ дава послѣднитѣ двѣ думи въ втората цитата въ род. п. ед. ч., като го съгласува съ „единого", вторият ги поставя въ род. п. мн. ч., като ги отнася къмъ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπισήμων. Понеже тая разлика измѣнява смисъла на цѣлото изречение, трѣба да видимъ, кое четене е по-вѣрно, т. е. кое стои по-близу до оригинала. Като отличителна черта на старобълг. прѣводачъ се явява това, че той строго буквално и дори рабски се придържа о своя гръцки оригиналъ и, може да се каже, той прѣвежда всѣка дума въ съотвѣтната ѝ форма и мѣсто, така че явно става, че въ неговия гръцки текстъ се четѣло: ἑνὸς τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπισήμων καὶ λεγομένου κόμητος, което издателитѣ на Зонара при обикновенитѣ съкращения въ гръцкитѣ ржкописи сж прочели сѫщо въ род. п. мн. ч. по аналогия съ първата цитата, дѣто стои κομήτων. Че първоначално въ Зонаровия текстъ послѣднитѣ двѣ думи сж стояли въ род. п. ед. ч., ще се убѣдимъ, ако сравнимъ това изречение съ съотвѣтното у Ив. Скилица, оригинала на Зонара. Запазвайки цѣлия изразъ тъй, както е у Скилица, Зонара замѣнилъ думитѣ μέγα δυνηθέντων съ ἐπισήμων тъй, както ги изпусналъ съвсѣмъ въ първата цитата, и отъ себе си прибавилъ причастието λεγόμενος и го съгласувалъ по число (един.) съ стоящата у Скилица κόμητος, като чрѣзъ това е искалъ да изтъкне, че тукъ думата κόμης не е равнозначуща съ византийското ѝ значение. Прѣдъ видъ на горнитѣ съображения ние приемаме четенето на старобълг. прѣводъ като по-близко, а оттука и по-вѣрно до първоначалния гръцки текстъ.

[2]) Вж. Ѳ. Ив. Успенскій, Военное устройство византійской имперіи. — ИзРАИ-та, кн. VI (1900), стр. 165, 166, 172=173.

значение на тая дума, тъй и написътъ κομίτης, подъ който съврѣменният византийски поетъ Иванъ Геометъръ разбиралъ тъкмо Самуила въ стихотворението си Εἰς τὸν κομιτόπουλον,[1]) показватъ, че тя е употрѣбена тукъ вмѣсто близката по съзвучие и отчасть и по значение (като воененъ терминъ) обща старославянска дума **кънетъ**, която, споредъ стари текстове, означавала „знатенъ, именитъ човѣкъ, който заемалъ видно мѣсто въ обществото, а оттука и въ войската",[2]) а това е старѣятъ, който стоялъ начело въ славянската община въ Македония и билъ въ сѫщото врѣме и прѣдводитель, началникъ на мѣстната войска, изваждана отъ извѣстна община. „Славянската община, каквато тя се явява въ новеллитѣ, споредъ опрѣдѣлението на Ѳ. Ив. Успенски, прѣдставяла отъ себе си сложно политическо тѣло, което състояло не отъ десетъци селски дворове, а отъ десетъци селища и села съ десетъци хиляди население. Имало общини и отъ твърдѣ голѣми размѣри, които сѫ могли да извадятъ цѣлъ корпусъ военни хора, каквито били славянскитѣ колонии въ VII. и VIII. вѣкъ".[3])

Нѣма съмнѣние, че тая сѫщата уредба на славянската община е била запазена и отъ българскитѣ господари прѣзъ IX. вѣкъ, слѣдъ като македонскитѣ славѣни се присъединили къмъ българската държава. Обаче за по-добра и здрава свръзка съ центра на държавата тия славѣнски общини още при князъ Бориса били групирани въ по-голѣми административни единици, като се запазвало старото племенно сродство на отдѣлнитѣ общини отъ една страна, а отъ друга — ста-

---

[1]) За написа κομίτης или κομήτης, както и за стихотворението вж. тукъ по-долу, стр. 683.

[2]) Че думата **кънетъ** е обща старославянска дума, а не е произлѣзла, както нѣкои мислятъ, отъ гръц. κόμης или лат. comes, слѣдъ направенитѣ напослѣдъкъ отъ Н. Ванъ Вейка обяснения за произхода ѝ (вж. Slavia, IV (1925), стр. 209—212), остава вънъ отъ всѣко съмнѣние. Опитътъ на Ѳ. Ив. Успенски, Къ исторіи крестьянскаго землевладѣнія въ Византіи. ЖМНПр. ч. 225 (1883), стр. 329—333, както и на Н. Скабалановичъ, Визант. государство и церковь, стр. 316, да обяснятъ κόμης отъ κώμη, не можа да си пробие пѫть.

[3]) Ѳ. Ив. Успенски, п. т., стр. 328.

ритѣ термини 1. **кѫметство** за такава отдѣлна область, каквито се явяватъ споменуванитѣ отъ реймския архиепископъ Хинкмара decem comitatus при Бориса,[1]) и 2. **кѫметъ** за управителя на такава една область. Такива сѫ били **кѫметъ** (κόμης) Таридинъ при Бориса за Брѣгалнишката область[2]) и **кѫметъ** (κόμης) Дристъръ за Струмишката область при Симеона.[3]) И тъй, по характера на своята длъжность тия кѫметове или комити сѫ влизали въ броя на българскитѣ воеводи-боляри,[4]) които по-сетнѣ се явяватъ подъ име οἱ μεγιστᾶνες — почти полунезависими господари съ свои крѣпости и войски;[5]) що се отнася до тѣхния произходъ, то едни отъ тѣхъ, поне на първо врѣме, сѫ излизали изъ срѣдата на мѣстното население и, като замѣстители на прѣдишнитѣ племенни князе, ще да сѫ били изборни лица, които се утвърдявали отъ централната власть; а други, ако се съди по имената имъ, Кракра, Елемагъ и др., и то по-сетнѣ вече при Симеона, сѫ се назначавали направо отъ княза и царя; въ всѣки случай тѣ били най-високитѣ прѣдставители на мѣстното население, защищавали сѫ неговитѣ интереси прѣдъ властьта и затова се ползували съ голѣмъ авторитетъ и влияние въ цѣлата область — тѣ сѫ били μέγα δυνηθέντες — „велемощни“ и достигали понѣкога до такава мощь, че се рѣшавали да се противопоставятъ на централната власть, какъвто билъ въ случая бащата на нашитѣ комитопули. Каква роля е игралъ той въ самото възстание, не може да се установи, защото нито едно извѣстие или документъ, които заслужватъ довѣрие, не гово-

---

[1]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 45—46, бѣл. 1.

[2]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 237. — Житието на Тивериуполскитѣ мѫченици. Migne, Part. gr. t. 126, cap. 37, col. 201, D.

[3]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 340, бѣл. 1. — Сѫщото житие, ib. cap. 47, col. 213, A.

[4]) Затова и старобългарскиятъ прѣводачъ въ продължението на Симеона Логотета прѣвежда ἑνὸς γὰρ τῶν κομήτων — „едного бѡ ѿ болѣръ. — Вж. тукъ по-горѣ, стр. 634, бѣл. 1.

[5]) Skyl.-Cedr., ib., p. 469,8—9: μαγιστᾶνας τῶν Βουλγάρων. . . μετὰ τῶν οἰκείων ἕκαστος ταγμάτων. — Cp. Jireček, Die cyrillische Inschrift. Archiv f. sl. Phil. Bd. XXI (1899), S. 548—549. — Вж. нашата рецензия въ СбНУКн. XV (1898), отд. крит., стр 35—37.

рятъ за него; неговата личность нийдѣ не изпжква като дѣецъ както въ възстанието, така и по-сетнѣ. Едва напослѣдъкъ възъ основа на двѣ автентични извѣстия можа да се окончателно установи, че името му било Никола, а на жена му Рипсимия,[1]) като чрѣзъ това се тури край на една

[1]) Това сж: 1. намѣрениятъ въ с. Германъ на източния брѣгъ на Пръспанското езеро надписъ отъ 993 г., който Самуилъ поставилъ за споменъ на баща си Никола, майка си . . . и брата си Давида (вж. Ѳ. Ив. Успенскій, Надпись царя Самуила, а сжщо статиитѣ на Т. Д. Флорински и Л. Милетича. ИзРАИ-тъ, т. IV (1899), стр. 1—20. — C. Jireček, п. т., стр. 543—551. — Ср. Йор. Ивановъ, Български старини стр. 21—26) и 2. извѣстието въ прѣписа на Ив. Скилицовата хроника, направенъ и допълненъ отъ дѣволския епископъ Михаила въ въ 1118 г. — B. Prokić, Die Zusätze in Handschrift des J. Skylitzes. München 1906, S. 28, споредъ когото у Cedrenus, ib., p. 434,22—23 трѣба да се чете: ἑνὸς τῶν παρὰ Βουλγάροις μέγα δυνηθέντων κόμητος ὄντας παῖδες [Νικόλαος ὀνομαζόμενος (? Νικολάου ὀνομαζομένου) μητρὸς Ῥιφίμης] — Това е тъй нареченият Codex Vindobonensis, hist. graec. LXXIV, който е писанъ не по-рано отъ края на XIII. или нач. на XIV. вѣкъ. Тоя виенски ржкописъ № 74, въ сравнение съ другитѣ достигнали до насъ прѣписи отъ хроиикага на Ив. Скилица, се отличава не само по обема, но и по многобройнитѣ прибавки и варианти, които главно се отнасятъ къмъ историята на българитѣ слѣдъ падането на източната половина на царството и проливатъ немалка свѣтлина върху нѣкои въпроси отъ тоя периодъ на нашата история. — Отъ изслѣдванията на извѣстния добъръ познавачъ на византийската историография Carl de Boor (Zu Johannes Skylizes, Byzan. Zeitsch. XIII (1904), S. 366—369) се установява слѣднето: 1. самиятъ виенски ржкописъ № 74 състои отъ двѣ части, отъ които първата се почва не отъ 811 г., отдѣто се почва изобщо хрониката на Ив. Скилица, а отъ покачването на Василия II на прѣстола (976) и свършва съ възцаряването на Исака I Комнинъ (1057), и, споредъ една приписка въ края, която гласи: ἐγράφη χειρὶ Μιχαὴλ ἐπισκόπου Σελασφόρου . . . ἐτελειώθη μηνὸς ἀπριλίου κδ' ἰνδ. ια' ἔτους ϛχχϒ (6623) (както за изпуснатата дума, тъй и за точното опрѣдѣляне на годината, която споредъ посочения индиктионъ би трѣбало да бжде 6626 = 1118 г., вж. пакъ тамъ, стр. 366—367. — В. Н. Златарски, Дѣ се намиралъ Дѣволъ, п. т., стр. 53—55), тя е имала за основа другъ единъ прѣписъ, който билъ писанъ отъ епископа на гр. Дѣволъ Михаилъ въ първата половина (24. априлъ) на 1118 год., когато втората часть отъ текста е направена по другъ нѣкой прѣписъ, и 2. всички споменати прибавки и варианти къмъ първоначалния текстъ на Скилица въ първата часть сж направени отъ сжщия еп. Михаилъ Дѣволски, който като български епископъ, а може би и по произходъ българинъ, се е интересувалъ отъ историческата сждба на българитѣ слѣдъ 972 г. и затова намислилъ да допълни Ив. Скилица съ нѣкои подробности; по сжщия начинъ се обяснява,

заблуда, която, основана на едни подправени въ края на XV. или въ началото на XVI. вѣкъ документи, се държеше отъ врѣмето на иезуитския свещеникъ Даниеля Фарлати († 1773) почти два вѣка както въ нашата, тъй и въ чуждата историческа литература.[1]) Поради това при тая липса на

защо той се ограничилъ само съ периода отъ покачването на Василия II до възцаряването на Исака I Комнинъ. — Що се отнася до изворитѣ, отъ които еп. Михаилъ е черпилъ своитѣ прибавки и варианти, то тоя въпросъ не е още окончателно рѣшенъ. Б. Прокичъ приема, че повечето прибавки, и то за политическата история, сж заимствувани отъ главния изворъ на Скилица— историята на Теодора Севастийски, който написълъ специална хроника (χρονικὸν βίβλον) за царуването на Василая II, и когото Скилица не е прѣписвалъ робски, ами го значително съкращавалъ (вж. В. Г. Васильевскій, Къ исторіи 976—986 годовъ. ЖМНПр. ч. 184 (1876), стр. (26—127); Труды его, стр. 67); а за извѣстията по църковна история Прокичъ мисли, че сж взети не отъ изворитѣ на Скилица, а отъ другадѣ. Carl de Boor пъкъ, макаръ и да допуща, че еп. Михаилъ е заимствувалъ нѣкои прибавки отъ Теодора Севастийскн (вж. Byzan. Zeitsch. XIV (1905), S. 435—436) се изказва, че все пакъ е много по-вѣроятно, че българскнятъ епископъ ги е прибавилъ отъ собственитѣ си знания, отколкото че Скилица трѣбало да съкрати тъкмо само извѣстията за българскитѣ отношения (вж. Byz. Zeitsch. XIII. S. 368—369).

[1]) Новитѣ историци възъ основа на единъ подправенъ паметникъ, извѣстенъ подъ име „Грамота на Пинчия (Пенчо)" отъ 994 г., въ който се споменува, какво въ тая годнна билъ български царь Стефанъ, въ когото виждаха Самунла, и че той ималъ баща на име Шишманъ, а сжщо възъ основа на Зографския поменикъ на българскитѣ царе отъ 1502 г., който се смѣташе за прѣписъ отъ нѣкой по-старъ такъвъ поменикъ и въ който християнскитѣ български царе отъ първото царство сж изброени така: Борисъ, Симеонъ, Петъръ, Борисъ, Романъ, Шишманъ, Давндъ, Самуилъ, — приемаха, че бащата на комитопулитѣ носилъ името Шишманъ, а други го наричаха Мокъръ възъ основа на едно тъмно извѣстие на Анна Коминна (вж. В. Н. Златарскн, История на българ. държава, т. I, 1, стр. 322, бѣл. 5). Въ настояще врѣме обаче не може да се приеме нито едното, нито другото име, защото 1. Грамотата на Пинчия е нищо друго, освѣнъ единъ фалшификатъ отъ XV. или нач. на XVI. вѣкъ, което не само се доказва отъ много хронологически, фактически и езикови неточности и несъобразности въ нея, но и историческитѣ личности, както и събитията, за които става дума въ нея, се отнасятъ къмъ начал. на XIV. вѣкъ (вж. F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I, č. 1. Zagreb 1914, str. 645—649. — Подробно у В. Н. Златарски, Тъй наречените „грамоти" на Пинчия и неговия синъ Плезо. Годишникъ на Соф. Универ. год. XV—XVI (1919—1920), стр. 1—54 Въ тая статия ние отнесохме фалшификата къмъ края на XVI. или нач. XVII.

данни необходимо се явява да се прѣдположи, че той е умрѣлъ още въ началото на възстанието и отъ негово име сж го продължили синоветѣ му. Сжщо така остава неизвѣстно, коя область е управлявалъ къметъ Никола, а оттука не може да се опрѣдѣли точно центърътъ на възстанието; но, като се вземе прѣдъ видъ, че послѣдниятъ български патриархъ Дамианъ Дръстърски, слѣдъ покорението на източната половина на царството въ 972 г., избѣгалъ въ Срѣдецъ, както се извежда отъ втората грамота на Василия II,[1]) то може да се приеме съ извѣстна достовѣрность, че патриархътъ потърсилъ подслонъ и защита при ония личности въ западната свободна половина, въ ржцѣтѣ на които се намирала въ това врѣме властьта, а това сж били тъкмо комитопулитѣ, слѣдователно, владѣнията на тѣхния баща сж образували софийската область заедно съ днешна сѣверна Македония, а оттука първоначално центърътъ на възстанието билъ важниятъ по своето географическо и стратегическо положение градъ Срѣдецъ или визан. Триадица, който държалъ пжтищата за юго-западнитѣ и сѣверо-западни български земи.

Възстанието на комитопулитѣ имало, както видѣхме, голѣмъ успѣхъ, едно, защото Борисъ II билъ изпратенъ отъ Цариградъ въ България, за да му се даде възможность да възпре това политическо движение и, друго, защото четирмата братя сж дѣйствували подъ девиза — защита на оте-

---

вѣкъ. Обаче отъ посочения тукъ трудъ на проф. Ф. Шишича, който ни стана извѣстенъ слѣдъ обнародването на нашата статия, ние узнахме, че отъ сжщия фалшификатъ се ползувалъ и хърватскиятъ историкъ Д. Заворовичъ (1540—1610) за своята история на Далмация, написана въ 1598 г. Това показва, че фалшификатътъ билъ направенъ прѣди врѣмето на Заворовича, т. е. къмъ края на XV. или нач. на XVI. вѣкъ. Г. Шишичъ го отнася къмъ XV. вѣкъ) и 2. редътъ на царетѣ въ Зографския поменикъ се рѣзко отличава отъ оня въ другитѣ, запазени до насъ, по-стари поменици и нийдѣ не се споменува името „Шишманъ", а поради това той се отнася не къмъ нач. на XVI. вѣкъ, а много по-късно, къмъ края на XVIII или нач. на XIX. вѣкъ (вж. В. Н. Златарски, п. т., стр. 55—58).

[1]) По изданието на H. Gelzer a въ Byzan. Zeitsch. II, (1893), стр. 44—45. — Вж. сжщо В. Н. Златарски, Български архиепископи прѣзъ първото царство, п. т., стр. 70—76 и особ. стр. 71.

чеството отъ чуждо завоевание. Докато източна България падала подъ ударитѣ на руския князъ Светослава (969—970), тѣ сполучили да привлѣкатъ на своя страна и другитѣ македонски и южно-албански области, които влизали въ Петровата държава, за обща отбрана, въ случай че руското или византийското оржжие бѫде обърнато и противъ западнитѣ области на царството. По тоя начинъ всички мѣстни областни управители — къметове-воеводи отъ западната половина се присъединили малко-по-малко къмъ общото дѣло подъ водителството на четирмата братя, като инициатори на възстанието.

Първоначално тѣ сѫ образували, както изглежда, единъ федеративенъ съюзъ съ военно-отбранителна цѣль и затова властьта на цѣлата страна била разпрѣдѣлена между четирмата братя, които сѫ управлявали задружно всѣки отдѣлна погранична съ Византия область. Така, Давидъ управлявалъ юго-източна Македония между долнитѣ течения на рр. между Бистрица и Вардаръ, т. е. областьта съсѣдна на солунската тема, съ центъръ Воденъ или Мъгленъ и, като най-старъ братъ, при него се намиралъ и българскиятъ архиепископъ-патриархъ, както това сѫщо се установява отъ посочената грамота на Василия II,[1]) споредъ която седалището на архиепископа отъ Триадица или Срѣдецъ било прѣнесено въ Воденъ и Мъгленъ; на Моисея била повѣрена струмишката область съ центъръ Струмица, защото той е дѣйствувалъ, както ще видимъ, въ посока къмъ Сѣръ; на Аарона била дадена софийската область съ центъръ Срѣдецъ, защото той е резидиралъ въ тая область, както показва мѣстото на неговото убийство (вж. по-долу), и Самуилъ получилъ южна Македония съ центъръ Костуръ или Прѣспа, защото той насочилъ въ 976 г. своитѣ нападения право на югъ въ Тесалия.

Отначало братята не се рѣшавали да обявятъ отцѣпилитѣ се западни български области за отдѣлна независима държава, защото тѣ не знаели, какъ ще се развиятъ събитията въ източна България особено прѣзъ врѣмето

[1]) Вж. прѣднята цитата.

на руско-византийската война, и само слѣдъ покорението и откарването въ плѣнъ законния царь Бориса II и брата му Романа отъ Ив. Цимисхия прѣзъ втората половина на 972 г. тѣ рѣшили да се отдѣлятъ като самостойна федеративна държава. Че тъкмо тогава западната половина на царството била прогласена за отдѣлна държава свидѣтелствуватъ и западнитѣ аналии. Тѣ разказватъ, че, когато западниятъ императоръ Оттонъ I се завърналъ прѣзъ 972 г. отъ Италия въ Германия слѣдъ шесть години и на Великдень 973 г. се намиралъ въ Кведлинбургъ, при него се явили пратеници отъ разни народи съ богати дарове, между които имало такива и отъ българитѣ.[1]) Цѣлта на това пратеничество при германския императоръ е очевидна: то било изпратено да извѣсти за промѣната, настанала въ българското царство — за покорението на източната му половина отъ Византия и за отцѣпването на западната половина въ отдѣлна държава, а може би, и да иска признаването ѝ отъ западния императоръ.

Това извѣстие ясно показва, че четирмата братя на първо врѣме били силно огрижени за стабилизирането на новата държава. Въ това отношение не малко имъ спомогнало обстоятелството, че слѣдъ покорението на източна България Ив. Цимисхий, завзетъ всецѣло съ военнитѣ си операции противъ арабитѣ въ Азия, дѣто концентриралъ всичкитѣ си войски и прѣкаралъ отъ пролѣтьта на 973 г. почти до самата си смърть (11. януарий 976),[2]) не е ималъ възмож-

[1]) Hildesheimenses annales. Pertz, Mon. Germ. SS. t. III, p. 62: Otto senior imperator cum juniore venit Quidelinburg ibique celebraverunt Pascha 10. Kal. Aprilis, et illuc venerunt ad eos legati Graecorum, Beneventorum, Ungariorum, Bulgariorum, Danorum, Sclavorum cum regiis muneribus, at non longe post Otto senior prius imperator Non. Mai obiit. — Ср. Wissenburgenses et Lamberti annales, an. 973. Mon. Germ. III, p. 62. — Altahenses annales, Mon. Germ. XX, p. 787, посочватъ броя на пратеницитѣ — двама (Bulgariorum duo). — Con. Jireček, п. т., стр. 547. — Б. Прокић, Постанак једне словенске царевине у Маћедонији у X. веку. „Глас" срп. Акад., кн. 76 (46) (1908), стр. 251.

[2]) Ив. Цимисхий се върналъ въ Цариградъ въ края на лѣтото 975 г. боленъ отъ бавно отравяне и се поминалъ на 11. януарий 976 г. — Leo Diakonos, ib., p. 176—178.

ность да прѣдприеме каквито и да било дѣйствия противъ тѣхъ; той може би е прѣдполагалъ това да направи слѣдъ свършването на войната съ арабитѣ. Прѣзъ това врѣме братята се почувствували до толкова закрѣпнали, че успѣли да подготвятъ отпадането на покорената половина на царството, което станало прѣзъ 976 г. веднага слѣдъ смъртьта на воинствения и побѣдоносенъ Ив. Цимисхия, когато управлението на империята прѣминало въ ржцѣтѣ на една крайно непопулярна личность — евнуха паракимоменъ Василия, който носилъ високата титла πρόεδρος и билъ единъ образцовъ интригантинъ. Това отпадане се изразило въ това, че българитѣ отъ източната половина на царството, респек. отъ сѣверна и сѣверо-източна България, се отказали да признаватъ византийската власть, присъединили се къмъ западната — свободната половина и признали властьта на четирмата братя, „защото отъ близкитѣ на Петра по родъ едни били покосени отъ смъртьта, а Борисъ и Романъ, неговитѣ синове, отведени въ столицата, оставали тамъ“.[1]) И Ив. Скилица, и Зонара говорятъ не за възстание, а за отпадане, за отмѣтане, и то не на четирмата братя, защото нѣмало защо тѣ

---

[1]) Skyl.-Cer.d., ib., p. 434,20—435,6: τῶν δὲ Βουλγάρων ἅμα τῇ τελευτῇ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ἀποστατησάντων, ἄρχειν αὐτῶν προχειρίζονται τέσσαρες ἀδελφοί Δαβίδ, Μωϋσῆς, Ἀαρὼν καὶ Σαμουήλ . . . τῶν γὰρ κατὰ γένος προσηκόντων τῷ Πέτρῳ οἱ μὲν ἄλλοι θανάτῳ διεκόπησαν, Βορίσης δὲ καὶ Ῥωμανὸς οἱ τούτου υἱοὶ εἰς τὴν πόλιν εἰσαχθέντες, ὡς ἐν ἐμπροσθεν εἴρηται, ἔμενον ἐν αὐτῇ. — Zonaras, ib., p. 110,12—22: τὰ δὲ Βουλγάρων αὖθις κεκίνητο· ὡς γὰρ ἡ τοῦ Τζιμισκῆ κατήγγελτο τελευτή, τέσσαρσιν ἀδελφοῖς ἀναθέασι σφετέραν ἀρχήν, Δαβίδ, Μωυσῇ, Ἀαρὼν τε καὶ Σαμουήλ . . . οἱ γὰρ ἐκ τοῦ βασιλείου γένους σφίσιν ἐπιλελοίπασι, μόνου περιλειφθέντος ἐνὸς τῶν παίδων τοῦ Πέτρου, φημὶ δῆτα τοῦ Ῥωμανοῦ, ὃς ἀκτομίας ἦν. — Старобълг. прѣводачъ прѣдава Зонаровия текстъ така: „българи же, ико оуслышашѧ о сѫмр҃ти Цимисхіевѣ, паки ѿкрѣгошѧ сѧ, и ѥдѣ сномъ четырьмъ братиѥмъ къложишѧ, Дв҃дъ, Мѡѹсіѥѵ, и Аронъ, и Самоилоу . . . ихъ цр҃ькыи рⷭ҃ ихъ скончасѧ, ѥдиномъ тъчїѫ остакшѧ ѿ сѣмѥ Петра цр҃ѣ, гл҃ѧ же, Романа, иже ископлѣнъ ѥ҃ѣ“ (п. т., стр. 156). Тукъ първитѣ двѣ изречения не се схождатъ съ гръцкия текстъ и по смисълъ се приближаватъ до текста на Скилица. Зонара пъкъ се отличава отъ Скилица по това, че той нищо не споменува за сждбата на Бориса, защото той изпускалъ цѣлия пасажъ за побѣгването на Бориса и Романа и поради това казва, че отъ синоветѣ на Петра останалъ само единъ Романъ.

да отпадатъ отъ Византия, понеже нито прѣди, нито въ дадения моментъ не сж били покорени отъ нѣкой императоръ, нито изобщо не сж признавали византийската власть,[1]) а на българитѣ, и то на ония, които бѣха покорени отъ Ив. Цимисхия, т. е. на българитѣ отъ източната половина на царството, защото само тѣ сж могли да отпаднатъ отъ Византия и да „възлагатъ властьта си на четирмата братя", т. е. да се присъединятъ къмъ западната — свободната половина и да признаятъ тѣхната власть. Че тукъ трѣба да се разбиратъ българитѣ отъ покоренитѣ части на българското царство, се види още и отъ причинитѣ, които сж ги подбудили това да направятъ, именно, защото царскиятъ имъ родъ се прѣсѣкълъ, понеже всички роднини на царь Петра измрѣли, а синоветѣ му, Борисъ и Романъ, се намирали въ плѣнъ въ Цариградъ, слѣдов. тукъ става дума само за българитѣ отъ ония области, които бѣха останали подъ властьта на царь Бориса II, а не за четирмата братя, които още въ 969 г. се отказали да признаватъ тая власть. Най-сетнѣ отпаднали само земитѣ сѣверно отъ Стара-планина, но не и южнобалканскитѣ български владѣния, които останали подъ византийска власть, защото по-сетнѣ, както ще видимъ по-нататъкъ, Василий II отново трѣбало да завоевава сѣверна България, а пъкъ за присъединението на послѣднята къмъ западната половина по-сетнѣ засега нѣмаме никакви извѣстия.

Какво отношение имали четирмата братя къмъ отмѣтането на българитѣ въ източната половина, показватъ самитѣ думи на Ив. Скилица. Той съобщава, че „когато българитѣ се отмѣтнали заедно съ смъртьта на императоръ Ивана (Цимисхия), четирмата братя ἄρχειν αὐτῶν (Βουλγάρων) προχειρίζονται. Глаг. προχειρίζομαι значи: „вземамъ въ ржцѣ,

[1]) Най-добро доказателство за това служатъ думитѣ на Михаила Атталиата, който изрично казва, че прѣди Василия II България не била подчинена на никого отъ императоритѣ за дълго врѣме" (M. Attaleiates. ed. Bon., p. 234: τῆς Βουλγαρίας .... καὶ μηδενὶ τῶν βασιλέων ὑποταγείης ἀπὸ πολὺ κτλ. — Ср. C. Jireček, Archiv f. sl. Phil. Bd. 21, S. 548). При това трѣба да се помни, че, когато М. Атталиата писалъ историята си прѣзъ 1079 и 1080 г., подъ „България" се разбирали въ Византия тъкмо западната половина на царството.

завземамъ се за нѣщо, подготвямъ, устроявамъ," слѣдов. горнето изречение при infin. допълнение значи: „тѣ се завематъ да властвуватъ надъ тѣхъ" (българитѣ), а Зонара право казва, че „тѣ (българитѣ) възлагатъ своята власть на четирмата братя." При такова разбиране думитѣ на двамата хронисти — а всѣко друго ще бѫде погрѣшно — ясно става, че движението за отпадането на сѣверната часть въ източната половина на царството не могло да стане безъ участието на четирмата братя, които сѫ агитирали между населението на сѣвернитѣ и сѣвероизточнитѣ области, че то да не очаква освобождение отъ законнитѣ си владѣтели, Бориса и Романа, защото тѣ се намирали въ плѣнъ въ Цариградъ, а да се присъединятъ къмъ западната — свободната половина на царството. Чрѣзъ това комитопулитѣ се домогвали да възстановятъ прѣдишнитѣ граници на царството и по тоя начинъ да закрѣпятъ властьта въ ржцѣтѣ си.

При какви обстоятелства станало отмѣтането на сѣверна и сѣверо-източна България отъ Византия, остава неизвѣстно по липса на данни; но съ него несъмнѣнно трѣба да свържемъ общитѣ задружни и едноврѣменни нападения на комитопулитѣ въ западнитѣ византийски области на полуострова. Тия нападения сѫ имали тъкмо за цѣль да отвлѣкатъ вниманието на цариградското правителство отъ това, което ставало въ сѣверна България и изобщо да използуватъ стѣсненото положение на Византия, въ което тя се намирала веднага слѣдъ смъртьта на Ив. Цимисхия. Така, тъкмо прѣзъ това врѣме (976—977) вториятъ братъ Моисей прѣминалъ р. Струма и насочилъ ударитѣ си противъ Сѣръ; обаче при обсадата на тая крѣпость той билъ убитъ отъ единъ камъкъ, изхвърленъ отъ градскитѣ стѣни, а споредъ другъ вариантъ, когато коньтъ му падналъ съ него, той билъ закланъ отъ единъ отъ хората на извѣстния тогава византийски полководецъ дука Лъва Мелисина,[1]) който е защищавалъ гр. Сѣръ

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 435,15: Μωϋσῆς δὲ τὰς Σέρρας πολιορκῶν λίθῳ ἀπὸ τοῦ τείχους βληθεὶς ἐτελεύτησε. Вариантъ у B. Prokić, п. 1., стр. 29, № 8: ἄλλοι δὲ οὐ λίθῳ βληθῆναι λέγουσιν τὸν Μωϋσήν, ἀλλὰ τοῦ ἵππου συμπεσόντος αὐτῷ ὑπό τινος περὶ τὸν δοῦκα Μελισσηνὸν ἀποσφαγῆναι. Ср. п. т., стр, 40, № 8: — Zonaras,

отъ българитѣ, може би, като стратегъ-дука на тема Тракия и Македония. Въ сѫщото врѣме Самуилъ нахлулъ на югъ на полуострова въ Тесалия и въ течение на три години обсаждалъ гр. Лариса (976—979), но безуспѣшно, защото стратегътъ на теми Еллада Кекавменъ съ разни военни хитрости сполучилъ да отбива нападенията на Самуила.[1])

Ib., p. 110,23: ὁ δέ γε Μωυσῆς τὰς Σέρρας πολιορκῶν λίθῳ βάλλεται, καὶ θνήσκει αὐθός. — Старобъл. прѣводъ, стр. 156: Мωυσи же, Сѣрѣ съѣж, камєнь оудариⷱ сѧ и скончаєⷱ.

[1]) За тая обсада на Лариса ето какво разказва Кекавменъ въ своя „Стратегиконъ" въ § 169 подъ надсловъ: „за разумния началникъ на крѣпость": „Когато покойниятъ ми дѣдо Кекавменъ билъ въ Лариса, като ималъ властьта надъ Еллада, българскиятъ тиранинъ Самуилъ много пѫти се опитвалъ ту съ война, ту съ хитрость да завладѣе Лариса и не можилъ (да постигне това), но (всѣки пѫть) той бивалъ отблъсванъ и посраменъ отъ него. (Отъ своя страна пъкъ дѣдо ми) ту го прѣслѣдвалъ съ война, ту пъкъ се стараелъ да смегчи него самия и близкитѣ му съ подаръци. Като постѫпвалъ така, той ималъ възможность безъ прѣчки да сѣе и жъне, и (по тоя начинъ) спасявалъ своитѣ хора чрѣзъ задоволство. А когато видѣлъ, че (тиранинътъ) съвсѣмъ наддѣлялъ, той го прогласилъ (ἐφήμιζεν αὐτὸν, т. е. призналъ властьта му) и по тоя начинъ, като го пакъ подвелъ, посѣялъ и пожъналъ. Той писалъ до порфирородния киръ Василия, какво „азъ, светий мой господарю, принуденъ отъ отстѫпника, заповѣдахъ на ларисчани и тѣ го прославиха (ἐυφήμισαν αὐτὸν, т. е. признаха властьта му), и съ Бога посѣяха и пожънаха. И чрѣзъ застѫпничеството на твоето царство събрахъ плодове (храна), които стигатъ за ларисчани за четири години, и ето тѣ пакъ сѫ робби на твоето царство". Като се научилъ за това, императорътъ одобрилъ хитростьта на моя дѣдо". — Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regiis libellus. Edid. B. Wassiljewsky et V. Jernstedt. Petropoli 1896., p. 65,11—26 — Ср. В. Г. Васильевскій, Совѣты и разказы византійскаго боярина XI вѣка. ЖМНПр. ч. 216 (1881), стр. 103—194. — Че тая обсада се отнася къмъ врѣмето прѣди 980 г., ние извеждаме възъ основа на слѣднитѣ данни. Отъ § 170 на сѫщия „Стратегиконъ" се види, че Кекавменъ билъ елладски стратегъ три години и слѣдъ него билъ назначенъ другъ стратегъ, при когото Саму ъ сѫщо три години обсаждалъ Лариса и само съ гладъ принудилъ града да се прѣдаде (вж. по-долу). Този другъ стратегъ билъ Никулица, както това се установява по слѣднитѣ данни. Въ края на § 168 се чете: „Ако ти ще имашъ вѫтрѣ (въ крѣпостьта-кулата) своитѣ хранителни запаси, то азъ съмъ увѣренъ, че, когато враговетѣ се опитатъ да воюватъ съ тебе, ти съ божия помощь ще ги разбиешъ и ще ги обърнешъ въ бѣгство; ако това не направишъ, както ти заповѣдвахъ, ти ще изпатишъ това, което изпатиха родителитѣ на Никулица Ларисийски (εἰς Λαρίσσαν) при Самуила".

Въ това задружно нападение, както изглежда, не взелъ участие най-стариятъ братъ Давидъ, защото веднага слѣдъ отмѣтането на сѣверна България той билъ убитъ отъ нѣкакви странници-власи нѣйдѣ между Костуръ и Прѣспа въ мѣстность наречена „Хубави джбове.“[1]) Това загадъчно

Какво сж изпатили послѣднитѣ се види отъ § 170, дѣто се разказва, че слѣдъ падането на Лариса поради непоносимия гладъ при втората ѝ обсада отъ Самуила, ларисчани били обърнати въ робство съ изключение на рода Никулица, слѣдов. тогава Никулица се намиралъ въ Лариса, а споредъ § 244 той билъ елладски стратегъ въ 4-та година отъ царуването на Василия II, т. е. 980 г. — Strategicon, ib. pp. 64,15—65,10; 65,26—66,11; 96,3—24. — В. Г. Васильевскій, Совѣты, п. т., стр. 102—103, 121—122, 318—319. Отъ тия данни могатъ да се направятъ слѣднитѣ заключения: 1. че Какавменъ билъ елладски стратегъ до 980 г., или обсадата на Лариса при него се продължавала отъ 976—979, а оттука 2. че нападенията както на Самуила въ Тесалия, тъй и на Моисея противъ Сѣръ се почнали прѣзъ 976—977 г. и 3. падането на Лариса, което е станало при Никулица, трѣба да се отнесе къмъ 983 г.

[1]) Skyl.-Cedr., ib. 435,15: τῶν δὲ τεσσάρων ἀδελφῶν Δαβὶδ μὲν εὐθὺς [τῆς ἀποστασίας] (Вж. В. Prokić, п. т., стр. 28, № 8) ἀπαβίω ἀναιρεθεὶς μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας καὶ (вм. εἰς, Prokić, п. т., стр. 28, № 7) τὰς λεγομένας Καλὰς δρῦς παρά τινων Βλαχῶν ὁδίτων. — Zonaras, ib., p. 110,21—23: τῶν δὲ τεσσάρων συγγόνων τῶν κομητοπώλων ὁ μὲν Δαβὶδ τάχιστα τὴν ζωὴν ἐξεμέτρησαν. — Старобълг. прѣводъ, стр. 156: четыре же сѣ прѣимшѣ, Дв҃дъ оубо къскорѣ оумрѣ. Очевидно, прѣводачътъ е ималъ другъ текстъ за първото изречение. — О. Паисии въ своята „Исторїа славеноболгарская“ (издан. на Йор. Ивановъ, стр. 31, 63, 66—70 и особ. 75) прѣдставя Давида като български царь и съобщава за него слѣднето: „сѣ҃ій царь Давидъ вступивъ царство волею брату своєму Самоилу, Ѿшелъ къ монастирю и въспріялъ монашески чинъ; и пожившъ свято и богоугодно къ мало врѣме и преставил се къ Богу, и вили мощи его нетлѣнни изкадили и къ Ѡхридѣ принесени“. Възъ основа на това съобщение, М. Дриновъ прѣдположи, че „въ българската ржкописна книжнина се намира „житїе святаго царя Давида“, и че „Паисий е ималъ на ржцѣ това житие, отъ което внесълъ въ своя каталогъ бѣлѣжкитѣ си“. Ние мислимъ, че Дриновъ не би направилъ горието прѣдположение, ако би той знаелъ въ 1875 г., че „печатаното изображение на Давида“, което той видѣлъ тогава у Жинзифова на единъ листъ, е откжснато не отъ „една църковно-славянска книга, издадена въ миналото (XVIII) столѣтие въ Пеща“ (вж. Съчинения, т. I, стр. 484), а отъ „Стематографията“ на Христофора Жефаровича, издадена въ Виена въ 1741 г., както това посочи самъ той по-сетнѣ (п. т., т. II, стр. 476 и бѣл. 8). И наистина, че Давидъ билъ царь и светецъ, Паисий е можалъ да узнае само отъ Стематографията на Жефаровича, дѣто е дадено изображението на Давида на

убийство на Давида неволно кара да се прѣдполага, че то е било дѣло на цариградското правителство, което е имало, както се види, въ самата западна България свои хора и привърженици,[1]) особено между влашкото население, които сж агитирали противъ комитопулитѣ и се домогвали да произведатъ несъгласие и разцѣпление между тѣхъ и по тоя начинъ да осуетятъ дѣлото имъ. Като жертва на тия агитации станалъ третиятъ братъ Ааронъ, който подъ тѣхното влияние се отказалъ да вземе участие въ задружното нападение на византийскитѣ области; поне за такова нѣмаме никакво извѣстие. Това поведение на Аарона възбудило у Самуила подозрѣние и недовѣрие, което по-сетнѣ, както ще видимъ, докарало убийството на Аарона. Както и да било, но слѣдъ смъртьта на Давида и Моисея тѣхнитѣ области били подѣлени между Аарона и Самуила, като първиятъ получилъ Моисеевата область — Струмишката, а вториятъ — областьта на Давида, така че цѣлата южна и юго-източна днешна Македония сега прѣминала подъ управлението на Самуила.

Между това станало едно твърдѣ важно събитие, което дало съвсѣмъ нова насока на работитѣ въ България. Това е побѣгването на двамата ц. Петрови синове, Бориса и Романа, отъ Цариградъ. За това събитие Ив. Скилица разказва слѣднето: „Когато се случи, че императоръ Иванъ (Цимисхий) умрѣлъ, [и Склиръ билъ се отметналъ, а императорътъ и тѣхниятъ (на Бориса и Романа) сродникъ Василий излѣзълъ по тракийскитѣ крѣпости], тѣ (Борисъ и Романъ)

трето мѣсто слѣдъ онія на сръбскитѣ господари-светии, Симеона Немана и Стефана Първовѣнчани, съ надписъ: „сѫ Давидъ цр҃ь болгарскыи, а всичко друго, което той съобщава за него — че Давидъ приелъ монашески чинъ, слѣдъ като прѣдалъ доброволно властьта на брата си Самуила, и че тѣлото му било намѣрено нетлѣнно и прѣнесено въ Охридъ — сж негови лични съображения. Паисий не е ималъ на ржцѣ и изобщо не е видѣлъ никакво житие на „царь" Давида, защото въ такъвъ случай той би съобщилъ нѣщо повече за живота и дѣйностьта на тоя „царь" (sic) и не би се ограничилъ само съ общи фрази за него като царь и светецъ. Вж. В. Н. Златарски, Тъй наречените „грамоти" и пр., п. т., стр. 56—57.

[1]) Вж. C. Jireček, п. т., стр. 550.

избѣгали оттамъ (отъ столицата) и побързали да отидатъ въ България. И Борисъ, ударенъ съ стрѣла при прѣминаването на една горичка (соб. хръсталакъ) отъ единъ [глухонѣмъ] българинъ, който [не чулъ, че това билъ Борисъ и] го счелъ [случайно] за ромеецъ [по облѣклото] (понеже той билъ облѣченъ въ ромейско облѣкло), загива, а Романъ се спасява [въ Видинъ] и слѣдъ нѣколко врѣме отново се връща въ столицата, както ще се каже на своето мѣсто".[1]) Арабскиятъ хронистъ Яхъя Антиохийски[2]) за сжщото събитие

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 435,7—19: καὶ ἐπεὶ συνέβη τὸν βασιλέα Ἰωάννην ἀποθανεῖν [καὶ τὸν Σκληρὸν ἀποστατῆσαι, τοῦ βασιλέως καὶ συγγενοῦς αὐτῶν Βασιλείου εἰς τὰ ἐπὶ Θρᾴκην χωρία ἀξιόντος), ἐκεῖθεν ἀποδιδράσκουσι, καὶ τὴν Βουλγαρίαν φθάσαι ἠπείγοντο' καὶ ὁ μὲν Βορίσης τόξῳ βληθεὶς ἐν τῷ δεῖναι κατά τινα λόχμην παρὰ Βουλγάρου [κωφοῦ μὴ διακούσαντος τὸν Βορίσην εἶναι αὐτὸν], νομίσαντος αὐτὸν Ῥωμαῖον [τυγχάνειν αὐτὸν ἀπὸ τῆς στολῆς] εἶναι (ἐνεδέδυτο γὰρ στολὴν Ῥωμαϊκὴν) ἀπόλλυται, Ῥωμανὸς δὲ διασώζεται [εἰς Βιδίνην], καὶ χρόνῳ ὕστερον ἐπάνεσι πάλιν εἰς τὴν βασιλίδα, ὡς ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ λέξεται. — B. Prokić, п. т., стр. 28, № 2, 3, 4, 5. — Zonaras изпусналъ тоя пасажъ.

[2]) Яхъя, ибн-Сâîда, ибн-Яхъя, нареченъ Антиохийски, се родилъ въ Египетъ въ нач. на 70-тѣ години на X. вѣкъ и билъ роднина на другъ арабски хронистъ, александрийския патриархъ Евтихия, (Сâîд ибн-Батрîка); по професия билъ медикъ и твърдѣ образованъ за врѣмето човѣкъ. Още въ Египетъ по поржчка той почналъ да пише своята хроника като продължение на Евтихиевата и я завършилъ въ 1006/07 год. Около 1014/15 г. Яхъя се прѣселилъ въ Антиохия, дѣто той, както самъ се признава, намѣрилъ нови извори, което го принудило да прѣработи своя трудъ. Обаче освѣнъ прѣработката на своята хронника той направилъ още нѣкои допълнения, краятъ на които, вѣроятно, се съвпада съ края на неговия животъ въ 1066 г. — Отъ хрониката на Яхъя бѣха издадени и снабдени съ цѣнни коментарии доста голѣми извлѣчения отъ баронъ В. Р. Розенъ въ сѣчин.: „Императоръ Василій Болгаробойца. Извлеченія изъ лѣтописи Яхъи Антіохійскаго. СПБургъ 1883 (за живота на Яхъя вж. стр. 055—057). Въ тия извлѣчения, които се отнасятъ главно къмъ врѣмето на им-ръ Василия II, се даватъ не малко извѣстия и за сѫбития отъ българската история отъ края на X. и нач: на XI. вѣкъ. Свѣдѣнията, които Яхъя ни дава за означения периодъ и главно за борбата на Самуила съ Василия II, при всичката си краткость и откжслечность се отличиватъ съ голѣми достоинства. Освѣнъ безпристрастието на Яхъя, като писатель сѫвсѣмъ незаинтересуванъ въ българскитѣ работи, трѣба да се отбѣлѣжатъ: 1. достовѣрностьта на съобщаванитѣ отъ него извѣстия, защото той се е ползувалъ, както изглежда, отъ много и добри извори и 2. хронологическата послѣдователность и ясность въ изложенията на събитията. Той зорко слѣди за вървежа на българо-византийскитѣ войни

разказва слѣднето: „И употрѣбили хитрость двамата синове на Самуила, български царь, които Иванъ Цимисхий бѣ взелъ (въ плѣнъ) и държалъ затворени въ двореца,[1]) и побѣгнали тѣ отъ мѣстото на затвора на коне, които тѣ заповѣдали да се държатъ готови за себе си. И, когато тѣ се намѣрили на прѣвала, който водѣлъ за България, двата коня, на които тѣ седѣли, спрѣли. И слѣзли тѣ отъ тѣхъ и се скрили въ планината, понеже се страхували да не би да ги догонятъ, и тръгнали пѣша. И по пѫтя по-голѣмиятъ отъ тѣхъ изпрѣварилъ по-малкия си братъ. И билъ той прѣоблѣченъ, и го забѣлѣзали една тълпа българи, които пазѣли оная планина отъ разбойници. И стрѣлялъ единъ отъ тѣхъ (българитѣ) въ него и, като го не позналъ, понеже билъ самичъкъ, убилъ го. И тръгналъ по диритѣ му помалкиятъ братъ и имъ обявилъ, кой е той. И тѣ го отвели и послѣ го направили свой царь. Иималъ той единъ робъ, извѣстенъ подъ името Комитопулъ, и дѣйствувалъ той (помалкиятъ братъ) наедно съ него, и се събрали около него българитѣ и воювали странитѣ ромейски“.[2]) Отъ двѣтѣ тия

и, ако поради краткостьта и откъслечностьта на извѣстията въ много мѣста не се съгласува съ византийскитѣ лѣтописци, но той не противорѣчи самъ на себе си, както забѣлѣзва бар. Розенъ, който дохожда до заключение, че за българскитѣ работи Яхъя се е ползувалъ отъ единъ изворъ и тоя изворъ трѣба да е билъ съврѣменен и е могълъ да има добри свѣдѣния, които само съкратилъ (вж. каз. съч. стр. 184 и 185), както това ще видимъ при разглеждането на неговитѣ извѣстия въ сравнение съ извѣстията отъ византийскитѣ и други извори.

[1]) Очевидно, тукъ Яхъя объркалъ името на ц. Петра съ Самуиловото, защото Ив. Цимисхий плѣнилъ и откаралъ въ Цариградъ двамата синове не на Самуила, а на Петра.

[2]) Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 20,34 — 21,15. — Арабскиятъ хронистъ ал-Макинъ, компилаторъ и съкратитель на Яхъя отъ XIII. вѣкъ, прѣдава тоя разказъ на Яхъя така: „Въ сѫщата година избѣгали двамата синове на Самуила, които Цимисхий държалъ плѣнени въ двореца си, въ осмата година на плѣнството, като седнали на коне, които тѣ се постарали да си приготвятъ. И, когато тѣ достигнали планинската тѣснина, която прониква (води) въ България, конетѣ имъ ослабнали въ силитѣ и тѣ слѣзли отъ тѣхъ и се скрили въ планината, понеже се бояли да ги не настигне нѣкой. И когато по-голѣмиятъ вървѣлъ по пѫтя прѣдъ по-малкия, случило се, че нѣкакви-си бъл-

извѣстия става ясно, че бѣгството на Бориса и Романа отъ Цариградъ е вънъ отъ всѣко съмнѣние — то е истински фактъ. Но прѣди да разгледаме съдържанието на двѣтѣ извѣстия и какво отношение има то къмъ тогавашнитѣ събития на полуострова, ние ще се опитаме да опрѣдѣлимъ, къмъ коя година се отнася това бѣгство, защото отъ това ще зависи и опрѣдѣляне хронологията и на другитѣ прѣди и слѣдъ него събития.

Пасажътъ за българскитѣ работи до смовластието на Самуила Ив. Скилица помѣстя слѣдъ разказа за пораженията на Варда Склира и неговото бѣгство при арабитѣ и за сждбата на нѣкои съучастници въ бунта му, които въ разни крѣпости на тракисийската тема въ М. Азия се упорито защищавали до 8-ия индиктионъ, който се почналъ отъ 1. септемврий 979 г. Слѣдъ това Скилица отбѣлѣзва, че тогава се поминалъ цариградскиятъ патриархъ Антоний и билъ избранъ за патриархъ Николай Хризовергъ слѣдъ едно $4^1/_2$-годишно междупатриаршие, слѣдов. Николай се покачилъ на патриаршия прѣстолъ въ 984 г.[1]) Обаче споредъ даннитѣ на Яхъя излиза, че междупатриаршието било слѣдъ патриархъ Николая, така че послѣдниятъ билъ избранъ за патриархъ не въ 984 г., а въ 980 г., което несъмнѣнно е по-вѣрно, както това доказа неопровержимо бар. Розенъ.[2]) Оттука ясно става, че Ив. Скилица вмѣстя извѣстията за българскитѣ работи между събитията прѣди и отъ 980 г. И наистина, за бѣгството на Бориса и Романа отъ Цариградъ той съобщава, че то станало слѣдъ смъртьта на Ив. Цимисхия, а споредъ допълненията на еп. Михаила, когато Варда

гари го убили по погрѣшка (като го взели) за разбойникъ. И по-малкиятъ, който вървѣлъ отзадъ, обадилъ имъ за себе си, кой билъ той, и тѣ го взели и поставили за свой царь; и пристанали къмъ него твърдѣ много българи и почнали да прѣвзематъ областитѣ на Румъ". — В. Г. Васильевскій, Къ исторіи 976—986 годовъ. ЖМНПр. г. 184 (1876), стр. 137—138; Труды, его, т. II, стр. 79. — Ал-Макинъ съкратилъ своя оригиналъ, като изпусналъ мѣстото за Комитопула главно, но и прибавилъ нѣкои изрази, които у Яхъя нѣма, именно за годината на бѣгството. За нея вж. по-долу, стр. 652—653.

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 434, 15—19.

[2]) Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 267—270.

Склиръ се билъ вече отметналъ отъ императора, т. е. не по-рано отъ срѣдата на 976 г. и не по-късно отъ нач. на 8-ия индиктионъ, т. е. не по-късно отъ 1. септемврий 979 г. Къмъ тоя периодъ, слѣдователно, трѣба да се отнесатъ споредъ Ив. Скилица и убийствата на Давида, Моисея и Аарона. Обаче дали тия събития могатъ да се отнесатъ слѣдъ бѣгството на Бориса и Романа? Така, както тѣ сж наредени у Ив. Скилица, би трѣбало да приемемъ, че то ги е прѣдхождало, което не е вѣрно, 1. защото самъ Скилица казва, че Давидъ билъ убитъ веднага слѣдъ отмѣтането на сѣверна и сѣв.-източна България, а послѣднето станало заедно (ἅμα) съ смъртьта на Ив. Цимисхия; 2. защото, споредъ допълненията на еп. Михаила, Ааронъ билъ живъ въ 986 г. прѣзъ врѣмето на първия походъ на Василия II противъ България (вж. по-долу), и 3. защото съврѣменниятъ арменски историкъ Степаносъ Таронски Асохигъ казва, че въ България имало двама братя — „комсадцаги“ (= комитопули), отъ които по-голѣмиятъ се наричалъ Самаелъ, а другиятъ несъмнѣнно е Ааронъ, макаръ старшинството имъ да е объркано, слѣдователно, и убийството на Аарона не може да се отнесе по-рано отъ 986 г. Отъ тия данни право изтича, че у Ив. Скилица събитията не се даватъ въ хронологически редъ, съ други думи, бѣгството на двамата братя би могло да се отнесе и слѣдъ убийствата на Давида и Моисея, но не и на Аарона.

Яхъя разказва за бѣгството на Бориса и Романа между събитията отъ 986 г., което е дало основание на бар. Розена да го отнесе къмъ 985 г.[1]) Обаче самиятъ контекстъ у Яхъя не позволява да се постави това събитие така непосрѣдно прѣдъ похода на Василия II въ 986 г. Яхъя пише: „И отвели го (Романа) тѣ и послѣ го направили свой царь. И ималъ той единъ робъ, извѣстенъ подъ име Комитопулъ, и дѣйствувалъ оня заедно съ него, и се събрали при него българитѣ и воювали гръцкитѣ (византийски) страни. И потегли противъ тѣхъ царьтъ (императорътъ) съ голѣма войска“ и пр.[2]) Отъ тия думи ясно става, 1. че българитѣ не изведнажъ

[1]) Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 404.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 21, 12—16.

слѣдъ довеждането на Романа, а отпослѣ го направили свой царь; 2. че Романъ дълго дѣйствувалъ заедно съ комитопула; 3. само слѣдъ като се събрали българитѣ около него, почнали да воюватъ византийскитѣ страни, и 4. и само слѣдъ тия воювания императорътъ потеглилъ въ походъ противъ тѣхъ въ 986 г. Всички тия особености въ разказа на Яхъя идатъ да установятъ, че разказа за побѣгването на Бориса и Романа той вмѣстилъ не за да покаже, че тѣ сж станали прѣзъ 986 г. или непосрѣдно прѣдъ тая година, а за да обясни причинитѣ, които сж прѣдизвикали похода на Василия II, слѣдов. бѣгството на Бориса и Романа не е прѣдхождало така непосрѣдно похода отъ 986 г., а се е изминало между тѣхъ доста врѣме, защото воюването на византийскитѣ страни, както видѣхме и ще видимъ, вървѣло въ течение на нѣколко години.

Да опрѣдѣлимъ колко години се изминали отъ бѣгството на двамата братя до въпросния походъ на Василия II, или по-точно, кога сж избѣгали тѣ отъ Цариградъ, ни дава възможность несржчниятъ компилаторъ и съкратитель на Яхъя, ал-Макинъ, арабски писатель отъ XIII. вѣкъ. Разказа за бѣгството той почва така: „Въ сжщата година (376 отъ Хиджра = 986 отъ Хр.) избѣгали двамата синове на Самуила, които Цимисхий държалъ плѣнени въ своя дворецъ, въ осмата година отъ плѣна, като седнали на коне, които тѣ се постарали да си приготвятъ".[1]) Тоя прѣводъ В. Г. Васильевски направилъ по латинския прѣводъ на ал-Макина отъ Тома Ерпения (1625), който се оказалъ неточенъ и затова бар. Розенъ дава слѣдния прѣводъ отъ арабски: „и въ сжщата година употрѣбили хитрость двамата синове на Самуила, които Цимисхий държалъ затворени въ двореца — тя е осмата (година) отъ затвора имъ — на два коня" и пр. Колкото и да се счита ал-Макинъ за „неизкусенъ епитоматоръ" на своя оригиналъ Яхъя поради безсмисленото вмъкване на думитѣ „въ сжщата година" въ началото,[2]) все пакъ ние мислимъ, че думитѣ „тя е осмата (година) отъ

[1]) Вижъ цитата по-горѣ, стр. 649, бѣл. 2.

[2]) Бар. Розенъ, каз. съч, стр. 190—191.

плѣна“ (или споредъ Розена „отъ затвора имъ“), ал-Макинъ самъ не е измислилъ, а ги е заимствувалъ отъ другъ изворъ, неизвѣстенъ на Яхъя, и тъкмо поради своята несржчность ги е вмъкналъ тъй неумѣло въ текста на своя оригиналъ; поради това ние не можемъ да ги оставимъ безъ внимание, още повече че самиятъ вървежъ на събитията подтвърдяватъ тѣхната истиность. И тъй, ако побѣгването на Бориса и Романа станало въ осмата година на тѣхното откарване въ плѣнъ отъ Ив. Цимисхия прѣзъ лѣтото на 972 г., то, очевидно, то трѣба да се отнесе не по-рано отъ началото на 980 септемврийска година, или къмъ послѣднитѣ четири мѣсеца на 979 г.

Ако сега се обърнемъ къмъ съдържанието на разказа за побѣгването на Бориса и Романа у двамата наши хронисти — Ив. Скилица и Яхъя, то не е мжчно да се забѣлѣжи тѣхното голѣмо сходство въ сжщината на самитѣ факти, т. е. побѣгването на двамата царски синове отъ плѣна въ Цариградъ, случайното загинване на Бориса и спасението на Романа. Това тъкмо сходство ни дава основание да прѣдполагаме, че и двамата хронисти се ползували отъ единъ и сжщи изворъ, може би, отъ споменувания въ прѣдговора на Ив. Скилица и все още не открить писатель Теодора Севастийски, който написалъ специална хроника (χρονικὸν βίβλον) за царуването на Василия II,[1]) съ тая само разлика, че Яхъя прѣдава почерпнатото въ по-голѣми подробности и завършено, когато Ив. Скилица го съкратилъ твърдѣ много и дотолкова, че еп. Михаилъ Дѣволски намѣрилъ за нужно да попълни текста му.[1]) Скилица изпусналъ най-сжществената часть, именно, каква е била сждбата на Романа въ България, слѣдъ като спасилъ живота си, и изкуствено прѣкжсва разказа съ думитѣ „и съ врѣме по-късно отново се връща въ столицата, както ще се каже на своето мѣсто“; между това той нийдѣ въ хрониката си не говори за връщането на Романа въ столицата, а съобщава само, какъ послѣдниятъ прѣдалъ въ 1002 г. гр. Скопие на Василия II, за което императорътъ го наградилъ съ санъ патриций и

[1]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 637, бѣл. 1.

препозитъ и го назначилъ за стратегъ на Абидосъ[1]); напротивъ, обѣщанието да говори „на своето мѣсто" за връщането на Романа въ столицата, за което сигурно се говорило въ неговия изворъ, по-скоро подтвърдява съобщението на Яхъя, че българскиятъ царъ билъ отново плѣненъ отъ императора въ 991 г. и го върналъ въ затвора, отъ който билъ избѣгалъ (вж. по-долу). Тая неустойчивость въ обѣщанието на Скилица явно разкрива, че той умишлено, а, може би, и тенденциозно съкратилъ своя изворъ, като изпусналъ края на разказа, а това обстоятелство ни дава пълно право да се отнесемъ съ нужното довѣрие къмъ извѣстията на Яхъя за сждбата на Романа въ България.

И тъй, Яхъя разказва, че Романъ, слѣдъ като открилъ на българитѣ, кой билъ той, тѣ го отвели и послѣ го направили свой царь. Споредъ попълването на еп. Михаила, Романъ се спасявалъ въ Видинъ — εἰς Βιδίνην. Ние се съмнѣваме въ тая транскрипция на българ. име **Бъдинъ**. Въ най-близкия по врѣме паметникъ, именно, втората грамота на Василия II, дадена на охридския архиепископъ въ 1020 г., това старобългарско име е прѣдадено въ форма Βοδίνη,[2]) която лесно може да се смѣси съ Βοδηνά — Воденъ.[3]) Наистина, въ нѣкои по-късни паметници отъ края на XII. и прѣзъ XIII. вѣкъ за Видинъ (Бъдинъ) се срѣщатъ и формитѣ: Βιδύνη[4]) и Βιδίνη,[5]) но тия форми, които сравнително сж нови, сж се вмъкнали по-сетнѣ при приписването на тия паметници.[6]) Като имаме прѣдъ видъ извѣстието на Асо-

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., II, p. 455,19—18.

[2]) По издан. на H. Gelzer'a въ Byz. Zeitsch. II, S. 45: τὸν δὲ ἐπίσκοπον Βοδίνης καλεύομεν.

[3]) Пакъ тамъ, стр. 44: ἐν τοῖς Βοδηνοῖς καὶ ἐν τοῖς Μογλαίνοις. — Въ Дюкандживия списъкъ на българскитѣ архиепископи, по издан. на H. Gelzer'a въ Der Patriarchat von Achrida, p. 6: ἐν Βοδηνοῖς καὶ ἐν τῇ Πράσπῳ.

[4]) Въ αἱ ὑποκείμενοι ἐπίσκοποι τῷ θρόνῳ τῆς Βουλγαρίας. Byz. Zeitsch. I, S. 256.

[5]) Въ Τάξις τῶν θρόνων τῆς πρώτης Ἰουστινιάνης. Пакъ тамъ, стр. 257.

[6]) За името Видинъ вж. J. Melich, Beiträge zur Geschichte der bulgarischen Halbvokale. Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски, София 1925, стр. 127—128.

хига и Яхъя, че Романъ отпослѣ е дѣйствувалъ въ България съ Самуила, ние приемаме, че въ текста първоначално е стояла формата εἰς Βοδηνά — въ Воденъ. Въ такъвъ случай Романъ билъ отведенъ не въ Видинъ, а въ Воденъ, който се намиралъ въ това врѣме подъ управлението на Самуила. или съ други думи, Романъ билъ доведенъ при Самуила. „И имаше той (Романъ) единъ робъ, четемъ по-нататъкъ у Яхъя, извѣстенъ подъ име Комитопулъ". За да разберемъ смисъла на това изречение и кого е разбиралъ Яхъя подъ име Комитопулъ, трѣба да знаемъ какво значение има тукъ думата „робъ".

Въ арабския текстъ на мѣстото на тая дума стои „гулямъ", която значи: „юноша, пажъ, слуга, робъ". Споредъ обясненията на бар. Розена, „гулями" се наричали у арабитѣ онния купени роби (повечето тюркски), съ които се заобикаляли мюсюлманскитѣ управители и които се съставяли най-добрата часть отъ тѣхната войска; това сж „мамелюкитѣ", както по-сетнѣ ги наричали. Отъ тѣхъ излизали най-добритѣ пълководци и чиновници въ мюсюлманския свѣтъ и не рѣдко тѣ съвсѣмъ отстранявали своитѣ прѣдишни господари и образували нови династии. Много по-често тѣ се задоволявали само съ фактическата власть и на своитѣ халифи или емири прѣдоставяли само номиналната. Обаче обществото продължавало да ги нарича „гулями", т. е. „роби", „отпуснати на свобода", „клиенти", колкото и високо да сж стояли тѣ по мощь и богатство, и съ тия названия въ дадената епоха вече не се свързвало нищо оскърбително, напротивъ, дори се съединявало понятието за почить и мощь.[1]) Въ понятието на арабския писатель, който е навикналъ да вижда въ лицето на „гулямитѣ" личности, облѣчени съ най-високитѣ длъжности въ държавата, тоя тъй нареченъ комитопулъ при сжществуването на членове отъ българската династия не е могълъ да се прѣдстави инъкъ, освѣнъ като единъ „гулямъ„ въ посочения по-горѣ смисълъ, т. е. като такъвъ, който еималъ въ ржцѣтѣ си цѣлата фактическа власть. Освѣнъ

[1]) Бар. Розенъ, каз. съчин., стр. 186—187.

гова избѣгалиятъ царски синъ, казва Яхъя, почналъ да дѣйствува заедно съ него (съ гуляма) и се събрали при него българитѣ и воювали земитѣ ромейски", слѣдов. тоя „гулямъ" ималъ голѣмо значение, неговото съдѣйствие се отбѣлѣзва особено при събирането на българитѣ и воюването на византийскитѣ страни.

Ако слѣдъ горнитѣ пояснения поискаме да приложимъ извѣстието на Яхъя къмъ положението на работитѣ въ България, то надали може да се отрича, че тукъ подъ „гулямъ", който носи името Комитопулъ, трѣба да разбираме никого другиго освѣнъ Самуила на византийскитѣ и домашнитѣ извори. Трѣба само да се изтъкне тукъ, че арабскиятъ хронистъ, като не разбиралъ гръцката дума κομητόπουλος на византийския си изворъ, приелъ я за собствено име и счелъ, че името на „гуляма" било Комитопулъ, което пъкъ повлѣкло подиря си замѣната името на царь Петра съ онова на Самуила. Обаче подобни недоразумѣния, които могли да възникнатъ твърдѣ лесно у единъ чуждъ писатель, който по врѣме билъ близъкъ, но отдаленъ отъ театра на дѣйствието, не сж въ състояние да подцѣнятъ Яхъевитѣ извѣстия по българскитѣ работи. „Тукъ надали ще може да стане дума за нѣкоя бъркотия, пише бар. Розенъ, отъ страна на нашия авторъ. Той, очевидно, прѣдава съвършено вѣрно сжщината на това, което намира въ своя изворъ, но тоя изворъ доста остро противорѣчи на Скилица-Кедрина и още повече на тълкователитѣ на тѣхнитѣ оскждни и тъмни показания."[1]) Въ сжщность обаче тукъ нѣма никакво противорѣчие, защото Скилица нищо не споменува, каква роля е игралъ Романъ слѣдъ побѣгването си въ България, нито пъкъ за отношенията му спрѣмо Самуила. Обаче, ако се вгледаме по-отблизу въ положението на Самуила и изобщо на работитѣ въ България прѣзъ 980 г. и ако се постараемъ да обяснимъ причинитѣ за побѣгването на двамата царски синове отъ Цариградъ, то ще се убѣдимъ, че Самуилъ билъ принуденъ отъ самитѣ обстоятелства да стане тъкмо въ такива отношения спрѣмо

[1]) Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 188.

послѣдния прѣдставитель на старата българска династия, каквито ги прѣдставя Яхъя.

Опититѣ на цариградското правителство да всѣе раздори между комитопулитѣ и чрѣзъ това да осуети тѣхното дѣло, както видѣхме, не дали никакви резултати, а между това то не било въ състояние да прѣдриеме никакви военни дѣйствия противъ българитѣ за тѣхнитѣ нападения въ владѣнията на империята, защото всичкитѣ военни сили били пръснати въ разни краища поради войнитѣ — гражданската въ Мала-Азия, въ южна Италия съ сицилийскитѣ араби и съ германския императоръ въ Апулия и Калабрия. Поради това въ Цариградъ рѣшили да пуснатъ въ ходъ традиционната си политика, именно, да се възползуватъ отъ плѣненитѣ синове на ц. Петра. Като му сж били извѣстни враждебнитѣ отношения на комитопулитѣ къмъ старата българска династия и недоразумѣнията между Самуила и Аарона, цариградското правителство прѣдполагало, че тъкмо сега, т. е. въ края на 979 г. или нач. на 980 г. е най-сгодниятъ моментъ да извади начело законнитѣ прѣдставители на българския прѣстолъ, около който навѣрно биха се събрали много привърженци на старата династия особено въ източната половина на царството и по тоя начинъ, като прѣдизвика вжтрѣшни безредици въ България, да отклони всѣка опасность откъмъ българитѣ. Съ тая цѣль хитриятъ и коваренъ евнухъ-проедъръ Василий наредилъ отъ страна побѣгването на ц. Петровитѣ синове отъ столицата и имъ далъ възможность да се явятъ тайно въ България. Че това побѣгване било дѣло на самото цариградско правителство показва и добавката на еп. Михаила, че то станало, когато императоръ Василий отишълъ да обиколи крѣпоститѣ въ Тракия, като чрѣзъ това се е давало възможность на подставенитѣ лица, на които било поржчано да изпълнятъ самото побѣгване, по-лесно да убѣдятъ Бориса и Романа да се впуснатъ въ тая авантюра; па да се побѣгне отъ затвора въ цариградския дворецъ е могло да стане само съ помощьта на вжтрѣшни дворцови хора.

Обаче и тоя планъ на византийцитѣ не можилъ да постигне цѣльта си. Борисъ случайно падналъ мъртъвъ отъ българска стрѣла, а Романъ, уловенъ отъ българската пограничка стража, билъ доведенъ при Самуила въ Воденъ. Дали Романъ е разкрилъ истинскитѣ причини на своето побѣгване отъ цариградския дворецъ, ние не знаемъ; но за Самуила сега станали съвсѣмъ ясни тайнитѣ кроежи на византийското правителство и, за да прѣдупрѣди о-врѣме всѣко ново възбуждане на духоветѣ въ България отъ появяването на законния наслѣдникъ на прѣстола, той го взелъ подъ свое покровителство и, принуденъ отъ силата на обстоятелствата да отстжпи отъ прѣдишната си враждебность къмъ старата династия, по-сетнѣ съ съгласието на Аарона и другитѣ мѣстни български воеводи обявилъ Романа за български царь. Самуилъ се рѣшилъ на такава на пръвъ погледъ недопустима постжпка още и затова, защото Романъ като скопецъ не е могълъ да бжде за него опасенъ съперникъ, още повече че фактически властьта се намирала въ неговитѣ ржцѣ, а Романъ се явявалъ само като номиналенъ царь.[1]) Не по-малко Самуилъ

[1]) Че въ такива отношения се намиралъ Самуилъ спрѣмо Романа, подтвърдява и арменскиятъ историкъ Степаносъ Таронски съ прозвище Асохикъ (Асохигъ и Асолигъ), най-близкиятъ съврѣменникъ на Самуила и Василия II. Той прѣдпрелъ своя трудъ — история всеобща по покаиата на владика Саргися, за когото е извѣстно, че той се покачилъ на патриаршеския прѣстолъ на арменската църква въ 992 г. (вж. уводъ къмъ руския прѣводъ на Н. Эмина Всеобщая исторія Степаноса Таронскаго, Асох'ика по прозванію. Москва 1864, стр. VII). „Асохикъ, споредъ думитѣ на руския прѣводачъ, заема едно отъ почетнитѣ и видни мѣста на писателитѣ на своето отечество. Безъ да се говори за правдивостьта, съ която той по справедливость може да се гордѣе наравно съ всички армеиски историци, у които тя е характерна черта и едно отъ главнитѣ достоинства, той има прѣдъ тѣхъ и това голѣмо прѣдимство, че съ необикновена грижливость се отнася къмъ хронологията" (п. т., стр. XII). Като говори подъ 986 г. за изгарепето на свастийския митрополитъ отъ „българскитѣ царе", той продължава: „Тѣ били двама братя, които билн наречени комсадцаги; името на по-стария било Самаель ... императоръ Василий ги бѣ довелъ съ наемнитѣ войски въ Македония, за да воюватъ противъ българитѣ. Но при удобно врѣме тѣ избѣгали отъ гръцкия царь и прѣминали къмъ българския царь, който бѣше скопецъ и поради храбростьта си тѣ се високо издигнаха. Слѣдъ това гръцкиятъ императоръ Василий отвори война съ българския царь, скопеца-евнухъ. Но комсадца-

ще да е искалъ да използува появяването на Романа и противъ явно властолюбивитѣ стремежи на брата си Аарона, като се надѣвалъ, че ще може чрѣзъ издигането на Романа за царь да отстрани подобни стремежи и главно да парализира влиянието на византийцитѣ чрѣзъ него върху вѫтрѣшнитѣ отношения на България.

И тъй, извѣстието на Яхъя намира не само оправдание, но и подтвърдение въ самия вървежъ на работитѣ въ България и въ Византия. Съ появяването на Романа ще трѣба да обяснимъ и прѣкѫсването обсадата на Лариса въ 979 г., защото Самуилъ трѣбало да се върне въ областьта, за да уреди новото положение на работитѣ, което се завършило съ въдворението на Романа въ Воденъ като български царь редомъ съ българския патриархъ, а своята резиденция прѣнесълъ отново въ Прѣспа.

гитѣ, които (въ сѫщность) властвуваха надъ българската земя, влѣзоха въ сериозна борба противъ гръцкия императоръ, за което ние ще кажемъ въ свое врѣме". Вж. Des Stephanos von Taron armenische Geschichte. Aus dem altarmenischen übersezt von H. Gelzer und A. Burckhardt. Leipzig 1907, S. 185—186. Ср. не съвсѣмъ точния руски прѣводъ у Н. Эмина, п. т., стр. 175—176. — Като оставяме на страна неточнитѣ съобщения на Асохига, какво двамата „комсадцаги" (= комитопули), подъ които въ 986 г. безспорно трѣба да видимъ Аарона и Самуила, макаръ че тѣхното старшинство да е объркано, били доведени въ Македония съ наемнитѣ войски отъ императоръ Василия II и какво въ удобно врѣме тѣ прѣминали на страната на българския царь, който билъ скопецъ, защото Самуилъ дѣйствувалъ много по-рано въ Македония, прѣди още Василий II да се покачи на прѣстола (за това вж. Йор. Ивановъ, Произходътъ на царь Самуиловия родъ. Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски. София 1925, стр. 57—58), — отъ горния пасажъ ясно се установява, 1. че българскиятъ царь-скопецъ е никой другъ, освѣнъ Романъ, царь Петровия синъ; 2. че двамата братя-комсадцаги дѣйствували наедно съ Романа, прѣдъ когото тѣ се издигнали дотолкова, че въ сѫщность властвували надъ българската земя, т. е. тѣ собствено държали въ рѫцѣтѣ си фактическата власть, и поради това 3. тѣ сѫ и повели усилената борба съ Василия II. Наистина, Асохигъ нарича двамата братя „царе", но и това трѣба да се разбира пакъ въ сѫщия смисълъ, т. е. че тѣ фактически сѫ управлявали, защото, ако тѣ сѫ били наистина царе въ правото значение на думата, то тѣ нѣмало защо да се издигатъ високо при царя-скопецъ. Така че Асохигъ въ тоя пунктъ се напълно схожда съ Яхъя и подтвърдява изводитѣ, направени възъ основа на Яхъевитѣ извѣстия.

Слѣдъ като се осигурилъ по тоя начинъ отъ възможни вжтрѣшни безредици и закрѣпилъ положението си, Самуилъ възобновилъ нападенията си, като събиралъ българитѣ отъ името на царь Романа и „воювалъ, както казва Яхъя, византийскитѣ страни". Въ 980 г. той потеглилъ пакъ въ южна посока и навлѣзълъ отново въ Тесалия, като обсадилъ отново гр. Лариса. Отъ какъвъ характеръ били нападенията на българитѣ въ Тесалия, се научаваме отъ похвалното слово за св. Фотия Тесалийски, въ което между другото се разказва и слѣднето: „Народътъ мизийски (т. е. българитѣ), който бѣ побѣснѣлъ противъ ромейската власть и нападналъ цѣлата тесалийска и долопска земя, станалъ виновникъ за много тревоги на авзонския (ромейския) императоръ. Защото не бѣ възможно да се докаратъ приходитѣ оттамъ въ царския дворъ, нито бѣ безопасно за нѣкого отъ народа му да тръгне на пжть за тамъ, понеже всички се откарвали далечъ въ плѣнъ и, или бивали безмилостно посичани съ мечъ, или ги постигала робска участь, съгласно съ закона за плѣнството, което нарушава едноплеменностьта и повдига родственъ народъ противъ родственъ".[1]) За обсадата на Лариса ето какво ни разказва „Стратегиконътъ" на Кекавмена: „Подиръ три години, (императорътъ) назначилъ другъ стратегъ въ Елада. Когато моятъ дѣдо не се намираше въ Лариса, а бѣше въ столицата, а пъкъ стратегътъ (новоназначенъ) нѣмаше такава способность (ἐνέργειαν), за да измисли нѣкоя военна хитрость, дошълъ Самуилъ и не имъ (на ларисчани) позволилъ да

---

[1]) В. Г. Васильевскій, Одинъ изъ греческихъ сборниковъ Московской Синодальной библіотеки. ЖМНПр. ч. 248 (1886), стр. 100—101. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον πατέρα ἡμῶν Φώτιον τῶν Θετταλῶν: Τὸ γάρ ται Μυσῶν ἔθνος κατὰ τῆς Ῥωμαίων ἀφηνιάσαν ἀρχῆς καὶ τὴν Θετταλῶν πᾶσαν καὶ Δολόπων καταδραμόν, πολλῆς ἀγωνίας τῷ βασιλεῖ τῶν Αὐσόνων ὑπῆρξεν παραίτιος (παραίτιον?). οὔτε γάρ ἦν προσόδους ἐκεῖ ἐπὶ τὰ ἀνάκτορον ἄγεσθαι, οὔτε ἦν ἀκίνδυνον οὐδενὶ τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ὁδὸν τήνδε βαδίζειν, ἁπάντων ἐκτόπως γινομένων δορυαλώτων καὶ ἢ ξίφει κοπτομένων ἀνηλεῶς, ἢ πρὸς δουλικὴν τύχην ἀπαγομένων, αἰχμαλωσίας νόμῳ τῆς τὸ ὁμόφυλον ἀθετούσης καὶ κατὰ τοῦ συγγενοῦς ἐπανιστάσης τὸ συγγενές. — Сборникътъ, въ който се намира това похвално слово, е писанъ отъ двѣ различни ржцѣ — едната отъ XII., а другата отъ XIII. вѣкъ, както това се установява палеографически.

пожънатъ; прѣзъ сѣидба той имъ давалъ разрѣшение да сѣятъ, а по жътва не имъ дозволявалъ да излизатъ изцѣло. Това той правѣлъ прѣзъ три години, така че, когато храната имъ (на ларисчани) се свършила, тѣ почнали да ядатъ кучета и магарета и други нечисти (животни); а когато и тѣ не останали, (гражданитѣ), като събирали кожи, лежащи по сметищата, смучели ги и гризли, желаейки да утолятъ глада си. А една жена, слѣдъ като умрѣлъ мѫжътъ ѝ, изяла му бедрото. Поради нуждата отъ непоносимия гладъ Самуилъ ги прѣвзелъ, безъ да пролѣе кръвь, и обърналъ въ роби всички ларисчани, съ изключение на рода Никулица, защото само тѣхъ той изселилъ безъ поврѣда и загуба на свободата съ имота имъ, като при това казалъ: „Азъ съмъ твърдѣ благодаренъ на порфирородния киръ Василия, задѣто той извика твоя сватъ Кекавмена отъ Елада, и ме избави отъ неговитѣ хитрости“.[1]) За дѣйствията на Самуила въ Тесалия Ив. Скилица пъкъ съобщава, че той прѣвзелъ много крѣпости, отъ които главната била Лариса, чиито жители вседомовно прѣселилъ въ вѫтрѣшнитѣ части на България и, като ги внесълъ въ списъка на своитѣ войници, използувалъ ги като съюзници противъ ромеитѣ.[2]) Въ отноше-

---

[1]) Strategicon, ib., p. 65,24—66,11. — В. Г. Васильевскій, Совѣты, п. т., стр. 78—79 и коментария къмъ тѣхъ.

[2]) Skyl.-Cedr., като съобщава за убийството на Аарона, по-нататъкъ разказва: καὶ καθίσταται μόναρχος Βουλγαρίας ἁπάσης ὁ Σαμουήλ. οὗτος πολεμικὸς ἀνθρωπος ὢν καὶ μηδέποτε εἰδὼς ἡρεμεῖν, τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων ταῖς πρὸς τὸν Σκληρὸν μάχαις ἀσχολουμένων ἀθείας τυχὼν κατέδραμε πᾶσαν τὴν ἑσπέραν, οὐ μόνον Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν καὶ τὰ τῇ Θεσσαλονίκῃ πρόσχωρα, ἀλλὰ καὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον. καὶ πολλὰ φρούρια παρεστήσατο, ὧν ἦν τὸ κορυφαῖον ἡ Λάρισσα, ἧς τοὺς ἐποίκους μετῴκισεν εἰς τὰ τῆς Βουλγαρίας ἐνδότερα παναστίους, καὶ τοῖς καταλόγοις τῶν ἑαυτοῦ κατατάξας στρατιωτῶν συμμάχοις ἐχρῆτο κατὰ Ῥωμαίων (ib., p. 435,22—436,7). — Zonaras, ib., IV, p. 110,29—111,3. прѣдава горния пасажъ въ слѣдния видъ: καὶ ἡ τῆς Βουλγαρίας ἀρχὴ εἰς μόνον περιέστη τὸν Σαμουήλ, ὃς τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων τοῖς ἐμφυλίοις ἀσχολουμένων ἄθειαν εὑρηκὼς τὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἡγεμονίας ἑσπέρια ξύμπαντα περιῄει, οὐ μόνον λῃζόμενος, ἀλλὰ καὶ τὰς χώρας ἅμα καὶ τὰς πόλεις περιποιούμενος ἑαυτῷ. — Тукъ Скилица излага дѣйствията на Самуила сѫщо така, както и въ прѣдходния пасажъ, безъ да запазва хронологичния редъ на събитията. Така, той казва, че слѣдъ убийството на Аарона Самуилъ останалъ самовластенъ, но понеже

нията на Самуила къмъ ларисчани у двамата автори се забѣлѣзва на пръвъ погледъ едно разногласие. Така, споредъ Стратегикона, Самуилъ поробилъ (καταδουλωσάμενος) всички ларисчани, а споредъ Ив. Скилица, той ги прѣселилъ въ вжтрѣшностьта на България. Споредъ насъ обаче тукъ нѣма никакво разногласие, защото въ първия случай се говори, каква е била изобщо сждбата на ларисчани — тѣ били всички „поробени", т. е. покорени, а не обърнати въ робско състояние, когато въ втория случай се изтъква, какъ Самуилъ постжпилъ съ часть отъ ларисчани, т. е. съ ония, които трѣбало да бждатъ записани въ войнишкитѣ списъци; вече това назначение показва ясно, 1. че тѣ не сж могли да бждатъ въ робско състояние и 2. че тѣ ще да сж произлизали отъ мѣстното славянско население, защото едвали може да се допусне, че Самуилъ, при своята враждебность и умраза къмъ ромеитѣ, би се довѣрилъ на тѣхъ. Що се отнася до това, че родътъ на Никулица билъ изселенъ сжщо отъ Лариса, но запазилъ своята свобода и имотитѣ си, то това, споредъ насъ, трѣба да се разбира въ смисълъ, че той още тогава се отметналъ отъ византийския императоръ и прѣминалъ на страната на Самуила и поради това билъ причисленъ къмъ българскитѣ боляри-воеводи съ всичкитѣ имъ права и привилегии, защото сжщиятъ тоя Никулица е билъ отъ славянски произходъ. Както и да било, но несъмнѣнно е това, че Самуилъ при своитѣ завоевания използувалъ мѣстнитѣ покорени жители и ги вписвалъ въ контингента

споредъ Асохига и добавката на еп. Михаила, Ааронъ билъ живъ въ 986 г. (вж. по-горѣ, стр. 658, бѣл. 1), то самовластието на Самуила не е могло да стане по-рано отъ тая година; отъ друга пъкъ страна сжщиятъ Скилица казва, че, когато ромейскитѣ войски били заввзети съ борбата противъ Склира, Самуилъ, като олучилъ удобенъ моментъ, нападналъ на цѣлия западъ, не само на Тракия и Македония и околноститѣ на Солунъ, но и на Тесалия, Еллада и Пелопонесъ, съ други думи, Самуилъ направилъ всички тия нападения между 976 и 979 г. г. — нѣщо невъзможно, защото той тъкмо прѣзъ това врѣме обсаждалъ безуспѣшно Лариса и повторно отъ 980 до 983 г., така че неговитѣ дѣйствия прѣзъ това врѣме се ограничавали само въ Тесалия, когато нападенията му въ другитѣ споменати области, както ще видимъ по-нататъкъ, се отнесятъ къмъ по-късно врѣме.

на своитѣ войски, а виднитѣ ромейски велможи се стараелъ да привлѣче къмъ себе си, като имъ прѣдоставялъ пълна свобода и запазвалъ всичкитѣ имъ права и привилегии.

Между откаранитѣ отъ Лариса гръцки жени се намирала една хубавица на име Ирина, за която по-сетнѣ се оженилъ Самуиловиятъ синъ Гавриилъ-Радомиръ, слѣдъ като се развелъ съ първата си жена, дъщерята на маджарския краль, която той намразилъ и изгонилъ;[1]) а между другата плячка отъ сжщия градъ Самуилъ отнесълъ и мощитѣ на св. Ахилия, бивши епископъ на Лариса и патронъ на Тесалия, който е живѣлъ при Константина Велики и присжтствувалъ на първия вселенски съборъ, и ги принесълъ въ Прѣспа, дѣто се намирали неговитѣ дворци, като ги положилъ въ построената отъ него голѣма и красива църква, наречена на името на светеца.[2]) Тоя староврѣмски български градъ Прѣспа, който

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 527,10: (Πέτρος ὁ Δελεάνος) . . . καὶ υἱὸν ἑαυτὲν ἐχρημίζε Ῥωμανοῦ (= Ῥαδομήρου) τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαμουήλ, [τεχθέντα αὐτῷ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ κράλη Οὐγγρίας, ἣν ἔτι ζῶντος τοῦ Σαμουὴλ μισήσας ἐδίωξε καὶ ἠγάγετο τὴν πανωραίαν Εἰρήνην τὴν Λαρισσαίαν]. — B. Prokić, п. т., стр. 36, № 62. — Ср. сжщо стр. 31, № 24: εἶχε δὲ γυναῖκα ὁ Ῥαδομιρὸς τὴν θυγατέρα τοῦ κράλη Οὐγγρίας, οὐκ οἶδ' οἵστισι λόγοις ἐμίσησε ταυτὴν καὶ ἀπεδίωξεν ἐγκυμονα ἤδη ἐξ αὐτοῦ γενομένην ἠγαγετο δὲ Εἰρήνην τὴν πανωραίαν αἰχμαλωτισθεῖσαν ἐν Λαρίσσῃ.

[2]) Skyl.-Cedr., ib, p. 436,7–11: μετήγαγε δὲ καὶ τὸ λειψανον τοῦ ἁγίου Ἀχιλλείου ἐπισκόπου Λαρίσσης χρηματίσαντος ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου κἀν τῇ μεγάλῃ καὶ πρώτῃ συνόδῳ παρόντος . . ., καὶ εἰς τὴν Πρέσπαν ἀπέθετο, ἔνθα ἦσαν αὐτῷ τὰ βασίλεια, [οἶκον κάλλιστον καὶ μέγιστον ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ δομησάμενος]. (B. Prokić, п. т., стр. 29, № 12). Ср. и у Дуклянския пресвитеръ, по издан. на Iw. Črnčića, p. 42: in partibus Achridae in loco qui Propa (вм. Prespa) dicitur, ubi et curia eiusdem imperatoris (Samuelis) erat. За прѣнасенето мощитѣ на св. Ахилия ето какво четемъ въ едно късно (отъ XVII. вѣкъ) негово житие: καὶ ὁ βασκαίων τοῖς ἡμετέροις καλοῖς ἐγείρει μάχην Βουλγάρων κατὰ Ῥωμαίων. ἐπεὶ δὲ πρὸς καιρὸν οἱ Βούλγαροι ἴσχυσαν, συλῶσι τὸν θησαυρὸν καὶ τὸν μέγαν πλοῦτον τῶν Λαρισσαίων ἁρπάσαντες, εἰς τὴν σφέτεραν μετατιθέασι. καὶ ἔστι ἑκαίσε πολλῶν θαυμάτων καὶ ἐξαισίων αὐτουργὸς γενόμενος. ἡ λείψαξ δὲ παρὰ Λαρισσαίοις καὶ τι μέρος τοῦ σώματος διατετμῆται γὰρ καὶ ἁπανταχοῦ διαδίδοται τὸ καλόν. Ἀλλ' ἐπεὶ τὰ καθ'ἱστορίαν ἡμῖν καθὼς ἐπέγνωσθαι, οὕτωσι πῶς καὶ γέγραπται. Вж. Хр. Лопаревъ, Описаніе нѣкоторыхъ греческихъ житій святыхъ. Виз. Врем. IV. (1897), стр. 363—364. Макаръ че авторътъ на житието и да увѣрява, какво написаното е съгласно съ историята, все пакъ многото и необикновени чудеса принадлежатъ на по-сетнѣшно народно прѣдание.

се намиралъ въ сърдцето на Македония и въ една чудесна мѣстность, заобиколена съ планини и езера, вече не сѫществува, а по негово име днесъ се наричатъ двѣтѣ близки езера: Голѣмо и Малко Прѣспанско езеро. Почти въ срѣдата на Голѣмото езеро се издига на 20—30 м. отъ водата единъ скалистъ и гористъ кржглестъ островъ съ 500 и 300 м. въ диаметъръ. Тоя островъ се нарича Градъ, дѣто се виждатъ остатъци отъ развалини (на църкви и други здания). Това недостѫпно и днесъ необитаемо мѣсто, както показва и името му („градъ" по старобъл. значи крѣпость), е служило по-скоро за военно прибѣжище. — На южната страна на сѫщото езеро се извива единъ малъкъ заливъ, въ срѣдата на който се издига другъ скалистъ, съ отвѣсни брѣгове, необитаемъ островъ, високъ 10—20 м., широкъ 80 м. и дълъгъ 200 м., който се нарича Мали Градъ, гдѣто така сѫщо се намиратъ развалини — остатъци отъ кула и едничка запазена църквичка Св. Богородица на юго-източния брѣгъ при входа на градмадна пещера. Това ще да е билъ пакъ нѣкой стратегически пунктъ. — На третия малъкъ, плодороденъ и обитаемъ островъ, дълъгъ 1700 м. и широкъ 500 м., който се намира въ Малкото езеро, и днесъ носи името Ахилъ по името на най-голѣмата, отъ открититѣ петь църкви, св. Ахилъ, която била специално построена отъ Самуила и въ която били положени мощитѣ на св. Ахилия, се намирали и дворцитѣ, а оттука и резиденцията на Самуила, както това се установява отъ развалинитѣ на нѣколко и голѣми сгради. Тоя островъ се наричалъ въ X. и XI. вѣкъ съ името Прѣспа и получилъ име Ахилъ много по-късно, вѣроятно, възъ основа на народното прѣдание, когато е било основано и днеш. село Аилъ на сѣверния му край при Порта — възхода на острова.[1])

---

[1]) За това, както и подробното описание на тия острови и старинитѣ на и около тѣхъ вж. Йор. Ивановъ. Царь Самуиловата столица Прѣспа. Изв. Археол. Д-во, т. I (1910), стр. 55—73. — П. Н. Милюковъ, Христіанскія древности Западной Македоніи. ИзРАИи-та, кн. IV (1899), стр. 41—55.— В. Ив. Григоровичъ, Путешествіе по Европейской Турціи. 2-ое изданіе. Москва 1877, стр. 113.

*
* *

Слѣдъ падането на Лариса цѣла Тесалия били присъединена къмъ областьта на Самуила, който наскоро слѣдъ това, вѣроятно, разширилъ нападенията си и върху съсѣдния Епиръ, защото по-сетнѣ къмъ нач. на 90-тѣ години тая область се намирала подъ българска власть. Всички тия безнаказани завоевания не сж могли да не обърнатъ вниманието въ Цариградъ, дѣто най-сетнѣ било рѣшено да се нападнатъ българитѣ. „Слѣдъ като били докрай разпръсната разбойнишката шайка отъ съзаклетницитѣ на Варда Склира, пише съврѣменникътъ Лъвъ Дяконъ, императоръ Василий събра войски и бързаше (да тръгне) противъ мизитѣ (българитѣ), защото тѣхното своеволие и жестокость, която дишала съ убийство, врѣдили на ромейската мощь: тѣ грабѣха безпощадно македонскитѣ области, като изтрѣбваха всички способни да носятъ оржжие. Затова, подбутнатъ отъ възпаленъ гнѣвъ по-скоро, отколкото отъ благоразумие, той побърза съ едно нападение (αὐτοβοεὶ) да ги завладѣе".[1]) Въ сжщия смисълъ обяснява причинитѣ на тоя походъ и Ив. Скилица, който казва, че „императоръ̀тъ, домогвайки се да отмъсти на тогова (Самуила) за извършеното (отъ него), слѣдъ като се отърсилъ отъ грижитѣ около Склира, като събралъ ромейскитѣ сили, рѣшилъ самъ по себе си да нападне на България", безъ да съобщи за това на Варда Фока, който командувалъ въ това врѣме източнитѣ войски, и на останалитѣ източни воеводи.[2])

Нѣщо повече ни даватъ по тоя въпросъ арменскитѣ историци. Така, Асохигъ разказва подъ 986 г., че „императоръ Василий изпратилъ севастийския митрополитъ въ земѧта на българитѣ, за да сключи миръ (съ тѣхъ). И когато

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 171,1—7.

[2]) Skyl.-Cedr. ib. II, p. 436,12—17. — Zonaras, ib. IV., p. 111.3—10.— Похвалното слово за св. Фотия дава сжщитѣ причини: "Ἅπερ οὐκ ἔτι ἀνεκτὰ φρονῶν εἰκότως (за него вж. по-горѣ, стр. 660 и бѣл. 1) ὁ βασιλεὺς μυρίαν μὲν ἵππον συναγαγών, μυρίαν δὲ χεῖρα στρατιωτικὴν συλλεξάμενος, πόλεμόν τε συγκροτήσας ἰσχυρὸν καὶ γενναῖον μετ' ἀλλογίμου συντάξεως. — В. Г. Васильевскій, Одинъ изъ греческихъ сборниковъ, п. т., стр. 100 и 101. бѣл. 1.

тѣ (българитѣ) поискали сестрата на императоръ Василия за женидба, императорътъ имъ далъ жената на единъ свой служитель подъ името на своята сестра и я изпратилъ съ митрополита. Обаче, когато тоя дошълъ въ земята на българитѣ, тѣ се научили, (коя е) оная жена и осждили митрополита, като прелюбодѣецъ и измамникъ. И като го обиколили съ слама и (другъ) леснозапалителенъ материалъ, изгорили го българскитѣ царе. А тѣ били двама братя, наречени комсадцаги; името на по-стария било Самаель . . . Слѣдъ това гръцкиятъ императоръ Василий отворилъ война на българския царь „скопецъ-евнухъ".[1]) Матей Едески пъкъ съобщава, че императоръ Василий, „намислилъ да покори българитѣ подъ властьта си. Той изпратилъ на Алусиана, тѣхния господарь, и на всички воеводи, които зависѣли отъ послѣдния, заповѣдь да дойдатъ да се поклонятъ прѣдъ неговия (на Василия) прѣстолъ. Но тѣ отказали. Василий вдигналъ войски отъ цѣлото царство и разгнѣвенъ потеглилъ бързо противъ българитѣ, като опустошавалъ и оплѣнявалъ всичко въ тѣхната страна".[2])

Вече това обстоятелство, че тия извѣстия на двамата арменски историци се различаватъ така основно по съдържение, когато тѣ обясняватъ причинитѣ за похода на Василия II въ 986 г., показва, че тѣ се изключаватъ помежду си. Но това не може да ни послужи за основание, за да отхвърлимъ истиностьта на съобщаванитѣ отъ тѣхъ факти. Асохигъ билъ съврѣменникъ на сжщитѣ тия факти и ще да е черпилъ свѣдѣния или отъ непосрѣдни документи, или пъкъ отъ устни разкази; освѣнъ това, както видѣхме, другитѣ данни, които той съобщава за българскитѣ работи, се подтвърдяватъ отъ византийски извори, тъй че не може, па и не трѣба да се

---

[1]) Вж. нѣмския преводъ, п. т., стр. 185. — Руския преводъ, п. т., стр. 175—176.

[2]) Вж. френския проводъ на E. Dulaurier, гл. 27 и 28, стр. 34. — Нѣмайки книгата на Dulaurier, ние се ползуваме отъ текста, даденъ отъ А. Гильфердинга, п. т., стр. 209, бѣл. 1. — Ср. А. Л. Липовскій, Изъ исторіи греко-болгарской борьбы въ X—XI в. ЖМНПр. ч. 278 (1891), стр. 130—131.

остава неговото извѣстие безъ внимание, още повече че то е свързано съ личностьта на единъ прочутъ на врѣмето си севастийски митрополитъ, за дѣйностьта на когото той очевидно, специално събиралъ данни.[1]) Другиятъ историкъ Матей Едески, който писалъ своята история около срѣдата на XII. в., несъмнѣнно се е ползувалъ отъ другитѣ прѣди него арменски хронисти и историци и, може би, отъ сжщия Асохига, но той е могълъ да има подъ ржка, както и Ив. Скилица, и монографията на Теодора Севастийски, който описалъ царуването на Василия II, което се доказва съ туй, че неговото извѣстие напълно отговаря на истинското положение на работитѣ. И наистина, споменатиятъ отъ Матея Алусианъ въ когото обикновено виждатъ Самуила, е никой другъ освѣнъ Ааронъ, нареченъ тукъ съ името на своя внукъ Алусиана, втория синъ на Ив. Владислава и съперникъ на Петра Деляна, защото билъ добрѣ познатъ въ Армения, дѣто билъ стратегъ на гр. Теодосиуполъ.[2]) Освѣнъ това у Матея се казва, че Василий II заповѣдалъ на Алусиана (респк. Аарона) и на зависещитѣ отъ него воеводи да признаятъ властьта му. Това искане на императора ясно показва, че между Аарона и Василия II сж станали прѣди това нѣкакви сношения, свързани съ извѣстни обѣщания отъ страна на първия, които не постигнали първоначалната си цѣль; най-сетнѣ изтъкването на зависещи отъ него воеводи право сочи къмъ това, че тоя Алусианъ управлявалъ само отдѣлна область, а не цѣла България, т. е. той се прѣдставя тъкмо такъвъ, какъвто е билъ въ това врѣме Ааронъ.

Възъ основа на горнитѣ тълкувания и съображения ние дохождаме до заключение, че извѣстията на двамата армен-

---

[1]) Какво име носилъ тоя севастийски митрополитъ, какъ е попадналъ той въ Цариградъ и защо тъкмо той билъ изпратенъ при българитѣ, Асохигъ нийдѣ не казва; знае се отъ него само, че той въ 986 г., вѣроятно въ началото, билъ още въ гр. Севастия (Арменска), дѣто изстжпалъ като гонитель противъ онния арменци, които не приемали ученнето на Халкидонския съборъ. — Руския прѣв. стр. 142.

[2]) Вж. В. Н. Златарски, Моливдовулъ на Самуила-Алусианъ. — Изв Бълг. Арх. Ин-тъ, т. I (1922), стр. 89—95.

ски историци не само не се изключватъ помежду си, но се и попълватъ едно друго, като Асохигъ ни съобщава факти отъ началото на частнитѣ сношения между Василия II и Аарона, а Матей Едески прѣдава, какъ се свършили тия сношения. И поради това ние си прѣдставяме реда на фактитѣ въ слѣдния видъ..

Слѣдъ несполучливия опитъ да се произведатъ междуособици въ България чрѣзъ изкусно устроеното побѣгване на двамата царь-Петрови синове и слѣдъ като станало извѣстно, че Романъ билъ прогласенъ отъ Самуила за български царь, цариградското правителство, което е знаело за обтегнатитѣ отношения между Самуила и Аарона, рѣшило да влѣзе въ споразумение само съ Аарона, който слѣдъ прѣдварителни странични прѣговори, очевидно, се показалъ склоненъ къмъ такова, и по тоя начинъ да го привлѣче на своя страна и го откѫсне отъ Самуила. Между другитѣ условия за това сближение било и това, че Василий II да даде сестра си за жена, вѣроятно, на нѣкого отъ синоветѣ на Аарона. Цѣлта на послѣдния, когато правилъ това прѣдложение, е очевидна: той е искалъ 1. да запази своето полунезависимо положение чрѣзъ роднинскитѣ си връзки съ императорския домъ и 2. съ византийска помощь да се разправи съ брата си Самуила и да загради властьта въ рѫцѣтѣ си. Както изглежда, Василий II се съгласилъ на това условие, но въ сѫщото врѣме искалъ да подведе Аарона, като му изпрати не сестра си, а жената на единъ свой приближенъ служитель и по тоя начинъ да се освободи отъ всѣкакви роднински връзки и задължения. Рѣшавайки се на такава смѣла измама, резултатътъ отъ която не е могълъ съ сигурность да прѣдвиди, Василий II изпратилъ не нѣкого отъ близкитѣ си хора, а севастийския митрополитъ, който за своето чисто православие, вѣроятно, билъ принуденъ да напустне Армения и да търси покровителството на императора, изпратилъ го да отведе при българитѣ невѣстата и да сключи съ Аарона миръ, т. е. да свърши чрѣзъ брака акта за признанието върховната власть на императора отъ Аарона. Обаче измамата била своеврѣменно разкрита, и самиятъ митрополитъ заплатилъ за нея съ живота си. Василий счелъ постѫп-

ката на българитѣ като casus belli и поискалъ отъ Аарона и зависещитѣ отъ него български воеводи да му се покорятъ и признаятъ неговата власть, но получилъ отказъ. Тогава Василий II рѣшилъ да прѣдприеме походъ противъ българитѣ, „подбутнатъ, споредъ израза на Лъва Дякона, по-скоро отъ възпаленъ гнѣвъ, отколкото отъ благоразумие", за да завладѣе България съ едно нападение, а споредъ Ив. Скилица, безъ да съобщи за това нито на Варда Фока, нито на другитѣ източни полководци, а това показва, че Василий II прѣдприелъ тоя походъ по собствена инициатива и на своя отговорность. Че походътъ въ 986 г. билъ прѣдизвиканъ отъ несполучливитѣ прѣговори съ Аарона, показва и неговата насока.

Като събралъ достатъчно военни сили, Василий II потеглилъ въ походъ по главния пѫть прѣзъ Одринъ и Пловдивъ къмъ Триадица или Срѣдецъ, т. е. противъ областьта на Аарона. Като стигналъ въ Пловдивъ, той оставилъ тамъ една часть отъ армията си подъ началството на пълководецъ Лъва Мелисина съ поржчка да пази планинскитѣ проходи, вѣроятно, откъмъ Стара-планина и да попрѣчи, ако българитѣ биха се опитали да му прѣсѣкатъ пѫтя. Самъ Василий навлѣзълъ въ България по р. Хебъръ (Марица) прѣзъ тѣснини и гори — Траяновитѣ врата, и като ги прѣминалъ, подстѫпилъ къмъ самия Срѣдецъ. Тамъ императорътъ разположилъ войската си на лагеръ и обсадилъ града. Обсадата се продължила цѣли двадесеть дена, но безъ никакъвъ успѣхъ, защото поради несполукитѣ на началницитѣ войската се прѣдавала на безгрижность и бездѣйствие, а между това българитѣ отъ засада нападали излизащитѣ отъ ромейския лагеръ за храна и фуражъ, произвели голѣмо клане и откарали много добитъкъ и коне. Когато пъкъ обсаднитѣ орждия и другитѣ машини поради неопитностьта на тия, които ги бѣха приставили къмъ стѣнитѣ, не постигали никакви резултати и били изгорени отъ противника; когато донесенитѣ припаси отъ храни вече се свършили поради неумѣреното имъ изразходване, и оскждия въ най-необходимото обхванала войската, — тогава императорътъ събралъ цѣлия обозъ и

незабавно потеглилъ съ войската си за Цариградъ. Той пропѫтувалъ цѣлъ день и спрѣлъ на почивка въ една гора. „Още не бѣше се смѣнила първата нощна стража, и изведнажъ отъ източната страна на лагера бързо прѣмина прѣголѣма звѣзда, която, пише Лъвъ Дяконъ, като освѣти съ силна свѣтлина палаткитѣ, падна на западната страна у самия окопъ и, като се разсипа на многобройни искри, изгасна“. Това е било, вѣроятно, нѣкой метеоръ. Това явление прѣдизвикало, споредъ думитѣ на Лъва Дякона, съвършеното изтрѣбване на войската.[1]) Така ни обяснява Лъвъ Дяконъ, който е участвувалъ въ тоя походъ и билъ очевидецъ на всичко станало, причинитѣ за отстѫпването на Василия II отъ Срѣдецъ.

Другояче ни описва тоя походъ Ив. Скилица. „Слѣдъ като прѣминалъ, пише той, тѣснинитѣ и горитѣ, които се намирали между Срѣдецъ и границата (τὰ μεταξὺ Τριαδίζης... στενὰ διελθὼν καὶ τας λόχμας), императорътъ пристигналъ въ едно мѣсто, наречено Стопониономъ,[2]) и се разположилъ на лагеръ; тамъ той обмислялъ, какъ да прѣдприеме обсадата на Срѣдецъ. Пръснало се слухъ, че Самуилъ завзелъ върховетѣ на околнитѣ планини (защото се боялъ отъ открита битка и ржкопашенъ бой) и че разполага отъ всички страни засади, съ цѣль да може нѣкакъ да напакости на противницитѣ. Докато това ставало и императорътъ ималъ такова намѣрение, командуващиятъ западнитѣ войски Стефанъ, когото за малкия ръстъ наричали Контостефанъ, бидейки най-голѣмъ врагъ на Лъва Мелисина, прѣзъ настаналата нощь дошълъ при императора и го уговарялъ да вдигне лагера,

---

[1]) Leo Diakonos, lb., p. 171,8—172,8. — Skyl.-Cedr., lb, II, p. 436,12—19. — Zonaras, lb., IV, p. 111,3—13.

[2]) Στοπώνιον, у Идризи Istôbôni, старобъл. Стопони и Шипоны се намирао на ½ часъ с.-из. отъ днеш. Ихтиманъ въ политѣ на планина Бѣлица, дѣто и днесъ се виждатъ на повърхностьта многобройни парчета отъ тухли. Това мѣсто ихтиманчани наричатъ Щипоинъ, по турски Истипонъ-калеси, а жителитѣ на една махала отъ Ихтиманъ — щипочани. — C. Jireček, Archäol. Fragmente aus Bulgarien. Arch.-Epig. Mitteil. X, S. 89. — W. Tomaschek, Zur Kunde (Idrisi) S.-Ab. S. 86—87. — К Иречекъ, Княжество България, II, стр. 111.

колкото може по-скоро, и, като остави другитѣ работи на втори планъ, да побърза за столицата, защото Мелисинъ съ жадность гледа на царската власть и отива затамъ (столицата) съ най-голѣма бързина. Тая рѣчь ужасила императора, и той веднага заповѣдалъ да се вдигне лагеръть".[1]) И тъй, споредъ Скилица излиза, че Василий II съвсѣмъ не обсаждалъ Срѣдецъ, но че по пѫтя още къмъ него, когато се намиралъ при гр. Ихтиманъ, рѣшилъ да се върне обратно въ Цариградъ подъ влиянието на увѣщанието на Контостефана. Обаче това не е вѣрно, защото отъ думитѣ както на Лъва Дякона, комуто като на съврѣменникъ и очевидецъ въ случая повече трѣба да се вѣрва, тъй и на Яхъя, който право пише, че императорътъ потеглилъ противъ тѣхъ (българитѣ) съ голѣма войска и дошълъ до тѣхния градъ, именуемъ Арабия (= Срѣдецъ) и го обсадилъ,[2]) обсадата на

[1]) Skyl.-Cedr., ib., II, p. 436,19—437,11. — Zonaras, ib., IV, p 111,10—27. — Иначе обяснява Зонара причинитѣ за постѫпката на Контостефана. Безъ да споменува за личната омраза на послѣдния къмъ Лъва Мелисина, той пише: „бидейки демостикъ на западнитѣ войски, Контостефанъ Стефанъ, като обсѫдилъ, че ако военното прѣдприятие (τὰ τῆς στρατείας) се свърши благополучно за императора, то той (им-рътъ) не би могълъ да се успокои, нападайки неприятелитѣ, и че нито той (Контостефанъ), нито другитѣ военачалници нѣма вече да се считатъ отъ него като достойни за много рѣчи (т. е. императорътъ нѣма вече да се съвѣтва съ тѣхъ), намислилъ да провали нападението и да прѣкѫсие движението" (p. 111,15—22). Зонара, който обикновено съкратява своя главенъ изворъ — Скилица, тукъ, напротивъ, се явява по-пространенъ отъ него. Дали тия разсѫждения, които приписва на Контостефана, той е черпалъ отъ други извори, или пъкъ това сѫ негови лични съображения, мѫчно е да се установи. Старобълг. прѣводъ срѣщу горния пасажъ дава само слѣднето: „Западнымъ чиномъ домѣстикъ сый Контостефанъ и завѣкъ си къ нѣчьсомъ, запѧти оумысли начинанію его и стрѣмлѧнїе възбранити" (п. т. стр. 157). Едвали може да се допусне, че старобълг. прѣводачъ е съкратилъ гръцкия текстъ, защото той въ нищо не отстѫпва отъ него; това, което се дава въ повече въ изданието на Диндорфа, не е ли по-сетнѣшна прибавка?

[2]) Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 21,15—17. — Че гр. Арабия е Срѣдецъ, вж. п. т., стр. 189, бѣл. 146 и В. Васильевскій, Къ исторіи, п. т. стр. 142—143. — Асохигъ (п. т.) пъкъ казва, че „императорътъ потеглилъ съ силна армия и съ обширенъ лагеръ завзелъ самата тѣхна срѣда", — изразъ, който напомня българското име на старата Сердика — Срѣдецъ. — Васильевскій, п. т., стр. 144.

Срѣдецъ е вънъ отъ всѣко съмнѣние. Оттука става явно, че Скилица говори само за отстжпването на императора и съ посочването на Стопонионъ дава възможность да се опрѣдѣли точната посока на движението, като по тоя начинъ допълва Лъва Дякона, който не дава никакви географски имена. Що се пъкъ отнася до увѣрението на Контостефана прѣдъ императора, то още А. Гилфердингъ е изказалъ мнѣние, че цѣлата тая история била съчинена, за да се оправдае постигналата императора въ тоя походъ злополука;[1]) а В. Васильевски, знаейки враждебното настроение на византийскитѣ пълководци къмъ Василия въ даденото врѣме, допуща, че въ нея има нѣщо истинско.[2]) Твърдѣ е възможно, че тукъ сж дѣйствували личната омраза на Контостефана къмъ Лъва Мелисина и желанието му да го компрометира прѣдъ императора; обаче, като имаме прѣдъ видъ, че това, въ което Контостефанъ прѣдупрѣждавалъ Василия II, по-сетнѣ се оказало невѣрно, въпрѣки настоянията му въ истиностьта, ние сме готови да приемемъ, че Контостефанъ, който е получилъ своеврѣменно извѣстие за появяването на българитѣ въ тила на ромеитѣ по пжтя на отстжпването, прибѣгналъ къмъ подобна измислица, за да убѣди императора, колкото е възможно по-скоро, да вдигнатъ обсадата и да потеглятъ обратно, за да избѣгнатъ заплашващата ги пълна катастрофа, отъ която надали би могълъ нѣкой да излѣзе живъ. И наистина, катастрофата не била избѣгната.

„На другия день, пише Лъвъ Дяконъ, войската прѣминаваше прѣзъ единъ гористъ и издълбанъ долъ и, едвамъ бързо отмина, тя завземаше прѣсѣчени отъ потоци и стръмни мѣста; въ тѣхъ българитѣ нападнаха и избиха голѣмо множество хора, заграбиха царската палатка (ἀρχή) и съкровище и откараха като плячка цѣлия обозъ на войската. Тогава и азъ, който описва тая злополука, присжтствувахъ, придружавайки за нещастие владѣтеля и изпълнявайки длъжностьта дяконъ, „и насмалко щѣха да се подхлъзнатъ стжпкитѣ ми“

[1]) А. Гильфердингъ, Исторія сербовъ и болгаръ, Сочиненія, т. I, стр. 209.

[2]) В. Васильевскій, п. т, стр. 143—144.

(Псл. 72, 2) и да стана жертва на скитския мечъ, ако нѣкакво божествено провидѣние не бѣше ме извело отъ самата опасность, което направи бързо да подкарамъ коня и, прѣди още противницитѣ да завзематъ обиколеното съ пропасти нанагорнище (баиръ), да го прѣмина и бързо (въ кариеръ) да се изкача на върха. И тъй остатъкътъ отъ войската прѣзъ непроходими планини избѣгна прѣслѣдването на българитѣ и, като изгуби цѣлата конница и обоза, който возѣха съ себе си, достигна до ромейскитѣ прѣдѣли".[1]) А. Ив. Скилица описва това поражение така. Слѣдъ като ромейскиятъ лагеръ набързо билъ вдигнатъ, „Самуилъ [и Аароиъ заедно съ Романа], прѣдполагайки, че безредното отстжпване, както става обикновено, е бѣгство, като нападнали неочаквано съ устремъ и викъ, изплашили ромеитѣ и ги обърнали въ бѣгство; тѣ завладяватъ лагера и ставатъ господари на цѣлия обозъ, на самата царска палатка и на царскитѣ регалии. Императорътъ, като прѣминалъ тѣснинитѣ, едвамъ се спасилъ въ Пловдивъ. Когато пристигналъ тамъ и намѣрилъ Мелисина на мѣстото и грижливо да пази повѣрената стража, той почналъ да укорява Контостефана като лъжецъ и като такъвъ, който станалъ причина за такова бѣдствие. Послѣдниятъ, като не прѣнасялъ хладнокръвно укора, но още повече се сърдѣлъ и твърдѣлъ, че той справедливо увѣщавалъ, принудилъ императора поради безсрамната си дързость да скочи отъ трона, и като го уловилъ за коситѣ и брадата, повалилъ го на земята".[2])

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 172,18—173,11.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 437,11—438,2. — B. Prokić, п. т., стр. 29, № 13. Прибавката на еп. Михаила Дѣволски: καὶ Ἀαρὼν σὺν τῷ Ῥωμανῷ Прокичъ тълкува така, че тукъ подъ Аарона трѣба да се разбира неговиятъ синъ Иванъ-Владиславъ, а подъ Романа — Самуиловиятъ синъ Гавриилъ-Радомиръ, защото съ името Ааронъ у Яхъя билъ нареченъ Ив. Владиславъ (вж. п. т., стр. 40—41. — Отъ сжщия, Постанак једне словенске царевине, п. т. стр. 279, бѣл. 1). Безъ да се спираме на крайно несполучливата съпоставка на еп. Михаила съ Яхъя, ние тукъ ще обърнемъ внимание на това, че подобна идентификация е недопустима въ случая, защото еп. Михаилъ билъ твърдѣ добрѣ запознатъ съ членоветѣ както на Аароновия родъ, тъй и на Самуиловия, и никога не би допусналъ подобно смѣшение на личноститѣ

Въ сжщия духъ описватъ поражението на Василий II и другитѣ извори. Така Яхъя казва, че „се пръсналъ слухъ прѣзъ нощьта по войскитѣ му (на Василия), какво прѣвалътъ имъ е отрѣзанъ, и тогава императорътъ се обърналъ на бѣгъ и цѣлата му войска, въ вторникъ на 17. августъ 986 г. И прѣслѣдвали ги българитѣ и разграбили неговия обозъ и хазната и загинало голѣмо множество отъ войската му, и това станало въ 10-та година отъ царуването му“ (986). Това извѣстие е особено цѣнно за насъ не само за туй, че то се схожда съ византийскитѣ, но още и за туй, защото ни дава точната дата за поражението — вторникъ на 17. августъ 986 г.[1]) — Асохигъ разказва, че „българитѣ побързали и завзели тѣснитѣ мѣста и планинскитѣ проходи по пжтя (на отстжпването): това били мѣста непроходими, покрити съ храсталакъ. И, като обкржжили императора заедно съ цѣлата му войска, тѣ изклали всичкитѣ съ мечъ; само арменската пѣхота,[2]) като заобиколила императоръ Василия отпрѣдъ и отзадъ, извела го въ Македония по другъ планински пжть.

напротивъ, той не само допълва текста на Скилица, но го и поправя; така наприм., вм. Романа, Самуиловия синъ, той поставя Гавриилъ (Prokić, п. т., стр. 29, № 11), или пъкъ го нарича съ българското му народно име Радомиръ (п. т., стр. 31, №№ 24, 25, 27; стр. 36, № 61); той дава името на втората дъщеря на Самуила — Мирослава, женена за Ашота; името на втората жена Самуилова — Агата (п. т., стр. 31, № 22); кръстното име на Косара — Теодора (п. т., стр. 32, № 31); назовава имената на Аароновитѣ внуци — Ив. Владиславовитѣ синове; той дори знае, че Петъръ Делянъ билъ синъ на Гавриила-Радомира, роденъ отъ първата му жена — дъщерята на маджарския краль (п. т., стр. 31, № 24; стр. 36, № 62). Тия данни сж достатъчни, струва ни се, за да се приеме, че въ горнята добавка на ед. Михаила трѣба да видимъ сжщинскитѣ Аарона, брата Самуиловъ, и Романа, царь Петровия синъ, царя-скопецъ.

[1]) Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 21, 17—29.

[2]) Асохигъ съобщава, че „Василий II намислилъ да прѣсели часть отъ арменцитѣ, които се намирали подъ властьта му, въ Македония, (за да ги постави) противъ българитѣ (и да имъ даде възможность да се заематъ) съ уредбата на страната. Поради това той и прѣведе тамъ много (арменци)“ (рус. прѣводъ, стр. 142). Византийцитѣ не споменуватъ нищо за подобно прѣселение прѣди 986 г., и ние мислимъ, че това сж били тъкмо споменуваната тукъ войска, която била доведена въ Македония противъ българитѣ.

Цѣлата конница (ромейска) обаче заедно съ плячката и царската палатка попаднали въ тѣхни ржцѣ". Асохигъ отнася това поражение сжщо къмъ 986 г.[1]) — У Матея Едески пъкъ четемъ: „Алусианъ отъ своя страна, като събралъ една армия, тръгналъ да посрѣщне Василия. Произлѣзе голѣма битка, българскиятъ краль взелъ върхъ и обърналъ на бѣгъ войската на Василия чакъ до Цариградъ. Българитѣ откарали отъ тѣхъ грамадна плячка и множество плѣнници. Василий, цѣлъ опозоренъ, се върналъ въ столицата си".[2])

Отъ приведенитѣ тукъ извѣстия ясно става, че причинитѣ както за отстжпването, тъй и за поражението на Василия II при Траяновитѣ врата на 17. августъ 986 г. лежатъ главно въ своеврѣменото пристигане на Самуила на помощь на Аарона съ своитѣ войски, които о-време сполучили да отрѣжатъ на ромеитѣ пжтя на отстжпването и да имъ нанесатъ катастрофално поражение, съ което била осуетена и главната цѣль на първия походъ на Василия II — съ едно нападение да покори България. Тая злополука на императора възбудили силно духоветѣ въ Византия. Въ Цариградъ обвинявали Василия, че той прѣдприелъ този походъ по своя инициатива, и хвърляли върху него всичката отговорность за неуспѣха. Какво силно впечатление произвело поражението при Ихтиманския проходъ и какво било настроението въ византийската столица спрямо Василия, се види отъ едно стихотворение на споменатия съврѣменъ византийски поетъ Ивана Геометра, което носи надсловъ: На поражение ромеитѣ въ Българската клисура", изпълнено съ отчаяние. „Ако да бѣше дори слънцето слѣзло отъ своето мѣсто, възклицава поетътъ, азъ все пакъ не бихъ помислилъ, че стрѣлитѣ мизийски ще бждатъ по-силни отъ копията ав-

[1]) Асохигъ, п. т., гл. XXIII, нѣм. прѣв., стр. 185—186; рус. прѣв., стр. 176—177. Ср. гл. XXIV, нѣм. прѣв., стр. 186, рус. 177.

[2]) А. Гильфердингъ, п. т., стр. 209, бѣл. 1 френския текстъ. — Въ похвалното слово за св. Фотия Тесалийски така сжщо се споменува, че „станала жестока битка; императорътъ, който излѣзълъ съ цѣлата си войска противъ него (българ. народъ), не устоялъ противъ варварския строй". Васильевскій, Одинъ сборникъ, п. т., стр. 100 и 101, бѣл. 1 (гръцкия текстъ).

зонийски (т. е. ромейски). Провалете се, дървета, грозни планини, провалете се, мрачни скали! Тукъ левътъ се изплаши да излѣзе срѣщу еленитѣ. Когато ти, Фаетоне (слънце), спуснешъ подъ земята златоблѣскавата си колесница, кажи на великата душа на кесаря ето какво: Дунавъ грабна вѣнеца на Римъ; улови се по-скоро за оржжие. Стрѣлитѣ на мизийцитѣ надвиха надъ копията на авзонийтѣ".[1]) При такова настроение въ Цариградъ на Василия II не оставало нищо друго освѣнъ да събере нова войска и да почне отново войната, за да покаже, че „стрѣлитѣ мизийски не сж по-силни отъ копията авзонийски". Обаче новитѣ вжтрѣшни вълнения — бунтътъ на Варда Фока и на Евстатия Малеина прѣзъ августъ 987 г, новото появяване на сцената на Варда Склира и външнитѣ опасности — нападенията на руския князъ Владимира на херсонската тема и обсадата на Херсонъ, а сжщо войната на арабитѣ въ Южна Италия, — отново отвлѣкли вниманието на Василия II отъ българитѣ, и той билъ принуденъ да ги остави на покой въ течение на петь години.

2. ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ЕДИНОВЛАСТИЕТО И ВТОРАТА ВОЙНА НА ВАСИЛИЯ II ПРОТИВЪ БЪЛГАРИТѢ.

При поражението на византийската армия въ Ихтиманския проходъ, както видѣхме, взелъ най-дѣятелно участие и Самуилъ, и може да се каже, че благоприятниятъ изходъ отъ нападението на Василия II се длъжи изключително нему, защото едвали Ааронъ самъ би могълъ да устои противъ ромеитѣ. Опасностьта била отстранена отъ владѣнията на Аарона, а, може би, и отъ цѣла България. Ние бихме очаквали, че Ааронъ ще съзнае и признае, доколко е било необходимо за него да бжде въ добри и съюзни отношения

---

[1]) Joannis Geometrae Carmina varia, Migne, Patrologia graeca, t. 106, col. 934: Εἰς τὸ πάθος Ῥωμαίων τὸ ἐν τῇ Βουλγαρικῇ κλείσει. — Ср. В. Г. Васильевскій, Къ исторіи, п. т., стр. 171; Труды его, т. II (1909), стр. 117. Ср. и не съвсѣмъ точния и пъленъ прѣводъ на това стихотворение у К. Стояновъ, Иванъ Геометъръ и византийската култура на негово врѣме. Духовна Култура, кн. 25 и 27 (1925), стр. 201.

съ брата си Самуила, и че само съ задружни дѣйствия тѣ биха могли всѣкога да посрѣщнатъ и отблъснатъ всѣко покушение върху независимостьта на България. Обаче Ааронъ билъ далечъ отъ подобно съзнание и въпрѣки оказаната нему отъ Самуила цѣнна услуга, той не се отказалъ отъ старитѣ си тайни планове: и слѣдъ одържаната тъй блѣскава побѣда надъ заклетия врагъ на българитѣ той не прѣстаналъ да води антибратска, или по-право, антинационална политика, защото продължилъ сношенията си съ приятелитѣ на ромейския императоръ, а, може би, непосрѣдно и съ самия Василия II, — сношения, насочени очевидно противъ брата му. За Самуила, който и по-рано не довѣрявалъ на Аарона и несъмнѣнно е знаелъ за прѣдишнитѣ му тайни прѣговори съ Цариградъ, подобно поведение на брата му било нищо друго освѣнъ явна измѣна и прѣдателство както противъ него самия, тъй и противъ отечество и народъ. Затова, като поставялъ държавнитѣ интереси и отечествената свобода по-високо отъ братскитѣ си връзки и като прѣдвиждалъ, какви голѣми злини би могълъ да причини Ааронъ съ своето измѣнническо поведение, Самуилъ рѣшилъ да прѣдупрѣди тия злини. „Затова ли, пише Скилица, че Ааронъ билъ, както казвали, привърженикъ на ромейската партия, или пъкъ поради това, че искалъ да присвои за себе си властьта (или пъкъ за едното и другото, както прибавя Зонара), братъ му Самуилъ го убилъ въ мѣстностьта на Раметаница на 14. юлий (споредъ варианта: юний) съ цѣлия му родъ; само синъ му Иванъ-Владиславъ билъ спасенъ отъ Самуиловия синъ, Гавриила-Радомира“.[1]) Това извѣстие на

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib. II, p. 435,16—22: καὶ τὸν Ἀαρὼν δὲ τὰ Ῥωμαίων, ὡς λέγεται, φρονοῦντα ἢ τὴν ἀρχὴν εἰς ἑαυτὸν σφετεριζόμενον ἀνεῖλεν ὁ ἀδελφὸς Σαμουὴλ παραχρῆμα, καὶ τὴν ιδ' Ἰουλίου (var. Ἰουνίου) μηνός, ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῆς Ῥαμεταν(τ)ζας (var. Ῥασμεταν(τ)ζας), μόνου Βλαδοσθλάβου (var. Βλαδισθλάβου) τοῦ καὶ Ἰωάννου διασωθέντος, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, παρὰ Ῥαδομήρου τοῦ καὶ Ρωμανοῦ (var. Γαβριὴλ), τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαμουήλ. — Zonaras, ib. IV, p. 110,24—29: τὸν δ' Ἀαρὼν παραχρῆμα τοῦ βίου ἐξήγαγε ὁ ἀδελφὸς Σαμουήλ, ἢ τὴν ἀρχὴν ἑαυτῷ μόνῳ περιποιούμενον ἢ τὰ Ῥωμαίων αἱρούμενον λέγεται γὰρ καὶ ἀμφότερα, ἑνὸς μόνου τῶν παίδων ἐκείνου περισωθέντος, ὃς Σφενδοσθλάβος (вм. Βλαδισθλάβος) καὶ Ἰωάννης διωνόμως ἐκέκλητο. — Старобълг. прѣводъ, п. т., стр. 156: „Ирона же съ ѥдиномь родомь (

Скилица се подтвърдява и отъ Дуклянския пресвитеръ, който влага въ устата на Василия II слѣднитѣ думи, отправени слѣдъ смъртьта на Самуила къмъ Аароновия синъ Ивана-Владислава: „Защо не отмъстишъ за кръвьта на своя баща?. . . получи царството на Самуила, който уби твоя баща и своя братъ".[1]) Самото събитие ние отнасяме къмъ 14. юний 987 г., 1. защото слѣдъ 986 г. нийдѣ вече не се явява личностьта на Аарона и 2. защото то се намира, както се посочи, въ тѣсна връзка съ поражението на императора при Траяновитѣ врата на 17. августъ 986 г., което издигна авторитета на Самуила високо и разкри тайнитѣ замисли на Аарона. — Що се отнася до „мѣстностьта Раметаница" (ἡ τοποθεσία τῆς Ῥαμετανίτζας), то още Иречекъ посочи, че въ това име трѣба да видимъ името на днешната рѣкичка Разметаница, десенъ притокъ на р. Джерманъ (Дупнишко)[2]), а Йор. Ивановъ по-точно опрѣдѣли топографското ѝ положение: „тя извира отъ Бобовдолската и Колошката планина, тече на югъ, прѣсича шосето Кюстендилъ—Дупница при „Бинеко" и подъ с. Грамадье се влива въ р. Джерманъ, а тая въ Струма". Остатъцитѣ отъ развалини на срѣдневѣковна крѣпость въ мѣстностьта „Царичина", както и народнитѣ прѣдания, свързани съ сжщата мѣстность, правятъ твърдѣ приемливо заключението на Йор. Иванова, че тъкмо тамъ се намирала лѣтната резиденция на Аарона и сѣмейството му,[3]) а това иде още веднажъ да подтвърди, че областьта

житїа потрѣби бра̀ его Самоила или кла̀ сѣкѣ єдиномоу клѣкжща, или гръчиска мждрѣствоужща, ни кѣм, прослѣшѣ бо и wбоа, єдиноу тъчїѫ W сѣноу его wставшоу, нже Iwа̀ Свят(о)слакъ нарицаашесѧ". Тукъ „ни кѣм" липсва въ гръцкия текстъ, а неточно сж прѣдадени изразитѣ: 1. „сѣкѣ єдиномоу клѣкжща", защото ἑαυτῷ μόνῳ περιποιέομαι = „придобивамъ, присвоявамъ само за себе си" = σφετερίζομαι εἰς ἑαυτόν (у Skylitzes), и 2. „гръчиска мждрѣствоужща", защото както τά τινος φρονέω = имамъ еднакви мисли съ нѣкого, едно мисля съ н.", отгука „принадлежа къмъ партията на нѣкого", тъй и τά τινος αἱρέομαι = приемамъ, държа страната на нѣкого, съмъ или ставамъ привърженикъ на нѣкого".

[1]) Popa Dukljanina lětopis po latinsku, издание на Iv. Črnčić. Kraljevica 1874, str. 43, cap. 36.

[2]) К. Иречекъ, Българско княжество, II, стр. 613.

[3]) Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 28—41.

на Аарона била Софийската, въ която влизала и сѣверна Македония.

Самуилъ слѣдъ смъртьта на Аарона, споредъ думитѣ на Ив. Скилица, станалъ самовластенъ (μόναρχος), т. е. той вече не раздѣлялъ властьта съ никого, и цѣла България сега прѣминала подъ негово управление начело съ номиналния царь Романа. Заедно съ това билъ туренъ край на всички възможни вжтрѣшни сътресения подъ влиянието на византийското правителство, а пъкъ подновяването на гражданската война въ Византия съ избухването на бунта на Варда Фока и на Евстатия Малеина прѣзъ августъ 987 г. се давала възможность на Самуила и българитѣ свободно да продължатъ борбата. И наистина, Скилица съобщава, че „Самунлъ и другитѣ мѣстни воеводи (τοπάρχαι), като получили свобода да дѣйствуватъ безнаказано, когато той (императорътъ) билъ завзетъ съ възстанията, не малко тревоги причинили на ромейскитѣ власти“.[1]) Обаче, дѣ сж дѣйствували българитѣ и въ какво се състояли тия тревоги, Скилица нищо не посочва. Нѣщо повече ни дава Яхъя, който пише: „И прѣзъ врѣмето на бунта на Фока и когато императоръ Василий билъ заетъ съ войната противъ него, българитѣ се възползували и нападали ромейската страна нѣколко пжти, и я опустошавали до гр. Салуника и правили нападения на онния ромейски области, които сж на западъ“.[2]) И тъй, периода отъ 14. XI. 987 до 13. IV. 989, т. е докато траела гражданската война, българитѣ нападали „много пжти“, т. е. постоянно и тѣхнитѣ нападения се простирали въ солунската область и въ ромейскитѣ области,

---

[1]) Skyl.-Cedr. ib. p. 447,6–8 — Zonaras, ib., p. 117,15–16, така сжщо споменува за τὰς τοῦ Σαμουὴλ ἐκδρομὰς прѣзъ сжщото врѣме.

[2]) Яхъя, п. т., стр. 27,21–25, — Ал-Макинъ прѣдава това мѣсто така: „Въ онова врѣме, когато билъ бунтътъ на Фока и царь Василий билъ изцѣло заетъ съ борбата противъ него, българитѣ се възползували отъ случая и нѣколко пжти нападали римската область, и (разорявайки) съ пожари, опустошения и грабежъ, дошли до градъ Селевкия“. Вж. В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 141: Труды его, п. т., стр. 82. Подъ Селевкия още на врѣмето Васильевски правилно разбиралъ Салоника, Солунь, както това се доказа и отъ текста у Яхъя.

които били на западъ, но понеже и солунската область се намира „на западъ", разбира се, отъ столицата, то подъ другитѣ области, които се опрѣдѣлятъ като „западни", очевидно, отъ Солунъ, ще трѣба да разбираме несъмнѣнно тия, които още се намирали подъ властьта на Византия, а това сж драчката тема и Епиръ. Тия двѣ области въ 995/6 г. се намирали вече въ ржцѣтѣ на българитѣ, а понеже слѣдъ 989 г. не става нийдѣ дума, че тѣ сж били завоевани отъ Самуила, то имаме достатъчно основание да приемемъ, че Самуилъ прѣзъ посоченото врѣме обърналъ вниманието си тъкмо къмъ тѣхъ, главно къмъ драчката тема, която била отъ голѣма важность за византийцитѣ, понеже тя служила като главна база за тѣхнитѣ военни и търговски интереси на Адриатическо море и за връзка съ южно-италиянскитѣ имъ владѣния. За да унищожи ромейската власть по Адриатика и да се освободи отъ всѣка опасность откъмъ тила, Самуилъ при съдѣйствието на западно-българскитѣ мѣстни воеводи завоювалъ и тая область заедно съ градъ Драчъ, който ще да му се е прѣдалъ безъ голѣмъ отпоръ 1. въ силата на роднинскитѣ връзки съ тогавашния протевонъ (кметъ) на града Ивана Хрисилий, за чиято дъщеря Агата, споредъ добавката на еп. Михаила, Самуилъ билъ жененъ и отъ тоя бракъ се родилъ Гавриилъ-Радомиръ[1]), и 2. поради беззащитното положение на града, който билъ прѣдоставенъ на своята сждба въ даденото врѣме.[2]) Тогава, вѣроятно, е била присъединена къмъ българската държава и областьта Епиръ.

Едноврѣменно съ тия завоеваний българитѣ, както видѣхме, нападали и опустошавали и солунската тема дори до самия Солунъ. Въ какво се изразявали тия опустошения, изворитѣ сжщо не съобщаватъ; но едно е вънъ отъ всѣко съмнѣние, че тия нападения и опустошения сж имали за

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 458, 23: Γαβριὴλ ὁ καὶ Ῥωμανός. . . . τεχθεὶς τῷ Σαμουὴλ [ἐξ Ἀγάθης τῆς θυγατρὸς Ἰωάννου τοῦ Χρυσηλίου τοῦ ἐν Δυῤῥαχίῳ πρωτευόντος]. — Prokić, n. t., стр. 31, № 22.

[2]) А. Гильфердингъ, n. t., стр. 213 и бѣл. 1. — F. Rački. Borba južnih slovena za državnu neodvisnost u XI. vieku. Rad jugosl. Akademij, kn. XXIV (1873), str. 114—115.

цѣль да подготвятъ и улеснятъ прѣвземането на Солунъ, който билъ единъ отъ главнитѣ обекти на Самуиловитѣ завоевания и чийто редъ сега дохождалъ особено слѣдъ прѣвземането на Драчъ. Но прѣди да пристжпи къмъ тая мжчна задача, Самуилу се налагало прѣдварително да завоюва главнитѣ крѣпости въ солунската тема, прѣвземането на една отъ които се отнася тъкмо къмъ даденото врѣме. Лъвъ Дяконъ, като говори за появяването на нова комета и за нѣкакви огненни стълпове, които се показвали въ глуха нощь на сѣверната часть на небето, изтъква, че тия явления прѣдсказвали станалото слѣдъ това прѣвземане на Херсонъ отъ тавроскититѣ (руситѣ) и завладѣване на Веррея отъ мизитѣ (българитѣ).[1]) Въпросната комета се явила прѣзъ априлъ 989 г.[2]), слѣдов. Веррея (днеш. Караферия, Беръ) минала въ български ржцѣ прѣзъ втората половина на сжщата година.[3]) Къмъ това врѣме ще трѣба да отнесемъ и завладѣването на силната и важна крѣпость Сервия (τὰ Σέρβεια, днеш. г. Селфидже), която се отбраняла отъ ромейския стратегъ Магиринъ и двама таксиарси (хилядници), всѣки съ своята хиляда. Българскиятъ воевода Димитъръ Полемархий слѣдъ една годишна обсада можалъ само съ хитрость да излови стратега и таксиарситѣ, слѣдъ което тоя отъ природата укрѣпенъ и непрѣвзимаемъ градъ билъ завзетъ безъ кръвопролитие.[4])

---

[1]) Leo Diakonos, ib., p. 175,6–11: καὶ οὗτοι (πύρινοι στύλοι) τήνδε συμβᾶσαν πρὸς τῶν Ταυροσκυθῶν τῆς Χερσῶνος ἅλωσιν παραδήλουν καὶ τὴν τῆς Βερρόιας κατάσχεσιν παρὰ τῶν Μυσῶν.

[2]) За тая комета споменуватъ Яхъя, п. т., стр. 29,11–14 и Асохигъ рус. прѣв., стр. 179—180; и двамата я отнасятъ къмъ 989 г. — Подробенъ разборъ на всички извѣстия за тая комета и нейната година, както и за другитѣ физически бѣдствия тогава вж. В. Г. Васильевскій, Къ исторіи, п. т., стр. 155—162. — Ср. А. Липовскій, каз. ст., п. т., стр. 134.

[3]) Споредъ бар. Розена, п. т., стр. 215, прѣвземането на Веррея отъ българитѣ станало не по-рано отъ 7. априлъ и не по-късно отъ 27. юлий, споредъ данитѣ у Яхъя, и той го отнася къмъ края на юний или нач. на юлий.

[4]) Cecaumeni Strategicon, ib. §§ 76 et 77, p. 28,32—29,26. — Васильевскій, Совѣты и пр., п. т. стр. 275—277. — Въ какво се заключава

За завземане на други крѣпости въ солунската тема за сега нѣма никакви извѣстия; но че прѣзъ 989 г. Самуилъ станалъ особено опасенъ за Византия, се види отъ слѣднето стихотворение на съврѣменния поетъ Ивана Геометра подъ надсловъ „На комитопула": „Горѣ комета (κομίτης) палѣше етира (въздуха); долу комитъ (κομήτης) съ огънь опустощава запада. Оная звѣзда е символъ на сегашния мракъ; тя се усмирява (изчезва) съ свѣтлината (изгрѣването) на Люцифера (Φωσφόρου слънцето), а тоя се възпламени съ залѣзването (τῇ δύσει) на Никифора. Тоя страшенъ тифонъ, (роденъ) отъ злодѣйци, всичко изгаря. Дѣ сж ревоветѣ на твоята сила, вожде на непобѣдимия Римъ? Царю по природа, Никифоре (победоносний) на дѣла, като се малко понадигнешъ отъ гроба, ревни, лъве, и научи ли-

---

хитростьта, ето какъ Кекавменъ ни разказва: . . . „Дѣдо ми по майка Димитъръ Полемархий (Πολεμάρχιος), така се казваше, билъ видна глава (личность) въ оная страна на границата (слѣдъ умиряването на България покойнятъ господарь Василий Багренородни го издигна въ санъ патриций и го направи при това мистикъ). Той цѣла година се мжчилъ и прѣкарвалъ безсъни нощи, за да завладѣе тоя градъ, съвсѣмъ непрнстжпенъ, и не можилъ да го прѣвземе. Поради това такъвъ трудъ за него билъ напусто. Благодарение на скалитѣ и страшнитѣ пукнатини (крѣпостьта) придобила безопасность. Но въ долнята часть на крѣпостьта при стръмнината имало мѣсто за кжпане, кждѣто се спущали стратегътъ и таксиарситѣ, когато поискрали, и се кжпѣли. (Дѣдо ми) измисля слѣдията хитрость. Той дошълъ нощемъ и застаналъ тъкмо срѣщу крѣпостьта съ своитѣ хора — това мѣсто било гористо, покрито съ храсталакъ — и ето той заповѣдалъ на всички да взематъ въ ржцѣ голѣми клонища (θάμνους), да ги държатъ прѣдъ себе си и засѣнявайки да прикриватъ и конетѣ, и конницитѣ, така че да изглеждало, че тамъ има не човѣци, а (растяща) на мѣстото гора. Тойималъ двама съгледвачи (χουσαρίους) на една височина близу до крѣпостьта. Щомъ стратегътъ и таксиарситѣ слѣзли долу и почнали да се кжпятъ, съгледвачитѣ дали знакъ, какъвто имъ билъ заповѣданъ. Като пришпорили конетѣ, тѣ заобиколили мѣстото за кжпане и изловили тия, които били въ него. Защото човѣкъ невнимателенъ, а ходящъ безъ охрана, често изпада въ злополука. Когато тѣ били изловени, то и крѣпостьта била прѣвзета безъ кръвопролитие. И тъй, помни това; и ако ти пазишъ крѣпость, бжди твърдѣ внимателенъ както къмъ външнитѣ, тъй и къмъ вжтрѣшнитѣ, и не довѣрявай дори и на свой човѣкъ; инъкъ ще изгубишъ и себе си и своитѣ хора".

сицитѣ да живѣятъ въ скалитѣ".[1]) Подъ „комитъ" и „комитопулъ", когото тукъ поетътъ, играейки си съ думитѣ, сравнява съ кометата въ 989 г.,[2]) и които „съ огнь опустошава запада", не се подразбира никой другъ освѣнъ Самуилъ, който тъкмо прѣзъ 989 г., както видѣхме, опустошавалъ западнитѣ области на империята. Поетътъ се възмущава отъ неговитѣ дѣйствия, но не по-малко той е недоволенъ и отъ бездѣйствието на Василия II, отъ когото въ даденото врѣме не могло да се очаква никакво противодѣйствие, и поради това той се обръща съ повикъ къмъ покойния и побѣдоносенъ Никифора Фока, а не къмъ Ив. Цимисхия, както и въ другитѣ нѣкои стихотворения, като къмъ такъвъ императоръ, който едничъкъ билъ въ състояние да усмири и накаже българитѣ. — Въ друго едно стихотворение подъ насловъ „На възстанието" Ив. Геометъръ, като описва голѣмитѣ бѣдствия на Изтока поради гражданската война, рисува въ слѣдната картина, какво е прѣдставялъ Западътъ подъ дѣйствията на българитѣ: „А това, което става на западъ, — каква рѣчь би го разказала? Тълпа отъ скити, като въ своето отечество, върлува и го обикаля въ всички посоки (κύκλῳ). Както земята, която произрастя благородни клонки, тѣ отъ коренъ изрѣзватъ желѣзната природа на непоколебими мѫже; и мечъ дѣли наполовинъ поколѣнието на кърмачетата: едни има майката, други пъкъ врагътъ изтрѣбва съ насилието на стрѣлитѣ. Прѣди яки градове —

---

[1]) Migne, ib., col. 920, A-B. № 24. Εἰς τὸν κομιτόπ(ου)λ(ον). — Рус. прѣводъ у В. Васильевскій, п. т., стр. 170—171; Труды, II, стр. 116, а български у К. Стояновъ, п. т., стр. 201. — Считаме за нужно тукъ да обърнемъ внимание на това, че въ това стихотворение за кометата се дава κομίτης, а за комита — κομήτης, което е неправилно и погрѣшно; споредъ насъ трѣба да бѫде тъкмо обратно: за кометата — κομήτης, както стои въ всички гръцки рѣчници, а за комита — κομίτης, както това се подтвърдява и отъ думата κομιτόπ(ου)λ(ον) въ надслова на стихотворението. Поради това на стр. 635 даваме надписа κομίτης.

[2]) Васильевски счита, че тукъ става дума за кометата въ 975 г. прѣди смъртьта на Ив. Цимисхия, което едва ли е приемливо, защото повечето стихотворения на Ив. Геометра съ историческо съдържание сѫ писани между 986 и 989 или 990 г. и защото кометата отъ 975 г. е доста отдалечена, за да прави поетътъ сравнение съ събития отъ 989 г.

сега лекъ прахъ; табуни коне (има) тамъ, дѣто прѣди живѣели люде. Горко ми! Като виждамъ сега това, какъ ще спра сълзитѣ си? Така се изтрѣбватъ страни и селища!" По-нататъкъ поетътъ рисува страшната картина, която Цариградъ прѣдставялъ отъ земетръса, който се случилъ прѣзъ октомврий 989 г., отъ потъмняването на слънцето и мѣсеца поради „огненитѣ стълпове" и отъ появяването на кометата, отъ което ясно става, че това стихотворение било писано въ края на 989 или началото на 990 г.[1])

---

[1]) Migne, ib., col. 908, A-B, № 5: Εἰς τὴν ἀπόστασιν. — Рус. прѣводъ у Васильевски, п. т., стр. 176—177. У Ив. Геометра има още едно стихотворѣние подъ наслов „На разлѫчка отъ родината" (Εἰς τὴν ἀποδημίαν), което се почва така: „Прѣзъ мѣсецъ Дистръ (мартъ), като напуснахъ огнището на Византия, азъ заминахъ за гр. Силиврия. Виждайки още лъщящия мечъ и свирѣпствуващата сѣкира на съотечественицитѣ и изтокъ, остървенѣлъ за убийства, запознатъ въ столицата съ плачове и сълзи, азъ гледахъ на запада като на тихо пристанище. Но не бѣхъ прѣминалъ устието на Атиръ, и виждамъ озвѣрена тълпа отъ Амаликовци, (виждамъ) спиращи пѫтницитѣ безврѣменно, грабене храната и имотитѣ на бѣднитѣ хора; (чувамъ) риданията (повицитѣ) на мѫже, жени и дѣца; (вниждамъ) благородни дѣви-черноризци съблѣчени, уви! да простиратъ рѫцѣ нагорѣ и да викатъ за свидѣтелство зрящата правда. Такива сѫ първитѣ (впечатления) отъ моето пѫтуване". По-нататъкъ поетътъ рисува грозната картина отъ голѣмата суша, която прѣдставяли разпукалата се земя, почернѣлитѣ ниви и полета и безнадежното отчаяние на земледѣлеца (Ibidem, col. 956; A-B. № 125. Рус. прѣв. у Васильевски, п. т., стр. 175—176). В. Васильевски прѣдполага, че споменуванитѣ тукъ Амаликовци, или както той прѣвежда „синове на Амалика", „които произвеждатъ грабежъ почти подъ стѣнитѣ на Цариградъ", били тъкмо българитѣ (п. т., стр. 174). Но това едвали може да се приеме, защото той, споредъ насъ, измѣнилъ смисъла на гръцкия текстъ съ волния си прѣводъ, а именно стиховетѣ: Οὔπω ἐιήλθον τῆς Ἀθύρου τὸ στόμα, Τῶν Ἀμαλὴκ ὁρῶ πλῆθος ἠγριωμένον, Ὁδοστατοῦντας τοὺς ὁδίτας ἐκτόπως, Τροφῶν, πενήτων, ἁρπαγὴν καὶ χρημάτων, Ἀνδρῶν, γυναικῶν κωκυτοὺς καὶ παίδων, κτλ., той прѣвежда: „Но не успѣлъ я миновать устья Аѳира, какъ вижу бѣсиную толпу сыновей Амалика, останавливающихъ безвременно путниковъ, похищающихъ пропитание бѣдныхъ людей и имущество, (слышу) рыданія мужей, женъ и дѣтей" и пр., когато ὁδοστατοῦντας трѣбаше да бѫде въ род. п., ако то се отнасяше къмъ τῶν Ἀμαλὴκ. Очевидно, тукъ поетътъ прѣдава отдѣлни гледки които една слѣдъ друга му се хвърляли въ очи. Поради това въ „Амаликовци" трѣба по-скоро да видимъ мѣстни разбойници и други злосторници, които се ползували отъ тежкото положение на населението, за да

Съ падането на крѣпоститѣ Веррея и Сервия се откривалъ Самуилу пѫть къмъ Солунъ. Положението на Василия II на полуострова ставало все по-стѣснително, и той трѣбало да се погрижи за спасението на тоя важенъ въ империята градъ. И наистина, щомъ се прѣкратила гражданската война, слѣдъ като Варда Фока билъ убитъ прѣзъ априлъ 989 г., а прѣзъ октомврий с. г. се помирилъ съ Варда Склира и прѣзъ ноември се прѣдали всички привърженци на Варда Фока, Василий II, може би, още въ края на 989 или началото на 990 г. прѣзъ тракийската и македонската теми заминалъ за Солунъ, „за да въздаде благодарности на великомѫченика Димитрия", казва Скилица,[1]) а авторътъ на похвалното слово за св. Фотия Тесалийски по тоя случай разказва слѣднето: „Когато императорътъ се съвсѣмъ объркалъ и не билъ способенъ да противостане на враговетѣ, той почналъ да си търси друга помощь, другъ съюзъ, наистина, напълно царственъ и най-добъръ, който състоялъ въ молитвитѣ на светиитѣ и въздигалъ висока мишца, непрѣодолима въ бой. И тъй, той пристигналъ въ Солунъ, който той ималъ като защитна крѣпость и надеждна опора за дѣйствия противъ враговетѣ; въ него той се обърналъ къмъ изнамиране на свети и прѣподобни мѫже". Между тѣхъ се оказалъ св. Фотий, който оттогава станалъ постояненъ сътрапезникъ на императора; той го придружавалъ въ походитѣ противъ неприятелитѣ: единиятъ се борилъ съ оръжие, а другиятъ съ молитви противъ българитѣ.[2]) Обаче едвали може да се допусне, че само едно благочестие е извикало Василия II въ Солунъ: него го е влѣкло натамъ, очевидно, желанието и грижата му, за да укрѣпи и засили отбраната на тая своя „защитна крѣпость и надеждна опора" противъ дѣйствията на българитѣ. И наистина, когато императорътъ пристигналъ

упражнятъ занаята си. Най-сетнѣ българитѣ едвали сѫ могли да достигнатъ така близко до Цариградъ, когато всичкото внимание на Самуила било съсрѣдоточено въ това врѣме на солунската тема и гр. Солунъ.

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 447, 8–11.

[2]) В. Г. Васильевскій, Одинъ изъ сборниковъ, п. т., стр. 100 и 101, бѣл. 1 и 2.

въ Солунъ, той назначилъ за солунски стратегъ магистра Григория Таронита (т. е. отъ армен. гр. Таронъ) и му оставилъ силна войска съ изрична заповѣдь да задържа и отблъсва нападенията на Самуила, а самъ се върналъ въ столицата и оттамъ заминалъ за Иверия (Грузия),[1]) защото иверцитѣ (грузинцитѣ), които въ първото възстание на Варда Склира държали страната на императора, обаче въ бунта на Варда Фока тѣ дѣйствували заедно съ бунтовника, а слѣдъ убийството на послѣдния нѣкои отъ тѣхнитѣ все още продължавали борбата противъ Василия II. По тоя поводъ Иванъ Геометъръ написалъ слѣднето стихотворение подъ надсловъ „На иверскитѣ грабежи“: „Не скитски (български) огънь, а иверско насилие движи сега запада къмъ изтокъ. Ето това прѣдсказваха земетръсътъ и дългия блѣсъкъ на необикновенитѣ звѣзди. Македонска земйо (μάχετις γῆ), защо напразно ще обвинявашъ скититѣ (т. е. българитѣ), когато виждашъ твоитѣ приятели и съюзници да извършватъ такива (работи или дѣйствия)?“ Тъкмо за окончателното усмирение на иверцитѣ Василий II заминалъ въ 990 г. за Иверия.[2]) Това стихотворение е особено цѣнно за насъ, защото то ясно показва, че въ 990 г. още не е било прѣдприето никакво противодѣйствие противъ българитѣ и Самуила.

И наистина, само слѣдъ като се разправилъ съ непокорнитѣ иверци и отново ги подчинилъ подъ властьта си, Василий II рѣшилъ да потегли съ война противъ българитѣ. Византийскитѣ хронисти нищо не споменуватъ за тоя походъ на императора; за него се научаваме само отъ чужди извори, които го отбѣлѣзватъ съ най-точна хронология. Така, Асохигъ пише: „Слѣдъ като непокорнитѣ, възстанали противъ гръцкия царь, бѣха изтрѣбени, той (царьть), като се възползувалъ отъ свободното врѣме, въ 440 = 991 г. събралъ безбройно множество войска, отишълъ противъ българската земя, за да отмъсти за себе си“,[3]) т. е. за поражението въ Ихти-

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 447,11–16. — Zonaras, ib., IV, p. 117,10–17.

[2]) Migne, ib., col. 919 A, № 21. — В. Г. Васильевскій, Къ исторіи, п. т., стр. 173—174; Труды его, п. т., стр. 119—120.

[3]) Вж. рус. прѣводъ, п. т., стр. 187—188.

манския проходъ въ 986 г. Споредъ Яхъя пъкъ, слѣдъ като се приготвилъ за война противъ българитѣ, Василий въ края на февруарий 991 г. заминалъ за Диѵт-ма (Димотика?), отдѣто слѣдъ срѣщата си съ прѣстарѣлия Варда Склира потеглилъ за България.[1]) Къмъ кѫдѣ Василий II насочилъ маршрута си отъ Димотика, не може точно да се опрѣдѣли, защото Яхъя не дава никакви географски и топографски имена; за него той съобщава слѣднето: „И посрѣщналъ царь Василий българитѣ и ги обърналъ въ бѣгство и уловилъ въ плѣнъ тѣхния царь и го върналъ въ тъмницата, отъ която той бѣ избѣгалъ. И спасилъ се Комитопулътъ, началника на неговитѣ войски, и управлявалъ българската държава. И останалъ царь Василий да воюва съ тѣхъ и да напада тѣхнитѣ страни въ течение на четири години. И потеглилъ той зимно врѣме въ областитѣ на българската земя и нападалъ и плѣнявалъ, и прѣвзелъ прѣзъ това врѣме нѣколко тѣхни крѣпости, и задържалъ за себе си нѣкои отъ тѣхъ и разрушилъ отъ тѣхъ ония, които споредъ мнѣнието му не могли да бѫдатъ задържани. И разрушилъ градъ Бария въ броя на ония, които разрушилъ".[2]) Въ тоя

---

[1]) Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 27,25–34. — Че Василия II потеглилъ въ походъ за България въ края на февруарий 991 г., ние извеждаме отъ факта, че слѣдъ срѣщата си съ императора въ Димотика и когато послѣднятъ потеглилъ за България, Варда Склиръ се поминалъ слѣдъ нѣколко дена въ срѣда на 6. мартъ 991 г. (п. т., стр. 28,1–3).

[2]) Пакъ тамъ, стр. 28,4–15. — Ал-Макинъ и тукъ съкратилъ текста на Яхъя въ слѣдния видъ: „И срѣщналъ се Василий съ българитѣ и ги обърналъ въ бѣгство, и продължилъ да напада страната имъ въ течение на четири години и прѣвзелъ твърдѣ много тѣхни укрѣпления, и нѣкои отъ тѣхъ запазилъ, а ония, които не могли, както той видѣлъ, да бѫдатъ задържани, разрушилъ, и между другитѣ градъ Бария". — Васильевскій, п. т., стр. 141. — Обаче берлинскиятъ неговъ прѣписъ възстановява текста на Яхъя: „И срѣщналъ се царь Василий съ българитѣ и ги разбилъ и взелъ въ плѣнъ царя имъ и го затворилъ въ тъмница, и се спасилъ К-м-тѵ-ф-л-с, началникътъ на войската му и станалъ управитель на българската държава. И останалъ (тамъ) царь Василий, прѣмнявайки по земята имъ и нападайки странитѣ имъ четири години" и пр. — Сѫщо така и турскиятъ прѣводъ на ал-Макина се приближава къмъ Яхъя: „Василий, като воювалъ съ българитѣ, уловилъ беговетѣ имъ и (ги) затворилъ въ тъмница. Военачалникътъ

пасажъ не е мжчно да се забѣлѣжатъ два различни периода. Въ първия периодъ дѣйствията ставатъ, очевидно, на византийска територия, защото Василий II посрѣщалъ българитѣ, които въ прѣднитѣ години бѣха навлѣзли въ владѣнията му и завладѣли нѣкои византийски крѣпости; неговата задача била да ги изгони отъ византийска територия и, споредъ Яхъя, сполучилъ така да ги разбие и да ги обърне въ бѣгство, че плѣнилъ тѣхния царь. Къмъ това врѣме той успѣлъ да отвоюва нѣкои свои крѣпости, къмъ които ще трѣба да прибroимъ и кр. Веррея, за която Асохигъ съобщава, че Василий я обсаждалъ и прѣвзелъ.[1]) Вториятъ периодъ се почва съ прѣнасенето на военнитѣ дѣйствия на българска територия. Слѣдъ като очистилъ византийскитѣ владѣния отъ българитѣ, Василий II останалъ тамъ съ цѣль да вземе вече нападателно положение: той главно нападалъ на българскитѣ крѣпости, вѣроятно погранични, които и завземалъ, а по-вжтрѣшнитѣ крѣпости разрушавалъ, понеже не е могълъ да задържи; между разрушенитѣ билъ градъ Бария, въ която обикновено виждатъ Веррея и я индентифицират съ Асохиговата Вера.[2]) Но, като имаме прѣдъ видъ: 1. че Веррея била крѣпость на византийска територия, завоевана отъ българитѣ въ прѣднята година; 2. че Асохигъ

имъ, като избѣгалъ, подиръ това управлявалъ държавата на улгаритѣ. Василий прѣминавалъ въ четири години държавата на улгаритѣ и прѣвзелъ тѣхни крѣпости и кули. Ония, които могли да бждатъ задържани, той задържалъ, а незадържанитѣ той опустошилъ и разрушилъ. Въ броя на разрушенитѣ отъ него билъ градъ Абария. Слѣдъ изтичането на четири години той пакъ дошълъ въ Цариградъ". — Пакъ тамъ, стр. 230—231. — Отъ тия данни ясно става, че ал-Макинъ систематично изпущалъ главно името „комитопулъ" и чрѣзъ това затъмнилъ текста на Яхъя.

[1]) Вж. рус. прѣводъ, п. т., стр. 188: „Пришедъ, онъ (императоръ) осадилъ городъ Веру (вар. Верія), который взялъ, оставивъ тамъ сына князя тароискаго, магистра Григорія, съ войскомъ противъ булхаровъ". Очевидно, послѣднето съобщение е погрѣшно, защото магистъръ Григорий Таронитъ билъ назначенъ, както видѣхме споредъ Скилица, за стратегъ на Солунъ още въ 990 г. (вж. по-горѣ, стр. 686). Може би, тамъ е билъ оставенъ хандцитскиятъ князъ Саакъ, синъ на Абела, за когото Асохигъ (п. т.) казва, че неednократно се сражавалъ съ българитѣ.

[2]) В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 141. — Бар. Розенъ, п. т., стр. 228.

нищо не споменува за разрушението ѝ, а твърди само, че била обсаждана и превзета, и З. че арабскиятъ писатель Ибн-ал-Атира съобщава, че въ тоя походъ „царьтъ проникналъ вече въ срѣдата на българската земя, но се върналъ и вървѣлъ бързо",[1]) то въ Бария по-скоро трѣба да видимъ споменатата по-горѣ Абария, както се чете и въ турския прѣводъ на ал-Макина, т. е. Срѣдецъ, днеш. София, на което посочва и изразътъ Ибн-ал-Атира — „срѣдата на българската земя".[2]) Това се явява още по-вѣроятно, едно, защото Бария била една отъ разрушенитѣ, но не отъ задържанитѣ крѣпости на българска територия, и друго, защото тая война на Василия II се продължавала цѣли четири години, прѣзъ които императорътъ ще да е дѣйствувалъ въ разни посоки и е могълъ да достигне и до Срѣдецъ, за да си отмъсти за поражението въ 986 г., както се изразява Асохигъ, още повече, че българитѣ, както изглежда, не му сж оказвали никакъвъ отпоръ.[3])

---

[1]) Бар. Розенъ, п. т., стр. 246.

[2]) Очевидно, и тукъ, както у Асохига (вж. по-горѣ, стр. 671, бѣл. 2), се напомня за българското име Срѣдецъ. — Ср. А. Л. Липовскій, п. т., стр. 136, бѣл. 2.

[3]) Къмъ врѣмето на тоя походъ противъ Срѣдецъ ще трѣба да отнесемъ несполучливата обсада на крѣпостьта Мория (Μόρια), която се намирала между Пловдивъ и Срѣдецъ на българска територия. За тая обсада Кекавменъ ни разказва слѣднето: „Багренородниятъ императоръ киръ-Василий, слѣдъ като се въоржжилъ за война и достигналъ Мория, приставилъ стѣнобойни орждия и силно я обстрѣлвалъ; послѣ той направилъ окопъ (χωμάτιον). Когато окопътъ билъ насипанъ високо, тия, които се намирали въ крѣпостьта, намислили хитрость, достойна за споменъ. Тѣ придумали съ подаръци смѣли младежи и (ги) изпратили; тия, като се промъкнали вжтрѣ въ окопа по външнитѣ греди и отишли по-нататъкъ съ факли, смола и огнеметачи, подпалили (ги) вжтрѣ и си отишли. Пламъкътъ отвънъ не се виждалъ, защото билъ дълбоко отвжтрѣ насипа (χωμάτων) и гредитѣ; но, като обхваналь прѣзъ цѣлата нощь всичко въ окопа, на сутриньта неочаквано той се издигналъ нагорѣ и окопътъ билъ унищоженъ. Императорътъ опечаленъ отстжпилъ и жителитѣ на крѣпостьта останали непокорени и непобѣдени". (Strategicon, п. т., стр. 32,19–27). Дѣ се е намирала тая крѣпость, точно не може да се опрѣдѣли, защото името Мория не се споменува нийдѣ на друго мѣсто. К. Иречекъ, Княжество България, п. т., стр. 119,

Но нѣма съмнѣние, разгледваното тукъ извѣстие на Яхъя се явява твърдѣ интересно и цѣнно съ съобщението, че Василий II още въ началото на тая война, т. е. докато дѣйствията ставали на византийска територи (991), разбилъ българитѣ, уловилъ въ плѣнъ тѣхния царь и го върналъ пакъ въ тъмницата, отдѣто той бѣ избѣгалъ, и че комитопулътъ, началникътъ на неговитѣ войски, се спасилъ и управлявалъ слѣдъ това българската държава. Подъ „български царь" тукъ несъмнѣнно се разбира избѣгалиятъ отъ Цариградъ царь-Петровъ синъ Романъ, който бѣ прогласенъ, както видѣхме по-горѣ, отъ Самуила за български царь, а комитопулътъ е никой другъ освѣнъ самъ Самуилъ. Това извѣстие съвсѣмъ противорѣчи на едничкото такова на Скилица, който разказва, че слѣдъ поражението и бѣгството на Самуила при р. Вардаръ близу до Скопье въ 1002 г.[1]) „градъ Скопье прѣдалъ на императора назначениятъ отъ Самуила да го управлява (ταύτης ἄρχειν) Романъ, синъ на българския царь Петра, и братъ на Бориса, нареченъ Симеонъ по името на дѣда си. Императорътъ, като го приелъ съ одобрение (ἀποδεξάμενος τῆς προαιρέσεως), почелъ го съ санъ патриций и препозитъ и го изпратилъ за стратегъ (στρατηγεῖν) въ Абидосъ".[2]) Това извѣстие на Скилица става още по-неприемливо, като се вземе подъ внимание и другото съобщение на Яхъя, че „българскиятъ царь, който се намиралъ въ затворъ у императора въ Цариградъ, умрѣлъ" въ 997 г.[3])

Но кой отъ двамата хронисти прѣдава истината, или по-право, кому отъ тѣхъ трѣбва да вѣрваме? Ив. Скилица въ изложението си на българо-византийскитѣ отношения прѣзъ разглеждания периодъ се явява тенденциозенъ. Прѣди всичко той въ продължение на цѣли десеть години (986—996) не дава почти никакви свѣдѣния за дѣйствията на Самуила спрѣмо Василия II и обратно: той като че ли нарочно из-

---

бѣл. 30, прѣдполага, че това сж развалинитѣ на стара крѣпость, наричана сега Хисарджикъ, който се намира по стария пжть между Пловдивъ и Срѣдецъ въ планината надъ с. Вѣтренъ.

[1]) За това вж. тукъ по-долу стр. 723.

[2]) Skyl.-Cedr., Ib., p. 455, 12—18.

[3]) Бар. Розенъ, п. т., стр. 34, 18—20.

бѣгва да говори за тѣхъ, когато, споредъ чуждитѣ хронисти — арменски и арабски, па и византийски, като Лъвъ Дяконъ, отъ когото, както е извѣстно, той се е ползувалъ, прѣзъ тоя периодъ станали не малко важни събития. Но, ако Скилица въ такъвъ видъ ни прѣдставя външнитѣ отношения между България и Византия, то той още по-малко се е интересувалъ за това, което е ставало вжтрѣ въ България. Слѣдъ като разказва за побѣгването и спасението на Романа въ 979 г., той съобщава, както видѣхме, че Романъ „съ врѣме, по-късно, отново се върша въ столицата, както щѣлъ това да каже на свое мѣсто", а между това той нийдѣ въ хрониката си не само не говори за подобно връщане на Романа въ столицата, за което сигурно се съобщавало въ неговия изворъ, защото само подъ негово влияние той е моглъ да даде обѣщание, че въ свое мѣсто ще разкаже за него; той изобщо нито дума не споменува за Романа въ течение на 23 година (979—1002), и изведнажъ послѣдниятъ се явява у него между събитията отъ 1002 г. като deus ex machina въ качеството си на скопски управитель и се прѣдставя като измѣнникъ и прѣдатель на Самуила. Това съобщение стои съвсѣмъ отдѣлно безъ всѣкаква връзка нито съ прѣднето, нито съ слѣдващето, защото Скилица нийдѣ не споменува за другата дѣйность на Романа въ България, а при такова положение той трѣбваше да каже поне, кога и при какви обстоятелства Романъ билъ назначенъ за скопски управитель и въ какви отношения се е намиралъ къмъ Самуила. Освѣнъ това, подробноститѣ, които Скилица дава, за да опрѣдѣли личностьта на тоя скопски управитель Романа и неговитѣ роднински връзки и особено това, че той билъ нареченъ по името на дѣда си Симеонъ, се явяватъ доста съмнителни. Самъ Скилица по-рано нийдѣ не споменува за това второ нме на царь-Петровия синъ Романа, макаръ той и да е ималъ случай това да направи. Въ негова полза би могло да се даде обяснението, че Романъ е билъ нареченъ съ името на дѣда си, когато Самуилъ го провъзгласявалъ за български царь, едно, за да прѣмахне омразното гръцко име на Романовия дѣдо — Романа Лакапина, и

друго, защото въ това име най-ясно се изразявала цѣлокупностьта на българската държава. Обаче, ако е имало подобно нѣщо, то еп. Михаилъ Дѣволски, който е билъ добрѣ запознатъ съ българското родословие, не би пропусналъ това да отбѣлѣжи, когато правѣлъ добавката си, че Романъ присѫтствувалъ заедно съ Самуила и Аарона при пораженията на императора въ 986 г. Ако допуснемъ, че прѣданието на Скопие фактъ несъмнѣненъ слѣдъ Самуиловото поражение въ 1002 г., то по-скоро може да се приеме, че тогавашниятъ скопски управитель е носилъ името Симеонъ, отъ което се възползувалъ Скилица, за да идентифицира Романа съ него, и поради това нему било нужно да прибѣгне къмъ точното опрѣдѣляне личностьта и роднинскитѣ му връзки съ старата българска династия. Всички тия съображения ни довеждатъ до заключение, че изтъкването личностьта на царь-Петровия синъ Романа отъ Скилица въ събитията отъ 1002 г. и при това не като царь, а като управитель на гр. Скопие и въ едно врѣме, когато Романъ не билъ между живитѣ, както ще видимъ, е плодъ на съврѣменната на Скилица тенденция въ Византия да прѣдставятъ сѫществуващата въ края на X. и въ нач. на XI. вѣкъ България не като продължение на царство България, а като дѣло на едни бунтовници начело съ Самуила, поради което тя не може и не трѣба да се сматря като бивша самостойна държава; при това не трѣба да се забравя още и това, че Скилица писалъ своята хроника въ края на XI. вѣкъ, когато слѣдъ голѣмитѣ, но несполучливи двѣ възстания въ 1040/41 и 1072 г. тъкмо въ западна България, се бѣ почнала еллинизацията на българския народъ чрѣзъ църквата. Въ тая именно тенденция, споредъ насъ, се крие систематичното избѣгване на Скилица да говори изобщо за положението и дѣйностьта на царь Романа и желанието му да прѣдстави Самуила като бунтовникъ и дори като тиранинъ.

Ако сега се обърнемъ къмъ извѣстието на Яхъя, то не е мѫчно да се забѣлѣжи, че той при всичката краткость на изложението, като чуждъ на каквато и да била тенденция въ българо-византийскитѣ отношения, грижливо и неуклонно

слѣди за всѣко движение на българитѣ и за дѣйствията на Василия II спрѣмо тѣхъ, като поддържа както хронологическа, тъй и фактическа връзка межу събитията. Слѣдъ като разказва за побѣгването на Романа отъ Цариградъ и за спасението му, въ което се напълно схожда, както се посочи, съ Скилица, Яхъя съобщава, че Романъ билъ прогласенъ за царь отъ българитѣ, а комитопулътъ, т. е. Самуилъ, като „гулямъ“ ржководилъ държавнитѣ работи. По-нататъкъ той послѣдователно съобщава за всѣка важна промѣна въ дѣйностьта и сждбата на царя и комитопула. Така, въ 991 г. императорътъ разбива българитѣ и улавя въ плѣнъ самия царь, който бѣ избѣгалъ отъ затвора, а комитопулътъ, „началникътъ на войскитѣ му“, се спасява и „управлява българската държава“. Въ 996 или 997 г. комитопулътъ, „вождътъ на българитѣ“, разбитъ отъ Никифора Уранъ, билъ готовъ вече да се покори на императора, обаче въ това врѣме умира „царьтъ“ на българитѣ, който билъ откаранъ въ Цариградъ и затворенъ отново въ тъмница, и, когато извѣстие за това достигнало до комитопула, „вожда на българитѣ“, той промѣня рѣшението си и се прогласява за царь“.[1]) Нѣма съмнѣние, че съобщенитѣ тукъ факти, изложени въ такава тѣсна и послѣдователна връзка, Яхъя не е могълъ самъ да измисли; той ги е черпалъ отъ изворъ, очевидно, близъкъ по врѣме, а може би и съврѣменен на епохата, въ която сж ставали самитѣ събития, като прѣдставялъ тѣхната важна и сжществена страна и избѣгвалъ подробноститѣ, които за неговата цѣль нѣмали никакво значение. Поради това Яхъя се явява не само обективенъ и точенъ, но и строго послѣдователенъ, а оттука и истиненъ, — качества, които го издигатъ високо и даватъ пълно основание да прѣдпочетемъ неговитѣ извѣстия прѣдъ Скилицовитѣ, като такива, които прѣдаватъ събитията въ тѣхната историческа послѣдователность и истина.

И тъй, прѣзъ втората война противъ българитѣ, която се продължавала четири години,[2]) Василий II ималъ голѣмъ

[1]) Бар. Розенъ, п. т., стр. 34,18—22. и по-долу.

[2]) Че тая война се продължавала четири години, вж. сжщо у Яхъя, п. т., стр. 30,15—17 и стр. 237; 33,15—17 и 268—270.

успѣхъ: той не само прогонилъ българитѣ отъ византийскитѣ прѣдѣли, но и навлѣзълъ въ България въ разни посоки, като отъ българскитѣ крѣпости едни прѣвземалъ, а други разрушавалъ. Но несъмнѣнно най-голѣмата придобивка отъ тая война за него било това, че той сполучилъ още въ самото и начало (991) да плѣни българския царь Романа и отново да го изпрати въ Цариградъ въ затвора, отдѣто той бѣ избѣгалъ въ 979 год. При какви обстоятелства е станало плѣняването, това остава неизвѣстно; въ всѣки случай то е било твърдѣ важно за Василия II, защото България отново се лишила отъ законния си царь, а на Самуила, който се спасилъ и поелъ управлението на държавата, той продължавалъ да гледа като на бунтовникъ, съ когото рано или късно той трѣбало да се разправи. Обаче втората война не е носила още завоевателенъ характеръ; съ нея Василий II отговорилъ на българскитѣ нахлувания и опустошения съ сжщитѣ такива на българска територия, като се домогналъ, вѣроятно, чрѣзъ тѣхъ да принуди Самуила да признае върховната му власть или поне да сключи миръ. Тъй или инъкъ, но Василий II не можилъ да постигне цѣлта си, защото нови вълнения на мюсюлманския изтокъ го извикали отново въ Азия. Прѣзъ 993 и 994 г. градъ Халебъ (сег. Алепо) билъ обсаждан отъ арабитѣ; гражданитѣ се обърнали за помощь къмъ императора. Слѣдъ като явилитѣ се по заповѣдь по-напрѣдъ антиохийскиятъ стратегъ Михаилъ Вурца, а послѣ и Лъвъ Мелисинъ не могли да помогнатъ, а пъкъ положението на халебци ставало все по-критическо, по втора тѣхна молба пристигналъ набързо и самъ Василай II, „а намиралъ се той съ армията си, пише Яхъя, въ походъ противъ българитѣ; и потеглилъ той отъ България набързо, за да имъ (на халебци) помогне и пристигналъ въ Антиохия въ м. Рабие I 385 (отъ хиджра), който се продължавалъ отъ 5. априлъ до 4. май 995 г.,[1]) слѣдов. Василий II напусналъ България въ началото

[1]) Бар. Розенъ, п. т., стр. 29,15—32,7. — Ср. п. т., стр. 243 сжщо арабския историкъ Ибн-Зафиръ, който по сжщия случай разказва слѣднето: „И достигна вѣсть за тая обсада до Василия, ромейския царь. И прѣкаралъ той много години въ българскитѣ страни и завладѣлъ по-голѣмата

на 995 г., или той прѣкаралъ тамъ въ война съ българитѣ отъ началото на 991 г. до началото на 995 г.

Съ плѣняването на царь Романа Самуилъ останалъ самъ начело въ управлението на държавата. Би могло да се очаква, че сега, когато послѣдният прѣдставитель на старата български династия билъ отново откаранъ въ плѣнъ и туренъ въ затворъ, отъ който едвали би се върналъ вече, Самуилъ нѣма да се забави да се прогласи царь, защото това право му давало неговата успѣшна борба, водена така енергично и устойчиво съ императора за българската независимость и неговото дългогодишно вече водене на държавнитѣ работи. Обаче той не бързалъ съ тая смѣла акция, защото не искалъ да отстжпва отъ първоначалната си политика и като узурпаторъ да възбужда духоветѣ въ самата България, още повече че той не знаелъ, каква ще бжде сждбата на плѣнения царь, па, може би, се е надѣвалъ, че ще може да постигне неговото освобождение. Затова веднага слѣдъ оттеглянето на Василия II отъ България и заминаването му за Азия, Самуилъ — „тоя воинственъ човѣкъ и никога не знающъ почивка“ — рѣшилъ да не изпусне удобния моментъ, за да възобнови войната съ по-голѣма сила и енергия. Още въ сжщата 995 г. той, вѣроятно, успѣлъ обратно да отвоюва завзетитѣ отъ ромеитѣ крѣпости, а въ слѣднята 996 г. вече навлѣзълъ въ византийска територия, като избралъ за цѣль на тоя походъ гр. Солунъ, срѣщу който той повелъ силна армия. Той раздѣлилъ една часть отъ войската на отдѣлни отряди и ги разположилъ въ засади и само една твърдѣ малка часть изпратилъ за нападение къмъ самия градъ. Солунскиятъ стратегъ, — дука Григорий Таронитъ, като се научилъ за настжпването на българитѣ, изпратилъ сина си Ашота напрѣдъ да види и се запознае съ количеството на неприятеля и да му извѣсти за всичко; самъ той слѣдвалъ отзадъ. Ашотъ, безъ да знае за разположението на българитѣ, излѣзълъ съвсѣмъ

часть отъ тѣхъ. И почналъ да се бои за Халебъ . . . и заминалъ и напусналъ войната съ българитѣ и се върналъ въ Цариградъ“. Че Василий II пристигналъ въ Антиохия прѣзъ пролѣтьта 995 г., слѣдов. отъ България той е заминалъ най-късно прѣзъ февруарий, вж. подробно п. т., стр. 261—266.

напрѣдъ и влѣзълъ въ бой съ тѣхъ; но разбитъ и обърнатъ въ бѣгство, той попадналъ между засадитѣ и билъ хванатъ въ плѣнъ. Щомъ Григорий узналъ за това, побързалъ на помощь и поискалъ да освободи сина си; обаче, заобиколенъ отвредъ съ неприятели, отбранявайки се юначно, самъ падналъ убитъ.[1]) Слѣдъ това сполучливо нападение Самуилъ, както изглежда, се оттеглилъ отъ Солунъ и съ цѣлата си армия насочилъ маршрута си отново на югъ, съ цѣль, вѣроятно, да възстанови властьта си въ Тесалия.

Когато извѣстили Василия II за станалото при Солунъ, той веднага назначилъ най-добрия си пълководецъ, магистъръ Никифора Веста, нареченъ Уранъ (Οὐρανός),[2]) за управитель на „цѣлия западъ", т. е. на европейскитѣ ромейски владѣния и го изпратилъ първомъ въ Цариградъ, отдѣто той съ нова войска заминалъ набързо за Солунъ. Тамъ той узналъ, че Самуилъ, „гордѣейки се съ убийството на дука Григория и съ плѣняването на сина му", вече заминалъ за Тесалия и, като прѣминалъ р. Пеней (сег. Саламврия), и прѣзъ Термопилския проходъ, въ който била построена отъ елладския стратегъ Рупена стѣна за отблъсване на българскатѣ нападения,[3]) нахлулъ

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 449,6—16. — Асохигъ (п. т., гл. XXIII, стр. 188) казва, че Григорий загиналъ съ цѣлата си войска; тогава билъ хванатъ въ плѣнъ и Саакъ (вж. по-горѣ, стр. 688, бѣл. 1), който билъ съ него.

[2]) Когато слѣдъ първия си бунтъ Варда Склиръ избѣгалъ при арабитѣ, за да иска подържка, тоя Никифоръ Уранъ билъ изпратенъ въ 980 г. въ Багдадъ, за да прѣговаря за прѣдаването на Склира (Бар. Розенъ, п. т., стр. 12,20—13,9); обаче, когато по доносъ билъ обвиненъ, че иска да убие Склира, Никифоръ билъ арестуванъ и даже хвърленъ въ затворъ въ 981 г. (п. т., стр. 13,21—14,2). Само въ началото на 987 г. той съ откупъ сполучилъ да избѣга отъ Багдадъ (п. т., стр. 22,16—20) при императора, при когото се намиралъ въ 995 г., а въ 996 г. билъ изпратенъ въ България (п. т., стр. 34,10—12). — Skyl.-Cedr., ib., p. 449,18—19, невѣрно съобщава, че Никифоръ избѣгалъ отъ Вавилонъ.

[3]) Skyl.-Cedr., ib., p. 475,8—10: ὑπερηγάσθη δὲ καὶ τὸ ἐν Θερμοπύλαις γενόμενον τεῖχος, ὃ Σκέλος ἄρτι κατονομάζεται, εἰς ἀποτροπὴν τῶν Βουλγάρων παρὰ τοῦ Ῥουπένη. Подъ влиянието на латинския прѣводъ на това изречение, което гласи: murum in Thermopylis exstructum (qui etiamnum Scelos vocatur) apud Rupenam ad deterrendos Bulgaros, Ῥουπένη се приема за име на мѣстность. Но В. Г. Васильевски още посочи, че подъ Рупенъ тукъ може да се

въ Биотия и Аттика, а прѣзъ Коринтския провлакъ (ἰσθμόν) и въ Пелопонесъ, като по пѫтя си „всичко опустошавалъ и грабѣлъ".[1]) За това нашествие въ Пелопонесъ житието на св. Никона Метаноите разказва слѣднето: „Не слѣдъ много и Василий, по прѣкоръ Апокавкъ, който недавно бѣ приелъ длъжностьта преторъ (τὴν τοῦ πραίτωρος ἀρχὴν ἀναδεδεγμένος) (на Еллада) и прѣкарвалъ въ Коринтъ, отбранялъ тамошния провлакъ (τὸν ἐκεῖσε ἰσθμόν) поради българското нашествие. Него го силно измѫчвала, като че ли нѣкоя Ериния разядала сърдцето му, не само налегналата го тежка и мѫчителна болесть, но много повече и страхътъ отъ нападението на българския народъ. Защото пръсналъ се слухъ, че той (българ. народъ) настѫпвалъ постепенно отъ цѣлия матернкъ и отивалъ въ походъ противъ самата Еллада и Пелопонесъ. Поради това Апокавкъ чрѣзъ пратеници въ Спарта умолявайки повикалъ преподобния (Никона) . . . Божиятъ мѫжъ, богатъ съ излишна любовь, приелъ желанието на Апокавка . . . и, като наредилъ всичко въ най-късо врѣме, заминалъ съ безкрилна бързина за Коринтъ . . . Заедно съ неговото появяване въ Коринтъ не само болникътъ се прѣдставялъ здравъ поради молитвата на праведника, и милостьта, съ която великиятъ (светецътъ) билъ богатъ отъ Бога, ставала още ясна за незнаещитѣ, но и Апокавкъ билъ избавенъ отъ грижата за българитѣ, слѣдъ като блаженията му предоткрилъ тѣхната катастрофа. Чрѣзъ живѣещия въ него Духъ той можеше да вижда всѣкога

разбира не нѣкоя мѣстность въ Термопилитѣ, а лицето, което е построило стѣната. Името Рупенъ или Рубенъ (Рувимъ) е арменско, а отгука и самото лице е отъ арменски произходъ; освѣнъ това, ако стѣната била назначена да отблъсва българскитѣ нападения, то ясно става, че той я построилъ само въ качеството на стратегъ на тема Еллада, въ състава на която влизала и Тесалия. — Вж. В. Г. Васильевскій, Совѣты и разказы и пр., п. т., ч. 216, стр. 116—117. — Ср. G. Schumberger, каз. съч., II, p. 398—399. Тая стѣна била издигната, очевидно, прѣди 996 г. Защото слѣдъ тая година българитѣ не нападали, както ще видимъ, на Тесалия. Що се отнася до името Σκίλος, нарѣч. ἄρτ показва, че то е дадено по подражание на античното име τὰ σκέλη или τὰ μακρὰ σκέλη — дългитѣ стѣни, които съединявали Атина съ Пирей или Мегара съ Нисея.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 449, 16—450, 2.

невидимото и бѣше силенъ да прѣдвижда бѫдащето".[1]) И наистина, прѣдсказанието на св. Никона се изпълнило.

Отъ Солунъ Никифоръ Уранъ потеглилъ съ войскитѣ си по стѫпкитѣ на Самуила и, като прѣминалъ пл. Олимпъ, пристигналъ въ Лариса; тамъ той оставилъ по-голѣмата си часть отъ обоза и взелъ съ себе си пъргавата и лековъоръжената си войска. Съ усилени прѣходи той навлѣзълъ въ Фарсалската равнина и, като прѣминалъ р. Апиданъ (сег. Вризия), разположилъ се на лагеръ на лѣвия брѣгъ на р. Сперхий (сег. Аламана), която при гр. Ламия (сег. Зейтунъ) се влива въ Ламийския заливъ. Щомъ се научилъ за това движение на неприятелската войска, Самуилъ почналъ да отстѫпва и току що прѣминалъ Термопилския проходъ съ много плѣнници, натъкналъ се на Никифора Урана при споменатата малка рѣка, на чийто десенъ брѣгъ се разположилъ на лагеръ. Рѣката раздѣляла двамата неприятели. Но въ това врѣме се излѣли силни проливни дъждове и до толкова придошла и се разлѣла рѣката, че нито единиятъ, нито другиятъ пълководецъ не се рѣшавали да дадатъ сражение. Никифоръ Уранъ обаче, слѣдъ дълго търсене нагорѣ и надолу по течението на рѣката, сполучилъ най-сетнѣ да намѣри бродъ, прѣзъ който той мислилъ, че войската му лесно ще може да я прѣгази. Една нощь той тайно прѣкаралъ войницитѣ си на десния брѣгъ и неочаквано нападналъ на спящия български лагеръ. Тукъ въ тъмнината били избити много българи, които се пръснали, безъ да се осмѣли нѣкой да се защищава. Самъ Самуилъ и синъ му Гавриилъ-Радомиръ, тежко ранени, едвамъ не попадиали въ ржцѣтѣ на неприятеля: тѣ се скрили между труповетѣ на убититѣ и избѣгали слѣдъ клането въ тъмнината. На слѣднята нощь Самуилъ заедно съ сина си и остатъка отъ разбитата си армия избѣгалъ прѣзъ Етолийската планина и оттамъ прѣзъ върховетѣ на пл. Пиндъ достигнали българскитѣ прѣдѣли. Никифоръ пъкъ въ това врѣме освободилъ ромейскитѣ плѣнници, съблѣкълъ труповетѣ на убититѣ българи, разграбилъ

[1]) За тоя пасажъ и за житието на св. Никона вж. тркъ Притурка № 12.

българския лагеръ и съ твърдѣ голѣма плячка, повелъ войската си обратно въ Солунъ.[1])

Сперхнйското сражение, колкото и да се прѣдставя отъ Скилица за катастрофално за българитѣ, не е имало, па и не е могло да има рѣшаващо значение въ дългогодишната борба на Самуила съ Византия. Похода въ Еллада и Пелопонесъ Самуилъ прѣдприелъ не толкова за да разшири границитѣ на държавата, колкото да проникне въ Пелопонесъ и, слѣдъ като възбунтува сжществуващитѣ още тамъ славянски племена, да отвлѣче силитѣ на ромеитѣ нататъкъ, та по тоя начинъ да си подготви по-лесното завоевание на Солунъ. Съ това се обяснява устремно бързото му движение въ тая посока веднага слѣдъ побѣдата при тоя градъ. Обаче несполучливиятъ изходъ на тоя походъ не само осуетилъ тая негова цѣль, но го и принудилъ завинаги да се откаже отъ по-нататъшни дѣйствия въ южна посока. Затова слѣдъ сперхийския бой Самуилъ насочилъ вниманието си въ друга, съвършено противоположна страна. Но тъкмо въ това врѣме се случили събития, които донесли нова промѣна въ България.

Непосрѣдно слѣдъ голѣмата катастрофа при Сперхий, споредъ Яхъя, Самуилъ изпратилъ писмо до Василия II, въ което, като се унижавалъ прѣдъ императора и му обѣщавалъ покорность, молилъ го да му стори милость.[2]) Тая постжпка на Самуила би ни се показала на пръвъ погледъ съвсѣмъ немислима и недопустима, като се знае неговата непримирима враждебность къмъ ромеитѣ и тѣхния императоръ и неговото самолюбие и гордость, които дори въ много по-критически

---

[1]) Skyl.-Cedr., Ib., II, p. 450, 2–25. — Zoanaras, Ib., IV, p 113, 6 25. — Яхъя съобщава накратко за Сперхийското сражение слѣднето: „И сдѣлалъ царь Василій магистра Никифора Урана доместикомъ — это тотъ самый ал-К.т.л-с (Веста?), которого онъ посылалъ въ Багдадъ послѣ пораженія Склира — и отправилъ его на войну съ болгарами. И столкнулся онъ съ Комитопуломъ, вождемъ ихъ, и побѣдилъ ихъ и убилъ изъ болгаръ великое множество и привезъ въ Константинополь тысячу головъ и двѣнадцать тысячъ плѣнниковъ". (Бар. Розенъ, п. т., стр. 34, 9–15).

[2]) Яхъя, п. т., стр. 34, 16–18: „И написалъ Комитопулъ царю Василію унижаясь предъ нимъ и обѣщая ему покорность и прося его, чтобы онъ оказалъ ему милость".

моменти не сѫ му позволявали да се рѣши на подобно унижение. Очевидно, това е било отъ страна на Самуила една увъртка, за да печели врѣме, докато се отново събере съ сили, за да продължи борбата съ Василия II, отъ която Самуилъ не се отказалъ до самата си смърть; освѣнъ това той е билъ убѣденъ, че императорътъ въ дадения моментъ, послѣ такова силно поражение, нанесено на неприятеля, много повече би повѣрвалъ на такова обръщане, отколкото други пѫть. И наистина, Василий II билъ вече намислилъ да се съгласи на това прѣдложение, но въ това врѣме, продължава Яхъя, се случило, че българскиятъ царь, който се намиралъ въ затворъ у императора въ Цариградъ, умрѣлъ. Когато Самуилъ се научилъ за смъртьта на Романа, той се прогласилъ за царь.[1])

Всички тия факти, особено послѣдниятъ, които ни съобщава Яхъя и за които Ив. Скилица не само не споменува нищо, но основно, както видѣхме, противорѣчи на тѣхъ, найясно обясняватъ, защо на Германския надписъ, поставенъ отъ Самуила въ 993 г. за споменъ на своитѣ родители и брата си Давида,[2]) той нарича себе си „азъ Самоилъ рабъ Бжїи“: очевидно, въ 993 год., както и прѣди тая дата, той не е билъ царь, иначе не би пропусналъ да изтъкне по единъ или другъ начинъ царското си положение; но въ сѫщото врѣме тъкмо тоя изразъ на надписа не по-малко очебиещe иде да потвърди и да докаже правдивостьта на Яхъевото извѣстие, че макаръ царь Романъ, послѣдниятъ потомъкъ на старата българска

---

[1]) Яхъя, п. т., стр. 43,18–22: „И намѣревался было царь согласиться на это, но случилось, что царь болгаръ, который находился въ заключеніи у царя въ Константинополѣ, умеръ. И дошла смерть его до его раба Комитопула, вождя болгаръ. И провозгласилъ онъ тогда себя царемъ“.

[2]) На въпроса, който неволно прѣдизвиква Германскиятъ надписъ, а именно: защо въ него Самуилъ не вписалъ имената на другитѣ си братя, Мойсея и Аарона, когато въ 993 г. тѣ сѫщо така не сѫ били живи, — за Аарона лесно може да се отговори, стига само да си спомнимъ, какви сѫ били отношенията на Самуила къмъ него, а сѫщо за причинитѣ на неговото убийство; що се отнася до Мойсея, то трѣба да се прѣдполага, че и неговитѣ отношения къмъ Самуила ще да сѫ били сѫщитѣ, или поне той ще е държалъ страната на Аарона.

династия, и да е билъ вече плѣненъ (991 г.) отъ Василия II, въ 993 г. Самуилъ все още не е билъ царь, а само слѣдъ смъртьта на Романа той билъ прогласенъ за такъвъ, но кога? При опрѣдѣление датата на тоя фактъ трѣба да се вземе за основа годината на сперхийската катастрофа, която и Скилица и Яхъя отнасятъ къмъ 996 г.;[1]) обаче като се вземе прѣдъ видъ обстоятелството, че тя е станала прѣзъ дъждливитѣ мѣсеци на годината — май и юний, ще трѣба да приемемъ, че както походътъ противъ Солунъ, тъй и походътъ въ Еллада и Пелопонесъ се отнасятъ къмъ първата половина на 996 г., а другитѣ три факта — прѣдложението на Самуила за покорность, смъртьта на българския царь и прогласяването Самуила за царь, които Яхъя поставя между събития отъ 996 г. и които се намирали въ тѣсна свръзка помежду си и поради това сж послѣдвали единъ слѣдъ другъ, къмъ втората ѝ половина, въ всѣки случай по-късно отъ началото на 997 г. едвали може да се отива.

При какви обстоятелства е станало прогласяването на Самуила за царь, ние не знаемъ Яхъя казва, че „той прогласилъ

---

[1]) Ив. Скилица разказва за сперхийското сражение веднага, слѣдъ като съобщава за смъртьта на цариградския патриархъ Николая Хризоверга и за завземането на патриаршеския прѣстолъ отъ магистра Сисиния, като при това дава за патриархуването на първия 12 години и 8 мѣсеци, а за смъртьта му посочва 6503 отъ С. М. = 995 отъ Хр., 8-и индиктионъ, който се продължавалъ отъ 1. IX. 994 до 31. VIII. 995 год. (Skyl.-Cedr., Ib., p. 448—449). Но тая дата не се схожда съ другитѣ данни на Скилица. Прѣдшественикътъ на Николая, Антоний III, завзелъ патриар. прѣстолъ прѣзъ 5-та година на Цимисхиевото царуване, т. е. 11. XII. 973—11. XII. 974, билъ патриархъ 4 години, слѣдов., той умрѣлъ не по-късно отъ 11. XII. 978 г., а Николай се покачилъ слѣдъ едно 4½ годишно междупатриаршие (Ib., p. 434), т. е. не по-късно отъ юний 983 г. + 12 г. и 8 м., или той се е поминалъ не по-късно отъ февруарий 996 г. или прѣзъ 9-и индиктионъ. Яхъя поставя сперхийското сражение между събитията отъ 996 г., а покачването на Сисиния поставя на Великдень, т. е. на 12. априлъ 996 г., съ което напълно се схождатъ неговитѣ данни: Николай Хризовергъ станалъ патриархъ прѣзъ 4-та година отъ царуването на Василия II (Бар. Розенъ, п. т., стр. 14.г-э), т. е. не по-късно отъ 11. I. 980 или края 979 + 12 г. и 6 м., или Николай се поминалъ не по-късно отъ юлий 992 г. + 4 г. междупатриаршие, слѣдов. Сисиний се покачилъ на прѣстола не по-късно отъ юлий 996 г. или на 12. априлъ 996 г.

себе си за царь", а Дуклянскиятъ пресвитеръ пише, че Самуилъ „заповѣдалъ да се нарича царь".[1]) Отъ тия данни би могло да се заключи, че Самуилъ самъ узурпаторски се прогласилъ за царь. Но такова заключение едвали би било вѣрно, защото Самуилъ, както вече се изтъкна, систематично избѣгвалъ подобна една акция, и ако той се е домогвалъ да стане царь чрѣзъ натрапване, то той е ималъ случай да стори това и по-рано. Очевидно, Самуилъ държалъ по законенъ редъ да се покачи на българския прѣстолъ, а именно, само слѣдъ като се прѣкратила старата династия съ смъртьта на послѣдния ѝ прѣдставитель, царь Романа, съ съгласието на българскитѣ боляри-воеводи и съ благословението на българския патриархъ-архиепископъ. Тия два главни фактора — духовенството и болярството не сж могли да не признаятъ неговитѣ голѣми заслуги и спечелено право да бжде издигнатъ за царь не само като дългогодишенъ фактически управитель на държавата, но и като едничъкъ, който по своитѣ военни способности, неизчерпаема енергия и като истински цѣнитель и прѣданъ защитникъ на независимостьта на България и българския народъ ще бжде въ състояние да продължи съ успѣхъ борбата съ Василия II и ще я издържи докрай съ сжщата мощь. — Дѣ е билъ прогласенъ Самуилъ за царь, остава сжщо нѣизвѣстно; но като имаме предъ видъ, че първиятъ български архиепископъ, който е резидиралъ въ Охридъ, споредъ Дюканжовия списъкъ, билъ Филипъ, съврѣменникъ Самуиловъ,[2]) то само по себе си изтича, че заедно съ архиепископския прѣстолъ била прѣнесена отъ Прѣспа въ Охридъ и царската резиденция или наопаки, и че това прѣнасяне е било свързано несъмнѣнно съ прогласяването на Самуила за царь,

---

[1]) По издан. на Ив. Чрнчича, гл. 33, стр. 40—41:... surrexit in gente Bulgarinorum quidam Samuel, qui se imperatorem vocari jussit, et commisit praelia multa cum Graecis, projecitque eos ex tota Bulgaria, ita ut in diebus eius Graeci non auderent propinquare illuc.

[2]) H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida, S. 6. — Ср. Е. Голубинскій, Краткій очеркъ и пр., стр. 39—40. — Че тоя Филипъ билъ съврѣменникъ Самуиловъ, се доказва съ факта, че ок. 1015—1019 г. билъ архиепископъ Давидъ.

па, може би, и самото му прогласяване и коронясване отъ българския архиепископъ да е станало въ Охридъ.

Но за да закрѣпи своето положение като царь, за Самуила не било достатъчно едно само узаконяване вжтрѣ въ страната. Съгласно съ вѣковнитѣ традиции на срѣднитѣ вѣкове Самуилъ твърдѣ добрѣ е разбиралъ, че неговото прогласяване за царь може да получи право на законность и междудържавно признание само въ такъвъ случай, ако то бжде осветено отъ авторитета на висшата духовна власть. Въ даденото врѣме тоя авторитетъ е излизалъ за западна Европа отъ римския папа, а за източна — отъ цариградския патриархъ. Обаче при сжществуващитѣ тогава враждебни отношения между България и Византия подобна санкция да се очаква отъ Цариградъ е било не мислимо, така че за Самуила оставало да я потърси отъ Римъ, което той, както изглежда, е направилъ. Царь Калоянъ въ писмото си до папа Инокентия III отъ 1202 г. пише, че иска отъ римската църква корона и почесть, които старитѣ български царе имали; отъ тѣхъ единъ билъ Петъръ, а другиятъ билъ Самуилъ и други, които ги прѣдхождали въ властьта, както това намѣрилъ написано въ своитѣ книги [1]); а пъкъ въ писмата си отъ 1204 г. къмъ българскитѣ царе, които получили корона отъ римската църква, Калоянъ прибавя и Симеона.[2]) До сега се установи, че само Симеонъ е ималъ сношения съ римския папа по въпроса за признаване царското му достоинство, но безъ да получи корона и скиптъръ, а за Петра нищо подобно не

---

[1]) Migne, Patrologia lat. t. 214, lib. V, Ep. 115, col. 1112: In primo petimus ab Ecclesia Romana matre nostra coronam et honorem, tanquam dilectus filius, secundum quod imperatores nostri veteres habuerunt. Unus fuit Petrus, alius fuit Samuel et alii qui eos in imperio praecesserunt, sicut in libris nostris invenimus esse scriptum. На това папата му отговорилъ: Petisti vero humiliter ut coronam tibi Ecclesia Romana concederet, sicut illustris memoriae Petro, Samueli et aliis progenitoribus tuis in libris tuis legitur concessisse. Nos igitur ut super hoc majorem certitudinem haberemus, regesta nostra perlegi fecimus diligenter; ex quibus evidenter comperimus quod in terra tibi subjecta multi reges fuerint coronati (ib. col. 1113).

[2]) Ср. ib. t. 115, lib. VII, Ep. 4, col. 287 et. Ep. 6, col. 290 — и двѣтѣ сж отъ 1204 г.

се знае, макаръ че въ апокрифичното сказание на пророка Исайя да се казва, че Петъръ умрѣлъ въ Римъ.[1]) Но отъ друга страна, като се вземе въ внимание, че Самуилъ се намиралъ въ даденото врѣме въ сжщото положение, както Симеонъ въ 918 г. по сжщия въпросъ, то твърдѣ е възможно, че той да е влѣзълъ въ прѣговори по сжщия въпросъ съ папата, които не ще да сж донесли никакви резултати поради това, че папата, вѣроятно, е искалъ, както е бивало обикновено въ такива случаи, щото българскиятъ архиепископъ да признае върховната власть на римския първосвещеникъ. Както и да било, но ако такива сношения съ Римъ е имало при Самуила, то тѣ несъмнѣнно трѣба да се отнесатъ къмъ не по-рано отъ 997/8 год., т. е. слѣдъ като Самуилъ билъ прогласенъ за царь.

3. БОРБАТА НА ЦАРЬ САМУИЛА СЪ ИМПЕРАТОРЪ ВАСИЛИЯ II.

Съ прогласяването на Самуила за царь се почва нова фаза въ дългогодишната борба на българитѣ съ Византия за отстояване своята независимость.

Самуилъ погледналъ сега по-широко на своята задача. Той прѣдвиждалъ, че при онова ожесточение и настойчивость, съ които се водила тая борба отъ страна на Василия II, той ще може да противостои на византийската мощь, само ако успѣе да присъедини къмъ държавата си и другитѣ славѣни на полуострова и съ задружни сили да се противопостави на византийския императоръ, защото за Самуила било ясно, че Василий II, който се стремилъ да възстанови империята на Юстиниана I, се домогналъ не само да унищожи българската държава, но и да покори подъ властьта си всички балкански славѣни. Но, прѣди да пристжпи къмъ новата си задача, Самуилъ трѣбало да разбере, какви ще бждатъ по-нататъшнитѣ дѣйствия на императора спрѣмо него.

Слѣдъ сперхийската побѣда въ Цариградъ мислили, какво Самуилъ е дотолкова съкрушенъ, че той задълго ще остави империята на мира, докато се оправи отъ голѣмото

[1]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 589, бѣл. 2.

поражение. Обаче прѣкратяването прѣговоритѣ за покорность, а още повече прогласяването на Самуила за царь съвсѣмъ не оправдали очакванията на ромеитѣ; тѣмъ не оставало сега нищо друго, освѣнъ да прѣдизвикатъ българския царь на война и, прѣди той да се събере съ сили, слѣдъ ново едно поражение окончателно да го унищожатъ. Затова по заповѣдъ на Василия II магистъръ Никифоръ Уранъ още въ сѫщата 997 г. навлѣзълъ отъ Солунъ въ българска територия. Но Самуилъ не се поддалъ на тоя капанъ и не оказалъ никакъвъ отпоръ. Никифоръ достигналъ „до срѣдата на българскитѣ страни“ и, като ги опустошавалъ въ течение на три мѣсеца, напусналъ България и се върналъ въ Цариградъ[1]) съ убѣждението, че българскиятъ царь станалъ вече безопасенъ за империята. Самуилъ собствено това очаквалъ. Безъ да тревожи и дразни ромеитѣ съ нови нападения и ползувайки се отъ това, че тъкмо въ това врѣме Василий II билъ заетъ съ работитѣ на изтокъ, Самуилъ обърналъ погледитѣ си тъкмо на сѣверо-западъ къмъ сръбскитѣ земи и хърватска Далмация, дѣто тогава, както изглежда, византийското влияние било силно,[2]) а слѣдователно и опасно за България. Ние не знаемъ, дали Самуилъ прѣдварително се обръщалъ къмъ сърби и хървати за съюзъ или за признание неговата върховна власть; въ всѣки случай Дуклянския пресвитеръ, който е засега единчъкъ изворъ за отношенията на Самуила къмъ тѣхъ, прѣдставя тия отношения слѣдъ прогласяването му за царь съвсѣмъ враждебни.[3])

---

[1]) За това нахлуване въ България говори само Яхъя, п. т., стр. 34,22—26: „И отправилъ царь Василій магистра Никифора опять на войну съ болгарами. И пришелъ онъ въ середину ихъ странъ и не выходилъ противъ него никто изъ нихъ; и оставался онъ три мѣсяца, опустошалъ и жегъ, и потомъ вернулся въ Константинополь“.

[2]) F. Šišić, Geschichte der Krohten, S. 188—189.

[3]) Обикновено сѣверо-западниятъ походъ на Самуила се отнася къмъ 80-тѣ години на X. вѣкъ, и то слѣдъ поражението на Василия II при Трояновитѣ врати, като го свързватъ съ завладѣването на драчката тема и гр. Драчъ (вж А. Гильфердингъ, п. т., стр. 213. — F. Rački, п. т., стр. 115. — Дриновъ, п. т., стр. 143. Съчинения, т. I, стр. 512—513. — К. Иречекъ,

Най-първо Самуилъ въ 998 г. навлѣзълъ въ сръбскитѣ области. Възстанието, повдигнато отъ побѣгналия изъ Прѣславъ въ 931 г. едничъкъ тогава претендентъ на сръбския прѣстолъ князъ Чеславъ Клонимировичъ, се завършило съ прогласяването на Сърбия за независима отъ властьта на българския царь.[1]) Подъ върховната власть и покровителство на ромейския императоръ, който се стремилъ да създаде отъ Сърбия постояненъ и силенъ съюзникъ, враждебно настроенъ къмъ българитѣ, Чеславъ сполучилъ въ скоро врѣме да събере подъ своята власть всички сръбски области и около 950 г. той се явява твърдѣ силенъ князъ, който заемалъ доста високо положение на полуострова. Обаче мощьта на обединена Сърбия била свързана само съ личностьта на Чеслава. Слѣдъ смъртьта му, която се отнася къмъ 960 год., сръбската Чеславова държва се разпаднала на своитѣ съставни части; за живота на тия отдѣлни области въ течение на тридесетъ години нищо не се знае. Къмъ края на X. вѣкъ тритѣ южни жупанства Зета или Дукля, Требинье и Захълмие били съединени подъ властьта на зетския князъ, който въ даденото врѣме билъ младиятъ Иванъ-Владимиръ, споредъ Скилица, „мжжъ праведенъ, миролюбивъ и придържащъ се о добродѣтель“.[2]) „Въ това врѣме, разказва Дуклянскиятъ пресвитеръ, се издига въ българскиятъ родъ нѣкой-си Самуилъ, който заповѣдалъ да го наричатъ царь и завърза много сражения съ гърцитѣ, и ги изгони отъ цѣла България, така че въ неговитѣ дни гърцитѣ не смѣели да се приближатъ до нея“... „А юноша Владимиръ, слѣдъ като получилъ княжеството (на баща си) растѣше украсенъ съ всѣка мж-

---

Исторія, п. т. стр. 252—3. — F. Šišić, п. т., стр. 187). Обаче ние вече погорѣ видѣхме, че въ края на 80-тѣ години Самуилъ дѣйствувалъ съвсѣмъ въ друга посока и не е могълъ едновременно да води война на два противоположни фронта. Най-важното въ случая е свидѣтелството на Дуклянския пресвитеръ, че походътъ билъ прѣдприетъ слѣдъ като Самуилъ se imperatorem vocari jussit, т. е. слѣдъ прогласяването му за царь, което, както вече се установи, се отнася къмъ 997 г. слѣдователно, свѣверо-западниятъ походъ на Самуилъ не може да се отнесе по-рано отъ 998 г.

[1]) Вж. по-горѣ, стр. 540—541.

[2]) Skyl.-Cedr. ib. p. 463,5—6.

дрость и святость. И тъй, въ това врѣме, когато Владимиръ билъ младъ човѣкъ и управляваше вмѣсто баща си, горѣказаниятъ Самуилъ, български царь, слѣдъ като събралъ голѣма войска, навлѣзълъ въ далматинскитѣ страни противъ земята на князъ Владимира. Но князътъ, който билъ святъ мжжъ и не искалъ, щото нѣкой отъ неговитѣ да загине въ война, оттеглилъ се смирено и се покачилъ на планина Облика (qui Obliquus dicitur)[1]) заедно съ цѣлия си народъ. Слѣдъ това пристигналъ царьтъ (Самуилъ) съ войска и, като видѣлъ, че не ще може да надвие княза, една часть отъ войската си той оставилъ въ политѣ на планината, а другата като повелъ съ себе си, пристжпилъ къмъ обсадата на градъ Дулциний[2])... Между това царьтъ изпратилъ пратеници при князъ Владимира (да искатъ), щото той да слѣзе отъ планината заедно съ всички, които били при него. Но князътъ не се съгласилъ. Обаче жупанътъ на това мѣсто, като се уподобилъ на Юда Прѣдателя, послалъ при царя съ думитѣ: „Господарю, ако е удобно на твоето величество, азъ ще ти прѣдамъ княза". Царьтъ му отговорилъ: „Ако си въ състояние това да извършишъ, то знай, че ти ще

---

[1]) На десния брѣгъ на р. Бояна, която изтича отъ ю.-западния жгълъ на Шкодренското езеро и се влива въ Адриатика, се намира подъ планина Тарабошъ (572 m.) село Облика. Споредъ К. Иречка, тамъ се намирала и крѣпость (die Burg Obliquus, или Oblich partium Schutari, както се чете въ архивнитѣ книжа на Дубровникъ (Рагуза) отъ края на XIV. вѣкъ. — К. Jireček, Studien zur Geschichte und Geographie Albaniens im Mittelalter (S. - Ab. aus dem I Bd. der „Illyrisch-Albanischen Forschungen", zusammengestelltvon Ludwic v. Thalloczy, S. 63—187), Budapest 1916, S. 56—57.

[2]) Dulcinium = Ulcinium, сег. хър. Ulcinj на адриатическия брѣгъ сѣверно отъ устието на р. Бояна.—По-нататъкъ Дуклянецътъ разказва слѣднето: „На планина Облика имало огнени змии, толкова лоши, че, щомъ ухапѣли човѣка, той веднага умиралъ; и тия змии причинявали голѣма врѣда на хората и животнитѣ. Тогава князъ Владимиръ се помолилъ Господу съ сълзи на очи, за да избави народа му отъ това смъртоносно наказание. И Богъ чулъ молитвата на своя рабъ и отъ оня день никой не билъ вече ухапванъ отъ змия. И тогава, ако на тая планина нѣкоя змия ухапвала човѣкъ или животно, то ухапването ѝ не причинявало никаква врѣда и змиитѣ на тая планина останаха неядовити до день. днешенъ" (вж. изд. на Чрнчича, стр. 41, гл. 36).

бждешъ отъ мене обдаренъ и твърдѣ великолѣпно". Тогава князътъ, като свикалъ всички, които били съ него, казалъ имъ така: „Драги братя, както виждамъ, азъ трѣба да изпълня оня стихъ отъ Евангелието, който казва: „Добриятъ пастиръ полага душата си за своитѣ овци". По-добрѣ е, братя, азъ да положа душата си за всички ви и да прѣдамъ тѣлото си на мжчение или убийство, отколкото вие да загинете отъ гладъ или отъ мечъ"- Тогава, слѣдъ като имъ казалъ това и много друго и като се простилъ съ всички, отишълъ при царя. Царьтъ го изпратилъ въ изгнание въ странитѣ Охридски въ мѣсто, което се казва Прѣспа, дѣто се намиралъ дворецътъ на сжщия царь. Слѣдъ това, като събралъ войската, обсаждалъ дълго врѣме Дулциний, но да го прѣвземе по никакъвъ начинъ не можилъ. Разгнѣвенъ той се вдигналъ оттамъ и почналъ да разорява, пали и граби цѣла Далмация".[1])

---

[1]) Дуклян. пресвитеръ, п. т., стр. 41—42. — Дубровнишкиятъ историкъ G. Resti (Rastic) (1671—1735) съобщава, че Самуилъ въ тоя походъ разрушилъ до основи гр. Doclea = стар. Διοκλεία, сърб.-хър. Дукля, Дукя, и откаралъ въ плѣнство голѣма часть отъ населението му; тогава и диоклейскиятъ архиепископъ Иванъ, спасявайки се, избѣгалъ въ Дубровникъ, а когато посетнѣ тамшнятъ епископъ умрѣлъ, той билъ поканенъ да завземе неговото мѣсто. По тоя начинъ дубровнишката църква била възведена въ архиепископство вм.-старото диоклейско или дуклянско (G. Restii, Chroniche di Ragusa, edit. S. Nodilo. Monum. slav. meridion. vol. XXV, SS. II. Zagrabiae 1893, p. 30). Resti или Rastić, който се счита за единъ отъ най-добритѣ дубровнишки историци, защото при съставянето на „хрониката" си се ползувалъ отъ официалнитѣ архиви на гр. Дубровникъ (F. Šišić, Encheiridion (Priručnik), стр. 33—44); изложението на Самуиловия походъ е написалъ по хроникитѣ на Кедрина (= Скилица) и на Дуклянския пресвитеръ, като при това объркалъ хронологията и реда на събитията; но и двамата тия лѣтописци нищо не споменуватъ за гр. Диоклея, защото тоя градъ билъ разрушенъ още въ VII. вѣкъ и въ края на X вѣкъ не е вече сжществувалъ, така че Самуилъ нѣмало какво да разрушава до основи, защото, споредъ Конст. Багренородни, той въ негово врѣме билъ въ запустение, на което още А. Гилфердингъ бѣ обърналъ внимание (п. т., стр. 214—215. — Подробно за историята на Диоклея вж. у Con. Jireček, Studien etc. п. т., стр. 37—38); освѣнъ това, доколкото е извѣстно, Дубровникъ билъ издигнатъ въ архиепископство не по-рано отъ края на XI. вѣкъ (F. Šišić, Gesch. d. Kroaten, S. 391). Всички тия данни довеждатъ ни до заключение, че извѣстието за разрушението на

Самуилъ потеглилъ най-първо къмъ Которъ (Decatarum) и го прѣвзелъ, а сетнѣ подстжпилъ и къмъ Дубровникъ (Lausium) — аристократическа градска република, единъ отъ най-богатитѣ и мощни далматински градове, чиито жители още отъ втората половина на IX. вѣкъ въртѣли оживена търговия и имали многобройна флота.[1]) Но и Дубровникъ поради своето добрѣ укрѣпено положение Самуилъ не можилъ да прѣвземе, а се ограничилъ съ това, че изгорилъ всичкитѣ му прѣдмѣстия и околни села, така че „страната, казва лѣтописецътъ, изглеждала да е безъ жители"; оттамъ той тръгналъ на с.-зап. по далматинския брѣгъ покрай Сплѣтъ и Трогиръ, опустошавалъ всичко по пжтя си, и достигналъ чакъ до гр. Задаръ (Jadram). Тоя успѣхъ на Самуила въ хърватска Далмация ще трѣба да обяснимъ съ настаналитѣ въ Хърватско слѣдъ смъртьта на краль Стефана Държислава (969—997) междуособици между синоветѣ му.[2]) Но и при все това той не отишълъ по-нататъкъ въ хърватскитѣ земи, а отъ Задаръ потеглилъ на с.-из., навлѣзълъ въ Босна (по горнето течение на р. Босна) и прѣзъ Рашка (соб. Сърбия) върналъ се въ своята резиденция. Къмъ врѣмето на тоя походъ, не по-късно отъ 999 г., се отнасятъ и сношенията на Самуила съ маджаритѣ, които той ще да е отблъсналъ отъ българската область Срѣмъ между рр. Сава, Драва и Дунавъ, и е сключилъ миренъ договоръ съ тѣхъ, скрѣпенъ съ брака на неговия синъ Гавриила-Радомира съ дъщерята на маджарския краль Св. Стефана I (997—1038);[3]) дали при това е билъ сключенъ

Doclea отъ Самуила Resti едвали е могълъ да почерпи отъ архивитѣ на Дубровникъ; споредъ насъ то прѣдставя нищо друго, освѣнъ нѣкое мѣстно прѣдание, безъ всѣка обаче историческа основа, което искало да покаже, че Дубровнишкото архиепископство е продължение на старото Диоклейско.

[1]) За Дубровникъ подробно вж. монографията K. Jireček, Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters. Wien 1899.

[2]) F. Šišić, Gesch. d. Kroaten, S. 194—198.

[3]) B. Prokić, Zusätze, S. 31, № 24; S. 36, № 62. — F. Šišić, п. т., стр. 201, а слѣдъ него и Г. Фехеръ (вж. Влиянието на българската черкова въ Маджарско, Сборникъ въ честъ на В. Н. Златарски, стр. 490) считатъ, че

нѣкакъвъ политически съюзъ, това мжчно може да се каже; напротивъ, имаме основание да твърдимъ, че подобенъ съюзъ съ маджарския краль не е могълъ да сжществува, като се вематъ прѣдъ видъ голѣмитѣ приятелски отношения между Св. Стефана и византийския императоръ,[1]) на което, вѣроятно се длъжи и нетрайностьта на мирния договоръ съ маджарско, изразена въ скория разводъ на Гавриила-Радомира съ дъщерята на маджарския краль и изгонването ѝ изъ България. Въ какви отношения сж станали сърби и хървати спрѣмо българския царь слѣдъ тоя походъ на Самуила, точно не се знае; но колкото опустошителенъ и страшенъ да се описва тоя походъ отъ Дуклянския пресвитеръ и отъ дубровнишкитѣ историци, все пакъ може да се каже, че Самуилъ, прѣдприемайки го, не е ималъ завоевателна цѣль. Това най-добрѣ се види отъ слѣдния разказъ на Дуклянския пресвитеръ за сждбата на зетския князъ Ивана-Владимира въ българския плѣнъ.

„Между това, пише лѣтописецътъ, Владимиръ се държалъ въ вериги, като денемъ и нощемъ прѣкарвалъ врѣмето въ постъ и молитви. Нему се явилъ въ видѣние ангелъ Госпо-

---

Гавриилъ-Радомиръ билъ жененъ за дъщерята на князъ Геза или за сестрата на краль Св. Стефана. Това прѣдположение обаче едвали може да се приеме, 1. защото въ прибавката на еп. Михаила къмъ Скилица е изрично казано, че εἶχε δὲ γυναῖκα ὁ Ῥαδομηρὸς τὴν θυγατέρα τοῦ κράλη Οὐγγρίας (ср. п. т., стр. 36: ἀπο τῆς θυγατρὸς τοῦ κράλη Οὐγγρίας), а пъкъ Геза не е билъ краль и 2. тоя бракъ е могълъ да бжде сключенъ само слѣдъ като Самуилъ станалъ царь, слѣдов. слѣдъ 997 г. въ царуването на Св. Стефана I, който билъ коронясанъ за краль на 15. августъ 1000 г.

[1]) Géza Fehér, Bulg.-ungar. Beziehungen, S. 144. — Сжщо така се явява проблематиченъ и съюзътъ на Самуила съ банатскиятъ господарь Айтона, владѣтель на земитѣ между Марошъ и Дунавъ, който съюзъ Г. Фехеръ (п. т. стр. 145; Влияние и пр. стр. 191—192) допуща само затуй, защото тоя Айтонъ билъ кръстенъ въ Видинъ, обаче кога, въ коя година, е станалъ тоя фактъ, Фехеръ не опрѣделя, а пъкъ само по една съврѣменность на извѣстни личности не може да се прави заключение, че между тѣхъ имало и политически съюзи безъ опрѣдѣлени хронологически данни; а въ случая, ако покръстването на Айтона се отнася къмъ или слѣдъ 1002 г., то не може и дума да става за съюзъ на Самуила съ него, защото отъ тая година Видинъ се намиралъ въ византийски ржцѣ.

денъ, който го укрѣпявалъ и му прѣдизвѣстявалъ, какво ще стане съ него, какъ Богъ ще го освободи отъ затвора и какъ чрѣзъ мѫченичество ще достигне царство небесно и ще получи вѣнецъ неувѣхващъ и блаженството на вѣчния животъ. Тогава блаженіятъ Владимиръ, подкрѣпенъ отъ ангелското видѣние, още повече се прѣдавалъ на постъ и молитви. Единъ день царь Самуиловата дъщеря на име Косара, трогната и въодушевена отъ Св. Духъ, отишла при баща си и поискала отъ него да слѣзе съ слугинитѣ си и да омие главата и нозѣтѣ на затворницитѣ и плѣнницитѣ. Това ѝ било позволено отъ баща ѝ. И тъй, тя слѣзла и извършила добро. Между това, като забѣлѣзала Владимира и видѣла, че той билъ на видъ хубавъ (красивъ), смиренъ, кротъкъ и скроменъ и че билъ изпълненъ съ разумъ и мѫдрость Господня, тя се спрѣла и заговорила съ него; неговата рѣчь ѝ се показала по-сладка отъ медъ и сотъ. Тогава тя не отъ плътска страсть, а защото почувствала състрадание къмъ неговата младость и красота и защото чула, че той е князъ и произлиза отъ царски родъ, полюбила го и като го привѣтствувала, излѣзла. Слѣдъ това, имайки желание да го освободи отъ веригитѣ, тя отишла при царя и, като се хвърлила въ нозѣтѣ му, казала така: „Татко мой и господарю! Азъ зная, че ти имашъ намѣрение да ми дадешъ мѫжъ, както е обичай; тогава, ако е угодно на твоето величество, или ми дай князъ Владимира за мѫжъ, когото ти държишъ въ вериги, или знай, че поскоро ще умра, отколкото да получа (да се оженя за) другъ мѫжъ". Като чува това, царътъ, понеже много обичалъ дъщеря си и знаелъ, че Владимиръ е отъ княжеско потекло, силно се зарадвалъ, съгласилъ се да изпълни просбата ѝ и, като изпратилъ веднага за Владимира, комуто, слѣдъ като билъ окѫпанъ и облѣченъ въ княжески дрехи, заповѣдалъ да му се прѣдстави, и гледайки го благосклонно и цѣлувайки въ присѫтствието на боляритѣ отъ царството си, прѣдалъ му дъщеря си за жена. Слѣдъ като била отпразнувана свадбата на дъщеря му по царския обичай, царьтъ възвежда Владимира за князъ, върналъ му земята и княжеството на

отцитѣ му и цѣлата дрячка земя. Послѣ царьтъ изпратилъ хора при Драгомира, князъ-Владимировия чичо, (да му кажатъ) да слѣзе (отъ планината) и да получи земята си Требинье, да събере пакъ народа и да насели страната (земята). Това било направено".[1])

Приведенията тукъ откжслекъ отъ житието на св. Иванъ-Владимира явно разкрива, каква е била цѣлта на Самуиловия походъ въ 998 г. Слѣдъ завръщането си отъ похода

[1]) Пакъ тамъ, стр. 42—43. — Приведенията тукъ разказъ, както и погорнията за завоеванието на зетската и требинье-захлѣмската область (стр. 46) отъ Самуила, несъмнѣнно сж почерпани отъ житието на Св. Иванъ-Владимира, както това показва самията характеръ на разказа, а така и самитѣ думи на Дуклянския пресвитеръ, който прѣпраща всѣкиго, който желае да знае, какви и колко добродѣтели и чудеса е извършилъ блаженият, да потърси въ „книгата на неговитѣ дѣяния" (librum gestorum ejus; ib. p. 46). Всички, които сж изучвали лѣтописа на Дуклянския пресвитеръ, дохождатъ до заключение, че такова житие е имало; че то е било съставено наскоро слѣдъ смъртьтьта на Иванъ-Владимира, може би, къмъ края на XI. или нач. XII. вѣкъ; че съобщаванитѣ въ него факти отъ живота на светията сж исторически вѣрни, съ изключение на легендарнитѣ примѣси, защото тѣ се потвърдяватъ отъ византийски извори, и че житието било написано първоначално на славѣнски езикъ, но дѣ? Ст. Новаковичъ мисли въ Зета, безъ да посочи основания за това, или само това, че Дуклянскиятъ пресвитеръ билъ родомъ оттамъ; но, ако по тоя начинъ би трѣбвало да се правятъ заключения, то не подлежи на никакво съмнѣние, че и това житие, както и житието на другитѣ славянски учители, които то придружава, било написано въ Дѣволъ, и изобщо то е излѣзло изъ срѣдата на западнобългарската по-напрѣдъ дѣволска, а отпослѣ охридска школа. За жаль това славѣнско житие не е достигнало до насъ и съ него се запознаваме само по откжслецитѣ, които ни дава Дуклянскиятъ пресвитеръ.— Критически пъленъ разборъ на Дуклянския лѣтописъ изобщо и въ частность по въпроса за житието на Иваиъ-Владимира вж. F. Rački, Ocjèna starijih izvora za hrvatsku i srbsku porviest srednjega vjeka. Kniževnik, т. I. (1864), str. 200—227, особено стр. 218—219. — Отъ сжщия, Borba južn slov. п. т., стр. 116, бѣл. Ст. Новаковић, Први основе словенске књижевности међу балканскима словенима. Легенда о Владимиру и Косари. Београд 1893, стр. 182—207. — Сжществува и гръцко житие заедно съ служба на Ив.-Владимира, което нѣма нищо общо съ славянското и е писано въ края на XVII. вѣкъ по народни прѣдания и е пълно съ анахронизми. Слѣдъ първото издание въ Венеция въ 1690 г. това житие е прѣтърпѣло нѣколко издания и двѣ москополски 1730 и 1741, двѣ венециански въ 1774 и 1858 и едно славѣнско 1802. За всички тия издания вж. у Ст. Новаковича, п. т., стр. 238—278. — Ср. А. Шопов. Единъ документъ за българската история. СбНУКн. кн. II (1890), стр. 115—131,

Самуилъ се отнесълъ твърдѣ дружелюбно къмъ плѣнения зетски князъ: той не само го оженилъ за дъщеря си Теодора-Косара,[1]) но му върналъ и княжеството, дори часть отъ драчката область[2]) (вѣроятно сѣверната) присъединилъ къмъ него; а чича му Драгомира сжщо въдворилъ въ требинско-захлъмската область. Колкото романтично житието и да ни прѣдставя женидбата на Косара съ Владимира, нѣма съмнѣние, че тукъ имаме единъ политически бракъ, чрѣзъ който Самуилъ искалъ да привърже къмъ себе си владѣтелитѣ на сръбскитѣ земи като свои васали, та по тоя начинъ да парализира тамъ всѣко византийско влияние отъ една страна, а отъ друга — да има винаги въ тѣхъ свои съюзници противъ ромейския императоръ. Въ какви отношения Самуилъ станалъ слѣдъ това къмъ хърватска Далмация, остава неизвѣстно; въ всѣки случай той надали е могълъ да простре върховната си власть и надъ нея, защото тъкмо тогава поради вжтрѣшнитѣ междуособици въ Хърватско при краля Светослава (997—1000) южно-далматинскитѣ градове потърсили и получили покровителството на Венеция.[3]) По сжщия начинъ, т. е. чрѣзъ брачни връзки Самуилъ мислилъ да закрѣпи властьта си и въ гр. Драчъ. Скилица разказва, че Самуилъ оженилъ дъщеря си Мирослава за плѣнения при Солунъ въ 996 г. Ашота, сина на солунския дука Григория Таронита, слѣдъ като го освободилъ отъ веригитѣ, защото дъщеря му, влюбена въ него, заплашвала, че ще се лиши отъ живота, ако не бжде свързана законно съ Ашота. Самуилъ, както изглежда, не се рѣшилъ да откаже на дъщеря си и изпълнилъ желанието ѝ. Слѣдъ като свадбата била направена, той изпратилъ Ашота заедно съ дъщеря си въ Драчъ и му повѣрилъ отбраната

---

[1]) Че Владимиръ билъ женен за дъщерята на Самуила, вж. Skyl.-Cedr., ib., p. 463, 4—5. — B. Prokić, n. t., стр. 32, № 31.

[2]) Дуклянскиятъ пресвитеръ казва, че цѣлата драчка область била придадена, което не е вѣрно, защото тая область била повѣрена на другия Самуиловъ зетъ — Ашота.

[3]) F. Šišić, Gesch. d. Kroaten, S. 194—196.

на драчката область,[1]) безъ обаче да подозира, че съ това дѣло той подготвѣлъ почва за най-отвратителна измѣна.

Къмъ послѣднята година на X. вѣкъ, слѣдъ като разширилъ границитѣ на държавата до хърватското кралство и опрѣдѣлилъ политическитѣ си отношения къмъ сѣвернитѣ и сѣверо-западнитѣ си съсѣди, Самуилъ се издигналъ до върха на своята мощь. Това било врѣме, когато българското царство достигнало най-широкъ обемъ, така че съставителътъ на приписките къмъ старо-българския прѣводъ на Манасиевия лѣтописъ отбѣлѣзва, че при Самуила „**Блъгаре до Охрида и до Драча и далє цр҃тковашѫ**“. Доколко е билъ силенъ Самуилъ въ това врѣме, показва това обстоятелство, че съ него влизали въ политически връзки много видни ромеи и дори прѣминавали на служба у него. Така, въ 999 г. магистъръ Павелъ Вовъ, единъ отъ солунскитѣ първенци, и протовестиарий Малакинъ, извѣстенъ по своята мѫдрость и краснорѣчие, наклеветени, че тѣ сѫ благосклонно разположени къмъ българитѣ, били изпратени на заточение — Павелъ въ Тракисийската равнина въ Мала Азия, а Малакинъ — въ Цариградъ. Изплашени отъ тая участь на солунскитѣ първенци, нѣкои отъ одринскитѣ жители, знатни и отлични военачалници, заподозрѣни така сѫщо въ нѣкакви връзки съ българитѣ, избѣгали при Самуила, отъ които единътъ Ватаци съ цѣлото си сѣмейство, а другиятъ Василий Глава самъ, за което императорътъ затворилъ сина му и го продържалъ цѣли три години.[2]) „Тия два примѣра, твърдѣ справедливо забѣ-

---

[1]) Skyl.-Cedr, ib. p. 451,1—6. — B. Prokić, Zusätze, S. 29, № 14. — Споредъ Скилица, женидбата на Мирослава съ Ашота станала наскоро слѣдъ завръщането на Самуила отъ Сперхий, което не може да се приеме, 1. защото слѣдъ такова поражение, и то така наскоро слѣдъ него, Самуилъ едвали би се довѣрилъ така на единъ ромейски плѣнникъ, какъвто е билъ Ашотъ и 2. защото събитията у Скилица, както вече имахме случай нѣколко пѫти да изтъкнемъ, не сѫ наредени въ хронологически редъ. Очевидно, тоя бракъ е станалъ много по-късно, именно, когато Самуилъ се чувствувалъ най-силенъ, т. е. слѣдъ възцаряването си и особено слѣдъ завръщането си отъ сѣверо-западния си походъ, а главно слѣдъ женидбата на Косара съ Иванъ-Владимира, въ всѣки случай не по-рано отъ 999 г.

[2]) Ibidem, p. 451,18—452,4.

лѣзва Ф. Рачки, ясно показватъ отъ една страна натегнатостьта въ международнитѣ отношения между двѣтѣ съсѣдни държави и тѣхнитѣ поданици, а отъ друга страна и това, че въ византийскитѣ погранични градове, отъ които Солунъ и Одринъ завземали първо мѣсто, имало е знатни хора, които не сж скривали съчувствието си къмъ тежненията на българския народъ и царь".[1]) Тъкмо тия напрегнати отношения между двѣтѣ съсѣдни държави, тъкмо това съчувствие въ ромейскитѣ политико-обществени срѣди къмъ стремежа на българитѣ да си запазятъ политическата независимость и най-сетнѣ голѣмото засилване на Самуила прѣзъ послѣднитѣ години на X, вѣкъ, правили неминуемо и дори ускорявали новото сблъскване на двамата великани, — сблъскване, което трѣбало да разрѣши дългогодишната имъ борба.

Но Василий II, който прѣзъ тия години се намиралъ въ Азия и билъ заетъ съ работитѣ на Сирия и Армения, могълъ е да пристжпи къмъ изпълнение на завѣтната си мечта — покорението на България, само слѣдъ като се завърналъ оттамъ въ 1001 г. Яхъя пише: „И когато стана примирие между императора и ал-Хâкима, императорътъ се върналъ въ България за война и останалъ тамъ четири години и одържалъ надъ българитѣ пълна побѣда, убивайки и плѣнявайки. И избѣгалъ прѣдъ него Комитопулътъ, тѣхният царь. И завладѣлъ той (им-рътъ) много отъ тѣхнитѣ крѣпости и разрушилъ нѣкои отъ тѣхъ, а другитѣ задържалъ за себе си".[2]) Мирният договоръ съ халифа ал-Хâкима, третия отъ египетскитѣ Фатимиди, извѣстенъ като най-жестокъ и безпощаденъ гонитель на християнитѣ, билъ сключенъ за десеть години въ началото на 1001 г.,[3]) слѣдов. Василий II е почналъ войната противъ българитѣ прѣзъ пролѣтьта 1001 г., съ едно нападение, споредъ Скилица-Кедрина, прѣзъ Пловдивъ, дѣто оставилъ патриция Теодоракана да го пази, къмъ Срѣдецъ, много отъ крѣпоститѣ около който разорилъ и слѣдъ това се върналъ въ Моси-

---

[1]) F. Rački, Borba, и. т., стр. 120.

[2]) Бар. Розенъ. л. т., стр. 42,24-29.

[3]) Пакъ тамъ, стр. 42,22-23; стр. 336—338, бѣл. 282 и 283.

нополь.[1]) Това нападение Скилица отбѣлѣзва като станало прѣди 13. индиктионъ 6508 (= 1. IX. 999 — 31. VIII. 1000) година или още въ 999 г., и къмъ сѫщата тая година отнася похода на сѫщия Теодоракана и протоспатария Никифора Ксифия отвѫдъ Стара-планина за завоеванието на сѣвѣрна придунавска България.[2]) Като имаме прѣдъ видъ хронологическата послѣдователность и точность на Яхъя, и въ тоя случай ние му даваме прѣдпочтение прѣдъ Скилица, който и тукъ не е запазилъ никакъ хронологичния редъ на събития.[3]) Поради това нито едното, нито другото отъ посоченитѣ тукъ двѣ събития не могатъ да се отнесатъ къмъ означенитѣ години, едно защото Василий II тогава не се намиралъ въ Европа, а пъкъ едвали е допустимо, щото Теодораканъ и Ксифия да сѫ продължили своя походъ въ сѣверна България въ негово отсѫтствие. Освѣнъ това и двѣтѣ събития у Скилица стоятъ съвсѣмъ отдѣлно едно отъ друго, като че ли нѣматъ нищо общо помежду си, когато вече обстоятелството, че тѣ сѫ разказани непосрѣдно едно слѣдъ друго, макаръ хронологически, както изглежда, и да сѫ отдѣлени, вече посочва на тѣхната вѫтрѣшна и тѣсна връзка; нѣма да говоримъ, че въ тѣхъ дѣйствува една и сѫща личность — патриций Теодораканъ. Най-сетнѣ нападението на императора нѣмало строго опрѣдѣлена цѣль, а това ясно показва, че то ще да е имало второстепенно назначение по отношение къмъ похода въ сѣверна България. Прѣдъ видъ на горнитѣ данни и съображения ние мислимъ, че въ двѣтѣ тия извѣстия имаме двѣ дѣйствия въ едно и сѫщо прѣдприятие.

Слѣдъ завръщането си отъ Азия прѣзъ първитѣ мѣсеци на 1001 г. Василий II си съставилъ вече систематически

---

[1]) За това вж. по-долу, стр. 717.

[2]) Сѫщо тамъ.

[3]) Доста е да посочимъ само на слѣдния фактъ. Споредъ Скилица, Никифоръ Уранъ билъ назначенъ за управитель на Антиохия прѣзъ 1001 г. (Ib. p. 454,9-10), когато споредъ Яхъя (Бар. Розенъ, п. т., стр. 41,23-24 и 334—335), който отъ 1014 живѣлъ въ Антиохия, това назначение станало още въ 1000 г., прѣди Василий II да замине за Армения, и изобщо докато той се намиралъ въ Азия.

планъ, за да се разправи окончателно съ своя противникъ. Споредъ тоя планъ, той най-първо трѣбало да покори отново сѣверна България и изобщо покрайнинитѣ на българското царство и послѣ съ все сили да удари на центъра му. И въ 1001 г. той съсрѣдоточилъ вниманието си на отвждбалканска България; но, за да маскира главната цѣль на тоя походъ, и да не даде на противника си възможность да се приготви за отпоръ, Василий II прѣдприелъ своето нападение прѣзъ Пловдивъ, дѣто оставилъ Теодоракана да пази града, къмъ Срѣдецъ, докато протоспатарий Никифоръ Ксифия съ своята силна армия, прѣдназначена за походъ въ сѣверна България, прѣхвърли Стара-планина, най-страшната прѣчка за византийскитѣ пълководци, и почне дѣйствията противъ главнитѣ български крѣпости. Слѣдъ това императорътъ, „като разорилъ много отъ крѣпоститѣ около Срѣдецъ", върналъ се въ Мосинополь,[1]) дѣто е чакалъ, вѣроятно, да види, какъвъ ще бжде резултата отъ похода отвждъ Стара-планина. Споредъ Скилица, походътъ излѣзълъ напълно сполучливъ, понеже византийскитѣ пълководци сполучили „да прѣвзематъ Велики Прѣславъ и Мали Прѣславъ и Плисковъ (Плиска) и ромейската войска се върнала невредима и побѣдоносна (τροπαιοῦχος)".[2]) Къмъ врѣмето на тоя походъ ще трѣба да отнесемъ и завладѣването на Доростолъ (Дръстъръ), защото по-късно той се намира въ ромейски ржцѣ, а сжщо и другитѣ крѣпости по Дунавъ поне въ тая часть на сѣверна България, която бѣ покорена отъ Ив. Цимисхия.

Съ покорението на сѣверна България Василий II обезпечавалъ своя тилъ и затова на слѣднята 1002 г. той насочилъ военнитѣ дѣйствия къмъ южнитѣ покрайнини на българското царство, за да завладѣе юго-източнитѣ и южни българ́ски крѣпости и чрѣзъ това отново да закрѣпи вла-

---

[1]) Skyl.-Cedr., Ib p. 452,7-10. — Zonaras, Ib. p. 118,25-28, за врѣмето отъ Сперхийския бой до дадения моментъ, пише само слѣднето: εἶτα καὶ ὁ βασιλεὺς ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων, καὶ τῶν ἐν Σαρδικῇ φρουρίων καταστρεψάμενος ἅπαντα ἐπανῆλθεν εἰς Μοσυνούπολιν. — Ср. старобълг. прѣводъ въ продължението на Сим. Логотета, п. т., стр. 159.

[2]) Skyl.-Cedr., Ib. p. 452,11-16. — Zonaras, Ib. p. 118,28-30.

стьта си въ Тесалия. Въ 1002 г. той потеглилъ отново на война противъ българитѣ и прѣзъ Солунъ се отзовалъ прѣдъ крѣпостьта Верея, която слѣдъ 996 г. била завзета отъ българитѣ. Началникътъ на крѣпостьта Добромиръ, женен за Самуилова племенница (ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβρὸς τοῦ Σαμουήλ), безъ всѣкакъвъ отпоръ прѣминалъ на страната на императора и му прѣдалъ града, за което билъ почетенъ съ санъ антипатъ (проконсулъ).[1]) Слѣднята крѣпость, която така сжщо безъ кръвопролитие минала въ ржцѣтѣ на Василия II, била Колидронъ. Защитникътъ ѝ Димитъръ Тихона (Δημήτριος ὁ Τειχωνᾶς), понеже не искалъ да прѣдаде града, счелъ за прилично да прѣдложи на императора да се оттегли заедно съ войската си оттамъ. Императорътъ се тайно оттеглилъ, а нему позволилъ да отиде при Самуила съ цѣлата си войска.[2]) И тъй, падането на крѣпость Колидронъ било резултатъ отъ личнитѣ споразумѣния между Василия II и Димитрия Тихона.

Силенъ отпоръ ромеитѣ срѣщнали при нападението на крѣпостьта Сервия (сег. Селфидже). Нейниятъ отбранитель-воевода Нико(у)лица, когото наричали ласкателно така поради кжсия му ръстъ, и комуто била повѣрена защитата на града слѣдъ Димитра Полемархия, завоевателя му въ 989 г., юнашки издържалъ наложената му обсада и храбро се противопоставялъ. Обаче, когато императорътъ проникналъ въ града, крѣпостьта заедно съ самия Никулица попаднала въ ржцѣтѣ на неприятеля. Слѣдъ като изселилъ българското население отъ тая важна крѣпость, Василий II поставилъ тамъ ромейски гарнизонъ, слѣдъ което той заедно съ Никулица заминалъ за Цариградъ, дѣто го почелъ съ титлата патриций. Но Никулица не искалъ да

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 452,17–20. — B. Prokić, п. т., стр. 30, № 15. — Zonaras, ib., p. 118,30–31.

[2]) B. Prokić, п. т., стр. 30, № 16. — Дѣ се е намирала крѣпостьта Колидронъ (ἡ Κολυδρός), мжчно е да се опрѣдѣли, защото това географическо име не се споменува нийдѣ на друго мѣсто или въ другъ изворъ. Ако се сжди по движението на императора, трѣба да се прѣдположи, че тя се е намирала между крѣпоститѣ Верея и Сервия. — Ср. п. т., стр. 41, № 16.

се прослави като измѣнникъ на отечеството: той избѣгалъ отъ столицата и тайно се върналъ при Самуила, съ когото отишълъ отново да обсаждатъ Сервия. Но императоръ̀тъ набързо се явилъ отново подъ Сервия, освободилъ я отъ обсадата, слѣдъ като принудилъ Никулица заедно съ Самуила да бѣгатъ; наскоро слѣдъ това Никулица попадналъ въ една ромейска засада и, уловенъ и доведенъ при императора, окованъ въ вериги, билъ изпратенъ въ Цариградъ, дѣто билъ хвърленъ въ затворъ[1])

Самъ Василий II насочилъ пѫтя си въ Тесалия, дѣто той поправилъ много разрушени отъ Самуила крѣпости, а други отнелъ отъ българитѣ чрѣзъ обсади, като при това българското население изселилъ въ Волеронъ, областьта между долнитѣ течения на Марица и Места по брѣга на Бѣло море. Слѣдъ като оставилъ въ всички тесалийски крѣпости силни (ἀξιόμαχον) гарнизони, императоръ̀тъ на връщане се явилъ подъ Воденъ, една отъ най-важнитѣ български крѣпости въ юго-източна Македония, която защищавала пѫтя отъ Солунъ за Битоля и по-нататъкъ за Прѣспа и Охридъ. Крѣпостьта Воденъ била разположена „на висока и отвѣсна скала, отъ която падала водата отъ Островското езеро, която тече скрито подъ земята и тамъ пакъ се скрива“.[2]) При всичко че Василий II се опитвалъ

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 452,20. — 453,12. — Zonaras, ib., p. 118,22—119,4, за дѣйствията подъ Сервия и падането ѝ съобщава накратко слѣднето: τὰ μέντοι Σέρβια πολιορκίᾳ ἁλῶναι καὶ ὁ τὴν αὐτῶν φυλακὴν ἐμπεπιστευμένος Νικόλαος ὃν Νικολίτζαν ὡς βραχὺν τὴν ἡλικίαν ὠνόμαζον, ὃς καίτοι πατρίκιος τιμηθεὶς ἀπέδρα πάλιν καὶ πρὸς τὸν Σαμουὴλ ἀπελήλυθεν. — Въ старобълг. прѣводъ п. т., 159 цѣлиятъ тоя пасажъ е прѣданъ само съ слѣднето изречение: Сѣрѣꙗ же сраиѣ взѧто бꙑ и кѣфалиѣ и Николиць. — Нѣма съмнѣние, че тоя Никулица е оня сѫщиятъ началникъ на гр. Лариса, когото въ 983 г. Самуилъ бѣ плѣнилъ, като му запазилъ имота и правилегитѣ като на български болярин-воевода (вж. тукъ по-горѣ стр. 661). Слѣдъ като прѣминалъ на служба при българския царь, Никулица, очевидно, билъ назначенъ за воевода на гр. Сервия.

[2]) Тукъ, вѣроятно, се разбира днеш. Владовска рѣка, извѣстна подъ име Вода, която извира отъ Нисийското блатисто езеро и, при Воденъ спущайки се отъ скалата, образува нѣколко водопада. Възъ основа на това описание, както и на друго едно на Кантакузина (C. ed. Bon. t. III, p. 127,16—19) A. Grisebach (Reise durch Rumelien und nach Brussa in Jahre 1839. Göttingen 1841 Bd. II, S. 97—101) прави своитѣ научни заключения и дѣли

да завладѣе и тая крѣпость безъ кръвопролитие, обаче жителитѣ по никой начинъ не искали доброволно да се прѣдадатъ; и тя била завладѣна само слѣдъ дълга обсада. Воденъ се намиралъ вече въ българска територия, и се явява крайно непонятно, защо Самуилъ не се явялъ на помощь на този толкова важенъ пунктъ въ държавата. Тамъ императорътъ оставилъ силенъ гарнизонъ, а българитѣ, които го отбраняли, изселилъ така сѫщо въ Волеронъ, а самъ заминалъ за Солунъ. Воденскиятъ защитникъ, воевода Драгшанъ, човѣкъ храбъръ и рѣшителенъ, който така сѫщо попадналъ въ рѫцѣтѣ на византийцитѣ, поискалъ и получилъ позволение отъ императора да остане да живѣе въ Солунъ, дѣто отъ 1000 г. управлявалъ патриций Иванъ Халдъ или Халдиа, солунски дука, вмѣсто Никифора Урана, прѣмѣстенъ, както се каза, въ Антиохия. Въ Солунъ Драгшанъ съ съгласието на императора се оженилъ за „дъщерята на първия отъ епитропитѣ[1]) на църквата Св. Димитъръ", и отъ нея ималъ

физическата история на Воденската долина на три периода: 1. врѣмето на подземното течение на водитѣ до XII. вѣкъ; 2. 14-ия вѣкъ, въ който езерото достига дори до града и 3. послѣдниятъ периодъ на водопадитѣ. — Вж. Т. Вестителевъ, Градъ Воденъ, Македонски Прегледъ, год. I, кн. 2 (1924), стр. 109.

[1]) Въ текста на Скилица стои: τὴν θυγατέρα τοῦ πρώτου τῶν πριβαταρίων (вар. πρεσβυτέρων) τοῦ ναοῦ τοῦ ἀθλοφόρου Δημητρίου. Какво собствено значи думата πριβατάριος? Коментаторитѣ на Скилица-Кедрина четатъ тая дума πριβατάριος и единъ отъ тѣхъ Xylander сближава πριβαταρίων съ лат. privatarum, а другиятъ — Goar пише: „както императорътъ ималъ заведущъ (comitem) на частнитѣ дѣла и парични доходи, наречен prefectum privati aerarii, така и църквитѣ сѫщи имали свои curatores defensores oeconomos и, както казва авторътъ, πριβαταρίους, пазители на съкровищницата". Ср. Skyl.-Cedr., ib., p. 872; и стр. 928 s. v. — Въз основа на Гоаровото обяснение и А. Гилфердингъ прѣвежда горното изречение: „на дочери перваго старосты (πριβατάριος) храма св. Великомученика Димитрия", (п. т., стр. 248), а Ф. Рачки — „kćer predstojnika upravljajucega vieća imovine sv. Dimitrije" (п. т., стр. 121). Очевидно, така се наричали членоветѣ на църковното настоятелство при църквата св. Димитъръ въ Солунъ, което е завеждало всички парични и имотни работи на църквата; затова ние и прѣведохме изреченето „дъщерята на първия (т. е. прѣдседателя) отъ епитропитѣ". Появяването на πρεσβυτέρων вм. πριβαταρίων може да се обясни съ това, че прѣписвачътъ, като не разбралъ послѣднята дума, замѣнилъ я съ по-понятна — πρεσβυτέρων, което, разбира

двѣ дѣца. По-сетнѣ обаче той избѣгалъ, за да се притече на помощь на отечеството си, но уловенъ, по просбата на теста му билъ освободенъ отъ наказание. Скоро слѣдъ това той отново избѣгалъ и, уловенъ билъ пакъ пуснатъ на свобода и оставенъ въ Солунъ, дѣто той живѣлъ въ сѣмейството си иималъ още двѣ дѣца; обаче това не му побъркало да побѣгне и трети пѫть, но билъ отново уловенъ, но вече билъ наказанъ по най-жестокъ начинъ: забитъ билъ на колъ.[1])

Съ завладѣването на първокласнитѣ крѣпости Воденъ, Верея, Калидронъ и Сервия, Василий II отново осигурявалъ току що възстановената си власть въ Тесалия. Затова въ слѣднята вече година той отново прѣнася театра на военнитѣ дѣйствия въ придунавска България съ цѣль да завърши окончателно покорението ѝ.

Войната прѣзъ слѣднята 1003 г. Василий II почналъ съ обсадата на главната придунавска крѣпость Бѣдинъ. Градътъ билъ добрѣ защитенъ и укрѣпенъ, па и самитѣ български военачалници показали голѣма опитность при отбраната, „защото като натрупвали твърдѣ много мидийски огънъ въ единъ съсѫдъ, съ него унищожавали всичко“.[2]) Докато императорътъ билъ завзетъ съ обсадата на Видинъ, Самуилъ, като стъкмилъ добрѣ въоръжена войска, навлѣзълъ въ византийска територия и скоро достигналъ до Одринъ. На 15. ав-

---

се, коренно измѣнява смисъла на изречението, именно: „дъщерята на първия отъ свещеницитѣ при църквата св. Димитъръ“, което едвали е приемливо, защото Скилица по другъ начинъ би прѣдалъ тая титла, напримѣръ πρωτοπρεσβύτερος и иначе.

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 453,12 — 454,7. — Това, което тукъ ни разказва Скилица за Драгшана, разбира се, не е могло да се случи въ една година. Вече обстоятелството, че слѣдъ първото падане на Воденъ въ 1002 г. и до самата си смъртъ Драгшанъималъ четири дѣца, показва, че сѫ се изминали най-малко 4—5 години, следователно, побѣгванията на Драгшана се отнасятъ къмъ разни моменти въ послѣднитѣ борби на царь Самуила съ Василия II, които зажалъ Скилица не отбѣлѣзва.

[2]) B. Prokié, п. т. етр. 30, № 17: ἔνθα καὶ τῶν Βουλγαρηκῶν ἀρχόντων διαβεῖχθη ἡ πολυπειρία, εἰς ἓν γὰρ ἀγγεῖον παμπληθὲς ὁμιλοῦντες τὸ μηδικὸν πῦρ διὰ τούτου ἐσβέννυον.

густъ, въ дена на Успение Богородично, когато въ Одринъ ставалъ ежегодно голѣмъ съборъ (панаиръ), българитѣ нападнали неочаквано на града, завладѣли го и, като награбили голѣма плячка, върнали се въ своята страна. Цѣлта на това неочаквано и бързо нападение на българския царь е очевидна: Самуилъ искалъ да отвлѣче вниманието на императора отъ Видинъ и изобщо отъ сѣверо-западнитѣ български земи и да го извика отново на изтокъ. Но, както изглежда, тая военна диверсия не успѣла да постигне цѣлта си, защото Василий II продължилъ обсадата и само слѣдъ изтичане на осемь мѣсеца сможалъ да прѣвземе съ приствпъ града и крѣпостьта.[1]) „Императорътъ пъкъ, четемъ у Скилица, като укрѣпилъ твърдѣ добрѣ Бъдинъ, тръгналъ неврѣдимъ за столицата, опустошавайки и разорявайки прѣзъ врѣме на прѣминаването всички български крѣпости, които му попаднали по пѫтя“.[2])

Но отъ Видинъ Василий II потеглилъ не направо за Цариградъ, а на юго-западъ, защото, очевидно, той билъ извѣстенъ, какво Самуилъ тръгналъ отъ югъ противъ него, и по долината на Морава се спусналъ на югъ прѣзъ Нишъ и въ скоро врѣме се отзовалъ прѣдъ Скопие. Тамъ той намѣрилъ Самуила, който бѣ разположилъ лагера си на дѣсния брѣгъ на Вардаръ недалечъ отъ града. Василий искалъ по-напрѣдъ да отблъсне българската войска и послѣ да подстѫпи къмъ самия Скопие. Ако може да се вѣрва на Скилица, Самуилъ и тукъ пострадалъ по сѫщата грѣшка и непрѣдпазливость, както и при Сперхий. Той раз-

[1]) Впрочемъ въ 2-та си грамота, дадена въ 1020 г. на охридския архиепископъ, Василий II се показва особено разположенъ къмъ видинския епископъ, „защото тая (епископия), задѣто стана за мене най-полезна (προσφορωτάτη) и най-достѫпна (προσβατικωτάτη) и отворн входоветѣ за удобенъ пѫть въ страната, трѣбаше да бѫде снабдена всѣкакъ и съ най-голѣми награди и въ всичко да бѫде издигната надъ най-добритѣ (важнитѣ)“ и пр. (Byz. Zeitsch. II (1893), стр. 45). Отъ тия думи не е мѫчно да се установи, че Василий II се считалъ особено задлъженъ къмъ духовната власть въ Видинско, която, очевидно, не малко му помогнала по единъ или другъ начинъ за ло-лесното завоевание на областьта, а, може би, и на самия градъ.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 454,19—455,6. — Zonaras, ib., IV, p. 119,4—9.

казва, че, понеже било есенно врѣме, р. Вардаръ тъй много придошълъ и се разлѣлъ, че Самуилъ, като се уповавалъ на пълноводието на рѣката и на това, че тя въ това врѣме ще бѫде непроходима, безгрижно нощувалъ. Обаче единъ византийски войникъ изнамѣрилъ бродъ, и императорътъ прѣминалъ рѣката съ войската си. Самуилъ, поразенъ отъ това нѣочаквано нападение, едвамъ се спасилъ съ бѣгство; много българи загинали, а цѣлиятъ български лагеръ заедно съ царската палатка падналъ въ рѫцѣтѣ на ромеитѣ. Слѣдъ това поражение и гр. Скопие не можалъ да се удържи: той билъ прѣданъ на Василия отъ скопския управитель, който, споредъ Скилица, билъ Романъ-Симеонъ, царь-Петровия синъ.[1])

По-горѣ ние показахме, че това послѣднето извѣстие за Романа-Симеона е не само съмнително, но и недопустимо прѣдъ видъ на това, че споредъ Яхъя тоя сѫщиятъ Романъ бѣ вече умрѣлъ въ 997 г.[2]) Отъ сѫщата стойность историческа, споредъ насъ, е и цѣлиятъ разказъ за поражението на Самуила при Вардаръ, защото Самуилъ, който е билъ добъръ стратегъ и военачалникъ, едвали би допусналъ да се повтори сѫщата грѣшка и непрѣдвидливость както въ 996 г.; освѣнъ това Вардаръ при Скопие е твърдѣ широкъ и дълбокъ, особено при пълноводие, тъй че едвали е могълъ да се намѣри такъвъ лесно проходимъ бродъ, какъвто го прѣдставя Скилица. Тая невѣроятность на тоя разказъ, очевидно, трѣба да се постави въ свръзка съ невъзможността на извѣстието за прѣдаването на гр. Скопие отъ Романа-Симеона.[3]) Но съ това ние не отричаме самия фактъ за поражението на българитѣ при Скопие, дѣто послѣднитѣ

---

[1]) Skyl. Cedr., ib. II, p. 455,6-18. — Zonaras, ib. IV, p. 119,9-24.

[2]) Вж. по-горѣ, стр. 690—692.

[3]) Сѫщото трѣба да се каже и за добавката на еп. Михаила къмъ цитирания пасажъ отъ Кедрина, какво стариятъ Аксиосъ билъ нареченъ Вардаръ, „поради това, че тя (рѣката) била отбита отъ старото си леговище отъ Варда Склира тамъ, дѣто сега се види да тече“ (B. Prokić, n. t., стр. 30, № 18)—твърдение сѫщо невѣрно, защото името Вардаръ се явява много по-рано отъ врѣмето на Варда Склира — още прѣзъ IX. вѣкъ. За това подробно вж. Йор. Ивановъ, Аксионъ — Велика — Вардаръ. „Македонски Прегледъ“, год. I (1925) кн. 3, стр. 24—28.

се опитали, очевидно, да запратъ движението на Василия II къмъ югъ, и то трѣба да се свърже съ безбойното прѣдаване на самия градъ; отъ друга пъкъ страна това поражение имало твърдѣ голѣмо значение, защото завладѣването на Скопие прѣдавало въ ржцѣтѣ на ромеитѣ цѣла сѣверна Македония, и се отварялъ пжтьтъ по долината на р. Вардаръ; обаче императорътъ, за да може да задържи въ властьта си скопската область, трѣбало да завладѣе друга една не по-малко важна артерия на Македония — на р. Струма. Поради това отъ Скопие Василий насочилъ своя маршрутъ къмъ горнето течение на тая рѣка, именно къмъ крѣпостьта Перникъ, която била въ сжщото врѣме ключътъ на Срѣдецъ, който все още се намиралъ въ ржцѣтѣ на българитѣ. По пжтя Василий II не срѣщналъ, както изглежда, никаква съпротива, обаче при Перникъ, който той обсадилъ, срѣщналъ и физически, и мораленъ отпоръ отъ страна на неговия защитникъ воевода Кракра, „мжжъ опитенъ въ военното дѣло“. Крѣпостьта била силна и отъ природата защитена, което я правила непристжпна. Василий II я обсаждалъ не малко врѣме безъ всѣкакъвъ успѣхъ и много отъ войницитѣ си изгубилъ. Когато се убѣдилъ, че не ще може да завладѣе крѣпостьта съ пристжпъ, императорътъ употрѣбилъ ония срѣдства, съ които други крѣпости му отваряли вратитѣ си: той се помачилъ съ ласкателства и други примамливи обѣщания и прѣдложения да накара Кракра да се прѣдаде, обаче воеводата останалъ непоколебимъ и не се поддалъ на никакви съблазни, защото той все още вѣрвалъ въ силитѣ на своя народъ, за да се бори съ своитѣ противници. Като видѣлъ, че обсадата не ще може да донесе никакви резултати, императорътъ най-сетнѣ дигналъ лагера си и потеглилъ, вѣроятно по пжтя прѣзъ Самоковъ, обхождайки Срѣдецъ, направо за Пловдивъ, отдѣто наскоро се вдигналъ и пристигналъ въ Цариградъ.[1])

Врѣмето, когато Василий II се върналъ въ столицата, Скилица точно не дава, а всичко подвежда подъ единъ и

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., II, p. 455,19—456,2. — Zonaras нищо не споменува за обсадата на Перникъ.

сѫщи индиктионъ — 15-ия — 1002 г., именно: обсадата и прѣвземането на Видинъ, походътъ на Василий II отъ Видинъ къмъ Скопие, поражението на Самуила при тоя градъ, обсадата на Перникъ и пристигането на императора прѣзъ Пловдивъ въ столицата. Обаче едвали е възможно да се мисли, че всичкитѣ тия сѫбития сѫ могли да станатъ въ една само година. Като се вземе подъ внимание само, 1. че Видинъ биль прѣвзетъ слѣдъ осемъ-мѣсечна обсада и 2. че обсадата се е почнала най-рано отъ м. мартъ, то императорътъ не е могълъ да напусне Видинъ, който той слѣдъ прѣвземането укрѣпилъ наново и снабдилъ съ нужния гарнизонъ, не по-рано отъ края на ноември или началото на декември, и то не на 1002 г., а на 1003 г., както по-горѣ показахме.[1]) Настаналата слѣдъ това зима едва ли е позволила да се прѣдприеме такъвъ далеченъ и мѫченъ походъ отъ Видинъ къмъ Скопие, и то въ една неприятелска страна, дѣто той несъмнѣнно е срѣщалъ и съпротива, защото, споредъ думитѣ на Скилица, той опустошавалъ и разорявалъ прѣзъ врѣме на прѣминаването всички български крѣпости, които му се попадали по пѫтя. Най-сетнѣ пълноводието на р. Вардаръ, за което се споменува, ясно сочи, че врѣмето, когато е ставало събитието, било по-скоро пролѣть, отколкото зима. Всички тия съображения ни каратъ да приемемъ, че както поражението на Самуила, тъй и завладѣването на Скопие трѣбва да се отнесатъ къмъ пролѣтьта на 1004 г. Слѣдъ завземането на такъвъ отъ първостепенна важность центъръ, какъвто билъ Скопие, Василий II несъмнѣнно е останалъ тамъ не малко врѣме за военно-административната организация на тоя градъ и на цѣлата му область, така че движението на императора къмъ Перникъ ще трѣбва да се отнесе къмъ лѣтото на сѫщата 1004 г.; а понеже обсадата на Пернишката крѣпость се продължила не малко врѣме,[2]) то Василий II ще да е по-

---

[1]) Вж. по-горѣ, стр. 715—716, 721—722.

[2]) Skyl.-Cedr. Ib., p. 455, 20–22: ἐν ᾧ (Περνίκῳ) χρόνον οὐκ ὀλίγον διατρίψας καὶ λαὸν ἐν τῇ πολιορκίᾳ οὐκ ὀλίγον ἀποβαλών κτλ.

теглилъ отъ Перникъ не по-рано отъ есеньта на 1004 г., когато той се е завърналъ въ Цариградъ.[1])

Още въ сѫщата година, може би веднага слѣдъ оттеглянето на Василий II отъ Перникъ къмъ Пловдивъ, царь Самуилъ направилъ ново нападение къмъ Солунъ и сполучилъ съ засади да хване живъ излѣзлия противъ него солунски дука, патриций Ивана Халда.[2]) Обаче тоя Самуи-

---

[1]) Събитията отъ 996—1004 г. въ съотвѣтната приписка къмъ прѣвода на Манасиевия лѣтопись се прѣдаватъ въ слѣдния видъ: Сѫи Василїе цр҃ь разин Самоила цр҃ь блъгаромъ до .ѕ҃. цѣи (тукъ съставителтъ на приписката е ималъ прѣдъ видъ сраженията при Сперхий и Скопие). и прѣмѧтъ гѫдъи, и плѣнѣкѫ и кланкѫ прѣслан и малъи и прочаѫ градоѣ многѫ .иѫ и Скопїе прѣдано къстѫ смѹ романом, сйа Петра цр҃ь. тамо ко и҃ѳ далъ смѹ Самоилъ цр҃ь владати. нео блъгаре до ѳхрида и до драча и далє цр҃ьствоваше. (Чертковъ, О переводѣ Манасиной лѣтописи, стр. 118—119). Както е извѣстно, тия приписки сѫ съставени по лѣтописа на Зонара, но въ даденото мѣсто събитията сѫ съвсѣмъ объркани хронологически, както се види отъ горнето изложение.

[2]) В. Prokić, п. т., стр. 30, № 19: ὁ δὲ Σαμουὴλ λόχους θεὶς ἐν τόποις ἐπιτηδείοις τὸν δοὺκα Θεσσαλονίκης Ἰωάννην πατρίκιον τὸν Χάλδον ἐζώγρησαν. — Тая добавка еп. Михаила Дѣволски вмѣстилъ непосрѣдно слѣдъ съобщението на Скилица за издаването на закона за а л л и л е н г и я (ἀλληλέγγυον) (за него вж. Н. С к а б а л а н о в и ч ъ, п. т., стр. 244—245), който послѣдвалъ въ сѫщата година слѣдъ завръщането на Василий II въ столицата подиръ неуспѣшната обсада на Перникъ, т. е. въ края на 1004 г. или въ самото начало на 1005 г. (Skyl. Cedr, ib. p. 456, 3—8), защото употрѣбения въ това мѣсто отъ Скилица изразъ: τῇ αὐτῇ ἐπανελήσει едвали трѣбва да считаме сѫщия 15. индиктионъ, т. е. 1001—1002 г., който хронистътъ дава на стр. 454, 19 и подъ който подвежда цѣлъ редъ събития, както видѣхме, които не сѫ могли да станатъ въ една година. Очевидно, Скилица, съкращавайки текста на своя изворъ, употрѣбилъ горния изразъ, безъ да забѣлѣжи, че той се отнася къмъ другъ индиктионъ или година. — Б. П р о к и ч ъ счита неизвѣстно защо, тая добавка за бѣлѣжка на полето и затова намира, че тя е неправилно вмъкната между събитията отъ 1002—1010 г., „защото между събитията отъ 1018 г. Скилица разказва (Ced.r. II, 467, 15), че тогава Иванъ Халдъ (вариантъ ὁ Χαλδίας) билъ освободенъ слѣдъ 22-годишно плѣнство. Слѣдователно, той трѣбва да е билъ плѣненъ още въ 996 г." (п. т., стр. 42). Споредъ насъ, нѣмаме никакво основание да считаме добавката на еп. Михаила за маргиална бѣлѣжка — тя е поставена на мѣстото си; по-скоро тукъ Скилица объркалъ плѣнението на Ащота, което наистина се отнася къмъ 996 г., съ плѣнението на Ивана Халда; освѣнъ това въ 996 г. солунски дука и управитель билъ, както видѣхме, Никифоръ Уранъ, когото замѣстилъ тъкмо

ловъ успѣхъ не донесълъ никаква промѣна въ положението на българитѣ; напротивъ, широкитѣ завоевания на ромеитѣ прѣзъ четиригодишната война силно повлияли върху вжтрѣшнитѣ отношения въ самата България. Къмъ това врѣме именно се отнася измѣната на Самуиловия зетъ Ашота, управителя и отбранителя на драчката область.[1]) Ашотъ, слѣдъ като се настанилъ въ Драчъ, влѣзълъ въ сношение съ драчкитѣ гърци и особено съ най-влиятелния отъ тѣхъ, именно, съ протевона на Драчъ, на име Иванъ Хрисилия, тестътъ на Самуила,[2]) и, като сполучилъ да придума и жена си Мирослава да измѣни на баща и отечество, избѣгалъ съ нея на единъ отъ византийскитѣ кораби, които обсаждали това българско пристанище, и се върналъ въ Цариградъ при императора, кого извѣстилъ за измѣната и начина, по който Драчъ ще може да бжде отново завоеванъ. За тая постжпка Василий II почелъ Ашота съ санъ магистеръ, а жена му Мирослава — съ званието „зости“ (придворна дама). При това Ашотъ донесълъ и писмо отъ драчкия преотвонъ Ивана Хрисилия, въ което послѣдниятъ обѣщавалъ да прѣдаде Драчъ на императора, ако той и неговитѣ синове бждатъ почетени съ санъ патриций. Василий II на драго сърдце приелъ това прѣдложение и сжщо чрѣзъ писмо наградилъ двамата Хрисилиеви сина съ желания санъ, но не и самия Хрисилия, защото къмъ това врѣме той вече се поминалъ, а градътъ билъ прѣданъ на началника на византийския отредъ, патриций Евстатия Дафномила.[3]) Това станало въ 1005 г.[4])

Иванъ Халдъ отъ 1000 г., а слѣдъ плѣнението му въ 1004 г. билъ назначенъ Давидъ Арианитъ, така че послѣдниятъ не е могълъ да бжде непосрѣдственъ прѣемникъ на Никифора Уранъ.

[1]) Вж. по-горѣ, стр. 713—714.

[2]) Вж. по-горѣ, стр. 680 и бѣл. 1.

[3]) Skyl.-Cedr. ib. p. 451, 6—17.

[4]) Ние приемаме тая година както за измѣната на Ашота, тъй и за прѣдаването на гр. Драчъ въз основа на извѣстието на барийския хронистъ Lupus Protospatha (Protspatharius — за него вж. W. Wattenbach, каз. съч., II, стр. 233, бѣл. 1), който въ хрониката, обхващаща годинитѣ отъ 855

Слѣдъ завземането на Драчъ Василий II не оставилъ царь Самуила и българитѣ въ покой. Ако може да се вѣрва на Матея Едесски, „Василий прѣзъ 455 г. (1006—1007) отново събралъ всичкитѣ сили на империята си и тръгналъ противъ българитѣ. Той останалъ дълго врѣме въ страната имъ, завзетъ съ страшна за тѣхъ война".[1]) Че войната между ромеи и българи се продължавала и слѣдъ 1005 г., свидѣтелствува и извѣстието отъ житието на св. Никона Метаноите, въ латинския прѣводъ на което се споменува, че „владѣтелътъ на българския народъ, извѣстиятъ непобѣдимъ по сили и твърдость Самуилъ, билъ разбитъ съ многобройно множество българи и побѣденъ отъ него (Василия II) при Крета въ 1009 г., която се намирала източно отъ Солунъ, между тоя градъ и крѣпостьта Рентина или Рендина при ез. Болбе.[2]) Най-сетнѣ самъ Ив. Скилица това подтвърдява, като констатира, че „императорътъ не пропускалъ всѣка година да навлиза въ България и да изтрѣбва и опустошава всичко, каквото му попадне по пжтя".[3]) Вече краткостьта

до 1102, отбѣлѣзва слѣднето: Anno 1005 redit Durachium in manus Imperatoris per Theodorum (Muratorii Rerum italicarum scriptores, t. V. Mediolanim 1724, p. 41). Тукъ изразътъ redit in manus напълно отговаря на Скилицовия разказъ, т. е. градътъ се възвърналъ въ ржцѣтѣ на императора самъ по себе си безъ военни дѣйствия или чрѣзъ доброволно прѣдаване. Кой е билъ този Теодоръ, хронистътъ не обяснява; обаче, като се съпостави това извѣстие съ разказа на Скилица, може да се приеме, че това име е носилъ единъ отъ синоветѣ на Ив. Хрисилия, който собствено прѣдалъ града на Евстатия Дафномила.

[1]) Daulaurier, p. 37 у А. Гильфердинга, п. т., стр. 250, бѣл 3. — А. Липовскій, п. т., стр. 139. — Ние се отнасяме резервирано къмъ това извѣстие на Матея Едесски, защото съобщението, какво Василий II останалъ въ България дълго врѣме и водилъ страшна война, ни кара да мислимъ, дали тукъ не става дума за 4-годишната война (1001—1004 г.) на Василия II въ България.

[2]) За това извѣстие на латинския прѣводъ и отношенията му къмъ гръцкия текстъ на житието, както и за мѣстонахождението на Крета вж. подробно Притурка № 12.

[3]) Skyl.-Cedr, ib., p. 457,9–10. — Zonaras, ib., p. 121,9–10, сжщо отбѣлѣзва, че „императорътъ, нападайки често на България, пакостилъ ѝ и я опустошавалъ".

на това извѣстие показва, че тия нападения на Василия II не сж носили характеръ на систематични войни, а сж били отдѣлни нахлувания, които сж имали за цѣль или постоянно да тревожатъ българитѣ и тѣхния царь и по тоя начинъ да не имъ дадатъ възможность да се засилятъ съ отвоюване на отнетитѣ имъ земи, или пъкъ да отблъсватъ нападенията на Самуила, насочени противъ Солунъ или другъ нѣкой византийски укрѣпенъ пунктъ. Да поведе борбата по такъвъ начинъ прѣзъ дадения периодъ (1005—1013 г.) се налагало на императора отъ самитѣ обстоятелства: тъкмо въ това врѣме вниманието на Василия II били отвлѣчено отъ събитията въ Италия, дѣто отначало той трѣбало да воюва съ арабитѣ, чиито нападения ставали все по-опасни за тамшнитѣ византийски владѣния, а послѣ и противъ избухналото въ гр. Бари и Апулия отъ 1009 г. възстание, за потъпкването на което трѣбало да се напрегнатъ всички сили на империята. Само въ 1013 г. гр. Бари билъ отново завоеванъ, властьта на императара възстановена и смѣлитѣ главатари на възстанието били принудени да бѣгатъ въ Беневентъ.[1])

Слѣдъ като се освободилъ отъ тия опасни и мжчни войни въ Италия, Василий II отново обърналъ погледитѣ си къмъ България и българитѣ съ намѣрене, както изглежда, да свърши съ тѣхъ веднажъ за винаги. Самуилъ, който слѣдъ загубата на толкова важни и обширни области въ сѣверна и сѣверо-източна България и такава коварна измѣна вече чувствувалъ своята слабость, прѣзъ цѣлия тоя периодъ гледалъ само да запази останалитѣ части на своето значително намалено царство, или пъкъ при удобенъ случай да си отвоюва наново нѣкои важни крѣпости, като, напр., Воденъ. Въ края на 1013 г. той не е могълъ да не прѣдвижда намѣренията на Васили II и поради това почналъ да се готви за нова война, но война рѣшителна за животъ или за смъртъ. „Самуилъ, пише Скилица, бидейки не въ състояние нито да се разположи на лагеръ подъ открито небе, нито да противостои на императора въ открить бой, а отвсѣкждѣ разби-

[1]) F. Rački, Borba, п. т., стр. 124—125.

ванъ и лишаванъ отъ силата си, рѣшилъ съ окопи и прѣгради да му прѣпрѣчи входа въ България".[1]) Понеже знаелъ, че императорътъ обикновенъ правѣлъ нахлуванията се прѣзъ тъй наречения Κίμβα λόγγος и Κλειδίον,[2]) т. е. прѣзъ Сѣрското дълго поле, простираще се между ез. Бутково и Тахиносъ, и прѣзъ клисурата въ долината на р. Струмица между планинитѣ Огражденъ и Бѣласица, която клисура се наричала Клидионъ — име, което е нищо друго освѣнъ прѣводъ на сѫществуващето тамъ и днесъ село Ключъ, „Самуилъ се

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 457,10–14. — Zonaras, ib., p. 121,10–14, пише: „Самуилъ, бидѣйки не въ състояние да противостане противъ ромейската войска, завзелъ се да му затвори входоветѣ съ окопи, като прѣградилъ тѣснитѣ мѣста съ зидове и поставилъ на тѣхъ стража".

[2]) Йор. Ивановъ, Бѣласицката битка, 29 юли 1014 г. Изв. Ист. Д-во, кн. III (1911), п. т., p. 5–6, опрѣдѣля тия географски имена така: „Нѣма съмнѣние, че първото име е влашко и ни напомня едноименната стара влашка столица Cãmpŭ-lungŭ. Прѣведено на български ще рече Поле-дълго и отговаря на сегашното струмишко село Макриево, което е сѫщо тъй гръцки прѣводъ на сѫщото име (μακρὸς — дългъ). . . Второто име е гръцко — Клидионъ (Κλειδίον); то е буквaленъ прѣводъ на българското име Ключъ, както се нарича и едноименното село въ тѣснината между Бѣласица и Огражденъ, пъкъ и самата клисура. Село Ключъ се намира по-долу отъ Макрнево, между Струмица и Петричъ". — Като напълно приемаме опрѣдѣлението на второто име, ние не можемъ да се съгласимъ съ онова на първото. Прѣди всичко не трѣба да се забравя, че Скилица описва тукъ пѫтя, по който се движелъ императорътъ, нападайки на България: отъ Сѣръ прѣзъ Валовища (Демиръ-хисарь), Рупель, по долината на р. Струмица къмъ Клидионъ, или по-прѣво къмъ клисурата на Клидионъ, слѣдователно, Василий II, за да дойде къмъ клисурата на Клидионъ, трѣбало да мине по-напрѣдъ прѣзъ Кимба-лонгъ, а оттука ясно става, че послѣдниятъ трѣба да се търси на изтокъ отъ Клидионъ, а не на западъ и поради това той по никой начинъ не може да се идентифицира съ с. Макриево, което се намира на зап. отъ с. Ключъ. Освѣнъ това Κλείδιον — Ключъ е употрѣбено тукъ не за да означи самото селище, а клисурата при с. Ключъ, като и у сѫщия Скилица по-нататъкъ е опрѣдѣлена демата — τὸ ἐν χλειδούρᾳ τοῦ Κλειδίου δέμα (ib. p. 459,13) и у М. Атталиата (ed. Bon., p. 230,10) — ἐν τῇ χλειδούρᾳ τῇ λεγομένῃ τοῦ Κλειδίου, слѣдов. нис имаме тукъ имена не на населени пунктове, а на мѣстности, и поради това подъ Κίμβα λόγγος трѣба да разбираме название на мѣстность и при това тая, която се намирала на пѫтя отъ Сѣръ за Ключската клисура а това е тъкмо Сѣрското дълго поле, което се простира между езерата Бутково и Тахиносъ и е оградена отъ планинитѣ: Шарлия, Бѣласица и Круща.

завзелъ да прѣгради това тѣсно мѣсто и да затвори входа за императора, като построилъ голѣма наширь дема — стѣна-прѣграда и поставилъ на нея силна стража".[1]) Както отъ това съобщение на Ив. Скилица, тъй и отъ по-нататъшното му изложение за прѣградитѣ въ тѣснитѣ мѣста южно отъ гр. Струмица не е мжчно да се разбере, че Самуилъ избралъ тъкмо Струмишката крѣпость, построена на единъ твърдѣ високъ върхъ ю.-западно надъ днешния градъ, заобиколенъ отъ всички страни съ дълбоки долове, и нарачана отъ у визинтийцитѣ „задоблачна", защото „хората, които сѣдятъ на стѣнитѣ, ако се гледатъ отъ равнината, виждали се като

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 457,9–19. — Τὸ δέμα, ατος — прѣграда, засѣка. Тия „деми" се строили обикновено въ най-тѣснитѣ мѣста на планинскитѣ проходи; тѣ сж бивали постоянни и се състояли въ това, че въ тѣснината отъ единия брѣгъ до другия се издигала висока и дебела стѣна съ кули на горния й край, а въ срѣдата й голѣма тежка врата, която се заключвала съ куфари и ключалки и съ дебели греди (сюрмета), като е прѣдставяла въ тоя видъ едно съвсѣмъ недостжпно за срѣдневѣковното оржжие укрѣпление (такава е била споменуваната тукъ, защото Скилица на друго мѣсто я нарича τὸ τεῖχος (ib. p. 458,9), или временни, които се правѣли набързо отъ разни материали: дървета, камъни, храсти, земя и др. (защото такива деми сж ги горѣли) и сж имали за цѣль, да задържатъ неприятеля или пъкъ съвсѣмъ да му попрѣчатъ да мине извѣстенъ проходъ; но и въ единия, и въ другия случаи първото и непрѣмѣнно условие за такова съоржжение било: мѣстото да е тѣсно и да нѣма близки околни пжтища. — Дѣ се е намирала нашата дема? Сѣвернитѣ поли на пл. Бѣласица прѣдставятъ голѣми наносни хълмове, прѣсѣчени отъ югъ къмъ сѣверъ съ дълбоки пороища и намѣста се спущатъ доста стръмно къмъ р. Струмица. Тая тъй издигната и прѣсѣчена мѣстность съставя вече голѣми прѣчки за военни дѣйствия, тъй че движение на войски могло е да става само по брѣговетѣ на р. Струмица. Съ лѣвия си брѣгъ тая рѣка тече твърдѣ близу до стръмнитѣ и каменисти склонове на Ограженъ. Най-тѣсното мѣсто въ коритото на р. Струмица се намира сѣверно подъ с. Ключъ при високия и скалистъ десенъ брѣгъ, който носи името Куфалница (вж. Австрийската карта 41°41°) на единъ голѣмъ завой на рѣката, дѣто прѣзъ 1916 г. имаше кантонъ и пжтна стража. Тъкмо въ това мѣсто на десния скалистъ брѣгъ има остатъци отъ постройка, вѣроятно, на нѣкое срѣдновѣковно укрѣпление. Ние мислимъ, че именно това тѣсно мѣсто било „Ключската клисура" и тукъ е могла да бжде издигната дема, която по никой начинъ ромеитѣ и Василий II не могли да приближатъ, понеже сж били ураганно обстрѣлвани отъ стражата на височинитѣ й, както ще видимъ по-долу.

птици“[1]), като важенъ и недостжпенъ стратегически пунктъ и като вжзелъ на пжтищата за Солунъ на ю., за Овче-поле — Скопие на с. и на из. по долината на рр. Струмица и Струма за южна Тракия, за отбрана отъ югъ и изтокъ, отдѣто той прѣдполагалъ, че ще бжде нападнатъ. И наистина, Самуилъ не се излъгалъ.

Въ началото на лѣтото 1014 г. Василий II потеглилъ въ походъ. Прѣзъ Мосинополь (дн. Гюмюрджина), Драма и Сѣръ, отдѣто повърналъ на сѣверъ, и прѣзъ Валовища (Демиръ-Хисаръ) и Рупелския проходъ той навлѣзълъ въ долината на р. Струмица. Но прѣдъ демата въ Ключската клисура той билъ принуденъ да спре, защото при опита да завладѣе входа на демата защитницитѣ й оказали му силенъ отпоръ и произвели страшно поражение.[2]) Едноврѣменно вървѣли военни дѣйствия и на друго мѣсто. Още при навлизането на императора въ България, Самуилъ изпратилъ отъ Струмица голѣма войска подъ началството на Несторица „единъ отъ най-мощнитѣ български велможи“, противъ Солунъ, вѣроятно, съ цѣль да отвлича вниманието на Василий II отъ Струмишката долина. Въ Солунъ тогава управлявалъ прѣемникътъ на Давида Арианита, Теофилактъ Вотаниата, дѣдо на по-сетнѣшния императоръ Никифора Вотаниата (1077—1081). Той излѣзълъ заедно съ сина си Михаила и, като се ударилъ съ Несторица, разбилъ съвсѣмъ българитѣ, заграбилъ голѣма плячка и много плѣнници и ги откаралъ при императора, който обсаждалъ демата въ Ключската клисура.[3])

---

[1]) N. Gregoras, ed. Bon. I, p. 379,10–13. — Ср. Cantacuzenus, III, p. 156. — Tomaschek, Idrisi, п. т., стр. 81—82.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 457,19–22. — Zonaras, ib., p. 121,14–17.

[3]) Ibidem, p. 459, 6–13. — За това сражение при Солунъ византийскиятъ историкъ Михаилъ Атталиата въ панагирика си къмъ им-ръ Никифора Вотаниата разказва слѣднето за побѣдитѣ, извършени отъ баща му Михаила, сина на Теофилакта Вотаниата: „когато неизчерпаемо множество българи нападнали на метрополния градъ Солунъ, той (Михаилъ) не се изплашилъ отъ тъй голѣмитѣ имъ сили и се защитилъ отважтрѣ стѣнитѣ, но, като помислилъ и казалъ това, което, казватъ, изрекалъ самъ Александъръ: „никой готвачъ не се плаши прѣдъ стадо отъ много овце“, излѣзълъ да се сражава съ немного отъ тия, които случайно се намира при него. Защото, макаръ бащи-

Между това обсадата въ Ключската клисура вървѣла твърдѣ несполучливо: всички удари на ромеитѣ били отбивани отъ стражата съ голѣми за тѣхъ загуби. Така че да се прѣвземе и прѣмине демата ставало невъзможно вече за императора —

ното върховно началство, едвали не възпламененъ отъ ревность и заедно съ това изпълненъ съ мжжество и благородно непобѣдимо чувство, наддѣлявайки толкова съ възбуждение на силата, колкото неприятелитѣ се показвало да се надуватъ съ своето множество и всеоржжие, той въ боенъ редъ се построилъ за бой право срѣщу тѣхъ (българитѣ); и когато съ голѣмъ устремъ и съ отпуснати поводи той се намѣрилъ между неприятелитѣ, цѣлата оная равнина се изпълнила съ трупове на убити, тъй като никой не можилъ да издържи тежкия ударъ на неговата ржка. Тогава неприятелитѣ се нахвърлили върху него въ редове отъ всички страни, насочвайки къмъ неговото тѣло острието на мечоветѣ, но никакъ не могли да го смъкнатъ отъ сѣдлото; но, като прѣсичалъ съ меча си тѣхнитѣ копия и маждраци, той тжа повалялъ сражаващитѣ се по земята, че на едного главата разсичалъ съ единъ ударъ на ржката, другиго показвалъ наполвинъ прѣсѣченъ, трети пъкъ обезглавявалъ и съ хиляди видове удари ги убивалъ и ранявалъ. Българитѣ пъкъ, които били неизчислимо множество, което изобщо не може да се подведе подъ брой, като го заобиколили отвредъ, като неизмѣримо вълнение на много води, сражавали се, за да го задушатъ и да го потопятъ въ непроходима дълбочина, като че ли съ нѣкакви вълни го удряли постоянно съ удари отъ копия и отъ други орждия. Само слѣдъ като всички узнали неговия неудържимъ, твърдъ въ храбростьта и непобѣдимъ духъ, тѣ вече не влизали въ бой съ него въ противопоставения на близко сражаващи се отъ ржцѣ въ ржцѣ, а като образували едвали не хоро (колело), за голѣмо очудване стрѣляли въ неприятеля изъ отдалечъ стрѣлящи орждия, доклѣ той, пущайки се върху отстжпващитѣ, не довършилъ тѣхното поражение и бѣгство и дотолкова, че слѣдъ побѣдата, като видѣлъ множеството убити и бѣгащи и доколко неговото дѣло надминавало човѣшката сила, замаенъ и показвайки, че природата е непостоянна, понеже тя се опрѣдѣля отъ човѣшкитѣ ужаси и страдания, самъ по себе си се смъкналъ отъ коня, като се прострялъ на земята измокренъ и облянъ отъ неизмѣримата и като рѣка кръвь на неприятелитѣ, изтичайки не по-малко и отъ собствената си и мжченическа кръвь. Почудили му се прѣкомѣрно и адмирирали (го) военното и цѣлото ромейство и всички човѣшки народи тържествували по случай на това". (M. Attaleiata, Ib., p. 231, 1—232, 3). — Въ прѣсилеността на горѣописаната картина едвали може нѣкой да се съмнѣва, но и при все това отъ нея ясно става, че сражението при Солунъ въ 1014 г. било кръвопро итно, че българитѣ лъвски се сражавали и че побѣдата останала на страната на византийцитѣ, което напълно се съгласява съ краткото извѣстие на Скилица, който впрочемъ отдава побѣдата повече на бащата Михаиловъ—Теофилакта Вотаниата. — Zonaras нищо не споменува за това сражение. — Що се отнася до мѣстото,

дори и слѣдъ пристигането на Теофилакта Вотаниата.[1]) Но въпрѣки това Василий II не се отказалъ отъ прѣдприятието; напротивъ, той изпратилъ своя съратникъ, пловдивския управитель Никифора Ксифия, заедно съ неговия отрядъ да намѣри нѣйдѣ отъ друга страна пѫть, по който да се направи обходъ и по тоя начинъ съ хитрость да се направи възможно

дѣто е станало сраженията, Йор. Ивановъ пише: „Ако се сѫди по това, че слѣдъ боя Михаилъ падналъ отъ коня си, бидейки цѣлъ мокъръ отъ кръвьта на българетѣ и отъ кървавитѣ води на рѣката (ποταμίῳ αἵματι, . . . ср. Аталиота 232), трѣба да поставимъ сраженията или при рѣка Галикъ, или пъкъ въ клисурата надъ Солунъ, която води за Лѫгадина" (п. т. стр. 7). Тукъ Ивановъ е ималъ прѣдъ видъ слѣднето мѣсто у Атталиата: . . . . αὐτομάτως ἐκ τοῦ ἵππου πρὸς γῆν καταρρεύσας συνέντυχε, διάβροχος μὲν καὶ λελουμένος ὥ τῷ τῶν πολεμίων ἁπλέτῳ καὶ ποταμίῳ αἵματι, οὐχ ἧττον δὲ καὶ τῷ οἰκείῳ καὶ μαρτυρίκῳ περιρρεόμενος λύθρῳ (р. 232, 21 — 233, 1). Подъ влияние може би на Рачки, който прѣвежда това мѣсто: „i pade s konja, sav mokar s krvi neprijatelske i od vode rieke" (п. т., стр. 127), а тоя подъ влиянието на Гилфердинга, който пише: „и палъ въ обморокѣ съ коня весь мокрый отъ крови непріятелской и отъ воды рѣки (у которой происходило сраженіе) (п. т. стр. 254), Ивановъ не съвсѣмъ правилно разбралъ израза τῷ τῶν πολεμίων ἁπλέτῳ καὶ ποταμίῳ αἵματι. Тукъ ποτάμιος, както и ἄπλετος, е опрѣдѣленне къмъ αἵματι τῶν πολεμίων, слѣдов. тукъ става дума не и за „кървави води на рѣка", а само за кръвьта на непріятелитѣ, която е ἄπλετος — неизмѣрима, огромна и ποτάμιος — рѣчна; тогава цѣлятъ изразъ ще се прѣведе: „съ неизмѣримата и рѣчна кръвь на непріятелитѣ"; но какво значи „рѣчна кръвь на непріятелитѣ"? Очевидно, авторътъ не е мислилъ, че у непріятелитѣ има нѣкаква-си рѣчна кръвь(?), а е искалъ съ прилагат. ποτάμιος да усили другото прилаг. ἄπλετος, т. е. да опрѣдѣли, че кръвьта на непріятелитѣ била толкова изобилно пролѣта, че тя била като рѣка голѣма, или тукъ ποτάμιος има значение на ποταμηδόν — подобно на рѣка. Оттука ясно става, че тукъ не става дума за никаква рѣка, слѣдов. и сраженията не е могло да стане при р. Галикъ; но то не е могло да стане и въ клисурата надъ Солунъ, защото у Атталиата се право говори, че Михаилъ ἅπαν τὸ πεδίον ἐκεῖνο σωμάτων νεκρῶν κατασφαγμένων ἐπλήρωσε, т. е. че сраженията е станало на нѣкаква равнина, която не може да бѫде никоя друга, освѣнъ равнината западно отъ Солунъ близу до стѣнитѣ му, защото Атталиата казва, че Михаилъ οὐ κατεπλάγη πρὸς τὰς τοσαύτας δυνάμεις αὐτῶν (Βουλγάρων) καὶ τῶν τειχῶν ἔντος ἑαυτὸν παρέστειλεν, слѣд. българигѣ сѫ стояли прѣдъ самия Солунъ, отдѣто той послѣ излѣзълъ противъ непріятелитѣ.

[1]) Skyl.-Cedr., ib. p. 457, 19—22. — Zonaras, ib., p. 121, 14—17, прѣдставя работата така, че и да билъ отблъснатъ отъ прѣградата, все пакъ не се отказалъ отъ прѣдприятието си.

прѣминаването на демата. Самъ Василий останалъ въ Ключ-ската клисура, като не прѣставалъ да насиля прѣградата.[1]) И наистина, Никифоръ Ксифия отстжпилъ заедно съ отреда си назадъ и, като обиколилъ твърдѣ високата планина, която

[1]) За тоя обходъ у Кедрина четемъ слѣднето: „Когато той (императорътъ) пристигналъ и се опитвалъ да завладѣе входа, и, понеже защитницитѣ храбро го задържали, а тия, конто съ сила си пробивали пжть, отблъсвали, като стрѣляли отгорѣ и наранявали, вече прѣминаването станало невъзможно за императора, Никифоръ Ксифия, тогавашния пловдивски стратегъ, сратникъ на императора, като поржчалъ, щото императорътъ да чака тамъ и да прави непрѣстанни нападения на демата, а самъ, като казалъ, че отива (да търси), дали не би могло да се извърши нѣщо полезно и спасително, взелъ своя отредъ и отстжпилъ“ (Cedr., ib., p. 457, 19—458, 2). — Иначе ни прѣдстава работата Зонара, който пише: „Пристигна и императорътъ и се опита да завладѣе съ сила прохода, ала билъ отблъснатъ, тъй като отбранителитѣ много по-юнашки се противопоставятъ, обаче не се отказалъ отъ прѣдприятието си; самъ той оставалъ (на мѣстото си), опитвайки се да завладѣе укрѣплението, и (въ сжщото врѣме) изпратилъ едного отъ стратезитѣ заедно съ неговия отредъ (да види), дали не е възможно нѣйдѣ отъ друга страна да се обходи и да се изнамѣри нѣщо за прѣминаване“ (ib. p. 121, 14—21). И тъй, и двамата хронисти, които сж имали за основа хрониката на Ив. Скилица, различно прѣдставятъ, кому принадлежи инициативата за обходнитѣ дѣйствия: споредъ Кедрина — на Никифора Ксифия, който самостойно дѣйствувалъ, а споредъ Зонара — на Василия II, който ржководилъ дѣйствията на Ксифия, което изглежда да е по-вѣрно, защото ето какъ Кекавменъ въ своя „Стрегиконъ“ прѣдставя работата: „Ако врагътъ се намира отвжтрѣ укрѣплението и не излиза, а пъкъ ти не му знаешъ силата, то узнай отъ мене: той е незначителенъ и нѣма сила. Обаче ти недѣй го прѣзира поради това, а, като притежавашъ сила, не му позволявай да седи слокойно, но изпрати съгледвачи да намѣрятъ пжть, за да навлѣзе войска противъ него. Не казвай и не вѣрвай на ония, конто ти казватъ, че нѣма пжть; защото какъ той (неприятельтъ) може да отбраня голѣмо разстояние; въ всѣки случай неговото укрѣпление има край. И когато намѣришъ пжть, ти самъ недѣй се измжчва и остани тамъ насъпротивъ него, а изпрати войска да навлѣзе по пжтя, който си намѣрилъ. Нека (твоитѣ хора) да иматъ за водачъ способенъ мжжъ; и като навлѣзатъ, ако сж навлѣзли нощемъ, да накладатъ огньове, ако ли пъкъ денемъ — да задимятъ. И внимавай, щомъ като видишъ, че тѣ (неприятелитѣ) се объркатъ и смутятъ, тогава и ти се нахвърли върху тѣхъ. По тоя начинъ багренородниятъ императоръ киръ Василий бѣ заловилъ 14 хиляди българи въ демата на Загорието, когато ги началствуваше опитниятъ въ военното дѣло Самуилъ“ (Cecaumeni Strategicon, § 49, p. 17,17—18,11. — В. Г. Васильевскій, Совѣты и пр., п. т., стр. 256). — Отъ тоя разказъ ясно става, че Василий II не само билъ инициаторътъ за обхода на българа-

се намирала южно отъ с. Ключъ и се наричала Бѣласица,[1]) по стръмни и почти непроходими мѣста на 29. юлий 12 индиктионъ — 1014 г. неочаквано се явилъ съ викъ и шумъ отгорѣ въ тила на българската стража, която отбраняла Ключската прѣграда.[2]) Изплашени отъ тая изненада, войницитѣ малко се грижилч за отбраната на укрѣплението; тѣ гледали само да се избавятъ отъ явна погибель и скоро се обърнали на бѣгъ. Отъ това обстоятелство се възползувалъ Василий II, който самъ веднага нападналъ на демата и, като я разрушилъ и прѣминалъ, спусналъ се да прѣслѣдва бѣгащитѣ къмъ Струмица войници. Въ станалото, може би при с. Макриево, споредъ народното предание,[3]) сражение, въ което взелъ участие и царь Самуилъ, излѣзълъ вѣроятно отъ Струмица съ сина си и друга войска на помощь на отстжпващитѣ,[4]) българитѣ потърпѣли пълно поражение, въ

ритѣ въ Ключската клисура. но и прѣдварително чрѣзъ съгледвачи узналъ, че пжть за подобенъ обходъ има, и тогава чакъ изпратилъ способния пълководецъ, очевидно Никифора Ксифия, да извърши операцията.

[1]) У Кедрина, ib. p. 458,4, това име е прѣдадено въ форма Βαλάθιστα и варианть Βαλάσιτζα, но въ виенския прѣписъ на еп. Михаила стои правилно Βελάσιτζα. — Prokić, п. т., стр. 30, № 20.

[2]) Дѣ Никифоръ Ксифия миналъ планината и по кой пжть е направилъ обхода, не е мжчно да се опрѣдѣли, слѣдъ като се установи, че самата дема се намирала въ най-тѣсното мѣсто на клисурата, сѣверно отъ с. Ключъ (вж. по-горѣ, стр. 731, бѣл. 1): Ксифия отстжпилъ на изтокъ отъ демата и по пжтеката, която се почва при дн. с. Коларово, се вдигналъ нагорѣ до върха Демиръ-капия, отдѣто се спусналъ въ с. Горни Порой и прѣзъ Долни Порой и Матница къмъ с. Шугово, и оттамъ по пжтеката, която минава прѣзъ седловината между върховетѣ Тумба и Калиндрукъ, прѣминалъ отново планината и се спусналъ между днеш. с. с. Габрново и Конарени тъкмо въ тила на българската стража, която отбраняла демата въ Ключската клисура. Че и въ срѣднитѣ вѣкове е сжществувалъ тукъ пжть или пжтека, показва посоченото отъ Йор. Ивановъ мѣсто въ грамотата на Ст. Душана отъ 1332 г. Вж. Споменик срп. Акад. III, стр. 26. Ивановъ, п. т., стр. 6 и 9.

[3]) Вж. Йор. Ивановъ, п. т., стр. 5, който зажалъ нито прѣдава съдържанието на това прѣдание, нито пъкъ посочва, доколко то е старо.

[4]) Въ съобщенията за нападенията на демата нийдѣ не се споменува Самуилъ, което дава доста основание да се заключи, че той не се е намиралъ при демата, а сѣдѣлъ въ Струмица, понеже е очаквалъ нападения както отъ изтокъ, тъй и отъ югъ, откъмъ Солунъ.

което паднали много убити и още повече били взети въ плѣнъ. Самуилъ едвамъ сможалъ да избѣгне опасностьта при съдѣйствието на сина си Гавриила-Радомира, който юнашки посрѣщналъ нападателитѣ и, като го метналъ на коня си, отнесълъ го въ безопасно мѣсто — въ крѣпостьта Прилѣпъ,[1]) отдѣто Гавриилъ скоро се върналъ въ околноститѣ на Струмица, а Самуилъ прѣминалъ въ Прѣспа.

Слѣдъ тая блѣскава побѣда Василий II потеглилъ къмъ Струмица, но той не можилъ да прѣвземе тая непристѫпна крѣпость, защото станалото наскоро събитие, както ще видимъ, го принудило не само да се откаже отъ обсадата на тоя важенъ стратегически пунктъ, но и да отстѫпи отъ него. По пѫтя си къмъ Струмица императорътъ сполучилъ „да завладѣе крѣпостьта наречена Мацукионъ (Ματζούκιον), която се намирала близу до Струмица“.[2]) Едвали трѣба, па и можемъ да търсимъ тая крѣпость въ и при днеш. с. Мачуково, защото послѣднето, колкото и да стои близу по името си, се намира не близу и не по пѫтя на Василия II до и къмъ Струмица, а далечъ на югъ отъ нея и на ю.-з. отъ Дойранъ на лѣвия брѣгъ на Вардаръ. За да се избѣгне тая невъзможность, тукъ може да се направятъ слѣднитѣ прѣдположения: или прѣзъ срѣднитѣ вѣкове е имало крѣпость Мачуково близу до Струмица, чието население по една или друга причина, напр. при завоеванието на турцитѣ, било принудено да я напусне и да се прѣсели на мѣстото на днеш. Мачуково, като го нарекло на старото име на крѣпостьта, или пъкъ у Скилица погрѣшно е дадено името на друга крѣпость, напр. на крѣпостьта при днеш. с. Макриево, която, наистина, се намирала наблизу до Струмица и по пѫтя на Василия II отъ Ключската дема за сѫщия градъ.[3])

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 458,2—13. — Zonaras, ib., p. 121,22—30.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 459,14—16.

[3]) Йор. Ивановъ, п. т., стр. 9, идентифицира Ματζούκιον съ днеш. с. Мачуково и, за да примири несъгласието въ опрѣдѣлянето на мѣстото у Скилица, прѣдполага, че „завземането на тая крѣпость е станало по-рано, вѣроятно, отъ солунския военачалникъ Вотаниата, който слѣдъ разбиването на Несторица при Солунъ, тръгналъ да се съедини съ императора“. Но това

Едноврѣменно съ прѣвземането на тая крѣпость Василий II изпратилъ намиращия се все още при него солунския дука Теофилакта Вотаниата съ войска и съ заповѣдь да прѣмине хълмоветѣ при гр. Струмица, т. е. силно изрѣзаната мѣстность южно отъ тоя градъ, извѣстна днесъ подъ името Чамъ, да изгори демитѣ по пѫтищата въ тѣхъ и да прокара удобнопроходимъ за императора пѫть, който води за Солунъ. Когато пристигналъ на мѣстото, Вотаниата безпрѣчно билъ пропуснатъ отъ българскитѣ мѣстни стражи да навлѣзе навѫтрѣ; обаче, когато поискалъ да се върне отново при императора, слѣдъ като изпълнилъ заповѣдьта му, той попадналъ въ разставени въ сѫщата мѣстность засади, и българитѣ го причакали тайно въ една дълга тѣснина. Това навѣрно е билъ тѣсниятъ проходъ между Бѣласица и Плаушъ-планина, който прѣзъ Костурно се спуща на югъ къмъ Дедели. Като влѣзълъ въ тѣснината, заобиколенъ отвредъ и обсипванъ отъ височинитѣ съ камъни и стрѣли, безъ да може нѣкой да го защити поради тѣснината и непроходимостьта на мѣстото, самъ падналъ убитъ, безъ да може да се отбраня, слѣдъ като Гавриилъ-Радомиръ го проболъ въ корема съ копието, което носѣлъ, и се изсипали вѫтрѣшноститѣ му, и голѣма часть отъ отряда му сѫщо загинала.[1])

прѣдположение не позволява самиятъ текстъ у Скилица, който гласи: τὸ δέμα δέ, ὡς εἴρηται, διαβὰς ὁ βασιλεὺς κατὰ Στρούμπιτζαν γίνεται, καὶ παρεστήσατο μὲν φρούριον τὸ καλούμενον Ματζούκιον τῇ Στρουμπίτζῃ δὲ προσεγγίζον. Тукъ текстътъ е съвсѣмъ ясенъ и не дава нито най-малко основание да се прѣдполага, че крѣпостьта Мацукионъ била завоевана отъ другиго и въ друго врѣме; па ние не знаемъ, отдѣ е миналъ Т. Вотаниата, отивайки при императора; обаче едно може положително да се каже, че той не е миналъ прѣзъ българска територия.

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 459,16—460,5.—Prokić, п. т., стр. 31, № 25—За смъртьта на Теофилакта Вотаниата M. Attaleiata, ib., p. 229,20—230,16, разказва слѣднето: „Киръ Василий Порфирогенитъ, противопоставейки се на българитѣ 40 години и излагайки себе си на безбройни (μυρίοις) трудове и оржжия, едного само ималъ за съюзникъ и помощникъ, за съвѣтникъ и заедно съ това и за вождъ и конникъ и най-близъкъ военачалникъ (δεξιὸν ἀρχιστράτηγον) — Никифора (погрѣшно вм. Теофилакта) Вотаниата, който билъ дѣдо на горѣ-поменатия императоръ. Въ края на войната, слѣдъ като българскиятъ народъ билъ побѣденъ и покоренъ подъ десницата му (защото той

Извѣстието за поражението и смъртьта на Теофилакта Вотаниата, който билъ, споредъ думитѣ на М. Атталиата, най-близкиятъ и най-добрия военачалникъ на Василия II, не само изпълнило императора съ голѣма скърбь, но и разстроило и всичкитѣ му планове. Ожесточението му противъ българитѣ поради това поражение било дотолкова голѣмо, че той заповѣдалъ да извадятъ очитѣ на плѣненитѣ въ сражението при Бѣласица български войници, които, споредъ Скилица, били около 15 хиляди, а споредъ Кекавмена 14 хиляди,[1]) и да оставятъ на всѣка стотица отъ така осакатенитѣ единъ съ по едно око, който да ги води, и въ такова положение ги изпратилъ при царя имъ Самуила".[2]) Самъ Василий II слѣдъ това не се рѣшилъ да отиде по-нататъкъ,

---

бѣ почетенъ съ славното достоинство на веститѣ и блѣстѣше съ най-видната длъжность дука), умира съ благородна и желанна за истинскитѣ войници смърть — въ сражение (μαχόμενος). Защото, слѣдъ като обърналъ въ бѣгство българитѣ и ги прѣслѣдвалъ въ Ключската клисура, той непрѣстанно ги убивалъ и ранявалъ, докато, слѣдъ като се изкачилъ на височини, отдѣто видѣлъ други българи да бѣгатъ, въ врѣме на язда падналъ, когато коньтъ му се подхлъзналъ въ каменливата повръхность и заедно съ него се сгромолясалъ долу, така че неприятелитѣ, поразени отъ непрѣодолимото нападение на тоя мѫжъ, вече не се осмѣлявали да отидатъ въ ржцѣтѣ на ромеитѣ". — Очевидно, тукъ М. Атталиата не само смѣсилъ два различни момента въ войната въ 1014 г., но и съвсѣмъ прѣвратно прѣдава самия фактъ за смъртьта на Т. Вотаниата.

[1]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 735, бѣл. 1. — Съвършено справедливо изтъква Йор. Ивановъ, п. т., стр. 12, бѣл. 1, че това число е прѣувеличено, защото по онова врѣме такива голѣми войскови части не сѫ се биели и особено изъ планинскитѣ тѣснини". Но възможно е, че това сѫ били не само войници, но и мѣстни български жители.

[2]) Skyl.-Cedr., Ib., p. 458,13–16. — Zonaras, Ib., p. 121,30–122,3. — Жестоката постѫпка на Василия II съ българскитѣ плѣнници ние свързваме съ загиването на Т. Вотаниата, защото самото врѣме на фактитѣ това показва: ослѣпенитѣ нещастници, както ще видимъ, се явили прѣдъ Самуила на 4. октомврий 1014 г., защото два дни слѣдъ това на 6. октомврий се поминалъ Самуилъ (вж. по-долу стр. 741). Ако пробивътъ на Ключската дема и сраженията при Бѣласица станали въ края на юлий с. г., то поражението на Вотаниата трѣба да се отнесе къмъ м. августъ, а ослѣпяването на българскитѣ плѣнници е послѣдвало прѣзъ втората половина на сѫщия мѣсецъ и прѣзъ септемврий тѣ сѫ били изпратени при Самуила, който се намиралъ тогава въ Прѣспа, за да пристигнатъ тамъ къмъ 4. октомврий с. г.

особено слѣдъ новото появяване на Гавриила-Радомира при Струмица, и, като снелъ обсадата на тая недостжпна крѣпость, отстжпилъ на изтокъ. Прѣзъ Ключската клисура той отишълъ въ областьта „Загория, дѣто се издигала най-силната крѣпость Мелникъ (ὁ Μελένικος и вар. Μελνίκος), изградена на една скала, обиколена отвредъ съ стръмнини и твърдѣ дълбоки пропасти".[1]) Въ това врѣме българското население отъ околноститѣ потърсило прибѣжище въ тая крѣпость, вѣроятно, още въ началото на войната при навлизането на Василия II въ България, и малко мислило за ромеитѣ. Императорътъ, като видѣлъ, че крѣпостьта, защитена тъй недостжпно отъ самата природа, е мжчно прѣвзимаема, рѣшилъ да се опита съ хитрость да я завладѣе. Той изпратилъ при затворилитѣ се въ Мелникъ българи едного отъ най-близкитѣ си спалници, скопеца Сергия, който се отличавалъ съ извъртливость и хитрость въ рѣчитѣ, за да узнае тѣхното настроение. Когато Сергий се явилъ въ града, той говорилъ много и тъй убѣдително, че населението, като сложило оржжие, вѣроятно, подъ влиянието на извѣстието за пълното поражение на българитѣ и тѣхния царь при Бѣласица, прѣдало себе си и крѣпостьта. Василий II приелъ града и се показалъ твърдѣ много и достойно благосклоненъ къмъ населението. Наскоро слѣдъ това, прѣзъ октомврий, като оставилъ въ крѣпостьта достатъченъ гарнизонъ, заминалъ за Мосинополь.[2])

Войната въ 1014 г. била особено сждбоносна за България и българитѣ. Поражението при Бѣласица бѣ за тѣхъ силенъ ударъ, който не можа да се изкупи съ погубването на Теофилактъ Вотаниата и на неговия отредъ. Загубата

---

[1]) Τὰ Ζαγόρια се наричала областьта ю.-з. отъ Пиринъ, между проходитѣ Кресненски и Рупелски, въ която влизала, очевидно, и долината на р. Струмица, защото Кекавменъ нарича Ключската дема τὸ δέμα τῶν Ζαγορίων (вж. по-горѣ, стр. 735, бѣл. 1). Подробно за тая область вж. W. Tomaschek, Idrisi, п. т., стр. 82, а сжщо и Йор. Ивановъ, п. т., стр. 11.

[2]) Skyl.-Cedr., Ib., p. 460, 8–19. — Zonaras, Ib., p. 122, 11–14, безъ да спомену̀ва нѣщо за Мелникъ и Загорието, пише: διελθὼν δὲ τὸ ἐν ταῖς δυσχωρίαις ἕρυμα ὁ αὐτοκράτωρ, ὡς εἴρηται, ἄλλα τε φρούρια ἐχειρώσατο ἑρμνὰ καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς Βουλγάρους, καὶ ἦκεν εἰς Μοσυνούπολιν.

на Мелникъ билъ втори ударъ не по-малко чувствителенъ, защото това била най-силната и важна българска крѣпость, която служила като опорна точка за отбраната на Кресненския проходъ и изобщо пѫтя на сѣверъ къмъ Срѣдецъ. Но най-тежъкъ и сѫдбоносенъ ударъ за изнемогваща България била смъртьта на царь Самуила.[1]) Иванъ Скилица разказва, че, когато Самуилъ видѣлъ пристигащитѣ ослѣпени 14 хиляди свои войници въ такъвъ брой и такова жалко положение, той „не билъ въ състояние да прѣнесе юнашки и спокойно страданието: завилъ му се свѣтъ, причернѣло му и той падналъ на земята. Присѫтствуващитѣ съ вода и благоуханни масла (μύροις) му възвърнали дишането и направили малко да се съвземе. Като дошълъ на себе си, Самуилъ поискалъ да пие студена вода, но щомъ взелъ и сръбналъ, той билъ обхванатъ отъ болесть въ сърдцето (καρδιαγμῷ и καρδιωγμῷ = разривъ на сърдцето) и слѣдъ два дена се поминалъ“ на 6. октомврий 13. индиктионъ — 1014 г.[2])

---

[1]) Ср. А. Гильфердингъ, п. т., стр. 255.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 458,17–22. — Деньть на Самуиловата смърть обикновено се опрѣдѣляше отъ датата, която Скилица дава за покачването на Гавриила-Радомира — 15. септемврий, 13 индиктионъ (ib., p. 459,1–2). Обаче еп. Михаилъ попълва текста съ думитѣ κατὰ τὴν ἕκτην τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός (B. Prokić, п. т., стр. 30, № 21), вѣроятно, заимствувани отъ нѣкой български изворъ, както и другитѣ негови допълнения. — Zonaras, ib., p. 122,3–6, разказва за смъртьта на Самунла така: οὓς (βορειαλώτους) ἑκατόνος (Σαμουὴλ) ἰδὼν καὶ τὸ πάθος μὴ ἀνεγκών, ἰλιγγιᾷ τε καὶ εἰς γῆν λιποθυμὼν καταβάλλεται, μικρὸν δέ τι ἀνενεγκὼν καρδιωγμῷ περιπίπτει καὶ θνήσκει. — Старобълг. прѣводъ прѣдава това мѣсто така: иѫ же шнѣ видѣвъ и не сътрѣпѣвъ стрѣть разсѣдѣ сѧ и на землѧ ѿ жалости паде и, мало полежавъ, сръдечнѣ болѣзнїѭ изнемогъ, оумрѣтъ (п. т., стр. 160). Съставитѣлътъ пъкъ на припискитѣ къмъ Манасиевия лѣтописъ по това събитие съобщава слѣднето: Сѫи цр҃ь власнаїѣ многы и бесчисленъı пѣшцы сътвори блъгарѡмъ и разсѣѧ люты. иеш рлзнѣ самоила цр҃ь г҃ѳ. хваїадъ блъгаръ ѳслѣпи, на късѣко сто єдиного остакѣѭ съ єдинѣмъ окомъ. и ѿсла иѫ къ самоилѣ. єндѣѣ же иѫ онъ ѿ шда смрѣтъ (п. т., стр. 119). — Барийскиятъ хроникъ Lupus Protospatha подъ година 1015 отбѣлѣзва само: apparuit cometa mense februarii, et Samuel rex obiit, et filius (eius) regnavit. Хроникътъ, очевидно, не е знаелъ мѣсецътъ и затова съобщава за смъртьта на Самуила слѣдъ м. февруарий. — Сѫщо така и Дуклянскиятъ пресвитеръ е кратъкъ, защото пише: Post non multum vero temporis (слѣдъ като Самуилъ повърналъ княжеството на Ив. Владимира)

въ своята първоначална резиденция „на блатистия островъ Прѣспа“,[1]) т. е. на днешния островъ Ахилъ или Аилъ,[2]) дѣто, вѣроятно, билъ и погребанъ.[3])

Така трагично било опрѣдѣлено да завърши своя животъ царь Самуилъ, единъ отъ най-виднитѣ господари прѣзъ първото царство. Въ течение на 45 години (969—1014) той стоялъ начело въ българската държава: 28 години като ржководитель на нейнитѣ държавно-административни работи и 17 като царь на българския народъ, и водилъ непрѣкжсната и тежка борба съ византийския императоръ за отстояване и запазване независимостьта на своя народъ съ такава енергия, че дори враговетѣ му го характеризирали като „човѣкъ воинственъ, който не знаелъ никога почивка“. Той служилъ съ беззавѣтна обичь и неотмѣнна прѣданость на отечество и народъ и високо цѣнилъ най-висшето благо за всѣки народъ—политическата свобода, та поради това той не можилъ да прѣнесе страданията на ония 14 хиляди свои нещестни войници: въ тѣхъ той прѣдвиждалъ бждащитѣ мжки на цѣлия български народъ. За жалость ние познаваме царь Самуила само като войникъ и пълководецъ, но не и като господарь; освѣнъ че той се явява като добъръ и милостивъ баща, ние не притежаваме никакви данни за неговата вжтрѣшна дѣйность, въ която, може би, биха се открили още много други симпатични черти въ негова характеръ. Обаче главното значение на царь Самуила въ нашата история се заключава не само въ това, че той отстоявалъ независимостьта на българитѣ и продължилъ сжще-

---

defunctus est imperator Samuel, et filius eius Radomirus accepit imperium (п. т., стр. 43).

[1]) M. Attaleiata, ib., p. 230, 16—18: ἀλλὰ τὸν μὲν ἄρχοντα τούτων (Βουλγάρων), Σαμουὴλ κατονομαζόμενον, σύντρομον φυγεῖν καὶ ἀποθανεῖν ἐν τῷ λιμνίᾳ νήσῳ τῆς Πρέσπας.

[2]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 663—664.

[3]) Йор. Ивановъ, п. т., стр. 13, като има прѣдъ видъ, че Самуилъ се поминалъ въ Прѣспа, че гробниятъ паметникъ на родителитѣ му се намѣри пакъ тамъ, въ с. Германъ, допуща, че Самуилъ билъ погребанъ „въ патриаршеската църква св. Ахилъ въ едноименния островъ на Прѣспа Ахилъ, сега наречень Аилъ“.

ствуването на българската държава още близу на половина вѣкъ, но още и въ това, че той въ тия 45 години, прѣзъ които той ржководилъ сждбинитѣ на българския народъ, той сполучилъ чрѣзъ своята многогодишна и упорита борба съ Василия II да възпитае и развие своя народъ въ духа на свободата, като се противопоставилъ на чуждуто разрушаващо влияние, и да вдъхне въ него силна омраза къмъ безпощадната и жестока завоевателка на България — Византия и къмъ всичко византийско, — една заслуга, на която не малко се длъжи несъмнѣнно запазването народностьта на българския народъ прѣзъ врѣмето на тежкото византийско владичество.

4. ПРѢЕМНИЦИТѢ НА ЦАРЬ САМУИЛА И ПОКОРЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ ОТЪ ВАСИЛИЯ II БЪЛГАРОУБИЕЦЪ.

Наслѣдникъ на царь Самуила билъ неговиятъ синъ Гавриилъ, който носилъ народното име Родомиръ, което у византийцитѣ се прѣобърнало въ „Романъ“.[1]) Гавриилъ-Радомиръ билъ най-голѣмия синъ на Самуила, роденъ, както се каза, отъ Агата, дъщерята на драчкия протевонъ Ивана Хрисилия[2]) не по-късно отъ първитѣ години на осмия десетъкъ на X. вѣкъ.[3]) Той билъ първомъ женененъ не по-рано отъ 1000 година, както видѣхме, за дъщерята на маджарския краль св. Стефана,[4]) и ималъ отъ нея синъ Петъръ Делянъ; но неизвѣстно, по какви причини още при живота на баща си я намразилъ и напждилъ, макаръ и да била

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 458,22–24. — Zonaras, ib., p. 122,6–8.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 458,25 — 459,1 и прибавка и поправка у B. Prokić, n. t., стр. 31, № 21. — Ср. тукъ. по-горѣ, стр. 680.

[3]) Ако при избиването на Аароновото сѣмейство на 14. VI. 987 г. Гав.-Радомиръ е молилъ баща си да помилва братовчеда му Ив.-Владислава (вж. по-горѣ, стр. 677), което показва, че той билъ вече момче на 12—13 год., когато е могълъ да расждава вече самостойно, и ако въ сперхийския бой, дѣто той за пръвъ пжть изстжпва като съратникъ на баща си, билъ вече свършенолѣтенъ на 22—23 години, то той ще се е родилъ не по-късно отъ 973 год., оттука той е станалъ български царь на 40 или 41 години.

[4]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 709 и бѣл. 3.

отъ него непраздна, и се оженилъ за плѣнената още въ 983 г. ларисчанка, хубавица Ирина,[1]) отъ която ималъ двѣ дъщери и петь сина.[2]) Още отъ ранни младини Гавриилъ-Радомиръ билъ добъръ помощникъ и съратникъ на баща си въ походитѣ му и два пѫти, както знаемъ, спасявалъ живота му въ най-опасни моменти — въ сраженията при Сперхий и Бѣласица, но при все това Скилица го характеризира като такъвъ, „който по ръстъ и сила надминавалъ баща си, но по умъ и духъ далечъ му отстѫпвалъ".[3])

При какви събития Радомиръ е завзелъ българския прѣстолъ, ние не знаемъ по липса на извѣстия; обаче обстоятелствата, че 1. той приелъ властьта, споредъ Скилица, не на 6. или 7. октомврий, а на 15. с. м., т. е. само на д е в е т и я день слѣдъ смъртьта на баща му,[4]) и 2. че той бива убитъ отъ братовчеда си Ивана Владислава, Аароновия синъ, наскоро слѣдъ прогласяването му за царь, ясно сочатъ, че при завземането на прѣстола Радомиръ ще да е срѣщналъ сериозни прѣчки отъ страна на своя бротовчедъ, който, опирайки се може би на стария славѣнски принципъ за прѣстонаслѣднето — старшинство въ рода, е оспорвалъ у него прѣстола като синъ на по-старъ братъ.[5]) Обаче

---

[1]) S k y l.-C e d r., ib., p. 459,5 и прибавката къмъ него у B. P r o k i ć, п. т., стр. 31, № 24. — S k y l.-C e d r., ib., p. 527,11 и прибавка къмъ него у B. P r o k i ć, п. т., стр. 36, № 62. — Ср. тукъ по-горѣ, стр. 663.

[2]) S k y l.-C e d r. ib., p. 468,19 и 469.

[3]) I d i d e m, p. 458,23–25: ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γαβριὴλ ὁ καὶ Ῥωμανός, ῥώμῃ μὲν καὶ ἰσχύϊ τοῦ πατρὸς ὑπερέχων, φρονήσει δὲ καὶ διανοίᾳ πολλῷ λειπόμενος.

[4]) За покачването на Радомира Скилица (ib. p. 459,1–2) дава, както видѣхме, κατὰ τὴν ιε' τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός, ἐπανεμήσει ιγ', т. е. 15. септемврий, 13. индиктионъ или 15. септемврийска година или януарска 15. IX. 1014 г. Въ виенския прѣписъ на Скилица Σεπτεμβρίου е замѣнено съ Ὀκτωβρίου, което се явява послѣдователно прѣдъ видъ на това, че Самуилъ се поминалъ на 6. октомврий 1014 г. Обаче деньтъ си остава 15., отъ което трѣба да се заключи, че Гавриилъ-Радомиръ се покачилъ на прѣстола не веднага слѣдъ смъртьта на баща си, а само на 9-ия день.

[5]) Това донѣдѣ се подтвърдява и отъ думитѣ на Яхъя, който казва, че „Ааронъ (= Ив. Владиславъ) билъ отъ тия, на чиито прадѣди принадлежело прѣдимството въ царуването надъ тѣхъ (българитѣ)". — Б а р. Р о з е н ъ, п. т., стр. 58,21. — По-подробно за това мѣсто вж. тукъ по-долу, стр.

българскитѣ боляри-воеводи, сѫратници на Самуила, като изглежда, поддържали Гавриила-Радомира въз основа на установеното вече въ българската държава правило за прѣстолонаслѣдието — отъ баща къмъ най-стария синъ, и на 15. октомврий 1014 г. го прогласили въ Битоля за царь, дѣто новиятъ царь останалъ да резидира.[1]) Между тия боляри особено се издигалъ мощниятъ велможа Дометианъ, който билъ кавханъ на новия царь и неговъ помощникъ и съвѣтникъ.[2])

Промѣната на българския прѣстолъ имала твърдѣ важно значение за отношенията между Византия и България. Василий II веднага схваналъ, че отсега той нѣма да има работа съ прѣдишния си противникъ. Затова отъ Мосинополь, дѣто го заварила на 24. октомврий вѣстьта за смъртьта на царь Самуила и за въцаряването на сина му Гавриила-Радомира, макаръ и да било вече късна есень, веднага той потеглилъ съ войскитѣ си обратно за Солунъ,

---

[1]) Това се извежда отъ извѣстието на Скилица-Кедрина (Ib. p. 460,23—34), че тамъ въ Битоля се намирали дворцитѣ на Гавриила-Радомира. Коя е била причината, дѣто новиятъ царь е назначилъ за своя резиденция тъкмо тоя градъ, не е извѣстно. Ф. Рачки, Borba itd. п. т., стр. 131, като изтъква важното географско положение на Битоля отъ най-стари врѣмена като градъ на Via Egnatia, а пъкъ особено въ дадената епоха, когато той защищавалъ прохода отъ егейската часть на България въ адриатическата и освѣнъ това той стоялъ по-близу до областьта по р. Вардаръ, която станала кърваво бойище въ послѣднята война, заключава, че s toga ni je čudo, ако se ondje državna vlast za ćas usriedotočila. Ние пъкъ мислимъ, че Битоля, като твърдѣ важенъ градъ въ България, ще да е билъ повѣренъ на Гавриила още отъ баща му и се намиралъ подъ негова власть и защита, както и другитѣ боляри-воеводи се смѣтали началници и управители на извѣстни крѣпости. Когато станалъ царь, Родомиръ прѣдпочелъ да остане да живѣе въ своя градъ-крѣпость за по-голѣма сигурность откъмъ Ив. Владислава, безъ обаче да прѣиася столицата отъ Охридъ, защото Василий II, слѣдъ като завоевалъ тоя градъ, тамъ намѣрилъ, както ще видимъ по-нататъкъ, царскитѣ знакове и съкровището на българскитѣ царе (вж. по-долу, стр. 777).

[2]) Skyl.-Cedr., Ib. p. 462,1—2: Δομετιανὸς ὁ καυκάνος, ἀνὴρ δυνάστης καὶ τῷ Γαβριὴλ συμπάρεδρος. Това извѣстие, колкото и да е незначително, е отъ първостепенна важность, защото то ясно свидѣтелствува, че и слѣдъ прѣмѣстването центъра на държавата на западъ, вжтрѣшната й уредба си оставала сѫщата, както и при прѣславскитѣ царе.

отдѣто навлѣзълъ въ областьта Пелагония, т. е. днешното Битолско поле и, безъ да разрушава нѣщо отъ това, което му се срѣщало по пжтя, насочилъ маршрута си право къмъ Битоля. Отъ това бързо и неочаквано движение на императора ясно става, че той се стремилъ да изненада новия български царь въ неговата резиденция и по тоя начинъ лесно да се разправи съ него. Но Василий не можилъ да постигне цѣлта си, защото въ това нападение той сполучилъ да изгори дворцитѣ на царь Гавриила-Радомира въ Битоля (Βουτέλων Βουτέλη, Βουτέλις),[1]) безъ да завземе самия градъ. Затова той изпратилъ войски на сѣверъ, които успѣли да завладѣтъ крѣпоститѣ на Прилѣпъ и Щипъ (τὸ φρούριον τοῦ Πριλάπου καὶ τοῦ Στυπείου), а самъ императорътъ, като преминалъ р. Черна на салове и надути кожи, потеглилъ прѣзъ островъ за Воденъ, а оттамъ на 9. януарий 1015 г. пристигналъ въ Солунъ.[2]) Но Василий II скоро билъ извиканъ отново въ България. Слѣдъ заминаването му въ прѣднята година воденчани се отказали да признаватъ властьта му и вдигнали открито възстание противъ ромеитѣ. Затова още прѣзъ пролѣтьта, на 9. априлъ, въ самия день на страстната сжбота, императорътъ отново потеглилъ въ походъ, който билъ насоченъ право срѣщу Воденъ. Слѣдъ усилена обсада бунтовницитѣ били принудени, слѣдъ като дали вѣрна дума, да се прѣдадатъ. Воденчани и тоя пжть били изселени въ областьта Волеронъ, а „на тѣхно мѣсто Василий II настанилъ въ града ромейски жители, извѣстни подъ името контарати (копиеносци), хора звѣроподобни, безмилостни и разбойници". А за отбрана на града отъ нови български нападения той заповѣдалъ да се издигнатъ въ тѣсния проходъ между склоноветѣ на планини Ниче и Дурла, по който минава главиятъ пжть за Острово и по-нататъкъ за Битоля, двѣ нови крѣпости, отъ които едното нарекълъ Кардия, а другото — Св. Илия, слѣдъ което отново се върналъ въ Солунъ.[3])

---

[1]) Вж W. Tomaschek, Idrisi, п. т., 355. S.-Ab. S. 73.

[2]) Skyl.-Cedr., ib. p. 460,19—461,4.

[3]) Ibidem, p. 461,5—12, допълнена съ прибавкитѣ у B. Prokić, п. т., стр. 31, № 26. — За дѣйствията на Василия II въ България отъ момента, ко-

Докато Василий II се бавилъ въ Солунъ, той получилъ писмо отъ царь Гавриила-Радомира, което му било донесено отъ единъ „ромеецъ съ отрѣзана ржка“ и въ което българскиятъ царь му обѣщавалъ „подчинение и покорность“.[1]) Едвали въ тая постжпка на Радомира трѣбва да видимъ капитулиране прѣдъ вѣчния врагъ. Нейната причина, очевидно, трѣбва да се търси въ желанието на българския царь да спре по-нататъшнитѣ дѣйствия на ромеитѣ въ България, като се опита да сключи миръ поради оня раздоръ между членоветѣ на владѣющия родъ, който коварната византийска политика умишлено, както ще вадимъ, подбуждала и поддържала.[2]) Затова и Василий II се отнесълъ съ подозрѣние къмъ писмото на Гавриила-Радомира и вмѣсто да отговори на него, той изпратилъ патриция Никифора Ксифия и Константина Диогена, назначения слѣдъ смъртьта на Теофилакта Вотаниата солунски стратегъ, съ войска въ Мъгленската область. Слѣдъ като опустошили цѣлата область, тѣ обсадили и самия градъ Мъгленъ. Воеводата и отбранителя на мъгленската крѣпость билъ Илица; тукъ имало и много

гато той се научилъ въ Мосинополь за смъртьта на Самуила, Zonaras, ib. p. 122,15—16, отбѣлѣзва само слѣдното: ἄρας οὖν αὐτίκα προσβάλλει τῇ Βουλγαρίᾳ, καὶ πόλεις τε αὐτῆς αἱρεῖ καὶ φρούρια. — По-горѣ на стр. 721 бѣл. 1 ние изтъкнахме, че разказътъ на Скилица за тритѣ побѣгвания на воденския воевода Драгшаия се отнася къмъ разни моменти въ послѣднитѣ борби на Самуила съ Василия II, конто за жалъ Скилица ие отбѣлѣзва, но и при все това едвали може да има съмнѣние, че въпросното тукъ послѣдие отмѣтане на воденчани отъ императора и възстанне ще да е било подбутнато тъкмо слѣдъ третето побѣгване на Драгшана, което било за него вече сждбоносно, така че смъртьта на тоя смѣлъ български воевода ще трѣбва да отнесемъ къмъ 1015 год.

[1]) Skyl.-Cedr., ib. p. 461,12—13. ἐν ᾗ (Θεσσαλονίκῃ) Ῥωμανὸς (вар. Ῥαδομηρός) ὁ καὶ Γαβριὴλ διά τινος Ῥωμαίου χειροτμήτου δούλωσιν καὶ ὑποταγὴν ὑπισχνεῖται. — Zonaras, ib., p. 122.16—19: ὁ δέ γε τοῦ Σαμουὴλ υἱὸς ὁ Ῥωμανός τε καὶ Γαβριήλ, οὕπω γὰρ ἀνῄρητο, πέμψας πρὸς τὸν βασιλέα δούλωσιν ὑπισχνεῖται. — Старобългарскиятъ прѣводъ на това мѣсто гласи: „Самоуилова же сн҃ъ прѣжде оубіѥнїа своего, послаѣ къ ц҃рю, овѣщавающесѧ раѣ имоу быти. — Неизвѣстно защо А. Гильфердингъ, п. т., стр. 258, а слѣдъ него и Rački, Borba, п. т., стр. 132, вм. Ῥωμαῖος прочели Ῥωμανός χειροτμήτος и съ това име тѣ наричатъ безржкия ромеецъ.

[2]) F. Rački, Borba, стр. 132.

други велможи, между които билъ кавханъ Дометианъ и които се били събрали за по-силенъ отпоръ на ромеитѣ. Обсадата вървѣла твърдѣ мудно и несполучлива, така че явило се необходимо и присѫтствието на самия императоръ. Когато Василий II пристигналъ, той веднага заповѣдалъ да отбиятъ рѣката (Мъгленица), която течела покрай града, и да подкопаятъ основитѣ на градскитѣ стѣни; слѣдъ това натрупали храсти и другъ лесновъзпламенимъ дървенъ материалъ въ подкопитѣ и хвърлили въ тѣхъ огънь. Щомъ пламналъ дървениятъ материалъ, и стѣната била хвърлена въ въздуха. Когато обсаденитѣ видѣли това, отчаени се обърнали къмъ молби съ викове и се прѣдали заедно съ крѣпостьта. Тогава паднали въ плѣнъ кавханъ Дометианъ и воевода Илица и много други велможи, а сѫщо и не малко воюващъ народъ. Отъ плѣнницѣ ония, които могли да дѣйствуватъ съ оржжие, императорътъ прѣселилъ въ далечната арменска область Васпураканъ; останалиятъ сбирщина-народъ билъ разграбенъ и рзпръснатъ, а самата крѣпость била изгорена. Слѣдъ това била завоевана и друга крѣпость, съсѣдна на Мъгленъ, на име Енотия, при днш. Нотия въ сѣверната часть на Мъгленско.[1])

Съ завоеванието на Мъгленската область Василий II си прокарвалъ систематично пѫть къмъ сърдцето на България — Охридъ. Но неговото внимание било отвлѣчено съ новото събитие, което станало въ България. „На петия день (вѣроятно, слѣдъ падането на Мъгленската крѣпость), разказва Скилица, ромеецътъ съ отсѣчената ржка отново пристигналъ при Василия II съ единъ слуга на Ивана-Владислава, носейки съ себе си писмо, което извѣстявало, че Гавриилъ е убитъ отъ него (Ив.-Владислава) въ Петрискъ и че цѣлата власть е минала въ ржцѣтѣ на послѣдния, който се обѣщавалъ, че ще покаже приличната покорность и подчинение къмъ императора“.[2]) Сѫщиятъ хронистъ на друго мѣсто казва още, че „безъ да изпълни цѣла година, той (Гавриилъ)

---

[1]) Skyl.-Cedr, ib. p. 461,14–462,7. — Zonaras нищо не споменува за завоеванието на Мъгленско.

[2]) Ibidem, p. 462,7–13. — Zonaras, ib. p. 122,19–23.

бива убитъ, като излѣзълъ на ловъ, отъ Ивана-Владислава, сина на Аарона, когото той самъ спаси отъ смърть, когато щѣше да бѫде затритъ".[1])

Съвсѣмъ близу до Скилица стои извѣстието на Яхъя, което гласи: „И въ 407-та година (отъ Хиджра=10. юний 1016—29. май 1017) единъ отъ воеводитѣ на българитѣ, на име Ааронъ, нападналъ на тѣхния царь, Комитопула, робъ Самуиловъ, и го убилъ и завладѣлъ българската държава. И билъ тоя Ааронъ отъ ония, на чиито прадѣди принадлежало прѣдимство въ царуването надъ тѣхъ. И пратилъ той до императора Василия и му писалъ, като му обѣщавалъ покорность и приятелство и се задлъжавалъ, че ще управлява държавата, която завладѣлъ, съгласно съ неговитѣ (на императора) желания и нѣма да прѣдприема никаква работа противъ волята му".[2]) По сѫщество това извѣстие не се различава отъ Скилицовото: всичкото разногласие между тѣхъ се заключава въ това, че у Яхъя сѫ объркани имената — вмѣсто имената на синоветѣ сѫ дадени имената на бащитѣ, защото Комитопулъ, както вече имахме случай да изтъкнемъ,[3]) е Самуилъ — бащата на убития царь Гавриила-Радомира, а Ааронъ — бащата на убиеца Ивана-Владислава. Тая бъркотия бар. Розенъ, опирайки се на това, че нашето извѣстие отъ фактическа страна напълно се схожда съ византийскитѣ извори (има прѣдъ видъ Скилица), обясни съ това, че разногласието веднага ще изчезне, щомъ се допусне, че въ даденото мѣсто у Яхъя е изпусната думата „синъ" прѣдъ Комитопула и Аарона.[4]) Обаче обстоятелството, че у Яхъя не се споменува нищо по българскитѣ работи отъ 1004 до 1015 год., показва, че нашето извѣстие е дошло до него

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 459, 3—5. — Zonaras, ib., p. 122, 8—10.

[2]) Бар. Розенъ, п. т. 58, 28—59, 2. — Ал-Макинъ, вѣренъ на себе си, прѣдава това мѣсто съкратено: „Въ 407 год. единъ отъ най-знатнитѣ българи нападналъ на ал-К-м-тѳ-рша, роба Самуиловъ, който царувалъ надъ българитѣ и го убилъ и завзелъ българската държава и написалъ до императоръ Василия, че той ще мине на негова страна и ще му се покори".

[3]) Вж. по-горѣ, стр. 656.

[4]) Бар. Розенъ, п. т., стр. 364—365.

съвършено отдѣлно и случайно, може би, чрѣзъ устни разкази, и, понеже той не знаелъ за това, което е станало въ България прѣзъ 1014 г., т. е. за смъртьта на Самуила, за да бжде послѣдователенъ въ изложението си, въ събитието прѣзъ 1015 г. изтъкналъ своя Комитопулъ, т. е. Самуила и Аарона, брата му, който у Яхъя се явява единъ отъ воеводитѣ български; но твърдѣ възможно е, че така объркано е било прѣдадено самото събитие въ неговия изворъ. Поради тая бъркотия е произлѣзло и невѣрното твърдение, какво Ааронъ билъ отъ ония, на чиито прадѣди принадлежало прѣдимство, право, да царуватъ надъ българитѣ. Очевидно, Яхъя или неговиятъ изворъ не сж знаели, въ какви роднински връзки се намиралъ Ааронъ — убиецътъ къмъ убития царъ Комитопула, и поради това помислилъ, че тукъ е вървѣла нѣкаква стара родова борба. Както и да било, но, като имаме прѣдъ видъ пълното сходство на Яхъевото извѣстие съ Скилицовото отъ фактическа страна, ние не можемъ да не приемемъ, въпрѣки посочената бъркотия, че тукъ става дума за Гавриила-Радомира и Ивана-Владислава. Що се отнася до неточностьта въ годината, то това произлиза отъ невѣрностьта за дължината на Ив.-Владиславовото (респк. Аароновото) царуване — всичко една година.

Нѣщо повече ни дава за смъртьта на Гавриила-Радомира Дуклянскиятъ пресвитеръ. Слѣдъ смъртьта на Самуила, пише той, „неговиятъ синъ Радомиръ приелъ властьта. Той билъ твърдѣ силенъ тѣлесно и завързалъ много сражения съ гърцитѣ прѣзъ врѣмето на императоръ Василия и завладѣлъ цѣлата земя до Цариградъ.[1]) Боейки се обаче, да не

[1]) По поводъ на тия думи А. Гильфердингъ (п. т. стр. 259) забѣлѣзва: „Діоклейскій лѣтописецъ, конечно, преувеличилъ подвиги Гавріила-Радомира, когда назвалъ его завоевателемъ, оттѣснившимъ Грековъ подъ самыя стѣны Константинополя. Прѣданіе сдѣлало Радомира, можно сказать, участникомъ славы его отца". Но намъ ни се струва, че тая забѣлѣжка не е умѣстна, защото прѣди всичко Дуклянецътъ ни характеризира тукъ Радомира като добъръ войникъ и храбъръ човѣкъ, какъвто ни го прѣдставя и Ив. Скилица; ако пъкъ той се явява като завоеватель, то това трѣба да се разбира въ смисълъ, че той е взималъ винаги участие въ всичкитѣ походи на Самуила, слѣдов. въ всичкитѣ му отначало завоевания, което така сжщо се схожда съ Скилица.

би нѣкакъ да изгуби царството си, императоръ Василий изпратилъ тайно пратеници при Владислава, братовчеда на Радомира, (като заповѣдалъ) да му кажатъ: „Защо ти не отмъстишъ за кръвьта на своя баща? Приеми отъ мене злато и сребро, колкото ти е угодно, и бѫди въ миръ съ насъ, и си земи царството на Самуила, който уби твоя баща, а своя братъ. И, ако си по-силенъ, убий неговия синъ Радомира, който сега управлява царството". Като чулъ това, Владиславъ веднага се съгласилъ, и единъ день, когато Радомиръ отивалъ на ловъ и, както вървѣлъ съ него на конь, той неочаквано го ударилъ и го убилъ. Така умрѣлъ Радомиръ и вмѣсто него се въцари Владиславъ, който го уби".[1]) На друго мѣсто сѫщиятъ лѣтописецъ твърди, че императоръ Василий обѣщалъ на Ив.-Владислава да му даде гр. Драчъ като награда за извършенитѣ отъ него убийства.[2])

За сѫщото събитие ние имаме още едно извѣстие: това е разказътъ, който се намира между чудесата на св. Димитра Солунски. Споредъ съставителя на това чудо, Гавриилъ-Радомиръ по сила билъ равенъ на баща си, но въ сѫщото врѣме билъ „моужь звѣрьстьвьнь рещи въсь. и неистовънь. оубїйствьнь разоумѡмь. нравѡм тлитель. дш҃ею сверѣпѣишїи. съсрѣтенїе лоукаво прилоучающїим се. малымъ нѣчимъ оумалѥнь ѿ бысѡвь. скврьньнь и҃ скврьннѣишїи. и҃ въсескврьньнь". Поради тоя си характеръ и нравъ, той причинявалъ страшни мѫчения и неправди на населението; особено страдали жителитѣ на Соскъ и околностьта му, дѣто той прѣкарвалъ повечето врѣме, понеже тамъ намиралъ най-голѣма наслада въ лова на звѣрове, което било негово любимо развлѣчение; а пъкъ прѣзъ врѣме на ловъ той страшно угнетявалъ населението, което каралъ да отива срѣщу звѣроветѣ. Измѫчени отъ притѣсненията на Радомира, жителитѣ се обръщали къмъ св. Димитра и го молили да ги избави отъ мѫчителя имъ. Най-сетнѣ св. Димитръ послушалъ молбитѣ имъ. Единъ день, когато Радомиръ повелъ измѫченитѣ хора на ловъ,

[1]) Вж. издан. на Ив. Чричича, стр. 43.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 45.

като при това ги каралъ да се катерятъ по най-стръмни и недостжпни мѣста, и тия, които се отказвали да сторятъ това, той убивалъ на мѣстото, явилъ се великомжченикътъ на конь като мълния, съ единъ ударъ свалилъ Радомира отъ коня и съ копие го пронизалъ и умъртвилъ; слѣдъ това великомжченикътъ станалъ невидимъ. По тоя случай отруденията оня народъ устроилъ голѣмо тържество на великомжченика за избавлението си.[1])

И тритѣ приведени тукъ извѣстия се схождатъ прѣди всичко въ това, 1. че всички говорятъ за насилствената смъртъ на царь Гавриила-Радомира и 2. че смъртьта послѣдвала прѣзъ врѣме на ловъ; обаче за лицето, което извършило убийството, докато първитѣ двѣ на Скилица и Дуклянецътъ даватъ една и сжщата личность — Ивана-Владислава, въ чудото такава се явява св. Димитъръ Солунски, като чрѣзъ това се придава на убийството мистиченъ характеръ, подъ който, очевидно, се прикриватъ истинскитѣ причини на убийството. Тая легенда е била наскоро съставена слѣдъ покорението на България и е имала за цѣль да изгладн тежкитѣ впечатления отъ врѣмето на завоеванието, а главно отъ коварното намѣсване на Василия II въ вжтрѣшнитѣ работи на българитѣ. Сжщо така изпъква разногласието и въ мѣстото, дѣто било извършено убийството: споредъ Скилица — въ Петрискъ (ἐν τῷ Πετρισχῷ), а споредъ чудото — въ Соскъ (Σωσχός). Обикновено се смѣта, че Соскъ е днеш. с. Суботско въ Мъгленско. Ако това опрѣдѣление е вѣрно, то по никой начинъ не може да се приеме, че царь Радомиръ билъ убитъ въ Соскъ, защото убийството му е станало или прѣзъ врѣме на обсадата на Мъгленъ или наскоро, а може и веднага слѣдъ опустошението и завоеванието на Мъгленската область отъ Василия II.[2])

---

[1]) Съдържанието на това чудо прѣдаваме изцѣло тукъ въ края Притурка № 13.

[2]) Има обаче и друго опрѣдѣление, именно, че на пжть отъ Леринъ за Сервия южно отъ ез. Петърско прѣзъ Кайляри и Кожани се намирали българскитѣ крѣпости Старидолъ и Соскъ (Σταρίδολα и Σωσχός). Вж. W. Tomaschek, п. т., стр. 356 (74). Но и въ тоя случай Соскъ би се намиралъ много на югъ отъ театъра на военнитѣ дѣйствия.

Въ такъвъ случай остава да се приеме Скилицовия Πετριοχός,[1]) което е днешното с. Петърско на брѣга на малкото езеро съ сѫщото име, юго-западно отъ Островското, което мѣсто и по положение напълно отговаря. При завладѣването на Мъгленъ и цѣлата му область царь Гавриилъ-Радомиръ се е намиралъ при Петърско и, мо̀же би, се е готвилъ да даде отпоръ на Василия II, ако би той се рѣшилъ да продължи настѫплението си на западъ навѫтрѣ въ страната. Тамъ е билъ и Иванъ-Владиславъ, който мислилъ, че слѣдъ такова голѣмо поражение на българитѣ и плѣнението на толкова видни и военни лица билъ най-добрия моментъ, за да извърши намисления отъ него планъ — чрѣзъ убийството на братовчеда си Радомира да завземе българския прѣстолъ. Най-сетнѣ трѣбва сѫщо така да се приеме за вѣрно и това, че убийството било извършено прѣзъ врѣме на ловъ, защото и тритѣ наши извори говорятъ за него, па изобщо трѣбва да признаемъ, че тоя способъ често се е практикувалъ прѣзъ срѣднитѣ вѣкове, защото е улеснявалъ самото злодѣяние. Що се отнася до интригитѣ, съ които Василий II си послужилъ, за да подготви или ускори убийството, и за които ни тъй подробно съобщава Дуклянскиятъ пресвитеръ, то надали имаме право да се усъмнимъ въ тѣхната истина прѣдъ видъ на това, 1. че въ другитѣ данни Дуклянецътъ напълно се схожда съ Скилица; а пъкъ ако послѣдниятъ прѣмълчава за тия интриги, то това той е направилъ, защото иначе би твърдѣ много компрометиралъ своя разхваленъ герой-императоръ; 2. че Дуклянецътъ е почерпалъ тия подробности отъ житието св. Ивана-Владимира, чиято достовѣрность биде призната отъ историческата критика,[2]) и 3. че къмъ подобни интриги, както ще видимъ по-долу, Василий II прибѣгналъ за подготвяне убийството и на самия Иванъ-Владислава, което вече намираме въ византийски

[1]) Въ Strategicon'a на Кекавмена въ ома Πετριόχος, п. т., § 181, стр. 72, в.

[2]) А. Гильфердингъ, п. т., стр 168—179, 215—221, 260—267. — F. Rački, Ocjena starijih izvora и пр. въ Kniževnik, год. I (1864), str. 218—219. — Ст. Новаковић, Први основи словенске књижевности и пр., стр. 182—217.

извори. Веднажъ приетъ разказътъ на Дуклянеца за достовѣренъ, то само по себе си пада това, което дава чудото на св. Димитра за причинитѣ на убийството.

И тъй, Иванъ-Владиславъ се покачилъ на българския прѣстолъ подъ влиянието на византийската политика и слѣдъ убийството на братовчеда си, Гавриила-Радомира, който управлявалъ само нѣколко мѣсеца, „безъ да напълне цѣла година“, както се изразява Скилица, т. е. отъ 15. X. 1014 до къмъ срѣдата на м. августъ 1015 год.[1]) При такова кърваво заграбване на властьта новиятъ български царь не е могълъ да бжде спокоенъ; и той се завзелъ да прѣдотврати всѣка възможность за противодѣйствие въ страната. Затова веднага слѣдъ смъртьта на Радомира той убилъ и неговата жена, а най-голѣмиятъ му синъ, слѣдъ като билъ замжченъ, билъ лишенъ отъ очитѣ.[2]) Като извършилъ толкова прѣстжпления съ цѣль да се закрѣпи на българския прѣстолъ отвжтрѣ, Иванъ-Владиславъ пожелалъ да си осигури миръ и отвънъ, като изпратилъ, както се каза, писмо до императора, въ което се обѣщавалъ „да показва приличната покорность и подчинение къмъ него“, а споредъ Яхъя, „покорность и приятелство и се задължавалъ, че ще управлява завладѣната отъ него държава съгласно съ неговитѣ (на императора) желания и нѣма да прѣдприема никаква работа противъ волята му“, съ други думи, Иванъ-Владиславъ искалъ, както и Гавриилъ-Радомиръ, да признае върховната власть на ромейския императоръ и да стане неговъ васалъ, а не че е ставало дума да му се отнеме властьта, и България да се обърне въ ромейска провинция.[3]) Василий II на първо врѣме се съгласилъ съ прѣдложението на Ив.-Владислава и потвърдилъ това си рѣшение съ грамоти (хрисовули), въ които, вѣроятно, той излагалъ условията на тая покорность и подчинение и своеврѣменно ги изпратилъ въ България.[4])

---

[1]) Skyl.-Cedr., Ib. p. 459,2—3: μηδ' ὅλον ἀποπληρώσας ἐνιαυτὸν σφάττεται. — Какъ извеждаме тая дата вж. по-долу, стр. 762, бѣл. 1.

[2]) Skyl.-Cedr., Ib., p. 468,19—469,3.

[3]) F. Rački, Borba etc., п. т., стр. 135.

[4]) Skyl.-Cedr., Ib., p. 462,13—15.

Едвали може да се мисли, че Ив.-Владиславъ е водилъ тия прѣговори, които сѫ засѣгали политическото положение на държавата, безъ знанието и съгласието на българскитѣ боляри-воеводи, ако не на всички, то поне на тия, които сѫ държали неговата страна. Поради това и прѣдложенитѣ условия били обсѫждани несъмнѣнно въ съвѣта на боляритѣ, които рѣшили да ги приематъ. И наистина, споредъ думитѣ на Скилица, „не слѣдъ много дни дошълъ пакъ ромеецътъ съ отсѣчената ржка (при императора), носейки писма отъ Ивана (Владислава) и българскитѣ воеводи (τῶν ἀρχόντων Βουλγαρίας), като се съгласявали да станатъ поданици и роби на императора; прѣминалъ на страна на императора и кавханъ Теодоръ, братъ на Дометиана, който бѣ плѣненъ въ Мъгленъ, и на нѣкого-си Мелитона, когото императорътъ приелъ съ голѣма почитъ". Но Скилица веднага слѣдъ това продължава: „А когато той (императорътъ) узналъ, че Иванъ (Владиславъ) написалъ писмото съ хитрость и коварство и мислилъ противно на това, което обѣщавалъ, той отново потеглилъ съ походъ въ България".[1]) И тъй, отъ думитѣ на Скилица ясно става, че разривътъ между Василия II и Ив.-Владислава станалъ наскоро слѣдъ свършването на прѣговоритѣ и че причината за него били изключително хитростьта и коварството на послѣдния, безъ да се посочва, въ какво се тѣ изразили. Тая тъкмо неясность и непълнота въ думитѣ на Скилица сѫ дали поводъ да се изкажатъ разни мнѣния по въпроса за причинитѣ на тоя разривъ.[2]) Обаче

---

[1]) Ibidem, p. 462,15—22. и добавката у B. Prokić, п. т., стр., 32, № 29. — Zonaras, ib., p. 122,22—27, прѣдава това мѣсто по слѣдния начинъ: μετὰ δὲ τινα καιρὸν τοῦ τὸν Γαβριὴλ ἀνελόντος Ἰωάννου τοῦ Βλαδισθλάβου θεράπων ἀφίκετο, ἀδαγγελιζόμενος τὴν ἀναίρεσιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαμουὴλ καὶ γράμματα κομίζων ἐπαγγελλόμενα τῷ Βασιλεῖ δουλώσιν, προσερρύησαν δὲ αὐτῷ καὶ πολλοὶ τῶν ἐπισήμων παρὰ Βουλγάρους, γνοὺς μέντοι τὸν Βλαδισθλάβον ὁ βασιλεὺς οὐ κατὰ τὰς ἐπαγγελίας διανοούμενον ἐπῆλθεν αὖθις τῇ Βουλγαρίᾳ. — Ср. старобълг. прѣводъ, п. т., стр. 160.

[2]) Така, А. Гилфердингъ търси причината въ извѣстието на Дуклянския пресвитеръ, какво Драчъ билъ обѣщанъ на Ив.-Владислава отъ императора като награда за убийството на Самуиловия синъ, но че, когато се явилъ подъ Драчъ, той не билъ пуснатъ вжтрѣ. При всичко че се съмнѣва въ истинността на това извѣстие Гилфердингъ пише: „твърдѣ е възможно,

добавката въ виенския прѣписъ на Скилица тъкмо въ това мѣсто напълно разяснява, кои сж били причинитѣ. Отъ нея се научаваме, че кавханъ Теодоръ, който бѣ прѣминалъ на страната на императора, обѣщалъ на послѣдния да погуби самия Ив.-Владислава. Това дѣло той мислѣлъ да изпълни чрѣзъ слугата на Ив.-Владислава, който подмаменъ съ подаръци, когато Теодоръ се връщалъ съ него въ България, се задлъжилъ собственорѫчно да извърши убийството. Обаче слугата на българския царь не изпълнилъ задлъжението си, а, напротивъ, вмѣсто Ив.-Владислава той убилъ самия Теодора

че Василий, придумвайки Ив.-Владислава на сгодното за своята политика злодѣяние, наистина, му обѣщалъ отстѫпката на това тъй важно за България пристанище, че Владиславъ, слѣдъ сключването на мира съ гърцитѣ, отишълъ да завземе Драчъ като своя законна собственость и че отказътъ на Василия да изпълни своето (вѣроятно на думи, неофициално) обѣщание било причина за възобновата на враждата" (п. т., стр. 265). Но това обяснение не се съгласява съ Скилицовото извѣстие. Ако едно само желание на Ив.-Владислава да завземе Драчъ трѣба да се смѣта като причина на разрива между двамати владѣтели, то едвали тогава би могло да става дума за нѣкаква „хитрость и коварство" отъ страна на Ив.-Владислава, понеже той се домогналъ до Драчъ по право, съгласно съ обѣщанието или условията на прѣговоритѣ. — Съвсѣмъ друго обяснение дава Ф. Рачки. Споредъ него, още въ начялото на прѣговоритѣ Ив.-Владиславъ срѣщналъ силна опозиция въ лицето на повечето Самуилови воеводи, които не искали така лесно и евтино да продадатъ България на византийцитѣ. „Отъ непосрѣдно настаналитѣ събития, пише Рачки, може смѣло да се заключи, че всички български велможи не сж били тъй примирими и склонни на такова едно рѣшение, както Ив.-Владиславъ и болярипътъ кавханъ съ своята партия. Имало е още родолюбци въ България, които искали да доведатъ борбата до край, отколкото доброволно да подчинятъ отечеството си подъ своята стара непрiятелка, източно-римската империя. Начело на тия родолюбци навѣрно е стоялъ болярипъ Иваца, „мѫжъ чутовенъ и виденъ". Тая опозиция била твърдѣ силна и опасна и принудила Ив.-Владислава да прѣдприеме такива дѣйствия, които сж накарали Василия да мисли, че онова писмо било написано „съ хитрость и лукавство" и че Владиславъ намислилъ нѣщо, „противно на обѣщанието си". Рачки смѣта въпроса за Драчъ само като поводъ за разрива и счита за не невѣроятно обѣщанието на Драчъ отъ Василия II на Владислава за убийството на Гавриила-Радомира. Но слѣдъ извършването на това страшно дѣло императорътъ забравилъ своето обѣщание; а пъкъ на Ив.-Владислава тоя градъ билъ потрѣбенъ, за да закрѫгли откъмъ морето новата си придобивка — дуклянското княжество, което той завладѣлъ слѣдъ смъртьтъ на Владимира (п. т., стр. 135—136).

въ селището τὸ Στούπιον.[1]) Тая случка разкрила съвършено ясно прѣдъ Ив.-Владислива, комуто несъмнѣнно е станало извѣстно прѣдполаганото покушение върху неговия живо́тъ, какви сѫ били намѣренията на Василия II спрѣмо него лично и колко сѫ били искрени прѣговоритѣ му съ него и съ българскитѣ боляри-воеводи, които сѫщо така разбрали потаенитѣ мисли на императора за България. Съ убийството на Теодора кавхана Ив.-Владиславъ открито заявилъ, че той отхвърля всичко направено относно мирнитѣ отношения между България и Византия и, подкрѣпенъ отъ боляритѣ-воеводи, рѣшилъ да продължи борбата съ Василия II докрай за независимостьта на българския народъ. Ето въ какво се заключавала „хитростьта и коварството“ на българския царь и ето защо той „замислѣлъ противно на това, което билъ обѣщалъ“. Поради това и новиятъ походъ на Василия II въ България не може да се свързва съ дѣйствията на Ив.-Владислава противъ Драчъ, обсадата на който се отнася къмъ по-късно врѣме. И тъй, опитътъ на Василия II да прѣмахне Ив.-Владислава по сѫщия начинъ, както това сполучи съ Гавриила-Радомира, не донесълъ желания резултатъ и поради това за него сега оставало само съ оржжие да постигне цѣлта си.

Василий II навлѣзълъ въ Българая по сѫщия пѫть прѣзъ Воденъ къмъ Островъ и Соскъ, като опустошилъ тѣхнитѣ околно́сти и Пелагонийското поле и ослѣпявалъ всички хванати въ плѣнъ българи. Така, безъ да срѣщне нѣкакъвъ отпоръ, той достигналъ най-сетнѣ до Охридъ градъ, „дѣто се издигали дворцитѣ на българскитѣ царе“. Василий завладѣлъ столицата на България безъ голѣмъ трудъ, защото тя била оставена сама на себе си: очевидно, Ив.-Владиславъ не се

---

[1]) Вж. B. Prokić, п. т., стр. 32, № 30 и стр. 44. — Подъ τὸ Στούπιον οἰκητήριον едвали може да се разбира сѫщото, що и Στύπειον — Щипъ у Skyl.-Cedr., ib., p. 461,1; очевидно, то е сѫщото име Στούμπιον у G. Acropolita, ed. A. Heisenberg, p. 78,18, което е нищо друго освѣнъ Стобъ — градъ при вливането на р. Черна въ Вардаръ. Въ добавката е казано още, че това мѣсто по-рано се наричало Διάβολις, а пъкъ за сега не е извѣстно, щото нѣкога Стобъ да се е наричалъ така; тукъ ще има нѣкоя бъркотия.

намиралъ тамъ и се оттеглилъ въ Прѣспа, за да се приготви за отпоръ; освѣнъ това и политическата поквара, която Василий II бѣ успѣлъ да насади въ българското болярство, може би, не малко въ случая ще да е спомогнала. Като наредилъ добрѣ работитѣ въ Охридъ, императорътъ замислѣлъ да замине и по-нататъкъ къмъ Драчъ, „защото тамошнитѣ работи, казва Скилица, се нуждаели отъ присѫтствието му".[1]) Обаче Василий II не билъ въ състояние тоя пѫть нищо да прѣдприеме въ посока къмъ Драчъ, защото билъ задържанъ отъ едно твърдѣ важно за него събитие. Прѣди още да потегли къмъ Охридъ, той отдѣлилъ отъ армията си доста силенъ отредъ подъ началството на стратегъ Георгия Гониciата и протоспатария Ореста плѣнникъ и имъ заповѣдалъ да нахълтатъ въ Пелагонийското поле. Но тукъ ромеитѣ срѣщнали силенъ отпоръ отъ българитѣ, начело на които стоялъ храбриятъ воевода Иваца, „мѫжъ бѣлѣжитъ и опитенъ": цѣлата ромейска войска била заловена въ засади и всички били избити. Като получилъ това печално извѣстие, императорътъ наскърбенъ веднага се запѫтилъ за Пелагония и, отблъсвайки и прѣслѣдвайки Иваца, се върналъ въ Солунъ. Тамъ Василий II не се бавилъ много и заминалъ за Мосинополь, слѣдъ като изпратилъ отново два отреда въ двѣ посоки: единия къмъ Струмица подъ началството на патриция Давида Арианита, който поради неочакваното си появяване завладѣлъ близката крѣпость Термица, и другия — къмъ Срѣдецъ, начело съ екзархъ Никифора Ксифия, който покорилъ всичко, което се намирало „подъ открито небе", сполучилъ да прѣвземе съ обсада и малката крѣпость Бойонъ или Бояна надъ днеш. с. Бояна ю.-з. отъ София.[2])

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 462, 22—463, 3.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 463, 14—464, 4. — Zonaras, ib., p. 122, 26—31, говори твърдѣ накратко за тоя походъ на Василия II; отъ думитѣ му излиза, че императорътъ прѣвзелъ Охридъ съ обсада. — Τὸ φρούριον Θερμίτζα καταονομάζεται, ако се сѫди по значението на името, тая крѣпость трѣба да се търси надъ с. Банско юго-изт. отъ гр. Струмица при политѣ на Бѣласица западна, дѣто и днесъ се намиратъ развалини отъ крѣпость (а самото мѣсто се нарича Кале-ери), а сѫщо и твърдѣ гореща баня. — Τὸ ἔρυμα, ὃ Βοΐων καλεῖται, вѣроятно Βοΐων вм. Βοΐαν, както въ Cecaumeni Strategicon, стр. 32, 4 въ форма Βοΐάνος.

Но, както изглежда, нито Струмица, нито Срѣдецъ ромеитѣ не могли да завладѣятъ.

Така се свършила 1015 г. Самъ императорътъ се върналъ въ Цариградъ прѣзъ януарий 1016 г.[1]) — Тая едногодишна нападателна отъ страна на Византия война имала голѣмо значение за сждбата на българската държава: тя подготвила нейното падане. Цѣли български области, както видѣхме, били съвършено опустошени и разорени, много крѣпости разрушени или изгорени, та дори и българската столица видѣла прѣдъ себе си неприятеля, а плѣненитѣ българи били ослѣпявани. Но злото не се ограничило само съ това: още по-гибелно за България било онова вжтрѣшно политическо разцѣпление и морално разтление, които Василий II сполучилъ прѣзъ тая война да насади чрѣзъ своитѣ интриги и подкупи главно въ българското болярство, и то благодарение на това, че послѣднето въ това врѣме прѣживявало голѣма нравствена криза поради страшната поквара, която идѣла отъ върховното управление на държавата: вмѣсто силенъ авторитетенъ управитель начело на държавата стоялъ единъ вулгаренъ убиецъ, който не билъ въ състояние да отклони злото и да повдигне морално духътъ въ страната. Съ тия безпощадни дѣйствия Василий II искалъ, очевидно, да намали, колкото било възможно, повече отпорната и отбранителна сила на българитѣ и чрѣзъ това да си подготви по-лесно унищожението на българската държава и покорението на българския народъ. Обаче той не можилъ да продължи веднага войната съ българитѣ, защото вниманието му било отвлѣчено отъ събитията около другитѣ покрайнини на империята и оставилъ за нѣколко мѣсеци България въ покой.[2])

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 464, 5—6.

[2]) Споредъ Скилица (464, 8—10), прѣзъ 1016 г. Василий II, желаейки, вѣроятно, да тури край на хазарското господство въ Таврида, изпратилъ флота въ Хазария подъ началството на екзархъ Варда Дука съ прозвище Монгосъ, синъ на дука Андроника Лида, привърженикъ на Варда Склира. Монгосъ при сждѣйствието на руския воевода Сфенга, братъ (вариан. зеть) на киевския князъ Владимира, сполучилъ да разбие и да плѣни хазарския князъ Георгия

Ние не знаемъ, дали Ив.-Владиславъ поради врѣменното спиране на военнитѣ дѣйствия е считалъ, че Василий II ще се задоволи отъ извършенитѣ опустошения и разорения прѣзъ 1015 г. и ще спре своитѣ нахлувания въ България, но все пакъ ние бихме очаквали, че той ще използува това врѣме, за да се приготви и да посрѣщне всѣко ново нападение отъ страна на императора. Обаче той като че ли най-малко мислѣлъ за това и отново се прѣдалъ на своитѣ прѣстѫпни дѣяния: неговата кръвожадна ржка посегнала и върху живота на Самуиловия зеть, зетския князъ Ивана-Владимира, въ когото той виждалъ така сѫщо съперникъ на властьта или поне се боялъ да не би неговитѣ врагове въ България да намѣрятъ въ него помощникъ. За убийството на Ивана-Владимира Дуклянскиятъ пресвитеръ ни разказва слѣднето, взето, очевидно, пакъ отъ неговото житие.

„Когато Владиславъ завладѣлъ прѣстола, той изпратилъ да викатъ при него князъ Владимира. Като чула за това, княгиня Косара задържала мѫжа си и му казала: „Господарю мой, недѣй отива тамъ, за да не се случи, да пази Господь, съ тебе сѫщото, що и съ моя братъ. Пусни мене,

---

Чулъ (Τζοῦλος) и да покори остатъка отъ хазарскитѣ владѣния въ Таврида (вж. В. Г. Васильевскій, Варяго-русская и варяго-англійская дружина въ Кои-лопѣ. Труды его, т. I, стр. 205. — Д. И. Иловайскій, Исторія Россіи, ч. I, стр. 83. — G. Schlumberger, L'Épopée byzantine, t. II, p. 366—367). — Пакъ споредъ Скилица, тогава васпураканскиятъ владѣтель Сенахеримъ, като не можилъ да отстоява противъ нападенията на съсѣднитѣ турци-селджуци, прѣминалъ подъ покровителството на византийския императоръ и му прѣдалъ цѣлата страна. Василий II го почелъ съ санъ патриций и го назначилъ за стратегъ на Кападокия, като му далъ въ замѣна много недвижими имоти, а въ Васпураканъ, който сега билъ присъединенъ къмъ империята, назначилъ патриция Василия Аргиръ; но понеже тоя не билъ въ състояние да държи страната въ покорность и да я защищава, билъ уволненъ и на негово мѣсто назначенъ билъ протоспатарий Никифоръ Комнинъ, който съвсѣмъ покорилъ тая безпокойна страна, като дѣйствувалъ съ думи и оржжие (Skyl.-Cedr., ib., p. 464, 10—22. — Яхъя, п. т., стр. 62, 24—25. — Strategicon, ib., p. 96, 25—30). Споредъ арменскитѣ извори и Яхъя това покорение на Васпураканъ се отнася къмъ 1021 г. — Бар. Розенъ, п. т., стр. 373, бѣл. 375. — В. Г. Васильевскій, Совѣты, п. т., стр. 325—326. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 199.

азъ ще отида, ще видя и ще чуя, какъвъ е новиятъ царь. Ако иска, нека той убие мене, само ти не погибвай". И тъй, съ разрѣшението на своя мѫжъ, княгинята отпѫтувала при своя братовчедъ, който я приелъ съ почитъ и приятелство, но не и чистосърдечно. Слѣдъ това той изпратилъ втори пѫть пратеници при Владимира; той заповѣдалъ да му прѣдадатъ златенъ кръстъ, като клетвенъ знакъ, и да му кажатъ: „Защо се съмнѣвашъ и не искашъ да дойдешъ? Твоята съпруга се намира при мене, и не е изпитала никакво зло, а, напротивъ, тя бѣ приета съ честь отъ мене и моя дворъ. Приеми моята клетва чрѣзъ кръста и дойди при мене, за да мога да те видя; послѣ ще се върнешъ съ честь и дарове въ своята земя наедно съ съпругата си". Князътъ му изпратилъ такъвъ отговоръ: „ние знаемъ, че Господь нашъ, Иисусъ Христосъ, който пострада за насъ, бѣ пригвозденъ не на златенъ или сребърenъ, а на дървенъ кръстъ. И тъй, ако твоята клетва и твоитѣ думи сѫ истински, то изпрати по духовни лица дървенъ кръстъ, и азъ, по благодатьта на Господа нашего, Иисуса Христа, като полагамъ надежда на животворния кръстъ и на драгоцѣнното дърво, ще дойда при тебе". Тогава царьтъ (Ив.-Владиславъ) повикалъ при себе си двама епископи[1]) и единъ монахъ, коварно произнесълъ прѣдъ тѣхъ своята лъжлива клетва и, като имъ вржчилъ единъ дървенъ кръстъ, изпратилъ ги при княза.

„Когато пратеницитѣ дошли при Владимира, тѣ го поздравили и му прѣдали клетвата и кръста. Князътъ пъкъ, приемайки кръста, падналъ на земята и му се поклонилъ и, като го цѣлуналъ, турилъ го на гърдитѣ си; послѣ взелъ съ себе си нѣколко души съпѫтници и отишълъ при царя. Царьтъ пъкъ заповѣдалъ да наредятъ по пѫтя засади, отдѣто негови хора трѣбало да се нахвърлятъ върхъ него (княза), когато ще минава, и да го убиятъ. Но всемогѫщиятъ Богъ, който отъ дѣтинство пазѣлъ своя рабъ, не пожелалъ, щото той да намѣри смърть далечъ отъ хората, и пратилъ ангелитѣ си да го закрилятъ. Когато князътъ минавалъ прѣзъ

[1]) Единъ отъ тѣхъ билъ българскиятъ тогава архиепископъ Давидъ, вж. Skyl.-Cedr., Ib., p. 463,9–10.

тия мѣста, дѣто били разположени засадитѣ, убийцитѣ го видѣли обиколенъ съ крилати войници, които имали въ ржцѣтѣ си трофеи, и, като познали ангелитѣ Господни, оплашили се и побѣгнали всѣки у дома си.

„Князътъ дошълъ въ двореца на царя въ мѣсто, наречено Прѣспа и, щомъ влѣзълъ въ двореца, споредъ обичая си, почналъ да се моли на Господа небесни. Като се научилъ за неговото пристигане, царьтъ се разсърдилъ съ голѣмъ гнѣвъ, понеже той бѣше рѣшилъ въ сърдцето си, че (князътъ) ще загине по пѫтя: самъ той не искалъ да се покаже като участникъ въ неговата смърть, защото той бѣ произнесълъ клетва и му бѣ прѣдалъ кръстъ чрѣзъ ржцѣтѣ на епископитѣ и монаха; затова той бѣ и разположилъ засада по пѫтя му. Но, като видѣлъ несполуката на своето зломислие, Владиславъ, сѣдайки да обѣдва, изпратилъ войници да го убиятъ. Князътъ обаче продължавалъ още да се моли, когато тѣ го обиколили. Като разбралъ тѣхното намѣрение, той повикалъ двамата епископи и монаха, които се намирали заедно съ него въ църквата, и имъ казалъ: „Какво е това, господа мои? Какво вие направихте? Защо ме така излъгахте? Защо азъ повѣрвахъ вамъ и на вашитѣ клетви и умирамъ невиненъ?“ Тѣ отъ срамъ не смѣели да го погледнатъ въ лицето. Тогава князътъ, като свършилъ молитвата си, изповѣдалъ се, причастилъ се съ тѣлото и кръвьта Господни, взелъ кръста, който би получилъ отъ царя, и рекълъ: „Молете се за мене, господа мои, и тоя честенъ кръстъ нека засвидѣтелствува за меня заедно съ васъ въ сѫдния день, че азъ умирамъ безъ вина“. Послѣ той цѣлуналъ кръста и, като простилъ епископитѣ, между риданията на всички, излѣзълъ отъ църквата и задъ прага й, при църковнитѣ врата, билъ убитъ отъ войницитѣ на 22. май (1016 г.).[1]) Епископитѣ вдигнали тѣлото му и го

[1]) Обикновено смъртьта на Ив.-Владимира се отнася къмъ 22. май 1015 г. Обаче да се приеме тая година не позволява самото развитие на събитията прѣзъ сѫщата година. Войната прѣзъ 1015 г. Василий почналъ, както видѣхме, съ похода, прѣдприетъ отъ него отъ Солунъ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ μεγάλου σαββάτου, т. е. въ деня на великата или страстната сѫбота, която прѣзъ

погребали въ сѫщата църква съ хвалебни пѣсни. И по съизволение Божие много хора, които страдали отъ разни недѫзи, като се помолвали надъ гроба му, получавали изцѣление; нощемъ пъкъ се виждало отъ всички нѣкакво сияние надъ гроба на мѫченика, подобно на свѣтлина отъ много запалени свѣщи. А съпругата на блажения Владимира го оплаквала много дни наредъ съ изобилни сълзи, които съ думи не е възможно да се опишатъ. Царьтъ, като виждалъ чудесата, които тамъ се извършвали отъ Бога, обхванатъ билъ отъ страхъ и позволилъ на братовчедката си да вземе тѣлото на мѫжа си и да го погребе тамъ, дѣто тя иска. Тогава Косара взела тѣлото на блажения Владимира и го занесла въ мѣсто, наречено Крайна, дѣто се намиралъ неговиятъ дворецъ и го положила въ църквата прѣсвета Дѣва Мария.[1]) Тамъ лежи неговото тѣло нетленно

1015 г. се пада на 9. априлъ, срѣщу възстаналия Воденъ. За да дойде отъ Солунъ, да усмири бунта на воденчани и да се върне отново въ Солунъ, сѫ потрѣбни най-малко, колкото и въ кѫсо врѣме да потушилъ бунта, 3—4 седмици или до началото на май с. г. Слѣдъ това ставатъ прѣговоритѣ между Гавриила-Радомира и Василия, които прѣдизвикватъ втория походъ на Василия II въ Мъгленъ и неговата область, който едвали е билъ прѣдприетъ по-рано отъ края на май или нач. на юний. Обсадата на Мъгленъ вървѣла мудно отначало и само слѣдъ пристигането на императора могла да тръгне успѣшно съ отбиването на р. Мъгленица отъ града и извършването на минитѣ подъ стѣнитѣ, а за всичко това е било потрѣбно врѣме; поради това ние мислимъ, че падането на Мъгленъ е станало не по-рано отъ края на августъ или нач. на септемврий, когато е била прѣвзета и крѣпость Енотия и опустошена цѣлата мъгленска область. Наскоро слѣдъ това, на 5-ия день, Ив.-Владиславъ съобщава на Василия II за убийството на Гавриила-Радомира, слѣдов. послѣднето не може да се отнесе по-рано отъ м. септемврий, което напълно се подтвърждава и отъ думитѣ на Скилица, който казва, че Гавриилъ-Радомиръ билъ убитъ, „безъ да напълни цѣла година" като царь, което ясно показва, че малко нѣщо недостигало до година, т. е. единъ-два мѣсеца. Поради това ние отнасяме послѣднето събитие къмъ първата половина на м. септемврий. Веднажъ установена тая дата, и знаейки, че убийството на Ив.-Владимира станало слѣдъ онова на Гавриила-Радомира и при това на 22. май, то съ пълна увѣреность трѣба да приемемъ, че убийството на Ив.-Владимира е станало на 22. V. 1016 г.

[1]) Жупа Крайна (алб. Крайа) се намирала на юго-западния планински брѣгъ на ез. Шкодренско и била граничина область на Византия, когато

и благоухае като че ли е напълнено съ много аромати, и въ ржцѣтѣ му е оня сѫщиятъ кръстъ, който той бѣ получилъ отъ царь Владислава.[1]) Ежегодно въ деня на празника му въ тая църква се събира много народъ и чрѣзъ заслугитѣ и ходатайството му, даруватъ се тамъ на молящитѣ се съ чисто сърдце много блага до день днешенъ. Съпругата на блажения Владимира, Косара, приела монашески образъ, благочестиво и свято завършила живота си при сѫщата църква и бѣ погребана въ нея при нозѣтѣ на своя мѫжъ . . . Колко и какви чудеса пъкъ Господъ Богъ благоизволи да направи чрѣзъ своя рабъ, блажения Владимира, за това желающиятъ нека прочете книгата на неговитѣ дѣяния (librum gestorum eius), въ която сѫ записани наредъ дѣлата му, и той ще се убѣди, че този святъ мѫжъ билъ единъ духъ съ Бога, и Богъ е прибивавалъ съ него, комуто подобава часть и пр.“[2]) За убийството на Ив. Владимира съобщава Скилица едно кратко извѣстие, което макаръ и кратко, напълно се схожда съ разказа на Дуклянския пресвитеръ. „Когато Гавриилъ (-Радомиръ) билъ погубенъ отъ Ивана (-Владислава), той (Ив.-Владимиръ), слѣдъ като билъ вѣроломно измаменъ и повѣрвалъ на Ивана (-Владисла-

---

послѣднята е владѣела Шкодра. Отъ това мѣсто на житието ясно личи, че църквата св. Богоридица се намирала при двореца на Ив.-Владимира, който отпослѣ билъ обърнатъ на мънастирь, извѣстенъ още прѣзъ врѣмето на Балчичитѣ подъ име „Прѣчиста Краинска“. Развалнитѣ на тоя мънастирь се виждали на 3½ часа отъ Шкодра въ политѣ на планъ. Тарабошъ, въ една мѣстность, населена само съ албанци мохамедани. — Вж. Con. Jireček, Studien zur Geschichte und Geographie Albaniens etc., п. т., стр. 35—36.

[1]) Мощитѣ на св. Ив.-Владимира били отнесени отъ тая църква, както се прѣдполага, отъ войницитѣ на епирския деспоть Михаила I, когато тѣ сполучили за кѫсо врѣме да откѫснатъ Шкодра отъ сърбитѣ (1215 г.) и да ги отнесатъ въ Драчъ. Обаче отъ XIV. вѣкъ мощитѣ на светията се показватъ въ мънастиря при Елбасанъ и построенъ отъ самия Ивана-Владимира, когото подъ име Шин-Іонъ много почитатъ. — Вж. Ст. Новаковић, п. т., стр. 218—237. — Con. Jireček, п. т., стр. 36.

[2]) По издан. на Ив. Чрнчича, стр. 43—46. — Послѣднитѣ думи на Дуклянския пресвитеръ ясно говорятъ, че житието на Ив.-Владимира е сѫществувало прѣди него, т. е. то е било написано прѣзъ XI. вѣкъ наскоро слѣдъ смъртьта на светията.

вовитѣ) клетви, прѣдадени нему прѣзъ българския архиепископъ Давида, се прѣдалъ и подиръ малко билъ убитъ".[4])

„Слѣдъ като тѣлото на св. Ив.-Владимира било прѣнесено отъ Прѣспа въ Крайна, пише Дуклянскиятъ пресвитеръ, царь Владиславъ, като събралъ войска, отишълъ да завладѣе земята на св. Владимира и градъ Драчъ, както му било обѣщано отъ императора Василия поради убийствата, които той бѣ извършилъ".[2]) Въ каква връзка се намира завла-

---

[4]) Skyl.-Cedr., ib., p. 463,7—10. — Въ прибавкитѣ на виенския прѣписъ на Скилица вм. архиепископъ Давидъ стои ἀρχιεραὺς Ἰωάννης, вж. B. Prokić, п. т., стр. 32, № 32, обаче това е погрѣшно и тая прибавка не принадлежи на еп. Михаила Дѣволски, а на по-сетнѣшния прѣписвачъ. По тоя въпросъ вж. подробно В. Н. Златарски. Кой е билъ български архиепископъ въ Охридъ при покорението на България отъ Василия II, въ „Християнска мисъль", год. II (1909), стр. 464—472). Тукъ би трѣбало да приведемъ и разказа, който ни съобщава за убийството на Ив.-Владимира достигналото до насъ гръцко житие негово, напечатано заедно съ службата му подъ надсловъ: Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου βασιλέως καὶ μεγαλομάρτυρος Ἰωάννου τοῦ Βλαδιμήρου καὶ θαυματουργοῦ, и издадено най-първо въ Венеция 1690, послѣ въ Москополь 1741, въ Венеция пакъ 1774 и 1858 гг. (За всички тия издания вж. подробно Ст. Новаковић, Први основи, стр. 238—278. — А. Теодоровъ-Баланъ, Свети Климентъ Охридски, София 1919, стр. 61), забѣл. 26. Обаче тоя разказъ, както и цѣлото житие, не само не се схожда съ това, което ни дава Дуклянскиятъ пресвитеръ и Ив. Скилица, но той съдържа твърдѣ голѣми анахронизми, неясности и бъркотии, които ясно посочватъ на неговата недостовѣрность и измислица. Безъ да се спираме подробно да разглеждаме тоя разказъ, достатъчно ще бѫде да изтъкнемъ само нѣкои факти, които очевидно сѫ измислени и не отговарятъ на историята. Така, напр., убиецътъ на Ив.-Владимира се оказва не Ив.-Владиславъ, а „братътъ" на Владимировата жена, т. е. Самуиловиятъ сѫнъ, който заедно съ жена си поддържалъ смъртоносното учение на богомилитѣ или месселианитѣ; а убилъ го тоя неговъ шуря, когато единъ день тѣ отивали заедно отъ Охридъ за τὸ Τερβαίνη (Дервентъ?), като ударилъ светителя и му отсѣкълъ главата съ сѫщия оня мечъ, който той получилъ като подаръкъ отъ него. Така че и по мѣстото на злодѣянието така сѫщо се не схожда. Авторътъ на това житие, очевидно, е ималъ за основа нѣкое проложно житие, което той самъ развилъ и допълнилъ въз основа на нѣкое тъмно народно прѣдание, попълнено съ негови съображения. — Вж. А. Гильфердингъ, п. т., стр. 263—264. — Ст. Новаковић, п. т., стр. 261—262 и 267—268.

[2]) По издан. на Ив. Чрнчича, стр. 45: Eodem itaque tempore, quo translatum est corpus B. Vladimiri de Prispa in Craini, imperator Vladislavus, congregato exercitu, venit possidere terram B. Vladimiri, et civitatem Durachium, ut promissum ei fuerat ab imperatore Basilio propter homicida, quae perpetraverat.

дѣването на дуклянското княжество съ онова на гр. Драчъ, ни обяснява твърдѣ добрѣ пакъ Скилица. Споредъ него, работата се заключавала въ това, че, докато, билъ живъ зетскиятъ князъ Ив.-Владимиръ, мжжъ праведенъ, миролюбивъ и добродѣтеленъ, гр. Драчъ и цѣлата му область били гарантирани съ спокойствие и не се заплашвали съ опасность; обаче слѣдъ убийството му „тамшнитѣ работи, казва Скилица, получили голѣмо смущение и сътресение, защото Иванъ (-Владиславъ) залѣгалъ всѣки день както чрѣзъ стратезитѣ често, тъй и самъ да прѣвземе отново града и поради това императорътъ искалъ да потегли затамъ и да му помогне".[1]) Тоя силенъ стремежъ на Ив.-Владислава да завоюва отново гр. Драчъ и областьта, въ което той се опитвалъ да приложи похвата на Василия II — чрѣзъ подкупъ на византийскитѣ стратези, едвали може да се обясни само съ това, че императорътъ му обѣщалъ тоя градъ като награда за извършенитѣ отъ него убийства въ България, както твърди Дуклянскиятъ пресвитеръ; защото това обѣщание, ако само то е фактъ, е могло да бжде дадено отъ Василия II само съ цѣль да прикрие намѣрението си да прѣмахне самия Ив.-Владислава. И разбира се, щомъ това намѣрение било разкрито, то и българскиятъ царь не е могълъ вече да гледа сериозно и на самото обѣщание; напротивъ, скжсвайки прѣговоритѣ съ Василия II, Ив.-Владиславъ почналъ да се готви за рѣшителна борба, която би могла да даде добри резултати, само ако той се обезпечи откъмъ тила съ унищожението на византийската власть въ Драчъ и областьта, т. е. на Адриатика, и слѣдъ това да съсрѣдоточи всичкото си внимание и дѣйствия противъ ромеитѣ и тѣхния императоръ, които бѣха почнали да завзематъ или разрушаватъ една слѣдъ друга българскитѣ крѣпости и области. Василий II прѣдугаждалъ мислитѣ на своя противникъ и, щомъ се осво-

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 463, 8–14. — Споредъ посочения тукъ цитатъ на Скилица, съдържанието му би трѣбало да се отнесе къмъ 1015 г., но, понеже всичко това станало слѣдъ смъртьта на Ив.-Владимира, която не може да се отнесе по-рано отъ 1016 г., както показахме, то ние го отнасяме къмъ тая година; па и самото развитие на събитията това подтвърдява.

бодилъ отъ дѣлата по другитѣ покрайнини на империята, рѣшилъ да осуети плановетѣ на българския царь. И наистина, къмъ края на лѣтото 1016 г. ние го виждаме отново въ походъ противъ българитѣ. Тоя пѫть Василий IIималъ за обектъ Срѣдецъ, като мислѣлъ, вѣроятно, да си отвори пѫть отъ сѣверъ въ посока къмъ центъра на България — Охридъ, слѣдъ като прѣвземе и унищожи силната и важна крѣпость Перникъ. Съ голѣма войска той се явилъ вече втори пѫть прѣдъ тая крѣпость и я обсадилъ; но и сега той срѣщналъ силенъ отпоръ отъ обсаденитѣ, които храбро и упорито отбивали нападенията на ромеитѣ и имъ нанесли голѣми загуби. Слѣдъ почти тримѣсечна (88 дена) усилена обсада, като видѣлъ, че крѣпостьта, както и въ 1004 г., нѣма да се прѣдаде, Василий II снелъ обсадата и се оттеглилъ въ Мосинополь, дѣто далъ почивка на войскитѣ и прѣкаралъ зимата.[1])

Щомъ пукнала пролѣтьта на 1017 г., Василий II, като усилилъ войскитѣ си съ руски съюзнически дружини, отново потеглилъ отъ Мосинополь и навлѣзълъ въ българска територия; но тоя пѫть той взелъ друга посока, именно ударилъ на южнитѣ покрайнини на България, които били малко защитени. Отъ Солунъ покрай Веррея и прѣзъ днеш. Кожани той потеглилъ въ посока къмъ Костуръ, който защищавалъ главния пѫть за западна България и Албания и по пѫтя обсадилъ така наречената крѣпосъ Лонгонъ.[2]) Крѣпостьта била прѣвзета и изгорена. Всички плѣнници императорътъ раздѣлилъ на три части, отъ които една часть далъ на съюзницитѣ си руси, другата — на ромеитѣ, а третята оставилъ за себе си. Тукъ той отдѣлилъ една значителна часть отъ армията си и я изпратилъ подъ началството на Давида Арианита и Константина Диогена въ Пелагонийската равнина, която тѣ страшно оплѣнили, а самъ настѫпилъ къмъ

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 464, 23—465, 6.

[2]) φρούριον τὸ λεγόμενον Λογγόν за сега не е опрѣдѣлено, дѣ се намирала; но, ако се вземе прѣдъ видъ посоката, по която се движилъ Василий II въ тоя походъ, то тя трѣба да се търси по пѫтя между Костуръ и Кожани, може би, при сел. Сѣтища, или Лепчища, или Богацко.

Костуръ; но, слѣдъ като се опиталъ да го завладѣе и разбралъ неговата непрѣвзимаемость, върналъ се назадъ, защото го настигнало тревожно извѣстие за едно рѣшително нападение на българитѣ, което се готвѣло въ България.

Докато Василий II се намиралъ още въ Мосинополь прѣзъ зимата и се приготвѣлъ за новъ походъ, българитѣ не оставали въ бездѣйствие и сами се готвѣли рѣшително да посрѣщнатъ новитѣ нападения на ромеитѣ. Освѣнъ това тѣ рѣшили да търсятъ и съюза на печенѣзитѣ и съ тѣхна помощь да нападнатъ на ромеитѣ въ придунавската область и по тоя начинъ да отвлѣкатъ вниманието на императора отъ югъ и юго-западъ. Съставительтъ на тоя планъ билъ пернишкиятъ непобѣдимъ воевода Кракра. Обаче, както сношенията съ печенѣзитѣ, така и усиленитѣ приготвления на българитѣ скоро станали извѣстни на Василия II. Докато се намиралъ още при Костуръ, той получилъ отъ дръстърския стратегъ Цицикия, синъ на патриция Тевдата Иверіецъ, писмо съ извѣстие, че Кракра събралъ огромна войска и се съединилъ съ Ив.-Владислава; привлѣкли къмъ себе си и печенѣзитѣ. Тѣ имали намѣрение да нападнатъ на ромеитѣ, вѣроятно, въ сѣверна България. Изплашенъ отъ това извѣстие, Василий II потеглилъ отново въ походъ. По пѫтя той прѣвзелъ крѣпость Вишеградъ[1]) и я изгорилъ, затегналъ гр. Веррея и оттамъ се запѫтилъ на сѣверъ; той разрушилъ и опустошилъ околноститѣ на Островъ и Мо-

[1]) Въ Бонското издание на Кедрина (ib., p. 465, 21) това име е прѣдадено τὰ Βοσόγραδα, което Ф. Рачки (п. т., стр. 139) чете Bužigrad и го идентифицира съ днеш. Божиградъ, западно отъ Костуръ далечъ при горнето течение на р. Дѣволъ и южнитѣ склонове на Морова планина (вж. Австрийската карта 39° 41°). Обаче въ виенския прѣписъ на Скилица това име стои въ форма Βισόγραδον (B. Prokić, п. т., стр. 32, № 33), което може да се чете само Вишеградъ и оттука не може да се индетифицира съ Божиградъ; освѣнъ това Василий II не е могълъ да отиде тъй далечъ, защото отъ Костуръ, той се върналъ назадъ, т. е. на изтокъ отишълъ и прѣзъ това движение той завладѣлъ и изгорилъ тая крѣпость; а понеже слѣдъ това императорътъ дошълъ въ Веррея, то, очевидно, крѣпостьта Вишеградъ трѣба да се търси западно отъ тоя градъ по пѫтя за Костуръ.

лиска[1]) и мислилъ вече да навлѣзе навжтрѣ въ България. Но въ това врѣме получилъ ново извѣстие, че замисленията отъ Кракра и Ив.-Владислава настжпателенъ съюзенъ походъ противъ ромеитѣ не можилъ да се състои, защото печенѣзитѣ отказали да се присъединятъ. Вѣроятно, и тукъ е подѣйствувала византийската политика, която чрѣзъ дръстърския стратегъ е могла съ силата на златото да отклони печенѣзитѣ отъ съюзъ съ българитѣ.

Както и да било, но Василий слѣдъ това прѣкжсналъ по-нататъшното си движение и като се върналъ, обсадилъ друга крѣпость Сетина,[2]) дѣто се намиралъ Самуиловъ дворецъ, вѣроятно ловджийски, и голѣмъ запасъ отъ жито. Слѣдъ прѣвземането на крѣпостьта императорътъ заповѣдалъ на войската да заграби житото, а всичко друго изгорилъ. Докато вървѣла обсадата на Сетина, Ив.-Владиславъ сполучилъ да се приближи до тая крѣпость съ своитѣ войски. Василий II изпратилъ противъ него отредитѣ на западнитѣ схоли и солунския подъ началството на Константина Диогена. Но Ив.-Владиславъ така изкусно го завлѣкълъ въ засада, че тѣ всички били обкржжени. Императорътъ, изплашенъ за сждбата на своитѣ отреди, самъ се притекълъ на помощь; той излѣзълъ на конь прѣдъ войската и, безъ да каже нѣщо, освѣнъ: „който е войникъ, нека ме послѣдва“, веднага потеглилъ. Съгледвачитѣ на българския царь, като видѣли това настжпване на императора, затекли се въ българския лагеръ и викали: „бѣгайте,

---

[1]) Дѣ се е намиралъ ὁ Μολισκός и дали това е име на градъ-крѣпость или на мѣстность, остава за сега неизвѣстно; въ всѣки случай той трѣба да се търси южно отъ Мориово, източно отъ Леринъ и западно или сѣв.-западно отъ Островъ.

[2]) φρούριον ἄλλο τὴν Σέταιναν (вар. Σέτεναν, вм. Σετίνη, както е въ 1-та грамота на Василий II, вж. Byz. Zeitsch. II (1893), S. 42), ἐν ᾗ βασίλεια ἦσαν τοῦ Σαμουήλ. (Skyl.-Cedr. ib. p. 466, 3) Тая крѣпость се е намирала въ мъгленската епархия, вѣроятно, при днеш. село Сетина на р. Бродъ, притокъ на р. Секулева, притокъ на р. Черна, сѣв.-източно отъ Леринъ и юго-източно отъ Кенали въ склоноветѣ на Малка Ниче, тъкмо дѣто се е движилъ въ това врѣме Василий II.

бѣгайте, царю!"[1]) Съ тия си викове тѣ произвели въ лагера страшно смущение и безредие, и българитѣ се обърнали на бѣгъ заедно съ Ив.-Владислава. Диогенъ, окураженъ отъ тая случка, впусналъ се да прѣслѣдва българитѣ, отъ които много били избити и уловени до 200 души тежковъоръжжени съ коне. Палатката на Ив.-Владислава станала плячка за ромеитѣ, а неговиятъ племеникъ (ἀνέψιον) попадналъ въ плѣнъ и веднага билъ лишенъ отъ очитѣ. Съ тая побѣда Василий II завършилъ 1017 година. Скоро слѣдъ това той потеглилъ отново назадъ и прѣзъ Воденъ, дѣто наредилъ всички тамшни работи, потеглилъ за Цариградъ на 9. януарий, 15. индиктионъ, 6526 (=1018) година.[2])

Поражението при Сетина, колкото и да било тежко за българитѣ, все още то нѣмало рѣшаващо значение въ многогодишната борба между Византия и България. Царь Ив.-Владиславъ все още не губилъ надежда, че ще може да противостои срѣщу нападенията на византийския императоръ, безъ да си даде отчетъ, дали слѣдъ толкова разорения и опустошения българскиятъ народъ е въ състояние да продължи борбата съ сжщата енерия и устойчивость. Поради това оттеглянето на Василия II отъ България въ началото на 1018 год. му развързало ржцѣтѣ, и Ив.-Владиславъ поискалъ да използува това врѣме, обаче, не за да се приготви за нова отчаяна срѣща и да очисти българскитѣ земи отъ непиятелската войска, която свободно се разхождала въ държавата му, както би трѣбало да се очаква, а отново се полакомилъ за Драчъ, който той искалъ да завоюва. И наи-

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 466, 13–14: βαζειτε, ὁ Τζαΐσαρ (вар. Τζέσαρ), а въ виенския прѣписъ стои: βαζειτε, βαζειτε, Τζασάρ (вж. B. Prokić, п. т. стр. 32, № 34).

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 465, 20—466, 20. — Тукъ обаче индиктионътъ не отговаря на 6526 година, която дава 1-ви индиктионъ, а 15-и дава 6525=1017 г.; но, понеже изложенитѣ събития ставали, както видѣхме, прѣзъ 1017 г., то Василий II е могълъ да замине за Цариградъ само прѣзъ 1-и индиктионъ или на 9. I. 1018 г. — Цѣлата тая война Zonaras, ib., 122, 21—123, 1, прѣдава само въ слѣднитѣ думи: καὶ αὖθις δὲ κατὰ Βουλγάρων ἐστρατεύσε, καὶ αὖθις φροβριά τε καὶ πολλοὺς τῶν βαρβάρων τοὺς μὲν διέφθειρε, τοὺς δὲ συνέσχε ζωούς. — Старобъл. прѣводъ го още повече съкратилъ: И паки воева на них".

стина, още прѣзъ февруарий на 1018 г. се явилъ прѣдъ гр. Драчъ и го обсадилъ „съ надменностъ и варварско високомѣрие“, казва Скилица. Но на Ив.-Владислава не било сждено да се върне живъ отъ тоя походъ. Когато още въ началото на обсадата „било дадено сражение, той падналъ мъртъвъ, безъ да се знае, кой го е убилъ, забѣлѣзва Скилица, слѣдъ като управлявалъ българитѣ двѣ години и петь мѣсеца“.[1]) Споредъ Яхъя, „той оставалъ като царь една година и билъ отъ своя страна убитъ отъ ржката на едного отъ подчиненитѣ си“.[2]) А Дуклянскиятъ пресвитеръ, споредъ житието на св. Владимира, разказва за неговата смъртъ слѣднето: „Докато той (Ив.-Владиславъ) се намиралъ подъ Драчъ, веднажъ, когато той седѣлъ на софрата, явилъ му се единъ въорженъ войникъ въ образа на св. Владимира. Това го така изплашило, че той скочилъ отъ стола си и завикалъ, колкото ималъ сила: „Тукъ, тукъ, мои войници, защитете ме, Владимиръ иска да ме убие!“ и се впусналъ да бѣга. Въ тоя моментъ поразилъ го единъ ангелъ, и той падналъ на земята мъртъвъ и тѣлесно, и душевно. Тогава воеводитѣ и войницитѣ и всичкитѣ му хора, обвзети отъ страхъ и ужасъ, запалили своя лагеръ и въ сжщата нощь се разбѣгали всички въ кжщи. Така се случило, че този богоненавистенъ убиецъ, който седейки на софрата, заповѣдалъ бѣ да умъртвятъ блажения Владимира, самъ билъ поразенъ въ врѣме на обѣдъ, за да стане войникъ на сатаната“.[3]) И тъй, докато Скилица не знае, какъ и отъ кого е убитъ Ив.-Владиславъ, и житието на св. Ив.-Владимира внася въ това събитие чудесенъ елементъ и най-сетнѣ споредъ Яхъя убиецътъ билъ единъ отъ неговитѣ подчинени, добавката на еп. Михаила Дѣволски изглежда да е най-правдоподобна. Споредъ нея, когато наскоро слѣдъ обсаждането на Драчъ се завързалъ бой, Ив. Владиславъ се ударилъ съ драчкия стратегъ, патриция Никита Пигонита, и, докато се

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 466, 22—467, 2. — Zonaras, ib., p. 123, 2—5.

[2]) Бар. Розенъ, п. т., стр. 59, 2—4.

[3]) По издан. на Ив. Чрничча, стр. 45.

сражавали отъ конетѣ, той падналъ мъртвъ смъртелно нараненъ въ корема отъ двама нападнали го пѣшаци въ схватката.[1]) Дали тия двама войника сж били отъ неговата или неприятелската войска, остава за сега неизвѣстно.

Така свършилъ живота си царь Иванъ-Владиславъ, вториятъ прѣемникъ на Самуила и неговъ братанецъ, който седѣлъ на българския прѣстолъ 2 години и 5 мѣсеца (отъ IX. 1015 до II. 1018).[2]) Ние бихме очаквали, че ще да е билъ прогласенъ на прѣстола неговиятъ синъ и наслѣдникъ Пресианъ или Фружинъ, обаче слѣдъ смъртьта на Ив.-Владислава България останала безъ държавенъ глава, безъ царь; сѣкашъ че ли българскиятъ народъ чакалъ само да умре Ив.-Владиславъ, за да банкрутира политически и доброволно да наведе вратъ подъ чуждия еремъ. Какъ трѣба да се обясни това на пръвъ погледъ странно явление?

Нѣма съмнѣние, че една отъ главнитѣ му причини трѣба да се търси въ тогавашното вжтрѣшно състояние на България. Напрегнатото военно положение, въ което тя се намирала почти непрѣкжснато отъ 1013 год. поради продължителнитѣ войни съ Византия и особено чувствителнитѣ поражения и загуби прѣзъ послѣднитѣ години отъ една страна, а отъ друга — тежкитѣ обсади и опустошителни дѣйствия на неприятеля въ страната съвсѣмъ изтощили както материалнитѣ, тъй и

---

[1]) V. Ṙokić, п. т., стр. 32, № 36.

[2]) По-горѣ, вж. стр. 762 бѣл. 1, ние изведохме, че смъртьта на царь Гавриила-Радомира не може да се отнесе къмъ по-рано отъ първата половина на септемврий м. 1015 г.. Ив. Скилица, както видѣхме, дава, че Ив.-Владиславъ е царувалъ 2 години и 5 мѣсеци, или той е билъ убитъ прѣзъ февруарий 1018 г. Тоя изводъ се подтвърдява отъ датата у Яхъя за бързото тръгване на им-ръ Василия II, слѣдъ като той узналъ за смъртьта на Ив.-Владислава, за България, именно, прѣзъ мѣсецъ Шаввалъ 408 г. (отъ хиджра= отъ Хр. между 20. февруарий и 20. мартъ 1018 г.), т. е. или прѣзъ първата половина, или къмъ срѣдата на м. мартъ 1018 г.; отъ друга пъкъ страна, сжщата тая хронолическа данна още веднажъ подкрѣпя извода, че убийството на Гавринла-Радомира не може да се отнесе къмъ по-рано отъ септемврий 1015 г. — За царуването на Ив.-Владаслава Яхъя дава е д н а година, което, очсвидно, не е вѣрно, поради това и годината, която той дава за убийството на Гавриила-Радомира 407 отъ хаджра = отъ Хр. 10. VI. 1016 — 29. V. 1017 се явява сжщо погрѣшна.

физическитѣ сили на българския народъ; а пъкъ кървавитѣ сцени, които се разиграха между членоветѣ на царствуващия родъ и изневѣрата на нѣкои отъ тѣхъ окончателно убили неговия духъ, неговото съзнание, че има право самостойно да сѫществува политически. Обаче, колкото разнебитенъ и смазанъ да се е чувствувалъ, българскиятъ народъ все пакъ надали би продалъ така лесно и унизително своята свобода: той би напрегналъ послѣднитѣ си сили, за да защити и отстои до крайна възможность своята независимость тъй, както това той направи при и слѣдъ падането на източната половина на царството. Но тогава той сможа съ успѣхъ да извърши това, защото ималъ около кого да се групира и отъ кого да се въодушеви; а въ дадения моментъ той билъ лишенъ тъкмо отъ такъвъ енергиченъ и самоотвърженъ вождъ, какъвто билъ Самуилъ, който да го поведе въ послѣднята отчаяна борба за животъ или за смърть. И това именно съставя втората и главна причина.

Но каква е била сѫдбата на неговия законенъ царь Пресиана или Фружина, синъ и наслѣдникъ на Ив.-Владислава? Той станалъ жертва на интригитѣ на византийската политика, на която мѣсто въ България отвори неговиятъ баща. Политическиятъ развратъ, който византийскиятъ императоръ бѣ посѣелъ и въвелъ въ висшитѣ български съсловия, не се забавилъ да покаже своитѣ резултати. Веднага слѣдъ смъртьта на Ив.-Владислава византийската партия въ България изпѫкнала въ най-голѣма сила и многобройность. Между българскитѣ боляри се появили такива, и то за зла честь повечето, на които били омръзнали продължителнитѣ войни и които подъ влиянието и силата на византийското злато и на изгодни обѣщания отъ страна императора се намирали още отъ по-рано въ връзки и споразумения съ Василия II. Тѣ сега рѣшили за своитѣ лични облаги да купятъ миръ съ Византия, като пожертвуватъ независимостьта на своето отечество. Въ числото на такива боляри билъ и споменатиятъ, убитъ въ 1015 г. Теодоръ кавханъ,[1]) а за дадения моментъ изрично се споменува името на воевода Богдана, „топархътъ на по-

[1]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 755—757.

вжтрѣшнитѣ крѣпости", за когото Скилица казва, че „отдавна принадлежали къмъ партията на императора и убилъ дори своя тъстъ Матеица".[1]) Къмъ тая партия, начело на която стоялъ и свещеноначалникътъ на българската църква, архиепископъ Давидъ, се присъединила и царица Мария, жената на Ив.-Владиславъ.

Противъ тая измѣническа партия изстжпала друга помалка, национална ще я наречемъ, която се строго придържала о политиката на царь Самуила и се въодушевявала отъ неговитѣ идеи и принципи. На чело на тая партия стояли рѣшителниятъ и храбръ воевода Иваца и нѣкогашниятъ Самуиловъ воевода Никулица. Къмъ тѣхъ се присъединилъ и законниятъ наслѣдникъ на прѣстола Пресианъ или Фружинъ. Обаче съзнателниятъ патриотизъмъ на малобройнитѣ членове на тая партия се оказалъ неравносиленъ и не въ състояние да се бори съ политическата поквара, която бѣ обхванала повечето български боляри. Поради това, когато слѣдъ смъртьта на Ив.-Владислава общо съгласие и единодушие въ държавнитѣ работи било най-необходимо, въ България настанали партизански борби: едната партия искала доброволно да се покори на императора, а другата настоявала да се продължи борбата съ него докрай. И зажаль въ тая борба надвила първата. „И писали българскитѣ воеводи, пише Яхъя, до императоръ Василия, като се унижавали прѣдъ него и изказвали желанието си, щото той да приеме намиращитѣ се въ тѣхни ржцѣ крѣпости и области, и молили го да имъ разрѣши да дойдатъ при него и да дѣйствуватъ съгласно съ неговитѣ заповѣди".[2]) И, наистина, Василий II не се забавилъ да изпълни желанието на българскитѣ воеводи.

„Когато било съобщено на императора отъ дрaчкия стратегъ, патриция Никита Пигонита, за смъртьта на Ивана (-Владислава), казва Скилица, императоръть веднага потеглилъ"[3])

---

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 467, 21—23: . . . Βογδάνος, ὁ τῶν ἐνδοτέρω κάστρων τοπάρχος (мѣстенъ воевода — управитель). . . καὶ πάλαι τὰ βασιλέως φρονῶν καὶ τὸν ἑαυτοῦ πενθερὸν ἀνελὼν Ματθαΐτζην. — B. Prokić, п. т., стр. 33, № 39.

[2]) Бар. Розенъ, п. т., стр. 59, 4—8.

[3]) Skyl.-Cedr., ib., p. 467, 2—4.

отъ Цариградъ, както посочихме, прѣзъ мартъ 1018 г., за да види най-сетнѣ постигната крайната цѣль на дългогодишнитѣ си войни — унищожението на българската държава и покорението на българския народъ подъ властьта на ромейския императоръ. Едвамъ Василий II пристигналъ въ Одринъ още, при него се явили братътъ и синътъ на знаменития воевода Кракра, храбриятъ защитникъ на крѣпость Перникъ, които „му носѣли, пише Скилица, благовѣстието, че извѣстната на всички крѣпость Перникъ и други тридесеть и петь му се прѣдаватъ". Императоръть, като ги приелъ достойно и съ почеть, а самия Кракра издигналъ въ санъ патриций, дошълъ въ Мосинополь. Тукъ пристигнали пратеници сѫщо отъ Пелагония,[1]) Моровиздъ[2]) и Липлянъ,[3]) които прѣдали тия градове.[4])

Оттамъ императоръть дошълъ въ Сѣръ, дѣто му се прѣдставилъ самъ Кракра заедно съ воеводитѣ на 35-тѣ доброволно прѣдалитѣ се вече крѣпости и били всички добрѣ приети. Сѫщо тамъ се явилъ и струмишкиятъ воевода Драгомѫжъ, който водѣлъ съ себе си плѣнения още отъ Самуила въ 1004 г. солунски стратегъ Ивана Халда,[5]) който слѣдъ дългогодишния си затворъ сега билъ освободенъ; Драгомѫжъ прѣдалъ Струмица, за което билъ почетенъ съ санъ патриций. Отъ Сѣръ Василий II потеглилъ къмъ Струмица.[6]) Когато той стѫпилъ на българска територия и вече се приближавалъ къмъ града, пристигналъ и българскиятъ архиепископъ Давидъ съ писмо отъ царицата-

---

[1]) Областното име Πελαγονία е употрѣбено тукъ вм. гр. Βουτέλιον, защото тукъ се говори за градове, а не за области.

[2]) Μοράβισδος, б епископско седалище, при р. Брѣгалница, южно отъ гр. Кочане, при политѣ на Плачковица при дн. с. Мородвисъ или Морозда, при което се намиратъ развалини. Вж. Byz. Zeitsch. II, S. 43. — W. Tomaschek, Idrisi, п. т., стр. 367 (85). — Йорд. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 76 и сл.

[3]) Διπάινος и Δικαίνιος, рим. Ulpiana — гр. Липлянъ на Косово поле при дн. село съ сѫщото име.

[4]) Ibidem, p. 467,4—11.

[5]) За тоя стратегъ вж. по-горѣ, стр. 726 и бѣл. 2.

[6]) Ibidem, p. 467,11—17.

вдовица Мария, жената на Ив.-Владислава, въ което тя обѣщавала на императора да се откаже отъ България, ако той изпълни това, което тя иска; тамъ той билъ посрѣщнатъ отъ поменатия по-горѣ воевода-управитель Богдана, който за неговата по-раншна прѣданость къмъ императора билъ въздигнатъ сѫщо въ санъ патриций.[1]) Очевидно, тамъ, прѣдъ вратитѣ на Струмица, и тогава е ставало пълната капитулация на българското правителство, формалното прѣдаване на България въ ржцѣтѣ на Василия II, което, ако се сѫди по думитѣ на послѣдния, какво „Богъ му даруваль тая (българската) страна подъ договоръ“ (ὑπόσπονδον),[2]) било извършено на извѣстни условия, въ които сѫ влизали личнитѣ искания на царица Мария. Какви сѫ били тия искания, Скилица не посочва; обаче, като се вематъ прѣдъ видъ отъ една страна добритѣ обноски на императора както къмъ царицата, тъй и къмъ другитѣ членове на българския царски родъ, а отъ друга — по-сетнѣшното настаняване на послѣднитѣ въ империята, може да се приеме съ голѣма достовѣрность, че въ тия искания ставало дума не само за осигуряване живота на царицата и на всички членове отъ царския родъ, но и за бѫдащето имъ положение въ империята; съ други думи, царицата искала, щото Василий II да не се отнася къмъ тѣхъ като къмъ роби, а прѣдъ видъ на това, че тѣ доброволно му се покоряватъ, да ги удостои съ подобаващата почеть и да имъ обезпечи тѣхното бѫдаще сѫществуване. Императорътъ, очевидно, приелъ, както условията за прѣдаването, тъй и тия искания и продължилъ понататъкъ своето побѣдоносно шествие по българскитѣ градове.

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 467,17–23; ἅρτι δὲ τῇ Στρουμπίτζῃ (var. Στρουμίτζῃ) προσήγγισεν ὁ βασιλεύς, καὶ ἦκεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Δαβὶδ μετὰ γραμμάτων Μαρίας τῆς Ἰωάννου γυναικός, ὑπισχνουμένη ἐκστῆναι Βουλγαρίας, εἰ τεύξεται τῶν κατὰ σκοπόν. Въ какъвъ смисъль трѣба да се разбира послѣднето изречение, показва текстътъ на Zonaras, който значително съкратилъ разказа за шествието на Василия II, ib., p. 123,10–14: καὶ ἡ γυνὴ δὲ τοῦ Ἰωάννου καὶ Βλαδισθλάβου Μαρία ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας Δαβὶδ μετὰ τῶν γραμμάτων ἐκστῆναι τῆς Βουλγαρίας ὑπισχνουμένη, εἰ ὅνπερ βούλεται τεύξεται.

[2]) Вижъ втората му грамота отъ 1020 г. Byz. Zeitsch. II, S. 44.

Отъ Струмица Василий II дошълъ въ Скопие, дѣто се срѣщналъ съ него „младиятъ Никулица,[1]) който прѣдвождалъ първия и най-храбрия Самуиловъ отредъ и билъ почетенъ съ санъ протоспатарий и стратегъ“.[2]) Като оставилъ въ тоя градъ за пълномощенъ стратегъ (στρατηγὸν αὐτοκράτορα) патриция Давида Арианита, когото нарекълъ катепанъ на България, той се върналъ прѣзъ Щипъ и Просѣкъ, при днеш. Демиръ-капия на р. Вардаръ, навсѣкадѣ почитанъ и прославянъ съ възклицания и пѣсни, и оттамъ, като повърналъ надесно пристигналъ въ Охридъ и тамъ се разположилъ на лагеръ. Василий II влѣзълъ тържествено въ българската столица, защото „цѣлиятъ народъ го посрѣщалъ, казва Скилица, съ пѣсни, ржкоплескания и възхваления“.[3]) „Градъ Охридъ, който е разположенъ на два високи хълма близу до голѣмото езеро, отъ което рѣка Дринъ получава изворитѣ си и тече къмъ сѣверъ, а послѣ повръща къмъ западъ и се влива въ Йоническо море при крѣпость Илиссонъ, е главенъ градъ (μητρόπολις) на цѣла България; въ него се издигали дворцитѣ на българскитѣ царе и богатствата имъ се пазели въ съкровищница. Императорътъ я отворилъ и намѣрилъ тамъ много пари, корони съ бисери, златотъкани дрехи и ковано злато 100 центинария — всичко това той раздалъ като заплата на войската, която била при него“.[4]) Въ Охридъ Василий II назначилъ за управитель

---

[1]) Вѣроятно, синътъ на стария Самуиловъ воевода Никулица, защитника на Сервия. Вж. по-горѣ, стр. 661 и 718—719.

[2]) B. Prokić, n. t., стр. 33, № 40.

[3]) Skyl.-Cedr., ib., p. 467, 23—468, 5.

[4]) Това описание е споредъ текста на Бонското издание. Обаче въ нѣкои прѣписи то се прѣдава по-пълно, както, напр., въ cod. Colslinianus 136 и виенскитѣ 35 и 74. Тамъ четемъ, споредъ добавкитѣ въ Бон. изд., слѣднето: „Градъ Охридъ е разположенъ на два високи хълма твърдѣ близу до голѣмото езеро, наричано Лихнида, отъ което и градътъ се нарича Лихнидосъ, едноименно съ езерото, наричано отъ старо врѣме Диасаритъ (Διασσαρίτης). Отъ това езеро се лови огромно количество вкусна риба; отъ него и рѣка Дринъ получава изворитѣ си, извирайки отъ по-южнитѣ части на Дѣволската область, и, както Алфей (р. въ Пелопонесъ), както казватъ, раздѣля морето, като извира отъ Аретуза (изворъ въ Сицилия) и тече къмъ сѣверна

(ἄρχοντα) патриция Евстатия Дафномила и, като му оставилъ доста силенъ гарнизонъ, върналъ се въ лагера си. Тамъ той приелъ членоветѣ на българския царски родъ: „доведена била при него жената на Ив.-Владислава", т. е. царица Мария съ двамата ѝ синове[1]) и шесть дъщери, незаконородения синъ на Самуила и двѣтѣ дъщери на Гавриила-Радомира и петьтѣ му синове, отъ които най-голѣмиятъ (πρῶτος), както се каза, замѫченъ, билъ ослѣпенъ слѣдъ убийството на родителитѣ му. Императорътъ приелъ царицата милостиво и благосклонно, но при все това заповѣдалъ да бѫде тя подъ надзоръ заедно съ другитѣ. Сѫщо тогава се прѣдставили прѣдъ Василия II и други български велможи: Несторица, Лазарица[2]) и младиятъ Добромиръ,[3]) — всѣки съ собствената си дружина; тѣ били приети сѫщо благосклонно и почетени по царски.[4])

посока, раздѣля казаното езеро; при горния край на езерото, слѣдъ като се доберe до тъй нареченитѣ отъ мѣстнитѣ жители Струги и се съедини съ тѣхъ той (Дринъ) става твърдѣ голѣма рѣка, която тече на сѣверъ, послѣ завръща на западъ и се влива въ Йоническо море около крѣпостьта Илисонъ. — Skyl.-Cedr., ib., p. 468, 6—14 и къмъ това B. Prokić, п. т., стр. 33, № 41, 42 и 43.

[1]) Споредъ Кедрина (p. 468, 17—18) и Зонара (p. 123, 15) Ив.-Владиславъ ималъ 6 синове, отъ които въ дадения моментъ трима били при майка си, а другитѣ трима се намирали (вж. по-долу) въ планината. Обаче въ добавкитѣ на виенския прѣписъ на Скилица № 74 поименно сѫ назовани петь: Пресианъ, Алусианъ, Аронъ, Траянъ и Радомиръ (B. Prokić, п. т., стр. 34, № 49); отъ тѣхъ въ планината били първитѣ трима (вж. по-долу), слѣдов. при Мария били само двама. — Ср. В. Н. Златарски, Моливдовулъ на Самуила Алусиана. Изв. Бълг. Арх. Ин-та, кн. I (1922), бѣлѣжката на стр. 89—90.

[2]) Това име въ Бонското издание на Кедрина е написано ὁ Ζαρίτζης (p. 469, 14), въ виенския прѣписъ № 74 стои ὁ Ἀζαρίτζις, а въ другия виенски № 35 — ὁ Λαζαρίτζης (B. Prokić, п. т., стр. 33, № 45 и стр. 47), отъ които несъмнѣнно вѣрното е ὁ Λαζαρίτζης, образувано отъ Λάζαρος по сѫщия начинъ, както отъ Νέστωρ—Νεστορίτζης, отъ Νικόλαος—Νικο(ου)λιτζᾶς. Тукъ едвали може въ Ζαρίτζης да се види нѣкое народно име.

[3]) Вѣроятно е сѫщиятъ веррейски воевода и роднина на Самуила, вж. тукъ по-горѣ, стр. 717—718.

[4]) Skyl.-Cedr., ib., p. 467, 23—469, 10, и къмъ това B. Prokić, п. т., p. 33, 40—42, 44 и 45. — Zonaras, ib. p. 123, 14—16, съвсѣмъ съкратилъ разказа на Скилица.

Докато всичко това ставало въ България, привърженицитѣ на националната партия начело съ наслѣдника на прѣстола Пресиана съ двамата му братя, Алусиана и Аарона, като не искали така позорно да се покорятъ и признаятъ властьта на ромейския императоръ, още щомъ Василий II навлѣзълъ въ българска територия, се оттеглили и скрили въ близкитѣ албански планини, именно въ планина Тморъ (εἰς τὸ ὄρος τὸν Τμῶρον), днеш. пл. Томуръ между р. Дѣволъ съ притока ѝ Томорица и р. Озумъ, и то въ сѣверната ѝ часть, извѣстна днесъ подъ име Томоритъ.[1]) Първоначалната цѣль на тия родолюбиви и свободолюбиви българи била, очевидно, да отстояватъ оттамъ българската независимость и да отблъсватъ нападенията на завоевателя, а при възможность да вдигнатъ възстание противъ новия владѣтель. Обаче, когато било всичко свършено, когато българското болярство и духовенство заедно съ царица Мария и народътъ се бѣха вече отказали отъ тая независимость и доброволно се покорили на ромейския василевсъ, тѣ не могли дълго да се задържатъ и, обиколени отъ всички страни въ планината отъ византийска войска, паднали духомъ и рѣшили да капитулиратъ. „Изнурени отъ продължителна обсада, казва Скилица, — защото войницитѣ, които ги обсаждали по заповѣдь на императора, пазѣли спусковетѣ отъ планината, — тѣ съобщили на императора, че искатъ вѣрна дума и обѣщаватъ да се прѣдадатъ. Императоръть имъ далъ человѣколюбиви отговори". Василий II въ това врѣме билъ още въ Охридъ, отдѣто дошълъ при „езерото наричано Прѣспа". Минавайки междинната планина (между Охридско и Голѣмото Прѣспанско езера, сег. пл. Петрино) той турилъ основата на крѣпость въ горнята му часть и я нарекълъ Василида (може би, надъ днеш. село Царедворъ) и на друга една крѣпость въ по-малкото езеро (Прѣспанско), която нарекълъ Константция.[2]) „Отъ Прѣспа той до-

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Дѣ се намиралъ гр. Дѣволъ, п. т., стр. 41.

[2]) Йор. Ивановъ, Царь Самуиловата столица въ Прѣспа, п. т., стр. 76, като не довѣрява на думата οἰκοδομήσας, „основалъ", защото императоръть не е ималъ врѣме въ бързия си походъ да гради нови крѣпости,

хожда въ тъй наречения Дѣволъ, който се казва Селасфоръ,[1]) дѣто той приелъ на издигнато възвишение явилитѣ се (отъ планината) братя съ Пресиана и, като ги успокоилъ съ кротки и человѣколюбиви рѣчи, почелъ послѣдния съ магистерски санъ, а другитѣ съ патрициански".[2])

Примѣра на Пресиана и неговитѣ братя отказалъ да послѣдва храбриятъ и неустрашимъ воевода Иваца. „Слѣдъ смъртьта на Ивана-Владислава, разказва Скилица, и слѣдъ приема на жена му и на синоветѣ ѝ и слѣдъ като се подчинили другитѣ велможи отъ цѣла България, — Иваца, като избѣгалъ и отишълъ на една недостжпна планина (Врохотъ е името ѝ),[3]) на която имало прѣкрасенъ дворецъ (βασίλεια περιχαλλῆ) (Пронища [Προνίστα или вар. Κοπρινίστρα] го наричатъ), градини и пристойни наслади, не искалъ да отстжпи на божието желание, но, като събралъ малко по малко войска, за да разбунтува околнитѣ мѣста, приготвѣлъ възстание и мечтаелъ за българската власть". Василий II въ това врѣме се готвѣлъ да замине за Драчъ, но по-напрѣдъ той рѣшилъ да го укроти по миренъ начинъ, като се надѣвалъ, че ще сполучи да склони и Иваца да се прѣдаде, или въ случай на неуспѣхъ мислѣлъ да употрѣби оржжие. „Поради това, продължава Скилица, императорътъ, като оставилъ движението по правия пжть (за Драчъ), свърналъ на югъ и пристигналъ въ казания Дѣволъ съ намѣрение или да принуди бунтовника съвсѣмъ да сложи оржжие, или съ война да го подчини. Оставайки на драго сърдце (φιλοχωρῶν) на реченото мѣсто, императорътъ чрѣзъ писма увѣщавалъ Иваца,

---

мисли, че Василий II не основавалъ нови крѣпости, а измѣнявалъ имената на старитѣ и че съ името Константция нарекълъ крѣпостьта на сег. о-въ Ахилъ, като искалъ да промѣни българското име Прѣспа, първоначалната резиденция на Самуила.

[1]) За това име вж. подробно у В. Н. Златарски, п. т., стр. 54—55.

[2]) Skyl.-Cedr., Ib. p. 469,4–6; 11–24. — В. Prokić, п. т., стр. 33, №№ 46; 34, № 47. — Zonaras, Ib., p. 138,16–21.

[3]) Както Врохотъ, тъй и Пронища се намирали, очевидно, пакъ въ пл. Томоръ (W. Tomaschek, Idrisi, стр. 349(67), защото и императорътъ дошълъ въ Дѣволъ, за да бжде по-близу до мѣстонахождението на Иваца. — В. Н. Златарски, п. т., стр. 42.

какво, слѣдъ като цѣла България е подчинена, само той да не вдига ржцѣ (за съпротива) и да не си въобразява неизпълними работи, като знае, че прѣдприятието нѣма да му донесе полза. Той (Иваца), приемайки писмата и отговаряйки съ други, протакалъ работата, като привеждалъ разни доводи и се извърталъ, тъй че императорътъ билъ принуденъ да прѣкара 55 дена на мѣстото, бидейки измамванъ съ обѣщания".[1]) Но това, което Василий II не можалъ да постигне по миренъ начинъ, той рѣшилъ да извърши съ хитрость и коварство при посрѣдството на единъ свой хитъръ и смѣлъ подчиненъ. Ето какъ ни разказва Скилица за това страшно дѣло, което рисува най-рельефно тогавашнитѣ византийски нрави и тогавашното състояние на духоветѣ въ България.

„На охридския управитель Евстатия Дафномила станало извѣстно, че сломяването на Иваца съставяло голѣма грижа за императора. И наистина, като олучилъ удобно врѣме и се сговорилъ съ двама най-вѣрни слуги, на които той открилъ плана си, завзелъ се за работа. Прѣдстоялъ у Иваца тържественъ праздникъ — Успение Богородично (15. августъ). На тоя день тойималъ обичай да събира на гощавка не само хора съсѣдни и близки, но и много и отъ по-далечни мѣста. Дошълъ неканенъ и Евстатий на празднika и, като се срѣщналъ съ стражата на пжтя къмъ входа, заповѣдва да извѣстятъ, кой е той, и че той се явява, за да се повесели заедно съ воеводата. Когато стражата извѣстила, Иваца се чудилъ, защо е дошълъ доброволно единъ неприязненъ човѣкъ и прѣдава себе си въ неприятелски ржцѣ; но все пакъ заповѣдалъ да дойде той и, когато оня дошълъ, Иваца го приелъ радостно и го пригърналъ. Когато била свършена утринната служба и всички събрали се се пръснали по своитѣ помѣщения, Евстатий дошълъ при Иваца и поискалъ, щото другитѣ да се отстранятъ за малко, защотоималъ намѣрение да поговори насамѣ съ него за нѣщо твърдѣ необходимо и полезно за него. Безъ да подозира хитрость и измама, той повѣрвалъ, наистина, че и той (Евстатий)

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 470, 4—24.

желае да бѫде единъ отъ ония, които приготвятъ заедно съ него възстание, и заповѣдалъ на слугитѣ да се оттеглятъ малко. Тогава той го взелъ за ржката и го въвелъ въ една градина, покрита съ дървета, дѣто имало едно углубление, така че гласътъ не можелъ да се чуе прѣзъ дърветата. Когато вече билъ вѫтрѣ въ него, Евстатий хваналъ оставения самичъкъ Иваца и веднага го тръшналъ на земята и, като притискалъ гърдитѣ му съ колѣното си (защото билъ силенъ въ ржцѣтѣ), спрѣлъ му дишането и повикалъ двамата си служители да дойдатъ по-скоро на помощь. Слугитѣ, както било нагласено, стояли отъ страна и се прислушвали, какво ще стане. Щомъ чули гласа на господаря си, тѣ се притекли набързо и, като натиснали здравата Иваца и му затъкнали устата съ дреха, за да не би съ вика си да повдигне множеството противъ тѣхъ, и дѣлото да се свърши безъ резултатъ, извадили му очитѣ и ослѣпенъ го изхвърлили вънъ отъ градината на двора; а сами, като избѣгали въ горния етажъ на помѣщението, съ извадени мечове очаквали тия, които биха ги нападнали. Като се разчуло за станалото, многобройно множество се събрало: едни съ мечове въ ржцѣ, други съ копия, трети съ стрѣли, четвърти съ камъни, други съ дървета, други съ горящи главни, други съ лесновъзпалимъ дървенъ материалъ се стичали на помощь и викали: „убивайте, палете, сѣчете на парчета, затрупвайте съ камъни убийцитѣ и измамницитѣ!“

„Като видѣлъ тълпата и се отчаелъ въ спасението си, Евстатий приканвалъ между това хората си да бѫдатъ храбри, да не падатъ духомъ, да не се прѣдаватъ и да не се даватъ въ властьта на ония, които искатъ тѣхната погибель, да очакватъ отъ тѣхъ не спасение, а жалка и мѫчителна смърть. А къмъ тълпата, като се издалъ отъ единъ прозорецъ и далъ знакъ съ ржка да млъкне, почналъ съ тия думи: „Събрали се мѫже! Никаква вражда не се е набрала у мене къмъ вашия воевода, и вие всички сами ще подтвърдите това, защото вие добрѣ знаете, че той е българинъ, а азъ — ромеецъ, и то ромеецъ не отъ ония, които живѣятъ по тракийскитѣ и македонски области, но отъ Мала Азия,

която отстои тъй далечъ отъ васъ — знаятъ това свѣдущитѣ. Самъ азъ се рѣшихъ на такова дѣло не безразсѫдно и току тъй, но извѣстна необходимость ме подбуди, благоразумнитѣ ще разберете; защото иначе азъ не бихъ се хвърлилъ тъй лудешки на явна смърть, и бихъ помислилъ за своя животъ, ако да не бѣше друга причина, която на сила ме накара да се впусна въ това дѣяние. И тъй, знайте, че станалата работа е заповѣдь на императора, комуто, подчинявайки се, азъ послужихъ като орѫдие. И сега, ако искате да ме убиете, ето, азъ съмъ заобиколенъ отъ васъ. Обаче лесно и леко нѣма да умра, нито пъкъ, като сложа оржжие, ще ви се прѣдамъ, както искате да постѫпите, но азъ ще се боря за своя животъ и до смърть ще се защищавамъ заедно съ моитѣ хора отъ нападателитѣ. Ако ние умремъ, защото непрѣмѣнно ще загинатъ ония, които сѫ заобиколени отъ много повече, то ние считаме смъртьта щастлива и блаженна, защото имаме, който ще потърси смѣтка и ще отмъсти за нашата кръвь и противъ когото вие сте рѣшили, колкото е възможно повече врѣме, да се противопоставяте". Събралитѣ се, като чули тия думи и били поразени отъ страхъ прѣдъ императора, почнали малко-по-малко да си разотиватъ и се пръснали въ разни страни, а най-старитѣ и най-благоразумнитѣ, прославяйки императора, се покорили. Евстатий при пълна безопасность взелъ Иваца и го отпратилъ при императора".[1])

Тоя разказъ на византийския лѣтописецъ, въ истинността на който едвали можемъ да се съмнѣваме поради неговата естественость и възможность, ни ясно рисува и характеризира „славѣнското простодушно гостоприемство", както се изразява Ф. Рачки, наредъ съ византийското коварно зломислие. „Иваца приема Евстатия на праздникъ, който има смисълъ само между съплеменици и приятели; той го пригръща, изказва му довѣрие, безъ да помисли, че той, врагътъ на българския народъ, ще оскверни гостоприемството върху неговата личность". Не по-малко характеренъ се явява тоя разказъ и за изображение състоянието на духоветѣ въ

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 470, 24—474, 3.

България: тукъ ясно се види, доколко името на Василия II магически дѣйствувало върху изплашения български народъ. По тоя коваренъ начинъ Евстатий избавилъ императора отъ единъ отъ послѣднитѣ му противници въ България, разпръсналъ войската му и осуетилъ всичкитѣ му планове и замисли. Иваца билъ доведенъ въ Дѣволъ и прѣдставенъ на Василия II, който го турилъ подъ стража; а Евстатия за такава „доблесть" той веднага назначилъ за стратегъ и намѣстникъ на Драчъ и му далъ цѣлия движимъ имотъ на Иваца.[1])

Наскоро слѣдъ коварното ослѣпяване и усмирение на Иваца била потъпкана и послѣднята съпротива въ България. Извѣстниятъ Самуиловъ воевода Никулица, който често билъ плѣняванъ и толкова пѫти отпущанъ на свобода, подобно на Иваца, сѫщо се оттеглилъ и скрилъ въ планинитѣ (неизвѣстно въ кои) заедно съ своята войска. Когато била изпратена отъ императора войска противъ него и го заобиколила въ планината, неговата дружина съвсѣмъ паднала духомъ, та едни се доброволно прѣдали, а други били заловени. При такива обстоятелства самъ Никулица, като най-сетнѣ се убѣдилъ, че всѣки по-нататъшенъ отпоръ ще бѫде не само безуспѣшенъ, но и невъзможенъ, една нощь доброволно дошълъ въ византийския лагеръ и, „като почукалъ съ рѫка на вратата, обадилъ за себе си, кой е той, и че прѣдава доброволно на императора тѣлото си". Но Василий II не искалъ дори да го погледне, а го изпратилъ въ Солунъ, като заповѣдалъ да го държатъ подъ стража.[2]) Самъ императорътъ отишълъ въ приадриатическитѣ български области и, като възстановилъ властьта си и наредилъ работитѣ въ Драчъ, Колония и Дринополь (сег. Аргирокастро въ Епиръ), както той намѣрилъ за добрѣ, назначилъ за темитѣ гарнизони и стратези; той позволилъ на ония отъ ромейскитѣ плѣнници, а особено отъ стратиотитѣ, които били поселени още отъ Самуила въ Пелагония, Прѣспа и Охридъ и които пожелали, да останатъ въ страната, а на останалитѣ запо-

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 474, 3–5. — F. Rački, каз. съч., п. т., стр. 145–146.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 474, 6–13.

вѣдалъ да го послѣдватъ.[1]) Слѣдъ това той потеглилъ на югъ и пристигналъ въ Костуръ. Тукъ му се прѣдставили двѣтѣ Самуилови дъщери, които, щомъ видѣли до императора Мария, жената на царь Ив.-Владислава, и узнали за честьта, съ която тя била почетена, нахвърлили се върху нея съ намѣрение да я убиятъ. Но императорътъ укротилъ гнѣва имъ, като обѣщалъ и тѣхъ да почете и да ги обогати, а Мария, слѣдъ като я почелъ съ санъ зости (σωστή) — придворна дама, изпратилъ въ столицата заедно съ синоветѣ ѝ и всички роднини съ незаконния синъ на царь Самуила.[2])

Докато пълководецъ Никифоръ Ксифия по заповѣдь на императора разрушавалъ до основитѣ българскитѣ крѣпости въ Сервия и Соскъ, Василий II стигналъ въ крѣпость Стагъ или Стаги,[3]) дѣто при него се явилъ воеводата на гр. Бѣлградъ (албански, сег. Бератъ), Елемагъ,[4]) въ „робско облѣкло", т. е. като плѣнникъ, гологлавъ, босъ, въ власеница, опасанъ съ врѣвь, който доброволно се прѣдава въ ржцѣтѣ на побѣдителя; съ него били и други негови другари-воеводи[5]),

---

[1]) Между плѣнницитѣ най-бѣлѣжити били синоветѣ на Василия Апокавка, Григорий и . . . . . (вж. В. Prokić, п. т., стр. 34, № 51), може би, на претора на темата Еллада (вж. по-горѣ, стр. 697).

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 474,18–23. — Вж. къмъ него прибавкитѣ у В. Prokić, п. т., стр. 34, №№ 51, 52 и 53.

[3]) Σταγοί въ срѣдня Тесалия на р. Саламврия (ант. Пеней), сег. с. Калабака. — Pouqueville, Voyage, vol. III, p. 338. — Е. Голубинскій, п. т. стр. 74—75.

[4]) Това име въ виенския прѣписъ № 74 на Скилица е прѣдадено Ἐλίναγος ὁ Φράντζης, вж. В. Prokić, п. т., стр. 34, № 54, когато както въ другия виенски прѣписъ № 35 и въ Cod. Coislianus № 136 стои Ἐλεμάγος, поради това ние усвояваме старото четене. Въ всѣки случай както прѣзимето ὁ Φράντζης, тъй и името Ἐλίναγος право сочатъ, че това име, както и лицето, което го носи, не ще да е било прабългарско, както до сега се приемаше.

[5]) Къмъ това извѣстие А. Гильфердингъ, п. т., стр. 275, прави тая забѣлѣжка: „Отъ това показание на лѣтописеца Кедрина може да се заключи, че византийскитѣ пълководци, на които били прѣдаденн завзетитѣ по-рано отъ Василия крѣпости по Дунавъ, изпълнявали въ сѣверна България сжщото дѣло, което императорътъ лично взелъ върху си въ юго-западнитѣ области и че тамъ сжщо се подчинявалъ на византийското управление духомъ падналиятъ славянски народъ". Но, очевидно, А. Гилфердингъ е смѣсилъ дунавския Бѣлградъ съ албанския, или не е знаелъ за сжществуването на послѣдния.

вѣроятно, вънъ отъ броя на ония 35 воеводи, които се бѣха прѣдставили въ Сѣръ. Отъ Стаги императорътъ потеглилъ право за Атина. По пѫтя, прѣминавайки покрай гр. Зейтунъ, той видѣлъ купища отъ коститѣ на падналитѣ тамъ, на брѣга на р. Сперхий, българи, когато прѣди 22 години (996 г.) магистърът Никифоръ Уранъ бѣ разбилъ царь Самуила, и се очудвалъ;[1]) сѫщо така не по-малко се очудвалъ той и на построената отъ елладския стратегъ Рупена стѣна въ Термопилитѣ за отблъсване на българскитѣ нападения.[2]) Къмъ края на 1018 г. Василий II най-сетнѣ пристигналъ въ Атина. Тукъ той отслужилъ въ църквата св. Богородица благодарителенъ молебенъ за побѣдата и украсилъ църквата съ много красиви и скѫпи дарове.[3])

Между това двама български воеводи и патриции, Елемагъ и Гавра, се опитали да възбунтуватъ българитѣ и да възстановятъ отново българската държава. Обаче тѣхниятъ опитъ се оказалъ несполучливъ: Гавра избѣгалъ и се скрилъ въ своята область, но, уловенъ и доведенъ въ Солунъ, билъ осѫденъ и лишенъ отъ очитѣ; Елемагъ пъкъ, когато билъ разпитанъ въ сѫда и всичко, въ което го обвинявали, рѣшително отричалъ, билъ възстановенъ въ своя санъ.[4]) Може би, въ свръзка съ тоя опитъ за възстановяването на българската държава ще трѣба да се постави фактътъ, че Сермонъ, братъ на нѣкого-си Нестонга, воеводата на крѣпость Сирмиумъ или слав. Срѣмъ (сег. Митровица). центъръ на най-сѣверната българска область, не искалъ все още да се покори на императора, дори слѣдъ като заедно съ България прѣминали подъ властьта на Византия и ония сръбски области, които при ц. Самуила сѫ влизали въ състава на българската държава, или пъкъ сѫ признавали върховната власть на българския царь, а именно: Дукля или Зета, Рашка, Травуния и За-

---

[1]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 698—699.

[2]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 696, бѣл. 3.

[3]) Skyl.-Cedr., ib., p. 475,1—12. — Zonaras, IV, p. 123,21—27.

[4]) B. Prokić n. t., стр. 35, § 55. — Дѣлото на двамата воеводи се разглеждало въ Солунъ, и то когато Василий II се намиралъ тамъ на пѫть за Цариградъ, защото само той е могълъ да върне на Елемага неговия санъ.

хълмие и южна Далмация, и хърватскитѣ господари, Кресимиръ и Гоиславъ, признали върховната власть на византийския императоръ.[1]) Поради това по заповѣдь на Василия II извѣстниятъ пълководецъ византийски, Константинъ Диогенъ, по-раншниятъ солунски стратегъ, а тогава управитель на съсѣдната область — бѣлградската, се отправилъ противъ Сермона. Но, когато се убѣдилъ, че ще му бѫде мѫчно да прѣвземе добрѣ укрѣпения Срѣмъ съ оржжие, Константинъ Диогенъ рѣшилъ съ хитрость да унищожи тоя непокóренъ българинъ. Той проводилъ при него свой пратеникъ да му съобщи, че той има желание да се срѣщне съ Сермона и да поговори за твърдѣ важни работи, като се обѣщавалъ съ клетва, че нищо нѣма да му стори; ако ли пъкъ той (Сермонъ) се страхува, той го поканилъ да излѣзе съ трима слуги, за да се срѣщне съ него на срѣдата на покрай текущата рѣка (Сава), дѣто Константинъ Диогенъ щѣлъ така сѫщо съ трима слуги да дойде. Убѣденъ по тоя начинъ въ пълната си безопасность, Сермонъ отишълъ на рѣката и се срѣщналъ съ Константинъ Диогена. Но прѣзъ врѣме на разговора послѣдниятъ изважда скрития въ пазвата си ножъ и го мушналъ въ хълбока. Сермонъ веднага падналъ мъртъвъ, а неговитѣ хора се спасявали съ бѣгство. Тогава Константинъ Диогенъ веднага събралъ намиращата се наблизу войска и съ голѣма сила потеглилъ къмъ Срѣмъ. Той така силно изплашилъ жената на убития воевода и така я смегчилъ съ щедри обѣщания, че сполучилъ да я убѣди да се покори и да прѣдаде безъ бой крѣпостьта. Тя незабавно била изпратена въ Цариградъ и тамъ била омѫжена за единъ отъ столичнитѣ велможи, а Константинъ Диогенъ за тоя му „подвигъ“ билъ назначенъ отъ Василия II за управитель на

---

[1]) У Дуклянския пресвитеръ, п. т., стр. 47, се чете: „... Между това слѣдъ смъртьта на българския царь Владислава, императоръ Василий събралъ голѣма войска и много кораби и почналъ да завоюва страната: той покори цѣла България, а сѫщо Раса, Босна и цѣла Далмация и цѣлия приморски край до прѣдѣлитѣ на долня Далмация“ (Хърватска). — За Хърватско вж. Skyl.-Cedr. ib. p. 476,4–7. — F. Šišić, п. т., стр. 203.

новопридобитата страна, т. е. на Срѣмската область.[1]) Така коварно загиналъ послѣдниятъ борецъ за българската независимость и било покорено послѣднето българско воеводство Срѣмъ — кжтътъ между рр. Дунавъ и Сава — прѣзъ есеньта 1018 год.[2])

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 476,7–24. — Zonaras, IV, p. 124,9–11. — G. Schlumberger, L'Epopée byzantine, vol. II, p. 416, отнаса убийството на Сермона къмъ първитѣ мѣсеци на 1019 год., защото Скилица разказва за него непосрѣдно слѣдъ триумфалното влизане на Василия II въ Цариградъ. Обаче разказа за Сермона, който се свързва съ признанието върховната власть на византийския императоръ отъ хърватскитѣ владѣтели, послѣдвало несъмнѣнно веднага слѣдъ прокарването и закрѣпата на сжщата власть въ сръбскитѣ земи, а особено на „долня Далмация", Скилица е подмѣстилъ, слѣдъ като завършилъ разказа за покорението на България и влизането на императора въ столицата, защото той го е почерпалъ отъ другъ очевидно изворъ, който по-късно му попадналъ на ржка. Скилица отнася тържественото влизане на Василия II въ Цариградъ прѣзъ 2-ия индиктионъ, 6527 г. отъ С. М. или прѣзъ 1019 год., която се продължавала отъ 1. IX. 1018 до 31. VIII. 1019 г., слѣдов. връщането на императора въ столицата могло е да стане или въ края на 1018 г., или прѣзъ първитѣ мѣсеци на 1019 г.; но понеже отъ Атина по пжтя за Цариградъ той миналъ прѣзъ Солунъ, дѣто се бавилъ, докато се разгледало дѣлото на Елемага и Гавра, то той ще се е върналъ въ Цариградъ прѣзъ пролѣтьта 1019 г., а оттука и убийството на Сермона и покорението на срѣмската область, което станало прѣди това, ще трѣба да отнесемъ къмъ есеньта на 1018 год. Ср. F. Šišić, л. т., стр. 202. Падането на срѣмското воеводство не може да се отнесе къмъ 1019 г. и затова още, че Василий II е могълъ да се върне въ Цариградъ като побѣдитель на българитѣ и покоритель на България, само слѣдъ като всички български области били покорени подъ неговата власть и поради това неговото отиване въ Атина, споредъ нась, имало за цѣль да се изчака, докато неговитѣ пълководци завършатъ своитѣ задачи по покорението на българитѣ и тѣхнитѣ съсѣди.

[2]) Съ името на срѣмския воевода Сермона G. Schlumberger свързва двѣ златни монети (?), намѣрени нѣйдѣ по брѣга на Дунавъ, които днесъ се пазятъ въ Cabinet des Médailles de France въ Парижъ и друга една въ Лондонъ, въ British Museum, защото на тия монети се чете слѣдният надписъ: Θεοτόκε, βοήθει Ζέρμῳ στρ[α]τηλάτ[ῃ] (вж. Monnaies d'or d'un chef bulgare du X. siècle, Sermon gouverneur de Sirmium, въ Mélanges d'archéologie byzantine I. Paris 1895, p. 1—5). Споредъ G. Schlumberger ὁ τοῦ Σιρμίου κρατῶν Σέρμων у Скилица и ὁ στρατηλάτης Ζέρμος на монетата е едно и сжщо лице, т. е. българскиятъ воевода на Срѣмъ, който слѣдъ смъртьта на Ивана-Владислава се обявилъ за самостоенъ управитель на срѣмската область и

Въ слѣднята 1019 година старият̀ вече императоръ Василий II отъ Атина прѣзъ Солунъ се върналъ въ Цариградъ. Прѣзъ Златнитѣ врата, увѣнчанъ съ корона на глава, той влѣзълъ въ столицата на империята съ триумфъ, прѣдхожданъ отъ българската царица Мария, жената на ц. Ивана-Владислава, отъ дъщеритѣ на ц. Самуила и други знатни българи, и отишълъ въ „великата църква“ св. София, дѣто билъ отслуженъ благодарителенъ къмъ Бога молебенъ, а оттамъ въ двореца.[1]) Царогражданитѣ посрѣщали своя им-

---

почналъ да сѣче златни пари по подражание на византийскитѣ монети. Още на врѣмето си се изтъкнаха нѣкои несъобразности и невъзможности въ идентифицирането на тия двѣ лица, като, напр, че имената не сж едни сжщи, защото Σέρμων и Ζέρμος не е едно и сжщо; послѣ историята не знае, щото единъ управитель областенъ да е сѣкълъ пари въ Византия, а още по-малко въ България, дѣто и царетѣ не сж сѣкли пари; най-сетнѣ нито византийската, нито българската нумизматика не знаятъ подобенъ видъ монети — това сж по-скоро печати златни и поради това тѣ сж толкова тънки (вж. П. Безобразовъ, реценз. въ „Визан. Времен.“ т. III (1896), стр. 673—674, и нашата бѣлѣжка въ „Българ. Прѣгледъ“, год. IV (1897). стр. 109—111). — Мнѣнията на хърватскитѣ историци за Сермона вж. въ F. Šišić, Priručnic. D. I, č. 1, str. 132—134. — Обаче Schlumberger и слѣдъ това поддържа своето мнѣние (вж. L' Epopée byzantine, vol. II, p. 417—418 и образа на стр. 420). Ние по-скоро бихме приели другото сближение на Schlumberger съ нашия Сермонъ, имечно съ протоспатария Ἰωάννης Σέρμων (на единъ моливдовулъ отъ XI. или XII. вѣкъ: (IW(άννη) A'CΠAΘ(αρίφ) TWΣEPMWNH), който, очевидно, билъ отъ българско потекло и че наистина Сермоновци (или Ксермоновци) сж били нѣкои български болярски фамилия (вж. Sigillographie de l'empire byzantin. Paris 1884, p. 697—698. — Ср. F. Šišić, п. т., стр. 202. бѣл. 3).

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 475,12–19. — Zonaras, IV. p. 123,27—124,1. — Споредъ прибавката въ виенския прѣписъ № 74 на Скилица (B. Prokić, п. т., стр. 35, № 56), между прѣдходницитѣ въ триумфа на императора билъ и „българския архиерей“ (sic!), което едвали е приемливо, защото подобенъ примѣръ византийската история не знае; ние дори се съмнѣваме дали царица Мария и другитѣ българи сж прѣдхождали триумфа, защото сжщиятъ Скилица, както видѣхме, съобщава, че Василий II, слѣдъ като приелъ въ Струмица поставенитѣ отъ царицата искания (вж. по-горѣ, стр. 776), отъ Костуръ изпратилъ Мария заедно съ синоветѣ ѝ и другитѣ членове на българския царски родъ въ Цариградъ (вж. по-горѣ, стр. 785); ако приемемъ горнето извѣстие, ще трѣба да допуснемъ, че послѣднитѣ сж били изведени отъ столицата, за да украсятъ триумфа на Василия II.

ператоръ като побѣдитель на българитѣ и покоритель на България, „на оная България“, споредъ думитѣ на византийския историкъ Михаила Атталиата, „която се считала за непристжпна, обширна и непрѣвзимаема, България, която на никого отъ (ромейскитѣ) императори не бѣ подчинена за дълго врѣме и поради това не давала на Византия почивка (τὸ ἀνέσιμον) и нужнитѣ (продукти) за хранило (τὴν χορηγίαν τῶν ἀναγκαίων); надъ тая България блистателно и съ голѣма сила той (императорътъ) станалъ господарь, а работитѣ въ ромейската държава влѣзоха на западъ въ благополучие и спокойствие и вмѣсто прѣдишната оскждность получи пълно изобилие и благосъстояние“.[1]) Тия думи на византийския историкъ ясно изразяватъ чувствата, които бѣха обхванали умоветѣ и сърдцата на съврѣменницитѣ на неговия баща, когато жителитѣ на византийската столица прославяли Българоубиеца (Βουλγαροκτόνος), почетното име, съ което ромеитѣ нарекли своя императоръ Василия II, покорителя на българския народъ и унищожителя на българската държава.

---

[1]) Michael Attaleiata, Ib., p. 234, 9—16.

ПРИТУРКИ.

1. Φράγγων νέφος не може да бжде Δρούγγων νέφος.

(Къмъ стр. 7).

Изречението „облакъ отъ франки покрилъ цѣла България" мжчно се поддава на обяснение и едничъкъ, който се опита да го обясни, бѣше проф. Ѳ. Ив. Успенски.[1])

Като излиза отъ положението, че „никаква война съ франкитѣ тогава не е имало, напротивъ, всички извѣстия подтвърдяватъ, че българитѣ сж имали тогава приятелски отношения съ франкитѣ", Успенски дохожда до заключение, че „трѣба или да се отхвърли това мѣсто, или да се направи поправка въ текста". Повидимому той не се рѣшилъ да направи първото и се заловилъ за второто. Той пише:

„По-нататъкъ се чете: Βωρίσης — ἐπεγνώσθην τὴν θεῖαν μάστιγα καὶ ὡς ἐπάγει ταύτην ὁ παιδευτής, πατὴρ καὶ Δεσπότης, ἐπιστρέψαι θέλων τοὺς υἱοὺς καὶ δούλους πρὸς τὴν ἀλήθεια, ἀμέλει τότε и проч., т. е. „Борисъ позналъ божия бичъ и че го напраща учительтъ Отецъ и Господь, желаейки да обърне синоветѣ и рабитѣ къмъ истината, тосчасъ" и проч. Първо, въ византийската рѣчь обратътъ καὶ ὡς ἐπάγει ταύτην е съвършено равносиленъ на ἐπαγομένην ὑπὸ и проч.; второ, πρὸς τὴν ἀλήθειαν несъмнѣнно трѣба да се разбира въ конкретенъ смисълъ, т. е. къмъ християнската вѣра. Ако, както обикновено и се разбира това мѣсто, Богъ е напратилъ върху България бѣдствия, желаейки да обърне българитѣ къмъ истинската вѣра, то кои по отношение къмъ Бога сж били дѣца и роби? Ако подъ първитѣ се разбиратъ християнитѣ, което обаче не може да се допусне, а подъ вторитѣ езичницитѣ, то защо бичътъ бие еднитѣ и другитѣ? При това не е съгласно съ християнския моралъ и чуждо е за склонноститѣ на далечъ неразположения къмъ славѣнитѣ знаменитъ български архиепископъ — да се различаватъ между българитѣ отъ езическата епоха синове и раби божии. Работата е тамъ, че не съвсѣмъ вѣрно се разбира това мѣсто. Не Богъ, желаейки да обърне синоветѣ и рабитѣ къмъ християнската вѣра,

[1]) Къ исторіи крестьянскаго землевладѣнія въ Византіи. ЖМНПр. ч. 225 (1883), отд. 2, стр. 75—76.

напратилъ бичъ, а Борисъ, желаейки да обърне и проч., се обръща съ посолство къмъ ромейския царь и сената, т. е. фразата, дѣто се говори за синове и раби, трѣба да се отнесе къмъ Бориса, а не къмъ Бога. За царь Бориса пъкъ, наистина, имало е въ тогавашна България дѣца и не дѣца (раби). Първитѣ били българитѣ, а вторитѣ — славѣнитѣ".

Всички тия въпроси на нецоумѣние и прѣсилени обяснения не биха се появили у г. Успенски, ако той бѣ се обърналъ къмъ пълния текстъ на Теофилакта и не би се ограничилъ съ текста, даденъ у М. Соколова, който изпусналъ въ текста една фраза, която веднага би показала, какво трѣба да се разбира подъ „синове и раби". Загова ние си позволяваме да приведемъ цѣлия текстъ, който ни тукъ занимава.

Ἐπεὶ γὰρ τὴν ἀρχὴν ὁ ῥηθεὶς διεδέξατο Βωρίσης ὁ θαυμάσιος, Φράγγων νέφος τὴν Βουλγαρίαν πᾶσαν ἐκάλυψε. Συνεπετέθη δὲ τούτῳ καὶ λίμος δεινός. Εἶχε δὲ τὸ τῶν Βουλγάρων οὕτω γένος κακῶς καὶ πολεμίῳ ξίφει, καὶ λιμοῦ ἀγχόνῃ φθειρόμενον. Ἀλλ' ὅ γε Βωρίσης, καίτοι παῖς ὤν, ἐπεγνώσθη τὴν θεῖαν μάστιγα, καὶ ὡς ἐπάγει ταύτην ὁ παιδευτὴς Πατὴρ καὶ Δεσπότης, ἐπιστρέψαι θέλων τοὺς υἱοὺς καὶ δούλους πρὸς τὴν ἀλήθειαν, περὶ ὧν υἱῶν ὁ Θεοπάτωρ Δαβὶδ φησιν· Ἐγὼ εἶπα· θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες· ἀμέλει τότε τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων καὶ τῇ συγκλήτῳ διαπρεσβεύεται κτλ.,[1]) т. е. „Когато реченият дивенъ Борисъ наслѣдилъ властьта, облакъ отъ франки покрилъ цѣла България. Къмъ това се прибавилъ и страшенъ гладъ. Българският народъ по тоя начинъ се намиралъ въ лошо положение, бидейки погубванъ и отъ неприятелски мечъ и отъ задушване на глада. Но Борисъ, ако и да билъ юноша, разбралъ божия бичъ, и това, че наказателтъ, Отецъ и Владика, го налага, желаейки да обърне синоветѣ и рабитѣ къмъ истината, за които синове Богоотецъ Давидъ казва: „Азъ казахъ: вие сте богове и синове на Всевишния сте всички". Разбира се, тогава той се обърналъ съ посолство къмъ ромейския императоръ и къмъ синклита" и пр.

Нѣма съмнѣние, че въ византийската рѣчь обратътъ καὶ ὡς ἐπάγει ταύτην е равносиленъ съ ἐπαγομένην, но Теофилактъ не употрѣбилъ тая форма граматическа, тъкмо защото той искалъ да покаже, че съкратеното изречение съ θέλων, което се намира въ право подчинение отъ ὡς ἐπάγει ταύτην се отнася не къмъ Βωρίσης, а къмъ ὁ παιδευτὴς, което впрочемъ тукъ не означава „учитель" „възпитатель", а „наказатель", защото гл. παιδεύω въ Нов. Завѣтъ има значение „наказвамъ" нѣкого, въ смисълъ за негово добро. Но тукъ това не е важно. Приведенията въ горния текстъ цитатъ отъ псаломъ 81, 6 (ср. Ioan. 10, 34) ясно показва, че архиепископътъ,

[1]) Вж. Житието на Тивериуполскитѣ мѫченици, Migne, Patr. gr. t. 126, cap. 34, col. 197.

привеждайки думитѣ „синове и раби", съвсѣмъ не е ималъ прѣдъ видъ нѣкакво етнографско дѣление въ Борисовата България — българи и славѣни, защото въ негово врѣме такова дѣление не е имало, а пъкъ и въ изворитѣ, отъ които той се ползувалъ за разгледваната глава (вж. по-горѣ стр. 27), не го е намѣрилъ, а просто говори по обичая си съ думи на библията, и въ дадения случай съ думитѣ на 81. псаломъ, отъ които ясно личи, че причастието θέλων по никой начинъ не може да се отнесе къмъ Бориса, а къмъ ὁ παιδευτής, т. е. къмъ Бога, защото само Богъ нарича човѣцитѣ богове и ги счита за свои синове, а не Борисъ, а оттука не послѣдниятъ, а Богъ желае да обърне човѣцитѣ — езическитѣ българи къмъ истинската вѣра. Най-сетнѣ изречението: ἀμέλει τότε .... διαπρεσβεύεται стои съвършено отдѣлно и нѣма никакво отношение къмъ прѣднето нито по смисълъ, нито по форма; то може да се постави по-скоро въ свръзка съ изречението: εἶχε δὲ .... φθειρόμενον.

Още по-странни се явяватъ по-нататъшнитѣ разсѫждения на г. Успенски. За да подкрѣпи прокараното отъ него етическо разграничение между „синове" — българи и „раби" - славѣни, той пише слѣднето: „Противоборство собственно земскаго крестьянскаго населенія, каковое и представляли собой Славяне, предпринятому Борисомъ дѣлу выясняется изъ свидѣтельства Гинкмара (Annal. Bertin. a. 866): quod proceres sui (читай жупаны) moleste ferentes, concitaverunt populum adversus eum, ut illum interficerent. Quotquot igitur fuerunt intra decem comitatus (въ десяти жупахъ), adunaverunt se circa palatium eius, то-есть, „тѣ недовольные жупаны възбудили противъ него народъ, чтобы убить его. И такъ всѣ, сколько ихъ было въ десяти жупахъ, собрались вокругъ его дворца". Вотъ здѣсь и нужно дѣлать различіе между дѣтьми и рабами, между вѣрными Борису Болгарами и невѣрными Славянами. Възъ основа на тоя уводъ г. Успенски прѣдлага да се поправи текста, като вм. Φράγγων νέφος да се чете Δρούγγων νέφος, а подъ Δροῦγγοι той разбира славѣнското „земское крестьянское населеніе", и намира, че извѣстията на Теофилакта и на Хинкмара ще бѫдатъ „весьма тождественны". Обаче тъкмо тая тъждественость мѫчно може да се прокара. Прѣди всичко тя е недопустима хронологически: Θ. Ив. Успенски изпусналъ изъ-прѣдъ видъ, че приведеното отъ него извѣстие на Теофилакта говори за събития прѣди покръщането, когато цитатътъ отъ Хинкмара е взетъ отъ разказа на послѣдния за болярския бунтъ — събитие слѣдъ покръщането, за което Теофилактъ говори въ края на 34 гл. и, ако въ текста първоначално вм. Φράγγων е стояло Δρούγγων, той не би пропусналъ да посочи, че сѫ се възбунтували тъкмо тия Δροῦγγοι; обаче въ тоя бунтъ сѫ взели участие изключително българскитѣ боили, т. е. споредъ г. Успенски, „вѣрнитѣ Борису българи", а не „невѣрнитѣ славѣни",

за които и дума не става нито въ единъ изворъ. И тъй, ако бихме приели обяснението на Успенски, то бихме дошли до голѣма грѣшка, а не до пълна тъждественость на двѣтѣ извѣстия. Но отъ друга страна, ако приемемъ прѣдлаганата отъ г. Успенски поправка на текста, то би се получила не по-малка грѣшка, защото въ такъвъ случай би трѣбало да приемемъ, че въ началото на Борисовото царуване е избухналъ нѣкакъвъ бунтъ между „мѣстното селско славѣнско население" въ държавата, за какъвто бунтъ не споменува нито единъ изворъ, па и съ израза „облакъ отъ франки покрилъ цѣла България" архиепископътъ иска да прѣдстави, че тоя „облакъ" е дошълъ отъ вънъ, отъ външни неприятели, както това показва и изразътъ, че „неприятелски мечъ погубвалъ българския народъ". Най-сетнѣ, ако тукъ би трѣбало да се мисли за нѣкакво възстание отъ славѣнското население въ България, то защо е било нужно Борису да се обръща къмъ ромейския императоръ съ прѣдложение за миръ на условие да се покръсти? Всички тия недоразумѣния и възражения ясно показватъ, че прѣдлаганото отъ г. Успенски разбиране на приведения Теофилактовъ текстъ, както и неговитѣ обяснения се явяватъ прѣсилени, а оттука и прѣдлаганата отъ него поправка на текста е неприемлива, защото тя не отговаря на истинското положение на работитѣ въ България прѣди покръщането.

2. Имената на българскитѣ пратеници въ Цариградъ на събора въ 869—70 год.

(Къмъ стр. 133).

Анастасий Библиотекарь въ Interpretatio Synodi VIII generalis, actio X, като изброява поименно присѫтствувалитѣ на 10-то заседания на събора, съобщава и имената на българскитѣ пратеници въ слѣднята форма:

„Similiter et gloriosissimi judices Michaelis sublimissimi principis Bulgariae stasiszerco borlas nesundicus vagantur il vestrannatabare praesti zisunas campsis et Alexius sampsi Hunno".[1])

Въ изданието на Хардуина, който мислилъ, че всичкитѣ думи слѣдъ Bulgariae сѫ собствени имена, послѣднитѣ били раздѣлени така: Stasis, Zerco, Borlas, Nesundicus, Vaganturil, Vestranna, Tabare, Praesti, Tzisana, Scampis et Alexius Sampsis. R. Rösler, посочвайки на несигурното четене тия имена и на неправилното имъ раздѣление отъ Хардиуна, възъ основа на употрѣбената въ пространното житие на св. Климента дума σαμψής,[2]) която, споредъ Миклошича, озна-

[1]) Migne, Patr. lat., t. 129, col. 148 B.

[2]) Вж. гл. XVI, § 50, стр. 116 по издан. на Н. Л. Туницки: τις Βουλγάρων Ἐσχάτζης τὴν κλῆσιν, σαμψὴς τὸ ἀξίωμα κτλ.

чава „достоинство", „важность", отъ старо-слав. санъ, или по-право, както посочи Иречекъ, отъ тур. šan,[1]) дошълъ до заключение, че думата sampsis (sampsi, s[c]ampis) въ нашия текстъ е сжщата тая σαμψής и че тя трѣба да се отдѣли отъ собственото име, съ други думи, тя не е собствено име, а епитетъ къмъ него. Поради това Rösler прѣдполага, че „горнитѣ 8 (?) имена прѣдставятъ само четири съ съотвѣтнитѣ титли, и прѣдлага такова четене: Stasizecho Bolias, Nesundicus Vaganturil (?), Vestranna Tabare (?), Praestizisuna Sampsis, Alexius Sampsis.[2])

Напослѣдъкъ J. Marquart поправи и попълни обясненията на тия имена и титли. Така въ Borlas той вижда сжщо хунно-българската дума βοηλάς (боилъ, слав. болярин), Vagantur приравнява на βαγατουρ въ надписитѣ отъ IX. вѣкъ — хунно-българска титла, Tabare съпоставя съ старо-тур. ältäbär, като го свързва съ прѣдходното име Vestranna (?) Iltabar. Възъ основа на тия колко-годѣ сигурни обяснения на титлитѣ той прѣдлага за другитѣ слѣднето четене: Epraestitzis Unas[c]ampsis, Alexios [H]unosampsi(s); сжщо и въ началото Stasis Boelas tercon[e] (като иска, вѣроятно, да го сближи съ βουλίας ταρχάνος),[3]) Sundicus Vagantur.[4])

Нѣма съмнѣние, че и двамата споменати изслѣдватели дадоха правиленъ и сигуренъ ключъ за възможно вѣрно тълкуване на разгледвания текстъ. Обаче нѣкои данни, които сж останали за тѣхъ неизвѣстни, ни подсѣщатъ къмъ нѣкои по-други обяснения на имената. Така, първото име Stasiszerco borlas ще бжде по-правилно, ние мислимъ, ако се раздѣли на Stasis Zercoborlas. Въ такъвъ случай Zercoborlas се приближава до българското име отъ сжщата епоха — Zergobula, извѣстно 1. отъ припи-

---

[1]) B. Jireček въ Achiv f. slav. Philol. Bd. XXI (1899), S. 609.

[2]) R. Rösler, Romänische Studien. Leipzig 1871, S. 252. Amm. 1.

[3]) Вж. Const. Porphyr., De cerimoniis, ed. Bon., I, p. 681. — Обаче такова размѣстване на думитѣ и измѣнение на сричкитѣ ни се показва малко вѣроятно.

[4]) J. Marquart, Die Chronologie der alttürkischen Inschriften. Leipzig 1898, S. 41 Amm. — Ѳ. Ив. Успенски сжщо така се изказа върху нѣкои отъ тия имена, обаче ново обяснение не даде. Така той пише: Точно также весьма трудно поддается объясненію фрагментированное реченіе ζουργου (вж. Абоба-Плиска, стр. 191, надписъ № 5), которое, повидимому, должно обозначать принадлежность къ роду, а можетъ быть и званіе," и веднага продължава: „Съ точки зрѣнія древне-болгарскихъ терминовъ и званій ждетъ своей очереди объясненіе мѣстъ въ Mansi, Concilia, vol. XVI, col. 158, гдѣ перечисляются болгарскіе послы. По всей вѣроятности, вторая часть перваго имени Stasizerco соотвѣтствуемъ ζουργου; точно также Sampsi очень хорошо соотвѣтствуетъ σαμψής, встрѣчающемуся въ Vita. S. Clementis; Borlas есть весьма извѣстное βοηλάς. странное vaganlus (sic!) весьма легко можетъ быть объяснено изъ βαγατοῦρ или βαγαΐνα". Абоба-Плиска, стр. 204.

скитѣ въ Чивидалското евангелие[1]) и 2. отъ писмото на папа Ивана VIII отъ 879 г., адресирано ad consiliarios Michaelis regis Bulgarorum, дѣто то се явява въ форма Cerbula (dat. Cerbulae),[2]) очевидно, вм. Cergobula или Zergobula, защото съ z е написано както у Анастасия, тъй и въ приписката на Чивидалското евангелие, или съ гръцко окончание Zergobulas, както е въ нашия текстъ. Какво означава прѣхождащето това име Stasis: дали то е нѣкоя титла или чинъ, но въ такъвъ случай то би трѣбало да стои слѣдъ собствено име, както въ надписитѣ отъ IX. вѣкъ, или е християнското име на сжщото лице, не се вземаме да обяснимъ. За тоя дума по-долу ние изказваме едно прѣдположение.

Второто име въ нашия текстъ се чете: Nesundicus Vagantur. Nesundicus, очевидно, криво е написано вм. Sundicus, което е несъмнѣнно Sondoke въ приписката на Чивидалското евангелие и Sundica (dat. Sundicae) въ споменатото писмо на папа Ивана VIII.[3]) Тоя Сондоке или Сундика е носилъ титлата Vagantur, която е, очевидно, хунно-българската титла, както посочи Марквартъ, βαγατουρ или βογοτουρ,[4]), което значи, споредъ Томашека,[5]) Held = герой, юнакъ, ср. рус. богатырь.

Що се отнася до третия изразъ въ нашия текстъ: il Vastrannatabare, той не се поддава да бжде обясненъ дори на ориенталиститѣ, които били принудени да прибѣгватъ, както видѣхме, къмъ разни комбинации. Ако приемемъ, че tabare е наистина нѣкоя титла, то по анология съ прѣднето име ще трѣба да видимъ въ прѣдходната дума собствено име Vestranna; но въ такъвъ случай частицата il, която по никой начинъ не може да се свърже съ vagantur (Rösler), остава непонятна, а пъкъ отнасянето ѝ къмъ tabare (Marquart) ни се види невѣроятно; затова ние се досѣщаме за друга коньектура: вмѣсто il да се чете et, въ такъвъ случай би могло да се приеме, че и цѣлиятъ изразъ би се отнасялъ къмъ прѣднето име и би се считалъ сжщо за титла или име на нѣкоя

---

[1]) вж. C. L. Bethmann, Die Evangelienhandschrift zu Čividale въ Nenes Archiv d. Gesellschaft f. ält. deutsche Geschichtskunde. Hannover 1876. Bd. II, S. 113—128. — Ср. Рецензията на Иречека къмъ тая статия въ ССМ за 1876. бѣлѣжката на В. Ягича къмъ нѣмския прѣводъ на Дриновата рецензия върху К. Иречекъ, История на българитѣ въ Archiv f. slav. Philologie. Bd. II (1877), S. 171—172. Amm. 1. — В. Н. Златарски, Кой е билъ Тудоръ Черноризецъ Доксовъ? въ Българ. Прѣгледъ, год. IV (1897), кн. 3. стр. 45—46.

[2]) Migne, Patrol. lat., t. 126, col. 833, B.

[3]) Ibidem. — Дриновъ го транскрибира въ старобъл. Сждикъ, както и първото име отъ форма Cerbula — въ Царвулъ. Вж. Съчинения, т. II. стр. 26, бѣл. 16.

[4]) Абоба-Пласка, стр. 191,4: Τζέπα βογοτορ; п. т., стр. 192,6: Ὀσλαννὰς ὁ βαγατουρ. — Ср. у. Constan. Porphyrog. De admin. imperio, ed. Bon., c. 32, p. 158,17: Ἀλογοβοτούρ вж. Ἀλοβογοτούρ. Вж. Marquart, ibid., p. 40—41, бѣл. [5]) Archäol.-epigr. Mittheil., XVII, 2, S. 208.

длъжность, която Сундика тогава е заемалъ. Разбира се, това сж само едни догадки, отъ които почти никаква полза не може да се извлѣче, и ще трѣба да се задоволимъ съ обясненията на ориенталиститѣ, че tabare е титла, и да чакаме изнамѣрването на нови данни, които да разрѣшатъ, дали Vestrappa е собствено име, или пъкъ име на нѣкоя длъжность.

Обяснението, прѣдложено отъ Rösler'a за четвъртия изразъ praesti zisunas campsis като собствено име съ титла — Praestizisuna sampsis, ни се показва много по-правдоподобно, отколкото сложната комбинация на Маркварта — Epraestitzis Unas[c]ampsis. Най-близко до формата Praestizisunas стои познатото българско име отъ дадената епоха — Πρεσιανός, което пъкъ стои близу, ако не е и сжщото име Προυσιανός, още повече, че въ единъ отъ най-важнитѣ прѣписи на Скилица се срѣща въ форма Πρεασιάνος.[1]) Ако послѣднята форма прѣдава точно българското име, то отъ него лесно би могло да произлѣзе Πρεασ(τ)ι(ζ)άνος, а въ латинска транскрипция да се обърне въ Praestizisunas. Че латинската транскрипция въ дадения случай е имала за основа гръцката, се доказва отъ слѣднето обстоятелство. Анастасий Библиотекарь съобщава, че оригиналнитѣ актове на цариградския съборъ въ 869—70 г., които трѣбало да бждатъ отнесени въ Римъ, загинали, когато папскитѣ легати при завръщането си отъ Цариградъ били плѣнени и ограбени отъ далматинскитѣ славѣни, и римската църква могла да се сдобие съ тия актове само благодарение на това, че самъ Анастасий, който присжтствувалъ на послѣднето 10-то заседание на събора като пратеникъ на германския императоръ, се погрижимъ своеврѣменно да бжде прѣписанъ за него единъ екземпляръ отъ тѣхъ.[2]) Оргиналнитѣ на тия актове, а слѣдов. и прѣписътъ на Анастасия несъмнѣнно сж били написани на гръцки езикъ; по тоя прѣписъ по-сетнѣ Анастасий, който добрѣ е знаелъ тоя езикъ, е направилъ своя латински прѣводъ и го прѣдставилъ на папата.[3])

Приемайки по тоя начинъ Praestizisunas за изопачено Πρεασιάνος, ние допущаме, че името на четвъртия български пратеникъ било Пресиамъ съ титла campsis, която очевидно е погрѣшена вм. sampsis, както е при слѣднето име, и е идентична съ σαμψής, както се се посочи по-горѣ, отъ житието на св. Климента. Въ прѣводитѣ на това житие тая дума въ свръзка съ слѣдващето τὸ ἀξίωμα

---

[1]) В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, п. т., стр. 49—50. — Сжщо, История на българ. държава, I. 1, стр 458.

[2]) Anastasii Bibl. Vita Adriani. Migne, ib., t. 128. col. 1393/4, § 638.

[3]) В. Н. Златарски, Какъ е билъ разрѣшенъ българ. църковенъ въпросъ въ 870 г.? — Духовна култура, год. I (1920), кн. 1—2, стр. 56; и тукъ по-долу, Притурка № 3.

или се оставя не прѣведена,[1]) или пъкъ се прѣвежда: „изъ числа сановниковъ“,[2]) „сановитъ человѣкъ“,[3]) „сановный вельможа“,[4]) по достоинству сановникъ“,[5]) отъ което ясно става, че тая дума се схваща като такава, която сочи на високо положение — държавно и обществено. Папа Иванъ VIII адресира споменатото по-горѣ писмо така: Petro, Cerbulae et Sundicae, caeterisque optimatibus consiliariis dilecti filii nostri Michaelis regis Bulgarorum. Ако Зергобула и Сундика се приброяватъ къмъ optimates consiliarii — велможи-съвѣтници на Бориса, то несъмнѣнно и прѣдполаганиятъ Пресианъ, както и слѣдниятъ пратеникъ Алекси sampsi(s) сж влизали въ числото на „другитѣ“ велможи-съвѣтници, т. е. че и тия послѣднитѣ по положение сж били еднакви съ Зергобула и Сундика, на което право сочи и тѣхното назначение за пратеници на цариградския съборъ. Велможи-съвѣтници пъкъ на държавния глава сж били тъй наречените „велики боляри“, които сж съставяли постояненъ болярски съвѣтъ или синклитъ и, както се прѣдполага, рѣшавали сж заедно съ господаря важни въпроси както по вжтрѣшната, тъй и по външната политика на държавата. При тия обясиения неволно се налага прѣдположеннето, че σαμψής е хунно-българска дума и че така се наричали членовете на болярскня съвѣтъ или великитѣ боляри.

Най-сетнѣ за петия пратеникъ Alexius sampsi(s) Hunno не може да има никакво съмнѣние, че той е билъ сжщо такъвъ велможа-съвѣтникъ Алекси съ прозвище Hunno, което сочи на неговия хунски произходъ.

При тия възможни за сега обяснения цитираното мѣсто у Анастасия Библиотекаря за имената на българскитѣ пратеници въ Цариградъ въ началото на 870 г., неволно се хвърля въ очи една очевидна блѣзна, а именно това, че между тия имена не фигурира тъкмо името на първия и главния български пратеникъ, на болярина-

---

[1]) Miklosich, Vita S. Clementis. Vindobonae 1847, praefatio, p. XVII; σαμψής officio. — Migne, Patrol. gr., t. 126, col. : sampses dignitate. — Д. Т. Ласковъ, Житие на св. Климента Охридски. София 1916, стр. 51: „по чинъ сампсисъ“.

[2]) Менщиковъ, Матеріалы для исторіи письменъ. Москва 1855. — П. Лавровъ, Книга дая чтенія по исторіи средныхъ вѣковъ. Москва 1897, стр. 201.

[3]) Матовъ, Животъ, дѣяния и пр. на св. отецъ нашъ Климента. Срѣдецъ 1885, стр 28.

[4]) Муретовъ, Житіе и дѣятелность и пр. св. отца нашего Климента, въ „Богословскій Вѣстникъ“, XVII (1913), юль-августъ, стр. 456.

[5]) Туницкій, каз. издан, стр. 117. — Сжщиятъ авторъ опрѣдѣля значението на тая дума така: „Оно (σαμψής) было однимъ изъ многочисленнихъ высшихъ древне-болгарскихъ званій, которое носили представители власти — бояре. Вж. Св. Климентъ, епископъ словенскій. Сергіевъ Посадъ 1913, стр. 165.

дипломатъ Петра, роднина Борисовъ, за когото самъ Анастасий изрично споменува, че билъ изпратенъ въ Цариградъ отъ Бориса заедно съ други лица, за да разпитатъ, кому собствено България трѣба да принадлежи въ църковно отношение,[1]) и че той взелъ непосрѣдно участие въ разисквания по сжщия въпросъ на екстреното заседание на 4. мартъ 870 г.[2]) Да се обясни тоя пропускъ съ това, че Петъръ по една или друга причина не е присжтствувалъ на най-тържественото и многолюдно 10. заседание на събора, по никой начинъ не може да се допусне, защото Анастасий изброява всички чужди прѣдставители. Имайки прѣдъ видъ тая невъзможность отъ една страна, а отъ друга — реда, по който сж написани въ адреса на споменатото писмо на папа Ивана VIII— до Петра, Зергобула и Сундика като лица, които сж играли най-важна роля въ българския църковенъ въпросъ, ние си позволяваме да правимъ една смѣла, но твърдѣ правдоподобна поправка, а именно, че първоначално вм. Stasis ще да е стояло Petrus — едно изопачение, което е могло да стане или случайно при прѣписването, или пъкъ, по-вѣроятно, умишлено е направено, ако не отъ самия Анастасия, то поне отъ нѣкой прѣписвачъ отъ чувство на дълбоко незадоволство, или по-право, отъ явна неприязънь къмъ Петра за неговото неустойчиво поведение и двойна роля по въпроса за юрисдикцията въ България, което го е накарало да тури вмѣсто Petrus едно фиктивно и непонятно име Stasis,[3]) което при другитѣ чужди имена би могло лесно да мине незабѣлѣзано.

И тъй, отъ направенитѣ тукъ обяснения къмъ цитираното мѣсто отъ Анастасия Библиотекаря българскитѣ пратеници на цариградския съборъ въ 870 г. били: Петъръ, Зергобула, Сундика (Сондоке) багатуръ, Вестранна (?) табаре, Пресианъ сампсисъ и Алекси сампсисъ. Отъ тѣхъ първитѣ трима, както може да се заключи отъ приписките на Чивидалското евангелие, сж ходили въ Римъ прѣзъ врѣмето на прѣговоритѣ на Бориса съ папата по въпроса за назначението на български архиепископъ, и то Сундика — прѣзъ 867 г., Петъръ — освѣнъ въ първото посолство въ 866, още и въ 896 г., когато къмъ срѣдата на тая година той билъ изпратенъ отъ Бориса съ прѣдложение, папата да назначи дякона Марина или едного отъ своитѣ кардинали, и Зергобула — пакъ въ 869 г. заедно съ върнатия отъ Бориса иподяконъ Силвестра и съ прѣдложение да се назначи Формоза за архиепископъ.[4]) Петъръ и Зергобула, очевидно, сж се

[1]) Vita Adriani. Migne, ib., t. 128, col. 1395/6, § 640, s—4.

[2]) Ibidem, col. 1391/2, § 632, s—6.

[3]) Интересно се явява въ случая това, че едното и другото име съдържатъ еднакво количество букви — шесть.

[4]) Подробно по тоя въпросъ вж. В. Н. Златарски, Кой е билъ Тудоръ Черноризецъ Доксовъ. Българ. Прѣгледъ, г. IV (1897), кн. 3, стр. 45—47.—

върнали заедно отъ Римъ прѣзъ декемврий 869 г. или януарий 870 г. и наскоро слѣдъ това сж били изпратени заедно съ другитѣ поименувани тукъ пратеници въ Цариградъ.

3. За протокола на екстреното заседание въ Цариградъ на 4. мартъ 870 год.

(Къмъ стр. 139).

Както вече отбѣлѣзахме, за дѣйностьта на това заседание се научаваме по извадкитѣ отъ протокола му, които Анастасий Библиотекарь съобщава по-пълно въ Vita Adriani[1]) и въ съкратенъ и парафразиранъ видъ въ края на „Прѣдговора къмъ 8-ия съборъ".[2]) Но прѣди да разгледаме, отдѣ и какъ сж били направени тия извадки, ние ще трѣба по-напрѣдъ да се запознаемъ накратко съ личностьта на тѣхния авторъ — една знаменита личность, която е оказала твърдѣ голѣми услуги на папския прѣстолъ прѣзъ дадената епоха и чиито съчинения се явяватъ като главенъ изворъ за историята на българския църковенъ въпросъ въ IX. вѣкъ.

Анастасий Библиотекарь, авторътъ на Liber pontificalis, а може би и на Vita Nicolai I и Vita Adriani II, произлизалъ отъ стара римска фамилия отъ гръцки произходъ. Първоначалното си възпитание и образование той получилъ подъ ржководството на чича си Арсения, епископъ ортийски, който, назначенъ прѣвъ за „апокрисиарий на папския прѣстолъ" при римския императоръ, дълго врѣме игралъ твърдѣ важна роля въ Римъ. По-сетнѣ съ своитѣ способности и обширни знания (особ. на гръцкия езикъ) Анастасий обърналъ върху си вниманието на папа Николая I, който го избралъ за свой секретарь и му довѣрилъ редактирането на писмата си. Обаче ощє прѣзъ първитѣ години на самостойната си дѣйность той трѣбало да прѣтърпи голѣми изпитания.

Чича му Арсений, който билъ извѣстенъ по своя разкошъ и алчность за богатство, загиналъ съ ужасна смърть отъ ржцѣтѣ на убийци близу до знаменития мънастирь Monte-Cassino по пжтя отъ Римъ за Беневентъ. Това било на 15. августъ 868 г. при папа Адриана II, когато Анастасий заемалъ вече длъжностьта библиотекарь на римската църква. Изчезването на чича му едвамъ не

Тукъ считаме за нужно да се поправимъ за годината 868 за отиването на Петра (второ) и на Зергобула (първо), както е показано въ тая статия, защото сега, слѣдъ установяването, че прѣзъ 868 г. никакви български пратеници не сж ходили въ Римъ (вж. по-горѣ, стр. 115), то може да се отнесе само къмъ 869 г.

[1]) Migne, Patrol. lat. t. 128, col. 1391—1394; §§ 632—637.

[2]) Ibidem, t. 129, col. 201 B—22 A.

компрометирало за нѣколко врѣме положението на библиотекаря, още повече, че убийството било дѣло на нѣкои членове отъ неговата фамилия. Но не стигало това. Братовчедъ му Елевтерий, синъ на еп. Арсения, за да поправи финансовото си положение, поискалъ да се ожени за дъщерята на Адриана II, но получилъ отказъ. Тогава той, като истински римски патриций отъ IX. вѣкъ, намѣрилъ за най-добрѣ да убие както дъщерята, тъй и жената на папа Адриана. Това врѣме било най-тежко за Анастасия, защото силно го подозирали, да не би и той да е взелъ участие заедно съ братовчеда си въ това двойно убийство. Благодарение на неизчерпаеми интриги и несъмнѣнно съ помощьта на императорското благоволение къмъ него той сполучилъ да снеме отъ себе си това подозрѣние и се отървалъ само съ едно врѣменно отстранение отъ длъжностьта му. Къмъ това врѣме се отнася и изпращането му въ Цариградъ начело на тричленната мисия отъ страна на Людовика Нѣмски, която била натоварена да водн прѣговори за женидбата на най-голѣмия синъ на Василия I, Константина, съ дъщерята на Людовика, Ирминграда, а сѫщо и да сключи съюзъ противъ сарацинитѣ.[1]) Наскоро слѣдъ завръщането си отъ Цариградъ Анастасий сполучилъ отново да спечели разположението на папа Адриана II главно съ услугата си по актоветѣ на цариградския съборъ въ 869—70 г., както ще видимъ по-долу, и още при живота на сѫщия папа билъ върнатъ въ архивата на Латеранъ, дѣто продължилъ, както и по-рано, да оказва съдѣйствие на папския прѣстолъ съ своето перо и ерудиция.[2])

Ето при какви обстоятелства и въ какво положение Анастасий приготвѣлъ и писалъ актоветѣ на 8-ия съборъ, своя „Прѣдговоръ“ (Praefatio) къмъ тѣхъ и своитѣ Vitae Nicolai I et Adriani II. Нѣма съмнѣние, че той, колкото и да се стараелъ, може би, да се покаже сдържанъ и безпристрастенъ въ своето изложение, не е могълъ да бѫде свободенъ отъ тенденциитѣ и отъ общото настроение на римската курия въ всички въпроси, които билн свързани съ авторитета на папството и интереситѣ на римската църква. Това става още по-очевидно, като се вземе прѣдъ видъ, че неговитѣ съчинения били назначени тъкмо да издигнатъ авторитета и пре-

[1]) А. Лебедевъ, Исторія раздѣленія церквей, Москва 1900, стр. 195. — A. Vogt, Basil I-er, empereur de Byzance, p. 226. — E. Perels, Papst Nicolaus I und Anastasius Bibliothecarius. Berlin 1920, S. 235—237, прѣдполага, че Анастасий билъ снабденъ неофициално и съ нѣкакви инструкции отъ папата по поводъ заседаващия въ Цариградъ съборъ. — E. Dümmler, Gesch. d. ostfrän. Reiches, II², S. 250—251.

[2]) За Анастасия вж. Hergenröther, Photius, II, S. 228—241. — A. Lapôtre, L'Europe et le Saint-Siège, p. 41—43. Особено E. Perels, каз. съч., стр. 185—241, който дава много нови данни за живота и дѣйностьта на Анастасия.

стижа на папата и чрѣзъ това самъ той да защити и оправдае себе си. Затова трѣба и налага се дори да се отнасяме съ извѣстна резерва и, доколкото е възможно, критично къмъ всички свѣдѣния, съобщавани отъ Анастасия, а оттука и къмъ неговитѣ извадки отъ интересуващия ни тукъ протоколъ на екстреното заседание на 4. мартъ 870 г.[1])

Тоя протоколъ не е дошълъ до насъ на гръцки езикъ или поне до днесъ не е намѣренъ сжщо тъй, както не сж запазени и протоколитѣ на цариградския съборъ въ 869—870 г.[2]) Послѣднитѣ въ пъленъ видъ сж извѣстни само въ латински прѣводъ, и то направенъ не по оригиналния гръцки екземпляръ, приготвенъ и приподписанъ специално за римската църква, защото тоя подирниятъ загиналъ прѣзъ врѣмето, когато папскитѣ легати на връщане отъ Цариградъ били плѣнени отъ далматинскитѣ пирати — сръбскитѣ неретвани. Римската църква могла да се сдобне съ тия протоколи само благодарение на прѣдвидливостьта на Анастасия, който прѣзъ врѣмето на своето прѣстояване въ Цариградъ въ края на 869 и нач. на 870 год. при закриването на събора своеврѣменно се погрижилъ да бжде снетъ прѣписъ отъ тѣхъ лично за него,[3]) съ цѣль да може и да ги прѣведе; по тоя прѣписъ Анастасий направилъ своя латински прѣводъ за папа Адриана II. Обаче, дали протоколътъ на екстреното заседание е влизалъ било като съставна часть въ другитѣ съборни протоколи, било въ видъ на приложение къмъ тѣхъ, или пъкъ той е прѣдставялъ нѣщо съвсѣмъ отдѣлно безъ всѣко отношение къмъ дѣйностьта на събора, и изобщо какъ и отъ кого е билъ той съставенъ, — за всичко това Анастасий нийдѣ нищо не споменува. Едно, което може съ положителность да се твърди, е това, че Анастасий не билъ допуснатъ да присжствува на това заседание, както това се види отъ слѣднитѣ му думи: „Макаръ римскитѣ мѣстоблюстители и българскитѣ пратеници и да бѣха се събрали съ императора и патриарха, а сжщо и съ източнитѣ мѣстоблюстители, обаче, слѣдъ като бѣха турени въ една зала (in uno conclavi), входътъ не се отваряше за никого, който дохождаше отвънъ, освѣнъ на оногова, комуто императорътъ

---

[1]) Вж. А. М. Иванцовъ-Платоновъ, Къ изслѣдованіямъ о Фотіѣ, патріархѣ Константинопольскомъ и пр. Рѣчь и Отчетъ, читанные въ торжественомъ собраніи Московскаго Университета 12-го января 1892 года. Москва, 1892, стр. 18—19. — A. Vogt, каз. съч., стр. XXII.

[2]) На гръцки езикъ сж извѣстни само извлѣчения отъ оригиналнитѣ актове на тоя съборъ, направени, както се прѣдполага, въ нач. на X. вѣкъ отъ нѣкой привърженикъ на патриархъ Игнатия. Вж. Hergenröther, каз. съч., II, стр. 63 и сл. — А. Лебедевъ, каз. съч., стр. 130.

[3]) Така поне самъ Анастасий прѣдставя работата въ Vita Adriani. — Migne, lb., t. 128, col. 1393/4, § 638. — Ср. E. Dümmler, каз. съч., стр. 258—259. — E. Perels, каз. съч., стр. 237—238.

или патриархътъ нѣкакъ бѣ дозволилъ".[1]) Въ тоя пасажъ ясно проглежда не само това, че Анастасий не е присѫтствувалъ на заседанието, но и неговата досада за недопущането му, което се явява твърдѣ естествено, защото неговата официална мисия имала съвсѣмъ друга цѣль.

При тоя изводъ ясно става, че Анастасий е могълъ да прѣдаде така автентично това, което се е говорило на екстреното заседание, или ако е записалъ всичко по думитѣ на папскитѣ легати, и то веднага слѣдъ свършването на заседанието, или пъкъ ако той е сполучилъ да се сдобие съ прѣписъ отъ оригиналния протоколъ, както това направилъ отъ другитѣ съборни протоколи. Отъ тия двѣ прѣдположения първото нздали може да се допусне, защото легатитѣ едвали сѫ били въ състоянне да прѣдадатъ съ такава точность и въ такива подробности всички разсѫждения на споряшитѣ страни; затова много по-вѣроятно се показва второто, защото то се подкрѣпя и отъ слѣдния пасажъ у самия Анастасия. Като разправя въ края на „Прѣдговора" си за всички машинации, къмъ които византийцитѣ прибѣгвали, за да изопачатъ споредъ желанията си постановленията на други събори „ту съ намаленне, ту съ прибавка или измѣнение, ту въ присѫтствие на другари, ту въ тайно мѣсто на жглитѣ, ту вънъ отъ събора, ту слѣдъ събора" и дори насилствено, — Анастасий по-нататъкъ пише: „Това, което се намира въ латинския кодексъ (прѣписъ-прѣводъ) отъ актоветѣ на 8-ия съборъ, чуждо е отъ всѣко червило на фалшивостьта; а това, което се окаже въ гръцкия кодексъ на сѫщия съборъ нѣкакъ въ повече било относно българския диоцезъ, било нѣйдѣ другадѣ, всичко излѣзло е изпълнено съ отровата на лъжата. Найсетнѣ, прѣпирнята, за която по-горѣ отбѣлѣзахме, че била водена слѣдъ закриването на събора въ присѫтствието на императора, викариитѣ и българитѣ само относно българската земя, стана, и канонитѣ (правилата) сѫ изложени само въ 27 глави и вѣроопрѣдѣлението (terminus fidei) е извадено (depromtum), и всичко това е написано или помѣстено въ петь кодекси (екземпляри-прѣписи), подтвърдено съ подписитѣ на всички, па и самитѣ кодекси сѫ скрѣпени съ оловени печати и сѫ прѣдадени подпечатани на мѣстоблюстителитѣ, за да бѫдатъ отнесени на патриаршескитѣ прѣстоли. И тъй, за да не би хитростьта, или по-скоро, коварството на гърцитѣ да постѫпи по свиски (suatim) и спрѣмо сегашния съборъ, нека това, което казахъ за увѣщание, бѫде достатъчно".[2])

Тая прѣдупрѣдителность и прѣдпазливость на Анастасия, ако се сѫди по думитѣ му, произливали отъ страхъ прѣдъ нѣкоя фал-

[1]) Praefatio, Migne, t.. 129, col. 20 C—21 A. — A. Vogt, каз. съч., стр. 228—229.

[2]) Migne, ib., t. 129, col. 22 D—24 A.

шнфикация отъ страна на византийцитѣ; а пъкъ настойчивото му увѣрение, че прѣпирнята за българската область дѣйствнтелно станала, до извѣстна степень разкрива у него боязънь да се не подозре, че заседанието не ще да се е завършило само съ тая прѣпирня. Но въ сжщото врѣме не може да не се забѣлѣжи, че тукъ Анастасий прокарва и извѣстна тенденция съ цѣль да се умаловажи рѣшението на екстреното заседание, като изтъква, че това рѣшение по българския църковенъ въпросъ не било взето съ общо съгласие на двѣтѣ спорящи страни, и по тоя начинъ да оправдае папскитѣ легати, като прѣдстави работата така, че тѣ отъ своя страна сж направили всичко, за да защитятъ интереситѣ на римската курия въ България.[1]) Тая тенденция още повече проглежда 1. въ това, че въ „Прѣдговора", както видѣхме, Анастасий, като се ограничава само съ общи фрази за възраженията на противната страна — византийската, прѣдава отговоритѣ на папскитѣ легати въ съвсѣмъ другъ видъ, отколкото въ Vita Adriani, макаръ че изворътъ му е билъ единъ и сжщи — прѣписътъ отъ протокола на сжщото заседание, и 2. въ прѣдставенитѣ отъ него послѣдици отъ това, дѣто външни лица не сѫ допущали на заседанието. „Отъ това произлѣзе, пише той, че, каквото римлянитѣ твърдили, нито източнитѣ мѣстоблюстители, нито българскитѣ пратеници не разбирали и, наопаки, каквото източнитѣ говорили, нито римскитѣ мѣстоблюстители, нито българскитѣ пратеници не схващали. А между това, разбира се, не присжтствувалъ никой другъ прѣводачъ освѣнъ единъ — императорскиятъ, който не смѣелъ да прѣдава думитѣ както на римскитѣ, тъй и на източнитѣ мѣстоблюстители иначе, освѣнъ както императорътъ бѣ вече заповѣдалъ за българската провала".[2]) Въ тия думи на Анастасия явно изпжкватъ нѣкои несъобразности.

Прѣди всичко мжчно може да се прѣдполага, че българскитѣ пратеници не сж разбирали латинския езикъ, особено болярнъ Петъръ, който още отъ самото начало на църковния въпросъ бѣ взелъ дѣятелно участие въ сношенията на кн. Бориса съ папата и два пжти бѣ вече ходилъ въ Римъ, защото тѣ още въ началото на сжщото заседание, както самъ Анастасий съобщава, благодарили на римскитѣ легати за тѣхното внимание къмъ господаря имъ, а послѣднитѣ имъ отговорили, че ги признаватъ за синове на римската църква и не искали да прѣминатъ, безъ да ги поздравятъ,[3]) и тѣ тогава се разбирали помежду си. Освѣнъ това, извѣстно е, че източнитѣ прѣдставители, особено александрийскиятъ Иосифъ и иерусалимскиятъ Илия, сж знаели гръцкия езикъ. Още по-невѣ-

[1]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 136, бѣл. 1 и 138, бѣл. 1.

[2]) Migne, Ib., t. 129, col. 21 A.

[3]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 133—134.

роятно се показва и твърдението, че на това екстрено заседание нѣмало другъ прѣводачъ освѣнъ императорския. Нѣма никакво съмнѣние, че и българскитѣ пратеници, и римскитѣ легати, очевидно, сж имали прѣводачи, както това е било и на съборнитѣ заседания, и мжчно може да се допусне, че тѣ, особено послѣднитѣ, не сж повикали и на това заседание прѣводачъ тъкмо при разглеждането на такъвъ важенъ за тѣхъ въпросъ, какъвто е билъ българскиятъ, още повече като се има прѣдъ видъ тѣхното изобщо недовѣрие къмъ византийцитѣ.[1])

Изтъкнатитѣ тукъ несъобразности ни довеждатъ до заключение, че горнитѣ съобщения сж нагласени чисто и просто отъ самия Анастасия, за да усили сжщата тенденция, която по-горѣ посочихме; а главното е това, че тия несъобразности всѣватъ извѣстно подозрение, дали Анастасий излага както въ Vita Adriani, така и въ „Прѣдговора“ си работитѣ тъй, както тѣ въ дѣйствителность сж станали, и дали той не е измѣнилъ или пропусналъ нѣкои нѣща отъ съдържанието на оригиналния протоколъ. Макаръ това подозрение и да не може да се докаже фактически, понеже гръцкиятъ текстъ на протокола, както казахме, не е запазенъ, обаче на него навожда самъ Анастасий, когато той се старае да прѣмълчи за резултата отъ екстреното заседание въ Vita Adriani, а въ „Прѣдговора“ си той несъзнателно, може би, дава доста ясни данни, като говори за изпратеното Борису писмо слѣдъ закриването на заседанието, за да си прѣдставимъ, че наистина въ края на краищата папскитѣ легати приели рѣшението на източнитѣ прѣдставители, какво „българското отечество трѣба да се подчинява на цариградския диоцезъ“ и признали автономията на новоосноваиата българска църква. За това подробно вж. тукъ по-горѣ, стр. 140—145.

4. Кой е билъ пресвитеръ Иванъ, папскиятъ пратеникъ до Бориса прѣзъ 879 г.?

(Къмъ стр. 180).

По тоя въпросъ сжществуватъ за сега двѣ мнѣния: Рачки и Малышевскій приематъ, че тоя пресвитеръ Иванъ билъ една и сжща личность съ придворния свещеникъ на моравския князъ Светопълка, Иванъ Венециянски, който въ началото на 879 г. билъ изпратенъ въ Римъ, да даде разяснения по дѣлото противъ св. Методия, подигнато отъ латино-нѣмската партия.[2]) Ягичъ пъкъ,

---

[1]) A. Vogt, каз. съч., стр. 229, бѣл. 3.

[2]) Fr. Rački, Documenta № 5, p. 8. — Малышевскій, Св. Кириллъ и Меѳодій, Кіевъ 1836, стр. 251 и 261, бѣл. 1.

като посочва, че изпратеният отъ хърватския князъ Бранимира прѣзъ май 879 г. при папа Ивана VIII пресвитеръ Иванъ[1]) е идентиченъ съ Ивана пресвитеръ, който билъ натоваренъ отъ сѫщия папа малко по-сетнѣ съ мисия отъ Римъ до българския князъ Михаила, а пъкъ за него нищо не се знае да е ходилъ въ Моравия, различава тия двама едноименни пресвитери като двѣ отдѣлни личности: единиятъ свещеникъ Иванъ билъ изпратенъ отъ Далмация въ Римъ и оттамъ използуванъ за друга мисия както обратно за Далмация, тъй и въ България, когато другиятъ, който билъ отъ Венеция или отъ венецианската область, билъ изпратенъ отъ Моравия направо въ Римъ.[2])

Противъ доказателствата на двѣтѣ тия мнѣния могатъ да се противопоставятъ много и сериозни възражения. И наистина, ако Иванъ Венециански е живѣлъ прѣзъ всичко врѣме (отъ 874 до 879 г.) въ Моравия при Светопълка, както посочва Ягичъ, и само въ 879 г. билъ изпратенъ въ Римъ отъ послѣдния съ специална мисия, какъ той е могълъ да попадне въ Далмация при кн. Бранимира? На това би могло да се възрази съ слѣднитѣ думи на Малышевскій: „Какъ разъ въ пору такого поворота политико-церковныхъ отношеній Хорватіи прибылъ сюда извѣстный намъ Іоаннъ, пресвитеръ венеціанскій, бывшій на пути въ Римъ, въ качествѣ посла отъ Святополка моравскаго къ папѣ по дѣлу Меѳодія".[3]) Но въ такъвъ случай би трѣбало да се приеме, че пжтьтъ отъ Моравия за Римъ е билъ прѣзъ Далмация, което е малко вѣроятно; освѣнъ това мисията на Ивана Венецнянски отъ моравския князъ била специално насочена въ Римъ, и нѣмало причини той да минава прѣзъ Далмация, освѣнъ ако се прѣдположи, че Светопълкъ се е намиралъ въ даденото врѣме въ сношения съ Хърватско, което е още по-малко допустимо; най-сетнѣ, ако Иванъ VIII пише въ писмото си до Теодосия, по-сетнѣшния епископъ на хърватска Далмация, че пресвитеръ Иванъ дошелъ въ Римъ отъ страна на послѣдния (de vestra parte veniens),[4]) то ясно е, че въ дадения моментъ той се е намиралъ въ Далмация и оттамъ непосрѣдно е билъ изпратенъ въ Римъ, слѣдов. не може да се прѣдполага, че той е дошелъ отвънъ. Но и на това може да се противопостави заедно съ Малышевски слѣднето мѣсто отъ писмото на папа Ивана VIII до Бранимира отъ 6. юний 879 г.: „et quia hunc ipsum Joannem presbyterum tibi et nobis verum fidelem in omnibus esse coognoscimus, dedimus illi nos-

[1]) За него вж. по-горѣ, стр. 178—181.

[2]) V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue Ausgabe. Berlin 1813, S. 55—56.

[3]) Малышевскій, каз. съч., стр. 251.

[4]) Вж. цитата по-горѣ, стр. 179.

tram apostolicam epistolam deferendum regi Bulgarorum. Ideo petimus ut pro amore sancti Petri et nostro cum tua ipse licentia legationem hanc nostram sine tarditate perficiat, ut et propter hoc tuae dilectioni multiplices gratias habeamus".[1]) За сѫщия пресвитеръ Иванъ въ писмото си до Бориса отъ 8. юний с. г., папата пише: „Quod si volueritis, per hunc Joannem venerabilem presbyterum, fidelem nostrum, nobis sub certitudine litterarum vestrum remandare curate",[2]) а въ писмото до сплѣтското духовенство сѫщиятъ пише: Hanc autem nostri apostolatus epistolam fraternitati vestrae per hunc praesentem Joannem venerabilem presbyterum, fidelem familiarem nostrum, direximus.[3]) По поводъ на тия мѣста Малышевски прави слѣднитѣ разсѫждения: „До этого времени папа не присылалъ легата къ Браниміру, слѣд. не было другаго пресвитера Іоанна, который бы успѣлъ обозначиться, какъ извѣстный одинаково и папѣ, и Браниміру и истинно вѣрный тому и другому. Такимъ былъ только Іоаннъ венеціанскій, въ маѣ 879 г. явившійся въ Римъ съ посредничествомъ въ дѣлѣ Браниміра и Ѳеодосія. Только о Іоаннѣ венеціанскомъ, какъ вновѣ прибывшемъ и вновѣ послужившемъ папѣ и Браниміру, папа могъ выразиться cognoscimus. Вообще папа ни въ письмѣ къ Браниміру, ни въ письмѣ къ Михаилу Болгарскому не называетъ Іоанна — presbyterum nostrum, какъ выразился бы онъ о легатѣ изъ римскаго духовенства, а называетъ только presbyterum venerabilem, nostrum fidelem или communem fidelem".[4]) Колкото и да е категориченъ тукъ Малышевски, все пакъ може да му се възрази, че прѣди да се заговори за пресвитера Ивана, папски пратеникъ отъ Римъ е дохождалъ въ Далмация, именно оня, който отивалъ за България и носѣлъ писма до българския князъ и до Седеслава, когото той не заварилъ живъ. Той намѣрилъ на негово мѣсто князъ Бранимира, комуто и прѣдалъ адресираното до Седеслава писмо, и съ когото е повелъ въпроса за присъединението на Хърватско къмъ римската църква, слѣдов. имало е папски пратеникъ въ Далмация, „который бы успѣлъ обозначиться, какъ извѣстный одинаково и папѣ и Браниміру и истинно вѣриый тому и другому". И тъй доказателствата и на двѣтѣ мнѣния допущатъ сериозни възражения, които повидимому правятъ неприемливи едното и другото.

Обаче всичката разлика между двѣтѣ мнѣния произлиза отъ това, че изходната имъ точка не е правилно поставена. Прѣдставителитѣ на тия мнѣния пропуснали да спратъ вниманието си върху първия папски пратеникъ, чиято главна и първоначална мисия била

---

[1]) Ep. 229. Migne, Patrol. lat., t. 126, col. 842 A—B.
[2]) Ep. 231, Ibidem, col. 843 D.
[3]) Ep. 234, Ibidem, col. 847 B.
[4]) Малышевскій, каз. съч., стр. 261, бѣл. 1.

насочена въ България, и да опрѣдѣлятъ неговата личность; а той не е могълъ да бѫде, както видѣхме,[1]) никой другъ, освѣнъ сѫщия пресвитеръ Иванъ, защото, ако папа Иванъ VIII въ писмото си (отъ 6. юний) до Бранимира пише, че пресвитеръ Иванъ трѣбало да извърши мисията си „безъ закъснение" (sine tarditate), то това е явно намекване на Бранимира да го не задържа тоя пѫть при себе си тъй, както направилъ при първото му отиване въ България.

Слѣдъ горнитѣ разяснения заключението може да бѫде само едно: пресвитерътъ, който станалъ посрѣдникъ на Бранимира и Теодосия прѣдъ папата, билъ първоначално изпратенъ отъ папата въ България прѣзъ хърватска Далмация, дѣто той билъ задържанъ поради възникването на въпроса за присъединението на Бранимира и Теодосия къмъ римската църква и останалъ тамъ да го уреди, изстѫпвайки като тѣхенъ посрѣдникъ, затова се и явила нужда повторно слѣдъ единъ мѣсецъ пресвитеръ Иванъ да бѫде изпратенъ въ България, и то пакъ прѣзъ Далмация. При такова заключение и слѣдъ горѣ-изложенитѣ разсѫждения и обяснения много по-вѣроятно и дори приемливо се явява първото отъ двѣтѣ приведени мнѣния, именно, че въпросниятъ пресвитеръ Иванъ е могълъ да бѫде само Иванъ Венециянски.

5. Разказътъ за прѣмѣстването на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ.

(Къмъ стр. 284).

Свѣдѣния по историята за прѣнасянето на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ ни дава хрониката на Симеона Метафраста и Логотета, отъ която сѫ ги заимствували другитѣ покъсни византийски хронисти въ една или друга форма. Хрониката на Сим. Логотета, както е извѣстно, дошла е до насъ не въ оригиналъ, а въ разни прѣписи, прѣтърпѣли една или друга прѣправка въ формата на изложението. Тя или е влѣзла като продължение на по-стари отъ нея хроники, или пъкъ е извѣстна подъ чужди имена, както това се установи напослѣдъкъ.[2]) Интересуващиятъ ни разказъ е прѣдаденъ въ Cod. Paris. 845, contin. Geor. Hamartoli, у Leo Grammaticus, въ старобълг. прѣводъ, въ Codices Vatic. 153 и 163 и у Theophanis contin. почти еднакво съ незначителни разлики, които не измѣняватъ смисъла му. Тия разлики ще се видятъ отъ слѣднята съпоставка на текстоветѣ:

---

[1]) Вж. по-горѣ, стр. 179.

[2]) За тая хроника вижъ В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ и пр. стр. 6—13 и посочената тамъ литература.

Cod. Par. 845; Contin. Geor. Hamar.; Leo Gram.; старобълг. прѣводъ:

Ζαούτζας ὁ βασιλεοπάτωρ εἶχε δοῦλον εὐνοῦχον ὀνόματι Μουσικόν. Οὗτος ἐφιλιώθη Σταυρακίῳ καὶ Κόσμᾳ, Ἑλλαδικοῖς φιλοχρύσοις καὶ πραγματευταῖς (Leo: πραγματεῖς), οἵτινες πρὸς αἰσχροκέρδειαν ἀφορῶντες, μεσιτείᾳ καὶ δυνάμει τοῦ Μουσικοῦ (om. Cod. Paris.) διέστησαν (Cod. Par. ἐκαινοτόμησε scl. ἐκαινοτόμησαν) τὴν ἐν πόλει (γενομένην) (omit. Leo) πραγματείαν τῶν Βουλγάρων ἐν Θεσσαλονίκῃ, κακῶς τοὺς Βουλγάρους διοικοῦντες ἐν τῷ κομμερκεύειν. οἱ δὲ Βούλγαροι τῷ Συμεὼν ταῦτα ἀπήγγειλαν· ὁ δὲ δῆλα πεποίηκε ταῦτα τῷ βασιλεῖ Λέοντι. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ βασιλεοπάτορος κωλυόμενος προσπαθοῦντος τῷ Μουσικῷ πάντα ὡς λῆρον ἤκουε (Leo: ἤκουσεν).[1])

т. е. „Василеопаторъ Зауца имаше робъ евнухъ на име Мусикъ. Тоя се сприятелилъ съ Ставракия и Козма, елладски златолюбци и търговци, които, като се стремѣли къмъ нечестна печалба, чрѣзъ посрѣдството и съ помощьта на Мусика прѣмѣстили (пар ж. р ж к. промѣнили) намиращето се въ столицата българско тържище въ Солунъ, като злѣ притѣснявали българитѣ въ събирането на митата. Българитѣ извѣстили Симеона за това, а тоя направилъ това извѣстно на императоръ Лъва. Императорътъ, обаче, възспиранъ отъ василеопатора, който билъ разположенъ къмъ Мусика, всичко слушалъ като празни приказки".

Codices Vatic. 153 et 163; Theophanis continuatus:

Εὐνοῦχον εἶχε δοῦλον ὁ βασιλεοπάτωρ Ζαούτζας· Μουσικὸς ἦν ὄνομα τούτῳ. οὗτος συνεφιλιώθη ἀνδράσιν ἐμπορικοῖς καὶ φιλοκερδέσι καὶ φιλοχρύσοις, ἐξ Ἑλλάδος οὖσι, Σταυρακίῳ τε καὶ Κοσμᾷ· οἵ τινες μεσιτείᾳ (Cod. Vat. μαντείᾳ) τοῦ Μουσικοῦ κερδαίνειν βουλόμενοι τὴν μετὰ Βουλγάρων πραγματείαν ἐν τῇ πόλει ἐν Θεσσαλονίκῃ μετέστησαν, κακῶς κουμερκεύοντες τοὺς Βουλγάρους. τῶν δὲ Βουλγάρων ταῦτα τῷ Συμεὼν ἀναγγειλάντων, αὐτὸς δῆλα ταῦτα τῷ βασιλεῖ κατέστησε Λέοντι. ὁ δὲ πάντα ὡς λῆρον ἐλογίζετο, τῇ πρὸς Ζαούτζαν προσπαθείᾳ νικώμενος.[1])

т. е. „Василеопаторъ Зауца имаше робъ евнухъ; името му било Мусикъ. Тоя се сприятелилъ съ мѫже търговци, користолюбиви и златолюбиви, които били отъ Еллада, Ставракій и Козма. Тѣ чрѣзъ посрѣдството на Мусика, желаейки да придобиятъ печалба, прѣмѣстили търговията съ българитѣ отъ столицата въ Солунъ, като злѣ събирали отъ българитѣ митата. Когато българитѣ извѣстили за това на Симеона, той пъкъ съобщилъ това на императоръ Лъва. Тоя считалъ всичко за празни приказки, побѣждаванъ отъ добро разположение къмъ Зауца".

[1]) Geor. Hamart. ed. Muralti, p. 771, 10—772, 2. — Leo Gram p. 266, 21—267, 7. — [1]) Theoph. Contin., ib., p. 357, 14—22.

Отъ тая съпоставка ясно личи, че тукъ имаме двѣ редакции на единъ и сжщи текстъ, отъ които първата се смѣта, че съдържа първоначалния текстъ на Логотетовата хроника или поне стои най-близу до него,[1]) а втората прѣдставя само изкуствена вариация на текста съ незначителни пропуски, или съ други думи, това е една перифразировка на първоначалния текстъ.[2]) Отъ тая (втората) редакция се е ползувалъ и Продължателтъ на Теофана за своята хроника.

Съвсѣмъ иначе ни прѣдава тоя разказъ Ив. Скилица споредъ Кедрина, който пише слѣднето: δοῦλος ἦν εὐνοῦχος τῷ βασιλεοπάτορι Μουσικὸς κολούμενος. οὗτος συμφιλιωθεὶς ἀνδράσιν ἐμποριχοῖς καὶ φιλοκερδέσι, βουλόμενος κερδαίνειν αὐτούς, τῇ πρὸς τὸν Ζαούτζαν χρησάμενος παρρησίᾳ τὰς ἐκ Βουλγαρίας εἰσαγομένας πραγματείας εἰς τὴν πόλιν εὐθέως μετέστησαν εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ τοὺς εἰρημένους ἐμπόρους τελώνας ἐκείσε κατέστησεν, οἵτινες κακῶς διετίθεσαν τοὺς τὰς πραγματείας μετιόντας Βουλγάρους, βαρέα εἰσπραττόμενοι τελωνήματα. τῶν δὲ Βουλγάρων ἀναγγειλάντων ταῦτα τῷ Συμεών, καὶ τούτου δῆλα τῷ βασιλεῖ κατιστήσαντος, ἐπεὶ τῇ πρὸς τὸν Ζαουτζᾶν συμπαθείᾳ νικώμενος πάντα ὡς λῆρον ἡγέσατο καὶ οὐδεμιᾶς ἠξίωσεν ἐπιστροφῆς,[3]) т. е. „Василеопаторътъ имаше робъ евнухъ, наричанъ Мусикъ. Тоя, слѣдъ като се сприятелилъ съ мжже търговци и користолюбци, искайки да ги спечели за себе си, понеже се ползувалъ съ свобода отъ страна на Зауца (т. е. Зауца му прѣдоставилъ да дѣйствува свободно), внисанитѣ отъ България въ столицата стоки веднага прѣмѣстилъ въ Солунъ и за митничари тамъ поставилъ казанитѣ търговци, които злѣ постжпвали съ дохождащитѣ съ стоки българи, като налагали тежки мита. Когато българитѣ извѣстили Симеона за това, а той съобщилъ на императора, послѣдниятъ, побѣждаванъ отъ разположение къмъ Зауца, счелъ всичко за празни приказки и не (го) удостоилъ съ никакво внимание".

Ако сравнимъ тоя разказъ съ двата по-горѣ приведени, не е мжчно да се разбере, че Ив. Скилица е ималъ подъ ржка хрониката на Сим. Логотета въ втората редакция, както това показва многото сходни изрази и дори изречения. Обаче въ сжщностьта на разказа той се рѣзко отличава: докато въ първитѣ двѣ редакции прѣмѣстването на българското тържище се приписва на двамата гърци търговци, и то чрѣзъ посрѣдството и съ помощьта на Мусика, Скилица го отдава лично на послѣдния, който искалъ чрѣзъ двамата гърци, да постигне користолюбиви цѣли, ползувайки се отъ довѣрието и разположението на Зауца. Наредъ съ това Ски-

---

[1]) В. Г. Васильевскій, Хроника Логовета. Виз. Врем. II (1894), стр. 96.

[2]) С. Шестаковъ, О рукописяхъ Симеона Логовета. Виз. Врем. V (1898), стр. 51—52.

[3]) Skyl. Cedr., ib., II, p. 254, 4—14.

лица дава нѣкои подробности, които правятъ разказа му по-послѣдователенъ, по-ясенъ и по-логиченъ, когато въ другитѣ двѣ редакции на Сим. Логотета се забѣлѣзватъ непълноти и дори несъобразности. Така, напр., твърдѣ странно и непонятно се явява това обстоятелство, че само по желанието на двама нѣкакви-си търговци е могло да се наложи на византийското правителство такава една промѣна, която имала колкото търговски, толкова и политически характеръ. Освѣнъ това въ тѣхъ не е изтъкнато, въ какви връзки се намирали интереситѣ на двамата гърци съ търговията на българитѣ и изобщо съ българското тържище, а само се съобщава, че тѣ се отнасяли злѣ спрѣмо българитѣ въ събирането на митата, безъ да се посочва, въ качеството на какви тѣ сѫ вършили това. Очевидно, първоначалниятъ текстъ на Сим. Логотета е прѣтърпѣлъ едно неумѣло съкръщение, което затъмнило смисъла. У Скилица тия несъобразности и непълноти сѫ избѣгнати.

Но тогава какъ се обяснява тая сѫществена разлика въ двата текста? Ние не можемъ да допуснемъ, че Симеонъ Метафрастъ и Логотетъ, единъ отъ най-виднитѣ византийски писатели въ втората половина на X. вѣкъ, извѣстниятъ съставитель на Сборникъ отъ житиета на светиитѣ, който се ползувалъ съ твърдѣ голѣмо значение не само въ Византия, но и въ много други страни, е писалъ тъй несмислено и тъй нелогично своята хроника. Отъ друга пъкъ страна, недопустимо е така сѫщо да се твърди, че Ив. Скилица, който се приема за единъ отъ най-добритѣ византийски хронисти, си е позволилъ самозолно да измѣни до неузнаваемость своя изворъ — Теофановия продължатель. Имайки прѣдъ видъ тия двѣ невъзможности, ние дохождаме до заключение, че Ив. Скилица или се е ползувалъ отъ другъ неизвѣстенъ за сега изворъ — а такива ги има и се признаватъ — по нашия въпросъ, като попълнилъ и оправилъ текста на Теофановия продължатель, — изворъ, отъ който е черпалъ и Сим. Логотетъ, или пъкъ е ималъ подъ ржка и първоначалния текстъ на послѣдния, който е съдържалъ разказа въ сѫщия видъ, както у Скилица, но който въ извѣстнитѣ засега прѣписи е билъ измѣненъ подъ перото на Логотетовитѣ прѣправячи и съкращачи, които сѫ искали, може би, да маскиратъ низката роля на Мусика, задъ когото се криелъ самъ василеопаторъ Зауца, да стоварятъ всичката вина върху двамата гърци търговци, и по тоя начинъ да затъмнятъ истината по това събитие, като прѣдставятъ византийското правителство за безучастно въ прѣнасянето на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ.

Възъ основа на горѣ-изложеното ние приемаме разказа на Ив. Скилица за истински като по-логиченъ и по-правдоподобенъ. Защото както Мусикъ, тъй и другитѣ двама, Ставракий и Козма, сѫ били нищо друго освѣнъ едни агенти на користолюбивия Зауца,

които сж вършили всичкитѣ му нечисти и незаконни прѣдприятия за обогатяване. Това най-ясно се види отъ слѣдния разказъ на Симеона Логотета за тѣхнитѣ дѣла и край. „Мусикъ и Ставраки били наклеветени на императора Лъва (слѣдъ смъртьта на Зоя въ 896), задѣто тѣ вземали отъ стратизитѣ и чиновницитѣ дарове (рушвети) и ходатайствували за тѣхъ прѣдъ василеопатора. И еднажъ, когато Ставраки влизалъ при Зауца съ писмото на нѣкого отъ стратезитѣ, щомъ го видѣлъ императорътъ, стоейки на балкона (ἐν τῷ ἡλιάκῳ), влѣзълъ и той слѣдъ него и, като го хваналь за ржкава, извелъ го вънъ ужъ да го разпита за стратезитѣ. Като го довелъ къмъ еднокрилната врата (μονόθυρον), взелъ писмото и го захвърлилъ, прѣдалъ го на случайно намиращитѣ се тамъ, ва да го изведатъ отъ двореца, и заповѣдалъ да го подстрижатъ. Като се научилъ Мусикъ за това, изпадналъ въ отчаяние. Слѣдъ като влѣзалъ тамъ, дѣто Мусикъ стоялъ прѣдъ Зауца, императорътъ го ударилъ въ тила, извелъ го и го прѣдалъ на постелника Христофора, като му заповѣдалъ да го заведе въ Студийския мънастирь и да го направятъ монахъ. Не слѣдъ много умрѣлъ и Зауца въ двореца“.[1]) Какво е станало съ Козма, не се знае. По тоя начинъ най-сетнѣ Лъвъ VI сполучилъ да се избави отъ тая клика прѣстжпници, които злоупотрѣбявали съ довѣрието му за свои лични облаги и въ врѣда на държавнитѣ интереси.

Отъ по-сетнѣшнитѣ хронисти псевдо-Симеонъ Магистеръ (ed. Bon. p. 701) намѣрилъ за добрѣ съвсѣмъ да изпусне нашия разказъ, а Зонара (IV, p. 40,1—4) цѣлия разказъ прѣдава въ слѣднитѣ думи: τῶν δὲ Βουλγάρων ἐνοπόνδων ὄντων καὶ ἐμπορίας ποιουμένων μετὰ Ῥωμαίων, οἱ τοῖς τελωνήμασιν ἐφεστῶτες ἄδικα αὐτοὺς εἰσέπραττον τέλη, които прѣдставятъ нищо друго освѣнъ съкращение на Скилициеви разказъ.

6. Извѣстията на византийскитѣ хронисти за първия походъ на ц. Симеона противъ Цариградъ въ 913 г.

(Къмъ стр. 367).

За първия походъ на царь Симеона срѣщу Цариградъ византийскиятъ хронистъ отъ втората половиня на X. вѣкъ Симеонъ Логотетъ, а слѣдъ него продължателтъ на Теофана и Лъвъ Граматикъ, които буквално прѣдаватъ текста на първия, разказватъ слѣднето:

„Въ августъ мѣсецъ българскиятъ князъ Симеонъ, като потеглилъ въ походъ противъ ромеитѣ съ многоброенъ и (πολλῷ καὶ

[1]) Contin. Geog. Hamart. ibid., p. 776,14 — 777,9. — Theoph. contin. ib., p. 362,1—14.

omit. Contin., Leo) силенъ народъ (ὄχλῳ), достигналъ до Цариградъ и, като го обсадилъ, обиколилъ го съ окопи отъ Влахернитѣ до тъй нарицемитѣ Златни врата, възнасяйки се съ надежда (ἐλπίσι μετέωρος ὤν) безъ трудъ съвсѣмъ (πάντως, omit. Contin.) да го завладѣе. Но, когато той узналъ твърдостьта на стѣнитѣ и непристжпностьта [на столицата] поради множеството и каменометитѣ (Contin.: поради множеството на войницитѣ (τῶν ὁπλίτων) и на каменометнитѣ и стрѣлометнитѣ машини), излъганъ въ надеждитѣ, отстжпилъ въ тъй наречения Евдомъ, като поискалъ миренъ договоръ. Слѣдъ като настойницитѣ (τῶν ἐπιτρόπων) [на младия императоръ] приели на драго сърдце (ἀσμενέστατα) мирътъ (τὴν εἰρήνην, omit. Contin.), Симеонъ пратилъ своя магистъръ Теодора да прѣговаря за мирнитѣ условия (συλλαλῆσαι τὰ τῆς εἰρήνης). Патриархъ Николай, Стефанъ и Іоаннъ магистри (Contin., Leo: Στέφανος καὶ Ἰωάννης ὁ μάγιστρος), като взели императора, дошли при Влахернитѣ и въвели двамата синове Симеонови, и тѣ пообѣдвали заедно съ императора въ двореца. Патриархъ Николай излѣзълъ (ἐξῆλθε, Leo: ἦλθε) при Симеона; Симеонъ наклонилъ прѣдъ него глава. И тъй, патриархътъ, като направилъ молитва, вмѣсто стемма, както казватъ (ὡς φασί, omit. Leo), възложилъ върху главата му (Leo: ἑαυτοῦ безсмислено) собствения си (ἴδιον = Contin.; Leo: ἑαυτοῦ) епириптарий. Почетени съ многобройни и великолѣпни дарове, Симеонъ и синоветѣ му се върнали въ собствената сн страна, като се разстанали несъгласни относно казания миръ" (ἀσύμφωνοι ἐπὶ τῇ εἰρημένῃ εἰρήνῃ).[1])

Въ тоя разказъ сж нахвърлени цѣлъ редъ кратки изречения, които поради своята краткость и откжслечность не позволяватъ да се установи не само връзката между отдѣлнитѣ факти, но и тѣхната послѣдователность, па дори и съдържанието имъ. Така, напр., въ него не е показано, въ каква връзка се намирали прѣговоритѣ за миръ съ отиването на патриархъ Николая и на двамата настойници заедно съ малолѣтния императоръ при Влахернитѣ, и въ какво състояли самитѣ прѣговори. Защо били въведени само синоветѣ на Симеона въ Влахернския дворецъ и останали тамъ да обѣдватъ съ императора? Кога — прѣди обѣда или слѣдъ него — и гдѣ патриархътъ излѣзълъ при Симеона, както и гдѣ се намиралъ въ това врѣме самъ Симеонъ? Защо е трѣбало патриархъ Николай да възлага върху главата на послѣдния стемма и защо вмѣсто стемма той турилъ своя епириптарий? Най-сетнѣ, защо

[1]) Sym. Logoth., ib., p. 802, 20—803, 18. = Theoph. Contin., ib., p. 385, 5—24. = Leo Gram., ib., p. 291, 18—292, 13. — Pseudo-Symeon Magister, ed. Bon., p. 721, 10—17, който, очевидно, ималъ подъ ржка Симеона Логотета, значително съкратилъ текста на послѣдния, и то въ най-сжществената часть, и затова ние нѣма да се спираме върху него.

Симеонъ и синоветѣ му, слѣдъ такъвъ тържественъ приемъ, се върнали въ земята си незадоволени отъ сключения миръ? — Всички тия въпроси, които неволно възникватъ поради непълнотата и откжслечностьта на изложенитѣ факти, ясно свидѣтелствуватъ, че авторътъ-хронистъ като че ли нарочно и умишлено искалъ да затъмни отдѣлнитѣ факти, избѣгвайки да ги прѣдстави въ тѣхното пълно съдържание и послѣдователность и по тоя начинъ да даде да се разбератъ сжщностьта и взаимната свръзка на, очевидно, твърдѣ важнитѣ дѣйствия, които тогава се извършвали въ Цариградъ и неговитѣ околности.

Донѣйдѣ по-ясенъ и по-послѣдователенъ се явява Иванъ Скилица (=Кедринъ), който за сжщото събитие разказва слѣднето:

„.... Българскиятъ князъ Симеонъ съ силна войска направилъ нападение на ромеитѣ и, като достигналъ до царствения градъ (τὴν βασιλίδα), обиколилъ го съ окопи отъ Влахеритѣ до тъй наричанитѣ Златни врата и се възнасялъ съ надежди лесно да го завладѣе. Но, когато узналъ твърдостьта на стѣнитѣ [му] и множеството на защитницитѣ имъ и голѣмия запасъ (δαψίλειαν) отъ каменометни и стрѣлометни орждия, излъганъ въ надеждитѣ, отстжпилъ въ Евдомъ, изисквайки миренъ договоръ. Слѣдъ като настойницитѣ на драго сърдце приели прѣдложението (τὸν λόγον), Симеонъ изпраща своя магистеръ Теодора да води прѣговори за миръ. Когато тоя (Теодоръ) пристигналъ и били размѣненн много рѣчи (λόγων κινηθέντων πολλῶν), патриархътъ и другитѣ настойници, като взели императора, отишли въ Влахернския дворецъ и, като дали знатни (ἀξιολόγους) заложници, въвели Симеона въ двореца, и тоя обѣдвалъ съ императора, слѣдъ като Симеонъ наклонилъ глава прѣдъ патриарха и получилъ отъ него молитва, а [патриархътъ] възложилъ, както казватъ, върху главата на варварина вмѣсто вѣнецъ (ἀντὶ στεφάνου) собствения си епириптарий. Слѣдъ обѣда, понеже не се сговорили относно мира (ἀσυμβάτων γενομένων περὶ τῆς εἰρήνης), Симеонъ и синоветѣ (παῖδες) му, почетени съ дарове, върнали се въ страната си“.[1])

---

[1]) Skyl.-Cedr., ed. Bon. II, p. 282,8–24. — Zonaras, ib., IV, p. 52,24–537, който се ползувалъ отъ хроникята на Ив. Скилица, прѣдава сжщия разказъ така: „Българинътъ Симеонъ, понеже начело на [държавнитѣ] дѣла не стоеше императоръ, въ надежда лесно да завладѣе царицата на градоветѣ (τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων) напада на нея съ голѣма войска и се разполага на лагеръ отвънъ стѣнитѣ ѝ и замислилъ да я обсади. Но, като видѣлъ твърдостьта на стѣнитѣ и множеството на тѣхъ и голѣмия запасъ отъ машини на стѣнитѣ, поколебалъ се и прѣминалъ въ Евдомъ, желаейки да почне прѣговори. И тъй, патриархътъ и другитѣ настойници, като взели императора, отишли въ Влахернския дворецъ, кждѣто пристигналъ и Симеонъ. Като далъ и взелъ заложници и наклонилъ глава прѣдъ патриарха, той билъ благословенъ отъ него и обѣдвалъ съ императора. Слѣдъ това, недоволенъ отъ мирния договоръ, несъгласенъ, почетенъ съ дарове, заминалъ обратно той и дѣцата му“. —

Ако съпоставимъ тоя разказъ съ горѣ-приведения на Симеона Логотета, не е мжчно да се забѣлѣжи, че въ обясненията на причинитѣ, които сж принудили Симеона да снеме обсадата на Цариградъ и да прѣдложи на византийското правителство да се почнатъ мирнитѣ прѣговори, двамата хронисти напълно се схождатъ, но въ по-нататъшното изложение на фактитѣ тѣ значително се различаватъ. Разликитѣ на двата текста се заключаватъ въ слѣднето:

1. Иванъ Скилица съобщава едно твърдѣ важно обстоятелство, което не се намира у Симеона Логотета, именно, че при прѣговоритѣ съ българския прѣдставитель Теодора, „били размѣнени много рѣчи", отъ което може да се заключи, че прѣговоритѣ били продължителни, защото, очевидно, на тѣхъ е ставала дума за важни и сериозни въпроси.

2. Докато Симеонъ Логотетъ говори, че само двама отъ настойницитѣ, Стефанъ и Иванъ магистеръ, отишли съ патриарха и императора при Влахернитѣ, Иванъ Скилица, безъ да нарича имена, твърди, че тамъ били патриархътъ и другитѣ настойници, т. е. всичкитѣ членове на регентството, а тѣ сж били седемь, отъ които двама били отъ славѣнски произходъ.[1])

3. Споредъ Симеона Логотета, въ Влахернския дворецъ били въведени само двамата синове на Симеона и не се посочва, дѣ се намиралъ въ това врѣме самъ Симеонъ. Възъ осиова на думитѣ: „патриархъ Николай излѣзълъ прѣдъ Симеона" обикновено се прѣдполага, че послѣдниятъ си оставалъ въ лагера,[2]) съ което надали е възможно да се съгласимъ. Ако Симеонъ, прѣди да направи прѣдложението да се почнатъ прѣговоритѣ, отстжпилъ въ прѣдмѣстието на столицата Евдомъ на брѣга на Мраморно море, и ако той оставалъ въ лагера си, то той би се намиралъ тамъ при войската си, а не стоялъ би при Влахернската врата, въ горнята часть на Златния Рогъ като наказанъ и неудостоенъ съ подобаващата нему, като на побѣдитель, честь. Това би било оскърбително за неговата гордость и не съотвѣтствувало би на неговото съзнание за своето могжщество. Отъ друга пъкъ страна и патриархъ Николай никога не би се рѣшилъ да се вдигне отъ Влахернитѣ, за да отиде на лична срѣща съ Симеона въ лагера му на равнината при Евдомъ: това не би позволило не само неговото патриаршеско достоинство, но и неговото положение въ даденото

Макаръ Зонара силно и да е съкратилъ своя оригиналъ, а намѣсти и да прибавилъ отъ себе си нѣкои фрази, все пакъ той запазилъ реда на фактитѣ споредъ текста на Ивана Скилица.

[1]) Sym. Logoth., ib., p. 798, 14–17: τὸν Βασιλίτζην καὶ τὸν Γαβριηλόπουλον; ср. ib. 796, 14–16: ἀπὸ (τοῦ) Σκλαβίων ἔθνους.

[2]) С. Н. Палаузовъ, Вѣкъ болгарскаго царя Симеона. СПБургъ 1852, стр. 45. Другитѣ нови историци не опрѣдѣлятъ, дѣ се намиралъ въ това врѣме Симеонъ.

врѣме като прѣдставитель на императорската власть. Всички тия съображения ни каратъ да считаме вѣрно съобщението на Ивана Скилица, че при Влахериитѣ били посрѣщнати и слѣдъ това въведени въ тамошния дворецъ не синоветѣ на Симеона, а самъ Симеонъ, когото сѫ придружавали синоветѣ му при отиването на тая тържествена срѣща. Изтъкването на първъ планъ синоветѣ на Симеона у Симеона Логотета, очевидно, е направено, за да се намали значението на ония дѣйствия, които сѫ извършени тогава въ Влахернския дворецъ.

4. Отъ тоя изводъ само по себе си изтича, че съ императора сѫ обѣдвали не синоветѣ Симеонови, а самъ Симеонъ съ синоветѣ си съгласно съ извѣстието на Ивана Скилица, който при това ясно изтъква, че обѣдътъ въ Влахернския дворецъ станалъ, слѣдъ като Симеонъ наклонилъ глава прѣдъ императора и получилъ отъ него молитва, при което патриархътъ вмѣсто вѣнецъ възложилъ върху главата на Симеона своя епириптарий, т. е. съ други думи, възлагането на епириптария станало прѣди официалния обѣдъ.

Установяването на горѣ-изложенитѣ толкова важни разлики въ разказитѣ на двамата наши хронисти неволно поражда въпроса: кому отъ двамата трѣба да се вѣрва — на Симеона ли Логотета, или на Ивана Скилица? — Отдавна вече е доказано, че за дадената епоха (за врѣмето на императора Лъва VI Философа и малолѣтността на Константина Багренородни) Иванъ Скилица ималъ като главенъ изворъ хрониката на Теофановия продължатель. Това лесно може да се констатира и отъ приведения по-горѣ неговъ разказъ, въ чнято основа, очевидно, легналъ разказътъ на Теофановия продължатель, респек. на Симеона Логотета; обаче установено е сѫщо и това, че Иванъ Скилица едноврѣменно се ползувалъ за нѣкои мѣста въ своята хроника и отъ други извори, по които той е попълвалъ и изправялъ главния си изворъ.[1]) Едно отъ такива мѣста се явява тъкмо и разгледаното тукъ извѣстие. Какъвъ е билъ тоя другъ изворъ, остава засега неизвѣстно. Въ всѣки случай той е далъ възможность на Ивана Скилица, който се счита за единъ отъ най-добритѣ и сериозни византийски хронисти отъ втората половина на XI. вѣкъ, не само да попълни главния си изворъ, но и до извѣстна степень да прѣмахне отъ него отбѣлѣзанитѣ по-горѣ неясности, бъркотия и откѫслечность на фактитѣ у Теофановия продължатель, респек. у Симеона Логотета, а това ни дава достатъчно основание да признаемъ, че разказътъ на Ивана Скилица стои по-близу до историческата истина.

---

[1]) F. Hirsch, Byzantinische Studien. Leipzig 1876, S. 371—376. — K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur. 2-te Aufl. München 1897, S. 367.

7. Извѣстията за опита на ц. Симеона да се сроди съ цариградския дворъ.

(Къмъ стр. 376).

За обръщането на ц. Симеона въ Цариградъ съ прѣдложение за браченъ-съюзъ съ византийския дворъ и за отблъсването му намираме свѣдѣния: 1. въ арабската хроника на александрийския патриархъ Евтихия, който живѣлъ въ края на IX. и въ първата половина на X. вѣкъ, 2. въ историята на неговия компилаторъ, арабския писатель отъ XIII. вѣкъ ал-Макина и 3. въ 16-то писмо на патриархъ Николая Мистика. Отъ византийскитѣ хронисти никой не споменува за тоя фактъ; изобщо за причинитѣ на втория походъ на Симеона тѣ даватъ кратки и откжслечни свѣдѣния.

Отъ двѣтѣ тукъ споменати арабски хроники по-рано станала извѣстна втората, т. е. хрониката на ал-Макина († 1275), която носи надсловъ „Всеобща история“ и е доведена до 1260 година. Още въ XVII. вѣкъ ученитѣ обърнали внимание на тая история и тогава още втората ѝ часть, която съдържа въ себе си историята на 49-тѣ халифи, била прѣведена на латински и френски езици.[1]) Наскоро слѣдъ тия прѣводи явило се изданието и прѣводътъ на хрониката на александрийския патриархъ Евтихия, доведена до 937 г.[2]) При по-близкото изучване на послѣднята се оказало, че за изворъ на ал-Макина до 937 год. служила тъкмо хрониката на Евтихия, а отъ 937-та до 1028—31 год. той се ползувалъ и почти буквално прѣписалъ хрониката на другъ християнски арабски историкъ Яхъя Антиохийски, който е живѣлъ въ втората половина на X. и прѣзъ първата половина на XI. вѣкъ (до 1066 г.) и се явява като продължатель на Евтихия Александрийски. За това говори самъ Яхъя въ прѣдговора на историята си: „работата е тамъ, че Саидъ, синъ на Батрика (араб. име на Евтихия), въ своя лѣтописъ дошълъ до 5-та година на халифата ал-Радия, т. е. до 327 год. отъ Хиджра (или 937 г. отъ Р. Хр.), а самъ починалъ въ 328 г. (939—940), — азъ пъкъ разпрѣдѣлямъ (цѣлия материалъ) по сжщия начинъ, по който той го разпрѣдѣлилъ, и ще тръгна по

---

[1]) Historia Saracenica, qua res gestae Musilimorum inde a Mohammede arabe, utque ad initium imperii Atabacaei per XLIX Imperatorum successionem fidelissime explicatur, arabice olim exarata a Georgio Elmacino et latine reddita opera et studio Thomae Erpenii. Lugduni Batavorum 1625. — L'Histoire Mahometane, ou les quarante-neuf Chalifes du Macine divisez en trois livris etc. Nouvellement traduit d'Arabe en Francois par Pierre Vattier. Paris 1657. — За ал-Макина вж. В. Г. Васильевскій, Къ исторіи 976—986 годовъ, ЖМНПр. ч. 184 (1876), стр. 129 и слѣд.

[2]) Contexio Gemmarum sive Eutychii, Patriarch. Alexandr. Annales etc. interprete E. Pocockio. Oxoniae 1658. Migne, Patrologia, ser. gr. t. CXI, col. 903 et ssqu.

сжщия пжть, по който тоя е вървѣлъ". И тъй, ал-Макинъ се явява простъ компилаторъ на Евтихия и Яхъя и при това, споредъ баронъ Розена, лошъ компилаторъ.[1]) Естествено, за насъ като авторитети трѣба да служатъ Евтихий и Яхъя, особено при изучването на събитията отъ X. вѣкъ, защото тѣ сж били тѣхни съврѣменници.

Ето какъ ни прѣдставя Евтихий вървежа на събитията въ Византия слѣдъ смъртьта на Лъва VI Философъ, като съпоставяме двата текста на:

Евтихия	ал-Макина
Imperavitque post ipsum (Leonem) Romanis frater ipsius Alexander septem annos, dein mortuus est, succedente ipsi Constantino Leonis filio, qui annos tunc natus erat viginti tres. Cuius mater, nomine Augusta, imperium administrabat. Misit autem rex Bulgarorum ad Constantinum Romanorum imperatorem, sororem ipsius filio suo in uxorem poscens; in quo, cum non antieret ipsi Constantinus, multa inter ipsos commissa sunt proelia.[2])	Anno 319 obiit Alexander imperator Romanorum, et successit ei Constantinus filius Leonis, puer tredecim annorum, cuius mater, nomine Augusta, regnum administravit. Et misit Bulgarorum Rex ad Constantinum imperatorem, ut sororem suam desponderet filio eius: quod cum ei recusavisset, proelia multa commissa sunt a Romanis et Bulgaris.[3])

т. е. „Подиръ Лъва царува́ надъ ромеитѣ братъ му Александъръ седемь години; слѣдъ смъртьта му наслѣди го Константинъ, синъ Лъвовъ, който бѣше тогава на 23 години. Неговата майка, на име Августа, управляваше империята. И изпрати кралтъ на българитѣ до Константина, императора на ромеитѣ, да иска сестра му за жена на сина си; обаче, когато Константинъ му отказалъ, завързали се между тѣхъ много сражения", т. е. почнала се продължителна война.

Отъ горнята съпоставка на двата текста става ясно, че въ тѣхъ нѣма никаква сжществена разлика, съ изключение само на 319 година у ал-Макина, която Евтихий не отбѣлѣзва, слѣдов. тя е била прибавена отъ ал-Макина, и при това невѣрна, защото 319 г. отъ Хиджра дава 931—932 год. отъ Р. Хр. Послѣ, двата текста не се схождатъ въ годинитѣ на Константина Багренородни, който, споредъ Евтихия, когато умрѣлъ Александъръ, билъ на 23 год., а

---

[1]) Бар. В. Р. Розенъ, Императоръ Василій Болгаробойца. СПБургъ 1883. Введение, гл. II. стр. 014. По-подробно за Яхъя, вж. тукъ по-горѣ, стр. 648, бѣл. 2.

[2]) Migne, lb., col. 1151. A.

[3]) Historia Saracenica, lib. II, p. 248—249.

споредъ ал-Макина, — на 13 години. Самата разлика обаче на тия двѣ числа ни дава възможность да прѣдположимъ, че тукъ латинскиятъ прѣводъ е обърканъ. Що се отнася до нѣкои неточности въ подробноститѣ у Евтихия, като, напр., че името на Константиновата майка било Августа или че Константинъ ималъ сестра, то арабскиятъ историкъ е могълъ, споредъ справедливата забѣлѣжка на В. Г. Васильевски, „твърдѣ лесно да ги направи, както това правятъ и други писатели, отдалечени по мѣстожителство отъ театра на събитията, ако и близки по врѣме".[1]) Както и да е, но общиятъ вървежъ на събитията е вѣренъ и напълно съгласенъ съ византийскитѣ хронисти, па се подтвърдяватъ и отъ писмата на Николая Мистика.

Съдържанието на приведеното мѣсто отъ Евтихиевата хроника повече отъ ясно говори, че българскиятъ к р а л ь, който не може да бѫде другъ освѣнъ Симеонъ, защото той се явява като съврѣменникъ на Константина, сина на Лъва VI., въ това врѣме, се обръщалъ въ Цариградъ съ прѣдложение за родственъ съюзъ съ византийския дворъ, тъкмо тогава, когато империята се управлявала отъ майката на Константина Зоя, а не въ 913 г. при първия походъ на Симеона противъ Цариградъ, както прѣдложи М. Дриновъ. По-нататъкъ ние узнаваме, че причината на продължителната война билъ отказътъ, даденъ отъ Цариградъ на Симеоновото прѣдложение за браченъ съюзъ, а не, споредъ М. Дринова, „нарушението отъ страна на Византия току-що сключения договоръ за брака", защото такъвъ договоръ не е с ѫ ществувалъ, а пъкъ условията на договора отъ 913 г., както видѣхме, били отъ съвсѣмъ другъ характеръ — признаването царското достоинство на Симеона чрѣзъ възвеждането му въ кесарь, което било и причината за падането на Николая Мистика и неговитѣ другари-регенти и тържеството на Зоината партия, а не договорътъ за брака[2]), защото такъвъ изобщо не билъ сключванъ. Най-сетнѣ отъ Евтихия пакъ се научаваме, че с а м ъ Константинъ ужъ отхвърлилъ прѣдложения отъ Симеона браченъ съюзъ. Но това едвали може да се допусне, защото Константинъ тогава билъ на 7 и нѣщо години. Нѣма съмнѣние, че той е билъ отхвърленъ отъ правителството на Зоя, както това М. Дриновъ твърдѣ добрѣ обясни.

Погрѣшката, която направилъ М. Дриновъ при опрѣдѣляне причинитѣ както на първия, тъй и на втория Симеоновъ походъ, произлѣзла отъ това, че той твърдѣ много довѣрявалъ на по-новитѣ

---

[1]) Посочената статия, пакъ тамъ, стр. 131.

[2]) М. С. Д р и н о в ъ, Южные славяне и Византія въ X вѣкѣ, Съчинения, т. I, стр. 383—384.

историци и не провѣрявалъ приведенитѣ отъ тѣхъ цитати. „Като говори за желанието на Симеона да се сроди съ византийския императорски дворъ, пише той, Елмасинъ право посочва, че това желание било отхвърлено отъ Зоя и нейното правителство".[1]) Но ние току що видѣхме, че, споредъ Евтихия, а така сжщо и неговия компилаторъ ал-Макина, това желание било отхвърлено отъ самия Константина и нищо не се говори за Зоя или за привърженцитѣ ѝ; тукъ по-скоро би могло да се появи колебание при четенето на посоченото мѣсто, а не да се вижда право посочване. По-нататъкъ М. Дриновъ за подкрѣпа на горнитѣ думи не привежда цитата отъ самия ал-Макина, а се позива на А. Рамбо, въ съчиинението на когото, въ посоченото отъ М. Дринова мѣсто, ние четемъ: „Une fois déjà, audire d'Elmasin Simeon avait proposé aux tuteurs et à la mère de Constantin VII une allience de famille. On lui avait sans doute repondu par une de ces fins de non — recevoir, dont le Porphyrogenét donne la formule dans un de ces ouvrages".[2]) Отъ тия думи 1. не се види, щото ал-Макинъ „право да посочва" и 2. изречението: On lui avait... etc. не сж на ал-Макина, а само прѣдположение на самия А. Рамбо. Обаче и послѣдниятъ не цитира ал-Макина: той се позива 1. на J. H. Leichius, Commentatio de vita et rebus gestis Constantini Porphyrogeneti, вмѣстено въ прѣдговора къмъ De cerimoniis aulae Byzantinae, дѣто той, наистина, привежда прѣписъ на това мѣсто у ал-Макина, но той е непъленъ, и въ него е изпуснато тъкмо онова, изречение, което за насъ има най-голѣмо значение,[3]) и 2. още на френския прѣводъ на ал-Макина. Vattier, който буквално прѣвежда послѣдния, би могълъ да покаже на М. Дринова неговата погрѣшка, която произлѣзла, очевидно, отъ непълния прѣписъ на въпросното мѣсто отъ самия Leichius.

Що се отнася до извѣстието на патриархъ Николая въ 16. (XI) писмо, то гласи слѣднето:

---

[1]) Пакъ тамъ, стр. 385.

[2]) A. Rambaud, L'empire grec au X-me siècle. Paris 1870, p. 338.

[3]) Вж. De ciremoniis, ed. Bon. praef. XXXVIII, sig. 3. Leichius прѣдава въпросното мѣсто така: Obiit Alexander, cui successit Constantinus Leonis filius, tridecim annorum puer. Misit Bulgarorum Rex ad Constantinum Imperatorem, ut sororem suam desponderet eius filio: quod cum recusavisset proelia multa commmissa sunt a Romanis et Bulgaris. При това Leichius, като цитира Elmasinus Hist. Sarac. туря невѣренъ № на страницата — вмѣсто 248 стои 198. Ако сега сравнимъ цитата приведена отъ Leichius, съ горѣприведената (стр. 818), ние ще констатираме, че тукъ е изпуснато изречението: cuius mater, nomine Augusta, regnum imperavit.

Καὶ πρόσχες οἷς λέγομεν· κρίμασιν οἷς ἐξαπίσταται ὁ Θεός, εἰς τὸν θρόνον τῆς βασιλείας ἐνίδρυσεν, ὥς γε καὶ αὐτὸς, οἶμαι, διέγνως, τὸν κύριν Ῥωμανόν· συνάφθητι κατ' ἐπιγαμίαν αὐτῷ, εἴτε πρὸς ἄρσενα παῖδα ἐκείνου θυγατέρα προσαρμόζων, εἴτε πρὸς τὴν θυγατέρα ἐκείνου υἱὸν εἰς νυμφίον δεχόμενος. Καὶ τούτου γινομένου οὐδενὸς ἀποτεύξῃ τῶν καταθυμίων, ὅσα πρὸς δόξαν τὴν πρέπουσαν καὶ πρὸς τὴν σὴν ἀπόλαυσιν ἀφορᾷ, καὶ παντὶ τῷ Βουλγάρων γένει καὶ ὑπὸ σὲ τελοῦντι λαῷ. Ἐπεζήτεις πρὸ τούτου κηδεῦσαι βασιλεῖ, καὶ τὴν σὴν ἐξαίτησιν παρὰ φαῦλον ἐποιήσαντο οἷς ἔδοξε τοῦτο ποιεῖν· νῦν ἔξεστί σοι τῇ τοιαύτῃ κηδείᾳ σεμνύνεσθαι. Ἐπεθύμεις συγκηδεστὴς γενέσθαι Ῥωμαίων βασιλέως, νῦν τοῦτό σοι φέρων χαρίζεσθαι ὁ καιρός.[1])

Но обърни внимание на това, което казваме. Богъ съ своитѣ сждби, чрѣзъ които Той (всичко) знае, утвърди на императорския прѣстолъ господина Романа, както, мисля, и ти самъ знаешъ. Свържи се съ него чрѣзъ сватовство, било като оженишъ дъщеря за негово мжжко чедо, било като приемешъ (твой) синъ (да бжде) женихъ на неговата дъщеря. И когато това стане, ти нѣма да изгубишъ нищо отъ копнежитѣ, които право сочатъ къмъ наддеждната слава и твоята полза, нито за цѣлия български родъ, нито за подчинения ти народъ. Прѣди ощѣ ти искаше да се сродишъ съ императора, но тия, които трѣбаше да сторятъ това, отнесоха се легкомислено къмъ твоето искане; сега ти имашъ възможность да се украсишъ съ това родство. Ти искаше да станешъ тъстъ на ромейския императоръ, сега ти се прѣдставя удобенъ случай за това.[2])

Така писалъ патр. Николай Симеону въ нач. на 921 год., когато послѣдниятъ бѣ станалъ особено опасенъ за империята. Било би твърдѣ чудно и непонятно, ако отъ подчертанитѣ изречения въ горния пасажъ бихме заключили, че искането на Симеона първоначално било прието, а отпослѣ отхвърлено отъ „ония, които трѣбало това да сторятъ", т. е. отъ правителството на Зоя, къмъ врѣмето на което Симеонъ се и обръщалъ въ Цариградъ съ прѣдложение да се сроди съ византийския дворъ. Ако патриархътъ намѣрилъ за умѣстно да спомене за това обръщане, то той направилъ това, тъкмо за да изтъкне факта, че Симеонъ искалъ, но му отказали тия, които сж държали властьта тогава, когато той (патриархътъ) не е участвувалъ въ управлението на империята и е нѣмалъ никакво влияние при двора.

---

[1]) Migne, ib. Ep. 16, col. 112, B—C.

[2]) Вж. СбНУКн. кн. XI (1894). стр. 44, и тукъ по-горѣ, стр. 417.

И тъй, искането на Симеона да се сроди съ цариградския дворъ и споредъ извѣстието на Евтихия Александрийски, и споредъ думитѣ на патриархъ Николая Мистика, нѣма никакво отношение къмъ похода на Симеона въ 913 г.; напротивъ, то се явява като логическа сетнина отъ мирния договоръ отъ 913 г., а пъкъ отказътъ му далъ поводъ за втория походъ на Симеона, който походъ слѣдов. се отнася къмъ 914 г.

8. Писмо 6-то на патриархъ Николая Мистикъ до българския царь Симеона.[1])

(Къмъ стр. 381—391).

До най-прѣвъзходния и велеславенъ духовенъ синъ Симеона, князъ български.[2])

Кои рѣки отъ сълзи да изнамѣря? Какви оплаквания да захвана за страданията си? Страданията ми сж толкова голѣми, колкото и страданията, които постигнаха народа на Христа и Бога мой, Неговото свето и любимо наслѣдие, за което Той прѣтърпѣ кръстъ и смърть. И тъй, какъ да ги оплаквамъ? Или каква утѣха да намирамъ въ своята печаль и сърдечно съкрушение? О злоба на отколѣшния човѣкомразецъ, който се въоржжава съ зла умраза къмъ създанието на божиитѣ ржцѣ и който винаги води човѣка къмъ зло и погибель! Защото той, отъ памтивѣка (ἐξ ἀρχῆς) нечестивецътъ, виновникътъ на злото, като бѣснува противъ човѣшкия родъ, не прѣстава и до днесъ, а, може би, и дотогава, докогато на земята управлява човѣкътъ, [не ще прѣстане] да [ни] подканва и подбужда единъ срѣщу другъ така, че, когато той самъ не може явно да зломисли противъ насъ, ние самн да правимъ козни единъ на други и да изтрѣбваме единъ другиго. И ето, поради тоя отначало безуменъ неговъ стремежъ и братя сж вдигали оржжие противъ своитѣ еднокръвни и единоутробни и бащи сж убивали дѣцата си, за които по-прѣди често пжти сж били готови да положатъ живота си, и приятели отхвърлятъ приятелитѣ си. Горко ми! Отъ този пакъ мжчитель-демонъ излизатъ и сегашнитѣ ми страдания, оплаквания и сълзи; поради неговитѣ коварни помисли се прѣкжсна и любовната връзка между синоветѣ на Христа и Бога, — между ромейското правителство (ἐξουσία) и българското.

---

[1]) Migne, Ib., Ep. 9. col. 68—80. — СбНУКн. кн. XI, стр. 3—11.

[2]) Така е адресирано първото писмо на патриархъ Николая до Симеона: Τῷ ὑπερφυεστάτῳ μεγαλοδόξῳ πνευματικῷ τέκνῳ Συμεὼν ἄρχοντι Βουλαρίας, но вече второто писмо било адресирано: Συμεὼν ἄρχοντι Βουλγαρίας, а деветото просто: Συμεὼν Βουλγάρῳ.

Откакъ Богъ, слѣдъ като пожела да утвърди миръ въ свѣта чрѣзъ своето слизане отъ отеческото си лоно (διὰ τῆς ἐκ τῶν πατριχῶν κόλπων κενώσεως) приблизи до себе си българския народъ и го свърза въ братство съ ромейския; откакъ Той го удостои съ сѫщата честь, съ каквато и насъ, — оттогава вѣчниятъ завистникъ на всичко добро, като не можеше да прѣтърпи толкова велико благодѣяние, оказано на васъ, постоянно и усилено се стараеше, доколко той можеше, да оскърби Христа и Бога нашъ, общия благодѣтель, да лиши българския народъ отъ дадената нему отъ Бога честь и, както се види, намѣри най-послѣ изходъ за своитѣ козни и, като намѣри, споредъ думитѣ на блажения апостолъ, **сосѣды гнѣва** (Рим. IX, 22), прѣдизвика както отъ страна на вашия народъ, тъй и отъ страна на нашия това достойно за жалость и за много сълзи прѣдприятие (ἔργον) и произведе такова голѣмо избиване и такова загинване на Христовото наслѣдие, при това не отъ ржцѣ, които се занимаватъ съ разбойничество, нечисти, готови да служатъ на безчестието, а отъ ржцѣ, очистени чрѣзъ светото кръщение, издигнати къмъ небесния Отецъ и укрѣпени съ кръстния знакъ противъ зломислието на лукавия. Какъ да се отнеса къмъ това (нѣщо)? Какво да правя? Кого да оплаквамъ? Тия ли, които сѫ излѣзли единъ срѣщу други и оскверняватъ земя и въздухъ съ своето убийство и кръвопролитие? Опечалени сѫ не само християнитѣ по цѣлата вселенна (ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ), които чуватъ за това, но и ангелитѣ на небето; тѣ и сега всѣкакъ тѫжатъ и, ако природата имъ бѣ дала сълзи, тѣ и сълзи биха пролѣли, защото Самъ Господь на всичко (въ свѣта) скърби за това, което е станало. Обаче, ти можешъ, сине мой, да си прѣдставишъ, каква е скръбьта на Оногова, който не ще да пожелае смърть дори на грѣшника, а желае винаги нейното отблъсване и неговия животъ; а пъкъ колко голѣма е скръбьта Му за толкова много смърти, които не е произвелъ никой другъ, освѣнъ дяволътъ, родоначалникътъ на грѣха, и тия, които съ любовь го правятъ.

Но докога азъ ще проливамъ сълзи и ще оплаквамъ тия събития? Тежкото минало ние трѣба да оставимъ на страна, защото възкръсяването на умрѣлитѣ е невъзможно, а трѣба да прѣминемъ, сине мой, моя плъть (σπλάγχον ἐμόν), къмъ сегашнитѣ събития. Обаче, макаръ ти да ме порази въ сърдцето, и това, което ти извърши, да ме изпълни съ печаль, все пакъ отеческото сърдце ме влѣче къмъ тебе. Бѫди доволенъ отъ това, което стана! Нека се спре на това стремежътъ на лукавия демонъ къмъ общото изтрѣбване на християнитѣ! Нека той не бѫде повече въ сила да се подиграва и радва на общото бѣдствие! Нека той не бѫде повече въ състояние да причинява скръбь на Христа и Бога нашъ, на човѣколюбивитѣ ангели и на всички, които сѫ получили дара на благочестието! Добрѣ би било, ако това позорно дѣло не би се поч-

вало, и човѣкъ не би излѣзълъ отъ пжтя на приличнето; ако пъкъ, наистина, е произлѣзло нѣщо такова, което необходимо трѣбало да се случи въ многогрѣшния и пъленъ съ заблуди животъ, то все пакъ ние като [хора], които иматъ връзка съ божието наслѣдие, длъжни сме да откупимъ прѣгрѣшенията си чрѣзъ изправление. Между ромеи и българи произлѣзло сблъскване, достойно за съжаляване и оплакване. Кое врѣме могло би да го прѣдаде на забрава, и нимà то нѣма да се споменува въ всички врѣмена като общо петно и позоръ, защото и ние, и вие еднакво сме виновни въ него? Но ти прѣкрасно знаешъ и безъ моитѣ думи грѣшката си, защото като благоразуменъ човѣкъ и такъвъ, който счита съвѣстьта си за сждия, съзнаващъ прѣди нашитѣ думи вината си.

Грѣшката пъкъ на нашия народъ (о сила на лошеви хора!) азъ не зная и не мога точно да кажа, какъ е тя произлѣзла, защото нѣмамъ точни свѣдения за съвѣщанията и въ това, което по-рано бѣще рѣшено и подготвено (понеже ние, които служимъ на истината, длъжни сме да порицаваме тукашнитѣ държавници [οἱ ἐνταῦθα λαχόντες ἄρχειν]), азъ не вземахъ участие; не ми бѣше извѣстно тъй сжщо, какъ е станало и прѣмѣстването на такава многобройна войска. Но, когато тя (войската) се яви тука, то, разбира се, това дѣло не можеше да се скрие отъ мене. Когато пъкъ се събра тукъ такова множество войска, и щомъ узнахъ — ако и не отъ управителитѣ на империята, но отъ други — причината за събирането на войската, а именно, че прѣмѣстването на войскитѣ станало за походъ противъ българитѣ, азъ още тогава, като си измолихъ входъ въ двореца, искахъ да узная отъ тѣхнитѣ (на управителитѣ) думи за прѣмѣстването на военнитѣ сили и, понеже се срѣщахъ съ воеводитѣ, изказахъ, както и трѣбаше, незадоволството си и ги порицавахъ, задѣто азъ, епископъть на столицата, не взехъ участие въ общия съвѣтъ. Тѣхнитѣ оправдания бѣха различни, споредъ това, както имъ бѣше възможно да се оправдаятъ и да унищожатъ причината на незадоволството ми. Тѣ казваха, че сж тръгнали въ походъ противъ васъ не заради война и заради убийства и кръвопролитие, но . . . по-добрѣ е да ти прѣдамъ, сине мой, собственитѣ имъ думи.

„Ти знаешъ, отче и владико, — казваха тѣ, — воеводитѣ (стратезитѣ) македонския и тракийския. Тѣ не прѣставаха всѣкидневно да ни донасятъ ту писмено, ту чрѣзъ апокрисиарии, (тѣ твърдѣха, че право каззатъ и че въ това не трѣба да има никакво съмнѣние), че българитѣ тъкмятъ да разграбятъ и разорятъ нашата страна. Освѣнъ това тѣ прибавиха къмъ думитѣ си и това, че не лъжатъ, но че наистина българитѣ се стремятъ да унищожатъ сжществуващитѣ съглашения, които, — казваха тѣ, — българитѣ сж вече нарушили, понеже не желаятъ повече да се придържатъ о прѣдишнитѣ договори“. Послѣ тѣ прибавиха къмъ това и слѣд-

нето: „ти добрѣ знаешъ и Вогаса (Βωγᾶς) по това, че той бѣше назначенъ за стратегъ на Херсонъ.[1]) Тоя херсонски воевода не прѣставаше тъй сжщо подробно да ни донася, какво българитѣ прилагатъ всичкото си старание, за да привлѣкатъ на своя страна печенѣзитѣ, а, ако е възможно, и другитѣ народи, които живѣятъ въ ония мѣста, за война и нападение на ромеитѣ. И не тъй, щото той за едно да казва, а за друго пъкъ да умълчава, но по тоя начинъ всѣкидневно съ подобни писма и рѣчи дотегваше на нашитѣ уши и сърдце. Освѣнъ това, — продължаваха тѣ — около 16 апокрисиарии идваха отъ печенѣзитѣ съ такова извѣстие, че ужъ били изпращани при тѣхъ отъ България апокрисиарии не веднажъ, не дважъ, а много пжти, и имъ прѣдлагали да бждатъ въ съюзъ съ тѣхъ. Това нѣщо за българитѣ съставя постоянна грижа, така че тѣ се стараятъ да свържатъ дѣцата си съ бракове и по тоя начинъ да завържатъ съюзъ съ печенѣзитѣ. И тъй, смутени отъ такива думи, слѣдъ като ние се опитахме вече по-рано съ писмени обяснения и неписани показания[2]) да закрѣпимъ мирнитѣ отношения между българитѣ и насъ и не можахме, ние противъ волята си прибѣгнахме къмъ такава прѣдпазливость, за да направимъ видъ, че повдигаме ужъ война противъ тѣхъ и да се опитаме по тоя начинъ да задържимъ движението на българитѣ, а не да подлагаме народа на кръвопролитие и рани, и, ако Богъ даде, благодарение на тая прѣдпазливость, да ги привлѣчемъ къмъ миръ и да завържемъ яко приятелство".

„Ето нашето оправдание, отче и владико; не се сърди и не негодувай".

Азъ не можахъ на това да не повѣрвамъ, но все пакъ порицавахъ ги, гълчахъ, укорявахъ и казвахъ, че трѣба да се разясни това дѣло още единъ пжть съ писмо. И тѣ ме помолиха да ти напиша, но азъ, глупавъ човѣкъ, — признавамъ си грѣха и порицавамъ нещастието си, — не зная нѣкакъ-си се забавихъ да изпълня тая поржчка, вѣроятно, отчасть за грѣховетѣ си, а отчасть и за туй, защото прѣдполагахъ, че съгласно съ думитѣ имъ, прѣ-

---

[1]) Тоя Иванъ Вогасъ билъ назначенъ за херсонски воевода прѣзъ Николаевото регентство и, когато Симеонъ въ 914 г. навлѣзълъ съ войска въ тракийската земя и когато въ Цариградъ захванали да мислятъ, какъ да спратъ бързото движение на българскитѣ войски, той прѣдлагалъ на византийското правителство да направи съюзъ съ печенѣзитѣ за война противъ Симеона само съ условие, че за своитѣ услуги ще бжде награденъ съ санъ патриций. — Sym. Logoth., ib, p. 804.10. — Theoph. contin., ib., p. 387,7. — Leo Gram., ib., p. 293,2. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 283,24—284,2.

[2]) Влагайки тия думи въ устата на воеводитѣ, Николай Мистикъ намекналъ за своитѣ прѣдишни писма, отправени отъ него до Симеона по поржка на сената, а сжщо така устнитѣ обѣщания на Симеона въ 913 г. въ Влахерискня дворецъ да възобнови прѣдишнитѣ мирни договори отъ 896 и 904 г., което Симеонъ до дадения моментъ не бѣ изпълнилъ.

мѣстянето на войскитѣ било измислено само за форма и видъ на война, убийства и кръвопролития, то, струваше ми се, все съ изпращането на писмото нѣма нужда да се бърза. Ето какво удържаше желанието ми, сине мой, да ти пиша още до началото на тая гибелна война. Но кажи ми и ти, — сине мой, срамувамъ се (δυσωπῶ), — като оставишъ (на страна) гнѣва си и раздразнението на сърдцето, и като разуменъ обсѫдишъ правилно слѣднето: когато воеводитѣ на Македония и Тракия, а сѫщо и Вогасъ и отъ друга страна печенѣжкитѣ апокрисиарии отново твърдѣха и съ такива думи подѣйствуваха върху сърдцата имъ, смутени отъ такива лоши извѣстия, какво трѣбаше тѣ да помислятъ и какъ да постѫпятъ? Азъ зная, че ти, като човѣкъ способенъ, добрѣ ще обмислишъ работата, ще се съгласишъ, че тѣ сѫ били длъжни да мислятъ и да вършатъ това, което, вѣроятно, тѣ сѫ имали прѣдъ видъ за спасението си.

Поради това, — доколкото азъ се убѣдихъ отъ това, въ което тѣ напълно (ни) увѣряваха, — е станало, вѣроятно, събирането и прѣмѣстването на войскитѣ и било изпратено посолство до печенѣзитѣ, и не за да вдигнатъ заедно съ тѣхъ война и за да изтрѣбятъ твоя народъ, а за да се обезпечатъ отъ една страна съ безопасность, а отъ друга — за да задържатъ само похода ви — така тѣ казваха — и да ти побъркатъ да направишъ навлизания въ ромейската земя. По тоя начинъ, думитѣ на тѣзи нещастни хора, на Вогаса и на печенѣжкитѣ пратеници, а тъй сѫщо и на другитѣ стратези, накараха ги да повѣрватъ. Тѣ (т. е. управителитѣ и стратезитѣ) ни казваха, че това било цѣлта на сбора на военнитѣ сили, а тъй сѫщо и причината на посолството до печенѣзитѣ. Азъ повѣрвахъ на това, но едноврѣменно си помислихъ, че хората сѫ способни за такава измислица. Ти самъ, сине мой, много добрѣ знаешъ, че, когато дѣцата възставатъ противъ родителитѣ си и послѣ, когато послѣднитѣ, като направятъ отъ своя страна всичко, не могатъ съ собственитѣ си старания да усмирятъ възстанието на дѣцата си, тѣ биватъ принудени отъ обичь къмъ тѣхъ да повикатъ нѣкого другиго отвънъ на помощь и съ това да ги заплашатъ и отново да привлѣкатъ къмъ себе си дѣцата дори понѣкога и противъ волята имъ. Подобно нѣщо, азъ мисля, и тия бѣха намислили спрѣмо васъ. Когато, слѣдъ като произлѣзе, благодарение на лошия демонъ, раздоръ между ромеи и българи, ония, които бѣха станали ваши бащи, не бѣха въ състояние сами отново да ви привлѣкатъ къмъ себе си, тѣ намислиха по тоа начинъ, подъ видъ на война, да ви наплашатъ, желаейки, както тѣ казватъ, съ това да ви прилѣпятъ къмъ себе си и да ви приематъ въ своитѣ обятия, а съвсѣмъ не да ви увлѣкатъ въ тая война и да доведатъ работата до рани и кърви. Тъй тѣ твърдѣха. Но тѣ изпуснали туй, че съ това даватъ на коварния демонъ прѣдлогъ,

за да причини толкова много бѣдствия и тежки страдания на всички християни тогава, когато той, безъ всѣки прѣдлогъ отъ страна на хората, често самъ причинява тежки бѣдствия; тъй сѫщо често, като изварди нѣкой малъкъ поводъ за коварството си, той причинява най-голѣми бѣдствия, поради което и сега безкрайно (οὐκ ἔχον ὑπερβολὴν) зло намѣри между ромеитѣ и българитѣ — о мои прѣгрѣшения! — намѣри почва за осѫществението си (χώραν εἰς ἐξεργασίαν).

Азъ зная какво ще кажешъ ти и съвършено справедливо ще кажешъ, ако, разбира се, друга нѣкоя причина отъ наша страна нѣма да бѫде противопоставена, — защото ти ще кажешъ непрѣмѣнно: „ако тѣ бѣха се прѣсторили, само че ще воюватъ, и цѣлта имъ била насочена само къмъ това, то защо тѣ нахълтаха въ българска земя и още до войната дѣйствуваха военно?“ Казвахъ имъ и за това, сине мой, и при това прѣди твоето възражение, порицавахъ ги и нагълчахъ. Но и на това тѣ намѣриха оправдание; обаче справедливо ли е това оправдание, не мога да зная. Тѣ казваха, че, когато българитѣ тръгнаха въ правилна война (πολέμου νόμου) противъ ромейскитѣ мѣста на Драчъ и Солунъ, това бѣше вече поводъ за ромейскитѣ войски да навлѣзатъ въ българската земя, обаче тѣ не сѫ и мислили да направятъ такива нападения, каквито сѫ свойствени на една война. Тъй ли е е това станало, азъ не зная; тѣ твърдятъ, твоя пъкъ е работа да знаешъ и работа на твоята разумна съвѣсть е да не отричашъ това, което е станало. Но, сине мой, каквито и да сѫ били тѣхнитѣ оправдания, азъ самъ ги считамъ за недостатъчни и затова не ги одобрявахъ, укорявахъ, гълчахъ и порицавахъ и нѣма да прѣстана да упорствувамъ. Тебе пъкъ, като да присѫтствувамъ лично (при тебе) и обгръщамъ шията ти, моля за слѣднето: нека дотукъ се прѣкратятъ бѣдствията; нека познаемъ сами себе си и да помислимъ, че ние сме наслѣдници на Христа и, ако и да се различаваме по произходъ, обаче по вѣра съставяме едно цѣло и имаме единъ глава — Христа, а ние сме членове помежду си; а пъкъ членоветѣ не трѣба да възставатъ единъ срѣщу другиго, защото споредъ думитѣ на блаженния апостолъ: „и́ а́ще стра́ждетъ едѝнъ о҃у́дъ, съ ни́мъ стра́ждѫтъ вси́ о҃у́ди“ (1 Кор. XII, 26). Ние сме християни и нѣма да се посрамимъ съ това име. О несносни бѣдствия! Тия, на които е заповѣдано да пазятъ миръ съ всички, тѣхъ самитѣ дяволътъ подбудилъ къмъ междуособна война! Тия, които сѫ задължени да бѫдатъ кротки съ всички хора, тѣхъ родоначалникътъ на безумието кара да бѣснѣятъ единъ срѣщу другиго!

Нѣкога-си ония, които сѫ признавали Христа и носѣли неговото свето име, осветявали земята съ кръвьта си, напълняли въздуха съ благоухания, унижавали дявола съ демонитѣ му, а пъкъ на ангелитѣ давали възможность да ликуватъ и се радватъ, и про-

славили Господа съ закланието си. А сега какво? Тия, които носятъ името Христово, оскверниха земята съ кръвьта си, напълниха въздуха съ зловония, допуснаха дявола да се радва, а на ангелитѣ дадоха възможность да скърбятъ, на Бога пъкъ причиниха такава горчевина, каквато не сж Му причинили ония, които Го разпнаха на дърво. А че азъ говоря истина, ти самъ разбирашъ и съзнавашъ. Нима несправедливо още отъ самото начало писмото ми търсѣше извори за сълзи при толкова голѣми бѣдствия, които обхващатъ отъ всички страни нещастния ми животъ? Не би ли било пò-добрѣ по-напрѣдъ да загина, и животътъ ми да не бѣше се запазилъ за такива мжчителни нещастия? Но, ако ти, сине мой, се грижишъ да не опечалишъ Христа и Бога нашъ, който за насъ е слѣзълъ отъ лоното на Отца си, умрѣ и пострада, за да ни избави отъ страдания; ако ти се грижишъ да не оскърбишъ човѣколюбивитѣ ангели, а ненавиждащитѣ хората дяволи да не се веселятъ и радватъ, — ще прибавя и за себе си — ако обръщашъ внимание на моята най-низка просба, като на просба отъ единъ баща, — то ти нѣма да помислишъ да нанесешъ врѣда и да наченешъ война противъ духовия си баща и противъ отъ Бога вѣнчания императоръ. Ако пъкъ ти още не се изпиталъ неговото приятелство поради незрѣлата му възрасть, а тъй сжщо по причина на съблазнитѣ, които недавно възникнаха по насъскването на земния духъ, то ти ще я изпиташъ, когато съ божия помощь миръть настане, и на опитъ ще узнаешъ, че той е станалъ наслѣдникъ както на скиптъра на „блажиной памяти“ баща си, тъй и на неговата любовь, привързаность и разположение къмъ тебе.

Къмъ всичко, за което те уговаряхъ, гледай, сине мой, да се не отнесешъ съ прѣзрѣние, понеже думитѣ на Христа, Бога нашъ, гласятъ: „Йже васъ ѳвергаетъ, меня ѳвергаетъ“. Азъ, ако и грѣшникъ, служа при светия прѣстолъ и съмъ получилъ отъ Св. Духъ власть да отпущамъ и свързвамъ на земята. И тъй, гледай, повтарямъ, и не прѣнебрѣгвай моитѣ думи. Ние те подлагаме на неразвързнитѣ и неизречени връзки въ името на Отца и Сина и Св. Духа, щото нито ти, нито твоятъ народъ да не излѣзвате повече отъ земята си, да не нанасяте нито врѣда, нито оскърбления, нито плѣнение на ония страни и народи, управлението и властьта надъ които и до днесъ се държатъ отъ християнски скиптри отъ тогава, отъ когато за българитѣ стана възможно чрѣзъ всесветото кръщение да познаватъ Христа и Бога на всичко, и сключенията още тогава договоръ опрѣдѣли пограничнитѣ владѣния на ромеитѣ и българитѣ. Ние ти изпратихме не даръ, но посрѣдникъ, който да направи нашето наставление за твоето, сине мой, разумно и кротко (въ това съмъ увѣренъ) сърдце, макаръ съблазнътъ на лукавия и да го е направилъ жестоко, — собственитѣ думи на Христа и Бога нашъ. Затова, като имашъ винаги прѣзъ очитѣ си Неговитѣ спа-

сителни за хората страдания и Неговата света кръвь, пролѣна заради спасението на свѣта, не прѣнебрѣгвай моитѣ думи, но по-добрѣ, като синъ, пожелай да почтешъ баща си, понеже ти разбирашъ нашитѣ наставления; и послужи съ живота си като примѣръ за слава на Великия Бога и Спаса нашъ, за похвала на себе си, а, ако искашъ, ще кажа, и за моето прославяне съ туй, че азъ съмъ ималъ такъвъ послушенъ синъ, който уважавалъ бѣлитѣ ми коси и, когато злиятъ демонъ посѣя ужасния и великия съблазънъ и съ това се разпали като неугасимъ пожаръ, не даде на злия демонъ повече да се хвали съ пламналия пожаръ, но, слѣдъ като обърна внимание на сълзитѣ, оплакванията и горестьта на стария си баща, дозволи на кроткото и доброто си (влѣчение) да надвие на душевния гнѣвъ; и, като угаси огъня на душата си, промѣни ужаситѣ на сражението и войната на миръ, разположение и любовь. Богъ е далъ миръ и, ако и до днешенъ день — о козни на лукавии! — да не е дозволявалъ Той да се наруши, обаче отсега нека Той го тури по-високо отъ всѣка врѣда и раздоръ, за да си остане той (мирътъ) завинаги по-силенъ отъ завистьта на дявола и да бѫде обезпеченъ съ якостьта на оня миръ, който е оставилъ Христосъ и Богъ нашъ и Отецъ на ония, които го признаватъ за баща и които желаятъ Неговата слава и наслѣдие.

Нека тоя, който ти вржчи настоящето писмо, изпита милосърдието ти и при това за своята добродѣтель, понеже той е катигуменъ на аскетитѣ на Олимпъ,[1]) а сѫщо и затуй, защото той

[1]) Това е тъй нареченият витинско-мизийски Олимпъ, който съставя най крайното прѣдгорие на планинския гребень на сѣверо-източната часть на Мала Азия и достига до Мраморно море. Прѣсѣченъ отъ много проходи той въ старо врѣме, както и сега, билъ покритъ съ гора, а откъмъ странитѣ билъ богатъ съ цѣлебни извори. Сегашното турско име на Олимпъ Кишишъдагъ, т. е. „планина на монаси", сочи не само на недавнашното му значение като живѣлище на исламски дервиши, но и на далечното му минало. Прѣдпола се, че началото на пущиняшкия животъ на Олимпъ се отнася къмъ врѣмената на гоненията. По-послѣ нѣкои неблагоприятни обстоятелства за християнския животъ на изтокъ за дълго врѣме спечелили за тая планина слава като на главно пристанище на монаситѣ. Въ горитѣ и пещеритѣ на Олимпъ дохождали монаси и отъ източнитѣ области на Мала Азия, нападани и грабени прѣзъ VIII. в. твърдѣ често отъ сарацинитѣ. Дохождали тукъ и отъ самата Византия, когато императоритѣ-иконоборци заедно съ иконитѣ прѣслѣдвали и тѣхнитѣ усърдни и вѣрни почитатели — монаситѣ. Поради това на Олимпъ се появили много пущиняци, скитове, мънастири, въ всѣки отъ които броятъ на братята възлизалъ понѣкога до сто души. Монаситѣ се занимавали тамъ съ четене и прѣписване на свещени и отечески книги и поради това нѣкои олимпийски мънастири станали съ библиотекитѣ си извѣстни на цѣлия гръцки свѣтъ. Но най-много Олимпъ се отличавалъ съ аскетическия животъ на свонтѣ обитатели. Отъ различни разкази сѫ извѣстни не малко излѣзли отъ тамъ подвижници на вѣрата и благочестието, въ броя на които влизатъ и славянскитѣ първоучители свв. Кирилъ и Методий (Вж. Н. Поповъ, каз. съч., стр. 138). Ето защо Николай Мистикъ нарича своя пратеникъ „катигуменъ на аскетитѣ".

(съ помощьта на) чудотворната сила на Всесветия Духъ посѣялъ словото на вѣрата (т. е.. евангелието) между аланитѣ и избралъ да служи на Бога заедно съ апостолитѣ.[1]) И тъй, това е доста, за да го прѣпоржчамъ и да го приближа къмъ твоята, сине мой, власть. Ако имашъ нѣщо да ни кажешъ (а че има, азъ никакъ не се съмнѣвамъ), то нека той и въ това се удостои да изпита твоята снизходителность и, колкото може по-скоро, да се върне при насъ. Да съхрани Христосъ, Богъ нашъ, твоето тѣлесно и душевно здраве, а тъй сжщо и тебе, който мислишъ, грижишъ се и извършваишъ това, което въ бждащия животъ ще те направи наслѣдникъ на Неговата слава, на Неговата блаженна и възхитителна слава, когато Богъ, стоейки посрѣдъ своитѣ угодници, ще имъ раздава, като на богове, нетлѣнно блаженство.

9. Първото писмо на императоръ Романа Лакапина до царь Симеона.

(Къмъ стр. 486—491).

До Симеона, повелителя на българитѣ.[2])

По много признаци се е убѣдила нашата отъ Бога царска власть за вашето духовно братство, че то винаги, като посветява свободното си врѣме на непристойни и празни размишления, прѣднамѣрено прѣчи на чудното дѣло на мира и никога искрено и безъ хитрость нито е мислило, нито пъкъ е писало, но, като мечтае все за дѣла неприлични и като въвежда себе си въ заблуда, старало се е и отъ насъ да укрие (своитѣ мисли). Като обмислѣхме грижливо това и опровергавахме излаганитѣ отъ твоето братство несправедливи въ всички отношения възражения и доводи,

---

[1]) Началото на евангелската проповѣдь между аланитѣ, които тогава населявали днеш. сѣверни Кавказъ, се отнася къмъ врѣмето прѣди изпращането на Николая Мистикъ въ заточение (901—907). Първи проповѣдници били споменатиятъ тукъ катигуменъ на Олимпийския мънастиръ и нѣкой-си инокъ Евтимий. Когато слѣдъ дълги и усилени трудове тия проповѣдници успѣли да посѣятъ и закрѣпятъ християнството въ Алания, тѣ се върнали въ Византия, а на тѣхно мѣсто патриархътъ по-сетнѣ изпратилъ нарочито ржкоположенъ и само за Алания назначенъ архиепископъ. Колко врѣме сж останали тамъ тия двама монаси и кога сж се върнали оттамъ, ние не знаемъ. Не е извѣстно сжщо, дали споменатиятъ катигуменъ се е намиралъ случайно въ това врѣме въ Цариградъ, или пъкъ е билъ нарочно извиканъ отъ Олимпийския мънастирь, за да бжде изпратенъ при Симеона и за друга нѣкоя цѣль.

[2]) До насъ сж дошли само три писма на Романа Лакапина до царь Симеона, отъ които първото е адресирано: Συμεὼν ἐξουσιαστῇ Βουλγάρων, а 2-то и 3-то — Συμεὼν ἄρχοντι Βουλγαρίας. За тия писма подробно, кой е билъ авторътъ имъ вж. СбНУКи. кн. XIII (1896), стр. 282—285.

ние прибѣгвахме къмъ прѣдишнитѣ писма и, като (ви) уговаряхме чрѣзъ тѣхъ отъ една страна да прѣстанете да настоявате на убийства и война, а отъ друга — да се придържате о блаженния миръ, то (прѣдполагахме, че), може би, съ изпращането на чести писма ще бѫдемъ въ състояние да смегчимъ жестокостьта на вашето сърдце.

Но, както изглежда, ние напразно сме се трудили и, тъй да се каже, по вѣтъра сме пръскали думитѣ си. Когато получихме вашето писмо и погледнахме надслова, отъ него вече узнахме, — понеже подобно наше прѣдположение за вашето братство не е погрѣшно, — че и съдържанието на написаното вѫтрѣ не е добро, понеже ние познахме „по рѫба цѣлото платно.“ И като си помисля за твоето благоразумие и умъ, иде ми да се очудвамъ, доколко ти, като мислишъ винаги за дѣла неприлични и се отдалечавашъ (τὴν διάστασιν ἐργαζόμενος) отъ мира, никога не отстѫпвашъ не само съ дѣла, но дори и съ самитѣ си думи. Кажи ми, какво необикновено нѣщо е станало за тебе отъ това, че ти се пишешъ „царь на българитѣ и ромеитѣ“ (βασιλέα Βουλγάρων καὶ Ῥωμαίων), когато Богъ не съизволява (на това) и не съдѣйствува на дѣло? Каква ти е печалбата отъ това, че насилствено си завзелъ нашата земя? Какви ти сѫ отъ нея доходитѣ? Какъвъ данъкъ получавашъ отъ нея? Напротивъ, ако да бѣше пожелалъ да разгледашъ (работата) подробно, наистина, слѣдъ толкова убийства и опустошения не ти остава нищо друго, освѣнъ едно само владѣние на крѣпоститѣ, отъ които ти прѣдстоятъ не малко главоболия за снабдяването имъ съ провиантъ и орѫжие, а при това населението се измѫчва и погибва.

И тъй, ако ти желаешъ да се именувашъ царь на ромеитѣ, нищо не ти бърка да се прогласишъ и за господарь на цѣлата земя, на която ти не притежавашъ дори и най-малка часть за поселение, ако и да мечтаешъ много за себе си; ако ли пъкъ искашъ, (то наричай се) и амермуминъ[1]) на сарацинитѣ, за да станешъ пострашенъ за хората, както, — азъ не се шегувамъ, — въ приказката за оная жена, която нарекла сина си Полихроний наскоро слѣдъ смъртьта му.[2]) Ако би трѣбало нѣкой да се нарича царь на ромеитѣ и българитѣ, то по-скоро трѣбаше да се наречемъ ние, които сме получили това отъ Бога и по Негово довѣрие сме добили царската власть, а не вие, които се силите съ кръвь и убийства да я добиете.

Но каква полза се явява отъ това? Недѣй мисли, духовний ми брате, че ти, който си разорилъ цѣлия западъ и си изловилъ

---

[1]) Вм. емиръ-ал-муменинъ, за тая дума вж. по-горѣ, стр. 487.

[2]) Не е извѣстно, за коя приказка тукъ се загатва.

въ плѣнъ жителитѣ му, по такъвъ начинъ (можешъ) да се наричашъ царь на ромеитѣ, защото послѣднитѣ не сѫ доброволно къмъ тебе прибѣгнали, но, заробени отъ васъ съ сила и война побѣгватъ отъ вашитѣ (страни) и при насъ, като при единоплеменници, прибѣгватъ. И тъй, разбери и това: миналата година[1]) избѣгаха въ мирната и тиха наша държава до двадесеть хиляди българи, които, види се, сѫ намразили вашето военнолюбиво съпротивяне и непримирими помисли. И тъй, нима̀ поради това ние ще се наричаме царе на ромеи и българи? Да не дава Господь да се откажемъ отъ своитѣ имена и да се кичимъ съ чужди и чрѣзъ това да се подлагаме на осѫждане като несправедливци и похитители! Царь на кои ромеи се наричашъ ти? На ония ли, които сѫ отъ тебе изловени, или на ония, които сѫ прѣдадени на невѣрнитѣ племена и обречени на робство? Обаче за другитѣ ти твърдѣ добрѣ знаешъ, какво за тебе мислятъ и говорятъ. И тъй, мене, духовний ми брате, повече слушай, отколкото своитѣ лъжепророци и гадатели, които, обълщавайки и измамвайки твоя разсѫдъкъ, изобличени сѫ и ще се изобличаватъ като лъжци, защото твоитѣ работи отиватъ злѣ, — ако искашъ това да разберешъ. Но азъ се боя, да не би, като се наричашъ царь на ромеитѣ, да се лишишъ отъ собствената си власть и да не си спомняшъ по-сетнѣ често за нашето благоразумие, което ти, надсмивайки се и шегувайки се, нарече коварство,[2]) а самъ оставашъ слѣпъ прѣдъ св. Писание; защото, споредъ мудрѣйшия Соломона, ние знаемъ, че коварството е мѫдрость, поради което той е и казалъ: „да да́стъ незло́бивымъ коварство“ (Прит. I, 4), като загатва въ тоя случай за коварството не въ лошъ смисълъ, а посочва разумно на достояние. И вѣрвайки това, ние не подразбираме подъ мѫдрость едно, а подъ коварство друго, но знаейки, че то е едно и сѫщо, ние го отбѣлѣзваме съ името коварство; ако пъкъ се е породило у тебе нѣкое друго коварство, то ти самъ можешъ да знаешъ по-ясно.

Това и прѣдявеното въ писмото на твоето братство е справедливо споменато и показва по самата истина, не че ти самъ си билъ по-напрѣдъ оскърбенъ отъ насъ или си прѣтърпѣлъ нѣщо поради нарушението на взаимнитѣ съглашения и (чрѣзъ това) да ти се покоримъ съгласно съ божествената заповѣдь и да успокоимъ тревожната ти душа, но че ти самъ по-напрѣдъ си огорчилъ насъ и пръвъ ти си нарушилъ съглашенията и клетвитѣ, че ти си тръгналъ съ походъ противъ насъ, че ти си опустошилъ земята (ни) и завзелъ градоветѣ, че цѣлото население си изклалъ

---

[1]) Въ ржкописа стои πάρσοι; но понеже при такова четене се получава безсмислица, то издателтъ прѣдлага поправка πάρυσι вм. πάρσοι, което и ние приемаме.

[1]) Вѣроятно на срѣщата си подъ стѣнитѣ на Цариградъ.

съ мечъ и божественитѣ жертвеници си срутилъ до основата имъ, а свещеници и монаси си направилъ (да станатъ) жертва на меча. И вмѣсто, както се падаше, ние, като по-напрѣдъ онеправдани и опечалени, да се удостоимъ отъ васъ съ необикновена утѣха и да получимъ това, отъ което сме тирански лишени, напротивъ, ние се укоряваме отъ твоето братство като онеправдатели, и се изискватъ отъ насъ и други градове и мѣста освѣнъ ония, които ние изгубихме, и макаръ вие да сте (ни) онеправдали, както и рѣчьта показа[1]), обаче ние се обвиняваме. О, несправедливость и прѣстжпление! Но поради такова ваше злодѣяние ние нѣма да прѣнебрѣгнемъ своитѣ (земи) и нѣма да умълчимъ за справедливитѣ основания и вмѣняванитѣ намъ обвинения въ това, че сами ние не сме удържали това (т. е. земитѣ) съ кърви и тирания. Обаче кой отъ здравомислящитѣ не знае, че Богъ е творецъ на доброто и непричинитель (ἀναίτιος) на злото и че Той заповѣдалъ по-скоро хората да се размножаватъ, отколкото да се намаляватъ? Кой не знае, че нищо отъ нашитѣ (земи) не ти е дарувано отъ Бога, защото Той „мжжа кровей и лстива гнушаетсѧ“? (Пс. V, 7). А ако това е тъй, какъ ние ще кажемъ, че толкова божии дарове сж твои, когато Богъ мирно и безкръвно раздава собственитѣ си дарове, комуто Той желае? Доколкото пъкъ трѣбаше, ние бѣхме снизходителни: ние се обръщахме къмъ вашия разумъ съ мирни послания;[2]) ревностно дадохме подаръци и още по-ревностно се обѣщахме да дадемъ, ако твоето братство склони да сключи миръ;[3]) свети отци изпращахме да те умоляватъ;[4]) пратеници пращахме съ прѣдло-

---

[1]) Въ текста стои ὁ λόγος и, вѣроятно, тукъ се има прѣдъ видъ разговора на Симеона съ Романа при личната имъ срѣща, или пъкъ писмото на Симеона, на което Романъ тукъ отговаря.

[2]) Посочване на многобройнитѣ писма на Николая Мистика.

[3]) Слѣдъ срѣщата на двамата господари подъ Цариградъ, вж по-горѣ стр. 473.

[4]) Подъ свети отци Романъ разбира, очевидно, изпращанитѣ при Симеона духовни лица. Такиви личности ни сж извѣстни отъ писмата на патриархъ Николая слѣднитѣ: 1. катигуменътъ на мънастиря въ витинo мизийския Олимпъ, който посѣялъ евангелското учение между аланитѣ. Той билъ изпратенъ при Симеона слѣдъ Ахелойския бой въ 917 г. (вж. по-горѣ, стр. 390—391); 2. нѣкой-си архиерей, който билъ отхранѣнъ, възпитанъ и ржкоположенъ отъ Николая Мистика, затова послѣдния го нарича „свой синъ“, изпратенъ при Симеона въ 922 год., когато българскиятъ царь изявилъ желание да сключи миръ (вж. по-горѣ. стр. 438); 3. ризничътъ (σκευοφύλαξ) на църквата св. Богородица при Влахернитѣ (вж. по-горѣ, стр. 453), и най-сетнѣ 4. самъ патриархъ Николай, който дошълъ при Симеона, когато послѣдниятъ въ 923 г. подъ стѣнитѣ на Цариградъ поискалъ да дойдатъ при него патриархътъ и нѣкои отъ велможитѣ, за да поговори съ тѣхъ за миръ (вж. тукъ по-горѣ, стр. 473).

жения за миръ (τὰ πρὸς εἰρήνην λέγοντας);[1]) и най-сетнѣ срѣщнахме се единъ съ други;[2]) никой никога не е виждалъ подобно нѣщо; ние се разговорихме за Богу угодни нѣща, ако и да не намѣрихме нищо отъ това истинско въ тебе.[3]) Ако ли пъкъ ти освѣнъ това искашъ още друго снизхождение, то за какво още снизхождение бихме говорили? За това ли, което вие настойчиво искате? Това, споредъ насъ, не е снизхождение, а разпадане; не е устроение. а опустошение; не е обединение, а разкѫсване; защото тоя, който прѣдава повѣреното нему отъ Бога на народи другоплеменни и кръвожадни, осѫжда се като такъвъ, който е направилъ не снизхождение, а прѣстѫпление.

И тъй, не се надѣвай, духовний ми брате, че ще се сбѫдне такова снизхождение, защото това, което ни е отъ Бога врѫчено, ние нѣма да отстѫпимъ на ония, които несправедливо се домогватъ да господаруватъ надъ него. И какъвъ благовиденъ прѣдлогъ ти имашъ да казвашъ, какво „българитѣ иматъ обичай да изискватъ чуждото и да го не връщатъ", когато ромеитѣ иматъ най-непоколебимъ законъ да не прѣдаватъ собственото си? А пъкъ ако вие се стараете тъй усърдно да спазвате тоя беззаконенъ обичай, само за да придобиете чрѣзъ него чуждото, то какъ вие (можете) да казвате, че ние, които се боримъ за собственитѣ си права, постѫпваме недостойно сами за себе си, като привождате при това извѣстното евангелско изречение, което гласи: „И ѿ взимающаго ти ризы, ѿпусти ѥмꙋ и срачицꙋ" (Лук. VI, 29; Мат. V, 40). Но, ако Христосъ заповѣдва и собствения си хитонъ да дадемъ отъ любовь, то какъ такъвъ, който присвоява чуждото и не го връща, може да бѫде почитатель на мира и да не налага върху себе си заплашването на св. Писание? И азъ зная, че на твоето братство е твърдѣ добрѣ извѣстно, кой е тоя, който се обръщалъ къмъ това изречение заради насмѣшка и поругание надъ Христовото учение,[4]) а ти не трѣбаше като ученикъ Христовъ, както ти се обявявашъ, да разбирашъ Неговитѣ душеприятни думи за душеврѣдни поради

---

[1]) Многобройнитѣ пратеници, изпращани отъ Цариградъ до Симеона въ разни врѣмена прѣзъ войнитѣ му, когато той самъ изявявалъ желание да сключи миръ, или пъкъ въ Цариградъ мислили, че ще бѫде възможно да го склонятъ на миръ.

[2]) На 9. IX. 923 г. при Космедия на Златния Рогъ.

[3]) Тукъ императорътъ намеква Симеону за неговитѣ обѣщания при срѣщата на 9. IX. 923 г. подъ Цариградъ, отъ които той нищо не изпълнилъ (вж. по-горѣ, стр. 474—475).

[4]) За кого отъ Христоненавидцитѣ тия думи загатватъ, мѫчно е да се каже. Ив. Саккелионъ, издателтъ на писмата, прѣдполага, че тукъ се подразбиратъ или им-ръ Юлиянъ Отстѫпникъ, или извѣстният Порфирий, нареченъ „баща на брѫцолевицата", или най-сетнѣ епикуреецътъ Целзъ (Celsus) (II. в. сл. Хр.). За тѣхъ подробно вж. Δελτίον, т. I, стр. 662, бѣл.

едно порочно и неумѣстно желание. Защото не е възможно, щото тоя, който мисли за подобни нѣща и настоява на такива, да се съгласи на мирни договори. Та и какъ ще стане такова велико и небесно дѣло, когато ти искашъ и се домогвашъ до това, което и прѣди, ἡμῶν δὲ μηδὲ τὸν παρὰ τοῦ ξέρτων,[1]) и ти би употрѣбилъ всичко, нѣма да говоримъ за градове или владѣние на земя, ако и да разсѫждавашъ самъ по себе въ писмото си до насъ, че Доростолъ и другото, посочено отъ тебе въ писмото ти, били сѫ подъ властьта на прѣдишнитѣ императори, а сега, когато ти господарувашъ надъ тѣхъ, съвсѣмъ не ни се показва тежко, защото то е станало за насъ навикъ; и че, ако да бѣхме ти дали тъй наречънитѣ отъ тебе μανδριά,[2]) то ние щѣхме вече да забравимъ и тѣхъ, както и ония.

Но нека бѫде извѣстно на твоя разумъ, че той неправилно е написалъ това. Понеже ромеитѣ, ако и да сѫ навикнали, вие да владѣете земята имъ, все пакъ не сѫ я забравили, па и допусналитѣ това императори немалко се укоряватъ, задѣто сѫ дозволили, вие да заселите такъва земя. И тъй, ако ти съ законъ постановявашъ, че да стане нѣщо навикъ е твърдѣ лесно, и поради това считашъ за достойно да ти прибавимъ и отъ нашитѣ земи, то и ти самъ навикни къмъ собствената си земя и не пожелавай оная на ближния. Нека това тъкмо да не се покаже тежко и на тебе, като на непризнатъ (τυγχάνοντι = случаенъ) учитель на това (учение); но забрави ония неумѣстни мисли и бѫди задоволенъ отъ границитѣ на своитѣ прародители. Спри меча! понеже и той се вече умори да убива, за да не би нѣкакъ-си мечътъ на отмъщението да заблѣсти надъ васъ, а неговиятъ (на отмъщението) лѫкъ да се опъне; загаси въ сърдцето си най-сетнѣ старитѣ и неопрѣдѣлени образи, за да може да се впише вмѣсто тѣхъ свещеното име на чистия миръ! Свѣсти се и познай, какво оправдание тамъ горѣ ще прѣдставишъ, когато тълпата убити отъ тебе ще стане до тебе, като призоваватъ сѫдията и създателя противъ тебе! Отхвърли упорството къмъ мирнитѣ съглашения, и дори на това, за което сме ти често обя-

---

[1]) Мѫчно е да се разбератъ тия думи. Издателтъ се отказва да ги обясни (Δελτίον, Ib., p. 663, бѣл.). Г. Дестунисъ (ЖМНИр. за 1887, № 7) прѣдполага, че тукъ е развалънъ тексътъ; ние пъкъ мислимъ, че тукъ е изпуснато нѣщо.

[2]) Тая дума не е нищо друго освѣнъ сѫществуващата и днесъ въ нашия езикъ дума „мандра“, т. е. овчарски кошари. Обяснението, което на врѣмето си даде Г. Дестунисъ (п. т.), че „Симеонъ „загонами пастушьими“, глумясь, называетъ крѣпости, въ которыя, какъ извѣстно, сбѣгались сельскіе жители, когда спасались отъ опустошеній непріятелей“, се явява най-правдоподобно и близко до истината. Той посочва още на едно мѣсто: „въ замѣткахъ о святыхъ останкахъ (Δελτίον, Ib d., p. 671) подъ 1791 годомъ читаемъ: ἐν ταῖς στάναις μαντρίτων, гдѣ то же слово приведено въ собственомъ смыслѣ. Вж. тукъ по-горѣ, стр. 490, бѣл. 1.

вявали, ако искашъ, ще се съгласимъ, като те увѣдомяваме (τὴν εἴδησιν παρέχοντες) за нашитѣ неизмѣнни рѣшения, а именно: ние никога нѣма да ти дадемъ нито една педя земя, нито крѣпости, нито пъкъ нѣкой другъ имотъ, негли само това, че къмъ условията сключени отъ императора киръ Лъва,[1]) ние ще прибавимъ още обявенитѣ на тебе сто скарамангии,[2]) защото и той (въ онова врѣме), когато вие и двама сте произнасяли страшнитѣ клетви за мира, нищо такова не приелъ, което би причинило гибель и позоръ за ромейското царство.

И тъй, и ние, като се съгласяваме съ това споредъ точнитѣ опрѣдѣления на неговитѣ грамоти, искаме миръ и приканваме вашето братство да мисли за сжщото, както и ние. А ако ти, като истински християнинъ, заради душата си желаешъ да издигнешъ великото дѣло на мира, като ни върнешъ назадъ всичката наша земя и крѣпоститѣ въ нея, напишй, и ние ще изпратимъ хора, които да устроятъ това най-богоугодно дѣло; ако пъкъ не изоставяшъ прѣдишнитѣ си намѣрения, но още и сега стоишъ на тѣхъ, безъ да склонявашъ на подаръци и безъ да се покрусвашъ въ сърдцето отъ страхъ прѣдъ Бога, то не ни пиши другъ пжть и не мисли, че нѣкой ще бжде изпратенъ отъ насъ; защото зная и съмъ съвсѣмъ убѣденъ, понеже това съмъ чулъ отъ благочестиви и свети мжже, че, ако и да желаешъ да сключишъ миръ, обаче ти не ще бждешъ въ състояние, защото Богъ ожесточава сърдцето ти, за да покаже надъ тебе своята мощь.

Поради това азъ не искахъ сега да ти пиша, но за да изпълнимъ своя дългъ и да наставимъ вашето неизвинително (ἀναπολόγητον) братство, ние ти пращаме настоящето писмо, а ти самъ рѣшавай и постжпвай тъй, както искашъ, понеже ие ще бждешъ въ състояние нищо по-лошо да направишъ отъ това, което си направилъ, или пъкъ да нанесешъ нѣкоя по-нова врѣда, освѣнъ тая, която сме прѣтърпѣли. Ние се уповаваме на Бога на отмъщението, на Бога на милосърдието и състраданието, който противостои на високомѣрнитѣ, който издига смиренитѣ и сваля горделивитѣ, който е състрадателенъ и дълготърпѣливъ, който се смилява надъ злочестинитѣ на хората. Той чудесно ще прояви своето милосърдие къмъ насъ и ще отплати на извънмѣрно надменнитѣ.

---

[1]) Императоръ Лъвъ VI философъ, който сключи миренъ договоръ съ Симеона въ 896 и 904 год. Вж. по-горѣ, стр. 320—321.

[2]) Вж. по-горѣ, стр. 492, бѣл. 1.

10. За възстанието въ България въ 930 г.

(Къмъ стр. 537—538.)

За възстанието на Михаила, най-голѣмия синъ на Симеона отъ първия му бракъ, отъ византийскитѣ хронисти само Теофановиятъ продължатель и Скилица-Кедринъ[1]) ни съобщаватъ слѣднето:

Theophanis continuatus[2])

Ἀλλὰ καὶ Μιχαὴλ μονάχος, αὐτὸς ὁ ἀδελφὸς Πέτρου (cod. Vat. Πέτρῳ), κατὰ σπουδῆς ἔχων τῆς Βουλγαρικῆς ἐξουσίας ἐπιλαβέσθαι, ἰδιοστασίασεν (Cad. Vat. ἰδιοστάτησεν) ἔν τινι Βουλγαρικῷ κάστρῳ καὶ τούτῳ προσερρύεσαν οἱ τῆς Πέτρου ἀρχῆς διεστηκότες Σκύθαι· οὗ μετὰ τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν ἐπῆλθον οὗτοι Ῥωμαϊκαῖς χώραις, ὥστε συμβῆναι τούτους ἀπὸ Μακεδίας διὰ Στρυμόνος πρὸς Ἑλλάδα καὶ τὴν Νικόπολιν προσχωρῆσαι καὶ τὰ ἐκεῖσε πάντα ληΐσασθαι, т. е.

„Но и монахъ Михаилъ, самиятъ Петровъ братъ, прилагайки усърдие, за да загради българската власть, възстаналъ въ една българска крѣпость; къмъ него се присъединили отцѣпилитѣ се отъ Петровата власть скити. Слѣдъ неговата смърть тѣ навлѣзли въ ромейскитѣ страни, тъй че наедно потеглили отъ Макетида прѣзъ Струма къмъ Елада и пристигнали въ Никополисъ и ограбили цѣлата тамшна страна“.

Skylitzes-Cedrenus.[3])

καὶ Μιχαὴλ δὲ ὁ τοῦ Πέτρου ἕτερος ἀδελφός, τὴν Βουλγαρικὴν ἱμειρόμενος κατασχεῖν ἐξουσίαν, φρούρων καταλαβὼν ἐρυμνὸν ἀνέσειε τὰ Βουλγάρων, καὶ παλλοὶ προσερρύησαν αὐτῷ. μετὰ μικρὸν δὲ τούτου ἀποθανόντος δεδιότες οἱ προσρυέντες τὴν τοῦ Πέτρου ἀγανάκτησιν, ἐπῆλθον ταῖς Ῥωμαϊκαῖς χώραις διὰ Μακεδονίας καὶ Στρυμόνος καὶ Ἑλλάδος, καταλαβόντες τὴν Νικόπολιν, πάντατὰ ἐν ποσὶ ληΐσάμενοι καὶ τέλος ἐν αὐτῇ σαββατίσαντες· οἵτινες ὕστερον διαφόρως καταπολεμηθέντες ὑποχείριοι Ῥωμαίων ἐγένοντο, т. е.

„и Михаилъ, другиятъ Петровъ братъ, копнѣйки да завладѣе българската власть, като завзелъ силна крѣпость, почналъ да бунтува българитѣ, и многома се присъединили къмъ него. Слѣдъ малко обаче, когато той умрѣлъ, привърженцитѣ му, като се побояли отъ Петровия гнѣвъ, навлѣзли въ ромейскитѣ страни прѣзъ Македония, Струма и Елада; тѣ завладѣли Никополисъ, ограбили всичко по пжтя си и най-сетнѣ се настанили въ него; по-послѣ, слѣдъ като били надвити поотдѣлно, тѣ станали подвластни на ромеитѣ“.

---

[1]) За това събитие нищо не споменува Симеонъ Логотетъ, респк. Продължението на Георгия Амартола; само въ Ватиканския прѣписъ на послѣднето се намира буквалния текстъ на Теофановия продължатель, който текстъ, вѣроятно, отпослѣ е билъ внесенъ, Вж. ed. Muratti, p. 838, s. lin.

[2]) Ed. Bon. p. 420,1–7.

[3]) Skyl.-Cedr., ed. Bon. II, p. 312,19 — 313,4.

Отъ приведената тукъ съпоставка не е мжчно да се установи, че Скилица е писалъ своето извѣстие възъ основа на Продължателевото, което се доказва както отъ самото съдържание, тъй и отъ еднаквитѣ изрази. Разликата между двата текста състои въ това, че Скилица намѣсти съкратилъ своя изворъ, а намѣсти го разширилъ. Така, той нищо не споменува за скити, а говори само за Михаилови привърженци, които прѣдставя въ голѣмъ брой, може би, защото въ „скити" на Продължателя той виждалъ тъкмо българитѣ и затова той пише, какво Михаилъ ἀνέσειε τὰ Βουλγάρων; отъ друга пъкъ страна Скилица съобщава за борбата на ромеитѣ съ Михаиловитѣ привърженци и за подчинението имъ подъ византийска власть, когато Теофановиятъ продължатель изобщо нищо не споменува за сждбата на навлѣзлитѣ въ ромейска територия скити. Тая прибавка на Скилица може да се обясни съ това, че покорението на поселилитѣ се въ византийска територия българи е станало значително много по-късно, слѣдъ написването, може-би, на Продължателевата хроника и въ такъвъ случай Скилица ще е заимствувалъ тоя фактъ отъ другъ изворъ. Както и да било, но въ случая ние даваме прѣдпочтение на извѣстието на Теофановия продължатель, едно, като по-близко до врѣмето и, друго, като оригиналъ. Поради това ние тукъ ще разгледаме неговото съдържание.

Най-първо кого трѣба да разбираме тукъ подъ с к и т и. Извѣстна свѣтлина по тоя въпросъ ще ни дадатъ географскитѣ имена, които сж дадени въ нашето извѣстие и сж свързани съ движението на тия скити. И тъй, слѣдъ смъртьта на Михаила тѣ потеглили отъ М а к е т и д а, слѣдов. тѣ сж живѣли и сж се присъединили къмъ него въ тая Макетида. Μακέτις, ίδος, която, споредъ Свида, било женското име отъ Μακεδών, όνος, а у Константина Багренородни я намираме въ форма Μάκετα, споредъ писателитѣ отъ IV. вѣкъ пр. Р. Хр., било най-старото име на часть отъ стара Македония, па и цѣла Македония се наричала Μακετία.[1]) Ако въ нашето извѣстие е употрѣбенъ старият географски терминъ Μακέτις (ср. Ἀθίς, ίδος=Ἀττική), то, очевидно, авторътъ му е искалъ да посочи на извѣстна часть отъ стара Македония, и то на източната ѝ между Струма и Места, защото скититѣ потеглили отъ Макетида прѣзъ Струма къмъ Еллада, т. е. въ юго-западна посока, слѣдов. Макетида се намирала на истокъ отъ р. Струма, съ други думи, нашитѣ скити сж живѣли въ Струмската область и несъмнѣнно сж сжщитѣ скити, за които Константиниъ Багренородни казва,

---

[1]) Const. Porphyr., De tematibus, ed. Bon., p. 48,9–14: λέγεται δὲ καὶ Μακεδονίας μοῖρα Μάκετα, ὡς Μαρσύας ἐν πρώτῳ Μακεδονικῶν· „καὶ τὴν Ἡραστίαν δὲ Μάκεταν λέγουσιν ἀπὸ τοῦ Μακεδόνος." ἀλλὰ καὶ τὴν ὅλην Μακεδονίαν Μακετίαν οἶδεν ὀνομαζομένης Κλείθημος ἐν πρώτοις Ἀτθίδος· „καὶ ἐξῳκίσθησαν ὑπὲρ τὸν Αἰγιαλὸν ἄνω τῆς καλουμένης Μακετίας."

че, слѣдъ като Юстинианъ II Рипотмитъ ги поселилъ въ планинитѣ на Струма и отвждъ клисуритѣ, тѣ се разполагали вмѣсто македонцитѣ въ Струмската область.[1]) На друго мѣсто ние установихме, че подъ Константиновитѣ скити трѣба да се разбиратъ часть отъ македонскитѣ хунно-българи на воевода Кубера, които около 687 г. били отблъснати къмъ Струма слѣдъ унищожението на Керамисийската българска държавица на Битолското поле.[2])

Отъ горнитѣ пояснения изтичатъ сами по себе си слѣднитѣ изводи: 1. поселенитѣ въ Струмската область къмъ края на VII. вѣкъ Куберови българи — скититѣ на нашето извѣстие — останали тамъ да жизѣятъ въ по-голѣма или по-малка маса и по-сетнѣ, когато тая область при Бориса прѣминала въ състава на българската държава,[3]) тѣ признали властьта на българския господарь; 2. ако тѣ, живѣейки въ Струмската область, се присъединили къмъ възстаналия Михаила, слѣдъ като се отказали да признаватъ властьта на ц. Петра, и, както изглежда, сж образували главната му сила, то нѣма никакво съмнѣние, че тъкмо въ тая область се намирала крѣпостьта, която Михаилъ избралъ за центъръ и пакъ тамъ било повдигнато самото възстание; 3. въ своето прѣдприятие Михаилъ, както и неговитѣ привърженци-боляри се опитали да се опратъ на останалата малко или много компактна прабългарска маса, въ която недоволството отъ централната власть винаги се е поддържало и поради това агитацията противъ ц. Петра и неговото правителство е могла да намѣри по-добра почва за дѣйствие, и оттука 4. Михаиловото движение не е прѣдставяло нѣкое отдѣлно съзаклетие, каквото е било онова на брата му Ивана, слѣдов. тукъ не може да става дума само за отдѣлни личности, привърженци на Михаила, както би могло да се заключи отъ думитѣ на Скилица, а е било форменно възстание на цѣла една область, организирано съ цѣль да се отцѣпи тя отъ държавата, което се доказва и съ обстоятелството, че, слѣдъ като възстанието не сполучило поради неочакваната смъртъ на Михаила, българитѣ отъ Струмската область масово прѣминаватъ на византийска територия съ цѣль да търсятъ земя за поселение и най-сетнѣ се настаняватъ завинаги въ областьта на гр. Никополисъ, близу до днеш. гр. Превеза на Артския заливъ, като признаватъ и властьта на византийския императоръ.

Що се отнася до годината на Михаиловото възстание, то тя не е посочена нито у Теофановия продължатель, нито у Скилица;

---

[1]) Ibidem, p. 50,4–15.

[2]) В. Н. Златарски, История на българската държава, I, 1, стр. 160–161.

[3]) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 25; ср. сжщо стр. 340.

но понеже и у двамата хронисти извѣстието за него се помѣстя непосрѣдно прѣди събитията отъ мартъ 931 г.,[1]) ние го отнасяме къмъ 930 година.

11. Писмото на цариградския патриархъ Теофилакта до българския царь Петра.

(Къмъ стр. 562).

Това писмо се намира въ единъ ржкописъ отъ нач. на XIV. в. който се пази въ Амвросиевската Библиотека въ Милано (подъ № 270, E. 9 sup., olim T. 89, .17, 3×13 cm.). По фотографически снимки покойниятъ професоръ на Казанския университетъ, Н. М. Петровски, го издаде научно, като даде гръцкия текстъ и факсимилето на писмото, придружени съ руския му прѣводъ.[2]) Съ това издание Н. М. Петровски направи голѣма услуга на историческата наука и особено на българската, защото чрѣзъ него той тури край на легендата за сжществуването на нѣкаква-си Vita Petri, Bulgariae regis, която се бѣ образувала възъ основа на неточното опрѣдѣление личностьта на автора на писмото, като едни го смѣсвали съ Теофилакта Симоката отъ VII. вѣкъ, а други съ Теофилакта, охридския архиепископъ, отъ XI. и нач. на XII. вѣкъ, и невѣрното означение съдържанието на самото писмо въ старитѣ каталози на ржкописитѣ въ Миланската Амвросиевска Библиотека.[3])

Писмото се помѣстя на четири страници, лл. 171 r. — 173 v. Надсловътъ му е даденъ на първата страница отлѣво на полето; но зажаль Н. М. Петровски не можилъ да го прочете изцѣло, понеже на мѣстото имало маслени петна, написаното върху които не се взема отъ фотографията, поради това и въ факсимилето нищо не излѣзло. Нащиятъ прѣводъ е направенъ по руския, но повече по гръцкия текстъ, защото по послѣдния писмото може да се прѣведе на български по-точно, отколкото Н. М. Петровски е направилъ своя прѣводъ, като приемаме всички коньектури и попълвания на Н. М. Петровски и проф. С. П. Шестакова, голѣмъ познавачъ на гръцката палеография.

[Писмо] до Петра, царь на България, отъ патрнархъ Теофилакта, ... но . . . . . хартофилаксу Иоанну . . . . .

---

[1]) Theoph. contin., ib., p. 420, 11—24. — Skyl. Cedr., ib, p. 313.4—11, дѣто погрѣшно е показанъ 14-и индиктионъ вмѣсто 4-и.

[2]) Письмо патріарха Константинопольскаго Ѳеофилакта царю Болгаріи Петру. Извѣстія отд. рус. яз. и слов. Петроградской Академіи наукъ, т. XVIII (1913), кн. 3, стр. 356—372.

[3]) За тая легенда подробно вж. Н. Л. Туницкій, Св. Климентъ, епископъ словенски, стр. 61, бѣл. 2, а особено рецензията на тая книга отъ Н. М. Петровски въ ЖМНПр. нов. сер. L (1914 № 3), отд. 2, стр. 123—134.

† Колко голѣма цѣнность е, о духовний нашъ сине, най-добръ и най-знаменитъ [отъ роднинитѣ], вѣрна и боголюбива душа, особено ако тя се оказва властителска и началническа, каквато е вашата, която знае да обича и почита доброто и полезното. Защото тя, като живѣе за себе си благоразумно и управлява полезно държавата, не само прѣдприема добри работи, но и, промишлявайки за всѣки поданикъ (παντὶ τῷ ὑπὸ χεῖρα) твърдѣ грижливо, съвѣтва най-доброто и това, което води къмъ спасение (σωτηρίας ἐχόμενα). А какво е по-добро и по-спасително отъ истинска и искрена вѣра и отъ здраво схващане (разбиране) относно божественото, чрѣзъ което съ чиста съвѣсть ние служимъ на Единаго най-чистия и прѣсвятъ Бога? Защото това съставя сжщината (τὸ κεφάλαιον) на нашето спасение, която ти самъ не само почиташъ най-вече отъ всичкитѣ [хора] и всѣкога я прокарвашъ съ всичко старание, но и насочвашъ всѣки поданикъ (πᾶν τὸ ὑπήκοον) къмъ това постоянно, всѣки день и часъ, и подготвяшъ (соб. обработвашъ — γεωργῶν); и, ако коренътъ на горчавината и врѣдната къклица (ζιζάνιον πονηρὸν) тайно били посѣяни отъ виновника на злото и подсѣяча на подобни нѣща, — защото нечестивецътъ (дяволътъ) никога не прѣкратява злинитѣ и никакъ не отстжпва отъ своето коварство и козни, — то ти самъ отъ коренъ [ги] изтръгвашъ, като чистишъ по-трудолюбиво и насъ подбуждашъ, като викашъ на помощь — да дозволя на божествения огънь на истината да ги унищожи (τελεῖν). Змѣевидната и многоглава хидра на нечестието нека бжде погубена и всѣко възпалително срѣдство (ὑπεκκαῦμα) на лъжата и на незаконната сѣидба да бжде обърнато въ пепелъ и цѣлата нива на поданицитѣ ти да бжде запазена въ вѣрата. А понеже тебе ти бѣ отписано (отговорено) вече за новоявилата се ересь по питания (въпроси), то и сега, слѣдъ като узнахме по-обстойно проклетото учение (τοῦ δόγματος τὸ ἐξάγιστον), пишемъ отново по-ясно и по-пространно, както ти поиска, а пишемъ съ ясенъ слогъ, излагайки голи фактитѣ (γύμνα τὰ πράγματα), чрѣзъ прости букви, както ти пожела.

Всички такива, о христолюбче, нека бждатъ раздѣлени отъ твоята богоуправлявана власть на три разреда, защото не е нито хубаво, нито справедливо, щото заблуждаващитѣ се (τοὺς πταίοντας) по простота и невѣдение и учащитѣ другитѣ на злоба и лукавство и тласкащитѣ [ги] въ погибель да се подлагатъ на еднакви наказания; но първитѣ отъ тѣхъ и учителитѣ на чужди за църквата учения || (л. 172 v.), отхвърлейки и проклинайки собственото си нечестие, съгласно съ 19-то отъ никейскитѣ правила, нека се прѣкръщаватъ, като се извършва надъ тѣхъ всичко по образеца на кръщаванитѣ. Защото тѣхното нечестие е манихейство, смѣсено съ паликянство, слѣдов. поради това и тѣхното свещенство трѣба да се отмѣнява. Другитѣ пъкъ отъ тѣхъ, които били заблудени

отъ прѣднитѣ и били увлѣчени не поради порочность, а поради своята простота и невѣжество, бидейки не въ състояние да обсѫдятъ (да разбератъ) точно догматитѣ (δογμάτων ἀκρίβειαν), но все пакъ се покорили и приели ересьта, то [като такива] които иматъ кръщение отъ православни, да не се прѣкращаватъ, а да се подпечатватъ чрѣзъ помазване съ светото миро, както [се прави] на новопросвѣтенитѣ дѣца. А [колкото за] свещеницитѣ отъ тѣхъ, сѫщо и тѣ, като проклинатъ явно (открито) ересьта и даватъ записки, писмено отричане отъ ересьта и изповѣдане на православната вѣра, трѣба да бѫдатъ приемани. Ония пъкъ по третия разредъ, които нито сѫ учили, нито сѫ се учили, или сѫ потърпѣли, или сѫ извършили нѣщо споредъ тѣхнитѣ мръсни нрави, а по незнание сѫ се присъединили безъ подозрѣние къмъ тѣхъ, като къмъ аскети, божемъ богобоязливи и добри, или ако сѫ прѣкарали съ тѣхъ нѣкое врѣме, за да чуятъ по-пълно основнитѣ начала на ересьта (τὰ τῆς αἱρέσεως), отпослѣ, слѣдъ като чули отвратителното учение (τὸ βδελυρὸν τοῦ δόγματος) [и] го узнали, се отдръпнали и се отчуждили отъ тѣхъ, — всички тия да бѫдатъ приети слѣдъ четиримѣсечно отлѫчване, защото изцѣло [взето] тѣ се въздържали отъ общение съ тѣхъ. И свещеницитѣ отъ тѣхъ безпрѣчно да получатъ свещенство. А за свещеникъ, който е подалъ доносъ, нека бѫде достатъчна епитимия дотогавашното му бездѣйствие,[1]) а за-въ бѫдаще нека има свещенодѣйствието безъ отговорность. И тъй, нека така да става вашата христолюбива грижа за разкайващитѣ се.

А ония, които [продължаватъ да] оставатъ въ злото и [да] боледуватъ отъ неразкаеность, църквата божия, като [ги] отсича като изгнили и врѣдни членове и ги прѣдава на постоянно осѫждане, подлага [ги] на проклятие. Гражданскитѣ пъкъ закони на християнитѣ — понеже ти, о най-разумний отъ мѫжетѣ, поиска да ти се пише за тѣхъ, какви сѫ — смъртъ опрѣдѣлятъ за тѣхъ, подлагайки [ги] на смъртно наказание, и особено когато виждатъ, че злото все повече пълзи и надвисва, погубвайки много [хора]. Но все пакъ ние, безъ да допущаме подобно нѣщо (т. е. смърть), — защото [това] е невъзможно — се изказваме за това, което е прилично на църквата (л. 172 г) и на нашата уредба, именно, по никой

[1]) Тукъ С. П. Шестаковъ разбира липсата на правилно, постоянно богослужение у богомилитѣ (вж. у Н. М. Петровски, стр. 369, бѣл. 1.) Но, доколкото е извѣстно, богомилитѣ нѣмали богослужение каквото има въ православната църква, а тѣхнитѣ свещенодѣйствия сѫ извършвали само „съвършенитѣ", тъй че единъ свещеникъ, прѣминалъ въ богомилство, могълъ е да свещенодѣйствува, само ако е ставалъ „съвършененъ"; въ противенъ случай той бивалъ единъ отъ „вѣрнитѣ", т. е. проститѣ богомили. Ние мислимъ, че тукъ се има прѣдъ видъ онова „бездѣйствие", въ което единъ свещеникъ е прѣкаралъ, откакъ постѫпилъ въ богомилската община до момента на неговото връщане отново въ православната църква.

начинъ прѣди разкаяне [да не става] обръщане (т. е. връщане въ църквата), или прѣди нѣкои отъ тѣхъ да прогледатъ и да [ги] изцѣли Единиятъ Человѣколюбецъ и Милостивецъ и Оня, който не желае смъртьта на грѣшника, за да се обърне той, казва се, и да живѣе.[1])

Анатемосването на всички тия нека става приблизително така: да бжде проклетъ отъ светата и единосжщна и покланяема Троица, отъ Отца и Сина и Светаго Духа, всѣки, който мисли и вѣрва не тъй, както светата божия католическа църква, римската и цариградската, александрийската и антиохийската, и оная въ Светия Градъ, съ една рѣчь, църквата, [която се простира] отъ край до край [на свѣта] [ἡ ἀπὸ περάτων ἕως περάτων (ἐκκλησία)], съгласно съ правилата, обредитѣ и догматитѣ на светитѣ и вселенски седемь събори.

1. Оня, който казва и вѣрва, че има двѣ начала, добро и зло, и че единъ е творецътъ на свѣтлината, а другъ на нощьта, единъ е на човѣцитѣ, а другъ е на ангелитѣ и на другитѣ живи сжщества, да бжде проклетъ.

2. За ония, които пустословятъ, какво лукавиятъ дяволъ е творецъ и властитель на веществото и на цѣлия тоя видимъ свѣтъ и на нашитѣ тѣла, анатема.

3. За ония, които злословятъ Моисеевия законъ и казватъ, че пророцитѣ не били отъ добрия, анатема.

4. За ония, които отхвърлятъ законния бракъ и злословятъ, какво умножението и трайностьта (продължението) на нашия родъ е законоположение на демона, анатема.

5. За ония, които бледословятъ, какво Единиятъ въ Св. Троица единосжщни Синъ и Слово на Бога Отца станалъ човѣкъ безъ грѣхъ въ въображение и привидность, а не наистина, анатема.

6. За ония, които си въображаватъ кръста и смъртьта на Христа и възкресението [Му] като привидни, анатема.

7. За ония, които не вѣрватъ съгласно съ истината въ тѣлото и кръвьта на Христа, въ изреченото и прѣдаденото отъ Него на апостолитѣ въ „приемите, ядите“, а чудословятъ Евангелието и Апостола, анатема.

8. За ония, които напразно брътвятъ, какво Прѣсвета Богородица не била Дѣва Мария, дъщерята на Иоакима и Анна, а Горниятъ Иерусалимъ, въ който, казватъ тѣ, влѣзълъ и [отъ който] излѣзълъ Христосъ, анатема.

9. Оня, който измисля, какво Приснодѣва Богородица слѣдъ неизреченото раждане на Сина и Словото Божие родила другъ отъ сношение съ мжжъ, да бжде проклетъ.

---

[1]) Иезекиил, XXXIII, 11.

10. Водачитѣ (οἱ ἀρχηγοί) и учителитѣ на тая староврѣмска и новоявила се ересь, да бѫдатъ проклети.

11. Египтенинътъ Скитианъ, родительтъ на тия бледословия, който не се устрашилъ вседързновено да нарече самъ себе си Богъ Отецъ, и ученикътъ му Теревинтий, той е и Буда, и той, бидейки синъ на погибелта (л. 173 г.), не се ужасилъ да назове себе си Синъ Божий, и Курвикъ, той е и Манесъ, който и самъ прѣстѫпникъ побѣснялъ противъ името на Утѣшителя и Светия Духъ, — тия тримата врагове и противници на Св. Троица, които си присвоявали божеска слава, и дванадесеть-тѣ ученици на Манеса и тѣхнитѣ учения, да бѫдатъ проклети.

12. Павелъ и Иванъ, безсрамнитѣ дѣца на безнравствената Калиника, отъ които биде наречено учрѣдяването (τὸ σύνταγμα) на отстѫпничеството, и арменецътъ Константинъ, манаилитецъ,[1]) той е и лъже-Силванъ, и Симеонъ, той е и Титъ, да бѫдатъ проклети.

13. Другъ арменецъ Павелъ, Теодоръ и Генесий, неговитѣ всеотвратителни дѣца, Иосифъ, той е и Епафродитъ, Захарий и нечистиятъ Баанъ, да бѫдатъ проклети.

14. Сергий, той е и синъ на Дрюина, той е и Тихикъ проклети, който, въодушевяванъ отъ лукавия, горделиво заявилъ, че той е пакъ другъ Утѣшитель и Светий Духъ, той и съчиненията му и цѣлата останала верига на тѣхната симмория — да бѫдатъ прѣдадени на вѣчно проклятие заедно съ всички съобщници и съ ония, които съзнателно сѫ ги приемали било въ собствената си кѫща, било на полето, задѣто и сами се опитали да свалятъ нашия Богъ, дори [Го] свалили, доколкото това отъ тѣхъ [зависѣло], отъ собственото му творение и владичество, като ги нахвърлили (възложили) върху тѣхния съотстѫпникъ, лукавия демонъ.

Ония, които, о най-добрий и най-състрадателний човѣко, всичко това, и лица, и догмати, и съчинения, прокълнаватъ прѣдъ църквата, нека бѫдатъ удостоявани по горѣ-казания редъ съ заслужения приемъ, а ония, които не се убѣждаватъ, и сами, споредъ разума на вашето благочестие, нека бѫдатъ подхвърдени или на църковното изричаие на проклятието, — защото човѣка еретикъ, казва апостолътъ, слѣдъ първо и второ настояване избѣгвай, като знаешъ, че такъвъ се е отклонилъ и грѣши, бидейки самоосѫденъ,[2]) — или пъкъ на сѫдебното [изричане] на гражданското наказание. Но все пакъ трѣба всѣкакъ да се грижите все още и още [да въздѣйствувате] отъ една страна съ заплаха и съ нѣкои по-сурови доводи, а отъ друга — съ постоянни поучения и увѣщания, и не се съвсѣмъ отчайвате въ тѣхното спасение. Но бѫди [ми ти], Христолюбецо, бѫди глашатай на благочестието, учитель на правосла-

[1]) Т. е. отъ село Манаила въ Армения.

[2]) Титъ, III,10—11.

вието, изправитель или гонитель и изтрѣбитель на еретическата заблуда и въ всичко най-добро най-силенъ и най-славенъ, съ което ще се хваля азъ не по-малко, отколкото съ роднинството и приятелството. И тебе сияющъ блѣскаво да приеме и царство небесно при посрѣдничеството на прѣсвета Богородица и на всички светии, аминь."

12. Извѣстията за българитѣ въ житието на св. Никона Метаноите.

(Къмъ стр. 697—8).

Житието на св. Никона Метаноите (Μετανοεῖτε)[1]) бѣ извѣстно доскоро само въ латински прѣводъ, направенъ прѣзъ XVI. вѣкъ отъ иезуитския монахъ Якова Сирмонда, която той намѣрилъ въ единъ гръцки ржкописъ въ Bibliotheca Sfortiana. Яковъ Сирмондъ прѣдалъ прѣвода си на кардиналъ Цезаря Барония (1538—1607), който въ съкратенъ видъ го помѣстилъ въ своитѣ Annales ecclesiasticae (t. X. p. 225), отдѣто I.-P. Migne го издаде въ своята Patrologia gr. t. CXIII, col. 975—988, подъ надсловъ Vita Sancti Niconis armeni monachi. Пълниятъ текстъ на житието въ латинския прѣводъ на Як. Сирмонда биде издаденъ въ Veterum scriptorum et monumentorum historiorum, dogmaticorum, moralium amplissima collectio. t. VI. Edm. Martène et Ursinus Durand. Paris 1729. Напослѣдъкъ обаче Спир. П. Лампросъ сполучи да изнамѣри и гръцкия текстъ на това житие въ мънастиря Кутлумушъ на Св. Гора въ ржкописа № 210, лист. 106a — 186б, който билъ писанъ отъ еп. Партения на неизвѣстна епископия въ 1630 год., и въ 1906 г. го издаде въ Νέος Ἑλληνομνήμων, т. III (1906), сел. 131—228 подъ надсловъ: Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε τοῦ ἐξ Ἀρμενίας καὶ ἐν τῇ περιφήμῳ Λακεδαιμονίᾳ τελειθέντος. По-сетнѣ Сп. П. Лампросъ посочи, че Як. Сирмондъ направилъ своя латински прѣводъ по Барберинския ржкописъ № 583 (VI, 22), стр. 611a — 613a, произходящъ отъ XV. вѣкъ, въ статията си Ὁ Βαρβερίνος κώδιξ τοῦ βίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε,[2]) вж. Νέος Ἑλληνομνήμων, т. V (1908), сел. 301—304, дѣто въ прѣдговора той казва, че въ Бамберинския ржкописъ има много фрази, които сж изпуснати въ Кутлумушкия. Обаче въ извѣстията на това житие, които се отнасятъ къмъ българската история и които ние имаме на ржка, констатираме и обратното, а именно, въ Кутлумушкия има фрази, които сж изпуснати въ прѣ-

[1]) и [2]) Тоя прѣкоръ μετανοεῖτε билъ даденъ на св. Никона, споредъ Сп. Лампроса, ἐκ τοῦ κηρύγματος, ὅπερ εἶχεν ἀνὰ τὰ χείλη στηρίζων εἰς τὴν πίστιν τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῆς Πελοποννήσου. Νέος Ἑλληνομνήμων, т. III (1906) сел. 129—131.

вода на Як. Сирмонда, а слѣдов. и въ Барберинския ржкописъ, и че има голѣми неточности въ латинския прѣводъ. Това ще ни покажатъ слѣднитѣ съпоставки:

Martène et Durand, cap. 49. col. 867.

Non longo post tempore, Basilius cognomento Apocaucus, praetoris munere nupet auctus, Corinthi versabatur, isthmumque illum praesidio contra Bulgaricos incursus tuebatur. Graviter autem illum angebat non solum molestus ac difficilis morbus quo tenebatur, sed multo magis urgens metus et pavor Bulgaricae incursionis fama gliscente, gentem illum tota Epiro grassatam, in Helladem atque in Peloponesum copias convertere. Proinde missis Spartam nuntiis, Apocaucus Niconem evocaret; enim vero complerant eius aures quae de illo passim narrabantur, praecipue quae de summa illius in Deum feducia et libertate acceperat.

. . . . . .

. . . . . .

Divinus quidem vir caritate praestans, Apocauci petitionem propenso animo accipiens, antiquius nihil habuit, quam ut Corinthum celerrime contenderet. Quo appellens non solum morbo aegrum sua praesentia liberavit, sed metu etiam ac terrore Bulgarorum, illos alio cursum suum flexisse significans. Ita omni ex parte fausta et jucunda

Спир. П. Лампросъ, стр. 174—175

Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ Βασίλειος, ᾧ τὸ ἐπίκλην Ἀπόκαυκος, ἄρτι τὴν τοῦ πραίτωρος ἀρχὴν ἀναδεδεγμένος καὶ ἐν Κορίνθῳ διατρίβων ἐφρούρει τὸν ἐκεῖσε ἰσθμὸν τῆς, βουλγαρικῆς ἕνεκα ἐφόδου. Δεινῶς δ'αὐτὸν ἐπίεζε καὶ οἷά τις Ἐρινὺς (вм. Ἐριννὺς) τὴν ἐκείνου καρδίαν κατήσθιεν οὐ μόνον ἡ ἐνσκήψασα αὐτῷ χαλεπὴ νόσος καὶ δυσίατος, ἀλλὰ πολλῷ πλέον καί τὸ δέος τῆς τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους καταδρομῆς. Φήμη γὰρ ἠκούετο κατὰ πάσης χωρεῖν αὐτὸ τῆς ἠπείρου καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος τε καὶ τῆς τοῦ Πέλοπος ἐπιστρατεύειν. Οὗ δὲ χάριν καὶ πέμψας ὁ Ἀπόκαυκος εἰς Λακεδαίμονα μετεκαλεῖτο τὸν ὅσιον ἱκετικῶς. ἦν γὰρ τῶν περὶ τούτου διηγημάτων καὶ τῆς πρὸς θεὸν οἰκειώσε(ω)ς καὶ παῤῥησίας τὰ ὦτα ὑποπλησθείς.

. . . . . .

Ὁ μέντοι θεῖος ἀνὴρ καὶ περιουσίας ἀγάπης πλουτῶν, τὴν αἴτησιν τοῦ Ἀποκαύκου προσηκάμενος, οὐδὲν ὅλως τῶν ἐν χερσὶν οὕτω σπουδαῖον (вм. σπουδαίων) ἦν αὐτῷ ὡς καὶ μικρὸν ἐπισχεῖν ἢ (175) χρόνῳ τινὶ καὶ ἀναβολῇ τὸ πρᾶγμα διδόναι, ἀλλὰ πάντα ἐν ἐλαχίστῳ θέμενος, ἀπτέρῳ τινὶ τάχει τὴν Κόρινθον κατέλαβε, παρ' οὐδὲν ποιούμενος καὶ αὐτὸν τὸν τῆς ὁδοῦ κόπον καὶ κάκωσιν τῆς πεζοπορίας. Ἅμα δὲ τῇ ἐν Κορίνθῳ παῤῥησίᾳ τούτου, οὐ μόνον ὑγιὴς εὐχῇ τοῦ δικαίου ὁ κατερραγμένος ἐδείκνυτο, καὶ ἡ χάρις

Basilio fuit Niconis oratio. Cum ergo dies septem illic posuisset, malorumque impendentium Ilias per eum discussa et sublata esset, donum revertit. Ubi sensuum habenas usquequaque contrahens, intro semper flectere cogebat, adeo ut majore in mediis tumultibus tranquillitate, quam eremicolae desertis in locis fueretur.

δσην ἐπλούτει ὁ μέγας παρὰ θεοῦ ἔτι φανερὰ καθίστατο τοῖς ἀγνοοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν Βουλγάρων φροντίδος ἀπελύετο ὁ Ἀπόκαυκος, προμηνύσαντος αὐτῷ τοῦ μακαρίου τὴν ἐκείνων καταστροφήν. Ὑπὸ γὰρ τοῦ συναικοῦντος αὐτῷ Πνεύματος τὰ ἀφανῆ ὁρᾶν εἶχεν ἀεὶ καὶ πολὺς ἦν τὰ μέλλοντα προβλέπειν. Καὶ οὕτω μὲν τῷ Ἀποκαύκῳ Βασιλείῳ ἡδὺς γίνεται καὶ μελιχρὸς ὁ τοῦ ἁγίου λόγος ἐφ' ἅπασιν καὶ ἡ τῶν κακῶν αὐτῷ Ἰλιὰς λέλυται καθ' ἅπαξ τῇ τοῦ ὁσίου παρουσίᾳ. Ἑβδόμης δὲ ἡμέρας ἐκεῖσε ὁ μέγας διατρίψας, πρὸς τὰ οἰκεῖα ἤδη αὖθις ἀνθυπενόστησεν· ἐν οἷς ἀεὶ τὰς αἰσθήσεις συνάγων εἴσω παρεσκεύαζε νεύειν, ὡς ἐν πλείονι γαλήνῃ τοῦτον ἐν μέσῳ θορύβων ἢ τοὺς ἐν ἐρήμῳ ὄντας διατελεῖν.

Приведенитѣ тукъ съпоставки на двата текста сж достатъчни, за да ни покажатъ, колко непълно и неточно Яковъ Сирмондъ е прѣвеждалъ своя гръцки оригиналъ; той достига намѣсти дори до измѣнение на смисъла. Но въ случая най-важно за насъ е подчертаното изречение: Sed metu etiam ac terrore Bulgarorum, illos alio cursum suum flexisse significans, което и по съдържание, и по смисълъ нѣма нищо общо съ съотвѣтното изречение въ гръцкия текстъ. Изнамѣрването обаче и обнародването гръцкия текстъ на житието даватъ възможность не само да се установи непълнотата и неточностьта на латинския му прѣводъ, но и да се отстрани невѣрностьта относно врѣмето, къмъ което се отнася горнето извѣстие за Самуиловия походъ въ Пелопонесъ. Подъ влиянието на Скилицовия разказъ за началото на Самуиловата борба съ роментѣ, дѣто се изброяватъ изобщо византийскитѣ области, които Самуилъ разорилъ прѣзъ първия периодъ на борбата, а именно: „не само Тракия и Македония и околноститѣ на Солунъ, но и Тесалия, Еллада и Пелопонесъ“,[1]) повечето нови историци, които се занимавали съ историята на Самуиловото врѣме, отнасятъ горнето извѣстие на житието тъкмо къмъ началото на Самуиловата борба съ

[1]) Skyl.-Cedr., ib., II, p. 435,22 — 436,3 и тукъ по-горѣ, стр. 661, бѣл. 2.

Василия II — къмъ 980 или 981 г.[1]) Само В. Г. Васильевски обърна внимание, че „походъ Самуила на Пелопоннисъ, упоминаемый въ житіи (св. Никона, p. 867 по издан. Martène и Durand) относится къ позднѣйшему періоду, послѣ возмущенія Варды Склира и Варды Фоки (о чемъ и говорится выше на той же 867 стр.), а не къ начальнымъ годамъ возстанія, какъ это предполагается у Гильфердинга".[2]) Дори А. Липовски не се възползувалъ отъ тая напълно умѣстна и правилна бѣлѣжка на Васильевски и въпрѣки това, че тя му била извѣстна, отнася нашето извѣстие къмъ 984 г.[3]) Сега обаче благодарение на гръцкия текстъ, по който можа да се изправи неточния латински прѣводъ и да се установи истинския смисълъ на горѣ-посоченото изречение, не остава никакво съмнѣние, че приведеното извѣстие отъ житието на св. Никона се отнася къмъ 996 г., защото въ него ясно се посочва на българската катастрофа при р. Сперхий. Поради това ясно става, че Самуилъ прѣдприемалъ въ Еллада и Пелопонесъ не два, а единъ походъ, и то въ 996 г.

Що се отнася до третето извѣстие отъ житието на св. Никона, което се отнася до българската история, то то гласи слѣднето въ латинския прѣводъ и гръцкия текстъ на житието:

ibdem, cap. 51, col. 868—869:

Lacedaemonem vix redierat et verae philosophiae monasterium suis redditus tenebat, cum paucis post diebus, quoniam invidia quiescere nescit, ab improbis quibusdam malevolisque hominibus per calumniam accusatus Johannes ille Malacenus nobilitate (869) generis ac splendore, necnon humanae sapientiae laude non inter Lacedaemonios modo, verum etiam tota Hellade ac Peloponneso facile princeps: accusatus autem apud eum,

ibidem, p. 177;

Ἀλλ' ὁ μὲν ὅσιος οὕτω τῇ Λακεδαίμονι ἀποδέδονται, καὶ τὸ τῆς ἀληθινῆς· φιλοσοφίας φροντιστήριον εἶχεν αὐτὸν. Ὀλίγαις δ' ὕστερον ἡμέραις, καὶ ἐπεὶ ὁ φθόνος ἀεὶ ἠρεμεῖν οὐκ οἶδε, διεβλήθη ὑπό τινων κακοθελῶν ἀνδρῶν καὶ τῷ τοῦ φθόνου πάθει δεινῶς προκατειλημμένων Ἰωάννης ἐκεῖος, ᾧ τὸ ἐπίκλην Μαλακινός, ἀνὴρ τῶν λίαν εὐκλεῶν καὶ περιβλέπων καὶ αὐτῶν τῶν ἐπὶ τῇ κατὰ κόσμον σοφίᾳ θαυμαζομένων τὰ πρῶτα φέρων οὐ τῆς Λακώνων πόλεως μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσης Ἑλλάδος καὶ τῆς τοῦ Πέλοπος, καὶ μὴν καὶ εὐγνώ-

[1]) Вж. А. Гильфердингъ, п. т., стр. 203—204. — К. Hopf, Griechische Geschichte. Leipzig 1870, стр. 124. — К. Иречекъ, Исторія болгаръ. Одесса 1878, стр. 249—50.

[2]) В. Т. Васильевскій, Къ исторіи, п. т., стр. 143, прим. 1; Труды его, п. т., стр. 85, бѣл. 1.

[3]) А. Л. Липовски, каз. статья, п. т., стр. 129.

qui tunc imperii sceptris potiebatur, Basilium scilicet Romani minoris filium, regum omnium fortunatissimum, cuius et vita illustris, et imperii spatium longissimum fuit, et victoriae ac trophaea de hostibus quamplurima: per quem et Bulgaricae dentis princeps anno 1009 ut memorant historiae, Samuel ille viribus et robore inexpugnabilis, in Creta cum innumerabili Bulgarorum multitudine fractus ac subactus est.

μων εἴπερ τις καὶ τὰ πρὸς τὸν ὅσιον εὖ διακείμενος. Διεβλήθη δὲ τῷ τὰ σκήπτρα τότε τῆς Ῥωμανίας ἰθύνοντι. Βασίλειος δ' οὗτος ἦν ὁ τοῦ μικροῦ Ῥωμανοῦ παῖς καὶ πάντων βασιλέων εὐδαιμονέστερος, οὗ καὶ ὁ βίος ἐπιφανὴς καὶ ὁ τῆς ἀρχῆς χρόνος ἐπιμήκιστος καὶ τὰ κατὰ τῶν ἀντιπάλων τρόπαια πάμπολλα. Δι' οὗ καὶ ὁ τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους ἄρξας Σαμουὴλ ἐκεῖνος, ὁ τὴν ῥώμην ἄμαχος καὶ τὴν ἰσχὺν ἀνυπέρβλητος, ἀνῄρητο, καὶ αὐτὸ δὲ ἅπαν τὸ ἔθνος τῆς βουλγαρικῆς ἀναριθμήτου φάλαγγος καταβέβληται ἅμα καὶ τεταπείνωται, καθὼς ἡ περὶ αὐτὸν ἱστορία πλατύτερον παριστᾷ.

Приведенитѣ тукъ откѫслеци идатъ още веднажъ да докажатъ не само непълнотата и неточностьта на латинския прѣводъ, но и това, че послѣдниятъ дава и данни, които не намираме въ гръцкия текстъ, а именно, че въ 1009 г. господарьтъ на българитѣ Самуилъ билъ съвсѣмъ разбитъ въ Крета заедно съ неизброимо множество българи и подчиненъ, когато въ гръцкия текстъ не се споменува нито мѣстото, нито годината на това Самуилово и българско поражение, обаче и прѣводачътъ, и гръцкиятъ авторъ на житието се позиватъ на историята. По-горѣ се каза, че споредъ Сп. Лампроса, въ Барберинския кодексъ, по който е билъ направенъ латинскиятъ прѣводъ, има много фрази, които сѫ изпуснати въ Кутлумушкия, обаче за приведенитѣ тукъ откѫслеци отъ гръцкия текстъ на житието Сп. Лампросъ не привежда никакви разночетения между Кутлумушкия и Барберинския текстове, слѣдователно въ Барберинския не сѫ показани нито врѣмето, нито мѣстото на Самуиловото поражение, иначе Лампросъ не би пропусналъ това да отбѣлѣжи; оттука се налага да приемемъ, че както годината 1009, тъй и мѣстото Крета сѫ били прибавени не отъ прѣводача Якова Сирмонда,[1]) а отъ прѣписвача на гръцкото житие, което първиятъ намѣрилъ въ Bibliotheca Sfortiana и по което направилъ своя прѣводъ. Но отдѣ тоя прѣписвачъ ги заимствувалъ, мѫчно може да се установи,

[1]) Въ латинския текстъ у Ц. Барония годината е изпусната, защото самъ той отнася това събитие къмъ 993 г. Вж. Migne, Ib., col. 983 B.

а пъкъ да се предполага, че самъ той ги е измислилъ, сжщо така нѣмаме основание, защото и въ двата текста се прави позивъ на историята: очевидно той ги е почерпалъ отъ другъ близъкъ до врѣмето изворъ, защото 1., ако събитията, които се съобщаватъ въ житието, сж наредени хронологически, то и нашето събитие ще трѣба да се отнесе много слѣдъ 996 г. и 2. защото мѣстото Крета се намирало въ областьта, дѣто най-често сж ставали при Самуила боеве между българи и ромеи — около Солунъ, източно отъ него, между този градъ и крѣпость Рентина или Рендина, която се издигала при ез. Болбе[1]) и е отстояла единъ день пѫть отъ Солунъ.[2])

13. За смъртьта на царь Гавриила-Радомира въ чудесата на св. Димитра Солунски.

(Къмъ стр. 751—752).

Въ извѣстния панигирикъ на Владислава Граматика съ дата 1479 г., който доскоро се пазѣше въ библиотеката на Рилския мънастирь[3]) № 4/8 (60) на л. 215 об до л. 236 об се помѣщава

[1]) Пръвъ се опита да опрѣдѣли мѣстонахождението на Крета А. Липовски (п. т., стр. 139), който прѣдполож[и], че „это искаженное латинское названіе „града Кратово", какъ встрѣчающагося въ „поменикѣ монастыря Слѣпче" (XVI вѣка), такъ наносимаго и теперь на нѣкоторыя полныя карты, въ Македоніи, у притока Пшины, притока Вардара". — Ив. Ивановъ, Бѣласицката битка, 29 юли 1014 г., Изв. на Историческото Д-во, кн. III (1911) стр. 5, пише: „Това мѣсто (Крета) се отъждествява съ поименованото прѣзъ XII—XIII вѣкове Коритосъ, което изглежда да е Кратово" (вж. сжщия, Сѣверна Македония, стр. 195, бѣл. 2.— Ср. W. Tomaschek, Idrisi, п. т., стр. 81 (363). Кой собствено отъждествява Крета съ Коритосъ (Κόρυτος), Ивановъ не посочва, обаче подобно отъждествение е недопустимо, защото мѣстонахождението на Крета се опрѣдѣля съвсѣмъ на друго мѣсто. — Въ гръцкия текстъ Creta е било прѣдадено чрѣзъ τὰ Κρῆτά, както може да се заключи отъ слѣднитѣ мѣста у Cantacuzenus, ed. Bon. t. I, lib. II, cap. 25, p. 455, 3—10: καὶ ὁ βασιλεὺς διὰ Μακεδονίας μέρος τῆς Ῥωμαίων ἐπαγόμενος στρατιὰς . . . . μεταξὺ Θεσσαλονίκης καὶ Ῥεντίνης φρουρίου τινός, ὃ παρὰ τῇ Βόλβῃ λίμνῃ κεῖται ἐπὶ λόφου ἱδρυμένου, ἐστρατοπέδευσεν ἐν χωρίῳ τινὶ τῶν Κρητῶν προσαγορευομένῳ, ὅτι στρατιὰ ἐκ Κρήτης αὐτὸ κατῴκουν Δ'αἰτίαν τινὰ ἐκ τῆς νήσου ἀναστάντες. — Ibidem. t. II, lib. III, cap. 12, p. 79, 9—15: ὑπὸ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον (1341 г.) καὶ ὁ τῶν Τριβαλῶν ἄρχων Στέφανος ὁ Κράλης τὰς πρὸς βασιλέα λύσας σπονδάς, ἐπεὶ ἐπύθετο ἀποθανόντα, τήν τε ἄλλην πᾶσαν κατέδραμε Μακεδονίαν λῃζόμενος, καὶ Θεσσαλονίκην παρελθών, ἄρχι χωρίου ἦλθε τοῦ τοῦ προσαγορευομένου τῶν Κρητῶν. И двѣтѣ цитати ясно опрѣдѣлятъ, че Creta или τὰ Κρητά се намирало източно и близу до Солунъ, но дали Ив. Кантакузинъ вѣрно обяснява неговия произходъ, това прѣдоставяме на компетентни лица да се произнесатъ.

[2]) Cantacuzenus, lb. t. II, p. 236: διέχει ἡ Ῥεντίνα τὸ φρούριον ἡμέρας ὁδὸν Θεσσαλονίκης.

[3]) Споредъ Описа на Е. Спространова, София 1902, стр. 104.

статия (наброй 96) подъ надсловъ: Ѡ҃ана хартофѵлака солоѵ҃скаго Ставракѵа ѻ҃ чюдесѣ мѵ҃ротоѵ҃ца великаго Дѵ҃митрѵа. Прѣдхождана отъ единъ уводъ, въ който авторътъ, солунскиятъ дяконъ и хартофилактъ Иванъ Ставракий,[1]) говори за значението на св. Димитра и ползата отъ знанието на чудесата, извършени отъ него, тая статия съдържа 28 чудеса, отъ които 9, 11, 17, 18, 19, 20 и 27 се отнасятъ право или косвено къмъ българската история. Нашето чудо е 18-то на л. 228об—229, часть отъ което, и то по-голѣмата, още Лъвъ Алляций бѣ издалъ на гръцки въ обясненията на Георгия Акрополита.[2]) Славянскиятъ прѣводъ, който ни дава споменатата тукъ статия, е направенъ дотолкова рабски буквалено, че едвамъ може да се разбере смисъла на разказа, а нѣйдѣ и съвсѣмъ не се разбира. Затова появяването на гръцкото му издание се явява необходимо и значително ще облегчи разбирането на славянския прѣводъ.

Това най-добрѣ ще покаже и самия текстъ на 18-то чудо, което тукъ за пръвъ пѫть издаваме съ извѣстната негова гръцка часть.

ѝ. Дружáаше бльгáре прьво, и не сѣлѡ прьво. Самоу(и)ль бнь, йже и до нѭа бльгáр'скыми глгѣмь оу҃стꙑ. сѣи съ йнѣми, и ѣже къ вéчероу солоу҃нанѡ въсѐ бльгáр'ское кѵ҃пно и грьчьское ѣмь, крѣпко моу҃чаше воевод'ствоуе. тóмъ же, ѿтрóкь ѿ чрѣсль родúл се бѣ. йме сéмоу, Радомúрь. втóраа имѣе йже сéго сúлы. моужь звѣрьстьв'нь рéщи въсь. и нейстовьнь. оубїйствь'нь рáзоумѡнь. нрáвѡ тлúтель. дшгею сверѣпѣишїи. съсрѣтéнїе лоукáво прилоу҃чающїмсе. мáлымь нѣчимь оумáлѥнь ѿ бѣсѡвь. скврьньнь и скврьннѣишїи. и въсѐскврьньнь. Сѣи множáишїимь сéломь и стрáнамь начел'ствоуе, нѣсть мóщно рéщи, ѣлико ѳзлоблѵ҃нїа на къж҃о дн҃ь навóждаше. въсхꙑщае. ране. дв҃ы без'чѣсте стоу҃дно. лóжа въсхꙑщае тоу҃жда. тóме. оумáрае. дрькóль нóсе ѣлико роукою по҃ѥти, и бїе без'щедéнїа. и на къждо дн҃ь рáны ѿ ѥдúные рáнимомъ оустрáаеть съмрьть чрьноу ѭвѣ. и въсѣмь йже по҃ роукою ѐгѡ лю҃ть. и сѣлѡ лю҃ть. Єхéта лютѣишїи и фаларꙑди, ѭзреднѣише же йм'же мѣсто Сóскь. ѿ нѣкоего же тáко древнѣиша ѳбúтавшаго тоу҃ наречé се. Єлма на мѣстѣ семь ѣже врѣмена мнóжае бѣ прѣбꙑвае. за йже въ мѣстѣ довóлнаго наслажденїа и йже въ лоу҃говѣ҃ звѣреи оу҃тꙑлы҃.

---

[1]) За автора и неговия трудъ вижъ нашитѣ бѣлѣжки въ История на българската държава, т. I, 1, стр. 400—402 и бѣл. къмъ тѣхъ.

[2]) Вж. Бонското издание, стр. 236—237.

въ мѣстѣ сéмь ꙋбòдо кѣсне йже чл҃ковúдныи сѣи звѣрь, растрьзааше въсѣхь й снѣдааше. плач҃ бóбѣ тѣмь й рыданїе й ꙋви. й глáсь крьвеи ѿ ѻноу́дѣ, йже на кѣжѳ дн҃ь йзлúваше. въпúáхѫ къ мн҃кою. й ѿмъщéнїе йскаахоу, й скóро ѻскрьблающаго свобождéнїе. ѻвь же, й ꙋже мнóгажѳ призывающихь тѣхь слы́ше йме мн҃ика, по҃смываашесе ѣмоу й роугааше. простúрааше же пáче тѣмь рáны. да вúжѳ гл҃ѣ йще прїиде҃ Дїмúтрїе, ѿ роукь мои҃ спáсти йхь. что҃ ꙋбю. Прѣкланúетсе мл҃тивыи й велúкыи Дїмúтрїе. въстáеть ѻковáны҃ ради глáса, й нúщїи҃ ради въздыхáнїа. й своегò стáда подвúг҃се, на сп҃сенїе людемь йзы́де (229). | ѻнѭ гн҃ѣ слóво рéкь. й йные ѻвце ймамь прѣ҃двóрныѫ҃ мои҃, й сїѐ ми по҃бáе҃ посѣтити (Иоан. X, 16). й ѻнь ꙋбю ꙋдроучéные людu, къ ловúтвѣ йзвéде. й къ горáмь крáевѫ҃ й доубрáвамь й прѣхождéнїа҃, въсхóдити пѣши ѻкаáнныи ѻнь, нáродь повелѣваше. й на стрьмнины съ прѣщенїемь подвúзааше дрѣзати. й йще не ногáма своúма гóнеи достигнеть ловúтвоу, по главѣ ѣмоу ѻбїе йзва. й мрьт҃вь лéжааше нóсрѣдѣ гѫрь. й ѻвь ꙋбò сверѣпо тáко й безч҃лчнѣ бїáше. Скóрыи же въ застоуплéнїе й брѣзыи на пóмощь велúкыи Дїмúтрїе, достúзае҃ злóбТῷ χώρῳ τούτῳ τοίνυν χρονίζων ὁ ἀνθρωπόμορφος οὗτος θὴρ, διεσπάραττε πάντας καὶ διεβόσκετο· θρῆνος αὐτοῖς, καὶ ὀδυρμός, καὶ οὐαί, καὶ φωνὴ αἱμάτων ἐκεῖθεν, ἃ καθ' ἡμέραν ἐξέχεεν, ἐπεβοᾶτο τῷ μάρτυρι, καὶ τὴν ἐκδίκησιν ἐζήτουν, καὶ ταχεῖαν τοῦ λυποῦντος τὴν ἀπολύτρωσιν. Ὁ δὲ καὶ δὴ πολλάκις ἐπικαλουμένους αὐτοὺς ἀκούων ὄνομα τοῦ μάρτυρος, κατεγέλα μὲν αὐτοῦ καὶ ἐξεμυκτήριζεν, ἐπέτεινε δὲ μᾶλλον αὐτοῖς τὰς πληγάς, Ἴδω, λέγων, εἰ ἔρχεται Δημήτριος ἐκ τῶν χειρῶν μου σώσων αὐτούς. Τί οὖν; κάμπτεται ὁ συμπαθὴς καὶ μέγας Δημήτριος· ἀνίσταται ἕνεκεν τῆς τῶν πεπεδημένων φωνῆς, καὶ τοῦ τῶν πτωχῶν στεναγμοῦ, καὶ τῆς οἰκείας ποίμνης τῆσδε ἀπαναστὰς εἰς σωτηρίαν λαοῦ ἐξελήλυθεν· ἐκεῖνον δὴ τὸ Κυριακὸν παραλλὰξ ἐπειπὼν, καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω τῶν προαυλίων μου, καὶ ταῦτά με δεῖ ἐπισκέψασθαι. Καὶ ὁ πὲν τὸν συντετριμμένον ἐκεῖνον καὶ ἐκπεπιεσμένον λαὸν πρὸς κυνηγεσίαν ἠγάγετο καὶ πρὸς ὀρῶν ἐσχατιας καὶ νάπας, καὶ ἐπαναβάσεις βαίνειν πεζῇ τὸν ταλγίπωρον ἐκεῖνον ὄχλον διεκελεύετο, καὶ κρημνῶν ἀπειλητικῶς ἐκίνει κατατολμᾷν, καὶ εἰ μὴ ποσὶν οἰκείοις ὁ διώκων φθάσοι τὸ θήραμα κατὰ κεφαλῆς αὐτῷ παραυτὰ ἡ πληγή, καὶ νεκρὸς ἀνὰ μέσον ἔκειτο τῶν ὀρῶν. Καὶ ὁ μὲν ἀπηνῶς οὕτω καὶ ἀπανθρώπως ἐμάστιζεν· ὁ δὲ τὰς ταχὺς εἰς ἀντί-

наго ѩко млѣнїа, посрѣ̑ дѣ̑ща и на кони ѩздѣща, и тѣ на кони. и съмрѣтноу ѩзвоу ѹдараеть ѻкаа̀ннаго, и ѿ кони далече ѿврѣгь. зрѣхоу велїкааго ѩвѣ, ѩже Радомѝроу послѣдующеи. како ѥгѡ̀ зѣлною брьзостїю и напа̀де и копїемь зака̀лааше. и мнькь ѧбїе невѝдимь, ѿвь же оумрьщвлаетсе вънезаа̀поу. и при ѧдѣ кости разсѣ̀пашесе (Псл. 140, 7). и ѩже оутомлѣ̀ныи людїе ѿны, пра́зноваахоу велїкомоу ѩже ѹзбавлѣ̀нїа.

ληψιν, καὶ ὀξὺς εἰς ἐπικουρίαν μέγας· Δημήτριος, φθάνει τὸν κάκιστον ὅσον καὶ ἀστραπὴ, ἀνὰ μέσον ὁρῶν κυνηγετοῦντα καὶ ἱππαζόμενον, ἔφιππος, καὶ καιρίαν πλήττει τὸν δείλαιον τοῦ ἵππου μακρὰν ἀποσφαιρισάμενος. Ἑώρων τὸν μέγαν ἐς τοὐμφανὲς τῷ Ῥαδομιρῷ ἐφεπόμενον, ὅπως αὐτὸν σφοδρᾷ τῇ ῥύμῃ καὶ ἐπέβη, καὶ τῇ λόγχῃ κατέσφαξε. Καὶ ὁ μάρτυς μὲν παραυτὰ ἀφανής· ὁ δὲ νεκροῦται παραχρῆμα, καὶ παρὰ τὸν ᾅδην τὰ ὀστᾶ διεσκόρπισται, καὶ ὁ καταπεπονημένος ἐκεῖνος ἅπας λαὸς ἑώρταζον τῷ μεγάλῳ ῥύσια.

14. Кой е билъ черноризецъ Храбъръ?

(Къмъ стр. 282—283).

Откакъ е станалъ извѣстенъ (отъ 2-та половина на XVI. вѣкъ) старо-българскиятъ твърдѣ цѣненъ книженъ паметникъ, познатъ подъ надсловъ: „**ѡ писменехъ чрьноризца Храбра**“, почти всички слависти се интересували отъ поставения въпросъ. Наистина, повечето отъ тѣхъ, които сж изучавали специално тоя паметникъ, не сж се опитвали право да отговарятъ на въпроса, да поясняТъ личностьта на Храбра, а се ограничавали само да изказатъ нѣкои мнѣния досежно неговия произходъ или относно врѣмето и мѣстото, когато и дѣто Храбъръ е дѣйствувалъ.

Прѣзъ послѣднитѣ 10—15 години обаче се направиха нѣколко опити да се опрѣдѣли и личностьта на Храбра. Така, о. Снопекъ въ монографията си за Кирила и Методия, като излиза отъ положението, че статията на Храбра за славѣнскитѣ писмена вжтрѣшно най-близко е свързана съ панонскитѣ легенди и че послѣднитѣ се явяватъ като продължение на Храброватa статия, дохожда до заключение, че сжщиятъ Храбъръ е съчинилъ и панонскитѣ легенди, и то съ сжщата или съ подобна цѣль, съ която по-рано той написалъ статията за славѣнскитѣ писмена; но, понеже за авторъ на панонскитѣ легенди се приема отъ проф. Лавровъ и Вондракъ Климентъ Словенски, то Снопекъ счита черноризецъ Храбра и еп. Климента за една и сжща личность.[1])

[1]) Fr. Snopek, Konstantinus-Cyrillus und Methodius, die Slavenapostel. Kremsier 1911, S. 14—15.

Напослѣдъкъ обаче проф. Г. А. Ильински, изброявайки всички изказани отъ славиститѣ мнѣния по поставения въпросъ и намирайки ги недостатъчно удовлетворителни, изтъкна като най-вѣрно забравеното мнѣние на чешкия ученъ Я. Хануша, обнародвано още въ 1859 г.,[1]) а именно, че подъ името черноризецъ Храборъ се крие никой другъ освѣнъ славѣнскиятъ първоучитель Константинъ-Кирилъ, защото въ надслова на статията „**ѡ писменѣхъ чрьноризьца Храбра**“ послѣднитѣ двѣ думи прѣдаватъ не името на автора на самата статия, както до сега се разбирало, а името на оногова, който е съставилъ „писмената“, а истинскиятъ авторъ на статията не може да бѫде никой другъ освѣнъ българскиятъ писатель отъ врѣмето на царь Симеона, Иванъ Екзархъ. Споредъ г. Ильински, тоя изводъ „се доказва, 1. отъ факта, че прѣписи отъ „Храбровото“ сказание се срѣщатъ главно между другитѣ произведения на тоя писатель; 2. че изречението: **сѫть бо еще живи, иже сѫть видѣли ихъ** (т. е. Кирила и Методия) е напълно естествено въ устата на Ивана Екзарха, по-младъ съврѣменникъ на Климента, епископъ велички, и 3. даденото въ изречението: **сѫть же и нынѣ вѣкати, иже инъде реченыхъ, а нынѣ нѣсть врѣма**, обѣщание, да засегне отново нѣкои граматически въпроси, може да се счита до извѣстна степень изпълнено въ прѣдговора къмъ Богословието на Ивана Дамаскина отъ сѫщото лице“.[2])

Доколко е вѣрно тълкуването на г. Ильински за името въ надслова на статията, а сѫщо доколко сѫ силни приведенитѣ доказателства, ние тукъ нѣма да се спираме, защото проф. Мазонъ вече достатъчно ясно показа тѣхната не само неубѣдителность, но и невъзможность;[3]) ние тукъ само ще запитаме: ако Иванъ Екзархъ билъ авторъ на нашата статия, то защо му е било потрѣбно да прибѣгва къмъ маскиране името на изнамѣрвача на славѣнскитѣ „писмена“ подъ черноризецъ Храборъ, когато въ самата статия той казва изричио и право, че съставителтъ на славѣнската азбука билъ „Константинъ философъ, нареченъ Кирилъ“, и 2. дали г. Ильински е убѣденъ, какво Иванъ Екзархъ, единъ писатель отъ първа величина при царь Симеона, би се завзелъ и да допълня и разширява съ вставки отъ граматиката на Псевдо-Теодосия, отъ съчиненията на Теодорита Кирски, Епифания или Свида и нѣкои други съчинения“ съставената отъ нѣкой „букарь“ „толковая азбука“,[4]) когато Иванъ Екзархъ се занимавалъ главно съ прѣвода

[1]) Вж. J. Hanuš, Der bulgarische Mönch „Chrabar“ (IX.—X. Jahrh.), въ Archiv für Kunde österreich. Geschichts-Quellen, XXIII (Wien 1859), S. 1—100.

[2]) Г. А. Ильинскій, Кто былъ черноризецъ Храборъ? Визант. Обозрѣние, III (Юрьевъ 1917), стр. 151—156.

[3]) André Mazon. Le moine Chrabr et Cyrille. Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски, София 1925, стр. 119—122.

[4]) Г. А. Ильинскій, п. т., стр. 154—155.

на „оучительская съизданна“. Ние мислимъ, че всѣки би отговорилъ: 1. ако да бѣше Иванъ Екзархъ авторъ на статията, то той съ голѣма и съзнателна гордость би написалъ въ надслова ѝ името на Константина-Кирила, съ каквато той, наистина, почва прѣдговора си къмъ прѣвода на Дамаскиновото Богословие, а не да го крие подъ измислено име, и 2. възъ основа само на това, че се прѣдполага сѫществуването на нѣкаква-си „толковая азбука“, не може да се отдава на Ивана Екзарха нѣкакво-си допълнено и разширено чуждо съчинение, каквото, споредъ г. Ильински, се явява (Сказание или Слово) о писменехъ на черноризеца Храбра. Тия тъкмо несъобразности вече ни принуждаватъ да считаме за неприемлива хипотезата на г. Ильински.

Слѣдъ като оборва тая хипотеза проф. А. Мазонъ въ сѫщата статия изказва мнѣние, 1. че името Храбъръ, по всѣка вѣроятность, е просто прозвище, чисто мѣстно, и славата на което не ще да се е простирала по-далечъ отъ оградата на нѣкой мънастирь въ областьта на Охридъ или Солунъ и 2. че то било домашно прозвище на нѣкой монахъ отъ другаритѣ му по мънастирския животъ, въ една срѣда тѣсно ограничена и почти затворена за външния свѣтъ. А завършва г. Мазонъ статията си съ слѣднитѣ думи: „И тъй, сѫществувалъ е единъ монахъ нареченъ Храбъръ, авторъ на статията „о писменехъ“ и който не е билъ Кирилъ. Колкото да се опрѣдѣли, кой е билъ тоя монахъ така прозванъ, е една задача, за разрѣшението на която може засега само да се направятъ нѣкои прѣдположения и не би могло да се избере нѣкое измежду тѣхъ, безъ да се обяснятъ подробно основанията на тоя изборъ. Но тукъ не му е мѣстото. Струва ми се обаче, че личностьта на монаха Храбра не трѣба да се търси въ страната на западна България, но по-скоро въ страната на срѣдня и юго-западна Македония, въ областитѣ, дѣто школата на Климента бѣ донесла чистата Кирило-методиевската традиция, между ученицитѣ, които обиколили Климента и Наума, може би, дори между старитѣ членове на моравската мисия. Че Храбъръ билъ сѫщиятъ Климентъ, това е малко вѣроятно, защото Климентъ чисто и просто не билъ именуванъ „чрьноризьцъ“, но Храбъръ е могълъ да бѫде Наумъ или нѣкой непознатъ ученикъ, привързанъ много или малко къмъ охридската школа. Идентификацията на Храбра съ Ивана Екзарха ми се струва изключена“.[1])

Прѣдставяйки сѫщностьта на въпроса въ тоя видъ, г. Мазонъ, споредъ насъ, се е доста приближилъ до истинското разрѣшение на задачата. Нѣма никакво съмнѣние, че черноризецъ Храбъръ е излѣзълъ изъ срѣда, дѣто кирило-методиевската традиция била още прѣсна и чиста, а това сѫ могли да бѫдатъ само двѣтѣ школи, основани почти едновременно въ България по образеца и

[1]) A. Mazon, п. т., стр. 122.

въ духа на моравскитѣ и ржководени отъ най-видитѣ ученици на Методия: едната — отъ Климента въ Дѣволъ, а другата — отъ Наума въ Прѣславския мънастирь, дѣто се бѣха събрали и други по-млади ученици Методиеви. Сѫщо така е несъмнѣнно и това, че черноризецъ Храбъръ е живѣлъ прѣзъ първото врѣме слѣдъ основанието на тия школи, както това се заключава отъ думитѣ, „**сѫть бо еще жители, иже сѫть видали ихъ**“ (т. е. Кирила и Методия) въ прѣписа на статията **ѡ писменехъ** въ Москов. Дух. Академия № 145, между които очевидци, може би, самъ Храбъръ да поставя и себе си. Но обикновено върху тия думи се хвърля извѣстно подозрѣние като по-къснa вставка, защото тѣ се срѣщатъ само въ единъ прѣписъ, но това едвали е справедливо. По-правъ въ случая е П. И. Шафарикъ, който обяснява, че приведенитѣ „думи сѫ изпуснати въ нѣкои ржкописи, разбира се, отъ прѣписвачитѣ, на които като на такива, които сѫ живѣли вече въ другъ вѣкъ, тѣ се показали излишни“.[1])

Обаче въ всичкитѣ прѣписи на Храбровата статия се четатъ и слѣднитѣ думи: **аще ли кто речеть яко нѣ оустрои добрѣ, понеже са постражать и еще, отвѣтъ речемь сицѣ. и гръчьскы такожде многажди сѫть постражали. Акила и Симмахъ, и по томъ яки мнози. оудобѣе бѣ есть послѣже поткорити неже прѣвое створити.**[2]) — Смисъла на тоя пасажъ В. Ягичъ обяснява така: „противъ прѣвода на св. писание (разб. направенъ отъ Константина н. д.) чували се възражения, какво той не билъ направенъ „добрѣ“, поради това той трѣбало да се прѣработва, споредъ думити на Храбра, прѣвода „**постражать**“. Храбъръ, за забѣлѣзване е, не отрича факта, но се старае да го смегчи. Значи, той допуща, че старият прѣводъ на свещенитѣ книги (и негли изобщо на всички литургически) въ негово врѣме се прѣработвали и изправяли. Ако така се разбиратъ думитѣ му — а друго тълкуване не допуща ясният смисълъ на думитѣ — тѣ получаватъ важно значение въ историята на църковно-славѣнската писменость, тѣ подтвърдяватъ това, което ни е извѣстно по памятницитѣ“.[3]) И тъй, споредъ думитѣ на Храбра, въ негово врѣме **все още** (и еще) прѣводътъ на светото писание и богослужебнитѣ книги се прѣработвалъ и изправялъ въ България, а това е тъкмо новиятъ прѣводъ, който билъ-направенъ отъ Методиевитѣ ученици въ Прѣславския мънастирь „при устието на Тича“ подъ ржководството на Наума и билъ завършенъ къмъ 894 година,[4])

[1]) П. І. Шафарикъ, Разцвѣтъ славянской письменности въ Булгаріи, Москва 1848 стр. 17.

[2]) По прѣписа български отъ 1348 г. изданието на В. Ягича, Разсужденія о церковнославянскомъ языкѣ и пр., стр. 11 (299).

[3]) Пакъ тамъ, стр. 23 (311).

[4]) Вж. В. Н. Златарски, Най-старият исторически трудъ п. т., стр. 166—177.

слѣдователно Храбъръ принадлежалъ къмъ сѣверо-източната—прѣславската славѣно-българска школа.

Че черноризецъ Храбъръ е дѣйствувалъ тъкмо въ посоченото врѣме, между 887 г. и 894 г., право сочатъ и слѣднитѣ думи въ статията му: **дроугыи же глѣтъ . уесомоу же сѫть словѣньскы книгы; ни того бо єсть бъ створилъ, ни то аѳѳли, ни сѫть нѫжєкоѵнии, ако жидовьскы и рим'скы и єллин'скы ѩзде ѡкоѵма сѫть, и приѧты сѫ быт. а дроугыи инѣть ако бъ намъ єсть створилъ писмена, и не вѣдѣт са что глаѭе ѡкаанни. и ако трьми ѧзыкы єсть бъ повелѣлъ книгамъ быти. ако же къ єѳѵли пишеть· и бъ дъска написана жидовьскы и рим'скы и єллин'скы. а словѣн'скы ѭ тоу. тъи же мѣсѧть словѣн'скыѧ книгы ѡ бѣ.**[1]) Тоя пасажъ ясно свидѣтелствува, че, когато Храбъръ писалъ своята статия, въ България се оспорвало правото на славѣно-българския езикъ да бѫде богослужебенъ и изобщо книженъ езикъ. Но кой е могълъ да оспорва тогава това право? И по съдържание, и по тенденция цѣлата статия била насочена изключително противъ ромеитѣ и тѣхната тъй наречена триезична теория съ цѣль да се посочи божествения произходъ на славянската азбука и тъкмо да защити правото на славѣно-българския езикъ да бѫде богослужебенъ и изобщо книженъ езикъ. „Статията на Храбра безспорно била насочена противъ гърцитѣ, пише В. Ягичъ, които сѫ изобразени въ нея като противници на славѣнската писменость, които се отнасяли враждебно къмъ това явление ново, на което тѣ още не били привикнали“,[2]) а това е било тъкмо врѣмето, когато се подготвяла културно-просвѣтната реформа на князъ Бориса, или когато вече се протестирало отъ страна на цариградската църква противъ тая готвеща се реформа, която чувствително и дълбоко засѣгала както църковнитѣ, тъй и политическитѣ интереси на Византия.

Не по-малко говорятъ въ полза на сѫщия смисълъ, т. е. че статията на черноризецъ Храбра се отнася тъкмо къмъ тогавашното напрегнато положение въ България и слѣднитѣ думи: **сѫть же и йѡи ѡкѣти, ѩже и нидє рєчємъ, а нинѣ нѣсть врѣмѧ.**[3]) Проф. Ильински, както се изтъкна, вижда въ тия думи обѣщание на автора да засегне отново нѣкои граматически въпроси. Но отъ самия контекстъ не е мѫчно да се разбере, че тукъ става дума съвсѣмъ не за отговори на нѣкакви-си граматически въпроси, а за отговори на ония аргументи, които противницитѣ на славѣно-българския езикъ и книга сѫ привеждали въ своитѣ оспорвания и на които авторътъ не искалъ да се спира, може би, поради това, че тѣ не сѫ били

[1]) В. Ягичъ, пакъ тамъ, стр. 10 (298).

[2]) Пакъ тамъ, стр. 23 (311).

[3]) Пакъ тамъ, стр. 12 (300).

отъ голѣма важность, а главно защото **ѥзыкъ къст. врѣмя**, т. е. въ момента, когато Храбърь писалъ своето съчинение, самитѣ обстоятелства били отъ такова естество, че трѣбало да се бърза, защото пропагандата противъ славѣно-българската книга и езикъ — пропаганда, която излизала прѣди всичко и главно изъ срѣдата на висшето духовенство въ България, което прѣзъ това врѣме все още било гръцко, или пъкъ идѣла направо отъ Цариградъ прѣзъ лица — грѣкомани измежду самитѣ българи,[1]) заплашвала да осуети и дори да унищожи националната културно-просвѣтна реформа на Бориса.

Тукъ нѣма да изтъкваме, че самото прѣброяване на славѣнскитѣ князе наредъ съ византийския императоръ, прѣзъ врѣмето на които била съставена славѣнската азбука и направенъ прѣводътъ на св. писание, вече свидѣтелствува, споредъ думитѣ на В. Ягича, за сравнително ранния произходъ на Храбровата статия.[2]) А проф. П. А. Лавровъ пише: „Що се отнася до мѣстото и врѣмето, когато е живѣлъ Храбъръ, то намъ ни се струва най-вѣроятно е да се отнася неговиятъ животъ и дѣйность къмъ най-близкото до епохата на славѣнскитѣ първоучители врѣме . . . Самата защита на писмената трѣбало да се яви прѣди разцвѣта на българската писменость при Симеона, когато вече нѣмало никаква нужда да се защищаватъ писмената, съ други думи, прѣзъ най-първото врѣме на книжовната дѣйность въ България“[3].)

Остава да се спремъ още върху годината, която Храбъръ дава за врѣмето, когато Константинъ-Кирилъ „**изъмъ писмена съткори, и книгы прѣложи и Меѳодиѥ братъ его**“. Всички прѣписи отбѣлѣзватъ: **въ лѣто же ѿ създанїа въсего мира** ҁ҃ѕ҃т҃ѯ҃г҃ — 6363,[4]) което отъ Р. Хр. по цариградската ера дава 855 (=6363—5508) год., която сѫщо се счита за съмнителна.[5]) При тая неудовлетворителность на дадената година очевидно става, че първоначално въ оригинала на нашата статия е стояла друга година, която, като не билъ понятенъ произходътъ ѝ за по-къснитѣ както български, тъй и руски прѣписвачи-граматици, била измѣнена отъ тѣхъ, за да получатъ една колко-годѣ близка до врѣмето на събитието година, смѣтана по цариградската или византийската ера.[6]) Тая година,

---

[1]) В. А. Погорѣловъ, Замѣтка по поводу сказанія Храбра о письменахъ. Изв. рус. яз и сл. т. VI, кн. 4, стр. 345.

[2]) В. Ягичъ, пакъ тамъ, стр. 31 (319).

[3]) П. А. Лавровъ, въ Изв. рус. яз. и сл. т. VI, кн. 1, стр. 288.

[4]) Изключение прави само прѣписътъ на Москов. Дух. Академия, дѣто то ҁ҃ѕ҃т҃ѓ҃ — 6303 очевидно погрѣшно. В. Ягичъ (п. т.), приемайки, че тоя прѣписъ билъ направенъ по глаголическа подложка, обяснява, че тукъ е изпусната буква ѯ҃=60, защото въ глаголическата азбука нѣма знакъ за ѯ҃. — Въ сръбскитѣ лѣтописи се дава обикновено година 6360. — Вж. Споменик срп. Акад. кн. III, стр. 121, 130, 137, 144, 148.

[5]) В. Ягичъ, пакъ тамъ, стр. 31 (319).

[6]) За такива случаи вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава т. I, ч. 1, стр. 372—376.

споредъ насъ, била 6373. Основание за това твърдение намираме въ „Сказаніе ѡкождоу и въ кое врѣмѧ прѣведе сѧ кѣтъкнов писаніе. ѡ грѣчьскаго ѧзыка въ блъгарскѣ“, което се намира въ единъ ржкописенъ сборникъ въ Хилиндарската библиотека (по стария каталогъ № 329, а по новия на о. Сава № 482).[1]) Това „сказание“ се почва съ слѣднитѣ думи: иже ико при птоломеа црѣ ѥллинскаго. бы по съмотрѣніе бжіе. прѣведе сѧ ѡ еврѣнско писаніе на ѥллинско. ѡ прѣкѡнїи прѣже сѫшествїа хѝа. тѣ лѣ. по сѫшествіе къплъщенїа гѧ нашего Гѵ хѝа. въ напокѡне врѣмѥ в лѣѡ ,ѯѵѳ при бъгокѣрнѣ црѣ ѡа́нна асѣня. ѡ бъгопослании мужїи. исповѣдни и равноа́пльны кирѡ, меѳѡдїе, кирилла. гѡрасдо, аггеларїе. лаврентїе, ѯ числомь. по съмотрѣніе бжіе. ико ѳ. при црѣ птолѡмеѣ: ✝ прѣвѣ сѧ ѡ прѣкѡнїи. ѡ грѣчьска ѧзыка въ блъгарскѣ, в лѣѡ ,ѕѵѳ. и сїа ѡбрѣтошѧ словѣса протиѵ ѧзыкоу нашемѹ. ѣ ѕ ж ш щ ц ч ъ ѣ ю ѩ и семь сиіе подобаѥ вѣти. ико камѣнїаетсѧ къѡ на место свое и пр. И тъй, за прѣвода на св. писание отъ гръцки на български и за изнамѣрването на славѣнската азбука въ горнето „сказание“ е дадена на двѣ мѣста година 6370. Тая година не може да се смѣта случайна. Макаръ че самиятъ сборникъ, ако се сѫди по езика, се отнася не по-рано отъ XVI. вѣкъ, а въ самото „сказание“ се споменува българскиятъ царь Иванъ Асѣнь II, очевидно, съставителтъ, който несъмнѣнно е ималъ подъ ржка Храбровата статия въ нѣкой по-старъ прѣписъ, дѣто е стояла година 6373, като не знаелъ, какъ е била изчислена тая година, изпусналъ послѣднята цифра ѵ и по тоя начинъ получилъ напълно подходяща за събитието година по цариградската ера 862 (= 6370 — 5508). И тъй, годината 6373 е била подложена на двѣ измѣнения: 1. съ намаление на десетицитѣ съ 10, за да се получи по византийската ера κατὰ Ἀλεξανδρείας (5500) — 863 год., която се отличава само съ 1 единица отъ истинската година и 2. съ изпущане на единицитѣ ѵ, за да се получи по цариградската ера (5508) истинската 862 год. Обаче нѣмало нужда да се прибѣгва нито къмъ едното, нито къмъ другото, защото годината 6373 е изчислена по българското лѣтоброение. И наистина, година 6373 отъ С. М. по българската ера дава 188 (= 6373 — 6185) лунна година, която се продължавала отъ 181·39 до 182·36 слънчеви години по българското лѣтоброение, или отъ Р. Хр. отъ 861·39 до 862·36 или отъ 23. януарий 862 до 12. януарий 863 септемврийска година или отъ 23. май 862 до 12. май 863 януарска година, или съставянето на славѣнската азбука отъ Константина-Кирила се отнася къмъ 862 година, която напълно отговаря на историческитѣ факти. И тъй годината 6373,

[1]) Вж. П. А. Лавровъ, Къ вопросу о времени изобрѣтенія письменъ и перевода священнаго писанія. Въ Zbornik u slavu V. Jagića. Berlin 1908. str. 355—356.

която е стояла въ оригинала на Храбровата статия и била изчислена по способа на еп. Константина, косвено дава още едно доказателство, че черноризецъ Храбъръ билъ неговъ съврѣменникъ.

Приведенитѣ тукъ отъ самата статия ѡ писменѣхъ данни и факти ясно свидѣтелствуватъ, че авторътъ й черноризецъ Храбъръ 1. произлизалъ отъ сѣверо-източната — прѣславската славѣно-българската школа; 2. намиралъ се подъ непосрѣдното влияние на Методиевитѣ ученици, отъ които той се запозналъ и възприелъ кирило-методиевската традиция и 3. писалъ своето съчинение веднага прѣди изхвърлянето на гръцкия езикъ отъ църквата и училището въ българското царство и обявяването на славѣно-българския езикъ за официаленъ и въвеждането на славѣно-българскитѣ богослужебни книги въ църквата, т. е. между 887 и 894 години.[1])

Тия изводи ни даватъ достатъчно сигурни основания да видимъ въ лицето на черноризецъ Храбра никого другиго, освѣнъ монахъ Симеона, третия синъ на князъ Бориса, който тъкмо отъ 887 год., когато той се върналъ отъ Цариградъ въ България, живѣлъ като монахъ въ Прѣславския мънастирь, дѣто той изучавалъ въ срѣдата на Методиевитѣ ученици славѣно-българския езикъ и не малко спомогналъ за по-бързото и успѣшно прѣвеждане на св. писание и на богослужебнитѣ книги, до края на 893 год., когато Симеонъ биде освободенъ отъ монашеското звание и прогласенъ отъ баща си на прѣславския съборъ за български князъ.[2]) Това наше заключение намира подкрѣпа и въ друго едно обстоятелство. Посоченитѣ тъй сполучливо отъ В. Ягича нѣкои отъ главнитѣ извори, отъ които Храбъръ се ползувалъ при съставянето на своята статия, а именно, граматиката на Псевдо-Теодосия и съчиненията на Теодорита, епископъ кирски, а, може би, и на Епифания и Евсевия и прѣдполагания граматически сборникъ,[3]) явно сочатъ на оная византийска ученость, която Симеонъ придобилъ прѣзъ врѣмето на своето деветгодишно (878—887) прѣстояване въ Цариградъ, въ Магнаврската придворна академия и за която той билъ нареченъ отъ царигражданитѣ ἡμιάργος — полугръкъ. Най-сетнѣ що се отнася до името Храбъръ, то едвали ще се намѣри нѣкой, който да се усъмни въ това, че тъкмо царскиятъ произходъ на Симеона билъ главната причина, която го принудила да прикрие авторството си на („сказание) ѡ писменѣхъ“ подъ тоя тъй сполучливо избранъ псевдонимъ, защото тъкмо „храбрость“ и „смѣлость“ се проявили като отличителни черти на Симеоновия характеръ прѣзъ цѣлия му животъ и дѣйность.

София, 24. II. 927.

---

[1]) За това вж. тукъ по-горѣ, стр. 255—258.
[2]) За това пъкъ вж. тукъ по-горѣ, стр. 278—281.
[3]) В. Ягичъ, пакъ тамъ, стр. 23 (311)—27 (315); 30 (318)—31 (319).

РОДОВЪ И ХРОНОЛОГИЧЕНЪ СПИСЪКЪ НА БЪЛГАРСКИТѢ ГОСПОДАРИ ОТЪ ПЪРВОТО ЦАРСТВО.

I. ОТЪ ОСНОВАНИЕТО НА ДЪРЖАВАТА 679 Г. ДО ПОКАЧВАНЕТО НА КРУМА 803 Г.

Родъ Дуло		Родъ Вокилъ или Укиль	
1. Исперихъ	644—702	5. Кормисошъ	740—756
2. Тервель	702—718/9	6. Винехъ	756—762
3. Неизвѣстенъ	718/19—725	8. Сабинъ	765—767
4. Севаръ	725—740	9. Умаръ 40 дена въ 767	

Родъ Угаинъ.

7. Телецъ 762—765

Отъ неизвѣстенъ родъ

10. Токту 767—772
11. Паганъ 772
12. Телеригъ 772/3—777
13. Кардамъ 777(?)—803

II. РОДОСЛОВНА ТАБЛИЦА НА КРУМОВАТА ДИНАСТИЯ.

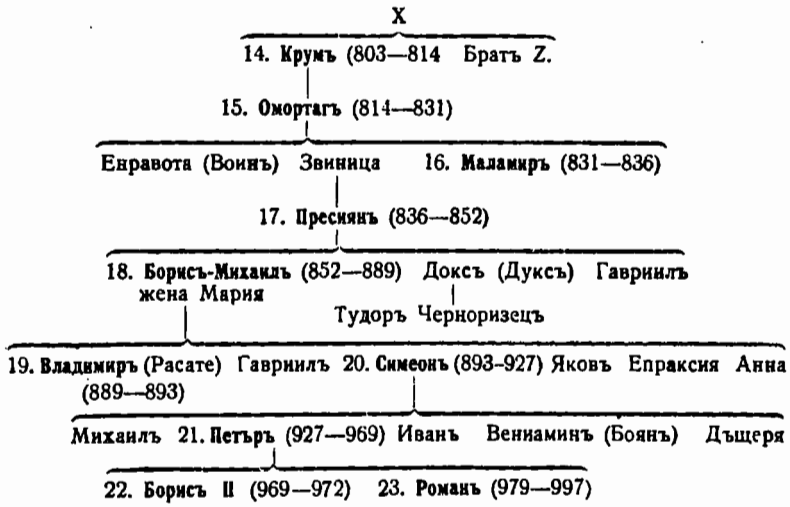
X
14. Крумъ (803—814 Братъ Z.
15. Омортагъ (814—831)
Енравота (Воинъ) Звинница 16. Маламиръ (831—836)
17. Пресиянъ (836—852)
18. Борисъ-Михаилъ (852—889) Доксъ (Дуксъ) Гавриилъ
жена Мария
Тудоръ Черноризецъ
19. Владимиръ (Расате) Гавриилъ 20. Симеонъ (893-927) Яковъ Епраксия Анна
(889—893)
Михаилъ 21. Петъръ (927—969) Иванъ Вениаминъ (Боянъ) Дъщеря
22. Борисъ II (969—972) 23. Романъ (979—997)

III. РОДОСЛОВНА ТАБЛИЦА НА КОМИТОПУЛИТЕ.

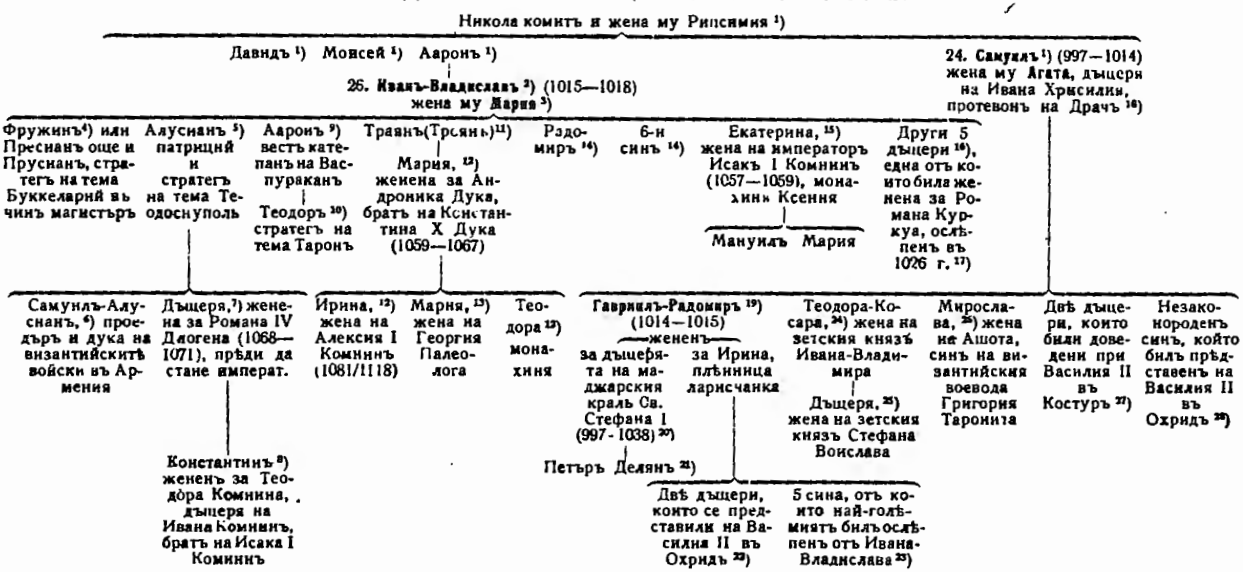

[1]) Skyl.-Cedr., ed. Bon. II, 434,20. — B. Prokić, Die Zusätze in der Handschrift des Iohan. Skylitzes. München 1906, S. 28(1). — Вж. Гермянския надписъ отъ 993. — [2]) Skyl.-Cedr., ib., 435,20; 462,9. — [3]) Ibidem, 467,19—20; 474,19. — [4]) Ibidem, 469,4—5; 483, 487, 497; Prokić, S. 34(49). — [5]) Skyl.-Cedr., ib., 469,11, Prokić, 33(46); Skyl.-Cedr., ib., 470,6, Prokić, 34(49); Skyl.-Cedr., ib., 531,9 и M. Psellus, ed. Const. Sathas. London 1899, IV, 63—64, погрѣшно го наричатъ синъ на Аарона. — [6]) Skyl.-Cedr., ib., 678,22; M. Attaleiata, ed. Bon. 123,11; Grörer, Byzan. Gesch., III, 719—720, погрѣшно прѣдполага, че билъ мелитински стратегъ. — [7]) Skyl.-Cedr., ib., 678,23. — [8]) Bryennius, ed. Bon. 20, 93. — [9]) Skyl.-Cedr., ib., 469, Prokić, 33(46); Skyl.-Cedr, 468,18—469,11, Prokić, 34(49); Skyl.-Cedr., ib., 573,23—574,1, Prokić, 36(65); Skyl.-Cedr., ib., 628,1—3 — [10]) Скабалановичъ, каз. съч. 198, бѣл. 7. — [11]) Skyl.-Cedr., ib., 468,18; 469,11, Prokić, 34(49); Bryen., ib., 106—107, погрѣшно нарича Трояна царь-Самуиловъ синъ. — [12]) Bryen., ib., 106—107. — [13]) Скабалановичъ, п. т., 101, бѣл. 9. — [14]) Skyl.-Cedr., ib., 468,18; 469,4, Prokić, 34(49). — [15]) Skyl.-Cedr., ib., 626,18; Prokić, 36(66); Skyl.-Cedr., 628,1; 650,1. — Prokić, 36(67). — Bryen., ib., lib. I, cap. 2, 19,3—4, погрѣшно нарича Екатерина царь-Самуилова дъщеря. — [16]) Skyl.-Cedr., ib., 468,18. — [17]) Ibidem, 483,13. — [18]) Ibidem, 458,23, Prokić, 31(22). — [19]) Skyl.-Cedr., ib., 435,21; 458,25. — Prokić, 31(22). — [20]) Skyl.-Cedr., ib., 459,5. Prokić, 31(24). — [21]) Skyl.-Cedr., ib., 527,11. — Prokić, 36(62). — [22]) Skyl.-Cedr., ib., 468,19. — [23]) Ibidem, 469,1—3. — [24]) Ibidem, 463,5. — Prokić, 32(31). — [25]) Praesb. Diocl. ed. Crnčića, p. 46. — Racki, Borba, ib. кн. 25, str. 223. — [26]) Skyl.-Cedr., ib., 451,3, — Prokić, 29(14). — [27]) Skyl.-Cedr., ib., 474,14. — Prokić, 34(32). — [28]) Skyl.-Cedr., ib., 468,11.

Библиография.

Въ долния списъкъ сж показани всички извори и нови трудове, които сж използувани при съставянето 2-та часть на т. I отъ „История на българската държава прѣзъ срѣднитѣ вѣкове".)

I. Извори.

Съкращения. — БП = Български Прѣгледъ. — БС = Български Старини изд. Българ. Акад. на Наукитѣ. — BT = Bibliotheca Teubneriana. — BZ = Byzantinische Zeitschrift. — Δελτίον = Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος. — DHChr. = Documenta historiae Chroatiae periodum antiqnam illustrantia. — ЖМНПр. = Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. — ИзвРАИн-та = Извѣстія Русскаго Археолог. Института въ Кон-полѣ. — Изв. отд. рус. яз. и сл. = Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словености Петроградской Академіи Наукъ. — ЈужСФил = Јужнословенски Филолог. — CB = Corpus Bonnensis. — ЛИФОНУн. = Лѣтопись Историко-филологическаго Общества при Новороссійскомъ Университетѣ. — Migne, Patrol. gr. et. lat. = Migne Patrologia graeca et latina. — MGH = Monumenta Germaniae historica. — Об-ваИДРМУн. = Общество Исторіи и Древностей россійскихъ при Московскомъ Университетѣ. — ПДП = Памятники Древней Письменности. — ПравСоб = Православный Собесѣдникъ. — СбНУКн. = Сборникъ за народни умотворения и книжнина. — СпБАН = Списание на Българската Академия на Наукитѣ.

Acta concilii Spalatensis, edit. F. Rački, DHChr. etc. Zagrabiae 1877, p. 194; F. Šišić, Priručnik ltd. Zagreb 1914, str. 221—222.

Adriani II papae Epistolae. Migne, Patrol. lat. t. 122, Ep. 13—15, col. 1274—1280; Ep. 18—19, col. 1286—1291; Ep. 26—27. col. 1309—1312.

Altahenses annales majores. Pertz, MGN. SS. t. XX, p. 772—824.

Anatasii Bibliothecarii Praefatio in Synodum octavam. Migne, Patrol. lat. t. 129, col. 9—24. — Historia de vitis Romanorum Pontificum: vita Nicolai, ib. t. 128, col. 1357—1378, §§ 577—612; vita Adriani, ib., col. 1379—1396, §§ 613—640.

Basilii II imperatoris Sigillia ad archiepiscopum Achridensem, edit. H. Gelzer, BZ, II (1893) S. 42—46. — Е. Голубинскій, Краткій очеркъ православныхъ церквей и пр. Москва 1871, стр. 259—263 (непълно). — Българ. прѣводъ: 1. на М. Дринговъ, Съчинения, т. II, стр. 203—214, и 2. на Ив. Снѣгаровъ, История на Охридската архиепископия. София 1924, т. I, стр. 55—59.

Bertiniani annales, pars II Prudentii; pars III Hincmari. Pertz, MGH. SS. t. I, p. 419—515.

Weissenburgenses et Lamberti annales. Pertz, MGH. SS. t. III, p. 33—65.

Genesii Jos. Historia (Βασιλεῖαι). CB. edit. C. Lachmanni 1834.

Георгіи сѵ̃го чю̃ о кр̃тѣ и о болгарѣхъ. Издан. Хр. М. Лопарева. СПБургъ 1894 (ПДП. 100).

Georgii Acropolitae Historia (χρονικὴ συγγραφή). Opera. edit. A. Heisenberg (BT), Lipsiae 1903. vol. I.
Georgii Cedreni Compendium historiarum. CB, vol. II, edit. J. Bekkeri 1839.
Georgii Codini De officiis, CB. edit. Im. Bekkeri 1839.
Geordii Monachi Chronicon. edit. C. de Boor. vol. I—II. Lipsiae (BT) 1904. — Сжщо въ разпространена редакция подъ име Georgios Hamartolos, edit. E. de Muralti. Petropoli 1859.
Dukljanina popa Lětopis po latinsku i toga nekoliko i još nešto po hrvatsku, po prepisu popa Jerolima Kaletića. Razsudjeno dao na světlo D-r Ivan Črnčić. U Kraljevici 1874.
Eutychii, patriarchae alexandrini, annales etc. interprete E. Pocockio. Oxoniae 1658. Migne, Patrol. gr. t CXI, col. 907 et ssqu.
Euthymii, patriarchae constantinopolitani, Vita. edit. C. de Boor. Berolini 1888, p. 1—78.
Ioannis VIII papae Epistolae. Migne, Patrol. lat., t. 126, Ep. 108—114, col. 758—767; Ep. 217—219, col. 832—834; Ep. 231, col. 843; Ep. 236, col. 848; Ep. 308, col. 919; Ep. 333, col. 938; Ep. 369, col. 959. — Starine, kn. XII (1888), str. 211—212. — F. Šišić, Priručnik, D. I, č. 1, str. 199—208.
Iohannis Diaconi Chronicon. edit. Monticolo, Chronache veneziane antichissime. Romae 1890. — Pertz, MGH. SS., t. VII, p. 4—38.
Ioannis Geometrae Carmina varia. Migne, Patrol. gr. t. 106, col. 903: Εἰς τὴν ἀπόστασιν; col. 920: Εἰς τὸν κομιτοπ(ου)λ(ον); col. 934: Εἰς τὸ πάθος Ῥωμαίων τὸ ἐν τῇ βουλγαρικῇ κλεισοι; col. 955: Εἰς τὴν ἀποδημίαν.
Іωάнна Ѳксархъ Шестодневъ, изд. Об-ваИДРМУ. Москва 1879.
Ioannis Cameniatae De excidio Thessalonicensi narratio. F. Combefisio interprete. Вж. Theophanis contin. CB. p. 487—600.
Ioannis Skylitzae Historia. Вж. Geor. Cedrenus CB. vol. II 1839.— Прибавки къмъ него отъ еп. Михаила Дѣволски вж. B. Prokić, Die Zusätze in der Handschrift des Iohannes Skylitzes. München 1906, S. 28—37.
Іωάнна Σταυρακία, χαρτοφύλακα σολογνήσκαго, О чюдесѣ мѵ̑роточ'ца великаго Димитрїа. чюдо пѣ. Вж. Панигирика на Владислава Граматика отъ 1479 г. въ библиотеката на Рилския мънастирь № 4/8(60), л. 215об— 236об.
Ioannis Zonarae Epitome historiarum. edit. L. Dindorfii. vol. IV. Lipsiae 1871 (BT).
Innocentis III papae Epistolae. Migne, Patrol. lat., t. 214, lib. V, Ep. 115, col. 1112; Ep. 116, col. 1113. t. 215 lib. VII, Ep. 2, col. 280; Ep. 4, col. 287; Ep. 6, col. 290.
Исаіа пророка Сказаніе како възнесенъ бысть аггеломъ до 5-го небесы. Споменик САк. III (1890), стр. 190—193.
Каталози на охридскитѣ архиепископи и на подчиненитѣ тѣмъ епископии: 1. οἱ ἀρχιεπίσκοποι Βουλγαρίας. Du-Cangii Familiae augustae Byzantinae. Parisiis 1680. t. I, p. 174—175. — H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida. Leipzig 1902, S. 6—7. — 2. αἱ ὑποκείμεναι ἐπισκοπαὶ τῷ θρόνῳ τῆς Βουλγαρίας. BZ, I (1892), S. 256—7. — 3. τάξις τῶν θρόνων τῆς πρώτης Ἰουστινιάνης. Ibidem, p. 257.
Кирилла св. житїе (панонское). Вж. А. Теодоровъ-Балановъ, Кирилъ и Методи I. София 1920; вж. руския му прѣводъ на П. А. Лаврова въ „Книга для чтенія по исторіи Среднихъ вѣковъ", издав. отъ П. Г. Виноградова. Москва 1897, т. II, стр. 133—220.
Климента Охридскаго св. жития: I пространно гръцко, издад. отъ Ф. Миклошичъ Vita Sancti Clementis. Vindobonae 1847, прѣпечатано паралелно съ латински прѣводъ у Migne, Patrol. gr. t. 126, col. 1194—1240; най-пълното и критично издание на Н. Л. Туницкій. Матеріалы для исторіи жизни и дѣятелности учениковъ свв. Кирилла и Меѳодія. вып. I· греческое пространное житіе св. Климента Словенскаго.

Сергіевъ Посадъ 1918. Прѣдговорь, стр. 1—64; гръцкиятъ текстъ паралелно съ руския му прѣводъ, стр. 66—144. — II. кратко гръцко: гръцкиятъ текстъ съ латинския му прѣводъ у P. J. Šafařik, Památky hlaholského pisemnictvi. V Praze 1859, str. LVII—LIX; славѣнскиятъ прѣводъ паралелно съ гръцкия текстъ у Г. Баласчева, Климентъ епископъ словенски. София 1898, стр. кѓ—л̃; само славѣнскиятъ прѣводъ у Йор. Иванова, Български старини, стр. 59—63.

Козмы недостойнаго прозвитера бесѣда на новоявившуюся ересь Богомилу, издад. по ржкописъ отъ XV. вѣкъ на Казанската Дух. Академия въ „ПравСоб". за 1864 г. ч. I, стр. 486 и сл., ч. II, стр. 411 и сл.; а по издан. на М. Г. Попруженко: Слово св. Козмы просвитера на еретики препрѣние и поучение от божественныхъ книгъ. Петроградъ 1907, XVI + 86 (ПДП 167).

Константина, епископа блъгарскаго: 1. Учительное евангеліе вж. Антонія архіеп., Изъ исторіи христіанской проповѣди. 2-ое изд. СПБургъ 1895. — 2. Историкии за Бога въкратъцѣ. вж. В. Н. Златарски, Най-стариятъ истор. трудъ въ старобълг. книжнина. СпБАкН. кн. XXVII (1923), стр. 177—182. — 3. Прогласа сѵ̑то ѡ҃ана, изд. Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 72—74.

Constantini Porphyrogeneti De thematibus et de administrando imperio. CB. edit. J. Bekkeri 1811. — De cerimoniis aulae Byzantinae. CB, edit. Io. Iac. Reiskii, vol I—II, 1829.

Кормчая. Древне-славянская кормчая XIV титуловъ безъ толкованій (съ съотвѣтния гръцки текстъ), изд. В. Н. Бенешевича, т. I, СПБуръ 1906.

Leonis Diaconi Historia. CB. edit. C. B. Hasii 1828.

Leonis Grammatici Historia. CB. ed. J. Bekkerus 1842.

Λέοντος Μαγίστρου ἀνθυπάτου πατρικίου, Συμεὼν ἄρχοντος Βουλγαρίας καί τινων ἄλλων ἐπιστολαί, ἐκδ. ὑπὸ Ἰωάννου Σακκελιώνος. Δελτίον, τ. Α' (1883) σελ. 377—410.

Liudprandi, episcopi cremonensis, Antapodosis et Relatio de legatione constantinopolitana. Opera omnia, editio altera recogn. E. Dümmler. Hannoverae 1877.

Lucae Junioris S-ti vita. Migne, Patrol. gr. t. CXI, col. 441—480, гръцки текстъ съ латински прѣводъ.

Lupus Protospatha. Breve Chronicon. Muratorii Rerum italicarum scriptores. t. V. Mediolanum 1724, p. 37—49.

Manegoldi Ad Gebehardum liber. Libelli de lite imperatorum et pontificum saeculus XI et XII conscripti. Pertz, MGH, SS. t. I, p. 300—430.

ал-Макинъ. Historia Saracenica, qua res gestae Musilimorum inde a Mohammede arabe, utque ad initium imperii Atabacael per XLIX Imperatorum successionem fidelissime explicatur, arabice olim exarata a Georgio Elmacino et latine reddita opera et studio Thomae Erpenii. Lugduni Batavorum 1625. — Френскиятъ прѣводъ: L'Histoire Mahometane, ou les quarante-neuf Chalifes du Macine divisér en trois livres etc. Nouvellement traduit d'Arabe en François par Pierre Vattier. Paris 1657.

Mariae Junioris S-tae vita — извадки у М. Гадеών въ Βυζαντιακὸν ἑορτολόγιον. Κων-πόλει 1899, σελ. 296—301; сѫщо и у Г. Баласчева, Новыя данныя для исторіи греко-болгарскихъ воинъ при Симеонѣ. Изв.РАИн-та т. IV (1899), стр. 190—202.

Matthieu d'Edessa, Chronique de — Bibldothèque historique arménienne par E. Dulaurier.

Michaelis Attaleiatae Historia. CB, edit. Im. Bekkeri 1853.

Наума Охридскаго св. житія: 1. старото: мц҃а декевріа. кг҃. памѧть прп҃обнаго ѡц҃а нашего Наѹма, издад. отъ Йор. Иванова, Български

старини, стр. 52—55. и отъ П. А. Лаврова, Житія св. Наума Охридскаго и служба ему. Изв. отд. рус. рус. яз. и слов. т. XII (1908), кн. 4, стр. 3—7. — 2. Отъ XVI. вѣкъ: мц҃а дикем҃вріа . к҃г . памѧт прѣподобнаго и богоноснаго отца нашего Наѹма, великаго чюдотворца, иже въ Лиханіи дѣволскѣ, близь града Охрида. Изд. Л. Ковачевић, „Гласник", кн. 63(1885), стр. 1—4.—3. гръцкото — Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ναοὺμ τοῦ θαυματουργοῦ τοῦ ἐν τῷ Διβανίσκῳ Διαβόλεως. Νεωστὶ τυποθεῖσα δαπάνῃ μὲν τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν. Διορθώσει δὲ τοῦ πανοσιωτάτου καὶ λογιωτάτου ἐν Ἱεροδιδασκάλοις κῦ κῦ Γρηγορίου τοῦ Μοσχοπολίτου τοῦ δὲ τυπογράφου καὶ ἀφιερωθεῖσα τῷ μακαριωτάτῳ Ἀρχιεπισκόπῳ Ἀχριδῶν κῷ κῷ Ἰωάσαφ. Ἐν Μοσχοπόλει 1740, σελ. 1—82. — Славѣнскиятъ му прѣводъ вж. у П. А. Лаврова, каз. ст., стр. 23—26.

Nicephori patriarchae Opuscula historica, edit. C. de Boor (BT). Lipsiae 1870.

Nicolai I papae Epistolae. Migne, Patrol. lat. t. CXIX, Ep. 4, col. 779; Ep. 61, col. 875; Ep. 152, col. 1153. — Responsa ad consulta Bulgarorum, ibidem, col. 978—1016; българския имъ прѣводъ на Д. Дечевъ. София 1922.

Nicolai patriarchae ad regem et archiepiscopum Bulgarorum Epistolae. Migne, Patrol, gr. t. CXI, Ep. III—XXXI, col. 39—196.

Niconi S-ti, armeni monachi, Vita. вж. Veterum scriptorum et monumentorum historiorum, dogmaticorum, moralium amplissima collectio. t. VI, edit. Edm. Marten et Ur. Durand. Paris 1729. — Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε τοῦ ἐξ Ἀρμενίας καὶ ἐν τῇ περιφήμῳ Λακεδαιμονίᾳ τελειωθέντος, ἐκδ. Σπ. Π. Λάμπρος въ Νέος Ἑλληνομνήμων. т. III (1906), σελ. 131—223.

Панѣта Хиландарскаго іеромонаха Історіа славѣноболгарскаѧ, собрана и нарѣждена в лѣто 1762. Изд. Йор. Ивановъ, София 1914.

Pauli Latrensis S-ti Vita — извадки у В. Г. Васильевскаго О жизни и трудахъ Симеона Метафраста. ЖМНПр. ч. 212 (1880), стр. 416—432.

Petri Siculi Historia. — Migne, Patrol. gr. t. 104, col. 1241.

Петру царю св. служба, изд. 1. у Йор. Иванова, Български старини, стр. 84—86 и 2. у П. А. Лаврова въ ЈужСФил., кн. 1—2 (1913), стр. 36—36.

Приписката на Тудора черноризецъ Доксовъ у Горскій и Невоструевъ, Описаніе славянскихъ рукописей Москов. Синод. Библіотеки. Москва 1859. Отд. II, 2, № 111, стр. 32—33.

Приписките въ Чивидалското евангелие. вж. F. Rački, DHCh., p. 382—383. — В. Н. Златарски, Кой е билъ Тудоръ черноризецъ Доксовъ? БП. год. IV (1897), кн. 3, стр. 43—44 и 47.

Reginonis Prumiensis Chronicon. Pertz, MGH. SS. t. I, p. 536—612. — Migne, Patrol. lat. t. 132, col. 10—150.

Restii G. Chroniche di Ragusa, edit. S. Nodilo. Zagrabiae 1893 (Mon. slav. merid. XXV, SS. II).

Romani Lacapeni imperatoris ad Symeonem, regem Bulgarorum, Epistolae. Δελτίον, τ. Α', τεῦχος 4. Ἀθῆναις 1884, σελ. 658—666; τ. Β', τεῦχος 5 (1885), σελ. 40—45; българскиятъ имъ прѣводъ вж. СбНУКн., т. XIII (1896), стр. 285—298.

Русская лѣтопись по Ипатскому списку. СПБургъ 1871. — Сводная лѣтопись, состав. Л. И. Лейбовичемъ. СПБургъ 1876.

Saxonis annalistae annales. Pertz, MGH. SS. t. VIII, p. 542—777.

Sigeberti Gemblacensis Chronica. Pertz, MGH. SS. t. VIII.

Слово Ἐπὶ τῇ τῶν Βουλγάρων συμβάσει, изд. съ руски прѣводъ отъ Ѳ. Ив. Успенскій въ ЛИФОНУн. IV. Визант. Отдѣл. II. Одесса 1894, стр. 55—94.

Степаноса Таронскаго, Асохика по призванію, Всеобщая исторія. переводъ Н. Эмина. Москва 1864. — Des Stephanos von Taron armenishe Geschichte. Aus dem altarmenichen übersetzt von H. Gelzer und A. Burckhardt. Leipzig 1907.

Symeon Logothetos in contin. Geor. Hamartoli, ed. Muralti. Petropoli 1859. — Симеона Метафраста и Логодета Сокращеніе мира отъ бытія и лѣтописцъ съкращъ отъ различныхъ лѣтописецъ. Изд. В. Срезневскаго. Петроградъ 1905.

Simeonis-pseudo Magistri Chronographia. v. Theophanis contin. CB. 1838, p. 603 et ssq.

Theophanis continnati Chronographia. CB. ed. J. Bekkeri. 1838.

Theophylacti, patriarchae constan-politani, ad Petrum, regem Bulgariae, Epistola, издад. отъ Н. М. Петровски съ руски прѣводъ. Изв. отд. рус. яз. и слов. т. XVIII, кн. 3, стр. 361—372.

Theophilacti, archiepiscopi bulgari, Martyrium ss. quindecem illustrium martyrum qui imperanti imperio Juliano Apostata Tiberiopoli, qua Strumitza bulgarice dicitur, passi suut. Migne, Patrol. gr. t. 126, col. 151—222.

Φωτίου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως: 1. ἐκ τῆς πρὸς Μιχαὴλ τὸν ἄρχοντα Βουλγαρίας ἐπιστολῆς — Τί ἐστιν ἔργον ἄρχοντος; българскиятъ му прѣводъ, направенъ отъ митроп. Симеона, вж. БС., кн. V (1917), стр. 32—91, и славѣнския, издаденъ отъ В. Н. Златарски, п. т., стр. 20—64. — 2. Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερατικοὺς θρόνους, Ἀλεξανδρείας, φημί, καὶ τῶν λοιπῶν κτλ.; българския прѣводъ вж. у митроп. Симеона, п. т., стр. 121—134. — 3. Ἀρσενίῳ μονάζοντι καὶ ἡσυχαστῇ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι πρὸς αὐτὸν τοὺς ἐκ Βουλγαρίας ζητοῦντας μονάσαι; българ. прѣводъ, п. т., стр. 23—24. — Вж. Φωτίου τοῦ σοφωτάτου καὶ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολαί, ἐκδ. ὑπὸ Ἰωάννου Ν. Βαλέττα, ἐν Λονδίνῳ 1883.

Фотія Θессалійскаго св. похвальное слово: Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον πατέρα ἡμῶν Φώτιον τῶν Θετταλῶν — извадки у В. Г. Васильевскаго, Одинъ изъ греческихъ сборниковъ Москов. Синод. Библіотеки. ЖМНПр.. ч. 248 (1886), стр. 100 - 101.

Fuldenses annales, pars II Rudolfi. Pertz, MGH. SS. t. I, p. 337—415.

Hieroclis Synecdemus, ed. G. Parthey. Berolini 1886.

Hildesheimenses annales. Pertz, MGH. SS. t. III, p. 22—116.

Хракра чрьноризьца о̑ пьсменѣхъ. Изд. И. В. Ягича въ „Разсужденія" и пр., стр 22 (310)—31 (319). Ср. издан. на Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 76—81.

Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regiis libellus. Edid. W. Wassiliewsky et V. Jernstedt. Petropoli 1896.

Яхъя, ибн-Саидъ, ибн-Яхъя, Антиохійскій. Извлеченія изъ его лѣтописи. Вж. бар. В. Р. Розенъ, Императоръ Василій Болгаробойца. СПБургъ 1883. — Histoire de Yahya-ibn-Sâïd d'Antioche continuateur de Sâïd-ibn-Bitriq, édit. et trad. en Français par J. Kratchkovsky et A. Vasiliev. Вж. R. Graffin—F. Nau, Patrologia orientalis, t. XVIII, Paris 1924, p. 705—833. (Зажаль завършва само съ царуването на Ив. Цимисхия).

II. Литература.

А. Трудове съ кирилица.

Съкращения. — БП = Български Прѣгледъ. — БС = Български Старини на БАкН. — ВВ = Византійскій Временникъ. — ВО = Византійское Обозрѣніе. — ГСАк = Глас Српске Академије. — ГСУ = Годишникъ на Софийския Университетъ. — ГСвУ = Годишникъ на Свободния Университетъ. — ДК = Духовна Култура. — ЖМНПр. = Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. — ZVJ = Zbornik u slavu V. Jagića. — ИзвИДС = Извѣстия на Историческото Дружество въ София. — ИзвБАД = Извѣстия на Българското Археол. Дружество. — ИзвБАИ-тъ = Извѣстия на Българския Археол. Институтъ. — ИзвРАИн-та = Извѣстія Русскаго Археол. Института въ Кон-полѣ. — Изв. отд. рус. яз. и слов. = Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Петроградской Академіи Наукъ. — ЈужСФил. = Јужнословенски филолог.— КС = Кіевская Старина. — ЛБАН = Лѣтописъ на Българ. Академая на Наукитѣ. — ЛИФОНУн. = Лѣтопись Историко-филологическаго Общества при Новороссійскомъ Университетѣ. — МП = Македонски Прегледъ. — ОБАИн-тъ = Отчетъ на Българ. Археол. Институтъ. — ПСп. = Периодическо Списание на Българ. Книж. Д-во. — ПравОбзр. = Православное Обозрѣніе. — СбНУКн. = Сборникъ за народни умотворения и книжнина. — СВЗ = Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски. — СВЛ = Сборникъ въ честь Владиміра Ламанскаго. — СпБАН = Списание на Българската Академия на наукитѣ. — СпБИкД = Списание на Българското Икономическо Дружество. — УССБ = Университетски Сборникъ въ честь на С. Бобчева. — ХМ = Християнска Мисъль. — ЦВ = Църковенъ Вѣстникъ.

Антоній, архіеп., Изъ исторіи христіанской проповѣди. Изд. 2-ое СПБургъ 1895. — Това, което се отнася за еп. Константина Прѣславски, е прѣведено на български отъ Д. Цухлевъ, вж. ПСп., кн. 21—22 (1887), стр. 373—425.

Арнаудовъ М., Студии върху българскитѣ обреди и легенди. София 1924.

Баласчевъ Г., Климентъ Словѣнски. София 1898. — Бѣлѣжки върху веществената култура на българското ханство и основанието му въ Европа. София 1903. — Новыя данныя для исторіи греко-болгарскихъ воинъ при Симеонѣ. ИзвРАИн-та, т. IV (1899), стр. 189—220.

Бѣляевъ, Д. Ѳ., Придворный и церковный уставъ о положеніи Константинополя. ЛИФОНУн. VI. Визаит. Отдѣл. III (1896), стр. 365—379.

Бобчевъ, С. С., Значението за България на св. Иванъ Рилски и на основания отъ него монастиръ. I ГСвУ, София 1922, стр. 62—84.

Ванъ-Вейкъ, Н., О происхожденіи общеславянскаго слова къmetь. Slavia, t. IV (1925), стр. 209—212.

Васильевскій, В. Г., Византія и печенѣги (1048—1094). ЖМНПр. ч. 164 (1872), стр. 116—165 и 243—332. Труды его т. I (1908), стр. 1—174. — Варяго-русская и варяго-англійская дружина въ Кон-полѣ XI и XII вв. ЖМНПр. ч. 176 (1874) стр. 105—144; ч. 177 (1875), стр. 394—451; ч. 178, стр. 76—152. Труды его, п. т., 196—210. — Къ исторіи 976—986 годовъ (изъ ал-Мекина и Іоанна Геометра) ЖМНПр. ч. 184 (1876), стр. 117—178. Труды, т. II (1909), стр. 56—124. — О жизни и трудахъ Симеона Метафраста. ЖМНПр. ч. 212 (1880), стр. 379—437. — Совѣты и разказы византійскаго боярина XI вѣка, п. т., ч. 215 (1881), стр. 242—299; ч. 216, стр. 102—171, 316—357. — Одинъ изъ греческихъ сборниковъ Москов. Синод. Библіотеки, п. т., ч. 248 (1886), стр. 65—106. — Хроника Логотета на славянскомъ и греческомъ. ВВ, II (1894), стр. 78—151.

Васильевъ, А. А., Славяне въ Греціи. ВВ, V (1898), стр. 404—438, 626—670. — Византія и арабы: I. Политическія отношенія Византіи и арабовъ за время Аморійской династіи. СПБургъ 1900. II. За время Македонской династіи. СПБургъ 1902. — Происхожденіе императора Василія Македонянина. ВВ, XII (1906), стр. 148—165.

Вестителевъ, Т., Градъ Воденъ. МП, г. I (1924), кн. 2, стр. 105—122.

Вороновъ, А. Д., Главнѣйшіе источники для исторіи свв. Кирилла и Меѳодія. Кіевъ 1877.

Гаркави, А. Я., Сказанія мусульманскихъ писателей о славянахъ и русскихъ. СПБургъ 1870.

Герцбергъ, Г. Ф., Исторія Византіи. Переводъ П. Безобразова. Москва 1896.

Гильфердингъ, А. Исторія сербовъ и болгаръ. Сочиненія. т. I (1868), стр. 3—280.

Голубинскій, Е. Е., Краткій очеркъ православныхъ церквей болгарской, сербской и ромынской. Москва 1870. — Свв. Константинъ и Меѳодій, первоучители славянскіе. Москва 1885.

Горскій, А. В. Житіе св. Кирилла и Меѳодія. Кирилло-Меѳодіевскій Сборникъ. Москва 1865, стр. 1—42.

Григоровичъ, В. Ив., Путешествіе по Европейской Турціи. 2-ое изданіе. Москва 1877.

Гротъ, К. Я. Извѣстія Константина Багрянороднаго о сербахъ и хорватахъ и ихъ разселеніи на Балканскомъ полуостровѣ. СПБургъ 1880. — Моравія и мадьяры. СПБургъ 1381.

Гудевъ, П., Българскиятъ ржкописъ въ Ватиканъ. СбНУКн., кн. VI (1891), стр. 311—361.

Дечевъ, Д., Гдѣ сж жнвѣли смолѣнитѣ. СВЗ, стр. 45—54.

Дриновъ, М. С., Исторически прѣгледъ на българската църква. Съчинения, т. II, (1911), стр. 3—161. — Южные славяне и Византія въ X вѣкѣ. Пакъ тамь I (1909), стр. 365—520. — Новый церковно-славянскій памятникъ съ упоминаніемъ о славянскихъ первоучителяхъ. ЖМНПр. ч. 238 (1885), стр. 174—205. Съчинения, т. II, стр. 332—362.

Златарски, В. Н. Писмата на цариградския патриархъ Николая Мистика до българския царь Симеона. СбНУКн. кн. X (1894), стр. 372—428; XI (1894), стр. 5—54; XII (1895), стр. 121—211. — Писмата на византийския императоръ Романа Лакапина до българския царь Симеона. СбНУКн. кн. XIII (1896), стр. 282—322. — Кой е билъ Тудоръ черноризецъ Доксовъ? БП, год. IV (1897), кн. 3, стр. 42—63. — Рецензия върху Г. Балачевъ, Новонайденията надписъ отъ врѣмето на царь Симеона. СбНУКн. кн. XV (1898), отд. крит., стр. 20—40. — Два извѣстни български надписа отъ IX. вѣкъ. СбНУКн. кн. XV (1898), стр. 131—141. — Въпросътъ за български патриархъ прѣдъ папата въ 866 г. „Прѣгледъ", приложение къмъ ЦВ, год. I (1907), кн. 1, стр. 24—31. — Причинитѣ за покръщането и сетнинитѣ му. Споменна книга за 1000-годишницата отъ смъртьта на царь (?) Бориса. София 1907. — Извѣстията за българитѣ въ хрониката на Симеона Метафраста и Логотета. СбНУКн. кн. 24 (1908), стр. 1—161. — Кой е билъ български архиепископъ въ Охридъ при покорението на България отъ Василия II. ХМ, год. II (1909), кн. VIII, стр. 464—472. — Имали ли сж българитѣ свое лѣтоброение. СпБАН, кн. I (1911), стр. 1—92. — Какви канонически книги и граждански закони Борисъ получилъ отъ Византия. ЛБАН. № 1 (1912). София 1914, стр. 79—116. — Послание на цариградския патриархъ Фотия до българския князъ Бориса въ славѣнски прѣводъ. БС, кн. V (1917), прѣдговоръ стр. 1—20; славѣн. текстъ, стр. 20—64. — Исторня на българската държава прѣзъ срѣднитѣ вѣкове. т. I, ч. 1. София 1918. — Какъ е билъ разрѣшенъ българскиятъ църковенъ въпросъ въ 870 го-

дина. ДК, год. I (1920), кн. 1—2, стр. 49—63. — Тъй наречените „грамоти“ на Пинчия и неговия синъ Плезо. ГСУ, год. XV—XVI (1919—1920), стр. 1—58. — Кои сж били вжтрѣшни и външни боляри. УССБ София 1921, стр. 45—57. — Извѣстието на Ибрахимъ-ибн-Якуба за българитѣ отъ 965 г. СпБАН, XXII (1922), стр. 67—87. — Дѣ се намиралъ гр. Дѣволъ. ИзвИДС, кн. V (1922), стр. 35—56. — Легендата за откриването мощитѣ на Тивериуполскитѣ мжченици. I ОБАИн-тъ за 1921. София 1922, стр. 22—37. — Моливдовулъ на Самуила-Алусиана. ИзвБАИи-тъ, т. I (1922), стр. 86—102. — Намѣренията въ юго-западна Албания надписъ съ името на българския князъ Бориса-Михаила. Slavia, т. II (1923) кн. 1, стр. 61—91. — Най-старият исторически трудъ въ старобългарската книжнина. СпБАН, кн. 27 (1923), стр. 132—182. — Къмъ историята на открития въ мѣстностьта Патлейна старъ български мънастирь. ИзвБАИн-тъ, кн. I (1924), стр. 146—162. — Български архиепископи-патриарси прѣзъ пърното царство (до падането на източната му половина). ИзвИДС, кн. VI (1924), стр. 49—76. — Словѣнското житие на св. Наума отъ XVI. вѣкъ. СпБАН, кн. XXX (1925), стр. 1—28. — Первый походъ болгарскаго царя Симеона на Константинополь. Recueil d'études, dédiées à la mémoire de N. P. Kondakov. Prague 1926, p. 19—27.

Знойко, Н. О посольствѣ Калокира въ Кіевъ. ЖМНПр. (н. с.) ч. VIII (1907), стр. 229—311. — О походахъ Святослава на востокъ, пакъ тамъ, ч. XVIII (1908), стр. 258—299.

Ивановъ Йор., Сѣверна Македония. София 1906 — Български старини изъ Македония. София 1908. — Царь Самуиловата столица въ Прѣспа. ИзвБАД, т. I (1910), стр. 55—80. — Епархиитѣ на Охридската архиепископия. СпБАНкн I (1911), стр. 93—112. — Бѣласицката битка, 29 юли 1014 г. ИзвИДС, кн. III (1911), стр. 1—15. — Св. Иванъ Рилски и неговиятъ монастирь. София 1917. — Произходъ на царь Самуиловия родъ. СВЗ, София 1925, стр. 55—62. — Аксносъ-Велика-Вардаръ. МП, год. I (1925), кн. 3, стр. 24—28.

Иванцовъ-Платоновъ, Къ изслѣдованіямъ о Фотіѣ, патріархѣ константинопольскомъ, по поводу тысячелѣтія со времени кончины его. Рѣчь и Отчетъ, читанные въ торжественомъ собраніи Имп. Московскаго Университета 12-го января 1892 года. Москва 1892, стр. 3—43.

Иловайскій, Д. Ив., Исторія Россіи. ч. I. Кіевскій періодъ. Москва 1876. — Розысканія о началѣ Руси. 2-а изд. Москва 1882.

Ильинскій, Г. А., Грамоты болгарскихъ царей. Москва 1911. — Кто былъ черноризецъ Храбръ? ВО, т. III (Юрьевъ 1917), стр. 151—156.

Иречекъ, К. Исторія болгаръ. Одесса 1878. — Историја Срба. Д. I. Београд 1911. — Княжество България. ч. II. Пжтування по България. Пловдивъ 1899.

Калайдовичъ, К. Іоаннъ Эксархъ болгарскій. Москва 1824.

Кипріановичъ, Жизнь и ученіе богомиловъ. Прав. Обз. за 1875, іюль и августъ, прѣпечатано у еп. П. Успенскаго, Исторія Аѳона. ч. III, отд. 2 СПБургъ 1892, стр. 882—897.

Кондаковъ, Н. П., Византійскія церкви и памятникн Константинополя. Одесса 1886.

Кузнецовъ, И. Писмата на Лъва Магистра и Романа Лакапина и слово Ἐπὶ τῇ τῶν Βουλγάρων συμβάσει. СбНУКн. кн. XVI—XVII (190 .), стр. 179—245.

Кулаковскій, Ю. А., Левъ Мудрый или Левъ Исавръ билъ авторомъ „Тактики“? ВВ. V (1898), стр. 398—403.

Куникъ, А. и бар. В. Р. Розенъ, Извѣстія ал-Бекри и другихъ авторовъ о Руси и славянахъ. ч. I. СПБургъ 1878.

Кънчовъ, В., Македония. Етнография и статистика. София 1900.

Лавровъ, П. А. Житія св. Наума Охридскаго и служба ему. Изв. отд. рус. яз. и слов. т. XII (1908), кн. 4, стр. 1 и сл. — Къ вопросу о времени

изобрѣтенія письменъ и перевода священнаго писанія. ZVJ. Berlin 1908, стр. 355—356. — Нова служба цару бугарскоме Петру. ІужСФил. I (1913), св. 1—2, стр. 34—37.

Ламбинъ Н., Куникъ А. и Васильевскій В. О годѣ смерти Святослава Игоревича, великаго князя кіевскаго. СПБугъ 1876.

Ласкинъ, Г. Георгій Кодинъ о древностяхъ Константинополя. Кіевъ 1905.

Ласковъ, Д. Т. Житие на св. Климента Охридски. София 1916.

Лебедевъ, А. Очерки внутренней исторіи византійско-восточной церкви въ IX—XI в. Москва 1878. — Исторія раздѣленія церквей въ IX, X и XI вѣкахъ. Москва 1900.

Лепорскій, П. Исторія Ѳеесалоникскаго экзархата. СПБургъ 1901.

Липовскій, А. Л. Изъ исторіи греко-болгарской борьбы въ X—XI вѣкахъ. ЖМНПр. ч. 278 (1891), стр. 120—141.

Лопаревъ, Хр. М. Описаніе нѣкоторыхъ греческихъ житій святыхъ. ВВ. IV (1897), стр. 337—401.

Малышевскій, И в. Святые Кирилл и Меѳодій, первоучители славянскіе. Кіевъ 1886.

Милашъ Никодимъ, Православно църковно право. София 1904.

Мнлетичъ, Л. Къмъ Самуиловия надписъ отъ 993 година. ИзвРАИн-та, т. IV (1899), стр. 14—20. — Къмъ фрескитѣ на манастиря св. Наумъ. МП, год. I (1925), кн. 3., стр. 29—39.

Милюковъ, П. Н. Христіанскія древности западной Македоніи. ИзвРАИн-та т. III (1899), стр. 21—151.

Новаковић, Ст. Први основн словенске књижевности међу балканским словенима. Легенда о Владимиру и Косари. Београд 1893. — Охридска архиепископија у XI. веку. ГСА, 76 (46) (1908), стр. 1—62.

Остроумовъ, М. Введеніе въ православное церковное право. Харьковъ 1893.

Павловъ, А. С. Курсъ церковного права. Москва 1902.

Палаузовъ, С. Н. Вѣкъ болгарскаго царя Симеона. СПБургъ 1852.

Панаретъ, архм. Животътъ на Ивана Екзарха Български. Станимака 1914.

Петровскій, Н. М. Письмо патріарха константинопольскаго Ѳеофилакта царю Болгаріи Петру. Изв. рус. яз. и слов. т. XVIII (1908), кн. 3, стр. 365—372.

Платоновъ, Н. В. Патріархъ Фотій. Москва 1891.

Погорѣловъ, В. А. Замѣтка по поводу сказанія Храбра о письменахъ. Изв. рус. яз. и слов. т. VI (1906), кн. 4, стр. 340—345.

Поповић, Јевсеви, Опћа црквена историја. т. I-II. Срем. Карловци 1912.

Поповъ, Н. Императоръ Левъ VI Мудрый и его царствованіе въ церковно-историческомъ отношеніи. Москва 1892.

Попруженко, М. Г. Синодикъ царя Бориса. Одесса 1899.

Прокић, Б. Постанак једне словенске царевине у Маћедонији у X веку. ГСА, кн. 76 (46) (1908), стр. 213—307.

Розенъ, бар. В. Р. Императоръ Василій Болгаробойца. Извлеченія изъ лѣтописи Яхъи Антіохійскаго. СПБургъ 1883.

Сакджовъ, И в. Срѣдневѣковното монастирско стопанство въ България. СпБИкД-во. XXII (1923), кн. 4—5, стр. 205—232. — Данъчната система въ срѣдневѣковнитѣ ни монастири. ДК, кн. 20—21 (1924), стр. 123—151.

Самоквасовъ, Д. Свидѣтельства современныхъ источниковъ о военныхъ и договорныхъ отношеніяхъ славяноруссовъ къ грекамъ до Владиміра Святославовича Равноапостольнаго. От. от., стр. 1—48.

Симеонъ, митроп. Посланието на цариградския патриархъ Фотия до българския князъ Бориса. БС, кн. V (1917), стр. 1—118. — Окржжно послание на цариградския патриархъ Фотия до източнитѣ патриарси, александрийския и другитѣ. Пакъ тамъ, Притурка, стр. 119—134.

Скабалановичъ, Н. Византійское государство и церковь въ XI вѣкѣ. СПБургъ 1884.

Смирновъ, Ев. Исторія христіанской церкви. 5-ое изданіе. СПБургъ 1889.

Соболевскій, А. И. Черковно-славянскитѣ стихотворения въ IX—X вѣкъ и тѣхното значение за черковно-славянския езикъ. СбНУКн., кн. XVI—XVII (1900), стр. 314—324. — Епископъ Константинъ. СбНУКн., кн. XVIII (1901), стр. 68—73.

Соколовъ, М. Ив. Изъ древней исторіи болгаръ. СПБургъ 1879.

Спространовъ, Е. Джеладинъ-бей. СбНУКн., кн. XIV (1897), стр. 665—725.

Стояновъ, К. Иванъ Геометъръ и византийската култура на негово врѣме. ДК, кн. 26 и 27 (1925), стр. 196—202.

Теодоровъ-Баланъ, А. Свети Климентъ Охридски въ книжевния поменъ и въ научното дирене. София 1919. — Кирилъ и Методи, I. София 1920.

Трифоновъ, Йор. Бесѣда на Козма Пресвитера и нейниятъ авторъ. СпБАН, кн. 30 (1923), стр. 1—77.

Троицкій, Ив. Е. Церковная сторона болгарскаго вопроса. Академическая рѣчь. Отчетъ о состояніи С.-Петербургскаго Университета за 1887 годъ. СПБургъ 1888, стр. 73—100.

Туницкій, Н. Л. Св. Климентъ, епископъ словенскій. Сергіевъ Посадъ 1913. — Матеріалы для исторіи жизни и дѣятельности учениковъ Кирилла и Меѳодія, вып. 1. Сергіевъ Посадъ 1918.

Успенскій, Ѳ. Ив. Первыя славянскія монархіи на сѣверо-западѣ. СПБургъ 1872. — Образованіе втораго болгарскаго царства. Одесса 1879. — Къ исторіи крестьянскаго землевладѣнія въ Византіи. ЖМНПр., ч. 225 (1883), стр. 30—87; 301—360. — Византійскія владѣнія на сѣверномъ берегу Чернаго моря въ IX и X вѣкахъ. КС за 1889, май и іюнь. — Неизданное церковное слово о болгарско-византійскихъ отношеніахъ въ первой половинѣ X вѣка. ЛИФОНУн. IV, Визант. отдѣл. II (1894), стр. 48—123. — Пограничный столбъ между Византіей и Болгаріей при Симеонѣ. ИзвРАИн-та, т. III (1898), стр. 184—194. — Надпись царя Самуила, тамъ же, т. IV (1899), стр. 1—4. — Военное устройство византійской имперіи, тамъ же, т. VI (1900), стр. 154—207. — Отдѣлни статии въ Абоба-Плиска, тамъ же, т. X (1904).

Фехеръ, Геза, Влияние на българската църква въ Маджарско. СВЗ (1925), стр. 485—498.

Филиповъ, Н. Върху произхода на богомилството. БП, год. V (1899), кн. 5, стр. 89—105; кн. 6 (1899), стр. 81—97.

Флоринскій, Т. Д. Южные славяне и Византія въ второй четверти XIV вѣка, вып. 2. СПБургъ 1882. — Къ вопросу о богомилахъ. СВЛ. СПБургъ 1883, стр. 33—40. — Нѣсколько замѣчаній о надписи царя Самуила. ИзвРАИн-та, т. IV (1899), стр. 5—13.

Хвольсонъ, Д. А. Извѣстія о хазарахъ, буртасахъ, болгарахъ, мадьярахъ, славянахъ и руссахъ Абу-Али Ахмеда бенъ Омаръ ибнъ-Даста. СПБургъ 1869.

Цоневъ, Б. История на български езикъ, т. I. София 1919.

Цухлевъ, Д. История на българската църква, т. I. София 1910.

(Чертковъ) О переводѣ Манасіиной лѣтописи на словенскій языкъ. Москва 1842.

Шафарикъ, П. Й. Разцвѣтъ славянской письменности въ Булгаріи. Москва 1848. О. от., стр. 1—23.

Шахматовъ, А. А. Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ. СПБургъ 1908.

Шестаковъ, С. О рукописяхъ Симеона Логѳета. ВВ, т. V (1898), стр. 19—62.

Шкорпиль, К. Бѣлѣжки за старата българска столица Пръславъ. ИзвБАД-во, т. IV (1914), стр. 129—148. — Описъ на старинитѣ по теченията на р. Русенски Ломъ. София 1914.

Шляковъ, Н. В. Служба преподобному отцу нашему Кириллу, учителю словенскому. Изв. рус. яз. и слов., т. XV (1910), кн. 3, стр. 151—187.

Шоповъ, А. Единъ документъ за българската история. СбНУКн., кн. II (1890), стр. 115—131.

Ягичъ, И. В. Разсужденія южно-славянской и русской старины о церковно-славянскомъ языкѣ. СПБургъ 1885—1895.

В. Трудове съ латиница.

Съкращения: AEMOU = Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn. — ASPh. = Archiv für slavische Philologie. — BZ = Byzantinische Zeitschrift. — Ersch-Gruber's Encyklop. = Allgemeine Eucyklopedie der Wissenschaften und Künste, herausgegeben von I. S. Ersch und I. G. Gruber. — JSFOug. = Journal de la Société Finno-Ougrienne. — NAAeltDGK = Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutschen Geschichtskunde. — RJAk. = Rad Jugoslovenske Akademije. — SBWA = Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften zu Wien. — СВЗ = Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски. — VHAD = Vestnik hrvat. arheolog. Društva.

Abich, R. Der Andriff der Bulgaren auf Constantinopel im Jahre 896 n. Ch. ASPh., Bd XVII (1895), S. 477—482.

Bethmann, C. L. Die Evangelienhandschrift zu Čividale. NAAeltDG, Bd II (1876).

Bury, J.-B. History of the Eastern Roman Empire from the fall of Irene to the accession of Basil I (802—867). London 1912.

Chaloupecký, V. Dvě studie k dějnam Podkarpatska: I Sůl z Bulharska (892). Bratislava 1925 (Sbornik Filos. Fak. Univer. v Bratislavě. Roč. III (1925), č 30/4).

De Boor, C. Vita Euthymii. Ein Anecdoten zur Geschichte Leo's des Weisen a. 886—912. Berlin 1888. — Zu Johannes Skylitzes. BZ. XIII (1904), S. 366 u fol. — Weiteres zur Chronik des Skylitzes. Ibidem, XIV (1905), S. 409—467.

Dümmler, E. Die aelteste Geschichte der Slawen in Dalmatien. SBWA, Bd XV (1856), S. 353 u. fol. — Geschichte des Ostfränkischen Reiches. 2-te Aufl. Bde I—III. Leipzig 1887.

Ewald, P. Die Papstbriefe der brittischen Sammlung. NAAeltDG, Bd V (1879).

Féher Geza, Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V—XI Jahrhunderten. Budapest 1921.

Gelzer, H. Zur Zeitbestimung der griechischen Notitiae episcopatum. Jahbücher der protest. Theologie № 4 (1886). — Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche. BZ, I (1892), 245—282. — Ungedruckte und ungenügend veröffentliche Texte der Notitiae episcopatum. München 1900. — Der Patriarchat von Achrida. Geschichte und Urkunden. Leipzig 1902.

Grisebach, A. Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839. Göttingen 1841. Bde I—II.

Hald, Auf der Trümmern Stobis. Stuttgart 1917.

Hergenröther, I. Photius patriarch von Konstantinopel. Bde I—III. Regensburg 1867.

Hirsch, F. Byzantinische Studien. Leipzig 1876.

Hopf, K. Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit. Leipzig 1867—68. Ersch-Gruber's Encyklop. Bde 85—86. — Сжщо Griechenland geographisch, geschichtlich und culturhistorisch von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. S.-A. aus Ersch-Gruber's Encyklop., in 8 Bde. Bd VI. Leipzig 1870, S. 67 u. folg.

Jaffé Philippus, Regesta pontificum Romanorum ab condita Ecclesia ad annum post Christum 1198. Berolini 1851.

Jagić, V. Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue Ausgabe. Berlin 1913.

Jireček, Const. Die Heerstrasse von Belgrad nach Konstantinopel. Prag 1877. — Archäologische Fragmente aus Bulgarien. AEMOU, X (1888), S. 43—104, 129—204. — Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer. Wien 1897 (SBWA, Bd 136). — Рецензии на 4 наши статии ASPh, Bd XXI (1899), S. 607—617. — Die cyrillische Inschrift vom Jahre 993. Ibidem, S. 543—551. — Studien zur Geschichte und Geographie Albaniens im Mittelalter. Budapest 1916 (S.-Ab. aus dem I Bande der Illyrisch-Albanischen Forschungen, zusammengestellt von Ludwig v. Thalloczy, S. 63—187).

Kalinka, E. Antike Denkmäler in Bulgarien. Schriften d. Balkancommission antiqu. Abteilung, IV (1906).

Kondakov, N. P. Les costumes orientaux à la Cour Byzantine. Byzantion, t. I (1824), p. 1 et sequ.

Krumbacher, K. Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527—1453). 2-te Aufl. München 1897.

Kuun Geza, Relationum Hungarorum cum Oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima. Claudiopoli 1895, vol. I—II.

Lapôtre, A. L'Europe et le Saint-Siège à l'époque Carolingienne. I. Le pape Jean VIII (872—882). Paris 1895.

Lüttich, R. Ungarnzüge in Europa im 10. Jahrhundert. Berlin 1910.

Marquart, J. Die Chronologie der alttürkischen Inschriften. Leipzig 1898. — Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. Leipzig 1903.

Mazon, A. Le moine Chrabr et Cyrille. СВЗ, София 1925, стр. 119—122.

Melich, J. Beiträge zur Geschichte der bulgarischen Halbvocale. СВЗ, стр. 123—129.

Miklošić F. i Rački F. Nov nadjeni spomenici iz IX i XI vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest. Starine, kn. XII (1880), str. 206—223.

Mordtmann, Esquisse topographique de Constantinople. Lille 1892.

Niederle, L. Slowanské starožitnosti. Díl II: Původ a počatky slovanů Jižních, Praha 1906.

Perels, E. Papst Nikolaus I und Anastasius Bibliothecarius. Berlin 1920.

Prokić, C. Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes. Codex Vindobonensis hist. graec. LXXIV. München 1906.

Rački, F. Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku povjest sredjega vieka. Književnik, god. I (1864), str. 36—77; 159—227; 358—388; 544—562. — Borba južnih slovena za državnu neodvistnost u XI. vieku. RJA, kn. XXV (1873) str. 80—149.

Rambaud, A. L'empire grec au X-me siècle. Paris 1870.

Rösler, R. Rumänische Studien. Leipzig 1871.

Schlumberger, G. Sigillographie de l'empire byzantin. I. Paris 1884. - Monnaies d'or d'un chef bulgare du X. siècle, Sermon, gouverneur de Sirmium. Вж. Mélanges d'archéologie byzantine. I. Paris 1884. — L'Epopée byzantine à la fin du dixième siècle. 2-e partie. Basil II, le tuteur de Bulgatres. Paris 1900.

Smičiklas, T. Povjest hrvatska. kn. I—II. Zagreb 1882.

Snopek, Fr. Konstantinus — Cyrillus und Methodius. Kremsier 1911.
Szalay, L. V. Geschichte Ungarns, übersetzt von H. Wögerer. Bd. I. Pest 1866.
Šišić, F. — Genealogiški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji, VHAD. sv. XIII (1913—14). — Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I, č. 1. Zagreb 1914. — Geschichte der Kroaten. I Teil. Zagreb 1917.
Tafel, Th. De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica. Berolini 1839.
Tomaschek, W., Zur Kunde der Hämus-Halbinsel. II. Die Handelswege im 12. Jahrhundert nach dem Erkundigungen des Arabers Idrisi. Wien 1887. (SBWA Bd. 113, S. 285—373).
Vogt, A., Basile I-er, empereur de Byzance (867—886) et le civilisation byzantine à la fin du IX-e siècle. Paris 1908.
Wattenbach, W. Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. 6-te Aufl. Berlin. Bde I (1893) u. II (1894).
Westberg, Fr. Ibrâhîm's-Ibn-Ja'kûb's Reisebericht über die Slawenlande aus dem Jahre 965. Pétersbourg 1898.
Zachariae von Lingenthal, Beiträge zur Geschichte der bulgarischen Kirche. Pétersbourg 1864.
Zlatarski, V. N. Die bulgarische Zeitrechnung. JSFOug. Helsingfors 40, 1 (1924), S. 1—7.

Допълнения.

1. На стр. 718, бѣл. 2 се изтъкна, че мжчно е да се опрѣдѣли, дѣ се е намирала крѣпость ἡ Κολυδρός и че тя трѣба да се търси между Верея и Сервия, ако се сжди по движението на императора. Обаче проф. Йор. Ивановъ ни обърна вниманието на градеца Килиндиръ, който се намира южно отъ ез. Дойранъ, на истокъ отъ Мачуково и на сѣверъ отъ Солунъ на желѣзнопжтната линия при устието на единъ тѣсенъ проходъ. Като прѣдоставяме на филолозитѣ да се произнесатъ, дали отъ Κολυδρός е могло да стане Килиндиръ, ние все пакъ трѣба да посочимъ, че мѣстното българско население го нарича Крундирци (вж. австрийската карта 40°, 41°). Отъ друга пъкъ страна, като се вземе прѣдъ видъ мѣстонахождението на Килиндиръ на единъ отъ пжтищата за Солунъ и при това на българска тогава територия, при който сигурно е имало крѣпость за отбрана на самия проходъ, а пъкъ Василий II въ дадения походъ искалъ да обезпечи Солунъ отъ български нападения, то твърдѣ е възможно, че крѣпость Κολυδρός се намирала около днеш. градецъ Килиндиръ.

2. Слѣдъ отпечатването на прѣдпослѣднята кола на тая книга попадна ни на ржка историческата бѣлѣжка на проф. Д. Н. Анастасиевича, Хронологија изашиљања Борисa II и Романа у талаштво на византийски двор. Скопље 1926, отд. отп. отъ „Гласник Скопског Научног Друштва", книга II, св. 1—2, стр. 135—137.

Ние счетохме за необходимо да спремъ вниманието си на тая бѣлѣжка, първо, защото авторътъ ѝ ни причисля къмъ ония историци, които поддържатъ тъй наречената теория на М. С. Дринова за образуването на Самуиловата държава, което той не би сторилъ, ако да бѣше запознатъ съ нашитѣ статии: 1. „Тъй наречените „грамоти" на Пинчия и неговия синъ Плезо" (Годишникъ на Софийския Унив-тъ, год. XV—XVI (1919—1920), стр. 1—54, ср. и тукъ по-горѣ, стр. 630, и бѣл. 1) и 2. „Западната българска държава до прогласяването Самуила за царь", (Македонски Прегледъ, год. II (1926),

кн. 1, стр. 1—32 и кн. 2, стр. 1—34), и второ, защото г. Анастасиевичъ дошълъ до еднакви съ насъ изводи, а именно, че ц.-Петровитѣ синове Борисъ и Романъ били изпратени въ Цариградъ като заложници въ 963 год. и че въ тая сѫщата година не е имало никакъвъ бунтъ въ България, а подобно събитие станало въ 969 год.

Като доказателство по първия въпросъ г. Анастасиевичъ привежда само това, че Романъ билъ скопенъ отъ Йосифа Вринга, който управлявалъ империята като пръвъ министъръ до издигането на Никифора Фока въ императоръ, т. е. прѣди 16. августъ 963 год. Обаче това установяватъ самата концепция и развитие на събитията отъ тая година и доказватъ, не само че Борисъ и Романъ не сѫ могли да бѫдатъ изпратени въ Цариградъ като заложници по-късно отъ 963 год. (вж. тукъ по-горѣ, стр. 568—569), но и че възстанието и отцѣпването на комитопулитѣ не е могло да стане по-рано отъ 969 год., а само слѣдъ смъртьта на ц. Петра (30. I. 969 г.) и прѣди завръщането на двамата братя Бориса и Романа въ България. За това вж. подробно тукъ по-горѣ, стр. 588—590 и особено бѣлѣжка 3 на стр. 590, дѣто сѫ изтъкнати нѣколко други доказателства по зачекнатитѣ отъ г. Анастасневича въпроси и тѣхната хронология.

Ще си позволимъ още да посочимъ тукъ, че изпратенитѣ въ Цариградъ прѣзъ есеньта на 969 год. двѣ български дѣвойки за невѣсти на двамата малолѣтни императори Василия и Константина не сѫ били дъщери на царь Петра. Лъвъ Дяконъ, който едничъкъ съобщава за това, ги нарича на едно мѣсто „отъ царски родъ", а на друго — „отъ царска кръвь" (вж. ed. Bon. p. 79, 18—19: παρθένους τοῦ βασιλικοῦ γένους; и 79, 22—80, 1: κόρας ἐξ αἵματος τοῦ βασιλικοῦ), а това не ни дава никакво основание да считаме тия двѣ дѣвойки за дъщери на ц. Петра, а само за близки роднини на българския царски родъ (вж. тукъ по-горѣ стр. 597, бѣл. 1 и 2).

Ние се очудваме, задѣто г. Анастасиевичъ се заловилъ да оборва така старателно устарѣлото вече мнѣние на М. Дринова, изказано прѣди повече отъ 50 години, прѣзъ което врѣме се откриха толкова много нови извѣстия и документи, подъ силата и значението на които това мнѣние само падна и които дадоха възможность да се прѣдстави възникването на така наречената Самуилова държава въ съвсѣмъ нова свѣтлина, която ние се опитахме да дадемъ въ посочената по-горѣ наша статия въ „Македонски Прегледъ", год. II (1926).

Показалецъ на собственитѣ имена.

А.

Аронъ, братъ ц.-Самуиловъ, 590, 633, 640, 647, 651, 658—659, 667—669, 673, 675—679, 692, 749; = Ив.-Владислава, 749—750.
Аронъ, синъ на Ив.-Владислава, 779.
Абария (= Срѣдецъ), гр.-крп., 671, 689.
Абидосъ, гр., 326, 654, 690.
Августеонъ, площадъ въ Цариградъ, 628.
Агата, жена на ц. Самуила, 680, 743.
Агатоники, крѣп., 25.
Агатонъ, митроп. моравски, 211-212, 217.
Агатополь, гр., 322, 525.
Адрианъ, рим. им-ръ, вж. Елия.
Адрианъ II, рим. папа, 114, 122—123, 125—128, 131—132, 139, 152—156, 171, 188, 800—802.
Адриатическо море (= Адриатика), 25—26, 325, 432, 500, 519, 680, 766.
Азия (= Мала Азия), 4, 20, 28, 62—63, 236, 286, 294, 326, 359, 365, 384, 413, 569—570, 600, 601, 603—606, 641, 650, 657, 694, 695, 714—716, 782.
Азовско море, 66, 575.
Аилъ, село, 664.
Аламана, рѣка, вж. Сперхий.
Албания, обл., 24, 29, 36, 204, 228, 232, 342, 633, 767.
Александъръ, братъ на Лъва VI, им-ръ виз., 320, 357—359, 365, 374, 380, 394, 407, 818.
Алексий I Комнинъ, виз. им-ръ, 369.
Алексий сампсисъ, бълг. боляр., 794—795, 798—799.
Алм-ботушъ, пл-на, 25.
Алмусъ, маджк. воев., баща на Арпада, 291.
Алогоботуръ, бългр. воев. 501.
Алусианъ = Аронъ, ц.-Самуиловъ братъ, 666—667, 675.
Алусианъ, синъ на ц. Ив.-Владислава, 667, 779.
Амасия, гр., 605.
Амисосъ, гр., 20.
Анастасий Библиотекарь, 794, 797, 800—805.
Анастасий, виз. пратеникъ, 294.
Ангеларий, св., уч-ль славѣн., 220, 222, 262.
Анемасъ, виз. воев., 618, 620.
Антоний, патр. цар., 650.
Анхиалъ, гр., 386; Анхиалско поле, 385.
Антиохия, гр., 592, 600, 694, 720.
Апиданъ, рѣк. сега Вризия, 698.
Апокавкъ, виз. воев., вж. Василий.
Апулия, обл., 379, 657, 729.
Аргирокастро, гр.-кр., 264, вж. и Дринополь.
Аргиръ, виз. пълкв., вж. Потъ, Лъвъ, Марианъ.
Арианитъ, виз. пълкв., вж. Давидъ.
Арий (арнева ересь), ересиархъ, 165.
Аристотель, гръц. фил., 279.
Аркадий, рим. им-ръ, 361.
Аркадиополь, гр. кр., 604, 625.
Армения, обл., 62, 668, 715.
Арнулфъ, нѣм. краль, 247—249, 291, 294, 388.
Арпадъ, маджар. вождъ, 291, 293.
Арсений, еп. ортийски, 800—801...
Арсений, монахъ-исихастъ, 218, 280.
Арта, заливъ, 538, 839.
Атанасий, еп. александр., 350.
Ателкуза, обл., 290, 292, 313.
Атина, гр., 786, 789.
Атина, гр., 786, 789.
Атталия, гр., 326—327.
Аттика, обл., 697.

Африка, 286, 379, 432, 438, 448.
Ахелое, рѣка, 385, 387—388, 391, 395, 421; Ахелойски бой, 380, 473, 482.
Ахилий св., 663—664.
Ахилъ, о-въ на Прѣсп. ез., 664, 742.
Ахматово, село, 341.
Ашотъ, синъ на Таронита, зетъ ц.-Самуиловъ, 695, 713, 727.

Б.

Баанъ, еретикъ, 844.
Балзена, кр., 25.
Балкански полуо-въ, 18, 55, 64—65, 67, 131, 146, 172, 225, 227, 295, 342, 356, 402, 419, 431, 530, 567.
Балта, о-въ, 550, 590.
Баница, сел., 236.
Баргала, гр., 210.
Бари, гр., 159, 729.
Бария (= Абария), гр., 687—689.
Бѣласица, пл-на, 273, 326, 330, 730, 736, 738—740, 744.
Бѣлградъ, гр., 220, 221; бѣлгр. епископство 241; албански 785.
Бѣлица (Кичовска), сел., 273—274.
Бѣло море (= Архипелагъ, Егейско м.), 326, 339, 719.
Беневентъ, обл., 159, 585, 729, 800.
Бератъ, гр., 265, 785.
Беръ, гр., 681.
Биотия, обл., 697, 719.
Битоля, гр., 271, 745—746; Битол. поле, 746.
Бистрица, рѣка, 273, 341, 640.
Блатецъ, пл-на, 25.
Бобовдолска пл-на, 678.
Богданъ, бългр. воев., 773, 776.
Богомилъ попъ, ересиархъ, 551, 556—558; богомилско учение, ересь 64, 552—557, 561, 566; богомили 556—559, 561.
Бойонъ, крп. при дн. Бояна, 758.
Боздагъ, пл-на, 340,
Болбе, ез., 728, 850.
Боренъ, срб. кн., 10, 392, 395.
Борисъ I, бълг. князъ, — Михаилъ, 1—3, 5, 7—18, 20—24, 26—49, 51, 53, 55—61, 68—73, 75—78, 80-81, 83—86, 88—90, 92—93, 96—100, 102—105, 108, 110—112. 114—115, 117, 120, 123—133, 141—148, 151-152, 156—157, 162—163, 165—168, 170, 174, 176—177, 180, 182—185, 187, 194—197, 199—207, 210—216, 218—228, 231—234, 236—239, 241—249, 251—253, 255, 260—262, 275, 277—282, 307, 325, 344—345, 351, 371, 399, 445, 500, 546, 557—558, 635—636, 791—794, 796, 798—799, 804—806, 807, 860.
Борисъ II, бългр. царь, 569, 593, 595, 597—598, 600, 612, 625—628, 630, 639, 641—644, 647—648, 650—653, 657—658, 690
Босна, обл. 709.
Босфоръ Кимерийски, 601—602; тракийски, 385.
Боянъ, вж. Вениаминъ.
Бранимиръ, хърв. кн., 178—179 181, 184, 806—808.
Браничево, гр. и обл., 212.
Бранъ, срб. кн., вж. Боренъ.
Брѣгалница, гр., 238—239, 636; рѣка 210; брѣг-шко еп. 237.
Бродъ, с. (Кичовско), 271, 273.
Буда, еретикъ, 844.
Бутково, ез., 730.
Бучинъ с. (Прилѣпско), 271.
Българска Клисура = Траяновитѣ врата, 675.
Българофигонъ, гр.-кр., 318—319.

В.

Валовища, сег. Демиръ-хисаръ, 732.
Валона, гр., 264.
Варда, кесарь, 19, 20, 121.
Варда Склиръ, виз. пълкв., 603—606, 612, 647, 650—651, 665, 676, 685—686, 848.
Варда Фока, виз. пълкв., 605, 665, 669, 676, 679, 685—686, 848.
Вардаровци, село, 341.
Вардаръ, рѣка, 25, 66, 265, 328, 341, 640, 690, 722—725, 737, 777.
Варна, гр. 205.
Василий I Македонецъ, виз. им-ръ, 13, 63, 117 (кесарь), 120 (сжщо), 121—123, 129, 132—133, 141, 146, 153, 155, 159—160, 171—173, 177—178, 187, 192—193, 197. 206, 212, 224, 240, 245—246, 280, 288, 801.
Василий II, виз. им-ръ, 208, 211, 271, 569, 596, 622, 639—640, 643, 647, 651—654, 657, 661, 665—676, 678—679, 683, 685—690, 693—694, 696, 699—702, 704—705, 715—719, 721—729, 732, 734—740, 743, 745—

761, 765—770, 773—781, 784—787, 789—770, 848.
Василий Апокавкъ, виз. преторъ, 697, 846—847, 849.
Василий Глава, одрин. велможа, 714.
Василий Родоски, виз. пратен., 523.
Василий евнухъ, паракимоменъ, виз проедъръ, 657.
Василий проедъръ, 609, 642.
Василий, патриций, виз. пратен., 378.
Василида, кр., 779.
Васпураканъ, обл. 748.
Ватаци, одрин. велм., 714.
Везме, с. 25.
Велесъ, гр., 271.
Велика, рѣка, 265, 270, 273.
Великия, епископство, 265—266.
Величка, цър. об., 206.
Велица, селище, гр. 263—266, 268—269, 272—273.
Венеция. гр., 223, 225, 240, 347, 713, 806.
Вениаминъ, синъ на ц. Петра, 516.
Веррея, гр.-кр. (Македон.), 329, 681, 685, 688, 718, 721, 767—768.
Веста, виз. пълкв., вж. Никифоръ.
Видинъ, гр., 648, 654—655, 721—722. 725.
Виза, гр., 432—433, 510, 521.
Витиния, обл., 236.
Вишеградъ, кр., 768.
Владимиръ, бълг. кн., синъ Борисовъ, 10, 53, 244, 246—251, 254—255, 260, 262, 281—282, 294.
Владимиръ, рус. кн. киевски, 676.
Властимиръ, срб. кн., 9—12, 539.
Власъ, слав. богъ, 622.
Влахериски врата 364, 367, 435, 464, 524—525, 813—816; влах. църква, 453, 465, 607; влах. дворецъ, 367—368, 533, 813—816.
Вовъ, магистъръ, вж. Павелъ.
Вогасъ, виз. пълк., вж. Иванъ.
Воденъ, гр. 341, 640, 654—655 658—759, 719—721, 729, 746, 757, 770.
Водоча, село, 236.
Волга, р. 67, 575.
Воленронъ, обл. 719—720, 746.
Вотаниата, виз. пълкв., вж. Теофилактъ, Никифоръ, Михаилъ.
Воюса, рѣка, 25—26, 228, 325, 341.
Вризия, р. вж. Апиданъ.
Вринга вж. Йосифъ.
Врохотъ, пл-на, 780.
Вулиасъ, българ. воев., 433, 510.
Вурца вж. Михаилъ.
Върбишки проходъ, 425.

Г.

Гавра, българ. воев., 786.
Гавриилъ, охрид. митроп., 210.
Гавриилъ-Радомиръ, българ. царь, синъ Самуиловъ, 663, 677, 680, 698, 709—710, 737—738, 740, 743—754, 757, 764, 778, 850—853.
Гайна, готски вождъ, 429.
Галико, р., 341.
Галиполи, гр.-кр., 412; Галип-ски полуо-въ 412—413, 425, 431.
Галлия, обл., 94, 102.
Генесий, еретикъ, 844.
Георги, св.-Чудо, 252, 260, 614.
Георги, българ., боляр., 298.
Георги, моравски еп., 166, 215—218.
Георги Авентински, 158.
Георги Гониците, виз. стратегъ, 758.
Георги Сурсувулъ, българ. боляр. дър-никъ, 516—518, 520—523, 534—535, 537, 548.
Герловски проломъ, 242.
Германия, държава, 94, 102, 111, 286, 641.
Гириинъ, долина (М. Азия), 20.
Глава, виз. пълкв., вж. Василий.
Главанъ, село, 25.
Главиница, гр.-кр., 228, 231, 233—234, 274; рѣка, 232.
Гоислав, хърв. краль, 787.
Гойникъ, сръб. кн., 9, 12—13.
Гониците, виз. стр., вж. Георги.
Гостима, село въ Албания, 232.
Градъ, о-въ, и Мали Градъ, о-въ, 664.
Грамадье, село, 678.
Грамосъ, пл-на, 26, 341.
Григорий, българ. патриархъ, 529, 626.
Григорий, кински еп., 504.
Григорий, ефески еп., 190.
Григорий, виз. пълков., 159.
Григорий Авентински, 158.
Григорий Таронитъ, солунски стратегъ, 686, 695—696, 713.
Гримоалдъ, полимартийски еп., 113, 115, 124, 137, 141—142, 145.
Грузия, обл., 686.
Гяница, рѣка, 232.

Д.

Давидъ, братъ Самуиловъ, 590, 633, 640, 646—647, 651, 700.
Давидъ, охридски архиеп., 765, 774—775.
Давидъ Арианитъ, виз. пълкв., 732, 758, 767, 777.
Дакия (Средиземна), 209.
Далмация, обл., 13, 178—181, 195, 478—479, 504—505, 508, 513, 705, 708—709, 713, 787, 806—808.
Дамианъ, араб. пълкв., виз. ренегатъ, 326.
Дамианъ, дръстър. митр. и българ. патриархъ, 529, 626, 632, 639.
Даниилъ Фарлати, иезуит. свещ., 638.
Дарданели, проливъ, 326—327, 412—413, 415, 431.
Дардания, обл., 136.
Дебреще (Дебрище), село, 271—272.
Дебрица, селище, 271—274.
Дебърца, обл., 265, 269—270.
Дебъръ, гр., 270.
Деврица (=Дсврети, гр.-кр, 271—272.
Девно, село, 208.
Дѣволъ, гр.-кр., 228, 231—234, 243, 276, 350—351, 780—781; рѣка, 228, 232, 779, 856.
Девелтъ, гр., 3, 25, 320, 322, 525.
Дедели, мѣст., 738.
Делиорманъ, мѣстн., 581.
Демиръ-капу, прох., 271, 328, 777; план-ски връхъ, 3, 25, 322.
Демостенъ, гръц. философъ, 279.
Дестникъ, сръб. стол., 392.
Джерманъ, рѣка, 678.
Димитриада, гр., 326.
Димитъръ Солунски, св., 685, 720, 754—7752, 54, 850—853; мънастиръ, 232.
Димитрий, българ. патр-хъ, 529, 626.
Димитъръ Полемархий, българ. воев., 681, 718.
Димитъръ Тихона, българ. воев., 718.
Димотика, гр., 687.
Диня, гр.-кр., 613.
Диогенъ, виз. пълкв., вж. Константинъ.
Днутма (=Димотика?), 687.
Днѣпъръ, рѣка, 290, 578, 623.
Днѣстъръ, рѣка, 381.
Добромиръ, българ. воев. еврейски, 718, 778.
Добруджа, обл., 298, 581. 584, 587, 625.
Добруня, кр., 271.
Дойранъ, гр., 737.
Домагой, хърв. кн., 177—178.
Дометъ, българ. боляр., 229, 231 233.
Дометианъ, българ. велможа, кавханъ, 745, 748, 755.
Доминикъ, тривенски еп., 114, 115, 124, 126, 131, 137.
Доминикъ, венец. архидяк. пратеникъ, 394.
Доксъ (=Дуксъ), братъ кн.-Борисовъ, 343, 345—346.
Донатъ, остийски еп., 108, 113, 116, 123, 127.
Донъ, рѣка, 290, 575.
Доростолъ (=Дръстъръ, Дристра), гр., 208, 298, 300, 343, 499, 579, 610, 612—615, 617—618, 621—625, 717.
Драва, рѣка, 5, 34, 709.
Драговити, слав. племе, 328—329.
Драгомиръ, сръб. кн., 712—713.
Драгомжжъ, българ. воев. струмски, 775.
Драгшанъ, българ. воев. воденски, 720.
Драма, гр., 732.
Драмица, епис. седалище 265.
Драчъ (= Диррахий, Дурацо), гр, 141, 324—325, 382—383, 680—681, 713—714, 727—728, 751, 757, 758, 765—766, 770—771, 780, 784, 827.
Дремвица, гр., 263—265, 268—270.
Дринополь, гр.-кр., сег. Аргирокастро, 784.
Дринъ Черни, р., 26, 228, 270, 777.
Дристъръ, българ. комитъ струмишки, 636.
Дристра, гр., вж. Доростолъ.
Дръстъръ, гр., вж. Доростолъ.
Дубравица, село, 211.
Дубровникъ, гр., 709.
Дукля, срб. княж., вж. Зета.
Дуло, българ. цар. родъ, 37.
Дулциний, гр., сег. Улцинье, 707—708.
Дунавъ, рѣка, 5—6, 8, 14, 18, 34, 221, 285, 290, 292—293, 295—297, 299—301, 313, 381, 384—386, 543, 572, 578—581, 587, 594—595, 599, 607, 615—616, 662, 676, 709, 717, 788.

Дурла, пл-на, 746.
Държиславъ, хърв. краль, вж. Стефанъ.

Е.

Евбея, о-въ, 406.
Евгений, остийски еп., 160, 170, 189.
Евдомъ, прѣдмѣс. царигр., 364, 366, 534, 813—815.
Европа, ч. свѣта, 286, 356, 384, 388, 396, 601, 603—606, 703.
Евсевий, св. тивериупол. 238.
Евстатий, виз. патриций и друнгарий, 295, 297, 300—304, 306, 326.
Еврейска вѣра, 65—66.
Евстатий Дафномила, виз. пълк., 727, 778, 781—784.
Евстатий Малеинъ, виз. пълкв., 676, 679.
Евтихий, па-хъ александр. 817—819.
Евхитска ересь, 64.
Египетъ, страна, 4, 523.
Елада, обл., 519, 53 , 645, 660—661, 697, 699, 701, 837—838, 846—848.
Елевтерий, синъ на еп. Арсения, 801.
Елемагъ, българ. воев., 636. 785—786.
Елена, дъщеря на Ром. Лакапина, 402, 419.
Елия Адрианъ, рим. им-ръ, 25.
Емболъ, носъ солунскн, 333.
Енотия, кр., 748.
Енравота, синъ Омортаговъ, 39.
Епафродитъ, еретикъ, 844.
Епиръ, обл., 136, 209 (нови), 211, 538, 665, 680, 784, 846.
Епифаний, писатель, 854, 860.
Ермеирихъ, пасавски еп., 111, 129.
Есхачъ, българ. боляр., 222, 226.
Етолийска пл-на, 698.
Етрополска пл-на, 633.

З.

Загора, обл. трак., 3, 212.
Загория, обл. макед., 740.
Задъръ, гр., 709.
Зауца, василеопаторъ, вж. Стилиянъ.
Захарий, сръб. кн., 426—427, 461—464, 475—476, 478—479, 539.
Захарий, еретикъ, 844.
Захълмие, срб. обл., 706, 786.
Зергобулъ, българ. боляр. 177, 795—796, 798—799
Зета, срб. княж., 706, 786.
Зейтунъ, гр., вж. Ламия.
Златенъ Рогъ, царигрд., 364, 422 (Χρυσός), 465, 607, 815.
Златишки проходъ, 625.
Златни врата, царигр., 364, 366, 789, 813—814.
Зоя, виз. им-ца, 358, 375—376, 378—380, 382, 388, 394, 397, 401—403, 408, 423, 483, 818—820.
Зринъ, рѣка, 341.

И.

Иванъ св. кръст., 557.
Иванъ ап., 175.
Иванъ, астрономъ, 514.
Иванъ, анкопски еп., 504.
Иванъ, Борисовъ боляр., 85, 182.
Иванъ, дукъ кумскн, 503, 506.
Иванъ монахъ, виз. пра-къ, 536—537.
Иванъ, ректоръ, виз. пълкв., 422.
Иванъ, синъ Симеоновъ, 516, 536—537, 839.
Иванъ, еретикъ, 844.
Иванъ-Асѣнь II, бълг. царь, 431, 531, 859.
Иванъ Венециански, пресвитеръ, 179—181, 183, 805—808.
Иванъ-Владимиръ, срб. кн., 706—707, 710—713, 753, 760—766, 771.
Иванъ-Владиславъ, бъл. царь, 667, 677—678, 744, 748—757, 760—766, 768—774, 776, 778, 780, 785, 789.
Иванъ Вогасъ, херсонски стратегъ, 383—384, 386, 825—826.
Иванъ Дамаскнинъ, пис., 854—855.
Иванъ Екзархъ, книж., 64, 345—346, 854—855.
Иванъ Златоустъ, царигрд. архиеп., 429.
Иванъ VIII, рим. папа, 156—163, 166—168, 170—171, 173—174, 176—181, 183—187, 193—195, 197—201, 206, 215—216, 796, 798—799, 806, 808.
Иванъ X, папа рим., 455, 478—479, 504—505, 520.
Иванъ Куркуа, виз. пълкв., 606, 617—618.
Иванъ Мистикъ, виз. регентъ, 465.
Иванъ Рилски, св., 565—566.
Иванъ Схоластикъ, виз. юристъ, 70.
Иванъ Халдъ и Халдия, патриций виз., 720, 726, 775.
Иванъ Хрисилий, драч. протевонъ, 680, 727, 743.

Иванъ Цимисхий, виз. им-ръ, 593, 598, 600—601, 603—608, 610—622, 624—630, 632—633, 641—644, 647, 650—653, 683, 717.
Иваца, бълг. воев., 758, 774, 780—784.
Иверия (=Грузия), обл., 686.
Игнатий, пат-хъ цариг., 116, 122—123, 127—128, 132—133, 139—140, 146, 153—158, 160, 162, 170—171, 189, 207, 217.
Игорь, рус. князъ, 543, 569, 602, 615.
Иерихо, гр., 228.
Иерусалимъ, гр., 95, 167.
Изворитѣ (Πηγαί) при Ц/градъ, църква и дворецъ, 422, 465, 534.
Икморъ, рус. воев., 618, 620.
Илинска, пл-на, 270.
Илирикъ, обл., 140, 162, 167.
Илиссонъ, гр., 777.
Илица, бълг. воев., 747—748.
Илия св., кр., 746.
Илия, иерусал. прѣдставитель, 804.
Иконоборска ересь, 64—65.
Имерий, виз. дунгарий, 326—327.
Имвросъ, о-въ, 327.
Имникъ, бълг. воев., 475.
Иннокентий III, папа рим.,, 703.
Иоанъ, магистеръ, регентъ виз., 813, 815.
Иоанополь = Прѣславъ, 613.
Ионническо море, 777.
Иосифъ, бълг. архиеп., 249, 252, 260—262.
Иосифъ, александр. прѣдставитель, 804.
Иосифъ, еретикъ, 844.
Иосифъ Вринга, виз. паракимоненъ, 629.
Ираклея, гр., 425.
Ираклий, виз. им-ръ, 8.
Ирина, бълг. ца-ца, вж. Мария.
Ирина, ларисчанка, жена на Гавр.-Радомира, 663, 744.
Ирминграда, дъщ. на Люд. Нѣмски, 801.
Искъръ, р. 625, 633.
Исперихъ, бълг. ханъ, 37.
Италия, страна, 18, 158—159, 173, 190, 249, 288, 294—295, 359, 379, 431—432, 585, 641, 657, 676, 729.
Ихтиманъ, гр., 671; Их-ска пл-на, 625, 633; Их-ски проходъ, 675—676, 686.
Ицвоклия, бълг. воев., 475.

К.

Каваларионъ, кр., 271.
Кавадарци, сел., 271.
Кавказъ, пл. обл., 575.
Каваклий, гр., 25.
Калабрия, обл. 379, 448, 657.
Кайлари, гр., 341.
Калокиръ, монахъ, 518, 523.
Калокиръ, виз. патриц. херсонецъ, 573—574, 576—578, 584, 586, 594, 600—601.
Калоянъ, бълг. царь, 703.
Калиника, еретичка, 844.
Камчия, р. 242.
Каннна, гр. 228.
Капуа, обл., 585.
Каракушъ, хълмъ, 25.
Карапашъ, пл-на, 341.
Караферия, гр. 681.
Кардия, кр. 746.
Карломанъ, синъ на Людов. Нѣм., 14—16.
Карлъ Плѣшиви, нѣм. краль, 159.
Карпати, пл-ни, 519.
Каръ, еп., рим. легатъ, 455.
Касандрийски врата въ Солунъ, 334.
Каспийско море, 575.
Катакалонъ, виз. пълкв., вж. Лъвъ.
Катасирти, сел., 391; ката-ски бой 392, 397.
Кведлинбургъ, гр., 641.
Кекавменъ, виз. пълк., 645, 661.
Кекезъ-тепе, пл. връхъ, 25, 340.
Керванъ-баиръ, 25.
Кесария (кападок.), гр., 605.
Киевъ, гр., 290, 586—587, 593—594, 624.
Κίμβα λόγγον (=Сърско поле), 730.
Кирилъ св., слав. първоуч., 60—67, 115, 152, 204, 256, 349, 854—856, 858.
Кичево, гр., 265, 269—271, 273.
Климендово, сел., 273.
Климентъ св. Охридски, 31, 210, 214, 220—223, 225—226, 230—235, 238—239, 241, 243, 262—269, 272—274, 276, 350—356, 400, 853—856.
Клонимиръ, срб. кн., 13, 392—393. 476.
Ключъ (=Κλεῖδιον), сел., 730, 736; Ключска клисура, 732—733, 735, 737, 740.
Книнъ, бълг. воев., 475.
Ковчазъ, сел., 3.
Кожани, гр., 341.

Кожухъ, пл-на, 25.
Козма пресвитеръ, 566—567.
Козма, еллад. търговецъ, 283, 809, 811—812.
Колидронъ, гр.-кр., 718.
Колония, гр.-обл., 784.
Колошка, пл-на, 678.
Колубара, р., 633.
Комасия, св. тивериуп., 238.
Константинаки, виз. квесторъ, 295—296.
Константинъ, пресв. и еп., 241, 258—259, 276, 347—350, 400, 860.
Константинъ, еретикъ, 844.
Константинъ, синъ на Василия I, 133, 801.
Константинъ Диогеинъ, виз. пълкв., 747, 767, 769—770, 787;
Константинъ Дука, виз. пълкв., 359, 361, 365.
Константинъ Велики, рим. им-ръ, 75, 532—533, 663.
Константинъ V Копронимъ, виз. им-ръ, 61—62, 70, 555, 626.
Константинъ VII Багренородни, виз. им-ръ, 357—359, 374—376, 380, 402, 419, 437, 527, 537, 543, 568—569, 816, 818—820.
Константинъ VIII, братъ на Василия II, 569, 596, 622.
Константций, виз. им-ръ, 164.
Константция, кр. трак., 25.
Константция, кр. македон., 779.
Контостефанъ, виз. пълкв., 670, 672—673.
Копачка, р., 273.
Коринтъ, гр., 406, 697, 846.
Корсунска, обл., 622.
Косара, дъщ. Самуилова, вж. Теодора.
Космедионъ, околность на Цариградъ, 465.
Костурно, сел., 738.
Костуръ, гр., 26, 341, 640, 646, 767—768, 785.
Котокий, 3-та часть на българ. държава, 226—230, 268.
Которъ, гр., 709.
Крабе, пл-на, 325.
Крайна, селище, 763, 765.
Кракра, бъл. воев., 636, 724, 768—769, 775.
Кресимиръ, хърв. краль, 787.
Кресненски проходъ, 741.
Крета, гр., 728, 849—850.
Кримски полуо-въ, 574.
Кринитъ, виз. пълкв., 288—289.
Критъ, о-въ, 569, 618.
Крумъ, бълг. ханъ, 38—39, 209, 236, 253, 285, 630.
Ксифия, виз. пълкв., вж. Никифоръ.
Ксиролофъ, площадъ царигрд., 514.
Куберъ, синъ Кубратовъ, 538, 839.
Кузанъ: (Козанъ), маджр. вождъ, 291, 293.
Кулпа, р. 248.
Курвикъ, еретикъ, 844.
Куртика, виз. пълкв., 289.
Куртъ, бълг. боляр., 229.
Кутмичевица, обл., 226—231, 233—235, 239, 262—263, 268—269, 274—276.
Къна-баиръ, хълмъ, 25.

Л.

Лазарица, бълг. воев., 778.
Ламия, гр., сег. Зейтунъ, 698, 786.
Лампсакъ, гр., 412, 415.
Лариса, гр., 645, 659—663, 665, 698.
Латеранъ, рим. двор., 801.
Лемносъ, о-въ, 326, 442.
Леонтий, бълг. патр-хъ, 401.
Леопардъ, анконски еп., 126, 131, 137.
Лесбосъ, о-въ, 617.
Лехъ, р., 567.
Либяхово, с., 25.
Липлянъ, кр., 767
Лиунтинъ, синъ Арпадовъ, 297.
Лонгонъ, кр., 767.
Лозенградъ, гр., 3.
Лука св. Нови, 406, 510.
Людовикъ Нѣмски, герм. им-ръ, 1, 6—9, 13—18, 20, 23—24, 46, 54—55, 86, 111, 129, 133, 157—158, 180, 212, 248—249, 801.
Люле-Бургазъ, гр., 604.
Лъвъ, виз. друнгарий, 606.
Лъвъ, еп. пренестски, 504.
Лъвъ, еп. проватски, 213.
Лъвъ, пресвитеръ на рим. църква 108, 116.
Лъвъ, куропалатъ, баща на Варда-Фока, 605, 617.
Лъвъ Аргиръ, виз. пълкв., 422.
Лъвъ III Исавъръ, виз. им-ръ, 70.
Лъвъ Катакалонъ, виз. пълкв., 318.
Лъвъ Мелисинъ, виз. пълкв., 644, 669—673, 694.
Лъвъ Рабдухъ, драчски стратегъ, 385, 395.

Лъвъ Триполитъ, арб. пълкв., виз. ренегатъ, 325—328, 332—335, 338, 442.
Лъвъ VI Философъ (Мждри), виз. им-ръ, 209, 240, 245—246, 265, 280, 282—284, 287—288, 292, 294—297, 300—302, 305, 314—315, 317, 319—320, 322—324, 334, 339—340, 345, 350, 356—358, 375, 380, 407, 492, 525—526, 809, 812, 816, 818—819, 836.
Лъвъ Фока, виз. пълкв., 385, 391.
Лъвъ IV Хазарски, виз. им-ръ, 555, 626.
Лъвъ Хиросфактъ и Магистеръ, виз. дипломатъ, 302—316, 321, 324—326, 328, 339—340.

М.

Магдебургъ, гр., 570.
Магиринъ, виз. стратегъ, 681.
Магнаврско училище (академия), 279, 344.
Мадалбертъ, еп., папски легатъ, 503, 506, 513.
Маджари, народъ, 290, 293, 297—301, 312—313, 342—343, 385, 388, 541—543, 570—571, 588, 709—710.
Маинцъ, гр., 1, 7.
Македоний, царигр. пат-хъ, 164.
Македония, страна, 36, 62, 65, 210, 227—228, 236, 266, 288, 328, 342, 38 , 454, 518, 568, 601, 633, 635, 639—640, 645, 647, 664, 674, 679, 719, 724; македонски славѣни, 36, 328, 330—332, 826, 837—838, 847, 855.
Макетида и Макета≡Макетия, обл., 837—838.
Макриево, село, 736—737.
Макроливада, кр. 25.
Малакинъ, виз. протовестиаръ, 714, 848.
Маламиръ, бълг. ханъ, 39, 208.
Манесъ, еретикъ, 844
Манихеи, 64; манихейство, 62.
Margus, гр., 211.
Марианъ Аргиръ, виз. пълкв., 568.
Мариинска пл-на, 25.
Маринъ, дяк. и еп., папски легатъ, 108, 116, 123, 125—127, 131, 194, 197—198, 798.
Марица, р., 25, 719.
Мария Нова св., 432, 510, 521.
Мария-Ирина, бълг. ца-ца, жена на ц. Петра, 524, 532—536, 569.
Мария, бълг. ца-ца, жена на Ив.-Владислава, 774, 776, 778—779, 785, 789.
Маркианополь, гр., 208.
Марко, св. еван., 95.
Марко, еп. дѣволски, 277.
Мармаисъ, бълг. воев., 395, 464.
Мартинъ, бълг. боляр. Борисовъ, 85, 182.
Матеица, тъстъ на воев. Богдана, 774.
Мати, рѣка, 26, 228.
ал-Макинъ, араб. хронистъ, 817—820.
ал-Махди, араб. халифъ отъ фатимидитѣ, 379, 431—432, 448—449.
Мацукионъ, кр., 737.
Мачуково, сел., 737.
Мелитонъ, братъ на Теодора кавхама, при Гав.-Радомира, 755.
Мелникъ, гр.-кр., 740—741.
Месалианска ересь, 64.
Месемврия, гр., 385, 411, 523, 536.
Места, р., 25, 340, 719, 838.
Метаиоите, вж. Никонъ св.
Методий, св., славѣн. първоуч., 115, 152, 178, 180, 204, 219—221, 224, 240, 246, 257, 347, 352, 858; Методиева школа, 223—225, 241, 281; М-ви ученици, 223, 240—242, 246, 257, 262, 277, 281, 347—348, 351, 805, 856, 860.
Мидия, гр.-кр., 322, 433.
Мизия, долня, 218, 239—240, 489, 633.
Мирослава, дъщеря ц. Самуилова, 713, 727.
Михаилъ, синъ ц. Симеоновъ, 516, 537—538, 537—839.
Михаилъ, виз. турмархъ, 421.
Михаилъ III, виз. им-ръ, 17—22, 24, 27, 63, 117, 120—122, 129, 234.
Михаилъ Варкаласъ, виз. протелатъ, 297.
Михаилъ Вишевичъ, захълм. кн., 388, 394—395.
Михаилъ Вотаниата, виз. пълков., 732.
Михаилъ Вурца, антнох. стратегъ, 694.
Михаилъ Стипиотъ, патриций, 465.
Моймиръ, моравски кн., 6.
Моисей, библ. патр-хъ, 444, 446.

Моисей, братъ Самуиловъ, 590, 633, 640, 644, 647, 651.
Молиска, кр., 768.
Монофизитска ересь, 61.
Monte-Cassino, мънастирь, 800.
Морава, рѣка, 722.
Моравия, Моравско, 6, 14, 18, 152, 180, 184, 195, 207, 211, 219—221, 224—225, 240—241, 248, 258, 264, 286, 290, 292, 347, 806; моравска църк. обл., 206.
Мо́рава, Моравскъ, Моравъ, гр., 211—212.
Морелеонъ, виз. патриций, 421.
Моровиздъ, гр.-кр., 210, 775.
Мосинополь, гр., 715, 717, 732, 740, 745, 758, 767—768, 775.
Мохамеданска вѣра, 67.
Мраморно море, 326, 364, 366, 412—413, 425, 431, 815.
Мундрага, кр., 304, 313, 343.
Мусикъ, евнухъ, човѣкъ на Зауца, 283—284, 809—812.
Мутимиръ, сръб. кн., 9, 10—13, 392.
Мъгленица, р. 748.
Мъгленъ, гр.-кр., 640, 747, 752—753, 756; м-ска обл., 748.

Н.

Наришъ, сел., 340—341.
Наумъ, св. славѣн. учитель, 220, 222—223, 226, 239, 241—243, 262, 275—276, 281, 348, 350—351, 400, 855—856.
Нѣгушъ, пл-на, 341.
Нерѣчинска пл-на, 25.
Нестонгъ, братъ Сермоновъ, 786.
Несторица, бълг. воев., 732, 778.
Никейски съборъ, 95—96; канонъ ник., 98.
Никита, еп. смирнски, 192.
Никита, виз. магистеръ, 524.
Никита, протоспатарий виз., пратеникъ, 379.
Никита, виз. стратегъ, 330—332.
Никита Пигонитъ, драчки страт., 771, 774.
Никита Склиръ, виз. пълкв., 293.
Никифоръ Вотаниата, виз. им-ръ, 732.
Никифоръ Ксифия, виз. пълкв., 716—717, 734—735, 747, 758, 785.
Никифоръ Уранъ (Веста), виз. пълкв., 693, 696, 698, 705, 720, 786.
Никифоръ Фока, виз. пълкв., 294, 295—296, 298, 300, 302, 304, 317, 682—683.
Никифоръ Фока, виз. им-ръ, 449. 525, 570—574, 576, 581, 583—586, 588, 591—592, 595—598.
Никифоръ Еротикъ, виз. патриций, 595.
Николай I, рим. папа, 15—16, 49, 86—88, 90, 92, 97, 101. 104, 106—108, 112—114, 116, 120, 124, 128— 129, 132, 137, 143, 149, 152, 182–183, 186—188, 190, 800.
Николай Мистикъ, патриахъ царигр., 320, 358—363, 365—373, 375—378, 388—391, 396—398, 403—404, 407—408, 410—416, 418—421, 423—426, 428—429, 435—445, 447, 449—461, 465, 469, 472—475, 478, 480—483, 485—486, 489, 492, 516, 815—815, 817, 819—822.
Николай Хризовергъ патр-хъ царигрд., 650.
Никола, българ. комитъ, баща на комитопулитѣ, 637, 639.
Никонъ Метаноите св., 697—698, 845—846.
Никополь, гр. тессал., 538, 837, 839,
Никулица, бълг. воев., 661—662, 718—719, 774, 784.
Никулица млади, неговъ синъ, 777.
Нина, гр. далм. 179.
Нишъ, гр., 722.
Нови-пазаръ, срб. гр., 10.

О.

Облика, пл-на, 707.
Оваджикъ, сел., 25.
Овче-поле, мѣстн., 732.
Овечъ, гр., 212.
Огражденъ, пл-на, 730.
Одра, р., 248.
Одринъ, гр., 121, 289, 376, 378—380, 421, 425, 427, 430—432, 439—440, 443, 448, 455, 462, 604, 606—607, 625, 715, 721, 775.
Озумъ, р., 779.
Ока, р., 575.
Олга, рус. княгиня, 593—594.
Олегъ, рус. князъ, 543.
Олимпъ, пл-на въ М. Азия, 390; Ол-ски мънастирь, 396; пл-на на Балканския полуо-въ, 698, 829.
Омаръ, мелитински емиръ, 20—21.
Омортагъ, българ. ханъ, 39.

Орестъ, виз. протоспатарий, 758.
Островъ, гр. 746, 757, 768; Островско ез., 25, 719, 753.
Оттонъ I, герм. им-ръ, 567, 570, 641.
Охридъ, гр, 209, 228, 231—233, 265—269, 273—274, 352, 356, 702—703, 708, 714, 719, 748, 758, 767, 777, 779, 781, 855; ох-ска обл., 328. Охридско ез., 270, 351 (Бѣло езеро); Охр-ска архиеп., 272.

П.

Павелъ св. ап. 95, 158, 161, 165, 167, 174, 185—186, 354.
Павелъ, латински пресвит., 54—55.
Павелъ, еретикъ, 844.
Павелъ, еп. анконски, 160, 170, 189.
Павелъ, еп. популонски, 107, 112—113, 115—116, 125, 137.
Павелъ Брановичъ, сръб. кн., 395, 426—427, 461—462.
Павелъ Вовъ, виз. магистеръ, 714.
Павликянство, ересь, 62; павликяни, 63—64.
Панкратука, виз. пълкв., арменецъ, 378.
Панония, обл., 152, 292, 294.
Пантелеймонъ св., мънастрь, 232, 242, 350, 352.
Парий, пристанище на Мраморно море, 326.
Патлейна, мѣстн., 343.
Паякъ, пл-на, 341.
Пегасийски заливъ, 326.
Пелагония, гр., 271; Пела-ска обл., 746, 758, 775, 784; Пела-ско поле, 328, 757—758, 767.
Пелопонесъ, полуо-въ, 406, 431, 697, 699, 701, 846—848.
Переславецъ, гр., 580, 587, 594.
Перникъ, кр., 724—726; 767, 775.
Перунъ, слав. богъ, 622.
Петрино, пл-на, 779.
Петрискъ, гр., 748, 752—753.
Петровденъ, 583, 586.
Петрона, виз. пълкв., 20—21.
Петърско, сел. и ез., 753.
Петъръ св., ап., 94—95, 110, 120, 134, 156—158, 160, 164—165, 167—169, 174—175, 181—182, 185, 187—188, 196, 198—200, 807.
Петъръ, свещ.-кардиналъ, 189—191.
Петъръ Сицилиецъ, монахъ, 63.
Петъръ, виз. пълкв., патриций, 603.
Петъръ, синъ на Урса II венц. д., 394.
Петъръ, бълг. боляр. диплом. Борисовъ, 85, 125, 131—134, 162, 167—168, 177, 182, 798—799, 804.
Петъръ, бълг. царь, 513, 516—518, 521—522, 524—525, 528, 532—534, 536—538, 542, 544, 548—550, 558, 562, 564—565, 568—572, 579, 582, 584, 586, 588—590, 626, 630, 633, 642—643, 656—657, 668, 690, 703, 704, 837, 840.
Петъръ Гойниковичъ, сръб. кн., 13, 385, 388, 392—395, 427.
Петъръ Делянъ, синъ на Гавр.-Радомира, 667, 743.
Печенѣзи, нар., 312—313, 387, 768; печ-ка орда, 384.
Пигонитъ, драчки страт., вж. Никита.
Пиндъ, пл-на, 698.
Писидия, обл., 236.
Плакинска пл-на, 270.
Плаушъ-планина, 738.
Плиска, кр.-гр., столица бълг., 48, 222, 224—225, 230, 239—240, 255, 613, 717.
Пловдивъ, гр., 208, 600, 625—626, 669, 673, 715. 717, 724—726.
Полемархий, бълг. воев., вж. Димитъръ.
Пологъ, обл., 255.
Потъ Аргиръ, виз. пълкв., 419—420, 422, 568.
Правадия, гр. сѣв. Бълг., 212.
Превеза, гр., 538, 839.
Пресиянъ, бълг. ханъ, 1, 3, 9, 24—25, 39, 210.
Пресиянъ-Фружинъ, синъ на Ив.-Владислава, 772—774, 779—780.
Пресиянъ, сампсисъ, бълг. боляр., 797—799.
Прѣславецъ (= Мали Прѣславъ), гр. 580, 584, 587, 593—594, 717.
Прѣславъ = Велики, гр.-кр., 208, 242, 254—255, 258—259, 263, 276, 282, 299, 343, 374, 391, 395, 411, 475, 522, 524, 530, 536, 540, 560, 581, 587, 590, 593, 597—600, 608—611, 613, 625, 627, 706, 717; Прѣсл. мънастирь, 242—243, 281, 343, 345, 347, 856, 860.
Прѣспа, о-въ и гр., 328, 640; 646, 659, 663—664, 702, 708, 719, 737, 742, 758, 762, 765, 779, 784; Прѣ-

спанско Голѣмо и Мало езеро, 664, 779.
Прибиславъ (Първославъ), сръб. кн., 392, 426, 461.
Прилѣпъ, гр.-кр., 271, 737, 746.
Прокопий, еп. кесарийски, 190, 192.
Пронища, дворецъ на Ивана, 780.
Просѣкъ, кр., 271, 777.
Пространска, пл-на, 270, 273.
Птолемей, егип. и., 859.

Р.

Рабдухъ, драч. страт. вж. Лъвъ.
Радомиръ, бълг. царь, вж. Гавриилъ.
Разметаница, рѣка и мѣстн., 677—678.
Ракла, св. църквица въ Влахернската църква, 465.
Ракищенъ, сел., 25.
Раса и Рашка, срб. обл., 10, 709, 786.
Регенсбургъ, гр., 14, 86, 212, 294.
Редесто, гр.-кр., 607.
Рентина, гр.-кр., 728, 850.
Рилска пл-на и мънастирь, 565.
Римски врата въ Солунъ, 334.
Ринхини, слав. пл., 328, 330.
Рипсимия, майка на комитопулитѣ, 637.
Родопи, пл-на, 25, 266, 328, 340, 625.
Родофилъ, им-рски пратеникъ, 332—333, 335—337.
Романъ, бълг. царь, синь ц.-Петровъ, 569, 590, 593, 598, 625, 627, 629, 642—644, 647—648, 650—660, 668, 673, 679, 690 (= Симеонъ), 691—695, 700, 701—702 (= Симеонъ), 723.
Романъ I Лакапинъ, виз. им-ръ, 385—387, 401—403, 408, 412, 415, 417—419, 422—423, 426—427, 430, 434, 437, 440. 444, 447—449, 452—453, 457, 459, 462, 465—466, 468, 472, 476, 478, 480, 484—500, 506, 509, 511—512, 514, 516, 518, 520—521, 523—524, 526—527, 531—534, 536—537, 541—543, 569, 626, 691, 830.
Романъ II, виз. им-ръ, 568—569, 596.
Рѫстиславъ, князъ моравски, 6, 7—9, 13—15, 17—18, 20, 55.
Руенъ, пл-на, 565.
Рупель, проходъ, 25, 328, 330, 732.
Рупенъ, елладски стратегъ, 786.
Русия (= Русь, Ῥώς), 286, 574, 580, 594, 621—622; руси, народъ, 574, 577—583, 597, 600, 604, 606, 610—625, 681.

С.

Сабинъ, бълг. ханъ, 253.
Сава, р., 248, 709, 788.
Сагудати, слав. пл., 328—330.
Саломонъ I, еп. константски, 16, 23.
Сакаръ-планина, 3, 25.
Самоковъ, гр., 724.
Самотраки, о-въ, 327.
Самуилъ, бълг. царь, 356, 590, 633, 635, 645, 647, 649—652, 655—666, 668—670, 673, 675—683, 685—686, 690—692, 694—696, 698—715, 718—723, 728—732, 736—739, 741—743, 745, 749—751, 772—775, 778, 784—786, 789, 847—851.
Саранлии, сел., 25.
Саркель, кр., 275.
Сатейската Сатеска, р., 270, 273.
Свѣналдъ, рус. воев., 622, 624.
Свеикель, рус. воев., 600, 612, 618.
Светославъ, руски князъ, 573, 575—581, 584, 586—588, 593—594, 598—604, 610—611, 613—625, 631, 640.
Светославъ, хърват. краль, 713.
Светопълкъ, моравски князъ, 17, 180, 211, 247—248, 291, 805—806.
Седеславъ, хърв. кн., 174, 177—178, 180, 807.
Седмочисленици, св., 346—347.
Селфидже, гр., 681, 718.
Севастия, гр. въ Армения; севастийски митрополитъ, 665.
Селасфоръ, гр., 780.
Семени, р., 25—26, 228, 232, 325.
Сервия, кр., 681, 685, 718—719, 721, 785.
Сердика, Сардика, гр., 209.
Сергий, еп. бѣлградски, 166, 215—218.
Сергий, бълг. патр-хъ, 529, 626.
Сергий, еретикъ, 814.
Сергий, скопецъ, спалникъ на Василия II, 740.
Сермонъ, бълг. воевода на Срѣмъ, 786—787.
Сѣръ, гр., 341, 640, 644, 732, 775, 786; Сѣрско дълго поле, 730.
Сетина, кр., 769—770.
Сигрица, бълг. воев., вж. Теодоръ.
Сидера, план. връхъ, 3.
Сидерокастроинъ, кр., 271.
Силванъ-лъже, еретикъ, 844.
Силвестъръ, иполяконъ, 126, 131, 799.

Силиврия, гр., 425.
Симватий, виз. логотетъ на дрома, 121.
Симеонъ, асикритъ, виз. патриций, 334—338.
Симеонъ, българ. царь, 212, 232, 240—243, 246, 254—255, 258, 263, 267, 274—282, 284—289, 292—298, 301—317, 319—325, 328, 332, 339—340, 342—347, 350—351, 353, 356—361, 363—433, 435—469, 471—502, 505—522, 525—527, 529, 535, 537, 539—541, 544—550, 558, 630, 636, 691, 703, 704, 809—810, 812—817, 819, 822, 827, 830, 837, 854, 858, 860.
Симеонъ, еретикъ, 844.
Синопъ, гр., 20.
Сирия, обл., 61—62, 592, 715.
Сирмиумъ, обл., 786.
Сицилия, о-въ, 4, 333, 432, 576.
Скитианъ, еретикъ, 844.
Склиръ, вж. Никита, Варда.
Скития, обл., 602; скити, народъ= българи, 837—839.
Скопие, гр., 653, 690, 692, 722—725, 732.
Скрино, сел., 565.
Сливово, с. (Стружко), 273.
Смоленци, слав. пл., 328, 330.
Созополь, гр., 322, 525.
Солунъ, гр., 25, 66, 228, 283—287, 325—340, 342, 382—383, 425, 442, 510, 679—681, 685—686, 695—696, 699, 701, 705, 715, 718—721, 726, 728—729, 732, 738, 745—746, 758, 767, 784, 788, 808—811, 847, 850, 855.
Сондоке, бъл. боляринъ, 177, 796—799.
Соскъ, кр.-гр., 751—752, 757, 785, 851.
София св., църква царигр., 133, 607, 628.
Спарта, гр., 697, 846.
Сперхий, сег. Аламана, р., 698—699, 722, 744, 786, 848.
Сплѣтъ, гр., 504, 709; спл-ски съборъ, 504, 513.
Срѣдецъ, гр., 209, 639—640, 669—672, 689, 715, 717, 724, 741, 758—759, 767.
Срѣмъ, обл., 633, 709, 786—788.
Ставраки, еллад. търговецъ, 283, 809, 811—812.
Стагъ, гр., 785—786.
Стара-планина, 212, 239, 425, 599—600, 604, 625, 643, 669, 716-717.
Стефанъ, българ. пратеникъ, 523.
Стефанъ, магистеръ-регентъ виз., 813, 815.
Стефанъ, царигр. па-рхъ, 246.
Стефанъ II, царигр. па-хъ, 534..
Стефанъ, еп. непийски, 123, 127
Стефанъ V (VI), папа рим., 240.
Стефанъ, сръб. кн., синъ Мутимировъ, 10, 392.
Стефанъ св. I, маджар. краль, 709—710, 743.
Стефанъ Душанъ, срб. царь, 401.
Стефанъ Държиславъ, хърв. краль, 709.
Стилианъ Зауца, василеопаторъ, 283—284, 287, 809—812.
Стопонионъ, кр., 670, 672.
Стражъ-баиръ, 25.
Странджа-планина, 3, 25, 322, 421, 433.
Строимиръ, сръб. кн., 9, 12—13.
Струга, гр., 270; Стружко поле, 273.
Струма, р., 25, 431, 538, 644, 678, 724, 732, 837—839.
Струмица, кр.-гр., 210, 236, 640, 731—732, 736—738, 740, 758—759. 775—777; рѣка, 730, 732.
Струмска и Стримонска обл., 236, 330, 538, 636, 647, 838—839.
Струмци, слав. пл., 330, 337—338.
Студийски мъиастирь, 812.
Ступионъ, сел., 757.
Суботско, сел., 752.
Сундика, вж. Сондоке.
Сърби, Сърбия, 9, 10, 12—13, 33, 392—393, 395, 399, 426—428, 430, 461—464, 471, 475—478, 480, 501—502, 539, 540—542, 548, 705—706, 710.

Т.

Тазосъ, о-въ, 327.
Таманскиполуо-въ, 575.
Таридинъ, бъл. боляр., комитъ, 237, 636.
Тарсъ, гр., 334, 571.
Тасипиатъ, гр., 228
Тахиносъ, ез. 730.
Тевдатъ, иверецъ патриций, 768.
Телеригъ, бъл. ханъ, 38.
Теодора св., дворецъ ок. Ц/градъ, 434.
Теодора, виз. имп-ца, жена на им-ръ Теофила, 2.
Теодора, виз. имп-ца, жена на Ив. Цимисхия, 606.

Теодóра Косара, дъщеря Самуилова, 711, 713, 760, 763—764.
Теодораканъ, виз. пълкв., 715—716.
Теодоритъ, еп. кирски, писатель, 854.
Теодоруполь = Дръстъръ, 624.
Теодоръ, антиох. патр-хъ 626.
Теодоръ, българ. боляр. Симеоновъ, 314—315, 367, 813—815.
Теодоръ, кавханъ, братъ на Дометиана, 755—757, 773.
Теодоръ, им-рски чинов. 116.
Теодоръ, еретикъ, 844.
Теодоръ Севастийски, хронистъ виз., 667.
Теодоръ Сигрица, бълг. воев., 395, 464.
Теодоръ Стратилатъ св., 620, 624.
Теодосий, им-ски чинов., 141.
Теодосий-псевдо, писат., 854, 860.
Теодосий, виз. патриций, 318.
Теодосий, дяк. и еп. нишки, 178—179, 181, 194—196, 806—808.
Теодосий Авука, монахъ-пратеникъ виз., 523.
Теодосий Месониктъ, виз. войникъ, 611.
Теодосиуполь, гр., 667.
Теофанó, виз. им-ца, жена на Лъва VI. 283.
Теофанó, виз. им-ца, жена на Романа II, 569, 597.
Теофанъ, виз. протовестиарий, 525, 534.
Теофанъ, виз. пълкв., патриций, 541, 543.
Теофилактъ, царигр. пат-хъ, 562, 564, 840.
Теофилактъ, еп., папски легатъ, 455—456.
Теофилактъ Вотаниата, виз. пълкв., 732—734, 738—740, 747.
Теофилъ, виз. им-ръ, 67.
Теофилъ, еп. иконийски, 192.
Теофилъ, синкель, 622.
Тервель, бълг. ханъ, 285, 371.
Теревинтий, еретикъ, 844.
Термица, кр., 758.
Термопилски проходъ, 698.
Термополь, гр., 420—421, 429.
Терпимиръ, хърв. князъ, 8, 177.
Тесалия, обл., 136, 326, 405—406, 538, 640, 645, 660—661, 663, 665, 696, 718—719, 721, 847.
Тефрика, гр., 63.
Тивериуполь, гр., 236, 238; Тивериуполска църк. обл., 206.
Тимотей, св. тивериуполски, 238.
Тиса, р., 313.
Титъ, еретикъ, 844.
Тича, р., 242, 246, 281, 343, 350, 856.
Тихикъ, еретикъ, 844.
Тихонъ, бълг. воев., вж. Димитъръ.
Тмутараканьски полуо-въ, вж. Таманьски.
Томиславъ, хърв. краль, 477, 479, 504.
Томоритъ, Томоръ, пл-на, 232. 779.
Томорица, р.; 779.
Тракия, обл., 62, 208, 236, 288—289, 302, 318, 376, 379, 405, 412, 431, 453—454, 467, 520, 541—543, 568, 600, 626, 645, 657, 732; Тракийска равнина, 714.
Траянови врата, проходъ, 669, 675, 678, 826, 847.
Требинье, срб. обл., 706, 712, 786 (Травуния).
Трѣска, р., 265, 273.
Триадица, вж. Срѣдецъ.
Триполитъ, вж. Лъвъ.
Трогиръ, гр. далм., 709.
Тудоръ Доксовъ, черноризецъ, 29—30, 343, 345.
Тулна, гр., 15, 23.
Тунджа, р., 425.
Турия, пл-на, 270.

У.

Узунджова, гр., 25.
Улциния, гр., вж. Дулциний.
Уранъ, виз. пълкв., вж. Никифоръ.
Урсъ, монахъ, 166.
Урсъ II Патрициакъ, венец. дожъ, 394.

Ф.

Фарсалска равнина, 698.
Филипополь, гр., 208.
Филипъ, българ. архиеп., 702.
Филотей, евхаитски проедъръ, 595.
Фока, вж. Никифоръ, Лъвъ, Варда.
Формоза, еп. португески, 108, 110, 112—116, 124—126, 128, 131, 137, 158, 799.
Форхаимъ, гр., 180.
Фотий Тесалийски, св., 660, 685.

Фотий, патр-хъ царигрд., 18, 22, 28, 34, 48, 62, 65, 71—73, 76, 78, 80, 81, 83, 89—90, 97, 109, 110, 115—123, 132, 153, 155—157, 170, 172—174, 187—194, 197—198, 200, 218—219, 240, 245—246, 279—280.
Фружинъ, вж. Пресианъ.
Функтика, монахъ, 184—185.

Х.

Хазария, царство, 67.
Халдъ, Халдия, вж. Иванъ.
Халебъ, сег. Алепо, гр., 694.
ал-Хакимъ, араб. халифъ, 715.
Харманлии, гр., 25.
Хебъръ (= Марица), 669.
Херсонъ (Таврически), гр., 384, 574—576, 825.
Химара, гр., 341.
Хиосъ, о-въ, 605.
Хиросфактъ, вж. ъвъ Магистеръ.
Храбъръ черноризецъ, 204, 283, 853—860.
Хрисилий, вж. Иванъ.
Христофоръ, виз. им-ръ, синъ на Р. Лакапина, 524, 528, 532, 534, 536—537.
Христофоръ, им-рски постелникъ, 812.
Хърватско, хървати, 8—9, 13, 174, 177—178, 184, 195, 248, 392, 476—481, 485—486, 500—506, 508, 513, 519, 539, 541, 705, 709—710, 806.

Ц.

Царедворъ, сел., 779.
Царичина, мѣстн., 678.
Цимисхий, вж. Иванъ.
Цицикий, дръстър. страт., 768.

Ч.

Чалжкавакски проходъ, 425.
Чамъ, мѣстность ок. Струмица, 738.
Ченгель, пл-на, 25.
Червенско епископство, 213.
Черкова, планин. върхъ, 25.
Черна Вода, гр., 580.
Черно море, 66—67, 295, 322, 385, 519, 574—576, 578, 580, 625.
Черна, р., 210, 746.
Чеслявъ, бълг. боляр., 222, 226.
Чеславъ, сръб. кн., синъ Клонимировъ, 13, 476, 539, 540—541, 706.

Ш.

Шинякъ, пл-на, 341.
Шкумба, р., 228, 232, 325.

Щ.

Щипъ, гр., 746—777.

Ю.

Юлианъ Остжпникъ, рим. им-ръ, 236.
Юстиниана Първа, гр., 209.
Юстинианъ I, визн. им-ръ, 704.
Юстинианъ II Риномитъ, виз. им-ръ, 371, 839.

Я.

Яковъ, еврейски пат-хъ, 15.
Яхъя Антиохийски, араб. хронистъ, 817—818.

Забѣлѣзани печатни грѣшки.

Страница		редъ	напечатано:	да се чете
3	16	отгорѣ	еркасня	еркесия
31	6	отдолу	τριακοσιστῷ	τριακοσιοστῷ
47	7	„	col. 9	col. 988
57	1—11	„	да се прѣхвърли текста на стр. 260 къмъ бѣл. 3.	
92	11	„	seripis	scriptis
104	16	отгорѣ	Сжщитѣ	2. Сжщитѣ
143	8	„	прѣдставя	прѣдоставя
171	16	„	6. априлъ	16. априлъ
177	7	отдолу	Дамогоя	Домагоя
178	2	отгорѣ		
240	14	„	911	912
„	1	отдолу	стр. 175	стр. 280—281
252	3	„	стр. 175—176	стр. 281—282
254	13	„	стр. 172	стр. 287
271	7	„	Кжпчавъ	Кжичовъ
278	6	„	ПСп.	Писмо
280	18	„	911	912
283	5	отгорѣ	Сказанніе	(Сказанніе)
„	17	отдолу	Силиянъ	Стилиянъ
287	12	„	XıI	XVI—XVII
432	16	„	καὶ	καί
433	4	„	ταρνανός	ταρκανός
488	5	„	H	4
568	4	отгорѣ	Попъ	Потъ
574	10	отдолу	на сѣвернитѣ	по сѣвернитѣ
575	13	„	нанесалъ	нанесълъ
584	14	„	Боневантъ	Беневентъ
590	16	отгорѣ	князе	кметове
„	3	отдолу	663	633
602	1	отгорѣ	оповаваме	уповаваме
648	16	„	εἰς	εἰς
654	5	отдолу	ὑποκαίμενοι	ὑποκαίμεναι
671	15	отгорѣ	Арабия	Абарня
	6	отдолу		
683	12	отгорѣ	другитѣ	други
703	2	отдолу	115	215
741	14	„	ἀνανεγκών	ἀναγκών
743	16	отгорѣ	Родомиръ	Радомиръ
746	15	„	островъ	Островъ
748	15	„	плѣнницѣ	плѣнницитѣ
751	14	отдолу	бысωвь	бѣсωвь
789	16	отгорѣ	нунизматика	нумизматика
794	5	отдолу	Хардиуна	Хардуина
797	17	„	Оригиналнитѣ	Оригиналитѣ
799	12	„	896	869
841	17	отгорѣ	горчавината	горчивината

3791—1926

ВАСИЛ ЗЛАТАРСКИ

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА ПРЕЗ СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ

ТОМ 1. ПЪРВО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО
ЧАСТ 2. ОТ СЛАВЯНИЗАЦИЯТА НА ДЪРЖАВАТА ДО ПАДАНЕТО НА ПЪРВОТО ЦАРСТВО

Трето фототипно издание

Художник *Петър Добрев*

Издателство „Захарий Стоянов“
ISBN–10: 954-739-929-2
ISBN–13: 978-954-739-929-7

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
ISBN–10: 954-07-2445-7
ISBN–13: 978-954-07-2445-4

Поредицата „Историческо наследство“ има за цел да представи на читателите най-стойностното от българските историци в автентичен вид, без оглед дали дадена тяхна теза или хипотеза вече е отречена от историческата наука, а също така и визията на съответната епоха по проблеми от общонационално значение без каквато и да било аксиоматика или предубеденост. Обнародвани са първите издания на монографиите и само там, където при преиздаването им са направени съществени нововъведения и допълнения, се позоваваме на по-късни издания, защото стремежите ни не са насочени към самоцелна библиофилия, а към постиженията на съответните автори в конкретния дял на техните проучвания.

Проф. д-р ГЕОРГИ БАКАЛОВ

На корицата: Цар Симеон разбива византийската армия в Тракия. Детайл от миниатюра от Мадридския ръкопис на хрониката на Йоан Скилица

ISBN 954-739-929-2

18 лв.